MARTINUCCI PIUS
APOSTOLICIS CAEREMONIIS PRAEFECTUS

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM

IN LIBROS OCTO DIGESTUM

EDITIO TERTIA
QUAM SECUNDUM NOVISSIMAS AP. SEDIS CONSTITUTIONES
ET SS. RITUUM CONGREGATIONIS DECRETA
I. B. M. MENGHINI
APOSTOLICARUM CAEREMONIARUM MAGISTER
emendavit et auxit

PARS ALTERA
pro Episcopis aliisque pontificalium privilegiis insignitis

VOL. I.

ALMA COLLEGE
264.1
LIBRARY
M366
Alma, California

RATISBONAE - ROMÆ - NEO EBORACI
FRIDERICUS PUSTET
Pontificius Bibliopola
1914

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi O. P., S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Franciscus Faberj, Vicariatus Urbis, Adsessor.

OFFICINA POLIGRAFICA EDITRICE EDUARDO MANNA — PIAZZA PIGNA, 53 — ROMA.

INDEX

LIBER V.

De functionibus pontificalibus.

Caput I. De electione Episcopi . . . . . Pag. 1

Caput II. De habitu Episcopi ac de sacra eius supellectili. . . . 3

Articulus I. De habitu Episcopi 3

Articulus II. De sacra supellectili Episcopi 12

1. Vasa sacra ex argento inaurata, 12. — 2. Vasa argentea non inaurata, 14. — 3. Res lintearia, 15. — 4. Paramenta, 15. — 5. Libri, 17. — 6. Reliqua supellex, 17. — 7. Res sacello privato necessariae, 19. — 8. In usum Episcopi, 19. — 9. In usum cappellani 20

Articulus III. De usu Mitrae 21

Caput III. De ingressu seu primo accessu Episcopi ad suam ecclesiam cathedralem 22

Articulus I. De rebus praeparandis 22

1. Disponenda per Episcopum, 22. — 2. Disponenda per Vicarium generalem, 22. — 3. De praeparandis in variis locis. 23

Articulus II. In functione 25

Articulus III. De variandis peculiaribus in adiunctis . . . 32

Caput IV. De accessu Episcopi ad ecclesiam pro sacris functionibus persolvendis 34

Caput V. De Missa lecta ab Episcopo celebranda 38

Articulus I. De Episcopo celebrante 38

Articulus II. De officio cappellanorum 40

Caput VI. De solemnibus functionibus ab Episcopo celebrandis . . 49

Articulus I. De Matutino solemni cum Laudibus 49

1. De rebus praeparandis, 49. — 2. In functione . . . 51

Articulus II. De Vesperis pontificalibus, quae Missam pontificalem postridie celebrandam praecedunt . . . . . Pag. 65

1. De rebus praeparandis, 65. — 2. In functione . . . 67

Articulus III. De Missa pontificali in throno 81

1. De rebus praeparandis, 81. — 2. In functione . . . 84

Articulus IV. De Missa pontificali ab Episcopo Ordinario ad faldistorium celebrata 112

1. De rebus praeparandis, 112. — 2. De functione . . 113

Articulus V. De ritibus Missae pontificalis diebus ferialibus . . 119

Appendix ad Caput VI 121

Articulus I. De concione post evangelium Missae solemnis celebrante Episcopo, vel coram ipso, aut etiam absente 121

Articulus II. De s. communione distribuenda in Missa pontificali Episcopi Ordinarii 128

Caput VII. De Vesperis pontificalibus Episcopi in sua cathedrali, quum Missam postridie non cantat. 134

1. De iis quae sunt praeparanda, 134. — 2. In functione . 135

Caput VIII. De assistentia Episcopi ad Missam et Vesperas solemnes . 146

Articulus I. De assistentia Episcopi pluviali parati in Missa solemni a Canonico celebrata 146

1. De rebus praeparandis, 146. — 2. In functione . . 147

Articulus II. De assistentia Episcopi Ordinarii pluviali parati Missae solemni ab altero Episcopo celebratae. 167

1. De rebus praeparandis, 167. — 2. In functione . . . 169

Articulus III. De assistentia Episcopi cappa induti ab Hebdomadario parato cantatis, quum postridie indutus cappa Missae solemni intererit 197

1. De rebus praeparandis, 197. — 2. In functione . . . 198

Articulus IV. De assistentia Episcopi Ordinarii cappa induti in Vesperis solemnibus ab Episcopo extraneo celebratis . . . 206

1. De rebus praeparandis, 206. — 2. In functione . . . 208

Articulus V. De assistentia praestanda ab Episcopo cappa induto Missae solemni quae cantabitur a Canonico 217

1. De rebus praeparandis, 217. — 2. In functione . . . 219

Articulus VI. De assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni celebratae ab Episcopo extraneo 233

1. De rebus praeparandis, 233. — 2. In functione . . . 235

Appendix ad Caput VIII. 253

Articulus I. De aspersione Aquae benedictae in Dominicis, praesente Episcopo in sua dioecesi 253

Articulus II. Variationes quae occurrunt in assistentia solemni ab Episcopo cappa induto praestata Missis ferialibus . . . 255

Caput IX. De functionibus pontificalibus pro defunctis 258

Articulus I. De Vesperis, Matutino et Laudibus pro defunctis, praesente in sua cathedrali Episcopo . . . . . Pag. 258
1. De rebus praeparandis, 258. — 2. De Officio Vesperarum, 259 — 3. De Matutino cum Laudibus 262
Articulus II. De Missa de requie ab Episcopo in sua cathedrali pontificata 265
1. De rebus praeparandis, 265. — 2. De functione . . 267
Articulus III. De absolutione pro defunctis ab Episcopo peragenda 278
1. Ritus solemnis cum quinque absolutionibus, 279. — 2. Ritus solemnis cum unica absolutione, 288. — 3. Ritus absolutionis solemnis, Episcopo Missam non celebrante, 289. — 4. Ritus absolutionis minus solemnis 291
Articulus IV. De assistentia ab Episcopo pluviali parato praestanda Missae solemni de requie a Canonico celebratae . . . 293
1. De rebus praeparandis, 293. — 2. In functione . . . 295
Articulus V. De assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni de requie a Canonico celebratae, et de absolutione peragenda a Celebrante, praesente Episcopo 302
1. De rebus praeparandis, 302. — 2. De functione . . . 304
Articulus VI. De assistentia ab Episcopo Ordinario pluviali parato praestanda Missa solemni de requie celebratae ab altero Episcopo, eidem Ordinario subiecto 311
1. De rebus praeparandis, 311. — 2. De functione . . . 314
Articulus VII. De assistentia ab Episcopo cappa induto praestanda Missae solemni de requie ab Episcopo extraneo celebratae . 328
1. De rebus praeparandis, 328. — 2. De functione . . . 331

LIBER VI.

De functionibus pontificalibus per annum.

TITULUS I.

De functionibus pontificalibus in cyclo liturgico occurrentibus.

Caput I. De adventu. . . . . Pag. 341
Caput II. De Vigilia Nativitatis Domini 343
Caput III. De die natali D. N. I. C. 344
Caput IV. De festis diebus qui Natalem D. N. I. C sequuntur . . 354
Caput V. De festo Epiphaniae 355
Caput VI. De Dominicis post Epiphaniam 356
Caput VII. De Dominicis Septuagesimae, Sexagesimae et Quinquagesimae 357
Caput VIII. De festo Purificationis B. M. V. 358
1. De rebus praeparandis, 358. — 2. De functione, 360. — 3. De ritu observando si Episcopus Missam solemnem celebrabit 369

Caput IX. De feria IV Cinerum . . . . . Pag. 372
1. De iis quae sunt praeparanda, 372. — 2. In functione, 374. — 3. De ritu servando Missam solemnem celebrante Episcopo 379
Caput X. De Quadragesima et de tempore Passionis. 381
Caput XI. De Dominica Palmarum 383
1. De iis quae sunt praeparanda, 383. — 2. In functione, 385. — 3. De ritu observando si Episcopus Missam solemnem celebrabit 397
Caput XII. De feriis II, III et IV maioris Hebdomadae 399
Caput XIII. De Matutinis Tenebrarum 400
1. De iis quae sunt praeparanda, 400. — 2. In functione . 401
Caput XIV. De feria V in Coena Domini 405
Articulus I. De feria V in Coena Domini, celebrante Episcopo Ordinario 405
1. De rebus praeparandis, 405. — 2. In functione . . . 411
Animadversiones — A. Pro Matutino Tenebrarum huius diei, 439. — B. Pro lotione altaris 440
Articulus II. De feria V in Coena Domini, celebrante Episcopo extraneo, cui fuerit Oleorum benedictio et s. Chrismatis consecratio commissa 440
Articulus III. De assistentia ab Episcopo praestanda Officiis feriae V in Coena Domini 442
1. Animdversiones praeviae, 442. — 2. De rebus praeparandis, 443. — 3. In functione 445
Articulus IV. De lotione altaris, vespere feriae V in Coena Domini 454
1. De rebus praeparandis, 454. — 2. De functione . . 455
Caput XV. De feria VI in Parasceve 462
Articulus I. De feria VI in Parasceve, celebrante Episcopo . . 462
1. De rebus praeparandis, 462. — 2. De functione . . . 465
Animadversio pro Matutino Tenebrarum huius diei 490
Articulus II. De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus feriae VI in Parasceve, ab Episcopo extraneo peragendis . 490
1. De rebus praeparandis, 490. — 2. In functione . . . 493
Articulus III. De assistentia ab Episcopo praestanda Officio feriae VI in Parasceve a Canonico cathedralis celebrato . . . 519
1. De rebus praeparandis, 519. — 2. De functione . . . 521
Caput XVI. De Sabbato Sancto 544
Articulus I. De functionibus Sabbati Sancti ab Episcopo celebratis . 544
1. De rebus praeparandis, 544. — 2. In functione . . 551
Articulus II. De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus Sabbati Sancti, ab Episcopo extraneo celebratis . . . 579
1. De rebus praeparandis, 579. — 3. De functione, 583. — 3. Additamentum pro functione ab Episcopo, Ordinario non subiecto, peragenda 603

Articulus III. De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus Sabbati Sancti a Canonico celebratis . . . Pag. 604
1. De rebus praeparandis, 604. — 2. In functione . . . 607
Articulus IV. De ordinatione privata in Sabbato Sancto . . . 622
1. De rebus praeparandis, 623. — 2. De functione. . . 624
CAPUT XVII. De Paschate ac de tempore paschali 628
Articulus I. De peculiaribus ritibus temporis paschalis . . . 628
Articulus II. De benedictione solemni, Summi Pontificis nomine, ab Episcopo impertienda 629
CAPUT XVIII. De processione Litaniarum maiorum et minorum . . 633
Articulus I De processione Litaniarum maiorum ab Episcopo celebranda 633
1. De rebus praeparandis, 633. — 2. In functione . . . 634
Articulus II. De processione Litaniarum minorum, celebrante vel assistente Episcopo 640
1. De rebus praeparandis, 640. — 2. In functione . . . 640
CAPUT XIX. De festo Ascensionis Dominicae. 644
CAPUT XX. De Vigilia Pentecostes 645
1. De rebus praeparandis, 645. — 2. De functione . . . 647
CAPUT XXI. De solemnitate Pentecostes 651
CAPUT XXII. De festo SS. Trinitatis 652
CAPUT XXIII. De solemnitate SS. Corporis Christi 653
Articulus I. De ritibus in solemnitate SS. Corporis Christi et per octavam servandis 653
Articulus II. De solemni Corporis Christi processione ab Episcopo in sua cathedrali celebranda 654
1. De iis quae sunt praeparanda, 654. — 2. De functione . 656
CAPUT XXIV. De Dominicis post Pentecosten usque ad Adventum. . 672
CAPUT XXV. De Commemoratione omnium fidelium defunctorum . . 673
CAPUT XXVI. De ceteris festis principalibus in annum incidentibus. . 675

TITULUS II.

De functionibus pontificalibus extra cyclum liturgicum occurrentibus.

CAPUT I. De expositione aut repositione SS. Sacramenti in Oratione quadraginta horarum, persoluta ab Episcopo. . . Pag. 677
1. De iis quae sunt praeparanda, 677. — 2. De functione . 678
CAPUT II. De processione cum SS. Sacramento in Dominica tertia cuiusque mensis 681
CAPUT III. De anniversariis electionis et consecrationis Episcopi . . 685
CAPUT IV. De anniversario Episcopi praedecessoris 687
CAPUT V. De anniversario Episcoporum et Canonicorum omnium defunctorum 688

ANIMADVERSIONES

Pag 39, nota ad n. 9. — Intellige, quod expositores docent pro Missa solemni pontificali de requie, eos applicare etiam ad Missam lectam Episcopi, sed incongrue, uti in ipsa nota probatur.

Pag. 69, n. 34, et alibi passim. tam in libro V, quam in VI, opinioni A. circa annulum detrahendum per Presbyterum assistentem non contradiximus, ob speciosam rationem quam ipse adduxit in nota ad n. 50, pag. 88; et alibi Lectorem simpliciter remisimus (v. not. ad pag. 102) ad Caerem. Epp. Cum tamen incompleta ibi exstiterit citatio Caeremonialis, hic, ad quaestionem radicitus solvendam, amandamus ad n. 57, lib. II, cap. VIII, ipsius Caerem., in quo dicitur explicite: « deponitque annulum (*non annulos*) et chirothecas, *quae omnia* extrahuntur ab assistentibus Diaconis », et n. 59: « reassumit annulum, a Presbytero assistente porrectum ». Tantum ad pag. 187, nn. 207 et 209, et pag. 245, n. 129, et 246, n. 131, celebrante Episcopo coram Ordinario, A. ante offertorium a Diacono educendum et inducendum docet annulum, cur autem nescimus.

Pag. 83, n. 19. — Caerem. Epp. (lib. I, cap. XII, n. 19) habet: « eaque omnia cooperientur velo pulchriori, quo uti debebit Subdiaconus, cum Patenam tenebit », scilicet, Calix, libri, ampullae.

Pag. 152, n. 65. — Mitram imponet Episcopo primus Diaconus, uti ex regula generali.

Pag. 160, n. 151, et alibi. — Iuxta Decr: S. R. C., n. 3188, servari potest consuetudo, qua Episcopus, assistens, reversus ad thronum post elevationem, reassumat pileolum, ex quo evinceretur, posse illum tenere etiam ante elevationem; verum, perpendatur ratio, quam in nota ad hunc numerum adduximus.

Pag. 161, n. 161. — Mitra aufertur Episcopo postquam genua flexerit, uti ex Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.

Pag. 477. — Iuxta Decr. S. R. C., n. 2049, XXVI, « Episcopus debet adorare Crucem in medio duorum Diaconorum, cum quibus incessit; Presbyter vero in medio duorum Canonicorum ex dignioribus ».

Pag. 504, n. 147. — Nota, quam hic subiicimus, sicut et aliam ad pag. 530, n. 128, non est applicanda Episcopo assistenti, quia ipse, nostro iudicio, se in casu gerere debet ad instar Celebrantis.

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM

LIBER V.

De functionibus pontificalibus.

CAPUT I.

DE ELECTIONE EPISCOPI

1. Summi Pontificis solius est Episcopos eligere.

2. Si Electus Romae degeret, supervacaneum esset opportuna tradere documenta, quum accipere ea possit a respectivis officialibus Curiae et ab ipsis Caeremoniariis apostolicis.

3. Sin Roma abesset, observandum erit quod praescribitur a Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. I, videlicet: simul ac nuncium suae promotionis officialiter acceperit, tonsuram sibi fieri iubebit ampliorem qua utuntur ceteri ecclesiastici: induetur habitu praelatitio cum rocheto et mantelleto, si extra dioecesim morabitur, cuius electus est Episcopus; sin in sua dioecesi erit, induetur mozzeta super rocheto. Si addictus esset alicui ordini regulari, utetur habitu, quem innuemus capite sequenti, ac si erit in sua dioecesi, non utetur mantelleto, sed mozzeta super vestem praelatitiam.

4. Scribet deinceps litteras pro gratiarum actione ad Summum Pontificem et ad S. Collegium Cardinalium, quemadmodum iubet idem Caeremoniale, capite superius notato.

5. Vicarius capitularis, quum nuncium officialiter acceperit de electione Episcopi, in omnibus ecclesiis urbis imperabit festivum campanarum sonum, et edicet etiam in tota

dioecesi, ut die quadam in ecclesiis principalibus cantetur *Te Deum* cum orationibus praescriptis in Rituali pro gratiis Domino agendis, quod suum illi Ecclesiae Pastorem concesserit. Si vigeat ibi consuetudo, fiet etiam processio cum interventu cleri saecularis et regularis eandem ob rem.

6. Electus, acceptis Litteris pontificiis, tradet Mandatum subscriptionis primae Dignitati Capituli, vel alii iuxta morem, ut verbis eius in possessionem veniat coram tabulario et testibus. Deinde die et hora praestituta congregabitur Capitulum cathedralis in aulam capitularem, quo veniet praedictus Procurator cum tabulario ac testibus, et exhibebit mandatum Litterasque pontificias.

7. Procurator sedebit loco sibi attributo, et a tabulario legentur tum Litterae pontificiae, tum instrumentum eius destinationis seu muneris procuratorii.

8. His, ut supra, expletis, praedictus Procurator, genibus flexis super pulvinum, leget formulam professionis fidei quam iurabit verbis sui committentis: deinde duo seniores Capituli medium inter se accipient et ad ecclesiam comitabuntur Procuratorem Episcopi, qui cum ipsis procedet ad altare primarium, brevi orabit in medio gradu infimo, ascendet ad altare et in medio osculabitur illud. Postea deducent eum ad sedem seu thronum Episcopi, in quo paulisper sedebit; postremo iterum deducent eum in aulam capitularem ibique sedens loco Episcopi allocutionem verbis eius ad Capitulum habebit, sensus ab eo sibi creditos exponens.

9. Transeuntes per ecclesiam, deducent eum ad Episcopium. Ibi aperiet claudetque portas, et perfungetur omnibus actionibus praescriptis in Mandato procuratorio, qua super re a tabulario fiet coram testibus publicum instrumentum.

10. Hac actione completa, supra portam cathedralis et in ceteris locis consuetis suspendetur stemma novi Episcopi.

11. Ipso possessionis actu desinunt facultates Vicarii capitularis, eaque de causa Episcopus nominabit suum Vicarium generalem, qui dioecesim administret usque ad suum adventum; nominabit etiam reliquos Episcopalis Curiae officiales, si opus fuerit.

12. Quod ad consecrationem et traditionem etiam s. Pallii, si fuerit Archiepiscopus, servabuntur ea, quae tradentur libro VII.

13. Episcopus autem indicabit diem sui adventus pro primo ingressu, ut docebitur cap. III huiusce libri.

CAPUT II.

DE HABITU EPISCOPI AC DE SACRA EIUS SUPELLECTILI

ARTICULUS I.

De habitu.

1. Habitus ordinarius Episcopi semper laneus esse debet, numquam sericus, ita tamen, ut panni genus conveniat anni tempori (1).

2. Duo sunt colores qui in habitu episcopali praecipiuntur, *violaceus* nempe ac *niger*. Hoc ultimo colore utitur in diebus luctuosis, ut deinceps tradetur.

3. Forma habitus est vestis talaris cum syrma, quae ope fibulae cum ocello firmatur in parte postica ad extremum dorsum, et solvitur in functionibus solemnibus, ut notabimus respectivis capitulis. Vestis talaris violacea habebit ocellos, et orbiculos sericeos, coloris rubini, quibus clauditur ex parte antica, et orae textus pariter sericos eiusdem coloris in extremitatibus: serici etiam et coloris rubini erunt paramanus in extremitatibus manicarum, qui medium ferme palmum romanum in longitudinem patebunt. Supra vestem talarem praecinget sibi lumbos fascia serica concolor vesti talari, videlicet aut violaeea aut nigra, et binae eius extremitates defluentes super latus sinistrum per palmum ornabuntur duobus floccis sericis eiusdem coloris.

4. Formae eiusdem, ac supra, erit vestis talaris nigra, sed habebit orbiculos, ocellos, orae textus et paramanus e serico coloris violacei. Fascia erit sericea coloris item nigri cum floccis similibus (2).

---

(1) Apud Romanam Curiam tamen in usu est pannus sericus, non tamen undulatus (*moiré*), aestivo tempore, et nihil obstare videtur, quominus per addictos Sacello vel Familiae Pontificiae etiam extra Curiam idem adhibeatur, imo consuetudo huic praxi favet. Hinc, Episcopus vel Solio assistens vel Praelatus Domesticus sericis vestibus uti potest.

(2) Demirabitur fortasse quispiam, quae de habitu coloris nigri ab Episcopo utendo docuimus. Ea tamen praescribuntur a Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. III, n. 2: "Episcopum decet uti vestibus laneis et *nigri* co-

5. Supra vestem talarem Episcopus sibi induet rochetum exornatum textili pinnato convenienti, quod in extremis manicis, ut melius custodiatur, poterit contegi paramanu serico coloris respondentis vesti talari quam induet.

6. Supra rochetum induet mozzetam seu violaceam seu nigram, respondentem colori vestis talaris. Mozzeta violacea erit ex toto subsuta serico coloris rubini, quo modo erunt etiam fibulae, ocelli et orae textus. Nigra autem erit subsuta et ornata ut supra, sed panno serico violaceo.

7. Etiamsi Caeremoniale non praescribat usum Crucis pectoralis, solent tamen Episcopi illa uti supra habitum ordinarium, ideoque Crux pectoralis deberet esse appensa chordulae sericeae viridis coloris auro intermixtae (1).

---

loris ''. At enim, dicet aliquis, hanc non esse praescriptionem, sed simplex consilium, eo quod Caeremoniale utitur verbo *decet*. Sane: sed in eodem Caeremoniali etiam alibi usurpatur verbum illud in rebus quoque strictim obligantibus. Quis enim neget, Episcopum obligari ad invigilandum bono spirituali sui gregis et oportere, ut bonis exemplis dux ei sit ac magister ? Atqui hoc etiam loco Caeremoniale utitur verbo *decet*, ut videre est lib. II, cap. XXXVIII, n. 2: " Nam Episcopum decet, non solum verbo, sed etiam opere et exemplo usque ad extremum vitae spiritum alios docere, et ad viam salutis dirigere ,,. Hanc igitur expressionem non simplex consilium, sed meram obligationem importare facile dignoscitur. Addendum, quod Caeremoniale conditum ad eum finem fuit, ut Episcopi et Ecclesiae ipsis subiectae modum et regulam habeant, quam sequantur in sacris functionibus peragendis, eaque de causa haberi potest tamquam codex legum. Lex quidem non suadet, sed iubet. Usus autem vestium nigrarum in Episcopis cohaeret cum usu Em.orum Cardinalium, qui diebus luctuosis dimittunt purpuram et habitu violaceo induuntur. Nec novum et inusitatum est, Episcopum uti habitu nigro. P. Antonius Caracciolo, Clericus regularis in notis ad Constitutiones suae Congregationis, parte II, cap. II, antiquissimum esse demonstrat Episcoporum usum adhibendi habitum nigrum. Sisinnius Episcopus, Novatiana haeresi infectus, usus est vestibus albis de more suae sectae, uti scribit Socrates lib. VI, cap. XX, quumque in domo Arsacii Episcopi Constantinopolitani obiurgaretur, quare eiusmodi vestes indueret, respondit: " Tu prius dic mihi ubi sit scriptum, Episcopum debere nigra veste uti ,,. Quibus verbis obiicere volebat Arsacio ceterisque Episcopis catholicis, quod uterentur vestibus nigri coloris. Conf. Collectionem Conciliorum, ubi exstant leges contra luxum et pompam habitus clericorum. A.

(1) Caeremoniale Episcoporum, quo loco agit de habitu ordinario Episcopi (lib. I, cap. I), non praescribit utendam esse Crucem pectoralem supra mozzetam aut supra mantelletum. Extensor illius videtur, strictim loquendo, non considerasse Crucem hanc ut ornamentum pontificale. Et re sane vera ab antiquo Ordine Romano *Qualiter Episcopus in Ecclesia Romana ordinetur*, inter ornamenta pontificalia non enumeratur. Praeterea vetustiores rerum sacrarum scriptores, videlicet Amalarius Fortunatus *De officiis ecclesiasticis*, Rabanus Maurus *De institutione clericorum*, Valfridius Strabo, Berno Abbas

8. Color caligarum et collaris respondebit colori vestis.

9. Haec est forma et hic color habitus ordinarii, quo uti debent Episcopi in sua dioecesi, quum in publicum prodeunt ad aliquam functionem peragendam, vel ad quamcumque aliam

---

Augiensis, Micrologus, Ivo Carnutensis et Honorius Augustodunensis idem silentium servant de Cruce pectorali, eam nempe inter pontificalia ornamenta non recensent. Id tamen mirandum non est, siquidem Cruce pectorali utebantur quondam fideles omnes, qui Religionem christianam profitebantur. Ac silentio praeteritis, brevitatis gratia, auctoritatibus quas proferre possemus, iuvabit memorare tantum, quod in actis S. Ephysii Calaritani, qui passus est sub Diocletiano, narratur imperator ille poena capitis proposita vetuisse aurifices elaborare huiusmodi Cruces, quibus Christiani sine distinctione utebantur etiam crudescente persecutione. Fine deinde persecutionibus imposito et christiana Religione in universum propagata, hic mos paullatim obsolevit et ab Episcopis tantum retentus est. Usus autem ipsius an existimari debeat tamquam indicium iurisdictionis et idcirco abdenda intra vestem ab Episcopo sit, quum extra suam dioecesim moratur, contrariae sententiae sumus. Ratio, qua movemur, est quod, praecise loquendo, reputari non potest ut ornamentum episcopale absolutum, siquidem in functione consecrationis Episcopi, quum Electus in principio paratus est vestibus sacris, Crux imponitur ei a cappellano, qui praedictis vestibus ipsum induit: e converso, baculus, annulus, mitra et chirothecae cum praescriptis precibus et formulis imponuntur ei a Consecratore. Aequivocationem arbitramur ex eo provenisse, quod Crucem Archiepiscopalem, quae ante Archiepiscopum defertur, confuderint cum Cruce pectorali. Illa iurisdictionem prae se fert, ideoque non licet Archiepiscopo eam adhibere extra suam provinciam, neque coram Praesule superiori. Nihilominus hanc nostram opinionem iudicio eorum, ad quos spectat, subiicimus. Utile autem videtur referre partem ex ipso textu epistolae a Sum. Pont. Benedicto XIV ad Praesulem Philippum Acciaioli Archiepiscopum Petrae Nuncium Apostolicum apud aulam Lusitanam: « Rapporto all'uso che Ci avvisa essersi costà introdotto, che i Vescovi ed il Nunzio non portino nè in città, nè a Corte, la Croce pettorale, dirò assolutamente che questo è un vero abuso. Il distintivo della dignità vescovile è la Croce pettorale, nè si trova nel corpo canonico legge, nè vi ha de' Pontefici Nostri predecessori costituzione veruna, per mezzo della quale venga proibita la delazione della Croce pettorale ai Vescovi, che si trovano nelle diocesi de' Patriarchi, Arcivescovi e Primati. Cotesti maestri delle cerimonie avranno appreso una tal grazianata da questi Nostri di Roma, imperiti nelle leggi canoniche, i quali hanno proibito di portare la Croce ai Vescovi. Noi abbiamo sempre accolto ogni Vescovo, che siasi presentato a Noi colla Croce, com'è più volte succeduto agli oltramontani, che non hanno dato orecchio alle insinuazioni di costoro. Ella intanto procuri di comparire con la Croce in città ed alla Corte, come ancora in occasione di far visita al Cardinal Patriarca, e se le venisse detto che i suoi antecessori non la portavano, risponda che questo fu un abuso, e che è mente Nostra che ella la porti, e Ci renda intesi di ciò che avverrà ». Quapropter sine timore errandi asserimus, nihil aliud indicari in Crucis pectoralis delatione, quam suscepta ab Episcopo consecratio A.

Usus, recens, invaluit chordulae substituendi catenulam auream; si agatur

actionem, quae ad ipsos pertineat; eodem uti pariter debent in congregationibus, quas convocant apud se, et in examinibus ordinandorum (1).

10. Extra suam dioecesim debent induere mantelletum simile vesti talari, et habebit reflexus sericeos et orae textus coloris rubini si violaceum, et coloris violacei si nigrum erit. Mantelleto utuntur Episcopi extra dioecesim ut cooperiatur rochetum, quoniam sola mozzeta imposita rocheto indicat iurisdictionem, qua gaudet Episcopus in sua dioecesi, qua distinctione non licet amplius uti, quum de sua dioecesi egreditur.

11. Quod ad biretum, erit violacei coloris (2), sericum aut laneum; solent autem uti laneo in hieme, serico in aestate. Galerus usualis erit formae communis, et instructus erit flocco seu fascia serica viridis coloris, sine ullo ornamento aureo (3).

12. Si Cardinalis veniet in dioecesim Episcopi, hic coram illo utetur supra rochetum mantelleto cum mozzeta. Dimittet autem etiam mozzetam, quamvis esset in sua dioecesi, si Cardinalis esset Legatus a latere Summi Pontificis, dummodo Legatus praedictus esset intra limites suae legationis. Id ipsum factitabit Romae, et ubi resideat Summus Pontifex extra Ur-

---

de habitu piano, de quo inferius, in nota ad n. 9, nulla difficultas; si vero de praelatitio, minus videtur convenire, non tam relate ad habitum ipsum, quam ad sacras vestes, quas pro aliqua functione Episcopus assumere debeat; quia, in casu, standum esset usui antiquiori.

(1) Pius Pp. IX concessit Praelatis usum habitus, qui *Pianus* nomen accepit, pro privatis audientiis, ac postea extensus est congregationibus, visitationibus, etc., citra functiones liturgicas, aliasque praestantiores, quique pro Episcopis constat veste talari lanea nigra, non caudata, ornata fimbriis, orbiculis et ocellis coloris rubini, cui superponitur fascia serica violacei coloris cum laciniis in utraque extrema parte, ex eadem materia eodemque colore, cuique superponitur pallium violaceum sericum non undulatum, absque subsuto, etc. alius coloris. Collare et caligae erunt violacei coloris. Galerus autem niger circumdatur chordula viridis coloris ex serico, cum binis floccis similibus. Pallium hiemale panno constabit eodem colore ac vestis, cum relativis ornamentis, propriis respectivi coloris; ad collum ornabitur serico villoso, item respectivi coloris, scilicet ornamentorum, quod pro Archiepiscopis aurea taenia circumdabitur. V. Decr. S. C. Caerem., 7 Ianuar. 1851.

(2) Biretum coloris violacei concessit Episcopis Leo XIII, occasione sui Sacerdotalis Iubilaei, anno 1888, die 3 Februarii.

(3) Hodie floccus, seu melius flocci, cum chordula, adhibentur cum habitu piano, de quo in nota ad n. 9. Aurum serico intermiscetur, si agatur de Archiepiscopo, sed vide inferius, n. 55.

bem, si forte peregre abierit, vel alia de causa Roma abesset (1).

13. Episcopi regulares colorem habitus suae religionis retinebunt in vestitu praelatitio, et interdicitur eis usus cuiusvis ornamenti coloris violacei. Numquam utentur rocheto, et quum sacra paramenta induere debebunt, loco rocheti assument superpelliceum, quo induentur postquam dimiserint cappam aut mantelletum cum mozzeta, ac priusquam lavent manus.

14. Clerici regulares eodem vestitu utuntur quo Episcopi assumpti de clero saeculari, et regula eadem servabitur ab Episcopis, qui deligentur ex ordine seu Congregatione Canonicorum regularium, ex Ordinibus militaribus, nempe S. Ioannis Hierosolymitani, S. Iacobi, S. Spiritus et reliquis.

15. Episcopi praeterea habebunt cappam, quae magna appellatur, quia ex parte anteriori debet pertingere usque ad terram, et ex parte posteriori habere debet longam syrmam. Cappa Episcoporum saecularium erit semper lanea et coloris violacei (2): pannus autem erit plus minusve levis pro anni temporum diversitate: ante pectus et super humeros habebit caputium in hieme, videlicet ex primis Vesperis ante festum omnium Sanctorum usque ad Missam Sabbati sancti ornatum erit pellibus albis mustelae alpinae, et a Sabbato sancto usque ad praedictum festum omnium Sanctorum tela serica coloris rubini.

16. Episcopi regulares tam in cappa, quam in pellibus et in tela serica caputii utentur colore, sive coloribus, habitus suae familiae.

17. Quod ad Episcopos assumptos ex Congregationibus Clericorum regularium aut Canonicorum regularium, vel ex Ordinibus militaribus, observentur ea quae superius, n. 14 huius capituli, tradita sunt.

18. Notandum autem, quod Episcopus uti cappa debet in sua tantum dioecesi, neque uti ea licet extra dioecesim, quamquam plures una convenirent Episcopi, quemadmodum usuvenit in provincialibus Conciliis. Romae ab Episcopis adhi-

---

(1) Romae numquam Episcopi utuntur mantelleto, sive habitu praelatitio, nigri coloris, excepto tempore Sedis Apostolicae vacantis. De usu mozzetae Episcoporum coram Cardinalibus non Legatis exstat decretum S. Congregationis Rituum diei 20 Iulii 1621 (n. 388), quo asseritur mos vigere in Italia ut mozzeta ab Episcopis deponatur, si adsit quicumque Cardinalis. A.

(2) Quod ad sericum spectat, illud, saltem in Romana Curia, non est adhibendum.

betur reflexa seu contracta in Sacello pontificio solummodo, quoniam ibi Collegium repraesentant, et quia cappa est indumentum omnibus Praelatis commune, qui functionibus pontificiis interveniunt.

19. Debet etiam Episcopis suus esse galerus pontificalis, qui forma et colore est communis omnibus tum saecularibus, tum etiam regularibus. Forma galeri est orbicularis, coopertus panno laneo nigro ex parte superiori, et panno serico viridi ex inferiori, cum resticulis et floccis e serico viridi, quibus possit cohiberi in capite. Galerus iste, quo utentur in equitatibus solemnibus, appendetur ad pedes lecti funebris in obitu eorum, et suspendetur sublime ad lacunar seu tabulatum ecclesiae, supra ipsorum sepulturam.

20. Opus esset etiam habitu viatorio, iis coloribus quos superius respective indicavimus. Habitus viatorius est vestis talaris, quae ultra genu descendit, sine syrma, cui imponitur mantellum cum manicis sive alis, quae descendant aeque ac vestis: supra mantellum adesse deberet fascia serica nigri coloris circa collum, quae descendat ex parte anteriori et vulgo dicitur reflexus seu collare. Haec tamen forma vestitus non ita pridem obsolevit: item in diebus pluvialibus opus esset penula amplior ex panno colorum quos indicavimus. Quum autem nunc soleant Episcopi iter facere curru vecti, videretur non esse amplius habitu viatorio locus, ac si forte peregrinentur, vestitu utentur convenienti personae, quam repraesentant.

21. Dies, quibus Episcopi uti debent habitu nigri coloris, sunt sequentes:

22. Omnes dies esuriales, in quibus scilicet indictum est ieiunium, vel si ex indulto Apostolico ieiunium antiquatum est, celebratur officium aut commemoratio. Excipiuntur ex hac regula vigilia Pentecostes et quatuor tempora aestiva, quoniam incidunt in tempus paschale. Excipiuntur etiam vigilae, quae occurrere possent intra octavas SS. Corporis Christi, Assumptionis B. Virginis, omnium Sanctorum, Sancti titularis cathedralis, Patroni civitatis et Dedicationis cathedralis.

23. In omnibus feriis sextis intra annum, in quibus celebratur officium de ritu semiduplici aut simplici.

24. In Adventu, et a Septuagesima usque ad Sabbatum sanctum. In Quadragesima autem excipitur festum S. Ioseph Patroni Ecclesiae catholicae, ac festum Annunciationis B. Virginis, in quibus adhibebitur color violaceus. Si festa haec in-

cident in Dominicam Palmarum et in maiorem hebdomadam adhibebitur color niger (S. C. Caerem., 14 Martii 1871).

25. Color violaceus a primis Vesperis s. Natalis usque ad totam octavam Epiphaniae ac toto paschali tempore, in usu erit semper, quodcumque sit officium, quod incidat in diem.

26. Si in dies exceptos num. 22, 23 et 24, incideret anniversarius electionis aut consecrationis Episcopi, vel alia circumstantia publicae laetitiae, color violaceus adhibebitur.

27. Reliquis omnibus anni diebus, non comprehensis in exceptionibus superius notatis num. 22, 23 et 24, adhibebitur semper color violaceus.

28. In officiis pro defunctis, videlicet in Commemoratione omnium fidelium defunctorum, in anniversario ultimi Episcopi defuncti in sua sede, in anniversario omnium Episcoporum et in aliis funeribus sive anniversariis, Episcopus utetur habitu nigri coloris.

29. In s. Visitatione dioecesis utetur diebus statutis habitu violaceo, etiamsi, in ipsa visitatione obeunda, absolutio pro defunctis facienda sit.

30. Quod ad colorem utendum in habitu praelatitio ab Episcopis regularibus, supervacuum non erit praxim in aula Pontificia servatam innuere, dum tamen non est animus privilegia concessa Ordinibus regularibus imminuere, neque ipsos impellere ad nostra sequenda documenta, si forte obstarent cuidam ex privilegiis, quibus fruuntur.

31. Canonici regulares, Clerici regulares, qui vulgo appellantur Theatini, et ceteri, nempe Barnabitae, Somaschi, Iesuitae, Minores, Ministri infirmorum, Matris Dei, Scholarum piarum, insuper qui addicti sunt Congregationibus Oratorii, Doctrinariorum, Missionariorum, Piorum Operariorum, Missionariorum Pretiosissimi Sanguinis, Passionistarum et SS. Redemptoris, induunt eundem habitum ac Episcopi saeculares, ut supra monuimus (1).

32. Monachi Basiliani utuntur veste talari cum syrma nigri coloris, cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textu e serico nigro, item fascia sericea nigra cum flocculis similibus, caligis et collario nigro, mantelleto et mozzeta simili vesti, cum panno subsuto, orbiculis, ocellis et orae textu

(1) Circa pallium adhibendum cum habitu piano, exceptio facienda est pro Clericis regularibus, hi enim eodem utuntur violaceo, sed laneo, absque ullo serico ornamento, si excipias taeniam ad illud alligandum.

e serico nigro. Cappa quoque est nigri coloris cum pelle nigra in caputio hiemis tempore, et cum serico nigro in aestate.

33. Monachi Cassinenses idem habent indumentum ac Basiliani.

34. Monachi Camaldulenses utuntur collario et caligis albis, veste talari cum syrma lanea subtili cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta, ut veste, subsuta serico albi coloris cum orae textibus et orbiculis similibus. Cappa est coloris albi cum pelle pariter alba in caputio hiberno tempore, et cum serico albo in aestate.

35. Monachi Vallumbrosani eodem quo Cassinenses induuntur habitu.

36. Camaldulenses Eremitae vestiuntur ut ceteri Camaldulenses, sed pannus eorum habitus est minus levis.

37. Cistercienses utuntur collario et caligis et veste albi coloris cum syrma, cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta nigra cum orae textibus, ocellis et orbiculis panno subsuto e serico nigro. Cappa autem est lanea nigra cum serico albo in caputio aestivo, et cum pelle albi coloris hiberno tempore.

38. Cistercienses reformati, qui et Trappenses dicuntur, eodem habitu utuntur, sed panno rudiori.

39. Olivetani, ut Camaldulenses, itemque ceteri e Congregatione quae nuncupatur de Monte Virgine.

40. Silvestrini, ut Cassinenses, sed color vestium et cappae est caeruleus obscurus.

41. Hieronymiani, ut Cistercienses, sed loco coloris nigri utuntur colore pullo.

42. Carthusiani, ut Cistercienses reformati.

43. Dominicani induunt caligas et collarium albi coloris, vestem cum syrma albi coloris cum paramanibus, orbiculis, ocellis et orae textibus e serico albo, fasciam sericam albam cum floccis similibus, mantelletum et mozzetam nigram, cum panno subsuto, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico albo, cappam nigram cum pelle alba in caputio hiemis tempore et cum serico albi coloris in aestate.

44. Minores Conventuales, Minores Observantes et eorum variae instaurationes (1) ac tertius Ordo S. Francisci utuntur

(1) Hodie Minores ab Unione Leoniana.

collario et caligis coloris cineracei, veste talari cum syrma eiusdem coloris cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textibus sericis coloris eiusdem, fascia sericea cum flocculis similibus coloris praedicti, mantelleto et mozzeta, ut veste talari, cappa coloris eiusdem cum pelle simili in caputio in hieme, et cum serico in aestate.

45. Capuccini deberent easdem vestes adhibere ut Franciscani, sed non multis abhinc annis admiserunt colorem pullum, tum in habitu tum in cappa; antiquitus sane induebantur ut Franciscani. Primus qui colorem in habitu mutavit, fuit Fr. Fridericus Bencivenga a Summ. Pont. Pio VII, die 15 Aprilis 1817, electus ad sedes Brictinoriensem et Sarsinatensem simul coniunctas.

46. Augustiniani Eremitani, ut Monachi Cassinenses.

47. Carmelitani, seu de antiqua observantia seu reformati, induunt collarium et caligas pulli coloris, vestem talarem cum syrma eius coloris, cum paramanibus, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico eiusdem coloris, fasciam sericeam cum flocculis similibus concolorem vesti talari, mantelletum et mozzetam albi coloris, cum panno subsuto, orae textibus, ocellis, et orbiculis e serico albo, cappam coloris pulli, in hieme cum pelle albi coloris in caputio, et cum serico albo in aestate (1).

48. Servitae, ut Augustiniani.

49. Mercedarii, ut Camaldulenses; sed collo appensum chordula albi coloris supra vestem talarem ferunt stemma sive insignia eis concessa in Ordinis institutione a Iacobo I Celtiberiae rege, quae insignia respondent in pectore sub mantelletto et mozzeta.

50. Trinitarii calceati et Trinitarii reformati, ut Camaldulenses; sed supra mozzetam in sinistra pectoris parte ferunt Crucem rubri et caerulei coloris, formae respectivae, qua ipsi utuntur. Pannus, quem adhibent Trinitarii reformati, est minus levis.

51. Minimi, ut Augustiniani.

52. Hieronymiani a B. Petro Pisano, ut Capuccini.

53. Biretum erit aequale universis, violacei coloris, ut saecularibus, et quod ad Regulares praedictos semper esse la-

---

(1) Hodie tum cappa cum pellis et sericum sunt albi coloris; sed forsan in textu occurrit materialis involuntarius error, quia pallium Carmelitarum album est.

neum deberet. Galerus autem usualis et alter pontificalis erit aequalis galero Episcoporum e clero saeculari, ut superius declaratum est.

54. Notandum praeterea, quod sa. mem. Pius IX, recurrente solemni celebratione centenarii de martyrio SS. Apost. Petri et Pauli, benigne omnibus Episcopis concessit usum pileoli violacei, edito Brevi *Ecclesiarum omnium,* diei 17 Iunii 1867 (1).

55. Monemus denique, quod quatuor Patriarchis latinis tantummodo, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno ac Hierosolymitano concessum fuit a Benedicto XIII, uti mozzeta supra mantelleto, prout ex Litteris Apostolicis *Romanus Pontifex,* diei 30 Septembris anni 1724, quodque his solis Patriarchis tributus fuit a S. Cong. Caeremoniali, die 3 Novembris anni 1826, usus flocci viridis auro immixti in galero usuali.

Articulus II.

De sacra supellectili quae opus est Episcopo ad functiones ecclesiasticas peragendas.

§ 1. *Vasa sacra ex argento inaurato.*

Calix cum Patena.

Pyxis cum operculo.

Baculus pastoralis, in partes plures resolvendus ad maiorem commoditatem.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio. Globus perforatus, qui est in summitate aspersorii, aperietur in binas partes, ut possit abstergi.

Capsula rotunda cum operculo ad conservandas hostias et particulas, quae quum non adhibeatur ad reponendam SS. Eucharistiam, carebit Cruce in summitate.

Scotula, seu *bugia.*

Urceus cum pelvi.

---

(1) S. C. Consistorialis, die 2 Maii 1910, declaravit, posse Episcopos, a die in qua a Summo Pontifice electi sunt, quamvis consecrationem episcopalem nondum susceperint, pileolum violacei coloris deferre, idque dum Sacris operantur, non tamen a Praefatione usque ad susceptum Corpus et Sanguinem Christi Domini, ac dum divinis officiis sacrisque ritibus intersunt.

Lances orbiculati sex numero, qui adhibentur pro caligis, et sandaliis, pro chirothecis, pro annulo, pro pileolo, pro mantilibus, pro medulla panis et mali medici.

Ampullae vini et aquae.

Pelvicula formae ovatae pro ampullis antedictis.

Campanula pro elevatione.

Cochleare parvum cum patera perexigua ad infundendam aquam in Calicem.

Alterum cochleare maioris formae ad extrahendam e Calice s. Particulam in consecratione Episcoporum.

Cochleare ingens ad effundendos odores super ignem in benedictione campanarum et ad extrahendum oleum ex ampulla chrismali in Chrismatis consecratione.

Cochleare conchatum cum manubrio ad fundendam aquam in administratione Baptismatis.

Ligula, seu cochleare exiguum cum manubrio eburneo ad instar illius quo utuntur fabri caementarii, quod adhibendum est in dimittendo caemento in sepulcrum Reliquiarum, quum consecrantur altaria.

Altera ligula seu cochleare simile maioris formae cum manubrio ex ebeno ad iniiciendam calcem in altare, cuius mensa erit operculum sepulcri Reliquiarum.

Phialae duae vitreae cum operculis binis, quorum alterum erit in cochleam retortum ad afferendum vinum et aquam, quibus opus est in Missa.

Forfices e chalybe cum manubrio argenteo inaurato ad primam tonsuram signandam.

Vascula numero tria cum operculis similibus, adhibenda pro sacris Oleis, distincta literis unum CHR. alterum CAT. tertium INF. quae literae oportet ut sint incisae in vasculo ipso, non vero in operculo, excepto casu quo vasculo coniuncta ita essent opercula, ut nullus esset errori locus de sacrorum Oleorum qualitate.

Pelvicula formae ovatae pro vasculis praedictis.

Ampullae duae cum manubriis, cum operculis et cum epistomiis subtilibus, una distincta literis CHR. altera literis CAT. quorum usus in consecratione altarium et in benedictione fontis baptismalis.

Pelvicula formae ovatae pro ampullis huiusmodi.

Vasculum operculo instructum, quo contineatur sal utendus in administratione Baptismatis, et intra illud aderit vas vitreum, ne argentum sale corrodatur.

Formale seu rationale pro pluviali, et habebit unculum maiorem in parte aversa, ut apponi possit fibulae pluvialis ipsius. Poterit in eo expressa esse imago Spiritus Sancti, vel Sancti Patroni, vel sacri alius obiecti, et poterit etiam distingui gemmis et unionibus.

Instrumentum pacis, in quo figurata erit Resurrectio, vel aliud mysterium, v. gr. Passionis, divini Redemptoris.

Rudicula ad miscendum balsamum in consecratione s. Chrismatis.

Patera cum operculo, qua contineatur balsamum in consecratione s. Chrismatis.

Cuspis e chalybe, ponenda in extremitate inferiori baculi pastoralis, ad signanda super cinerem bina alphabeta in consecratione ecclesiarum.

Paterae duae sine operculo ad praegustationem in pontificalibus faciendam a Sacrista et a structore mensae.

Thuribulum cum navicula et cochleari.

§ 2. *Vasa argentea non inaurata pro officiis ferialibus et mortuariis.*

Calix cum Patena.

Capsula cum operculo ad conservandas hostias.

Scotula.

Urceus cum pelvi.

Duae lances orbiculatae pro mantili et pro pileolo.

Campanula.

Ampullae vini et aquae.

Pelvicula ovatae formae pro ampullis.

Cochleare ad infundendam aquam in Calicem.

Phialae duae pro vino et aqua cum operculis binis, quorum alterum in cochleam retortum, argenteis.

Formale pro pluviali, in quo sit expressa aliqua imago sacra, sed sine ornamento gemmarum.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

Res omnes supra descriptae custodientur in vagina, instar arcae, quae convestiri solet pelle colorata cum stemmate in medio. In parte inferiori vaginae ipsius solet esse vacuum quoddam cum duplici arcula ad reponenda paramenta functioni necessaria.

§ 3. *Res lintearia.*

Amictus quotuor cum exiguo textili pinnato in extremitatibus et cum taeniis sericeis, quas licebit variare pro colore paramentorum.

Alba una nobilis, quae in textili pinnato manicarum habebit interne paramanus coloris rubini, ad conservandum ipsum textile pinnatum (1).

Alba altera minus nobilis cum paramanibus ut supra coloris violacei, pro functionibus ferialibus et mortuariis.

Purificatoria numero decem e tela subtili, ornata textili pinnato.

Mantilia seu manutergia numero quatuor, e tela subtili, ornata textili pinnato.

Corporalia duo e tela subtilissima ornata exiguo textili pinnato lineo in extremitatibus.

Pallae duae similes corporalibus (2).

Gremiale ex tela linea instructum pariter textili pinnato in extremitate, cum taeniis sericeis albi coloris, cuius usus est in ordinationibus, consecrationibus etc., tempore sacrarum unctionum.

Tobalea ex tela subtili cum opere phrygio lineo vel textili pinnato in extremitatibus, ponenda super genua Episcopi quum distribuit candelas, cineres et palmas in respectivis functionibus.

Superpellicea crispata pro cappellanis, distincta exiguo textili pinnato.

§ 4. *Paramenta.*

Planeta nobilis albi coloris cum aequali suo complemento, stola videlicet, manipulo, velo Calicis, bursa corporalis, gremiali, veste Missalis et cussino pro Missali eodem.

---

(1) Probari nullo modo potest immodicus usus reticulorum, vulgo *merletti*, ita ut quandoque alba praeter perparvam telae partem, sit ferme tota ex reticulo seu textili pinnato. Hac in re videtur non parum levitatis apparere, praesertim si textile pinnatum magni pretii saltem non esset. A.

(2) In memoriam revocamus, quod interdicitur palla contecta charta crassa, vulgo *cartone*, et panno serico phrygiato ornata in parte superiori. Eo demum processit rerum novarum effraenata cupido, ut quadam in ecclesia, ubi Missa de requie celebrata fuit ab Episcopo, adhiberi viderim pallam contectam panno nigro cum Cruce in medio phrygiata argento, similem lodici nigrae, qua solet exornari feretrum mortuarum. A. — Potest vera palla applicari eiusmodi ornamento, non tamen luctuoso (S. R. C., n. 4174, II).

Planeta rubri coloris cum omni instrumento simili praecedenti. Planetae istae duae nobilissimae essent oporteret, quoniam adhibentur diebus solemnioribus. Ceterae quae infra notantur, sunto minus nobiles; videlicet:

Planeta viridis coloris cum ornamento superius notato;

Planeta coloris violacei cum ornamentis, ut supra;

Planeta nigra in totum, ut supra (1).

Canistri plani (vulgo *zaine*) ad paramenta, cum opus sit, deferenda, cum velis maioribus sericeis, cooperiendi causa paramenta ipsa. Solent huiusmodi canistri cooperiri panno serico concolore paramentis. Color vestis et velorum in praedictis canistris parvi referet qualis sit, siquidem adhibenda non sunt in actu functionis.

Caligae et sandalia ornata taeniis ex auro lamato, coloris albi, rubri, viridis et violacei (2).

Chirothecae sericeae, ansulatae, phrygiatae auro in medio et in extremitatibus, coloris albi, rubri, viridis et violacei.

Dalmatica ac tunicella e panno levi, ornatae taenia aurea, et coloris albi, rubri, viridis, violacei et nigri. Advertatur differentia manicarum; videlicet latiores erunt et breviores in dalmatica, angustiores et longiores in tunicella.

Velum sericeum albi coloris, subtile, in formam stolae latae et longae cum laciniis aureis in extremitatibus, quae *vimpa* vulgo dicitur, ut ipsa utatur Cappellanus quum defert mitram.

Cingula sericea auro intexta coloris albi, rubri, viridis, violacei et nigri.

Mitra pretiosa e serico argenteo, illusa auro et distincta gemmis.

Mitra auriphrygiata, sive e serico aureo, cum ornamentis taeniae lamatae in extremitatibus et cum laciniis aureis in fine vittarum.

---

(1) Visum est quibusdam Episcopis dedecere usum coloris nigri in paramentis sacris. Id autem obstat rubricis, Caeremoniali Episcoporum et disciplinae veteri ac recenti, quae constanter eadem ab Ecclesia servata est. Inspiciatur opusculum Praesulis Dominici Giorgi, de vestibus sacris violaceis et nigris Summi Pontificis. Huic tamen rei consuluit recenter S. Rituum Congregatio, decreto a nobis citato in libro primo pag. 359. A.

(2) Errant qui putant super sandalium ponendam esse Crucem phrygiatam, hoc enim ornamentum proprium est tantum Summi Pontificis, cuius osculantur pedes: contra regulam etiam est apponere florem formae quadratae, in similitudinem Crucis, propter aequivocationem, quae inde oritur. A

Tum pretiosa, tum auriphrygiata subsutae erunt serico rubro coccineo.

Mitra simplex damascena albi coloris, vel ex tela alba, cum laciniis rubri coloris coccinei in extremitate vittarum (1).

Vagina ad reponendas et portandas mitras.

Pluvialia ex lamna, auro distincta, coloris albi, rubri, violacei et nigri. Illa duo coloris albi et rubri, adhibenda in solemnitatibus, erunt nobiliora. Pluviale autem viridis coloris, quia videtur inutile, supersedimus recensere.

Velum humerale albi coloris cum opere phrygio aureo, in processionibus et in benedictionibus cum SS. Sacramento adhibendum.

Paramanus, seu velum albi coloris cum lemniscis ornatum aurea lacinia, apponendum cereo in festo Purificationis B. Virginis et Cereo paschali in benedictione fontis baptismalis.

§ 5. *Libri.*

Pontificale in partes quatuor divisum.

Canon pontificalis.

Missale.

Manuale chorale, pro antiphonis, hymnis et orationibus in Vesperis, Matutinis et Laudibus.

§ 6. *Reliqua supellex.*

Crux pectoralis aurea vel argentea inaurata aut metallica inaurata, in qua conditae erunt Reliquiae Sanctorum martyrum. Crux erit ex toto clausa sine crystallo, ne Reliquiae conspici possint. Poterit etiam ornari gemmis. Habebit chordulam sericeam viridis coloris, auro intextam, ut collo possit suspendi (2).

Annulus nobilis utendus super chirothecis in functionibus pontificalibus.

---

(1) Inscitia phrygionum seu tapetium institorum invectus est (non multis abhinc annis) usus mitrae ex lamna argentea sine opere phrygio cum fimbriis aureis in usum Episcoporum in suis dioecesibus loco mitrae simplicis lineae aut damascenae. Perpendantur expressiones Caeremonialis Episcoporum et inde apparebit, quam dedecens et abusiva sit consuetudo ista, ideoque reiicienda. A.

(2) Non ita pridem chordulae sericeae substituta est catena aurea. Servari usus chordulae in functionibus sacris saltem posset. A.

Faldistorium cum singulis vestibus coloris albi, rubri, viridis et violacei (1).

Bina vela ex serico simplici in singulos colores, album nempe, rubrum, viridem et violaceum, ad caligas et sandalia deferenda.

Si Magistratui mos erit ministrandi lotionem Episcopo, comparanda sunt vela humeralia sericea sine opere phrygio et cum tenui ornamento laciniae aureae in fimbria, quorum colores erunt albus, rubeus et violaceus (2).

Si fuerit Archiepiscopus, opus est Crux archiepiscopalis argentea inaurata, Crucis autem hasta, ad maiorem commoditatem, poterit in plures partes resolvi.

Capsula cum operculo formae oblongae, subsuta serico ad custodiendum s. Pallium.

Tres spinulae aureae, gemmatae in summitate, figendae s. Pallio (3).

Vela exigua quatuor sericea ornata taenia aurea, in singulos colores, album, rubrum, viridem et violaceum, ad contegendum s. Pallium.

Velum ex villoso serico violaceo ornatum auro in fimbriis, ad convestiendam Crucem archiepiscopalem tempore Passionis. Velum hoc instructum erit lemniscis similibus ex parte interiori, extrahendis in Dominica Palmarum ad ligandam palmam Cruci eidem, tempore functionis.

---

(1) Quandoquidem faldistorium vice fungitur throni, ideo secundum regulas a Caeremoniali Episcoporum statutas, convestiendum esset lodicibus tantum sericeis, non vero lamatis, siquidem Episcopis interdicuntur in throno lodices lamatae, quae conveniunt Cardinalibus tantummodo. Et thronus numquam convestitur lodicibus nigri coloris, sic faldistoriam in Missis mortuariis cooperiendum esset vestibus violaceis. Haec ratio est, cur in paragrapho ista de veste nigri coloris pro faldistorio mentionem non fecimus. A.

(2) Raro admodum contingit, ut Episcopus solemniter pontificet quo die color officii sit viridis, ideoque de velo humerali simplici huius coloris nulla mentio facta est. Item non praescripsimus velum humerale nigri coloris, quoniam in officiis mortuariis nullus est veli humeralis usus. Si Magistratus in functione Feriae VI in Parasceve aut in aliqua Missa de requie ministraret lotionem Episcopo, suppleri posset velo humerali violaceo, quod velum a Magistratu laico adhibetur observantiae gratia. A.

(3) Spinulae Pallii habere debent tres lapides pretiosos in summitate, unum praestantiorem altero, ut possint gradatim poni super pectus et super humeros. Forma illarum erit similis non spinae, sed potius gladiolo, ut sint visibiles, quemadmodum apparet ex ocellis, qui in Pallio ipso conspiciuntur. A.

§ 7. *Res sacello privato necessariae.*

Altare cum sex candelabris, Cruce, tabellis v. d. *carteglorie,* tobaleis, legili, Missali ac tapeto.

Ceterae tobaleae variandae, quando opus est.

Genuflexorium parvum cum pulvinis duobus, uno videlicet brachiis, altero genibus supponendum.

Abacus contectus alba tobalea.

Altera tobalea substituenda in abaco.

Una duaeve mappulae pro communione.

§ 8. *In usum Episcopi.*

Planeta, stola, manipulus, bursa corporalis et velum Calicis, omnia e serico, et subsuta serico simili, cum ornatibus aureis, coloris albi.

Altera similis coloris rubri.

Altera coloris viridis.

Altera coloris violacei.

Altera coloris nigri (1).

Crux pectoralis aurea vel inaurata cum chordula sericea viridi.

Cingula sericea colorum eorundem.

Albae ex tela subtili cum exiguo reticulo.

Numerus sufficiens amictuum ex tela subtili sine reticulo.

Numerus sufficiens purificatoriorum, ut supra.

Mantilia seu manutergia ex tela subtili sine reticulo.

Corporalia cum pallis.

Calix cum Patena ex argento.

Pelvicula ovata pro ampullis.

Ampullae vitreae.

Campanula.

Scotula.

Urceus cum pelvi.

Lances duae pro pileolo et pro manutergio.

Instrumentum pacis.

---

(1) Improbandus est malus usus a quibusdam invectus, utendi una tantum planeta coloris flavi vel una virgata lineis versicoloribus. Leges ecclesiasticae colorem flavum non admittunt, planetae versicolores, quum absit color definitus, nullius coloris sunt. Episcopus, quum abusiones in ecclesiis et sacellis privatis tollat oporteat, cavebit illas ne admittat in suum. A.

Canon pontificalis.

Mitra auriphrygiata pro Confirmatione.

Rochetum simplex pro Missa, pro Confirmatione, benedictione rerum sacrarum etc.

Vasculum argenteum s. Chrismatis cum lance aequali.

Capsula ad continendum gossypium.

Libellus cum ritu Confirmationis.

Stola albi coloris distincta ad rem eandem.

Faldistorium cum veste albi coloris utendum in Confirmatione.

Tela stragula pro altari.

Tentoriolum violaceum seu velum ad velandam imaginem sacram, Passionis tempore.

Velum Crucis violaceum, eodem tempore adhibendum.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

Concha Aquae sanctae in ingressu sacelli.

§ 9. *In usum cappellani.*

Planeta albi coloris cum stola, manipulo, velo Calicis et bursa corporalis cum ornatibus sericeis et cum panno ex tela subsuto.

Altera similis rubri coloris.

Altera coloris viridis.

Altera coloris violacei.

Altera nigri coloris.

Cingula linea.

Albae et amictus.

Purificatoria, corporalia et pallae.

Mappulae pro ampullis.

Calix cum Patena.

Capsula ad custodiendas hostias.

Pelvicula formae ovatae cum ampullis distinctis.

Superpellicea usualia pro cappellanis.

Armarium ad custodienda omnia quae descripta sunt, quod poterit esse usui cappellano ipsi, quum induturus erit vestes sacras ad rem divinam peragendam (1).

---

(1) Utensilia sacra, cuiusque generis ea sint, ab Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Commendatariis ac quibusque beneficiatis in eorum obitu relicta, debentur cathedralibus, collegiatis et ecclesiis, quarum beneficium obtinuerunt, ex Constitutione S. Pii V, *Romani Pontificis providentia*, data die 18 Septembris 1567. A.

Articulus III.

De usu Mitrae.

Quum in benedictionibus, consecrationibus et ordinatione a Pontificali Romano praescribitur quod Episcopus mitram simplicem adhibeat, debet intelligi mitra auriphrygiata. Rubricae Pontificalis et leges Caeremonialis sunt ad invicem conciliandae, aliter inter ipsas aequivocatio aut contradictio adesset. Quando Episcopus paramenta coloris albi induit, prout in consecrationibus et benedictionibus, debet uti mitra auriphrygiata, quae simplex quoque vocari potest, quia non est ornata gemmis, unionibus et opere phrygio, cuius usus hisce in circumstantiis incommodus nimis esset Episcopo. Mitra simplex alba regulariter adhibenda est tantummodo in officiis defunctorum et Feria VI in Parasceve, prout apertissime praescribit Caeremoniale, lib. I, cap. XVII. Immo in ipso Pontificali, quando, pro mitra simplici adhiberi debet *linea*, id clare innuitur, prout in consecratione Electi in Episcopum: « Adsint ad minus duo Episcopi assistentes, qui induuntur rocheto, stola, pluviali et *mitra simplici alba* ». Eadem leguntur in benedictione Abbatis: « Adsint duo Abbates assistentes, qui sint induti superpelliceo, stola, pluviali et *mitra simplici alba* ». Haec ideo notavimus, ne nimium litteraliter Pontificalis rubrica interpetretur, cum usus Urbis et dioecesum viciniorum, sensu a nobis exposito, rubricam ipsam acceperit.

CAPUT III.

DE INGRESSU SEU PRIMO ACCESSU EPISCOPI AD SUAM ECCLESIAM CATHEDRALEM

Articulus I.

De rebus praeparandis.

1. Postquam Episcopus consecrationem Episcopalem Romae vel alibi acceperit, iuxta Constitutiones pontificias, veniens in suam dioecesim, cum solemni pompa ingredietur in eam urbem, in qua statuta erit eius principalis residentia.

2. In Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. II, describitur ritus observandus in his rerum adiunctis, quem nos methodo in aliis functionibus servata, hoc capitulo exponemus.

§ 1. *Disponenda per Episcopum.*

3. Novus Episcopus a Summo Pontifice consequetur aliquam gratiam spiritualem, et praesertim Indulgentiam plenariam lucrandam a fidelibus, qui intererunt primae Missae pontificali ab eo solemniter celebrandae in cathedrali.

4. Disponenda curabit ea omnia, quae opus sunt in itinere, insuper omne vestiarium supra dictum, paramenta sacra, et supellex sacra, quam supra recensuimus, cappam et galerum pontificalem pro primo ingressu, ornamenta et stragula equorum in eodem adhibenda, etc.

5. Praemittet ad suam dioecesim litteras pastorales, affigendas et distribuendas, et altero edicto diem sui ingressus praefiniet.

§ 2. *Disponenda per Vicarium generalem.*

6. Vicarius generalis litteras et edictum mandabit evulgandum et affigendum, et operam dabit ut omnia parata et disposita sint pro illa pompa. Deinde ad hanc ipsam rem in-

dicet processionem, cui debet obligatorie intervenire c erus tantum saecularis (1).

7. Ecclesia parabitur more festivo, ut in functionibus perquam solemnibus, ac si nondum appensum erit, appendetur stemma novi Episcopi in fronte ecclesiae, ut superius, cap. I huiusce libri monuimus.

8. Magistratus, seu qui civitatem repraesentant, invitabunt cives ad exornandos aulaeis ac tapetis externos domorum parietes in omnibus vicis, qua transibit processio.

9. Pariter urbis porta, qua ingredietur solemniter Episcopus, peristromatis exornabitur.

10. Emundandae ac verrendae sunt viae per quas transibit processio.

11. Praeparabitur extra praedictam urbis portam locus aliquis parum distans, in quo possit Episcopus aliquandiu conquiescere et indui vestibus praelatitiis.

12. Intra eamdem urbis portam praeparabitur sacellum, si quod erit; secus erigetur tentorium aliquod decens, ubi possit Episcopus sacris indui paramentis.

13. Praefinietur etiam a quibus deferendum sit baldachinum in itinere, quod si breve non esset, statuetur locus, ubi commutari delatores eius debebunt.

14. Adventus autem Episcopi nunciabitur campanis omnium ecclesiarum, aliquanto temporis spatio sonantibus pridie vel diebus praecedentibus, iuxta dispositiones, quae a Curia Episcopali emittentur.

§ 3. *De praeparandis in variis locis.*

Quo loco subsistet Episcopus extra urbem. — 15. Praeparabitur habitus praelatitius pro Episcopo, videlicet vestis talaris cum fascia, rochetum, mozzeta et biretum. Si visitationes ibi erit excepturus Magistratus aliorumque virorum nobilium, curabitur ut locus sit decens.

16. Aderit etiam cappa pontificalis cum galero pontificali.

17. Vestiarium pro familiaribus Episcopi.

18. Si fieri soleat equitatus, parati erunt equi cum suis phaleris plus minus nobilibus et exornatis pro dignitate uniuscuiusque.

---

(1) Si forte erit in moribus patriis, ut processioni interveniant Confraternitates et Ordines regulares, servabitur quidem; est enim actus maioris obsequii, quod erga Superiorem ostenditur. A.

19. Aderunt etiam scabella lignea facile deportanda, in commodum eorum, qui conscendere equum debebunt, si forte vestis talaris esset eis incommodo aut impedimento, quominus facile conscenderent.

Ad portam urbis. — 20. Porta paratibus, aulaeis et ornamentis, quae sint ad rem, exornabitur.

21. Praeparabitur tapetum cum pulvino extra portam sternendum, in quo genua flectet Episcopus, ut infra.

In sacello seu tentorio apud portam, in quo se parabit Episcopus. — 22. Locus iste decenter ornabitur, ibique statuetur faldistorium cum tegumento albi coloris positum super tapeto.

23. Praeparabitur abacus maior coopertus mappa, in quo disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet mitra pretiosa cum vimpa seu velo induendo a cappellano ipsius, formale pretiosum, pluviale cum stola albi coloris. Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Paramenta haec albo velo cooperientur. Prope abacum aderit bàculus pastoralis: super eodem, superpelliceum pro caudatario, et alterum pro Crucifero, si Praesul fuerit Archiepiscopus, et parva imago Crucifixi in lance argentea, albo velo serico contecta.

24. Extra sacellum seu tentorium praeparatum erit baldachinum albi coloris, sub quo incedet Episcopus.

25. Si Episcopus vectus erit equo, aderit scabellum ligneum, et alter equus instructus phalera albi coloris cum stragulo nobili eiusdem coloris.

In ecclesia cathedrali. — 26. In limine portae praeparabitur tapetum, super quo subsistet Episcopus.

27. Super portam externam ecclesiae in fronte ipsius affigetur stemma gentilitium Episcopi.

In altari SS. Sacramenti. — 28. In altari ardebunt sex cerei toto functionis tempore. Conopaeum tabernaculi seu ciborii et pallium erunt coloris congruentis officio diei.

29. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

In Altari maiore. — 30. Instruetur sex candelabris nobilibus cum suis cereis albis cum Cruce aequali candelabris; in fronte ipsius apponetur pallium albi coloris nobile, et gradus nobili tapeto sternentur.

31. In altari a latere epistolae ponetur legile cum Pontificali (parte 3) in quo inseretur oratio de Sancto Titulari recitanda ab Episcopo. Ante pedem Crucis ponetur Canon

pontificalis pro benedictione ab Episcopo largienda. Aderit etiam scotula cum candela et tabella cum formula Indulgentiae.

32. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

33. Thronus parabitur pannis sericeis albi coloris ac tapeto super gradibus. A lateribus cathedrae eiusdem item pannis ornatae aderunt duo scabella pro Diaconis assistentibus.

In sacristia. — 34. Praeparabitur pluviale albi coloris, quo induetur dignior cleri, sed curabitur ut ornatu et qualitate sit inferius pluviali, quo utetur Episcopus.

35. Aderit etiam Crux processionalis, duo candelabra cum candelis pro acolythis, vasculum Aquae benedictae cum aspersorio ac thuribulum cum navicula.

36. Si fuerit Archiepiscopus, non opus est Cruce processionali.

37. Pro cantoribus necesse est Pontificale, ex quo canentur antiphonae ibi notatae.

38. Statuetur etiam, qui psalmi, quique hymni cantandi sint in itinere.

Articulus II.

In functione.

1. Hora praestituta, festivo cathedralis campanarum sono, functionis initium nunciabitur.

2. Clerus in sacristiam cathedralis congregabitur, discessurus inde in processionem versus portam urbis (1).

3. Dignior cleri induetur pluviali albi coloris supra rochetum aut superpelliceum, et acolythi accendent cereos in candelabris.

4. Qui clerici destinati sunt ferendo vasculum Aquae benedictae ac thuribulum, manebunt in sacristia. Clericus alter custodiet habitum choralem dignioris cleri, utendum ut infra.

5. Ante clerum praeibit Crux cum acolythis; quod si Praelatus fuerit Archiepiscopus, Crux non deferetur. Qui de clero sunt, incedent bini eodem ordine ac in processionibus, et dignior pluviali paratus clerum in fine sequetur.

---

(1) Si processioni intervenient Confraternitates et Regulares, congregari debebunt in cathedralem, ubi deinde cum Capitulo illius in processionem se ordinabunt. A.

6. Ad urbis portam erit Magistratus et nobilium ordo, ut obsequium praestet et comitetur Episcopum.

7. Clerus extra portam urbis exibit. Crux cum acolythis subsistet prope portam, ulterius cantores, tum clerici seminarii, Parochi, collegiatae, Beneficiarii et Canonici cathedralis.

8. Unus e clericis ad portam progressis accipiet Crucifixum albo velo contectum (quod iam praeparatum erit cum paramentis Episcopi), et se sistet in limine portae.

9. Qui clerici ministrare paramenta Episcopo debebunt, una cum cappellanis a baculo et a mitra ingredientur in sacellum seu locum illum, in quo parandus erit Episcopus.

10. Ne diutius quam par est exspectet clerus ad portam urbis, neve ante tempus adveniat Episcopus, conveniet in antecessum inter utrumque de hora, ut Episcopus perveniat paullo post adventum cleri.

11. Episcopus iam indutus vestibus praelatitiis, cappa et galero pontificali, ex equo descendet, si equitabit, et subsistet quo loco aderunt ultimi seu digniores de clero.

12. Proficiscetur Crux et sequetur clerus, introeunte in urbem Episcopo.

13. Ut steterit in limine Episcopus, dimittet galerum pontificalem, et capiti detracto caputio cappae, flectet genua in pulvino. Dignior cleri accipiet a clerico Crucifixum, quem praebebit Episcopo, et hic genibus flexis, * caput detegens pileolo (1), osculabitur eum.

14. Cantores interea cantabunt antiphonam *Sacerdos et Pontifex* etc.

15. Episcopus assurget, caput rursus cooperiet caputio, introibit in urbem, et recta perget ad locum in quo sacris paramentis induendus erit.

16. In eundem locum intrabunt Canonici cathedralis, si capax locus erit, sin minus, Diaconi assistentes tantum.

17. Clerus manebit in via, expectans tempus incedendi in processionem.

18 Si nobilium ordo et Magistratus in hac functione equitabunt, quo tempore se parabit Episcopus se in ordinem disponent ante clerum.

---

(1) Notetur differentia: quando Episcopus non est ss. paramentis indutus, per semetipsum pileolum dimittit et imponit, secus vero per assistentem, seu primum Diaconum, si Diaconi ei assistant (Caerem. Epp., I, VIII, 3).

19. Episcopus ingressus in sacellum seu locum praedictum sedebit in faldistorio, et interea clericis distribuentur paramenta.

20. Caudatarius induet superpelliceum, itemque crucifer, si Praelatus fuerit Archiepiscopus. Hoc casu, acolythi candelabra gestantes aderunt in sacello, ubi parabitur Episcopus.

21. Deinde Episcopus, adiuvantibus Caeremoniario et Diaconis assistentibus, dimittet cappam, et cubicularius expediet ei partem posteriorem vestis. Diaconi assistentes eum parabunt amictu, alba, cingulo. Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris, cui imponetur formale pretiosum. Postea primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram.

22. Interea ordine sequenti instruetur processio. Famuli Magistratus et Episcopi cum familiariis vestimentis nobilibus, cives equo vecti, familiares nobiles Episcopi equo vecti, Magistratus, Nobiles et Principes equo vecti, tum clavigeri ecclesiae, siqui erunt, cum suis insignibus; Crux cleri delata a Subdiacono vel a clerico induto superpelliceo, inter acolythos gestantes condelabra cum candelis; cantores induti superpelliceo, qui cantabunt psalmos et hymnos cum concentu alternatim cum clero; alumni seminarii bini bireto capiti imposito; Parochi induti suis insignibus, si quae habebunt, secus superpelliceo; collegiatae cum suis vestibus distinctis, si utentur; Beneficiarii cathedralis; Canonici eiusdem, postremo dignior Capituli, indutus pluviali albi coloris. Si Praelatus fuerit Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis cum imagine Crucifixi, conversa ad Archiepiscopum inter acolythos, incedet ante Canonicos tantum, non ante totum clerum: in hoc casu, Crux duplex nempe ante totum clerum et ante Canonicos deferri non debet, sed tantummodo Crux Archiepiscopi ante Canonicos.

23. Episcopus sinistra accipiet baculum, et medius inter Diaconos incedet sub baldachino sustento a Nobilibus et a Magistratu, vel ab aliis, ad quos, sive ex usu, sive ex privilegio, spectabit deferre. Episcopum sequentur caudatarius et cappellani a mitra et a baculo.

24. Si Episcopus equo insidebit, postquam conscenderit equum, intrabit sub baldachinum. Diaconi assistentes incedent ante baldachinum, et ante Diaconos ibit cappellanus a baculo, ferens ipsum elatum. Fraenum equi sustinebitur ab armigero veste formali induto.

25. Prope Episcopum equitabunt Praelati ac togati, siqui aderunt.

26. Nisi Episcopus erit equo vectus, ne ceteri quidem equitabunt. Si mos erit, ut clero saeculari adiungatur regularis et Confraternitates laicorum, incedent eodem ordine quo in processione de SS. Corpore Christi, iique omnes qui in equis procedent ante clerum saecularem, ne processio equitatu abrumpatur, praeibunt Confraternitatibus initio processionis ipsius. Quod si pedibus ibunt, locum occupabunt Magistratui attributum a Caeremoniali, videlicet ante clerum saecularem.

27. Episcopus benedictionem populo dextera largietur.

28. Dum processio ad cathedralem accedet, praesto erunt ad portam duo clerici cum thuribulo et cum vasculo, et aliquis ecclesiae inserviens ante portam ipsius explicabit tapetum.

29. Confraternitates et clerus regularis, si aderit, disponentur in ordinem per ecclesiam.

30. Clerus saecularis subsistet in medio navis principalis: Crux cum acolythis in capite cleri, qui in duas alas dirimetur, singulis aliquantulum ad portam conversis.

31. Episcopus, si equo insidebit, ex eo descendet ante gradationem templi, ubi in commodum praeparabitur scabellum gradatum: pastorale sinistra resumet, ac medius inter duos Diaconos assistentes et sub baldachino ingredietur in ecclesiam, sed subsistet in limine, ubi deponet baculum.

32. Dignior cleri acceptum aspersorium tradet cum osculis Episcopo, qui accipiet illud, nec dimittens mitram, signabit seipsum, deinde in medio, a sinistris et a dextris suis asperget clerum, qui aderit in ecclesia, eodemque modo asperget deinde populum extra ecclesiam manentem: aspersorium restituet digniori, qui cum osculis illud recipiet ac reddet clerico custodienti.

33. Thuriferarius tradet naviculam digniori; se sistet ante Episcopum, et flexis genibus obiiciet ei thuribulum apertum. Dignior incensum cum osculis ministrabit Episcopo, qui cum usitata benedictione incensum demittet in thuribulum. Dignior restituet naviculam thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, se sistet ante Episcopum quinque aut sex passus procul ab ipso, et veneratus eum profunda inclinatione, adolebit illum triplici ductu; tum iterata reverentia ante eum, thuriferario restituet thuribulum. Thuriferarius a dexteris pluviale sustinebit dignioris. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, dextera benedicet digniorem, et baculum resumet.

34. Clerici cum aspersorio ac thuribulo in sacristiam revertentur.

35. Thurificato Episcopo, statim cantores intonabunt *Te Deum*, et alternatim cum populo prosequentur ipsum cantare.

36. Crux cum acolythis et clerus procedet ad sacellum sive altare SS. Sacramenti, in cuius presbyterio, si capax erit, locum sument saltem Canonici cathedralis.

37. Ubi Episcopus ante aditum sacelli pervenerit, removebitur ac seorsim deponetur baldachinum. Episcopus ante faldistorium progressus, deponet baculum ; a secundo Diacono assistente detrahetur ei de capite mitra et a primo pileolus. Deinde Episcopus uno genu faciet genuflexionem in pavimento, tum (1) genua flectet super pulvino faldistorii et orabit: Diaconi assistentes expandent supra faldistorium fimbrias pluvialis, et genua flectent a lateribus eius. Dignior cleri cum pluviali flectet genua a sinistris Episcopi extra genuflexorium seu faldistorium : quocirca Diaconi assistentes advertent, ut a lateribus Episcopi genua submittant aliquantulum retro.

38. Cantores animum advertent ad canendum versiculum *Te ergo quaesumus* etc., quum Episcopus genua flexerit ante altare SS. Sacramenti, vel ante altare maius.

39. Deinde clerus eodem ordine proficiscetur ad altare maius; acolythi relinquent candelabra in abaco, et Crucifer pedem Crucis infiget basi praeparatae. Clerus occupabit locum, qui spectabit ad ipsum in choro ; Parochis et collegiatis attribuetur locus, qui poterit eis competere.

40. Episcopus, quum discedet de altari SS. Sacramenti, genuflexionem faciet in pavimento, non super pulvino, et primus Diaconus assistens * auferet ei pileolum, et rursus capiti eius imponet pileolum et mitram. Resumet sinistra pastorale, et in exeundo e sacello praedicto in promptu erit baldachinum, quod comitabitur eum ad altare maius, ubi ad ingressum presbyterii removebitur, eiusque hastae colligentur a duobus clericis, qui ad locum suum illud reportabunt.

41. Quum ante altare maius pervenerit Episcopus deponet baculum, eique a secundo Diacono assistente detrahetur de

---

(1) Reassumpto per primum Diaconum pileolo. Notetur quod Episcopus, etiam ss. paramentis indutus, quum genuflectit ante SS. Sacramentum, et non alias, nisi specialiter notetur, dimittit pileolum ; quem dimittit semper non paratus, si genuflectit vel solam inclinationem facit.

capite mitra. Reverentiam faciet ad Crucem altaris, et genua flectet ad faldistorium; Diaconi assistentes extendent super faldistorium fimbrias pluvialis, tum genua flectent a lateribus eius. Post Episcopum genuflectet caudatarius, post caudatarium stabunt duo cappellani a mitra et a baculo.

42. Dignior cleri, pluviali indutus, comitante Caeremoniario, perget in latus posterius epistolae altaris, quo loco stare solet minister Missae privatae ministraturus ampullas Celebranti. Iam ibi aderit super legili praeparatum Pontificale (pars 3). Completo cantu hymni *Te Deum*, dignior cantabit ℣. *Protector noster* etc., cum reliquis versiculis sequentibus, et orationem *Deus, omnium fidelium* etc.

43. Recitata praedicta oratione, dignior cleri descendet de altari, deponet pluviale apud abacum, resumet habitum choralem, et in choro redibit ad stallum suum.

44. Episcopus assurget, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra: accipiet baculum sinistra, et perget ad thronum: transiens per medium chorum, clerum dextera benedicet.

45. Quum Episcopus venerit ad thronum, deponet baculum, et sedebit in cathedra.

46. Clerus, incipiendo a Dignitatibus, Canonicis et ceteris, quo ordine in processionem incedebat, alter post alterum procedet ad thronum, faciens prius reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris, deinde reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum priusquam ascendat ad thronum, et conscenso throno dexteram Episcopi osculabitur.

47. Interea sonabunt organa, vel aliqua a cantoribus latina sacra cantiuncula cantabitur.

48. Praebito hoc a clero obsequii et subiectionis actu erga Episcopum, hic sumpto sinistra baculo assurget ac procedet ad altare; transiens per chorum, signum benedicentis ad clerum dextera faciet: Diaconi assistentes fimbrias eius sublevabunt: caudatarius et duo cappellani a mitra et a baculo sequentur eum.

49. Ante gradus altaris ubi venerit Episcopus, deponet baculum, et secundus Diaconus assistens detrahet ei de capite mitram.

50. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad altare ascendet medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent: altare osculabitur in medio, deinde cum Diaconis ipsis transibit in cornu epistolae, quo loco Celebrans

legit introitum. Cantores cantabunt antiphonam de Sancto Titulari ecclesiae, et post eam etiam versiculum. Episcopus tono feriali cantabit orationem de Sancto cum brevi conclusione. Advertatur, quod antiphona, versiculus et oratio non esse debet quae cantatur in festo, sed quae in Suffragiis, excepto quod ingressus Episcopi incideret in festum sive in octavam de Sancto, quo casu antiphona, versiculus et oratio cantabitur de festo (1).

51. Interea ascendet ad altare aut prima Dignitas, quae in Pontificalibus ministrare solet ut Presbyter assistens, aut Beneficiarius, vel alius quispiam de more cuiusque ecclesiae, qui publicet Indulgentiam, ut infra.

52. Completa oratione, Episcopus, imposita ipsi a primo Diacono mitra, redibit in medium altare, et benedictionem impertietur dicens *Sit nomen Domini* etc.

53. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur mitra, et stabit conversus ad Crucem archiepiscopalem, quae ante altare sustinebitur a Beneficiario vel cappellano genibus flexis.

54. Postea publicabuntur, ut supra, Indulgentiae, quibus publicatis, Episcopus de altari descendet medius inter Diaconos assistentes, reverebitur Crucem, et redibit ad thronum, sequentibus clericis, qui recipient paramenta, et cubiculario ferente cappam. Si fuerit Archiepiscopus, post benedictionem a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra. Transiens per chorum, dabit clero benedictionem.

55. Ut redierit ad thronum, ab iisdem Diaconis exuetur paramentis, quae clerici recipient et super altare deponent.

56. Interea ante altare rursus collocabitur faldistorium.

57. Exuto paramentis Episcopo, rursus, adiuvantibus Diaconis, imponetur ei cappa a cubiculario, qui meminerit eius vestis extremitatem posteriorem illaqueare.

58. Episcopus de throno descendet, perget ad faldistorium, ubi flexis genibus brevi tempore orabit; tum ibit ad altare SS. Sacramenti, et ante ipsum quoque breves fundet preces: postremo, comitante universo clero, Magistratu et reliquis, qui partes sustinent civitatis, ad suam residentiam deducetur.

59. Exeunte de ecclesia Episcopo, pulsabuntur organa et omnia simul aera campana.

---

(1) In praesenti psallendi disciplina, cum locum non habeant amplius Suffragia ut antea, caveatur ut servetur in cathedralibus antiphona, etc. in hisce adiunctis adhibenda. Saepe tamen antiphona V. et oratio sunt eadem ac in festo.

Articulus III.

De variandis, peculiaribus in adiunctis.

1. De primo Episcopi in suam cathedralem ingressu egimus in hoc capite, in hypothesi quod de urbe Roma veniat novus Episcopus, ubi iuxta Canones episcopalem receperit consecrationem, prout ab ipso Caeremoniali supponitur.

2. Attamen evenire potest: 1° quod novus Episcopus in eadem urbe degat; 2° quod in dioecesi habitet; 3° quod iam consecratus sit, et consequenter per translationem alteri ecclesiae praeficiatur; 4° quod in ipsa sua cathedrali consecrationem episcopalem sit recepturus.

3. Hisce casibus, qui fieri possunt, quique a Caeremoniali minime praevidentur, quid agendum sit innuemus, regulas ipsas sequentes, quas ipsum Caeremoniale similibus in circumstantiis tradere solet.

4. Et primo quidem in casu, si Episcopus in urbe, vel in dioecesi moretur, sit vel non consecratus, statim ac apostolicas litteras acceperit, efficiet ut per suum procuratorem legalis possessio capiatur, ut suam possit iurisdictionem exercere, quod sine hoc actu praestare minime posset.

5. Deinde diem statuet ad ingressum, seu primum ad cathedralem accessum; atque ad hoc dies festus ex praecepto generaliter ac regulariter eligitur.

6. Si in urbe ipsa deget, ac si iam sit consecratus Episcopus, pontificalia sibi induet paramenta. De sua domo, si decens fuerit, vel de alia ecclesia vel sacello proximo processio ordinabitur modo in hoc capite statuto. De sua domo cappa indutus prodibit, ac prius quam ecclesiam vel sacellum praestitutum ingrediatur ut sacra vestimenta sumat, genuflexus Crucifixum osculabitur, quem dignior de Capitulo ei porriget.

7. Quod si consecratus non sit, sacras vestes non induet, eo quod pontificalibus paramentis uti non potest ante consecrationem. Si de dioecesi veniet, cappa induta, Crucifixum osculabitur ad urbis portam, et deinde capite pileum gestans pontificale cappae caputio suprapositum, sub umbraculo ad ecclesiam cathedralem procedet, ubi omnes descriptae caeremoniae perficientur. A Capituli digniore precibus recitatis, Episcopus electus in throno assidebit, eo quod est sua propria sedes: clerum accipiet ad obedientiam, et dein rediens ad al-

tare antiphona cum Sancti titularis versiculo canetur, atque ab eo relativa oratio subiungetur. Postremo benedictionem impertietur dicens: *Sit nomen Domini benedictum* etc., et Indulgentiam largietur.

8. Si vero Episcopus electus in eadem esset urbe, de domo sua, si decens erit, ad ecclesiam deducetur cappa et pontificali pileo indutus usque ad ecclesiae ianuam, ubi genuflexus Crucifixum osculabitur, et hinc Caeremonias omnes in praecedenti paragrapho descriptas conficiet.

9. Pro consecratione, quod respectivis locis libri VII dicitur, adimplebitur, hoc tantum discrimine, quod inthronizatio in functionis complemento efficietur ad thronum, minime vero ad faldistorium, prouti ibi praescribitur. Praeterea Episcopus electus, cum in sua sit residentia, ubi iurisdictione gaudet, in accessu ad ecclesiam atque in reditu cappa utetur, benedictionem impertietur adstantibus, et supra omnes praecedentia pollebit, excepto casu, si consecrationem a suo metropolitano reciperet,quo in casu fiet quod praescribitur a Caeremoniali, lib. I, cap. IV, n. 4.

CAPUT IV.

DE ACCESSU EPISCOPI AD ECCLESIAM PRO SACRIS FUNCTIONIBUS PERSOLVENDIS.

1. Quotiescumque Episcopus velit aut debeat ingredi in ecclesiam cathedralem ad sacra officia peragenda, necesse est hac de re moneri Capitulum, ut omnia sint rite disposita.

2. De modo monendi Capitulum observabitur methodus iam recepta peculiariter in unaquaque ecclesia.

3. Si in ecclesia asservabitur SS. Sacramentum in altari maiori, vel in alio altari, apud quod celebrabitur officium, removendum inde erit, et in aliud altare seu sacellum transferendum, quod absit a maiori vel ab alio altari, ubi celebrabitur functio, ut in nimia populi frequentia vitentur irreverentiae, quae fere solent usuvenire.

4. Altare in quo custodietur vel reponetur SS. Sacramentum instruetur sex candelabris cum suis cereis, et ponetur conopaeum congrui coloris super tabernaculum: gradus autem altaris sterni poterunt decenti tapeto.

5. Ante altare, convenienti intervallo, statuetur genuflexorium, coopertum strato et binis pulvinis, uno videlicet ad brachia, altero ad genua Episcopi. Color strati, si Episcopus esset etiam Cardinalis, erit rubeus aut violaceus, iuxta colorem quo utetur in habitu Cardinalis Episcopus. Sin esset Episcopus non Cardinalis, color erit viridis aut violaceus: videlicet viridis in quibus diebus utetur habitu prealatitio violaceo, et violaceus quum utetur habitu praelatitio nigro. Stratum et pulvini erunt e panno sericeo pro Cardinali et laneo pro Episcopo. Pulvini pro Cardinali Episcopo poterunt esse distincti praetextis aureis, idemque ornatus poterit esse in strato: pro Episcopo autem minime esset supervacaneum, si adhiberentur pulvini etiam sericei, praesertim in maioribus solemnitatibus, sed distincti praetexto serico eiusdem coloris.

6. Servari poterit usus, ubi vigeat, apponendi faldistorium loco genuflexorii, eoque casu sternetur parvum tapetum laneum, non sericeum, in pavimento et super ipso statuetur faldistorium, quod quum adhibeatur ad genuflecten-

dum, erit dedita opera ita elaboratum, ut tegumento non sit opus, ut pulvinus ad brachia sit supra poma seu summitates faldistorii, utque infra pulvinum ad genua adsit parvum scabellum panno sericeo contectum aut variis coloribus gummi illitis depictum. Hoc casu pulvini erunt illius coloris, quem requirit officium, exceptis Missis funebribus et feria sexta maioris hebdomadae, in quibus pulvini adhibendi sunt e panno violaceo.

7. In sacrista erit in promptu vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, et apud altare, in quo fiet officium, praeparabitur thronus et illa omnia quae in relativis huius libri capitibus praescribentur.

8. Hora praestituta, Beneficiarii seu Mansionarii cum clericis Seminarii subsistent ad portam ecclesiae, et unus e clericis adstabit portae dextrorsum cum vasculo et aspersorio; Canonici habitu chorali induti proficiscentur ad Episcopium, ubi ab Episcopo induto veste talari, fascia, rocheto et mozzeta excipientur in limine cubiculi salutatorii. Canonicis officiose benigneque exceptis, dimittet mozzetam adiuvante cubiculario, et induet cappam, quam in totum explicabit Caeremoniarius et cappellanus caudatarius.

9. Si fuerit Archiepiscopus, in eodem cubiculo prope ingressum aderit cappellanus crucifer, qui sustinebit Crucem archiepiscopalem.

10. Caudatarius et crucifer induent et ipsi superpelliceum, quum Episcopus in ecclesia sacris paramentis erit induendus. Habitus hisce cappellanis ordinarius, est vestis talaris, violacea supraque ipsam crocea e panno laneo subtili, pariter violacea.

11. Quod si Magistratus etiam intervenire deberet, dabitur opera ut ipse uno eodemque tempore cum Canonicis adsit in domo Episcopi, qui Magistratum, ut supra de Canonicis, excipiet.

12. In accessu autem ad ecclesiam sequens ordo servabitur:

13. Praeibit turba famularis Magistratus, si intererit, deinde Episcopi: tum familiares nobiles Magistratus et Episcopi: sequetur Magistratus immediate ante Episcopum: si fuerit Archiepiscopus, deferetur hoc loco Crux archiepiscopalis, imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, post quam incedet Episcopus sive Archiepiscopus solus, cappa explicata, sustinente eius extremitatem posteriorem cappellano cauda-

tario. Sequentur Canonici bini. ita tamen, ut digniores sint propiores Episcopo (1).

14. Si esset Archiepiscopus, in hoc intervallo, inter Crucem archiepiscopalem et Archiepiscopum incedere nemo debet.

15. Sin residentia seu palatium Episcopi longe abesset ab ecclesia, tum Canonici tum Magistratus exspectabunt Archiepiscopum sive Episcopum ad portam ecclesiae. Distantia loci propter quam Canonici eximuntur ab associando Episcopum, a S. Rituum Congregatione definita fuit ad ducentos passus.

16. Quum Episcopus propius aberit ab ecclesia, dignior cleri accelerabit modice gradum, et praesto erit in limine ecclesiae, quo ut venerit Episcopus. accipiet aspersorium et capite nudato porriget Episcopo, illud osculans et manum eius. Episcopus deponet prius biretum, et accepto aspersorio, nihil dicens, asperget se ipsum. tum conversus ad Canonicos et populum, asperget eos in medio, a sinistris et a dextris suis, deinde versus ecclesiam asperget Magistratum et populum, ut supra. Aspersionem Aquae benedictae Episcopo peragente, omnes erunt genuflexi, etiam Magistratus, Canonicis tantum et Praelatis, si aderunt, exceptis.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, festivo more sonabunt sacra aera, exceptis illis diebus, quibus celebrantur officia pro defunctis.

18. Organa pulsabuntur diebus solemnibus. et quum liceat per functionem, quae celebratur, ita ut quibusdam etiam solemnibus, sicut feria V in Coena Domini, a pulsandis organis abstineatur.

19. Beneficiarii seu Mansionarii, ingresso in ecclesiam Episcopo, sequentur Canonicos eodem ordine ac supra. Clerici autem Seminarii eodem ordine sequentur Beneficiarios seu Mansionarios.

20. Episcopus in ecclesiam ingressus, procedet ad altare, in quo asservatur SS. Sacramentum, ibique ante genuflexo-

---

(1) Neque Crux cleri, neque candelabra acolythorum in hac actione deferenda sunt, quum non sit processio, sed accessus. Ideo Archiepiscopo sua Crux praefertur, quia est insigne illius. Quum forte adessem olim in quadam cathedrali, vidi in associatione Episcopi praeire Crucem cum candelabris, Seminarium, Beneficiarios, Canonicos et postremo loco ire Episcopum. Quaesivi a Caeremoniario, quare servaretur ordo ille? Respondit, se ipsum invexisse; solemniorem sibi eum videri. et ad genium Episcopi accommodatiorem! A.

rium seu faldistorium deponet etiam pileolum, ad faciendam in pavimento sine pulvino genuflexionem, genua flectet, * pileolo coopertus, in genuflexorio seu faldistorio et orabit; post orationem assurget, iterabit genuflexionem (1), et reposito in capite pileolo, proficiscetur ad altare maius, vel ad sacellum, ubi cantabitur Tertia, iuxta methodum, quae relativis locis describetur.

21. Quum Episcopus orabit ante SS. Sacramentum, familiares recedent seorsim, Magistratus subsistet extra cancellos seu balaustrium sacelli, si faldistorium seu genuflexorium erit intra ambitum presbyterii; sin esset extra, subsistent a latere genuflexorii, paullo post lineam, qua ipsum genuflexorium locatum est, seu dextrorsum seu sinistrorsum, iuxta locum in quo situm erit sacellum: namque si sacellum sive altare SS. Sacramenti situm esset a sinistra ingressus, Magistratus locum sumet a dextera, sin illud staret a dextera, hic consistet a sinistra, ut utroque casu possit statim praecedere Episcopum. Canonici autem genua flectent post Episcopum atque ita reliqui de clero. Cappellanus deferens Crucem archiepiscopalem genua submittet a sinistris genuflexorii.

22. Eadem methodus servabitur in Episcopi reditu ab ecclesia ad eius residentiam, eiusque officium erit gratias agere Canonicis et Magistratui quum ingressus erit vestibulum Palatii, eosque dimittere, si ei videbitur, ne cogantur scalas ascendere.

23. Ista officiosa acceptio debetur Episcopo dioecesano tantummodo, neque porrigenda est ad alium quemvis Episcopum extraneum. Si qua de causa peculiari oporteret, ut aliquis Episcopus extraneus veniret in ecclesiam cathedralem ad peragendam functionem quamdam, quae requireret characterem episcopalem, et Episcopus ordinarius legitime impeditus cogeretur eam committere Episcopo extraneo, qua ratione hic excipiendus sit, agemus lib. VIII.

---

(1) Advertat Episcopus, aut Praelatus, aut quisquis qui in orando adhibet pulvinar, quid Caeremoniale, lib. I, cap. XV, n. 5, praescribat in adoratione SS. Sacramenti: « Mox perget Episcopus ad altare SS. Sacramenti, ubi genuflexus super pulvino aut genuflexorio ibi parato orabit; sed ante dictam genuflexionem *genuflectet in plano solo absque pulvino*; *et similiter cum voluerit discedere ab oratione* ob reverentiam Ss.mi Corporis Christi ».

CAPUT V.

DE MISSA LECTA AB EPISCOPO CELEBRANDA.

Articulus I.

De Episcopo celebrante.

1. Super altari aderunt paramenta, videlicet in medio planeta, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae contegentur velo concolore ceteris paramentis; si Episcopus esset regularis, parabitur etiam superpelliceum. Versus cornu evangelii praeparabitur manipulus, et in cornu epistolae Missale cum cussino coloris respondentis reliquis paramentis. In altari sex aut quatuor saltem cerei ardebunt.

2. Super abaco praeparabitur Calix cum purificatorio et super hoc Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali. Ampullae aquae et vini in pelvicula. Campanula et duo intorticia pro elevatione. Instrumentum pacis, si Episcopus alteri Missae intererit, sive adsit alter Praelatus. Urceus cum pelvi et manutergium in pelvicula.

3. Ante altare statuetur genuflexorium cum strato et pulvinis, ac super genuflexorio ipso Canon pontificalis et scotula cum candela, a latere.

4. Missa non differt a ritu descripto in Missali romano, praeter sequentes exceptiones.

5. Episcopus indutus veste talari praelatitia et fascia, rocheto et mozzeta, si morabitur in sua dioecesi, secus mantelleto et mozzeta, vel solo mantelleto, iuxta regulam traditam cap. II huius libri, quum venerit ad altare, in quo Sacrum operaturus erit, reverentiam faciet ad Crucem, et in genuflexorio praeparato genua flectet.

6. A lateribus assistent ei duo cappellani superpelliceo induti, quorum unus sustinebit scotulam accensam, alter evolvet folia Canonis super pulvino genuflexorii positi, quem cappellanus non debet elatum sustinere, ne tergum parum decenter vertat ad altare.

7. Episcopus leget psalmos praeparationis cum precibus semper flexis genibus, et poterit etiam legere orationes pariter in Canone notatas ad vestes sacras pro Missa privata Episcopi, nisi memoria tenebit. Advertet etiam, ut psalmos et preces recitet secum ipse, non vero alternatim cum cappellanis.

8. Completa precum recitatione, assurget, procedet ante infimum gradum altaris, reverebitur Crucem, et adiuvantibus cappellanis, Crucem pectoralem dimittet cum mozzeta seu mantelleto. Capiti rursus sibi imponet biretum, et conversus aliquantulum versus partem epistolae, lavabit manus, eique otionem ministrabunt sui familiares nobiles in habitu usiato. Defectum familiarium nobilium poterunt supplere ipsi cappellani. Episcopus regularis antequam lavet manus, induet superpelliceum.

9. Lotis manibus, Episcopus deponet biretum, et a cappellanis induetur paramentis, videlicet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, quam osculabitur priusquam imponatur ei, deinde stola, quam non decussabit super pectore, sed relinquet pendentem de collo et firmabit cingulo, ac postremo planeta. Si Missa fuerit de requie, accipiet ultimo loco manipulum (1).

10. Paratus Episcopus, reverentiam faciet ad altare, inchoabit Missam. Postquam dixerit *Indulgentiam*, *absolutionem*, etc. imponetur eius brachio sinistro manipulus, et advertet ne recitet orationem praescriptam pro manipulo, sed ut eam dicat priusquam incipiat Missam. Imposito manipulo, prosequetur Missam ritibus consuetis.

11. Si in Missa dicetur *Gloria in excelsis*, post hymnum istum, pro *Dominus vobiscum* dicet *Pax vobis*, et respondebitur *Et cum spiritu tuo*. Si omitti debeat hymnus *Gloria*, dicet *Dominus vobiscum*.

12. In principio Canonis loco verborum *Et Antistite nostro N.* dicet *et me indigno servo tuo.*

13. Si aderunt et alii Praelati, quibus sit donanda pax, post orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., osculabi-

(1) Hoc docent Caeremoniarum expositores, quia incommodum foret manipulum deducere ex manicis tunicellae et dalmaticae; sed nobis videtur, hac ratione non spreta, id faciendum esse vix cessato impedimento, hoc est post indutam. ab Episcopo dalmaticam. Rubrica Missalis (*Rit. cel. Miss.*, I, 4) ait: « Manipulum non accipit ante stolam, nisi in Missis defunctorum »

tur altare, deinde Instrumentum pacis dicens *Pax tecum*. Si Missa esset de requie, ritus dandae pacis omittetur.

14. Si communionem administraturus erit, meminerit dexteram obiicere ori communicandi, ut eam osculetur, deinde illi porriget s. Particulam. In porrigendo sacro Christi Corpore pronuntiabit formulam consuetam, nempe *Corpus... custodiat animam tuam* etc.

15. Post ablutionem priusquam legat ℣. *Communio* subsistet in cornu epistolae, latere sinistro verso ad altare, ibique denuo lavabit manus.

16. Sub finem Sacri, triplicem benedictionem impertietur. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur Cruce archiepiscopali dum benedictionem impertietur, in Missis privatis.

17. Completo ultimo evangelio, redibit ad medium altaris, reverentiam faciet ad Crucem, et se convertens super sinistram suam versus cornu evangelii, descendet de altari, se profunde inclinabit ad Crucem, dimittet manipulum et reliqua paramenta; tum rursus induetur mozzeta seu mantelleto, ac recepto bireto redibit ad genuflexorium, ibique leget preces pro gratiarum actione.

18. Si alteri Missae intererit, advertet ut assurgat capite nudato dum legetur evangelium, et osculans Missale, quod ei porrigetur a cappellano, imponet super illud manus, et dicet *Per evangelica dicta* etc. Ad offertorium non debet aquam in Calice infundendam benedicere. Sic in osculando instrumento pacis dicet *Et cum spiritu tuo*.

19. Episcopus in celebranda Missa privata debet induere habitum praelatitium et numquam epistogium, quod est habitus domesticus et familiaris, quo utuntur Praelati, idque saltem quum publice operantur in ecclesia. Dixi publice in ecclesia: siquidem solet adhiberi in sacello privato; neque audemus decernere, an id conveniat privatim.

Articulus II.

De officio cappellanorum.

1. Cappellani, qui assistent Episcopo in Missa lecta, esse numero poterunt duo aut tres, sacro ordine constituti; hi supra vestem talarem induent superpelliceum, et antequam Episcopus ad ecclesiam perveniat, praeparabunt vel praeparari iubebunt res notatas capite praecedenti, num. 1, 2 et 3, tum

accendent vel iubebunt accendi cereos altaris et candelam scotulae: item eis erit curae apponere signacula in Missali ad Missam de festo vel feria occurrente, ad commemorationes, et in Canone pontificali ad praeparationem, ad ordinem Missae, ad praefationem et ad Canonem.

2. Advenienti ad ecclesiam Episcopo poterunt obviam occurrere ad portam ecclesiae vel sacristiae: ac si deerit superior ecclesiae sive alter qui vice fungatur illius, senior cappellanorum aspersorium ei praesentabit cum osculo consueto manus.

3. Hoc loco monemus, etiam in posterum, quod quum res aliqua porrigatur Episcopo, osculari debent prius rem, postea manum Episcopi: sin aliquid ab ipso accipient, prius manum eius deinde rem acceptam osculabuntur, exceptis Missis de requie, in quibus omittuntur oscula praedicta. Notandum etiam, quod facienda est ad Crucem altaris genuflexio quotiescumque transibunt ante illam, quamquam in illo altari non asservetur SS. Sacramentum.

4. Quum Episcopus genua submiserit in genuflexorio, primus cappellanus accipiet scotulam accensam, et subsistet a sinistris eius sustinens scotulam prope ipsum, alter autem stabit a dextris illius ut evolvat folia Canonis. Tertius cappellanus, si aderit, stabit prope abacum.

5. Postquam Episcopus finem fecerit recitandi preces pro praeparatione, secundus cappellanus accipiet Canonem et primus scotulam, reverentiam vel genuflexionem facient ante eum, accedent ad altare, genuflectent antequam ad illud ascendant, et primus ponet scotulam a dextera Missalis, alter ponet Canonem apertum ad ordinem Missae in medio altari, loco tabellae secretarum.

6. De altari descendent, stabunt inter se divisi ante infimum gradum, et adveniente Episcopo, qui reverentiam faciet, illi eodem tempore ad altare genuflectent.

7. Primus cappellanus detrahet Episcopo Crucem pectoralem, quam deponet super altare, deinde mozzetam seu mantelletum, quod accipietur a cubiculario habitu nigri coloris induto, qui deponet illud super genuflexorio. Si Episcopus esset regularis induetur a cappellanis superpelliceo, antequam manus lavet.

8. Si deerunt familiares nobiles, qui lotionem Episcopo ministrent, tertius cappellanus accipiet urceum cum pelvi et secundus mantile seu manutergium, vel si duo tantum fuerint

cappellani, primus accipiet mantile, alter urceum cum pelvi, venient ante Episcopum, qui si fuerit ordinarius. genu dexterum flectent humi, et manuum lotionem ei ministrabunt. Cappellanus primus porriget ei mantile cum osculis usitatis, idque faciet tum si aderunt familiares nobiles, tum si tres erunt cappellani. Idem cappellanus accipiet ab Episcopo biretum, quo se cooperire et detegere debet ipsemet, ac ponet illud super genuflexorio simul cum mozzeta seu mantelleto.

9. Postea secundus cappellanus ascendet ad altare, et primo cappellano porriget paramenta. quibus ille induet Episcopum. Atque id notare necesse est, quod contra regulas Caeremonialis faciunt, qui capiti Episcopi imponunt biretum a parte posteriori, postquam induerit singula paramenta sacra; siquidem Episcopus postquam laverit manus, dimittet biretum, neque amplius resumet illud. quum numquam cum paramentis sacris uti debeat bireto, sed mitra, quam tamen adhibere debet in functionibus tantum pontificalibus (1).

10. Cappellanus primus induet Episcopum praedictis paramentis et adiuvabitur etiam a secundo, si opus fuerit.

11. Parato Episcopo, secundus cappellanus accipiet manipulum et accedet ad eum a sinistris; primus adstabit a dextris.

12. Quum Episcopus reverentiam faciet antequam incipiat Missam, cappellani genuflectent a lateribus eius super pavimento, eique respondebunt ad confessionem.

13. Notandum hoc loco, contra regulam esse, quod fieri solet in aliqua civitate, ut si duo Canonici cathedralis fungantur officio assistendi Episcopo in Missa lecta, stent in pedes ad confessionem. Rubrica Missalis aperte praescribit, ut omnes adstantes genua flectant ad Missam lectam, idque etiam Caeremoniale Episcoporum praescribit ipsi Episcopo, quum Missae lectae assistit.

14. Praeterea si Canonici solerent Missae lectae Episcopi assistere publice, dimittere habitum choralem debent et superpelliceum induere, ac si utuntur rocheto, induent ipsum infra superpelliceum in ecclesia cathedrali: superpelliceum enim est habitus ministrantium ad altare.

15. Dum Episcopus dicet *Indulgentiam* etc. assurget secundus cappellanus, osculabitur manipulum in alterutra Cruce

(1) Non videtur tamen incongruum, si Episcopus induat, ob rationem art. I, n. 19, adductam, sacra paramenta in sacristia, quod ad altare, pro Missa privata celebranda, accedat bireto coopertus.

laterali, imponet illum brachio sinistro Episcopi, quod dum faciet, osculabitur manum eius; postea rursus genua flectet, excepta Missa de requie, in qua imponitur Episcopo manipulus statim post planetam, antequam Missam incipiat.

16. Dicente Episcopo *Oremus*, consurgent duo cappellani et aliquantulum attollent extremitatem anteriorem vestium Episcopi, et cum ipso ad altare simul ascendent, medium fere passum post eum subeuntes.

17. Quum Episcopus osculatus erit altare, accedent ad latera eius duo cappellani in cornu epistolae, et primus indicabit ei Missam, orationes et reliqua omnia quae legenda sunt, et scotulam sustinebit: alter evolvet folia Missalis, quum evolvenda erunt.

18. Ad *Kyrie* Episcopus redibit ad medium altare, et cappellani assistent ei; praeterea primus sustinebit scotulam et evolvet folia Canonis, quum tempus erit: poterit id fieri etiam a secundo, si commodius fuerit.

19. Ad illa verba *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, solus Episcopus convertetur ad populum.

20. Quum Episcopus genuflectet ad epistolam, ad evangelium, ad verba *Et incarnatus* etc. et in Canone, primus cappellanus manu sustinens scotulam, numquam genuflectet.

21. In orationibus, in epistola et in graduali, cappellani eandem rationem sequentur, ut in introitu.

22. Post graduale, secundus cappellanus recedet aliquantum, ut libere possit transire Episcopus, qui veniet ad medium altare dicturus *Munda cor meum* etc.

23. Tunc secundus cappellanus accipiet Missale cum cussino seu legili, et se adiungens primo sustinenti scotulam descendet cum eo de altari; facient simul genuflexionem ad Crucem, ascendent ad altare in cornu evangelii; secundus ibi deponet Missale, et primus cum scotula subsistet a sinistris Episcopi.

24. Quum Episcopus se signaverit ad verba *Sequentia sancti evangelii* etc., secundus cappellanus transibit ad eius dexteram. Fine facto ab Episcopo legendi evangelium, primus relinquet scotulam super altari, et uterque simul attollent Missale aliquantulum, ut commode possit illud Episcopus osculari.

25. Deinde Episcopus dicet *Credo* aut *Dominus vobiscum* et duo cappellani adstabunt ei a lateribus; videlicet primus a sinistris sustinens scotulam et mostrans ipsi quae legenda erunt, atque evolvens folia tum Missalis tum Canonis; se-

cundus autem adstabit dexterae Episcopi, ut ipsi assistat in ceteris actionibus.

26. Postquam Episcopus legerit evangelium. cappellanus secundus de altari a latere descendet, perget ad abacum, accipiet Calicem cum omni apparatu eius, redibit ad altare et ponet illum in latere epistolae: sumet bursam, extrahet corporale, bursam ponet versus cornu evangelii. applicans eam gradui candelabrorum, et corporale explicabit in medio.

27. Si aderit tertius cappellanus, afferet ad altare ampullas vini et aquae in pelvicula, secus ad secundum spectabit eas accipere et ad altare deferre.

28. Lecto ab Episcopo offertorii versiculo, secundus cappellanus amovebit pallam a Patena et ponet super altare; accipiet Patenam cum hostia et porriget Episcopo, qui peraget oblationem illius. Interea Calicem exterget purificatorio, accipiet ampullam vini, et quum Episcopus supposuerit Patenam corporali, vinum in Calicem infundet, donec innuet Episcopus, ut desinat: relinquet ampullam vini in pelvicula, accipiet ampullam aquae, eaque oblata Episcopo, non genuflectens, dicet ei *Benedicite, reverendissime Pater.* Episcopus benedicet aquam dicens *Deus, qui humanae substantiae* etc., et cappellanus paucas aquae guttas infundet in Calicem, rursus ponet ampullam in pelvicula, absterget purificatorio guttas in interna parte Calicis, si adhaeserint, ponet purificatorium super Patena, tradet Calicem Episcopo, et meminerit eum palla contegere postquam Episcopus eius oblationem peregerit. In Missa de requie, cappellanus non petet ab Episcopo benedictionem aquae, quam Episcopus non benedicet, sed tamen recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc. Nisi aderit tertius cappellanus, referet ampullas ad abacum, et ad altare redibit.

29. Si administranda erit communio, deferetur ad altare Pyxis cum Calice, secundus cappellanus illam ponet retro post Calicem post offertorium.

30. Quum Episcopus dicet *Veni, sanctificator* etc., secundus cappellanus tollet de medio Canonem, et ponet ipsum in latere epistolae apertum ad psalmum *Lavabo.*

31. Episcopus lavabit manus, sed in hac actione utendum non est ei bireto. Lotionem Episcopo ministrabunt familiares nobiles, si aderunt, secus cappellani, ut notatum est ab initio. Si cappellanus secundus non ministrabit lotionem, stans a la-

tere in cornu epistolae, elatum sustinebit Canonem ante Episcopum, ut possit legere psalmum *Lavabo* etc.

32. Reverso ad medium altare Episcopo ad dicendam orationem *Suscipe, sancta Trinitas* etc., cappellanus secundus reponet Canonem in medio, vel sustinebit super altare a dextris Episcopi.

33. Dum Episcopus secretas recitabit, secundus cappellanus in promptu habebit Canonem cum signaculo ad praefationem: completa autem ab Episcopo recitatione secretarum, primus relinquet scotulam super altari, Missale tollet de legili, claudet ac ponet ipsum super altari, et secundus loco Missalis ponet Canonem apertum ad praefationem: detrahet Episcopo pileolum, quem deponet in pelvicula, quam ei porriget tertius cappellanus, si aderit, secus perget ad abacum, et pileolum ponet in pelvicula ibi praeparata.

34. Ad *Sanctus* duo clerici afferent intorticia, secus duo familiares Episcopi, iisque absentibus supplere poterunt secundus ac tertius cappellanus, quo casu primus vice fungetur secundi in iis actionibus, quae successive describentur (1).

35. Quum Episcopus dicet *Memento, Domine* etc., primus cappellanus relinquet scotulam in altari, et simul cum secundo recedent paullulum retro, servantes tamen locum uterque suum: hoc ipsum exsequentur ad alterum *Memento* pro defunctis.

36. Completo *Memento*, primus cappellanus recipiet scotulam, et prosequetur officium suum assistendi Episcopo.

37. Quum Episcopus dicet *Quam oblationem* etc., si aderit Pyxis cum particulis consecrandis, secundus cappellanus admovebit, eam super corporale versus dexteram Episcopi ac deteget ipsam.

38. Ad illa verba *Qui pridie* etc. primus cappellanus relinquet scotulam super altari, et simul cum secundo descendent in gradum superiorem, ac dum se inclinabit Episcopus ut proferat verba consecrationis flectent genua in extremo suppedaneo.

39. Hostia consecrata, genuflectet Episcopus, et cappellani se inclinabunt, ac post genuflexionem attollent ei partem posteriorem planetae, quam dimittent statim ac Episcopus Hostiam reposuerit super corporale. Reposita Hostia super cor-

---

(1) Notandum, quod nullo prorsus modo convenit, ut intorticia ad *Sanctus* afferantur a duobus famulis veste familiari (*livrea*) indutis. A.

porale, genuflectet Episcopus, et assurgent duo cappellani post genuflexionem ab Episcopo peractam: primus evolvet folium, si opus fuerit, indicabit Episcopo verba *simili modo* etc. ac rursus genua flectet; secundus autem deteget Calicem, et rursus genua flectet, ut supra.

40. Si aderit Pyxis, cappellanus secundus, priusquam detegat Calicem, cooperiet illam operculo, et faciet ut eam Episcopus ponat quo loco erat: deinde Calicem deteget, et rursus genuflectet.

41. Ad elevationem Calicis attollent planetam, ut in elevatione Hostiae, ac dum Episcopus demittet Calicem super corporale, assurgent cappellani, secundus rursus cooperiet Calicem, genuflectent una cum Episcopo, et primus recipiet scotulam ex altari, ac prosequetur assistere ad librum.

42. Secundus autem deteget, iterumque cooperiet Calicem ante *Pater noster*, et ante *Agnus Dei*, genuflectens quum genuflectet Episcopus, porriget ipsi Patenam, et dabit osculandum Instrumentum pacis. Pax datur Praelatis aequalibus et superioribus Episcopo, non vero inferioribus. Cappellanus Praelato, qui intererit Missae, osculandum dabit Instrumentum praedictum dicens *Pax tecum*. Meminerit autem revereri eum postquam acceperit pacem.

43. Si communio adstantibus administrabitur, postquam Episcopus sumpserit Calicem et deposuerit illum super corporale a sinistris suis, secundus cappellanus palla cooperiet illum. Deinde Episcopus genuflectet, accipiet Pyxidem, quam admovebit ad medium corporale, deteget ipsam et genuflectet.

44. Hoc tempore tertius cappellanus flexis genibus super gradu infimo in latere epistolae, vel loco eius secundus genuflexus in gradu superiori a latere eodem, curvans sese recitabit *Confiteor*. Primus relinquet scotulam super altari, genua flectet in gradu superiori a latere evangelii, donec Episcopus dixerit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc.

45. Quum Episcopus ad altare convertetur accepturus SS. Sacramentum, assurget primus cappellanus, qui accipiet Patenam, non tamen utens purificatorio, multoque minus stola, et accedet ad dexteram Episcopi Patenam supponens mento communicandorum. Scotula relinquetur in altari, nec sustinenda est prope latus Episcopi communionem administrantis.

46. Praeter duos cleric vel familiares cum intorticiis, qui manebunt flexis genibus ad totam communionem, etiamsi non esset administranda adstantibus Eucharistia, duo clerici

superpelliceo induti tobaleam sustinebunt ante communicandos, nisi balaustrium illa iam instructum fuerit.

47. Post communionem discedent familiares seu clerici cum intorticiis, et cappellanus secundus pileolum reponet in capite Episcopi.

48. Interea secundus idem purificationem et ablutionem Episcopo ministrabit, primus reponet Canonem ante altare et Missale super cussino seu legili.

49. Secundus aut tertius referet ampullas ad abacum; primus transferet in cornu epistolae Missale cum cussino seu legili et scotulam.

50. Postquam Episcopus ablutionem sumpserit, lavabit manus in latere epistolae, et nobiles familiares, vel loco ipsorum cappellani, lotionem ei ministrabunt.

51. Primus cappellanus remanebit a dexteris Episcopi, ut ipsi indicet quae legenda erunt in Missali: secundus autem veniet ad altare, absterget Calicem, complicabit corporale, res omnes ad abacum referet, et ad sinistram Celebrantis redibit.

52. Ad benedictionem, cappellani genua flectent in extremo suppedaneo. etiamsi essent Canonici, ob rationem supra allatam n. 13 huiusce capitis.

53. Ad ultimum evangelium, secundus cappellanus sustinebit Canonem a sinistra Episcopi, primus scotulam a dextra.

54. Completo ultimo evangelio, secundus vel tertius canonem et scotulam referet ad genuflexorium.

55. Episcopus de altari descendet simul cum duobus cappellanis, qui exuent eum paramentis, nempe manipulo, planeta, stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu, et si esset regularis, etiam superpelliceo, et haec deponent super altare.

56. Postea cubicularius rursus imponet mozzetam humeris Episcopi, et primus cappellanus Crucem pectoralem, eique porriget biretum.

57. Redibit ad genuflexorium Episcopus, et cappellani assistent ipsi, ut in praeparatione. Quum Episcopus preces recitare desierit, duo cappellani claudent Canonem, recipient scotulam et Canonem, reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum conficient, et ad eius latera redibunt; quod si Episcopus alteri Missae intererit, genua flectent a lateribus eius paullo retro.

58. Comitabuntur denique Episcopum ad portam ecclesiae vel sacristiae, quum de ecclesia proficiscetur (1).

(1) Si forte Episcopo assistere debeant clerici in minoribus, vel etiam non tonsurati, hanc S. R. C. instructionem, Decreto n. 4181, nn. III-VII contentam, sequantur:

« III. Clericus, qui loco cappellani Episcopo vel Praelato in Missa lecta, aut alii Sacerdoti in Missa cantata sine sacris Ministris inserviat, saltem tonsuratus esse debet, si alius Minister in Sacris in promptu non sit.

IV. Clericus ipse omnia explere potest, quae in Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XXIX, dicuntur, pro Missa ab Episcopo lecta, his exceptis: *a*) Calicem ante Offertorium non abstergat; *b*) nec vinum nec aquam in eo infundat; *c*) nec Patenam cum hostia, nec Calicem Celebranti tradat; *d*) Calicem, infra actionem, numquam tangat; neque pallam super eum ponat aut ab eodem removeat; *e*) post ablutionem, Calicem non abstergat abstergente ipso Celebrante, sed tantummodo illum componat, more solito, et velo cooperiat cum bursa, et ad mensam deferat.

V. Calix pro Missa lecta, sicuti et pro Missa cantata sine sacris Ministris, velo et bursa coopertus in abaco statuatur, amoto abusu illum non velatum retinendi, et ad altare discoopertum deferendi.

VI. Calix ipse, post communionem a Celebrante rite abstersus, a clerico ministrante suis ornamentis instrui poterit, ac velo et bursa coopertus in abacum deferri.

VII. Si vero clericus sacra non sit Tonsura initiatus, poterit quidem ab Episcopo aut a Praelato in Missa lecta uti Minister assumi, sed eo in casu Calix velatus ante Missam ad altare deferatur, et more solito in medio mensae super corporale statuantur: clericus vero non tonsuratus ita se gerat ut in Missis a simplici Sacerdote celebratis.

Poterit autem ad Missale Celebrantem adsistere, folia vertere, palmatoriam sustinere; Calix autem, ab ipso Celebrante suo tempore abstersus et velatus, ac in medio mensae collocatus, absoluta Missa, in sacristiam deferatur »

CAPUT VI.

De solemnibus functionibus ab Episcopo celebrandis

Articulus I.

De Matutino solemni cum Laudibus (1).

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut huius libri cap. IV, n. 6, descriptum fuit.

2. Super altari ornato prout festi ratio requirit, ardebunt sex cerei in candelabris maioribus, saltem in accessu et discessu Episcopi. Quod idem servabitur in altari, in quo Reliquia exposita erit illius Sancti, de quo festum celebratur.

Apud altare maius. — 3. Altare istud exornabitur pallio, tobaleis et sex candelabris cum Cruce. Gradus sternentur tapeto

(1) Matutinum cum Laudibus celebrari solet ab Episcopo in maioribus solemnitatibus, ideoque num. 3 praescripsimus usum Mitrae pretiosae. Si qua de causa censeret Episcopus celebrandum Matutinum cum Laudibus quo die uti Mitra pretiosa non licet, neque praeparabitur ipsa neque adhibebitur, idque intelligi volumus etiam in processu functionis, quum innuimus, quibus temporibus assumenda sit. — Quod autem ad dies spectat, quibus utenda sit mitra pretiosa, notantur in Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XVII. Deinceps etiam innuentur relativis locis. — Ritus, quem describimus pro Matutino et Laudibus, deductus est de dispositionibus Caeremonialis, nec mirandum, si n. 43 defendimus, ad intonationem antiphonarum debere totum clerum in choro assurgere, itemque si n. 84 dicimus, aliquot Canonicos debere pluviale induere; uterque enim ritus perspicue a Caeremoniali praescribitur. — Eodem n. 84, de numero Canonicorum, qui debent pluviale induere, quum a Caeremoniali non sit statutum, esse poterunt quatuor, ut intonent quatuor antiphonas Laudum post Episcopum; vel etiam sex, servata regula ab eodem Caeremoniali tradita pro Vesperis, lib. II, cap. III, n. 16. — Porro hoc libro agendum esset prius de Vesperis pontificalibus, postea de Matutino. Visum est non sequendum hoc loco ordinem Caeremonialis, siquidem in Matutino celebrato ab Episcopo nulla umquam occurrit variatio, excepta nocte Natalis Domini, ut declarabitur libro sequenti. Vesperae autem subiacent variationibus rituum, quando Episcopus in crastino celebrat, vel assistit Missae solemni; ideoque in articulis consecutivis describemus ritum, qui servari potest in Vesperis, prout circumstantiae requirunt, ut Vesperarum ritus Missae solemnis ritui respondeat. A.

nobili. Super altare disponentur paramenta Episcopi, nempe pluviale et stola eiusdem coloris quem requirit Officium, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis, et prope ipsa ponetur etiam formale pretiosum in lance. In latere evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum velo seu vimpa pro cappellano illius, et in latere epistolae aderit mitra auriphrygiata. Prope latus evangelii praeparabitur baculus pastoralis.

4. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, prope hoc ipsum latus altaris praeparabitur etiam stylobata seu basis qua firmetur Crux archiepiscopalis.

5. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis eiusdem coloris ut in paramentis.

6. In medio choro, vel etiam a latere, si transitum impediet Episcopo, ponetur legile maioris formae ornatum panno serico concolore paramentis, cum Breviario seu Lectionario pro cantoribus lectionum.

7. Super abaco alba tobalea cooperto aderunt duo candelabra cum cereis pro acolythis, thuribulum cum navicula, Breviarium aut Antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis Episcopi, scotula et canon pontificalis adhibendus ad benedictionem in fine Laudum. In eodem abaco praeparabitur Directorium chori, ad usum Canonici illius, qui debebit praecinere antiphonas, ut inferius.

8. In promptu erunt quatuor aut sex pluvialia utenda a Canonicis seu Dignitatibus, cum suis amictibus.

9. Prope abacum ponentur duo ampla canistra seu corbes, quibus deferentur indumenta Canonicorum, qui se parabunt.

10. Thronus exornabitur lodicibus eius coloris, quem requirit Officium. Apponentur tria scabella pro Assistentibus, pulvinus quo utetur Episcopus in genuflectendo, et gradus throni cooperientur tapeto.

11. Quo loco stabunt cantores, qui praeintonare antiphonas debebunt, praeparabuntur duo exemplaria Directorii chori ad rite exsequendas intonationes.

12. Ad cancellos presbyterii statuentur candelabra maiora cum intorticiis vel cereis numero non minore quatuor, nec sex maiore (1).

---

(1) In functionibus pontificalibus oporteret, ut intorticia ardentia ponerentur ad balaustrium, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XII, num. 20. Eorum autem usus non levis est incommodi, ob ceram liquefactam,

§ 2. *In functione.*

13. Hora praestituta, praevio campanarum sono, signum campanula sacristiae Canonicis et clero dabitur proficiscendi ad associandum Episcopum, ut cap. IV huiusce libri.

14. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo more campanae et organa quoque, si licebit id fieri ratione ritus.

15. Post adorationem peractam ad altare SS. Sacramenti, Episcopus procedet ad altare maius, reverentiam faciet ad Crucem, genuflectet in faldistorio, et recitabit orationem *Aperi, Domine* etc.

16. Canonici et ceteri de clero in chorum ibunt ad suum quisque locum, et flexis genibus orationem praedictam recitabunt.

17. Cappellani, quorum alter a libro, alter a scotula, accipient Antiphonarium et scotulam, ac sequentur Episcopum pergentem ad thronum.

18. Quum suo quisque loco stabunt, Caeremoniarius elevabit cappam Episcopi, quae explicata erit super faldistorium, et Episcopus assurget, iterabit reverentiam ad Crucem, et solo Caeremoniario comitante ac sequente caudatario sustinente cappae eius extremitatem, ad thronum procedet.

19. Transiens per chorum Episcopus benedicet clerum.

20. Profecto Episcopo de faldistorio, clericus unus in medio choro ponet legile cum Breviario, si prius positum non fuerit ne transitum Episcopo impediret. Duo clerici faldistorium e medio amovebunt et seorsim reponent.

21. Episcopus in throno sedebit brevi temporis spatio, nullo assistente Canonico; deinde nudabit caput, assurget ac recitabit *Pater noster; Ave, Maria* et *Credo.*

22. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et cum scotula.

23. Episcopus se signabit pollice super labia, cantans *Domine, labia mea aperies:* chorus respondebit *Et os meum* etc. Postea producens Crucis signum a fronte ad pectus, cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

---

quae facile defluit super adstantes. In Sacello etiam Pontificio usque a die vigesima secunda Februarii an. 1818, antiquata fuerunt intorticia et surrogati cerei. In hisce nostris instructionibus visum est praescribere intorticia vel cereos, pro candelabris in ingressu presbyterii, idque relate ad omnes functiones pontificales. A.

24. Cappellani cum libro et scotula, quum Episcopus non cantabit e libro, recedent a latere sinistro throni, extra gradum superiorem.

25. Cantato ℣. *Gloria Patri,* duo cantores, qui cantare debebunt invitatorium, veniunt in medium chorum ante legile, et facient genuflexionem ad Crucem, postea ad Episcopum.

26. Cantores praedicti si fuerint de Beneficiariorum seu Mansionariorum coetu, induti erunt habitu chorali, sin minus, utentur superpelliceo. Sedebunt autem, si Beneficiarii, in suis stallis, sed curabitur ut sint proximi legili, quod est in medio choro, et locus unius respondeat alterius ex adversa chori parte. Sin autem de coetu praedicto non fuerint, sedebunt loco quo solent cappellani, vel etiam alio iuxta consuetudinem ecclesiae.

27. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc., duo cantores cantabunt invitatorium, ad quod respondebit chorus: simili modo cantabunt psalmum *Venite, exsultemus* etc.

28. Ad illa verba *Venite, adoremus et procidamus ante Deum,* genuflectent omnes versus altare, idque ipsum faciet Episcopus in throno, genuflectens super pulvino ab alterutro cappellano posito super plano gradus cathedrae.

29. Cantato ℣. *Gloria Patri* in invitatorio, si Episcopus eodem mane cantabit Missam solemnem, Caeremoniarius vel alius hoc fungens officio, accipiet ex abaco Directorium chori, se sistet ante Canonicum ministraturum in officio Subdiaconi in Missa, eumque invitabit inclinatione capitis. Canonicus respondebit ei simili salutatione, et descendens de stallo se illi adiunget. Procedent in medium chorum, reverentiam facient ad altare, deinde ad Episcopum ante thronum. Canonicus librum accipiet a Caeremoniario sive ab alio cappellano.

30. Cantato ultimo versiculo invitatorii post *Gloria Patri*, et responso a choro, Canonicus, praemissa inclinatione ad Episcopum, praecinet ipsi hymnum Matutini.

31. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et cum scotula, et Episcopus intonabit hymnum, quem prosequentur cantores in choro.

32. Canonicus, restituto libro Caeremoniario seu cappellano, statim ut Episcopus intonaverit hymnum, reverentiam iterabit ad Episcopum et ad altare, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

33. Sin autem Episcopus non cantabit Missam, ne hymnum quidem intonabit, eoque casu intonabunt illum cantores in choro.

34. Duo cantores, qui in medio choro cantaverint invitatorium cum psalmo *Venite, exsultemus* etc., etiam si Episcopus non intonabit hymnum, statim ac suum officium compleverint, facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, et mutua inter se reverentia, recedent ad stallum seu locum ipsis attributum.

35. Sub finem cantus hymni, redibunt in medium chorum, et facta genuflexione ad altare, deinde ad Episcopum, procedent ante primum Canonicum, seu primam Dignitatem, quae aderit in choro, et facta ad ipsum reverentia, primus ex eis, statim post hymnum, praecinet eidem Canonico primam antiphonam primi nocturni.

36. Primus Canonicus seu Dignitas intonabit antiphonam primi nocturni, et cantores statim, postquam illam intonaverint, reverentia eum salutabunt, quibus ille respondebit, et cum debitis genuflexionibus in medium chorum redibunt.

37. Quum a choro praedicta antiphona cantu gregoriano cantata erit, cantores supradicti intonabunt primum psalmum primi nocturni, quo intonato se simul convertent versus illam partem chori, quae prosequi debebit cantum psalmi. Iteratis deinde genuflexionibus ad altare et Episcopum, ac facta inter se mutua reverentia, ad stallum suum revertentur.

38. Notandum autem, quod quum cantores, qui psalmos intonabunt in medio choro, se convertent ad salutandam illam chori partem, quae cantum psalmi erit prosecutura, illi qui sedebunt in eo latere, non debent ad salutationem illam nudare caput; siquidem ea non est reverentia, cui sit ad invicem respondendum, sed quaedam est indicatio prosequendi cantum; quod quidem fit ut vitetur confusio, quae inde oriri posset, si forte obliti essent ad quos spectet prosequi cantum.

39. Interim a choro alternatim cantabitur primus psalmus tono dato a cantoribus praedictis. Primo versiculo considebunt omnes et ipse Episcopus, ac bireto caput cooperient.

40. Post *Gloria Patri* primi psalmi, cantores supradicti discedent de loco suo, et cum debitis genuflexionibus redibunt in medium chorum.

41. Repetetur hoc tempore antiphona cantata, vel legetur alta voce a cantore aliquo ad legile chori, et interea sonabitur organis.

42. Sub finem repetitionis primae antiphonae, duo praedicti cantores, qui iam processerunt in medium chorum, iterabunt genuflexiones et pergent ad chorum in latus oppositum primae Dignitati seu Canonico, qui primam antiphonam intonavit.

43. Ibi reverentiam facient secundae Dignitati seu Canonico, qui, primus erit in ordine sedendi. Canonicus seu Dignitas assurget, cumque eo consurget omnis chorus, videlicet tum illi qui sedent ex parte Canonici seu Dignitatis, quae intonabit secundam antiphonam, tum qui sedebunt ex parte opposita.

44. Repetita sive cantu sive organis prima antiphona, secundus praedictus cantor secundam antiphonam primi nocturni praecinet secundo Canonico, qui eandem antiphonam intonabit.

45. Intonata praedicta antiphona, duo cantores reverentiam facient ad Canonicum, qui intonaverit, et in medium chorum redibunt cum debitis genuflexionibus.

46. Cantabitur interea secunda antiphona, et chorus qui consurrexerat ad intonationem antiphonae, rursus considebit.

47. Cantata secunda antiphona, iidem cantores duo intonabunt secundum psalmum, et facta reverentia ad illam chori partem, quae prosequi debebit cantum, cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

48. Cantabitur deinde psalmus secundus, ut superius innuimus, eoque absoluto, iidem cantores redibunt in medium chorum, ituri postea ad tertiam praecinendam tertio Canonico, qui sedebit post Dignitatem, vel Canonicum, qui primam antiphonam intonavit, eademque ratione utentur in ceteris psalmis qui supersunt in reliquis nocturnis, observando tum vicissitudinem chori in praeintonationibus, tum ritum praescriptum in intonatione antiphonarum et psalmorum.

49. Sub finem repetitionis tertiae antiphonae primi psalmi, in medium chorum venient cantores praedicti, et factis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, quum absolutus erit cantus seu repetitio antiphonae, adiicient cantum versiculi iuxta tonum assignatum, eoque cantato, cum debitis genuflexionibus ad locum suum redibunt.

50. Interim ante Episcopum se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

51. Statim post cantatum versiculum, Episcopus caput nudabit bireto, quod tradet Caeremoniario assistenti, assurget et cum eo chorus universus.

52. Episcopus subiunget verba *Pater noster* in cantu, et prosequetur recitare secreto.

53. Caeremoniarius, sive alius cappellanus designatus, se sistet ante Canonicum, qui cantare debebit primam lectionem. Notetur autem, quod lectiones canere ad sex digniores Canonicos spectat, et cantari incipient a minus digno seu iuniori, deinde a quinto, a quarto et sic successive de ceteris. Septima autem et octava cantadae sunt a duobus Diaconis, qui Episcopo assistent (1).

54. Itaque Canonicus, qui ad primam lectionem cantandam invitabitur, de suo stallo descendet, se addet Caeremoniario seu cappellano, quocum vadet in medium chorum, ante legile praeparatum pro lectionibus. Reverentiam ad altare et ad Episcopum exsequetur, postea consistet ante legile, tradens biretum cappellano seu Caeremoniario.

55. Episcopus, postquam secreto recitaverit *Pater noster*, subiunget in cantu ultimum versiculum *Et ne nos* etc., chorus autem respondebit *Sed libera nos* etc. Absolutionem deinde Episcopus prosequetur *Exaudi, Domine* etc., et a choro responso *Amen*, Canonicus, qui cantaturus erit lectionem, iunctis manibus convertetur ad Episcopum, et ab illo inclinatus petet beneditionem, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Episcopus impertietur ei benedictionem, cantans *Benedictione perpetua* etc., et animadvertet, quod tum in ista, tum in ceteris benedictionibus nullum manu faciendum est signum Crucis.

56. Chorus ad benedictionem Episcopi respondebit *Amen*, et Canonicus, qui eam petiit, perstabit inclinatus versus Episcopum, donec chorus responderit *Amen* (2).

57. Tunc Canonicus rursus se convertet ad legile, et super ipso vel super libro in extremitatibus imponet manus, exspectans nutum Caeremoniarii seu cappellani, ut cantare lectionem incipiat.

58. Impertita ab Episcopo benedictione, recedent de throno cappellani cum libro et scotula; Episcopus sedebit, et caput

(1) Si legitima vigeat in locis consuetudo, diversa ab ea quam hac paragrapho tradimus, poterit sine ulla controversia servari. A.

(2) Si lectio caneretur a Mansionario vel Beneficiario, hic dum petet benedictionem, debet uno genu versus Episcopum genuflectere. A.

cooperiet bireto, quod ei porriget Caeremoniarius. Chorus quoque considebit.

59. Quum Episcopus sederit, Canonicus cantare primam lectionem incipiet.

60. In fine lectionis, ad verba *Tu autem, Domine* etc., reverentiam faciet ad altare, deinde ad Episcopum, ac recepto bireto redibit ad stallum suum, ibique antequam sedeat, reverentia salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit (1).

61. Interea cantabitur primum responsorium simplici concentu, ad cuius versiculum intermisceri poterit sonus organorum.

62. Sub finem praedicti responsorii se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula.

63. Caeremoniarius seu cappellanus, postquam comitatus erit Canonicum, qui cecinerit primam lectionem, subsistet prope alterum Canonicum, qui cantaturus erit secundam.

64. Quum prope finem erit cantus responsorii, invitabit illum ad descendendum in medium, et exsequetur eadem omnia quae descripta sunt pro prima lectione.

65. Episcopus autem benedictionem impertietur sedens, caput tantum nudabit bireto: quocirca responso *Amen* a choro, Canonicus, cui contigerit cantare lectionem, immediate ipsam incipiet.

66. Idipsum observabitur in reliquis lectionibus, videlicet Episcopus dabit benedictionem sedens ad secundam, tertiam, quintam, sextam et octavam. Primam autem, ut supra dictum est, et quartam benedictionem dabit stans. Quod vero ad septimam spectat et nonam, paullo inferius docebitur.

67. Cantatis tribus lectionibus cum respectivis responsoriis primi nocturni, cantabitur secundum nocturnum ordine supradicto, et prima secundi nocturni antiphona intonabitur a quarto Canonico seu Dignitate, itemque septima, quae prima erit tertii nocturni intonabitur a Canonico, qui septimus in ordine chori sedebit.

68. Ad septimam autem benedictionem quod spectat, sequens ordo servabitur: Postquam Episcopus cecinerit formulam *Evangelica lectio* etc., stare perget, et caput nudabit, etiam pileolo.

---

(1) Si cantor lectionis non fuerit Canonicus, quum dicet *Tu autem, Domine*, etc., genuflectere debebit. A.

69. Posteaquam Canonicus, qui cantabit lectionem, pronunciaverit verba *Et reliqua*, Episcopus rursus caput cooperiet pileolo, et sedebit, cumque ipso considebit omnis chorus.

70. Tum Canonicus prosequetur cantare lectionem *Homilia* vel *De homilia* etc. Quam lectionem dum cantabit, meminerit manus imponere libro vel legili, idque etiam faciet ad verba evangelii, quae dum dicet, nec manus iunget, nec signabit librum aut seipsum.

71. Ad octavum responsorium, duo Canonici seu Dignitates, quae debebunt Episcopo officio Diaconorum assistere, de suo stallo descendent, reverentiam ad altare facient in medio choro, deinde venient ante tronum, ibique reverentiam facient ad Episcopum, tum locum commutantes, ut dignior stet dextrorsum, alter sinistrorsum, ad thronum ascendent, et scabello considebunt uterque suo (1).

72. Post cantatum *Gloria Patri* octavi responsorii, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula.

73. Absoluto responsorio, consurget universus chorus, et cum ipso etiam Episcopus, qui tradet biretum primo Diacono assistenti.

74. Episcopus cantabit *Iube, Domine* (non vero *Domne*), *benedicere*, et chorus ei respondebit *Amen*. Episcopus ad illa verba *Iube, Domine, benedicere* inclinabitur versus altare (2). Cantabit deinde nonam lectionem, cuius tempore Caeremoniarius sive alius cappellanus, sumpto ex abaco libro pro intonando *Te Deum*, invitabit Canonicum, qui officio Subdiaconi in Missa erit ministraturus, vel si Episcopus Missam non cantabit, invitabit alterum Canonicum, sive ad quem spectabit praecinere Episcopo antiphonas et hymnos, et facta simul ad altare tum ad Episcopum ante thronum reverentia, ibi consistent. In fine lectionis, ad verba *Tu autem, Domine,* Episcopus versus altare profunde caput inclinabit.

---

(1) Pro assistentia Episcopo praestanda a Canonicis in sacris functionibus, servabitur quod Caeremoniale Episcoporum praescribit, lib. I, cap. XXVI. A.

(2) Notandum, quod Caeremoniale, lib. II, cap. V, num. 9, haec habet: « Si adesset Legatus, aut aliquis alius Praelatus se maior, Episcopus versus ad illum peteret benedictionem; ille vero stans in loco suo responderet *Ad societatem* vel *Per evangelica dicta*, factis tamen prius mutuis reverentiis inter Episcopum et Legatum, seu alium superiorem maiorem ». A.

75. Lectione ab Episcopo cantata, Canonicus praedictus. libro accepto a Caeremoniario seu cappellano, praecinet Episcopo sbmissa voce *Te Deum laudamus.*

76. Episcopus intonabit *Te Deum*, quo intonato, Canonicus librum restituet Caeremoniario seu cappellano. et cum debitis reverentiis ad locum suum redibit.

77. Sic etiam duo cappellani cum libro et scotula de throno recedent.

78. Ad ℣. *Te ergo quaesumus* etc. omnes genuflectent. Episcopus autem genuflectet super pulvino posito in scabellulo cathedrae. Ad versiculum eundem, omnes caput nudabunt etiam pileolo, quod et ipse Episcopus faciet.

79. Post praedictum versiculum. Episcopi paramenta apud altare distribuentur clericis, qui debebunt illa ad thronum deferre.

80. Item aderunt clerici delegati afferendis pluvialibus ad Canonicos, qui se parabunt una cum Episcopo. et alii qui recipient insignia seu vestes canonicales, quas illi deponent.

81. Absoluto hymno *Te Deum*, continuabitur sonare organis, donec paratus fuerit Episcopus. Interea clerici cum paramentis procedent ad thronum, quo veniet etiam cubicularius ut cappam Episcopi recipiat.

82. Ubi clerici ad thronum prervenerint, Diaconi assistentes Episcopo detrahent cappam, adiuvante cubiculario, qui posteriorem vestis extremitatem expediet.

83. Post haec Diaconi assistentes induent eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, supra quo ponetur formale a primo Diacono assistente.

84. Interea clerici huic rei designati deferent pluvialia ad Canonicos, qui se parare debebunt, et alii clerici recipient indumenta canonicalia. Praedicti Canonici numero quatuor aut sex, iuxta maiorem minoremve solemnitatem, supra rochetum, si utentur, secus supra superpelliceum induentur amictu et supra ipsum pluviali. Manebunt suo quisque loco: ac si Canonici hoc modo parati ordine inferiori essent quam alii, qui tempore Matutini sedebunt primis locis, propter paramenta quibus sunt induti, sedebunt in primis chori subselliis quae propiora erunt throno.

85. Episcopo parato imponetur a primo Diacono mitra pretiosa.

86. Episcopus brevi tempore sedebit, ac secundus Diaconus detrahet eius capiti mitram.

87. Quam a Diacono accipiet cappellanus a mitra et referet ad altare; accipiet autem alteram auriphrygiatam et portabit ad thronum.

88. Ante Episcopum se sistent cappellani a libro et a scotula.

89. Episcopus assurget, eique attollente fimbriam pluvialis primo Diacono assistente, se signabit, et cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

90. Cum cantabitur ℣. *Sicut erat* post *Gloria Patri*, Caeremoniarius sive alius cappellanus, accepto ex abaco libro ad intonandas antiphonas, invitabit in choro Canonicum, qui officio Subdiaconi ministraturus erit in Missa, si Episcopus illo die Missam cantabit. vel alterum Canonicum, iuxta consuetudinem ecclesiae, et cum debitis reverentiis eum comitabitur ad thronum.

91. Canonicus praedictus, postquam cantatum erit *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc., reverentiam faciens ad Episcopum, primam antiphonam ei praecinet e libro, quem manu acceperit.

92. Episcopus e libro, quem ante ipsum sustinebit cappellanus antedictus, intonabit primam antiphonam, quam cantores prosequentur in notis.

93. Intonata ab Episcopo antiphona, praedictus Canonicus discedet, et cum debitis reverentiis ad stallum suum redibit.

94. Recedent etiam cappellani cum libro et scotula, quae referri poterunt ad abacum.

95. Episcopus autem sedebit, et capiti eius imponetur mitra auriphrygiata a primo Diacono assistente.

96. Duo cantores, qui praeintonaverint antiphonas in Matutino, quum cantabitur prima antiphona, procedent in medium chorum, et factis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, ibi consistent.

97. Cantata prima antiphona, duo praedicti cantores intonabunt primum psalmum, et inclinatione facta versus illam chori partem, quae cantum erit prosecutura, iterabunt genuflexionem ad altare et Episcopum, et mutua se reverentia salutantes, redibunt ad locum in quo sedebunt.

98. Tum primus psalmus alternatim a choro cantabitur.

99. Ut intonatus erit psalmus, Presbyter assistens de suo loco descendet, et facta in medio choro reverentia ad altare, deinde ante thronum ad Episcopum, ascendet ad thronum et sedebit in scabello, ut officio assistentis fungatur.

100. Quum cantabitur ℣. *Sicut erat* post *Gloria Patri*, iidem duo cantores venient in medium chorum, et genuflexionem ad altare et Episcopum conficient. Exspectabunt ibi donec repetatur in notis vel ab organis antiphona prima, sub cuius finem, iterata genuflexione ad altare, pergent ad chorum, et progressi ante aut versus thronum, genuflexionem ad Episcopum exsequentur.

101. Se sistent ante primum Canonicum digniorem, qui erit indutus pluviali, ut superius traditum est.

102. Canonicus praedictus assurget, et cum eo chorus universus.

103. Primus cantor praecinet ei secundam antiphonam, quae repetetur ab ipso in notis.

104. Deinde duo praedicti cantores reverentia eum salutabunt, quibus ipse respondebit, ac sedebit. et cum eo rursus considebit chorus.

105. Interea cantabitur secunda antiphona. ac duo praedicti cantores, iterata genuflexione ad Episcopum, deinde ad altare, subsistent in medio choro.

106. Completo antiphonae cantu, duo cantores iidem secundum psalmum intonabunt, et facta reverentia versus chori partem, quae psalmum canendo erit prosecutura, iterabunt ad altare et Episcopum genuflexionem. Se deinde mutua reverentia salutantes, ad locum suum ad chorum redibunt.

107. Hoc ipsum observabitur in intonatione tertii, quarti et quinti psalmi, quorum antiphonas intonabunt Canonici supradicti induti pluviali, ritu eodem ac superius de secundo psalmo.

108. Repetita antiphona quinta, et cessante organorum sono, omnis chorus consurget et ipse Episcopus. Unus cantorum, qui praecinuerunt antiphonas, vel Hebdomadarius sive alius ad quem spectet de more ecclesiae. cantabit capitulum quo loco solet cantari, ea tamen animadversione, ut si cantandum sit eo loco quo canitur epistola, faciat reverentiam vel genuflexionem ad altare et Episcopum antequam cantet illud, et postquam cantaverit, rediens ad locum suum, repetat eandem reverentiam seu genuflexionem.

109. Dum cantabitur capitulum, Caeremoniarius vel alius quispiam huic rei delegatus, accepto ex abaco libro ad praeintonandum hymnum, invitabit Canonicum, qui debebit officio Subdiaconi ministrare in Missa Episcopi, vel etiam alium ad quem spectabit iuxta morem ecclesiae, et facta simul reve-

rentia ad altare, pergent ante thronum, ibique reverentiam ad Episcopum conficient.

110. Cantato capitulo et a choro responso *Deo gratias*, Canonicus praedictus, accepto libro, praecinet Episcopo submissa voce principium hymni.

111. Episcopus, praeintonato a Canonico hymno, sedebit, et secundus Diaconus assistens mitram detrahet capiti eius.

112. Ante Episcopum se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

113. Tunc Episcopus assurget et intonabit hymnum, qui cantabitur a choro.

114. Cappellani a libro et scotula recedent.

115. Canonicus praedictus, intonato ad Episcopo hymno, iterabit ante ipsum reverentiam, et eodem ordine ac supra redibit ad locum suum.

116. Interim a thuriferario in promptu habebitur thuribulum.

117. Sub finem hymni, redibunt in medium chorum duo cantores ut cantent versiculum.

118. Item cappellanus a mitra et alter a baculo accedent ad altare, et primus ibi relinquet mitram auriphrygiatam et accipiet alteram pretiosam; alter autem sumet baculum pastoralem, et cum rebus iis ad thronum simul redibunt.

119. Redibit ante thronum Canonicus etiam praedictus, qui antiphonam ante *Benedictus* praecinere Episcopo debebit.

120. Absoluto hymni cantu, supradicti cantores in medio cantabunt versiculum post hymnum, exsequentes genuflexiones ut supra.

121. Cantato versiculo cum responsione chori, Canonicus idem, accepto libro, praecinet Episcopo antiphonam ante *Benedictus*.

122. Interea thuriferarius ad thronum accedet cum thuribulo.

123. Episcopus intonabit antiphonam, sedebit, ac primus Diaconus assistens capiti eius imponet mitram pretiosam.

124. Recedet Canonicus, qui praeintonaverit antiphonam, et cappellani a libro et scotula.

125. Ascendet ad thronum thuriferarius, et ad Episcopum accedet Presbyter assistens, qui accepta a thuriferario navicula, ministrabit illi incensum.

126. Episcopus incensum demittet in thuribulum cum benedictione, deinde thuriferarius accedet ad altare, et subsistet prope suppedaneum in latere epistolae.

127. Sub finem cantus antiphonae. duo cantores qui intonaverint antiphonam, redibunt in medium chorum, intonabunt *Benedictus*, postea cum debitis genuflexionibus ad locum suum revertentur.

128. Ad intonationem cantici *Benedictus* assurget Episcopus seque Crucis signo signabit. Diaconi assistentes attollent ei fimbrias pluvialis.

129. Episcopus baculum sinistra accipiet, ac descendet de throno, praecedente eum Presbytero assistente, adstantibus a lateribus Diaconis assistentibus, sequente caudatario sustinente extremitatem vestis, et duobus cappellanis a mitra et a baculo.

130. Episcopus, transiens per chorum, signum benedicentis ad clerum faciet.

131. Progressus ante altare, deponet baculum, et secundus Assistens mitram tollet eius de capite.

132. Presbyter assistens ad altare ascendet per latus epistolae.

133. Episcopus, capite mitra nudato, reverebitur Crucem, et ascendet ad altare. Conscenso suppedaneo, osculabitur altare in medio ac thuribulum accipiet a Presbytero assistente.

134. Quum Presbyter assistens tradiderit Episcopo thuribulum, recedet extra altare, subsistens tamen in gradibus a latere epistolae.

135. Episcopus, accepto thuribulo, adolebit Crucem et altare, recitans *Benedictus* simul cum Assistentibus (1).

136. Absoluta thurificatione, restituet thuribulum Presbytero assistenti, qui aderit in latere epistolae.

137. Primus Diaconus assistens mitram pretiosam rursus imponet Episcopo, qui descendet de altari. et iterata ad Crucem reverentia, accipiet baculum sinistra, et cum eodem comitatu redibit ad thronum, benedicens clerum dum per chorum transibit.

138. Presbyter assistens ante thronum subsistet, nec planum ipsius conscendet.

139. Thuriferarius sequetur Episcopum, et quum ante thronum venerit, consistet a dextris Presbyteri assistentis.

---

(1) In Laudibus ad *Benedictus* et in Vesperis ad *Magnificat* solet respectivum canticum recitari a Celebrante, dum peragit altaris thurificationem. Haec recitatio a Caeremoniali non praescribitur, et existimamus eam usu receptam esse, ut Celebrans recitare possit praedictum canticum, quod pars aliqua est Officii divini. A.

140. Episcopus, ut ascenderit in thronum, deponet baculum, et stans accipiet thurificationem a Presbytero assistente, qui profunda inclinatione ante et post thurificationem honorabit eum.

141. Interim ante thronum procedet Beneficiarius seu cappellanus, ad quem iuxta morem ecclesiae, pertinebit adolere chorum.

142. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, benedicet Presbyterum assistentem et sedebit.

143. Secundus Diaconus assistens detrahet Episcopo mitram.

144. Episcopus assurget, accipiet baculum, quem retinebit iunctis manibus, donec cantabitur *Benedictus*.

145. Presbyter assistens, postquam Episcopum thurificaverit, tradet thuribulum illi, qui thurificaturus erit chorum, redibit ad scabellum suum, et manu accepto bireto, accipiet thurificationem.

146. Deinceps primus et secundus Diaconus assistentes incensationem accipient, tum Canonici induti pluviali, postea reliqui Canonici et chorus ordine innuto lib. I, tit. I, cap. IV.

147. *Benedictus* cantabitur interpolate cum organis, quod fiet cum maiori minorive pausa, quum dependeat a chori incensatione, quae absoluta esse deberet ad *Gloria Patri*.

148. Cantato ℣. *Gloria Patri*, Presbyter assistens reverentiam faciet ad Episcopum, et a latere descendens de throno redibit in chorum ad subsellium.

149. Post eundem versiculum cantatum (1), Episcopus deponet baculum, sedebit, ac primus Diaconus assistens cooperiet caput eius mitra pretiosa.

150. Hoc tempore acolythi, acceptis ex abaco candelabris, procedent ante altare, ibique genuflexionem facient, pergent deinde ad thronum, et genuflexionem ante Episcopum facient, subsistentes ad infimum gradum throni.

151. Completa antiphonae repetitione, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula.

152. Secundus Diaconus assistens mitram detrahet capiti Episcopi.

153. Assurget Episcopus, et iunctis manibus conversus ad

---

(1) Caeremoniale Episcoporum dicit: « Cum per chorum repetitur antiphona cantici, Episcopus deponit baculum, sedet etc. (Lib. II, cap. I, n 17) ».

altare, cantabit *Dominus vobiscum,* deinde orationem respondentem Officio.

154. Huius orationis tempore redibunt in medium chorum duo cantores, qui praecinuerunt antiphonas, et cantabunt versiculos ceterarum commemorationum, vel *Benedicamus Domino.*

155. Post orationem Officii, canentur iuxta rubricas reliquae commemorationes, si quae fuerint, quibus absolutis, Episcopus rursus subiiciet *Dominus vobiscum.*

156. Cantores praedicti subiungent canendo, iuxta ritum Officii, *Benedicamus Domino*, quo cantato, ad locum suum redibunt, factis genuflexionibus usitatis.

157. Acolythi cum candelabris discedent, et genuflexionibus ad Episcopum et ad altare confectis, reponent ea super abaco.

158. Interea clericus quidam ad thronum deferet Canonem pro benedictione ab Episcopo largienda. eumque tradet cappellano a libro, si opus fuerit, seu potius si in fine antiphonarii formula benedictionis desideretur.

159. Responso a choro, vel organorum sono, *Deo gratias*, Episcopus non adiiciens ℣. *Fidelium animae* etc., sedebit, ac primus Diaconus assistens rursus eius capiti imponet mitram pretiosam.

160. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula, et Episcopus assurgens benedictionem impertietur canendo *Sit nomen Domini* etc. Ante autem quam dicat *Pater*, accipiet baculum sinistra, et cappellanus a libro, ne impediat ei populi conspectum, recedet ad sinistram, sustinens tamen adhuc librum apertum.

161. Si tamen fuerit Archiepiscopus, dum cantabitur *Benedicamus Domino,* procedet ante thronum Crucifer cum Cruce archiepiscopali, et genibus flexis in infimo throni gradu, sustinebit eam, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

162. Archiepiscopus benedictionem donabit non utens mitra, et antequam dicat *Pater,* reverentiam faciet ad Crucem, accipiet baculum, et impertietur benedictionem, et Crucifer de throno discedens Crucem rursus in basi collocabit.

163. Data ab Episcopo benedictione, venient ad thronum clerici, qui paramenta Episcopi referre ad altare debebunt, et simul cum ipsis cubicularius, qui referet cappam Episcopi.

164. Venient etiam in chorum alii clerici, qui recipient pluvialia a Canonicis adhibita, et alii quoque cum indumentis illorum.

165. Quum ad thronum pervenerint clerici, Diaconi assistentes exuent Episcopo paramenta, quae reponentur super altari, et cooperientur velo, quo tegebantur a principio.

166. Eodem tempore exuentur Canonici, qui usi fuerint pluviali, resumet sua quisque indumenta, et ad subsellium suum redibunt.

167. Interea reponetur ante altare faldistorium cum pulvinis in commodum Episcopi.

168. Exuto paramentis Episcopo, Diaconi assistentes iterum imponent ei cappam, adiuvante cubiculario, qui extremitatem posteriorem vestis Episcopi alligabit.

169. Episcopus, resumpta cappa, recipiet biretum, de throno descendet, benedicet clero, et perget ad faldistorium ante altare, in quo genibus flexis brevi orabit.

170. Comitante deinde clero, visitabit SS. Sacramentum, et ad suam residentiam revertetur.

Articulus II.

De Vesperis pontificalibus (1) quae Missam pontificalem postridie celebrandam praecedunt.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium strato contectum et cum pulvinis, sive faldistorium, ut cap. IV, nn. 5 et 6 huius libri.

2. Sex cerei in altari, accendendi saltem quum in accessu ad ecclesiam et in discessu Episcopus ibi orabit.

In altari maiore. — 3. Sex candelabra nobilia cum cereis albis et Cruce candelabris aequali (2).

---

(1) « Sacrae solemnitates regulariter a primis Vesperis initium sumunt (Caerem. Episc., lib. II, cap. I, n. 1) ». A.

(2) In sacris functionibus adhibendi cerei sunt e cera alba, exceptis officiis pro defunctis, Matutinis tenebrarum, et feria VI in Parasceve, in quibus praescribitur usus candelarum e cera communi, seu non purgata. Hinc error est et abusio, praesertim in festis solemnibus alicuius ecclesiae, uti candelis coloribus depictis, cum ornamentis inauratis; siquidem huiusmodi

4. Pallium nobile coloris illius quem requirit Officium.

5. Praeter tres tobaleas, aderit et altera explicata seu velum explicatum super mensa, in cuius medio disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet formalium in pelvicula, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae omnia contegentur amplo velo concolore paramentis.

6. In latere evangelii, mitra pretiosa, et in latere epistolae mitra auriphrygiata sive e serico auro contexto.

7. Prope altare, Pedum seu baculus pastoralis.

8. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, ponetur etiam prope altare basis lapidea seu lignea, in qua collocabitur Crux archiepiscopalis.

9. Gradus altaris contegentur tapeto ex omni parte.

In abaco. — 10. Abacus coperietur albo mantili, et super ipso ponentur duo candelabra cum candelis pro acolythis; thuribulum et navicula cum thure et cochleari; scotula cum candela; Antiphonarium cum tegumento concolore paramentis utendis ab Episcopo; Canon pontificalis, si in Antiphonario deesset formula benedictionis pontificalis impertiendae ab Episcopo; Directorium chori pro Subdiacono, qui praecinere antiphonas debebit.

11. Prope abacum aderunt duo pluresve canistri plani, cooperti panno decenti, in quibus ponentur insignia Canonicorum, quum iidem sacris vestibus induentur.

In medio presbyterio. — 12. Genuflexorium seu faldistorium cum pulvinis ad genuflectendum.

In choro. — 13. Thronus Episcopi coopertus lodicibus coloris congruentis Officio, cum baldachino.

---

ritus locum habet solummodo in Missa solemni a Summo Pontifice cantata. Peius autem esset, si adhiberentur candelae seu cerei lignei vel confecti e bractea variis coloribus depicta, et desuper imposita esset exigua pars albae cerae; videretur enim sordide factum neque conveniens cultui divino, in quo debent omnia esse magnifica et decentia. Hoc praecipue notare voluimus ad avertendam abusionem, quae sensim invehitur in quandam etiam ecclesiam, ubi regulariter peraguntur officia, ut respectivos Superiores ad remedium huic rei afferendum cohortemur. A.

Querelae Auctoris nullum aut fere dedere fructum, videmus enim usum istiusmodi undequaque propagatum; imo S. R. C. tolerandum censuit cereorum ex metallo usum, in quibus machina quadam introducitur cereus (n. 3448, XIII). Caveatur sin minus ut coniunctio cerei fictitii cum vero concinne dissimuletur per aptam picturam; et quia impossibile est albo colore id obtinere, qui etiam eo in loco faciliter abraditur, praestat fictitios cereos semper variis coloribus seu aliis ornamentis depingere. Non videntur minus tolerandae variopictae candelae quam alba tolerantur paramenta vario phrygiata colore.

14. Prope cathedram Episcopi pulvinus eiusdem coloris, si Episcopus genuflectere debebit ad intonationem hymni, ut fit in Pentecoste et in festis B. V.

15. Tapetum stratum super gradibus throni.

16. In plano throni tria scabella lignea, sine paratu aut pulvinis, pro Presbytero assistente et Diaconis assistentibus.

17. Super subselliis Canonicorum disponentur paramenta pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine presbyterali, dalmaticae pro Canonicis ex ordine diaconali ac tunicellae pro Canonicis ex ordine subdiaconali. Eodem in loco, seu respectivis stallis, aderunt dalmaticae pro Diaconis assistentibus et pluviale pro Presbytero assistente. Super unoquoque paramento imponetur amictus.

In sacristia. — 18. Quatuor pluvialia simpliciora ac diversa a paramentis Canonicorum pro quatuor cappellanis a libro, a scotula, a mitra et a baculo pastorali.

19. Si celebraret Archiepiscopus, praeparabitur etiam amictus, alba, cingulum ac tunicella pro Subdiacono, qui sustinere Crucem archiepiscopalem debebit, ut inferius demonstrabitur

20. Vasculum Aquae benedictae cum aspersorio.

Apud balaustrium. — 21. Candelabra maiora non amplius octo nec minus quatuor cum cereis aut intorticiis.

§ 2. *In functione.*

22. Ante Vesperas solemnes festivo campanarum sono dabitur signum semel aut pluries, de more cuiusque loci. Etiam quum Episcopus accedet ad ecclesiam pulsabuntur campanae in laetitiae argumentum.

23. Hora praestituta, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici choralibus induti insignibus procedent ad associandum Episcopum, ut traditum est cap. IV huius libri. Clericus superpelliceo indutus accipiet vasculum Aquae benedictae, et consistet in limine portae principalis ecclesiae, ex parte interna, et curabitur, ut adsit qui portam aperiat, et ingresso Episcopo statim claudat.

24. Quatuor cappellani a libro, a scotula, a mitra et a baculo, induentur pluviali in sacristia, et Subdiaconus qui Crucem archiepiscopalem gestaturus erit, se parabit tunicella, tum procedent ad altare maius. Hic locum sumet ad altare prope

cornu evangelii, illi se disponent ad lineam prope abacum in latere epistolae.

25. Si ad ecclesiam Episcopus accederet per aliam portam, clericus antedictus cum vasculo Aquae benedictae praesto esse ibi debebit. Beneficiarii et clerici Seminarii aderunt etiam prope portam, qua intrabit Episcopus, sed in interna parte ecclesiae.

26. In ingressu Episcopi sonabitur organis, dummodo id functio requirat, sed nulla a cantoribus sacra cantiuncula cantabitur. Episcopus adorabit SS. Sacramentum, ut capite praedicto traditum est, postea procedet ad altare maius, ubi genuflectet ad faldistorium, super quo a Caeremoniario explicabitur eius cappae pars anterior. Permanebit ibi genibus flexis, donec monebitur ut assurgat.

27. Hoc tempore, Dignitates et Canonici suislocis dimittent insignia choralia, videlicet cappam vel mantelletum, aut quodcumque aliud insigne, et supra rochetum vel supra superpelliceum, nisi utantur rocheto, induent amictum et paramentum ordini suo conveniens. Curabitur, ut actio haec fiat expedite, et aderunt quatuor pluresve clerici huic rei delegati, quorum aliqui in canistris praeparatis reponent insignia superius nominata eaque collocabunt prope abacum, ut in promptu habeant in fine Vesperarum.

28. Duo Diaconi assistentes, statim ac parati erunt, vadent ad thronum, non enim decet ut vestiantur in throno, ubi induitur Episcopus. Presbyter assistens, qui erit prima Dignitas, stabit loco suo, qui erit in principio scamni canonicalis throno propioris.

29. Quum parati erunt Canonici et omnia disposita, Caeremoniarius tollet de faldistorio cappam Episcopi, quam ibi explicaverat, et innuet Episcopo ut assurgat. Episcopus assurget, et facta ad Crucem profunda reverentia, procedet ad thronum, ibique sedebit.

30. Episcopus transiens per chorum benedictionem dabit clero.

31. Hoc tempore, duo clerici amovebunt a medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, et seorsim in eodem presbyterio asportabunt.

32. Distribuentur clericis paramenta Episcopi, servando in genuflexionibus usum cuiusque loci, idque in accessu et recessu tam de altari, quam de throno. Atque heic monendum videtur, quod in peragendis cum gravitate actionibus, vitandum est ni-

mium studium, ideoque actiones multae, de quibus in Caeremoniali non agitur, peragendae erunt iuxta particularitates locorum et usum ecclesiarum. Quare clerici accipientes paramenta poterunt ad altare ascendere ex parte epistolae, et accepto paramento, descendere in medium et consistere, aut ad lineam, aut unus post alterum, ante altare, ut coniunctim genuflexionem faciant ad Crucem, ac deinde pergant ad thronum, quo quum venerint, genuflexionem simul facient ad Episcopum, et postquam tradiderint paramentum, in plano throni iterabunt genuflexionem ad Episcopum, et quisque eorum ad locum suum redibit (1). Tradetur etiam mitra pretiosa et baculus pastoralis duobus cappellanis pluviali indutis, qui ad thronum accedent, et subsistent in secundo gradu a parte throni sinistra.

33. Quum distribuentur clericis paramenta, vel etiam paullo ante, si thronus valde proximus altari esset, Episcopus nudabit caput, et assurget. Diaconi assistentes ei cappam detrahent, adiuvante cubiculario, qui stans post secundum Diaconum assistentem, expediet taenias cappae, quibus adstricta erit in humeris Episcopi, et cappam ipsam tollet de sede throni, advertens ut prius expediat extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi.

34. Priusquam ad thronum ascendat clericus ferens amictum, veniet in thronum a latere Presbyter assistens, qui manum et annulum osculatus detrahet digito Episcopi annulum, quem custodiet apud se, et discedens a latere throni ad locum suum recedet.

35. Clerici alter post alterum ascendent in planum throni et paramenta tradent Diaconis assistentibus. Episcopus assurget, osculabitur amictum in medio, quem porriget ei primus Diaconus, et collo imponet, postquam ipso tetigerit caput eius. Episcopus extremo amictu totum collarium cooperiet, ac Diaconi taenias post humeros decussabunt et reducent ante pectus eius, ubi Diaconus primus easdem alligabit. Uterque Diaconus accipient albam, quam induent Episcopo, inducentes manicam prius brachio dextero, postea sinistro, et primus aperturam in collo claudet. Episcopus accipiet cingulum, quod a tergo ei porrigetur ab iisdem Diaconis, ita ut

---

(1) Ante quam ascendunt ad altare genuflexionem non faciunt, sed cum pervenerint in medium suppedanei, prius quam paramentum accipiunt, et descensuri ante gradus anteriores non renovant genuflexionem, quam neque facient in plano, nisi per medium transituri, et quum ituri sunt ad thronum.

pars floccis instructa cohaereat dexterae, qua parte defluente, firmabitur stola. A Diaconis praedictis attolletur ex ima parte alba, si opus fuerit, ne ascendenti ad altare Episcopo sit impedimento. Episcopus, ligato cingulo, osculabitur Crucem pectoralem, quam ipsi praebebit primus Diaconus. Osculata ab Episcopo Cruce, Diaconus laxabit resticulam, ac si opus fuerit, adiuvante etiam secundo Diacono, imponet illam collo eius, animadvertens quod Crux stare debet in medio pectore, ideoque si necesse erit, contrahet resticulam super humeros. Accipiet deinde stolam, praebebit osculandam Episcopo Crucem, quae in medio sita est, et illam imponet collo eius, advertens ut eandem reflectat super humeros, ita tamen ut sit circa collum. Si adesset in medio taenia, qua deprimatur extremitas superior, a secundo Diacono cohibebitur cingulo, et in parte anteriori, sive ante pectus ab Episcopo ipso firmabitur binis cinguli extremitatibus. quae obvolventur a lateribus super cingulum ipsum. Diaconus secundus accipiet pluviale, et imponet ipsum humeris Episcopi, et ex parte pectoris recipietur a primo Diacono, qui ope hamuli cohibebit illud in pectore. Postea primus Diaconus accipiet formale, et firmabit ipsum in hamulo pluvialis. Episcopus sedebit, et primus Diaconus mitram pretiosam accipiet a cappellano, illam custodiente, et capiti Episcopi imponet, secundo Diacono ipsum adiuvante in attollendis mitrae vittis.

36. Diaconi assistentes recedent ad sua scabella, quae aderunt a lateribus cathedrae episcopalis, et Presbyter assistens perget ad thronum ex parte anteriori ipsius, et facta reverentia ad Crucem altaris deinde ad Episcopum, ascendet in planum throni, et annulum in digitum Episcopi imponet osculans prius annulum dein manum eius.

37. Duo cappellani a libro et a scotula, accipient haec, et facta ad altare genuflexione procedent ad thronum. In hac actione operam dabunt ut ad altare et ad Episcopum genuflectant simul cum Presbytero assistente, quum reverentiam faciet, et sequantur ipsum. Cappellani praedicti locum sument prope secundum Diaconum in plano throni; et illorum alter qui sustinet librum, inseret digitum inter folia ad antiphonam cantandam, ut in promptu habeatsi gnaculum, sicut infra (1).

(1) Conveniens non est digiti insertio, satis erit signaculum sericum.

38. Presbyter assistens, immisso annulo in digitum Episcopi, recedet ad scabellum suum positum in plano throni a dextera Episcopi versus partem anteriorem graduum.

39. Secundus Diaconus assistens ante Episcopum se sistet, et facta ad ipsum profunda reverentia, ascendet in gradum sedis episcopalis, et Episcopo detrahet de capite mitram, cuius vittas attollet Diaconus primus, si opus fuerit. Cappellanus a mitra (qui, quum imponenda aut detrahenda Episcopo erit mitra, aderit semper a dextris Diaconi hanc actionem peracturi, idque sit pro regula generali) accipiet mitram, eamque cum debitis genuflexionibus afferet ad altare, et super mensa collocabit, tum accipiet alteram auriphrygiatam, et ad thronum redibit.

40. Cessabit organorum sonus, Episcopus assurget, ac recitabit secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*. Presbyter assistens accipiet librum e manu cappellani, inserens digitum in folium ubi aperiendus erit, et ante Episcopum veniet, eumque, priusquam aperiat librum, profunda reverentia prosequetur. Episcopus, praesentato ipsi libro aperto, se signabit, incipiens canere *Deus, in adiutorium* etc., ac primus Diaconus assistens attollet fimbriam dexteram pluvialis eius.

41. Ubi Episcopus intonuerit *Deus, in adiutorium* etc., Presbyter assistens librum claudet, reverentia honorabit Episcopum, redibit ad scabellum suum, et librum restituet cappellano, a quo acceperit. Interim a choro cantabitur *Domine, ad adiuvandum* etc., et Subdiaconus, qui debebit praecinere Episcopo antiphonam (ille autem erit, ad quem spectabit postridie in Missa pontificali ministrare ad altare), de suo stallo canonicali descendet, comitante altero Caeremoniario, qui tradet ei Directorium chori. Procedent simul in medium chorum, ibique curabunt ut adsint quo tempore canitur *Gloria Patri* etc., et facta deinde respective reverentia et genuflexione ad Crucem, procedent ante thronum, sed gradus non conscendent.

42. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine*, pro temporis qualitate, Subdiaconus (1), facta ad Episcopum profunda reve-

---

(1) Si propter usum in ecclesia vigentem non ad Subdiaconum spectaret antiphonas praecinere, invitabitur qui hoc iure gaudet. Id ipsum intelligi volumus num 57, relate ad capitulum, et num. 65, ad praeintonationem antiphonae ad *Magnificat*. A.

rentia, praecinet ei submissa voce antiphonam primi psalmi iuxta notas Directorii.

43. Presbyter assistens librum a cappellano resumet, et se sistens ante Episcopum cum reverentia, ut supra, aperiet librum, et apertum sustinebit ante Episcopum donec intonuerit antiphonam, post cuius intonationem claudet librum, reverentiam iterabit, restituet librum cappellano, et ad scabellum suum redibit.

44. Subdiaconus et ipse cum debitis reverentiis et comitante Caeremoniario redibit ad locum suum.

45. Interea cantores prosequentur cantum antiphonae, ac si psalmi canentur alternatim a choro, duo cantorum superpelliceo induti, discedent de legii, et pergent in medium, genuflexionem ad Episcopum et ad altare facientes, et intonabunt ante altare primum psalmum, post cuius intonationem se simul convertent versus illam partem chori, quae cantum psalmi prosequi debet: iterabunt genuflexiones, et reverentia mutua inter se facta, revertentur ad locum suum.

46. Statim post intonatum psalmum sedebit Episcopus, et primus Diaconus assistens, sumptam a cappellano mitram auriphrygiatam imponet Episcopo, et uterque Diaconus assistens componet pluviale super genibus eius.

47. Quum sederit Episcopus, considebunt Assistentes et clerus in choro, capite cooperto. Cappellani a libro et scolula de throno descendent, et illa deponent super abaco: cappellanus a baculo applicabit baculum prope thronum vel apud altare, se adiunget cappellano a mitra, et simul subsistent stantes prope thronum, quo reversi reliqui duo cappellani a libro et a scotula ibunt cum ipsis, et una stantes ad lineam, genuflexionem facient ad altare, deinde ad Episcopum, postea considebunt in gradibus throni ex parte anteriori, capite bireto non cooperto.

48. Clerici inservientes, qui stabunt prope abacum, aut una cum praedictis cappellanis, aut post ipsos, facient simul genuflexionem ad altare et ad Episcopum, postea sedebunt in gradibus altaris a latere, et capite aperto (1).

49. Quum cantabitur ℣. *Gloria Patri* sonabitur organis: Episcopus inclinabit caput versus altare, et ceteri in choro idem facient, sed caput bireto nudabunt.

---

(1) «In Vesperis solemnibus organum pulsari solet in fine cuiuslibet psalmi etc. (Caerem. Episc., lib. I, cap. XXVIII, n. 8)». A.

50. Cantato ℣. *Sicut erat* etc., repetetur antiphona, aut a cantoribus, aut musico concentu, vel ab aliquo cantore intelligibili voce recitabitur sonantibus organis.

51. Interea Caeremoniarius invitabit Subdiaconum, qui de suo loco descendet, librum accipiet a Caeremoniario ipso pro antiphonis intonandis, et ambo, factis ad altare debitis reverentiis, accedent ad thronum, et ante ipsum quum venerint, respectivas conficient ad Episcopum reverentias. Stans deinde cum Caeremoniario Subdiaconus idem, paullulum a latere super dexteram suam, mediocri reverentia salutabit primum Diaconum assistentem, qui nudato capite assurget, et cum ipso reliqui assistentes, et ipsi capite nudato, videlicet secundus Diaconus assistens, Presbyter assistens et quatuor cappellani sedentes in gradibus anterioribus throni. Subdiaconus praecinet secundam antiphonam, quae intonabitur a praedicto primo Diacono assistente. Antiphona intonata, sedebunt omnes illi qui assurrexerant, et Subdiaconus iterata ad Episcopum et altare reverentia, redibit ad locum suum.

52. Duo cantores eodem ordine ac supra secundum psalmum intonabunt.

53. Repetita vel cantata secunda antiphona post secundum psalmum, Subdiaconus tertiam antiphonam Presbytero assistenti praecinet, atque ita cantabitur tertius psalmus eodem ordine ac supra.

54. Antiphona quarta a Subdiacono praecinetur Canonico seniori, ideoque Subdiaconus, facta ad altare et ad Episcopum reverentia, procedet ante Canonicum in choro sedentem, qui assurget, et cum eo ceteri omnes Canonici in utraque parte sedentes consurgent, exceptis tamen assistentibus throno, qui sedere pergent, et intonata a Canonico praedicto antiphona, Subdiaconus iterabit reverentiam ad Episcopum et ad altare, ac redibit ad locum suum; tum a cantoribus intonabitur quartus psalmus, qui si erit CXII, scilicet *Laudate, pueri*, inclinabitur, ut supra, caput ad illa verba *Sit nomen Domini benedictum.*

55. Antiphona quinta intonabitur a secundo Diacono assistente, ideoque Subdiaconus in praeintonatione stabit conversus aliquantum super sinistram suam.

56. Cantato ℣. *Gloria Patri* quinti psalmi, consurgent cappellani sedentes in gradibus throni et clerici sedentes in gradibus a lateribus altaris, qui euntes ad medium altaris, genuflexionem simul conficient ad altare, postea ad Episcopum,

et recedent ad abacum, ibique stabunt. Pari modo cappellani praedicti genuflectent ad altare et ad Episcopum: reliqui duo a libro et a scotula pergent ad abacum ad accipiendas res illas, et redibunt ad thronum. ordine innuto ab initio, itemque alter a mitra praesto erit ut suo munere fungatur.

57. Dum repetetur quinta antiphona post psalmum, Subdiaconus, comitatus a Caeremoniario, de suo loco descendet, ac facta ad altare et ad Episcopum reverentia, accedet ad altare, quo loco cantari solet epistola, ibique non convertens tergum Episcopo neque altari, quum absolutus erit antiphonae cantus, accipiens librum a Caeremoniario, cantabit tono consueto capitulum, ad quod assurget Episcopus et chorus. Episcopus mitram in capite retinebit, omnes autem qui utebantur bireto, dimittent ipsum.

58. Quum a choro respondebitur *Deo gratias*, Subdiaconus redibit ante altare, reverebitur Crucem, et ibit ante thronum, ibique facta ad Episcopum reverentia profunda, hymnum ipsi praecinet. Episcopus sedebit, et a secundo Diacono assistente detrahetur ei mitra. Presbyter assistens librum a cappellano ipsius accipiet, se sistet cum reverentia ante Episcopum, qui assurget, ut supra, et ante eum sustinebit librum apertum. Episcopus e libro intonabit hymnum, qui continuabitur in cantu cum organis, aut a cantoribus, aut a musicis. Hymno ab Episcopo intonato, Presbyter assistens claudet librum, iterabit reverentiam, librum restituet cappellano, et ad scabellum suum revertetur.

59. Si Episcopus intonare debebit hymnum *Veni, creator* etc., vel *Ave, maris stella*, ut eum intonuerit, genua flectet super pulvinum positum in gradu sedis throni, advertentibus Diaconis assistentibus, ut attollant eius fimbrias pluvialis, et sustentent eum dum genuflectet.* Primus Diaconus assistens detrahet ipsi pileolum. Genuflexo Episcopo, in genua procumbent ceteri omnes, et genibus flexis perstabunt ad totam primam stropham, qua absoluta, primus Diaconus assistens pileolum reponet in capite Episcopi, qui assurget sustentatus ab eisdem Diaconis, et ceteri omnes consurgent, qui aderunt in choro.

60. Interea cappellanus a mitra veniet ad altare, reponet in eo mitram auriphrygiatam, accipiet pretiosam, et ad thronum redibit.

61. Duo acolythi, sub hymni finem, seu ante ultimum versiculum, facient simul in medio choro ad Episcopum, deinde

ante altare genuflexionem. et a latere ad altare ascendent, mensam denudabunt tobalea seu panno, quo erit cooperta, et ad medietatem complicabunt; tum de altari descendent, genuflexionem iterabunt ad altare et ad Episcopum, et ad locum suum prope abacum redibunt (1).

62. Thuriferarius accipiet ex abaco thuribulum, et ignem in eo parabit.

63. Ad conclusionem hymni, in invocatione* Personarum SS. Trinitatis omnes inclinabunt caput versus altare.

64. Sub hymni finem, qui duo cantores intonaverint psalmos, procedent ante altare cum debitis genuflexionibus, et cantabunt versiculum, post quem redibunt ad locum suum.

65. Dum a choro cantabitur responsum versiculi, Subdiaconus de suo loco descendet, et accepto libro ad praecinendas antiphonas a Caeremoniario, simul cum illo factis debitis reverentiis ad altare, perget ante Episcopum, eique facta reverentia profunda, praecinet antiphonam ante *Magnificat*.

66. Thuriferarius, accepto thuribulo et navicula, cum debitis genuflexionibus sequetur Subdiaconum, idemque progressus ante thronum, genuflexionem faciet ad Episcopum, et recedet ad sinistrum throni latus, exspectans tempus illuc ascendendi, ut infra.

67. Presbyter assistens librum accipiet a cappellano, et methodo superius tradita praesentabit illum Episcopo, qui praedictam antiphonam intonabit. Subdiaconus iterabit reverentiam, et redibit ad locum suum. Presbyter assistens librum restituet cappellano, et consistet a dextera Episcopi.

68. Episcopus sedebit, et primus Diaconus assistens imponet ei mitram pretiosam. Cappellanus a baculo accipiet baculum, et subsistet a sinistra throni, ut paratus sit ad exsequendum munus suum, ut infra. Quum sederit Episcopus, antiphona a cantoribus commode cantabitur, ut peragantur omnes actiones, quae praescribuntur; interea, qui duo cantores intonaverint psalmos, procedent ante altare ad intonandum *Magnificat*, nisi cantabitur a musicis.

---

(1) Advertatur expressio Caeremonialis, lib. II, cap. I, n. 13: « Interim duo acolythi procedunt ad altare, elevantes hinc inde anteriorem partem superioris tobaleae, seu veli super altare positi, illamque conduplicant usque ad medium. » Et n. 15 eiusdem capitis, completa thurificatione altaris: « Duo acolythi supradicti velum seu tobaleam paulo ante plicatam reducunt, prout erat super altari ». A.

69. Presbyter assistens accedet ad Episcopum, et Diaconi assistentes sustollent ipsius fimbrias pluvialis. Ascendet ad thronum thuriferarius, naviculam apertam tradet Presbytero assistenti, et aperto thuribulo, genuflectet ante Episcopum, eique thuribulum obiiciet. Presbyter assistens accipiet naviculam, et extractum cochleare osculabitur, porriget Episcopo, osculans manum eius, et obiiciens ipsi naviculam, dicet: *Benedicite, reverendissime Pater.* Episcopus ter accipiet e navicula incensum, iniiciet illud in thuribulum, dicens *Ab illo benedicaris* etc., quumque in thuribulum demiserit ipsum, benedicet. Presbyter assistens recedet, thuriferarius assurget, claudet thuribulum, et resumpta navicula vadet cum debitis genuflexionibus ad altare, subsistens prope suppedaneum, in latere epistolae.

70. Cantores intonabunt *Magnificat*, Episcopus assurget, ac totus chorus cum ipso. Cantores autem, intonato cantico praedicto, ad locum suum redibunt. Episcopus signabit se, et sinistra accipiet baculum pastoralem ipsi porrectum a cappellano, qui, dum ei tradet baculum, osculabitur manum eius.

71. Episcopus ad altare accedet hoc ordine: Praeibit Presbyter assistens, tum Episcopus medius inter duos Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequetur caudatarius, extremitatem posteriorem eius vestis sustentans, et cappellani a baculo et a mitra.

72. De throno Episcopus quum descenderit, benedicet Canonicos Presbyteros, deinde Canonicos Diaconos; Beneficiarios etiam et clericos Seminarii deinceps benedicet, iuxta dispositionem presbyterii.

73. Quum Episcopus perventurus erit ad altare, cappellanus a baculo anteibit aliquantum, ut praesto sit ad recipiendum baculum, ubi Episcopus perveniet ante infimum gradum altaris. Presbyter assistens ad altare statim ascendet, et accepto a thuriferario thuribulo, nempe sinistra thuribulo, dextera summitate catenularum, exspectabit in suppedaneo a latere epistolae, ut tradat illud Episcopo.

74. Episcopus ante gradus altaris deponet baculum in manum cappellani, et secundus Diaconus assistens detrahet ei mitram, quae a respectivo cappellano recipietur, hic se adiunget alteri a baculo, et una consistent ante altare, non tamen ascendentes ad ipsum.

75. Episcopus simul cum Diaconis assistentibus faciet reverentiam profundam ad Crucem, ascendet ad altare, quod

osculabitur in medio: accipiet a Presbytero assistente thuribulum, et adolebit altare. Presbyter assistens recedet ad latus epistolae, extra mensam altaris. Episcopus dum peraget thurificationem, recitare poterit *Magnificat*. Sub finem thurificationis, accedent ad Episcopum duo cappellani a mitra et a baculo (1).

76. Thurificatione completa, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, et hic thuriferario. Episcopus rursus capiti imposita a Diacono primo assistente mitra pretiosa, sinistra baculum a cappellano recipiet.

77. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, sustinentes eius fimbrias pluvialis, de altari descendet, reverebitur Crucem, ad thronum redibit, praeeunte Presbytero assistente, medius inter praedictos Diaconos, sequentibus cappellanis supra nominatis. In medio presbyterio, vel antequam ascendat ad thronum, iuxta positionem presbyterii, benedicet Canonicos et reliquos de clero, quemadmodum traditum est superius in descensu de throno ad altare.

78. Presbyter assistens non ascendet ad thronum, sed stabit ante gradus illius, recedens aliquantum, ut locus sit transeundi Episcopo, cui ad thronum ascendenti faciet reverentiam profundam. Secundus Caeremoniarius, vel alter designatus invitabit Subdiaconum, qui praecinuerit anthiponas, et ante thronum deducet ipsum prope Presbyterum assistentem.

79. Episcopus ad thronum ascendet, ibique non sedens tradet baculum pastoralem cappellano, mitram in capite gestans, et iunctis manibus. Duo Diaconi assistentes fimbrias pluvialis eius sustollent. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, et facta ad Episcopum reverentia profunda, stans adolebit ipsum triplici ductu, iterabit profundam reverentiam, et Episcopus post thurificationem dextera eum benedicet, et sedebit.

80. Episcopo sedenti secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Episcopus assurget, accipiet baculum, quem iunctis manibus continebit, eoque statu permanebit ad totum canticum praedictum.

81. Presbyter assistens tradet thuribulum Subdiacono, qui aderit a dextris eius, redibit ad scabellum suum, biretum resumens in manum, et convertetur versus Subdiaconum ipsum.

---

(1) Quod spectat ad *Magnificat* recitandum in thurificatione altaris, inspiciatur adnotatio ad Laudes solemnes, n. 135, art. I huiusce capitis. A.

82. Subdiaconus, conversus aliquantum super dexteram suam, duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, salutans eum reverentia non profunda, ante et post thurificationem. Eodem modo adolebit deinde primum Diaconum assistentem: postea reversus in medium ante thronum, faciet ad Episcopum reverentiam profundam, et conversus aliquantulum super sinistram suam, adolebit, ut supra, secundum Diaconum assistentem. Redibit in medium ante thronum, et iterata reverentia profunda ad Episcopum, perget ad chorum, et adolebit Dignitates, Canonicos Presbyteros, Canonicos Diaconos et Canonicos Subdiaconos, inclinatus ad singulos ante et post thurificationem. Quicumque adolendus erit, antequam accipiat thurificationem, reverebitur suum Collegam, qui post ipsum sedebit.

83. Reverso ad thronum Episcopo, duo acolythi, qui mensam altaris denudaverant, ad altare redibunt, eodem ordine ac supra, et rursus altare cooperient tobalea seu panno, quo coopertum erat, et revenient ad locum suum.

84. Subdiaconus thurificationem Canonicorum prosequetur, et post ipsam restituet thuriferario thuribulum, redibit ad locum suum, et a thuriferario incensabitur. Deinceps, thuriferarius prosequetur adolere chorum, ut cap. IV, tit. I, lib. I, et ultimo loco populum, advertentibus cantoribus, ut cantent *Gloria Patri,* quum completa erit thurificatio.

85. Ad ℣. *Sicut erat* post *Gloria Patri,* Episcopus relinquet baculum in manum cappellani, sedebit, et a primo Diacono imponetur ei mitra. Cum Episcopo considebunt assistentes et chorus (1).

86. Duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et illa gestantes, ut praescribit Caeremoniale, appositis manibus ad nodum et ad pedem candelabri, procedent ante altare, genuflexionem conficient, et venient ante thronum, ubi facta genuflexione, consistent fere a lateribus throni, sed contra ipsum.

87. Quum repetitio antiphonae erit prope finem, Presbyter assistens assurget de scabello, super quo relinquet biretum, et accepto a cappellano libro, paratus erit ad praesentandum ipsum Episcopo. Secundus Diaconus assistens mitram detrahet Episcopo, qui assurget, et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Cappellanus

(1) V. notam ad n. 149, pag. 63.

a scotula advertet ut ad librum admoveat candelam accensam, si opus fuerit. Episcopus ad altare conversus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem, semper iunctis manibus.

88. Si praeter orationem Officii, alia quaedam esset commemoratio, succedet in sustinendo libro cappellanus ipsius libri, qui recipietur a Presbytero assistente, quum Episcopus orationem cantabit pro commemoratione. Qui duo cantores intonuerint psalmos, procedent ante altare dum Episcopus cantabit orationem, ad canendum *Benedicamus Domino,* vel etiam versiculos pro commemoratione.

89. Post orationem Officii, vel post orationem commemorationis, subiunget rursus Episcopus *Dominus vobiscum* in cantu, et Presbyter assistens claudet librum, ac recedet; cantores, cantu praescripto iuxta Officium, cantabunt *Benedicamus Domino.*

90. Acolythi cum candelabris redibunt ad abacum, ubi illa deponent, factis ad Episcopum et ad altare debitis genuflexionibus.

91. Si in Antiphonario benedictio pontificalis inserta non esset, curae erit clerico afferre ad thronum Canonem pontificalem, signaculo ad benedictionem posito, illumque tradere cappellano a libro.

92. Cantato *Benedicamus Domino,* cui respondetur in cantu a choro, vel organorum soño, Episcopus sedebit, ac mitra cooperietur.

93. Episcopus assurget, et benedictionem donabit cantans *Sit nomen Domini* etc. Presbyter assistens sustinebit ei librum apertum, et in benedictionis actu recedet ex una parte, retinens adhuc librum apertum, ne conspectum populi impediat Episcopo. Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Ad benedictionem, omnes genuflectent, exceptis Canonicis paratis. Postquam Episcopus levaverit ac iunxerit manus et dixerit *Omnipotens Deus,* accipiet sinistra Pedum et benedictionem donabit.

94. Si fuerit Archiepiscopus, quum cantores cantabunt *Benedicamus Domino*, accipietur Crux archiepiscopalis a Subdiacono parato, qui sine ulla genuflexione veniet ad thronum, ubi genua flectet in infimo gradu, et ita sustinebit Crucem, ut imago Crucifixi ad Archiepiscopum versa sit. Archiepiscopus autem non utetur mitra ad benedictionem, et priusquam accipiat baculum sinistra, reverentiam faciet ad Crucem, quae

a Subdiacono supradicto sustentabitur ante ipsum. Benedictione impertita, discedet Subdiaconus, et Crucem reponet in basi qua firmabatur.

95. Donata ab Episcopo sive Archiepiscopo benedictione, clerici designati ad recipienda Episcopi paramenta procedent coniunctim ad altare, et ante hoc genuflexionem conficient, ac primus eorum afferet pelviculam ad accipiendum formale.

96. Venient deinde ad thronum, ascendent unus post alium, et ordinatim accipient paramenta Episcopi, eaque referent ad altare, super quo ponentur, ut in principio Officii, et rursus contegentur velo quo cooperta erant.

97. Sonabitur organis quum se spoliabit Episcopus, et donec exierit de ecclesia. Tempore autem discessus eius pulsabuntur etiam aera campana festivo more.

98. Presbyter assistens petet subsellium suum, de throno a latere descendens.

99. Clerici delegati adiuvandis Canonicis, ibunt in chorum, et deferent canistra cum indumentis canonicalibus. Statim ac Episcopus deposuerit pluviale, Canonici in suis stallis deponent respectivum paramentum cum amictu, et resument indumentum canonicale. Paramenta plicata decenter poterunt eisdem canistris referri in sacristiam.

100. Quatuor cappellani pluviali induti, postquam reliquerint mitram et baculum ad altare, et librum cum scotula in abaco, discedent ad pluviale deponendum in sacristiam. Quod etiam faciet cappellanus a Cruce archiepiscopali, et redibit in chorum, ut adimpleat officium suum in discessu Episcopi.

101. Duo clerici ad hoc delegati, reponent faldistorium cum pulvinis in medium chorum, et cubicularius Episcopi stans prope thronum in promptu habebit cappam, qua rursus induet Episcopum.

102. Episcopo omnibus paramentis exuto, cubicularius ad thronum ascendet, et stans post secundum Diaconum assistentem, imponet rursus cappam Episcopo, adiuvantibus eum Diaconis praedictis, qui explicabunt illam in parte anteriori. Episcopus assurget, ut cubicularius possit erigere et firmare extremitatem posteriorem vestis talaris.

103. Discedent postea cum debitis reverentiis Diaconi assistentes, deponent paramenta in suis stallis, et indumenta canonicalia recipient ad associandum Episcopum.

104. Episcopus, manu sumpto bireto, de throno descendet, veniet ad faldistorium, reverentiam faciet ad Crucem altaris, genuflectet, orabit brevi, ac post orationem assurgens iterabit reverentiam ad Crucem, et perget ad adorandum SS. Sacramentum.

105. Clerus Episcopum postea redeuntem ad suam residentiam associabit, ordine capite IV huius libri descripto.

Articulus III.

De Missa pontificali in throno.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et duobus pulvinis, uno nempe ad genua, altero ad brachia, vel faldistorium, ut capite IV huius libri.

2. Sex cerei in candelabris, accendendi saltem quum Episcopus ibi orabit.

In secretario seu sacello in quo cantabitur Hora tertia (1). — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis super altari.

4. Tapetum, quod gradus altaris cooperiat.

5. Pallium eius coloris, quem requirit Officium.

6. Super mensa altaris paramenta Episcopi, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica et tunicella, formale in lance, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis. Mitra pretiosa in latere evangelii, altera auriphrygiata in latere epistolae.

7. Si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur s. Pallium in pelvicula coopertum exiguo velo concolore ceteris paramentis, ac tres spinulae aureae gemmatae in altera pelvicula, dummodo illa die uti liceat Pallio (2).

8. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

9. Et Crux processionalis, nisi fuerit Archiepiscopus; hoc enim casu statuetur basis, qua fulciatur.

---

(1) Pro Missa pontificali ab Episcopo celebranda statuimus, debere iuxta antiquam disciplinam exstare *secretarium,* ut inculcat Caeremoniale. Si qua in cathedrali secretarium deesset, designabitur in hanc rem ab Episcopo sacellum aliquod in ecclesia eadem, quod sit ex amplioribus. A.

(2) In Pontificali Romano notatur, quibus diebus s. Pallio uti licet. A.

10. A latere epistolae aderit subsellium coopertum tapeto vel duo scabella pro sacris Ministris.

11. In throno ponetur cathedra cum lodice coloris analogi et cum baldachino, a lateribus autem duo scabella pro Diaconis assistentibus (1).

12. Statuentur etiam sedilia pro Canonicis et ceteris omnibus de clero, iuxta locorum qualitates, cooperta distinctis tapetis, nisi in sacello iam adessent sedilia, seu subsellia immota.

13. Ante altare ponetur faldistorium cum pulvinis, super quo orabit Episcopus.

Super abaco. — 14. Caligae cum sandaliis in lance, coopertae velo simplici, et alterum velum quo cooperiantur quum ad Episcopum afferentur.

15. Evangeliarum vel Missale ornatum tegumento e panno serico simili paramentis, et intra librum aderit manipulus Episcopi: manipuli pro duobus Ministris: Breviarium maioris formae ad cantandum capitulum Tertiae: duo candelabra cum candelis pro acolythis: Canon pontificalis: scotula cum sua candela: Antiphonarium cum tegumento, ut supra: urceus cum pelvi: duo mantilia in lance: velum humerale simplex e serico pro Magistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: thuribulum et navicula cum thure et cochleari: prope abacum autem aut seorsim aderit focus cum prunis.

16. In loco convenienti legile cum Antiphonario pro cantoribus.

In sacristia vel in aliquo cubiculo proximo secretario. — 17. Paramenta pro Ministris, videlicet Dalmatica cum stola, tunicella, duo cingula, albae et amictus duo: paramenta pro Canonicis, nempe pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine presbyterali, dalmaticae pro Diaconis ac tunicellae pro Subdiaconis, et inter ipsas aderunt dalmaticae et pluviale pro assistentibus throno. Amictus pro paramentis praedictis: quatuor pluvialia pro cappellanis a libro, a scotula,

---

(1) Quod diximus de throno erigendo in secretario, ut instructus sit baldachino, cohaeret cum Caeremoniali, ex cuius legibus sedes Episcopi habere debet baldachinum, ut cap. XIII, lib. I. Quum igitur ab eodem Caeremoniali, lib. II, cap. VIII, n. 3, praescribatur, ut in secretario adsit sedes pro Episcopo, nec fiat ibi exceptio ulla, perspicuum videtur ex principiis libro praedicto statutis, ut apponatur baldachinum, praesertim si super altare etiam adesset. A.

a mitra et a baculo. Tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono, qui Crucem erit gestaturus.

Ad altare maius. — 18. Praeter tapetum amplum, pallium nobile et tobaleas, paretur Crux cum candelabris septem, suis cereis albis instructis : de modo autem ea disponendi inspiciatur subiecta nota (1).

Super abaco. — 19. Calix cum duobus purificatoriis, Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam: ampullae vini et aquae in pelvicula : cochleare, si opus fuerit, ad fundendam aquam : campanula : binae paterae pro praegustatione : Epistolarium cum tegumento concolore paramentis : cussinus vel legile cum Missali : Canon pontificalis : gremiale concolor paramentis : scotula cum candela : velum humerale acu pictum pro Subdiacono : alterum simplex pro Magistratu, si lotionem erit ministraturus : urceus cum pelvi et duobus manutergiis in lance : formula Indulgentiae : instrumentum pacis : intorticia pro elevatione, numero sex, ad summum octo.

20. Si communio administranda erit, Pyxis cum particulis, mappa linea extendenda ante communicandos, vasa pro purificatione. Si Diaconus tantum ac Subdiaconus de sacra mensa participabunt, duae tantum particulae super Patena cum hostiis praeparentur.

21. Si post Missam benedictio Papalis ab Episcopo impertietur, praeparabitur Pontificale (pars IV), vel liber cum ritu praescripto, et libelli cum Brevi, latino et vulgari sermone, quod legetur, ut lib. VI docebitur.

22. Si fiet homilia aut sacra concio post evangelium, necesse erit formula absolutionis ab Episcopo tribuenda.

Thronus. — 23. Parabitur baldachino et lodice, ut in Vesperis. Aderunt tria scabella nuda pro assistentibus et pulvinus concolor paramentis pro Episcopo, quum genuflectet ad *Et incarnatus* in *Credo.*

---

(1) Quia Missa pontificalis Episcopi requirit, ut septimo candelabro altare exornetur, advertatur quo modo ponendum sit, quod luculenter a Caeremoniali praescribitur, lib. I, cap. XII, n. 12: « Celebrante vero Episcopo, candelabra septem super altari ponantur, quo casu Crux non in medio illorum, sed ante altius candelabrum in medio cereorum positum locabitur ». Quare ponenda est Crux ante candelabra, nec septimum candelabrum ponendum est post Crucem. Peius autem esset, si affigeretur cereus post Crucem ipsam sine candelabro. A.

In latere epistolae. — 24. Scamnum pro Ministris, coopertum panno laneo, et advertatur ut postergale seu fulcrum dorsuale careat ornamentis, et sit depressum.

25. Seorsim praeparabitur legile maioris formae cum paratu concolore paramentis, si mos erit receptus ut ad cantum evangelii Diaconus adhibeat legile praedictum.

Ad balaustrium seu cancellos presbyterii. — 26. Candelabra cum intorticiis vel cereis, numero non maiore quam octo, nec minore quam quatuor.

In sacristia. — 27. In promtu erit vasculum Aquae benedictae cum aspersorio.

§ 2. *In functione.*

28. In choro recitabitur Matutinum cum Laudibus et Prima, post quam cessabit Officium.

29. Festivus omnium campanarum sonus una aut pluribus vicibus Missae solemni praemittetur, iuxta morem cuiusque ecclesiae.

30. Hora praestituta, sonabitur campanula sacristiae, et canonici habitu chorali induti procedent ad Episcopium ut associent Episcopum, vel ipsum exspectabunt in limine ecclesiae, ut superius, cap. IV, traditum est.

31. Ministri sacri non associabunt Episcopum, sed induti paramentis, aderunt ad scamnum apud altare secretarii, quum adveniet Episcopus (1). Ibi quoque aderunt parati pluviali duo cappellani pro mitra et baculo, et alter cappellanus indutus tunicella, Crucem tempore debito delaturus.

32. Quod si fuerit Archiepiscopus, et Crux in functione deferretur a cappellano Archiepiscopi crucifero, hic, deposita Cruce archiepiscopali in secretario, quando illuc advenerit Archiepiscopus, perget in sacristiam, dimittet croceam, induet paramenta, et in secretarium revertetur. Duo cappellani a libro et a scotula praesto erunt apud thronum, vel etiam ad abacum.

33. Episcopus ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde transibit in secretarium aut in sacellum destinatum pro vestiario. Si transeundum sit ante altare maius, reverentiam profundam faciet ad Crucem.

---

(1) Quamvis aliter Caeremoniale disponat, in praxi comperi valde utile esse sacrae actionis ordini, si Ministri sacras vestes sumant ante Episcopi accessum. A.

34. Secretarium ingressus, salutabit Crucem, et genua flectet in faldistorio, brevi tempore orans. Caeremoniarius expandet cappam Episcopi super faldistorium. Interim Canonici ibunt in sacristiam, vel in alium locum praeparatum, ubi vestes sacras induent sibi. Presbyter assistens et Diaconi assistentes remanebunt prope Episcopum, induti habitu chorali.

35. Episcopus de oratione assurget, et reverentia iterata ad Crucem, procedet ad thronum, cumque ipso remanebunt duo Diaconi assistentes habitu chorali, et Presbyter assistens, qui stabit in plano throni a dexteris Episcopi. Revertentes ceteri Canonici respectivis paramentis vestiti, reverentiam conficient ad altare et ad Episcopum, et sua loca occupabunt.

36. Duo cappellani a libro et a scotula, sument res istas ex abaco, et venient ad thronum; Episcopus autem biretum capiti detractum tradet primo Diacono assistenti, assurget, et conversus ad altare dicet *Pater noster* et *Ave, Maria*, secreto.

37. Presbyter assistens librum a manu cappellani acceptum praesentabit Episcopo, qui se signans cantabit *Deus, in adiutorium* etc. Ad se autem signandum, dexteram educet de cappae apertura, quae sita est ante pectus infra caputium.

38. Intonato praedicto versiculo, Presbyter assistens librum restituet cappellano, et subsistet in plano throni a dextris Episcopi, ubi iam aderat ante praedictam intonationem. Duo cappellani a libro et a scotula redibunt ad abacum, in quo reponent Antiphonarium, et accipient Canonem pro praeparatione ad Missam.

39. Hymnus *Nunc, sancte nobis* etc. intonabitur a cantore de loco suo, itemque antiphona ante psalmos, quae tamen intonatio fiet a Beneficiario seu Mansionario, numquam a Canonico, multo minus ab Episcopo. Psalmi intonabuntur in medio choro a duobus cantoribus superpelliceo indutis, ut notatum est de Vesperis solemnibus, et animadvertendum quod cantari debent satis commode, ut decenter adimpleri possint omnes actiones, quas sumus descripturi.

40. Intonato primo psalmo, statim se sistent ante Episcopum duo cappellani a libro et scotula. Episcopus sedebit, et caput bireto cooperiet, atque incipiet legere antiphonam *Ne reminiscaris* etc., et psalmos *Quam dilecta* etc., quos recitabit

alternatim cum Diaconis assistentibus et Presbytero assistente, qui stabunt. Ceteri omnes, qui aderunt in choro, suis locis sedebunt.

41. Subdiaconus, innuente Caeremoniario, surget de loco suo, ubi relinquet biretum, eique tradentur caligae et sandalia Episcopi, quae deferet in pelvi cum velis duobus, quorum alterum cooperiet manus Subdiaconi, alterum sandalia cum caligis (1). A lateribus eius se disponent acolythi vel clerici sex, terni utrinque. Cubicularius Episcopi, habitu formali indutus sequetur Subdiaconum. Clerici cum Subdiacono procedent ante altare, et reverentiam vel genuflexionem respective conficient ad Crucem, tum venient simul ante Episcopum, cui quoque reverentiam facient vel genuflexionem. Cappellani a libro et scotula recedent a latere: Subdiaconus, cubicularius et clerici ascendent in planum throni. Subdiaconus et clerici in genua procumbent circa Episcopum, et eius cappae fimbrias attollent. Cubicularius, genuflexus et aliquantum contectus a cappa Episcopi, accedet versus primum Diaconum assistentem, et pedi dextro Episcopi detrahet calceum usualem. Quo facto. Subdiaconus vestiet Episcopum caliga, deinde sandalio, ligans utrumque taeniis ne excurrant. Postea cubicularius excalceabit pedem Episcopi sinistrum, et Subdiaconus cruri et pedi caligam et sandalium inducet (2). Cubicularius calceos usuales accipiet ac secum feret abditos intra pallium. Subdiaconus resumet pelvim seu lancem coopertam velis, et assurget, cumque ipso consurgent etiam clerici, et debitis reverentiis vel genuflexionibus ad Episcopum et ad altare factis, redibunt ab abacum, ubi res supra nominatas deponent; Subdiaconus autem se rursus adiunget Diacono, sedens cum eo in scamno prope altare.

---

(1) Solet a quibusdam velum humerale imponi humeris Subdiaconi allaturi caligas cum sandaliis ad Episcopum. Nos autem secuti sumus Caeremonialis legem, qua excluditur huiusmodi velum, ac iubetur duo adhiberi vela, quibus contegantur manus et brachia, non vero humeri. Eius verba sunt haec: « Interim Subdiaconus cantaturus epistolam... afferet ex credentia super bacili sandalia et caligas, manibus velo coopertis, alio velo cooperta, ambabus manibus elevata etc. (Lib. II, cap. VIII, n. 7) ». A.

(2) Est Subdiacono Episcopum induere caligis et sandalibus, quia sacra indumenta sunt. Inspiciatur idem Caeremoniale loco paullo ante citato. A. - Attamen, ex Decreto S. R. C., n. 4015, II, permittitur ut etiam hae et relativae in despoliatione Episcopi actiones fiant per cubicularium, stante Subdiacono in plano ante thronum.

42. Episcopus, repetita antiphona *Ne reminiscaris*, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget, ut cum eisdem assistentibus recitet preces *Kyrie, eleison* etc. cum orationibus. Chorus autem non consurget. Episcopus rursus sedebit, et orationes ad paramenta legere poterit (1).

43. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopi, videlicet amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola, pluviale et formale. Cappellanus a mitra, dum Episcopus parabitur. mitram auriphrygiatam accipiet ut afferat ad thronum. Clerici praedicti remanebunt ante altare; donec innuetur eis ut vadant ad thronum.

44. Eodem tempore. si lavatio ministrabitur a Magistratu, Caeremoniarius invitabit unum e senioribus, sive alium ad quem spectabit, eumque ad abacum adducet, ac velo humerali illius humeris imposito, iubebit paratum esse ad accipiendum urceum cum pelvi; aderit autem clericus, qui deferet lancem cum binis mantilibus (2).

45. Quando Episcopus desierit legere orationes ad paramenta, cappellani cum libro et scotula redibunt ad abacum, in quo res illas deponent, et ibunt in sacristiam, ibique induto sibi pluviali, ad abacum redibunt.

46. Cubicularius, adiuvantibus Diaconis assistentibus, cappam detrahet Episcopo, ut in Vesperis traditum fuit, et extremitatem posteriorem vestis talaris eius expediet.

47. Diaconus cum Subdiacono accedent ad thronum, exsequentes reverentiam ad Crucem, dum transibunt ante altare, et ad thronum progressi, reverentiam facient ad Episcopum et ascendent in planum throni: Diaconus consistet a dextera, Subdiaconus a sinistra Episcopi (3); Diaconi assistentes, ubi ad thronum venerint duo sacri Ministri, de throno descendent,

---

(1) Caeremoniale praescribit, ut Episcopus orationes recitet singulis paramentis assignatas, dum illa sibi induit. Id facile poterit exsequi, si memoria illas tenebit; in praxi enim nimium difficile est ac pene dixerim impossibile, ut eodem tempore quo paramentis induitur, legere eas orationes possit. Idcirco diximus: *poterit legere* orationes ad paramenta, priusquam iis induatur. A.

(2) Magistratus interveniens sacris functionibus, induere debet habitum formalitatis, ut fruatur distinctionibus et privilegiis, quae ipsi conceduntur. A.

(3) Iuxta Caerem. Epp., hoc loco, et lib. I, cap. IX, n. 1, Ministri videntur accedere debere « postquam Episcopus laverit manus ».

sibi induent vestes sacras, deinde ad thronum redibunt, advertentes ne praedictis Ministris actiones impediant (1).

48. Ministri lotionis sequentur Diaconum et Subdiaconum. Si lavationem ministrabit Magistratus, poterit prius fieri praegustatio aquae apud abacum, et afferet pelvim cum urceo coopertam extremitate veli humeralis, quod cohibebit pollice manus dexterae, quae sustinet urceum, et sinistrae eius adstabit clericus afferens pelvim seu lancem cum duobus manutergiis.

49. Presbyter assistens annulum educet ex Episcopi digito: clericus alterum mantile tradet Presbytero assistenti, alterum Ministris, qui sustinebunt extensum in sinu Episcopi. Minister lotionis genua submittet ante Episcopum, et detecto urceo cum pelvi a Caeremoniario, lotionem manuum Episcopo ministrabit. Canonici et Praelati, siqui aderunt. ad hanc actionem assurgent: ceteri omnes praesentes genua flectent. Sin autem lotionem ministrarent familiares Episcopi. afferent urceum et pelvim minime coopertam velo humerali: et genuflexi lotionem manuum Episcopo ministrabunt. Notandum, quod si familiares fuerint ecclesiastici, non debent uti superpelliceo, sed pallio: si vero essent laici, utentur habitu, quem dicunt urbanum: praeterea si gladii usu gauderent, debebunt illum propter hanc actionem deponere.

50. Episcopus lavabit manus, et Presbyter assistens porriget ei mantile, quo extergat illas, osculans manum eius dum illud porrigit: hac actione completa, redibit ad locum suum ut infra notatur, n. 52 (2).

51. Qui clericus assistet lotioni, recipiet mantilia, et cum ministro lotionis redibunt ad abacum: si minister fuerit e Magistratu, reducetur ad scamnum suum.

52. Clerici a paramentis, dum discedent ministri lotionis, facient simul genuflexionem ad altare, deinde procedent ad

---

(1) Probari non potest usus cuiusdam ecclesiae, in qua Diaconi assistentes, dum adsunt throno Diaconus et Subdiaconus ut induant Episcopum sacris paramentis, recedunt ad scamnum Ministrorum, situm in latere epistolae, siquidem locus ille exclusive spectat ad Ministros altaris, nec Caeremoniale id uspiam praescribit. A.

(2) Praescribitur a Caeremoniali, ut Diaconi assistentes extrahant annulos Episcopo, deinde rursus inducantur a Presbytero assistente. Id non videtur intelligendum esse de annulo pontificali, secus Caeremoniale pugnaret cum iis, quae tradit inferius. Quare existimamus intelligendum esse de aliis annulis, quibus utebantur antiquitus ad ornatum, ut videre est in tabulis pictis et imaginibus vetustis; qui usus obsolevit A. - Sed cfr. not. pag. 102.

thronum, ante quem etiam conficient genuflexionem; postea alter post alterum ascendent in planum, ut sacris Ministris tradant paramentum quod quisque affert, ac descendentes a latere de throno redibunt ad locum quisque suum apud abacum. Presbyter assistens discedet de throno, perget ad pluviale sibi induendum, deinde ad thronum revertetur. Canonici descendent in medium presbyterium, et circulum conficient ante Episcopum sibi induentem sacras vestes. Caput bireto cooperient, quum a Caeremoniario, accepta ab Episcopo permissione, innuetur eis (1).

53. Episcopus induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, super quo imponetur formale, postremo Diaconus capiti eius imponet mitram auriphrygiatam.

54. Diaconus et Subdiaconus, vestito Episcopo, descendent de throno, reverentiam conficient ad Episcopum, et redibunt ad locum suum: Diaconi assistentes accedent rursus ad Episcopum, ut suo assistentium officio fungantur. Canonici ad locum suum cum debitis reverentiis redibunt.

55. His actionibus peractis, complebitur cantus Horae tertiae, et antiphona cantabitur a cantoribus simplici canendi modo, sive cantu gregoriano. Sub finem cantus antiphonae praedictae, secundus Caeremoniarius invitabit Subdiaconum, et cum debitis reverentiis perget ad locum in quo cantari epistola solet. Subdiaconus recipiet breviarium, et cantabit capitulum Tertiae, advertens in hac actione, ne vertat humeros ad altare, neque ad Episcopum. Interim Episcopus assurget, retinens in capite mitram, cumque ipso consurget chorus universus, capite nudato, et duo cantores superpelliceo induti prodibunt in medium chorum. Cantato capitulo et responso a choro *Deo gratias,* cantores iidem cantabunt versiculos responsorii brevis, et chorus respondebit.

56. Post ℣. *Gloria Patri,* duo acolythi ex abaco accipient candelabra cum candelis, eaque deferent ante thronum, et subsistent ante gradus. Interea venient ad thronum cappellani a libro et scotula, ferentes ea. Quum cantabitur versiculus post responsorium, Episcopus sedebit, eique de capite tolletur mitra a secundo Diacono assistente. Tum assurget, et ex libro

---

(1) Usus, hac occasione faciendi circulum, pluribus in locis obsolevit, cum praesertim confusionem gignat, et cantum Horae tertiae perturbare facillime queat; ac insuper admirationem pariat quod Canonici ita stent coram Episcopo bireto contecti.

sibi obiecto a Presbytero assistente cantabit *Dominus vobiscum* et orationem (1), post quam iterum subiunget *Dominus vobiscum:* discedent acolythi, et redibunt ab abacum, itemque Presbyter assistens deponet librum in manum cappellani, et suo loco manebit. Cantores duo, qui cantaverint responsorium breve, cantabunt *Benedicamus Domino,* cui respondebit chorus, vel supplebit organorum sonus.

57. Dum Episcopus cantabit orationem, distribuentur clericis alia paramenta Episcopi, videlicet tunicella, dalmatica, chirothecae et planeta; aderunt duo alii clerici, qui praecedent antedictos, ad accipiendum pluviale et formale, quam ob rem primus eorum afferet pelviculam.

58. Post *Benedicamus Domino.* Episcopus non recitans ℣. *Fidelium animae* etc. (2), sedebit rursus, et ad eum redibunt Diaconus et Subdiaconus, recedentibus aliquantum Diaconis assistentibus a lateribus Episcopi, sed non descendentibus de plano superiore throni.

59. Quando Ministri aderunt in plano throni, Diaconus consistet a dexteris, et Subdiaconus a sinistris Episcopi. Diaconus tollet ex eius pectore formale, quod tradet clerico super lance, deinde expediet ei pluviale, quod Subdiaconus extrahet e parte postergalis cathedrae throni, et tradet clerico, ac tum formale tum pluviale super altare reponetur. Cappellanus a mitra ad altare accedet, et accipiet mitram pretiosam, itemque alter cappellanus accipiet pastorale. Alteri autem clerico curae erit afferre mitram auriphrygiatam ad altare maius, nisi iam altera praeparata adesset.

60. Post haec, Ministri Episcopum induent tunicella, cuius manicam prius dexteram, deinde sinistram inducent. Uterque eorum a parte sua ligabit taenias in humeris Episcopi. Tum induent ei dalmaticam, advertentes ut alligent taenias, et de manicis dalmaticae extrahant manicas etiam tunicellae. Accipient chirothecas, quas osculabuntur in medio, et manibus Episcopi imponent, osculantes prius manum eius. Diaconus chirothecam prius dexterae, Subdiaconus alteram postea sinistrae inducet. Postremo assument planetam et imponet ipsi, advertentes ut ducant taenias ad renes infra tunicellam,

---

(1) Cfr. Caeremoniale Episc., lib. I, cap. XXVII, n. 1. A.

(2) Sub finem Horae tertiae subiungi non debet ℣. *Fidelium animae*, neque enim id Caeremoniale praescribit, eo quod immediate sequitur Missa. Hoc iam notatum fuit, lib. I, pag. 328, n. 30. A.

et reducant ante pectus; Diaconus autem alligabit, advertens etiam ut complanet dalmaticam et tunicellam, ne prodeant extra planetam in ipsius apertura superiori (1).

61. Hoc tempore thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne et naviculam, duo clerici in promptu habebunt manipulos Ministrorum, alter autem Evangeliarium, cum manipulo Episcopi, tradendum Subdiacono.

62. Si vero Celebrans esset Archiepiscopus et uti deberet s. Pallio, ultimus Canonicus Subdiaconus iam indutus tunicella (ut supra dictum est) vadet ad altare, accipiet s. Pallium, et ad thronum deferet ipsum, adstante eius sinistrae clerico qui deferet pelviculam cum tribus aciculis. Diaconus accipiet s. Pallium, cuius partem duplicem accipere dextera meminerit. Osculandam dabit Archiepiscopo Crucem, quae sita est in medio Pallii a parte posteriori, et Pallium eius humeris imponet. Subdiacono ministrante partem, quae pendet super humeros, attollente. Postea Diaconus accipiet aciculam pretiosiorem eamque infiget Cruci, quae est in pectore, firmans istam tribus ocellis sericeis, qui sunt in ipsa Cruce, ac tali

---

(1) Paramentis sacris indui debet Episcopus eo ordine, quo indicatur a Caeremoniali Episcoporum et rubricis generalibus Missalis Romani. Episcopus stolam in pectore non decussat, ut praescribitur Presbyteris, eo quod utitur Cruce pectorali, quam debet induere ante stolam. Quocirca Crux pectoralis debet semper superstare albae. In adnotatione n. 7 subiecta, cap. II, art. I huius libri, iam innuimus, quod iurisdictio Episcopi ordinarii nihil prorsus significatur Cruce pectorali. Si Episcopus deberet Crucem praedictam super planetam ponere, praeterquam quod hoc a rubricis praescriberetur, non solum deberet stolam in pectore decussare, sed induere Crucem post planetam ipsam. Summus Pontifex in celebrando Sacro tum privato, tum solemni, semper utitur Cruce pectorali, neque umquam eam extrahit et reponit super planetam, sed retinet super alba. Hinc infertur, quod, contra regulas, quidam Caeremoniarum Magistri docent Episcopos, ut ponant Crucem pectoralem super planetam, quia falso iudicio existimant esse iurisdictionis indicium. Atque ut magis dilucidemus, quae in praedicta adnotatione asseruimus, adiiciemus, quod pro singulis paramentis pontificalibus, quae propria sunt Episcopi, videlicet caligis et sandaliis, chirothecis, mitra, annulo et baculo pastorali praescripta et statuta est specialis benedictio, qua caret Crux pectoralis; ideoque strictim loquendo, non potest ut exclusivum ornamentum episcopale existimari, sed simplex indicium dignitatis ipsius, quemadmodum affirmat Benedictus XIV, cuius auctoritatem in citata adnotatione fideliter retulimus. A. — Verum haec postrema argumentatio non valet, quia habetur benedictio etiam pro Cruce pectorali in Pontificali Romano (p. II), sub titulo *De benedictione Crucis pectoralis*, ubi remittitur, quamvis verbis facultativis, ad formam adhibendam pro proficiscentibus *in subsidium Terrae Sanctae* (prima oratio cum aspersione); sed stant semper cetera argumenta.

modo, ut extremitas aciculae sit versus dexteram Archiepiscopi, et gemma ad sinistram : alteram deinde aciculam ponet supra Crucem, quae sita erit in humero sinistro, et gemma aderit versus humeros Archiepiscopi, extremitas aciculae versus pectus. Tertia acicula a Subdiacono ministrante imponetur Cruci quae respondebit mediis humeris Archiepiscopi, et extremitas aciculae spectabit humerum sinistrum, gemma autem humerum dextrum Archiepiscopi. Subdiaconus vero, qui attulit s. Pallium, tradet pelviculam cum velis clerico, qui sustinebat aciculas, et ad locum suum redibit.

63. Postremo Diaconus imponet Episcopo mitram pretiosam.

64. Ministri supradicti recedent, Episcopum reverentes, et ad subsellium prope altare redibunt, ubi a clericis praedictis imponetur eis manipulus brachio sinistro ; accipient etiam biretum suum, et Subdiaconus recipiet cum manipulo Episcopi Evangeliarium, quod continebit utraque manu pectori applicita, advertens ut apertura libri versa sit ad sinistram suam.

65. Profectis a throno Ministris, accedent iterum ad locum suum Diaconi assistentes.

66. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dexteram, eiusque digito annulari dextero inducet annulum pontificalem.

67. Interim ad thronum accedet thuriferarius cum thuribulo, quem sequentur acolythi candelabra gestantes cum candelis accensis, medium accipientes inter se Subdiaconum, qui Crucem processionalem sustentabit.

68. Presbyter assistens, ubi annulum Episcopi digito imposuerit, recedet ad dexteram eius, et quum ascenderit thuriferarius cum thuribulo, accipiet ab ipso naviculam, et praesentabit Episcopo cochleare, dicens ei *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus incensum in thuribulum cum benedictione iniiciet (1).

69. Thure in thuribulum iniecto, assurget thuriferarius, et cum thuribulo ac navicula descendet de throno, et subsistet post Subdiaconum sustinentem Crucem. Cappellanus a

---

(1) Heic etiam in posterum monemus, quod si Episcopus esset etiam Cardinalis, in petenda ab eo thuris et aquae benedictione, dicendum erit *Benedicite, eminentissime et reverendissime Pater*. Contra regulam quidem est addere, ut quidam solent, alios titulos non ecclesiasticos, sed mere laicales, a Caeremoniali exclusos, cuiusmodi sunt *illustrissime et reverendissime* vel etiam *excellentissime*, quibus Episcopos putant amplius honorare. A.

baculo accedet ad Episcopum, et illum ei tradet in sinistra. Episcopus assurgens salutabit Crucem processionalem, deinde rursus sedebit, exspectans donec tempus erit descendendi de throno ut se adiungat processioni, acolythi genuflectent ad Episcopum, et initium processionis fiet, quae proficiscetur ad altare maius. A Caeremoniario monebitur qui primas obtinet in Magistratu, ut praesto sit ad ingressum secretarii, ut extremitatem vestis Episcopi sustentet in processione ad altare.

70. Praeibunt familiares Episcopi habitu formali: claviger ecclesiae seu Capituli, si aderit: thuriferarius cum thuribulo, ardente incenso: Subdiaconus tunicella paratus, medius inter acolythos, qui Crucem processionalem sustentabit, versa ad populum, seu clarius loquendo, ad thuriferarium imagine Crucifixi. Clerici Seminarii deinde et cappellani chorales et Mansionarii seu Beneficiarii, omnes bini, sequentur. Tum Canonici ex ordine subdiaconali suis paramentis induti, ac si fuerint dispari numero, terni incedent ultimi: Canonici ex ordine diaconali, parati dalmaticis, pariter bini, ac si dispar numerus esset, ultimo loco terni: Canonici ex ordine presbyterali, vestiti planetis, incedentes bini, eadem exceptione in numero dispari: Dignitates, induti pluviali. Subdiaconus ministrans incedet solus librum evangelii sustinens, ut supra. Post Subdiaconum erit Presbyter assistens pluviali paratus, cuius sinistrae adstabit Diaconus ministrans. Sequetur Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, et dextera extensa benedictionem adstantibus impertietur. Post ipsum, ille qui primas obtinet in Magistratu, elatam sustinens extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi. Prope illum aderit caudatarius et post caudatarium incedent duo cappellani induti pluviali, qui mitrae et baculo inserviunt. Postea reliqui duo cappellani a libro et scotula. Ultimo denique loco familiares nobiles Episcopi.

71. Si Episcopus esset Metropolita, immediate ante Canonicos paratos deferetur Crux archiepiscopalis, et imago Crucifixi versa erit ad Metropolitam, ideoque servabitur ordo sequens: claviger, clerici Seminarii, cappellani chorales, Beneficiarii, thuriferarius, Subdiaconus cum Cruce medius inter acolythos, deinde Canonici, ordine supradicto.

72. Continuabitur organorum sonus hoc toto tempore, iam inceptus statim post absolutum cantum Horae tertiae.

73. Quum processio pervenerit ad altare maius, famuli et claviger subsistent extra balaustrium, thuriferarius prope

gradus laterales altaris in parte epistolae; Subdiaconus infiget Crucem basi positae in latere evangelii. ibique prope Crucem manebit, ut eam deferat post homiliam et ad bendictionem in exitu Missae, si fuerit Archiepiscopus; secus discedet, ac sacras vestes dimittet, excepto casu quo redeundum esset ad deponenda paramenta in secretarium, ut deinceps declarabitur. Clerici, cappellani et Beneficiarii, facta ad Crucem genuflexione et mutua inter se reverentia, occupabunt sua subsellia, itemque Canonici, facta reverentia profunda ad Crucem, seque salutantes ad invicem, locum petent quisque suum. Subdiaconus procedet ante gradus altaris, et consistet versus cornu evangelii, ac tradet clerico Evangeliarium cum manipulo Episcopi; Diaconus autem et Presbyter assistens dirimentur; Diaconus ibit prope Subdiaconum, et Presbyter assistens versus cornu epistolae ante gradus altaris, ita tamen ut possint adstare Episcopo. Episcopus autem, ante gradus progressus, relinquet Diaconos assistentes, et locum sumet inter Ministros, ita ut dexterae eius adsit Presbyter assistens, sinistrae Diaconus, ac sinistrae Diaconi Subdiaconus. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum; post praedictos Diaconos cappellani a mitra et baculo, ac prope eos reliqui duo a libro et scotula, qui postquam pervenerint ad altare, facta genuflexione, accipient ex abaco Missale et scotulam. Familiares nobiles Episcopi consistent apud abacum, ut praescribit Caeremoniale. Syrma, sive extremitas posterior vestis Episcopalis, recipietur a caudatario in aditu presbyterii, et is de Magistratu, qui eam detulit, recedet ad locum suum, in subsellio extra presbyterium.

74. Episcopus, ante altare quum venerit, baculum cappellano tradet; a Diacono autem nudabitur mitra. Conficiet cum Ministris reverentiam profundam ad Crucem altaris, et confessionem immediate exordietur. Chorus aut cantores incipient cantare introitum, postea *Kyrie* alternatim cum organorum sono. Ad illa verba *vobis, fratres,* et *vos, fratres,* in confessione, Episcopus se paullulum convertet ad Ministros, itemque Ministri versus eum, quando dicent *tibi*, *Pater* ac *te*, *Pater*.

75. Dum Episcopus recitabit orationem *Indulgentiam* etc., Subdiaconus accipiet manipulum Episcopi, et completa oratione praedicta, accedet ad eum, recedente Diacono aliquantum, et osculans primo manipulum in una ex Crucibus lateralibus, deinde Crucem in summitate sitam porrigens osculandam Epi-

scopo, postremo osculans manum eius, imponet illum brachio sinistro Episcopi, et ligabit taeniis.

76. Accepto manipulo, Episcopus prosequetur versiculos *Deus, tu conversus* etc., ac dicto *Oremus*, ascendet ad altare.

77. Presbyter assistens transibit ad sinistram Episcopi, Diaconus immediate ad dexteram, et Subdiaconus, accepto Evangeliario, ascendet cum Episcopo ad altare, ideoque Episcopus animadvertet ad ascendendum commode, ut Presbyter assistens et Diaconus possint commutare locum.

78. Episcopus ad altare quum ascenderit, osculabitur illud in medio, deinde osculabitur librum evangelii, imponens super illum manus suas in textu proprio Officii, quod celebratur; liber autem praesentabitur ei a Subdiacono, et a Presbytero assistente monstrabitur evangelium. Presbyter assistens de altari descendet, ac medius subsistet inter Diaconos assistentes, qui stabunt ante gradus altaris. Subdiaconus tradet Evangeliarium clerico, qui afferet ipsum ad abacum, vel tradet cappellano de libro.

79. Interim a latere ascendet ad altare thuriferarius, qui naviculam tradet Diacono, postea flexis genibus sustinebit thuribulum apertum ante Episcopum. Diaconus sumptum e navicula cochleare porriget Episcopo cum osculis usitatis, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus demittet incensum in thuribulum, benedicens illud formula *Ab illo benedicaris* etc. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui assurgens tradet ei thuribulum clausum. Diaconus cum osculis porriget thuribulum Episcopo, qui adolebit altare. Sub finem thurificationis, ad altare accedet primus Diaconus assistens et cappellanus cum mitra.

80. Absoluta thurificatione, Diaconus in latere epistolae recipiet thuribulum ab Episcopo, cui mitra pretiosa rursus imponetur a primo Diacono assistente, et interim ad altare accedet etiam Diaconus assistens secundus et cappellanus a baculo pastorali. Imposita Episcopo mitra, Diaconus ministrans, adstante a sinistra Subdiacono, adolebit Episcopum triplici ductu, profunda reverentia honorans eum ante et post thurificationem.

81. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Diaconum, et baculo sinistra sumpto, convertetur ad Crucem, reverebitur eam, et de altari descendet, medius inter Diaconos assistentes, et adibit ad thronum. Descendens de altari, quum de gradibus descenderit, reverebitur Crucem: in transitu per chorum be-

nedicet clerum; postea ascendet ad thronum, medius inter Diaconus antedictos, praeeunte Presbytero assistente, sequentibus autem caudatario, syrmam eius vestis sustentante, et cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Diaconus et Subdiaconus remanebunt prope altare, ad scamnum sibi praeparatum.

82. Episcopus, ad thronum ubi venerit, sedebit, ac deponet baculum. Diaconi assistentes locum mutabunt, videlicet primus ad dexteram, alter ad sinistram Episcopi transibit: Presbyter assistens ante suum scabellum consistet.

83. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Se sistent ante Episcopum cappellani a libro et scotula, ac post debitam genuflexionem alter a libro aperiet Missale ad signaculum Officii, quod celebrabitur. Episcopus assurget ac leget introitum, se initio muniens signo Crucis. Cappellanus a mitra, receptam mitram pretiosam deponet super altare, et accipiet mitram auriphrygiatam. Clericus, qui curam geret gremialis, accipiet ipsum ex abaco explicatum, versa ad pectus parte posteriore, et conficiens genuflexiones debitas, utraque manu illud afferet ad thronum, subsistens apud primum Diaconum assistentem. Itemque alter clericus Canonem pontificalem portabit substituendum Missali, dummodo non putaretur commodius uti Missali pro *Kyrie, Gloria, Munda cor meum* et *Credo*. Episcopus, lecto introitu, recitabit cum assistentibus *Kyrie, eleison*, quod etiam a Choro recitabitur, ut assolet; cappellanus a libro Canonem substituet Missali, prout paullo ante notavimus.

84. Si cantus *Kyrie* non brevis esset, poterit Episcopus sedere, ut inferius. Completo autem cantu *Kyrie,* Presbyter assistens obiiciet Missale aut Canonem Episcopo, qui intonabit *Gloria in excelsis*, manus aperiens ac iungens, ut in Caeremoniali. Intonato ab Episcopo hymno praedicto, cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente, et prosequetur illud sustinere ante Episcopum, ac Presbyter assistens redibit ad scabellum assistentiae. Canonici et clerus in choro bini inter se recitabunt hymnum praedictum.

85. Recitato hymno ab Episcopo, recedent cappellani a libro et scotula, et haec referent ad abacum, et propre thronum redibunt. Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram, deinde super genua eius ponet gremiale, quod accipiet a clerico illud custodiente. Episcopus caput inclinabit, et reliqui omnes de choro caput nudabunt et

inclinabunt etiam ad verba *Adoramus te* etc. Sacri Ministri sedebunt in scamno prope altare. Assistentes in scabellis throni, cappellani a libro, scotula, mitra et baculo in gradibus anterioribus throni, cappellanus autem a baculo priusquam sedeat, ipsum pastorale prope thronum, vel prope altare applicabit: clericus, qui curam habebit gremialis, sedebit prope secundum Diaconum assistentem in gradibus lateralibus throni: clerici considebunt in gradibus lateralibus altaris, ceteri omnes de choro suo quisque loco.

86. Sub finem *Gloria* cantati, consurgent clerici altaris, quatuor cappellani, Ministri etiam ac totus chorus. Cappellani a libro et scotula Missale et scotulam ex abaco accipient, et redibunt ad thronum. Secundus Diaconus assistens amovebit gremiale ab Episcopo, et restituet clerico, qui curam eius habet, postea detrahet illi mitram. Presbyter assistens Missale a cappellano porrigente accipiet, ac praesentabit Episcopo.

87. Episcopus assurget, et conversus ad populum, expandens manus, dicet *Pax vobis*, cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo*. Adiiciet in cantu *Oremus* et orationem quam Missa reposcit, ut in Caeremoniali, ad altare conversus.

88. Interea Subdiaconus librum epistolarum a Caeremoniario accipiet, et sub finem orationis procedet in medium ante altare, reverentiam ibi ad altare faciet, deinde ad Episcopum, et veniet ad locum, in quo cantatur epistola, ibique consistet cum libro ante pectus clauso.

89. Completa oratione, Episcopus sedebit, eique rursus imponetur a primo Diacono assistente mitra, deinde gremiale. Sedebunt omnes, exceptis quatuor cappellanis praedictis et clericis altari assistentibus.

90. Subdiaconus, quando Episcopus coopertus erit mitra, aperiet librum et cantabit epistolam. Si vero in ecclesia adessent ambones, cantabitur epistola in ambone.

91. Absoluta epistola, Subdiaconus librum claudet, ac reversus ante altare reverebitur Crucem, et veniet ad thronum; ante ipsum faciet reverentiam ad Episcopum, deinde ascendet. Assistentes assurgent. Subdiaconus profunde inclinatus ante Episcopum ponet librum super eius genua, osculabitur dexteram ipsius Episcopi, imponentis eam libro, et benedictionem accipiet. Tum de throno descendet, reverebitur Episcopum, et progressus ante altare salutabit profunda inclinatione Crucem, tradet librum Caeremoniario comitanti, ac salutato Diacono sedebit in loco quem occupabit prope altare.

92. Interim a choro cantabitur graduale, et organis etiam sonabitur.

93. Profecto e throno Subdiacono, stantibus adhuc Assistentibus capite nudato, se sistent ante Episcopum cappellani a scotula et libro, et hic genibus flexis sustinebit Missale apertum, ex quo Episcopus leget epistolam, graduale etc., *Munda cor meum* cum evangelio, eique respondebunt Diaconi assistentes; qui advertent ut super genibus Episcopi sustineant gremiale, quum ipse iunctis manibus et inclinatus recitabit *Munda cor meum* etc., signabit Missale et seipsum, ac leget pariter iunctis manibus evangelium. Postea cappellani a libro et scotula recedent, et assistentes sedebunt capite cooperto. Thuriferarius hoc ipso tempore in promptu habebit thuribulum cum igne.

94. Circa finem cantus gradualis, Diaconus, innuente Caeremoniario, nudabit caput et assurget, utraque manu accipiet Evangeliarium, ita ut apertura libri versa sit ad sinistram suam, veniet in medium, ubi facta ad Episcopum reverentia, se convertet ad altare, et ante infimum gradum reverebitur Crucem; ascendet in suppedaneum, et super altare locabit librum. Reverentiam iterabit ad Crucem, et perget ad thronum, ibique ante infimum gradum reverebitur Episcopum, et assistentes consurgent, si sederant. Diaconus ad thronum ascendet, et inclinatus osculabitur dexteram Episcopi; descendet de throno, reverentiam iterabit ad Episcopum, redibit ad altare, et genuflexus in infimo gradu ac parum inclinatus recitabit *Munda cor meum* etc.

95. Thuriferarius, sustinens thuribulum et naviculam, sequetur Diaconum, et ascendet ad thronum, postquam hinc descenderit Diaconus. Presbyter assistens, bireto relicto super scabello, accedet ad Episcopi dexteram, et sumptam naviculam, quam ipsi tradet thuriferarius, praesentabit Episcopo cum osculo cochlearis et manus eius, cumque formula usitata *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus incensum in thuribulum demittet, dicens *Ab illo* etc., ac benedicet illud. Thuriferarius assurget, ac recepta navicula de throno descendet, subsistens versus sinistram, ut se adiungat Diacono et aliis quando accedent ad thronum. Cappellanus a baculo pastorali accipiet eundem, et ad primum Diaconum assistentem appropinquabit.

96. Diacono dicente *Munda cor meum* etc., procedent ante altare, ibique subsistent, non facientes genuflexionem vel re-

verentiam, Subdiaconus et acolythi cum candelabris. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc., ascendet ad altare, accipiet librum, descendet, et se addet Subdiacono. Diaconus et Subdiaconus reverentiam, acolythi cum candelabris genuflexionem conficient ad Crucem, et simul venient ante thronum, advertente Subdiacono ut adstet sinistrae Diaconi. Quum ventum erit ante infimum gradum, thuriferarius se sistet post Diaconum, acolythi a lateribus Ministrorum, et tam acolythi quam thuriferarius in genua procumbent: Diaconus, profunde inclinatus ante Episcopum, benedictionem ab ipso petet, dicens *Iube, Domine, benedicere,* et Episcopus respondebit ei *Dominus sit* etc., et benedicet Diaconum. Consurgent acolythi ac thuriferarius, qui genuflectent ad Episcopum eodem tempore quo reverentiam facient ad eundem Diaconus et Subdiaconus. Procedent deinde ad evangelium cantandum, quo ordine a Caeremoniali praescribitur, videlicet: praeibit Caeremoniarius, mox thuriferarius cum thuribulo et navicula, tum acolhyti, quos sequetur Subdiaconus, ultimo loco Diaconus, gestans librum, et consistent quo loco evangelium cantari solet.

97. Si legile in ecclesia adhibebitur, quod cooperietur amplo panno sericeo concolore paramentis, Subdiaconus locum sumet post legile, manibus sustinens summitatem libri, in angulis legilis stabunt acolythi. Sin autem aberit legile, Subdiaconus stabit inter acolythos, et librum apertum ante Diaconum sustinebit. Quod si adessent ambones lapidei, et soleret cantari evangelium in ambone, qui hoc casu panno sericeo concolore Officio in sponda exornabitur, Subdiaconus stabit prope Diaconum, cui thuribulum porriget, ac folia libri evolvet, stantibus a lateribus ambonis acolythis.

98. Diacono profecto, secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, et clerus in choro consurget.

99. Diaconus, libro aperto sive in legili sive in manibus Subdiaconi aut in ambone, cantabit *Dominus vobiscum,* cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo.* Deinde, pollice dextero, aperta versus librum manu, signans initium textus evangelii, dicet *Sequentia* vel *Initium sancti evangelii* etc., tum seipsum signabit in fronte, in ore et in pectore, manu pariter aperta, ac responso a choro *Gloria tibi, Domine,* thuribulum accipiet a thuriferario, vel a Subdiacono, si aderit in ambone, et librum adolebit in medio, a sinistris et a dextris suis. Continuabit deinde cantare evangelium usque ad finem, ac si genuflecten-

dum esset in cantu evangelii. Subdiaconus. qui sustinebit librum etiam in legili, et acolythi non genuflectent. Ceteri omnes genuflectent simul cum Diacono versus librum.

100. Quum Diaconus dicet *Dominus vobiscum*, assurget Episcopus, et stabit conversus ad Diaconum. Signabit se in fronte, in ore et in pectore, ut Diaconus (idipsum facient ceteri omnes qui aderunt), postea baculum accipiet, quem iunctis manibus continebit toto cantu evangelii (1).

101. Absoluto cantu evangelii, Episcopus deponet baculum, Subdiaconus. nullam faciens genuflexionem aut reverentiam, afferet librum apertum Episcopo, qui positis super eum manibus osculabitur illum, dicens *Per evangelica dicta* etc. Si liber positus erit super legili vel in ambone, Subdiaconus accipiet illum apertum a Diacono, et ad Episcopum afferet, ut supra. Thuriferarius deferens thuribulum sequetur Subdiaconum, et consistet ante thronum. Diaconus cum acolythis una redibunt ad loca sua, conficientes reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum et ad altare. Presbyter assistens, dum ascendet Subdiaconus cum libro de throno, descendet ad Episcopum thurificandum.

102. Subdiaconus librum ab Episcopo osculatum claudet, reverebitur Episcopum, descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum, tradens librum Caeremoniario aut clerico, quum prope altare pervenerit. Statim ac Subdiaconus de throno discesserit, Presbyter assistens thuribulum accipiet a thuriferario, qui adstans dextrorsum Presbytero assistenti attollet pluviale, dum ipse Episcopum triplici ductu adolebit, reverentia honorans eum ante et post thurificationem. Episcopus, accepta thurificatione, benedictionem eidem Presbytero assistenti largietur. Interea cappellanus a libro in promptu habebit Missale vel Canonem, in intonatione *Credo* adhibendum.

103. Si post evangelium fiet sacra concio sive homilia ab Episcopo, observabitur quod in sequenti appendice huius capitis, art. I, innuetur.

104. Postquam Presbyter assistens adoleverit Episcopum, rursus ascendet ad thronum, accipiet Missale a cappellano, qui in promptu habebit, ac praesentabit illud Episcopo, qui intonabit *Credo*, et chorus prosequetur. Presbyter assistens,

---

(1) Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. VIII, n. 46, ait : « Episcopus autem, accepto baculo pastorali, eodem modo signat se etc. ».

ubi Episcopus intonuerit *Credo*, restituet librum apertum cappellano, qui continuabit illum sustinere ante Episcopum, donec ex toto recitaverit *Credo*. Ad *Et incarnatus*, Episcopus genuflectet in pulvino posito in plano cathedrae sive sedis throni, cumque ipso genuflectent ceteri omnes, exceptis cappellanis a libro et scotula, qui stabunt. Diaconi assistentes advertant, ut Episcopum genuflectentem sustentent.

105. Recitato *Credo*, recedent cappellani a libro et scotula, qui res istas ad abacum referent, et Episcopus sedebit. Primus Diaconus assistens imponet ei mitram auriphrygiatam et gremiale. Post Episcopum sedebunt ceteri omnes, ut traditum est ad *Gloria in excelsis*. Quum cantabitur versiculus *Et incarnatus* genuflectent omnes, exceptis Episcopo, Canonicis et Praelatis, siqui aderunt, qui tamen caput bireto nudabunt et inclinabunt (1).

106. Postquam cantatus erit versiculus supradictus, Diaconus assurget, Subdiacono etiam assurgente, et accipiet per se bursam cum corporali ex abaco eamque afferet ad altare, sustinens elatam utraque manu ad altitudinem oculorum suorum: reverentiam faciet ad Episcopum, deinde ad altare, quo ascendet, extrahet corporale de bursa, quam ponet in latere evangelii, applicans ipsam candelabris, tum in media mensa explicabit corporale. Iterabit reverentiam ad Crucem, a latere descendet de altari, et rursus sedebit una cum Subdiacono. Hoc tempore poterit per clericum poni super altari in latere evangelii cussinus vel legile pro Missali. Dum haec actio a Diacono conficitur, licebit Subdiacono sedere.

107. Sub finem *Credo* consurgent cappellani et clerici, ut in cantu *Gloria*, et completo a cantoribus cantu, secundus Diaconus tollet gremiale et mitram Episcopo. Cappellanus a libro in promptu habebit Missale tradendum Presbytero as-

---

(1) Ritus genuflexionis ad cantum versiculi *Et incarnatus* desumitur de Caeremoniali, lib. II, cap. VIII, n. 53: « Cum praedictus versiculus *Et incarnatus* etc. cantatur a choro, pariter Canonici sedentes detecto capite, et Episcopus cum mitra, profunde inclinant caput versus altare, alii genuflectunt, donec perficiatur praedictus versiculus ». A. — Attamen, post Decretum S. R. C. n. 1476, I, 2, aliter sentiendum est: ad petitionem enim: « An verba illa (Caeremonialis) *alii genuflectunt* intelligantur de ceteris, Beneficiatis et clericis, ita ut omnes debeant genuflectere praeter Canonicos », S. C. respondit: « Quod omnes de choro stantes dum canuntur illa verba *Et incarnatus est*, genuflectere debent: sedentes vero genuflectere non debent, praeter quam in Nativitate Domini, etc. ».

sistenti. Clericus gremiale a secundo Diacono assistente receptum ad abacum reportabit. Cappellanus a mitra, acceptam a secundo Diacono mitram auriphrygiatam afferet ad altare, et sumet alteram pretiosam. Item cappellanus a baculo in promptu habebit ipsum, ut suo tempore tradat Episcopo Praesto erunt Ministri lotionis, quemadmodum superius notatum est, eisque praecedet clericus, qui sustinebit lancem, in qua ponantur chirothecae Episcopi.

108. Episcopus ergo, mitra detecto capite, assurget et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Episcopus cantabit *Dominus vobiscum*, deinde *Oremus*, et post haec stans leget versiculum offertorii, Presbyter assistens, ubi Episcopus cantaverit *Oremus*, librum relinquet cappellano.

109. Episcopus, lecto offertorio, sedebit rursus, et a Diacono primo assistente imponetur ei mitra pretiosa. Ascendet ad thronum clericus cum lance pro chirothecis. Presbyter assistens annulum Episcopi digito extrahet ac ponet in lance, quae a clerico praedicto sustinebitur (1); et primus Diaconus assistens chirothecam ipsi e dextera, secundus chirothecam e sinistra educet. Clericus, qui receperit annulum et chirothecas, recedet versus Diaconum primum assistentem.

110. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes expandent mantile super genua Episcopi, et alterum mantile accipietur a Presbytero assistente. Minister lotionis genua flectet ante Episcopum, et super manus eius effundet aquam. Presbyter assistens porriget ei mantile, osculans manum eius. Dum Episcopus lavabit manus, Canonici stabunt, ceteri omnes genua submittent. Episcopus reddet mantile Presbytero assistenti, amovebitur alterum mantile expansum super eius genibus, et ipse benedicet ministros lotionis. Presbyter assistens annulum, acceptum a clerico illum custodienti cum chirothecis, rursus inducet in digitum Episcopi, osculans annulum et Episcopi manum.

111. Postea idem Presbyter assistens Missale accipiet a cappellano libri, afferet illud ad altare, et aperiet super legili seu cussino, subsistens ibi, monstraturus Episcopo quid

---

(1) Quamvis a Caeremoniali aperte non deducatur, ut Presbyter assistens extrahat annulum Episcopo, colligitur tamen ex iis quae explicat inferius, nempe: « Episcopus statim, lotis manibus, reassumit annulum a Presbytero assistente porrectum (Lib. II, cap. VIII, n. 39)». A. - Sed cf. Caerem., l. c.

legendum aut cantandum erit. Cappellani a libro et scotula sequentur eum, ut in hac actione adiumento sint ei. Clericus chirothecas ad abacum reportabit.

112. Ministri lotionis redibunt ad abacum priusquam Episcopus de trono discedat, ibi praesto erunt propter alteram lotionem post offertorium.

113. Hoc tempore, Subdiaconus perget ad abacum, ubi imposito humeris eius a clerico velo humerali, exspectabit donec ascendere ad altare debeat cum Calice, dum perveniet Episcopus; ipsum sequentur Sacrista superpelliceo indutus et acolythus afferens ampullas vini et aquae in pelvicula atque etiam cochleare ad infundendam aquam in Calicem, si opus fuerit, et pateram, adhibendam in praegustatione.

114. Sic etiam thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne. Diaconus autem procedet ante infimum gradum altaris, exspectans adventum Episcopi.

115. Interim Episcopus, quum de throno discesserit Presbyter assistens, accipiet sinistra baculum pastoralem, assurget, descendet de throno, consurgentibus in choro universis, et medius inter Diaconos assistentes, sequentibus cappellanis a mitra et baculo, procedet ad altare. De throno autem quum descenderit, benedicet Canonicos et reliquos de clero a dextera et laeva, qui stabunt vel genua submittent transeunte Episcopo de throno ad altare, deinde rursus consi-debunt.

116. Ubi ad altare Episcopus pervenerit, recedent Diaconi assistentes; ipse autem deponet baculum, et Diaconus ministrans, inclinatione facta, nudabit caput eius mitra. Diaconi assistentes manebunt ante altare, et post ipsos stabunt cappellani a mitra et baculo.

117. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad altare ascendet, ipsumque osculabitur in medio, imponens ibi manus apertas. Diaconus deteget Calicem cum Patena etc., quem attulerit Subdiaconus, et amota palla, accipiet utramque hostiam, quibus tanget Patenam et Calicem, fracta ipsarum altera, quam dabit edendam Sacristae, tradet Episcopo alteram cum Patena, quam ille offeret dicens *Suscipe, sancte Pater* etc. (1).

---

(1) Ritum Missae, lib. I, cap. III, tit. II, art. II, expositum, hoc loco repetere existimamus inane. A.

118. Diaconus infundet parum vini et aquae in pateram, quam hauriet Sacrista, deinde absterget Calicem, in quem infundet vinum, et Subdiaconus aquam, sive ex ampulla seu cochleari, servatis Missae solemnis ritibus consuetis. Post offertorium Calicis, Subdiaconus, accepta Patena eaque cooperta extremitate dextera veli humeralis, descendet in planum ante altare, et subsistet vel in infimo gradu vel etiam in plano, stans tamen ante Diaconos assistentes.

119. Recitata ab Episcopo oratione *In spiritu humilitatis* etc., ascendet ad altare thuriferarius, et naviculam obiiciet Diacono, qui dicens Episcopo *Benedicite, reverendissime Pater,* osculabitur cochleare et manum Episcopi, et hic in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo demittet incensum, recitans formulam *Per intercessionem* etc. Thure benedicto, Diaconus accipiet thuribulum ac tradet ipsum cum osculis Episcopo, qui adolebit oblata et altare, dicens *Incensum istud* etc. Diaconus planetam eius ex parte posteriori attollet. Presbyter assistens librum cum cussino ab altari amovebit, et recedet seorsim ne impediat thurificationem, cuius in fine, librum reponet in altari. Quando Episcopus Diacono restituet thuribulum, dicet *Accendat* etc.

120. Dum Episcopus completurus erit thurificationem, accedet ad altare primus Diaconus assistens cumque ipso etiam cappellanus a mitra. Praesto erunt etiam ministri lotionis. Presbyter assistens, quum rursus imponetur Episcopo mitra, ad eius dexteram accedet.

121. Restituto ab Episcopo thuribulo, primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram pretiosam, deinde ad locum suum redibit, appropinquante tunc ad altare secundo Diacono assistente. Episcopus incensabitur triplici ductu a Diacono ministrante, qui postea thurificabit Assistentes et chorum, ut infra innuetur.

122. Episcopus, postquam a Diacono thurificatus fuerit, benedicet ipsum. Recedet aliquantum Diaconus cum thuribulo, et accedent ad Episcopum ministri lotionis. Episcopus lavabit manus, et Presbyter assistens porriget ei mantile, quo reddito clerico custodienti, redibit ad Missale, ut ibi thurificationem accipiat. Diaconus secundus assistens tollet mitram Episcopo, antequam ipse dicat *Gloria Patri* in fine psalmi *Lavabo,* et redibit ad locum suum, Episcopus autem Missam prosequetur.

123. Diaconus duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem, postea se-

cundum Diaconum assistentem. Accedet ad chorum et incensabit Dignitates, Canonicos Presbyteros, Canonicos Diaconos et Canonicos Subdiaconos: transibit deinde ad adolendum Magistratum, si qui civitatis partes sustinent aderunt in scamno distincto extra presbyterium, habitu formali induti: postea redibit ad altare, et Subdiaconum ministrantem thurificabit. Reddito thuriferario thuribulo, incensabitur ab eo duplici ductu, ac thuriferarius ipse peraget reliqui chori thurificationem, ut traditur cap. IV, lib. I, tit. I.

124. Expedit, ut thurificatio peragatur ex toto; ideoque si clerus in choro esset numerosus, non inchoabitur cantus praefationis, nisi omnes saltem Canonici incensati fuerint. Diaconus post thurificationem se sistet post Episcopum, et ascendet ad eius dexteram, dicturus cum eo *Sanctus*.

125. Interim praesto erunt apud abacum clerici, qui sub finem praefationis intorticia accendent. Intorticia vero nec infra numerum quatuor, nec supra octo esse debent.

126. Quando, innuente Caeremoniario, cessabit organorum sonus, Episcopus nudabitur pileolo, qui tradetur cappellano a mitra, et cantare praefationem incipiet. Completa praefatione, Episcopus recitabit *Sanctus* cum Diacono ministrante ac Presbytero assistente: Diaconi assistentes recitabunt idem trisagium loco suo, et ita reliqui de choro. Id ipsum fiet relate ad *Agnus Dei*. Ad *Sanctus*, non solum campanula, sed omnes etiam ecclesiae campanae pulsabuntur.

127. Clerici cum intorticiis prodibunt in medium presbyterium, genuflexionem ad altare exsequentur, et genua flectent ante altare, Diaconus manebit a dextris Episcopi. Clerus in genua procumbet, exceptis Caeremoniario, thuriferario, Diaconis assistentibus, Presbytero assistente, Diacono et Subdiacono ac quatuor cappellanis saepius nominatis.

128. Ad verba *Hanc igitur*, thuriferarius praesentabit thuribulum Caeremoniario, qui demittet incensum in illud; postea thuriferarius ipse, vel Caeremoniarius, flexis genibus in latere epistolae super gradibus altaris, SS. Sacramentum in elevatione Hostiae et Calicis thurificabit. Advertet autem, ut genua submittat, quum id faciunt ceteri, qui altare circumdant, ut infra.

129. Episcopus verba consecrationis prolaturus inclinabitur; Presbyter assistens et Diaconus flectent genua in extremo suppedaneo, ceteri autem, qui stabant, genua flectent in locis suis. Ad elevationem, Diaconus et Presbyter assistens

attollent posteriorem partem planetae Episcopi: pulsabitur campanula, et sonabunt sacra aera turris. Diaconus advertet ut Calicem detegat, postquam Episcopus Hostiam in corporali reposuerit ac genuflexerit. Presbyter assistens redibit ad Missale propter assistentiam, quando Episcopus dicet *Simili modo* etc., et ad verba etiam consecrationis Calicis, si opus fuerit; deinde rursus genuflectet.

130. Post elevationem, discedent clerici cum intorticiis, dummodo non fiat communio, et clerus in choro consurget. Presbyter assistens numquam genuflectet, quum genuflectet Episcopus cum Diacono (1).

131. Missa continuabitur ritu consueto.

132. Quum Episcopus cantare incipiet *Pater noster,* Diaconus vadet post Episcopum, et redibit ad altare cum Subdiacono, quando Episcopus cantabit *Et dimitte nobis.* Diaconus a Subdiacono accipiet Patenam porrigendam Episcopo. Subdiaconus dimittet velum humerale, genuflectet ad Sacramentum, de altari descendet, et ad locum suum redibit.

133. Subdiaconus ad dexteram Diaconi non ascendet, ut recitet *Agnus Dei* (2).

134. Presbyter assistens et Diaconus, recitato *Agnus Dei* cum Episcopo, genuflectent ad Sacramentum et locum mutabunt; videlicet, Presbyter assistens transibit ad dexteram, et Diaconus ad sinistram Episcopi, et supplebit ad librum loco Presbyteri assistentis. Interea Presbyter assistens genua submittet a latere dextero Episcopi, et quando hic desierit recitare orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget, et simul cum Episcopo altare osculabitur. Episcopus manus imponet altari dum osculabitur illud, non vero Presbyter assistens.

135. Idem Presbyter accipiet ab Episcopo pacem cum solita formula *Pax tecum,* cui respondebit *Et cum spiritu tuo;* iterata deinde genuflexione, pacem afferet ad chorum, nempe ad primam Dignitatem, ad primum Canonicum Presbyterum, ad primum Canonicum Diaconum et ad primum Canonicum Subdiaconum; postea ad Magistratum cum instrumento, ob-

---

(1) Caeremoniale Epp., lib. I, cap. VII, n. 5, habet: « ... nec genuflectet, nisi cum elevatur Sacramentum, et cum Episcopus ipse genuflectit ». Et lib. II, cap. VIII, n. 69: « ... genuflectunt, praeter Presbyterum et Diaconos assistentes, et Diaconum et Subdiaconum, qui nonnisi cum Celebrante genuflectunt ».

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

servando quae tradita sunt de Diacono pro thurificatione; redibit ad altare et pacem donabit Caeremoniario, qui prosequetur eam dare ceteris de choro, ut cap. V, lib. I, tit. I. Presbyter assistens ascendet rursus ad sinistram Episcopi, ut assistat ad librum, et Diaconus transibit ad dexteram Episcopi.

136. Postquam Presbyter assistens, pace accepta ab Episcopo, discesserit de altari, ascendet primus Diaconus assistens, et facta ad Sacramentum genuflexione, non osculans altare, accipiet ab Episcopo pacem, atque iterata genuflexione, ad locum suum redibit. Ascendet secundus Diaconus assistens, et pacem accipiet, ut supra. Diaconus et Subdiaconus ministrantes, nisi de sacra mensa participent, pacem ab Episcopo successive accipient, ut de Diaconis assistentibus traditum est.

137. Subdiaconus remanebit in suppedaneo altaris a dextris Episcopi, si Diaconus supplebit ad Missale; sin autem ibi aderit Diaconus, redibit in planum ut prius (1). Manente Diacono ad librum, supplebit ipse in detegendo Calice, quum tempus erit.

138. Si Ministri sacri communicabunt, rursus cooperto post sumptionem Calice, genua in suppedaneo submittent, semper adstante choro. Episcopus genuflectet, ponet in Patena utramque Particulam, se convertet ad Diaconum et Subdiaconum quibus s. Eucharistiam admnistrabit, dicens cuique *Corpus Domini nostri* etc. (2). Praedicti Ministri, priusquam ab Episcopo s. Eucharistiam accipiant, osculabuntur manum eius, consurgent et osculabuntur genam sinistram, dicente Episcopo in illo actu *Pax tecum*, ipsis respondendibus *Et cum spiritu tuo*. Si clero administrabitur communio, servanda erunt quae in appendice capitis huius, art. II, praescribentur.

139. Communicatis Ministris, reponetur pileolus in capite Episcopi, chorus considebit, ac praedicti Ministri redibunt ad locum suum, ubi nempe prius erant, et ritu praescripto continuabitur Sacrum. Interim in promptu habebitur lavatio, invitando ad abacum, qui ministraturus erit. In ablutione, Dia-

---

(1) S. R. C., n. 3769, IV.

(2) Quare clerus genuflectere ad communionem non debeat, docuimus in adnotatione cap. III, art. III, lib. II, n. 277. Quod autem communioni Ministrorum non praemittatur *Confiteor*, *Misereatur* etc., perspicua est dispositio Caeremonialis, quod teneri voluit veterem disciplinam, ut observatur adhuc in Missa pontificali Summi Pontificis ad communionem Diaconi et Subdiaconi. A.

conus vinum et aquam, uti alias Subdiaconus, fundet (1). Deinde Subdiaconus ascendet ad dexteram altaris, ut abstergat Calicem, complicet corporale, et omnia referat ad abacum. Presbyter assistens transferet librum cum suo cussino vel legili ad latus sinistrum altaris, postea subsistet in angulo anteriori suppedanei, aut primi gradus, ut mantile Episcopo ministret. Diaconus manebit a dextris Episcopi, et accedet ad altare cappellanus a mitra.

140. Episcopus, ablutione sumpta et ore purificatorio absterso, a Diacono ministrante cooperietur mitra pretiosa, et accedet ad extremitatem suppedanei, ubi lavabit manus, ministrante ei mantile Presbytero assistente. Totus chorus genuflectet, dum Episcopus manus lavabit, exceptis Canonicis, qui consurgent, et Praesulibus, siqui aderunt.

141. Hoc tempore, Subdiaconus absterget Calicem, reponet in eo purificatoria, Patenam et pallam, complicabit corporale et reponet ipsum intra bursam, qua superposita Calici, referet omnia ad abacum, ac reversus ad altare stabit post Diaconum.

142. Quum Episcopus laverit manus, benedictionem largietur ministris lotionis, qui discedent; deinde a Diacono ministrante de capite eius detrahetur mitra. Diaconus locum sumet post Episcopum euntem in medium et redeuntem ad Missale.

143. Episcopus convertetur ad altare, et leget ex Missali versiculum *Communio*, veniet in medium, osculabitur altare, et conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*. Redibit deinde ad Missale, cantabit *Postcommunio*, ac reversus in medium et rursus osculatus altare, iterum versus populum cantabit *Dominus vobiscum*. Diaconus convertetur ad populum, et tono solemni cantabit *Ite, missa est*, quo cantato, tum Episcopus tum Diaconus ad altare convertentur. Diaconus cum Subdiacono subsistent in gradu superiori a lateribus Episcopi, et interim cappellani a mitra et a baculo appropinquabunt ad altare.

144. Episcopus dicet orationem *Placeat tibi* etc., post quam osculabitur altare. Diaconus in suppedaneum ascendet, et mitram pretiosam Episcopo imponet, Subdiacono attollente vittas, et ad locum suum postea redibunt. Episcopus benedictionem donabit solemnem, cantans *Sit nomen Domini* etc., et quo momento convertetur ad populum, antequam dicat *Pater*,

(1) S. R. C., n. 3769, IV.

accipiet sinistra baculum, et benedictionem, ut supra, donabit, ad quam genuflectent omnes. exceptis Canonicis, qui accipient illam profunde inclinati, et Praelatis, si aderunt. Dum Episcopus dicet orationem *Placeat*, Presbyter assistens a Caeremoniario vel a clerico accipiet libellum cum formula Indulgentiae.

145. Sin autem esset Archiepiscopus, Subdiaconus a Cruce afferet ad altare Crucem archiepiscopalem, et cantato *Ite, missa est*, flectet genua in infimo gradu altaris, imagine Crucifixi conversa ad Archiepiscopum, qui benedictionem impertietur conversus ad Crucem archiepiscopalem, et dimissa mitra, ac priusquam sinistra accipiat baculum, reverentiam profundam faciet ad Crucem praedictam. Quod si altare versum esset ad orientem, neque oporteret ut Episcopus ad benedictionem donandam se converteret, Subdiaconus portabit Crucem in eam partem, versus quam Archiepiscopus dabit benedictionem, et subsistet genibus flexis ante altare.

146. Benedictione donata, Episcopus stabit conversus ad populum, baculum sustinens sinistra, et consistet in hoc statu, donec Presbyter assistens in latere epistolae conversus ad populum legerit totam formulam Indulgentiarum.

147. Post lectionem formulae, prompte ordinabitur processio ad secretarium, servando ordinem in accessu ad altare maius descriptum, et hoc tempore sonabitur organis (1).

148. Si Celebrans erit Archiepiscopus, post Indulgentiam publicatam deponet pastorale, et convertetur ad altare, ibique a Diacono, adiuvante Subdiacono, extrahentur e s. Pallio tres spinulae, tum exuetur Pallio ipso, quod ponetur in lance, hanc ob causam allata a clerico ad altare, et cooperietur velo, quo a principio contegebatur.

149. Si vero erit Episcopus, deposito pastorali, dimittet mitram per Diaconum, et sive Archiepiscopus, sive Episcopus, dicet *Dominus vobiscum*, signabit altare ac seipsum dicens *Initium sancti evangelii* etc. Tum immediate a Diacono mitra pretiosa cooperietur, et recepto pastorali, de altari descendet,

---

(1) Secuti fideliter sumus Caeremonialis dispositionem, qua iubetur Episcopus deponere paramenta quo loco indutus iis fuerit. Eius verba haec sunt: « Episcopus, deposita mitra, dicit versus cornu evangelii *Dominus vobiscum*, submissa voce, et facto Crucis signo super altare, dicit *Initium sancti evangelii secundum Ioannem*, quod prosequitur sumpta mitra et baculo, procedendo ad locum ubi a principio accepit paramenta (lib. II, cap. VIII, n. 80) ».

salutabit Crucem, et ad secretarium. ut supra dictum est, revertetur ad paramenta deponenda, recitans interea cum pausa evangelium s. Ioannis, ut compleat ipsum in praedicto secretarii sacello. Si loco evangelii s. Ioannis dicendum esset evangelium de Dominica, legetur ab Episcopo in altari, ab Archiepiscopo autem postquam s. Pallium dimiserit. Subdiaconus in reditu ad sacellum illud non deferet librum evangeliorum, itemque non aderit thuriferarius cum thuribulo ante Crucem. Cappellani a libro et a scotula portabunt Canonem pro gratiarum actione et scotulam praedictam.

150. Quum ventum erit in secretarium, unusquisque locum occupabit sibi attributum, et prope thronum praesto erunt clerici, qui paramenta Episcopi recipient. Monebitur etiam cubicularius, ut in promptu ibi habeat Episcopi cappam et calceamenta.

151. Episcopus, ingressus in sacellum, benedicet clerum, et salutata Cruce, ad thronum ascendet medius inter Diaconum et Subdiaconum. Dimittet mitram per Diaconum, et genuflectens versus altare dicet *Et Verbum caro* etc., complens evangelium. Sedebit deinde in cathedra throni, et baculum deponet.

152. Duo sacri Ministri dimittent manipulos, qui a clerico referentur ad abacum. Episcopo manipulus detrahetur a Subdiacono, et a clerico referetur ad altare, deinde a praedictis Ministris exuetur ceteris paramentis, quae reportata super altare cooperientur velo, quo contegebantur a principio. Cappellani a libro et scotula statim exuent pluviale, et redibunt prope thronum ut fungantur officio suo. Cappellani vero a baculo et a mitra deponent mitram super altare, baculum prope altare, et in sacristiam redibunt, ubi pluviale deponent.

153. Postquam Episcopus paramenta dimiserit, a duobus clericis iterum statuetur in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis.

154. Quum Episcopus in thronum ascenderit, et ultimum evangelium absolverit, descedent Canonici, et cum ipsis assistentes, ad deponenda paramenta, quibus erant induti, et resumptis canonicalibus insignibus redibunt ad locum suum: sic etiam Subdiaconus, qui gestaverit Crucem, se exuet paramentis.

155. Exuto sacris paramentis Episcopo, Ministri cum debitis reverentiis ad scamnum revertentur, quo sedebant ab initio apud altare. Episcopus non lavabit manus, et a cubiculario rursus imponetur ei cappa, adiuvantibus Diaconis assi-

stentibus, qui habitu chorali induti redierint ad assistentiam. Cubicularius, priusquam cappam reponat Episcopo, illaqueabit ipsi extremitatem posteriorem vestis talaris. Explicabitur Episcopo cappa, adiuvantibus Diaconis praedictis et Caeremoniario.

156. Reposita Episcopo cappa, ascendent ad thronum duo cappellani cum libro et scotula, et Episcopus sedens recitabit preces gratiarum actionis, videlicet antiphonam *Trium puerorum* et canticum *Benedicite* cum psalmo sequente, versiculis et orationibus.

157. Interea Subdiaconus, resumptis ex abaco velis et bacili, in quo detulit caligas et sandalia Episcopi, comitantibus sex clericis, ternis nempe a lateribus, cum debitis reverentiis ad thronum procedet, ubi iam aderit Episcopi cubicularius. Clerici genuflexi attollent extremitates cappae, qua cooperient Subdiaconum et cubicularium genuflexos. Subdiaconus e crure dextro, deinde e sinistro Episcopi educet sandalia et caligas, et cubicularius rursus inducet calceos usuales (1).

158. Subdiaconus, receptis caligis et sandaliis, simul cum clericis discedet de throno, et ad abacum referet caligas, quibus depositis et resumpto bireto, ibit una cum Diacono, et facta ad altare et ad Episcopum reverentia, comitantibus duobus clericis, pergent ad sacras vestes dimittendas.

159. Quum Episcopus compleverit preces gratiarum actionis, cappellani a libro et scotula, referent haec ad abacum, et cum ceteris de clero associabunt Episcopum ex ecclesia discedentem.

160. Episcopus, completa gratiarum actione, de throno descendet, et peracta ante altare brevi oratione genibus flexis in faldistorio ibi praeparato, transibit ad SS. Sacramentum adorandum ; postea associatus a Canonicis et clero, ut cap. IV huius libri innutum est, ad Episcopium revertetur. Exeunte de ecclesia Episcopo, omnia aera campana festivo more sonabunt.

161. Canonici, associato Episcopo, redibunt in chorum ad complendum Officium, recitando horas minores, Sextam et Nonam.

---

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

Articulus IV.

De Missa pontificali ab Episcopo ordinario ad faldistorium celebrata.

1. Fieri forte potest, ut quadam circumstantia extraordinaria Episcopus ordinarius, cantans Missam solemnem, sedere faldistorio debeat, quemadmodum contingeret, si Cardinalis quidam Missae solemni interesset. In casu praedicto sequens methodus servabitur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. Apud altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis.

3. Altare maius ornabitur candelabris septem cum cereis et Cruce aequali candelabris ante candelabrum septimum posita: praeter tobaleas, pallium ac tapetum, super mensam altaris disponentur paramenta missalia pro Episcopo, videlicet planeta, chirothecae, dalmatica, tunicella, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et formale, quae contegentur velo coloris respondentis colori paramentorum: in latere evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum vimpa, seu velo pro cappellano illius, et in latere epistolae altera mitra, idest auriphrygiata. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam s. Pallium in lance et tres spinulae in lance altera.

4. Ante gradus altaris, in latere epistolae, praeparabitur faldistorium cum veste concolori ceteris paramentis, et faldistorio ipsi supponetur suppedaneum ligneum, ut aliquantum exstet ex pavimento, quod suppedaneum cooperietur tapeto laneo decenti.

5. Super abaco contecto alba tobalea in latere epistolae, duo candelabra cum cereis aderunt pro acolythis: Antiphonarium pro intonatione et oratione Tertiae; Canon pontificalis; scotula; caligae et sandalia cum duobus velis consuetis; urceus cum pelvi, et duobus mantilibus; Epistolarium; Evangeliarium cum manipulo pro Episcopo; Missale in usum Episcopi cum cussino seu legili pro altari; manipuli pro Ministris; thuribulum cum navicula; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum duabus hostiis, palla, corporale intra bursam; gremiale aequale paramentis pro Episcopo; velum humerale pro Subdiacono; ampullae vini et aquae in pelvicula, in qua aderit

etiam patera vitrea ad praegustationem faciendam; campanula: intorticia ad elevationem et formula Indulgentiarum. Si Magistratus intererit, praeparabitur etiam instrumentum pacis cum velo.

6. Prope altare aderit baculus pastoralis, ac si Celebrans fuerit Archiepiscopus, collocabitur versus latus evangelii basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem.

7. In latere epistolae, scamnum usitatum pro Ministris, coopertum panno laneo, et pulvinus etiam utendus a Celebrante in genuflexione ad *Et incarnatus*.

8. Ante altare, in medio presbyterio, genuflexorium cum strato et pulvinis.

9. Ad cancellos presbyterii, fanalia sex vel octo cum intorticiis aut cereis.

10. Thronus ornabitur lodicibus et pannis sericeis eius coloris, quem requirit Officium, itemque cathedra, prope quam ponetur pulvinus utendus in genuflexione ad *Et incarnatus:* non tamen aderunt tria scabella pro Assistentibus.

11. In sedilibus chori vel alio loco praeparabuntur paramenta pro Canonicis, et in promptu etiam erunt canistri ad recipiendam cappam vel superpelliceum aut aliud insigne, cuius usu gaudebunt, quodque dimittent, ut sibi induant amictum et paramenta.

12. In sacristia disponentur paramenta pro sacris Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente; dalmatica, stola, cingulum, alba et amictus pro Diacono; tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono. Cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula non induent pluviale. Aderit etiam vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, praeter superpellicea sufficienti numero pro inservientibus.

13. Si Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur etiam tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono crucifero.

§ 2. *De functione.*

14. Quum omnia, quae ad Missam pontificalem pertinent, singillatim articulo superiori descripta sint, quin frustra repetamus eadem, innuemus actiones illas tantummodo, in quibus esse potest a rebus ibi descriptis aliquod discrimen.

15. Semel aut pluries in antecessum sacrae functionis sonabitur festivo more campanis.

16. Hora praestituta, expleta recitatione Officii usque ad Horam canonicam, quae debebit Missam solemnem praecedere, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici proficiscentur ad associandum Episcopum.

17. Hoc tempore se parabunt in sacristia Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, qui parati quum erint, procedent ad altare maius, praeeuntibus clericis, et post reverentiam debitam altari, sessum ibunt ad scamnum ipsis praeparatum.

18. Episcopus cappa indutus associabitur a Canonicis: in ingressu ecclesiae accipiet aspersorium a digniore Capituli, se signabit et asperget adstantes. Adorabit SS. Sacramentum, et procedet ad altare maius, ante ipsum genuflectens, genuflexorio ibi praeparato.

19. Interea Canonici induent sibi paramenta sacra respondentia eorum ordinibus. Parabitur etiam in sacristia Subdiaconus crucifer, si Ordinarius erit Archiepiscopus, et postquam paratus erit, accedet prope altare.

20. Episcopus assurget, salutabit Crucem, et veniet ad faldistorium, comitatus a Caeremoniario suo, et sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem sustentabit. Diaconis autem assistentibus non utetur.

21. Episcopus in faldistorio sedebit versis humeris ad altare, et a lateribus habebit Diaconum et Subdiaconum, qui iunctis manibus stabunt eodem statu. Presbyter assistens consistet prope Subdiaconum.

22. Quando parati erunt Canonici, Episcopus bireto caput nudabit, assurget, convertetur ad altare, et intonabit Horam tertiam. Presbyter assistens sustinebit ei librum, dum cantabit *Deus, in adiutorium*.

23. Primo psalmo intonato, sedebit et bireto cooperto capite, leget psalmos praeparationis *Quam dilecta*, alternatim cum Diacono et Presbytero assistente.

24. Subdiaconus perget ad abacum, accipiet caligas et sandalia contecta duplici velo, et comitantibus quatuor clericis cum cubiculario, redibit ante Episcopum, qui caligis et sandaliis induetur (1).

25. Postquam Episcopus induerit caligas et sandalia, Subdiaconus ad abacum reportabit lancem cum duobus velis, et redibit ad sinistram Episcopi, qui caput aperiet, assurget, ad

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

altare convertetur ad *Kyrie* et ad reliquas preces. Chorus sedere perget.

26. Episcopus deinde sedens recitabit orationes ad paramenta.

27. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopalia.

28. Absoluta orationum praedictarum recitatione, recedent cappellani a libro et scotula; tum Episcopus, adiuvantibus Diacono et Subdiacono, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius eius, qui advertet ut expediat vestis eius extremitatem posteriorem.

29. Presbyter assistens tollet annulum Episcopo, et co sistet prope dexteram eius.

30. Episcopus sedens lavabit manus eique porrigetur tile a Presbytero assistente, qui post actionem istam r versus scamnum Ministrorum.

31. Ad lotionem manuum Episcopi, Canonici et si aderunt, consurgent, ceteri autem genibus proc

32. Post haec, Diaconus, adiuvante Subdiac Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pecto pluviali, cui apponet formale. Deinde imponet phrygiatam, eique facta cum Subdiacono re iunctim cum Subdiacono eodem ac Presbyt scamnum ipsis praeparatum, ibique sedeb solutus erit cantus psalmorum Tertiae.

33. Notandum autem, quod tres pra dendo debent animadvertere, ut Presb pius Episcopum, Diaconus in medio nistris Presbyteri assistentis, et Sub sive a sinistris sive a dextris eius sitione.

34. Canonici consuetum cir bitur Episcopus.

35. Dum in cantu repete tiae, venient supradicti Mi rentia salutabunt; ipse a assurget et ad altare co

36. Subdiaconus ca

37. Cantores duo, terio cantabunt resp

38. Ad versicul

39. Accedent

40. Episcopus cantabit orationem Tertiae, et Presbyter assistens substinebit ei librum.

41. Deinde clericis distribuentur reliqua paramenta.

42. Interim Diaconus exuet Episcopo formale et pluviale, atque adiuvante Subdiacono, induet eum tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta.

43. Si fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus ultimus inter Canonicos ascendet ad altare, accipiet s. Pallium, et cum clerico uno, qui accipiet lancem cum spinulis, accedent ad Episcopum, cui Diaconus imponet s. Pallium.

44. Diaconus induet ei mitram pretiosam, et cum Subdia- reverebitur eum.

45. Presbyter assistens annulum inseret digito annulari Episcopi, tum consistet a dextris eius.

Episcopus baculum pastoralem sinistra accipiet.

iaconus cum Subdiacono manipulum assument prope Subdiaconus accipiet etiam Evangeliarium cum iscopi redibunt ad eum. Diaconus consistet a et Subdiaconus a sinistris Diaconi.

us procedet ad altare, medius inter Ministros, to. benedicet clerum, et ante altare dimittet Diacono nudabitur mitra.

Missam ritu usitato. Quum ascendet ad sibit ad eius dexteram, et Subdiaconus stram. Presbyter assistens transibit in aturus ei textum evangelii, quod oscu-

et incensum, et Episcopus ritu con-

stituto, mitra pretiosa ei rursus

erit, recipiet baculum, reve-

tur ad faldistorium, medius

s a latere

mitra a Diacono assur-

tum et recitabit *Kyrie.*

s, et ad intonationem

Diaconus stabit a

Diaconus accedent

relinquet respe-

56. Recitato *Gloria* cum Ministris, sedebit, et a Diacono reponetur ei mitra auriphrygiata et gremiale.

57. Ministri quoque sessum ibunt ad scamnum praeparatum, ordine supra innuto.

58. Cappellani ceterique clerici sedebunt in gradibus lateralibus altaris.

59. In fine hymni angelici, redibunt Ministri ante Episcopum, et Diaconus tollet ei gremiale ac mitram.

60. Ad *Pax vobis* et orationes, ut ad intonationem *Gloria*.

61. Post orationes sedebit Episcopus, et a Diacono reponetur ei mitra et gremiale.

62. Diaconus cum Presbytero assistente sessum recedent.

63. Subdiaconus cantabit epistolam ritu consueto.

64. Post epistolam, Subdiaconus osculabitur manum Episcopi, eique sustinebit Missale, ex quo leget epistolam, graduale, *Munda cor meum* et evangelium. Presbyter assistens, post cantatam epistolam, accedet ad sinistram Episcopi, eique monstrabit quae sint legenda.

65. Diaconus, quum tempus erit, Evangeliarium afferet ad altare, deinde accedet ad dexteram Episcopi.

66. Postquam Episcopus legerit evangelium, Diaconus ei ministrabit incensum, tum revertetur ad altare, recitabit *Munda cor meum*, accipiet librum, veniet ante Episcopum, et benedictionem ab ipso petet; benedictione autem accepta, osculabitur manum eius.

67. Ritu consueto cantabitur evangelium.

68. Caeremoniarius ante cantum evangelii tollet Episcopo gremiale et mitram.

69. Episcopus ad cantum evangelii assurget, convertetur versus Diaconum, signabit se, baculum accipiet (1) eumque iunctis manibus continebit, donec evangelii cantus absolutus erit. Tum dimittet baculum, osculabitur librum, ac thurificabitur.

70. In intonatione *Credo*, observabitur quod innuimus in intonatione hymni *Gloria*.

71. Episcopus ad cantum *Credo* sedebit, itemque Ministri et clerici.

72. Sub finem *Credo* redibunt Ministri ante Episcopum, et Diaconus tollet ipsi gremiale et mitram.

---

(1) V. notam ad pag. 100, n. 100.

73. Ad *Dominus vobiscum* et ad *Oremus* fiet idem ut in intonatione *Gloria*. Presbyter assistens, postquam Episcopus cantaverit *Oremus*, relinquet Missale in manu cappellani a libro.

74. Postquam Episcopus legerit *v.* Offertorii, sedebit, et Diaconus reponet ei mitram pretiosam. Deinde Diaconus veniet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Episcopi, Presbyter assistens tollet ei annulum, Ministri chirothecas. Episcopus lavabit manus; ad actionem istam consurgent Canonici, ceteri genua submittent. Presbyter assistens porriget Episcopo mantile, et eius digito reponet annulum.

75. Postea Presbyter assistens et Subdiaconus pergent ad abacum; primus accipiet cussinum vel legile cum Missali et portabit ad altare, comitatus a cappellano cum scotula: Subdiacono autem imponetur velum humerale: accipiet Calicem eumque deferet ad altare, quando illuc ascendet Episcopus.

76. Ad nutum Caeremoniarii, videlicet quum Presbyter assistens collocaverit super altare et aperuerit Missale, Episcopus accipiet baculum, assurget, de faldistorio discedet, benedicet clerum, et procedet ante altare. Quo quum venerit, baculum dimittet; a Diacono ei tolletur mitra, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, et prosequetur Missam ritu consueto, sed cum exceptionibus quae sequuntur.

77. Caeremoniarius reponet Episcopo mitram post thurificationem, eique tollet eam postquam laverit manus.

78. Diaconus adolebit Episcopum, deinde Presbyterum assistentem. Accedet ad chorum, incensabit Dignitates et Canonicos: redibit ad altare, incensabit Subdiaconum, et restituet thuribulum Caeremoniario vel thuriferario, a quo ipse thurificabitur.

79. Episcopus pacem praebebit Presbytero assistenti, Diacono et Subdiacono. Si duo praedicti Ministri s. Eucharistiam accipient, pacem eis praebebit postquam de sacra mensa paverit ipsos.

80. In fine Missae, si fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus crucifer genibus flexis sustinebit Crucem archiepiscopalem ante altare, ad quam conversus Archiepiscopus benedictionem donabit, non utens mitra.

81. Indulgentia publicabitur a Presbytero assistente.

82. Post benedictionem, Episcopus, altare et seipsum signans, incipiet recitare evangelium s. Ioannis, a Diacono rursus cooperietur mitra, accipiet baculum sinistra, et medius

inter Ministros redibit ad faldistorium, recitans evangelium praedictum, ubi illud complebit. Si fuerit Archiepiscopus, Pallium dimittet super altari, postquam donaverit benedictionem et publicatae fuerint Indulgentiae.

83. Ministri dimittent manipulos, et Episcopum exuent sacris paramentis, quae a clericis recipientur et referentur ad altare.

84. Episcopo sacris vestibus exuto alligabitur a cubiculario extremitas posterior vestis, et a Ministris ipsis, adiuvante cubiculario, reponetur cappa.

85. Canonici, sive in choro sive in sacristia, dimittent paramenta et resument habitum choralem unicuique proprium. Etiam Presbyter assistens deponet pluviale et habitum choralem resumet.

86. Postquam Ministri cappam Episcopo reposuerint, Subdiaconus perget ad abacum, recipiet lancem cum velis, et comitantibus clericis quatuor cum cubiculario, redibit ante Episcopum, qui dimittet sandalia et caligas, et a cubiculario suo reponentur ei calceamenta usualia (1).

87. Subdiaconus reportabit ad abacum caligas cum sandaliis, redibit ad sinistram Episcopi, eique assistere cum Diacono prosequetur, donec absolverit recitationem precum ad gratiarum actionem.

88. Post haec, Episcopus, associatus ut in principio, revertetur ad residentiam suam.

89. Episcopo de altari profecto, Ministri sacri, clericis comitantibus, se recipient in sacristiam, ubi vestes sacras dimittent.

Articulus V.

De ritibus Missae pontificalis diebus ferialibus.

1. Ad huius capituli complementum necesse quidem esset pauca verba facere de ritibus Missae pontificalis in diebus ferialibus, quae celebratur post Nonam.

2. Episcopus non induitur sacris vestibus in secretario; recitat orationem cappa indutus: Canonici paramenta induunt expleta Nona: non est locus processioni ante Missam, neque aliis huiusmodi praescriptionibus.

---

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

3. Quia vero rare admodum contingit, ut Episcopus Missam pontificalem celebret die feriali, sic ad propositum nostrum satis erunt quae in hanc rem trademus lib. VII, *De ordinatione generali*, quo loco de ritibus etiam Missae pontificalis ferialis disseretur.

APPENDIX AD CAPUT VI

Articulus I.

De concione post evangelium Missae solemnis celebrante Episcopo, vel coram ipso, aut etiam absente.

1. In Dominicis et in Quadragesima deberet regulariter haberi sermo in Missa solemni post evangelium, et argumentum sermonis desumendum esset ex evangelio, quod cantatum est in Missa.

2. Ritus observandus a sacro Oratore variabitur a circumstantiis, videlicet a praesentia proprii Episcopi ordinarii, vel ab absentia Episcopi.

3. Quum aderit Episcopus, Concionator si de clero regulari fuerit, retinebit habitum ordinis sui, et Fratres mendicantes advertant ut dimittant mantellum; sin erit e clero saeculari, debet uti superpelliceo, siquidem quod praescribit Caeremoniale, ut concionator induatur insignibus canonicalibus, respicere non potest nisi Canonicos in sua ecclesia, et contra legum ecclesiasticarum principia se gereret, qui secus faceret. Si Concionator fuerit Canonicus vel Beneficiarius et in sua ecclesia, eodem habitu utetur, quo in choro.

4. Extra Urbem mos est, ut Concionator, si Presbyter sit, stolam induat e collo pendentem, si Diaconus, utatur ipsa posita in humero sinistro et in latere dextro firmata.

5. Pulpitum locabitur in latere epistolae aut evangelii, iuxta situm throni Episcopi, atque ita locabitur, ut a presbyterio nec longius nec propius absit, quo tum ab Episcopo et clero, tum a populo possit facile exaudiri. Erit etiam nudum ex toto, neque ullius generis apparatu exornabitur, quamvis occurrat celebritas insignis.

6. Aequum esset etiam, ut Concionator nequaquam sederet, praesertim si adesset proprius Episcopus: quod si gravi

illi esset incommodo, poterit adhiberi sedile eius altitudinis ut vix appareat Oratorem sedere.

7. Quum cantabitur in Missa graduale, Caeremoniarius vel etiam clericus superpelliceo indutus invitabit Concionatorem, eumque deducet in presbyterium prope abacum, ubi manebit iunctis manibus, ac si fuerit saecularis biretum sustinebit manu ad cantum evangelii, aliquantum conversus ad Diaconum.

8. Caeremoniarius vel clericus, qui comitabitur Concionatorem, meminerit secum ferre formulam Indulgentiarum.

9. Post cantum evangelii, Episcopus osculabitur librum, et accipiet thurificationem, si assistet paratus pluviali; si vero indutus erit cappa, incensabitur Celebrans, qui sedente Episcopo descendet a latere de altari cum Ministris, quibuscum ibit consessum ad scamnum.

10. Quum sederit Episcopus, sedebit etiam chorus, et Presbyter assistens Episcopo redibit ad chorum, et sedebit in suo stallo, seu thurificaverit seu non thurificaverit Episcopum, ut supra.

11. Concionator, postquam sederit Episcopus, proficiscetur cum clerico comitante, et veniet ante altare, ubi faciet genuflexionem, vel reverentiam si fuerit Canonicus et in sua ecclesia; deinde vadet ante thronum, reverentiam vel genuflexionem faciet ante Episcopum eadem regula ac supra, ad thronum ascendet, genua flectet in gradulo cathedrae, vel cum eadem regula stabit profunde inclinatus, osculabitur Episcopi dextram, et benedictionem ab eo petet, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Respondebit Episcopus: *Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis, ut digne et fructuose annunties verba sancta sua. In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti. Amen;* signumque Crucis versus illum faciet ad illa verba *In nomine Patris* etc. Concionator, adhuc flexis genibus vel profunde inclinatus, poscet Episcopum Indulgentias, dicens: *Indulgentias, Pater reverendissime*, et Episcopus respondebit *Consuetas*, vel *Quinquaginta dierum.** Si Ordinarius esset Archiepiscopus, respondebit *Consuetas* vel *Centum dierum.* Si vero fuerit Cardinalis. Concionator dicet *Indulgentias, Pater eminentissime ac reverendissime*, et Cardinalis Episcopus respondebit *Consuetas* vel *Ducentorum dierum.*

12. Concionator assurget, nec dextram Episcopi osculabitur iterum, de throno descendet, genuflexionem aut reverentiam iterabit; tum, si ante altare transibit, repetet genuflexionem aut reverentiam ad altare, et pulpitum conscendet.

13. In pulpito reverentiam vel genuflexionem ad altare, deinceps ad Episcopum conficiet: se componet parumper, et biretum capiti imponet, si utetur: postea nudabit caput, se muniet signo Crucis genua flectet versus altare, et clara voce totam salutationem angelicam recitabit, quod faciet etiam tempore paschali, assurget, operiet caput, sacrumque sermonem exordietur.

14. Si in principio sermonis aut in progressu ipsius, orationem conversurus esset ad Episcopum, aperiet caput, eumque reverebitur profunda reverentia, vel genuflexione.

15. Fine dicendi facto, caput nudabit, et in pulpito ipso flectet genua aliquantum conversus ad altare. Quod si fuerit Canonicus in sua ecclesia, adstabit capite detecto.

16. Tunc Diaconus, qui ministrabit ad altare, nudato capite assurget, ac salutato Celebrante, vadet ante altare, conficiet genuflexionem, vel reverentiam si fuerit Canonicus in sua ecclesia, convertetur deinde ad Episcopum, reverentiam ante ipsum faciet vel genuflexionem, tum loco manens eodem, sed conversus ad Episcopum, cantabit *Confiteor*, iunctis manibus et profunde inclinatus.

17. Episcopus assurget capite mitra cooperto, si paratus pluviali fuerit, bireto autem, si cappa indutus erit, cumque ipso consurgent chorus, Celebrans, Subdiaconus et reliqui omnes.

18. Ad illa verba *tibi*, *Pater* et *te*, *Pater*. Diaconus cantans *Confiteor*, faciet genuflexionem, vel reverentiam profundiorem si Canonicus erit.

19. Cantato *Confiteor*, Diaconus iterata genuflexione, vel reverentia ad Episcopum et ad altare, redibit ad locum suum, et accedens ad scamnum salutabit Celebrantem.

20. Episcopus sedebit capite cooperto, stantibus ceteris omnibus. Concionator assurget, et clara voce leget Indulgentiarum formulam, quam ipsi tradet Caeremoniarius sive clericus assistens, tum de pulpito descendent.

21. Indulgentiarum formula haec est:

« Reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus *N.*, Dei et Apostolicae Sedis gratia huius sanctae Ecclesiae *N.* Episcopus (*vel* Archiepiscopus), dat et concedit omnibus hic praesentibus quinquaginta (*vel* centum) dies de vera Indulgentia in forma Ecclesiae consueta: rogate Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri *N.* divina providentia Papae *N.*, Dominationis suae reverendissimae, et sanctae matris Ecclesiae ».

22. Si Episcopus erit Cardinalis, legetur quae dabitur in appendice libri VIII.

23. Hoc tempore ad thronum approximabunt cappellani cum libro et scotula.

24. Publicata Indulgentia, Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, si paratus erit, vel si non paratus Episcopus sibi tollet biretum et illud tradet primo Diacono assistenti. Postea Episcopus iunctis manibus surget, et recitabit elata voce formulam absolutionis *Precibus et meritis* etc.

25. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus accippiet Crucem archiepiscopalem, quam deferet ad thronum dum publicantur Indulgentiae, et genuflexus in infimo gradu throni sustinebit illam ante Archiepiscopum, imagine Crucifixi ad eum versa.

26. Quando Episcopus assurget, ut incipiat legere formulam absolutionis, omnes in genua procumbent, exceptis Praelatis, siqui aderunt, et Canonicis; genua flectent etiam Ministri Celebrantis, nisi fuerint Canonici. Celebrans autem adstabit, etiamsi non sit Canonicus.

27. Post formulam *Precibus et meritis* etc. et orationem *Indulgentiam* etc. (1), Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens imponent ei mitram. Postea duo Diaconi attollent eius fimbrias pluvialis. Episcopus assurget, et elevans oculos manusque, quas ante faciem suam iunget, accipiet sinistra baculum pastoralem ac trinam benedictionem donabit, dicens *Et benedictio Dei* etc. Quod si cappa erit indutus, ad benedictionem cooperiet caput bireto, neque utetur baculo pastorali.

28. Si fuerit Archiepiscopus et ante se habuerit Crucem, non resumet mitram, et postquam elevaverit oculos manusque, prius quam baculum sinistra accipiat, reverentiam faciet ad Crucem praedictam, tum sinistra accipiet baculum, ac trinam benedictionem donabit dicens *Et benedictio Dei* etc.

---

(1) In Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XXV, n. 3, post orationem *Precibus et meritis*, subiicitur immediate formula *Et benedictio Dei* etc. omissa altera oratione *Indulgentiam, absolutionem*, etc. Attamen, lib. II, cap. XXXIX, n. 3, post orationem *Precibus et meritis*, additur alia *Indulgentiam, absolutionem* etc. In antiquo Pontificali Romano, iussu Innocentii VIII compilato ab Augustino Piccolomineo Pientiae Episcopo, titulo *De Missa pontificali, Pontifice solemniter celebrante*, exstat etiam oratio *Indulgentiam, absolutionem* etc. (fol. 219, edit. 1561, Venetiis, apud Iunctas). Porro ex codice illo duxit originem hodiernum Episcoporum Caeremoniale: et in Sacello pontificio oratio praedicta recitata constanter est: videtur igitur non esse omittenda. A.

29. Episcopus dimittet pastorale, et sedens detegetur mitra a secundo Diacono assistente, assurget, cumque ipso consurget chorus, qui erat genuflexus.

30. Celebrans ad altare a latere redibit, et Missam prosequetur.

31. Si erit Archiepiscopus, non sedens deponet baculum, et Missa continuabitur.

32. In Missis solemnibus pontificalibus ipse Episcopus Celebrans habere debet homiliam, seu sermonem post evangelium. Quod ad ritum servandum in hac circumstantia, dependebit a situ altaris; namque si thronus ita situs erit, ut facile possit a populo exaudiri, faciet homiliam in throno sedens; sin minus, faciet ex altari.

33. Quocirca, si Episcopus homiliam seu sermonem habebit ex throno, postquam thurificatus erit a Presbytero assistente, sedebit, reponetur eius capiti mitra a primo Diacono assistente et gremiale, sedebunt etiam ceteri omnes. Si Presbyter assistens, sedendo a dexteris throni, aliquo modo conspectum Episcopi populo impediret, sedebit in throni plano a sinistris Episcopi.

34. Quando Episcopus sederit, non se signans neque recitans *Ave, Maria,* exordietur homiliam, seu sermonem: quin [illegible] a quibusdam Episcopis solet homilia legi, non recitari [illegible]er.

[illegible]ostquam Episcopus sacram concionem absolverit, a [illegible] Diacono assistente amovebitur gremiale.

[illegible]. Diaconus ministrans discedet de scamno, quo sedebat altare, faciet ad altare, dum praeteribit, reverentiam, [illegible]cedet ante thronum, reverebitur Episcopum, ibique ad Epi[illegible]opum conversus cantabit *Confiteor,* ut supra. Episcopus [illegible]tabit, gestans in capite mitram. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Presbyter assistens publicabit Indulgentias, legens formulam superius relatam, quae dabitur ipsi a Caeremoniario vel a clerico. Ad absolutionem et benedictionem quod attinet, illa omnia fient, quae paullo ante praescripta sunt.

37. Quod si Episcopus pro habenda homilia opus esset ut accederet ad altare, propterea quod nimis longe a populo thronus positus esset, curabitur ut in antecessum praeparetur prope abacum vel alio loco faldistorium cum tegumento respondente colori Officii, et quinque scabella aequalia throni scabellis.

38. Dum Episcopus osculabitur textum evangelii ac thurificabitur, duo tresve clerici ad hoc delegati advertent, ut solicite ponant in medio suppedaneo altaris faldistorium pro Episcopo, et quinque scabella in suppedaneo ipso, tria nempe a latere dextro, duo a sinistro faldistorii.

39. Postquam Episcopus thurificatus erit, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra. Presbyter assistens manebit ante pedes throni, itemque Diaconus et Subdiaconus ad altare ministrantes non sedebunt in scamno, sed exspectabunt ante altare.

40. Episcopus, quum coopertus erit mitra, baculum pastoralem sinistra accipiet ac descendet de throno. Quum de throno descenderit, vel transiens per chorum iturus ad altare, iuxta positionem utriusque, dextera clerum benedicet. Praecedetur a Presbytero assistente, a lateribus habebit Diaconos assistentes, sequentur eum caudatarius, quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, clericusque cum gremiali.

41. Quum venerit ante altare, succedent in assistentia Diaconus et Subdiaconus, ac recedent Diaconi assistentes. Ad vitandam confusionem in mutatione loci, animadvertendum ut Presbyter assistens recedat versus cornu evangelii cum Diacono altaris et cum primo Diacono assistente; Subdiaconus autem cum secundo Diacono assistente versus partem epistolae.

42. Ante altare Episcopus cum assistentibus et Ministris conficient reverentiam ad Crucem, cappellani autem praedicti genuflexionem. Episcopus cum assistentibus et Ministris ascendent ad altare, et sedebunt hoc ordine: Episcopus in faldistorio posito in medio, Presbyter assistens a dextris Episcopi, sed paullo ante, quatenus patietur latitudo suppedanei, et ferme in positione quam servare solet quum throno assistit; Diaconus ministrans sedebit a dextris pariter Episcopi, sed post Presbyterum assistentem; primus Diaconus assistens a dextra Diaconi ministrantis; Subdiaconus sedebit a sinistris Episcopi, et secundus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi ministrantis.

43. Sedens Episcopus dimittet baculum, qui recipietur a respectivo cappellano. Diaconus ministrans genibus eius imponet gremiale. Cappellani a mitra et baculo cum caudatario sedebunt a latere in gradibus altaris ex parte evangelii, reliqui duo a libro et scotula cum clerico a gremiali sedebunt eodem modo a latere epistolae. Postquam sederit Episcopus,

considebit chorus. Tunc Episcopus inchoabit homiliam non se signans nec recitans *Ave, Maria.*

44. Peracta ab Episcopo homilia, chorus et ceteri omnes consurgent. Diaconus ministrans de suppedaneo descendet, inclinabit se ad Episcopum, et stans in gradu superiori a sinistris eius cantabit *Confiteor,* ut supra; tum Presbyter assistens publicabit Indulgentiam. Diaconus ministrans tollet, deinde imponet ei mitram pro absolutione et benedictione, et Presbyter assistens sustinebit ei librum ut supra; post benedictionem, Episcopus de altari descendet, redibit ad thronum eodem ordine ac supra, ibique deposita mitra, adstans intonabit *Credo*, et prosequetur Missam solemnem pontificalem. Diaconus et Subdiaconus, profecto ex altari Episcopo, revertentur ad scamnum suum.

45. Si Episcopus nolit ipse habere homiliam dum cantabit Missam, delegabit Canonicum aliquem, qui sermonem seu sacram concionem habeat post evangelium: hic tamen debebit officio fungi Presbyteri assistentis, etiamsi non esset e dignioruni et seniorum numero. Quapropter postquam thurificaverit Episcopum post evangelium, et Episcopus sederit, ascendet, et profunde inclinatus petet ab eo benedictionem et Indulgentias, ut supra. Accedet deinde ad pulpitum, et paratus pluviali exsequetur totum id quod superius praescriptum est Concionatori. Completo sermone, exspectabit stans dum cantetur *Confiteor*, quo cantato, publicabit Indulgentias, et de pulpito descendet. Hoc casu liber ante Episcopum pro absolutione et benedictione sustinebitur a cappellano respectivo, nisi Presbyter assistens ad thronum redierit.

46. Quando, absente Episcopo ordinario, habebitur sacra concio post evangelium Missae solemnis, Concionator aderit prope abacum ad cantum evangelii, ut superius innutum est. Postquam Celebrans osculatus erit evangelium, Concionator comitatus a clerico procedet in medium chorum ante altare, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, deinde reverentiam ad chorum, et quin petat benedictionem a Celebrante, quamvis esset Episcopus non ordinarius vel Abbas aut praeditus usu Pontificalium, ascendet in pulpitum, et sacram peraget concionem, ut dictum est. Si Episcopus concesserit Indulgentias, peracta concione, publicabuntur illae per formulam consuetam a Concionatore, qui stabit capite nudato.

47. Dimissa concione, Celebrans cum Ministris procedent ad altare, et Missa continuabitur. Concionator redibit in sa-

cristiam, quin prius vadat in chorum, excepto casu, quo nulla alia esset porta, qua intretur in sacristiam, nisi ex parte chori. Tali casu, reverentiam faciet ad chorum et ad altare, quemadmodum quum discessit, iturus ad ambonem seu pulpitum.

Articulus II.

De s. communione distribuenda in Missa pontificali Episcopi ordinarii.

1. Si inter Missam pontificalem Episcopi ordinarii distribuenda sit s. communio clero, ut fit feria V in Coena Domini, in celebratione Synodi dioecesanae, et in alia quacumque circumstantia, una cum ceteris rebus notatis in relativis capitulis, praeparabitur Pyxis cum operculo, in qua aderit particularum numerus communicandis sufficiens, praeparabitur insuper mappa longa linea, ante communicandos extendenda, neque dedeceret si esset acu picta et exornata in suis oris (1); stolae sufficienti numero pro Presbyteris (* et Diaconis), qui de sacra mensa participabunt; plura vasa vitrea cum aqua et vino ac suis mappulis appensis pro purificatione communicatorum; libellus seu tabella, in qua exstet scriptum *Confiteor* cum notisin commodum Diaconi, si necesse ei fuerit: liber cum formula *Misereatur* etc. *Indulgentiam* etc. pro Episcopo.

2. Subdiaconus, postquam Calicem ad altare attulerit pro offertorio, redibit ad abacum, accipiet Pyxidem et coopertam velo deferet ad altare, si tamen id non exsequatur Caeremoniarius vel Sacrista, quod quidem aequius videretur.

3. Diaconus, priusquam Episcopo tradat Patenam cum hostia pro offertorio post praegustationis actum, dextera Pyxidem accipiet eamque ponet in corporali versus latus suum, non in medio, et sustinens eandem sinistra in pede, dextera demet operculum, quod in latere eodem ponet extra corporale.

4. Idem deinde Diaconus accipiet Patenam cum hostia, cumque osculis usitatis tradet illam Episcopo, tum dextera sumptam Pyxidem in pede elevabit ad altitudinem Patenae, prope quam sustinebit ipsam, donec ab Episcopo compleatur oblatio.

(1) Velo humerali pro mappa linea uti in communione non decet. A.

5. Quum Episcopus demittet Patenam cum hostia, facturus per ipsam Crucis signum, et depositurus hostiam super corporale, Diaconus demittet ac ponet Pyxidem in medio corporali ex parte posteriori, ita ut sit post Calicem, eamque teget operculo.

6. Postea Diaconus absterget Calicem, et vinum in eum infundet, ac prosequetur actiones quae sui muneris sunt, ut notatum est articulo praec. de Missa pontificali, n. 118 et seqq.

7. Ad illa Canonis verba *Quam oblationem* etc., Diaconus accedet ad Episcopi dexteram, et manu dextera accipiet Pyxidem, admovebit ipsam prope dextram Episcopi, demet operculum, et reponet illud extra corporale.

8. Episcopus consecrabit hostiam et particulas, elevationem peraget. reponet s. Hostiam super corporale, et genuflexionem iterabit.

9. Genuflexione ab Episcopo iterata, assurget Diaconus, Pyxidem teget operculo, et quo loco erat post Calicem reponet; pallam a Calice amovebit, et rursus genua flectet, ac reliquae praescriptae actiones peragentur.

10. Clerici cum intorticiis manebunt usque ad exitum communionis.

11. Episcopus pacem dabit Presbytero assistenti ac duobus Diaconis assistentibus. Diacono autem et Subdiacono dabit post communionem.

12. Paullo ante communionem duo cappellani superpelliceo induti, qui sustinere mappam ante communicandos debebunt, pergent ad abacum, et primus eorum accipiet mappam praedictam, genuflexionem in medio facient ante altare, et in extremitate graduum illius genua submittent.

13. Item Canonicus ultimus, dummodo sacro ordine constitutus sit, accedet ad abacum, accipiet vas cum vino et aqua et mappulam, et consistet in plano altaris versus cornu evangelii, ministraturus deinceps Canonicis et Magistratui purificationem: id ipsum exsequetur Beneficiarius unus pro Beneficiariis et reliquis de clero.

14. Cappellanus a libro accipiet ex abaco librum pro absolutione, et consistet in latere evangelii ante gradus laterales altaris.

15. Postquam Episcopus Calicem sumpserit, Diaconus Calicem cooperiet palla et ponet super corporale prope latus evangelii. Diaconus genuflectet, Pyxidem accipiet, ad medium

altaris admovebit, ac deteget illam. Episcopus genuflexionem cum Diacono et Subdiacono conficiet, accipiet duas Particulas, easque ponet super Patenam, et Diaconus Pyxidem iterum cooperiet.

16. Postea Diaconus et Subdiaconus venient in extremitatem suppedanei, ibique flectent in medio genua, Diaconus a dextris Subdiaconi. Episcopus genuflectet, sinistra Patenam, dextra Particulam unam accipiet, et convertetur ad Ministros: non dicens *Misereatur* etc. nec *Ecce Agnus Dei* etc. nec *Domine, non sum dignus* etc., communicabit Diaconum, formans cum s. Particula signum Crucis, et dicens tantum *Corpus Domini nostri* etc. Diaconus, priusquam accipiat s. Particulam, osculabitur Episcopi manum ; deinde assurget et osculabitur Episcopum in gena sinistra, dicente Episcopo *Pax tecum*, et ipse respondebit *Et cum spiritu tuo*. Hoc ipsum faciet Episcopus erga Subdiaconum, et Subdiaconus erga Episcopum.

17. Convertetur Episcopus ad altare, et Patenam reponet in corporali. Diaconus et Subdiaconus pergent ad accipiendam purificationem a Canonico, qui porriget eis vas cum mappula, ut superius traditum est, et curabunt, ut hanc actionem expedite exsequantur.

18. Interea communicandi de suis stallis descendent, et in plures ordines divisi in medio presbyterio genua flectent: quod si presbyterium eorum numerum non caperet, loco quisque suo genibus incumbent.

19. Diaconus redibit ad altare, et subsistet in latere epistolae versus angulum altaris in gradu superiori, Subdiaconus pariter stabit contra illum in latere opposito, et Episcopus, iterata ad Sacramentum genuflexione, convertetur ad communicandos, versus cornu evangelii, ne tergum vertat ad SS. Sacramentum.

20. Presbyter assistens recedet de altari, ut locum det Episcopo et Subdiacono, sed animum advertet libro, quem sustinebit cappellanus pro absolutione, ut deinceps declarabitur.

21 Diaconus inclinatus cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libello, seu tabella, ut supra dictum est, illam porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare *Confiteor* desierit, et reponet illam in abaco.

22. Sub finem *Confiteor*, ascendent ad Episcopum Presbyter assistens et duo cappellani cum libro et scotula. Presbyter assistens monstrabit Episcopo *Misereatur* etc.

23. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*. Episcopus recitabit elata voce *Misereatur* etc. et *Indulgentiam* etc., faciens dextera Crucis signum versus communicandos, et recedent cappellani a libro et scotula, qui haec deponet super altare in latere evangelii: etiam Presbyter assistens recedet extra altare, adstans, ut stabit in choro clerus, qui non participabit de sacra mensa. Sin Presbyter assistens et duo praedicti cappellani s. Eucharistiam sumpturi essent, genua flectent simul cum aliis loco suo.

24. Episcopus se convertet ad altare, Diaconus transibit ad eius sinistram in cornu evangelii, Subdiaconus ad dexteram in cornu epistolae, et coniunctim facient genuflexionem.

25. Ascendent ad latera altaris duo cappellani cum mappula, quam explicatam et extensam sustinebunt ante communicandos, nixi genibus in extremitatibus lateralibus suppedanei.

26. Post genuflexionem Diaconus Pyxidem deteget, et accipiet utraque manu, ponens dexteram infra cuppam, sinistram infra pedem: Subdiaconus dextera accipiet Patenam sine purificatorio. Deinde Episcopus, Diaconus et Subdiaconus convertentur versus communicandos. Episcopus autem iunctis manibus se convertet super dexteram suam, ne tergum vertat ad Sacramentum a Diacono sustentum. Et Diaconus advertet, ut Pyxidem sustineat ante Episcopum dum accipiet ss. Particulas, et reducat ad pectus suum, cum communicati osculabuntur Episcopum in vultu. Subdiaconus vero meminerit Patenam supponere mento communicandorum et retrahere illam, postquam divinam Eucharistiam acceperint.

27. Itaque ubi Episcopus cum Ministris conversus erit ad communicandos, ascendent ad altare primi duo, et in extremo suppedaneo genibus instabunt.

28. Episcopus, non dicens *Ecce Agnus Dei* etc. neque *Domine, non sum dignus*, accipiet unam s. Particulam, et faciens per ipsam Crucis signum, ac dicens *Corpus Domini* etc. SS. Sacramentum ministrabit primo, qui priusquam accipiat communionem osculabitur Episcopi manum, accepta autem osculabitur Episcopi genam sinistram. Idipsum deinceps exsequentur ceteri.

29. Clerus excepturus communionem servabit ordinem praecedentiae, qui constitutus est pro candelis et palmis in respectivis diebus accipiendis.

30. Propter varietatem sacrarum vestium, quibus Dignitates et Canonici utuntur, siquo in coetu dispar esset numerus, terni ibunt ultimo loco in coetibus singulis.

31. In accessu et recessu ab altari observabitur ordo innutus pro communione cleri in Missis solemnibus, cap. III, lib. II, n. 295.

32. Curabitur etiam, ut adsit qui suppleat Canonicum delegatum ad porrigendam communicatis purificationem, ut ipse quoque accedere ad altare possit et s. communionem excipere. Quod fiet etiam relate ad clericos intorticia sustinentes, qui communionis tempore stabunt (1) a lateribus altaris, ita tamen ut transitum communicandis non impediant.

33. Siquis aderit Praelatus (non vero Episcopus consecratus), qui velit de sacra mensa participare, si fuerit Presbyter aut Diaconus, paullo ante communionem dimittet mantelletum apud abacum, et supra rochetum induetur superpelliceo et stola e collo pendente vel firmata ab humero sinistro ad latus dextrum: sin autem erit Subdiaconus aut clericus, procedet mantelleto indutus post Canonicos paratos, et Episcopi manum ac faciem osculabitur.

34. Omnes communicandi manum quidem Episcopi ante communionem osculabuntur, sed faciem Canonici tantum parati et Praesules, si qui aderunt.

35. Si velit Episcopus populo quoque ministrare s. communionem, descendet de altari, et veniet ad cancellos seu balaustrium presbyterii, super quo si praeparatae erunt tobaleae, qui duo cappellani sustinebant mappam ante communicandos, recedent; aliter simul cum Episcopo et ceteris Ministris descendent ad balaustrium: Diaconus continuabit sustinere Pyxidem, Subdiaconus Patenam: clerici cum intorticiis pergent et ipsi ad balaustrium, locum sumentes a lateribus Episcopi et Ministrorum, ne tamen impediant actiones ab ipsis persolvendas. Reliqui omnes assistentes Episcopi prope altare manebunt. Communionem Episcopus ministrabit ordine usitato; initium videlicet sumetur ab angulo ex latere epistolae, et procedetur ad alterum in partem evangelii. Uniquisque communicandus osculabitur manum Episcopi antequam s. Particulam accipiat.

---

(1) Genuflexi remanebunt, vel se conferent (nisi ibi fuerint) ad genuflectendum... Caerem. Epis. lib. II, cap. VIII, n. 71, ait: « Ministri funalia habentes surgunt... nisi facienda sit communio; quia tunc remanent genuflexi cum funalibus accensis usque ad finitam communionem ».

36. Communione peracta, Episcopus et ceteri omnes redibunt ad altare: Diaconus autem et Subdiaconus persistent quo loco erunt.

37. Ubi ad altare venerint, Diaconus Pyxidem reponet in medio corporali, et Subdiaconus pariter super corporali Patenam relinquet prope Pyxidem versus cornu evangelii. Siqua superfuerit s. Particula, fiet ab omnibus genuflexio. Diaconus transibit ad Episcopi dextram, Subdiaconus a dextra Diaconi stabit. Presbyter assistens ad librum redibit fungens officio suo.

38. Siqua Particula, ut innuimus, superfuerit in Pyxide, consummabitur ab Episcopo, qui postea purificabit Pyxidem et Patenam quoque, si opus fuerit.

39. Clerici cum intorticiis consurgent post Sacramenti consummationem, genuflexionem facient ad altare, reverentiam ad chorum, et pergent ad exstinguenda ac deponenda intorticia.

40. Caeremoniarius vel Sacrista Pyxidem referet ad abacum, postquam purificata fuerit ab Episcopo. Missa autem ritu praescripto peragetur.

41. Notandum tantum est, quod in Coena Domini nec Ministri neque Canonici debent Episcopum post communionem in vultu osculari.

CAPUT VII.

De Vesperis pontificalibus Episcopi in sua cathedrali quum Missam postridie non cantat

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Ante altare, genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV huius libri.

2. Sex cerei super altari, accendendi saltem quum in accessu et recessu ab ecclesia Episcopus orabit.

In altari maiore. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris plus minus nobilibus, pro qualitate festi.

4. Pallium coloris congruentis Officio.

5. Praeter tres tobaleas, praeparabitur altera seu velum explicatum, quod cooperiat mensam, super qua ponentur in medio paramenta pro Episcopo, videlicet formale in lance, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, et haec omnia contegentur velo amplo concolore paramentis.

6. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano, qui gestaturus eam erit, et in latere epistolae altera auriphrygiata, sive auro intexta. Si pretiosa uti non licebit, praeparabitur solum auriphrygiata in latere evangelii, cum vimpa, seu velo pro cappellano praedicto.

7. Prope abacum ponetur baculus pastoralis, ac si Praesul fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam basis pro stabilienda Cruce archiepiscopali.

8. Gradus altaris contegentur tapeto.

In abaco. — 9. In abaco mantili cooperto praeparabuntur candelabra cum candelis pro acolythis; thuribulum cum navicula; scotula cum candela; Antiphonarium cum tegumento concolore paramentis; Canon pontificalis pro benedictione, nisi ad calcem Antiphonarii inserta esset formula praedicta;

Directorium chori adhibendum a cantore in praeintonatione antiphonarum.

Ante altare. — 10. Faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

In choro. — 11. Thronus Episcopi exornabitur lodicibus et baldachino concolore Officio. In plano superiori aderunt tria scabella lignea, quae cooperta esse non debent panno sericeo vel pulvinis, pro Presbytero assistente ac duobus Diaconis assistentibus. Prope cathedram aderit pulvinus utendus ab Episcopo, si intonandus erit hymnus *Veni, creator,* aut *Ave, maris stella*, vel alter cantandus de Cruce, ad strophen *O Crux*. Gradus autem throni sternentur tapeto.

12. In primis chori subselliis prope thronum ponentur quatuor vel sex pluvialia, prout qualitas festi requirit, pro Canonicis ad quos spectabit parari ex consuetudine ecclesiae. Si thronus situs erit e regione altaris, pluvialia dividentur, dimidia pars ex utroque throni latere ; sin autem locatus erit a latere evangelii, praeparabuntur in scamno seu stallis choralibus quae throno erunt propiora.

Ad balaustrium sive ingressum presbyterii. — 13. Candelabra maiora quatuor vel sex numero cum intorticiis, aut cereis.

§ 2. *In functione.*

14. Ante Vesperas, festivo more sonabunt campanae, semel aut pluries, ex usu cuiusque loci, et sonabunt etiam quum Episcopus ad ecclesiam perveniet.

15. Hora praestituta, quum pulsabitur campanula sacristiae. Canonici habitu chorali induti procedent ad associandum Episcopum, ut praecedenti capite IV. Clericus superpelliceo indutus praesto erit ad portam ecclesiae, qua Episcopus ingredietur. Aderit etiam qui fungatur officio aperiendi et claudendi portam, postquam Episcopus ingressus erit.

16. Clerici afferendis paramentis Episcopo designati, et alii induendis pluviali quatuor aut sex Canonicis, poterunt adesse in choro antequam adveniat Episcopus.

17. Episcopus cappa indutus, associatus a Canonicis, aspersorium accipiet a digniore Capituli, quum erit in limine ecclesiae, et asperget adstantes: procedet ad adorandum SS. Sacramentum, postea accedet ad altare primarium, et facta ad Crucem reverentia, genua flectet in faldistorio, super quo exten-

detur cappa a Caeremoniario, ibique perstabit genuflexus usque ad nutum Caeremoniarii.

18. Dignitates et Canonici petent subsellia, ubi flectent genua, itemque ceteri de choro locum quisque suum occupabunt, ibique procumbent in genua.

19. Quatuor sive sex Canonici designati deponent habitum choralem, et supra superpelliceum vel rochetum, si fruantur usu eius, induentur pluviali. Digniores ipsorum locum occupabunt prope thronum.

20. Dignitates et Canonici seniores cedent locum digniorem Canonicis praedictis, et consistent post illos propter paramenta, quibus induti sunt.

21. Diaconi assistentes subsistent a lateribus Episcopi, ut suo munere fungantur.

22. Paratis praedictis Canonicis, ad nutum Caeremoniarii assurget Episcopus, et facta ad Crucem reverentia, accedet ad thronum, comitantibus illum Diaconis assistentibus. Surgente de faldistorio Episcopo, consurgent etiam ceteri, qui genibus flexis innitebantur.

23. Episcopus in accessu ad thronum, transiens per chorum, benedictionem clero donabit.

24. Ubi discesserit Episcopus de medio presbyterio, clerici duo ex illo loco tollent faldistorium cum pulvinis, et seorsim illud locabunt.

25. Caeremoniarius distribuet paramenta clericis, qui facta deinde ad Crucem genuflexione, accedent ad thronum, ut Episcopus paramentis induatur.

26. Cappellanus a mitra ex altari accipiet mitram pretiosam vel auriphrygiatam, pro ratione temporum, et velum collo impositum adhibebit ad sustinendam mitram.

27. Cubicularius habitu urbano vestitus sequetur Episcopum ad thronum vadentem.

28. Distributis clericis paramentis, Episcopus se ipse nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, deinde a Diaconis assistentibus exuetur cappa, et adiumento iis erit cubicularius, qui ad hunc finem se sistet post secundum Diaconum, et advertet ut expediat extremitatem posteriorem vestis episcopalis; tum accepta cappa recedet a throno eamque deferet in sacristiam, ubi complicabit illam, post Vesperas resumpturus.

29. Priusquam ad thronum ascendant clerici paramenta afferentes, ascendet a latere Presbyter assistens (qui esse de-

beret senior seu antiquior ex Canonicis Presbyteris, ubi praebendae sunt distinctae, qui facta inclinatione ante Episcopum, cum osculis e digito eius educet annulum, quem custodiet apud se, et redibit ad locum suum.

30. Clerici cum paramentis, alius post alium, ascedent ad thronum, et porrigent illa Diaconis assistentibus, qui Episcopum induent, ut notatum est cap. VI praecedenti, art. III, n. 32.

31. Quum primus Diaconus assistens mitram imponet Episcopo, redibit a latere in thronum Presbyter assistens, qui cum osculis consuetis annulum inseret digito annulari Episcopi, et a latere de throno descendens redibit ad stallum suum.

32. Cappellani a libro et a scotula, quum a Diaconis imponetur Episcopo stola, accedent ad abacum, accipient librum cum scotula, et facta genuflexione ad altare, deinde ad Episcopum prope thronum, consistent iuxta secundum Diaconum assistentem in throni gradu secundo.

33. Inserto annulo Episcopi digito, et profecto de throno Presbytero assistente, secundus Diaconus assistens se sistet ante Episcopum, reverentia profunda salutabit ipsum, et conscenso gradulo cathedrae, detrahet eius capiti mitram, quam tradet cappellano, descendet de gradulo, atque iterata reverentia recedet ad scabellum suum.

34. Si Episcopus utetur mitra pretiosa, cappellanus a mitra vadet ad altare, et deponet super mensa mitram pretiosam; accipiet auriphrygiatam, et cum ipsa redibit ad thronum.

35. Episcopus nudatus mitra assurget, ac totus chorus cum ipso; recitabit submissa voce *Pater noster* et *Ave, Maria*. Deinde Diaconi assistentes attollent eius fimbrias, pluvialis, et cappellani a scotula et libro se sistent ante illum, et facta genuflexione, praesentabunt ei librum apertum. Diaconi assistentes monstrabunt ei quae cantare debebit e libro. Episcopus se signans cantabit *Deus, in adiutorium* etc. cum *Gloria Patri*.

36. Statim ac Episcopus cantaverit versiculum praedictum, cappellanus a libro claudet librum, et una cum altero cappellano a scotula genuflectent ante Episcopum, et recedent prope secundum Diaconum assistentem.

37. Caeremonioniarius accipiet ex abaco librum pro antiphonis praecinendis, ac statim post cantatum *Gloria Patri*, invitabit Canonicum vel Beneficiarium aut alium, cuius munus erit praecinere antiphonas. Hic comes additus Caeremoniario faciet cum ipso in medio choro reverentiam vel genuflexionem

ante altare, tum accedent ad thronum, et facta ad Episcopum reverentia vel genuflexione, ante thronum consistent.

38. Cantato a choro *Sicut erat* cum *Alleluia* vel cum *Laus tibi, Domine* etc., pro ratione temporis, Canonicus vel Beneficiarius supradictus accipiet a Caeremoniario librum, et Episcopo praecinet submissa voce antiphonam primam.

39. Immediate se sistent ante Episcopum cappellani a libro et a scotula, et Episcopus intonabit primam antiphonam, quam prosequetur cantorum chorus.

40. Cappellani antedicti, intonata ab Episcopo antiphona, recedent cum debitis genuflexionibus, et scotulam librumque ad abacum referent.

41. Beneficiarius seu Canonicus librum restituet Caeremoniario; tum facta cum eodem genuflexione vel reverentia ad Episcopum, redibunt ante altare, ubi reverentiam vel genuflexionem, ut supra, conficient, et revertentur ad locum suum.

42. Sub finem cantus primae antiphonae, cantores duo, superpelliceo induti, discedent de loco suo; procedent ante altare, et genuflectent prius ad Crucem postea ad Episcopum. Completo antiphonae cantu, e libro quem secum ferent intonabunt primum psalmum, quo intonato, statim se convertent simplicem facientes inclinationem ad illam chori partem, quae cantum psalmi prosecutura erit. Iterata deinde ad altare et ad Episcopum genuflexione, ac mutua se salutantes reverentia, ad sua loca revertentur.

43. Ad intonationem psalmi sedebit Episcopus, et a primo Diacono cooperietur mitra. Cum Episcopo sedebit chorus universus.

44. Psalmo intonato, Presbyter assistens de stallo discedet, ac facta reverentia prius ad altare, dein ad Episcopum ante thronum, ascendet in planum throni, et sedebit in scabello assistentiae toto Vesperarum tempore, cum exceptionibus, quae tradentur deinceps.

45. Postquam Presbyter assistens ad thronum ascenderit, quatuor cappellani a mitra etc., facta ad altare et ad Episcopum genuflexione, sedebunt in gradibus anterioribus throni.

46. Ceteri clerici sedebunt in gradibus altaris.

47. Cantabitur psalmus, et ad versiculum *Sicut erat* post *Gloria Patri*. Caeremoniarius, sumpto ex abaco libro pro antiphonarum intonatione, accedet ad chorum, et invitabit Canonicum vel Beneficiarium, qui primam antiphonam praecinuit Episcopo, sive alium ad quem spectabit.

48. Facient simul reverentiam vel genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum, et approximabunt ad chorum, ac subsistent ante digniorem, qui debet secundam antiphonam intonare.

49. Completo cantu seu repetitione primae antiphonae, praedictus Canonicus vel Beneficiarius salutabit eum, qui secundam debebit intonare, eique submissa voce praecinet ipsam. Dignitas seu Canonicus dignior, qui hanc secundam antiphonam intonaturus erit, nudabit caput, assurget ac totus chorus cum eo, capite pariter nudato, exceptis Assistentibus apud thronum sedentibus, qui cum Episcopo sedere prosequentur. Canonicus dignior secundam antiphonam intonabit, et salutatus ab illo qui intonuerit, rursus sedebit, cumque ipso considebunt omnes, qui ad hanc intonationem assurrexerunt. Canonicus vel Beneficiarius cum Caeremoniario exsequentes debitas reverentias, ut supra, ad locum suum redibunt.

50. Cantabitur a choro antiphona secunda, cuius sub finem duo cantores induti superpelliceo procedent, ut supra, ante altare, et secundum psalmum intonabunt.

51. Idem ordo servabitur in reliquis antiphonis, quas intonabunt digniores chori, et in intonatione psalmorum ceterorum. Advertetur, ut ad verba *Sit nomen Domini benedictum* in psalmo CXII, *Laudate, pueri,* Episcopus inclinet,non vero detegat caput; ceteri omnes caput detegant et inclinent.

52. Ad repetitionem quintae antiphonae, cappellani a libro et a scotula consurgent, et cum debitis reverentiis pergent ad abacum, accipient librum cum scotula, et redibunt ad thronum, subsistentes prope secundum Diaconum assistentem.

53. Caeremoniarius, resumpto ex abaco libro, accedet ad chorum et invitabit Beneficiarium seu Canonicum vel alium ad quem spectabit cantare capitulum.

54. Hoc tempore, cappellani a mitra et baculo atque clerici sedentes in gradibus altaris consurgent, ac facta genuflexione ad altare, dein ad Episcopum, hi consistent ante abacum, illi manebunt prope thronum.

55. Caeremoniarius cum Cantore capituli, ut supra, facient reverentiam vel genuflexionem ad altare et ad Episcopum, et consistent quo loco cantatur epistola, caventes ne tergum ad altare, neve ad Episcopum convertant.

56. Absoluto cantu seu repetitione quintae antiphonae post psalmum, assurget Episcopus retinens capite mitram, cumque eo totus chorus nudato capite.

57. Canonicus vel Beneficiarius, stans loco indicato, cantabit capitulum. Dum respondebitur canendo *Deo gratias*, idem Canonicus seu Beneficiarius librum claudet, ac facta reverentia vel genuflexione ad altare, veniet cum Caeremoniario ante thronum, ibique reverentia aut genuflexione ad Episcopum exsequutus, stans ei praecinet hymnum.

58. Praeintonato hymno, sedebit Episcopus, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

59. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum scotula, et libro, exsequentes genuflexiones superius praescriptas.

60. Episcopus assurget, et hymnum intonabit, quem prosequetur chorus canendo.

61. Post intonatum ab Episcopo hymnum, discedent duo praedicti cappellani et Canonicus vel Beneficiarius, qui praecinuerit hymnum, et ad locum quisque suum revertentur.

62. Si intonandus erit hymnus *Ave, maris stella* aut *Veni, creator,* ponetur pulvinus a Caeremoniario in gradulo cathedrae sive sedis throni, ibique genuflectet Episcopus, qui nudabitur etiam pileolo, et assurget postquam cantata fuerit prima strophe, ut notatum est cap. VI praecedenti, art. II, n. 59.

63. Cappellanus a mitra, accepta a secundo Diacono mitra auriphrygiata, qua usus erit Episcopus, procedet ad altare, ibique deposita mitra auriphrygiata, accipiet pretiosam, et redibit ad thronum. Si mitrae pretiosae usus non esset, remanebit apud thronum cum mitra auriphrygiata.

64. Sub hymni finem duo acolythi genuflexionem in medio choro versus Episcopum, deinde ante altare conficient, ascendent illuc a latere, et mensam denudabunt suprema tobalea, seu panno sericeo, quo cooperta erit, complicantes illum ad medietatem; tum de altari descendent, et iteratis eisdem genuflexionibus, ad abacum redibunt.

65. Advertet hoc tempore thuriferarius, ut praeparet ignem in thuribulo, et praesto sit quum in ipsum iniiciendum erit incensum.

66. Ad conclusionem hymni, in invocatione * et glorificatione Personarum SS. Trinitatis, omnes inclinabunt caput.

67. Quum versiculus a cantoribus cantabitur, cappellanus a baculo perget ad altare, accipiet baculum pastoralem, et redibit ad thronum.

68. Sub hymni finem, qui duo cantores intonuerint psalmos, cum genuflexionibus superius innutis ante altare procedent,

cantabunt versiculum, et iteratis genuflexionibus revertentur ad locum suum.

69. Quum versiculo hymni pausatim respondebitur a choro, Caeremoniarius cum Canonico vel Beneficiario, qui praecinuerit primam antiphonam et hymnum Episcopo, prodibunt in medium chorum, et conficient reverentiam vel genuflexionem. Canonicus vel Beneficiarius antedictus praecinet Episcopo antiphonam ante *Magnificat.*

70. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula. Tunc Episcopus intonabit antiphonam, quam cantorum chorus in cantu prosequetur.

71. Canonicus vel Beneficiarius, qui praecinuit antiphonam, cum reverentiis praedictis redibit ad locum suum.

72. Thuriferarius cum turibulo, peractis ad altare et ad Episcopum debitis genuflexionibus, ascendet a latere ad thronum, ibique consistet exspectans donec incensum demittatur in thuribulum.

73. Episcopus, intonata antiphona, sedebit denuo, ac primus Diaconus imponet ei mitram pretiosam, si uti licebit, secus auriphrygiatam, quo facto recedet ad scabellum suum, advertens ut simul cum Diacono secundo attollat fimbrias pluvialis Episcopi.

74. Presbyter assistens, relicto bireto super scabello suo, ad Episcopi dexteram accedet.

75. Se sistet ante Episcopum thuriferarius, qui tradita Presbytero assistenti navicula, genuflexus in gradulo cathedrae, praesentabit ei thuribulum apertum.

76. Presbyter assistens cum osculis usitatis ministrabit Episcopo cochleare cum navicula.

77. Episcopus cum formula et benedictione consueta incensum iniiciet in thuribulum.

78. Presbyter assistens naviculam restituet thuriferario, qui clauso thuribulo vadet ad altare cum debitis genuflexionibus, et subsistet in latere epistolae prope suppedaneum.

79. Cantores intonabunt *Magnificat,* consurget clerus et Episcopus, qui se signabit.

80. Cantores iidem, intonato *Magnificat,* redibunt ad locum suum.

81. Episcopus accipiet sinistra baculum pastoralem, descendet de throno, et praeeunte Presbytero assistente procedet ad altare, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequentibus caudatario, extremi-

tatem posteriorem vestis sustinente, et cappellanis a mitra et baculo.

82. Transiens autem Episcopus per chorum, dextera benedicet Canonicos et reliquum clerum.

83. Presbyter assistens accelerabit gradum vadens ad altare, et conscenso suppedaneo in latere epistolae, accipiet a thuriferario thuribulum, mox traditurus Episcopo.

84. Progressus Episcopus ante gradus altaris deponet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra: deinde, cum Diaconis assistentibus reverentia profunda salutabit Cruçem, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, accipiet a Presbytero assistente thuribulum, et altare adolebit.

85. Presbyter assistens, tradito Episcopo thuribulo, recedet in latus epistolae extra suppedaneum altaris.

86. Poterit ab Episcopo cum Assistentibus recitari *Magnificat,* quum altaris thurificatio peragetur.

87. Sub finem thurificationis, accedent ad Episcopum cappellani a mitra et baculo, qui thurificationis tempore stabunt in plano ante altare.

88. Thurificatione peracta, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, hic thuriferario.

89. Episcopo mitra rursus imponetur a primo Diacono assistente, et sinistra recipiet baculum pastoralem.

90. Deinde medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustollent, de altari descendet, reverebitur Crucem et redibit ad thronum, praeeunte Presbytero assistente, et sequentibus duobus praedictis cappellanis. Quum transibit per chorum, dextra benedicet Canonicos et reliquum cleri.

91. Presbyter assistens non ascendet ad thronum, sed stabit ante gradus illius, recedens aliquantum, ut libere possit transire Episcopus, quem profunda reverentia salutabit, dum transibit iturus in thronum. Caeremoniarius invitabit Beneficiarium vel alium, ad quem spectabit adolere chorum, eumque deducet ante thronum prope Presbyterum assistentem.

92. Episcopus ad thronum ascendet, sed non sedebit in sede seu cathedra, ac tradito baculo pastorali respectivo cappellano, adstabit mitram capite gestans, et iunctis manibus. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, et Episcopum triplici ductu stans adolebit, profunda reverentia ipsum salutans ante et post thurificationem. Episcopus autem, post thurificationem acceptam, dextera benedicet eum, et sedebit.

93. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet mitram. Tum Episcopus assurget, recipiet baculum pastoralem, quem iunctis manibus continebit, atque hoc statu usque ad finem cantici praedicti permanebit.

94. Presbyter assistens thuribulum tradet Beneficiario vel alii, cui continget adolere chorum, redibit ad scabellum suum, accipiet manu biretum, seque convertet ad Beneficiarium praedictum.

95. Hic stans aliquantum super dexteram suam, duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, debita inclinatione eum salutans ante et post thurificationem, deinde incensabit Diaconos assistentes, Canonicos pluviali paratos, Dignitates, Canonicos et reliquos, quemadmodum descriptum fuit cap. IV, lib. I.

96. Thurificato in throno Episcopo, acolythi illi duo, qui mensam altaris nudaverant supremo tegumento, redibunt ad altare, iterumque cooperient illud qua tobalea quove panno contectum antea erat, et revertentur ad locum suum.

97. Cantato *Gloria Patri,* Episcopus deponet baculum, sedebit, et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra. Sedente Episcopo, Assistentes quoque et chorus considebit (1).

98. Presbyter assistens post *Gloria Patri* sedentem Episcopum reverebitur, descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum, functus officio assistentiae.

99. Acolythi sument ex abaco candelabra cum candelis accensis, venient ante altare, ac genuflectent, deinde ante thronum, ibique pariter facta ad Episcopum genuflexione, dirimentur et consistent fere e lateribus throni, sed e regione ipsius et versa facie ad Episcopum.

100. Cappellani a libro et a scotula, si haec reliquerint in abaco, recipient, et subsistent prope secundum Diaconum assistentem.

101. Sub finem repetitionis antiphonae, secundus Diaconus assistens nudabit mitra Episcopum, qui assurget, et se sistent ante eum cappellani cum libro et scotula. Episcopus conversus ad altare cantabit *Dominus vobiscum* et orationem iunctis manibus.

102. Siqua fiet commemoratio, antiphona cantabitur a choro, et qui duo cantores psalmos intonuerint et cantaverint

---

(1) Vide notam ad pag. 63, n. 149.

versiculum, procedent ante altare ad canendum versiculum commemorationis, postea *Benedicamus Domino.*

103. Post orationem, vel post commemorationem, Episcopus iterum cantabit *Dominus vobiscum*, et duo praedicti cantores *Benedicamus Domino,* tono praescripto in Officio.

104. Acolythi, debitis genuflexionibus ad Episcopum et ad altare factis, discedent a throno, et candelabra super abacum reponent.

105. Si in Antiphonario formula benedictionis pontificalis inserta non esset, curae erit clerico alicui ad thronum afferre Canonem pontificalem, et ipsum tradere cappellano a libro.

106. Cantato *Benedicamus Domino,* cui respondetur a choro canendo, vel sonantibus organis. Episcopus sedebit, ac mitra rursus cooperietur.

107. Episcopus assurget, et cantans ℣. *Sit nomen Domini benedictum* etc., benedictionem donabit, genua flectentibus omnibus, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt. Cappellanus a libro, quem sustinebit apertum ante Episcopum, recedet aliquantulum ad sinistram Episcopi, ne conspectum eius impediat adstantibus. Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Episcopus, antequam dicat *Pater,* pastorale sinistra accipiet.

108. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus crucifer superpelliceo indutus sumet Crucem archiepiscopalem, et quum ac cantoribus cantabitur *Benedicamus Domino,* venient ad thronum, nec reverentiam neque genuflexionem faciens ad altare sive ad Archiepiscopum: flectet genua in infimo throni gradu, Crucem sustinens imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum. Mitram in benedictione Archiepiscopus non adhibebit, ac priusquam sinistra accipiat baculum pastoralem, reverebitur Crucem, quae stabit in conspectu eius. Donata benedictione, recedet a throno crucifer, et rursus locabit Crucem in basi, qua erat stabilita.

109. Post Episcopi benedictionem, clerici delegati ad recipienda paramenta, accedent ad thronum, ut traditum est cap. VI huius libri, art. II, n. 95 et seq.

110. Si qualitas Officii patietur, sonabitur organis dum exuetur Episcopus.

111. Clerici delegati ad recipienda pluvialia a Canonicis paratis adhibita, reportabunt indumenta canonicalia in canistro; Canonici praedicti exuentur pluviali, et resumpto habitu chorali, se recipient ad stallum suum.

112. Paramenta Episcopi referentur a clericis ad altare, ibique reponentur, quomodo initio functionis, et cooperientur velo. Hoc ipsum facient cappellani a mitra et baculo.

113. Clerici duo restituent ante altare faldistorium cum pulvinis, et cubicularius perget ad thronum afferens cappam Episcopi, et consistet prope secundum Diaconum assistentem.

114. Exuto omnibus paramentis Episcopo imponetur cappa a cubiculario, adiuvantibus Diaconis assistentibus, qui cappam in parte anteriori explicabunt. Cubicularius autem extremitatem posteriorem vestis Episcopi alligabit.

115. Post haec, Episcopus, manu sumpto bireto, de throno descendens accedet ad faldistorium, reverebitur Crucem altaris, et flexis genibus brevi orabit; deinde assurget, reverentiam ad Crucem iterabit, ac perget adoratum SS. Sacramentum.

116. Clerus associabit Episcopum redeuntem ad residentiam suam, ordine praescripto cap. IV huius libri.

117. Discedente de ecclesia Episcopo, festivo more sonabunt omnia aera campana.

118. Idem ordo servabitur postridie, quum Episcopus pluviali paratus Missae interierit. Si Missae solemni assistet cappa indutus, non utetur paramentis ad Vesperas, sed servabit methodum praescriptam seq. cap. VIII, art. III.

119. Quibus diebus assistit Missae solemni Episcopus indutus pluviali, cap. XXXIV libri secundi Caeremonialis Episcoporum recensetur.

CAPUT VIII.

De assistentia Episcopi ad Missam et Vesperas solemnes.

Articulus I.

De assistentia Episcopi pluviali parati in Missa solemni a Canonico celebrata.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparatur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis eius generis, quod superius, cap. IV, declaratum fuit.

2. Altare exornabitur pro qualitate solemnitatis: aderunt in candelabris cerei, saltem accendendi in accessu Episcopi, et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti, proprium ecclesiae, ut adsit sacellum distinctum, vel corpus sive insignes illius Reliquiae, quae sint expositae in altari diverso a maiori, praeparabitur ante altare illud genuflexorium, et Episcopus poterit ibi orare aut in accessu ad ecclesiam postquam adoraverit SS. Sacramentum, aut post Missam solemnem.

Apud altare maius. — 4. Thronus ornabitur paratibus eius coloris qui congruit festo, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro assistentibus, ac tapetum quod contegat gradus. Prope cathedram ponetur pulvinus in usum Episcopi, eritque concolor paramentis.

5. Presbyterii pavimentum sterni poterit amplo tapeto viridis coloris, et ante altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus flectet genua.

6. Altare ornabitur pallio congruente, tobaleis ac tapeto, quod gradus omnes cooperiet. Super altari sex candelabra erunt cum cereis et Crux in medio aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt, iuxta qualitatem festi.

7. Super mensam altaris disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore pa-

ramentis. Prope paramenta ponetur formale seu pretiosum seu simplex in pelvicula. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, et in parte epistolae auriphrygiata. Si mitra pretiosa uti non liceret, ponetur auriphrygiata cum velo in latere evangelii. Baculus pastoralis apud altare praeparabitur.

8. A latere epistolae statuetur scamnum coopertum aulaeo laneo pro Celebrante et Ministris.

9. In latere eodem prope parietem erit abacus alba tobalea coopertus, in quo ponetur Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia contegentur velo Calicis. Ampullae plenae vini et aquae in pelvicula: campanula: instrumentum pacis contectum velo, si Magistratus interierit Officio: duo vel quatuor intorticia pro elevatione, secundum dignitatem Celebrantis et usum ecclesiae: legile vel cussinus cum Missali instructo tegumento concolore paramentis pro Celebrante: Epistolarium et Evangeliarium eodem tegumento: Missale pariter cum tegumento eiusdem coloris, et scotula pro Episcopo: Canon pontificalis pro benedictione: tabella seu libellus cum formula indulgentiae: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

10. Prope latus evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus assistens Officio fuerit Metropolita.

11. Ad balaustrium presbyterii disponentur quatuor aut sex candelabra maiora cum cereis, aut intorticiis.

In sacristia. — 12. Paramenta pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cingula, tres albae tresque amictus.

13. Duo candelabra cum candelis pro acolythis: superpellicea pro clericis inservientibus: vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum in ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

14. Interea, dum cantabitur Officium, sonabunt omnia aut aliqua aera campana, pluries vel una tantum vice, iuxta locorum consuetudinem, signum functionis.

15. Recitata in choro Hora tertia, sive alia Hora pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae, tit.

XV, n. 2: cessabit Officium, et sonitu campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo ad associandum Episcopum, ut cap. IV huiusce libri.

16. Hoc tempore se parabunt in sacristia Celebrans et Ministri, qui parati procedent ad altare, praeeuntibus acolythis cum candelabris ardentibus, Celebrans reverentiam faciet ad Crucem, et ceteri omnes genuflexionem; si sacri Ministri essent Canonici ecclesiae illius, facient et ipsi reverentiam: pergent deinde ad scamnum sibi praeparatum, et sedebunt exspectantes adventum Episcopi. Acolythi deponent super abacum candelabra, et consistent ante vel prope abacum ipsum.

17. Adveniente ad ecclesiam Episcopo, sonabunt festivo more, campanae, et organa quoque, si qualitas Officii requiret.

18. Ingressus in ecclesiam Episcopus adorabit SS. Sacramentum, postea proficiscetur ad altare maius.

19. Episcopo intrante in presbyterium, Celebrans cum sacris Ministris nudabunt caput et consurgent.

20. Quum Episcopus ante faldistorium pervenerit, antequam salutet Crucem, benedictionem dextera donabit Celebranti et Ministris, qui se inclinabunt profunde: Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflectent hoc actu, deinde assurgent.

21. Episcopus reverebitur Crucem altaris, genua flectet in faldistorio, ac brevi tempore orabit.

22. Interim Canonici et reliqui de clero, qui sequebantur Episcopum, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem altaris, occupabunt locum suum; exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui consistent prope Episcopum.

23. Clerici, allaturi ad thronum paramenta Episcopi, genua flectent apud altare.

24. Oratione peracta, Episcopus assurget, Crucem altaris salutabit, benedicet Celebrantem cum Ministris, qui reverentiam facient, ut supra, et accedet ad thronum, benedicens clerum dum per chorum transibit, vel prius quam ad thronum ascendat, iuxta dispositionem presbyterii. Celebrans et Ministri iterum sedebunt in scamno.

25. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequetur caudatarius sustinens extremitatem posteriorem cappae, et cubicularius.

26. Clerici duo faldistorium amovebunt a medio presbyterio statim ac discesserit Episcopus, et seorsim reponent illud prope abacum.

27. Interea paramenta Episcopi distribuentur clericis.

28. Episcopus in throno sedebit, et accedentibus clericis cum paramentis, caput bireto nudabit, assurget, ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, eum exuent cappa.

29. Cubicularius expediet Episcopo extremitatem posteriorem vestis talaris, et accepta cappa discedet a throno, eamque complicabit in sacristia, resumpturus eandem post Missam.

30. Dignitates et Canonici de suis stallis descendent, venient in medium chorum, et circulum efficient circa Episcopum, qui per Caeremoniarium invitabit eos ad operiendum bireto caput (1).

31. Diaconi deinde assistentes Episcopum parabunt amictu alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui firmabitur formale. Postea primus Diaconus assistens imponet ei mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam. Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem.

32. Quum Episcopus induetur pluviali, Celebrans cum Ministris ad altare procedent, et facta respective reverentia vel genuflexione ad Crucem, consistent seorsim ante altare in latere evangelii.

33. Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui redibunt ad locum suum, assurget, de throno descendet, benedicet clerum, et procedet ad altare, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et baculo.

34. Ante gradus altaris Episcopus deponet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

35. Celebrans discedet a Ministris, et se addet Episcopo a sinistris eius.

36. Diaconi assistentes adstabunt post Episcopum, et Ministri Celebrantis stabunt post Celebrantem ipsum, advertentes ut absint ab eo tres aut quatuor passus, ac nisi fuerint Canonici genibus procumbent. Reliqui cappellani Episcopi erunt genuflexi post Diaconos assistentes.

37. Episcopus simul cum Celebrante faciet reverentiam ad altare, et inchoabit Missam, respondebit Celebrans, et in *Confiteor* ad verba *tibi*, *Pater,* et *te, Pater*, convertetur aliquantulum ad Episcopum.

---

(1) Vide notam pro casu simili ad pag. 89, n. 52.

38. Diaconi assistentes recitabunt confessionem inter se. Hoc ipsum facient Ministri Celebrantis, itemque cappellani praedicti.

39. In choro alternatim recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis, videlicet Praelati et Canonici stabunt, reliqui genua flectent.

40. Celebrans, postquam responderit *Amen* ad precem *Indulgentiam* etc., se inclinabit Episcopo, discedet ab eo, et redibit ad Ministros suos, qui, si erunt genuflexi, consurgent, medium accipient ipsum, qui cum eisdem prosequetur *Deus, tu conversus* etc. (1).

41. Postquam Celebrans a latere sinistro Episcopi discesserit, succedent ad latera Episcopi Diaconi assistentes, quibuscum ipse prosequetur Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc.

42. Aderit interea promptus cum thuribulo et navicula thuriferarius. Cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam, et haec deferent ad thronum.

43. Cum Episcopus dixerit *Oremus*, nullam adiungens aliam orationem, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa aut auriphrygiata, ut supra. Accipiet sinistra baculum pastoralem, et conversus ad Celebrantem benedicet ipsum, deinde clerum, et in thronum ascendet, comitatus a Ministris supra dictis.

44. Celebrans, quando Episcopus accedet ad thronum, medius inter sacros Ministros ascendet ad altare, dicens orationem *Aufer a nobis* etc., osculabitur altare, et exspectabit, dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

45. Episcopus in throno sedebit, ac deponet baculum, et Presbyter assistens (nempe antiquior ex Canonicis Presbyteris, si praebendae sunt distinctae) ascendet a latere ad thronum, ibique consistet a dextris Episcopi.

46. Caeremoniarius vel thuriferarius afferet thuribulum ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti, ac ge-

(1) Episcopus recitare confessionem debet cum Celebrante. Confessio autem completur oratione *Indulgentiam, absolutionem*, etc. Quocirca tradimus Celebrantem prosequi debere preces reliquas *Deus, tu conversus* etc. cum Ministris, siquidem preces istae respiciunt specialiter Celebrantem in introitu ad altare. Hinc videretur regulariter cum Episcopum tum clerum in choro non debere eas recitare. Quod si numero sequenti describimus Episcopum prosequentem praedictas preces cum Diaconis assistentibus, sequuti sumus consuetudinem quandam vulgo receptam, quae utrum retinenda an tollenda sit, iudicium ad nos minime spectat proferre. A.

nuflectens ante Episcopum, praesentabit ipsi thuribulum apertum, Episcopus incensum, ministrante cum osculis usitatis Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum cum benedictione.

47. Thuriferarius recipiet naviculam, recedet a throno, et ad altare afferet thuribulum, quod tradet Diacono et hic Celebranti, qui altare adolebit.

48. Presbyter assistens a latere descendet de throno, et redibit ad locum suum.

49. Caeremoniarius Celebrantis curabit, ut amoveatur ac deinde reponatur in latere epistolae Missale cum cussino vel legili.

50. Celebrans, thurificato altari, thuribulum restituet Diacono, a quo thurificabitur duplici ductu. Postea Celebrans leget introitum, ut in aliis Missis solemnibus.

51. Thuriferarius vel Caeremoniarius receptum thuribulum feret ad imum throni.

52. Eodem tempore, Presbyter assistens discedet de loco suo, et perget ante thronum, curans ut ibi praesto sit, quum adveniet thuriferarius.

53. Facta cum ipso ad altare, deinde ad Episcopum, reverentia, et accepto a thuriferario thuribulo, adolebit Episcopum triplici ductu, salutans ipsum reverentia profunda ante et post quam thurificaverit eum.

54. Episcopus ad thurificationem suam assurget, et postquam thurificatus fuerit, dextra benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo tradito thuriferario, et iterata reverentia ad Episcopum et ad altare, ad locum suum reveniet in chorum; thuriferarius autem referet thuribulum ad abacum.

55. Episcopus sedebit, et secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

56. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea Episcopus utebatur, eamque deferet ad altare ibique deponet; tum sumet auriphrygiatam, et cum ipsa prope thronum redibit.

57. Interea Dignitates et Canonici de suis stallis descendentes, circulum efficient circa Episcopum, observantes quod praescribitur in Caeremoniali Episcoporum, cap. XXI, lib. I. Et advertent ut simul ad circulum descendant, faciant reverentiam ad altare et ad Episcopum, atque ita congregentur, ut nulla fiat divisio inter Dignitates et Canonicos neque inter Canonicos ipsos, in quibus praebendae distinctae erunt ordine

presbyterali, diaconali et subdiaconali, excepto casu, quo altare versum sit ad populum et thronus stet contra altare; tunc enim, ne terga ad altare vertantur, efficientur duo semicirculi.

58. Sistent ante Episcopum duo cappellani cum Missali et scotula.

59. Episcopus assurget, et leget e Missali introitum, quo lecto, recedent cappellani praedicti, et Episcopus simul cum Canonicis recitabit *Kyrie*.

60. Si cantus *Kyrie* esset prolixus, Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

61. Quod si completus erit cantus *Kyrie*, manebunt Canonici in circulo ut recitent *Gloria*, et Episcopus non sedebit.

62. Celebrans procedet ad medium altaris, et post eum sui Ministri, quin ullam faciant ad Episcopum reverentiam.

63. Celebrans intonabit *Gloria in excelsis*, et cantores prosequentur.

64. Episcopus hymnum hunc recitabit memoriter cum Canonicis, qui erunt in circulo, et hoc recitato benedicet eos: ipsi autem, reverentia ad Episcopum et ad altare iterata, ad sua subsellia revertentur.

65. Sedenti Episcopo rursus imponetur mitra auriphrygiata a secundo Diacono assistente.

66. Presbyter assistens, recitato *Gloria* in circulo, non redibit ad stallum suum in chorum, sed veniet ad thronum, et antequam conscendat gradus ipsius, reverentiam faciet ad altare, dein ad Episcopum, tum ascendet, et sedebit in scabello assistentiae.

67. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo sedebunt in gradibus throni, et cappellanus a baculo relinquet prius baculum ipsum applicitum parieti prope thronum.

68. Celebrans, recitato *Gloria*, salutabit cum Ministris Crucem altaris, et quin faciat reverentiam ad Episcopum, ibit cum ipsis sessum ad scamnum praeparatum in latere epistolae, descendens a latere de altari.

69. Celebrans caput nudabit ad verba *Adoramus te*, ad *Gratias agimus* etc., itemque Episcopus inclinabit caput, quemadmodum praescribunt rubricae.

70. Sub finem *Gloria* cantati, consurgent Celebrans cum Ministris, qui relictis biretis in scamno, procedent ad altare, quo priusquam perveniant et reverentiam faciant, salutabunt Epi-

scopum, et Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem exsequentur cum ad Episcopum tum ad altare.

71. Completo cantu *Gloria*, secundus Diaconus assistens nudabit Episcopum mitra.

72. Quum Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, assurget Episcopus, et stabit donec orationes cantatae fuerint.

73. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus recipiet librum epistolarum, sed non discedet de loco suo.

74. Absolutis orationibus, Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens reponet capiti eius mitram auriphrygiatam.

75. Tunc Subdiaconus procedet ante altare, et reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem. Deinde vadet aliquantum versus thronum, et conficiet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum. Postremo veniet quo loco solet cantari epistola, et sustinens ipse sibi librum, quamvis esset Canonicus, epistolam cantabit.

76. Quo autem loco sit cantanda epistola, consideretur situs altaris: namque si altare positum est e regione throni, epistola cantatur in latere quod epistolae nuncupatur, aliquantulum versus chorum, et Subdiaconus stabit facie versa ad cornu evangelii, ne vertat humeros ad altare et ad Episcopum. Sin altare adhaeret muro et thronus situs est a latere altaris, cantatur epistola in principio presbyterii in eodem epistolae latere, et Subdiaconus stabit facie versa ad altare.

77. Dum Subdiaconus procedet ad cantandam epistolam, cappellani a libro et scotula, si Missale cum scotula reportaverint ad abacum, recipient utramque rem, et praesto erunt apud thronum, prope secundum Diaconum assistentem.

78. Completo epistolae cantu, Subdiaconus claudet librum, veniet in medium presbyterium, reverentiam vel genuflexionem faciet ad altare, perget ad thronum, reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, antequam ascendat, conficiet; postquam autem ascenderit, osculabitur dexteram ab Episcopo impositam libro, et benedictionem accipiet sive genuflexus, sive profunde inclinatus; tum de throno descendet, iterabit reverentias vel genuflexiones ad Episcopum et ad altare, deponet librum in manum clerici, procedet ad altare, et in latus evangelii deferet Missale Celebrantis cum cussino vel legili.

79. Quum Subdiaconus ascendet ad thronum, consurgent Diaconi assistentes et Presbyter assistens, et adstabunt actionum sequentium causa.

80. Profecto de throno Subdiacono, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget e Missali epistolam, graduale, ac deinde iunctis manibus *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine* etc. et evangelium. Si opus fuerit, Diaconi assistentes fimbrias pluvialis attollent.

81. Interim praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

82. Quando Celebrans legere incipiet evangelium, Diaconus accipiet librum evangeliorum, et comitatus a Caeremoniario vel a clerico afferet illum ad altare, exsequens reverentiam vel genuflexionem versus thronum ad Episcopum, deinde ad altare: ascendet ad altare, ponet in media mensa librum evangeliorum, cuius apertura versa sit ad sinistram suam, ibique manebit donec innuetur ei, ut accedat ad thronum.

83. Celebrans, postquam legerit evangelium, consistet apud altare, medius inter Diaconum et Subdiaconum.

84. Quando Episcopus evangelium legerit, recedent cappellani a libro et scotula.

85. Diaconus, signo dato a Caeremoniario, iunctis manibus reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, de altari discedet, adibit ad thronum, et reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum conficiet: ad thronum ascendet, dexteram Episcopi osculabitur genuflexus, vel inclinatus si fuerit Canonicus: postea de throno descendet, iterabit ante Episcopum reverentiam vel genuflexionem, redibit ad altare, et flexis genibus in suppedaneo dicet orationem *Munda cor meum* etc.

86. Thuriferarius, quum ad thronum accedet Diaconus, discedet de loco suo, genuflectet ante altare, et lento gradu sequetur Diaconum, cui deinde se addet quando de throno descendet, et cum ipso genuflexionem faciet ad Episcopum, et ad thronum ascendet.

87. Presbyter assistens accedet ad dexteram Episcopi, et primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam pluvialis.

88. Thuriferarius tradet naviculam Presbytero assistenti, qui cum osculis ministrabit incensum Episcopo, et ipse cum benedictione demittet illud in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

89. Hoc facto, Presbyter assistens naviculam thuriferario restituet, et ad scabellum assistentiae redibit.

90. Thuriferarius de throno descendet, ibique a latere exspectabit donec veniant Diaconus et reliqui, ut se addat ipsis.

91. Quum redibit ad altare Diaconus recitaturus *Munda cor meum,* acolythi recipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et subsistent ante altare.

92. Diaconus, recitato *Munda cor meum,* assurget, sumet ex altari librum evangeliorum, et simul cum Subdiacono faciet reverentiam ad Celebrantem, descendet de altari, et se adiunget acolythis; qui stabunt a lateribus Diaconi et Subdiaconi.

93. Acolythi genuflexionem, Diaconus cum Subdiacono reverentiam vel genuflexionem ad altare conficient, ac procedent ad thronum.

94. Subdiaconus advertet ut adstet sinistrae Diaconi.

95. Ad thronum quum pervenerint, thuriferarius consistet post Diaconum et Subdiaconum.

96. Assistentes throno consurgent.

97. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, sin minus genuflexus, petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Subdiaconus etiam stabit, si Canonicus, secus genua flectet. Acolythi autem cum thuriferario genibus nixi erunt.

98. Episcopus respondebit Diacono *Dominus sit* etc., ac donans ei benedictionem, ad illa verba *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti,* faciet triplex Crucis signum.

99. Consurgent omnes Ministri praedicti, et iterata respective genuflexione vel reverentia ad Episcopum, procedent ad evangelium cantandum.

100. Praeibit Caeremoniarius, sequetur thuriferarius, tum duo acolythi, postea Subdiaconus, postremo Diaconus gestans librum, cuius apertura curabit ut versa sit ad sinistram suam.

101. Quum ventum erit quo loco cantandum est evangelium, Subdiaconus consistet inter acolythos: Diaconus aperiet librum, quem sustinebit Subdiaconus, licet sit Canonicus, et Caeremoniarius cum thuriferario locum sument a dextris Diaconi.

102. Notetur illud, quod si altare adhaereat muro, et Episcopi thronus stet a dextra Crucis altaris, Ministri supradicti ita se debent disponere, ut neque ad altare nec ad Episcopum humeros vertant.

103. Profectis de throno praedictis Ministris, secundus Diaconus assistens mitra nudabit Episcopum, qui assurget, ac postquam se signaverit ad verba *Initium* vel *Sequentia sancti*

evangelii etc., accipiet baculum, quem iunctis manibus continebit donec cantatum fuerit evangelium (1).

104. Diaconus cantabit evangelium, et librum adolebit, exsequens ea omnia, quae fiunt in aliis Missis solemnibus.

105. Celebrans apud altare permanens, se convertet versus Diaconum, ut in omnibus Missis solemnibus.

106. Si dum cantatur evangelium genuflectendum esset, ut in celebritate Natalis Domini, Epiphaniae etc., acolythi et Subdiaconus, librum sustinens, non genuflectent; Diaconus autem genuflectet versus librum, itemque Episcopus et ceteri suo quisque loco genuflectent pariter versus Diaconum: pro Episcopo in gradulo cathedrae ponetur pulvinus ab uno ex eius cappellanis.

107. Absoluto cantu evangelii, Episcopus dimittet baculum, et Subdiaconus sine ulla genuflexione aut reverentia afferet ad thronum librum apertum, et porriget osculandum Episcopo, qui manus apertas super illum imponens osculabitur, dicens *Per evangelica dicta* etc.

108. Profecto Subdiacono cum libro, ut supra, Diaconus cum acolythis a lateribus procedent in medium, conficient respective genuflexionem vel reverentiam ad Episcopum, et progredientes versus altare, genuflexionem aut reverentiam exsequentur ad Crucem ipsius. Diaconus accedet ad Celebrantem, et acolythi redibunt ad abacum, ibique candelabra deponent.

109. Thuriferarius sequetur Subdiaconum, et subsistet ad pedem throni versus dexteram eius.

110. Presbyter assistens, dum ascendet ad thronum Subdiaconus cum libro, descendet, et consistet ad pedem throni ante Episcopum.

111. Subdiaconus, textu evangelii osculato ab Episcopo, claudet librum, faciet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, descendet a latere de throno, redibit ad altare, faciet ad Crucem reverentiam vel genuflexionem, librum tradet clerico, et consistet prope Diaconum.

112. Presbyter assistens, ante thronum, simul ac Subdiaconus clauserit librum, accipiet a thuriferario thuribulum, et stans adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia salutans eum ante et post thurificationem.

---

(1) Vide notam ad pag. 100, n. 100.

113. Episcopus, accepta thurificatione, Presbyterum assistentem benedicet.

114. Si cantandum erit symbolum, dum Presbyter assistens adolebit Episcopum, Canonici de suis stallis descendent, et subsistent in medio choro, facturi circulum, advertentes ut reverentiam ad altare et ad Episcopum conficiant.

115. Presbyter assistens non redibit ad thronum, sed veniet in circulum cum reliquis Canonicis. Si circulus non fiet, ad assistentiam in thronum redibit. Si habebitur concio post evangelium, non revertetur ad thronum, sed accedet ad chorum, et in suo stallo sedebit.

116. Thuriferarius, recepto thuribulo a Presbytero assistente, cum debitis genuflexionibus revertetur ad abacum.

117. Celebrans convertetur ad altare, et intonabit *Credo* etc., reliqua dicens cum Ministris suis. Episcopus etiam recitabit *Credo* cum assistentibus et Canonicis, non tamen utens libro.

118. Recitando *Et incarnatus*, genuflectent omnes, et pro Episcopo in gradulo cathedrae ab uno ex suis cappellanis ponetur pulvinus.

119. Absoluta recitatione symboli, Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui reverentia ad altare et ad Episcopum iterata, ad subsellia sua redibunt.

120. Presbyter assistens non petet stallum suum cum ceteris Canonicis, sed cum debitis reverentiis ad thronum revertetur, et sedebit in scabello assistentiae. Si in Missa non recitabitur *Credo,* et si sermo in ea habitus fuerit, post absolutionem et benedictionem ab Episcopo impertitam, Presbyter assistens lateraliter revertetur ad thronum.

121. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, descendent de altari a latere, ac pergent sessum ad scamnum consuetum.

122. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra.

123. Omnes Episcopi Assistentes sedebunt, ut supra ad cantum *Gloria.*

124. Dum cantabitur ℣. *Et incarnatus* etc., Canonici, Celebrans et Ministri eius caput nudabunt et flectent; Episcopus non dimittet mitram, sed inclinabitur. Ceteri omnes de choro genua flectent (1).

---

(1) Vide notam ad pag. 101, n. 105.

125. Cantato praedicto versiculo, Diaconus assurget, et relicto bireto in scamno quo sedebat, perget ad abacum, accipiet bursam cum corporali, quam utraque manu sustinebit elatam ferme ad altitudinem vultus sui, et reverentiam ad Celebrantem, dein ad Episcopum, postremo ad altare exsecutus, ascendet in suppedaneum, bursam deponet in altari, extrahet corporale, bursam ponet in latere evangelii applicans candelabris, et corporale super altare explicabit. Admovebit etiam, si opus fuerit, Missale cum cussino seu legili versus medium altaris. Iterata deinde ad Crucem reverentia, de altari a latere descendet, et revertetur ad scamnum, in quo denuo sedebit.

126. Circa finem *Credo,* si cappellani a libro et scotula reportaverint haec ad abacum, recipient eadem, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

127. Dum ultima verba canentur, assurget Celebrans cum Ministris, procedet versus altare, reverebitur Episcopum, et ante altare progressus salutabit Crucem, ascendet in suppedaneum, et altare in medio osculabitur. post ipsum stantibus Ministris.

128. Secundus Diaconus assistens, postquam Celebrans procedens ad altare salutaverit Episcopum, mitram Episcopo de capite detrahet.

129. Absoluto symboli cantu, assurget Episcopus, cumque ipso totus chorus, et Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus.*

130. Episcopus sedebit denuo, et primus Diaconus assistens mitram ei rursus imponet.

131. Interim praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

132. Sedente Episcopo eique reposita mitra, se sistent ante ipsum cappellani cum libro et scotula; ipse autem a Missali leget versiculum offertorii.

133. Cappellani recedent, referent ad abacum librum et scotulam, tum redibunt ad locum suum.

134. Cantato a Celebrante *Oremus,* Diaconus ascendet in suppedaneum, et consistet a dextris eius. Subdiaconus, facta ad Crucem reverentia vel genuflexione, perget ad abacum, ubi induetur velo humerali, Calicem accipiet et afferet ad altare, sequente acolytho, qui deferet ampullas.

135. Interim Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis solemnibus, et Diaconus vinum in Calicem infundet.

136. Quum Celebrans accedet ad altare, thuriferarius appropinquabit ad thronum, et recedentibus cappellanis a libro et scotula, ascendet ad illum, et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui Episcopo ministrabit incensum, et Episcopus recitans formulam *Per intercessionem* etc. incensum in thuribulum demittet ac benedicet.

137. Thuriferario de throno profecto, Subdiaconus dextera accepta ampulla aquae, conversus ad Episcopum genuflectet, vel si fuerit Canonicus profunde inclinatus benedictionem petet, dicens *Benedicite, reverendissime Pater,* et Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Siquidem oratio *Deus, qui humanae substantiae,* quum connexa sit mysteriis divini Sacrificii, dicenda est a Celebrante.

138. Celebrans igitur subiunget orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc., nullum Crucis signum super aquam faciens, quam Subdiaconus in Calicem infundet.

139. Post oblationem Calicis, Subdiaconus, accepta Patena, descendet ante altare, ut in aliis Missis solemnibus.

140. Diaconus, tradita Subdiacono Patena, accipiet a thuriferario vel a Caeremoniario thuribulum, in quo iam positum erit ab Episcopo incensum, ac tradet illud Celebranti, qui thurificabit oblata et altare.

141. Celebrans, completa altaris thurificatione, reddet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

142. Dum Diaconus thurificabit Celebrantem, Presbyter assistens relinquet biretum super scabello throni, et descendet ac subsistet ante Episcopum.

143. Diaconus, postquam thurificaverit Celebrantem, accedet ad thronum cum debitis reverentiis, ac thuribulum tradet Presbytero assistenti.

144. Episcopus assurget, et iunctis manibus stabit.

145. Presbyter assistens Episcopum thurificabit triplici ductu, reverentiam ad ipsum peragens ante et post thurificationem.

146. Episcopus, thurificatione accepta, benedicet Presbyterum assistentem, et sedebit.

147. Presbyter assistens thuribulum tradet Diacono, et redibit ad scabellum suum in thronum, ibique stabit manibus sustinens biretum.

148. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem et primum Diaconum assistentem post ipsum: iterabit deinde reverentiam

vel genuflexionem ad Episcopum, et secundum Diaconum assistentem adolebit.

149. Assistentes praedicti sedebunt, et Diaconus thurificabit Canonicos in choro, postea reliquos, iuxta ordinem innutum cap. V, lib. I. Reversus ad altare thurificabit Subdiaconum. Reddet thuribulum thuriferario, a quo thurificabitur, et clericos prope abacum et populum thurificabit.

150. Cavebit Celebrans, ne canere incipiat praefationem, nisi quum innuetur ei; namque, quum thurificatio chori peragenda sit, et Canonici descendere debeant ad circulum, in hisce ritibus exsequendis oriri posset perturbatio quaedam.

151. Sub finem thurificationis chori aut saltem Canonicorum, consurgent Assistentes Episcopi, et secundus Diaconus tollet ipsi mitram, ac primus pileolum (1).

152. Episcopus assurget, ac Celebrans cantabit *Per omnia saecula saeculorum* ante praefationem.

153. Cappellanus a mitra afferet ad altare mitram auriphrygiatam, tum accipiet pretiosam, si licebit uti, et prope thronum redibit.

154. Post verba *Gratias agamus* etc., dummodo peracta sit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi de suis stallis in medium chorum ad efficiendum circulum, peragentes consuetam ad altare et ad Episcopum reverentiam.

155. Interim a duobus clericis ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et praesto erunt duo vel quatuor clerici cum intorticiis, quae afferenda erunt ad *Sanctus*.

156. Cantato *Gratias agamus*, Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, de throno descendet, seque adiunget ceteris Canonicis in circulo.

157. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, quod faciet etiam Episcopus una cum Canonicis.

158. Episcopus, postquam recitaverit *Sanctus*, benedicet Canonicos, qui cum debitis reverentiis ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente imponetur ei pileolus et mitra pretiosa, si licebit uti, sin minus, auriphrygiata: tum sinistra accipiet baculum, de throno descendet, et clerum benedicet.

---

(1) Si Celebrans Episcopus hoc tempore dimittit pileolum, a fortiori illum dimittere debet Episcopus assistens.

159. Procedens ad altare, medius ibit inter Diaconos assistentes, qui attollent ei fimbrias pluvialis, sequetur caudatarius, sustinens extremitatem posteriorem eius vestis, et post ipsum duo cappellani a mitra et a baculo incedent.

160. Interea clerici, qui gestabunt intorticia, procedent ante altare, genuflectent ad ipsum, dein ad Episcopum, postea, ne tergum ad Episcopum convertant, consistent ante altare, sed a latere, facie versa ad invicem, ibique simul in genua procumbent.

161. Progressus Episcopus ante faldistorium, deponet baculum: secundus Diaconus assistens tollet ei mitram pretiosam et primus pileolum; Episcopus genibus in faldistorio incumbet; et super ipso fimbrias anteriores pluvialis expandent Diaconi assistentes.

162. Illi omnes, qui aderunt cum Episcopo, genuflectent, nempe Diaconi assistentes a lateribus eius, caudatarius et cappellani praedicti post ipsum.

163. Genuflexo ante altare Episcopo, advertet Subdiaconus ut aliquantum recedat versus latus epistolae, ne directe ad Episcopum vertat tergum.

164. Peracta Hostiae et Calicis elevatione, assurget Episcopus, et sublevantibus ei fimbrias pluvialis Diaconis assistentibus, genuflectet utroque genu ad SS. Sacramentum, quod aderit super altari, idemque exsequentur Diaconi assistentes et cappellani qui erunt cum ipso (1).

165. Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram seu pretiosam sive auriphrygiatam Episcopo, qui, baculo sinistra recepto, revertetur ad thronum, nec benedicet clerum, quod fecit pergens ad altare.

166. Clerici duo faldistorium cum pulvinis de medio amovebunt, et ponent seorsim.

167. Episcopus, ad thronum reversus, sedebit, pastorale deponet, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra * et a primo pileolo.

168. Tunc assurget, et stabit aliquantum conversus ad altare.

---

(1) Regulae ordinariae potius standum esse videtur, genuflexionem Sacramento post Missae consecrationem supra altare existenti unico genu faciendi; exceptio habetur in Caerem. Epp., lib. I, cap. XXI, n. 3, ut seqq. nn. 170, 171. Bauldry et De Herdt de hoc silent.

169. Qui clerici sustinebant intorticia ad elevationem, statim post discessum Episcopi de faldistorio, consurgent et una euntes ante altare genuflectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum, et intorticia exstinguent. Si communio clericis vel adstantibus in hac Missa ministretur. qui clerici deferunt intorticia usque ad peractam communionem remanebunt.

170. Sub finem cantus *Pater noster*. Canonici descendent ad circulum, et quum pervenerint in medium non conficient reverentiam ad altare, sed genuflectent utroque genu ad Sacramentum, postea facient ad Episcopum reverentiam.

171. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; ipsi autem, iterata reverentia ad Episcopum, et genuflexione utroque genu ad Sacramentum, ad sua subsellia revertentur.

172. Celebrans recitabit *Agnus Dei* cum Ministris suis, qui deinde genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem ibit in chorum, et consistet prope locum Presbyteri assistentis.

173. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, quin faciat genuflexionem ad Sacramentum, discedet a suis collegis, et iunctis manibus ibit recta ad altare. Ibi flectet genua in suppedaneo, a dextris Celebrantis. Quando hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et postquam ipse et Celebrans eodem tempore osculati erunt altare, Celebrans pacem donabit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui ille respondebit *Et cum spiritu tuo.*

174. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, de altari descendet, ac nullam faciens reverentiam perget directe ad thronum, et pacem dabit Episcopo, dicens ei *Pax tecum*, sed manus supponens brachiis, non imponens humeris illius. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi attollent.

175. Presbyter assistens, pace Episcopo donata, descendet de gradulo cathedrae, salutabit Episcopum reverentia profunda, descendet a latere de throno, et in chorum redibit ad stallum suum.

176. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscendet gradulum cathedrae, accipiet pacem ab Episcopo, respondens ei *Et cum spiritu tuo*, de gradulo descendet, Episcopum reverebitur, et ad dexteram eius redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, et redibit ad sinistram.

177. Presbyter assistens, reversus in chorum ad stallum suum, donabit pacem Subdiacono, qui comitatus a Caeremoniario, illam praebebit primae Dignitati, sedenti supra locum Presbyteri assistentis, deinde Canonico assidenti post Presbyterum assistentem, atque ita, deinceps, quo ordine notatum est cap. V, lib. I, tit. I.

178. Subdiaconus, reversus ad altare, pacem dabit Diacono ad altare ministranti, et postea Caeremoniario, qui eum fuerit comitatus.

179. Si praeter Ministros sacros (si non sint Sacerdotes) etiam clerus sacram communionem accipiat in Missa solemni coram Episcopo Ordinario celebrata, servatis quae iam innuimus art. II app. ad cap. VI huius libri, a n. 1 ad n. 10, pro oblatione et consecratione parvarum hostiarum in Pyxide, quae nunc subiungimus servanda erunt.

180. Postquam Celebrans Calicem sumpserit, Diaconus vel Subdiaconus Calicem palla cooperiet.

181. Cappellani a scotula et libro ex abaco librum pro absolutione accipient, et consistent in plano throni prope sinistram Episcopi.

182. Diaconus, facta genuflexione Sacramento, descendet de altari, perget ad thronum, et prius ante infimum gradum cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libro, illum porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare desierit, et reponet illum in abaco.

183. Antequam Diaconus incipiat cantare *Confiteor*, communicandi de suis stallis descendent, et in presbyterio genibus procumbent.

184. Reliqui, qui non communicant, stabunt in choro.

185. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus elata voce recitabit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc., faciens dextera signum Crucis versus communicandos.

186. Recedent cappellani cum libro et scotula de solio, et Diaconus cum debitis reverentiis et genuflexionibus redibit ad altare, et Pyxidem cum Sacramento deteget, et dextera Patenam accipiet, quam supponet ori communicantium.

187. Accedent ad latera altaris duo cappellani cum mappula, quam explicabunt et extensam tenebunt ante communicandos, et genuflectent in extremitatibus lateralibus suppedanei.

188. Celebrans sinistra accipiet Pyxidem supra nodum, dextera Particulam accipiet, et conversus ad communican-

dos dicet *Ecce Agnus Dei* etc., et ter *Domine, non sum dignus* etc.

189. Si Celebrans erit Episcopus, communicandi, antequam Corpus Christi sumant, manum Episcopo celebranti osculabunt.

190. Episcopus Ordinarius, qui Missae adstabit, pileolum non resumet nisi post communionem, et stabit, prout stabit totus clerus, qui non communicat, ut iam innuimus (1).

191. Clerici, communionem excepturi, servabunt ordinem praecedentiae, quem servandum diximus pro communione cleri in Missa solemni, lib. II, cap. III, art. III, § 4.

192. Interea cappellani a libro et scotula recipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo.

193. Quum Celebrans communicaverit et communicaverint etiam sacri Ministri, si talis usus vigebit, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus cum mitra pretiosa, si adhibebitur, secus auriphrygiata.

194. Se sistent ante Episcopum cappellani cum Missali et scotula; Episcopus leget versiculum *Communio*, et illi recedent, ac si opus fuerit, accipient Canonem pro benedictione.

195. Quum Celebrans legerit *Communio*, secundus Diaconus, mitram tollet Episcopo, qui assurget.

196. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus, et rursus cantato *Dominus vobiscum*, Diaconus cantabit *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*, iuxta ritum, et hoc tempore Celebrans recitabit orationem *Placeat* etc., ut promptus sit ad solemnem Episcopi benedictionem (2).

197. Interim praesto erunt ad thronum cappellani cum Canone pontificali et scotula, itemque afferetur ad altare libellus seu tabella cum formula Indulgentiae.

198. Responso a choro *Deo gratias*, vel loco responsionis pulsatis organis, primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam.

199. Celebrans altare osculabitur, et recedet in latus epistolae, se convertens ad Episcopum: Diaconus stabit eodem statu in gradu infra Celebrantem, et Subdiaconus eodem statu in infimo gradu vel in plano.

---

(1) Vide notam ad pag. 160, n. 151.

(2) Hoc minime probari potest; non est inconveniens quod Episcopus exspectet, quemadmodum exspectat in omnibus aliis adiunctis, in quibus Celebrans orationes secretas dicit.

200. Episcopus, mitra coopertus a primo Diacono assistente, assurget, ac pollice signans se in pectore, cantabit *Sit nomen Domini* etc., et a choro respondebitur *Ex hoc nunc* etc. Postea, se signans a fronte ad pectus, cantabit *Adiutorium nostrum* etc., et respondebitur *Qui fecit coelum* etc. Deinde manus expandens et oculos elevans ad coelum, cantabit *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et signum benedicentis faciet a sinistris suis dicens *Pater*, in medio dicens *et Filius*, et a dextris suis dicens *et Spiritus Sanctus*. Chorus respondebit *Amen*.

201. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi benedicentis attollent.

202. Cappellanus a libro, stans et sustinens librum apertum, recedet aliquantum ad Episcopi sinistram, ne populi conspectum ipsi impediat.

203. Canonici et Celebrans ad benedictionem Episcopi se profunde inclinabunt, ceteri omnes in genua procumbent.

204. Sin autem esset Archiepiscopus, dum cantabitur *Ite, missa est* vel *Benedicamus Domino*, cappellanus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem, et deferet ad thronum, ubi consistet genibus flexis in infimo gradu, et imaginem Crucifixi convertet ad Archiepiscopum. Diaconus assistens mitram Archiepiscopo non reponet, siquidem Archiepiscopus benedictionem donat sine mitra. Priusquam dicat *Pater* salutabit Crucem archiepiscopalem, deinde accipiet baculum pastoralem et benedictionem impertietur.

205. Benedictione donata, Episcopus sedebit; Celebrans autem conversus ad populum, quocumque modo situm sit altare, leget formulam Indulgentiae, dummodo non sit iam publicata a Concionatore, si sermo aut sacra concio habita fuerit post evangelium. Dum Celebrans formulam Indulgentiae leget, Ministri adstabunt lateribus eius.

206. Indulgentia a Celebrante publicata, Episcopus dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

207. Si erit Archiepiscopus, non reponetur ei mitra post benedictionem, eo quod brevissimus sit actus Indulgentiarum publicationis.

208. Episcopus assurget, ac Celebrans ad altare recitabit ultimum evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, ad illa verba *Et Verbum caro factum est,* Episcopus genuflectet in sua cathedra, ut ad *Et incarnatus*.

209. Evangelio recitato, Episcopus sedebit, ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

210. Celebrans cum Ministris descendet de altari, ante quod aderunt etiam duo acolythi cum candelabris.

211. Facient ad Crucem reverentiam et genuflexionem respective, deinde ad Episcopum conversi exsequentur reverentiam vel genuflexionem: Episcopus eos benedicet, et ipsi revertentur in sacristiam.

212. Profecto de choro Celebrante, accedent ad thronum clerici ad accipienda paramenta Episcopi, qui a Diaconis assistentibus exuetur illis.

213. Cubicularius ad thronum afferet cappam Episcopi.

214. Clerici referent ad altare Episcopi paramenta, quae ibi a Caeremoniario, ut a principio, reponentur, et cooperientur velo.

215. Interea clerici duo collocabunt ante altare faldistorium cum pulvinis.

216. Exutus paramentis Episcopus rursus induetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, qui extremitatem posteriorem eius vestis talaris constringet: postea descendet de throno ad faldistorium, in quo genuflexus brevi tempore orabit.

217. Associatus deinde a Canonicis et clero, adorabit SS. Sacramentum; post adorationem autem ad suam residentiam revertetur.

218. Episcopus pluviali paratus Missae solemni intererit solemnioribus diebus, ut ex. gr. in festo S. Stephani et S. Ioannis, in secunda ac tertia feria Paschatis et Pentecostes, itemque in ceteris festis, quemadmodum notatur in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XXXIV, ut supra innuimus.

219. Ceteris diebus minus solemnibus, Missae solemni assistet indutus cappa: quare observabitur quod sequentibus capitulis praescribetur.

Articulus II.

De assistentia Episcopi Ordinarii pluviali parati Missae solemni ab altero Episcopo celebratae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium cum pulvinis eius coloris, quem requirit Officium, vel genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius cap. IV descriptum est.

2. Altare plus minus exornabitur, pro qualitate festi, et in sex candelabris aderunt cerei, accendendi saltem in accessu Episcopi, et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti proprii ecclesiae, cuius corpus aut reliquiae insignes expositae sint in altari a maiori diverso, vel adsit sacellum ei sacrum, etiam ante altare illud praeparabitur genuflexorium, ibique poterit orare Episcopus, sive in accessu ad ecclesiam, postquam adoraverit SS. Sacramentum, seu post Missam solemnem.

Apud altare maius — 4. Thronus parabitur colore, qui conveniat Officio, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus cooperientur tapeto. Prope cathedram praeparabitur pulvinus in commodum Episcopi, ut inferius, eritque concolor paramentis.

5. Pavimentum presbyterii sterni poterit aulaeo consentaneo viridis coloris, et ante altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

6. Altare instruetur pallio congruo, tobaleis ac tapeto, quod omnes gradus cooperiat. Super altare ponentur sex candelabra cum cereis, et Crux in medio, aequalis candelabris, quae plus minus erunt nobilia pro ratione festi.

7. Supra mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore paramentis, et prope haec ponetur formale pretiosum, aut simplex, in lance. In latere evangelii locabitur mitra pretiosa cum velo adhibendo a ministro, seu cappellano illius, et in latere epistolae

auriphrygiata. Nisi adhiberi posset mitra pretiosa, ponetur tantum mitra auriphrygiata cum velo in latere evangelii.

8. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

9. In latere epistolae ante gradus altaris collocabitur faldistorium cum tegumento respondenti in usum Celebrantis, et prope faldistorium, pulvinus concolor paramentis, ab eodem Celebrante adhibendus.

10. In eodem epistolae latere aderit scamnum cum modico postergali et sine suppedaneo, coopertum aulaeo laneo plus minus distincto pro sacris Ministris.

11. Eadem ex parte, prope parietem, erit abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur quae subiicimus: nempe Calix cum purificatorio, Patena cum hostia, palla et bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: instrumentum pacis, si Magistratus intererit Officio: quatuor, ad summum sex intorticia pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile seu manutergium in lance argentea: mitra auriphrygiata Celebrantis, si pretiosa quoque licebit uti: cussinus seu legile Missalis: Missale cum tegumento et signaculis respondentibus colori Officii pro Celebrante, et Evangeliarium cum tegumento eiusdem coloris et manipulo Celebrantis: Epistolarium cum tegumento, ut supra: alterum Missale cum tegumento, ut supra, pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: scotula et alter Canon pontificalis pro Episcopo: tabella seu libellus cum formula Indulgentiarum: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

12. Prope latus evangelii ponetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Archiepiscopus esset Dioecesanus, qui functioni assistet.

13. Ad balaustrium presbyterii candelabra maiora numero quatuor, ad summum sex, cum cereis aut intorticiis.

In sacristia. — 14. Disponentur super altare paramenta Celebrantis, videlicet planeta, chirothecae in pelvicula, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo concolore eisdem paramentis. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, si licebit adhiberi, sin minus ponetur auriphrygiata, quae hoc casu non praeparabitur in abaco presbyterii. Ante altare, vel alio loco, ut commodius videbitur, locabitur sedes cameralis decenter ornata, cum exiguo tapeto sub ipsa sede. Poterunt etiam poni duo pulvini in aliquo ex genuflexoriis

sacristiae, si Episcopo celebranti placeret orare privatim ante vel post Missam.

15. In altera ex tabulis sacristiae praeparentur paramenta pro Ministris, nempe pluviale pro Presbytero assistente, dalmatica et stola cum manipulo, tunicella cum manipulo, duo cingula, duae albae duoque amictus pro Diacono et Subdiacono, praeter tria bireta pro Ministris praedictis.

16. Caligae et sandalia Episcopi celebrantis in lance: urceus cum pelvi et mantile in lance: Canon pontificalis et scotula, qua poterit uti solus Celebrans in sacristia, quum ibi non adsit Episcopus Ordinarius.

17. Duo candelabra cum candelis pro acolythis: superpellicea sufficienti numero pro inservientibus: vasculum Aquae benedictae et aspersorium pro ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

18. Officii tempore, sonabunt omnia vel saltem aliqua aera campana, semel aut pluries, iuxta consuetudinem cuiusque loci, ut significetur functionis initium.

19. Recitata in choro Hora tertia, sive altera Hora, pro qualitate Missae, ut praescribunt generales rubricae Missalis, tit. XV, n. 2, cessabitur ab Officio; et sonitu campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo ad associandum Episcopum, ut cap. IV huius libri.

20. Episcopus celebrans tempore debito aderit in sacristia, ut aderunt etiam tres Ministri et clerici inservientes.

21. Clerici induentur superpelliceo, itemque Presbyter assistens, nisi utatur rocheto.

22. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti, attribuet clericis suum cuique officium, nisi fuerit ipsis in antecessum attributum.

23. Invitabit Episcopum ut accedat ad sedem, et clericus unus praesentabit ei Canonem, et alter sustinebit scotulam accensam. Episcopus psalmos et preces in praeparationem recitabit, legens in Canone.

24. Interim cubicularius, acceptis caligis et sandaliis praebitis a clerico, calceum usualem dextero pedi Episcopi detrahet, et cruri inseret caligam, quam supra genu ligabit, et sandalium pedi dextero: detrahet deinde calceum sinistrum, et caligam ac sandalium inducet cruri et pedi sinistro. Idem calceos usua-

les Episcopi accipiet, cavens ne ponat super altare aut inter sacra paramenta, sed secum eos custodiet.

25. Episcopus, recitatis psalmis et repetita antiphona, quae in principio illorum duplicabitur in festis de ritu duplici, nudabit bireto caput, assurget, et convertetur ad altare.

26. Clerici cum libro et scotula se sistent ante Episcopum, dantes operam ut commode possit e libro legere preces.

27. Episcopus recitabit preces et orationes, quibus absolutis, rursus sedebit, et orationes praescriptas ad paramenta recitabit sedens, nisi memoria tenebit, siquidem in praxi nimium difficile est Episcopo legere a libro orationes, dum iis a Ministris parabitur.

28. Hoc tempore, sacri Ministri, adiuvantibus duobus clericis, induentur paramentis praedictis, excepto manipulo, quem inserent brachio, posteaquam paraverint Episcopum.

29. Acolythi accendent cereos in candelabris, quae ab ipsis gestanda erunt.

30. Quum Episcopus celebrans finem fecerit recitandi preces praeparationis ad Missam, recedent ab ipso clerici cum libro et scotula: qui facta ad ipsum reverentia, reponent ubi erant a principio librum et scotulam, cuius candela exstinguetur.

31. Ministri capite nudato discedent de loco, quo paraverint se; in media sacristia salutabunt altare vel imaginem principalem, venient ante Episcopum, reverentiam ad ipsum facient, et consistent a lateribus illius; Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

32. Interim clericis distribuentur paramenta pro Celebrante, et praesto erunt etiam ministri lotionis.

33. Celebrans, adiuvantibus Ministris, dimittet mantelletum, ac etiam mozzetam, eaque recipientur a cubiculario.

34. Presbyter assistens aderit prope dexteram Celebrantis, eique cum debitis osculis extrahet a digito annulum.

35. Cubicularius Celebrantis expediet ei posteriorem extremitatem vestis.

36. Se sistent ante Celebrantem familiares nobiles duo, vel iis absentibus duo clerici, cum urceo et pelvi cumque mantili ad lavandas manus.

37. Ministri acceptum mantile extendent ante Episcopum celebrantem, qui sedens et bireto cooperto capite lavabit manus et absterget mantili, atque advertet ne benedicat quemquam post lotionem. Tradet biretum cuidam e suis familiaribus

nobilibus (1), deinde a Diacono, adiuvante Subdiacono, parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella dalmatica, chirothecis et planeta (2).

38. Presbyter assistens, quum parabitur Celebrans, adiuvante clerico, induet sibi pluviale.

39. Parato Celebranti Diaconus imponet mitram, et una cum Subdiacono, facta ad ipsum reverentia, discedent ab eo, et redibunt quo loco induerunt sibi paramenta, ubi duo clerici manipulum eorum brachio inducent.

40. Profectis, ut supra, Ministris ad assumendum manipulum, se sistet ante Celebrantem Presbyter assistens, et facta reverentia, annulum inseret eius digito annulari dextero cum osculis usitatis, iterabit reverentiam, et consistet a dextris eius.

41. Ministri redibunt ad Episcopum celebrantem, reverentiam ei conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

42. Quum omnia disposita erunt ad proficiscendum ad altare (quod fiet quando Episcopus perventurus erit ad ecclesiam), Caeremoniarius Celebrantis innuet acolythis, ut accipiant candelabra accensis candelis, et bireta tradet Ministris sacris ac Presbytero assistenti.

43. Acolythi procedent ante Episcopum, et apud ipsos clerici, exceptis iis duobus, quorum alter mitram, alter syrmam ipsius Episcopi sustentare destinatus est.

44. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, convertetur ad altare, sive ad imaginem praecipuam sacristiae, et simul cum Ministris et clericis reverebitur ipsam, tum ad altare maius procedetur.

45. Poterit praeire claviger unus ecclesiae, siquis erit, duo acolythi cum candelabris, ceteri clerici inservientes bini, Subdiaconus, Episcopus cum Presbytero assistente dextrorsum et Diacono sinistrorsum, sequentibus duobus praedictis cappellanis et familiaribus nobilibus, siqui aderunt.

46. Advertet Episcopus celebrans, ne quemquam benedicat, etiamsi quis in genua procumberet, dum ipse praetergreditur.

---

(1) Minime decet, ut quisquam Ministrorum imponat aut tollat de capite Episcopi biretum: hoc enim debet ipsemet facere. A.

(2) Reponere biretum in capite Episcopi, dum sacris ipse indumentis induitur, est abusio ipsa quoque. A.

47. Si transeundum esset ante altare SS. Sacramenti, genuflectetur ab omnibus, idque facient vel coniunctim ad lineam, vel bini, prout capax erit locus. Celebrans autem genuflectet sine mitra et sine pileolo, in pavimento nudo, ut praescribit Caeremoniale, idest nullo utens pulvino, et una cum sacris Ministris.

48. Ubi Celebrans venerit ad altare maius, acolythi dirimentur, et recedent ad latera ante infimum gradum, ceteri clerici dirimentur apud acolythos unus post alium, ut liber detur transitus Celebranti et Ministris. Celebrans procedet cum Ministris ante altare. Subdiacono appropinquante ad sinistram Diaconi. Ibi Celebrans et Ministri (si tamen hi fuerit Canonici) reverentiam ad Crucem conficient, clerici, non exceptis acolythis, genuflexionem.

49. Tum Celebrans ibit sessum ad faldistorium, et consistent a sinistris eius Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, eodem statu quo Celebrans, videlicet humeris versis ad altare. Acolythi pergent ad abacum, in quo deponet candelabra, et una cum reliquis clericis ante abacum ipsum se ad lineam disponent.

50. Clericus delegatus sustentando extremitatem vestis Celebrantis, animadvertat, quod officium suum desinit simul ac venerit ad altare Episcopus Ordinarius; ideoque syrmam Celebrantis praedictam recipiet, quum, Sacro peracto, Celebrans discedet rediturus in sacristiam.

51. In ingressu Episcopi Ordinarii ad ecclesiam sonabunt festivo more campanae, et organa quoque, si id requiret qualitas Officii.

52. Episcopus in ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde procedet ad altare maius.

53. Ingredienti in presbyterium Episcopo assurget Celebrans.

54. Episcopus, progressus ante faldistorium, priusquam reverentiam faciat ad Crucem, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum. Ministri sacri, si fuerint Canonici, se profunde inclinabunt ad Episcopum, sin minus, genuflectent ante ipsum.

55. Canonici et reliqui de clero sequentes Episcopum, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem altaris, petent stallum suum, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui locum sument prope Episcopum.

56. Clerici, quorum officium ferre paramenta Episcopi ad thronum, genua flectent prope altare.

57. Quum Episcopus orabit, rursus sedebit Celebrans; assurget autem quum de oratione surget Episcopus.

58. Fine facto orandi, Episcopus surget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem (qua in actione Ministri reverentiam ei vel genuflexionem, ut supra, exsequentur), perget ad thronum, ac transiens per chorum, vel priusquam ascendat ad thronum, benedicet clerum, iuxta positionem presbyterii.

59. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequetur caudatarius extremitatem posteriorem cappae sustentans, et cubicularius.

60. Clerici duo faldistorium a medio presbyterio amovebunt, statim ac discesserit Episcopus, et seorsim illud ponent prope abacum.

61. Interim distribuentur clericis paramenta Episcopi.

62. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et appropinquantibus clericis cum sacris vestimentis, nudabit bireto caput, assurget, ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam.

63. Cubicularius expediet eius extremitatem posteriorem vestis talaris, et accepta cappa recedet de throno, illamque deferet in sacristiam et complicabit, resumpturus post Missam.

64. Dignitates et Canonici de suis stallis descendent in medium chorum, et circulo excipient Episcopum, qui per Caeremoniarium invitabit eos ad operiendum bireto caput (1).

65. Deinde Diaconi assistentes parabunt Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui firmabitur formale. Postea primus Diaconus assistens imponet capiti eius mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam.

66. Hoc tempore, clericus accipiet ex abaco Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, et praesto erit ad eundum cum Celebrante et Ministris, ut inferius.

67. Quum pluviali induetur Episcopus, Diaconus mitram tollet Celebranti, qui cum Diacono et Subdiacono procedet ad altare, et facta respective reverentia vel genuflexione ad Crucem, subsistet cum ipsis seorsim ante altare in latere evangelii.

68. Clericus, qui sustinebit Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, sequetur Ministros, adstans Subdiacono.

69. Presbyter assistens Episcopo celebranti stabit in latere epistolae, post faldistorium Celebrantis.

---

(1) Vide notam ad pag. 89, n. 52.

70. Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, assurget, accipiet sinistra baculum, de throno descendet, benedicet clerum, procedet ad altare cum Diaconis assistentibus a lateribus, qui fimbrias pluvialis sustentabunt, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et baculo.

71. Ante gradus altaris Episcopus dimittet baculum, et secundus Diaconus assistens tollet ei de capite mitram.

72. Celebrans discedet a Ministris, et accedet ad Episcopum celebrantem, subsistens a sinistris eius.

73. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum, et Ministri Celebrantis stabunt post Celebrantem, advertentes ut tres vel quatuor passus absint ab ipso, et nisi fuerint Canonici, genibus instabunt. Clericus cum Evangeliario et manipulo accedens ad Ministros genuflectet a sinistris Subdiaconi. Reliqui cappellani Episcopi genua flectent post Diaconos assistentes. Presbyter assistens Celebranti genua flectet loco superius innuto, nisi fuerit Canonicus, secus stabit, et a latere eius adstabit clericus genuflexus, qui ei respondebit in confessione.

74. Episcopus reverentiam simul cum Celebrante conficiet ad altare, et inchoabit Missam, cui respondebit Celebrans, et in *Confiteor* ad verba *tibi, Pater,* ac *te, Pater,* se convertet paullulum ad Episcopum.

75. Diaconi assistentes confessionem recitabunt inter se. Idem facient Ministri Celebrantis: idem cappellani Episcopi, genuflexi post Diaconos assistentes.

76. In choro recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis.

77. Dum a Celebrante recitabitur *Confiteor*, clericus sustinens Evangeliarium cum manipulo, tradet Subdiacono manipulum Celebrantis, et retinebit secum Evangeliarium, advertens ut signaculum indicet evangelium Officio respondens.

78. Celebrans, postquam respondebit *Amen* ad preces *Indulgentiam* etc. (1), se inclinabit ad Episcopum, discedet ab eo, et redibit ad Ministros, qui consurgent. eumque medium inter se accipient.

79. Subdiaconus immediate osculabitur manipulum Celebrantis ex una parte, illumque inducet in eius brachium sinistrum, osculans manum eius, et ligabit taeniis.

---

(1) Inspiciatur adnotatio ad n. 40 articuli praecedentis, quae respicit etiam quod subiungitur in sequenti n. 80. A.

80. Celebrans, non recitans orationem *Merear, Domine,* etc. ad manipulum (hanc enim iam recitaverit in sacristia cum aliis orationibus in praeparatione), statim ac manipulum osculatus erit et in brachio habebit, prosequetur cum Ministris *Deus, tu conversus* etc.

81. Quum Celebrans a latere Episcopi discesserit, succedent ad latera eius Diaconi assistentes, quibuscum Episcopus continuabit Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc.

82. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo et navicula. Cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam pro Episcopo, eaque deferent ad thronum.

83. Quum Episcopus dixerit *Oremus*, nihil aliud adiiciens, reverebitur Crucem, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra pretiosa, vel auriphrygiata, ut supra. Tum sinistra accipiet baculum pastoralem, et conversus ad Celebrantem salutabit ipsum, benedicet Canonicos et clerum, ascendet ad thronum, comitatus a Ministris antedictis.

84. Celebrans respondebit inclinationi Episcopi, Ministri genuflexionem vel reverentiam profundam ad ipsum conficient, et clericus sustinens Evangeliarium exsequetur genuflexionem. Quum vero in thronum ascendet Episcopus, seu discesserit de altari, Celebrans, medius inter sacros Ministros ad altare ascendet, dicens orationem *Aufer a nobis* etc. Clericus cum Evangeliario sequetur Subdiaconum, cui tradet librum apertum quando ascenderit ad altare. Celebrans altare osculabitur, deinde, * locum ostendente Presbytero assistente, evangelium Missae respondens, in libro sibi oblato a Subdiacono, qui librum claudet et tradet clerico, a quo acceperit. Idem clericus librum receptum, cum debitis genuflexionibus ad altare et ad Episcopum, reportabit ad abacum. Celebrans in altari exspectabit dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

85. Episcopus, conscenso throno, sedebit ac dimittet baculum pastoralem; Presbyter assistens (1) e stallo suo ascendet a latere ad thronum, et consistet a dextris Episcopi.

86. Caeremoniarius aut thuriferarius thuribulum afferet ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti, et genuflectens ante Episcopum, ipsi praesentabit thuribulum apertum. Episcopus, ministrante cum osculis consuetis Presbytero assistente, demittet incensum in thuribulum cum benedictione usitata.

---

(1) Cf. n. 45 articuli praecedentis. A.

87. Thuriferarius recipiet naviculam. de throno descendet, thuribulum afferet ad altare et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui altare thurificabit.

88. Presbyter assistens Episcopo descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum.

89. Clericus cum mitra Celebrantis aderit prope gradus altaris.

90. Celebrans, thurificato altari, thuribulum restituet Diacono.

91. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram pretiosam, vel auriphrygiatam, si pretiosa non licebit uti.

92. Diaconus descendet de gradibus altaris, et imposita mitra Celebranti, ipsum duplici ductu adolebit.

93. Caeremoniarius aut thuriferarius thuribulum receptum reportabit ad pedem throni.

94. Eodem tempore Presbyter Episcopo assistens discedet de stallo suo, et procedet ante thronum, curans ut ibi adsit quum adveniet thuriferarius.

95. Facta cum ipso reverentia ad altare, dein ad Episcopum, accipiet ab illo thuribulum, ac triplici ductu adolebit Episcopum, peragens ante ipsum reverentiam profundam. ante et post thurificationem.

96. Episcopus assurget ut accipiat thurificationem, et postquam thurificatus erit, dextera benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo reddito thuriferario atque iterata reverentia ad Episcopum et ad altare, redibit ad circulum: thuriferarius ad abacum thuribulum referet.

97. Episcopus sedebit, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

98. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea utetur Episcopus, afferet ad altare, ibique deponet ipsam: sumet auriphrygiatam cumque ipsa redibit apud thronum.

99. Interim Celebrans, postquam thurificatus fuerit a Diacono, cui nullum faciet Crucis signum, stans loco suo, convertetur ad Crucem, qua salutata, medius inter Diaconum et Subdiaconum descendet a latere de altari, et veniet ad faldistorium.

100. Presbyter assistens Celebranti in hisce actionibus numquam recedet de loco in quo erit, et admonebit clericum, ut in promptu habeat Missale pro Celebrante.

101. Celebrans sedebit in faldistorio, et Caeremoniarius advertet ut attollat ei planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne ipsis insideat.

102. Diaconus et Subdiaconus venient simul ante Celebrantem, et Diaconus tollet ei mitram, quae si fuerit pretiosa, referetur ad abacum a clerico custodiente, et ab eodem recipietur auriphrygiata.

103. Presbyter assistens aderit a dextra faldistorii, et clericus cum libro stabit post Celebrantem.

104. Celebrans, dimissa per Diaconum mitra, assurget, et super sinistram suam convertetur ad altare, stantibus dextrorsum Diacono, sinistrorsum Subdiacono. Presbyter assistens adstabit propius dexterae Celebrantis, ut ei monstret quid legendum sit. Clericus, priusquam aperiat ac postquam clauserit Missale, reverebitur Celebrantem, idque faciet etiam deinceps.

105. Celebrans se muniet signo Crucis, leget e Missali introitum, deinde cum Ministris suis recitabit *Kyrie*, ibique manebit usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, si cantandum sit.

106. Thurificato a Presbytero assistente mitraque nudato Episcopo, Dignitates et Canonici de suis stallis descendent, et circulum efficient ante Episcopum, observantes quae tradita sunt articulo praecedenti, n. 57.

107. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum Missali et scotula.

108. Episcopus assurget, ac leget e Missali introitum, quo lecto, recedent cappellani praedicti, et Episcopus una cum Canonicis recitabit *Kyrie*.

109. Si cantus *Kyrie* protrahetur, Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

110. Celebrans etiam, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra auriphrygiata, et ab eodem accipiet gremiale super genibus, Ministri Celebrantis, facta ei reverentia, pergent sessum ad scamnum sibi praeparatum, et caput bireto cooperient. In ordine autem sedendi advertent, quod Presbyter assistens adstare propius Celebranti debet, Diaconus in medio, et Subdiaconus post Diaconum, a dextris sive a sinistris ipsius, iuxta dispositionem scamni.

111. Absoluto *Kyrie* cantu, Ministri caput aperient, consurgent, redibunt ante Celebrantem, salutabunt eum, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

112. Praesto erit clericus cum libro pro Celebrante, ut antea, et Presbyter assistens transibit ad dexteram Celebrantis, ut ipsi indicet intonationem hymni *Gloria in excelsis*.

113. Quum consurgent Ministri Celebrantis, redibunt Canonici ad circulum pro *Gloria in excelsis*.

114. Celebrans assurget, se convertet a sinistris ad altare, et intonabit *Gloria*, aperiens et elevans manus, ut in aliis Missis.

115. Diaconus stabit post Celebrantem, et Subdiaconus post Diaconum, in hac intonatione, postea accedent ad latera eius, ut recitent *Gloria*.

116. Consurgent Diaconi assistentes, et secundus Diaconus tollet mitram Episcopo.

117. Ad intonationem hymni *Gloria*, assurget Episcopus, qui recitabit illum una cum Canonicis in circulo.

118. Cantorum chorus prosequètur cantum hymni praedicti, statim ac illum intonuerit Celebrans.

119. Completa recitatione eiusdem *Gloria*, Episcopus benedicet Canonicos in circulo, et sedebit. Sedenti Episcopo primus Diaconus reponet mitram auriphrygiatam.

120. Canonici, iterata ad Episcopum et ad altare reverentia, ad sua subsellia redibunt.

121. Presbyter assistens Episcopi, recitato *Gloria* in circulo, ad thronum accedet, ac priusquam conscendat gradus illius, reverentiam faciet ante altare, dein ad Episcopum ante thronum, et conscensis gradibus, sedebit in scabello assistentiae.

122. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo sedebunt in gradibus throni, factis genuflexionibus debitis, et cappellanus a baculo prius deponet baculum apud thronum, applicans ipsum parieti.

123. Recitato a Celebrante *Gloria*, recedet clericus qui sustinebat ei librum, et aderunt prope faldistorium alteri duo clerici cum mitra et gremiali.

124. Celebrans, recitato *Gloria*, conversus a dextris suis sedebit in faldistorio, et ante ipsum stabunt ad lineam tres Ministri, nempe Diaconus in medio, Subdiaconus a sinistris eius, Presbyter assistens a dextris. Diaconus imponet Celebranti mitram auriphrygiatam, deinde super genibus eius ponet gremiale. Tum iidem tres Ministri, facta ad Celebrantem reverentia, redibunt sessum ad scamnum suum, qua methodo superius traditum est.

125. Caput inclinabunt Episcopus et Celebrans, reliqui nudabunt bireto ad verba *Adoramus te; Gratias agimus* etc., ut praescribunt rubricae.

126. Sub finem *Gloria* cantati, caput nudabunt et assurgent Ministri, venient ante Celebrantem, salutabunt ipsum, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

127. Aderunt hoc tempore apud faldistorium clericus a mitra, alter a gremiali, tertius cum Missali, qui consistet post Celebrantem.

128. Ante Celebrantem mitra nudatum se sistet Diaconus, Subdiaconus post Diaconum, et Presbyter assistens a dextra faldistorii, ut possit indicare Celebranti quid ipse cantare debeat.

129. Quum Ministri surgent de scamno, consurgent etiam quatuor cappellani, qui sedebant in gradibus throni, et redibunt ad locum suum.

130. Eodem tempore, consurgent chorus et assistentes Episcopi, cui Diaconus secundus tollet mitram. Assurgente Celebrante, surget etiam Episcopus.

131. Completo cantu hymni *Gloria*, assurget Celebrans, disiunctisque manibus salutabit populum, dicens *Pax vobis;* nisi cantatum erit *Gloria in excelsis*, dicet *Dominus vobiscum* loco *Pax vobis;* chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Si altare versum esset ad Orientem, Celebrans, priusquam salutet populum, se convertet a dextris suis, et post salutationem cantabit orationem.

132. Post *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, Celebrans a sinistris suis se convertet ad altare, et manibus expansis cantabit orationem sive orationes, quas in Missali indicabit ei Presbyter assistens.

133. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus accipiet Epistolarium a Caeremoniario vel a clerico, sed non discedet de loco suo.

134. Cantatis orationibus, sedebit Episcopus, et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

135. Sedebit etiam Celebrans, et Diaconus reponet ipsi mitram et gremiale.

136. Clericus, qui Missale sustinebit ante Celebrantem, claudet librum, et recedet aliquantum prope faldistorium, pro actionibus quae sequuntur.

137. Presbyter assistens et Diaconus salutabunt Celebrantem, et sessum redibunt ad scamnum.

138. Quum sederit Celebrans, Subdiaconus, comitante Caeremoniario, sustinens librum ante pectus, reverebitur eum, procedet ante altare, et reverentiam vel genuflexionem faciet ad Crucem; accedet aliquantum versus thronum, et peraget genuflexionem aut reverentiam ante Episcopum, deinde veniet eo, ubi cantanda erit epistola, aperiet librum, et epistolam cantabit, librum sibi ipse sustinens, licet esset Canonicus.

139. Advertenda tamen est altaris positio; namque si altare est ad Orientem versum, ac thronus situs est e regione altaris, epistola cantabitur in latere quod epistolae appellatur, aliquantum versus chorum, et Subdiaconus spectabit latus evangelii, ne tergum vertat ad altare et Episcopum: sin autem altare adhaeret muro, ac thronus positus est ex eadem altaris parte, cantabitur epistola in principio presbyterii in ipso epistolae latere, et Subdiaconus stabit versa facie ad altare.

140. Dum Subdiaconus procedet ad epistolam cantandam, cappellani Episcopi a libro et scotula, si retulerint haec ad abacum, resument eadem, et praesto erunt cum ipsis prope thronum in latere sinistro, seu prope secundum Diaconum assistentem.

141. Completo epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, veniet in medium presbyterium comitatus a Caeremoniario, faciet genuflexionem aut reverentiam ad altare, accedet ad thronum, genuflexionem pariter aut reverentiam conficiet ante Episcopum, priusquam ascendat; conscenso deinde throno, osculabitur Episcopi manum, quam ille imponet libro, et benedictionem accipiet aut genuflexus aut profunde inclinatus: descendet de throno, iterabit genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad altare, perget ante Celebrantem, quem reverebitur, tradet Epistolarium Caeremoniario vel clerico comitanti, accipiet a clerico Missale Celebrantis, et ante ipsum sustinebit illud apertum, dum leget epistolam etc.

142. Descendente de throno Subdiacono, caput nudabit et assurget de suo loco Presbyter assistens Celebrantis, et ad sinistram ipsius accedet, ut assistat ei quum leget epistolam, graduale, et iunctis manibus *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine* etc. et evangelium.

143. Cantata epistola, Celebrans leget epistolam etc., ut superius.

144. Quum ad thronum ascendet Subdiaconus, consurgent Diaconi assistentes et Presbyter assistens, et stabunt dum

Episcopus leget, dum manum osculandam dabit Diacono, dum incensum in thuribulum iniiciet ac benedicet Diaconum.

145. Profecto de throno Subdiacono, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula: Episcopus e Missali leget epistolam, graduale, deinde iunctis manibus *Munda cor meum* etc., *Iube*, *Domine*, *benedicere* etc. et evangelium. Si opus fuerit, Diaconi assistentes sustinebunt eius fimbrias pluvialis.

146. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo.

147. Quum Celebrans legere incipiet evangelium, nudabit caput et assurget de scamno Diaconus, Evangeliarium sumet, et comitatus a Caeremoniario vel clerico illud afferet ad altare: accedens autem illuc reverebitur prius Celebrantem, tum reverentiam faciet vel genuflexionem versus thronum ad Episcopum, dein ad altare: ascendet ad altare, ponet super mensam in medio librum evangeliorum, cuius apertura versa erit ad sinistram eius, ibique manebit donec innuetur ei ut vadat ad thronum.

148. Postquam Celebrans legerit evangelium, Subdiaconus restituet Missale clerico, a quo acceperit, et subsistet contra Celebrantem. Presbyter assistens adstabit Celebranti sinistrorsum.

149. Lecto ab Episcopo evangelio, recedent cappellani a libro et scotula.

150. Diaconus, ad nutum Caeremoniarii, iunctis manibus faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, descendet de altari, perget ad thronum, et reverentiam aut genuflexionem faciet ante Episcopum: ascendet, osculabitur Episcopi manum aut genuflexus aut profunde inclinatus: de throno descendet, iterabit ante Episcopum genuflexionem aut reverentiam, redibit ad altare, et genibus flexis in suppedaneo, dicet orationem *Munda cor meum* etc.

151. Thuriferarius, vadente ad thronum Diacono, discedet de loco suo, genuflectet ad altare, et lento gradu sequetur Diaconum. Quum autem de throno descendet Diaconus, aderit prope ipsum, quocum faciet simul genuflexionem ante Episcopum, deinde ad thronum ascendet.

152. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dextram, et primus Diaconus assistens attollet fimbriam pluvialis eius.

153. Thuriferarius naviculam tradet Presbytero assistenti, qui cum osculis consuetis ministrabit incensum Episcopo: hic autem cum usitata benedictione incensum demittet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

154. Demisso et benedicto incenso, Presbyter assistens restituet naviculam thuriferario, et redibit ad scabellum assistentiae.

155. Thuriferarius de throno descendet, ibique a latere exspectabit Diaconum et reliquos, quibus se adiungat.

156. Quum ad altare redibit Diaconus recitaturus *Munda cor meum,* acolythi accipient ex abaco candelabra. et consistent ante Celebrantem, medium inter se accipientes Subdiaconum.

157. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget. accipiet ex altari librum evangeliorum, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, descendet a latere de altari, veniet ante Celebrantem, seque addet Subdiacono a dextris ipsius et inter acolythos.

158. Diaconus, Subdiaconus et acolythi reverentiam conficient ad Celebrantem, et procedent ante altare: acolythi genuflexionem, Ministri reverentiam aut genuflexionem ad Crucem facient: deinde vadent ante thronum: ibi se illis adiunget thuriferarius, sed post Ministros: acolythi ac thuriferarius genibus procumbent; Ministri autem aut genua flectent aut stabunt profunde inclinati.

159. Assistentes throno consurgent.

160. Diaconus aut genuflexus aut profunde inclinatus petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Episcopus iunctis manibus dicet *Dominus sit* etc., eique benedictionem donabit tribus Crucis signis, dicens *In nomine Patris* etc.

161. Consurgent Ministri praedicti, et iterata reverentia vel genuflexione ad Episcopum, pergent ad cantandum evangelium. Praeibit Caeremoniarius, post eum thuriferarius, deinde duo acolythi, sequetur Subdiaconus, et ultimo loco Diaconus gestans librum, versa apertura eius ad sinistram suam.

162. Quum ventum erit eo, ubi cantari debeat evangelium, Subdiaconus consistet medius inter acolythos, Diaconus aperiet librum; quem ei sustinebit Subdiaconus, licet sit Canonicus, et Caeremoniarius cum thuriferario a sinistris Diaconi.

163. Si altare adhaerebit muro, et Episcopi thronus aderit a dextra altaris, advertent Ministri se ita disponere, ut neque ad altare neque ad Episcopum humeros convertant.

164. Quum de throno discedent praedicti Ministri, ituri ad cantandum evangelium, Caeremoniarius Celebrantis tollet ipsi gremiale et mitram, tradens utrumque clericis, qui aderunt

apud Celebrantem ipsum. Presbyter assistens veniet ad sinistram Celebrantis.

165. Profectis de throno antedictis Ministris, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget ac se signabit ad verba *Initium* vel *Sequentia sancti evangelii* etc., deinde accipiet baculum (1), quem iunctis manibus continebit quando cantabitur evangelium.

166. Diaconus cantabit evangelium, et adolebit librum exsequens omnia ea, quae in aliis Missis solemnibus peraguntur.

167. Celebrans assurget, assurgente Episcopo, et convertetur ad Diaconum, adstante a sinistris eius Presbytero assistente.

168. Si genuflectendum erit, dum cantabitur evangelium, ut fit in celebritate Natalis Domini, Epiphaniae etc., acolythi sustinentes candelabra accensa et Subdiaconus librum sustinens, non genuflectent, sed Diaconus genuflectet versus librum, itemque Episcopus, Celebrans et reliqui omnes suo quisque loco versus Diaconum: pro Episcopo ponetur in gradulo cathedrae pulvinus ab uno ex eius cappellanis, itemque ponetur alter ante Celebrantem eandem ob rem a clerico aliquo.

169. Fine facto canendi evangelium, Episcopus deponet baculum; Subdiaconus sustinens librum apertum, sine ulla genuflexione aut reverentia, afferet illum ad thronum, et Episcopus osculabitur, imponens eidem manus apertas, et dicet *Per evangelica dicta* etc.

170. Profecto, ut supra, Subdiacono, Diaconus cum acolythis a lateribus eius venient in medium, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum respective conficient, et procedentes versus altare genuflexionem aut reverentiam facient ante Crucem ipsius. Diaconus accedet ad Celebrantem, quem prius reverebitur, et acolythi redibunt ad abacum, ibique deponent candelabra, reverentes Celebrantem, si ante ipsum transibunt.

171. Thuriferarius sequetur Subdiaconum, et ante thronum consistet versus dexteram illius.

172. Presbyter assistens, quum ad thronum ascendet Subdiaconus cum libro, descendet, et ad pedem throni ante Episcopum subsistet.

---

(1) Vide notam ad pag. 100, n. 100.

173. Quum Episcopus osculatus erit evangelii textum, Subdiaconus librum claudet, reverentiam aut genuflexionem faciet ad Episcopum, de throno descendet a latere, ad altare redibit, reverentiam aut genuflexionem exsequetur ad Crucem, librum tradet clerico, salutabit Celebrantem, et consistet prope Diaconum.

174. Presbyter assistens quum descenderit ante thronum, statim ac Subdiaconus librum clauserit, accipiet a thuriferario thuribulum, et stans adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum salutans ante et post thurificationem.

175. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem.

176. Si fiet sermo seu sacra concio, peragentur ea quae notata sunt in appendice ad caput VI, art. I, huius libri.

177. Si cantandum erit *Credo*, quum Presbyter assistens adolebit Episcopum, Canonici de suis stallis descendent, et cum reverentiis consuetis circulum in medio choro seu presbyterio efficient.

178. Presbyter assistens non redibit ad thronum, sed veniet in circulum cum ceteris Canonicis. Si habebitur sermo, redibit ad stallum suum in chorum. Si nec circulus fiet nec sermo, redibit ad thronum propter assistentiam.

179. Thuriferarius, recepta a Presbytero assistente thuribulo, cum debitis genuflexionibus revertetur ad abacum.

180. Quum incensabitur Episcopus, accedet ad faldistorium clericus cum libro seu Missali Celebrantis, nisi fiat sacra concio.

181. Celebrans, quum intonandum erit *Credo*, convertetur a dextris suis ad altare, et intonabit *Credo,* quod recitabit cum Ministris. In intonatione Diaconus stabit post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum; Presbyter assistens a dextris Celebrantis. Intonato autem *Credo*, Ministri ad latera Celebrantis accedent.

182. Episcopus recitabit *Credo* cum Assistentibus et Canonicis, non utens libro. Dum recitabitur *Et incarnatus*, genuflectent omnes: pro Episcopo autem ponetur pulvinus in gradulo cathedrae ab uno ex cappellanis, sicut ponetur etiam pro Celebrante ante faldistorium.

183. Recitato *Credo*, Episcopus benedicet Canonicos, qui, reverentia iterata ad altare et ad Episcopum, redibunt ad subsellia.

184. Presbyter assistens non petet stallum suum cum ceteris Canonicis, sed reverentiis peractis ad altare et ad Episcopum, rursus ad thronum ascendet, et in scabello assistentiae sedebit.

185. Celebrans, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale. Tres eius Ministri salutabunt eum, pergent sessum ad scamnum, et caput cooperient bireto.

186. Episcopus etiam sedebit, et a primo Diacono assistente mitra ei reponetur.

187. Assistens Episcopi sedebunt, ut ad *Gloria.*

188. Ad cantum versiculi *Et incarnatus* etc., omnes Canonici et Praelati nudabunt et inclinabunt caput; Episcopus et Celebrans caput inclinabunt quin mitram dimittant: ceteri omnes nudabunt caput, et genua flectent * qui steterint.

189. Cantato praedicto versiculo, Diaconus Celebrantis assurget, ac bireto relicto super scamno, perget ad abacum, accipiet bursam cum corporali, quam sustinebit utraque manu elatam ferme ad oculos suos, et facta reverentia ad duos Ministros sedentes in scamno, qui respondebunt ei nudando caput, dein ad Celebrantem transiens ante ipsum, et genuflexione vel reverentia ad Episcopum, praeteriens thronum, postremo ad altare, quum pervenerit ante infimum gradum, ascendet in suppedaneum, bursam ponet in altari, extrahet corporale, collocabit bursam a latere evangelii, applicans eandem candelabris, et corporale explicabit super altari. Deinde iterata ad Crucem reverentia aut genuflexione, de altari a latere descendet, redibit ad scamnum, sulutabit Ministros, et rursus sedebit.

190. Si cappellani Episcopi a libro et scotula retulerint res istas ad abacum, consurgent circa finem *Credo,* et cum debitis genuflexionibus recipient eas, tum redibunt ad thronum, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

191. Sub finem cantus eiusdem *Credo* consurgent Ministri, venient ante Celebrantem, et salutabunt ipsum. Diaconus tollet ei mitram et gremiale, quae tradet clericis ad haec delegatis.

192. Si Celebranti licebit uti mitra pretiosa, clericus acceptam a Diacono mitram auriphrygiatam reponet super abaco, sumet alteram pretiosam, et redibit prope faldistorium. Clericus alter a Diacono receptum reponet super abaco gremiale, quo amplius in Missa opus non est.

193. Aderit etiam prope faldistorium alter clericus cum Missali Celebrantis.

194. Apud abacum autem praesto erunt clericus cum lance pro reponendis chirothecis Celebrantis, et familiares nobiles vel clerici duo pro manuum lotione Celebrantis eiusdem.

195. Item thuriferarius advertet, ut in promptu habeat thuribulum cum igne et naviculam.

196. Quum Diaconus tollet mitram Celebranti, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

197. Absoluto symboli cantu, assurget Episcopus et chorus omnis cum eo.

198. Celebrans assurget, cantabit *Dominus vobiscum*, et se convertens ad altare a sinistris suis. *Oremus*, ac deinde e Missali leget versiculum offertorii.

199. Diaconus stabit post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum, quum Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus :* legenti autem versiculum adstabunt a lateribus. Presbyter assistens manebit apud faldistorium a dextra, ut indicet Celebranti quae legenda sint.

200. Cantato a Celebrante *Oremus*, Episcopus rursus et sedebit et mitra cooperietur a primo Diacono assistente.

201. Sedenti Episcopo et mitra cooperto se sistent cappellani cum libro et scotula ; ille autem e Missali leget versiculum offertorii.

202. Cappellani de throno recedent, Missale et scotulam referent ad abacum, et ad locum suum versus thronum redibunt.

203. Lecto offertorii versiculo, Celebrans conversus super dexteram suam, sedebit rursus in faldistorio, et Diaconus eum cooperiet mitra pretiosa, si licebit uti in illo Officio, secus auriphrygiata. Tum Diaconus accedet ad dextram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, versis humeris ad altare.

204. Clericus, qui Missale ante Celebrantem sustinebat, referet illud ad abacum, et clausum imponet super legili seu cussino, et addet etiam Canonem pontificalem.

205. Celebrante sedente, Presbyter assistens utraque manu ex abaco accipiet cussinum cum Missali et Canone, conteget haec fimbriis pluvialis, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem reverebitur eum, faciet dein genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum praeteriens thronum, et genuflexionem aut reverentiam ad Crucem altaris ante gradus ; ascendet in suppedaneum ; ponet legile seu cussinum super altare in

latere evangelii, aperiet Missale, quo loco exstat Missa celebranda, ac supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, et ibi exspectabit Celebrantem (1).

206. Presbyterum assistentem euntem, ut supra, ad altare sequetur clericus qui deferet lancem pro chirothecis Celebrantis, et clericum hunc sequentur duo familiares nobiles, vel alii duo clerici, quorum alter portàbit urceum cum pelvi, alter mantile in pelvicula.

207. Clericus cum pelvicula pro chirothecis, progressus ante Celebrantem, reverebitur eum, subsistet ante ipsum, et sustinebit pelviculam. Diaconus cum osculis extrahet annulum e digito Celebrantis, deinde pariter cum osculis tollet ei chirothecam dexteram, et Subdiaconus sinistram eodem modo ac Diaconus: annulus et chirothecae ponentur in pelvicula sustenta a clerico praedicto, qui, receptis illis, rursus reverebitur Celebrantem, et recedet prope Diaconum.

208. Succedent duo familiares aut clerici lotionem afferentes, qui reverentiam ad Celebrantem conficient: Ministri accipient mantile, quod extendent in gremio Celebrantis: familiaris urceum sustinens effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: familiares haec peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi ordinarii qui adest. Celebrans manus absterget mantili a Ministris sustento. Postea familiares vel clerici iterabunt reverentiam ad Celebrantem, et revertentur ad abacum, super quo res supra indicatas deponent.

209. Diaconus a clerico, qui sustinebit lancem cum chirothecis. accipiet annulum Celebrantis, et ipsi rursus inseret in digitum. Clericus ille, tradito annulo, transibit, post faldistorium, et lancem cum chirothecis in abaco deponet.

210. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus, post familiares nobiles, ibit ad abacum: imponetur ei super humeros velum humerale; Calicem cum purificatorio, Patena, hostia et palla accipiet ac deferet ad altare, curans ut ibi adsit quo tempore adveniet Celebrans.

211. Acolythus unus sumet ex abaco ampullas cum pelvicula, sequetur Subdiaconum euntem ad altare, easque ponet super altari, et subsistet in angulo a latere epistolae, postquam Subdiaconus Calïcem in altari posuerit.

---

(1) Non videmus cur A. mutet hic et seqq. numeris quod dixit in simili casu, circa Presbyterum assistentem, cap. VI, art. IV. Vide etiam pag. 104, n. 122.

212. Celebrans, rursus in digitum eius inserto annulo, assurget de faldistorio, et procedet ad altare, adstantibus Diacono dextrorsum et sinistrorsum Caeremoniario, sequente cappellano a mitra. Priusquam perveniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui nullum faciet benedicentis signum, sed salutationi respondebit assurgens de sede aliquantum et inclinationem faciens. Diaconus reverentiam aut genuflexionem ante Episcopum exsequetur. et clericus a mitra genuflexionem. Assistentes Episcopo consurgent, et Presbyter assistens ad Episcopi dexteram accedet.

213. Celebranti ante altare progresso Diaconus mitram tollet. Ille reverentiam, hic genuflexionem aut reverentiam ad Crucem faciet. Ascendent ad altare, quod Celebrans osculabitur in medio; aderit ibi Subdiaconus cum Calice, et Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae facienda quaeque dicenda sint, sustinens Canonem super altare. Diaconus vinum in Calicem, ut in aliis Missis, infundet.

214. Thuriferarius Celebrantem euntem ad altare sequetur, et cum debitis genuflexionibus accedet ad thronum. Conscenso throno, tradet naviculam Presbytero assistenti. qui adstabit dexterae Episcopi. thuribulum aperiet, ac genibus flexis illud Episcopo praesentabit. Presbyter assistens cum osculis usitatis ministrabit incensum, quod Episcopus in thuribulum demittet, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et benedicet.

215. Profecto de throno thuriferario, Subdiaconus, dextera sumpta ampulla aquae, se convertet ad Episcopum, genuflectet vel cum profunda reverentia ostendet illam Episcopo, et petet benedictionem, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Oratio enim *Deus, qui humanae substantiae* etc., eo quod respiciat essentiam Sacrificii, ut alio loco notavimus, a solo Celebrante recitanda est.

216. Celebrans subiunget orationem *Deus, qui humanae* etc., quin faciat Crucis signum super aquam, quam Subdiaconus in Calicem infundet.

217. Calix a Celebrante et Diacono offeretur, et Subdiaconus, recepta Patena, descendet ante altare, ut in aliis Missis solemnibus.

218. Diaconus, tradita Subdiacono Patena, accipiet a Caeremoniario vel a thuriferario thuribulum, in quo iam positum

erit incensum ab Episcopo, et tradet Celebranti, qui oblata et altare thurificabit.

219. Presbyter assistens Celebranti amovebit ab altari Missale et Canonem cum cussino seu legili, dum incensabitur latus altaris, in quo erit.

220. Interim prope altare aderit clericus cum mitra pretiosa Celebrantis, si adhibebitur, secus cum auriphrygiata. Praesto erunt etiam familiares nobiles, vel iis absentibus, duo clerici cum apparatu lotionis manuum pro Celebrante.

221. Celebrans, completa altaris thurificatione, thuribulum tradet Diacono.

222. Idem a suo Caeremoniario mitra rursus cooperietur, et a Diacono duplici ductu incensabitur.

223. Celebrante a Diacono thurificato, procedent clerici vel familiares afferentes manuum lotionis instrumenta: Celebrans ablutas manus absterget mantili, quod ipsi praebebit unus ex clericis aut familiaribus praedictis, quos tamen non benedicet ob rationem superius allatam: abstersis manibus, restituet mantile, et familiares aut clerici redibunt ad abacum, ubi deponent urceum. pelvim et mantile. Priusquam Celebrans dicat *Gloria Patri* in fine psalmi *Lavabo,* Caeremoniarius tollet ei mitram, quae a clerico custode ipsius super abacum deponetur.

224. Dum Diaconus thurificabit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo relinquet biretum in scabello, descendet de throno, et ante Episcopum subsistet.

225. Diaconus, thurificato Celebrante, accedet ad thronum cum debitis reverentiis. et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

226. Episcopus assurget ac iunget manus.

227. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, salutans eum ante et post thurificationem.

228. Episcopus, thurificatione accepta, benedicet Presbyterum assistentem, et sedebit.

229. Presbyter assistens thuribulum reddet Diacono, et redibit ad thronum, consistet ante scabellum, et biretum manu sustinebit.

230. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem: iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et secundum Diaconum assistentem adolebit.

231. Assistentes, accepta thurificatione, sedebunt, et Diaconus adolebit Canonicos et clerum, quo ordine traditum est cap. IV, tit. I, lib. I. Post thurificationem chori, reversus ad altare Diaconus thurificabit Presbyterum assistentem Celebrantis, et Subdiaconum, qui Patenam sustinebit. Reddet thuriferario thuribulum, a quo thurificabitur, et reliquam thurificationem prosequetur et perficiet.

232. Presbyter assistens Celebranti advertet ut Canonem amoveat a cussino seu legili, quando Celebrans recitaturus erit orationes secretas e Missali, et reponat illum pro reliqua Missa.

233. Celebrans praefationem cantare non incipiet, nisi quum nunciabitur ei, ut peragi possit totius chori thurificatio.

234. Sub finem thurificationis chori, assistentes Episcopo consurgent, et secundus Diaconus mitram Episcopo tollet, primus autem pileolum (1).

235. Assurget Episcopus, et Celebrans, deposito pileolo, cantabit *Per omnia saecula* etc. ante praefationem.

236. Cappellanus a mitra afferet ad altare mitram auriphrygiatam, accipiet pretiosam, si licebit uti, et redibit prope thronum.

237. Post verba *Gratias agamus* etc., quia iam completa erit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi de stallis suis in medium chorum ut efficiant circulum, advertentes ut consuetas reverentias exsequantur ad altare et ad Episcopum.

238. Interea a duobus clericis statuetur ante altare pro Episcopo faldistorium cum pulvinis, et praesto erunt quatuor aut sex clerici cum intorticiis, quae deferenda erunt ad *Sanctus*.

239. Cantato a Celebrante *Gratias agamus* etc., Presbyter assistens reverebitur Episcopum, descendet de throno, seque adiunget ceteris Canonicis in circulo.

240. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris (2), quod faciet etiam Episcopus cum Canonicis.

241. Episcopus, postquam recitaverit *Sanctus*, benedicet Canonicos, qui cum debitis reverentiis ad sua subsellia redibunt; sedebit, et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa, si licebit uti, secus auriphrygiata: accipiet

---

(1) Vide notam ad pag. 160, n. 151.

(2) Scilicet Presbytero assistente et Diacono (S. R. C., n. 3769, V).

deinde baculum sinistra, de throno descendet ac benedicet clerum.

242. Episcopo ad altare procedenti adstabunt a lateribus Diaconi assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequetur caudatarius sustentans extremitatem posteriorem vestis illius, post caudatarium incedent duo cappellani a mitra et baculo.

243. Interim clerici gestantes intorticia procedent ante altare, genuflectent ad altare, dein ad Episcopum, ac ne tergum ad ipsum vertant, subsistent ante altare, sed a latere, facie ad invicem versa, ibique genuflectent. Thuriferarius in promptu habebit thuribulum pro elevatione.

244. Episcopus ante faldistorium progressus, dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et a primo pileolo, postquam flexerit genua in faldistorio (1), super quo Diaconi assistentes fimbrias pluvialis extendent.

245. Omnes ii. qui aderunt cum Episcopo, genibus procumbent, videlicet Diaconi assistentes a lateribus eius, caudatarius et cappellani praedicti post eum.

246. Episcopo genuflexo ante altare, advertet Subdiaconus, ut recedat aliquantulum versus partem epistolae, ne directe ad Episcopum convertat humeros.

247. Peracta Hostiae et Calicis elevatione, assurget Episcopus, et attollentibus fimbrias pluvialis Diaconis assistentibus, genuflectet utroque genu ad SS. Sacramentum, quod aderit in altari, et idipsum facient Diaconi assistentes et cappellani, qui aderunt cum eo (2).

248. Diaconus primus assistens pileolum et mitram seu pretiosam sive auriphrygiatam reponet Episcopo, qui recepto sinistra baculo, ad thronum redibit, nec benedicet clerum, ut fecit in accessu ad altare.

249. Clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt a medio presbyterio, et ponent seorsim.

250. Reversus ad thronum Episcopus sedebit, dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et a primo pileolo.

251. Episcopus assurget, et stabit paullulum conversus ad altare.

---

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.

(2) Vide notam ad pag. 161, n. 164.

252. Clerici qui ad elevationem sustinuerunt intorticia, statim ac de faldistorio discesserit Episcopus, consurgent, et euntes ante altare, genua flectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum aut in sacristiam, et exstinguent intorticia.

253. Sub finem cantus orationis *Pater noster,* Canonici descendent ad circulum, et quum venerint in medium, genuflectent ad Sacramentum, utroque genu, deinde salutabunt Episcopum.

254. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet, iique iterata ad Episcopum reverentia et ad Sacramentum genuflexione duplici, ad subsellia sua revertentur.

255. Celebrans cum Ministris suis recitabit *Agnus Dei.* Presbyter assistens adstabit ei sinistrorsum ad Missale, Diaconus a dextera Celebrantis. et Subdiaconus in plano remanebit (1). Recitato *Agnus Dei,* praedicti Ministri genuflectent, Presbyter assistens discedet de altari, et cum debita genuflexione aut reverentia ad Episcopum quando praeteribit ante thronum, veniet in chorum, et consistet ante locum Presbyteri assistentis Episcopo. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut assistat ad librum, et Subdiaconus manebit loco suo.

256. Presbyter assistens Episcopo, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei,* non genuflectens ad SS. Sacramentum, discedet a suis collegis, et iunctis manibus recta ibit ad altare, ubi genua flectet in suppedaneo a dextris Celebrantis. Quum hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et eodem tempore cum ipso Celebrans osculatus altare donabit pacem Presbytero assistenti Episcopo, imponens manus humeris eius et dicens *Pax tecum,* cui Presbyter assistens respondebit *Et cum spiritu tuo.*

257. Idem Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, descendet de altari, et sine ulla reverentia ascendet directe ad thronum, et pacem praebebit Episcopo, dicens ei *Pax tecum,* manum autem non imponens humeris eius, sed supponens brachiis. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi sustollent.

258. Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, reverentia profunda sa-

---

(1) Ita S. R. C., n. 3769, IV.

lutabit Episcopum, descendet a latere de throno, et redibit in chorum ad stallum suum.

259. Diaconus primus assistens, iunctis manibus, ascendet in gradulum cathedrae, pacem ab Episcopo accipiet, respondens illi *Et cum spiritu tuo,* descendet de gradulo, reverebitur Episcopum, et ad eius dexteram redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, ed redibit ad sinistram.

260. Presbyter assistens Episcopo, reversus in chorum ad locum suum, donabit pacem Presbytero assistenti Celebranti, qui, comitante Caeremoniario, donabit illam primae Dignitati, quae supra Presbyterum assistentem sedebit, deinde Canonico, qui assidebit post Presbyterum assistentem, atque ita de ceteris, ordine declarato cap. V, lib. I, tit. I. Presbyter assistens Celebrantis, post datam pacem in choro, reversus ad altare, pacem donabit Diacono Celebrantis, Diaconus autem Celebrantis dabit Subdiacono. Si in hac Missa fiat communio cleri, recole quae praecedenti articulo notavimus, sub n. 179 et seqq.

261. Interim cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo.

262. Quum Celebrans communicaverit et communionem etiam acceperint sacri Ministri, si vigebit usus, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus cum mitra pretiosa, si adhibebitur, secus auriphrygiata.

263. Clericus recipiet mitram Celebrantis, et consistet prope gradus altaris. Praesto erunt etiam familiares aut clerici cum instrumentis lotionis pro Celebrante.

264. Dum Celebrans sumet ablutionem, Presbyter eius assistens apponet Canonem pedi Crucis, et Missale super cussino seu legili quod transferet ad latus epistolae, et mantile porriget Celebranti, qui manus lavabit.

265. Sedenti, ut supra, Episcopo se sistent cappellani cum scotula et Missali, ex quo ipse leget versiculum *Communio,* postea rursus recedent, accipientes Canonem, si opus fuerit.

266. Celebrans, mitra coopertus a Diacono, lavabit manus; tum mitram dimittet, et leget ℣. *Communio.*

267. Lecto a Celebrante ℣. *Communio,* secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget.

268. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum,* cum orationibus, et rursus cantato *Dominus vobiscum,* cantabitur a Diacono *Ite, missa est,* vel *Benedicamus Domino,* iuxta ritum,

et hoc ipso tempore Celebrans recitabit orationem *Placeat tibi* etc., ut paratus sit ad benedictionem solemnem Episcopi (1).

269. Interim praesto erunt apud thronum cappellani cum Canone pontificali et scotula, itemque afferetur ad altare libellus seu tabella cum formula Indulgentiae.

270. Responso a choro *Deo gratias,* vel sonantibus organis primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam, aut, nisi licebit uti, auriphrygiatam.

271. Celebrans osculabitur altare, et recedet in latus epistolae, se convertens ad Episcopum: Presbyter assistens Celebrantis eodem statu in gradu infra Celebrantem, Diaconus in altero gradu infra Presbyterum assistentem et eodem statu, Subdiaconus in infimo gradu vel in plano et statu eodem.

272. Episcopus, mitra coopertus a primo Diacono assistente, assurget, seque pollice signans in pectore, cantabit *Sit nomen Domini* etc., chorus autem respondebit *Ex hoc nunc* etc. Deinde se signans a fronte ad pectus, cantabit *Adiutorium nostrum* etc., et respondebitur *Qui fecit* etc. Postea, manus expandens et oculos elevans ad coelum, cantabit *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et benedicet versus sinistram suam, dicens *Pater*, in medio dicens *et Filius,* et a dextris suis, dicens *et Spiritus Sanctus*. Chorus respondebit *Amen.*

273. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi in hac actione sustollent.

274. Cappellanus a libro, adstans et sustinens adhuc librum apertum, recedet paullulum ad sinistram Episcopi, ne conspectum adstantium ipsi impediat.

275. Celebrans et Canonici ad benedictionem Episcopi se profunde inclinabunt, ceteri omnes procumbent in genua.

276. Sin autem assistens esset Archiepiscopus, dum cantabitur *Ite, missa est,* vel *Benedicamus Domino*, cappellanus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem, eamque deferet ad thronum, subsistens genibus flexis in infimo gradu, et imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, qui benedictionem donabit sine mitra, et priusquam dicat *Pater*, se inclinabit ad Crucem archiepiscopalem, tum accipiet baculum pastoralem et benedictionem impertietur.

277. Benedictione largita, Episcopus sedebit: Celebrans autem conversus ad populum, quicumque sit altaris situs,

(1) Vide notam ad pag. 164, n. 196.

leget formulam Indulgentiae, dummodo locus non fuerit sermoni seu sacrae concioni, quo casu iam publicaverit illam Concionator: si igitur formulam leget Celebrans, Diaconus et Subdiaconus adstabunt a lateribus, eique, si opus fuerit, sustinebunt librum formulae praedictae.

278. Publicata a Celebrante Indulgentia, Episcopus dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra. Si fuerit Archiepiscopus, non reponetur ei mitra, quum brevis sit actus publicationis Indulgentiae.

279. Episcopus assurget, et Celebrans ad altare recitabit ultimum evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, ad verba *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet in sua cathedra.

280. Praesto erit apud altare clericus cum mitra Celebrantis pretiosa, si licebit adhibere, secus auriphrygiata. Aderit alter clericus, qui sustentet extremitatem posteriorem vestis eius, quum exibit e presbyterio. Aderunt etiam ante altare acolythi cum candelabris et ceteri qui comitati fuerunt ipsum in accessu ad altare.

281. Recitato evangelio, sedebit Episcopus, et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra.

282. Celebranti quoque, postquam recitaverit ultimum evangelium, reponetur mitra a Diacono. Postea medius inter Ministros descendet de altari, se convertet ad ipsum, et reverentia profunda salutabit Crucem. Ministri facient reverentiam aut genuflexionem cum Celebrante, et recipient bireta, quibus caput cooperient extra presbyterium: acolythi et ceteri clerici ante altare genuflectent.

283. Post haec Celebrans cum Ministris et clerici respective conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui abstinebit a benedicendo Celebranti, sed aliquantum assurgens, se illi inclinabit.

284. Celebrans cum Ministris et clerici redibunt in sacristiam, observantes ordinem superius innutum in accessu ad altare.

285. Profecto de choro cum Ministris Celebrante, accedent ad thronum clerici ad recipienda paramenta Episcopi, qui exuetur illis a Diaconis assistentibus.

286. Cubicularius etiam veniet ad thronum, afferens cappam Episcopi.

287. Clerici referent paramenta Episcopi ad altare, quae ibi ut a principio reponentur a Caeremoniario, et contegentur velo.

288. Interim duo clerici collocabunt faldistorium cum pulvinis ante altare.

289. Episcopo, paramentis exuto, reponetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, qui alligabit extremitatem posteriorem eius vestis talaris: deinde Episcopus descendet de throno, et accedet ad faldistorium, in quo genibus flexis brevi orabit.

290. Postea, associatus a Canonicis et clero, adorabit SS. Sacramentum, et ad suam residentiam redibit.

291. Celebrans reversus in sacristiam, reverebitur Crucem vel imaginem praecipuam illius, et sedebit in sede ibi praeparata.

292. Presbyter assistens dimittet statim pluviale, functus officio suo.

293. Interim accendetur scotula utenda in recitandis precibus gratiarum actionis.

294. Diaconus et Subdiaconus consistent a lateribus Episcopi celebrantis, et adiuvantibus clericis, dimittent manipulos, qui ab eisdem clericis referentur ad tabulam, ubi Ministri iidem se paraverunt. Clerici stabunt unus apud alium ante Celebrantem, ut recipiant paramenta.

295. Diaconus tollet Episcopo mitram, Subdiaconus deinde tollet ei manipulum: tum exuent eum planeta, dalmatica, tunicella, stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu.

296. Clerici paramenta reportabunt in altari, quo reponentur quo ordine disposita fuerant.

297. Cubicularius aderit prope Episcopum cum mantelleto et mozzeta, quibus rursus induet ipsum, adiuvantibus Ministris, postquam sacra indumenta dimiserit.

298. Vestibus ordinariis rursus induto Episcopo, Ministri discedent facta reverentia, et comitati a duobus clericis redibunt apud tabulam, ubi sacras vestes acceperant, ibique eas dimittent.

299. Profectis Ministris, duo clerici cum Canone et scotula se sistent Episcopo, qui leget preces pro gratiarum actione.

300. Cubicularius recipiet calceos usuales, redibit ad Episcopum, tollet ei caligas et sandalia, prius de pede et crure dextro, postea de sinistro, et rursus inducet ei calceos usuales: caligae autem et sandalia accipientur a clerico in lance, et cum aliis paramentis reponentur.

301. Completa gratiarum actione, clerici reverentiam conficient ad Episcopum, et deponent librum, et scotulam extinguent.

302. Rebus ita peractis, Episcopus de sacristia discedet.

303. Ritus praesenti capite descripti servabuntur in circumstantiis a Caeremoniali Episcoporum praevisis, videlicet quando Missa celebrabitur ab Episcopo, qui subiectus aut dependens erit ab Episcopo dioecesano, ut fit si Episcopus habeat Suffraganeum in sua dioecesi, adiumenti causa, in exercitio ministerii Ordinis, vel Canonicum aliquem charactere episcopali insignitum; demum in Conciliis provincialibus quum sessionibus praemittitur Missa ab Episcopo provinciali et suffraganeo solemniter celebrata; siquidem in illa ipsa circumstantia Metropolitanus iurisdictionem quandam exercet super Episcopos suffraganeos provinciae suae.

304. Quando autem eveniet ut Episcopus extraneus Missam solemnem celebret ante Episcopum dioecesanum, observabuntur quae sequentibus articulis tradentur.

305. Perpendantur ea, quae a Caeremoniali, lib. II, cap. IX, nn. 5, 6, 7, praescribuntur.

Articulus III.

De assistentia Episcopi cappa induti Vesperis ab Hebdomadario parato cantatis quum postridie indutus cappa Missae solemni intererit.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV huius libri.

2. Cerei sex ardebunt in altari, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu ab eadem.

Apud altare maius. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt pro qualitate Officii: pallium coloris respondentis Officio: gradus altaris cooperientur tapeto.

4. A latere epistolae scamnum apparatum pro Celebrante, nec tamen praeparabitur legile cum Breviario.

5. In medio choro ante altare praeparabuntur duo scamna sine postergali, contecta panno viridis coloris pro Pluvialistis.

6. Ante altare aderit faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

In abaco. — 7. Abacus cooperietur albo mantili, et super ipso ponetur Antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis pro Celebrante; Canon pontificalis et scotula pro Episcopo; Directorium chori adhibendum in praeintonatione antiphonarum; thuribulum cum navicula.

In choro. — 8. Thronus Episcopi ornabitur lodice et baldachino coloris respondentis Officio. Gradus cooperientur tapeto, et in plano aderunt tria scabella pro Assistentibus.

Ad cancellos, sive ingressum presbyterii. — 9. Candelabra maiora cum cereis numero quatuor, ad summum sex.

In sacristia. — 10. Candelabra cum candelis pro acolythis. Pluviale distinctum cum amictu pro Celebrante: alia pluvialia, duo vel quatuor vel sex numero pro Pluvialistis, iuxta qualitatem festi aut ritus, ut notatum fuit cap. III, lib. II. Vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

§ 1. *In functione.*

11. Hora praestituta, sonabitur campanis: deinde, dato signo campanula sacristiae, proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, ut in cap. IV libri huiusce.

12. Dum Canonici pergent ad Episcopum associandum, Celebrans in sacristia, adiuvante Caeremoniario, induet sibi amictum super rocheto aut superpelliceo, et pluviale. Ceteri Pluvialistae supra superpelliceum induent sibi pluviale sine amictu. Acolythi cereos in candelabris accendent.

13. Procedent deinde ad altare, praeeuntibus acolythis cum candelabris accensis, Pluvialistae bini, ultimo loco Celebrans, medius inter Pluvialistas digniores, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt. Quum ventum erit ad altare maius, Pluvialistae et Celebrans caput nudabunt bireto, et facta ad Crucem reverentia, flectent genua in infimo gradu.

14. Acolythi, facta genuflexione, recedent ad abacum, et in illo candelabra deponent.

15. Celebrans cum Pluvialistis, facta brevi oratione, consurget, et reverentia ad Crucem iterata, suum quisque locum occupabunt. Celebrans accedet ad scamnum in latus epistolae, ibi medius stabit inter Pluvialistas digniores, et reliqui Pluvia-

listae consistent ad lineam prope scamnum, unusquisque ex parte sua vel a dextris vel a sinistris Celebrantis.

16. Hoc tempore, ad ecclesiam accedet Episcopus cappa indutus, et in limine asperget adstantes, adorabit SS. Sacramentum in quo altari asservabitur, ut cap. IV libri huius.

17. Procedet inde ad altare maius, et Celebrans, si forte sedebit, ingredienti in presbyterium Episcopo assurget.

18. Episcopus benedicet Celebrantem et Pluvialistas; hi genuflectent ad benedictionem Episcopi, Celebrans autem se profunde inclinabit.

19. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, genuflectet in faldistorio, super quo Caeremoniarius cappam eius extendet.

20. Canonici sua subsellia petent, ubi genibus procumbent, idque faciet reliquum cleri. Diaconi assistentes flectent genua prope Episcopum.

21. Clericus quispiam ex abaco accipiet Antiphonarium, et consistet apud Celebrantem post Pluvialistas.

22. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, reverebitur Crucem, deinde benedicet Celebrantem et Pluvialistas. Transiens autem per chorum benedicet dextera Canonicos et reliquum cleri.

23. Episcopus, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, ascendet ad thronum, sedebit paulisper, et caput ipse suum bireto cooperiet. Cum ipso sedebit omnis chorus et Celebrans etiam paratus.

24. Postquam Episcopus brevi tempore sederit, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et hic recipiet cum osculis; assurget, et submissa voce recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria.*

25. Surget etiam Celebrans et chorus, ac recitabitur *Pater noster* et *Ave, Maria*, ut supra.

26. Clericus cum libro accedet ad Celebrantem, reverebitur ipsum, aperiet librum et apertum sustinebit ante Celebrantem.

27. Celebrans, recitato, ut supra, *Pater* et *Ave*, se inclinabit ad Episcopum, deinde signans se, cantabit ℣. *Deus, in adiutorium meum intende*, cui respondebit chorus cum *Gloria Patri* cumque *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine*, pro temporis qualitate. Quum Celebrans signabit se, primus Pluvialista attollet eius fimbriam dexteram pluvialis.

28. Quum Celebrans intonuerit ℣. *Deus, in adiutorium,* clericus librum claudet, reverebitur Celebrantem, et recedet a latere.

29. Interim primus ex ultimis Pluvialistis, vel alius, ad quem ex usu cuiusque ecclesiae spectabit in Vesperis praecinere antiphonas, accipiet a Caeremoniario vel a clerico Directorium chori, seu libellum in quo notatae sunt antiphonae, et cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine*, accedet ad Celebrantem, et submissa voce praecinet ei primam antiphonam.

30. Clericus cum libro redibit ante Celebrantem, reverebitur ipsum, aperiet librum et apertum sustinebit ante illum. Pluvialista primus illi indicabit antiphonam. Celebrans primam antiphonam intonabit.

31. Antiphona intonata, clericus praedictus librum claudet, reverebitur Celebrantem, librum referet ad abacum, et redibit ad locum suum.

32. Chorus antiphonam canendo prosequetur.

33. Primi duo Pluvialistae manebunt a lateribus Celebrantis, quia cum ipso sedebunt in eodem scamno.

34. Ceteri Pluvialistae procedent in medium, genuflectent ad altare et ad Episcopum, et venient ad scamnum ipsis in presbyterio praeparatum. Primi Pluvialistae, nisi cum Celebrante sederint, ibunt cum ceteris, et facta ad altare et ad Episcopum genuflexione, accedent ad scamnum, ut supra.

35. Sub finem cantus antiphonae, cantores duo superpelliceo induti procedent ante altare, et facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, finito antiphonae cantu, intonabunt primum psalmum. Quo intonato, duo praedicti cantores cum mediocri inclinatione se convertent ad illam chori partem, quae prosecutura erit cantum, deinde, facta ad altare et ad Episcopum genuflexione et mutua inter se reverentia, redibunt ad locum suum.

36. Psalmo ut supra intonato, considebunt omnes, et cooperient caput. Episcopo biretum tradet cum osculis primus Diaconus assistens, et Celebranti Pluvialista primus, qui dexterae eius assidebit, aut si Pluvialistae non considebunt cum Celebrante, tradet ei biretum Caeremoniarius.

37. Sedente post intonationem psalmi Episcopo, Presbyter assistens (1) de suo stallo discedet, et facta ad altare, dein ad Episcopum ante thronum reverentia, ascendet in planum throni, et in scabello ibi praeparato sedebit.

38. Ad *Sicut erat* in *Gloria Patri*, ultimus Pluvialista, si plures erunt quam duo, secus Beneficiarius vel alius qui ex

(1) Cf. n. 45 articuli I praecedentis. A.

usu ecclesiae debebit antiphonas intonare, librum ferens secum intonationum, discedet de loco suo, et cum debitis reverentiis aut genuflexionibus accedet ad chorum, et subsistet ante digniorem, qui debebit secundam antiphonam intonare.

39. Quum sive organorum sono, sive a cantoribus antiphona prima repetita erit. Beneficiarius praedictus reverebitur eum, qui secundam antiphonam intonare debebit. Hic assurget, cumque ipso clerus omnis ex utraque parte consurget. Beneficiarius aut Pluvialista vel alius quispiam submissa voce praecinet ei secundam antiphonam, quae ab illo alta voce intonabitur, ac tum qui intonavit tum qui praeintonavit antiphonam, iterabunt reverentiam ad invicem, deinde qui intonavit sedebit, et cum ipso universus chorus (1).

40. Quando intonabuntur in choro quatuor psalmorum antiphonae, Episcopus cum suis assistentibus sedebit, et Celebrans cum Pluvialistis. Hi tamen, eunte ultimo Pluvialista ad praecinendam antiphonam, et redeunte, caput bireto nudabunt salutandi gratia.

41. Pluvialista vel Beneficiarius, qui praecinuit antiphonam, cum debitis reverentiis aut genuflexionibus, ad locum suum reveniet.

42. Sub finem cantus antiphonae secundae, duo supradicti cantores superpelliceo induti redibunt ante altare, et psalmum secundum intonabunt, ut supra.

43. Eadem methodus servabitur in intonatione antiphonarum et psalmorum sequentium.

44. Sub finem repetitionis quintae antiphonae, consurgent Pluvialistae sedentes in presbyterio, genuflectent ante altare, deinde ad Episcopum, et venient ante Celebrantem, quem salutabunt.

45. Interim Caeremoniarius invitabit Beneficiarium vel alium, ad quem attinebit cantare capitulum, eumque, tradito ipsi libro, adducet cum debitis reverentiis ad locum, quo cantatur epistola, ea tamen animadversione, ut neque ad altare, neque ad Episcopum humeros convertant.

46. Completa quintae antiphonae repetitione, caput nudabunt Episcopus et Celebrans, qui biretum tradent ille primo Diacono, hic primo Pluvialistae: item caput aperiet et consurget clerus in choro.

---

(1) Licet servare consuetudinem, qua respectiva tantum pars chori consurgat (S. R. C., n. 3781, II, III).

47. Cantabitur capitulum a Beneficiario, vel alio, ut supra, qui post cantum illius ad locum suum redibit cum eisdem reverentiis aut genuflexionibus.

48. Interea praesto erit clericus cum libro, qui se sistet Celebranti in actu intonationis, ut superius innutum est.

49. Responso a choro *Deo gratias* in fine capituli, Pluvialista, qui Celebranti praecinuerit antiphonam primam, accedet ad eum, et submissa voce ipsi praecinet hymnum.

50. Celebrans e libro sibi obiecto a clerico intonabit hymnum, quem in cantu prosequetur chorus.

51. Clericus cum libro recedet ad abacum, et Pluvialistae, facta ad Celebrantem reverentia, revenient ante altare, genuflectent ad altare et ad Episcopum, tum redibunt ad scamnum suum, ubi stabunt.

52. Sub hymni finem curae erit thuriferario praeparare ignem in thuribulo et in promptu illud habere, ut deinceps.

53. Item sub hymni finem, duo cantores induti superpelliceo, qui psalmos intonuerint, vel ultimi duo Pluvialistae, si plures erunt quam duo, procedent ante altare, et cantabunt versiculum.

54. Dum a choro respondebitur versiculo, Pluvialistae, facta ad altare et ad Episcopum genuflexione, redibunt ante Celebrantem.

55. Praesto erit clericus cum libro pro Celebrante.

56. Unus e primis Pluvialistis submissa voce praecinet Celebranti antiphonam ante *Magnificat*.

57. Celebrans, e libro ut supra obiecto a clerico, intonabit antiphónam praedictam, qua intonata, sedebit, et caput bireto cooperiet.

58. Clericus cum libro recedet apud abacum.

59. Pluvialistae adstabunt prope Celebrantem.

60. Thuriferarius ad thronum accedet, genuflectens prius ad altare, postea ad Episcopum, antequam ad thronum ascendat.

61. Intonata a Celebrante antiphona, Episcopus sedebit, et caput cooperiet biretó.

62. Presbyter assistens accedet ad dexteram Episcopi, Diaconi assistentes stabunt.

63. Chorus, dum cantabitur antiphona praedicta, sedebit.

64. Thuriferarius, conscenso throno, naviculam tradet Presbytero assistenti, et genuflexus in gradulo cathedrae apertum Episcopo thuribulum praesentabit.

65. Episcopus, ministrante Presbytero assistente, incensum in thuribulum iniiciet cum usitata formula et benedictione.

66. Thuriferarius assurget, claudet thuribulum, et recepta navicula, cum debitis genuflexionibus procedet ad altare, et consistet in latere epistolae.

67. Circa finem cantus antiphonae, duo cantores induti superpelliceo procedent ante altare, et absoluto cantu antiphonae, intonabunt *Magnificat*.

68. Ad hanc intonationem Episcopus, Celebrans et chorus nudabuut caput bireto, omnesque consurgent.

69. Cantores, intonato cantico praedicto, factis ut supra genuflexionibus, revertentur ad locum suum.

70. Celebrans, medius inter Pluvialistas, de scamno discedet, ac priusquam perveniant ante altare, Celebrans reverentiam ad Episcopum, Pluvialistae genuflexionem conficient. Sic ante altare, Celebrans reverentiam ad Crucem faciet, Pluvialistae genuflexionem (1). Ascendet ad altare Celebrans cum duobus Pluvialistis dignioribus, et reliqui, si aderunt, subsistent ante altare. Celebrans altare in medio osculabitur, et Pluvialista primus acceptum a thuriferario thuribulum cum osculis tradet Celebranti, qui altare adolebit.

71. Celebrans, thurificato altari, thuribulum tradet primo Pluvialistae; hic autem, recepto thuribulo cum osculis, descendet a latere de gradibus altaris.

72. Celebrans subsistet in latere epistolae, eodem modo, quo stat Celebrans post introitum in Missis solemnibus, et Pluvialista praedictus duplici ductu Celebrantem adolebit.

73. Pluvialista, thurificato Celebrante, thuribulum restituet thuriferario, qui cum debitis genuflexionibus ad thronum redibit.

74. Pluvialistae primus et secundus, qui simul erant in thurificatione Celebrantis, ascendent ad Celebrantem rursus, cum eo de altari descendent, se addent ceteris Pluvialistis, si aderunt, et reverentia aut genuflexione respective iterata ad altare, deinde ad Episcopum, ad scamnum Celebrantis redibunt.

---

(1) Dispositio Caerem. Epp. circa genuflexionem omittendam a Pluvialistis quando incedunt una cum Celebrante, eodem habitu induti (lib. II, cap. III, n. 3), hic ab A. non admittitur, ex eo forsan quod tunc deberet etiam omitti versus Episcopum, quod non videtur conveniens. Ergo, Episcopo praesente, citata norma non putatur valere.

75. Ibi Celebrans consistet: Pluvialistae autem, facta ad ipsum reverentia, revenient ante altare, et genuflectent, deinde genuflectent ad Episcopum, et redibunt ad locum suum, quo sedebant.

76. Approximante ad thronum thuriferario, descendet de throno Presbyter assistens, qui accepto a thuriferario thuribulo, stans thurificabit Episcopum triplici ductu.

77. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem.

78. Caeremoniarius eodem tempore deducet ante thronum Beneficiarium, seu qui debebit thurificationem peragere.

79. Presbyter assistens, post thurificatum Episcopum, thuribulum tradet illi, qui debebit adolere chorum, et ad scabellum suum in thronum redibit.

80. Beneficiarius vel alius, ut supra, adolebit Presbyterum assistentem, primum et secundum Diaconum assistentem, deinde Dignitates et Canonicos, tum Pluvialistas, postremo reliquos de choro.

81. Cantores, sive chorus, advertent ne cantent *Gloria Patri* post *Magnificat*, nisi quum completa erit thurificatio.

82. Ad *Sicut erat* in *Gloria Patri*, sedebit Episcopus, Celebrans et chorus (1).

83. Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et descendens a latere de throno redibit in chorum ad locum suum.

84. Acolythi ex abaco accipient candelabra cum candelis accensis, procedent ante altare, et genuflectent, deinde conversi ad Episcopum genuflectent ad ipsum, tum venient ante Celebrantem, salutabunt eum, et consistent a lateribus eius, facie ad invicem conversa.

85. Pluvialistae de scabellis, in quibus sedebant, consurgent, et facta cum acolythis ad altare et ad Episcopum genuflexione, consistent ante Celebrantem.

86. Clericus a libro accipiet ex abaco librum, et veniet ante Celebrantem, cui facta reverentia, sustinebit librum apertum.

87. Absoluta sive a choro, sive organorum sono, repetitione antiphonae, assurgent Episcopus, Celebrans et chorus.

---

(1) Caerem. Epp., tam praesente quam absente Episcopo, sedendum indicat cum repetitur a choro antiphona (lib. II, cap. I et II).

88. Celebrans stans, iunctis manibus et paullulum conversus ad altare, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem.

89. Hoc tempore, cappellani a libro et scotula pro Episcopo discedent de stallis suis, accipient ex abaco Canonem cum scotula, et consistent ad thronum prope secundum Diaconum assistentem.

90. Duo cantores superpelliceo induti, qui psalmos intonuerint, procedent ante altare ad cantandum versiculum alius commemorationis, si fiet, et *Benedicamus Domino*.

91. Si qua fiet commemoratio, cantabitur antiphona a choro, versiculus a cantoribus, oratio a Celebrante.

92. Post orationem, Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*. Clericus cum libro recedet ad abacum, et acolythi, methodo superius tradita, referent ad abacum candelabra. Pluvialistae a lateribus Celebrantis non discedent.

93. Duo supra dicti cantores cantabunt *Benedicamus Domino*, et dum a choro vel organorum sono respondebitur *Deo gratias*, redibunt ad locum suum.

94. Interim primus Diaconus assistens caputium cappae imponet capiti Episcopi, vel tradet ei biretum, quo caput cooperiet. (V. not. ad n. 151, art. V huius cap.)

95. Se sistent Episcopo duo cappellani a libro et scotula, qui ne conspectum adstantium illi impediant, consistent aliquantum a latere.

96. Post responsionem ad *Benedicamus Domino*, Episcopus benedictionem donabit cum solita formula *Sit nomen Domini* etc.

97. Sin autem esset Archiepiscopus, benedictionem impertietur capite nudato, non cooperto caputio cappae, nec bireto, cappellanus a Cruce pro hac actione deferet ante thronum Crucem archiepiscopalem, et Archiepiscopus, priusquam dicat *Pater*, reverentiam faciet ad Crucem archiepiscopalem.

98. Ad benedictionem Episcopi genua flectent omnes, exceptis Celebrante, Canonicis et Praesulibus, si qui aderunt.

99. Benedictione ab Episcopo donata, recedent cappellani a libro et scotula, referentes haec ad abacum.

100. Clerici duo statim reponent ante altare faldistorium pro Episcopo.

101. Episcopus, impertita benedictione, de capite sibi detrahet biretum, vel tolletur caputium cappae a secundo Diacono assistente. Ad nutum Caeremoniarii, de throno descendet ad faldistorium, in quo genuflexus brevi tempore orabit.

102. Celebrans cum Pluvialistis stabunt; ceteri omnes, qui aderunt in choro, procumbent in genua simul cum Episcopo.

103. Postea Episcopus assurget, reverebitur Crucem altaris, et benedicet Celebrantem ac Pluvialistas. Celebrans se inclinabit versus Episcopum, et Pluvialistae genuflectent.

104. Cum Episcopo consurgent Canonici et ceteri, qui sequentur et associabunt ipsum.

105. Episcopus adorabit SS. Sacramentum, deinde ad suam residentiam redibit.

106. In discessu Episcopi de ecclesia sonabunt campanae et organa, si haec sonuerint ad Vesperas.

107. Profecto de altari Episcopo, Celebrans cum Pluvialistis, praeeuntibus acolythis cum candelabris, revertentur in sacristiam, servando ordinem innutum in accessu ad altare, et pluvialia deponent.

108. Episcopus assistet Vesperis indutus cappa, quum postridie assistet etiam Missae, cappa, non pluviali, vestitus.

Articulus IV.

De assistentia Episcopi Ordinarii cappa induti in Vesperis solemnibus ab Episcopo extraneo celebratis.

1. Si Episcopus velit postridie Missae solemni assistere pluviali paratus, necesse est, ut ipsemet in primis Vesperis sacra paramenta induat, ac Vesperas intonet celebretque. Sin autem et Missae solemni assistet indutus cappa, ac si Vesperas celebrabit Episcopus extraneus, servabitur ordo, quem heic subiicimus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 2. Praeparabitur ante altare faldistorium cum pulvinis, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV libri huius.

3. Altare plus minusve ornabitur, pro qualitate festi: tapetum super gradus sternetur: pallium erit respondens Officio, et in altari ardebunt sex cerei, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu ex eadem.

Ad altare maius. — 4. Thronus instruetur lodicibus et baldachino coloris respondentis Officio: aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus tapeto cooperientur.

5. Altare plus minusve exornabitur, prout requiret qualitas festi et Officii, sex candelabris cum cereis albis et Cruce simili candelabris, quae erunt vel argento, vel auro colorata: super mensa ponentur tres tobaleae consuetae: apponetur pallium, et super gradibus tapetum. Poterit etiam tapetis sterni pavimentum presbyterii. In medio infimo altaris gradu ponetur pro Celebrante pulvinus aequalis paramentis: et in latere epistolae ante gradus faldistorium cum tegumento respondente.

6. In latere eodem aderit abacus albo mantili contectus, in quo praeparabitur Antiphonarium instructum tegumento simili paramentis, thuribulum cum navicula, Canon pontificalis et mitra auriphrygiata sive auro intexta, nisi licebit uti pretiosa.

7. In presbyterio scamna sine postergali, contecta panno viridi pro Pluvialistis: super ipsis aderit libellus pro antiphonis praeintonandis, qui dicitur Directorium chori.

8. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, dum ibi orare debebit.

9. Si Dioecesanus erit Archiepiscopus, in latere evangelii praeparabitur basis ad stabiliendam Crucem archiepiscopalem.

10. Ad balaustrium seu cancellos disponentur sex candelabra maiora cum intorticiis aut cereis.

In sacristia. — 11. Super altari disponentur paramenta Celebrantis, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo eiusdem coloris, ac reliqua paramenta. In latere evangelii ponetur mitra pretiosa cum vimpa seu velo pro clerico illam gestaturo. Nisi licebit uti mitra pretiosa, loco huius ponetur altera auriphrygiata.

12. Ante altare, vel in alia parte sacristiae, non procul ab altari, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis pro Celebrante super exiguo tapeto.

13. Super usitatis tabulis sacristiae disponentur quatuor aut sex pluvialia induenda a Pluvialistis, et eorum numerus dependet a qualitate festi, ut art. I, cap. III, lib. II, nn. 68 et 69. Praeparabuntur etiam duo candelabra cum cereis albis, gestanda ab acolythis, superpellicea cum biretis pro eisdem Pluvialistis, et superpellicea pro clericis inservientibus; vasculum Aquae benedictae cum aspersorio adhibendum in accessu Episcopi ad ecclesiam.

§ 2. *In functione.*

14. Hora praestituta, sonabitur campanis festivo more, et clerus in sacristiam congregabitur. Aderit etiam Episcopus celebrans, qui sedebit in sede ad hanc rem praeparata.

15. Unusquisque de clero induet superpelliceum vel aliud insigne legitime adhibitum, Clerici inservientes et Pluvialistae induentur superpelliceo. Acolythi, sibi induto superpelliceo accendent cereos in candelabris, quae in officio gestanda erunt.

16. Innuente Caeremoniario, duo Pluvialistae assistentes Celebranti, adiuvantibus clericis, induent pluviale, procedent ante Celebrantem, salutabunt ipsum, deinde venient ad latera eiusdem, primus videlicet ad dexteram, alter ad sinistram.

17. Distribuentur clericis paramenta Celebrantis, quibus acceptis, unus post alium vadent ante illum ad suppeditanda eadem paramenta.

18. Interea sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cum clero proficiscentur ad associandum Episcopum, quo ordine notatum fuit cap. IV huiusce libri.

19. Advenientibus clericis cum paramentis, Celebrans caput nudabit bireto, quod tradet primo Pluvialistae, et hic transmittet cappellano, vel cubiculario illius. Deinde idem Pluvialista primus, adiuvante secundo, tollet ei Crucem pectoralem, mozzetam aut mantelletum, quod recipietur a cubiculario, et hic advertet etiam ut expediat eius posteriorem extremitatem vestis.

20. Idem primus Pluvialista, adiuvante pariter secundo, Celebrantem induet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali.

21. Quum parabitur Celebrans, reliqui duo aut quatuor Pluvialistae, induent, adiuvantibus clericis, pluviale supra superpelliceum, et manu sustinebunt biretum.

22. Postquam Pluvialista primus pluviali induerit Celebrantem, veniet ante eum et reverebitur, mitram eius capiti imponet, ac reverentia iterata, redibit ad dexteram illius. Duo Pluvialistae assistentes recipient biretum et manu sustinebunt.

23. Ad nutum Caeremoniarii, acolythi accipient candelabra cum cereis accensis, sequentur ceteri clerici inservientes

et Pluvialistae, qui euntes in medium sacristiae, salutabunt Celebrantem.

24. Assurget Celebrans, se convertet ad altare, et una cum suis Assistentibus reverebitur Crucem vel imaginem praecipuam sacristiae, et ad altare ordine sequenti procedetur.

25. Praeibit claviger ecclesiae, si aderit, tum duo acolythi cum candelabris, sequentibus binis clericis inservientibus: post ipsos incedent Pluvialistae duo primi cantores, iunctis manibus et bireto capiti imposito, deinde reliqui duo Pluvialistae, si aderunt, ut supra diximus, postremo Celebrans medius inter Pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, quos sequetur clericus a mitra et caudatarius, qui extremitatem posteriorem eius vestis talaris sublevabit.

26. Ad fores sacristiae recipiet vel sumet unusquisque Aquam benedictam, ac si transeundum erit ante altare SS. Sacramenti, id observabitur quod cap. III, lib. II, n. 21, descriptum fuit.

27. Acolythi, pervenientes ad altare, dirimetur, et subsistent in extremitatibus graduum altaris: clerici inservientes post acolythos, unus post alium ad lineam: Pluvialistae cum Celebrante procedent ante altare, et duo Pluvialistae assistentes biretum tradent Caeremoniario vel clerico.

28. Celebrans ante altare a primo Assistente nudabitur mitra; tum simul cum Pluvialistis reverentiam ad Crucem (Pluvialistae et clerici genuflexionem) conficiet. Celebrans, Pluvialistae et clerici, exceptis acolythis, genua flectent et orabunt brevi, recitare autem possent orationem *Aperi, Domine* etc.

29. Post orationem, assurget Celebrans cum Pluvialistis et clericis, ac respective iterabitur reverentia vel genuflexio ad altare, Pluvialista primus reponet mitram Celebranti.

30. Postea Celebrans cum duobus Assistentibus accedet ad faldistorium, ibique sedebit: Assistentes adstabunt a lateribus eius. Ceteri Pluvialistae petent scabella seu scamna sibi praeparata in presbyterio, et sedebunt capite cooperto. Acolythi pergent ad abacum in quo deponent candelabra; ceteri clerici ad lineam prope abacum stabunt.

31. Quod ad accessum Episcopi ad ecclesiam et ad SS. Sacramenti adorationem, observabitur quod praecedenti capite IV praescriptum est.

32. Quum Episcopus venerit in aditum presbyterii, assurget Celebrans, retinens in capite mitram. Pluvialistae cantores nudabunt caput ac consurgent.

33. Episcopus, ante faldistorium progressus, se inclinabit Celebranti, qui reverentia respondebit ei, deinde genuflectet in faldistorio, et brevi orabit.

34. Diaconi duo assistentes consistent a lateribus Episcopi: ceteri Canonici cum clero subsellia petent, ibique genua flectent.

35. Celebrans in faldistorio sedebit dum Episcopus orabit, consurget dum Episcopus assurget de oratione.

36. Episcopus de oratione assurgens, reverebitur Crucem, salutabit Celebrantem, qui reverentia respondebit ei, et ascendet ad thronum. Priusquam ascendat eo, dextera benedicet clerum in choro praesentem.

37. Duo Pluvialistae Celebranti assistentes, quum Episcopus se inclinabit Celebranti ante et post brevem orationem, genuflectent versus eum.

38. Episcopus, conscenso throno, sedebit paulisper, et cum ipso sedebit Celebrans et chorus.

39. Interim clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt a medio presbyterio, et clericus a mitra et alter cum Antiphonario praesto erunt prope faldistorium Celebrantis.

40. Ad nutum Caeremoniarii, Pluvialistae cantores sive duo sive quatuor de suis scamnis discendent, pergent in medium presbyterium, genuflectent ad altare, deinde ad Episcopum. Procedent postea ante Celebrantem, et medios inter eos se addent reliqui duo Pluvialistae assistentes, et coniunctim reverentiam exsequentur ad Celebrantem. Illorum primus deferet secum Directorium chori pro antiphonarum praeintonatione.

41. Pluvialista primus assistens tollet mitram Celebranti, qui assurget ac se convertet ad altare super sinistram suam, Pluvialistae duo assistentes adstabunt Episcopo celebranti a lateribus, ceteri stabunt post ipsum.

42. Cum Celebrante consurget Episcopus, et ceteri omnes in choro.

43. Celebrans et reliqui recitabunt *Pater noster* et *Ave, Maria* secreto. Pluvialista primus attollet fimbriam dexteram pluvialis Celebrantis, qui, signans se, ex Antiphonario sustento a clerico intonabit *Deus, in adiutorium meum intende,* et a choro subiicietur *Domine, ad adiuvandum* etc. Ad *Glo-*

ria Patri caput ab omnibus versus Crucem altaris inclinabitur.

44. Quum cantabitur ℣. *Sicut erat* etc., primus e Pluvialistis cantoribus accedet ad dexteram Celebrantis.

45. Cantato a choro *Alleluia* aut ℣. *Laus tibi, Domine* etc., primus e Pluvialistis cantoribus reverebitur Celebrantem, et submissa voce praecinet ei primi psalmi antiphonam. Celebrans antiphonam hanc intonabit elata voce.

46. Cantorum chorus immediate prosequetur antiphonae cantum. Pluvialistae praedicti duo vel quatuor genuflectent ad altare et ad Episcopum, et locum sument in scamnis sibi praeparatis in presbyterio, ut supra dictum est.

47. Sub finem cantus antiphonae, cantores duo superpelliceo induti prodibunt in medium presbyterium, et primum versiculum primi psalmi intonabunt, quod statim ac fecerint, se convertent versus illam chori partem, quae prosequi cantum debebit, atque iteratis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, ad suum stallum redibunt.

48. Primo psalmo intonato, Episcopus sedebit, et caput cooperiet bireto, quod ipsi porrigetur cum osculis consuetis a primo Diacono assistente.

49. Celebrans, psalmo ut supra intonato, conversus a sinistris suis, sedebit in faldistorio, et a primo Pluvialista assistente imponetur ei mitra auriphrygiata.

50. Duo Pluvialistae assistentes, imposita Celebranti mitra, reverentia ipsum honorabunt, procedent ante altare, genuflectent ad Crucem, et sedebunt in medio graduum anteriorum altaris eiusdem: primus sedebit propius Celebrantem, secundus a dextris primi. Poterunt etiam sedere in scamno, quo utentur Celebrans et Ministri in Missis solemnibus, si talis in ecclesia vigeret usus. Reliqui Pluvialistae sedebunt in scamnis seu scabellis sibi praeparatis.

51. Presbyter assistens Episcopo (1), post intonationem, ut supra, primi psalmi, descendet de stallo suo, procedet ante altare; et reverebitur Crucem; tum veniet ante thronum, reverentiam faciet ad Episcopum, conscendet thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

52. Chorus et ceteri omnes sedebunt et caput bireto cooperient, exceptis clericis inservientibus, qui non utuntur bireto.

---

(1) Cfr. n. 45 articuli I praecedentis. A.

53. Reliquae antiphonae non praecinentur Assistentibus Episcopo, sed dignioribus de choro, initium sumendo a parte throni, videlicet secunda praecinetur Canonico, sive Dignitati, quae sedebit proxime throno, tertia Canonico ex parte adversa, quarta illi qui sedebit in secundo stallo ex parte adversa; ac si thronus situs esset sub absida e regione altaris, incipietur a dextra throni, tum a sinistra, et sic de reliquis.

54. Quum surget qui cantare antiphonam debebit, consurget chorus universus (1), exceptis Celebrante et Episcopo cum eorum Assistentibus, qui pergent sedere.

55. Dum repetetur psalmi cantati antiphona, Pluvialista ultimus nudabit caput, assurget, veniet in medium presbyterium, genuflexionem faciet ad altare, deinde ad Episcopum, et reverentiam quoque ad Celebrantem, si transiturus erit ante ipsum, et se sistet ante Canonicum, cum praecinet antiphonam, qua intonata, eodem ordine ad stallum suum revertetur.

56. Duo praedicti cantores superpelliceo induti intonabunt psalmos sequentes, ut de primo traditum est.

57. Completo cantu psalmi quinti, consurgent Pluvialistae, qui sedebant in scamnis seu scabellis, et ceteri qui sedebant in gradibus altaris aut in scamno a latere epistolae; conficient simul genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum; venient ante Celebrantem, et reverentia eum salutabunt.

58. Celebrans assurget, et a sinistris se convertet ad altare.

59. Assurget etiam Episcopus, qui biretum tradet primo Diacono assistenti, et cum Episcopo consurgent ceteri omnes.

60. Unus ex Pluvialistis cantoribus cantabit capitulum tono praestituto, et post illud respondebitur a choro *Deo gratias*.

61. Interea prope faldistorium Celebrantis aderunt clericus a mitra et alter cum Antiphonario.

62. Cantato capitulo, primus Pluvialistarum cantorum accedet ad Celebrantem, eique praecinet hymnum submissa voce. Pluvialista primus assistens mitram tollet Celebranti, qui hymnum intonabit ex Antiphonario sustento a clerico: hic autem post intonationem librum claudet, reverebitur Celebrantem, et recedet prope faldistorium.

---

(1) Vide notam ad pag. 201, n. 39.

63. Clericus a mitra deponet super abacum mitram auriphrygiatam, quam receperit, et accipiet pretiosam, si adhibenda erit.

64. Duo sive quatuor Pluvialistae cantores, hymno a Celebrante intonato, procedent ante altare, genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum, conficient, et ad subsellia sua revertentur.

65. Sub hymni finem, praesto erit prope abacum thuriferarius cum thuribulo.

66. In fine ultimae strophae, Pluvialistae cantores discedent de loco suo, redibunt ante altare, genuflectent, ut supra, et cantabunt versiculum, qui praecedit antiphonam cantici *Magnificat*.

67. Cantato versiculo, dum respondebitur a choro, praedicti Pluvialistae cantores, iterata genuflexione ad altare tantum, redibunt ad Celebrantem.

68. Post cantum versiculi, primus Pluvialista cantor accedet ad Celebrantem, eique submissa voce praecinet antiphonam ante *Magnificat*.

69. Celebrans intonabit antiphonam, qua intonata, se convertens super dexteram suam immediate sedebit.

70. Pluvialistae cantores redibunt ad medium altaris sive presbyterii, et cum debitis genuflexionibus ad locum suum reversi sedebunt.

71. Episcopus cum Assistentibus sedebit, cumque ipso sedebit omnis chorus.

72. Celebranti sedenti Pluvialista primus assistens imponet mitram pretiosam, aut auriphrygiatam, ut superius innutum est.

73. Pluvialistae assistentes locum mutabunt, videlicet primus ad dexteram, secundus ad sinistram Celebrantis transibit.

74. Thuriferarius se sistet Celebranti, et naviculam tradet primo Pluvialistae, qui ministrabit incensum Celebranti, et hic incensum cum benedictione demittet in thuribulum sustentum a thuriferario, qui adstabit, quoniam aderit Episcopus Ordinarius.

75. Incenso in thuribulum demisso a Celebrante, et completo cantu antiphonae, cantores induti superpelliceo intonabunt canticum *Magnificat* in medio presbyterio.

76. Intonato praedicto cantico, assurget Celebrans * cum mitra, et se Cruce signabit, cumque ipso caput nudabunt et

assurgent ceteri omnes, et ipse Episcopus, qui initio eiusdem cantici se signabunt.

77. Celebrans, medius inter duos assistentes Pluvialistas, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, sequente clerico a mitra, procedet ad altare, et transiens prope thronum reverebitur Episcopum, qui respondebit se inclinando. Pluvialistae genuflexionem facient itemque clericus a mitra.

78. Celebranti ante altare progresso Pluvialista primus assistens tollet mitram: ipse reverentiam, genuflexionem Pluvialistae conficient ad Crucem, et ascendet cum eis ad altare. Celebrans altare in medio osculabitur, et a primo Pluvialista accipiet thuribulum, quo altare adolebit ritu usitato.

79. Postquam thurificaverit altare, thuribulum restituet primo Pluvialistae, et consistet in latere epistolae. Pluvialista secundus assistens mitram reponet capiti eius: primus autem, quum descenderit in planum a latere epistolae, adolebit Celebrantem duplici ductu, postea thuribulum restituet thuriferario, ascendet ad altare seque adiunget Celebranti. Tunc Celebrans una cum Pluvialistis salutabunt Crucem in suppedaneo, descendent de altari, et cum supra dictis reverentiis Celebrans medius inter Pluvialistas redibit ad faldistorium.

80. Celebrans in faldistorio sedebit, et a primo Pluvialista nudabitur mitra. Assurget ac super sinistram suam se convertet ad altare. Pluvialistae assistentes permanebunt a lateribus eius.

81. Postquam Celebrans thurificatus erit, thuriferarius recepto thuribulo a primo Pluvialista assistente, accedet ad primum Pluvialistam cantorem sive ad alium, cuius erit officium adolere chorum, tradet ei thuribulum, et cum illo ibit ante thronum.

82. Presbyter assistens Episcopo, bireto deposito super scabello, descendet de throno et subsistens ante primum gradum illius contra Episcopum, thuribulum accipiet a Pluvialista praedicto vel ab alio, et adolebit Episcopum triplici ductu, reverentiam faciens ante et post thurificationem. Episcopus stans accipiet thurificationem, et benedicet Presbyterum assistentem a quo thurificatus erit.

83. Presbyter assistens thuribulum illi restituet, a quo acceperit, redibit ad scabellum suum in thronum, et incensabitur. Post eum accipient thurificationem duo Diaconi assistentes Episcopo. Thurificatio autem chori peragetur ordine demonstrato tit. I, cap. IV, lib. I, et post Canonicos thurifica-

buntur primo Pluvialistae, tum Beneficiarii et reliqui, ordine praestituto in capite praedicto.

84. Curabitur ut cantus *Magnificat* protrahatur; debet enim hoc tempore compleri thurificatio totius chori, et Magistratus etiam eorumque qui publici partes repraesentant, si qui aderunt.

85. Post cantatum *Gloria Patri*, sedebit Episcopus cum Assistentibus itemque Celebrans, cui reponetur mitra a primo Pluvialista (1).

86. Sedebit etiam chorus, si thurificatio erit absoluta, vel saltem illa chori pars sedere poterit, quae thurificationem acceperit.

87. Eodem tempore, Presbyter assistens Episcopo, facta ad ipsum reverentia, de throno a latere descendet, et ad stallum suum redibit in chorum, iam functus officio suo.

88. Interim in promptu erunt prope faldistorium clericus cum Antiphonario et duo acolythi cum candelabris.

89. Dum repetetur a cantoribus antiphona cantici praedicti, duo sive quatuor Pluvialistae consurgent, procedent ante altare, genuflectent ad Crucem deinde ad Episcopum, postea venient ante Celebrantem, et medios inter eos se adiungent duo Pluvialistae assistentes: omnes ii reverentia salutabunt Celebrantem, cui primus Pluvialista mitram tollet.

90. Celebrans assurget, ac super sinistram suam se convertet ad altare. Duo Pluvialistae assistentes accedent ad latera Celebrantis, et reliqui Pluvialistae persistent quo loco erunt.

91. Celebranti ad altare converso se sistet clericus cum Antiphonario, medius inter acolythos cum candelabris, qui facta reverentia consistent ante eum. Clericus Antiphonarium aperiet ac sustinebit apertum ante Celebrantem.

92. Episcopus assurget, nudato capite, cumque ipso consurgent ceteri omnes, qui aderunt in choro.

93. Celebrans iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum*, et iunctis adhuc manibus cantabit orationem, post quam, si fiet alia commemoratio, cantorum chorus cantabit antiphonam, et Pluvialistae cantores procedent ad medium altaris et versiculum cantabunt. Celebrans subiiciet orationem canendo, ut primam, et sic de ceteris.

---

(1) Vide notam ad pag. 204, n. 82.

94. Post ultimam orationem, Celebrans iunctis manibus subiunget *Dominus vobiscum*, et cantores Pluvialistae cantabunt tono praestituto ℣. *Benedicamus Domino.*

95. Dum a cantoribus cantabitur *Benedicamus Domino,* clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis pro Episcopo in medio presbyterii. Clericus alter ponet super altari ad pedem Crucis Canonem apertum pro benedictione.

96. Cantato a Celebrante *Dominus vobiscum* post orationem, clericus claudet librum, quem sustinebat apertum ante Celebrantem, et simul cum acolythis, facta ad ipsum reverentia, redibunt ad abacum, in quo candelabra et librum deponent.

97. Pluvialistae cantores post cantatum *Benedicamus Domino,* cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

98. Celebrans, conversus super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a primo Pluvialista assistente reponetur ei mitra pretiosa, vel auriphrygiata, si pretiosa uti non licebit. Postea medius inter duos Pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, procedet ad altare, et priusquam veniat ante ipsum, reverentiam faciet ad Episcopum, qui se illi aliquantum inclinabit. Perveniens autem ante altare, Crucem reverebitur. Pluvialistae praedicti genuflexionem tum ad Episcopum conficient, tum ad altare.

99. Celebrans ad altare ascendet, et osculabitur illud in medio: benedictionem ritu consueto impertietur, et id tantum advertet, ut inclinationem versus Episcopum faciat priusquam dicat *Pater*. Pluvialistae in benedictionis actu genua flectent in gradu superiori, et Celebrantis fimbrias pluvialis attollent.

100. Post benedictionem. Celebrans cum Pluvialistis de altari descendet, et facta ad altare et ad Episcopum reverentia, redibit ad faldistorium et sedebit.

101. Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique orabit brevi.

102. Idem priusquam flectat genua et quum discedet, se inclinabit Celebranti, qui assurget eique respondebit, ut principio notatum est.

103. Episcopus, associatus a Capitulo, de ecclesia discedet, quo ordine descriptum est cap. IV libri huius.

104. Profecto de presbyterio Episcopo, Celebrans cum Pluvialistis redibit in sacristiam, praecedentibus acolythis, ordine supradicto, ibique sacra indumenta deponet.

105. Sin autem Vesperarum hymnus esset *Veni, creator*, vel *Ave, maris stella*, circa finem ultimi psalmi a duobus clericis in medium presbyterium reportabitur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

106. Descendet de throno Episcopus, dum cantabitur *Deo gratias* post capitulum.

107. Celebrans non intonabit hymnum, nisi quum pervenerit Episcopus ad faldistorium suum.

108. Ad intonationem hymni genuflectent, * pileolum demittent. et nixi genibus perstabunt dum prima strophe cantabitur.

109. Clericus cum Antiphonario, statim ac intonatus erit hymnus, librum claudet, et versus altare genua flectet.

110. Celebrans, ubi intonuerit hymnum, flectet genua ante faldistorium suum super pulvino, qui ad hoc ponetur a clerico.

111. Post cantum primae strophae, profecto de medio presbyterio Episcopo, amovebitur a duobus clericis faldistorium in quo genua flexit.

112. Hoc ipsum observabitur debita proportione in festis S. Crucis ad stropham *O Crux, ave, spes unica.*

113. Si Celebrans subiectus erit Episcopo, vel quia Suffraganeus eius, vel quia Canonicus dignitate episcopali insignitus, incensum in thuribulum ponetur ab Episcopo Ordinario, qui etiam in fine Vesperarum benedictionem populo largietur.

Articulus V.

De assistentia praestanda ab Episcopo cappa induto Missae solemni quae cantabitur a Canonico.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. – 1. Praeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV huius libri notatur.

2. Altare plus minusve exornabitur, pro qualitate festi et Officii, aderunt cerei in candelabris maioribus, accendendi saltem in Episcopi accessu ad ecclesiam et in recessu ab eadem.

Ad altare maius et in presbyterio. – 3. In choro situs erit thronus paratus colore respondente Officio, cum baldachino.

et lodice simili in cathedra, et cum tapeto omnes gradus contegente. Ponentur tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus unus utendus ab Episcopo in genuflexionibus, ad *Credo,* ad ultimum evangelium etc. Pavimentum presbyterii contegi poterit tapeto viridis coloris, et ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis coloris respondentis Officio, in quo genuflectet Episcopus.

4. Altare ornabitur pallio eiusdem, ac supra, coloris, cum tobaleis et tapeto. Aderunt sex candelabra cum cereis et Crux similis. Candelabra erunt plus minus nobilia pro qualitate festi.

5. In latere epistolae aderit scamnum coopertum panno laneo pro Celebrante et Ministris.

6. In eodem latere situs erit abacus albo mantili coopertus, in quo ponetur Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, Calix autem cum ceteris rebus praedictis contegetur velo suo. Ampullae vini et aquae plenae in pelvicula. Campanula. Instrumentum pacis velo contectum, si Magistratus interveniet officio. Duo vel quatuor intorticia pro elevatione, iuxta morem et qualitatem festi. Legile vel cussinus cum Missali, quod instruetur tegumento aequali paramentis pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium, utrumque cum tegumento, ut supra. Missale cum tegumento respondente, in usum Episcopi. Scotula pro Episcopo. Canon pontificalis pro benedictione in exitu Missae. Tabella seu libellus cum formula Indulgentiae. Thuribulum cum navicula. Velum humerale pro Subdiacono. Quod si Ministri sacri uterentur planeta plicata, praeparabitur etiam stola latior pro Diacono.

7. Prope latus evangelii statuetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus, qui Missae assistet, esset Archiepiscopus.

8. Aderunt etiam candelabra maiora in presbyterio, non minus quatuor nec plus sex cum suis cereis vel intorticiis.

In sacristia. – 9. Paramenta pro Celebrante et Ministris; videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono; tunicella cum manipulo pro Subdiacono; tria cingula, tres albae, tresque amictus. Si adhiberentur planetae plicatae, substituentur istae loco dalmaticae ac tunicellae. Duo candelabra cum candelis pro acolythis. Superpellicea pro clericis. Vasculum Aquae sanctae cum aspergillo, utendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

§ 2. *In functione.*

10. Campanarum sono, semel aut pluries, iuxta morem uniuscuiusque ecclesiae, signum dabitur functionis.

11. Completo in choro Officio, seu recitata Hora, quae Missam debet praecedere, ut ex rubricis generalibus Missalis, tit. XV, n. 2; sonabitur campanula sacristiae, quo sonitu dabitur Canonicis et clero signum ad associandum Episcopum, ut praecedenti cap. IV.

12. Se parabunt in sacristia Celebrans cum Ministris, qui, postquam parati erunt, praeeuntibus acolythis cum candelabris ardentibus, ad altare procedent. Ibi Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient, excepto casu quo Canonici ipsi ministrarent in sua ecclesia, qui reverentiam et ipsi facient ad Crucem, ut Celebrans. Ministri cum Celebrante sedebunt in scamno sibi praeparato, et Episcopi adventum exspectabunt. Acolythi candelabra reponent super abacum, ibique consistent.

13. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabitur campanis festivo more, et organis quoque, si licebit id in Missa, secus organis pulsandis abstinebitur.

14. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius.

15. Intrante in presbyterium Episcopo, Celebrans cum Ministris nudabunt caput et assurgent.

16. Episcopus, ante faldistorium quum venerit, priusquam se inclinet ad Crucem altaris, benedicet Celebrantem et Ministros, qui se profunde inclinabunt; Ministri autem, nisi fuerint Canonici, genuflectent ad benedictionem istam, deinde assurgent et stabunt.

17. Episcopus reverebitur Crucem altaris, flectet genua in faldistorio, ac brevi tempore orabit.

18. Interea Canonici et reliquum cleri petent sua subsellia, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui adstabunt Episcopo a lateribus, caudatario et duobus cappellanis a libro et scotula, qui prope Episcopum adstabunt.

19. Quum suum quisque locum occupaverit, Celebrans cum Ministris de suo scamno discedent, ac traseuntes post Episcopum, consistent, Celebrans a sinistris eius, Ministri autem post Celebrantem aliquo passu longe ab ipso, ac nisi fuerint Canonici. genuflectent ut recitent ad invicem confessionem.

20. Episcopus assurget de oratione, et clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt.

21. Episcopus, adstante a sinistris eius Celebrante, accedet ad altare, ac sine alia reverentia profunda ad Crucem inchoabit Missam, cui respondebit Celebrans, et ad verba illa *tibi, Pater*, ac *te, Pater*, se convertet ad Episcopum, itemque Episcopus se illi aliquantulum convertet, quum dicet *vobis, fratres*, et *vos, fratres*.

22. Diaconi assistentes adstabunt post Episcopum, et inter se recitabunt confessionem. Idipsum facient Ministri Celebrantis, qui vel genuflectent vel stabunt, ut superius notatum est, et confessionem ipsi quoque inter se recitabunt. Idem dicendum de cappellanis a libro et scotula, qui adstabunt nixi genibus. Clerus in choro servabit methodum ad hoc traditam lib. I, tit. I, cap. II.

23. Recitata ab Episcopo oratione *Indulgentiam* etc., ac responso *Amen* a Celebrante, succedent Diaconi assistentes in assistentiam Episcopi, quibuscum prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* et sequentes (1).

24. Celebrans autem, facta ad Episcopum inclinatione, discedet a latere eius, seque adiunget Ministris, qui, si erant genuflexi, consurgent, et cum ipsis prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* etc.

25. Hoc tempore, cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scolulam pro Episcopo, et redibunt prope ipsum. In promptu etiam erit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

26. Episcopus, postquam dixerit *Oremus*, nullam adiiciens orationem, reverebitur Crucem altaris, se convertet ad Celebrantem, eique signum benedicentis faciet, tum accedet ad thronum, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, et sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem ei sustentabit, ac duobus cappellanis a libro et scotula. Transiens autem per chorum, antequam thronum ascendat, meminerit benedicere clerum.

27. Celebrans, accepta ab Episcopo benedictione, ad quam ipse se inclinabit et Ministri genuflectent, nisi fuerint Canonici, ascendet ad altare recitans orationem *Aufer a nobis* etc., altare osculabitur, ibique thuribulum exspectabit, quo illud adoleat.

---

(1) Inspiciatur adnotatio ad n. 40 art. I huius capitis subiecta. A.

28. Thuriferarius, vel Caeremoniarius deferens thuribulum cum navicula sequetur Episcopum, quum perget ad thronum.

29. Episcopus conscenso throno sedebit, biretum accipiet a primo Diacono assistente et caput cooperiet.

30. Presbyter assistens (1) ascendent ad thronum a latere, et consistet a dextris Episcopi sedentis in throno.

31. Thuriferarius ad thronum ascendet cum debitis genuflexionibus, et Presbyter assistens accipiet ab eo naviculam, et ritu consueto Episcopus incensum cum praescripta benedictione demittet in thuribulum, sibi sustentum a thuriferario genuflexo.

32. Thure ab Episcopo benedicto, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, naviculam reddet thuriferario, et a latere de throno descendens ad locum suum se recipiet.

33. Thuriferarius de throno discedet, et cum debitis genuflexionibus, ut supra, referet ad altare thuribulum, quod tradet Diacono et hic Celebranti, atque altaris thurificatio persolvetur.

34. Celebrans, postquam thurificaverit altare, reddet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

35. Thuriferarius receptum a Diacono thuribulum reportabit ad abacum vel in sacristiam.

36. Celebrans continuabit Missam ritu in Missis solemnibus praescripto.

37. Episcopus, quum incensatus fuerit Celebrans, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget dum ei se sistent cappellani cum Missali et scotula, atque introitum leget e Missali.

38. Interim Canonici de suis stallis descendent, et circulum efficient ante Episcopum.

39. Lecto ab Episcopo introitu, Celebrans cum Ministris recitabit *Kyrie*, quod faciet etiam Episcopus cum Canonicis.

40. Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui reverentia ad altare et ad Episcopum iterata, revertentur ad subsellia.

41. Sin autem intonabitur statim *Gloria in excelsis*, permanebunt in circulo, et Episcopus non dimittet eos benedictionem dando.

42. Episcopus denuo sedebit et bireto cooperiet caput, exspectans dum intonetur *Gloria*.

---

(1) Cf. n. 45 articuli I praecedentis. A.

43. Quum Celebrans veniet ad medium altaris intonaturus *Gloria*, Canonici descendent ad circulum, Episcopus nudabit caput et assurget; Celebrans autem intonabit *Gloria*, et prosequetur recitare cum Ministris suis. Episcopus praedictum hymnum recitabit cum Canonicis in circulo.

44. Recitato *Gloria*, Celebrans cum Ministris, reverentia facta ad Crucem, descendent a latere de altari, et sessum pergent ad scamnum.

45. Episcopus benedicet Canonicos, qui, praemissa reverentia ad altare et ad Episcopum, revertentur ad subsellia.

46. Episcopus sedebit, recipiet a primo Diacono assistente biretum et caput cooperiet.

47. Presbyter assistens non redibit ad stallum suum, sed discedens a ceteris Canonicis quando redibunt ad subsellia post circulum, reverentiam faciet ad altare, deinde ad Episcopum: ascendet ad thronum et in scabello assistentiae sedebit.

48. Duo cappellani a libro et scotula, qui haec reposuerint super abaco, postquam Episcopus legerit introitum, sedere poterunt in gradibus lateralibus throni, quando iam sederit Episcopus cum Assistentibus.

49. Ad illa verba *Adoramus te, Gratias agimus* etc., ab omnibus nudabitur caput et inclinabitur, non excepto Episcopo.

50. Sub finem cantus hymni praedicti consurget Celebrans cum Ministris, qui relicto in scamno bireto, procedent versus altare, et reverentiam ad Episcopum conficient, tum venientes ante altare salutabunt Crucem. Notandum autem, quod Ministri genuflexionem faciant ad Episcopum et ad altare, nisi fuerint Canonici.

51. Absoluto *Gloria* cantato, Episcopus nudabit caput et assurget, quod faciet cum eo chorus universus.

52. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et orationes.

53. Circa finem ultimae orationis, Subdiaconus recipiet epistolarum librum, quem ante pectus sustinebit utraque manu, in conclusione ultimae orationis vadet ante altare, et peraget genuflexionem aut reverentiam, deinde se convertet versus Episcopum, cui pariter faciet genuflexionem aut reverentiam, postea veniet illuc, ubi solet cantari epistola, cum animadversione innuta superius, articulo II praecedenti, n. 139.

54. Cantatis a Celebrante orationibus ac sedente Episcopo, Subdiaconus cantabit epistolam.

55. Hoc tempore, cappellani a libro et scotula resument ex abaco Missale cum scotula, et consistent stantes prope secundum Diaconum assistentem.

56. Subdiaconus, cantata epistola, librum claudet, vadet in medium presbyterii, et reverentiam aut genuflexionem ante altare faciet, tum accedet ad thronum, et genuflexionem aut reverentiam exsequetur ad Episcopum, ascendet ad thronum, osculabitur Episcopi manum, quam ille imponet libro et benedictionem accipiet aut genuflexus aut profunde inclinatus: postea descendet de throno, iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, redibit ante altare, ubi reverentiam aut genuflexionem faciet ad Crucem, librum deponet in manum clerici, ascendet ad altare, et in cornu evangelii afferet cum cussino Missale Celebrantis.

57. Ascendente ad thronum Subdiacono, consurgent Diaconi assistentes ac Presbyter assistens, et stabunt propter actiones, quae sequentur.

58. Profecto Subdiacono, se sistent Episcopo cappellani a libro et scotula: Episcopus leget e Missali epistolam et graduale, postea iunctis manibus *Munda cor meum* etc.; *Iube*, *Domine* etc.; *Dominus sit* etc., et evangelium.

59. Praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

60. Quum Celebrans legere evangelium inceperit (1), Diaconus accipiet Evangeliarium et deferet ad altare, faciens reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum et ad Crucem: deinde ad altare ascendet, librum super mensa deponet, versa ad sinistram suam apertura libri, ibique remanebit, donec monebitur ut accedat ad thronum.

61. Celebrans consistet in medio altaris, postquam legerit evangelium, adstantibus Diacono a dexteris, Subdiacono a sinistris.

62. Postquam Episcopus legerit evangelium, recedent cappellani a libro et scotula.

63. Diaconus, quum innuetur ei, de altari descendet iunctis manibus, reverentiam peraget aut genuflexionem ad altare, accedet ad thronum, et faciet ante Episcopum reverentiam vel genuflexionem. Conscendet thronum, et manum Episcopi osculabitur aut genuflexus, aut profunde inclinatus, si fuerit Canonicus. Postea de throno descendet, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum iterabit, redibit ad altare, et

(1) Curandum est ut celebrans incipiat ac se signet una cum Episcopo.

flexis genibus in suppedaneo (1) dicet orationem *Munda cor meum* etc.

64. Thuriferarius, quando Diaconus adibit ad thronum, discedet de loco suo, genuflectet ad altare, et lento gradu sequetur Diaconum.

65. Descendente autem de throno Diacono, praesto ibi erit thuriferarius, et simul facient genuflexionem ad Episcopum: thuriferarius autem ad thronum ascendet.

66. Presbyter assistens appropinquabit ad Episcopum, et naviculam accipiet a thuriferario. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente. iniiciet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

67. Presbyter assistens naviculam restituet thuriferario, et ad scabellum suum redibit.

68. Thuriferarius de throno descendet, ibique a latere exspectabit, donec eo veniat Diaconus cum ceteris, quibus se adiungat.

69. Quum Diaconus redibit ad altare, recitaturus *Munda cor meum*, acolythi sument ex abaco candelabra, et consistent ante altare.

70. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, sumet ex altari librum evangeliorum, et simul cum Subdiacono, facta ad Celebrantem reverentia, descendent de altari, seque aggregabunt acolythis, qui adstabunt lateribus Diaconi et Subdiaconi.

71. Acolythi genuflectent, Diaconus et Subdiaconus vel reverentiam vel genuflexionem simul ad altare conficient, et accedent ad thronum, advertente Subdiacono ut a sinistris incedat Diaconi.

72. Quum ad thronum pervenerint, thuriferarius post ipsos se sistet.

73. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, secus genuflexus, petet ab Episcopo benedictionem, dicens: *Iube, Domne benedicere.* Subdiaconus etiam stabit, si Canonicus, secus genibus nitetur. Acolythi autem ac thuriferarius genibus procumbent.

74. Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., ac benedicens eum, ad illa verba *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti*, tria Crucis signa conficiet.

---

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. IX, n. 2, habet: « super infimo eius gradu », et lib. II, cap. VIII, n. 42: « in eius inferiori gradu ».

75. Consurgent omnes praedicti Ministri, atque iterata genuflexione aut reverentia ad Episcopum, procedent ad evangelium cantandum. Praeibit Caeremoniarius, tum solus thuriferarius, post eum duo acolythi, sequetur Subdiaconus, ultimo loco Diaconus, qui deferet librum.

76. Quum ventum erit quo loco cantandum erit evangelium, iuxta regulam traditam hoc capite, art. II, n. 161, et seq., Subdiaconus medium se sistet inter acolythos, Diaconus aperiet librum, quem ei sustinebit Subdiaconus, et Caeremoniarius cum thuriferario consistent a dextris Diaconi.

77. Diaconus cantabit evangelium, et librum adolebit, exsequens ea quae praescribuntur in aliis Missis solemnibus.

78. Celebrans stans in suppedaneo se convertet ad Diaconum, ut in aliis Missis solemnibus.

79. Episcopus nudabit caput, biretum tradens primo Diacono assistenti, et dimittet etiam pileolum, quem bireto imponet.

80. Si genuflectendum erit in cantu evangelii, observabitur quod traditum est n. 168, art. II huius capitis.

81. Fine facto canendi evangelium, Subdiaconus, sustinens librum apertum, sine ulla genuflexione aut reverentia, ad thronum afferet, et dabit osculandum Episcopo, qui superponens illi manus, dicet *Per evangelica dicta* etc.

82. Profecto Diacono, acolythi discedent de loco quo erant, et in medio presbyterio genuflectent ad Episcopum, deinde ad altare, et redibunt ad deponenda in abacum candelabra.

83. Diaconus accedet ad altare simul cum thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, duplici ductu adolebit Celebrantem, deinde procedet ad altare, et sequetur thuriferarius, qui thuribulum referet ad abacum.

84. Episcopus, textum evangelii osculatus, pileolum capiti reponet. Subdiaconus, libro clauso, de throno descendet, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Episcopum, redibit ad altare, librum tradet clerico, et facta reverentia vel genuflexione ad altare, consistet prope Diaconum.

85. Si fiet sermo seu sacra concio post evangelium, peragentur ea quae in app. ad cap. VI huius libri, art. I, tradita sunt.

86. Si cantandum erit *Credo*, Presbyter assistens descendet de throno, eodemque tempore cum eo Canonici de suis stallis descendent ad circulum in medium chorum, exsequentes ad altare et ad Episcopum reverentiam.

87. Nisi cantabitur *Credo*, nec descendet Presbyter assistens, neque Canonici efficient circulum.

88. Celebrans se convertet ad altare, et innuente Caeremoniario intonabit *Credo*, quod recitabit cum Ministris. Episcopus recitabit *Credo* cum Canonicis in circulo.

89. Ad verba *Et incarnatus* etc. genuflectent omnes, et Episcopus genuflectet versus altare, super pulvino ad hanc rem posito in gradulo cathedrae.

90. Fine facto recitandi *Credo*, Episcopus cum benedictione dimittet Canonicos, qui, reverentia ad altare et ad Episcopum iterata, ad sua subsellia se recipient.

91. Presbyter assistens cum debitis reverentiis redibit ad thronum, non ad stallum suum, et sedebit in scabello assistentiae.

92. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, de altari descendent a latere, et sedebunt in scamno.

93. Episcopus sedebit, et caput bireto cooperiet, omnesque eius assistentes sedebunt.

94. Ad cantum versiculi *Et incarnatus*, Canonici et Praesules, siqui aderunt, capite detecto se inclinabunt: ceteri omnes genua flectent (1).

95. Cantato versiculo praedicto, assurget Diaconus, et bireto relicto super scamno veniet ad abacum, bursam accipiet cum corporali, eamque sustinebit utraque manu elatam ferme ad oculos suos, et facta ad Celebrantem reverentia, deinde genuflexione aut reverentia ad Episcopum, postremo ad altare, conscendet suppedaneum, bursam super altari deponet, extrahet inde corporale, ponet bursam in latere evangelii, applicans eam candelabris, et corporale super altari explicabit. Admovebit etiam Missale cum cussino seu legili versus medium altaris, si opus fuerit. Deinde iterata ad Crucem reverentia vel genuflexione, descendet de altari a latere, et redibit ad scamnum, in quo rursus sedebit.

96. Circa finem symboli cantati, si cappellani a libro et scotula retulerint haec ad abacum, recipient eadem, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

97. Quando canentur ultima verba symboli, Celebrans et Ministri simul consurgent, procedent versus altare, reverentiam facient ad Episcopum, et progressi ante altare salutabunt

---

(1) Vide notam ad n. 105, pag. 101.

Crucem. Celebrans ascendet in suppedaneum, et altare in medio osculabitur; Ministri autem locum sument post Celebrantem super gradibus, ut in aliis Missis solemnibus.

98. Absoluto cantu symboli, Episcopus nudabit caput, assurget, et cum ipso totus chorus; Celebrans autem cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

99. Episcopus denuo sedebit, et caput cooperiet.

100. Sedenti Episcopo se sistent cappellani cum Missali et scotula; ipse leget versiculum offertorii.

101. Cappellani praedicti cum debitis genuflexionibus reportabunt ad abacum Missale et scotulam; tum redibunt ad locum suum.

102. Dicto a Celebrante *Oremus*, Diaconus ascendet ad dexteram Celebrantis.

103. Subdiaconus, facta reverentia aut genuflexione ad altare, accedet ad abacum, eique imponetur super humeros velum humerale: accipiet Calicem, quem velo praedicto cooperiet, et afferet ad altare, sequente acolytho, qui deferet ampullas vini et aquae in pelvicula.

104. Interim Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis solemnibus, et Diaconus vinum in Calicem infundet.

105. Quum Celebrans ibit ad altare, thuriferarius accedet ad thronum, ad recedentibus cappellanis a libro et scotula, ascendet illuc, et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui ministrabit Episcopo incensum. Episcopus incensum in thuribulum demittet ac benedicet, recitans formulam *Per intercessionem* etc.

106. Profecto de throno thuriferario, postquam Episcopus benedixerit incensum, Subdiaconus, ampulla sumpta manu dextera, se convertet ad Episcopum, et genuflectens vel profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc., siquidem oratio *Deus, qui humanae substantiae*, pertinens ad mysteria Sacrificii, recitanda est a Celebrante solummodo, ut alias notatum est.

107. Celebrans igitur subiunget orationem *Deus, qui humanae substantiae*, non faciens Crucis signum super aquam, et Subdiaconus aquam infundet in Calicem, deinde, accepta Patena, descendet ante altare, ut in aliis Missis solemnibus.

108. Diaconus, tradita Subdiacono Patena, accipiet a thuriferario vel a Caeremoniario thuribulum, in quo iam positum

erit incensum ab Episcopo, ac tradet ipsum Celebranti, qui thurificabit oblata et altare.

109. Celebrans, peracta altaris thurificatione, thuribulum tradet Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

110. Quum Diaconus incensabit Celebrantem, Presbyter assistens relinquet biretum super scabello throni, et de throno descendet, subsistens ante Episcopum.

111. Diaconus, postquam adoleverit Celebrantem, perget ad thronum cum debitis reverentiis vel genuflexionibus, et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

112. Episcopus nudabit caput (1), assurget, et manu biretum sustinebit.

113. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum honorans ante et post incensationem.

114. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem, sedebit rursus, et caput bireto cooperiet.

115. Presbyter assistens thuribulum Diacono restituet, redibit ad thronum, et stabit apud scabellum, sustinens manibus biretum.

116. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem; iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et secundum Diaconum assistentem incensabit.

117. Assistentes praedicti sedebunt: Diaconus autem, facta ad Episcopum reverentia, accedet ad chorum et Canonicos ceterosque adolebit, iuxta ordinem traditum cap. IV, tit. I, lib. I. Ad altare reversus, thurificabit Subdiaconum: thuribulum thuriferario restituet, a quo thurificabitur: thuriferarius reliquam perficiet thurificationem.

118. Celebrans non incipiet cantum praefationis, nisi quum nunciabitur ei: siquidem quum incensari chorus, et descendere ad circulum Canonici debeant, incompleta superesset actio ista, nisi absoluta esset saltem omnium Canonicorum thurificatio.

119. Sub finem incensationis Canonicorum, Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, pileolum quoque demittet (2), et assurget.

---

(1) In Indice Decretorum S. R. C., pag. 485, dicitur non esse thurificandos cum pileolo *dignitate episcopali minores;* sed in textu ipsorum DD. non inveniuntur similia verba.

(2) Vide notam ad pag. 160, n. 151.

120. Celebrans incipiet cantare *Per omnia saecula* etc. ante praefationem.

121. Post verba *Gratias agamus* etc., quia completa erit Canonicorum incensatio, descendent iidem de suis stallis in medium chorum, et circulum efficient, exsequentes consuetam ad altare et ad Episcopum reverentiam.

122. Hoc tempore, a duobus clericis ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et in promptu erunt prope abacum quatuor aut duo clerici delaturi intorticia ad *Sanctus*.

123. Cantato a Celebrante ℣. *Gratias agamus* etc., Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, de throno descendet, et ceteris Canonicis in circulo se adiunget.

124. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, Episcopus recitabit cum Canonicis in circulo: reliqui in choro, ut in aliis Missis.

125. Post recitatum *Sanctus*, Episcopus benedicet Canonicos, qui reverentia ad altare et ad Episcopum peracta, ad subsellia redibunt.

126. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, sequentibus caudatario et cappellanis a libro et scotula, de throno descendet, benedicet clerum, veniet ante altare, et genuflectet in faldistorio, super quo cappa eius expandetur a Diaconis assistentibus et Caeremoniario.

127. Ad *Sanctus*, clerici deferent intorticia ante altare, et genuflexionem facient ad ipsum deinde ad Episcopum: postea dirimentur et genua flectent hinc inde a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, ne humeros ad Episcopum vertant, ibique manebunt donec discesserit Episcopus post elevationem.

128. Episcopus, genuflexus in faldistorio, sibi detrahet de capite pileolum, qui reponetur in bireto.

129. Diaconi assistentes genuflexi adstabunt lateribus eius, itemque caudatarius et reliqui duo cappellani genibus procumbent post ipsum.

130. Advertet Subdiaconus ut recedat aliquantum versus latus epistolae, quum ad faldistorium descenderit Episcopus, ne tergum ei vertat directe.

131. Post elevationem Hostiae et Calicis, assurget Episcopus, sublevantibus Diaconis assistentibus eius cappam, quae explicata fuerat super faldistorio.

132. Episcopus cum Assistentibus et cappellanis genuflexionem utroque genu faciet ad altare, quoniam adest SS. Sa-

cramentum (1), et ad thronum redibit, advertens ne benedicat clerum, dum per chorum transibit.

133. Reversus ad thronum, consistet, stans ante cathedram conversus ad altare.

134. Clerici duo amovebunt de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, quod ponent seorsim.

135. Clerici cum intorticiis, profecto Episcopo, surgent, ibunt ante altare, genuflectent ad Sacramentum, et redibunt ad abacum vel in sacristiam, ubi intorticia deponent.

136. In fine *Pater noster*, Canonici de subselliis descendent ad circulum, et genuflexionem utroque genu peragent ad Sacramentum, quod adest in altari, deinde reverentiam ad Episcopum conficient.

137. Episcopus cum Canonicis recitabit *Agnus Dei*, deinde benedictionem eis donabit, qui iterata reverentia ad Episcopum, et genuflexione utroque genu ad SS. Sacramentum, ad subsellia sua se recipient.

138. Celebrans recitabit *Agnus Dei* cum Ministris suis, qui postea genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem veniet in chorum, et subsistet ante stallum Presbyteri assistentis.

139. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, non genuflectet ad Sacramentum, et discedens a collegis suis, recta procedet ad altare iunctis manibus, ibique genua flectet in suppedaneo a dextris Celebrantis.

140, Quum Celebrans recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et osculato altari a Celebrante, eodem tempore et ab ipso. Celebrans pacem praebebit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius, et dicens *Pax tecum*, cui Presbyter assistens respondebit *Et cum spiritu tuo.*

141. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, descendet de altari, et sine ulla reverentia perget directe ad thronum, et pacem praebebit Episcopo, advertens ut dicat *Pax tecum*, et manus imponat, non super humeros, sed infra cubitos.

---

(1) Constat ex Decretis, infra actionem Missae, etiam si exeundum sit e presbyterio, genuflexionem esse faciendam unico genu; unde videretur exceptionem constituere genuflexionem utroque genu, cum Canonici ad circulum accedunt ad *Agnus Dei*, ab eoque recedunt, iuxta Caerem. Epp., prout infra, nn. 136, 137, docetur (V. notam 164 ad pag. 161).

142. Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo. descendet de gradulo cathedrae, faciet ad Episcopum reverentiam profundam, de throno descendet a latere, et redibit in chorum ad stallum suum.

143. Diaconus primus assistens iunctis manibus ascendet in gradulum cathedrae, accipiet ab Episcopo pacem, cui respondebit *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverentiam faciet ad Episcopum, et redibit ad locum suum a dextris eius. Hoc ipsum exsequetur secundus Diaconus assistens, qui redibit ad sinistram eius.

144. Presbyter assistens, reversus ad locum suum in chorum, pacem dabit Subdiacono, qui, comitante Caeremoniario, dabit eam primae Dignitati, sedenti supra Presbyterum assistentem, deinde Canonico, qui sedebit post Presbyterum assistentem. itemque ceteris, ordine declarato tit. I, cap. V, lib. I. Reversus ad altare Subdiaconus pacem dabit tum Diacono, tum Caeremoniario, a quo recipient clerici, qui altari inservient. Si in hac Missa SS. Eucharistia clero praebetur, recole quae art. I huius capitis notavimus, sub nn. 179 et seqq.

145. Iterim cappellani a libro et scotula venient ad abacum, et resument Missale cum scotula pro Episcopo, et manebunt prope secundum Diaconum assistentem.

146. Quum Celebrans communicaverit, et communicaverint etiam sacri Ministri, si talis usus vigebit, Episcopus sedebit, caput cooperiet pileolo, et a primo Diacono assistente accipiet biretum, quo caput cooperiet.

147. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget ℣. *Communio,* deinde illi denuo recedent, et si opus fuerit, accipient Canonem pro benedictione.

148. Quando Celebrans legerit ℣. *Communio*, Episcopus nudabit caput, et biretum tradet primo Diacono assistenti.

149. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus, ac denuo cantato *Dominus vobiscum*, Diaconus cantabit *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino;* Celebrans autem hoc tempore orationem recitabit *Placeat* etc., ut sit in promptu ad solemnem Episcopi benedictionem (1).

150. Aderunt apud thronum cappellani cum scotula et Canone aut Missali, itemque afferetur ad altare tabella seu libellus formulae Indulgentiarum.

---

(1) Vide notam ad pag. 164, n. 196

151. Pulsatis organis, vel responso a choro *Deo gratias* in cantu, primus Diaconus assistens imponet capiti Episcopi caputium cappae, vel porriget ei biretum, quo caput cooperiet (1).

152. Celebrans altare osculabitur, et recedet in latus epistolae, se convertens ad Episcopum: Diaconus eodem statu manebit in gradu infra Celebrantem, et Subdiaconus, ut supra, in infimo gradu, vel in plano.

153. Episcopus benedictionem solemnem largietur, eodem modo ac superius, nn. 272 et seqq. art. II huius capitis, ac si fuerit Archiepiscopus, stabit capite nudato, eique afferetur ante thronum Crux archiepiscopalis.

154. Cappellanus a libro, adstans et sustinens adhuc librum apertum, recedet aliquantum, quum Episcopus dicet *Benedicat vos* etc.

155. Celebrans, Praelati, si aderunt, et Canonici se profunde inclinabunt ad benedictionem Episcopi, ceteri omnes in genua procumbent.

156. Benedictione largita, Episcopus denuo sedebit, et Celebrans conversus ad populum publicabit Indulgentiam, legens formulam praescriptam, nisi post evangelium habita fuerit sacra concio, quo in casu publicata iam erit a sacro Concionatore.

157. Publicata Indulgentia, Episcopus sibi detrahet biretum, si capite retinebat, vel primus Diaconus assistens tollet ei de capite caputium cappae, assurget, et Celebrans leget ultimum evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, genuflectet Episcopus in cathedra ad verba *Et Verbum caro factum est*.

158. Absoluto ultimo evangelio, sedebit Episcopus, et caput rursus operiet bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens.

159. Celebrans cum Ministris descendet de altari, ante quod aderunt acolythi cum candelabris, et respective conficient ad altare reverentiam vel genuflexionem.

160. Se convertent deinde ad Episcopum, et reverentiam vel genuflexionem facient, atque in sacristiam revertentur.

161. Clerici duo statim ponent faldistorium cum pulvinis ante altare.

---

(1) Mos est Romae introductus, ut DD. Cardinales benedictionem largituri biretum assumant tantum post verba *omnipotens Deus*, antequam proferant *Pater* etc.

163. Procedet ad faldistorium, brevi tempore orabit, et associatus a Canonicis et clero adorabit SS. Sacramentum, demum ad suam residentiam se recipiet.

162. Episcopus, bireto de capite detracto, descendet de throno, et transiens per chorum benedicet clerum.

Articulus VI.

De assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni celebratae ab Episcopo extraneo.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium cum pulvinis colori Officii respondentibus, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut superius, cap. IV.

2. Altare exornabitur pro qualitate festi, quod celebratur, et accendentur saltem sex cerei in candelabris maioribus, dum Episcopus ad ecclesiam accedet et post functionem inde discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti in altari minore distincto, inspiciatur quod superius traditum est, art. I huius capitis, n. 3.

Apud altare maius. — 4. Thronus apparabitur colore Officio respondente, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus sternentur tapeto. Prope cathedram, praeparabitur pulvinus concolor paramentis pro Episcopo, ut docebitur inferius.

5. Pavimentum presbyterii contegi poterit tapetis viridis coloris: ante altare collocabitur faldistorium cum pulvinis, in quo genua flectet Episcopus.

6. Altare instruetur pallio respondente, tobaleis ac tapeto super gradibus strato. Super altare ponentur sex candelabra cum cereis et Crux aequalis in medio ipsorum. Candelabra erunt plus minusve nobilia pro qualitate festi.

7. In latere epistolae, ante gradus altaris, praeparabitur faldistorium cum tegumento respondente in usum Celebrantis, et prope illud ponetur pulvinus concolor paramentis, utendus pariter a Celebrante, ut inferius.

8. In eodem latere aderit scamnum cum modico postergali et sine suppedaneo, coopertum aulaeo plus minus distincto pro sacris Ministris.

9. Ex eadem parte aderit abacus maior albo mantili contectus, super quo disponentur quae sequuntur: Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa, quae continebit corporale: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro ipso Celebrante: instrumentum Pacis, si aderit Magistratus: quatuor, ad summum sex intorticia pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile seu manutergium in lance argentea: mitra auriphrygiata Celebrantis, si licebit uti, etiam pretiosa: cussinus aut legile pro Missali: Missale cum tegumento et signaculis respondentibus pro Celebrante: Evangeliarium cum tegumento, ut supra, et cum manipulo Celebrantis: Epistolarium cum tegumento, ut supra: alterum Missale pro Episcopo: scotula cum candela pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: libellus seu tabella cum formula Indulgentiae; velum humerale pro Subdiacono, thuribulum cum navicula.

10. Prope latus evangelii, statuetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus, qui assistet Officio, erit Metropolita.

11. In presbyterio sive ad cancellos ardebunt quatuor, ad summum sex intorticia, vel cerei in candelabris maioribus.

In sacristia. — 12. Disponentur super altari paramenta Celebrantis, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore eisdem paramentis. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, si licebit uti, secus ponetur auriphrygiata, quae hoc in casu non praeparabitur super abaco apud altare maius. Ante altare vel alio loco, ut commodius videbitur, collocabitur sedes cameralis decenter ornata cum exiguo tapeto sub ipsa sede. Poterunt etiam statui pulvini duo in aliquo ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopus celebrans vellet orare ante aut post Missam.

13. In aliqua e tabulis sacristiae disponentur paramenta pro Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente, dalmatica et stola cum manipulo, tunicella cum manipulo, duo cingula, duae albae et amictus duo pro Diacono et Subdiacono, praeter tria bireta pro Ministris praedictis. Caligae, et sandalia Episcopi celebrantis in lance. Urceus, pelvis et mantile in lance. Canon pontificalis et scotula cum candela. Duo candelabra pro acolythis. Superpellicea pro inservientibus. Vasculum Aquae sanctae et aspersorium, quae adhibenda erunt in ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

14. Tempore Officii, sonabunt omnes aut aliquae ex campanis festivo more, semel aut pluries, iuxta usum cuiusque loci, ad functionem annunciandam.

15. Recitata in choro tertia Hora, vel alia pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae, tit. XV, n. 2, cessabitur ab Officio, et sono campanulae sacristiae dabitur Canonicis et Capitulo signum associandi Episcopum, ut praecedenti cap. IV.

16. Quod ad modum parandi Episcopum celebrantem, ad accessum eiusdem ad altare, ad ingressum Episcopi in ecclesiam et ad altare SS. Sacramenti, quum nulla intercedat variatio, servabuntur ea, quae tradita sunt art. II huius capitis, a n. 20 usque ad 50.

17. Post adorationem SS. Sacramenti, procedet Episcopus ad altare primarium, atque in presbyterium ingrediendi assurget Celebrans, mitram in capite retinens.

18. Ante faldistorium Episcopus salutabit Celebrantem, utpote Episcopum, se deinde inclinabit ad Crucem, et genuflexus in faldistorio brevi tempore orabit.

19. Celebrans, quum Episcopus orabit, rursus sedebit in faldistorio suo.

20. Ministri sacri advenienti ad altare Episcopo, et Celebrantem salutanti, genuflectent, ac si fuerint Canonici, profundam reverentiam conficient.

21. Canonici et ceteri de clero, Episcopum sequentes, facta respective reverentia vel genuflexione ad altare, petent subsellia sua, et genibus procumbent, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui accedent ad Episcopum ut fungantur officio suo.

22. Completa oratione, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem, qui assurget et salutationi respondebit, accedet ad thronum, quo priusquam ascendat benedicet clerum, vel benedicet transiens per chorum, prout dispositio presbyterii requiret.

23. Ministri Celebrantis, quum Episcopus de altari discedet iturus ad thronum, facient reverentiam vel genuflexionem, ut supra dictum est.

24. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem sustinebit.

25. Clerici duo immediate de medio presbyterio amovebunt faldistorium, in quo genuflexerat Episcopus.

26. Episcopus, conscenso throno, sedebit brevi tempore, tum detracto de capite bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, assurget.

27. Assurget etiam Celebrans, qui de suo faldistorio procedet ad altare, cuius ad medium priusquam veniat, reverentiam profundam faciet versus Episcopum, qui respondebit ipsi salutatione. Ministri ad Episcopum reverentiam vel genuflexionem conficient.

28. Celebranti ad altare procedenti adstabit a dextris Presbyter assistens, a sinistris Diaconus, et a sinistris Diaconi incedet Subdiaconus. Clericus aliquis accipiet ex abaco Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, et afferet ad altare, sequens Episcopum, quem sequetur etiam clericus a mitra.

29. Celebrans, ante altare progressus, mitram, tollente Diacono, dimittet. Ipse reverentiam, Ministri vel genuflexionem vel reverentiam ad altare conficient cum eo, et stabunt ante altare eodem ordine ac superius. Clericus cum Evangeliario flectet genua a sinistris Subdiaconi: alter a mitra stabit post Celebrantem.

30. Celebrans inchoabit Missam, et Ministri respondebunt.

31. Idem fiet ab Episcopo, stante in throno, cum Diaconis assistentibus, et a ceteris Canonicis, Beneficiariis seu Mansionariis in choro.

32. Quum Celebrans dicet *Indulgentiam* etc., clericus sustinens Evangeliarium accipiet manipulum Celebrantis, et tradet Subdiacono.

33. Interim praesto erit prope altare thuriferarius cum thuribulo.

34. Recitato a Celebrante *Indulgentiam* etc., Diaconus recedet aliquantum retro, et Subdiaconus manipulum osculabitur ex una parte, accedet ad Celebrantem, porriget ei manipulum osculandum, deinde illum inducet in eius brachium sinistrum, osculabitur manum eius, manipulum ligabit taeniis, et redibit ad locum suum.

35. Celebrans prosequetur Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc., et dicto *Oremus* ascendet ad altare.

36. Quum Celebrans ascendet ad altare, recedet Presbyter assistens prope faldistorium, Diaconus transibit ad dexteram Celebrantis, et Subdiaconus accedet ad sinistram ipsius, et uterque aliquantum attollent extremitatem anteriorem vestis eius. Ad altare ascendet etiam prope Subdiaconum clericus cum Evangeliario.

37. Celebrans altare osculabitur in medio, deinde osculabitur textum evangelii in libro ei praesentato a Subdiacono, qui illum acceperit a clerico, ut superius traditum est.

38. Evangelio a Celebrante osculato, Subdiaconus librum clausum restituet clerico, qui descendens de altari cum debitis genuflexionibus illum in abacum reportabit.

39. Ascendet ad altare thuriferarius, qui, tradita Diacono navicula, praesentabit thuribulum apertum Celebranti, stans. Diaconus incensum cum osculis ministrabit Celebranti, qui cum benedictione consueta illud in thuribulum demittet.

40. Tum Celebrans ritu solito adolebit altare.

41. Interim cappellani a libro et scotula accipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo, procedent ad thronum, et locum sument prope secundum Diaconum assistentem.

42. In promptu stabunt prope faldistorium Celebrantis clerici cum Missali atque alter etiam cum gremiali. Clericus cum mitra ad gradus altaris accedet.

43. Celebrans, incensato altari, thuribulum restituet Diacono, qui accepto thuribulo descendet in planum lateris epistolae, simul cum Subdiacono.

44. Caeremoniarius Celebrantis mitram pretiosam ipsi imponet, si licebit uti, secus alteram auriphrygiatam.

45. Deinde Diaconus thurificabit Celebrantem duplici ductu, profunda reverentia honorans ipsum ante et post incensationem, ac thuribulum restituet thuriferario, qui referet illud ad abacum vel in sacristiam. Celebrans cavebit, ne benedictionem donet Diacono, sed respondebit ei modica inclinatione.

46. Celebrans, thurificatione accepta, quin redeat ad medium altaris, se convertet ad Crucem, quam reverebitur, et medius inter Ministros descendet a latere ad faldistorium, ibique sedebit. Caeremoniarius advertet, ut ipsi attollat planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne his insideat.

47. Diaconus mitram tollet Celebranti, qui assurget seque convertet ad altare super sinistram suam. Se sistet ante eum clericus cum libro, et ille leget introitum. Diaconus a dextris,

Subdiaconus a sinistris adstabunt ei; Presbyter assistens adstabit Celebranti dextrorsum ante Diaconum, ut monstrare illi possit quid legere e Missali debeat.

48. Se sistent Episcopo duo cappellani cum scotula et cum libro, ex quo et ipse, deposito bireto, stans leget introitum, deinde recedent praedicti cappellani, et librum cum scotula in abaco deponent.

49. Clericus a mitra deponet in abaco mitram pretiosam, et sumet auriphrygiatam.

50. Intera Canonici descendent ad circulum in medium chorum seu presbyterium, cum solitis reverentiis ad altare et ad Episcopum.

51. Deinde Episcopus cum Canonicis et Celebrans cum Ministris recitabunt *Kyrie*.

52. Si protrahetur cantus *Kyrie*, Episcopus benedicet Canonicos, qui redibunt ad subsellia, sedebit, et caput bireto cooperiet.

53. Celebrans etiam, se convertens super dexteram suam sedebit, cooperietur mitra auriphrygiata a Diacono, et ab eodem recipiet gremiale super genibus. Ministri sedebunt in suo scamno, observantes ordinem, art. II huius cap., n. 110, notatum.

54. Clericus cum libro pro Celebrante poterit remanere prope faldistorium a latere, extra gradus altaris.

55. Completo cantu *Kyrie*, Ministri nudabunt caput, consurgent, redibunt ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

56. Quum assurgent Ministri Celebrantis, redibunt ad circulum Canonici ad recitandum *Gloria in excelsis*.

57. Celebrans assurget, se convertet super sinistram suam, et intonabit *Gloria in excelsis*, ritu in Missali praescripto.

58. Ad intonationem hymni praedicti, Diaconus se sistet post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum: post intonationem autem accedent ad latera eius, ut cum ipso recitent *Gloria*. Presbyter assistens adstabit semper prope dexteram Celebrantis, ut ei assistat ad librum.

59. Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget ad intonationem hymni supradicti, cumque ipso consurgent etiam Diaconi assistentes. Intonato, ut supra, hymno, recitabit illum cum Canonicis, in circulo, quo recitato, benedicet Canonicos, qui redibunt ad subsellia, peractis reverentiis usitatis. Beneficiarii et clerici in choro idem praestabunt, prout in aliis Missis solemnibus.

60. Episcopus sedebit et caput cooperiet bireto, quod ei porriget cum osculis primus Diaconus assistens.

61. Presbyter assistens (1) Episcopo, recitato *Gloria* in circulo, non redibit in chorum ad stallum suum, sed ascendet ad thronum, et priusquam eius gradus conscendat, reverentiam faciet ante altare, deinde ad Episcopum ante thronum: tum conscendet thronum et sedebit in scabello assistentiae.

62. Cappellani a scotula et libro Episcopi sedebunt in gradibus throni cum caudatario Episcopi eiusdem.

63. Postquam Celebrans recitaverit *Gloria* cum Ministris, recedet clericus cum libro, et praesto erunt alteri duo cum mitra et gremiali.

64. Celebrans, conversus super dexteram suam, sedebit in faldistorio, ante quod aderunt tres Ministri, videlicet Diaconus in medio, Subdiaconus a sinistris Diaconi, et Presbyter assistens a dextris Diaconi. Reponetur ei mitra auriphrygiata et gremiale a Diacono. Post haec Ministri, facta ad Celebrantem reverentia, sessum ibunt ad scamnum sibi praeparatum.

65. Caput inclinabitur a Celebrante, et nudabitur respective ab Episcopo et ceteris omnibus de clero ad verba *Adoramus te*, *Gratias agimus* etc., ut praescribitur a rubricis.

66. Sub finem cantus hymni eiusdem, caput aperient et consurgent Ministri, qui venient ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

67. In promptu iam erunt prope faldistorium clericus a mitra et alter a gremiali, ac tertius cum libro seu Missali.

68. Diaconus se sistet ante Celebrantem, quando hic detegerit caput, Subdiaconus post Diaconum, et Presbyter assistens a dextris faldistorii, ut Celebranti indicare possit quae cantanda sint.

69. Detecto a Celebrante capite, consurgent chorus, Diaconi assistentes ac praedicti cappellani Episcopi, qui sedebant in gradibus throni.

70. Completo *Gloria*, caput nudabit Episcopus, et bireto tradito primo Diacono, assurget.

71. Assurget Celebrans et salutabit populum, dicens *Pax vobis* vel *Dominus vobiscum*, nisi cantatum fuerit *Gloria in excelsis*. Chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Si altare

---

(1) Cfr. n. 45 articuli I praecedentis. A.

erit orientale, seu versum ad populum, Celebrans se ad populum convertet super sinistram suam, et orationem cantabit post salutationem.

72. Post *Pax vobis* sive *Dominus vobiscum*, Celebrans super sinistram suam se convertet ad altare, et expansis manibus cantabit orationem sive orationes, quas ipsi in Missali indicabit Presbyter assistens.

73. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus accipiet Epistolarium a Caeremoniario, vel a clerico, sed non discedet de loco suo.

74. Cantatis orationibus, sedebit Episcopus, accipiet biretum a primo Diacono assistente, et cooperiet caput.

75. Sedebit etiam Celebrans, cui Diaconus reponet mitram et gremiale. Clericus, qui eidem Celebranti sustinuerit librum apertum, facta ad ipsum reverentia, recedet prope faldistorium, ut paratus sit ad sequentes actiones.

76. Presbyter assistens et Diaconus reverentiam conficient ad Celebrantem, et sessum ibunt ad scamnum suum.

77. Quum sederit Celebrans, Subdiaconus, comitante Caeremoniario, sustinens librum ante pectus, reverebitur illum, veniet ante altare, et faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem; procedet aliquantum versus thronum, et reverentiam aut genuflexionem conficiet ad Episcopum; deinde eo veniet, ubi cantanda erit epistola, aperiet librum, quem sibi ipse sustinens, licet esset Canonicus, cantabit epistolam.

78. Quod ad modum locumque cantandi epistolam, advertenda est altaris positio; qua de re tradita sunt documenta praecedenti articulo II, n. 139.

79. Dum Subdiaconus ad cantandam epistolam procedet, cappellani Episcopo inservientes a libro et scotula recipient haec, et aderunt apud thronum a latere sinistro, prope secundum Diaconum assistentem.

80. Completo epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, et comitante Caeremoniario perget in medium presbyterii, reverentiam vel genuflexionem ad altare conficiet, se convertet versus thronum, et reverentiam vel genuflexionem faciet ad Episcopum, veniet ante Celebrantem, et manum, quam ille imponet libro, osculabitur, et flexis genibus aut profunde inclinatus benedictionem ab ipso accipiet: deinde Epistolarium clerico tradet, et ab altero clerico, qui Celebranti inserviet a libro, accipiet Missale, quod apertum sustinebit ante Celebrantem, donec leget, ut infra.

81. Quum Subdiaconus compleverit cantum epistolae, nudabit caput et assurget Presbyter assistens Celebranti, et accedet ad Celebrantis sinistram, ut ipsi indicet quae legere debeat.

82. Duo cappellani a libro et scotula se sistent cum Missali et scotula ante Episcopum, qui leget epistolam statim ac legere incipiet Celebrans.

83. Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus consurgent, quum Episcopus leget.

84. Celebrans et Episcopus legent epistolam, *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine* etc., et evangelium.

85. Interim praesto erit apud abacum thuriferarius cum thuribulo.

86. Diaconus, ad nutum Caeremoniarii, idest quum Celebrans legere incipiet evangelium, caput aperiet, assurget, et accedet ad abacum, ubi recipiet Evangeliarium, quod utraque manu gestabit ante pectus; reverentiam faciet quum transibit ante Celebrantem, deinde reverentiam vel genuflexionem versus Episcopum, quum procedet ad altare, cuius ante gradus quum pervenerit, conficiet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem: ascendet ad altare: ponet Evangeliarium in media mensa: iterabit reverentiam vel genuflexionem, descendet a latere de altari, et veniet ad dexteram Celebrantis.

87. Postquam Celebrans legerit evangelium, Subdiaconus Missale claudet ac restituet clerico, qui custodiet, et consistet contra Celebrantem.

88. Evangelio ab Episcopo lecto, duo cappellani a libro et scotula se recipient ad locum suum. Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus sedebunt.

89. Thuriferarius se sistet Celebranti, et naviculam tradet Diacono; aperiet deinde thuribulum, et stans illud obiiciet Celebranti, qui, Diacono ministrante, incensum demittet in thuribulum cum benedictione consueta.

90. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui, illa recepta, se sistet post Subdiaconum. Diaconus idem ascendet a latere ad altare, et genibus flexis in suppedaneo recitabit, *Munda cor meum.*

91. Hoc tempore, duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et venient ante Celebrantem, subsistentes a lateribus Subdiaconi. Acolythus qui stabit a dextera advertet ut locum relinquat Diacono.

92. Diaconus assurget, librum ex altari accipiet, reverentiam vel genuflexionem conficiet ad Crucem, a latere de altari descendet, se sistet Celebranti, a quo genuflexus aut profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere;* Celebrans respondebit *Dominus sit* etc., benedictionem illi et manum osculandam dabit.

93. Diaconus se addet Subdiacono, et simul cum acolythis ac thuriferario reverentiam conficiet ad Celebrantem: procedent coniunctim ante altare, et respective conficient reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, hoc ipsum deinde facient versus Episcopum, et venient eo, ubi cantabitur evangelium.

94. Quum de altari discedent Ministri cum acolythis et aliis, Caeremoniarius Celebrantis tollet ipsi Celebranti gremiale et mitram.

95. Episcopus, postquam ipsi reverentiam aut genuflexionem, ut supra, confecerint, nudabit caput, et biretum tradet primo Diacono assistenti.

96. Subdiaconus cum acolythis, in loco quo solet cantari evangelium, advertent ita se disponere, ut neque ad altare, neque ad Episcopum humeros convertant.

97. Diaconus cantabit evangelium, se signabit, et librum adolebit, ut in aliis Missis solemnibus.

98. Statim ac Diaconus cantabit *Dominus vobiscum,* consurgent Celebrans, Episcopus et ceteri omnes. Episcopus et Celebrans paullulum conversi stabunt versus Diaconum.

99. Si genuflectendum sit dum cantatur evangelium, ut in festo Natalis Domini, Epiphaniae etc., acolythi et Subdiaconus non genuflectent; genuflectent tamen omnes adstantes, et pro Episcopo ponetur pulvinus in gradulo cathedrae; pro Celebrante alter ponetur ante ipsum.

100. Absoluto cantu evangelii, Subdiaconus librum afferet osculandum Episcopo, nullam omnino faciens reverentiam aut genuflexionem: tantum, quando Episcopus osculatus erit librum, Subdiaconus, libro clauso, de throno descendet, reverentiam aut genuflexionem peraget ad Episcopum, deinde ad altare, postremo ad Celebrantem quum ante ipsum pervenerit, et librum tradet clerico, qui super abaco reponet.

101. Acolythi discedent a Diacono, genuflectent ad Episcopum, deinde ad altare, tum reverentiam conficient ad Celebrantem, et pergent ad abacum, ibique candelabra deponent.

102. Diaconus se convertet versus Celebrantem, accipiet a thuriferario thuribulum, adolebit Celebrantem duplici ductu, atque iterata reverentia aut genuflexione ad Episcopum et ad altare, redibit ad Celebrantem.

103. Dum a Diacono incensabitur Celebrans, Canonici ad circulum descendent. Eodem tempore Presbyter assistens Episcopo, facta ad ipsum reverentia, de throno descendet, seque reliquis Canonicis adiunget in circulo.

104. Si fiet sermo seu sacra concio, observabitur quod notatum est in app. ad cap. VI libri huiusce., art. I.

105. Nisi cantandum sit *Credo*, neque Canonici nec Presbyter assistens ad circulum descendent.

106. Thurificatus Celebrans se convertet ad altare super dexteram suam, et e libro sustento a clerico intonabit *Credo*. In hac intonatione Ministri stabunt eodem ordine ac in intonatione hymni *Gloria*, itemque in recitatione symboli.

107. Episcopus recitabit *Credo* cum assistentibus et Canonicis in circulo, non utens libro.

108. Dum recitabitur ℣. *Et incarnatus* etc., genuflectent omnes, excepto clerico sustinente librum ante Celebrantem. Pro Episcopo ponetur pulvinus in gradulo cathedrae; pro Celebrante ponetur ante faldistorium.

109. Fine facto recitandi *Credo*, Episcopus benedicet Canonicos, qui, cum reverentiis superius indicatis, ad subsellia redibunt.

110. Presbyter assistens Episcopo non redibit ad stallum suum cum ceteris Canonicis, sed conficiens reverentiam ad altare, deinde ad Episcopum, rursus ascendet ad thronum et in scabello assistentiae sedebit.

111. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente accipiet biretum, quo caput cooperiet.

112. Celebrans, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale. Ministri reverentia eum honorabunt, et sessum ibunt ad scamnum suum.

113. Assistentes Celebranti sedebunt, ut ad *Gloria*.

114. Ad cantum ℣. *Et incarnatus* etc., Episcopus, Canonici et Praelati caput nudabunt bireto et inclinabunt; Celebrans caput inclinabit, quin deponat mitram; Ministri caput nudabunt bireto et inclinabunt; ceteri omnes, capite nudato, flectent genua (V. not. ad pag. 101, n. 105).

115. Cantato praedicto versiculo, Diaconus assurget, et relicto bireto super scamno, accedet ad abacum, bursam cum corporali accipiet, eamque utraque manu sustinebit elatam ferme ad altitudinem vultus sui, et facta reverentia ad Ministros in scamno sedentes, qui respondebunt ei nudando caput, deinde ad Celebrantem praeteriens ante ipsum, et genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum transiens ante thronum, itemque ad altare, conscedet suppedaneum, bursam ponet in medio altari, extrahet inde corporale, bursam collocabit versus cornu evangelii, applicans eam candelabris, et corporale explicabit in media mensa. Iterata postea reverentia aut genuflexione ad Crucem, se recipiet ad scamnum, salutabit Ministros, et rursus sedebit.

116. Si cappellani Episcopo inservientes a libro et scotula reposuerint haec super abaco, consurgent circa finem *Credo*, et cum debitis genuflexionibus recipiet illa, et redibunt ad thronum, prope secundum Diaconum assistentem.

117. Dum ultima verba symboli canentur, consurgent Ministri, venient ante Celebrantem, et reverentia eum honorabunt. Diaconus tollet ei mitram et gremiale, quae tradet clericis respectivis.

118. Si Celebranti licebit uti mitra pretiosa, clericus receptam a Diacono mitram auriphrygiatam reponet super abaco, accipiet pretiosam, et redibit prope faldistorium. Alter clericus receptum a Diacono gremiale reponet super abaco, neque illo in Missa opus est amplius.

119. Aderit etiam prope faldistorium clericus cum Missali pro Celebrante.

120. Praesto erit clericus cum lance pro chirothecis, et familiares nobiles vel duo clerici pro lotione manuum Celebrantis.

121. Completo symboli cantu, caput nudabit Episcopus, biretum tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Tunc assistentes consurgent et chorus.

122. Celebrans surget, cantabit *Dominus vobiscum*, et a sinistris suis conversus ad altare, cantabit *Oremus*, et leget versiculum offertorii.

123. Diaconus et Subdiaconus stabunt post Celebrantem, quum cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, quando autem leget versiculum offertorii adstabunt ei a lateribus. Presbyter assistens stabit semper a dexteris faldistorii, ut indicet Celebranti, quae legenda sint.

124. Cantato a Celebrante *Oremus*, denuo sedebit Episcopus, et caput bireto cooperiet, quod ei porrigetur a primo Diacono assistente. Se sistent ante ipsum cappellani cum libro et scotula, et ipse leget versiculum offertorii. Cappellani referent ad abacum librum et scotulam.

125. Lecto offertorii versiculo, Celebrans, conversus super dexteram suam, rursus sedebit in faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra pretiosa, si licebit uti, secus mitra auriphrygiata. Tum Diaconus locum sumet a dextris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris.

126. Clericus, qui Celebrantis sustinebit Missale, referet ipsum ad abacum, et clausum ponet super legili vel cussino, addens Canonem pontificalem.

127. Sedente Celebrante, Presbyter assistens perget ad abacum, et utraque manu accipiet cussinum cum Missali, et cum Canone; cooperiet haec fimbris Pluvialis, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem, reverebitur eum, reverentiam deinde aut genuflexionem ad Episcopum faciet quum transibit prope thronum, et reverentiam aut genuflexionem ad Crucem altaris quum venerit ante gradus; conscendet suppedaneum, ponet legile seu cussinum super mensa in latere evangelii, aperiet Missale ad Missam, quae celebratur, et supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique Celebrantem exspectabit (1).

128. Presbyterum assistentem euntem ad altare sequetur clericus, qui deferet lancem pro reponendis chirothecis, ipsumque clericum sequentur duo familiares nobiles, vel duo clerici, quorum unus urceum cum pelvi portabit, alter mantile in lance.

129. Clericus cum lance pro chirothecis veniens ante Celebrantem, reverebitur eum, et consistet ante ipsum sustinens lancem. Diaconus cum osculis tollet annulum Celebranti, deinde pariter cum osculis tollet ei chirothecam dexteram; Subdiaconus chirothecam sinistram, eodem modo ac Diaconus; annulus et chirothecae ponentur in lance sustenta a clerico praedicto, qui, receptis illis, rursus se inclinabit Celebranti et recedet apud Diaconum.

130. Se sistent duo familiares supradicti vel clerici cum lotionis instrumentis, et reverentiam facient ad Celebrantem: Ministri accipient mantile seu manutergium, quod expandent

(1) Vide notam ad n. 205, pag. 187.

in sinu Celebrantis; familiaris, qui sustinebit urceum, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: familiares actionem hanc peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi Ordinarii qui aderit. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri. Postea familiares seu clerici reverentiam ad Celebrantem iterabunt, et ad abacum redibunt, ubi praedicta instrumenta deponent.

131. A clerico, qui sustinebit lancem cum chirothecis, accipiet Diaconus annulum, et cum osculis inseret digito Celebrantis. Tradito annulo, clericus cum lance transibit post faldistorium, et lancem cum chirothecis in abaco deponet.

132. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget post familiares nobiles ad abacum: imponetur humeris eius velum humerale, accipiet Calicem cum purificatorio, Patena, hostia et palla, afferet haec ad altare, et curabit adesse ibi quum adveniet Celebrans.

133. Acolythus unus ampullas ex abaco accipiet, sequetur Subdiaconum quum ibit ad altare, easque ponet super altari. consistens in angulo a latere epistolae, postquam Subdiaconus ibi Calicem posuerit.

134. Celebrans, postquam annulum receperit, surget de faldistorio, et ad altare procedet, adstantibus a dextera Diacono, a laeva Caeremoniario, sequente clerico a mitra. Priusquam veniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui non benedicet eum, sed salutationi respondebit nudando caput et aliquantum assurgendo, ut se illi inclinet. Diaconus reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum faciet, clericus a mitra genuflectet. Assistentes Episcopo ad hanc actionem consurgent.

135. Celebranti ante altare pervenienti Diaconus tollet mitram. Celebrans ad Crucem reverentiam, Diaconus genuflexionem aut reverentiam, conficient. Ascendent ad altare, et Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens monstrabit ei, quae dicere quaeve facere debeat, sustinens Canonem. Diaconus vinum in Calicem infundet, deinde Subdiaconus ampullam aquae praesentabit Celebranti, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, ac Celebrans eam benedicet, et recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc.

136. Post oblationem Calicis, et postquam Subdiaconus, accepta Patena, descenderit in planum ante altare, Celebrans incensum in thuribulum demittet, dicens formulam *Per in-*

tercessionem etc. Diaconus cum osculis incensum ministrabit Celebranti. Thuriferarius, quo momento praesentabit ei thuribulum, non erit genuflexus.

137. Celebrans adolebit oblata et altare, solito ritu.

138. Presbyter assistens amovebit ab altari Missale et Canonem cum cussino seu legili, dum incensabitur latus altaris, in quo situm erit.

139. Praesto erit prope gradus altaris clericus cum mitra pretiosa Celebrantis, si uti licebit, secus cum auriphrygiata. In promptu etiam erunt familiares nobiles Celebrantis, aut clerici duo pro lotione manuum eiusdem.

140. Celebrans, peracta altaris thurificatione, thuribulum Diacono restituet.

141. Mitra reponetur Celebranti a Caeremoniario suo, ac Diaconus tunc eum adolebit duplici ductu. Incensato autem a Diacono Celebranti se sistent clerici aut familiares, qui lotionem manibus eius ministrabunt, et is absterget mantili, quod ipsi porriget unus e clericis aut familiaribus praedictis, quibus benedictionem non dabit (1). Celebrans, abstersis manibus, restituet mantile, et familiares sive clerici redibunt ad abacum, ibique urceum, pelvim et mantile deponent. Priusquam Celebrans dicat *Gloria Patri* psalmi *Lavabo,* Caeremoniarius tollet ei mitram, quae reponetur super abaco a clerico illius custode.

142. Dum Diaconus incensabit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo, relicto bireto super scabello, descendet de throno, et consistet ante Episcopum.

143. Diaconus, postquam incensaverit Celebrantem, perget ad thronum cum debitis reverentiis, et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

144. Episcopus caput nudabit bireto, quod primo Diacono assistenti dabit, assurget et stabit iunctis manibus (2).

145. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum honorans ante ac post thurificationem.

146. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem, sedebit denuo, et caput operiet bireto.

147. Presbyter assistens thuribulum restituet Diacono, redibit ad thronum, consistet ante scabellum, et biretum manu sustinebit.

---

(1) Vide notam ad n. 205, pag. 187, et loc. ibi cit.

(2) Vide notam ad pag. 228, n. 112.

148. Diaconus Presbyterum assistentem adolebit, deinde primum Diaconum assistentem, iterabit reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, et secundum Diaconum assistentem incensabit.

149. Assistentes, postquam thurificationem acceperint, sedebunt, et Diaconus adolebit Canonicos et chorum, quo ordine declaratum fuit tit. I, cap. IV, lib. I. Thurificatis Canonicis, redibit ad altare Diaconus, qui Presbyterum assistentem et Subdiaconum thurificabit; restituet thuriferario thuribulum, a quo incensabitur: qui Beneficiarios et reliquos de choro thurificabit.

150. Presbyter assistens Celebranti animadvertet ad removendum Canonem de cussino seu legili, quum Celebrans recitaturus erit orationes secretas, et ad reponendum pro reliqua Missa.

151. Monebitur Celebrans ne cantare incipiat praefationem, nisi quum innuetur ei, ut tempus detur Diacono peragendi totius chori incensationem. Priusquam incipiat cantum praefationis, pileolo nudabitur a Caeremoniario.

152. Praefationis initio, Episcopus sibi de capite detrahet biretum * et pileolum, quae tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Cum ipso consurgent Assistentes et chorus.

153. Post verba *Gratias agamus* etc., quoniam completa erit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi ad circulum cum reverentiis consuetis.

154. Presbyter assistens Episcopo, cantatis praedictis verbis, reverentiam faciet ad Episcopum, de throno descendet, et cum reliquis Canonicis ibit in circulum.

155. Interim a duobus clericis ponetur ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et in promptu erunt clerici quatuor, aut sex cum intorticiis, quae afferenda erunt ad *Sanctus*.

156. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris (1), itemque Episcopus cum Canonicis.

157. Episcopus benedicet Canonicos, qui cum praescriptis reverentiis ad sua subsellia redibunt. Postea, medius inter Diaconos assistentes, et sequente caudatario, cappae sustinente posteriorem extremitatem, descendet de throno, benedicet clerum, et veniet ad faldistorium ante altare locatum, ubi genua submittet.

---

(1) Presbytero assistente scilicet ac Diacono (S. R. C., n. 3769, V).

158. Interea clerici, gestantes intorticia ad elevationem, procedent ante altare, genuflexionem ad altare conficient, deinde ad Episcopum, tum subsistent hinc inde a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, ibique in genua procumbent, ne tergum vertant Episcopo.

159. Episcopo in faldistorio genuflexo, pars anterior cappae extendetur super faldistorio a Caeremoniario. Diaconi assistentes a lateribus eius genua flectent.

160. Subdiaconus, adveniente ad faldistorium Episcopo, advertet ut recedat aliquantum versus partem epistolae, ne tergum directe ei vertat.

161. Post elevationem Hostiae et Calicis, assurget Episcopus, genuflexionem utroque genu faciet ad SS. Sacramentum, quod adest in altari, idemque facient Diaconi assistentes et cappellani, qui cum ipso erunt (1). Reversus in thronum, stabit, aliquantum conversus ad altare.

162. A duobus clericis amovebitur faldistorium, quod ante altare locatum fuerat pro Episcopo.

163. Clerici cum intorticiis, profecto Episcopo de faldistorio, ibunt ante altare, genuflexionem facient ad Sacramentum, revertentur ad abacum vel in sacristiam, et intorticia exstinguent.

164. Sub finem cantus *Pater noster*, Canonici ad circulum descendent, et loco reverentiae ad altare, genuflexionem ad Sacramentum utroque genu conficient, deinde reverentiam facient ad Episcopum.

165. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; iique, reverentia ad Episcopum et genuflexione utroque genu iterata ad SS. Sacramentum, se recipient ad subsellia.

166. Celebrans cum Ministris suis recitabit *Agnus Dei*, Presbyter assistens adstabit ei sinistrorsum, Diaconus dextrorsum, sed Subdiaconus non ascendet ad altare (2). Recitato *Agnus Dei*, genuflectent praedicti Ministri, Presbyter assistens de altari discedet, et cum reverentia vel genuflexione ad Episcopum, quum transibit ante thronum, veniet in chorum, et consistet prope locum Presbyteri assistentis Episcopo. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut assistat ad librum, et Subdiaconus remanebit quo loco erit.

---

(1) Vide notam ad n. 164, pag. 161.

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

167. Presbyter assistens Episcopo, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, quin genuflectat ad Sacramentum, discedet a suis collegis, et iunctis manibus recta ibit ad altare. Ibi genua flectet in suppedaneo a dextra Celebrantis; quum autem hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, osculabitur altare eodem tempore cum Celebrante, et Celebrans eidem Assistenti Episcopo donabit pacem, imponens manus humeris eius, et dicens *Pax tecum*, cui respondebit Presbyter assistens *Et cum spiritu tuo*.

168. Presbyter assistens praedictus genuflectet ad Sacramentum, de altari descendet, et sine ulla reverentia directe perget ad thronum, pacem praebebit Episcopo, advertens ut manus, non super humeros eius, sed infra cubitos supponat, eique dicet *Pax tecum*.

169. Idem Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, reverentiam profundam faciet ad Episcopum, de throno a latere descendet, et in chorum redibit ad stallum suum.

170. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscendet gradulum cathedrae, pacem accipiet ab Episcopo, respondens ei *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverebitur Episcopum, et ad eius dexteram revertetur. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, qui redibit ad sinistram.

171. Presbyter assistens Episcopo, reversus in chorum ad locum suum, pacem dabit Presbytero assistenti Celebranti, qui, comitatus a Caeremoniario, illam dabit primae Dignitati, quae sedebit supra Presbyterum assistentem, atque ita de ceteris, ordine notato cap. V, lib. I, tit. I. Canonicis pace data, redibit ad altare, et pacem praebebit Diácono, Diaconus Subdiacono, Subdiaconus Caeremoniario, qui reliquis pacem distribuet.

172. Interea cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo.

173. Quum Celebrans communicaverit, et communionem exceperint etiam sacri Ministri, si talis usus vigebit, Episcopus sedebit, caput pileolo cooperiet ac bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens. Si clerus s. communionem percipiat, servabitur methodus tradita in app. ad cap. VI, art. II libri huius.

174. Clericus recipiet mitram Celebrantis, et consistet prope gradus altaris.

175. Presbyter assistens Celebranti dum hic accipiet ablutionem, ponet Canonem apertum ad pedem Crucis, et Missale super cussino seu legili, quod transferet in latus epistolae, et praebebit manutergium Celebranti.

176. Praesto erunt familiares aut clerici cum apparatu lotionis manuum pro Celebrante.

177. Sedenti, ut supra, Episcopo se sistent cappellani cum scotula et Missali, ex quo leget versiculum *Communio*, deinde discedent, et librum cum scotula ad abacum reportabunt.

178. Celebrans, coopertus mitra, lavabit manus, deponet mitram, et leget *Communio*.

179. Quum Celebrans legerit *Communio*, ut supra, et veniet ad medium altaris, Episcopus nudabit caput, biretum dabit primo Diacono assistenti, et assurget.

180. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus, et cantato rursus *Dominus vobiscum*, cantabitur a Diacono *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*. Responso a choro *Deo gratias*, vel supplente organorum sono, Celebrans conversus ad altare recitabit orationem *Placeat*, etc. Altare deinde osculabitur, et rursus mitra coopertus a Diacono, benedictionem solemnem, ut in aliis Missis, largietur, excepto quod antequam dicat *Pater*, se convertet et inclinabit ad Episcopum, eique Episcopus respondebit pari inclinatione.

181. Nisi habitus sit sermo, ipse Celebrans, data benedictione, publicabit Indulgentiam nomine Episcopi. Se deinde ad altare convertet, mitram dimittet per Diaconum, et ultimum evangelium recitabit.

182. Interim procedent ante altare duo acolythi cum candelabris, clerici qui comitabuntur Celebrantem ad altare, et alter gestans mitram, et alter qui sustinebit eius extremitatem vestis, quum exibit de presbyterio.

183. Completa recitatione ultimi evangelii, Celebrans mitra cooperietur a Diacono: de altari descendet medius inter Ministros, se convertet ad altare, salutabit Crucem reverentia profunda: Ministri autem reverentiam facient aut genuflexionem, et recipient biretum suum, quod manu sustinebunt, et cooperient caput statim ac de presbyterio exierint; acolythi ceterique clerici genuflexionem ad altare conficient.

184. Postea Celebrans cum Ministris et clericis conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui Celebrantem non benedicet, sed salutabit inclinans caput.

185. Celebrans cum Ministris et clericis redibunt in sacristiam, servantes ordinem superius indicatum.

186. Statim post Celebrantis de altari discessum, clerici duo faldistorium cum pulvinis pro Episcopo reponent ante altare. Episcopus de throno descendet, accedet ad faldistorium, genua submittet ac brevi orabit.

187. Postremo associatus a Canonicis et clero adorabit SS. Sacramentum, et ad suam residentiam revertetur.

188. Relate ad Celebrantem, quum pervenerit in sacristiam, observabitur quod traditum est art. II huius capitis, n. 291 et seqq.

APPENDIX AD CAPUT VIII

Articulus I.

De aspersione Aquae benedictae in Dominicis, praesente Episcopo in sua dioecesi.

1. Si in Dominica, in quam incidat aliqua solemnitas cantabitur Missa pontificalis ab Episcopo, omittetur aspersio Aquae benedictae. Sin autem in Dominica, quaecumque ea sit, Episcopus Missae solemni intererit, aspersio praedicta peragetur a Celebrante modo sequenti.

2. Cum Capitulum associabit Episcopum, exibit e sacristia Celebrans pluviali indutus, et medius inter Ministros, praecedentibus acolythis cum candelabris, et clerico, qui gestabit vasculum Aquae benedictae cum aspergillo.

3. Quum ad altare ventum erit, Celebrans reverentiam, Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem conficient cum ceteris inservientibus.

4. Celebrans cum Ministris venient ad scamnum sibi praeparatum, ibique sedebunt, caput bireto cooperientes; acolythi candelabra deponent super abaco, ubi consistent, et prope Diaconum stabit clericus cum vasculo Aquae benedictae.

5. Veniente in presbyterium Episcopo, caput nudabunt et assurgent Celebrans et Ministri. Celebrans reverentiam, Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad Episcopum conficient, qui dextera eos benedicet; clerici omnes genuflectent.

6. Episcopus orabit genuflexus in faldistorio; post orationem assurget, atque iterata reverentia ad altare, et benedictione versus Celebrantem et Ministros, qui ei respondebunt ut supra, ascendet in thronum et sedebit.

7. Si parandus erit, cappam dimittet, ac paramentis induetur a Diaconis assistentibus. Sin paramentis abstinebit, sedebit et caput cooperiet bireto.

8. Quum omnia disposita erunt ad incipiendum Officium, Celebrans, innuente Caeremoniario, discedet de scamno cum

Ministris et clerico, qui deferet vasculum Aquae sanctae cum aspergillo, procedet ad altare, factis prius respectivis ad Episcopum reverentiis.

9. Quum ventum erit ante altare, Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, et in medio gradu infimo flectent genua.

10. Genuflexo Celebrante, Episcopus et ceteri omnes de choro consurgent capite nudato.

11. Diaconus cum solitis osculis accipiet aspersorium ac tradet Celebranti, qui intonabit antiphonam *Asperges me*, vel alteram *Vidi aquam* tempore paschali, quam prosequetur in cantu chorus cantorum.

12. Celebrans asperget altare in medio, a sinistris et a dextris suis: assurget, reverebitur altare, et comitante Caeremoniario sublevante fimbriam pluvialis, et clerico deferente vasculum, perget ad thronum.

13. Quum venerit ante thronum, ipse reverentiam, ceteri genuflexionem ad Episcopum conficient, et ad thronum ascendent. Episcopus a Celebrante accipiet aspersorium, quod ille porriget ei cum osculo manus, asperget prius se ipsum, tum Celebrantem, postea Diaconos assistentes et reliquos inservientes, qui adstabunt throno. Celebrans et Canonici assistentes aspersionem accipient profunde inclinati, ceteri inservientes genuflectent.

14. Celebrans aspersorium ab Episcopo recipiet osculans manum eius, de throno descendet cum Caeremoniario et clerico gestante vasculum, iterabit reverentiam ad Episcopum, ac reversus ad altare asperget Diaconum et Subdiaconum, qui post aspersionem consurgent, et stabunt ante altare.

15. Postea Celebrans, comitatus ut supra, veniet in chorum, et asperget Canonicos, Beneficiarios, clericos ceterosque omnes in choro praesentes, ultimo loco populum, et aspersorium restituet Caeremoniario, hic autem clerico, qui cum vasculo illud super abaco reponet.

16. Clericus aliquis in promptu habebit Missale pro oratione.

17. Celebrans meminerit debitam reverentiam ad altare et ad Episcopum peragere, quum ante alterutrum transibit.

18. Aspersione absoluta, Celebrans redibit ante altare, et medius inter Diaconum et Subdiaconum cantabit versiculos et orationem e Missali, quod ei sustinebunt Ministri praedicti.

19. Deinde Celebrans et Ministri, facta ad altare deinde ad Episcopum reverentia, recedent ad scamnum, ubi Ministri sibi induent manipulum; Celebrans autem, dimisso pluviali, induet manipulum et planetam. Post haec Missae initium fiet, ritu praescripto in respectivis praecedentibus locis.

Articulus II.

Variationes quae occurrunt in assistentia solemni ab Episcopo cappa induto praestata Missis ferialibus.

1. Quidquid opus est ad rem, praeparabitur methodo tradita cap. VIII libri huius, art. V.

2. Officium procedet eodem ordine usque ad *Kyrie* Missae, quo tempore a clericis duobus reponetur faldistorium cum pulvinis ante altare.

3. Quum Episcopus recitaverit *Kyrie*, et a circulo dimiserit Canonicos cum benedictione, de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario, et post ipsum cappellanis a libro et scotula. Episcopus, transiens per chorum, benedicet clerum.

4. Presbyter assistens, recitato *Kyrie* in circulo, non redibit ad thronum, sed cum ceteris Canonicis recedet ad stallum suum.

5. Episcopus, ad faldistorium quum venerit, stabit: Celebrans convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum*. Monebitur tamen Celebrans ne cantet praedictam salutationem, nisi quando ad faldistorium pervenerit Episcopus.

6. Postea genuflectet Episcopus, et a Celebrante canentur orationes praescriptae.

7. Orationibus cantatis, assurget Episcopus, reverebitur Crucem altaris, transiens per chorum benedicet clerum, et redibit in thronum, ubi sedebit, et caput bireto cooperiet.

8. Post ascensum Episcopi in thronum, Presbyter assistens de stallo suo descendet, et facta ad altare, dein ad Episcopum, reverentia, ascendet ad thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

9. Item, postquam Episcopus conscenderit thronum, Subdiaconus sustinens librum epistolarum ante pectus, procedet ante altare, ibi faciet reverentiam etc., cantabit epistolam, et reliqua paragentur ritu superius descripto usque ad *Sanctus*.

10. Quibusdam Quadragesimae diebus praescribitur cantus ℣. *Adiuva nos, Deus* etc. Quocirca advertent cantores ut tractum cantent commode et cunctanter, ut Episcopus legere possit epistolam, graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium.

11. Dum ab Episcopo legetur epistola etc., a clericis duobus reportabitur faldistorium cum pulvinis in medium presbyterium ante altare.

12. Statim ac Diaconus osculatus erit manum Episcopi, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et a latere de throno discedet, revertens ad stallum suum.

13. Episcopus descendet de throno, medius inter Diaconos assistentes, sequente suo caudatario, qui posteriorem extremitatem cappae sustentabit, et cappellanis a libro et scotula.

14. Transiens per chorum benedicet clerum, tum in accessu ad faldistorium, tum in reditu ad thronum.

15. Episcopus, quum venerit ad faldistorium, genua flectet, cumque ipso genuflectet omnis clerus in choro, et Celebrans cum Ministris apud altare, loco unusquisque suo.

16. Genibus ab Episcopo in faldistorio submissis, immediate cantores duo cantabunt cum pausa praedictum versiculum.

17. Post cantum eiusdem versiculi, Episcopus assurget, redibit in thronum et sedebit.

18. Clerici duo statim amovebunt faldistorium de medio.

19. Redibit a latere ad thronum Presbyter assistens, eodemque tempore ascendet thuriferarius cum thuribulo.

20. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, in thuribulum demittet, ac peragetur Sacrum ritibus descriptis usque ad *Sanctus*.

21. Episcopus, recitato trisagio, procedet ad altare, genuflectet in faldistorio, ibique genibus flexis permanebit etiam post elevationem, usque dum cantatum fuerit a Celebrante *Pax Domini sit semper* etc.

22. Clerici cum intorticiis genibus flexis instistent usque ad finem consummationis, eodemque statu manebunt etiam ad *Agnus Dei*, quum de altari Episcopus discedet.

23. Cantatis supradictis verbis, Episcopus assurget, cum omnibus assistentibus suis, genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum, et redibit ad thronum, quin benedicat clerum transiens per chorum.

24. Dum Episcopus conscendet gradus throni, Canonici ad circulum descendent.

25. Episcopus in throno recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, qui postea, ab ipso dimissi cum benedictione, iterata genuflexione utroque genu ad Sacramentum, dein ad Episcopum, ad subsellia se recipient.

26. Celebrans recitare *Agnus Dei* cum Ministris suis non debet, nisi quum ad thronum pervenerit Episcopus.

27. Pax dabitur ordine superius notato.

28. Quum Celebrans communicaverit, clerici sustinentes intorticia consurgent, una ibunt ante altare, et genuflectent, deinde convertentur ad Episcopum, et genuflexionem facient, postea recedent ad abacum, vel in sacristiam, ubi exstinguent et deponent intorticia.

29. Paulo ante quam Celebrans legat versiculum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, benedicet clerum dum transibit per chorum, et ante faldistorium consistet.

30. Celebrans, lecto *Communio*, convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum.*

31. Tunc Episcopus genuflectet, eoque statu manebit ad omnes orationes, non excepta oratione *super populum*, si quadragesimale tempus erit.

32. Cantatis orationibus, assurget, reverebitur Crucem, redibit ad thronum, benedicens ut antea clerum dum per chorum transibit.

33. In throno adstabit, et Celebrans convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*, quo cantato, subiungetur a Diacono in cantu *Benedicamus Domino.*

34. In reliqua functione omnia peragentur ordine superius tradito.

35. Notandum postremo, quod in Missis ferialibus, in quibus Diaconus et Subdiaconus utentur planetis plicatis, servare debent respectivas rubricas, illas scilicet dimittendi, sumendi stolam latiorem etc., ut in aliis Missis solemnibus.

36. Si qua de causa extraordinaria Episcopus Missae feriali assistet pluviali paratus, inspiciantur quae subiiciemus lib. VI, in quo trademus regulam servandam in Feria IV Cinerum in capite ieiunii.

CAPUT IX.

De functionibus pontificalibus pro defunctis

Articulus I.

De Vesperis, Matutino et Laudibus pro defunctis praesente in sua cathedrali Episcopo (1).

1. « Officium defunctorum dicitur in choro in die depositionis, et aliis diebus pro temporis opportunitate et ecclesiarum consuetudine. In die vero depositionis, in die post acceptum mortis nuntium, et tertio, septimo, trigesimo et anniversario etiam late sumpto, et quoties solemniter celebratur Officium, duplicantur antiphonae; et in fine psalmorum dicitur *Requiem aeternam dona eis... luceat eis,* etiam si pro uno tantum fiat Officium (Rituale typ. an. 1913) ».

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 2. Ante altare praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, ut praecedenti capite IV. Pallium erit coloris Officii diei, et super altari accendentur candelae e cera alba, saltem quando ibi orabit Episcopus.

Apud altare maius. — 3. Super altari ponentur sex candelabra cum Cruce: candelabra ex aurichalco aut ex aere, nec argento neque auro colorata: in candelabris insistent candelae ex cera communi seu lutea, idest non purgata. Altare cooperietur tobaleis, quarum superior a lateribus defluet usque ad terram: apponetur pallium nigri coloris, et gradus altaris sternentur tapeto coloris violacei.

(1) Animadversiones quas hic A. inseruerat, de Officio pro defunctis die 1 Novembris, ad librum VI amandamus, inter ceteras per annum functiones. Raro accidet quod Episcopus, extra diem 1 vel 2 Novembris, defunctorum Officiis intersit; sed, pro data occasione, hic modo generali, quae A. scripsit pro Commemoratione omnium fidelium defunctorum, exhibemus.

4. Abacus contegetur mantili, et super ipso ponentur duo candelabra cum candelis e cera communi.

5. In presbyterio, ad cancellos seu balaustrium, statuentur candelabra cum intorticiis, aut candelis e cera communi seu lutea. Presbyterium omni ornatu destitutum itemque pavimentum nudum erit. Thronus Episcopi parabitur lodice, baldachino et indumento cathedrae e lana coloris violacei, itemque super gradibus throni sternetur tapetum e panno violaceo.

6. Ante altare aderit faldistorium cum pulvinis violacei coloris e panno aut serico, sine ullo ornamento.

7. Praeparabitur etiam legile nudum cum Breviario, ponendum in medio choro ad lectiones cantandas.

8. Si Episcopus, non in throno, sed in primo chori subsellio sedebit, praeparabitur pulvinus violaceus in subsellio, et alter in genuflexorio, si aderit. Super abaco praeparabitur etiam liber cum scotula.

§ 3. *De Officio Vesperarum.*

9. Hora congruenti, sonabitur campanula sacristiae, ut Canonicis et clero signum detur associandi Episcopum.

10. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, neque campanae festivo more, neque organa sonabunt. Dignior Capituli sine osculis praesentabit Episcopo aspersorium, quo hic signabit seipsum et asperget adstantes, ut assolet. Si fuerit Archiepiscopus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis, ut in aliis functionibus.

11. Postquam oraverit ante altare SS. Sacramenti, procedet ad altare maius, et brevi tempore orabit in faldistorio. Interea Canonici et reliqui de clero occupabunt subsellia sua et genuflectent. Manebunt apud Episcopum propter assistentiam, praeter Caeremoniarium, cappellani a libro et scotula et caudatarius.

12. Episcopus de oratione surget, salutabit Crucem, et perget ad thronum, vel ad primum chori subsellium. Transiens autem ante clerum non dabit benedictionem.

13. Conscenso throno, brevi tempore sedebit; non aderunt tamen Diaconi assistentes nec Presbyter assistens.

14. Quum Episcopus paulisper sederit, ut supra, caput nudabit et biretum tradet Caeremoniario, qui, permissione accepta ab Episcopo *tunc assurgente, signum faciet recitandi secreto

Pater et *Ave* (1). Deinde innuet cantoribus ut incipiant antiphonam *Placebo Domino*, quae ab ipsis cantabitur ex toto.

15. Cantores duo superpelliceo induti, quando cantabitur antiphona, procedent ante altare, vel in medio chori, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum: completo antiphonae cantu, intonabunt psalmum, convertentur ad illam chori partem, quae prosequi cantum psalmi debebit; deinde, iterata genuflexione ad altare et ad Episcopum, ad locum suum revertentur.

16. Antiphonas omnes intonabunt et prosequentur cantores, qui adstabunt legili chorali; numquam Episcopus, Canonici aut alii intonabunt eas.

17. Intonito primo psalmo Vesperarum, sedebit Episcopus, et caput cooperiet bireto, quod ei porrigetur a Caeremoniario: si sedebit in throno, cappellani a libro et scotula sedebunt in gradibus illius, ceteri omnes sedebunt suis locis.

18. Completo cantu primi psalmi, cantores repetent in cantu antiphonam, qua repetita, immediate cantabunt antiphonam secundam.

19. Dum cantabitur antiphona secunda, duo cantores induti superpelliceo redibunt ante altare, et cum debitis genuflexionibus, ut supra, intonabunt psalmum secundum, et eandem methodum servabunt in reliquis Vesperarum psalmis.

20. Post quintum psalmum Vesperarum, repetetur a cantoribus antiphona post psalmum.

21. Hoc tempore, duo cantores, quorum officium intonare psalmos, procedent ante altare, et completo cantu antiphonae, cantabunt versiculum. Dum versiculus cantabitur, nec Episcopus neque Canonici nec ceteri de choro assurgent.

22. Cantato versiculo, cantores intonabunt et prosequentur antiphonam ante *Magnificat*.

23. Qui cantores intonabant psalmos, postquam cantaverint versiculum, exspectabunt ante altare, deinde, cantata antiphona, intonabunt *Magnificat*.

24. Ad intonationem *Magnificat* Episcopus nudabit caput et assurget, cumque ipso ceteri omnes de choro, et cantabitur

---

(1) « Quoties Vesperae, vel delationem cadaveris ad ecclesiam ac ℟. *Subvenite*, vel Officium diei currentis immediate non sequantur, dicitur secreto *Pater* et *Ave*, secus absolute incipitur a prima antiphona (Rit. typ. an. 1913) ».

praedictum canticum, cuius initio se signabunt Episcopus et reliqui omnes.

25. Sub finem cantici duo cappellani accipient ex abaco librum et scotulam, et consistent prope faldistorium; vel si aderit genuflexorium apud stallum chori, accedent ad Episcopum.

26. Absoluto *Magnificat* cum versiculo *Requiem aeternam* etc. *Et lux perpetua* etc., si Episcopus erit in throno, descendet et veniet ante altare, et consistet ante faldistorium.

27. Antiphona repetita, genua flectet Episcopus in faldistorio, et cappellani praedicti stantes sustinebunt ei librum apertum et scotulam. Episcopus genibus flexis cantabit *Pater noster* et reliquos versiculos (1): ad orationem *Fidelium* assurget, eamque cantabit tono feriali cum longa conclusione, idest *Qui vivis et regnas cum Deo Patre* etc. (2).

28. Post orationem, cantabit alterum versiculum *Requiem aeternam* etc., postea duo cantores, qui psalmos intonabant, prope altare a latere cantabunt ℣. *Requiescant in pace* (3), a choro respondebitur *Amen,* ac tali modo finis Vesperarum fiet.

29. Quod si Episcopus sederet in primo chori stallo, et ante stallum adesset genuflexorium, non descendet ad faldistorium in medium presbyterium, sed manebit loco suo. Quando autem repetetur antiphona post *Magnificat,* sedebit, et cum ipso sedebunt etiam Canonici et reliquum cleri.

30. Interim, in repetitione antiphonae praedictae, duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum cereis, et facta ad altare genuflexione, venient ante Episcopum, cui genuflectent, et consistent ante eum stantes. Eodem tempore cappellani a libro et scotula, accepto ex abaco libro et scotula, se sistent ante Episcopum, et facta genuflexione, unus ipsorum sustinebit librum apertum, alter scotulam ante ipsum; vel etiam cappellanus a libro ponet librum apertum super pulvino posito in genuflexorio. Hoc dependebit a forma et altitudine subselliorum choralium.

31. Completo antiphonae cantu, caput nudabit Episcopus, assurget, deinde genuflectet in genuflexorio posito ante stallum,

---

(1) « Psalmus *Lauda* non dicitur in die obitus seu depositionis defuncti, neque quandocumque Officium recitatur ritu duplici (Rit. typ. an. 1913) ».

(2) Nisi Officium erit solemnis pro omnibus defunctis, circa orationem vel orationes videatur Rituale typ. an. 1913.

(3) Tam ℣. *Requiem aeternam* etc., quam *Requiescant*, semper plurali numero (Rit. typ. an. 1913).

et cantabit versiculos atque orationem, ut supra. Clerus in choro genuflectet una cum Episcopo, exceptis duobus acolythis et cappellanis a libro et scotula, qui adstabunt.

§ 3. *De Matutino cum Laudibus.*

32. Si continuabitur Officium, Vesperis absolutis, si Episcopus utetur faldistorio, assurget, salutabit Crucem, et redibit ad thronum, ubi rursus sedebit. Sin autem genuflexus erit in genuflexorio chorali, assurget, et brevi tempore denuo sedebit. * Secus, Episcopus, veniens ad Matutinum, associabitur ut supra, a n. 9 ad 13.

33. Statuetur in medio presbyterio legile cum Breviario ad lectiones cantandas, et ab eodem loco amovebitur faldistorium, si necesse fuerit.

34. Postquam Episcopus brevi tempore sedebit, Caeremoniarius, * annuente Episcopo, qui nudato capite assurget, signum dabit recitandi secreto *Pater*, *Ave* et *Credo* (1), ac invitabit duos cantores, qui psalmos intonabant, et illi procedent ante altare, ac facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, incipient, *innuente Caeremoniario, ad legile positum ut supra in medio choro, et prosequentur cantare invitatorium *Regem, cui omnia vivunt* etc., et chorus respondebit versiculis invitatorii.

35. Cantato invitatorio praedicto, duo cantores, qui illud cantaverint, permanebunt ante altare, et cantores, qui aderunt ad legile, cantabunt primi nocturni primam antiphonam.

36. Cantata antiphona prima, duo praedicti cantores, stantes ante altare, intonabunt psalmum primum, convertentur ad illam chori partem, quae prosecutura erit cantum, ac repetita genuflexione ad altare et ad Episcopum, et facta inter se mutua inclinatione, se recipient ad locum suum.

---

(1) « Quoties Matutinum vel delationem cadaveris ad ecclesiam ac R. *Subvenite,* vel Matutinum et Laudes diei currentis, immediate non sequatur; dicitur secreto *Pater*, *Ave* et *Credo*, secus absolute incipitur ab invitatorio; quod dicitur semper in Officio defunctorum quando persolvitur cum tribus nocturnis, etiam sub ritu semiduplici, aut cum unico quidem nocturno, sed sub ritu duplici. Nocturni enim omnes dici possunt, vel etiam unus tantum; ita tamen, ut extra diem depositionis, in qua semper dicitur primus nocturnus, Dominica, fer. 2 et 5 dicatur primus, fer. 3 et 6 secundus, et fer. 4 et Sabbato tertius (Rituale typ. an. 1913) »

37. Absoluto cantu primi psalmi primi nocturni, a cantorum choro repetetur in cantu prima antiphona, deinde cantabitur antiphona secunda, siquidem in hoc Officio antiphonae nec praecinuntur neque intonantur ab ullo.

38. Dum antiphona secunda cantabitur, duo cantores, qui psalmos intonabunt, procedent ante altare, et eadem exsequentur quae in primo psalmo: idipsum facient in reliquis omnibus psalmis, non exceptis Laudibus.

39. Quum repetetur in cantu post tertium psalmum tertia antiphona, duo cantores qui psalmos intonuerint, venient ante altare peragentes debitas genuflexiones, cantabunt versiculum tono notato, postea, iteratis, ut supra, genuflexionibus, redibunt ad locum suum.

40. Statim post versiculum cantatum, Episcopus nudabit caput, biretum tradet Caeremoniario, assurget et recitabit secreto *Pater noster*, ne principium quidem innuens alta voce.

41. Dum recitabitur *Pater noster*, a Caeremoniario invitabitur, qui cantare primam lectionem debebit; hic autem de stallo suo discedens ibit cum Caeremoniario et procedet ante altare, conficiens reverentiam, si fuerit Canonicus, genuflexionem autem si Beneficiarius, ad Episcopum et ad altare, vel prius ad altare postea ad Episcopum, iuxta altaris situm, et ante legile consistet.

42. Quum Episcopus recitaverit *Pater noster*, sedebit et bireto cooperiet caput. Cum Episcopo sedebunt etiam omnes in choro praesentes.

43. Sedente Episcopo et choro, Canonicus, vel alius, qui stabit ante legile in medio presbyterio, cantabit lectionem primam.

44. Qua prima lectione cantata, chorus cantorum cantabit primum responsorium.

45. Canonicus vel alius, qui primam lectionem cantaverit, reverentiam faciet aut genuflexionem, ut supra, ad altare et ad Episcopum, redibit, comitante Caeremoniario, ad stallum suum, ubi priusquam sedeat, se inclinabit Caeremoniario, a quo comitatus fuerit, deinde sedebit.

46. Caeremoniarius manebit prope stallum, in quo aderit Canonicus secundus, vel alius, qui debebit secundam lectionem cantare, et quando cantores completuri erunt cantum primi responsorii, invitabit, ut supra, illum cui continget cantare lectionem secundam, deducet eum ad legile, et pera-

gentur omnia ea, quae notata sunt ad cantum lectionis primae.

47. Hoc ipsum fiet ad lectionem tertiam, notando tantum, quod quum Caeremoniarius comitatus ad stallum fuerit eum, qui cantaverit tertiam lectionem, redibit ad locum suum.

48. Cantato tertio responsorio primi nocturni, cantores iidem subiicient in cantu antiphonam primam secundi nocturni, et qui duo cantores intonabunt psalmos, procedent ante altare ad intonandum primum psalmum nocturni secundi.

49. Eadem methodus servabitur in reliquo Officio, tam in intonatione psalmorum, quam in cantandis antiphonis, versiculis, responsoriis et lectionibus.

50. Quod ad ordinem cantandi lectiones spectat, dummodo nullus in ecclesia vigeat peculiaris usus, eas cantabunt Canonici, initium sumendo a minus antiquis.

51. Dum cantabitur responsorium nonum, a clerico tolletur de medio choro, seu presbyterio, legile cum Breviario adhibitum in cantandis lectionibus.

52. Post cantatum nonum responsorium, cantorum chorus incipiet immediate antiphonam primam ad Laudes, deinde duo cantores intonabunt primum psalmum Laudum, atque ita psalmos reliquos. Initio Laudum sedere pergent Episcopus et clerus in choro: itemque sedebit Episcopus ad versiculum et antiphonam cantici *Benedictus*.

53. Si de medio choro remotum prius fuerit faldistorium, reponetur illic a duobus clericis, dum cantabitur praedicta antiphona.

54. Ad intonationem cantici *Benedictus*, Episcopus nudabit caput, et assurget. Assurget etiam clerus in choro. Episcopus ad intonationem cantici antedicti se signabit, idemque facient ceteri omnes.

55. Quod ad preces et orationem post *Benedictus*, observabitur quod superius notatum est ad Vesperas (1).

56. Completis Laudibus, Episcopus assurget, eodemque ordine quo ad ecclesiam accessit, revertetur ad residentiam suam (2).

---

(1) Psalmus *De profundis* non dicitur in die depositionis defuncti, neque quandocumque Officium ritu duplici recitatur (Rit. typ. an. 1913).

(2) Si Laudes omittantur, post ultimum responsorium dicuntur preces ut in Vesperis; sed, si corpus est praesens, etiam dictis Laudibus, preces dicuntur ut in Rituali, cap. 3, « Exsequiarum ordo » § 5 (V. Rit. typ. an. 1913).

Articulus II.

De Missa de requie ab Episcopo in sua cathedrali pontificata.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius descriptum fuit cap. IV libri huius.

2. In altari ardebunt sex cerei, saltem quando Episcopus genuflexus adorabit SS. Sacramentum, in accessu et discessu de ecclesia.

Apud altare maius. — 3. Altare instruetur sex candelabris cum Cruce. Candelae erunt e cera communi seu lutea, et candelabra ex aurichalco aut ex aere, non vero argentea. Inter candelabra nullum ponetur ornamentum, quod indicet solemnitatem, ut vasa cum floribus, reliquiaria etc. Praeter tres tobaleas, quarum superior debet contegere latera altaris, apponetur pallium nigri coloris (1). Gradus altaris cooperientur tapeto e panno violaceo. Pavimentum presbyterii nudum erit.

4. Super mensa altaris disponentur paramenta Episcopi, nigri coloris, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo eiusdem coloris. In latere evangelii praeparabitur mitra simplex, idest aut damascena alba, aut e tela alba cum laciniis rubeis in vittis (2).

5. Abacus cooperietur albo mantili, super quo ponentur sacra vasa opportuna, quae tamen esse debent ex argento

---

(1) De tobalea altaris vide adnotationem subiectam n. 49, art. IV, cap. III, lib. II. A.

(2) In Caerem. Epp., lib. I, cap. XVII, n. 1, indicatur qua materia confici et quibus ornamentis instrui debeant mitrae ab Episcopo utendae. Quod ad materiam mitrae simplicis haec habet: *Tertia, quae simplex vocatur, sine auro, ex simplici serico damasceno vel alio, aut etiam linea, ex tela alba confecta, rubeis laciniis, seu frangiis e vittis pendentibus.* Quod autem ad usum, notat, n. 4, quod *simplici mitra utitur Episcopus feria sexta in Parasceve et in Officiis et Missis defunctorum.* Consequitur inde, quod usus mitrae argenteae, loco damascenae aut lineae, non multo ante hoc tempus invectus, ob inscitiam fortasse phrygionis alicuius, est abusivus, ideoque in Officiis pro defunctis prorsus reiiciendus. A.

simplici, non auro colorata, videlicet candelabra duo cum candelis e cera lutea seu communi pro acolythis; Calix cum duplici purificatorio; Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam; ampullae plenae vino et aqua in pelvicula, cum patera pro praegustatione; campanula; intorticia quatuor e cera lutea; urceus cum pelvi et mantilia seu manutergia in lance; velum humerale simplex coloris violacei, si lotio ministrabitur a Magistratu; vasculum Aquae sanctae cum aspergillo; thuribulum cum navicula; Canon pontificalis; scotula cum candela e cera alba; Epistolarium et Evangeliarium cum tegumentis et signaculo nigri coloris, ut paramenta; Missale pro Episcopo cum tegumento et signaculo nigri coloris; gremiale pro Episcopo, quod erit pariter coloris nigri, ut reliqua paramenta; manipuli nigri coloris pro Ministris; cussinus niger vel legile pro Missali. Praeparabitur etiam lodix funebris extendenda super pavimento post Missam, si fiet absolutio, nisi adsit tumulus aut castrum doloris in media ecclesia, de quo sermo erit deinceps; pluviale nigrum pro Episcopo cum formali simplici in lance, Pontificale (pars 3) instructum tegumento serico simili paramentis.

6. Si Celebrans non fuerit Archiepiscopus, et absolutio fiet ad tumulum, stabilietur Crux processionalis in basi prope latus dexterum altaris, ac si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur tantum stylobata seu basis pro Cruce archiepiscopali.

7. Scamnum Ministrorum parabitur tapeto e panno violaceo.

8. Thronus Episcopi ornabitur tum in baldachino, tum in postergali et cathedra, lodicibus laneis violaceis, quarum laciniae deberent esse coloris eiusdem. Gradus throni contegentur tapeto simili. Aderunt tria scabella nuda pro Diaconis assistentibus et Presbytero assistente.

9. Si cerae fiet distributio, candelae erunt ponderis proportionalis, quod relationem habeat cum iis, quibus distribuuntur: pro Episcopo autem praeparabitur intorticium. Cera distribuenda erit albi coloris.

10. In medio presbyterio aderit faldistorium in usum Episcopi in accessu ad ecclesiam, et erunt in ipso duo pulvini e serico violaceo simplici, sine opere textili, sub faldistorio sternetur parvum tapetum e panno violaceo.

11. In scamnis seu subselliis Canonicorum ponentur paramenta nigri coloris, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, pla-

netae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae pro Canonicis Diaconis, tunicellae pro Canonicis Subdiaconis, et amictus singulis paramentis.

12. In presbyterio, vel prope absidem, ardebunt consueta candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera lutea.

13. Si laudatio funebris defuncti fieret, praeparabitur pulpitum convestitum panno nigro simplici sine ullo ornamento.

In sacristia. — 14. Paramenta nigri coloris pro Ministris, nempe dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono, bina cingula, binae albae binique amictus.

15. Pluvialia nigra tria pro cappellanis a mitra, a libro et a scotula.

16. Pro Subdiacono crucifero non opus est paramentis.

17. Si fiet absolutio solemnis, disponentur quatuor pluvialia nigra cum stolis, similibus et quatuor amictus. Aderunt insuper mitrae e tela alba, si Absolventes erunt Episcopi; superpellicea pro cappellanis, qui illis assistent, et intorticia albae cerae pro iisdem Episcopis sive Absolventibus.

§ 2. *De functione.*

18. Recitata in choro Hora nona, et cantata Missa de Officio currenti post Tertiam, ac etiam dicta altera de feria aut vigilia post Nonam, ut praescribunt generales rubricae Missalis, * et novissimae dispositiones, associabitur Episcopus a Canonicis et clero, ut praecedenti capite IV.

19. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, nullus fiet festivus campanarum sonus.

20. Priusquam Episcopus ad ecclesiam perveniat, accendentur cerei in altari, in presbyterio, in abaco et in tumulo quoque seu castro doloris, si aderit. Se parabunt sacri Ministri et cappellanus a mitra, et praesto erunt ad altare, quando illuc adveniet Episcopus.

21. Episcopus in limine ecclesiae aspersorium accipiet a digniore cleri, et asperget se ipsum et adstantes. Monemus quod organorum sono abstinendum est.

22. Adorabit SS. Sacramentum, deinde accedet ad altare maius, ubi genuflectet in faldistorio et orabit genuflexus, donec monebitur ut ad thronum ascendat. Adstabunt ei Presbyter assistens et duo Canonici Diaconi assistentes.

23. Canonici subito in suis stallis parabuntur paramentis cuique ordini convenientibus, et aderunt clerici, a quibus vestientur, et canonicalia insignia recipientur, ab eis dimissa, quae custodientur in canistris, resumenda autem, absoluta functione.

24. In promptu erunt cappellani a libro et scotula cum Canone et scotula prope thronum, itemque praesto erunt clerici, qui debebunt paramenta Episcopi ad thronum afferre.

25. Quando parati erunt Canonici, Caeremoniarius monebit Episcopum, qui assurget, atque iterata ante Crucem reverentia, accedet ad thronum, comitatus a Presbytero assistente, a Diaconis assistentibus et caudatario, qui sustinebit posteriorem eius cappae extremitatem.

26. Clerici duo removebunt de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus oraverit.

27. In functionibus mortuariis, utpote luctuosis, Episcopus neminem benedicet; ideoque in accessu de throno ad altare, et de altari ad thronum, et quando incensatur, omittet benedictionem consuetam. Clerus tamen transeunti per chorum Episcopo debet genuflectere, ut in aliis functionibus.

28. Episcopus, conscenso throno, sedebit, eique se sistent duo cappellani a libro et scotula, et ipse e Canone recitabit orationes pro paramentis, omittens psalmos cum precibus consuetis et orationes pro sandaliis et chirothecis, quae in hac functione non adhibentur.

29. Distribuentur statim paramenta clericis, et manipulus Episcopi tradetur uni clerico, qui cum ceteris incedens, sequetur illum qui deferet planetam: praesto etiam erunt ministri lotionis.

30. Recitatis ab Episcopo orationibus antedictis, recedent cappellani cum libro et cum scotula, qui haec deponent in abaco, et in sacristia induto sibi pluviali, immediate prope thronum redibunt. Eodem tempore cubicularius Episcopi ad thronum accedet, ut cappam eius recipiat.

31. Discedent ex abaco ministri lotionis, et venient ad thronum.

32. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui stabit post secundum Diaconum assistentem, dimittet cappam, et cubicularius expediet eius vestis extremitatem posteriorem.

33. Presbyter assistens accedet ad Episcopum, et annulum de digito eius educet (1).

34. In hac functione lugubri nemo umquam osculabitur manum Episcopi neque rem, quam ei tradet aut recipiet.

35. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes extendent mantile super genibus Episcopi, et Presbyter assistens porriget ei alterum mantile pro abstergendis manibus.

36. Dum Episcopus lavabit manus, genuflectent omnes adstantes, exceptis Canonicis, qui stabunt.

37. Quando de throno discedent ministri lotionis, Diaconus et Subdiaconus ascendent ad thronum, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi. Presbyter assistens et Diaconi assistentes discedent de throno, se parabunt respectivis paramentis in stallis suis, et ad thronum revertentur.

38. Praedicti sacri Ministri, conscenso throno, vestient Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta; Subdiaconus manipulum eius brachio sinistro inducet (2), ac postremo Diaconus capiti imponet mitram.

39. Si Celebrans erit Archiepiscopus, in hac functione non utetur s. Pallio.

40. Hoc tempore, clerici duo deferent ad tronum manipulos Ministrorum.

41. Episcopo parato, Presbyter assistens inseret annulum in eius digitum dextrum annularem, et Ministri praedicti, recedentes aliquantum a latere Episcopi, accipient in brachio sinistro manipulum, quem eis imponent clerici antedicti.

42. Quum Episcopus paratus fuerit, descendet de throno et procedet ad altare. Praeibit Subdiaconus iunctis manibus, non deferens librum evangeliorum: sequetur Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis: post hunc Episcopus iunctis manibus (non enim adhibetur baculus pastoralis) medius inter Diaconos assistentes. Sequetur eum caudatarius sustinens eius extremitatem vestis, deinde tres cappellani a libro, a mitra et scotula.

---

(1) Vide quae de hoc respectivis locis superius dicta sunt, et quae dicemus in fine huius libri.

(2) In Missis pro defunctis manipulus ab Episcopo sumendus est ante stolam, sed ob impedimentum manicarum tunicellae ac dalmaticae, poterit assumi ante planetam, cessato scilicet impedimento.

43. Quum ventum erit ante altare, aliquantum recedent Diaconi assistentes, et circa Episcopum remanebunt reliqui Ministri, videlicet Presbyter assistens a dextra cum Diacono a sinistra, et Subdiaconus adstabit sinistrae Diaconi.

44. Episcopus per Diaconum dimittet mitram, et facta ad Crucem reverentia, Missam inchoabit eique Ministri respondebunt.

45. Eodem modo, qui aderunt in choro, recitabunt confessionem inter se, observantes totum id, quod fieri solet in aliis Missis.

46. In hac Missa nullo prorsus modo sonabitur organis (1).

47. Post *Indulgentiam* etc., prosequetur immediate Episcopus reliquos versiculos *Deus, tu conversus* etc., nam a principio manipulum habebit.

48. Hoc tempore cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo. Clericus a gremiali praesto erit cum ipso ad sequendum Episcopum.

49. Dicto ab Episcopo *Oremus*. Diaconus transibit ad dexteram eius, Subdiaconus accedet ad sinistram, et Presbyter assistens recedet a latere.

50. Ascendet ad altare Episcopus, dicens orationem *Aufer* etc., medius inter Ministros, et altare osculabitur, quando dicet *quorum Reliquiae* etc., sed non osculabitur textum evangelii.

51. Episcopo, osculato altari, Diaconus reponet mitram, et facta ad Crucem reverentia, medius inter sacros Ministros Episcopus de altari descendet.

52. In fine graduum aderunt Diaconi assistentes, qui rursus consistent a lateribus Episcopi, et ministri sacri re-

---

(1) Illud inculcatur respectivis ecclesiarum praesidibus, ut tollant abusionem sonandi organis in Missis de requie, qui malus usus in suum a Musicis commodum invectus est tantummodo. Caeremoniale Episcoporum, lib. I, c. XXVIII, 13: « In Missis et Officiis defunctorum nec organo, nec musica, quam figuratam vocant, utimur, sed cantu firmo ». Serio etiam id vetat Concilium Rom., tit. XV, cap. VI, habitum a S. P. Benedicto XIII. Confer etiam Commentarium Petri Pompilii Rodotà in epistolam encyclicam Benedicti XIV, in qua agitur de anno Iubilaei, de cultu templorum, de cantu et musica ecclesiastica. A. — In nova Caerem. editione typica (1886-1902) habetur: « In Officiis defunctorum organa non pulsatur; in Missis autem, si musica adhibeatur, silent organa cum silet cantus. » Et Decretum S. R. C., n. 4265, II, declarat, posse in Officiis et Missis, in quibus sonus organi prohibetur, organum adhiberi, solummodo ad associandum et sustinendum cantum, silente organo cum silet cantus, ***in casu necessitatis.***

cedent ad scamnum sibi praeparatum loco solito, prope latus epistolae.

53. Episcopus redibit ad thronum, praecedente Presbytero assistente: adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes; sequetur, ut supra, caudatarius et cappellani a mitra, a libro et scotula. Ultimo loco incedet clericus deferens gremiale.

54. Clerus in choro stabit semper; transeunti vero Episcopo Canonici reverentiam profundam, ceteri genuflexionem facient.

55. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et a secundo Diacono assistente discooperietur mitra.

56. Se sistent Episcopo cappellani cum Missali et scotula.

57. Episcopus assurget, ac faciens Crucis signum versus librum, incipiet introitum, dicens *Requiem aeternam* etc., et successive recitabit *Kyrie* cum Assistentibus.

58. Deinde, si nondum completus erit cantus *Kyrie*, rursus sedebit, et primus Diaconus assistens imponet eius capiti mitram et gremiale genibus.

59. Absoluto *Kyrie* cantu, secundus Diaconus assistens tollet ei gremiale et mitram.

60. Presbyter assistens e manu cappellani a libro accipiet Missale, et obiiciet Episcopo.

61. Episcopus assurget, et cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem tono feriali.

62. Ad cantum orationis omnes flectent genua, exceptis Presbytero assistente, Diaconis assistentibus, cappellano sustinente scotulam, et Diacono cum Subdiacono.

63. Sub finem orationis, clericus unus librum epistolarum tradet Subdiacono, qui sustinens illum ante pectus, accedet ad altare, reverentiam faciet ad Crucem, deinde ad Episcopum, et consistet quo loco solet cantari epistola.

64. Oratione cantata, consurget clerus in choro: Presbyter assistens committet Missale cappellano a libro, et secedet ad scabellum suum.

65. Cappellani a libro et scotula recedent prope secundum Diaconum assistentem.

66. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra et gremiale. Sedebunt etiam Assistentes et clerus in choro.

67. Subdiaconus cantabit epistolam, quo cantu absoluto, librum claudens redibit in medium, reverentiam faciet ad Episcopum, deinde ad altare; postea tradito libro clerico aut

Caeremoniario, qui assistet ei, redibit sessum ad locum suum a latere Diaconi.

68. Cantata epistola, cantabitur a cantoribus graduale, tractus ac tota sequentia.

69. Cappellani a libro et scotula se sistent ante Episcopum.

70. Diaconi assistentes et Presbyter assistens consurgent.

71. Episcopus e libro leget graduale, tractum, sequentiam, *Munda cor meum* et evangelium. Post *Munda cor meum*, non dicet *Iube, Domine* etc., nec benedictionem *Dominus sit in corde meo* etc.

72. Postea recedent cappellani a libro et scotula, et Assistentes denuo sedebunt.

73. Si distributio candelarum facienda sit, poterunt distribui ad mediam partem prosae seu sequentiae, vel circa tempus illud, iuxta numerum eorum, quibus erunt distribuendae.

74. Itaque Sacrista, vel alius delegatus curandae distributioni candelarum, principio sequentiae praesto erit quo loco eadem cera posita erit.

75. Duo, quatuor pluresve clerici super brachiis recipient cereos pro Canonicis, pro Beneficiariis, seu Mansionariis, et ceteris. Tum, comitante Caeremoniario, procedent ante altare et genuflectent ad Crucem; deinde iunctim convertentur ad Episcopum, eique etiam facient genuflexionem.

76. Caeremoniarius intorticium tradet Episcopi cappellano, qui veste talari et pallio indutus stabit prope abacum cum ceteris familiaribus nobilibus.

77. Clerici autem dirimentur per chorum ita ut, qui ceram deferent pro Canonicis, consistant in capite ordinis canonicalis, ex parte dextra aut sinistra, in qua erunt, itemque ceteri.

78. Caeremoniarius, tradito intorticio Episcopi, candelas distribuet Canonicis, initium sumens a digniori et descendens ad reliquos, iuxta ordinem dignitatis et antiquitatis, atque ita, distributione ex una parte absoluta, incipiet ex altera.

79. Hoc ipsum fiet relate ad Beneficiarios seu Mansionarios et ad reliquos.

80. Notandum autem, quod neque Assistentibus nec Ministris altaris neque cappellanis Episcopi donanda est candela, quia non possent eam sustinere accensam, occupati in officio suo.

81. Quum peracta erit distributio, redibunt clerici cum Caeremoniario ante altare, et genuflexiones conficient, ut in accessu.

82. Clerici supradicti, vel alii, sibi comparabunt subtilem candelam, qua debito tempore accendent candelas, idque fiet ad ultimos ferme versus sequentiae. Ad accendendas autem candelas servabunt methodum eandem ac supra; videlicet, accensa candelula, procedent ante altare, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum, deinde dirimentur per chorum, et incipient candelas accendere, servantes ordinem, qui adhibitus fuit in distribuendis.

83. Cappellanus autem Episcopi, qui habebit intorticium accensum, cum debitis genuflexionibus, ad thronum accedet, et consistet in latere dextro ad infimum gradum.

84. Ad penultimum, aut ad ultimum sequentiae versum, assurget Diaconus, et Evangeliarium recipiet. Hoc deferet ad altare, faciens primo reverentiam ad Episcopum, deinde ad altare: conscendet suppedaneum; ponet librum in medio altari, et genuflexus in extremitate suppedanei recitabit *Munda cor meum* etc.

85. Quum genuflectet Diaconus in suppedaneo, procedent ante altare Subdiaconus cum acolythis: hi vero non gestabunt candelabra, sed incedentes iunctis manibus subsistent ante infimum gradum, exspectantes Diaconum.

86. Postquam Diaconus recitaverit *Munda cor meum*, assurget, et accepto libro evangeliorum, descendet de altari, et consistet ante ipsum a dextris Subdiaconi.

87. Quum ultima verba ultimi versus canentur sequentiae, Ministri reverentiam ad Crucem, acolythi genuflexionem conficient.

88. Accedent deinde ad Episcopum, et ante infimum throni gradum conficient reverentiam aut genuflexionem, ut ad altare, postea procedent ad evangelium cantandum, quo loco assolet.

89. Subdiaconus sustinebit librum (neque enim adhibetur legile), et acolythi iunctis manibus adstabunt lateribus Subdiaconi.

90. Profectis de throno Diacono, Subdiacono et acolythis, secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, qui deinde assurget, quando Diaconus incipiet evangelium cantare.

91. Evangelio cantato, Diaconus librum claudet, et facta reverentia aut genuflexione, ut ante, ad Episcopum et ad altare, redibunt ad suum quisque locum: Subdiaconus autem librum tradet acolytho alicui.

92. Exstinguentur candelae, quae distributae et accensae fuerant.

93. Presbyter assistens ante Episcopum sustinebit Missale apertum, et Episcopus cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

94. Cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente, et sustinebit illud ante Episcopum, qui leget offertorium *Domine Iesu Christe* etc.

95. Interim praesto erunt Ministri lotionis.

96. Hoc etiam tempore a quodam clerico ponetur legile vel cussinus super altare, a latere evangelii, pro Missali Episcopi.

97. Episcopus, lecto offertorio, sedebit, et primus Diaconus assistens rursus ei mitram imponet.

98. Presbyter assistens annulum Episcopi digito detrahet.

99. Cappellani a scotula et libro ascendent ad altare, et Missale apertum ponent super cussino, ibique remanebunt a latere altaris, tamen extra suppedaneum.

100. Ascendent ad thronum ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus. Presbyter assistens mantile porriget Episcopo, et annulum rursus inseret eius digito.

101. Abluente manus Episcopo, genuflectent omnes adstantes, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt, qui assurgent ac sedebunt rursus, quum Episcopus adiverit ad altare.

102. Discedent ministri lotionis, qui manebunt prope abacum usque ad offertorium, propter alteram lotionem.

103. Interea thuriferarius comparabit ignem in thuribulo et Sacrista aderit prope abacum.

104. Diaconus veniet ante altare, ut exspectet Episcopum.

105. Subdiaconus accedet ad abacum, et recipiet Calicem cum Patena, hostiis etc., ac bursam cum corporali, quae erit super Patena, et adesse debebit in altari quando perveniet Episcopus.

106. Acolythus ille, qui deferet ampullas vini et aquae cum patera praegustationis in pelvicula, sequetur Subdiaconum.

107. Sacrista quoque Subdiaconum sequetur ad altare.

108. Profectis de throno ministris lotionis, Episcopus assurget, et ad altare procedet. Praeibit Presbyter assistens, sequetur Episcopus medius inter Diaconos assistentes, et post eum incedent caudatarius et cappellanus a mitra, siquidem reliqui duo cappellani a libro et scotula aderunt ad altare.

109. Quando Episcopus venerit ante altare, recedent Diaconi assistentes, Diaconus autem tollet ei mitram, et Presbyter assistens ad eius sinistram accedet. Faciet iunctim reverentiam ad Crucem, et ascendet ad altare, quod Episcopus osculabitur in medio.

110. Subdiaconus ad altare veniet a latere, quum ascendet Episcopus, et Calicem tradet Diacono.

111. Diaconus accipiet bursam, extrahet corporale, bursam ponet versus cornu evangelii applicans ipsam candelabris, et corporale in medio explicabit.

112. Postea pallam amovebit a Patena, et facta probatione hostiarum atque una ex illis tradita Sacristae, qui eam comedet, dabit alteram cum Patena Episcopo, qui offeret illam, dicens *Suscipe* etc.

113. Idem Diaconus absterget Calicem, et facta probatione vini et aquae, nempe praegustatis illis a Sacrista, infundet vinum in Calicem, et Subdiaconus infundet aquae guttas, non petens benedictionem ab Episcopo, qui recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc., omittens aquae benedictionem.

114. Subdiaconus, non accipiens Patenam, de altari descendet, et consistet ante infimum gradum, in media parte ipsius.

115. Peracta ab Episcopo una cum Diacono oblatione Calicis, et recitata oratione *In spiritu humilitatis* etc., thurifer arius ascendet ad altare, et praesentabit Episcopo thuribulum apertum.

116. Episcopus incensum, ministrante Diacono, in thuribulum demittet, cum formula *Per intercessionem* etc., postea benedicet illud, ut in aliis Missis.

117. Quando Episcopus incensum benedicet, Presbyter assistens amovebit ab altari librum, et recedet de suppedaneo.

118. Subdiaconus ascendet in suppedaneum ad sinistram Episcopi, ut attollat eius planetam, tempore thurificationis.

119. In promptu erunt Ministri lotionis.

120. Episcopus ritu consueto incensabit oblata et altare, ipse deinde a Diacono thurificabitur triplici ductu, ideoque

primus Diaconus assistens meminerit ascendere ad altare, ut mitram Episcopo reponat.

121. Presbyter assistens, dum complebitur thurificatio, reponet librum super altari, et accedet ad dexteram Episcopi.

122. Thurificato Episcopo, Diaconus relinquet thuribulum, et consistet apud Presbyterum assistentem; Subdiaconus prope Diaconum stabit.

123. Dum incensabitur Episcopus, consurget chorus: advertatur autem quod, quum Episcopus lavabit manus, Canonici quidem stent, ceteri genuflectant.

124. Episcopo incensato, ascendent ad altare ministri lotionis; Episcopus lavabit manus; Presbyter assistens porriget ei mantile, quo recepto ab Episcopo, et restituto clerico, qui sustinebat illud, redibit ad Missale.

125. Episcopus, ad altare conversus, recitabit psalmum *Lavabo*, et Diaconus accedet ad dexteram eius.

126. Episcopus, recitato psalmo praedicto, mitram per Diaconum dimittet, et redibit ad medium altaris, sequente Diacono post eum in gradu primo, et Subdiacono post Diaconum in infimo gradu, ubi stabunt usque ad *Sanctus*.

127. In Missa procedetur ut in aliis; interea tamen clerici delegati accendendis candelis venient in chorum ordine supradicto, et accendent candelas cleri, omittentes genuflexionem ante thronum, quoniam abest Episcopus.

128. Praefatio ab Episcopo cantabitur tono feriali.

129. In fine praefationis, clerici quatuor afferent intorticia e cera lutea ante altare pro elevatione, ibique manebunt genuflexi usque ad consummationem inclusive.

130. Circa finem praefationis, Diaconus ascendet ad altare, subsistens a dextris Episcopi, sed Subdiaconus ad altare non ascendet ad dexteram Diaconi (1). *Sanctus* recitato, Diaconus remanebit prope Episcopum.

131. Dicente Episcopo orationem *Hanc igitur oblationem* etc., Caeremoniarius, vel alius, incensum in thuribulum demittet.

132. Subdiaconus transibit in latus epistolae, et accepto a thuriferario thuribulo, consistet ibi, deinde genuflectet, et in elevatione thurificabit SS. Sacramentum.

133. Post elevationem, persistent omnes genibus flexis, exceptis Presbytero assistente, Diaconis assistentibus, Diacono

(1) S. R. C., n. 3769, V.

et Subdiacono, qui manebit in loco suo, cappellanis a libro et a scotula, altero a mitra, et Caeremoniario.

134. Ad orationem *Pater noster*, quae cantabitur ab Episcopo tono feriali, Diaconus descendet post Episcopum: ad verba *Dimitte nobis* etc., Diaconus tantum ascendet ad altare, daturus Patenam Episcopo.

135. Cantato ab Episcopo *Pax Domini* etc., consurget chorus, et Subdiaconus non ascendet ad dexteram Diaconi, recitaturus *Agnus Dei*, sed suo loco manebit (1).

136. In hac Missa pax non donatur.

137. Post consummationem exstinguentur candelae, sedebit clerus in choro, et discedent clerici cum intorticiis, quae reportabunt ad abacum vel in sacristiam.

138. Episcopus lavabit manus post ablutionem, et complebitur Missa, observando quae tradita sunt cap. III, art. IV, § 2, lib. II; in fine autem Episcopus, conversus ad altare, post ultimum *Dominus vobiscum*, dicet *Requiescant in pace*, quod cantabitur a Diacono ad altare converso.

139. Episcopus dicet orationem *Placeat* etc., qua finita, osculabitur altare, omittet benedictionem, signabit altare et seipsum, et incipiet evangelium S. Ioannis, quo incepto, Diaconus ei reponet mitram.

140. Episcopus de altari descendet medius inter Ministros, salutabit Crucem, et perget ad thronum, recitans evangelium S. Ioannis, quod in throno complebit.

141. Post Missam fiet absolutio, numquam enim solemniter celebrari solet quin Officium compleatur absolutione, de cuius ritu sermo erit in capitulo sequenti.

142. Si qua de causa extraordinaria omittenda erit absolutio, et deberet Episcopus paramenta dimittere, euntem ad thronum sequentur clerici, qui illa recipient, et cubicularius qui deferet cappam.

143. Episcopus in throno mitra a Diacono nudabitur ob genuflexionem faciendam ad verba illa *Et Verbum caro* etc.

144. Postea sedebit Episcopus, et Ministri deponent manipulos.

145. Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, ubi dimissis paramentis, resument habitus chorales, et reverentur ad thronum, ut assistant Episcopo.

---

(1) S. R. C., loco cit., IV.

146. Item, statim ac incipiet Episcopus paramenta dimittere, Canonici in suis stallis sacras vestes deponent, et resument insignia choralia.

147. Cappellani a libro et scotula recedent ad pluvialia dimittenda in sacristiam, et induti superpelliceo redibunt immediate ad altare, ut Episcopo inserviant pro gratiarum actione.

148. Ministri autem, dimisso manipulo, exuent Episcopum prius (1) manipulo, deinde successive ceteris paramentis, quae a clericis referentur in altare, et contegentur velo, quo cooperta fuerant.

149. Exuto Episcopo, discedent, et in sacristia paramenta deponent.

150. Diaconi assistentes cappam reponent Episcopo, adiuvante eius cubiculario, qui posteriorem extremitatem vestis ipsius constringet.

151. Se sistent Episcopo cappellani cum Canone et scotula, et ipse leget preces gratiarum actionis.

152. Statuetur interim in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis a duobus clericis.

153. Absoluta gratiarum actione, Episcopus de throno descendet, brevi orabit genuflexus in faldistorio, et postquam adoraverit SS. Sacramentum, associatus a Canonicis discedet de ecclesia, et ad suam residentiam revertetur.

Articulus III.

De absolutione pro defunctis ab Episcopo peragenda.

1. Duplici modo absolutio pro defunctis ritu pontificali peragi potest, videlicet cum tumulo sumptuoso in media ecclesia erecto, quod in Caeremoniali Episcoporum vocatur *castrum doloris*, vel cum lectica portatili, aut panno seu lodice nigra, quae ponitur in presbyterio ante thronum Episcopi, quum absoluta erit Missa pro defunctis.

2. Distingui igitur hi duo ritus poterunt in solemnem et minus solemnem, ideoque tradetur methodus servanda in primo et in secundo. Primam autem dividemus in triplicem paragraphum, quarum in prima agetur de primo ritu cum quinque absolutionibus, ut in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XI, n. 13 ss.; in secunda de eodem cum unica

(1) Seu potius, ordine quo imposuerant.

absolutione ; in tertia de eodem, Episcopo Missam non celebrante.

3. Pro absolutione solemni praeparabitur in media ecclesia castrum doloris, vel tumulus formae grandioris, multis cereis ornatus: summitas autem castri doloris cooperietur lodice nigra, opere magnifico, cum pulvino pariter nigri coloris, super quo ponentur insignia, quae defunctum decorabant. Circa tumulum ardebunt multi cerei vel intorticia e cera communi seu lutea; numerus autem luminum statui poterit ex usu loci et pro qualitate defuncti, in cuius suffragium funus celebratur.

§ 1. *Ritus solemnis cum quinque absolutionibus.*

4. Circa tumulum eundem, si quinque absolutiones faciendae erunt, ponentur in quatuor eius angulis quatuor scabella nuda, aequalia illis, quae adhibentur in throno, et ad caput tumuli, idest versus altare maius statuetur faldistorium ornatum tegumento nigro pro Episcopo super parvo tapeto coloris nigri aut violacei, ac si quatuor Absolventes essent Episcopi, ponetur tapetum exiguum coloris eiusdem sub praedictis scabellis: quod si Celebrans, qui cantavit Missam, esset sive Cardinalis sive Metropolitanus, faldistorio supponetur suppedaneum, quod cooperietur antedicto tapeto. A lateribus faldistorii ponentur duo scabella pro Diaconis assistentibus, et scabellum alterum pro Presbytero assistente, ut deinceps declarabitur.

5. A lateribus tumuli secundum ecclesiam disponentur scamna cum postergali, sed sine suppedali, cooperta pannis violaceis aut nigris pro Canonicis, ea tamen dispositione ut aliquanto absint a scabellis quatuor Absolventium.

6. Sin autem adesset cadaver, faldistorium ponetur ad pedes cadaveris.

7. Notandum, quod quinque absolutiones peragendae sunt tantummodo in funere, quod celebrabitur in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcoporum, quae absolutiones peragendae sunt tantummodo in ecclesia cathedrali, et inhibentur aliis ecclesiis minoribus, quantumvis privilegiatis. Pro aliis, cuiuscumque sint conditionis, una tantum fiet absolutio. In anniversario autem vel alio funere, etiam pro Summo Pontifice, pro Principe, pro Cardinalibus et Episcopis fiet semper unica absolutio.

8. Itaque, si Episcopus cantaverit Missam, eaque de causa peragere absolutionem debebit, tradetur duobus clericis pluviale nigrum et formale simplex adhibendum ab Episcopo.

9. Clerici praedicti sequentur alios clericos, qui post Episcopum incedent, recepturi paramenta, ut superius dictum est.

10. Episcopus, conscenso throno, et completa recitatione ultimi evangelii, a sacris Ministris exuetur manipulo, planeta, dalmatica ac tunicella, et induetur pluviali nigro, super quo Diaconus ponet formale simplex. Idem Diaconus reponet eius capiti mitram.

11. Si fiet oratio funebris in laudem defuncti (quae ab Episcopo ordinario, vel eius Vicario generali examinabitur et approbabitur), quando Episcopus indutus erit pluviali, prodibit in medium Orator veste talari et pallio indutus, vel alio habitu qui ei conveniat, dummodo non sit superpelliceum, et facta reverentia aut genuflexione ad Crucem et ad Episcopum, conscendet pulpitum, et quin recitet *Ave, Maria,* initium statim faciet orationis, qua peracta, de pulpito descendet neque Indulgentiam publicabit.

12. Circa finem laudationis funebris se parabunt in sacristia quatuor Canonici digniores, ad quos spectabit absolutiones persolvere, et supra rochetum, si utentur eo, vel supra superpelliceum induent sibi amictum, stolam et pluviale nigrum, ac bireto caput cooperient. Accipient postea candelam, quam dextera aut sinistra sustinebunt, prout docebitur inferius.

13. Sin autem erunt Episcopi, supra rochetum vel si erunt regulares, supra superpelliceum induent amictum, stolam et pluviale nigrum sine formali, et caput cooperient mitra simplici ex tela alba. Adstabunt eis duo cappellani superpelliceo induti, quorum alter inserviet mitrae, alterum deferet intorticium accensum.

14. Absoluta funebri laudatione, vel, si laudatio non fiet, dum Episcopus dimittet paramenta Missae, et induet pluviale, accendentur candelae omnibus illis, quibus distributae fuerint tempore Missae.

15. Quatuor Absolventes exibunt e sacristia; praeibunt duo iuniores, sequentur duo seniores. Si fuerint Canonici, qui duo incedent dextrorsum, cereum sustinebunt dextera, qui sinistrorsum, sinistra. Sin autem essent Episcopi, incedent eodem ordine ac supra, et habebunt a latere binos cappellanos prae-

dictos, quorum unus gestabit intorticium a latere Episcopi vel dextero vel sinistro, iuxta regulam superius traditam.

16. In presbyterium ingressi se disponent ad lineam, videlicet dignior eorum a dextris habebit tertium Absolventem, a sinistris secundum et sinistrae secundi adstabit quartus Absolvens.

17. In presbyterio nudabunt caput et salutabunt Episcopum, deinde procedent ante altare, ubi exspectabunt Episcopum celebrantem, ideoque inter primum et secundum Absolventem relinquetur locus pro Episcopo.

18. Hoc tempore praesto erunt clericus cum vasculo Aquae sanctae et aspergillo, thuriferarius cum thuribulo et navicula, duo acolythi cum candelabris, et clericus unus cum Pontificali, adhibendo in absolutionibus supradictis. Subdiaconus accipiet Crucem processionalem vel archiepiscopalem, si Celebrans fuerit Archiepiscopus, et medium se locabit inter acolythos.

19. Descendet de throno Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui sublevabunt eius fimbrias pluvialis, sequente caudatario eius, et tribus cappellanis a libro, a mitra et a scotula, et hic deferet scotulam et alter a libro accipiet Pontificale a clerico praedicto, qui manebit prope ipsum pro actionibus peragendis.

20. Diaconus ministrans aderit prope altare, ut deinde se adiungat ceteris Ministris absolutionis.

21. Episcopus, progressus ante altare, aggregabitur ceteris praedictis Absolventibus, qui omnes coniunctim reverentiam ad altare conficient, deinde procedent ad tumulum, servantes ordinem sequentem:

22. Incedent clavigeri, sive claviger ecclesiae: clericus cum vasculo Aquae sanctae a dextris thuriferarii cum thuribulo: Subdiaconus gestans Crucem medius inter acolythos, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, ad eum convertetur imago Crucifixi: sequentur deinde Canonici parati, bini, servantes regulam, ut si fuerint numero dispari, terni incedant ultimo loco in unoquoque ordine: quartus Absolvens a sinistris tertii, ac si fuerint Episcopi, quartus habebit cappellanos suos a latere sinistro, tertius a latere dextro: sequentur primus Absolvens et secundus a sinistris primi, eodem ordine, quo tertius et quartus, ut supra: post quatuor Absolventes incedet Diaconus cum Presbytero assistente a dextris, postremo Episcopus medius inter Diaconos assistentes, quem sequetur caudatarius

et tres cappellani a mitra, a libro et a scotula. Cappellanus Episcopi, qui gestabit intorticium accensum, incedet a dextris primi Diaconi assistentis.

23. In exitu de presbyterio, si Absolventes erunt Canonici, bireto cooperient caput; sin autem Episcopi, sibi mitram imponent ante altare.

24. Quum ventum erit ad castrum doloris seu tumulum, thuriferarius cum clerico deferente vasculum Aquae sanctae, circumibunt tumulum, deinde consistent a dextera faldistorii Episcopi, Crux cum acolythis ad pedem tumuli, vel si aderit cadaver, ad caput cadaveris subsistet.

25. Canonici parati accedent ad scamna ibi praeparata, advertentes ut locum occupent ordine praestituto, videlicet Dignitates versus faldistorium a dextera ipsius. et post eos Canonici Presbyteri: Canonici autem Diaconi a sinistra versus faldistorium contra Dignitates, et post Canonicos Diaconos stabunt Canonici Subdiaconi.

26. Quatuor Absolventes sequentur Crucem, hoc ordine, nempe quum venerint ad scabellum, quod aderit a dextera faldistorii, Absolvens primus salutabit collegam suum, discedet ab eo, et locum illum occupabit. Si fuerint Canonici, dum se invicem salutabunt, caput nudabunt bireto, si Episcopi, non dimittent mitram. Ex cappellanis autem alter cum intorticio subsistet a latere dextero Episcopi, alter a mitra, sinistrorsum.

27. Secundus Absolvens transibit medius inter tertium et quartum Absolventem, et venient ad scabellum quod aderit in angulo tumuli respondente sinistrae Crucis a Subdiacono sustentae, ibique facta sibi mutua inclinatione, ad hoc scabellum accedet quartus Absolvens.

28. Tum tertius Absolvens transibit ad sinistram secundi, et procedentes ulterius ac transeuntes ante Crucem a Subdiacono sustentam, conficient versus ipsam profundam inclinationem. Ad tertium scabellum ubi venerint, quod erit in angulo tumuli respondente dexterae Crucis, praevia mutua inclinatione, locum ibi sumet Absolvens secundus.

29. Tertius Absolvens procedens ulterius veniet ad scabellum, quod respondebit sinistrae faldistorii Episcopi.

30. Episcopus autem accedet ad faldistorium positum in capite tumuli, vel ad pedes cadaveris, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, a dextra primi Diaconi cappellano cum intorticio, et aliquanto propius Presbytero assistente; sinistrae autem secundi Diaconi assistentis adstabunt

cappellani a libro et scotula, clericus qui recipere Pontificale debebit, clerici cum thuribulo et cum vasculo Aquae benedictae, et ante ipsos Diaconus qui ad altare ministravit.

31. Unusquisque loco suo, brevi momento, sedebit, deinde secundus Diaconus assistens tollet Episcopo mitram.

32. Omnes nudato capite consurgent, ac si quatuor Absolventes fuerint Episcopi, mitram sibi ipsi detrahent, quemadmodum facient etiam in posterum, quod heic notamus, ne repetamus alio loco.

33. Se sistet Episcopo Presbyter assistens eique sustinebit Pontificale apertum, ex quo Episcopus tono feriali cantabit orationem *Non intres in iudicium* etc., non praemittens *Oremus* neque ullam faciens variationem, quamquam celebraretur funus pro defuncta aut pro pluribus defunctis, ut fieri solet in Concilio provinciali, in quo celebratur funus pro omnibus Episcopis provinciae vita functis (1).

34. Cantata praedicta oratione, sedebit Episcopus et cum eo ceteri omnes.

35. Cantores incipient cantum responsorii *Subvenite, Sancti Dei* etc.

36. Diaconus primus assistens mitram Episcopo reponet.

37. Si Absolventes erunt Episcopi, Presbyter assistens, tradito Pontificali cappellano a libro, ibit sessum inter Canonicos loco suo, secus sedebit in scabello praeparato prope dexteram Episcopi, eodem modo quo sedet apud thronum.

38. Cappellanus a libro tradet Pontificale alteri clerico, qui adstabit, ut inserviat ceteris Absolventibus.

39. Statim ac sederit Episcopus, duo clerici cum vasculo ac thuribulo, Diaconus ministrans et clericus cum libro accedent ad primum Episcopum absolventem.

40. Quod si primus Absolvens non esset Episcopus, thuriferarius manebit prope Episcopum, et interea procedent ceteri, quos supra nominavimus.

41. Discedentes conficient respective ad Episcopum reverentiam aut genuflexionem.

42. Ante primum Absolventem quum venerint, facient reverentiam, et Diaconus subsistet a dextris illius. Dexterae Diaconi adstabit thuriferarius, et dexterae thuriferarii clericus cum vasculo Aquae benedictae. Clericus cum libro et Caeremoniarius consistent a sinistris illius.

---

(1) Confer tamen quae dicta sunt n. 7, et dicentur n. 99 huius articuli.

43. Nisi esset Episcopus, thuriferarius procedet deinceps, ut infra.

44. Quum cantores cantaverint *Requiem aeternam* etc., et repetent ℣. *Subvenite*, cappellanus assistens Episcopo primo absolventi, attollet eius fimbriam dexteram pluvialis, et ei se sistet thuriferarius, qui stans praesentabit ipsi thuribulum. Diaconus ministrabit incensum sine osculis, quod praedictus Episcopus demittet in thuribulum cum benedictione consueta.

45. Quod nisi esset Episcopus id faciet Episcopus celebrans, ministrante incensum Presbytero assistente; thuriferarius autem accedet ad primum Absolventem cum thuribulo, quum Episcopus demiserit ac benedixerit incensum.

46. Responsorio a cantoribus cantato, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

47. Diaconus tollet mitram primo Episcopo absolventi, vel nisi erit Episcopus, caput ipse nudabit bireto, quod cum cereo tradet Diacono, hic autem clerico aut Caeremoniario.

48. Ceteri Absolventes pariter nudabunt caput, ut supra.

49. Consurgent omnes, et cantores cantabunt *Kyrie*, *eleison* etc.

50. Diaconus attollet fimbriam dexteram pluvialis primi Absolventis, et absoluto cantu *Kyrie*, hic dicet alta voce *Pater noster*, et continuabitur secreto.

51. Diaconus a clerico vasculum sustinente accipiet aspersorium, et sine osculis tradet illud primo Absolventi, qui de suo loco discedens cum Diacono, incedens a dextris suis asperget castrum doloris in lateribus, videlicet versus locum suum, in medio, deinde versus locum quarti Absolventis; quando transibit ante ipsum, reverentiam faciet: tum procedet ulterius, et salutabit Crucem a Subdiacono sustentam: deinde salutabit secundum Absolventem: asperget autem castrum doloris versus Absolventem istum, versus medium et versus tertium Absolventem, qui aderit in angulo: faciet reverentiam ad eundem, postea ad Episcopum, quando transibit ante ipsum.

52. Reversus ad scabellum suum, tradet aspersorium Diacono, a quo accipiet thuribulum, et adolebit castrum doloris, servans ordinem traditum in aspersione.

53. Thurificatione peracta, et restituto thuribulo Diacono, consistet apud scabellum suum, et stabit: Diaconus ei praesentabit librum, ex quo cantabit versiculum *Et ne nos*

inducas cum reliquis, et orationem *Deus, cui omnia vivunt* etc. Ad *Oremus* ante orationem salutabit Crucem, quae aderit ad pedem tumuli vel ad caput cadaveris a Subdiacono sustenta.

54. Orationes recitabuntur singulari aut plurali numero pro circumstantiis (1): si usurpabitur numerus singularis, exprimetur etiam nomen et dignitas defuncti, ut verbi gratia *N. Summi Pontificis,* vel *N. Pontificis nostri* etc.

55. Absoluta oratione, sedebunt omnes, et cantores incipient cantum responsorii secundi *Qui Lazarum resuscitasti* etc.

56. Primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram.

57. Diaconus autem mitram reponet Episcopo primo Absolventi, vel si Episcopus non erit, tradet ei biretum et cereum, ac facta reverentia, procedet cum ceteris supra nominatis ad secundum Absolventem, qui aderit in angulo respondente dexterae Subdiaconi sustinentis Crucem.

58. Euntes illuc procedent dextrorsum, ideoque reverentiam conficient, quando transibunt ante quartum Absolventem et ante Crucem.

59. Thuriferarius, nisi Absolventes fuerint Episcopi, discedet ab aliis, et redibit ad Episcopum, qui tempore debito demittet incensum in thuribulum, idque fiet etiam in reliquis absolutionibus.

60. Quum illuc venerint, exsequentur illa omnia quae praescripta fuerunt pro primo Absolvente, ea tantum differentia, ut secundus Absolvens, in aspergendo et incensando tumulo, incipiat a suo latere dextro, ideoque in transitu salutabit tertium Absolventem, Episcopum, primum Absolventem, quartum Absolventem et Crucem.

61. Post aspersionem ac thurificationem recitabit, ut supra, versiculos et orationem *Fac, quaesumus, Domine* etc.

62. Post orationem fiet totum id, quod superius praescriptum est, et cantores cantabunt responsorium *Domine, quando veneris* etc.

63. Diaconus cum ceteris procedet ad tertium Absolventem, neque salutabit Crucem, neque Episcopum, nec reliquos Absolventes, quum sit in eodem latere.

64. Absolvens tertius exsequetur idem quod ceteri, et in aspergendo ac thurificando, procedens a dextris suis, salutabit

---

(1) Confer tamen quae dicta sunt n. 7, et dicentur n. 99 huius articuli.

Episcopum, deinde primum Absolventem, et incipiet aspergere vel thurificare, salutabit quartum Absolventem, Crucem, secundum Absolventem, et prosequetur aspersionem vel thurificationem in altero latere.

65. Reversus autem ad scabellum suum, cantabit, ut supra, versiculos cum oratione *Inclina, Domine* etc.

66. Post orationem tertiam. cantores subiungent in cantu responsorium *Ne recorderis* etc., et Diaconus cum ceteris procedent ad quartum Absolventem, sed transeuntes salutabunt Episcopum, deinde Absolventem primum.

67. In aspergendo ac thurificando, quum debeat quartus Absolvens initium sumere a dextris suis, postquam dixerit *Pater noster*, procedet et salutabit Crucem, tum secundum Absolventem; incipiet aspergere vel thurificare, salutabit tertium Absolventem, deinde Episcopum, postea primum Absolventem, et peraget aspersionem vel thurificationem.

68. Recitabit, modo praescripto pro ceteris, orationem *Absolve . . . ut in resurrectionis* etc.

69. Postea cantores cantabunt responsorium *Libera me, Domine, de morte* etc., et Diaconus cum ceteris, facta ad quartum Absolventem reverentia, redibunt ad Episcopum, et transeuntes per dexteram suam, salutabunt Crucem, Absolventem secundum et tertium.

70. Quum ante Episcopum venerint, conficient reverentiam, Diaconus recedet versus secundum Diaconum assistentem, et ex parte adversa consistent clerici cum vasculo ac thuribulo. Clericus autem librum deferens, tradet illum cappellano a libro.

71. Post *Requiem aeternam*, Presbyter assistens ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione demittet illud in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo.

72. Sub finem responsorii, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui ad *Kyrie, eleison*, assurget, et cum ipso ceteri omnes.

73. Cantato *Pater noster*, Episcopus descendet de suppedaneo faldistorii, et accipiet aspersorium a Presbytero assistente, qui eo loco manebit, nec praecedens nec sequens Episcopum.

74. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis attollent, sequente caudatario sustinente extremitatem vestis talaris, asperget castrum doloris a dextris suis, incipiens in latere ubi aderit primus Absolvens.

75. Transiens ante Crucem, reverentiam faciet, ac si ceteri Absolventes erunt Episcopi, reverebitur ipsos, non vero si fuerint Canonici.

76. Presbyter assistens adstabit fere ante faldistorium, ut recipiat aspersorium ab Episcopo, eique tradat thuribulum.

77. Episcopus adolebit castrum doloris eodem modo quo asperserit, ac Presbytero assistenti reddet thuribulum.

78. Redibit deinde ad faldistorium, et ex libro sustento a Presbytero assistente recitabit versiculos et orationem *Absolve ... ut defunctus* etc.

79. Presbyter assistens, sustinens adhuc librum apertum ante Episcopum, recedet aliquantum ad sinistram eius, qui, recitata oratione, elevabit dexteram versus castrum doloris, et subiungens *Requiem aeternam* etc., signum faciet Crucis. Primus Diaconus assistens attollet fimbriam pluvialis Episcopi.

80. Cantores immediate subiungent *Requiescat in pace*, vel *Requiescant in pace*, et chorus respondebit *Amen.*

81. Episcopus nullum aliud faciet signum Crucis, nec dicet versiculum *Anima eius*, aut *Animae eorum* etc. Quum autem sedebit, reponetur ei mitra a primo Diacono assistente, et sedere continuabit, donec monebitur, ut se addat processioni.

82. Cantato a cantoribus *Requiescat in pace*, proficiscetur Subdiaconus, gestans Crucem, cum acolythis, ante quos locum sument clerici cum thuribulo et vasculo, eodemque ordine ac supra, redibunt in chorum, ubi clerici vasculum et thuribulum ponent in abaco, et acolythi pariter candelabra: Subdiaconus autem firmata Cruce in sua basi, redibit ad altare, et consistet versus cornu evangelii.

83. Interim praesto erunt apud thronum clerici ad recipienda paramenta Episcopi et cubicularius cum cappa eius.

84. Canonici salutabunt Crucem altaris, et recedent ad subsellia sua.

85. Quatuor Absolventes procedent ante altare, ibique se disponent ordine supradicto.

86. Subdiaconus dexterae locum occupabit post eos, itemque Diaconus et Presbyter assistens.

87. Episcopus cum Diaconis assistentibus medium se locabit inter ipsos, reverentiam faciet ad Crucem, ac si Absolventes erunt Episcopi, salutabit eos, qui respondebunt pari inclinatione, non dimittentes mitram.

88. Episcopus procedet ad thronum, adstantibus Diacono et Subdiacono: Assistentes venient ad stallum suum, et paramenta ibi deponent.

89. Quatuor Absolventes ordine supradicto redibunt in sacristiam.

90. Canonici et ceteri de choro exstinguent candelas, et ubi incipiet Episcopus sacra paramenta dimittere, se illis exuent etiam Canonici.

91. Venient etiam in sacristiam cappellani a libro et scotula ad pluvialia dimittenda, et redibunt in chorum, ut inserviant Episcopo in gratiarum actione post Missam.

92. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et a sacris Ministris exuetur paramentis, quae a clericis deferentur ad altare.

93. Redibunt interim ad thronum Diaconi assistentes, induti habitu chorali.

94. Ministri sacri, exuto Episcopo, de throno descendent, et sacra paramenta dimittent.

95. A Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, Episcopo reponetur cappa: cubicularius firmabit extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

96. Se sistent Episcopo cappellani a libro et scotula; Episcopus autem leget preces pro Missae gratiarum actione.

97. Clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis ante altare.

98. Completa gratiarum actione, descendet de throno Episcopus, brevi orabit genibus flexis in faldistorio, et associatus a Canonicis adorabit SS. Sacramentum, postea se recipiet ad aedes suas.

§ 2. *Ritus solemnis cum unica absolutione.*

99. Dictus ordo servabitur, ut superius innutum est, in funeribus celebratis prima vice in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcopi ordinarii, ac in ecclesiis cathedralibus tantummodo. In aliis funeribus celebrandis, in anniversario aut diebus tertio, septimo, tricesimo, qui distinguentur a primo, si castrum doloris erigetur in media ecclesia, una fiet ab Episcopo absolutio, ceteris quatuor omissis.

100. Quocirca, si Episcopus cantabit Missam, et post Missam peraget absolutionem, servabitur methodus superius tra-

dita, exceptis praescriptionibus illis, quae statutae sunt pro ceteris quatuor Absolventibus, quae, ob rationem allatam, locum hic non habent.

§ 3. *Ritus absolutionis solemnis, Episcopo Missam non celebrante.*

101. Sin Episcopus non cantabit Missam, sed tantum intererit Missae, et cupiet deinde peragere absolutionem super tumulum, servabitur ordo sequens:

102. Ante castrum doloris, ornatum ut supra, praeparabitur faldistorium instructum tegumento nigro, et sub ipso suppedaneum contectum tapeto violaceo. Neque scamnis neque scabellis opus est pro Canonicis et Assistentibus.

103. Super abaco aderit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio utendum ab Episcopo, formale simplex in lance, pluviale cum stola nigra, amictus et mitra simplex aut damascena alba aut linea sive e tela alba, cum velo seu vimpa pro ministro. Praeparabitur etiam Pontificale (pars 3) et scotula cum candela, praeter candelabra cum cereis pro acolythis.

104. Loco solito, prope latus evangelii, firmabitur in basi Crux processionalis, vel archiepiscopalis, pro qualitate Celebrantis.

105. Sacro peracto, et profecto Celebrante cum Ministris, paramenta supradicta Episcopi distribuentur clericis, qui ea deferent ad thronum, sequente cappellano a mitra, qui sibi imponet collo velum, quo mitram sustineat. Ascendet etiam ad thronum cubicularius, ut Episcopo cappam detrahat.

106. Pervenientibus clericis cum paramentis ante thronum, Episcopus cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui extremitatem posteriorem eius vestis expediet.

107. Deinde ab eisdem Diaconis assistentibus induetur amictu, stola et pluviali nigro, super quo primus Diaconus assistens imponet formale. Tum Diaconus idem imponet capiti eius mitram simplicem.

108. Interea praesto erunt clerici cum vasculo ac thuribulo apud altare: crucifer, indutus superpelliceo, accipiet Crucem, prope quam sument locum acolythi cum candelabris ac duo cappellani a libro et scotula, qui ex abaco acceperint Pontificale et scotulam.

109. Descendet de throno Episcopus, et transiens ante Canonicos, qui aderunt in choro, non dabit eis benedictionem, et facta ad altare reverentia, procedetur ad tumulum seu castrum doloris, ordine sequenti:

110. Praeibit claviger seu clavigeri ecclesiae: duo clerici cum vasculo Aquae sanctae ac thuribulo, et hic ferens thuribulum adstabit sinistrae alterius: crucifer cum Cruce, medius inter acolythos, ac si Celebrans fuerit Archiepiscopus, vertetur ad eum imago Crucifixi: Episcopus, medius inter Diaconos assistentes indutos habitu chorali: caudatarius, qui sustentabit eius vestis extremitatem posteriorem: postremo tres cappellani a mitra, libro et scotula.

111. Quum ventum erit ad castrum doloris, clerici cum vasculo et thuribulo procedent prope faldistorium, ibique subsistent versus partem dexteram. Crucifer cum Cruce et acolythi cum candelabris venient ad pedem tumuli, versus portam ecclesiae. Episcopus petet faldistorium, in quo sedebit, adstantibus Diaconis assistentibus, caudatarius et capellanus a mitra stabunt a sinistra, prope secundum Diaconum assistentem.

112. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens tollet mitram, et se sistent cappellani a libro et scotula.

113. Episcopus surget, ac tono feriali cantabit orationem *Non intres in iudicium* etc.

114. Responso *Amen* a choro, Episcopus sedebit in faldistorio, et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

115. Cantores immediate cantabunt responsorium *Libera me, Domine* etc.

116. Circa dimidium responsorii, Presbyter assistens discedet de loco, quem occupabit in choro, et facta ad Crucem reverentia, accedet ad Episcopum, ante quem faciet reverentiam, et consistet a dextris eius.

117. Cantato a cantoribus ℣. *Requiem aeternam*, se sistet Episcopo thuriferarius: Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis: Presbyter assistens ministrabit sine consuetis osculis incensum, quod Episcopus cum benedictione usitata iniiciet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

118. Demisso in thuribulum incenso, quando parum aberit ut cantus responsorii finiatur, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

119. Ubi cantores incipient *Kyrie, eleison*, Episcopus assurget.

120. Cantato *Kyrie*, Episcopus alta voce dicet *Pater noster*, quod continuabitur secreto, discedet de faldistorio, et Presbyter assistens praesentabit ei aspersorium.

121. Episcopus circumibit tumulum, aspergens ut supra.

122. Aspersione peracta, aspergillum restituet Presbytero assistenti, a quo accipiet thuribulum, quod pariter ei post thurificationem reddet, ac revertetur ad faldistorium.

123. Presbyter assistens thuribulum, ab Episcopo redditum, restituet thuriferario, et in chorum ad locum suum redibit.

124. Episcopus in faldistorio adstans recitabit e Pontificali, a cappellano sustento, versiculos cum una ex orationibus statutis pro quinque absolutionibus.

125. Post orationem, recedet ex una parte cappellanus a libro, non claudens Pontificale, et Episcopus elevans dexteram versus tumulum, signum Crucis faciet, dicens *Requiem aeternam* etc.. ac responso *Et lux perpetua* etc., cantores subiicient in cantu *Requiescat in pace.* ℟. *Amen.*

126. Episcopus, nullam adiungens aliam precem aut versiculum, sedebit, et a secundo Diacono assistente reponetur ei mitra; tum ordine notato in accessu redibitur in chorum, ubi Episcopus apud thronum dimittet sacra paramenta, et facta oratione ad altare, deinde ad SS. Sacramentum, associatus a Canonicis et clero, revertetur ad residentiam suam.

§ 4. *Ritus absolutionis minus solemnis.*

127. Absolutio minus solemnis, quando aberit castrum doloris a media ecclesia, peragetur sequenti modo:

128. Praeparabuntur in abaco candelabra pro acolythis, vasculum Aquae sanctae cum aspergillo; thuribulum, Rituale aut Missale, in quo exstet adiunctus absolutionis ritus, et coopertum erit tegumento nigro; scotula cum candela, mitra simplex damascena vel linea alba cum velo, amictus, stola cum pluviali nigro et formale simplex in lance. Aderit iam parata seu lodix nigra, sternenda ante thronum Episcopi, vel lectica aut parvus tumulus coopertus lodice nigra, ponendus, ut supra, ante thronum.

129. Statim post peractum Sacrum, distribuentur clericis paramenta Episcopi, quae deferent ad thronum ubi de choro discesserit Celebrans cum Ministris.

130. Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent cappam Episcopo, cui deinde induent amictum, stolam et pluviale

nigrum, super quo ponetur formale, et primus Diaconus assistens capiti imponet mitram.

131. Dum parabitur Episcopus, clerici duo ponent ante thronum lecticam, aut extendent lodicem nigram.

132. Sedente Episcopo, sedebit chorus, et cantores cantabunt responsorium *Libera me, Domine* etc.

133. Aderunt apud abacum duo clerici cum vasculo ac thuribulo.

134. Item aderunt prope secundum Diaconum assistentem duo cappellani cum Missali, aut Rituali, et cum scotula.

135. Quando a cantoribus cantabitur ℣. *Requiem aeternam*, cum debitis genuflexionibus ad altare et ad Episcopum, ascendent ad thronum clerici cum vasculo ac thuribulo.

136. Presbyter assistens a latere ascendet ad thronum, et consistet a dextris Episcopi.

137. Cantato praedicto versiculo, Presbyter assistens incensum ministrabit Episcopo, qui cum benedictione consueta imponet illud in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo: Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis.

138. Sub finem cantus responsorii, duo acolythi accipient candelabra, et cum debitis genuflexionibus accedent ad thronum, et consistent ante ipsum, sed aliquantum inter se dirempti, ne aspersionem et thurificationem impediant.

139. In fine cantus praedicti, secundus Diaconus tollet mitram Episcopo, qui assurget statim ac cantores incipient cantare *Kyrie, eleison*.

140. Episcopus subiunget *Pater noster*, quod continuabitur secreto, et a Presbytero assistente accepto aspersorio, asperget versus lecticam vel pannum nigrum in medio, a sinistris et a dextris suis.

141. Restituet aspersorium Presbytero assistenti, et accepto thuribulo ab eodem, adolebit eodem modo, quo asperserit.

142. Presbyter assistens receptum ab Episcopo thuribulum restituet thuriferario, et descendens a latere de throno redibit ad locum suum.

143. Clerici pariter cum thuribulo et vasculo descendent de throno, et cum debitis genuflexionibus ad abacum redibunt, ubi illa deponent.

144. Cappellani a libro et scotula se sistent Episcopo, qui cantabit versiculos *Et ne nos* etc., atque orationem recitatam in Missa: postea subiunget *Requiem aeternam* etc., nullum faciens Crucis signum. Cantato deinde ℣ *Requiescat in pace* cum

Amen a cantoribus, Episcopus, nullum addens verbum, Crucis signum faciet versus lecticam vel pannum nigrum, et sedebit.

145. Discedent acolythi cum candelabris, quae reportabunt ad abacum.

146. Tolletur de medio lectica seu pannus niger.

147. Episcopus dimittet sacras vestes, et cappam resumet, eodemque tempore reponetur in medio ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

148. Episcopus de throno descendet, ac brevi orabit genuflexus in faldistorio; associabitur a Canonicis, adorabit SS. Sacramentum, et se recipiet ad residentiam suam.

Articulus IV.

De assistentia ab Episcopo pluviali parato praestanda Missae solemni de requie a Canonico celebratae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut descriptum est cap. IV libri huius.

2. Accendentur cerei in sex candelabris, quando Episcopus adorabit SS. Sacramentum, in accessu ad ecclesiam et in discessu ab eadem.

Apud altare maius. — 3. Altare maius ornabitur sex candelabris et Cruce simili. Cerei erunt e cera lutea seu communi, candelabra ex aurichalco vel ex aere, non argento neque auro colorata. Nullus inter candelabra ponetur ornatus, qui festum indicet aut solemnia. Praeter tres tobaleas, quarum superior debet latera altaris contegere, ornabitur pallio nigro. Super altari disponentur paramenta Episcopi, videlicet pluviale cum stola nigra, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo nigro: prope paramenta aderit formale simplex in lance, et in latere evangelii, mitra simplex aut damascena aut e tela alba, cum vimpa seu velo pro cappellano, qui gestabit ipsam. Altaris gradus sternentur tapeto coloris violacei.

4. Pavimentum presbyterii nullo cooperietur tapeto.

5. Abacus contegetur albo mantili et super ipso disponentur quae ad Missam opus sunt, scilicet Calix cum purificatorio

Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali quae contegentur velo nigro Calicis. Aderunt ampullae vini et aquae in pelvicula: mappula: campanula: duo aut quatuor intorticia pariter e cera communi pro elevatione: thuribulum cum navicula: vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: scotula cum candela e cera alba: Missale instructum veste et signaculis nigri coloris pro Episcopo, in cuius fine exstet adiunctus absolutionis ritus: alterum simile cum eadem veste ut supra, pro Celebrante: pulvinus niger aequalis paramentis vel legile pro Missali Celebrantis: Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento, ut supra. Prope abacum praeparabitur lodix nigra sternenda ante gradus throni pro absolutione, vel lectica cooperta lodice nigra.

6. Prope altare, in latere evangelii. si Ordinarius erit Metropolitanus. statuetur basis pro stabilienda Cruce archiepiscopali.

7. In latere autem epistolae praeparabitur scamnum consuetum pro Celebrante et Ministris, contectum panno seu tapeto violaceo.

8. Thronus Episcopi, in baldachino, in cathedra et in postergali, ornabitur lodicibus panni violacei, quae erunt et ipsae instructae praetextis sericeis coloris eiusdem. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus throni sternentur tapeto violaceo. Aderit etiam pulvinus niger aequalis paramentis, quo utetur Episcopus in genuflexione ad ultimum evangelium.

9. In medio presbyterio prope altare disponentur pro Episcopo faldistorium cum pulvinis violaceis, nullo textili opere ex auro aut argento distinctis, et faldistorio supponetur parvum tapetum laneum coloris violacei.

10. Ponentur in presbyterio candelabra maiora cum intorticiis aut cereis e cera communi, numero non minore quatuor, nec sex maiore.

In sacristia. — 11. Disponentur paramenta nigri coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono; tunicella et manipulus pro Subdiacono; tria cingula, tres albae tresque amictus. Praeterea duo candelabra cum candelis e cera communi pro acolythis, et superpellicea quae satis sint pro inservientibus.

§ 2. *In functione.*

12. Sub finem Officii, si vigebit usus, signum functionis dabitur campanis luctuose pulsandis.

13. Officio absoluto, sonabitur campanula sacristiae, qua nunciabitur Canonicis et clero, ut associent Episcopum.

14. Induentur interim in sacristia vestibus sacris Celebrans et Ministri, qui, praecedentibus acolythis cum candelabris accensis, procedent ad altare.

15. Quum ad altare ventum erit, Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient, excepto casu, quo etiam sacri Ministri essent Canonici, qui tunc, non genuflexionem, sed reverentiam ad Crucem facient.

16. Acolythi, depositis in abaco candelabris, ibi consistent. Celebrans cum Ministris recedent ad scamnum sibi praeparatum, ibique sedebunt. Si supererunt alii clerici, adstabunt prope abacum.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non pulsabuntur festivo more campanae neque sonabitur organis.

18. Episcopus, adorato SS. Sacramento, procedet ad altare maius.

19. Quum intrabit in presbyterium, Celebrans et Ministri caput aperient, et assurgent: Celebrans reverebitur eum profunda inclinatione, Ministri genuflexione, qui, si fuerint Canonici, salutabunt eum, eodem modo ac Celebrans.

20. Episcopus salutabit Crucem, et genua flectet in faldistorio, non donans benedictionem Celebranti nec Ministris.

21. Canonici et ceteri de clero occupabunt locum quisque suum in choro, exceptis Canonicis Diaconis assistentibus.

22. Clerici, quorum officium afferre ad thronum paramenta Episcopi, una cum cappellano a mitra, genuflectunt apud altare.

23. Diaconi assistentes medium inter se accipient Episcopum, et prope ipsum stabunt caudatarius et cappellani a libro et scotula.

24. Assurget Episcopus, atque iterata ad Crucem reverentia, ad thronum accedet, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, et sequentibus caudatario, sustentante extremitatem posteriorem cappae, cappellanis a libro et scotula, ac cubiculario, qui cappam recepturus erit.

25. Episcopus, transiens per chorum dum procedet ad thronum, abstinebit a benedicendo clero. Hic tamen in transitu Episcopi genua submittet, ut in aliis functionibus.

26. Profecto de altari Episcopo, tolletur de medio a duobus clericis faldistorium cum pulvinis, et immediate paramenta Episcopi distribuentur clericis destinatis, qui coniunctim ea deferent ad thronum.

27. Dignitates et Canonici circulum non efficient quando se parabit Episcopus, nec facient ad *Kyrie*, ad *Sanctus* et ad *Agnus Dei*.

28. Pervenientibus clericis cum paramentis ad thronum, Episcopus assurget, et cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui subsistet prope secundum Diaconum assistentem. Cubicularius expediet Episcopo extremitatem posteriorem vestis talaris, et secum feret cappam, quam complicabit, relaturus in fine Officii.

29. Diaconi assistentes induent Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali nigro, super quo firmabitur formale simplex. Sedenti deinde Episcopo primus Diaconus assistens imponet mitram.

30. Interea Celebrans cum Ministris de scamno discedent, et cum debitis reverentiis consistent ante altare versus cornu evangelii.

31. Episcopus de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario sustentante extremitatem vestis eius, et cappellano a mitra.

32. Episcopus, transiens per chorum, non benedicet clerum. Adstanti deinde ante altare secundus Diaconus assistens tollet mitram. Celebrans autem accedet ad Episcopum et adstabit lateri eius sinistro.

33. Episcopus incipiet Missae confessionem et Celebrans respondebit.

34. Diaconi assistentes recedent post Episcopum, et stantes recitabunt confessionem inter se.

35. Ministri Celebrantis recedent post ipsum, stantes versus latus evangelii, si erunt Canonici, secus genuflexi, et confessionem inter se recitabunt.

36. Ceteri flectent genua, itemque clerus in choro, exceptis Canonicis et Praelatis, si qui aderunt.

37. Quum Episcopus recitaverit *Indulgentiam*, *absolutionem* etc., Celebrans respondebit *Amen*, reverebitur eum, et recedet.

38. Ministri assurgent, et Celebrans medius consistet inter eos, quibuscum prosequetur recitare reliquos versiculos *Deus, tu conversus* etc.

39. Diaconi assistentes, profecto Celebrante, approximabunt ad Episcopum, qui cum eis prosequetur reliquos versiculos usque ad *Oremus* (1).

40. Cappellani a libro et scotula, accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo, et praesto erunt prope thronum.

41. Episcopus, dicto *Oremus* et facta ad altare reverentia, a primo Diacono assistente cooperietur mitra, et quin donet benedictionem Celebranti et clero, perget ad thronum, Ministris praedictis, aliis comitantibus, sequentibus aliis.

42. Profecto de altari Episcopo, Celebrans cum Ministris ad altare ascendet, dicens orationem *Aufer a nobis* etc. Deinde altare osculabitur, et transibit ad Missale, ibi positum a clerico in principio Missae, leget introitum, et recitabit *Kyrie* alternatim cum Ministris.

43. Clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis ante altare.

44. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

45. Ante eum se sistent cappellani cum scotula et Missali; ipse assurgens et signum Crucis faciens versus librum, leget introitum, post quem recitabit *Kyrie* alternatim cum Assistentibus. Canonici *Kyrie* recitabunt ad invicem, stantes in choro, non descendentes ad circulum, idemque facient ceteri de choro.

46. Dicto *Kyrie*, Episcopus sedebit, et primus Diaconus, assistens imponet ei mitram.

47. Descendet de throno Episcopus, et procedet ad altare consistens in faldistorio.

48. Diaconus secundus tollet ei mitram, et cessabit cantus *Kyrie*.

49. Celebrans veniet in medium altaris, quo osculato, convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum*, ac responso *Et cum spiritu tuo*, Episcopus genuflectet in faldistorio, super quo fimbriae pluvialis extendentur ab Assistentibus.

50. Celebrans reversus ad Missale cantabit tono feriali orationem respondentem, ad quam omnes genuflectent, ex-

---

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 40, cap. VIII, art. I huiusce libri. A.

ceptis Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui assistet Celebranti.

51. Completa oratione, assurget Episcopus, et facta reverentia ad Crucem, cooperietur mitra a primo Diacono assistente, redibit ad thronum, et sedebit.

52. Sedebunt etiam Assistentes et chorus.

53. Presbyter assistens, ubi thronum conscenderit Episcopus, de suo stallo descendet, prodibit in medium presbyterium, salutabit altare, deinde Episcopum ante thronum, ascendet ad thronum, et sedebit in scamno assistentiae.

54. Subdiaconus, quum in thronum ascenderit Episcopus, recipiet librum epistolarum, procedet ante altare, et genuflexionem faciet aut reverentiam ad Crucem, deinde reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, et perget ad cantandam epistolam eodem ordine ac superius, cap. VIII, art. I, n. 76.

55. Celebrans interea leget epistolam, graduale et sequentiam.

56. Subdiaconus, cantata epistola, claudet librum, redibit in medium presbyterium, iterabit ad Episcopum reverentiam aut genuflexionem, idemque deinde faciet ad pedem altaris, et libro tradito Caeremoniario vel clerico alicui, redibit ad Celebrantem, et consistet a dextris Diaconi.

57. Cantata epistola, se sistent Episcopo cappellani cum Missali et scotula. Episcopus leget epistolam, graduale, sequentiam, postea iunctis manibus *Munda cor meum* etc. et evangelium.

58. Quando Episcopus leget epistolam et reliqua, Assistentes adstabunt, et sedebunt rursus, quum legere desierit, ac recesserint cappellani cum libro et scotula.

59. Celebrans, lecta sequentia, dicet *Munda cor meum* in medio altari, deinde leget evangelium in altero altaris latere, ubi Subdiaconus posuerit Missale.

60. Postea Celebrans cum Ministris, peracta ad Crucem reverentia, descendent a latere de altari, et considebunt in scamno. Si distribuendae clero sunt candelae, serventur quae diximus hoc cap. IX, art. II, huius libri, n. 73 et seqq.

61. Sub finem sequentiae, surget Diaconus, accipiet librum evangeliorum, reverebitur Celebrantem; progressus ferme ante altare faciet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum; veniet ante altare, faciet reverentiam vel genuflexionem ad Crucem; ascendet ad altare, ponet in media mensa

librum evangeliorum, et genuflexus in extremo suppedaneo, iunctis manibus recitabit *Munda cor meum* etc.

62. Subdiaconus cum acolythis, iunctis manibus, quia candelabra non gestant, peracta ad Celebrantem tantum reverentia, procedent recta ad pedem altaris, ibique subsistent, stantibus acolythis a lateribus Ministrorum.

63. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc., assurget, librum evangeliorum accipiet, de altari descendet, et a dextris Subdiaconi consistet.

64. Iunctim conficient reverentiam aut genuflexionem ad altare, convertentur deinde versus Episcopum, Subdiacono adstante a sinistris Diaconi, peragent genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, et procedent ad evangelium cantandum, ordine superius innuto, cap. VIII, art. I, n. 100 et seqq.

65. Episcopus, dimissa mitra per secundum Diaconum assistentem, assurget, et ad cantum evangelii stabit iunctis manibus.

66. Celebrans, profectis Ministris antedictis, ascendet a latere ad altare, et consistet in latere epistolae conversus ad Diaconum, qui cantabit evangelium.

67. Cantato evangelio, Diaconus claudet librum, quem apud se retinebit Subdiaconus.

68. Ministri cum acolythis, ordine supradicto, facient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, et procedent ante altare, ubi peracta respective reverentia vel genuflexione, Subdiaconus librum tradet cuidam acolythorum.

69. Ministri se disponent post Celebrantem, et acolythi ad abacum redibunt.

70. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, deinde leget offertorium.

71. Episcopus, dicto a Celebrante *Oremus*, sedebit, cooperietur mitra a primo Diacono assistente, tum venientibus cappellanis cum libro et scotula, leget offertorium.

72. Diaconus transibit ad dexteram Celebrantis, et Subdiaconus, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem altaris, perget ad abacum, accipiet Calicem, in quo aderit bursa cum corporali, et eum afferet ad altare.

73. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo.

74. Diaconus corporale explicabit in media mensa, porriget deinde Patenam cum hostia Celebranti, qui peraget oblationem hostiae, et Missam prosequetur ritu tradito pro aliis Missis cantatis.

75. Thuriferarius vel Caeremoniarius afferet ad thronum thuribulum, et statim post discessum utriusque cappellani cum libro et scotula, qui haec referent ad abacum, ascendet cum debitis genuflexionibus, et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui consistet a dextris Episcopi.

76. Episcopus incensum in thuribulum demittet, recitans orationem *Per intercessionem* etc., ac benedicet.

77. Thuriferarius thuribulum reportabit ad altare, tradet ipsum Diacono, hic autem Celebranti, qui thurificabit oblata et altare ritu consueto.

78. Diaconus adolebit Celebrantem duplici ductu ac thuribulum restituet thuriferario, qui deferet illud ad pedem throni.

79. Presbyter assistens, manu sustinens biretum, de throno descendet, tradet biretum thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, reverentiam faciens ante et post thurificationem, triplici ductu incensabit Episcopum, qui hoc actu assurget ac totus chorus cum eo.

80. Episcopus post thurificationem sedebit denuo, cumque ipso chorus et Assistentes.

81. Presbyter assistens, thuribulo restituto thuriferario, recipiet ab eo biretum, iterabit reverentiam ad Episcopum et ad altare, postea redibit ad stallum suum in chorum.

82. Ad *Per omnia saecula* ante praefationem, secundus Diaconus assistens mitram tollet, ac primus pileolum (1), Episcopo, qui non discedet de throno, sed adstabit, recitaturus deinde *Sanctus* una cum Assistentibus.

83. Praesto erunt interea clerici cum intorticiis e cera lutea pro elevatione.

84. Sic etiam clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

85. Recitato *Sanctus*, Episcopus sedebit, et primus Diaconus assistens reponet eius capiti pileolum et mitram.

86. Clerici cum intorticiis procedent ante altare, genuflectent ad Crucem, deinde convertentur et genuflectent ad Episcopum: postea dirimentur et genuflectent a lateribus altaris, facie ad invicem versa; eoque statu manebunt usque ad exitum consummationis.

87. Episcopus, resumpta mitra, descendet de throno et veniet ad faldistorium ante altare. Ibi secundus Diaconus assistens ei tollet mitram, primus pileolum, postquam genua fle-

(1) Vide notam ad n. 151, pag. 160.

xerit in faldistorio (1), eoque statu manebit donec cantatum erit *Pax Domini* ante *Agnus Dei.*

88. Diaconi assistentes extendent fimbrias pluvialis super faldistorio, postea genibus instabunt a lateribus Episcopi.

89. Subdiaconus recedet aliquantum versus partem epistolae, ne tergum directe vertat ad Episcopum.

90. Subdiaconus idem in elevatione thurificabit SS. Sacramentum, et hanc ob causam recipiet thuribulum, in quo positum iam erit incensum a thuriferario vel a Caeremoniario.

91. Cantato a Celebrante *Pax Domini,* et responso a choro *Et cum spiritu tuo,* assurget Episcopus, et genuflexionem ad SS. Sacramentum faciet utroque genu, et eius Assistentes hoc ipsum exsequentur (2). Primus Diaconus assistens reponet eius capiti pileolum et mitram.

92. Episcopus redibit in thronum, ibique sedebit. Diaconus secundus assistens tollet ei mitram, primus pileolum; assurget, et chorus tunc incipiet cantare *Agnus Dei.*

93. Celebrans cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus et clerus in choro recitabunt *Agnus Dei.*

94. Interea cappellani a libro et scotula resument ex abaco Missale et scotulam, et redibunt prope secundum Diaconum assistentem.

95. Quum Celebrans consummaverit Calicem, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus et mitra.

96. Clerici cum intorticiis consurgent, ibunt ante altare, genuflexionem conficient ad Crucem, deinde ad Episcopum, postea pergent ad abacum vel in sacristiam, ubi exstinguent ac deponent intorticia.

97. Cappellani cum libro et scotula se sistent Episcopo, qui leget ℣. *Communio,* postea recedent, et meminerint ex abaco sumere librum alterum pro absolutione, nisi ritus illius insertus sit in fine Missalis.

98. Quando Celebrans transibit in latus epistolae ad legendum *Communio,* Episcopus assurget, de throno descendet ad faldistorium, quo quum venerit, mitra nudabitur a secundo Diacono assistente.

99. Episcopus ibi adstabit, exspectans quoad Celebrans cantet *Dominus vobiscum.*

---

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.

(2) Vide notam ad n. 132, pag. 230.

100. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, genuflectet Episcopus, et Diaconi assistentes extendent pluviale illius super faldistorio.

101. Ad orationem omnes flectent genua, ut ad alteram ante epistolam.

102. Cantato *Postcommunio,* Episcopus assurget, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra.

103. Episcopus redibit in thronum, ibique sedebit; a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, deinde rursus assurget.

104. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum,* et Diaconus *Requiescant in pace.*

105. Celebrans, recitata oratione *Placeat* etc., leget ultimum evangelium, in cuius fine genuflectet etiam Episcopus stans in throno.

106. Postea Episcopus sedebit, ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

107. Discedent de altari Celebrans cum Ministris, et redibunt in sacristiam ad sacra indumenta dimittenda.

108. Postremo peragetur absolutio, ordine declarato articulo praecedenti.

Articulus V.

De assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni de requie a Canonico celebratae et de absolutione peragenda a Celebrante, praesente Episcopo.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut notatum est cap. IV huius libri.

2. Accendentur sex consueti cerei in altari, quando Episcopus adorabit SS. Sacramentum, in accessu ad ecclesiam et in discessu ex eadem.

Apud altare maius. — 3. Altare instruetur sex candelabris ex aurichalco aut ex aere, non argento neque auro coloratis, et Cruce simili candelabris. Cerei sunto e cera lutea seu communi, neque ullum ornamentum inter candelabra po-

netur, quod festum indicet aut solemnia. Praeter tres tobaleas, superior quarum cooperiet latera altaris, apponetur pallium nigri coloris. Super mensa praeparabitur Missale in cuius fine insertus sit ritus absolutionis, cum veste nigra et signaculis similibus pro Celebrante, positum in cussino aequali paramentis, vel super legili. Gradus altaris cooperientur tapeto coloris violacei.

4. Pavimentum presbyterii nudum erit.

5. Abacus contegetur alba tobalea, et super ipso ponentur quae opus sunt ad Missam, videlicet Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia cooperientur velo Calicis nigro. Aderunt insuper ampullae plenae vini et aquae in pelvicula; mappulla; campanula; duo vel quatuor intorticia e cera lutea pro elevatione; thuribulum cum navicula; vasculum Aquae benedictae cum aspergillo; pluviale nigrum pro Celebrante absolutionem peracturo; Epistolarium et Evangeliarium, utrumque cum veste nigra et signaculis similibus; Missale cum eodem tegumento utendum ab Episcopo, et scotula cum candela e cera alba. Praeparabitur etiam prope abacum lodix funerea extendenda ante altare pro absolutione, aut lectica cum lodice nigra.

6. Prope latus evangelii statuetur basis, si opus fuerit, pro Cruce archiepiscopali.

7. Scamnum Celebrantis et Ministrorum collocabitur in latere epistolae, et convestietur panno coloris violacei.

8. Thronus Episcopi instruetur tegumento violaceo, ac tum ornatus baldachini, tum lodix et vestis cathedrae esse debent laneae, ornatae praetextis et laciniis e serico violaceo. Gradus throni sternentur tapeto violaceo. Aderunt in throno tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus e panno violaceo in usum Episcopi ad genuflectendum in ultimo evangelio.

9. In medio presbyterii ponetur faldistorium cum pulvinis e serico violaceo sine ullo opere textili, et faldistorio supponetur parvum tapetum laneum coloris eiusdem.

10. In principio presbyterii disponentur candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera communi, numero non maiore sex, nec minore quatuor.

In sacristia. — 11. Praeparabuntur paramenta nigri coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante, dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cin-

gula, tres albae tresque amictus et superpellicea pro inservientibus.

12. Aderunt etiam candelabra cum candelis e cera lutea pro acolythis.

§ 2. *De functione.*

13. Sub finem Officii, signum functionis dabitur campanis luctuose pulsandis, si talis fuerit loci consuetudo.

14. Completo Officio, sonabitur campanula sacristiae, quod signum erit Canonicis et clero associandi Episcopum, ut cap. IV praecedenti.

15. In sacristia sacra paramenta sibi induent Celebrans et Ministri; qui postea, praecedentibus acolythis gestantibus candelabra cum cereis accensis, proficiscentur ad altare.

16. Quo quum venerint, Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient. Si tamen Ministri fuerint Canonici, facient et ipsi, ut Celebrans, reverentiam. Deinde Celebrans cum Ministris sedebunt in scamno praeparato, et acolythi, depositis in abaco candelabris, ibi consistent exspectantes adventum Episcopi.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non sonabunt festivo more campanae, multo minus sonabitur organis.

18. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius.

19. Quando autem intrabit in presbyterium, Celebrans et Ministri caput aperient et assurgent; Celebrans salutabit eum profunda reverentia, Ministri vero genuflexione, nisi fuerint Canonici.

20. Episcopus reverebitur Crucem, et genuflectet in faldistorio, non benedicens Celebrantem nec Ministros.

21. Canonici et ceteri de clero occupabunt locum quisque sibi in choro attributum.

22. Diaconi assistentes locum sument a lateribus Episcopi, ac prope ipsum adstabunt caudatarius et cappellani a libro et scotula.

23. Quum omnes occupaverint locum suum, Celebrans cum Ministris discedent de scamno, et transeuntes post Episcopum, Celebrans approximabit ad sinistram eius, et Ministri locum sument post Celebrantem, aliquem passum stantes longe ab ipso, ac nisi fuerint Canonici, genua flectent, ut infra.

24. Episcopus assurget, et clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt.

25. Episcopus, adstante sinistrae eius Celebrante, accedet ad altare, et sine alia profunda reverentia ad Crucem, inchoabit Missam, in qua respondebit Celebrans, et ad verba *tibi*, *Pater*, ac *te*, *Pater*, convertetur ad Episcopum, quemadmodum Episcopus convertetur aliquantum ad eum, quando dicet *vobis*, *fratres*, et *vos*, *fratres*.

26. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum, et inter se recitabunt confessionem. Idem facient Ministri stantes aut genuflexi, ut supra docuimus. Cappellani a libro et scotula genibus flexis ipsi quoque recitabunt confessionem. Hoc ipsum faciet clerus, iuxta rubricam citatam superius.

27. Quum Episcopus recitaverit *Indulgentiam* etc., et Celebrans responderit *Amen*, Diaconi assistentes redibunt ad latera Episcopi, qui cum eis prosequetur reliquas preces *Deus, tu conversus* (1).

28. Celebrans se inclinabit Episcopo, discedet a latere eius, medius accipietur a Ministris, qui, si genuflexerant, assurgent, et cum eis prosequetur reliquos versiculos *Deus, tu conversus* etc.

29. Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale cum scotula pro Episcopo, et redibunt prope eundem.

30. Episcopus, dicto *Oremus*, non subiungens aliam orationem, reverebitur Crucem altaris, deinde procedet ad thronum, assistentibus ei suis Diaconis, et sequentibus caudatario, sustinente eius extremitatem cappae, et cappellanis a libro et scotula. Episcopus ex altari discedens non benedicet Celebrantem, nec transiens per chorum benedicet clerum.

31. Celebrans cum Ministris, reverentia aut genuflexione respective facta ad Episcopum euntem ad thronum, quamquam benedictionem non dederit, ascendent ad altare, Celebrans recitabit orationem *Aufer a nobis* etc., osculabitur altare, accedet ad Missale, et leget introitum, stantibus a dextris eius Ministris, ut in aliis Missis solemnibus.

32. Episcopus, conscenso throno, brevi tempore sedebit, donec se sistentibus ei cappellanis cum libro et scotula, assurget, ac faciens Crucis signum versus Missale, leget introitum.

---

(1) Vide adnotationem subiectam n. 40, cap. VIII, art. I libri huiusce. A.

33. Interea clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

34. Lecto ab Episcopo introitu, recedent cappellani a libro et scotula, et Episcopus recitabit *Kyrie* cum Diaconis assistentibus. Hoc ipsum facient ad invicem Canonici in choro; numquam enim in Missis pro defunctis descendent ad circulum. Celebrans etiam recitabit *Kyrie* cum Ministris suis.

35. Episcopus de throno descendet, et cum Diaconis assistentibus procedet ad altare, et stans consistet in faldistorio.

36. Cantores absolvent cantum *Kyrie*.

37. Celebrans veniet ad medium altaris cum Ministris, ut in aliis Missis solemnibus, et conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*.

38. Episcopus genuflectet in faldistorio, cumque ipso genua flectent ceteri omnes, exceptis Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui assistet Celebranti.

39. Celebrans tono feriali cantabit orationem respondentem Missae, quae celebratur.

40. Oratione cantata, assurget Episcopus, et ceteri omnes cum eo.

41. Episcopus redibit in thronum, sedebit, et caput operiet bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens.

42. Presbyter assistens, statim ac Episcopus thronum conscenderit, de suo stallo descendet, reverentiam ad altare faciet, reverebitur Episcopum, ad thronum ascendet, et sedebit in scabello assistentiae.

43. Profecto de altari Episcopo, clerici duo e medio tollent faldistorium cum pulvinis, et deponent seorsim.

44. Subdiaconus recipiet librum epistolarum, et ubi Episcopus sederit in throno, procedet ante altare, reverentiam aut genuflexionem efficiet ad Crucem, deinde ad Episcopum, et perget ad cantandam epistolam loco solito, cum animadversione superius innuta, cap. VIII, art. I, n. 76.

45. Cantata epistola, Subdiaconus librum claudet, redibit in medium chorum, reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum faciet, itemque ad Crucem quum venerit ante altare, librum tradet clerico, et redibit prope Celebrantem ad dexteram Diaconi.

46. Celebrans leget epistolam, graduale et sequentiam dum cantabitur epistola, deinde in medio altaris recitabit solam

orationem *Munda cor meum* etc., ac translato a Subdiacono in latus evangelii Missali, leget ibi evangelium (1).

47. Cantata epistola, se sistent Episcopo cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget epistolam, graduale, sequentiam, postea iunctis manibus *Munda cor meum* et evangelium.

48. Assistentes, non excepto Presbytero assistente, stabunt, quando Episcopus leget, quae superius notata sunt.

49. Celebrans, lecto evangelio, redibit ad medium altaris, et Ministri consistent a lateribus eius. Reverentiam conficient ad Crucem, descendent a latere de altari, venient ad scamnum, ubi sedebunt, et caput bireto cooperient.

50. Lecta ab Episcopo epistola etc., recedent cappellani a libro et scotula, rursusque sedebunt Assistentes.

51. Interim a cantoribus cantabitur prosa, seu sequentia. Si distribuendae sint candelae, servabitur quod tradidimus cap. IX, art. II huius libri, n. 73 et seqq.

52. Ad ultimam sequentiae stropham assurget Diaconus, biretum relinquet in scamno, et accepto evangeliorum libro, salutabit Celebrantem, et procedet ad altare. Priusquam tamen ante altare perveniat, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Episcopum, tum perget, et reverentiam aut genuflexionem efficiet ad Crucem, conscendet suppedaneum, et super altari ponet librum evangeliorum. Postea, genuflexus in suppedaneo, recitabit *Munda cor meum*.

53. Quando Diaconus genuflectet et dicet *Munda cor meum*, assurget Subdiaconus, quem sequentur duo acolythi iunctis manibus, quia candelabra non gestabunt, et facta reverentia ad Celebrantem, pergent directe ante altare, ibique consistent exspectantes Diaconum. Acolythi consistent a lateribus Ministrorum.

54. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, librum accipiet, de altari descendet, et ibit cum Subdiacono et acolythis, consistens a dextris Subdiaconi.

55. Quum absolutus erit cantus sequentiae, acolythi genuflexionem ad altare conficient, Ministri autem reverentiam, si fuerint Canonici, secus et ipsi genuflexionem.

---

(1) Licebit Celebranti, quum redibit ad altare, legere evangelium sub finem cantus sequentiae. Aliter tamen insinuavimus, ut Celebrans eodem tempore legat quae leget Episcopus. A.

56. Convertentur deinde versus Episcopum, cui reverentiam vel genuflexionem, ut supra, exsequentur, et procedent ad evangelium cantandum, notando tamen quod superius traditum fuit, cap. VIII, art. I, n. 100 et seqq.

57. Celebrans, quando Ministri praedicti de altari discedent, surget, biretum relinquet in scamno, ad altare ascendet a latere, et veniens in cornu epistolae, convertetur ad Diaconum, qui cantabit evangelium.

58. Episcopus caput nudabit bireto, et detracto sibi de capite etiam pileolo, assurget.

59. Diaconus cantabit evangelium.

60. Cantato evangelio, Diaconus claudet librum, quem Subdiaconus tradet acolytho, iterabunt reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, venient deinde ante altare, et reverentia aut genuflexione ibi quoque peracta, acolythi redibunt ad abacum, Ministri consistent post Celebrantem, Celebrans autem conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*. Postea, conversus ad altare, cantabit *Oremus*, et leget offertorium.

61. Episcopus, cantato evangelio, sibi pileolum in capite reponet.

62. Thuriferarius interim in promptu erit cum thuribulo.

63. Cantato a Celebrante *Oremus*, Episcopus sedebit, rursusque caput operiet bireto.

64. Cappellani cum Missali et scotula se sistent Episcopo, qui leget offertorium.

65. Diaconus ascendet ad dexteram Celebrantis, et Subdiaconus, praemissa genuflexione vel reverentia ad Crucem altaris, veniet ad abacum, accipiet Calicem, et afferet ipsum ad altare simul cum bursa corporalis posita super Calice.

66. Interea thuriferarius thuribulum afferet ad thronum, et lecto ab Episcopo offertorio, ascendet illuc, et tradet naviculam Presbytero assistenti, qui accedet ad Episcopum, eique ministrabit incensum sine osculis.

67. Episcopus incensum ingeret in thuribulum, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et benedicet illud.

68. Celebrans ritu consueto oblata et altare thurificabit.

69. Post altaris thurificationem incensabitur Celebrans a Diacono duplici ductu, et Episcopus triplici ductu a suo Presbytero assistente, qui post thurificationem recedet ad stallum suum in choro (1).

---

(1) Vide notam ad n. 112, pag. 228.

70. Statuetur interea faldistorium cum pulvinis ante altare.

71. In promptu etiam stabunt clerici cum intorticiis pro elevatione.

72. Episcopus assurget (1) ad cantum *Per omnia saecula* ante praefationem, et recitato *Sanctus* cum Assistentibus, descendet de throno.

73. Veniet ad faldistorium, ubi sibi detrahet pileolum et insistet genibus usque ad *Pax Domini* ante *Agnus Dei.*

74. Absoluta praefatione, procedent ante altare clerici cum intorticiis, conficientes genuflexionem ad altare, deinde ad Episcopum; tum dirimentur, et genua submittent a lateribus altaris, facie ad invicem versa.

75. Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, eique a thuriferario dabitur thuribulum, in quo ponetur incensum ab altero clerico, non a Subdiacono.

76. Cantato *Pax Domini,* et responso a choro *Et cum spiritu tuo,* assurget Episcopus, et facta cum Assistentibus genuflexione utroque genu (2) ad Sacramentum, redibit in thronum.

77. Ibi recitabit *Agnus Dei* cum Assistentibus, idemque faciet Celebrans cum Ministris suis et chorus. Cantores incipient cantare *Agnus Dei,* non ante hoc tempus.

78. Quum Celebrans communicaverit, Episcopus sedebit et caput bireto cooperiet. Se sistent ei cappellani cum libro et scotula; ipse leget versiculum *Communio.*

79. Clerici cum intorticiis consurgent, et iunctim facient genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum, et recedent ad abacum vel in sacristiam, ubi exstinguent et deponent intorticia.

80. Quando Celebrans ad Missale accedet lecturus *Communio,* Episcopus de throno descendet ad faldistorium.

81. Episcopus adstabit ante faldistorium, et Celebrans conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum.*

82. Tunc Episcopus genuflectet cumque ipso ceteri omnes, ut supra, et Celebrans cantabit orationem.

83. Oratione absoluta, Episcopus assurget, reverebitur, Crucem, et redibit in thronum.

---

(1) Vide notam ad pag. 160, n. 151.

(2) Vide notam ad n. 132, pag. 230.

84. Reverso in thronum Episcopo, Celebrans conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus postea cantabit ℣. *Requiescant in pace.*

85. Celebrans osculabitur altare et recitabit evangelium S. Ioannis, in quo Episcopus et ceteri omnes genuflectent, ut supra dictum est, ad illa verba *Et Verbum caro factum est.*

86. Interea de medio presbyterio tolletur faldistorium Episcopi: ante altare autem extendetur lodix nigra a duobus clericis, vel ponetur lectica mortuaria, ne tamen impediat transitum Celebranti et Ministris.

87. Absoluto evangelio, sedebit Episcopus et clerus in choro. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, descendet a latere de altari, et veniet prope scamnum.

88. Ibi iam aderit pluviale Celebrantis, allatum ab uno ex acolythis. Ministri dimittent manipulum; Celebrans dimittet planetam et manipulum, et induet pluviale.

89. Cantores statim intonabunt responsorium *Libera me, Domine* etc.

90. Celebrans cum Ministris revertentur ad altare, et consistent in latere epistolae, ut in introitu Missae.

91. Thuriferarius interea in promptu habebit thuribulum, et clericus aliquis accipiet vasculum Aquae sanctae, exspectans dum tempus erit eundi cum thuriferario.

92. Quando a cantoribus cantabitur ℣. *Requiem aeternam*, Presbyter assistens a latere ad thronum redibit, et consistet a dextris Episcopi.

93. Eodem tempore ad thronum accedet Caeremoniarius vel thuriferarius cum thuribulo, et accepta navicula a Presbytero assistente, qui Episcopo ministrabit incensum, Episcopus in thuribulum demittet incensum, proferens formulam *Ab illo benedicaris* etc., et benedicet illud.

94. Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, redibit in chorum ad locum suum.

95. Caeremoniarius, reversus ad altare, thuribulum tradet thuriferario, qui se addens alteri clerico sustinenti vasculum Aquae sanctae veniet cum eo ad altare, et consistent non longe a suppedaneo in latere evangelii.

96. Principio *Kyrie, eleison*, Episcopus nudabit caput et assurget; item assurget chorus.

97. Completo *Kyrie*, Celebrans, stans in eodem epistolae latere, cantabit *Pater noster*, et prosequetur secreto. Transibit deinde ad medium altaris, et Diaconus advertet, ut adsit in

latere evangelii. Tum faciet cum Ministris reverentiam ad Crucem, et conversus ad lodicem nigram seu lecticam, accipiet aspersorium a Diacono, et asperget in medio, a sinistris et a dextris suis: restituet aspersorium Diacono, a quo accipiet thuribulum, et adolebit eodem modo ac supra. Reddito Diacono thuribulo, rursus convertentur ad Crucem, conficient reverentiam, et redibunt ad Missale positum in cornu epistolae, ubi Celebrans dicet ℣. *Et ne nos*, cum iis qui sequuntur, et orationem. Postremo dicet versiculum *Requiem aeternam* etc., et cantato a cantoribus altero ℣. *Requiescat in pace. Amen*, nihil subiiciens, de altari cum Ministris descendet.

98. Immediate a duobus clericis amovebitur lodix funerea vel lectica, qua opus fuit in absolutione, et reponetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

99. Aderunt ad pedem altaris acolythi cum candelabris, qui ibunt cum Celebrante et Ministris, fiet iunctim ab omnibus reverentia aut genuflexio, ut praescriptum fuit in accessu ad altare, postea ad Episcopum, discedent de choro, et redibunt in sacristiam ad sacra indumenta dimittenda.

100. Profecto Celebrante cum Ministris, et restituto ante altare faldistorio, Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit.

101. Assurgens de oratione, iterabit reverentiam ad Crucem, et associatus a clero adorabit SS. Sacramentum; postremo ad aedes suas se recipiet.

Articulus VI.

De assistentia ab Episcopo ordinario pluviali parato praestanda Missae solemni de requie celebratae ab altero Episcopo eidem Ordinario subiecto.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, eiusdem generis ac superius, cap. IV.

2. Altari applicabitur pallium coloris respondentis Officio eiusdemque coloris erit conopaeum, quo tegetur tabernaculum: ardebunt cerei sex e cera alba in candelabris maioribus, saltem in accessu Episcopi ad ecclesiam et in discessu eius ex eadem.

Ad altare maius. — 3. Thronus parabitur lodicibus et baldachino coloris violacei, ut articulo praecedenti: aderunt scabella pro tribus Assistentibus: gradus sternentur tapeto ex panno violaceo. Prope thronum ponetur pulvinus e serico nigro in usum Episcopi.

4. Pavimentum presbyterii erit omni tapeto destitutum. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus.

5. Altare instruetur pallio nigri coloris, cum tobaleis, quarum superior cooperiet latera usque ad imum, et super gradus tapeto violaceo. In altari aderunt candelabra ex aurichalco aut ex aere, non argento neque auro colorata, sex numero, cum Cruce simili; cerei autem sunto e cera lutea seu communi. Quaecumque alia ornamenta ab altari excluduntur.

6. Super altaris mensa disponentur paramenta nigri coloris pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo sericeo nigri coloris. Prope paramenta ponetur formale simplex in lance. In latere evangelii mitra damascena aut ex tela alba, cum velo pro cappellano.

7. In latere epistolae, ante gradus altaris, statuetur pro Celebrante faldistorium convestitum indumento aequali paramentis. Faldistorio autem supponetur parvum tapetum violaceum.

8. In eodem latere aderit scamnum cum brevi postergali, sine suppedaneo, coopertum panno coloris violacei, quo utentur sacri Ministri.

9. Ex eadem parte, prope murum, situs erit abacus contectus alba tobalea, in quo disponentur quae sequuntur, videlicet: Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: numero quatuor intorticia e cera lutea pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile in lance: cussinus aut legile pro Missali cum veste aequali paramentis pro Celebrante: Evangeliarium cum veste, ut supra, itemque Epistolarium: alterum Missale cum veste simili pro Episcopo in cuius fine additus exstet ritus absolutionis; scotula cum candela e cera alba pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante, alter pro Episcopo: thuribulum cum navicula: candelae e cera alba distribuendae clero: intorticium distinctum pro Episcopo, alterum

pro Celebrante: ad absolutionem peragendam post Missam praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et Rituale formae grandioris instructum tegumento aequali paramentis, si in fine Missalis non sit additus ritus in absolutione servandus.

10. Si absolutio peragetur apud castrum doloris praeparatum in media ecclesia, vel super cadaver, praeparabitur faldistorium cum indumento nigro super parvo tapeto nigro aut violaceo ad caput castri doloris, vel cadaveris; sin fiet super tumulum aut super pannum sternendum ante altare, praeparabitur seorsim tumulus sive lodix nigra collocanda ante altare post Missam.

11. Prope latus evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Ordinarius Officio assistens erit Metropolita.

12. Si non erit Archiepiscopus, ac si fiet absolutio ad castrum doloris vel super cadaver, praeparabitur Crux hastilis apud abacum.

13. In presbyterio sive ad balaustrium disponentur sex candelabra maiora cum cereis aut intorticiis e cera lutea.

In sacristia. — 14. Disponentur super altari paramenta nigri coloris pro Celebrante, nempe manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae contegentur velo concolore paramentis ipsis. In latere evangelii ponetur mitra e tela alba cum vimpa seu velo pro cappellano eam gestaturo.

15. Poterunt etiam poni duo pulvini e panno violaceo in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopo celebranti placeret vacare peculiari orationi ante et post Missam.

16. Ante altare vel alio loco, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis super exiguo tapeto.

17. In una ex tabulis sacristiae disponentur paramenta nigri coloris pro Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente; pro Diacono autem et Subdiacono bini manipuli, dalmatica cum stola, tunicella, bina cingula, binae albae, bini amictus ac tria bireta. Urceus cum pelvi et mantile in lance. Canon pontificalis et scotula, quae adhibebitur a Celebrante in sacristia tantummodo. Duo candelabra cum candelis e cera lutea pro acolythis. Superpellicea sufficienti numero pro clericis inservientibus. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio pro accessu Episcopi ad ecclesiam.

§ 2. *De functione.*

18. In antecessum functionis dabitur signum campanis paulisper sonantibus, secundum cuiusque loci consuetudinem.

19. Missa solemnis celebrabitur postquam completum erit Officium matutinum, ita ut, si incideret in Quadragesimam, recitandae sint Vesperae post Missam de requie.

20. Sono campanulae sacristiae signum dabitur Capitulo et Canonicis adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV praecedenti. Notabitur tantum, quod non sonanda sunt organa in ingressu Episcopi, neque campanae festivo more.

21. Episcopus celebrans aderit in sacristia circa horam praestitutam, itemque aderunt Ministri et clerici inservientes.

22. Presbyter assistens induet superpelliceum, idque etiam facient clerici inservientes, quibus a Caeremoniario attribuetur officium cuique suum, nisi praecedenter fuisset eisdem indicatum.

23. Episcopus celebrans, monente Caeremoniario, sedebit in sede, et ex Canone, quem ei sustinebit clericus una cum altero sustinente scotulam ardentem, leget orationes praescriptas pro paramentis, omittens reliquas pro caligis et chirothecis, quae in Missis de requie non adhibentur.

24. Hoc tempore, adiuvantibus clericis duobus, induentur sacri Ministri praedictis paramentis, excepto manipulo, quem assument postquam paraverint Episcopum.

25. Acolythi accendent cereos in candelabris, quae gestabunt euntes ad altare.

26. Lectis ab Episcopo celebrante orationibus antedictis, discedent duo clerici cum Canone et scotula, quae reponent quo loco fuerunt praeparata.

27. Diaconus et Subdiaconus, capite aperto, discedent de loco, quo paramenta induerint, reverentiam in media sacristia conficient ad altare sive ad imaginem principalem, venient ante Episcopum celebrantem, et facta ante ipsum reverentia, consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

28. Interea clericis distribuentur paramenta Celebrantis, et in promptu erunt etiam Ministri lotionis.

29. Celebrans, adivantibus Ministris, dimittet mantelletum, ac si utetur, etiam mozzetam, quae recipietur ab eius cubiculario.

30. Presbyter assistens aderit prope dexteram Celebrantis, eiusque digito educet annulum, sine osculis usitatis.

31. Cubicularius Celebrantis advertet ut vestis eius expediat extremitatem posteriorem.

32. Se sistent Episcopo duo nobiles eius familiares, vel iis absentibus, duo clerici cum urceo et pelvi, ac mantili pro manuum lotione.

33. Ministri accipient mantile, quod sustinebunt extensum ante Episcopum celebrantem, qui, sedens capite operto bireto, manus lavabit et mantili absterget, sed nemini dabit benedictionem post ablutionem. Biretum tradet alicui familiarium nobilium, deinde a Diacono, adiuvante Subdiacono, parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta. Subdiaconus advertet, ut eius brachio sinistro manipulum imponat, postquam indutus fuerit planeta (1).

34. Presbyter assistens, quando parabitur Celebrans, induet pluviale, adiuvante clerico.

35. Parato Celebranti Diaconus imponet mitram, et simul cum Subdiacono facta ad eum reverentia, discedentes ab ipso, redibunt quo loco induerunt paramenta, et brachio sinistro excipient manipulum, namque ibi praesto erunt clerici duo ad hoc officium delecti.

36. Profectis Ministris ad sumendos manipulos, ut supra, Presbyter assistens se sistet Celebranti, et facta ante eum reverentia, eius digito annulari dextro annulum inseret, deinde, iterata reverentia, consistet a dextris eius.

37. Ministri, postquam manipulum brachio induerint, redibunt ad Episcopum celebrantem, reverentiam conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Subdiaconi.

38. Quum Episcopus perventurus erit ad ecclesiam, Caeremoniarius Celebrantis innuet acolythis, ut accipiant candelabra cum cereis ardentibus, et bireta porriget sacris Ministris et Presbytero assistenti.

39. Acolythi procedent ante Episcopum, et apud ipsos ceteri clerici, exceptis duobus delegatis altero ad gestandam Episcopi mitram, altero ad sustentandam extremitatem posteriorem vestis.

40. Episcopus celebrans, innuente Caeremoniario, assurget, convertetur ad altare sive ad imaginem praecipuam sacristiae,

---

(1) Vide notam ad n. 38, pag. 269.

et una cum Ministris atque clericis salutabit illam, et procedetur ad altare maius.

41. Praecedere poterit unus claviger ecclesiae, si aderit, deinde duo acolythi cum candelabris, ardentibus cereis, ceteri clerici inservientes, Subdiaconus, Celebrans cum Presbytero assistente a dextris et Diacono a sinistris, sequentibus duobus praedictis clericis, seu cappellanis, et familiaribus nobilibus, si quibus utetur.

42. Advertet Celebrans, ne quem benedicat, etiamsi quis ei transeunti genuflecteret.

43. Si transeundum erit ante altare SS. Sacramenti, genuflectetur ab omnibus, et genuflexio fiet vel iunctim ad lineam, vel a binis iuxta capacitatem loci. Episcopus dimittet mitram et pileolum, ac genuflectet super pavimento nudo, ut praescribit Caeremoniale, idest nullo utens pulvino et simul cum sacris Ministris.

44. Ubi Celebrans pervenerit ad altare maius, dirimentur acolythi et secedent ad latera ante infimum gradum, ceteri clerici dividentur prope acolythos, alter post alterum, ut liber detur transitus Celebranti et Ministris. Celebrans procedet cum Ministris ante altare, transeunte Subdiacono ad sinistram Diaconi. Ibi Celebrans reverentiam, Ministri et clerici, comprehensis acolythis, genuflexionem ad Crucem conficient. Si tamen Ministri fuerint Canonici in propria ecclesia utentur reverentia.

45. Postea Celebrans veniet ad faldistorium et sedebit, adstantibus sinistrae eius Presbytero assistente, Diacono et Subdiacono, qui servabunt eundem statum quem Celebrans, videlicet humeris ad altare conversis. Acolythi pergent ad abacum, in quo deponent candelabra, et una cum ceteris clericis se ordinabunt ad lineam ante abacum ipsum.

46. Monendus est clericus delegatus sustinendo extremitatem vestis Celebranti, quod cessabit officium eius statim ac perveniet ante altare Episcopus dioecesanus; recipiet extremitatem vestis praedictae tunc solum, quum, Sacro peracto, Celebrans discedet de altari, in sacristiam rediturus.

47. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, neque organa sonabunt, neque campanae festivo more, ut supra est praemonitum.

48. Episcopus in ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde procedet ad altare maius.

49. Quando Episcopus intrabit in presbyterium, assurget Celebrans.

50. Progressus ante faldistorium Episcopus, priusquam revereatur Crucem, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum. Ministri sacri se profunde inclinabunt ad Episcopum, si fuerint Canonici, sin minus genuflectent.

51. Canonici et ceteri de clero, qui sequebantur Episcopum, facta reverentia aut genuflexione ad Crucem altaris, recedent ad subsellia sua, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui locum sument prope Episcopum.

52. Clerici, quorum officium afferre ad thronum paramenta Episcopi, genua flectent prope altare.

53. Orante Episcopo, Celebrans sedebit, assurgente autem de oratione, assurget.

54. Fine orandi facto, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem (in quo actu Ministri reverentiam vel genuflexionem, ut supra, ad eum conficient) ad thronum accedet, ac transiens per chorum, vel priusquam conscendat thronum, non benedicet clerum.

55. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur duo Diaconi assistentes, sequentur autem caudatarius, sustinens posteriorem cappae extremitatem, et cubicularius.

56. Clerici duo faldistorium de medio presbyterio removebunt statim ac discesserit Episcopus, et reponent illud seorsim prope abacum.

57. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopi.

58. Episcopus, conscenso throno, sedebit; appropinquantibus autem clericis cum paramentis, sibi detrahet biretum, assurget, ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam.

59. Cubicularius expediet Episcopi extremitatem posteriorem vestis talaris, et recepta eius cappa, descendet de throno, et recedet in sacristiam, ubi illam complicabit, relaturus post Missam ad Episcopum.

60. Dignitates et Canonici non efficient circulum, quando parabitur Episcopus.

61. Diaconi assistentes Episcopum parabunt amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, super quo ponetur formale. Postea Diaconus primus assistens imponet eius capiti mitram.

62. Quando Episcopus induetur pluviali, Diaconus mitram tollet Celebranti, qui cum Diacono et Subdiacono procedet ad altare; et facta ibi ad Crucem reverentia a Celebrante, et ge-

nuflexione aut reverentia a Ministris, recedet cum eis seorsim ante altare, in latus evangelii.

63. Presbyter assistens Celebranti manebit in latere epistolae, post faldistorium Celebrantis ipsius.

64. Episcopus assurget, descendet de throno, et non benedicens clerum procedet ad altare, adstantibus eius lateribus Diaconis assistentibus, qui attollent eius fimbrias pluvialis, sequente caudatario et cappellano a mitra.

65. Ante gradus altaris Episcopo adstanti tolletur mitra a secundo Diacono assistente.

66. Celebrans discedet a Ministris, et aggregabitur Episcopo a sinistris eius.

67. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum, et Ministri Celebrantis post Celebrantem ipsum, advertentes ut absint ab eodem tres aut quatuor passus, et nisi fuerint Canonici, procumbent in genua. Ceteri cappellani Episcopi genuflectent post Diaconos assistentes. Presbyter assistens Celebranti genuflectet loco supra indicato, nisi fuerit Canonicus, secus stabit, clerico a latere eius genuflexo, qui respondebit ei in confessione.

68. Episcopus approximabit ad altare, simul cum Celebrante inchoabit Missam, eique respondebit Celebrans, qui in *Confiteor*, ad verba *tibi, Pater*, ac *te, Pater*, convertetur aliquantulum ad Episcopum.

69. Diaconi assistentes confessionem recitabunt inter se. Idem facient Ministri Celebrantis. Presbyter assistens Celebranti recitabit eam cum clerico supradicto. Cappellani Episcopi idem facient inter se.

70. In choro recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis.

71. Celebrans, postquam responderit *Amen* ad *Indulgentiam* etc., salutabit Episcopum, discedet ab eo, et redibit ad Ministros suos, qui, si genuflexerant, consurgent et se collocabunt a lateribus eius, qui prosequetur cum illis recitare versiculos *Deus, tu conversus* etc.

72. Profecto a latere Episcopi Celebrante, iterum accedent ad eius latera Diaconi assistentes, quibuscum prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* etc.

73. Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo, et redibunt prope eum, secuturi deinde ad thronum.

74. Episcopus, dicto *Oremus*, nihil aliud adiiciet; reverebitur Crucem, et a primo Diacono assistente reponetur ei

mitra. Postea, nullam reverentiam faciens, nec benedicens clerum, ad thronum ascendet, comitatus et secutus a Ministris praedictis, ibique sedebit.

75. Quando Episcopus ad thronum ascendet, Celebrans, medius inter sacros Ministros, ad altare ascendet, recitans orationem *Aufer a nobis* etc., et altare tantum osculabitur; deinde a Diacono mitra ei reponetur. Celebrans, facta reverentia ad Crucem, et Ministri genuflexione aut reverentia, descendent a latere de altari, et venient ad faldistorium, in quo Celebrans sedebit.

76. Aderit prope faldistorium Celebrantis clericus cum Missali, itemque prope thronum aderunt cappellani cum libro et scotula pro Episcopo, ut superius innutum est.

77. Celebranti in faldistorio sedenti Diaconus tollet mitram: Celebrans assurget, et a sinistris suis convertetur ad altare.

78. Quum a Diacono mitra nudatus fuerit Celebrans, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget.

79. Hoc ipso tempore, a clericis duobus reponetur in medio presbyterio cum pulvinis faldistorium, in quo genuflectet Episcopus.

80. Celebrans et Episcopus legent e Missali introitum, et ad prima verba facient Crucis signum versus librum dextera, sinistram pectori applicantes.

81. Diaconus et Subdiaconus adstabunt a lateribus Celebrantis, aliquantulum retro, et Presbyter assistens a dexteris eius, et quid legere e Missali debeat, ipsi indicabit.

82. Postquam Celebrans et Episcopus legerint introitum, recitabunt uterque cum Assistentibus et cum Ministris alternatim *Kyrie*, itemque clerus in choro.

83. Episcopus, postquam recitaverit *Kyrie*, sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra: deinde assurget, atque eodem, ac supra, comitatu descendet de throno, nullam donans benedictionem clero, ad faldistorium sibi praeparatum, ibique secundus Diaconus assistens mitram ei tollet, quum cantores cessabunt a cantu *Kyrie*.

84. Episcopo ante altare progresso, Diaconus et Subdiaconus locum sument post Celebrantem, qui, conversus super dexteram suam, cantabit versus populum *Dominus vobiscum*. Idem Celebrans super sinistram suam convertetur ad altare, ac tono feriali cantabit orationem respondentem.

85. Ad cantum orationis omnes genuflectent, exceptis Celebrante et Ministris eius, qui stabunt, videlicet Presbytero assistente, Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui eidem Celebranti assistent. Quando Episcopus genuflectet in faldistorio, advertent Diaconi assistentes, ut in faldistorio extendant fimbrias pluvialis eius.

86. Completa oratione, assurget Episcopus, cumque ipso ceteri omnes, qui genuflexerant, reverebitur Crucem altaris, reponetur ei mitra a primo Diacono assistente, et associatus, ut supra, ascendet in thronum, ibique sedebit.

87. Sedente Episcopo, sedebunt etiam clerus in choro et Assistentes.

88. Celebrans, postquam cantaverit orationem, convertetur seper sinistram suam, sedebit in faldistorio, cooperietur mitra a Diacono, et ab ipso recipiet gremiale super genibus.

89. Interim a clerico vel a Caeremoniario tradetur Epistolarium Subdiacono.

90. Presbyter assistens Episcopo, ubi in thronum ascenderit Episcopus, descendet de stallo suo, prodibit in medium presbyterium, reverebitur Crucem, deinde Episcopum ante thronum, conscendet thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

91. Subdiaconus, post ascensum Episcopi in thronum, accepto Epistolario, ut supra, reverebitur Celebrantem, procedet ante altare, faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum, et perget ad epistolam cantandam, quo ordine declaratum est cap. VIII, art. I, n. 75 libri huius.

92. Diaconus cum Presbytero assistente, quando discedet Subdiaconus ad cantandam epistolam, salutabunt Celebrantem, et recedent ad scamnum sibi praeparatum, ubi sedebunt, ea tamen animadversione, quae superius tradita est, ut Presbyter assistens sedeat propius Episcopum, iuxta situm scamni praedicti.

93. Duo cappellani, qui inservient a libro et scotula, sub finem epistolae, in promptu erunt prope secundum Diaconum assistentem, librum et scotulam sustinentes.

94. Item aderit prope Celebrantem clericus cum Missali, quo Celebrans utetur.

95. Cantata epistola, Subdiaconus claudet librum, redibit in medium presbyterium, conficiet genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad altare, veniet ante Celebran-

tem, reverebitur ipsum, tradet Epistolarium Caeremoniario vel clerico, a quo comitatus fuerit, et acceptum a clerico Missale Celebrantis sustinebit apertum ante Celebrantem legentem.

96. Quum Subdiaconus compleverit cantum epistolae, Presbyter assistens Celebranti nudabit caput, assurget, biretum relinquet suo loco in scamno, et ad sinistram Celebrantis accedet, ut assistat ipsi in lectione epistolae, gradualis, sequentiae, *Munda cor meum* et evangelii.

97. Cantata epistola, se sistent Episcopo cappellani cum Missali et scotula: Episcopus leget epistolam, graduale, sequentiam, et iunctis manibus *Munda cor meum* atque evangelium.

98. Quando Episcopus leget epistolam et reliqua, ut supra, Assistentes stabunt; sedebunt autem quum compleverit lectionem praedictam et discesserint cappellani cum libro et scotula.

99. Cantata epistola, ut supra, Celebrans leget epistolam etc.; post lectionem autem praedictam, Subdiaconus restituet Missale clerico, a quo acceperit, et una cum Presbytero assistente, facta reverentia ad Celebrantem, venient ad scamnum, et sedebunt ordine superius innuto, et caput bireto cooperient.

100. Item, postquam Episcopus legerit epistolam cum reliquis supra enumeratis, recedent de throno duo cappellani cum libro et scotula, et Assistentes sedebunt. Si candelae distribuantur, servabitur quod hoc cap. IX, art. II, n. 73 et seqq., tradidimus.

101. Sub finem cantus sequentiae, caput aperiet Diaconus, assurget, Evangeliarium accipiet, transiens autem ante Celebrantem, reverebitur eum, deinde, procedens ferme ad medium altaris, genuflexionem ad Episcopum aut reverentiam conficiet; progressus ante altare genuflexionem aut reverentiam ad Crucem. Ascendet ad altare, ponet in media mensa librum evangeliorum, et genibus flexis in extremo suppedaneo, recitabit iunctis manibus *Munda cor meum* etc.

102. Dum Diaconus assurget recepturus librum evangeliorum, nudabunt caput Presbyter assistens et Subdiaconus, qui se sistent Celebranti, et reverentiam conficient. Presbyter assistens consistet a sinistris Celebrantis; Subdiaconus contra ipsum. Acolythi iunctis manibus sequentur Subdiaconum, et a lateribus eius subsistent.

103. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc., assurget, accipiet Evangeliarium, genuflexionem faciet aut reverentiam, descendet de altari, et recta perget ad Celebrantem. Diaconus aggregabit se a sinistris Subdiaconi, et acolythis, qui omnes reverentiam ad Celebrantem conficient. Procedent deinde iunctim ante altare, et peragent respective reverentiam vel genuflexionem: venient ante thronum, et conficient reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, tum pergent ad cantandum evangelium, ordine tradito cap. VIII. art. I, n. 100, libri huius.

104. Profectis de throno Ministris, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget et stabit iunctis manibus dum cantabitur evangelium.

105. Quando praedicti Ministri discedent de throno, tolletur Celebranti gremiale et mitra a suo Caeremoniario. Celebrans ad cantum evangelii assurget.

106. Cantato evangelio, Diaconus claudet librum, quem apud se retinebit Subdiaconus.

107. Interim prope thronum aderunt duo cappellani cum libro et scotula; prope Celebrantem clericus cum Missali.

108. Ministri et acolythi, ordine supra demonstrato, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum conficient, dein procedent ante altare, ubi genuflexionem pariter facient aut reverentiam, et Subdiaconus tradet librum acolytho cuidam: venient postea ante Celebrantem, et reverentia eum honorabunt.

109. Acolythi redibunt ad abacum, et Ministri unus post alium consistent ante Celebrantem, qui cantabit *Dominus vobiscum*, et conversus ad altare super sinistram suam cantabit *Oremus*, et e Missali leget offertorium.

110. Cantato a Celebrante *Oremus,* Diaconus et Subdiaconus accedent ad eius latera, ut ad introitum.

111. Cantato, ut supra, *Oremus* a Celebrante, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra. Se sistent ante ipsum cappellani cum scotula et libro, ex quo leget versiculum offertorii, quo lecto, recedent cappellani, et scotulam librumque deponent.

112. Praesto erunt familiares nobiles cum instrumentis lotionis, ac thuriferarius cum thuribulo.

113. Lecto offertorii versiculo, Celebrans conversus super dexteram suam sedebit in faldistorio, ac Diaconus reponet ei mitram. Postea Diaconus consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Celebrantis, humeris ad altare conversis.

114. Qui clericus Missale sustinebat ante Celebrantem, reportabit illud ad abacum, clausum ponet super cussino vel legili, et adiunget etiam Canonem pontificalem.

115. Sedente Celebrante, Presbyter assistens ex abaco accipiet utraque manu cussinum cum Missali et Canone, cooperiet haec fimbriis pluvialis, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem reverebitur eum, genuflexionem deinde aut reverentiam conficiet ad Episcopum praeteriens thronum, et reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris ante gradus; conscendet suppedaneum, ponet cussinum seu legile super mensa in latere evangelii, Missale aperiet ad Missam, quae celebrabitur, et supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique Celebrantem exspectabit.

116. Euntem, ut supra, ad altare Presbyterum assistentem sequentur duo familiares nobiles Celebrantis, vel duo clerici, quorum alter deferet urceum cum pelvi, alter lancem cum mantili.

117. Postquam Presbyter assistens transierit ante Celebrantem, Diaconus e Celebrantis digito educet annulum, quem retinebit apud se. Familiares nobiles aut clerici cum instrumentis lotionis se sistent Celebranti cum debitis reverentiis: Ministri accipient mantile, et in gremio Celebrantis extendent: familiaris ille, qui sustinebit urceum, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: haec familiares peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi Ordinarii, qui aderit. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri.

118. Familiares nobiles, seu clerici reverentiam ante Celebrantem iterabunt, et redibunt ad abacum, in quo reponent instrumenta praedicta.

119. Diaconus annulum reponet digito dextro annulari Celebrantis.

120. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget ad abacum, accipiet Calicem cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa cum corporali, et afferet ad altare, ubi curabit adesse quo momento perveniet illuc Celebrans.

121. Acolythus unus accipiet ampullas cum pelvicula ex abaco, sequetur Subdiaconum euntem ad altare, eas ponet in mensa, et consistet in angulo altaris a latere epistolae, postquam Subdiaconus Calicem super mensam posuerit.

122. Celebrans, postquam ei repositus erit annulus, surget de faldistorio et procedet ad altare, adstantibus a dextris eius Diacono, a sinistris Caeremoniario suo, sequente clerico a

mitra. Priusquam perveniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui nequaquam benedicet eum, sed respondebit salutationi assurgens aliquantulum et caput inclinans. Diaconus reverentiam aut genuflexionem, clericus a mitra genuflexionem conficiet ad Episcopum. Assistentes Episcopo consurgent, et Presbyter assistens ad Episcopi dexteram accedet.

123. Ubi Celebrans ante altare venerit, Diaconus tollet ei mitram. Celebrans reverebitur Crucem, et Diaconus genuflexionem conficiet aut reverentiam. Ascendent ad altare, quod Celebrans osculabitur in medio. Ibi aderit Subdiaconus cum Calice. Diaconus corporale educet de bursa, quam ponet loco solito, explicabit corporale in media mensa, deinde Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae legenda quaeve facienda sint, Canonem sustinens super altari. Diaconus vinum in Calicem infundet, Subdiaconus aquam, non petens benedictionem ab Episcopo aut a Celebrante. Hic autem nullum efficiens Crucis signum super aquam, recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae.*

124. Quando Celebrans ad altare procedet, thuriferarius sequetur eum, et cum debitis genuflexionibus perget ad thronum. Conscenso autem throno, tradet naviculam Presbytero assistenti, qui adstabit Episcopo dextrorsum, et apertum thuribulum, genibus flexis, Episcopo praesentabit. Presbyter assistens incensum sine osculis ministrabit Episcopo, qui demittet illud in thuribulum, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et cum benedictione.

125. Subdiaconus, postquam in Calicem infuderit aquam, de altari descendet, conficiet genuflexionem aut reverentiam in medio, et conscendet suppedaneum ad sinistram Celebrantis, ut planetam eius attollat in thurificatione altaris.

126. Thuriferarius thuribulum referet ad altare, et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui oblata et altare adolebit ritu usitato.

127. Presbyter assistens Celebranti amovebit ab altari cussinum seu legile cum Missali et Canone, quando incensabitur altare in latere evangelii.

128. Aderit interea prope altare clericus cum mitra Celebrantis, et familiares nobiles, vel duo clerici cum apparatu lotionis.

129. Celebrans, thurificatione peracta, reddet Diacono thuribulum.

130. Caeremoniarius Celebrantis reponet eius capiti mitram, qua imposita, Diaconus duplici ductu adolebit Celebrantem.

131. Postquam Diaconus thurificaverit Celebrantem, thuribulum restituet thuriferario. Diaconus cum Subdiacono ascendent in gradum superiorem ad latera Celebrantis, et extensum ante ipsum sustinebunt mantile. Presbyter assistens Celebranti approximabit eius lateri dextero, et porriget mantile sine osculis ad extergendas manus. Unus ex eius familiaribus aut clericis ministrabit ei lotionem. Quum absterserit manus, tolletur ei mitra a Diacono, qui postea cum Subdiacono sequentur eum ad medium altaris, stantes unus post alterum.

132. Dum Diaconus adolebit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo, manu sustinens biretum, descendet ante thronum. Veniet illuc etiam thuriferarius, qui recipiet ad eo biretum et tradet turibulum, quo ipse Presbyter assistens thurificabit Episcopum triplici ductu, reverentiam peragens ante ac post thurificationem eius.

133. Episcopus assurget, iunctisque manibus excipiet incensationem; postquam thurificatus erit, sedebit rursus. Advertet, ne benedicat Presbyterum assistentem post incensationem.

134. Presbyter assistens reddet thuribulum thuriferario, et ab ipso resumet biretum suum: tum se recipiet ad locum suum in chorum, functus iam officio assistentiae. Thuriferarius autem reportabit thuribulum ad abacum vel in sacristiam.

135. In thurificatione Episcopi consurgent Assistentes et chorus, sedente autem Episcopo, considebunt omnes, ut ante.

136. Presbyter assistens Celebranti advertat, ut amoveat Canonem a cussino seu legili, quando Celebrans recitaturus erit orationem secretam e Missali, et reponat deinde pro reliqua Missa. Ante praefationem, Caeremoniarius tollet pileolum Celebranti, quod super abacum reponet.

137. Paullo ante quam incipiatur praefatio, secundus Diaconus assistens mitram tollet et primus pileolum (1) Episcopo, qui assurget ad *Per omnia saecula* ante praefationem, ac deinde recitabit *Sanctus* cum Assistentibus suis, quod fiet etiam a clero.

138. Sub finem praefationis, in promptu erunt clerici cum intorticiis e cera lutea pro elevatione.

---

(1) Vide notam ad n. 151, pag. 160.

139. Clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

140. Recitato *Sanctus*, Episcopus sedebit, et primus Diaconus assistens pileolum ac mitram eius capiti reponet.

141. Clerici cum intorticiis procedent ante altare, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum. dirimentur et genuflectent a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, et genuflexi manebunt usque ad totam communionem.

142. Episcopus assurget, de throno descendet, et non benedicens clerum veniet ad faldistorium ante altare. Ibi a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et pileolo a primo, postquam genua flexerit (1) in faldistorio, eoque statu manebit donec cantatum erit *Pax Domini* ante *Agnus Dei*. Diaconi assistentes extendent super faldistorio fimbrias pluvialis, postea flectent genua a lateribus eius.

143. Advertat Subdiaconus, ut recedat aliquantulum versus partem epistolae, ne tergum directe vertat ad Episcopum.

144. Idem Subdiaconus in elevatione thurificabit SS. Sacramentum, et accipiet thuribulum, in quo positum iam sit incensum a thuriferario, vel a Caeremoniario.

145. Cantato a Celebrante *Pax Domini* etc., ac responso a choro *Et cum spiritu tuo*, Episcopus assurget, genuflexionem faciet utroque genu (2) ad SS. Sacramentum, idemque facient Assistentes eius. Diaconus primus assistens reponet ei pileolum et mitram.

146. Redibit ad thronum Episcopus, ibique sedebit. Secundus Diaconus assistens tollet ei mitram, primus pileolum, assurget, ac tum incipiet chorus cantare *Agnus Dei* etc.

147. Celebrans cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus et clerus in choro recitabunt *Agnus Dei*.

148. Cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam, et redibunt prope secundum Diaconum assistentem.

149. Quum Celebrans consummaverit Calicem, Episcopus sedebit, eique e Diacono primo assistente reponetur pileolus et mitra.

150. Clerici cum intorticiis consurgent, ibunt ante altare, genuflectent ad Crucem, deinde ad Episcopum, et redibunt

---

(1) Vide notam ad n. 244, pag. 191.

(2) Vide notam ad n. 164, pag. 161.

ad abacum, vel in sacristiam, ubi exstinguent ac deponent intorticia.

151. Se sistent cappellani cum libro et scotula ante Episcopum, qui leget ℣. *Communio*, postea recedent, advertentes ut sumant ex abaco librum alterum pro absolutione, nisi ritus iste insertus sit ad calcem Missalis.

152. Clericus recipiet mitram Celebrantis, et aderit prope gradus altaris.

153. Presbyter assistens Celebranti, dum ab ipso Celebrante accipietur ablutio, ponet Canonem apertum ad pedem Crucis, et Missale super cussino seu legili, quod referet ad latus epistolae, et porriget mantile Celebranti.

154. In promptu etiam erunt familiares nobiles, vel clerici cum instrumentis lotionis pro Celebrante.

155. Celebrans coopertus mitra lavabit manus, dein mitram dimittet et leget *Communio*. Subdiaconus absterget Calicem, complicabit corporale, et omnia * rite composita referet ad abacum.

156. Quando Celebrans leget, ut supra, *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, ac veniet ad fadistorium ante altare, ubi secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

157. Episcopus stabit, exspectans donec Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

158. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, genuflectet Episcopus, et Diaconi assistentes extendent super faldistorio fimbrias eius pluvialis.

159. Ad orationem genuflectent omnes, ut ad primam ante epistolam.

160. Cantato *Postcommunio*, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

161. Episcopus redibit ad thronum, et sedebit: secundus Diaconus assistens tollet ei mitram; deinde rursus assurget.

162. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

163. Celebrans subiungent orationem *Placeat* etc., post quam osculabitur altare, dein versus cornu evangelii recitabit evangelium S. Ioannis.

164. Ad verba illa *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet uno genu in cathedra sua, ideoque poterit supponi pulvinus.

165. In promptu erit prope altare clericus cum mitra Celebrantis, clericus alter, qui sustineat extremitatem posteriorem eius vestis, aliique clerici quatuor, qui eum comitentur ad sacristiam, siquidem acolythi manebunt in presbyterio, ut Episcopo in absolutione inserviant.

166. Recitato evangelio, sedebit Episcopus, ac rursus operietur mitra a primo Diacono assistente.

167. Celebranti, absoluta recitatione evangelii, reponetur mitra a Diacono. Medius inter Ministros descendet de altari, convertetur ad ipsum, et reverentiam profundam ad Crucem faciet, dum Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, qui receptis biretis caput operient in aditu presbyterii: clerici, qui comitabuntur aut praecedent Celebrantem, conficient genuflexionem.

168. Deinde Celebrans cum Ministris et clericis peragent respective reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui assurget aliquantum, et reverentiae Celebrantis respondebit se inclinans.

169. Celebrans cum Ministris et clericis redibit in sacristiam, ordine in principio declarato, ubi paramenta dimittet, ut praecedenti cap. VIII, art. II, n. 290.

170. Episcopus absolutionem peraget super tumulum sive super castrum doloris vel super cadaver, eodem ordine ac superius, hoc cap. IX, art. III.

171. Relate ad assistentiam heic descriptam, observetur animadversio innuta circa finem cap. VIII. art. II, n. 303, quae valet etiam pro casu praesenti.

Articulus VII.

De assistentia ab Episcopo cappa induto praestanda Missae solemni de requie ab Episcopo extraneo celebratae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ante altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur genuflexorium ornatum strato et pulvinis, ut praecedenti cap. IV, vel faldistorium cum pulvinis violaceis.

2. Altari applicabitur pallium respondens colori Officii currentis, eiusdemque coloris erit conopaeum, quod ornabit tabernaculum, ubi conditum erit SS. Sacramentum. In can-

delabris maioribus aderunt cerei ex alba cera; qui ardebunt saltem quo tempore Episcopus adorabit SS. Sacramentum, ut in accessu ad ecclesiam, ita in discessu ex eadem.

Apud altare maius. — 3. Thronus parabitur lodicibus et baldachino coloris violacei, ut hoc capite, art. V praecedenti; aderunt tria scabella pro Assistentibus: gradus sternentur tapeto coloris violacei. Prope thronum ponetur pulvinus e panno violaceo, utendus ab Episcopo.

4. Pavimentum presbyterii nullo cooperietur tapeto. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi, quando genuflectet.

5. Altare instruetur pallio nigro, tobaleis, quarum superior latera prorsus cooperiet, ac tapeto violaceo super gradibus. Aderunt sex candelabra ex aurichalco aut ex aere non argento neque auro colorata, cum Cruce simili, neque ipsis aliud interponetur ornamentum. Cerei sunto ex cera lutea seu communi.

6. In latere epistolae ante gradus altaris locabitur pro Celebrante faldistorium ornatum veste aequali paramentis. Faldistorio supponetur exiguum tapetum e panno violaceo.

7. In eodem epistolae latere aderit scamnum sine suppedali. instructum brevi postergali, et contectum panno laneo violaceo pro sacris Ministris.

8. Ex eadem parte, prope parietem, ponetur abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur quae opus sunt ad functionem, nempe Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: intorticia ex cera lutea pro elevatione, quatuor numero: urceus cum pelvi, et mantile in lance: cussinus aut legile pro Missali: Missale cum veste aequali paramentis pro Celebrante, in cuius fine additus exsistet ritus absolutionis: Evangeliarium et Epistolarium cum veste, ut supra: alterum Missale cum veste simili pro Episcopo: scotula cum candela ex cera alba pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: alter similis pro Episcopo: thuribulum cum navicula: candelae ex cera alba distribuendae clero, et intorticium distinctum pro Episcopo, alterum pro Celebrante: ad absolutionem peragendam post Missam praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspergillo: pluviale pro Celebrante, et Rituale formae grandioris, instructum veste simili paramentis, si Missali absolutionis ritus non sit insertus.

9. Si absolutio peragetur ad castrum doloris preparatum in media ecclesia, vel super cadaver, praeparabitur faldistorium cum tegumento nigro super exiguo tapeto nigro aut violaceo, ad caput cadaveris vel castri doloris ; sin autem fiet super tumulum aut super pannum nigrum, ponendum ante altare, tumulus ipse seu pannus niger, collocandus ante altare post Missam, praeparabitur seorsim.

10. Prope latus evangelii statuetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Ordinarius, qui assistet Officio, fuerit Metropolitanus.

11. Quod si nec erit Archiepiscopus, et absolutio peragetur super cadaver vel super castrum doloris, praeparabitur Crux hastilis prope abacum; quae praeparabitur etiam si adesset Crux archiepiscopalis, quando absolutionem exsequetur Celebrans. Ad cancellos seu balaustrium aderunt sex candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera lutea.

In sacristia. — 12. Disponentur super altari paramenta nigri coloris pro Celebrante, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore eisdem paramentis. In latere evangelii ponetur mitra linea alba cum vimpa seu velo pro cappellano, mitram gestante.

13. Ante altare vel alio loco, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis super exiguo tapeto. Poterunt praeparari duo pulvini e panno violaceo in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopus celebrans vellet peculiariter orare ante et post Missam.

14. In una ex mensis sacristiae disponentur paramenta nigri coloris pro Ministris, nempe pluviale pro Presbytero assistente, pro Diacono autem et Subdiacono bini manipuli, dalmatica cum stola, tunicella, bina cingula, binae albae binique amictus; insuper tria bireta pro Ministris praedictis. Urceus cum pelvi et mantile in lance; Canon pontificalis et scotula pro Celebrante. Duo candelabra cum candelis e cera lutea pro acolythis. Superpellicea, quae satis sint pro numero clericorum inservientium. Vasculum Aque sanctae cum aspergillo, adhibendum in Episcopi ad ecclesiam accessu.

§ 2. *De functione.*

15. Ante functionem signum dabitur campanis, brevi tempore luctuose pulsandis, pro consuetudine cuiusque loci.

16. Missa solemnis celebrabitur post Officium matutinum, seu post Nonam, et post Missam feriae aut vigiliae, si forte incideret.

17. Sono campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo associandi Episcopum, ut cap. IV libri huius.

18. De modo parandi Episcopum celebrantem, de accessu eiusdem ad altare, de accessu Episcopi ad ecclesiam et ad altare SS. Sacramenti, quia nulla occurrit variatio, servabitur quod traditum est praecedenti cap. VIII, art. II, et hoc cap. IX, art. IV.

19. Ad ingressum Episcopi in ecclesiam non sonabitur festivo more campanis, organa autem silebunt, ut loco citato notatum fuit.

20. Postquam adoraverit SS. Sacramentum, Episcopus procedet ad altare maius, quando autem intrabit in presbyterium, Celebrans assurget, mitram in capite retinens.

21. Episcopus, progressus ante faldistorium, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum, reverebitur deinde Crucem, genuflectet in faldistorio et brevi orabit.

22. Celebrans, orante Episcopo, rursus sedebit in faldistorio.

23. Ministri, pervenienti ad altare Episcopo et Celebrantem salutanti genuflectent, sin essent Canonici, reverentiam conficient.

24. Canonici et ceteri de clero, qui sequentur Episcopum, facta respective reverentia aut genuflexione ad altare, recedent ad stallum quisque suum, et genuflectent, exceptis Diaconis assistentibus, qui consistent prope Episcopum, ut fungantur officio suo.

25. Oratione peracta, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem, qui assurget ac salutationi respondebit, accedet ad thronum, nec benedicet clerum priusquam illuc ascendat.

26. Ministri Celebrantis, quando discedet Episcopus, respondebunt salutationi, ut supra.

27. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur duo Diaconi assistentes, et sequetur caudatarius, qui cappae extremitatem posteriorem sustinebit.

28. Clerici duo amovebunt de medio presbyterio faldistorium, in quo genuflexit Episcopus, et ponent illud seorsim.

29. Episcopus, conscenso throno, brevi tempore sedebit; deinde, capite nudato bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, assurget.

30. Surget etiam Celebrans, qui discedens de faldistorio suo, procedet ad altare, et priusquam veniat ad medium illius, reverebitur Episcopum, qui respondebit ei salutans. Ministri conficient ad Episcopum genuflexionem aut reverentiam.

31. Celebrans procedens ad altare habebit a dextris Presbyterum assistentem, a sinistris Diaconum; Subdiaconus incedet a sinistris Diaconi; sequetur clericus a mitra.

32. Celebranti, ante altare quum ventum erit, Diaconus tollet mitram. Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem, aut, si fuerint Canonici, reverentiam conficient, et consistent ante altare, ordine supra demonstrato.

33. Celebrans Missam exordietur, et respondebunt Ministri. Clericus cum mitra stabit post Celebrantem.

34. Episcopus, stans in throno, recitabit, ut Celebrans, confessionem cum Diaconis assistentibus. Hoc ipsum faciet clerus in choro.

35. Dicto *Oremus*, Celebrans ascendet ad altare; Presbyter assistens Celebranti recedet prope faldistorium; Diaconus transibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et uterque attollent aliquantulum eius vestium extremitatem anteriorem.

36. Episcopus hoc tempore sedebit cum Assistentibus suis.

37. Celebrans, quum ascenderit ad altare, osculabitur ipsum in medio, et Diaconus reponet ei mitram.

38. Interea praesto erunt prope thronum duo cappellani cum Missali et scotula pro Episcopo: item aderit prope faldistorium clericus cum Missali, pro Celebrante.

39. Celebrans, recepta mitra, reverentiam faciet ad Crucem, Ministri genuflexionem aut reverentiam. Deinde, conversus super dexteram suam, a latere cum Ministris descendet ad faldistorium, in quo sedebit. Ministri cum Presbytero assistente se sistent ante eum, et reverentiam conficient. Diaconus ei tollet mitram.

40. Celebrans assurget, et super sinistram suam convertetur versus altare. Presbyter assistens adstabit eius dexterae, Diaconus et Subdiaconus a lateribus, paullo retro. Se sistet ei clericus cum Missali, ex quo Celebrans leget introitum, mon-

strante ei Presbytero assistente, quae legere debeat. Celebrans incipiens introitum non signabit se; manu tamen sinistra pectori applicita, dextera Crucis signum faciet versus librum.

41. Eodem tempore se sistent Episcopo cappellani, alter cum scotula, alter cum libro. Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget, leget introitum, Crucis signum faciens versus librum.

42. Interim a clericis duobus reponetur in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

43. Postquam Episcopus legerit introitum, recedent duo praedicti cappellani, et referent ad abacum scotulam et librum.

44. Tum ab Episcopo cum Assistentibus, a Celebrante cum Ministris, et a clero in choro, alternatim recitabitur *Kyrie*.

45. In Missa de requie numquam a Canonicis fient circuli ante Episcopum.

46. Post *Kyrie*, Episcopus descendet de throno ad faldistorium in medium presbyterium, ibique adstabit.

47. Ubi Episcopus ad faldistorium descenderit, Diaconus locum sumet post Celebrantem, et Subdiaconus post Diaconum. Celebrans, conversus ad populum super dexteram suam, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde rursus convertetur ad altare.

48. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, Episcopus, Assistentes et clerus genua flectent, exceptis Presbytero assistente, Ministris et Caeremoniario, qui stabunt cum Celebrante, et clerico, qui sustinebit Missale eidem Celebranti.

49. Celebrans tono feriali cantabit orationem praescriptam.

50. Oratione cantata, sedebit Celebrans, eique a Diacono reponetur mitra et gremiale.

51. Episcopus post orationem assurget, reverentiam faciet ad altare, et non benedicens clerum redibit in thronum, ubi sedebit, et caput bireto cooperiet.

52. Statim ac de altari discesserit Episcopus, clerici duo removebunt de medio faldistorium, quo usus erit Episcopus, et reponent illud seorsim.

53. Sedente in throno Episcopo, Subdiaconus recipiet Epistolarium, et facta ad Celebrantem reverentia, procedet ante altare, faciet genuflexionem aut reverentiam ad Crucem, deinde conversus ad Episcopum faciet genuflexionem, et perget ad cantandam epistolam, ritu superius descripto, cap. VIII, art. I, n. 75.

54. Diaconus et Presbyter assistens Celebranti, statim ac de altari discesserit Episcopus, praemissa ad Celebrantem reverentia, pergent ad scamnum sibi praeparatum, ibique sedebunt, servantes ordinem supra demonstratum, et caput bireto cooperient.

55. Postquam Episcopus ad thronum pervenerit, Presbyter assistens Episcopo descendet de stallo, quod occupabat in choro, prodibit in medium presbyterium ante altare, et salutabit Crucem; procedet deinde ante thronum, reverebitur Episcopum, ascendet in thronum, et sedebit in scabello, ad assistentiam praestandam.

56. Sedente Episcopo, considebit etiam clerus in choro.

57. Sub finem cantus epistolae, clericus in promptu habebit Missale Celebrantis prope faldistorium; praesto etiam erunt apud thronum duo cappellani cum Missali et scotula pro Episcopo.

58. Absoluto epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, redibit ante altare, genuflexionem aut reverentiam faciet ad Crucem, convertetur versus thronum, ex exsequetur genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, ibit ante Celebrantem, reverebitur eum, et relinquet Epistolarium. Accipiet Missale et apertum sustinebit ante Celebrantem, ex quo ipse leget epistolam, graduale, sequentiam, *Munda cor meum* et evangelium.

59. Presbyter assistens Celebranti, finito epistolae cantu, assurget, atque accedet ad sinistram Celebrantis, ut assistat ipsi supradicta legenti.

60. Duo cappellani se sistent Episcopo cum libro et scotula, quando completus erit cantus epistolae, et ille epistolam leget ac reliqua, ut supra.

61. Assistentes throno consurgent quando Episcopus leget, ut supra.

62. Postquam Celebrans legerit evangelium, Subdiaconus Missale claudet ac tradet clerico, qui referet illud ad abacum. Postea Subdiaconus cum Presbytero assistente reverentiam conficient ad Celebrantem, recedent sessum ad scamnum suum, et caput cooperient.

63. Quando Episcopus legere desierit, ut supra, recedent duo cappellani cum libro et scotula. Assistentes autem sedebunt. Si candelae clero distribuentur, servabitur quod hoc cap. IX, art. II, sub n. 73 et seqq., traditum est.

64. Sub finem cantus *Dies irae*, caput nudabit Diaconus, assurget et recipiet Evangeliarium, quod afferet ad altare,

ideoque reverentiam exsequetur prius ad Celebrantem, deinde reverentiam aut genuflexionem versus Episcopum, priusquam perveniat ad medium altaris, postremo ad Crucem ante altare; conscendet suppedaneum, librum deponet in altari, flectet genua in extremitate suppedanei, et recitabit *Munda cor meum*. Assurget, librum accipiet, iterabit genuflexionem aut reverentiam ad Crucem in suppedaneo, et a latere ante Celebrantem descendet.

65. Dum Diaconus assurget ut recipiat Evangeliarium, Presbyter assistens et Subdiaconus caput nudabunt bireto, et acolythi iunctis manibus sequentur eos, et iunctim venient ante Celebrantem.

66. Diaconus redibit ante Celebrantem, et ibit cum Subdiacono et acolythis; conficient reverentiam ad Celebrantem, et procedent ante altare; peragent respective reverentiam vel genuflexionem ad Crucem, deinde venient ante thronum, et peragent genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum: demum procedent ad evangelium cantandum, quo ordine descripsimus n. 100 art. I capituli VIII.

67. Presbyter assistens Celebranti consistet a sinistris eius.

68. Quando Diaconus in eo erit, ut cantet evangelium, tolletur Celebranti gremiale et mitra a Caeremoniario suo; Celebrans autem assurget et convertetur versus Diaconum, qui cantabit evangelium.

69. Episcopus et ipse caput aperiet bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget.

70. Sub finem evangelii cantati, advertent in promptu esse cappellani cum libro et scotula prope thronum, et clericus cum Missali Celebrantis apud faldistorium.

71. Completo cantu evangelii, Diaconus claudet librum, quem sustinebit Subdiaconus, et una cum acolythis conficient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, deinde ante altare: tum venient ante Celebrantem, et reverentiam conficient. Subdiaconus librum tradet alteri ex acolythis. Diaconus locum sumet post Celebrantem, et Subdiaconus post Diaconum.

72. Celebrans convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum*, et super sinistram suam conversus ad altare cantabit *Oremus*, postea leget versiculum offertorii. Cantato a Celebrante *Oremus*, Ministri accedent ad latera eius.

73. Interea praesto erunt familiares nobiles vel clerici duo pro manuum ablutione Celebrantis: in promptu etiam

erit thuriferarius cum thuribulo apud altare in plano lateris epistolae.

74. Quum Celebrans cantaverit *Oremus*, Episcopus sedebit, operiet caput bireto, et e libro, quem ei praesentabunt cappellani praedicti, leget offertorium. Assistentes adstabunt donec Episcopus offertorium leget, deinde sedebunt. Idem cappellani postquam Episcopus legerit offertorium, referent ad abacum librum et scotulam.

75. Sedente Episcopo, sedebit clerus in choro.

76. Celebrans, lecto offertorio, conversus super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a Diacono reponetur ei mitra: Diaconus locum sumet a dextris. Subdiaconus a sinistris eiusdem Celebrantis.

77. Qui clericus sustinebat Missale Celebranti, referet illud ad abacum, et ponet cum Canone super cussino seu legili.

78. Sedente Celebrante, Presbyter assistens perget ad abacum, utraque manu accipiet cussinum cum Missali et Canone, haec fimbriis pluvialis cooperiet, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem, reverebitur eum; genuflexionem deinde aut reverentiam faciet ad Episcopum, transiens versus thronum, et genuflexionem aut reverentiam ad Crucem altaris ante gradus; tum ascendet in suppedaneum, cussinum vel legile ponet super mensa in latere evangelii, aperiet Missale ad Missam, quae celebrabitur, ac super Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique exspectabit Celebrantem.

79. Euntem ad altare Presbyterum assistentem sequentur familiares nobiles, aut clerici, qui deferent urceum cum pelvi et mantile pro Celebrante, ante quem consistent. Diaconus annulum e Celebrantis digito educet. Deinde Diaconus et Subdiaconus accipient mantile, et extensum sustinebunt in gremio Celebrantis, cuius super manus aquam stans effundet familiaris aut clericus. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri. Post manuum ablutionem, familiares, sive clerici, iterabunt reverentiam ad Celebrantem, et redibunt ad abacum, in quo reponent res supra indicatas. Diaconus annulum rursus inseret Celebrantis digito annulari.

80. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget ad abacum, et Calicem accipiet cum purificatorio, Patena, hostia, palla, bursa cum corporali, et afferet ad altare, curans ut adsit illic, quo momento perveniet Celebrans.

81. Acolythus unus accipiet ampullas cum pelvicula ex abaco, sequetur Subdiaconum ad altare procedentem, easque

ponet in mensa, consistens in angulo a latere epistolae, postquam Subdiaconus Calicem ibi posuerit.

82. Celebrans, postquam annulum resumpserit, surget de faldistorio et procedet ad altare, adstantibus Diacono a dextris et Caeremoniario a sinistris eius; sequetur clericus a mitra. Priusquam perveniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui salutationi respondebit nudando caput bireto, et assurgendo aliquantum de sede, ut se illi inclinet. Diaconus faciet genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, clericus a mitra genuflexionem. Assistentes Episcopo ad hanc actionem assurgent.

83. Celebrans, ante altare progressus, mitra nudabitur a Diacono. Reverentiam ipse, et Diaconus genuflexionem aut reverentiam, ad Crucem conficient. Ascendent ad altare, et mensam Celebrans in medio osculabitur. Aderit ibi Subdiaconus cum Calice, ut supra, et Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei, quae dicenda quaeve facienda sint, sustinens Canonem, Diaconus vinum in Calicem infundet, Subdiaconus aquam, benedictionem non petens ab Episcopo neque a Celebrante. Celebrans tamen dicet orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc.

84. Post oblationem Calicis, Subdiaconus descendet de altari peraget genuflexionem aut reverentiam ad Crucem, ascendet ad sinistram Celebrantis, ut incensationis tempore attollat eius planetam.

85. Celebrans incensum demittet in thuribulum sibi praesentatum a thuriferario non genuflexo, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et cum benedictione. Postea Celebrans ipse thurificabit oblata et altare, solito ritu.

86. Presbyter assistens ab altari amovebit Missale cum Canone in cussino seu legili, dum latus evangelii eiusdem altaris incensabitur.

87. Adstabit prope gradus altaris clericus cum mitra, et in promptu erunt etiam familiares nobiles, vel clerici duo, pro manuum ablutione Celebrantis.

88. Celebrans, peracta altaris thurificatione, tradet Diacono thuribulum.

89. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram, et Diaconus eum duplici ductu adolebit, postea thuribulum restituet thuriferario, qui referet illud ad thronum.

90. Presbyter assistens Episcopi descendet ante thronum, et Episcopum ipsum stantem triplici ductu thurificabit, et quin ad thronum revertatur, ad stallum suum in choro se recipiet.

91. Thurificato Celebrante, Diaconus cum Subdiacono ascendent in gradum superiorem ad latera Celebrantis, accipient mantile, quod extensum ante Celebrantem sustinebunt, et unus familiarium eius, vel clericus, effundet aquam super manus ipsius. Celebrans manus absterget, ac mantile restituet Diacono, hic reddet familiari nobili vel clerico, qui una cum socio redibunt ad abacum, et res in lotione adhibitas deponent. Sub finem psalmi *Lavabo*, Diaconus tollet Celebranti mitram, quae a clerico referetur ad abacum.

92. Celebrans ad medium altaris redibit, sequentibus Diacono et Subdiacono, post eum stantibus uno post alium, et prosequetur Missam.

93. Priusquam Celebrans incipiat cantum praefationis, tolletur ei pileolus. Clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis iu usum Episcopi, quando genuflectet.

94. Praefationis initio, Episcopus deponet biretum et pileolum, quae tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Cum ipso consurgent Assistentes et clerus in choro.

95. In promptu erunt clérici cum intorticiis e cera lutea ad *Sanctus*.

96. Cantata praefatione, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus, et clerus in choro alternatim.

97. Interim clerici, gestantes intorticia, procedent ante altare, genuflexionem conficient ad ipsum, deinde ad Episcopum, dirimentur genuflectentes a lateribus altaris, facie versa ad invicem, ne tergum ad Episcopum convertant, eoque statu manebunt usque ad totam communionem.

98. Episcopus, recitato *Sanctus*, de throno descendet, medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario, qui posteriorem extremitatem eius cappae sustinebit. Clerum non benedicet. Veniet ad faldistorium, ibique genuflectet. Diaconi assistentes extendent super faldistorio partem anteriorem cappae, et in genua procumbent a lateribus eius.

99. Subdiaconus, ubi Episcopus descenderit ad faldistorium, advertet ut recedat aliquantum versus cornu epistolae, ne tergum Episcopo directe convertat.

100. Idem Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, eamque ob causam recipiet thuribulum, in quo

praeventive positum sit incensum a Caeremoniario vel alio clerico.

101. Cantato a Celebrante *Pax Domini* etc., et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus, genuflexionem utroque genu conficiet ad SS. Sacramentum, quod aderit in altari (1), itemque Diaconi assistentes, caudatarius et cappellani, qui aderunt apud eum.

102. Episcopus redibit in thronum, capite nudato, ibique adstabit.

103. Cantorum chorus incipiet cantare *Agnus Dei,* quum Episcopus in thronum redierit.

104. Celebrans etiam cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus, et clerus in choro, recitabunt *Agnus Dei*, quum ipse Episcopus reversus erit in thronum.

105. Cappellani a libro et scotula advertent ut haec resumant, et praesto sint non longe a throno.

106. Quum Celebrans sumpserit Calicem, Episcopus sedebit, caput operiet pileolo et bireto, quod ei porrigetur a primo Diacono assistente.

107. Clerici sustinentes intorticia consurgent, ibunt ante altare, genuflexionem conficient ad Crucem, dein ad Episcopum, et revertentur ad abacum vel in sacristiam, ubi intorticia exstinguent ac deponent.

108. Se sistent Episcopo duo cappellani cum scotula et libro, ex quo leget ℣. *Communio*: tum cappellani praedicti recedent, et super abaco res indicatas reponent.

109. Interea clericus recipiet mitram Celebrantis, et praesto erit prope gradus altaris: in promptu etiam erunt familiares nobiles, vel clerici, pro manuum lotione Celebrantis eiusdem.

110. Dum Celebrans accipiet ablutionem, Presbyter assistens ponet Canonem ad pedem Crucis; et positum Missale super cussino seu legili transferet in latus epistolae, et manutergium porriget Celebranti.

111. Celebrans, coopertus mitra, lavabit manus, mitram dimittet, ac leget ℣. *Communio.*

112. Quando Celebrans leget, ut supra, *Communio*, Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget, descendet de throno, et veniet ad faldistorium ante altare.

---

(1) Vide notam ad n. 164, pag. 161.

113. Episcopus ibi stabit, exspectans dum Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

114. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, genuflectet Episcopus, et cum ipso ceteri omnes, quemadmodum dictum est de oratione ante epistolam.

115. Cantato *Postcommunio*. Episcopus assurget, salutabit altare, redibit in thronum, ibique adstabit.

116. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

117. Celebrans subiunget orationem *Placeat* etc., post quam osculabitur altare, et in latere evangelii recitabit evangelium S. Ioannis.

118. Ad verba illa *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet uno tantum genu versus altare in sua cathedra, et ad hanc rem poterit ipsi apponi pulvinus.

119. In promptu erit prope altare clericus cum mitra Celebrantis.

120. Sacro peracto, Celebrans a Diacono mitra cooperietur, reverentiam ipse ad Crucem, Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, et de altari cum Ministris ad faldistorium a latere descendet.

121. Celebrans absolutionem peraget super tumulum sive castrum doloris, vel super cadaver, in qua observabitur ordo descriptus hoc cap. IX, art. III, et describendus cap. V lib. VIII.

122. Illud tantum notandum est, quod si Celebrans accedet ad castrum doloris sive ad cadaver, accedet cum Ministris suis tantummodo, et Episcopus cum clero in choro remanebit. Celebrans proficiscens ad peragendam absolutionem, reverebitur Episcopum, qui respondebit ei nudando caput bireto et assurgendo aliquantulum. Episcopus et clerus in choro, in stando et in sedendo, tempore absolutionis, congruent cum ipso Celebrante.

123. Expleto absolutionis ritu, Celebrans cum suis Ministris ad sacristiam se recipiet, sacra paramenta dimissurus.

124. Reponetur a duobus clericis ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, amota prius lodice funerea vel lectica, si ibi pro absolutione apposita fuit.

125. Profecto Celebrante cum Ministris, et reposito ante altare faldistorio, Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit.

126. Post orationem, assurget, iterabit reverentiam ad Crucem, et a clero associatus SS. Sacramentum adorabit, et postmodum ad suas aedes revertetur.

LIBER VI.

De functionibus pontificalibus per annum.

TITULUS I.

De functionibus pontificalibus in cyclo liturgico occurrentibus.

CAPUT I.

DE ADVENTU

1. Quoniam Adventus tempus est luctus et moestitiae, adhibendus est color violaceus, et quicumque ex altari et choro removendus ornatus, qui laetitiam et festivitatem praeseferat.

2. Thronus Episcopi parabitur lodicibus sericeis coloris violacei, et gradus illius cooperientur tapeto e panno violaceo. In faldistorio, quo utetur Episcopus orandi causa, apponentur pulvini e serico violaceo. Altare ornabitur pallio violaceo, tapeto simili super gradibus, et inter candelabra non interponentur signa aut hermae Sanctorum nec reliquiaria cum ss. Reliquiis, nec vasa cum floribus.

3. Ornatus autem throni episcopalis servari poterit diebus etiam ferialibus, quibus occurrat aliud Officium de ritu duplici aut semiduplici, dummodo nullum incideret festorum solemnium, in quibus celebret Episcopus, aut assistat Missae solemni, ut fit in celebritate de Immaculata B. Virginis Conceptione. Hoc enim casu variandus erit etiam throni apparatus.

4. Methodus superius innuta pro ornatu altaris, throni, chori, etc., observabitur in I, II et IV Dominica Adventus, in

quibus Ministri sacri induentur planeta ante pectus plicata, nec sonabitur organis. In hisce Dominicis, si Episcopus assistet Missis solemnibus, utetur cappa.

5. In tertia Dominica, quae dicitur *Gaudete*, ad Missam solemnem, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XIII, n. 11, * et in Officio ac Missis privatis, ex Decreto S. R. C., n. 4084, III (1), adhibebitur color rosaceus. Ministri sacri utentur dalmatica et tunicella, sonabitur organis (Caerem. Episc., lib. I, cap. XXVIII, n. 2), et licebit interponere candelabris vasa cum floribus. Thronus tamen Episcopi servabitur paratus ut in aliis Dominicis, itemque chorus excepto altari, ut supra dictum est (2). Si hac in Dominica Episcopus assistet Missae indutus pluviali, utetur pluviali coloris rosacei et mitra pretiosa. Hoc in casu, in faldistorio, quo genuflectet Episcopus paratus, licebit pulvinos duos rosacei coloris apponere.

6. Quod ad antiphonas maiores, observabitur quod traditum fuit lib. II, cap. VI, art. I, nn. 6 et 7.

---

(1) Caerem. Epp. ait: « Adhiberi solent (paramenta) aliquanto sumptuosiora, sed coloris violacei in defectu rosacei »: Decretum autem affirmative respondet dubio verbis facultativis expresso.

(2) Post Decretum citatum, nullum dubium quin etiam thronus et chorus ornari queant colore rosaceo.

CAPUT II.

De vigilia Nativitatis Domini.

Observabitur quod praescriptum est lib. II, cap. VI, art. II, de cantu Martyrologii et de Missa solemni. Martyrologium cantabitur a Canonico, vel ab uno ex Mansionariis seu Beneficiariis, pro consuetudine cuiusque ecclesiae.

CAPUT III.

De die Natali D. N. I. C.

1. Ecclesia ornabitur nobiliter, ut assolet in festis principalibus, excepta porticu et fronte, quemadmodum praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XII, n. 3.

2. In hac solemnitate, Episcopus cantabit tertiam Missam solemnem, quae respondet toti Officio; quapropter cantare debebit primas Vesperas, ritu descripto cap. VI, art. II, libri V.

3. Ad multam noctem cantabitur Matutinum, prima Missa et Laudes; aequum autem esset, ut cathedralis, quod ad horam Officii, praecederet ceteras omnes urbis ecclesias.

4. Post Vesperas, disponentur ea omnia, quae ad functionem nocturnam poterunt opus esse.

5. In presbyterio et in choro aderunt sufficienti numero candelabra cum intorticiis, quibus illustrari possit chorus. Caeremoniale praescribit « sex vel octo funalia cerae albae, vel quot erunt necessaria pro consuetudine et dispositione loci ». Non videtur idcirco fore abs re, si pro intorticiis adhiberentur candelabra, cum pluribus luminibus cerae in singulis, quae valerent ad ornatum simulque ad usum illustrandi chorum. Hoc ipsum fiet per ecclesiam, quae usquequaque illustranda erit luminibus, praesertim si exstarent in ea latibula aut recessus (1).

6. Designabitur unus vel plures custodes, qui bono ordini advigilent in ecclesia, ut vitentur mala, quae favore noctis occurrere possent.

7. Si Episcopus cantabit Missam, praeparabitur, praeter consuetos, alter abacus contectus albo mantili, in quo disponentur omnia paramenta ad Sacrum peragendum, et pluviale quoque cum formali, quo induetur Episcopus in fine Matutini. Sin Missam non celebrabit, sed interierit illi, praeparabuntur in abaco supradicto paramenta, quae praescribuntur pro assistentia.

---

(1) Ars hodierna alias methodos invexit ad tenebras depellendas et loca simul exornanda, etiam in ecclesiis; debitis servatis regulis, id fiet rite et decore.

8. Quando Missa cantetur ab Episcopo, Canonici, quum tempus erit, se parabunt in choro ipso, ideoque prospicietur, ut paramenta, quae opus sunt, ordinatim contineantur canistris in sacristia, ut debito tempore in chorum transferantur.

9. Item relate ad ornamentum altaris, observabitur quod traditum est respectivis locis libri V, tum pro Matutino, tum pro Missa ab Episcopo cantata, aut ipso assistente celebrata.

10. Curabitur, ut super abaco praeparatae sint plures candelae subtiles (* si iis opus fuerit) in usum Episcopi et Canonicorum, qui cantare lectiones debebunt. In altero abaco, ubi disponentur sacra vasa, praeparabitur etiam vasculum argenteum, operculo clausum, aquae plenum, cum purificatorio pro digitorum Episcopi purificatione.

11. Hora praestituta, sonabunt in laetitiae argumentum omnia aera campana, accendentur in ecclesia lumina, et aperientur eius portae.

12. Deinde, signo dato, ut assolet, campanula sacristiae, proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, qui ecclesiam ingressus orabit apud altare SS. Sacramenti, postea ad altare maius, et ascendet in thronum. Tunc incipietur Matutinum solemne, ritu descripto art. I, cap. VI, libri V.

13. Nocte ista servabitur ritus, qui proprius est, ab Episcopo, si Missam cantabit, videlicet, ad intonationem hymni *Iesu, Redemptor omnium,* attollet iungetque manus, et inclinabit caput versus altare, ob reverentiam divinae Incarnationis.

14. Ad cantum sexti responsorii post lectionem sextam, Caeremoniarius ducet ad abacum quatuor acolythos ac duos familiares Episcopi, veste talari indutos, sine superpelliceo, et uni ipsorum tradet caligas et sandalia, cooperta duplici velo consueto. Advertet etiam, ut cappellanus a libro accipiat Canonem pontificalem, et adsit prope thronum simul cum altero cappellano scotulam ferente.

15. Statim ac intonabitur antiphona prima *Ipse invocabit me* tertii nocturni, duo Canonici Diaconi assistentes consurgent, de suo stallo descendent, in medio choro conficient reverentiam ad altare, venient ante thronum, et reverentiam facient ad Episcopum, ascendent ad thronum, et consistent in loco assistentiae.

16. Ad intonationem primi psalmi tertii nocturni, *Misericordias Domini* etc., se sistent Episcopo duo cappellani cum

libro et scotula. Episcopus recitabit alternatim cum Diaconis assistentibus psalmos *Quam dilecta* et reliquos pro praeparatione ad Missam, ritu praescripto pro Missa solemni, art. III, cap. VI, libri V.

17. Eodem tempore, de abaco discedet Caeremoniarius, dein quatuor acolythi, postremo duo familiares Episcopi, clericali habitu induti, ut iam innuimus, qui facta ad altare in medio choro seu presbyterio genuflexione, tum ad Episcopum ante thronum, ascendent in throni planum. Acolythi genuflectent a lateribus Episcopi, bini in singulis lateribus, et eius cappae fimbrias hinc inde attollent: duo familiares tollent Episcopo calceos usuales, eique reponent caligas et sandalia. Acolythi fimbriis cappae cooperient praedictos familiares, dum caligas et sandalia Episcopo, ut supra, inducent. Postea eodem ordine, quo accesserunt ad thronum, discedent ab ipso, et exsequentes debitas genuflexiones redibunt ad abacum, ubi familiares deponent vela, quibus tegebantur caligae et sandalia. Acolythi se recipient ad locum suum.

18. Postquam Episcopus legerit psalmos et preces, de throno recedent cappellani cum libro et scotula, et Diaconi assistentes ordine supra dicto redibunt ad stallum suum.

19. Sub finem psalmi tertii eiusdem nocturni, Diaconus et Subdiaconus, qui debebunt Missae solemni inservire, discedent de choro et ibunt in sacristiam, comitantibus duobus acolythis, vel clericis, ibique eisdem adiuvantibus, induent respectiva sacra paramenta.

20. Dum cantabitur octavum responsorium, Caeremoniarius invitabit clericos ad abacum, eisque distribuet sacra paramenta Episcopi, videlicet amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam, pluviale, formale pretiosum, mitram pretiosam et baculum pastoralem.

21. In promptu etiam apud abacum aderunt ministri pro lotione manuum Episcopi.

22. Ad cantum eiusdem responsorii redibunt ad altare, comitantibus supradictis clericis, Diaconus et Subdiaconus parati, qui locum sument in scamno sibi assignato prope altare.

23. Diaconi assistentes redibunt, ut supra, ad assistentiam Episcopi.

24. Accedent etiam ad thronum duo acolythi cum candelabris pro cantu nonae lectionis.

25. Cubicularius Episcopi ascendet ad thronum, ut ipsi tollat cappam, et consistet prope secundum Diaconum assistentem.

26. Praesto etiam erunt clerici cum paramentis Canonicorum in canistris, et alii cum canistris ad recipienda indumenta choralia, quae Canonici ipsi dimittent.

27. Completo cantu octavi responsorii, assurget Episcopus, cumque ipso ceteri omnes, et nonam lectionem cantabit.

28. Sub finem lectionis nonae, ad thronum accedet Subdiaconus, consistet inter acolythos, et submissa voce praecinet Episcopo *Te Deum*.

29. Episcopus intonabit *Te Deum laudamus*, et discedent a throno acolythi cum candelabris, Subdiaconus et cappellani a libro et scotula.

30. Ad cantum hymni praedicti sonabunt festivo more omnes campanae, chorus autem cantorum advertet, ut hymnum cantet commode, intercalando organorum sonum, ut graviter et accurate peragantur omnes sequentes actiones.

31. Episcopus, intonato *Te Deum*, descendet de cathedra in planum throni, et adiuvantibus Diaconis assistentibus, cappam dimittet. Cubicularius cappam recipiet, expediet extremitatem posteriorem vestis, de throno discedet, referet cappam in sacristiam, et ibi complicabit ipsam, siquidem utenda est iterum ab Episcopo, completo Officio.

32. Presbyter assistens ascendet a latere in planum throni, recepturus annulum Episcopi, et mantile ipsi ministraturus in lotione manuum.

33. Statim ac descendet Episcopus in planum throni, discedent ex abaco ministri lotionis, qui accedent ad thronum, ministraturi lotionem Episcopi manibus. Episcopus adstans manus lavabit. Presbyter assistens mantile porriget ei cum osculis consuetis; tum discedet de throno, et se recipiet ad locum suum. Item a throno abeuntes cum debitis genuflexionibus ad abacum recedent ministri lotionis.

34. Postquam ad thronum pervenerint ministri lotionis, proficiscentur de loco suo Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis, qui deferent praedicta paramenta Episcopi. Ministri sacri et clerici cum paramentis operam dabunt, ut adsint ad pedem throni, statim atque Episcopus manus abluerit.

35. Ascendent in planum throni Diaconus et Subdiaconus, et successive clerici cum paramentis. Diaconus, adiuvante Subdiacono, paramentis praedictis induet Episcopum.

36. Diaconi assistentes, ubi ascenderint ad thronum sacri Ministri, de throno ipsi descendent, et ad subsellia sua redibunt, ibique dimittent indumenta choralia, seque parabunt amictu et dalmatica.

37. Ubi Diaconus incipiet parare Episcopum, intrabunt in chorum clerici cum paramentis pro Canonicis, et unusquisque ipsorum in proprio stallo dimittet indumentum chorale, et induet amictum ac paramentum, quod ei conveniet in ordine suo. Clerici referent e choro in sacristiam canistros et indumenta Canonicorum.

38. Item prope abacum induent sibi pluviale quatuor cappellani a baculo, a mitra, a libro et a scotula. Si Celebrans fuerit Metropolitanus, Subdiaconus, qui gestabit Crucem archiepiscopalem, se parabit in sacristia, et paratus redibit ad altare.

39. Diaconi assistentes, postquam induerint dalmaticam, redibunt ad thronum, ut officio assistentiae fungantur.

40. Diaconus igitur induet Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, pluviali et formali; postremo autem imponet ei mitram pretiosam, et Episcopus recipiet sinistra baculum pastoralem. Presbyter assistens imponet annulum Episcopi digito.

41. Postea Diaconus cum Subdiacono, reverentia facta ad Episcopum, descendent de throno, et redibunt ad scamnum suum prope altare.

42. Episcopus paratus ascendet in cathedram, sedebit, baculum deponet, a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, deinde assurget, eoque statu remanebit usque ad totum cantum hymni praedicti.

43. Quando Episcopus rediverit in cathedram, et ceteri omnes iam parati aderunt suo quisque loco, cantabitur a cantoribus ℣. *Te ergo quaesumus* etc., in quo genuflectet Episcopus super pulvino posito in gradulo cathedrae, ceteri autem omnes genua submittent unusquique loco suo.

44. Post cantum huius versiculi, ascendet ad thronum Presbyter assistens, et consistet apud suum assistentiae scabellum.

45. Sub finem cantus eiusdem hymni, Caeremoniarius distribuet clericis reliqua paramenta Episcopi, videlicet tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam, et iubebit accendi septimum candelabrum iam praeparatum in altari pro Missa solemni.

46. Sub hymni finem, discedent ex abaco et procedent ad thronum duo cappellani cum libro et scotula, deinde duo acolythi cum candelabris, propter orationem, quam cantabit Episcopus.

47. Completo cantu hymni praedicti, Episcopus cantabit *Dominus vobiscum* versus populum et iunctis manibus, deinde versus altare *Oremus* et orationem *Concede, quaesumus* etc. Presbyter assistens librum sustinebit Episcopo in cantu huius orationis, post quam Episcopus rursus subiunget *Dominus vobiscum*, ac responso a choro *Et cum spiritu tuo,* cantabitur commode a choro cum organis ℣. *Benedicamus Domino*, cum *Deo gratias.*

48. Acolythi cum candelabris redibunt ad abacum post cantum orationis. Diaconus cum Subdiacono, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi, redibunt ad thronum. Diaconus exuet Episcopum formali ac pluviali, et adiuvante Subdiacono, induet illi tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam, postea imponet ei mitram pretiosam. Priusquam autem Diaconus exuat Episcopum formali et pluviali, Presbyter assistens accedet ad Episcopum, et ex eius digito educet annulum, quem custodiet apud se.

49. Interea, dum Diaconus induet Episcopum, ut supra, Canonici descendent in presbyterium, et circulum efficient; duo acolythi accipient manipulos Diaconi et Subdiaconi, et Caeremoniarius, vel clericus alter, Evangeliarium accipiet cum manipulo Episcopi, et appropinquabunt ad thronum. Si erit Archiepiscopus, utetur Pallio, servatis ritibus notatis art. III, cap. VI, lib. V.

50. Postquam Diaconus cum Subdiacono paraverint Episcopum, recedent aliquantulum versus latera throni, eisque ponetur manipulus ab acolythis, et Subdiaconus accipiet etiam Evangeliarium cum manipulo Episcopi.

51. Hoc tempore, Presbyter assistens annulum digito Episcopi inducet cum osculis consuetis, et Episcopus accipiet baculum sinistra. Benedictionem dabit Canonicis, qui ad subsellia redibunt.

52. Rebus omnibus rite dispositis, Episcopus ad altare procedet. Praeibit Subdiaconus, qui ante pectus gestabit Evangeliarium cum manipulo; sequetur Presbyter assistens, adstante ei a sinistris Diacono; deinde Episcopus medius inter Diaconos assistentes: caudatarius sequetur Episcopum eiusque extremitatem posteriorem vestis sustentabit; postremo duo cappellani a mitra et baculo.

53. Episcopus, postquam descenderit de throno, benedicet clerum, et progressus ante altare inchoabit Missam, quae cantabitur ritu praescripto art. III, cap. VI, libri V.

54. Notandum, quod in cantu ℣. *Et incarnatus est* etc. genuflectendum ab omnibus est; Episcopus genuflectet mitram in capite retinens, ceteri omnes capite nudato, suo quisque loco.

55. Praegustatio hostiarum et vini fiet a clerico aliquo, vel a cubiculario Episcopi, ne impediatur Sacristae celebratio Missae.

56. Ad communionem Episcopi, Caeremoniarius ad altare afferet vasculum argenteum aquae plenum cum purificatorio, et ponet in altari versus cornu epistolae. Unus ex acolythis afferet in latus idem Calicis velum.

57. Post sumptionem Calicis, Episcopus relinquet Calicem super corporali, et iunctis manibus recitabit orationem *Quod ore sumpsimus* etc., Diaconus aut Subdiaconus, si nondum reversus erit ad altare Presbyter assistens, Calicem palla cooperiet. Diaconus item aut Subdiaconus vasculum praedictum extra corporale porriget Episcopo, qui recitans orationem *Corpus tuum, Domine* etc., digitos purificabit, et absterget purificatorio. Diaconus relicto in altari Calici superponet Patenam, et velo ipsum cooperiet, ponens etiam purificatorium sub velo in latere corporalis (1).

58. Presbyter assistens deferet Missale cum cussino in cornu epistolae, Subdiaconus descendet in planum, et Diaconus reponet mitram Episcopo, qui lavabit manus ritu usitato, et prosequetur atque complebit Missam, in qua non concedet Indulgentiam, quam largietur in tertia Missa. Data benedictione, si erit Archiepiscopus, deponet Pallium super altare, versus latus evangelii.

59. Sacro peracto, Episcopus redibit in thronum, eumque sequentur etiam quatuor clerici recepturi paramenta missalia, et alteri duo, qui pluviale et formale reportabunt.

60. Episcopus in thronum reversus sedebit, deponet baculum, et Ministri manipulos dimittent. Diaconus tollet mitram Episcopo, et Subdiaconus manipulum. Postea Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuent eum planeta, dalmatica ac tunicella, eique reponent pluviale cum formali, Diaconus autem ei rursus imponet mitram.

---

(1) Vide notam ad n. 19, pag. 152, vol. II.

61. Diaconus cum Subdiacono discedent de throno, et ad altare revertentur. Diaconus veniet ad scamnum, Subdiaconus ad abacum, unde acceptis velis et comitatus a quatuor clericis, a Caeremoniario et a cubiculario Episcopi, redibit ad thronum. Ibi sandalia et caligae tollentur Episcopo, eique reponentur calceamenta usualia.

62. Deinde Diaconus et Subdiaconus redibunt in sacristiam, dimittent paramenta adhibita in Missa, et super amictum imposito sibi paramento, quod eis conveniet, revertentur in chorum.

63. Canonici paramenta retinebunt ad Laudes, quae canentur ritu praescripto pro Vesperis primis, quando Episcopus pontificat Missam postridie, et antiphonae praecinentur a Canonico, qui mane sequenti in tertia Missa ministrabit officio Subdiaconi, vel ab alio, pro consuetudine ecclesiae, ut monuimus art. II, cap. VI, libri V.

64. Sin Episcopus intonabit Matutinum et assistet Missae solemni, post *Te Deum* cantabit orationem, ut supra, quo tempore Celebrans cum Ministris aderit apud altare, observando quae tradita sunt respectivis locis libri V, nempe art. I, cap. VI. de Matutino solemni, et I, vel II, cap. VIII, de assistentia Missae solemni.

65. In hac Missa, Episcopus genuflectet in cathedra, mitram capite retinens, ad cantum ℣. *Et incarnatus*, et in fine Missae non concedet Indulgentias.

66. Sacro peracto, discedet Celebrans cum Ministris; Episcopus autem intonabit Laudes, quae canentur ritu praescripto art. I, cap. VI eiusdem libri V.

67. Post Laudes, Episcopus associabitur ad residentiam suam, et claudentur portae ecclesiae, quae mundabitur, ac tollentur inde candelabra cum cereis eaque omnia, quae nocte adhibita sunt, et praeparabitur totum id, quod postridie mane opus est.

68. Si Episcopus velit secundam Missam ad auroram cantare, praeparentur in altari maiori omnia ea, quae ad Missam opus sunt, non exceptis paramentis, quae disponenda essent in secretario seu sacello in quo cantatur Tertia, siquidem Missa cum praecedenti hora Prima cantanda est apud altare maius.

69. In accessu Episcopi ad ecclesiam, observabitur ritus praescriptus: post brevem orationem ante SS. Sacramentum et apud altare maius, ascendet in thronum, et intonabit Ho-

ram primam. Sub finem psalmorum parabitur pluviali (quum iam sint parati Canonici). Subdiaconus cantabit capitulum Primae, ut in aliis Missis pontificalibus. Episcopus cantabit orationem *Domine, Deus omnipotens* etc., post quam, profectis acolythis, sedebit cum mitra dum cantabitur Martyrologium. Prosequetur deinde Episcopus officium Primae in reliquis precibus, quo completo se parabit pro secunda Missa solemni.

70. In ipsa genuflectet Episcopus, et ceteri omnes cum eodum cantabitur ℣. *Et incarnatus*, ut in prima Missa. Si Calix aderit super altare, Subdiaconus praesto erit cum Diacono ante altare, quando adveniet Episcopus propter offertorium, et conscendet suppedaneum a dextris, et una cum Diacono. Tum Diaconus tollet velum de Calice, quem amovebit a medio et ponet versus latus suum, super eodem corporali: accipiet hostias, iubebit fieri praegustationem earum, et unam ponet super Patenam, quam tradet Episcopo propter oblationem. Postea iubebit fieri praegustationem vini et aquae; amovebit a Calice pallam, Calicem ipsum accipiet, atque ita eum sustinens, ut mensam non contingat, infundet vinum, et Subdiaconus aquam, ritu praescripto. Diaconus non absterget purificatorio Calicem, sed ad colligendas guttas adhaerentes partibus internis, si opus erit, Calicem excutiet, ut guttae a vino colligantur: postea Calicem porriget Episcopo, et cum ipso peraget oblationem. Interim unus ex acolythis velum humerale ad altare afferet, et imponet humeris Subdiaconi, qui accipiet Patenam, et observabit quae tradita sunt pro aliis Missis pontificalibus.

71. Si fiet communio cleri, videlicet clericorum seminarii et aliorum qui choro quidem addicti, sed non insigniti ordine presbyterali sunt, stabitur praescriptionibus notatis in appendice ad cap. VI, art. II, libri V. Caveatur tamen, ne supersint aliae sacrae Particulae in pyxide, quae purificabitur ab Episcopo, vel in hac Missa vel in tertia.

72. Relate ad purificationem et ablutionem, observabitur quod superius ad Missam primam, n. 57, notatum est.

73. In fine Missae, benedictionem donabit Episcopus, non vero Indulgentias, quas concedet in tertia. Si erit Archiepiscopus in hac Missa quoque utetur Pallio, quod, data benedictione, deponet super altare.

74. Sin Episcopus vellet secundae Missae praedictae assistere, sive cappa sive pluviali indutus, cantabitur in choro prima Hora, qua completa, associabitur Episcopus, et fiet

quidquid praescribitur respectivis locis libri V. Etiam in hac secunda Missa, Episcopus, si paratus, genuflectet mitram retinens ad cantum ℣. *Et incarnatus* etc.

75. Quod ad offertorium et ad purificationem, servabuntur quae tradita sunt n. 70 capitis huius.

76. Missa tertia solemnis cantabitur ab Episcopo, simul cum cantu Horae tertiae. Quod ad ritus sequendos, observetur art. III capitis VI eiusdem libri V. Quod ad offertorium, si Episcopus celebraverit cum pontificali Missam primam, fiet quod superius descriptum est, n. 70 huius capitis. Episcopus autem genuflectet uno genu ad cantum verborum *Et Verbum caro factum est*, in evangelii cantu; genuflectet utroque genu ad cantum ℣. *Et incarnatus* etc., et in fine Missae concedet Indulgentias consuetas.

77. Poterit autem secundas Vesperas cantare eadem solemnitate, quae observatur in primis, quando postridie celebraturus est Missam pontificalem (Caerem. Epp., lib. II, cap. I, n. 3).

CAPUT IV.

De festis diebus qui Natalem D. N. I. C. sequuntur

1. In festis Nativitatem Redemptoris sequentibus, nempe S. Stephani, S. Ioannis ac sanctorum Innocentium, ornatus altarium et ecclesiae erit paullo inferior, quam Natalis Domini, distinguetur tamen ab aliis festis et Dominicis communibus. Hisce diebus Episcopus pluviali paratus Missae solemni assistet.

2. Extremo anni die celebratur festum S. Silvestri I Papae, inter dies festos * de utroque praecepto olim recensitum. Vespertino eiusdem diei tempore, occurrunt primae Vesperae Circumcisionis, quas posset intonare Episcopus indutus pluviali, et postridie mane assistere Missae solemni pluviali pariter indutus.

CAPUT V.

De festo Epiphaniae

1. Festum Epiphaniae a Caeremoniali ponitur inter perquam solemnia, in quibus cantare Missam debet Episcopus. Quare in primis Vesperis et in Missa solemni servandi sunt ritus locis respectivis libri V praescripti.

2. In Missa pontificali, post evangelium, publicabuntur festa mobilia a Canonico aut ab alio, iuxta consuetudinem ecclesiae. Ne frustra eadem repetamus, inspiciantur quae notata sunt cap. VI, art. V, libri II. Id tantum animadvertendum, quod in antedicta publicatione annuncianda est Synodus dioecesana vel etiam Concilium provinciale: indicetur et dies, si iam praefinita esset, secus dicetur *Post Pascha habebitur* etc. In evangelio autem, ut alias quoque monuimus, genuflectetur ab omnibus versus Diaconum ad cantum verborum *Et procidentes* etc. Praeterea, si Episcopus officium ad Matutinum faciet, adstabit, et capite detecto, ad cantum antiphonae et psalmi *Venite, exsultemus*, in principio tertii nocturni.

CAPUT VI.

De Dominicis post Epiphaniam

1. In hisce Dominicis nihil est quod peculiariter animadvertatur. Episcopus, si velit Missae solemni assistere, induet cappam; ornatus autem altaris, paramentorum et throni respondebit qualitati Officii, et colori quem Officium requirit.

2. Si Episcopus intererit Missae solemni, fiet prius aspersio Aquae benedictae, ritu praescripto in appendice ad cap. VIII libri V, art. I.

CAPUT VII.

De Dominicis Septuagesimae, Sexagesimae et Quinquagesimae

1. A Dominica Septuagesimae initium ducit tempus luctuosum in praeparationem Paschatis, ideoque omittitur *Alleluia*. In hisce Dominicis usque ad Pascha et in Officio feriali color adhidendus est violaceus, quapropter hic erit color in paramentis Ministrorum, in ornatu altaris et in throno Episcopi. In Missa solemni sonabitur organis, et sacri Ministri induent dalmaticam ac tunicellam. Altare ornabitur simpliciter, sine vasis florum, sine reliquiariis ac signis Sanctorum. In Vesperis etiam, si fuerint de Dominica, sonabitur organis.

2. Si Episcopus asssistet Missae solemni, induet cappam, et ante Missam fiet aspersio Aquae benedictae, ut in appendice ad cap. VIII libri V, art. I.

CAPUT VIII.

De festo Purificationis B. M. V.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV libri V.

2. Sex cerei in candelabris maioribus, accendendi saltem quando ab Episcopo adorabitur SS. Sacramentum.

In sacristia. — 3. Paramenta albi coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta cum stola et manipulo, dalmatica cum stola et manipulo, tunicella cum manipulo, tria cingula, tres albae tresque amictus. Si festum Purificationis B. V. inciderit in unam ex Dominicis secundae classis, praeparabuntur eadem paramenta, sed coloris violacei.

4. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio adhibendum in ingressu Episcopi.

5. Disponentur quatuor pluvialia violacea pro cappellanis a libro, a scotula, mitra et baculo; item planeta plicata cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui Crucem debebit in processionem gestare.

Ad altare maius. — 6. Altare exornabitur sex candelabris nobilibus cum cereis et Cruce, ac praeter tobaleas et tapetum, quod cooperiet totaliter gradus altaris, apponetur duplex pallium, videlicet album, et violaceum albo superpositum, amovendum processionis tempore. Sin festum occurret in unam ex Dominicis privilegiatis, applicabitur solum pallium violaceum. Quando celebrabitur Officium festi, detur opera ut ponatur pallium violaceum postquam Officii recitatio completa erit, idest quando Canonici et clerus procedent ad Episcopum associandum.

7. Super mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet formale simplex, pluviale violaceum cum stola simili, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Quae paramenta contengentur amplo velo coloris violacei. In latere evangelii collocabitur mitra auriphrygiata.

8. Prope altare ponetur baculus pastoralis.

9. Loco solito aderit scamnum pro Celebrante et Ministris, coopertum stragulo laneo decenti.

10. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis. Seorsim praeparabitur faldistorium alterum cum veste alba, in quo sedebit Episcopus post processionem, ut deinceps tradetur.

11. In latere evangelii ponetur Crux processionalis firmata in basi, ac si, qui functionem peragit, esset Archiepiscopus, statuetur basis tantum pro Cruce archiepiscopali.

In abaco. — 12. Super abacum, qui contegetur albo mantili, ponentur candelabra cum cereis pro acolythis. Thuribulum cum navicula plena thuris cum cochleari. Vasculum Aquae sanctae cum aspergillo. Urceus et pelvis. Duo mantilia seu manutergia in lance. Velum humerale violaceum pro Magistratu, si ministrabit lotionem. Tobalea oblonga, acu picta, vel circumdata textili pinnato, extendenda super gremium Episcopi, dum candelas distribuet. Missale cum veste violacea in usum Episcopi pro benedictione candelarum. Scotula cum candela. Missale alterum cum tegumento albi coloris, utendum ab Episcopo in assistentia praestanda Missae solemni. Canon pontificalis. Pagella cum formula Indulgentiae. Paramanus albi coloris cum taeniis alligandus Episcopi cereo, ne manum eius offendat cera liquescens. Pluviale album cum stola alba, formale pretiosum et mitra pretiosa Episcopi pro assistentia praedicta. Duo pulvini albi coloris ponendi in faldistorio post functionem, et pulvinus albus in throno, adhibendus quando Episcopus genuflectit ad *Et incarnatus.* Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali et velum Calicis. Ampullae vini et aquae in pelvicula cum mappula seu manutergio. Campanula. Intorticia pro elevatione. Missale cum cussino coloris albi, seu legili pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium cum tegumentis albi coloris. Velum humerale album pro Subdiacono. Haec sacra supellex tota cooperietur velo violaceo, tempore processionis amovendo.

13. Si tamen occurreret una ex Dominicis privilegiatis, ut supra, non opus erit paramentis nec reliqua supellectile albi coloris, sed violacei (1).

14. Prope thronum a sinistris praeparabitur alter abacus coopertus albo mantili, ne tamen impediat ordinem caeremo-

---

(1) Id intelligitur quando Officium Purificationis, sive non sit ecclesiae titulus, sive alia de causa, non gaudeat ritu primae classis, hoc enim casu praestat ritus Dominicae, iuxta Breviarii et Missalis rubricas. A.

niarum, in quo ponentur candelae benedicendae ac distribuendae. Erunt e cera alba et pondere distincto pro Canonicis, pro Beneficiariis, pro seminario proque Magistratu. Aderit etiam non parva candelarum copia, quae distribuantur populo expetenti. Erit autem pro Episcopo cereus, non tam pondere, quam specie insignis, ornatibus aureis, floribus pictis et his similibus distinctus. Candelae praedictae velo violaceo cooperientur.

15. Thronus cum cathedra instruetur lodice alba, superposita violacea, quae facile amoveri possit. Baldachinum tamen erit album; neque enim tolli facile posset ob temporis angustias. Sin ob rationem allatam adhiberetur in Missa color violaceus, non opus erit lodicibus albis, eoque casu etiam baldachinum erit violaceum. Prope thronum disponentur tria scabella, et gradus eius sternentur tapeto. Planum etiam presbyterii tapeto contegetur.

16. In stallis seu sedilibus Canonicorum praeparabuntur paramenta violacea, ab ipsis induenda pro functione, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ordinis presbyteralis, et planetae plicatae (1) pro Canonicis ex ordine diaconali et subdiaconali. Super singulis praedictis paramentis aderit amictus. Pluviale pro Presbytero assistente et planetae plicatae pro Diaconis assistentibus disponentur in choro locis respectivis, ubi iis induentur: deinde ad thronum accedent ad assistentiam praestandam. Ad reponenda autem indumenta canonicalia in promptu erunt duo pluresve canistri plani, stragulo cooperti.

17. Provideatur etiam ut adsint, quemadmodum praescribit Caeremoniale, « custodes, qui populum arceant, si forte tumultuose irrueret, ne indecenter Episcopum opprimat ».

18. Postremo ad balaustrium sive ad exitum presbyterii ponentur candelabra maiora cum cereis vel intorticiis, numero non minore quatuor, nec sex maiore.

§ 2. *De functione.*

19. Recitatio Officii ita dirigetur, ut Hora tertia compleatur ante horam praestitutam pro functione. Semel aut pluries pulsabuntur festivo more campanae, ut functionis ini-

(1) Patet rubrica Missalis et textus Caeremonialis, ut nempe in hac aliisque functionibus, in quibus locus non est dalmaticae nec tunicellae, planetae sint plicatae ante pectus. Quapropter probari non potest usus, in quasdam ecclesias invectus, utendi planetis nequaquam plicatis, sed recisis. A.

tium significetur, iuxta consuetudines cuiusque loci. Completo Officio, Canonici, signo dato campanulae sacristiae, procedent ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

20. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo more campanae, sed non sonabitur organis, siquidem functio est ferialis et luctuosa.

21. Dum Canonici procedent ad associandum Episcopum, se in sacristia parabunt pluviali quatuor cappellani a mitra, a baculo, a scotula et a libro, locumque sument in presbyterio. Item se parabit amictu, alba, cingulo et planeta plicata Subdiaconus Crucem gestaturus.

22. Postquam Episcopus oraverit ante SS. Sacramentum, procedet ad altare primarium, et ubi venerit ad faldistorium, facta ad Crucem altaris reverentia, genuflectet, eoque statu manebit, donec monebitur, ut assurgat. Canonici ad subsellia se recipient, ac dimittent insignia canonicalia, videlicet cappam aut mozzetam, et supra rochetum aut superpelliceum induent amictum et paramentum respondens ordini, ad quem spectant. Aderunt quatuor aut sex clerici, delecti induendis Canonicis et recipiendis choralibus insignibus, quae illi dimittent.

23. In promptu etiam erunt prope altare clerici, paramenta ad Episcopum allaturi.

24. Diaconi assistentes, postquam induerint planetam plicatam, procedent ad thronum, et locum occupabunt apud scabella, a lateribus cathedrae episcopalis.

25. Post haec, Episcopus, Caeremoniario attollente partem anteriorem cappae, quae erit super faldistorium extensa, assurget, atque iterata ad Crucem altaris reverentia, accedet ad thronum, et benedicet clerum antequam illuc ascendat: sequentur caudatarius sustentans eius extremitatem cappae, et cubicularius habitu formali indutus, cappam ipsam recepturus.

26. Profecto Episcopo, faldistorium amovebitur a duobus clericis, qui collocabunt illud seorsim, et distribuentur clericis paramenta Episcopi, itemque successive cappellanus a mitra accipiet ex altari mitram auriphrygiatam, et sequetur clericos paramenta ferentes; reliqui duo cappellani a libro et scotula accipient scotulam et Missale veste violacea convestitum, ut praesto sint benedictionis tempore.

27. Episcopus, conscenso throno, brevi tempore sedebit; deinde assurgens, cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis as-

sistentibus et cubiculario, qui adstans post secundum Diaconum assistentem, cappam recipiet, et expediet etiam extremitatem posteriorem vestis talaris episcopalis. Episcopus non lavans manus, a Diaconis assistentibus induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur a primo Diacono formale simplex, postea Diaconus idem imponet ei mitram.

28. Interim in promptu erunt cappellani a libro et scotula, ut supra, et praeterea thuribulum praeparabitur a thuriferario. Presbyter assistens remanebit in choro loco suo.

29. Quum paratus erit Episcopus, detegentur a Sacrista candelae benedicendae, positae, ut paullo ante innuimus, in abaco de industria locato inter thronum et altare. A secundo Diacono mitra tolletur Episcopo, cui se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

30. Episcopus assurget, ac voce elata et tono feriali dicet *Dominus vobiscum*, deinde subiiciet quinque orationes, quae exstant in Missali. Quando facturus erit Crucis signum versus candelas, primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam dexteram pluvialis.

31. Sub finem quartae orationis, Presbyter assistens ascendet a latere ad thronum, et se sistet prope primum Diaconum assistentem.

32. Eodem tempore, discedent ex abaco clerici duo, quorum alter feret vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, alter thuribulum cum navicula; qui cum debitis genuflexionibus accedent ad thronum, et consistent prope Presbyterum assistentem.

33. Hoc tempore, ascendet ad thronum Canonicus camerarius, seu thesaurarius, sive sacristiae praefectus, pro locorum consuetudine, et consistet iuxta secundum Diaconum assistentem.

34. Postquam Episcopus quintam orationem recitaverit, sedebit, et in thuribulum sibi obiectum a thuriferario genuflexo demittet incensum, ministrante Presbytero assistente cum osculo cochlearis et manus, ac dicente *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus incensum in thuribulum cum benedictione iniiciet. Recedente thuriferario prope dexteram Presbyteri assistentis, Episcopus assurget, aspersorium Aqua sancta perfusum accipiet a Presbytero assistente, qui porriget ei cum osculis consuetis, et asperget candelas in medio, a sinistris et a dextris suis, ac submissa voce recitabit anti-

phonam *Asperges me* etc. Restituet aspersorium Presbytero assistenti, a quo thuribulum accipiet et candelas adolebit, eodem modo, quo aspersit.

35. Interim accedent ad abacum tres aut quatuor clerici designati cum Sacrista porrigendis ad thronum candelis, aliique clerici duo, quorum alter sustinebit mappam extendendam super genua Episcopi, ascendent ad thronum, et qui feret mappam consistet versus primum Diaconum assistentem.

36. Hoc etiam tempore, ad thronum ascendet unus familiarium ecclesiasticorum Episcopi, indutus veste talari et pallio, ac se sistet prope secundum Diaconum assistentem.

37. Aspersis ac thurificatis candelis, discedent clerici a vasculo et a thuribulo, referentes haec ad abacum.

38. Episcopus, postquam adoleverit candelas, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra. Presbyter assistens, vel dignior chori (si Presbyter assistens sive ex usu ecclesiae sive aliam ob causam dignior cleri non esset) se sistet Episcopo; accipiet e manibus Canonici camerarii, vel thesaurarii, vel maioris sacristae, cereum Episcopi, et osculans cereum, deinde manum Episcopi, cereum Episcopo tradet, qui committet illum familiari ecclesiastico; hic autem afferet illum ad abacum, eique faciet apponi paramanum.

39. Presbyter assistens, seu dignior chori, de throno redibit a latere ad locum suum, rediturus deinceps cum aliis Canonicis ad excipiendam candelam.

40. Accepto ab Episcopo cereo, Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis, et in gremio Episcopi explicabunt mappam, quam extensam sustentabunt in extremitatibus clerici duo, prope Diaconos assistentes genuflexi (1).

41. Clerici delecti candelis ex abaco ad thronum afferendis, se ita disponent, ut hoc officio fungantur ordinatim et sollicite. Respectum etiam habebunt qualitati personarum, quibus candela erit distribuenda.

42. Statim ac posita erit mappa super gremium Episcopi, cantorum chorus cantare incipiet antiphonam *Lumen ad revelationem* etc. Tum vero initium distributionis fiet.

43. Proficiscentur Canonici e locis suis, alter post alterum, initium faciente digniore chori, quisquis ille sit, ac

---

(1) Non probatur usus, quippe contradicit Caeremoniali Epp., ponendi super Episcopi genua gremiale lineum, quo utitur in ordinationibus, cingulo alligatum taeniis. A.

manu sustinente biretum; reverentiam ad altare, dein, progressi ante thronum, ad Episcopum conficient; ascendent ad thronum, et inclinati accipient candelam ab Episcopo, osculantes prius candelam sibi ab ipso praesentatam, deinde manum eius. Tum, iterata ante Episcopum reverentia, redibunt a latere ad locum suum. Candelae distribuendae tradentur a clericis delectis supradicto Canonico camerario, seu thesaurario, sive sacristiae praefecto, hic eas transmittet secundo Diacono assistenti, qui sine osculo manus porriget Episcopo; vel etiam a Sacrista minori tradentur praedicto Diacono assistenti, idque pro consuetudine ecclesiae cuiusque.

44. Canonici ad thronum accedent, iuxta ordinem antiquitatis et praebendarum ipsorum, videlicet, praecedent Dignitates, tum Canonici Presbyteri, deinde Diaconi, postea Subdiaconi.

45. Post Canonicos paratos, candelam accipiet Magistratus, si aderit, dein Beneficiarii seu Mansionarii, et ipsi iuxta ordinem praecedentiae inter eos constitutae. Si Subdiaconus, Crucem gestaturus in processionem, esset e coetu Beneficiariorum, primum locum sumet inter eos, utpote sacris vestibus indutus, secus post ipsos incedet. Canonici tantum accipient candelam stantes: ceteri omnes genuflexi. Diaconi assistentes accipient illam in ordine suo: ipsi quoque descendent de throno, et reverentias conficient ad altare et ad Episcopum, ut ceteri. Hoc ipsum exsequetur Canonicus ille, qui candelas ministrabit, ut superius. Celebrans et Ministri, recepta candela, recedent recta in sacristiam, ut ad Missam cantatam parentur. Sequentur deinde cappellani a libro, a scotula, a mitra et a baculo pastorali, post ipsos clerici seminarii, postremo familiares nobiles Episcopi aliique laici, si vigebit eos admittendi usus.

46. Si mos erit, ut in distributione ecclesiastici omnes praecedant Magistratui, servabitur.

47. Foeminae nullo prorsus modo admittendae in presbyterium sunt. Quapropter, si populo candelae distribuendae sint, peragere distributionem poterit Sacerdos quispiam indutus superpelliceo et stola in uno ex sacellis lateralibus, eo tamen ordine ut foeminae a viris dirimantur.

48. Circa distributionis finem, in promptu erunt ministri lotionis. Item monebitur thuriferarius ut in promptu habeat thuribulum, et praesto sint acolythi, qui candelabra ferre ad thronum debebunt.

49. In fine distributionis cessabit cantus antiphonarum et accedent ad thronum ministri lotionis exsequentes genuflexiones consuetas. Presbyter assistens ascendet ad thronum a latere, priusquam illuc veniant ministri praedicti, eo quod suppeditare debeat mantile; quod tamen non explicabitur super genua Episcopi, quia iam aderit mappa superius innuta. Presbyter assistens mantile porriget Episcopo, osculans manum eius. Abluente manus Episcopo, assurgent Canonici, ceteri omnes genuflectent. Post lotionem redibit ad locum suum in chorum Presbyter assistens, descendens a latere de throno. Recedent quoque de throno clerici, qui mappam extensam super gremium Episcopi retinebant, eamque ad abacum referent.

50. Interea duo cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam, ac praesto erunt apud thronum. Clerici autem, qui candelas ministrabant ad thronum, accipient singuli candelam, qua accensa, candelas accendent omnibus, qui locum habebunt in processione: advertent, ut statim accendant, nisi tamen delecti fuerint ad hoc officium alii clerici, ne retardetur processio.

51. Eodem tempore cantores cantabunt antiphonam *Exsurge, Domine,* cum versiculo psalmi illic innuti, quae autem antiphona cantanda est, non distributionis tempore, sed pro initio processionis, postquam Episcopus laverit manus.

52. Quando repetetur praedicta antiphona, acolythi cum candelabris venient ante thronum, et absoluto antiphonae cantu, secundus Diaconus assistens tollet Episcopo mitram. Episcopus assurget, cumque ipso omnis chorus. Tum, sistentibus se ante ipsum cappellanis cum libro et scotula, tono feriali cantabit *Oremus. Exaudi, quaesumus, Domine* etc.

53. Si festum Purificationis inciderit post Septuagesimam, neque erit Dominica, cantato ab Episcopo *Oremus*, ante orationem praedictam, primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua*, et genuflectent omnes, excepto Episcopo, et secundus Diaconus assistens cantabit *Levate*, omnesque consurgent, et Episcopus cantabit orationem superius innutam, tono feriali.

54. Dum orationem illam cantabit Episcopus, perget ad thronum thuriferarius cum thuribulo, genuflexionem faciet ad altare, dein ad Episcopum, priusquam ad thronum ascendat. Item Presbyter assistens a latere ad thronum redibit, ministraturus incensum.

55. Recitata oratione, Episcopus sedebit rursusque cooperietur mitra a primo Diacono assistente. Thuriferarius genufle-

xus in gradulo cathedrae praesentabit ei thuribulum apertum: Presbyter assistens ministrabit incensum Episcopo, dicens *Benedicite, reverendissime Pater:* Episcopus incensum in thuribulum imponet cum formula usitata, dein benedicet, et Presbyter assistens restituet naviculam thuriferario, qui de throno descendet ac subsistet prope acolythos, ante thronum adstantes.

56. Presbyter assistens de throno descendet a latere, et redibit in chorum ad locum suum, exspectans tempus eundi cum Canonicis in processionem.

57. Dum Episcopus ponet incensum in thuribulum, Subdiaconus, accepta Cruce, veniet ante thronum, et locum sumet inter acolythos, conversus ad Episcopum. Item cappellanus Episcopi, cuius cereum custodiet, accenso ipso cereo, ascendet ad thronum, et consistet prope secundum Diaconum assistentem.

58. Episcopus assurget, ac primus Diaconus assistens cantabit *Procedamus in pace*, cui respondebunt cantores *In nomine Christi. Amen.* Episcopus salutabit Crucem, et rursus sedebit, exspectans signum in processionem incedendi.

59. Cappellanus a baculo accipiet baculum pastoralem, delaturus in processionem.

60. Proficiscetur immediate Subdiaconus gestans Crucem, acolythi ac thuriferarius, et principium processionis fiet, ordine sequenti:

61. Praeibit claviger, seu clavigeri ecclesiae si plures erunt, cum suis insignibus. Thuriferarius cum thuribulo. Subdiaconus cum Cruce, medius inter acolythos cum candelabris. Cantores, qui cantabunt antiphonam *Adorna thalamum* etc. cum reliquis; eaque de re curae erit directori cantus providere libellos decentes, quibus contineantur praedictae antiphonae notis musicis subiectae. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici Subdiaconi, qui si dispari essent numero, tres incedent in fine. Canonici Diaconi, cum eodem discrimine pro numero dispari. Canonici Presbyteri. Dignitates, inter quas incedet Presbyter assistens. Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt. Sequetur caudatarius, sustinens eius vestis talaris extremitatem posteriorem, si non aderit nobilis laicus e Magistratu, cui hoc officium in processione spectabit, et quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, postremo eius nobiles familiares.

62. Omnes manu gestabunt candelam accensam, exceptis thuriferario, Subdiacono cum acolythis, cantoribus, Diaconis

assistentibus, caudatario, quatuor cappellanis antedictis, et familiaribus nobilibus Episcopi. Qui dextrorsum in processionem incedent, candelam sustinebunt dextra, qui autem sinistrorsum, sinistra.

63. Cappellanus, qui cereum custodiebat Episcopi, priusquam Episcopus in processionem incedat, cereum tradet secundo Diacono assistenti, qui porriget illum Episcopo, manum eius osculans dum porriget: Episcopus cereum accipiet sinistra, idemque Diaconus animadvertet ad cooperiendam Episcopi manum velo, quod pendet e cereo. Episcopus in processionem benedicet adstantes manu dextra.

64. Processio dirigetur intra ambitum ecclesiae, vel etiam extra ipsam, si talis erit usus. Processionis tempore sonabunt campanae festivo more.

65. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Crux praeferetur Canonicis paratis, et Subdiaconus eam deferet, versa ad Celebrantem imagine Crucifixi.

66. Statim ac de presbyterio exierit processio, Sacrista cum inservientibus sacrarii amovebunt a throno lodicem violaceam et vestem violaceam cathedrae, relicta alba, itemque tollent pallium violaceum, et apparebit album; faldistorio autem Episcopi apponent pulvinos albi coloris, remotis violaceis, et abacum nudabunt velo violaceo: praeparabunt etiam alterum faldistorium, alba veste instructum, in medio presbyterio ante altare, in quo sedebit Episcopus: super altare autem ponent pluviale album cum stola, formale pretiosum et mitram pretiosam pro Episcopo. Tollent deinde abacum inter thronum et altare iacentem, in quo positae fuerant candelae benedicendae.

67. Celebrans cum Ministris opus est ut paratus sit initio processionis, qua inchoata, procedet cum Ministris ad altare, praecedentibus duobus vel tribus clericis, et reverentia facta ad altare, sedebunt in scamno praeparato; adveniente autem Cruce processionali, consurgent et nudabunt caput.

68. Processio redibit in chorum sive ad altare maius, et cantores cantabunt antiphonam *Obtulerunt* etc., ac si processio extra ecclesiam exierit, antiphona illa cantabitur in ingressu ecclesiae ipsius: Subdiaconus Crucem reponet in basi, et recedet in sacristiam ad paramenta dimittenda: acolythi candelabra super abacum deponent, ac thuriferarius subsistet cum thuribulo prope abacum, quum illo opus sit principio Missae. Unusquisque se recipiet ad locum suum, et candelam exstinguet. Clerici delecti porrigendis vel recipiendis paramentis Episcopi, relicta

candela, manebunt prope altare. Aderunt alii duo clerici, qui supplebunt mitrae et baculo, insuper et alii, qui recipiant in canistris paramenta Canonicorum, eosque rursus induant insignia canonicalia.

69. Quum ultimi duo Canonici ex ordine diaconali pervenerint in presbyterium, exstinguent candelas. et consistent a lateribus faldistorii in medio presbyterio statuti. Ceteri Canonici recedent ad subsellia sua. exstinguent candelas, ibique dimittent sacra paramenta, et resument indumenta sive insignia sua.

70. Episcopus, progressus ante altare. salutabit Crucem, benedictionem donabit Celebranti et Ministris, qui excipient illam cum inclinatione profunda, si tamen Ministri non fuerint Canonici, genua submittent. Tum Episcopus in faldistorio sedebit, facie versa ad altare. et secundus Diaconus assistens, osculans manum eius, tollet ei cereum, qui recipietur a cappellano illius custode. et exstinctus ab eodem custodietur. Manentibus in assistentia Episcopi ultimis duobus Canonicis ex ordine diaconali, recedent ad paramenta dimittenda suo loco Diaconi assistentes, qui resumpto habitu chorali redibunt ad Episcopum; tunc discedent praedicti duo Canonici, qui supplebant, et se recipient ad locum suum, ubi paramenta dimittent, ac resument insignia canonicalia.

71. Item quatuor cappellani a libro, scotula, mitra et baculo redibunt in sacristiam, dimittent pluviale, et retinebunt superpelliceum; qui autem est a mitra. sibi collo imponet vimpam seu velum pro mitra gestanda.

72. Interea tribus clericis distribuentur paramenta albi coloris Episcopi, aliique tres in promptu erunt ad recipienda paramenta violacea, quae dimittet.

73. Quum reversi fuerint Diaconi assistentes ad latera Episcopi, secundus ipsorum mitram tollet Episcopo, tum primus, adiuvante secundo, exuet eum formali simplici, pluviali et stola violacea, quae omnia a praedictis clericis referentur in sacristiam. Induetur deinde Episcopus stola et pluviali albi coloris, super pluviale firmabitur formale pretiosum, et imponetur ei mitra pretiosa.

74. Quum Celebrans appropinquaverit ad altare, Episcopus assurget, et accedet ad altaris gradus; tunc a clericis duobus amovebitur faldistorium ante altare positum. Secundus Diaconus assistens mitra nudabit Episcopum, et Missae initium fiet, ritibus descriptis cap. VIII, lib. V, art. I.

75. Notandum est tantum, quod candelae accensae sustinendae manu sunt in cantu evangelii, et ab elevatione usque ad consummationem inclusive. Quocirca clerici delecti candelis accendendis, accendent ipsas tempore gradualis, et advertetur ut in promptu sit candela Celebrantis, quam ipse manu sustinebit, quando cantabitur evangelium, eique tradet Caeremoniarius. Omnes autem candelam sustinebunt dextera. Primus accendetur cereus Episcopi tum Canonicorum, deinde aliorum candelae, Episcopus cereum accipiet ad evangelium, quando dimissa mitra, assurget. Diaconus primus assistens cereum Episcopo tradet, idemque recipiet statim ac cantatum erit evangelium, priusquam ascendat Subdiaconus cum libro evangelii. Presbyter etiam throno assistens, candelam sustinebit.

76. Quod spectat ad *Sanctus*, ordo iste servabitur: Episcopus, recitato trisagio, descendet ad faldistorium, et quando genuflexerit, primus Diaconus assistens tradet ei cereum, quem post elevationem Diaconus idem recipiet, priusquam Episcopus assurgat ut genuflectat; quum autem in thronum redierit ac mitram dimiserit, restituet ipsi cereum, itemque recipiet ante pacem, reddetque rursus, postquam pacem donaverit Diaconis assistentibus: postremo illum recipiet ab Episcopo, priusquam rursus sedeat.

§ 3. *De ritu observando si Episcopus Missam solemnem celebrabit.*

77. Si Episcopus velit hac ipsa die Missam solemnem celebrare, quod conveniet, praecipue si festum Purificationis B. M. V. sit titulus ecclesiae cathedralis, benedictio et processio candelarum post Primam explebitur.

78. Praeter ea, quae superioribus paragraphis paranda innuimus, reliqua omnia quae in secretario paranda essent, in abacis altaris maioris praesto erunt: videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella: formale pretiosum in lance, pluviale et stola coloris albi, quae contegentur velo concolore paramentis, et mitra pretiosa, quae tempore processionis super mensam altaris disponentur. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, parabitur quoque s. Pallium cum tribus spinulis gemmatis, in pelviculis. Apponetur septimum candelabrum, quod accendetur in reditu processionis ad altare. In abaco praesto erunt caligae et sandalia cum velis coloris albi, manipuli co-

loris albi pro Ministris, Evangeliarium cum tegumento et manipulo Episcopi, Epistolarium et Missale cum simili tegumento. Antiphonarium pro cantanda oratione, et Breviarium pro cantu capituli. Parabuntur etiam reliqua omnia quae adnotavimus lib. V, cap. VI, art. III. In sacristia disponentur paramenta omnia coloris albi pro Canonicis, nempe pluvialia, planetae, dalmaticae et tunicellae in canistris, suo tempore deferenda in choro, dalmatica cum stola et tunicella duo cingula, duo albae et duo amictus pro Diacono et Subdiacono, quatuor pluvialia pro cappellanis a mitra, a baculo, a scotula et a libro, ac etiam tunicella pro Subdiacono Crucem delaturo. Deputentur clerici qui paramenta violacea Canonicorum recipiant, eaque ad sacristiam reportent.

79. Sacrae omnes actiones huius diei, quae Missam praecedunt, peragentur methodo superius innuta. Quum Episcopus sit Missam celebraturus, quae n. 45 advertimus, circa Celebrantem, amplius locum non habet. Ministri sacri, post acceptam candelam, in sacristiam se recipient, sacras vestes sumpturi, ut in promptu sint prope altare, dum processio ad chorum revertetur.

80. Variationes, seu mutationes incipient a n. 69, videlicet: in reditu processionis ad altare, postquam expletus fuerit cantus antiphonae *Obtulerunt*, pulsabuntur organa usque ad intonationem Tertiae. Subdiaconus Crucem processionalem deponet in basi, secedet in sacristiam, et sacras vestes dimittet: si Celebrans erit Archiepiscopus, deponet planetam ante pectus plicatam, induet tunicellam, et ad locum suum in choro redibit. Acolythi super abacum candelabra deponent: thuriferarius thuribulum referet in sacristiam, resumpturus illud ad Missae introitum: clerici seminarii, Mansionarii aut Beneficiarii, aliique de clero, facta Cruci altaris genuflexione, candelas exstinguent, et ad loca sua se recipient. Clerici, qui paramenta Episcopi deferre debent, relicta candela, manebunt prope altare: Diaconus et Subdiaconus sacris vestibus induti praesto erunt in scamno prope altare: duo ultimi Canonici ex ordine diaconali exstinguent candelas, et ante altare remanebunt, deducturi Episcopum ad thronum: ceteri Canonici, facta Cruci reverentia, exstinguent candelas, et suum stallum petent, ubi depositis vestibus sacris violacei coloris, induent alias coloris albi: Episcopus ut ante altare pervenerit, facta Cruci reverentia, tradet candelam secundo Diacono assistenti, et a duobus ultimis Diaconis associatus, ascendet thronum,

ibique sedebit, cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula in sacristia deponent pluviale violaceum, induent album, et ad thronum revertentur officio suo functuri: Diaconi assistentes in proprio stallo chori dimittent planetam plicatam, induent dalmaticam, et ad assistentiam revertentur: discedent de throno duo ultimi Diaconi Canonici, qui pariter dalmaticas induent.

81. Quum omnia ordinata erunt, distribuentur clericis stola et pluviale albi coloris et formale pretiosum, quae ab iisdem ad thronum deferentur. Aderunt quoque tres alii clerici paramenta violacea Episcopi recepturi, quae ad sacristiam referent. Diaconi assistentes Episcopum paramentis violaceis exspoliabunt, eumque induent stola et pluviali albo cum formali pretioso.

82. Ascendet ad thronum Presbyter assistens, surget Episcopus, dimissa mitra, recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria*, secreto, et intonabit *Deus, in adiutorium* pro Hora tertia. Servabuntur omnia quae praedicto lib. V, cap. VI, art. III, adnotata sunt pro solemni celebratione Missae pontificalis.

83. Incepto primo psalmo, sedebit Episcopus cum mitra auriphrygiata, et pluviali indutus leget psalmos et preces pro praeparatione ad Missam, quo tempore caligas et sandalia accipiet. Ad cantum capituli et responsorii stabit cum mitra, qua exuetur ad versiculum ante orationem. Post *Benedicamus Domino*, resumpta mitra manus lavabit, tum a Diacono et Subdiacono exuetur pluviali, et sacras vestes pontificales pro Missa assumet. In reliquis serventur quae pro Missa pontificali statuuntur.

84. Advertimus quod candelae accensae sustinendae sunt in cantu evangelii, et ab elevatione usque ad consummationem SS. Sacramenti inclusive, et si fiat communio cleri, a non communicandis exstinguentur expleta communione, servatis quae n. 75 huius capitis innuimus. Ab elevatione ad consummationem candela Episcopi ab eius scutifero seu cappellano accensa sustinebitur.

CAPUT IX.

De feria iv cinerum.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis aut cum faldistorio, ut cap. IV lib. V.

2. Sex cerei in candelabris maioribus, accendendi saltem quando ab Episcopo adorabitur SS. Sacramentum.

In sacristia. — 3. Paramenta violacea pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta et stola, binae planetae violaceae et plicatae, ac stola una, tria cingula, tres albae tresque amictus.

4. Vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, utendum in ingressu Episcopi.

5. Pluvialia quatuor violacea pro cappellanis a mitra, baculo, libro et candela.

6. Altera planeta plicata violacea cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui cineres debebit ante Episcopum sustinere.

7. *In altari maiore.* — 7. Altare instruetur sex candelabris simplicibus cum cereis albis et Cruce, nullo alio ornamento candelabris interposito, praeter tobaleas et tapetum violaceum, quo contegentur gradus altaris, et apponetur in fronte pallium violaceum.

8. Super mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet formale simplex, pluviale cum stola violacea. Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, omnia contecta velo violaceo. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata, in latere epistolae lanx argentea cum cineribus aridis ex reliquiis ramorum palmae et olivae combustorum, quae in Dominica palmarum anni superioris benedictae fuerunt.

9. Prope altare situs erit baculus pastoralis.

10. Loco solito aderit scamnum cum postergali pro Celebrante et Ministris, coopertum stragulo e panno violaceo.

11. In medio presbyterio, ante altare, praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis.

12. In latere evangelii aderit basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem, si Celebrans esset Archiepiscopus.

In abaco. — 13. Super abacum, qui contegetur albo mantili, ponentur duo candelabra cum cereis pro acolythis. Thuribulum cum navicula plena incenso et cochleari. Vasculum Aquae benedictae cum aspersorio. Urceus et pelvis. Mantilia duo in lance. Velum humerale violaceum pro Magistratu, si lotionem ministrabit. Mappa linea longa phrygiata vel circumdata textili pinato, extendenda super genua Episcopi, dum cineres distribuet. Medulla panis et mali medici in lance. Missale cum veste violacea pro Episcopo. Canon pontificalis. Scotula cum candela. Libellus cum formula Indulgentiarum. Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali et velum Calicis. Ampullae vini et aquae in pelvicula cum manutergio. Campanula. Intorticia pro elevatione. Missale super cussino vel legili pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium cum veste violacea utrumque. Velum humerale pro Subdiacono. Manipuli pro Celebrante et Ministris. Stola latior pro Diacono (1).

In presbyterio. — 14. Thronus cum baldachino et cathedra ornabitur lodice violacea, tapetum etiam sternendum super gradus, violaceum erit. Apponentur quoque tria scabella pro Assistentibus.

15. In subselliis Canonicorum praeparentur paramenta violacea pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, et planetae plicatae pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis, cum amictu in singulis paramentis. Item aderunt planetae plicatae pro Diaconis assistentibus et pluviale pro Presbytero assistente cum amictu in respectivis chori subselliis.

16. Praeparantor etiam canistri plani et ampli, in quibus reponantur indumenta seu insignia canonicalia, quando dimittentur a Canonicis, ut induant paramenta sacra.

---

(1) Stola latior nequaquam esse insignita Crucibus debet, quali perperam uti quidam solent. Huiusmodi stola suffecta est planetae. Caerem. Epp., lib. II, cap. XIII, n. 9: « Diaconus... deponit et ipse suam planetam, quae convolvitur, vel alia iam convoluta et complicata super eius humerum sinistrum ponitur, et sub eius brachio stricte chordulis ad id aptatis colligatur, ne decidat etc. ».

A.

17. Ad cancellos presbyterii statuentur funalia cum intorticiis vel cereis, non plura quam sex, nec minora quatuor.

18. Non indicantur instructiones pro expulsione publicorum poenitentium, hac die notata in Pontificali Romano ; quoniam huiusmodi functio obsolevit.

§ 2. *In functione.*

19. Recitata in choro Hora nona Officii divini, discedet clerus de choro, et procedent Canonici ad assecciandum Episcopum, quo ordine descriptum est cap. IV. lib. V ; signum autem procedendi dabitur sono campanulae sacristiae.

20. Interim in sacristia induentur sacris paramentis Celebrans cum Ministris ; Subdiaconus, qui pelviculam cinerum sustinere debebit ; et quatuor cappellani a libro etc. induent pluviale. Procedent autem ad altare priusquam illuc adveniat Episcopus, eosque comitabuntur duo quatuorve clerici. superpelliceo induti.

21. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabunt festivo more campanae. Organis autem non sonabitur, quoniam Officium est feriale.

22. Episcopus, postquam adoraverit SS. Sacramentum. procedet ante altare maius, ibique benedictionem dabit Celebranti et Ministris, qui adstabunt scamno prope latus epistolae. Celebrans se profunde inclinabit, Ministri quoque, si fuerint Canonici, secus genuflectent. Episcopus, reverentia ad Crucem facta, genuflectet in faldistorio, in quo Caeremoniarius extendet eius cappam, ibique manebit donec ei significabitur ut ascendat in thronum. Canonici sua subsellia occupabunt, ibique dimisso habitu chorali, supra rochetum aut superpelliceum induent amictum et paramentum respondens ordini suo. Item Diaconi assistentes paramenta sibi induent locis suis, deinde ascendent ad latera cathedrae episcopalis. Clerici, designati adiuvandis Canonicis in induendis sacris vestibus, meminerint asportare de choro indumenta canonicalia, et in fine Officii, quod Missam praecedit. in chorum illa referre.

23. Canonicis indutis, Caeremoniarius innuet Episcopo ut de oratione surgat, eumque comitabitur ad thronum, sequente caudatario, et cubiculario, qui cappam eius deinde recipiet. Distribuentur paramenta Episcopi clericis, qui ad thro-

num deferent illa. Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, qui consistet prope Diaconum secundum, tollent cappam Episcopo, eumque parabunt, quin lavet manus, amictu, alba, cingulo. Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale simplex. Primus Diaconus assistens imponet ei mitram auriphrygiatam.

24. Dum Episcopus incipiet paramenta induere, cappellanus a mitra accipiet mitram ex altari, eam allaturus ad thronum; itemque duo cappellani a libro et scotula accipient Missale cum scotula ex abaco, et ascendent ad thronum, subsistentes prope secundum Diaconum assistentem. Advertent clerici designati, ut in promptu habeant thuribulum et vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

25. Quum Episcopus indutus erit paramentis, Subdiaconus, qui debet esse ex ordine Beneficiariorum aut Cappellanorum, indutus ut supra dictum est, amictu, alba, cingulo et planeta plicata, facta prope altare ad Episcopum, dein ad Crucem altaris genuflexione, ad altare ascendet, accipiet lancem seu pelviculam, in qua positus erit cinis, eamque sustinens utraque manu ad altitudinem vultus sui et de altari descendens, iterabit ante Crucem genuflexionem. Accedet inde ad thronum, et ante illius infimum gradum genuflectet ante Episcopum, ad thronum ascendet, et in gradu superiore throni genibus nitetur, e regione Episcopi (1).

26. Se sistent Episcopo duo cappellani a libro et scotula. Episcopus sedens leget antiphonam *Exaudi nos, Domine* etc., cum ℣. psalmi, cum *Gloria Patri,* et repetet antiphonam eandem (2).

27. Postea secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget, et cantabit *Dominus vobiscum,* et quatuor orationes in Missali praescriptas pro eadem benedictione. Quando Episcopus benedicturus erit cineres, primus Diaco-

---

(1) Si vigeret usus, ut Canonicus Sacrista maior adsit in suppedaneo altaris, et cineres tradat Subdiacono, licebit eum servare. A.

(2) In Caerem. Epp. (lib. II, cap. XVIII, n. 6), non innuitur ut cantetur a choro. Animadvertendum porro est, quod ritus benedictionis cinerum idem est ac in Missali statutus, ideoque quum a rubrica Missalis praescribatur, ut cantetur, nulla videtur obstare ratio, quominus cantetur etiam quando benedictio persolvitur ab Episcopo, idque multo magis, quod functio peragitur cum cantu, eaque de causa cantantur reliquae omnes antiphonae, quae sequuntur. A.

nus assistens advertet ut fimbriam dexteram eius pluvialis attollat.

28. Circa finem tertiae orationis, accedent ad thronum duo clerici cum thuribulo et vasculo. Ascendet etiam a latere ad thronum Presbyter assistens, et stabit prope Diaconum primum assistentem, et apud eum consistent thuriferarius et alter clericus praedictus cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio. Venient insuper ad thronum clerici duo cum mappa extendenda super Episcopi genua, qui consistent apud secundum Diaconum assistentem: unus tamen eorum ipsam mappam afferet plicatam.

29. Post quartam orationem, Episcopus sedebit, ac ministrante Presbytero assistente, ponet cum benedictione incensum intra thuribulum, a thuriferario genuflexo sustentum. Thure benedicto et recedente thuriferario, Episcopus assurget, aspersorium a Presbytero assistente cum osculis consuetis recipiet, et asperget cineres in medio, a sinistris et a dextris suis, recitans submissa voce antiphonam *Asperges me* etc.; restituet aspersorium Presbytero assistenti, a quo recipiet thuribulum, et adolebit cineres, eodem modo quo asperserit. Tum, reddito thuribulo eidem Presbytero assistenti, sedebit, et a primo Diacono assistente nudabitur pileolo: discedent praedicti clerici cum vasculo ac thuribulo, quae referent ad abacum, itemque Presbyter assistens descendens a latere de throno redibit ad locum suum.

30. Quando Episcopus incensabit cineres, Celebrans, comitante Caeremoniario, discedet de scamno suo, et reverentia ad Crucem facta, procedet ad thronum.

31. Subdiaconus, sustinens pelviculam cinerum, postquam eos asperserit ac thurificaverit Episcopus, assurget, ac veniet ad dexteram Episcopi, ut genuflexus ante eum sustineat pelviculam in illorum distributione.

32. Genuflexo autem a dextris Episcopi Subdiacono praedicto, Celebrans, facta profunda inclinatione, ad thronum ascendet, et conscenso gradulo cathedrae, accipiens tribus dexterae digitis: pollice, indice et medio, aliquantulum cineris, imponet ipsum capiti Episcopi, in formam Crucis, dicens *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris,* dein descendet de gradulo cathedrae, et recedet versus sinistram Episcopi.

33. Primus Diaconus assistens, pileolum et mitram reponet capiti Episcopi: tum uterque Diaconus assistens, attollentes

pluviale, extendent super genua Episcopi mappam, quae in extremitatibus sustentabitur a duobus cappellanis vel clericis genuflexis in plano throni superiori, a lateribus Diaconorum assistentium.

34. Dum Episcopo reponetur mitra, descendent Canonici de stallis suis, manu sustinentes biretum, et singuli incedentes et conficientes reverentiam, prius ad altare, deinde ad Episcopum antequam ascendant ad thronum, accedent ad cinerem excipiendum.

35. Cantores, statim ac proficiscetur Dignitas prima de stallo suo, incipient cantare antiphonam *Immutemur habitu* etc., et reliquas, easque repetent etiam, si opus fuerit, donec peragetur distributio.

36. Extensa mappa super genua Episcopi, se sistet ei Celebrans, cui cinerem imponet, quo recepto, Celebrans, facta reverentia profunda, descendet a latere de throno, et redibit prope altare, ubi erat cum Ministris. Ascendent deinde ad thronum unus post alium Canonici, ut supra, et eundem ordinem servabunt in reverentiis. Episcopus dicet singulis, dum imponet cinerem: *Memento homo* etc., ut supra. Diaconi assistentes cinerem recipient iuxta ordinem antiquitatis suae respectu aliorum Canonicorum, descendentes de throno et exsequentes reverentiam ad altare, deinde ad Episcopum, ut facient ceteri omnes. Ministri autem Celebrantis, si fuerint Canonici, incedent loco suo, ut de Diaconis assistentibus notatum est: sin autem essent e numero Beneficiariorum aut Mansionariorum, incedent primi post Canonicos. Canonici tantum excipient cinerem stantes et profunde inclinati: ceteri omnes excipient genuflexi.

37. Celebrans, si opus ei fuerit manus abluere, postquam cineres imposuerit Episcopo, abluet quando pervenerit ad locum prope altare, et in hac actione utetur ampulla, ut in Missa, nisi gauderet privilegio utendi urceo cum pelvi etiam praesente Episcopo. Acolythi qui Missae inservire debebunt, ministrabunt ei lotionem.

38. Idem Celebrans et Ministri post exceptum cinerem, sibi imponent brachio sinistro manipulum apud abacum vel prope scamnum, in quo sedere solent.

39. Canonici, exceptis Diaconis assistentibus, sedebunt quando initium fiet distribuendi cineres Beneficiariis.

40. In excipiendis cineribus servabitur ordo sequens: Celebrans: Dignitates: Canonici ex ordine Presbyterorum: Ca-

nonici ex ordine Diaconorum: Canonici ex ordine Subdiaconorum: Ministri Celebrantis, nisi fuerint Canonici, ut superius notatum est: Beneficiarii seu Mansionarii: cappellani a libro, scotula, mitra et baculo: clerici seminarii: Magistratus, si aderit, et laici nobiles: postremo ceteri laici, pro consuetudine cuiusque loci. Foeminae in presbyterium non admittentur; poterunt eis ministrari cineres a Canonico Poenitentiario, vel ab alio Sacerdote, in aliquo laterali sacello, itemque multitudini, ut vitetur turba, observando quae tradita sunt in festo Purificationis B. V.

41. Episcopus autem cineres ultimo loco imponet Subdiacono, qui sustinuerit cinerum pelviculam.

42. Circa finem distributionis, in promptu erunt Ministri lotionis, et clericus, qui deferet mantilia, advertet etiam ut afferat pelviculam cum medulla panis. Aderunt etiam acolythi gestaturi candelabra, ut infra. Item cappellani a libro et scotula resument Missale et scotulam, atque adstabunt throno.

43. Subdiaconus, qui cinerum pelviculam sustinuerit Episcopo, receptis ultimo loco cineribus, de throno descendet, genuflectet ad Episcopum, dein ad altare, deponet cinerum reliquias super abacum, et comitatus a clerico exuet se paramentis sacris in sacristia.

44. Statim ac de throno discesserit Subdiaconus praedictus, ascendent ministri lotionis, et Presbyter assistens reveniet a latere ad thronum, ut ministret mantile. Super genua Episcopi non extendetur alterum mantile, siquidem iam adest mappa; ipse autem exterget manum medulla panis, ut cinerem tollat. Quando Episcopus lavabit manus, Canonici stabunt, ceteri omnes procumbent in genua. Presbyter assistens ministrabit mantile; post haec redibit ad locum suum. Post lotiones discedent etiam qui duo clerici sustinuerunt mappam super Episcopi genua, eamque involutam advertent referre ad abacum, ne decidat cinis, qui forte potuisset in ipsam dilabi in actu distributionis.

45. Profectis ministris lotionis, accedent ad thronum acolythi cum candelabris. Diaconus secundus mitram tollet Episcopo, qui assurgens cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Concede nobis, Domine* etc., tono feriali.

46. Post orationem, Episcopus sedebit, ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

47. Ascendent statim ad thronum ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum, et descendent inde duo Diaconi assisten-

tes, qui recedent ad stallum, ubi dimittent paramenta. Intrabunt in chorum clerici designati recipiendis Canonicorum paramentis, et afferent insuper insignia choralia, rursus a Canonicis induenda. Canonici paramenta dimittent. Diaconi assistentes redibunt ad thronum, unde discedent ultimi duo Canonici, qui in locis suis dimittent vestes sacras et habitum choralem recipient. Cappellani supradicti pluvialia dimittent in sacristia. Interim baculus pastoralis a cappellano accipietur, et portabitur ad thronum.

48. Rebus omnibus rite dispositis, Episcopus procedet ad altare, Missam cum Celebrante inchoaturus.

49. Quod ad assistentiam, observabitur quod est descriptum cap. VIII, articulo I, et in appendice ad idem caput, art. II lib. V, quodque traditum est in app. ad cap. VI, art. I eiusdem libri, relate ad sacram concionem, quae post evangelium Missae solemnis habebitur.

50. Quoniam huic Missae Episcopus assistit pluviali indutus, utetur mitra et baculo, quotiescumque de throno descendet ad faldistorium ante altare, et quoties ad thronum redibit, idque etiam post elevationem. Eadem de causa incensabitur etiam post introitum postque evangelium.

§ 3. *De ritu servando Missam solemnem celebrante Episcopo.*

51. Si qua de causa Episcopus Missam solemnem post cinerum distributionem celebrare velit, benedictio cinerum et distributio locum habebit recitata in choro Hora sexta.

52. Quae paranda ediximus in secretario pro Missa pontificali, parabuntur in abacis altaris maioris, sicut etiam innuemus in libro VII, in quo agetur de solemni ordinatione generali.

53. Benedictio et distributio cinerum fiet prout in hoc capite tradidimus, cum exceptione quod cineres Episcopo imponentur a Digniore de Capitulo dummodo sit Sacerdos, alioquin supplebit, qui huic in dignitate vel canonicatu succedit.

54. Diaconus et Subdiaconus, in Missa ministraturi, receptis cineribus, in sacristiam revertentur, ut ibi induant amictum, albam et cingulum, et Diaconus stolam, qui prompti erunt redire prope altare ad scamnum pro ipsis paratum.

55. Si Celebrans esset Archiepiscopus, nequiret hodie uti sacro Pallio, nisi occurreret dies anniversarius consecrationis

ecclesiae cathedralis, vel consecrationis suae, aut Patronus loci vel Titulus ecclesiae; transfertur enim Officium, sed solemnitas exterior et Indulgentia non transfertur. Quo casu, Subdiaconus, qui cineres in distributione sustinuit, remanebit loco suo, ut Crucem deferat in fine Missae pro benedictione solemni.

56. Post orationem *Concede, quaesumus*, qua distributio cinerum absolvitur, sedebit Episcopus, et a secundo Diacono assistente mitra cooperietur.

57. Presbyter assistens ad thronum revertetur, ut officio suo fungatur, dum Hora nona ab Episcopo intonabitur.

58. Quin repetamus, quae notabuntur in libro VII, cap. III, art. II, n. 38, lectorem remittimus ad locum citatum, in quo describuntur ritus, qui in Missa pontificali feriali adhiberi debent; advertimus tamen quod, quum clerus iam retineat vestes sacras, omittentur quae dicimus circa hanc rem, et Episcopus dimissa mitra intonabit Nonam. Sedebit post hymnum cum mitra, et intonato primo psalmo recitabit psalmos et preces pro praeparatione, et accipiet caligas et sandalia ritu praescripto. Ad capitulum stabit cum mitra, et dum cantabitur responsorium, accedet ad faldistorium ante altare positum, genuflectet, mitram demittet, et recitabit preces feriales, et surgens orationem subiunget.

59. Postea Episcopus, reversus ad thronum, lavabit manus, et dimissa mitra et pluviali, parabitur paramentis pontificalibus pro Missa.

60. Cantata epistola a Subdiacono, et manu Episcopi deosculata, Episcopus leget epistolam, graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium. Attendant cantores cantum protrahere pro versu *Adiuva nos*. Postquam Episcopus desierit legere evangelium, accedet Diaconus, qui manum Episcopi osculabitur; tum secundus Diaconus assistens auferet ei gremiale et mitram. Surget Episcopus, et genuflectet super pulvino posito in gradulo cathedrae, si commode fieri poterit, alioquin in plano throni conversus ad altare. Chorus omnis genuflectet ad cantum versiculi praedicti.

61. Post cantum versiculi, assurget Episcopus, sedebit, et recepta mitra et gremiali, imponet thus in thuribulo, dabit benedictionem Diacono, et ritibus praescriptis canetur evangelium.

CAPUT X.

De Quadragesima et de tempore Passionis

1. Quadragesimali tempore, ornatus altaris, throni et chori respondebit Officio feriali, quod est luctuosum, ideoque adhibentor paratus et vestes sacrae coloris violacei; ac si quod Officium de ritu duplici aut semiduplici intra hebdomadam celebrabitur, variandus erit color in pallio et in paramentis: sed in throno et apparatu chori retinebitur ornatus coloris violacei, modo non sit unum e festis solemnioribus; hoc enim casu, mutabitur etiam ornatus trhoni et chori, iuxta qualitatem festi.

2. Altare instruetur simpliciter, candelabris tantum et Cruce, nullo alio interposito ornamento, cuiusmodi sunt vasa cum floribus, reliquiaria et signa Sanctorum.

3. In Missis ferialibus non sonabitur organis, et sacri Ministri utentur planetis plicatis.

4. A Sabbato ante Dominicam primam usque ad Pascha, recitantor aut cantantor Vesperae, etiam in festis solemnibus, ante prandium, seu post Nonam (et Missam de feria), exceptis tantum Dominicis, in quibus cantantor hora consueta.

5. Festum S. Iosephi sponsi B. M. V., quem sa. me. Pius Pp. IX Ecclesiae catholicae Patronum, per constitutionem consistorialem declaravit, modo inter solemniora recensetur. Item festum Annunciationis B. Virginis recensitum est inter solemniora, propter Redemptoris Incarnationem. Quapropter in hoc festo clerus in choro, Celebrans cum Ministris et ipse Episcopus genuflectent ad cantum versiculi *Et incarnatus est* etc., regula superius tradita, cap. III libri huius, pro die Nativitatis Domini. Si transferetur Officium festi huius, genuflexio fiet quo die reponetur Officium idem (1).

---

(1) Cfr. Litteras S. C. Concilii, « circa dies festos », dd. die 3 Maii 1912, quoad modum se gerendi in hisce solemnibus, etiam post suppressionem praecepti; attamen, circa festum S. Ioseph, putamus, huius solemnitatem ad feriam IV post Dominicam II post Pascha, vel pro ea, ad Dominicam III post Pascha, translatam esse.

6. In quarta Dominica, appellata *Laetare*, sonabitur organis, adhibebitur color rosaceus. Ministri induet dalmaticam ac tunicellam, et licebit ornare floribus altare, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, utque notatum est cap. I huiusce libri, n. 5.

7. Incidente in Quadragesimam celebratione alicuius solemnis funeris aut anniversarii pro defunctis, vel etiam alicuius Missae votivae solemnis, cavebitur ne fiat umquam post Vesperas, sed semper post Nonam (et post Missam de feria).

8. Quod ad velandas Cruces et Imagines, observabitur quod superius traditum est, lib. II, cap. VI, art. X, n. 8.

9. Item Passionis tempore, ex dispositionibus Caeremonialis, quaevis ecclesia utetur cantu gregoriano* vel figurato polyphono.

10. Relate ad festa, huic tempori occurrentia, stabitur iis, quae habentur capite citato.

11. In Dominicis Quadragesimae, si Episcopus assistet Missae solemni, servabuntur ea quae pro functionibus huiusmodi sunt notata in respectivis locis libri V. Si in quarta Dominica assistet Missae paratus pluviali, induet pluviale rosaceum, prout supra monuimus, cap. I, n. 5, libri huius.

12. In festo Annunciationis B. V. Episcopus assistet Missae paratus pluviali, vel cantabit Missam post Tertiam, si ex hoc mysterio suum ecclesia cathedralis titulum acceperit. Cantabit etiam Vesperas secundas, ut praescribit Caeremoniale, lib. II, cap. XXXIV (1).

(1) Vide notam ad n. 5 cap. praeced.

CAPUT XI.

De Dominica palmarum

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV libri V.

2. Cerei sex in candelabris maioribus, accendendi saltem quando Episcopus ibi orabit.

In sacristia. — 3. Paramenta pro Celebrante proque Ministris, videlicet planeta violacea, et binae alterae similes plicatae, binae stolae ac tres manipuli coloris eiusdem, tria cingula, tres albae, tresque amictus.

4. Stolae ac manipuli tres eiusdem violacei coloris cum cingulis, albis et amictibus tribus pro Cantoribus passionis, et liber passionis cum notis musicis, instructus veste seu tegumento violaceo.

5. Planeta plicata violacea cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem gestaturo in processionem.

6. Quatuor pluvialia violacea pro cappellanis a libro, scotula, baculo et mitra.

7. Vasculum cum aspersorio, adhibendum in ingressu Episcopi in ecclesiam.

In altari maiore. — 8. Praeter tapetum violaceum, quod cooperiet omnes gradus altaris, apponetur pallium violaceum, et sex candelabra cum cereis albis, et Cruce simili candelabris, convestita velo violaceo. Candelabra erunt argentea vel saltem argento colorata, distincta, quoad fieri possit, ab illis quae diebus ferialibus, et ab aliis quae in festis solemnibus adhibentur.

9. Super mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, nempe formale simplex, pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo violaceo. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata, et prope altare baculus pastoralis.

10. Aderit scamnum usitatum prope latus epistolae in usum Celebrantis et Ministrorum, contectum stragulo e panno violaceo.

11. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo, qui ibi suo tempore orabit. Alterum insuper faldistorium convestitum tegumento violaceo, in quo sedebit Episcopus post processionem. Prope latus evangelii ponetur Crux processionalis, contecta velo violaceo, cui adhaerebit lemniscus seu vitta sericea eiusdem coloris, qua liganda erit palma. Si Celebrans esset Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum, qua firmari possit Crux archiepiscopalis.

In abaco. — 12. Super abacum albo mantili coopertum ponentur candelabra cum cereis albis pro acolythis: thuribulum cum navicula plena thuris et cochleari: vasculum Aquae sanctae et aspersorium: urceus cum pelvi: duo mantilia seu manutergia in lance: velum humerale violaceum sine opere textili, utendum a Magistratu, si ministrabit lotionem: mappa linea longa· phrygio opere distincta, extendenda in gremio Episcopi, quando palmas distribuet: Missale cum tegumento violaceo in usum Episcopi: scotula cum candela: Canon pontificalis: formula pro Indulgentiis publicandis: taenia violacea ad ligandam palmam in summitate Crucis processionalis, nisi ad hanc rem adessent iam taeniae in velo Crucis, ut supra: Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, velum Calicis et bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula; mappula seu manutergium pro Celebrante: campanula; intorticia e cera alba pro elevatione: Missale cum legili vel cussino pro Celebrante: Evangeliarium et Epistolarium cum vestibus violaceis: velum humerale opere phrygio distinctum pro Subdiacono: stola latior pro Diacono.

In presbyterio. — 13. Thronus parabitur colore violaceo, videlicet baldachinum, lodix seu postergale et cathedra; aderit pulvinus violaceus in usum Episcopi, quando genuflectere debebit. Aderunt etiam tria scabella pro Assistentibus, et gradus throni erunt ex toto cooperti tapeto violaceo.

14. Inter altare et thronum, a sinistris Episcopi, praeparabitur abacus albo mantili contectus, in quo ponentur rami palmae et olivi distribuendi. Palmae erunt distinctae pro Canonicis, pro Magistratu, pro Beneficiariis etc. Aderit insuper palma Episcopi, quae in primis erit insignis, non tam amplitudine, quam ornamentis, quibus erit distincta. Omnes contegentur velo violaceo, removendo in actu benedictionis.

15. In stallis sive sedilibus Canonicorum praeparantor respectiva paramenta coloris violacei, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, planetae plicatae pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis, et amictus. Item in sedilibus chori in promptu erunt planetae plicatae et pluviale cum amictibus pro Presbytero assistente proque Diaconis assistentibus.

16. Canistri plani et ampli ad recipienda insignia sive habitus chorales Canonicorum, postea paramenta ab eis adhibita.

17. Delecti custodes invigilabunt ordini, ne forte in distributione oriatur populi tumultus.

18. Super balaustrium sive cancellos presbyterii disponentur candelabra maiora cum intorticiis aut cereis ex alba cera, numero quatuor, ad summum sex.

19. Curabitur ut platea aut via ante ecclesiam, qua transibit processio, verratur sive mundetur.

§ 2. *In functione.*

20. Recitata in choro Hora tertia, cessabitur ab Officio recitando: tum sono campanulae sacristiae proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, ut cap. IV libri V.

21. In ingressu Episcopi, sonabunt campanae more festivo: organa autem tacebunt, quia functio est ferialis.

22. Interea se parabunt Ministri, nempe Diaconus et Subdiaconus, paramentis sacris, ut in Missa solemni, comprehenso manipulo, et comitantibus clericis duobus, accedent ad scamnum usitatum prope altare maius, exspectantes adventum Episcopi. Idem facient quatuor cappellani, qui sunt a mitra, baculo, libro et scotula, quique, induto sibi pluviali, venient ad altare; quod faciet etiam Subdiaconus, Crucem in processionem gestaturus.

23. Episcopus, postquam adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius, ibique genuflexus orabit, neque assurget, donec monebitur a Caeremoniario, ut ascendat in thronum. Canonici se recipient ad subsellia, seque parabunt respectivis paramentis, induentes supra rochetum, vel supra superpelliceum, amictum et pluviale ac planetam, vel solutam, vel plicatam, iuxta gradum ad quem spectant. Presbyter assistens se parabit pluviali in suo stallo, quod erit primum prope thronum, ibique manebit usque ad functionis initium:

Diaconi assistentes se parabunt et ipsi suis locis, deinde ascendent ad thronum. Aderunt clerici designati adiuvandis Canonicis, dum se parabunt, et custodiendis eorum insignibus, quae post functionem resument. Clerici, quorum officium afferre paramenta Episcopi ad thronum, praesto erunt apud altare.

24. Quum parati erunt omnes Canonici, Caeremoniarius retrahet de faldistorio partem anteriorem cappae Episcopi, qui assurget, atque iterata reverentia ad Crucem, ascendet in thronum, ac transiens per presbyterium benedicet clerum, sequentibus eum caudatario, qui extremitatem posteriorem cappae sustentabit, et cubiculario, qui postea cappam recepturus erit.

25. Clerici duo faldistorium amovebunt de medio presbyterio, et seorsim reponent.

26. Distribuentur paramenta clericis, qui deferent eadem ad thronum.

27. Eodem tempore, cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo, itemque cappellanus a mitra accipiet illam ex altari, et ad thronum portabit.

28. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et adiuvantibus Diaconis assistentibus ac cubiculario, qui consistet prope secundum Diaconum assistentem, dimittet cappam. Cubicularius expediet etiam extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi et in sacristia complicabit cappam, resumendam in exitu functionis. Postea Episcopus, non lavans manus, ope Diaconorum assistentium induet sacra paramenta, videlicet amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam cum pluviali violaceo, super quo ponetur formale simplex. Post haec primus Diaconus assistens imponet ei mitram.

29. Tunc Sacrista, vel alter designatus, deteget ramos palmae et olivi positos in abaco supradicto, amovens inde velum quo cooperiebantur.

30. Cantores cantabunt antiphonam *Hosanna Filio David* etc., quam Episcopus, stantibus Assistentibus eius, leget e Missali, quod ei sustinebit cappellanus a libro. Ad cantum praedictae antiphonae, Episcopus, Assistentes et clerus in choro sedebunt.

31. Completo huius antiphonae cantu, Diaconus secundus mitram tollet Episcopo, qui assurgens cantabit *Dominus vobiscum,* deinde orationem sequentem, tono feriali; et clerus

consurget. Hoc tempore, Subdiaconus, qui erat ad scamnum prope altare, perget ad abacum, et planetam plicatam dimittet; deinde accipiet librum epistolarum, quem sustinens ante pectus veniet in medium ante altare, et reverentia facta vel genuflexione ad Crucem, dein ad Episcopum, consistet quo loco cantari solet epistola, cavens ne tergum vertat altari neque Episcopo.

32. Post orationem, Episcopus sedebit, rursusque cooperietur mitra a primo Diacono assistente. Subdiaconus lectionem cantabit, quo tono cantatur epistola in Missis solemnibus; post lectionem, ascendet ad thronum, osculabitur manum Episcopi, accipiet ab ipso benedictionem, et redibit ad abacum, ubi, deposito Epistolario, resumet planetam plicatam, et se recipiet ad locum suum in scamno prope altare.

33. Cantores cantabunt responsorium *Collegerunt:* Episcopus leget lectionem: graduale seu responsorium, *Munda cor meum* et evangelium, stantibus hoc tempore Assistentibus. Dum cantabitur graduale, cappellanus a baculo accipiet baculum ex altari et afferet ad thronum; item praesto erit thuriferarius cum thuribulo, iturus ad thronum, et acolythi gestaturi candelabra, et, ubi innuetur eis, ituri cum Ministris antedictis.

34. Legente responsorium Episcopo, Diaconus perget ad abacum, dimittet planetam plicatam, et supra stolam sibi imponet stolam latiorem: accipiet librum evangeliorum, et reverentia aut genuflexione facta ante Episcopum, dein ante altare, ascendet ad ipsum, et super mensam librum evangeliorum deponet.

35. Statim ac Episcopus legere evangelium desierit, Presbyter assistens ad thronum ascendet a latere: quo veniet etiam Diaconus cum debitis reverentiis vel genuflexionibus, et manum osculabitur Episcopi. Diaconus de throno descendet, ac reversus ad altare, genibus flexis dicet *Munda cor meum,* dum appropinquabunt ad altare Subdiaconus et acolythi cum candelabris.

36. Thuriferarius sequetur Diaconum ad thronum euntem, et quando Diaconus descendet, ascendet ipse cum thuribulo, exspectabit dum Episcopus, ministrante Presbytero assistente, incensum demittat, ac descendet de throno cum thuribulo, exspectans ibi dum tempus erit eundi cum Diacono, Subdiacono et acolythis. Presbyter assistens manebit in throno apud scabellum suum.

37. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, resumet librum ex altari, se adiunget Subdiacono et acolythis, et iunctim conficient reverentiam vel genuflexionem ante Crucem, et ad thronum adibunt. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, sin minus, genuflexus, benedictionem petet ab Episcopo, qua accepta, procedet ad evangelium cantandum, ut in Missa pontificali, cap. VI, art. III, lib. V.

38. Quando discedent Diaconus cum Subdiacono, acolythi ac thuriferarius de throno, tolletur Episcopo mitra a secundo Diacono assistente. Episcopus ad cantum evangelii assurget, et baculum iunctis manibus sustinebit, ut capite citato.

39. Completo cantu evangelii, Diaconus cum acolythis redibunt ad locum suum, et Subdiaconus afferet librum evangeliorum osculandum Episcopo: quo facto, redibit ad locum suum cum debitis reverentiis vel genuflexionibus.

40. Dum Subdiaconus ascendet ad thronum, descendet Presbyter assistens, qui subsistens ante thronum, thuribulum recipiet a thuriferario, et triplici ductu incensabit Episcopum, qui post hanc thurificationem benedicet eum.

41. Presbyter assistens post hanc actionem se recipiet ad locum suum in chorum. Diaconus cum Subdiacono pergent ad abacum et dimittent manipulos, qui referentur in sacristiam a clerico quopiam: Diaconus autem dimittet etiam stolam latiorem, et resumet planetam plicatam.

42. Postquam thurificatus erit Episcopus, se sistent ei cappellani cum Missali et scotula. Episcopus, stans et iunctis manibus, etiam ad praefationem, cantabit tono feriali orationes in Missali notatas.

43. Interea praesto erunt clerici cum vasculo Aquae benedictae cumque thuribulo. Signum dabitur etiam clericis, qui mappam sustinere super genua Episcopi debebunt. *Sanctus* cantabitur a cantoribus tono feriali.

44. Circa finem quintae orationis, idest *Deus, qui per olivae ramum* etc., ascendent ad thronum praedicti clerici cum vasculo ac thuribulo, et a latere ascendet etiam Presbyter assistens. Diaconus primus assistens animadvertet sublevare fimbriam dexteram pluvialis Episcopi, quando benedictionem versus palmas dabit.

45. Post orationem sextam *Benedic, quaesumus, Domine* etc., Episcopus sedebit, et incensum, ministrante Presbytero assistente, demittet cum benedictione in thuribulum, ei praesentatum a thuriferario genuflexo. Assurget rursus deinde Epi-

scopus, et accepto a Presbytero assistente aspersorio, recitans submissa voce ant. *Asperges me* etc., palmas asperget in medio, a sinistris et a dextris suis, ac reddito aspersorio Presbytero assistenti, accipiet ab eo thuribulum, et palmas adolebit, ut supra.

46. Discedent de throno clerici cum vasculo cumque thuribulo, et Presbyter assistens manebit apud thronum.

47. Episcopus tono feriali prosequetur cantare *Dominus vobiscum* et septimam orationem *Deus, qui per Filium tuum* etc. Hoc tempore ad thronum ascendet Canonicus camerarius, sive thesaurarius, seu sacristiae praefectus (de more cuiusque ecclesiae), traditurus palmas distribuendas, clerici tres aut quatuor numero, qui palmas debebunt Canonico praedicto ministrare, cappellanus Episcopi habitu talari sine superpelliceo, qui recepturus erit palmam Episcopi, et qui clerici sustinere mappam extensam debebunt super genua Episcopi, quae tamen mappa ab altero eorum efferetur plicata. Canonicus thesaurarius locum sumet prope secundum Diaconum assistentem, clerici cum mappa prope duos Diaconos assistentes, et cappellanus Episcopi apud secundum Diaconum assistentem.

48. Cantata oratione antedicta, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente rursus mitra cooperietur. Se sistet ei Presbyter assistens, qui erit dignior Capituli, et a Canonico thesaurario, seu camerario, sive sacristiae praefecto, acceptam palmam ornatam praesentabit Episcopo, osculans palmam dein manum Episcopi. Episcopus palmam acceptam tradet cappellano suo, qui custodiet eam apud se, manens in gradibus throni a dextris. Presbyter assistens, seu dignior, reverentia facta ante Episcopum, descendet a latere de throno, et redibit ad subsellium suum, ut se adiungat ceteris Canonicis, qui palmam acceptum ibunt, ut infra.

49. Palma ab Episcopo accepta, Diaconi assistentes attollent pluviale Episcopi, et super eius genua extendent mappam, quae sustentabitur a duobus clericis genuflexis prope Diaconos assistentes in superiori plano throni (1). Palmae distribuendae porrigentur a Canonico thesaurario, seu camerario, sive sacristiae praefecto, secundo Diacono assistenti, qui eas ministrabit Episcopo. Primus Diaconus assistens elatam sustinebit fimbriam dexteram pluvialis Episcopi.

---

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 40, cap. VIII, libri huiusce. A.

50. Presbyter assistens, postquam venerit ad subsellium suum, accipiet manu biretum, et inde descendens ac salutans Crucem altaris, dein Episcopum, ad thronum ascendet, palmam excipiet, osculans prius palmam postea manum Episcopi, cui reverentia iterata, descendet a latere de throno, et revertetur ad locum suum. Id ipsum facient ceteri Canonici, qui unus post alium ad thronum ascendent. eodem modo quo Presbyter assistens.

51. Statim ac de loco suo discesserit Presbyter assistens, cantores incipient cantare antiphonam *Pueri Hebraeorum*, deinceps ceteras, prosequentes cantum toto distributionis tempore. Quod exsequentur Canonici, fiet etiam a ceteris, eo tantum discrimine, ut Canonici palmam accipiant stantes et profunde inclinati, ceteri genuflexi accipiant. et pro reverentiis faciant genuflexiones ante Episcopum. Canonici stabunt in stallis suis, donec ultimo Canonico distributa erit palma, postea sedebunt.

52. Distributionis ordo erit qui sequitur: Dignitates, Canonici Presbyteri, Canonici Diaconi, Canonici Subdiaconi, quos inter incedent, loco qui spectat ad ipsos, Diaconi assistentes; Diaconus et Subdiaconus, qui ministrabunt ad altare, si erunt Canonici, incedent et ipsi loco suo, aliter incedent ut infra. Magistratus; Beneficiarii seu Mansionarii, quorum primi ibunt Diaconus et Subdiaconus, si ad coetum eorum spectabunt. Post Beneficiarios incedet Subdiaconus. gestaturus Crucem, dummodo non sit Beneficiarius, siquidem, in hac hypothesi. primus ibit inter Beneficiarios, sed post Diaconum et Subdiaconum antedictos. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo. Clerici seminarii. Ultimo loco laici aliique. qui ab Episcopo admittentur.

53. Si vigeret usus, ut Magistratus incederet post totum clerum, servandus erit.

54. Providebitur ut populo distribuantur palmae in aliquo sacello laterali, ut vitetur multitudinis confusio, quemadmodum notatum fuit in festo Purificationis, cap. VIII, n. 47, libri huius.

55. Distributionis tempore, clericus aliquis accipiet ex abaco palmam designatam Cruci processionali, eamque in eiusdem Crucis summitate ligabit.

56. Celebrans redibit ad locum suum in chorum cum ceteris Canonicis, quum vero Ministri acceperint palmam, venient ante ipsum, et conficient ei reverentiam. Ille assurget

seque adiunget eis, et facta reverentia aut genuflexione respectiva ante Episcopum, dein ad altare, recedent in sacristiam, ubi se parabunt pro Missa solemni, ut docebitur inferius.

57. Interim in promptu erunt Ministri lotionis, acolythi candelabra gestaturi ad ultimam orationem, thuriferarius cum thuribulo propter processionem, et duo cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale cum scotula, et afferent ad thronum.

58. Quum distributio peracta erit, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, eoque venient etiam ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus. Non oportebit extendere mantile super genua Episcopi, siquidem imposita erit mappa extensa, ut superius descriptum est. Presbyter assistens porriget ei mantile. Lavante manus Episcopo, Canonici stabunt, ceteri omnes genua submittent.

59. Post lotionem, remanebit in throno Presbyter assistens: discedent autem ministri lotionis, et clerici quoque illi, qui sustinebant mappam super genua Episcopi, quorum alter ad abacum reportabit plicatam mappam eandem.

60. Ubi de throno discesserint Ministri lotionis, accedent illuc acolythi cum candelabris, qui, praemissis debitis genuflexionibus, subsistent ante thronum. Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et e libro sustentato a cappellano cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus* etc. Acolythi manebunt apud thronum, sustinentes candelabra.

61. Interim ad thronum accedent thuriferarius cum thuribulo, et Subdiaconus gestans Crucem velatam, qui consistet inter acolythos. Advertet autem, ut adsit ante thronum, quum absoluta erit oratio praedicta.

62. Rursus Episcopus sedebit, ac mitra cooperietur a primo Diacono assistente. Thuriferarius ante Episcopum genuflexus, obiiciet ei thuribulum. Presbyter assistens ministrabit incensum, et Episcopus cum formula usitata ac benedictione incensum intra thuribulum demittet.

63. Descendet de throno thuriferarius, et consistet post Subdiaconum cum Cruce et acolythos. Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum.

64. Primus Diaconus assistens elata voce cantabit *Procedamus in pace*, et cantores respondebunt *In nomine Christi. Amen*. Episcopus assurget, se inclinabit ad Crucem processionalem, deinde rursus sedebit, exspectans donec sit tempus

se adiungendi processioni. Acolythi ac thuriferarius genuflexionem conficient ad Episcopum, et discedent de throno, atque ita processionis fiet initium.

65. Processio extra ecclesiam dirigetur per plateam seu viam proximam, quae in antecessum, ut supra innuimus, mundata erit, et processionis tempore sonabunt in laetitae argumentum omnia sacra aera turris, quae tamen, si nimium fragorem efficerent, iubebitur abrumpi sonum quando cantandus erit in limine portae hymnus, ut docebitur infra.

66. Ordo autem processionis hic erit: Praeibunt clavigeri, sive claviger ecclesiae, si aderunt. Thuriferarius cum thuribulo, Subdiaconus gestans Crucem et a lateribus eius acolythi cum candelabris. Cantores, qui cantabunt antiphonam *Cum appropinquaret* etc., ac sequentes, toto processionis tempore. Advertent tamen, ut comparent sibi libellos, in quibus scriptae in notis musicis exstent antiphonae praedictae cum hymno deinceps cantando. Clerici seminarii. Mansionarii seu Beneficiarii. Canonici Subdiaconi, quorum si dispar esset numerus, ultimi incedent terni: Canonici Diaconi: Canonici Presbyteri: Dignitates, qui omnes utentur animadversione notata pro numero dispari. Sequetur Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt elatas. Tum duo cappellani a mitra et baculo, deinde reliqui duo a scotula et libro, postremo ceteri familiares Episcopi nobiles seu togati.

67. Si Episcopus fuerit Metropolitanus, gestabitur quidem Crux archiepiscopalis a Subdiacono, ut supra, non vero ante clerum, sed ante Canonicos paratos, et imagine Crucifixi, quamvis velata, conversa ad Archiepiscopum. Hoc casu, postquam Archiepiscopus salutaverit Crucem, Subdiaconus cum acolythis ac thuriferario subsistet prope ingressum presbyterii, ibique exspectabit donec transeat clerus, qui debebit Crucem praecedere.

68. Palma ab omnibus manu sustinebitur, exceptis thuriferario, Subdiacono cum Cruce, acolythis, cantoribus, Diaconis assistentibus et praedictis quatuor cappellanis. Qui dextrorsum incedent, palmam gestabunt manu dextera, qui sinistrorsum, sinistra. Episcopus, priusquam de throno surgat, ut proficiscatur in processionem, palmam a secundo Diacono assistente sinistra recipiet, ac sustinebit sinistra, siquidem manu dextera debebit in processione benedicere adstantes.

69. Quum processio pervenerit ad fores ecclesiae, aperietur ostium a custodibus designatis, qui ut essent clerici superpel-

liceo induti magnopere expediret, siquidem hoc modo exerceretur officium clericorum, qui ad ostiariatus officium sunt ordinati. Cantores duo manebunt intra ecclesiam prope portam, ut cantent hymnum, de quo postea.

70. Processio dirigetur, quemadmodum dictum est superius, per plateam seu vias adiacentes. Si valde numerosus esset clerus, curabitur, ne processionis initium revertatur ad portam ecclesiae, donec non erit totaliter egressa.

71. Processio in reditu ordinabitur ante portam ecclesiae, quo modo convenientius erit. Posset dividi clerus in triplicem ordinem, quorum primum efficere possent clerici seminarii, alterum ante clericos Beneficiarii seu Mansionarii, tertium ante eos Canonici; Episcopus autem subsistere posset in medio, facie versa ad ostium ecclesiae. Crux tamen consistet in limine ecclesiae, et cantores prope limen.

72. Egressa ex ecclesia processione, ostium primarium claudetur: signo deinde dato, illuc rediisse clerum, ac finito cantu antiphonarum, qui duo cantores restiterint intra ecclesiam, cantare incipient versiculum primum hymni *Gloria, laus et honor* etc. Cantores autem qui aderunt extra ecclesiam repetent eundem versiculum *Gloria, laus* etc. Tum illi duo subiungent in cantu reliquos versiculos, et cantores extra post singulos versiculos repetent singulis vicibus primum versiculum *Gloria, laus* etc. Cantatis versiculis omnibus, vel parte illorum, « prout tempus et occasio postulabit », ut ait Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXI, n. 9, Subdiaconus extremitate hastae Crucis pulsabit portam, quae aperietur, et Subdiaconus gestans Crucem, acolythi ac thuriferarius subito in ecclesiam intrabunt, qui si deberent ante Canonicos paratos incedere, subsistent a dextra portae, in interiori parte ecclesiae, ut in ordinem rursus disponantur, et ad altare maius dirigatur processio.

73. Dum processio erit extra ecclesiam, Sacrista cum inservientibus sacristiae res omnes amovebunt, quae sacrae functioni opus non sunt, et parabit in medio presbyterio faldistorium, in quo sedebit Episcopus. Celebrans cum Ministris paratis, comitantibus clericis duobus, procedent ad altare, et reverentia facta ad Crucem, sedebunt in scamno consueto, exspectantes processionis reditum. Praedicti duo clerici statuent ante altare faldistorium, in quo sedebit Episcopus.

74. In processionis ingressu in ecclesiam cantabitur a cantoribus antiphona *Ingrediente Domino* etc. In reditu ad cho-

rum, unusquisque locum suum occupabit, ac deponet palmam. Thuriferarius consistet prope abacum; acolythi deponent ibi candelabra: Subdiaconus, firmata Cruce in stylobata seu basi, recedet in sacristiam, exuet paramenta: ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum, subsistent a lateribus faldistorii, ut assistant Episcopo, clerici delecti assistendo Canonicis, dum sacra paramenta dimittent, in promptu habebunt canonicalia insignia, deinde in sacristiam reportabunt paramenta: Celebrans cum Ministris, adventante apud faldistorium Cruce processionali, caput bireto nudabunt, consurgent, et Episcopus, quando aderit ante eos, dabit ipsis benedictionem, quam Celebrans excipiet stans. Ministri autem genuflectent, nisi fuerint Canonici.

75. Episcopus, ante altare progressus, profunda reverentia salutabit Crucem, benedictionem dabit Celebranti, et sedebit in faldistorio, versa facie ad altare, exspectans dum Canonici sacra indumenta dimittant, ut Missam exordiatur.

76. Quando Episcopus sedebit, secundus Diaconus palmam e sinistra Episcopi accipiet, et cappellano eius tradet, ut superius. Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, ibique sacra indumenta dimittent; quod facient etiam ceteri Canonici, omnesque resument insigna canonicalia. Quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula recedent in sacristam ad pluvialia deponenda, et redibunt ad altare, ut ibi adsint in principio Missae: cappellanus autem a mitra sibi imponet vimpam, seu velum ad mitram sustinendam.

77. Reversis ad Episcopum Diaconis duobus assistentibus, discedent ex assistentia ultimi duo Diaconi, et pergent ipsi quoque ad paramenta dimittenda sollicite, ne nimium exspectet Episcopus.

78. Interea Celebrans ad altare accedet ad Missam inchoandam, propter quam Episcopus assurget de faldistorio, proximabit ad gradus altaris, nudabitur mitra a secundo Diacono assistente, et reverentia facta ad Crucem exordietur Missam, cui respondebit Celebrans. Clerici duo removebunt faldistorium, in quo sederat Episcopus, et seorsim illud reponent.

79. Functio dirigetur eodem modo, quo descripta fuit cap. VIII, art. I, lib. V, cum sequentibus tamen exceptionibus:

80. In cantu epistolae, ad illa verba *Ut in nomine Iesu etc.*, genuflectent omnes, quo loco aderunt, capite nudato. Episcopus tantum genuflectet mitram in capite retinens, super gradum cathedrae, in pulvino, quem apponet Caeremoniarius:

Diaconi assistentes attollent fimbrias pluvialis, et genuflectentem sustentabunt.

81. Post epistolam, Episcopus leget epistolam, graduale cum tractu, *Munda cor meum* cum ultima parte passionis, quae cantabitur a Diacono.

82. Tres passionis Cantores, quando cantabitur *Kyrie* in Missa, aut paulo post, se paratum ibunt in sacristiam: cum eis venient tres cappellani, qui sustinere librum debebunt. Adiuvantibus cappellanis, induent amictum, albam, cingulum, manipulum violaceum et stolam diaconalem coloris eiusdem. Cantor textus accipiet librum, quem sustinebit utraque manu ante pectus.

83. Quando cantabitur tractus post epistolam, reverentia facta ad Crucem sacristiae, procedent ad altare, hoc ordine:

84. Praeibit Caeremoniarius, tum Cantor textus, qui librum gestabit, ut supra dictum est, deinde Succentor sive, ut aiunt, Cantor turbarum, postremo qui Christi personam agit. Sequentur eos tres cappellani iunctim incedentes.

85. In ingressu presbyterii caput nudabunt, et qui Cantor portabit librum, medium locum occupabit, qui Christi personam agit, adstabit ei dextrorsum, qui turbarum, sinistrorsum: tres cappellani post eos adstabunt ad lineam. Conficient genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum ante thronum. Eodem ordine ascendet unus post alium ad Episcopum, cuius manum osculabuntur; rursus deinde coeuntes iterabunt ad Episcopum genuflexionem, et venient ad locum, quo cantatur evangelium.

86. Cantor textus stabit medius, a dextris eius qui Christi, a sinistris qui turbarum partes sustinet. Cappellani adversus Cantores consistent, quo modo solet Subdiaconus in cantu evangelii.

87. Cantor textus librum aperiet, ac tradet apertum cappellano suo, qui sustinebit medius inter alios duos; et sic deinceps reliqui duo librum alternatim sustinebunt.

88. Tractu absoluto, Cantor incipiet canere passionem. Statim assurgent omnes, et palmam dextera sustinebunt. Episcopo mitram tollet secundus Diaconus assistens, primus autem porriget ei palmam, quam accipiet ab eius cappellano, qui throno approximabit.

89. Celebrans in latere epistolae passionem leget usque ad ultimam partem, et palma ei tradetur a Diacono. Caeremoniarius autem palmam dabit Diacono et Subdiacono.

90. Quum Celebrans legere passionem desierit, convertetur ad passionis praedictos Cantores, et a sinistris eius in gradu superiori stabit Diaconus, et a sinistris Diaconi, in gradu inferiori, stabit Subdiaconus, uterque ad Cantores praedictos conversi, ut Celebrans.

91. Ad illa verba *emisit Spiritum*, omnes in genua procumbent suo quisque loco, et Episcopus genuflectet in gradulo cathedrae, super pulvinum ibi appositum.

92. Assurgente deinde Episcopo, consurgent ceteri omnes, et peragetur cantus passionis. quo absoluto, claudetur liber et recipietur a Cantore textus, eoque ordine, quo confecerunt genuflexionem in accessu, genuflectent ad Episcopum, dein ad altare, ac recepto bireto, quo cooperient caput, statim ac de presbyterio exierint, revertentur in sacristiam, ubi sacra indumenta dimittent (1).

93. Absoluto cantu passionis, Celebrans redibit ad medium altaris, dicet *Munda cor meum*, et in latere evangelii partem ultimam passionis leget e Missali illuc allato a Subdiacono. Interim Diaconus sibi imponet stolam latiorem, librum afferet ad altare, eaque exsequetur, quae in Missis solemnibus, quibus assistit Episcopus. tradita sunt articulo I, cap. VIII, libri V, excepto tantum, quod acolythi candelabra deferre non debent.

94. Episcopus, post cantum passionis, palmam suam dabit primo Diacono assistenti, sedebit, et ab eodem primo Diacono reponetur ei mitra. Manum dabit osculandam Diacono, incensum imponet in thuribulum, benedictionem donabit Diacono, postea nudatus mitra assurget ad cantum evangelii, sive ultimam passionis partem, in qua palmam manu dextera sustinebit.

95. Episcopus tantum, non vero quispiam alius palmam recipiet a primo Diacono assistente, quum post *Sanctus* descenderit ad faldistorium, eamque sustinebit ad elevationem solummodo (2).

---

(1) Quod spectat ad cantum passionis, observentur adnotationes cap. VI, art. XI, nn. 90 et 93, lib. II, insertae. A.

(2) Si Episcopus Missae solemni interesse nequeat, in reditu processionis ad altare maius, conscendet thronum, deponet vestes sacras, et a quatuor Canonicis associatus de ecclesia discedet. Hoc casu, Celebrans cum Ministris ad altare post discessum Episcopi accedet. A.

§ 3. *De ritu observando si Episcopus Missam solemnem celebrabit.*

96. Si hac Dominica Episcopus Missam solemnem celebrabit, benedictio, distributio et processio palmarum post Horam primam peragetur.

97. Ritus, quos pro hac die servandos ediximus, eadem ratione absolventur, exceptis tantummodo iis, quos pro Celebrante notavimus. Diaconus et Subdiaconus in processione loco sibi ex praecedentia debito incedent. Post processionem, non deponentur a Canonicis vestes sacrae. Subdiaconus, qui Crucem detulit, si Celebrans non erit Archiepiscopus, deponet paramenta sacra. In hac Missa Archiepiscopus Pallio uti potest.

98. Episcopus, ut ante altare post processionem devenerit, facta Cruci reverentia, palmam tradet secundo Diacono assistenti, solium conscendet, ibique sedebit. Postquam aliquantulum quieverit, dimissa mitra, surget, et intonabit ritu praescripto Horam tertiam: tum, incepto primo psalmo, recitabit psalmos et preces consuetas pro praeparatione ad Missam, induet caligas et sandalia, et omnia peragentur, quae pro Missa solemni cap. VI, art. III, lib. V, sunt statuta. Post ℣. *Benedicamus Domino*, lavabit manus, demittet mitram et pluviale, et reliqua ornamenta pontificalia assumet.

99. Postquam Subdiaconus, cantata epistola, eius manum fuerit osculatus, Episcopus leget epistolam, graduale et tractum. Tum venient ad solium Cantores passionis, qui manum Episcopi osculabunt.

100. Episcopus, sumpto baculo, descendet de solio, transiens per chorum benedicet clero, et ad altare procedet. Ante gradus altaris a Diacono et Subdiacono excipietur, et Diaconus eum mitra nudabit. Ascendet ad altare, quod in medio osculabitur, accedet ad cornu epistolae, et accepta palma a Diacono, ex Missali ibidem super cussino locato, leget totam passionem usque ad ultimam partem exclusive, aliquantulum conversus ad Cantores praedictos, et ad verba *emisit Spiritum* aliquam moram interponet, sed non genuflectet.

101. Dum Episcopus leget passionem, Presbyter assistens a latere altaris assistet ad librum. Diaconus stabit in summo gradu infra suppedaneum a dextris Episcopi: in secundo gradu a dextris Diaconi remanebit Subdiaconus: Diaconi assistentes consistent in plano prope Diaconum et Subdiaconum, qui omnes manu dextera palmam sustinebunt.

102. Lecta passione, convertetur Episcopus ad Cantores, quin de loco se moveat: Presbyter assistens locum sumet aut supra suppedaneum, aut in summo gradu a sinistris Episcopi: in altero gradu Diaconus, a sinistris Presbyteri assistentis: Subdiaconus a sinistris Diaconi: primus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi; secundus Diaconus assistens a sinistris primi Diaconi assistentis, atque hoc pacto quamdam ferme lineam rectam versus Cantores efficient.

103. Paullo ante quam cantentur verba *Sine*, *videamus*, Caeremoniarius ex abaco accipiet pulvinum violacei coloris, quem ponet ante Episcopum. Ubi incipietur cantus verborum *emisit Spiritum*, omnes, quo loco erunt, genuflectent brevi tempore, conversi ad Cantores, qui procumbent in genua ante librum. Assurgente deinde Diacono Cantore, consurgent universi, et cantus passionis usque ad exitum continuabitur. Curabitur ut clericus quispiam tollat pulvinum, in quo genuflexerit Episcopus.

104. Expleto passionis cantu, discedent Cantores passionis cum cappellanis suis, eundem ordinem servantes, quo ad altare venerunt.

105. Episcopus deponet palmam, et a Diacono mitra cooperietur: resumpto baculo, ab altari descendet, et a Presbytero assistente et a Diaconis assistentibus associatus ad solium revertetur, ibique, dimisso baculo, sedebit, et gremiale super genua recipiet: tum ex libro leget *Munda cor meum* et partem ultimam passionis.

106. Interea Diaconus accedet ad abacum, dimittet planetam plicatam, sibi imponet stolam latiorem, accipiet librum evangeliorum, quem debitis reverentiis deferet, et ponet super altare. Accedet ad thronum, Episcopi manum osculabitur, et reversus ad altare, genuflexus recitabit *Munda cor meum*.

107. Episcopus, ministrante Presbytero assistente, ponet thus in thuribulum cum benedictione. Diaconus cum Subdiacono et acolythis, qui candelabra non deferent, accedet ante gradus solii, benedictionem ab Episcopo accipiet, et partem ultimam passionis cantabit.

108. Episcopus et reliqui omnes de choro palmam manu dextera gestabunt, et reliqua peragentur ut in cantu evangelii in Missa pontificali.

109. Quae vero in abacis paranda occurrant, praeter ea quae iam hoc capite innuimus, serventur quae diximus prope finem capitis IX, libri huius.

CAPUT XII.

De feriis II, III et IV maioris hebdomadae.

1. Primis tribus maioris hebdomadae diebus, nullus occurrit specialis ritus.

2. Si placebit Episcopo Missae solemni assistere, utetur cappa, Officium enim est feriale.

3. Relate ad cantum passionis in feria III et in IV eiusdem hebdomadae, sive adsit Episcopus, sive non, observanda sunt quae articulis XI et XII, cap. IV, lib. II, notata sunt.

CAPUT XIII.

De Matutinis tenebrarum.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium, vel stratum cum pulvinis in genuflexorio, ut cap. IV, lib. V.

2. Sex in altari cerei ardebunt, tantum in accessu Episcopi ad ecclesiam.

In altari maiore. — 3. Instruetur altare tapeto violaceo super gradus, pallio violaceo, tobaleis et sex candelabris cum Cruce simili, velo violaceo convestita. Candelabra sunto ex aurichalco aut ex aere, non argento colorata, et in ipsis insistent candelae e cera communi.

4. Mensa contegetur velo violaceo aut alio simplici tegumento, ut fieri solet quando Episcopus Vesperas solemnes cantat.

5. In latere epistolae statuetur candelabrum triangulare, quod sustinebit quindecim candelas, omnes e cera communi, non excepta quae altius inter ceteras eminet in apice candelabri. Prope candelabrum istud aderit hasta cum exstinctorio ad exstinguendas candelas. Aderit insuper scabellum gradatum, quo commode possit ex apice ultima candela tolli, ut docebitur inferius.

6. Si altare versum ad orientem esset, neque ullo modo posset abscondi lumen, ponetur ibi laterna, sive capsula lignea altitudinis proportionalis, cum spina ferrea in parte interna pro candela affigenda.

7. Praeparabitur liber instructus veste violacea, ex quo Episcopus leget orationem *Respice* in fine Officii, qui liber poni poterit in angulo altaris.

8. Nullo opus est abaco.

9. Praeparabitur hasta cum exstinctorio ad exstinguendos cereos altaris.

10. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus

11. Legile cum Breviario formae grandioris, et liber Lamentationum cum notis musicis.

12. Thronus habebit baldachinum, lodicem et vestem cathedrae coloris violacei. Gradus etim illius sternentur tapeto violaceo.

13. Apud balaustrium sive tribunam ponentur candelabra cum intorticiis aut cereis e cera communi, numero sex.

14. In sacristia praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, in Episcopi ingressu adhibendum.

§ 2. *In functione.*

15. Una aut pluribus vicibus, pro consuetudine cuiusque loci, pulsabuntur festivo more campanae, et ad horam praestitutam recitabitur in choro Completorium; quo absoluto, sono campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis, adesse tempus associandi Episcopum.

16. Hoc tempore, accendentur cerei in altari, funalia aut cerei ad tribunam, et quindecim candelae in candelabro triangulari.

17. In accessu Episcopi ad ecclesiam, sonabunt tantum campanae festivo more.

18. Episcopus, in ingressu ecclesiae, hac die asperget se ipsum et adstantes. Si fuerit Metropolitanus, non deferetur ante ipsum Crux archiepiscopalis.

19. Postquam Episcopus Aqua benedicta asperserit adstantes, Caeremoniarius expediet ei caputium cappae, et ipso Episcopi caput cooperiet.

20. Adorabit SS. Sacramentum, detracto sibi de capite caputio, postea procedet ad altare maius. Ibi caput nudabit caputio, genuflectet in faldistorio, dicet orationem *Aperi, Domine* etc., tum assurgens, salutabit Crucem, caput rursus operiet caputio, et ascendet in thronum, radente humum syrma, seu posteriori extremitate cappae, quam eatenus sustinuerit caudatarius.

21. Conscenso throno, sedebit, neque adstabit ei Canonicus ullus assistens. Aderit tamen a latere Caeremoniarius, et poterunt adesse etiam quatuor cappellani ante thronum, superpelliceo induti, qui cum tempus erit, in gradibus throni sedebunt.

22. Quum Episcopus in thronum ascenderit, sedebunt

omnes, et clerici duo de medio presbyterio amovebunt faldistorium Episcopi, et statuent ibidem legile cum Breviario pro lectionibus cantandis.

23. Episcopus, postquam sederit brevi tempore, se nudabit caputio, assurget, cumque ipso totus chorus, et recitabit totum secreto *Pater noster; Ave, Maria* et *Credo,* quibus recitatis, Caeremoniarius innuet cantoribus ut incipiant antiphonam, quae ab ipsis intonabitur et cantabitur. Cantata antiphona prima, intonabitur psalmus ab eisdem apud legile, quin duo cantores procedant in medium ante altare.

24. Completa antiphona, Episcopus sedebit, et caput cooperiet caputio, omnesque considebunt. Episcopus cappa utetur ex toto explicata.

25. Psalmus continuabitur a parte illa in qua aderit hebdomadarius, ideoque, ad confusionem vitandam, designabitur Caeremoniarius unus, qui ad intonationem cuiusque psalmi se inclinabit versus illam partem, ad quam prosequi cantum psalmi pertinebit.

26. In psalmorum fine, eo quod careant *Gloria Patri*, fiet quaedam inflexio vocis per hemitonium vel producendo aut duplicando notam in tertia ultima syllaba ultimi verbi psalmi, ut assolet in Sacello pontificio (1).

27. In fine singulorum psalmorum, exstinguetur in candelabro triangulari candela una, initium autem sumetur in extremitate versus cornu evangelii, deinde ex altera extremitate versus latus epistolae, atque ita alternatim exstinguentur deinceps.

28. Post versiculum ante lectiones primi nocturni, assurgent chorus et Episcopus, qui caput nudabit caputio, et recitabit totum secreto *Pater noster.*

29. Interim a Caeremoniario invitabitur, qui cantare primam lectionem aut Lamentationem debebit; hic de suo loco descendet, et reverentia vel genuflexione facta ad Crucem, dein ad Episcopum, consistet ante legile, manus illi imponens.

30. Recitato *Pater noster*, Episcopus sedebit, et caputio cooperiet caput. Chorus etiam sedebit. Cantor, nullam petens benedictionem, nec reverentiam aliam faciens, incipiet Lamen-

---

(1) Vide clausulam in novissimis cantus editionibus indicatam, pro lectionibus etc. Officii defunctorum et ultimi tridui maioris hebdomadae (Cfr. app. ad lib. II, *Tonus peculiaris*, pag. 292).

tationem primam cantare, qua finita, factis ad altare et ad Episcopum reverentiis vel genuflexionibus, ad locum suum se recipiet.

31. Cantores primum responsorium cantabunt, sub cuius finem invitabitur, qui secundam cantare Lamentationem debebit, idemque observabitur usquequaque in tertia Lamentatione et reliquis sex lectionibus.

32. Post cantum tertii responsorii, cantores iidem intonabunt primam antiphonam secundi nocturni, sedentibus omnibus, atque ita deinceps, etiam ad Laudes, in quarum intonatione nemo assurget, quum debeat tantum consurgere chorus in recitatione *Pater noster* ante lectiones.

33. Circa finem Laudum, tolletur de medio choro legile cum Breviario, adhibitum in lectionibus, et reponetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

34. Repetita quinta antiphona psalmorum in Laudibus, cantabitur versiculus, ad quem nemo assurget. Postea cantores iidem intonabunt et cantare prosequentur antiphonam, quae praecedit *Benedictus*.

35. Quando a cantoribus intonabitur *Benedictus,* consurgent omnes, et Episcopus caput etiam nudabit caputio. Clericus designatus exstinguendis altaris cereis, incipiet eos exstinguere ad versiculum *Ut sine timore,* et sic deinceps singulas singulis versiculis. Exstinguetur primum ultima quae magis abest a Cruce in latere evangelii, deinde altera in latere epistolae, itemque alternatim. Exstinguentur etiam hoc tempore ab alio clerico intorticia sive cerei qui ardebunt in candelabris maioribus tribunae; aderunt et alii clerici qui exstinguent per ecclesiam lumina omnia, etiam lampades, exceptis tantum quae ardebunt ante SS. Sacramentum.

36. Notandum autem, quod exstinctis hoc vespere lampadibus et luminibus universis, nulla amplius accendentur usque ad Sabbatum sanctum, ut docebitur inferius.

37. Dum a cantoribus repetetur antiphona post *Benedictus*, unus e clericis designatis tollet e candelabro triangulari unicam candelam ibi adhuc ardentem in summitate, eamque elatam sustinebit in cornu epistolae altaris; absoluto autem cantu praedictae antiphonae, candelam adhuc ardentem abscondet post altare vel in laterna, statim ac incipietur cantus antiphonae *Christus factus est* etc.

38. Dum cantabitur antiphona post *Benedictus*, Episcopus de throno descendet, quin caudatarius sustineat eius extremi-

tatem posteriorem cappae, et procedet ad faldistorium. Ibi autem, quando incipietur antiphona *Christus* etc., caput nudabit caputio, et genuflectet in faldistorio. Totus pariter chorus procumbet in genua. Post antiphonam recitabitur secreto *Pater noster*, deinde recitabitur psalmus *Miserere*, sub cuius finem unus ex cappellanis librum accipiet de altari et praesentabit Episcopo, qui genuflexus recitabit orationem *Respice* etc., conclusionem dicens secreto.

39. Absoluta oratione, et signo dato a Caeremoniario, omnes, qui aderunt in choro, manu pulsabunt scamnum, quoad clericus, qui candelam absconderat, rursus eam ostendat, statimque abrumpetur strepitus omnis.

40. Episcopus assurget, ac salutata altaris Cruce, reponet capiti caputium, et transibit ad altare SS. Sacramenti, quod adorabit ut in accessu, et ad episcopium associabitur. In Episcopi de ecclesia recessu, campanae festive pulsabuntur.

CAPUT XIV.

De feria V in Coena Domini.

Articulus I.

De feria V in Coena Domini celebrante Episcopo Ordinario.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

In altari SS. Sacramenti. — 1. Altare, in quo asservatur SS. Sacramentum, ornabitur candelabris ceterisque ornamentis usitatis. Pallium et conopaeum in tabernaculo erunt coloris violacei, utpote respondentis Officio.

2. Mane eius diei, et usque ad consummationem Missae cantatae, licebit ministrare fidelibus SS. Eucharistiam, praesertim in satisfactionem praecepti paschalis, ideoque ardebunt sex cerei in candelabris maioribus.

3. Lampades, ut praecedenti capite innuimus, ardebunt in isto altari tantum, et immediate exstinguentur, sicut et cerei, quum inde remotum fuerit SS. Sacramentum.

4. Ante altare praedictum praeparabitur faldistorium cum pulvinis e panno violaceo, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV lib. V, quod tamen amovebitur postquam Episcopus ibi oraverit in accessu ad ecclesiam.

In secretario, seu sacello, in quo se parabit Episcopus. — 5. Altare instruetur pallio violaceo ac tapeto simili in gradibus, sex candelabris argenteis cum cereis albis, et Cruce simili, velo violaceo convestita. Super mensam altaris disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Paramenta praedicta contegentur velo coloris violacei. In latere evangelii aderit mitra pretiosa. Sin autem esset Archiepiscopus, cum reliquis paramentis praeparabitur etiam s. Pallium in lance, coopertum velo albi coloris, altera insuper lanx cum spinulis tribus.

6. Prope altare ponetur baculus pastoralis.

7. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet suo tempore Episcopus.

8. Super abacum, albo mantili contectum, disponentur caligae cum sandaliis albi coloris, quae cooperientur velis coloris violacei, scotula, Canon pontificalis, Breviarium formae grandioris, vel liber alius pro oratione *Respice* etc., ab Episcopo recitanda: urceus cum pelvi et duo mantilia in lance: velum humerale violaceum simplex, si lotio ministrabitur a Magistratu: manipuli albi coloris pro Diacono et Subdiacono: Evangeliarium veste albi coloris instructum cum manipulo Episcopi: thuribulum cum navicula: candelabra cum cereis pro acolythis.

9. Apud abacum, vel in latere evangelii, aderit Crux processionalis, contecta velo violaceo, imposita basi: quod si Celebrans esset Archiepiscopus, praeparabitur basis tantummodo.

10. Thronus Episcopi convestietur baldachino et reliquis ornamentis violacei coloris, et super gradus tapeto etiam violaceo.

11. Prope ingressum sacelli ipsius statuentur scamna stragulo decenti cooperta pro Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis benedictioni et consecrationi Oleorum assistentibus.

In sacristia, sive in aula secretario contigua. — 12. Disponentur paramenta albi coloris pro Dignitatibus et Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine Presbyterorum, dalmaticae pro Canonicis ex ordine Diaconorum, ac tunicellae pro Canonicis ex ordine Subdiaconorum; singulis autem paramentis suus erit amictus.

13. Ibi quoque aderunt paramenta albi coloris pro sacris Ministris, quae sunt dalmatica ac tunicella, stola, bina cingula, binae albae et bini amictus. Ponetur insuper pluviale album pro Presbytero assistente, et binae dalmaticae pro Diaconis assistentibus.

14. In eadem aula vel in sacristia communi praeparabitur amictus, alba, cingulum ac tunicella pro Subdiacono Crucem processionalem gestaturo: pluvialia quatuor albi coloris pro cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Alia insuper pluvialia octo coloris eiusdem pro Mansionariis seu Beneficiariis, quorum officium deferre baldachinum in processionem. Paramenta vero pro Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis assistentibus Oleorum consecrationi praeparentur in sacristia communi, vel alio apposito convenienti loco, ad confusionem vitandam.

In sacristia. — 15. Vasculum Aquae sanctae et aspersorium, utendum in ingressu Episcopi ad ecclesiam.

16. Numero sufficienti superpellicea pro clericis inservientibus.

17. Paramenta albi coloris pro assistentibus Oleorum benedictioni et consecrationi, videlicet, planetae duodecim, dalmaticae septem, tunicellae septem, stolae novendecim, sex et viginti manipuli totidemque cingula, albae et amictus cum biretis eodem numero.

18. Super altare sacristiae, quod cooperietur alba tobalea, praeparentur tres ampullae plenae olei de olivo electi et limpidi. Ampulla sacri Chrismatis esto amplior, cum tegumento albi coloris, altera Olei catechumenorum cum tegumento viridi, tertia Olei infirmorum cum tegumento violaceo. Praeparabitur etiam patera cum balsamo. Ut ampullae, ita patera suum habebit operculum. Aderunt etiam duae mappae oblongae lineae, ferme similes vimpae seu velo mitrae, adhibendae in deferendis ampullis praedictis.

19. Praeterea praeparabitur unum vel plura Pontificalia pro cantoribus, qui cantare hymnum *O Redemptor* debebunt dum Olea supradicta deferentur. Aequum esset ut arderent duo quatuorve cerei, post benedictionem seu consecrationem, respectu habito Oleis consecratis.

20. In eadem sacristia, prout docuimus lib. II, cap. VI, art. XIV, n. 10, parabitur locus aptus pro sacra Eucharistia ad usum infirmorum conservanda.

In altari maiore in presbyterio, et in abaco. — 21. Altare ornabitur festive, nempe candelabris nobilibus septem numero cum cereis albis, et Cruce simili contecta velo albi coloris, ante septimum candelabrum: tobaleis: pallio albo ac tapeto quod omnes gradus cooperiat. Tali autem modo pallium et tobaleae apponantur, ut facile inde tolli possint in altarium denudatione. Pallio albo superponetur violaceum, itemque velo albo Crucis superponetur velum violaceum, amovendum post recitatas Horas minores.

22. Ex parte epistolae aderit scamnum consuetum pro Ministris, stragulo laneo coopertum.

23. Prope latus evangelii statuetur basis seu stylobata pro Cruce processionali aut archiepiscopali.

24. Seorsim ponetur faldistorium cum pulvinis violaceis, quo utetur Episcopus genuflectens in fine Vesperarum

25. Super abacum contectum albo mantili disponentur: Missale cum veste albi coloris, in usum Episcopi; scotula; Epistolarium, cum veste, ut supra; legile seu cussinus pro Missali; velum humerale phrygiatum albi coloris pro Subdiacono; Calix utendus in Missa cum purificatoriis duobus, Patena cum hostiis tribus, palla, corporale intra bursam et velum Calicis; alter Calix maior, cum Patena et palla, cum velo albo sericeo et taenia sericea pariter alba ad ligandum velum praedictum. Magnopere deceret, ut Calix ille forma esset grandiori, quam alii, et haberet cochleare, nempe Patenam eiusdem magnitudinis ac hostiae, cum labro in gyro et manubrio quo accipiatur, ut mos est in Sacello pontificio, quae intra Calicem reponitur, eoque modo declinaretur periculum frangendi Hostiam, quum extrahenda erit de Calice, et fragmenta poterunt colligi facilius. Tertius etiam Calix opus est cum purificatorio, quo utetur Episcopus ante Oleorum consecrationem: Pyxis cum particulis, instructa operculo et veste etiam albi coloris, si transferenda erit: ampullae vini et aquae in pelvicula, et patera praegustationis: gremiale album acu pictum et aequale paramentis: velum humerale album nobile pro Episcopo, utendum in processione: urceus cum pelvi, et duo mantilia in lance: velum humerale album simplex pro lotione, si ministrabitur a Magistratu: vasa vitrea cum vino et aqua, ac mappulae pro purificatione illorum qui s. Eucharistiam excipient: octo decemve stolae albae in usum Presbyterorum, qui de sacra mensa participabunt: mappa linea, opere textili cum laciniis, utenda in communione: Rituale in usum Diaconi pro cantando *Confiteor:* pluviale album coloris eiusdem, et formale pretiosum pro Episcopo in fine Missae: mitra auriphrygiata: Canon pontificalis: pars tertia Pontificalis Romani cum veste alba pro Oleis consecrandis: rudicula et cochleare maius ad miscendum balsamum, in lance aut pelvicula: alterum thuribulum cum navicula: intorticia pro elevatione: Breviarium pro recitando psalmo *Deus. Deus meus, respice in me*, in denudatione altarium, et pro oratione *Respice*, dicenda in Vesperarum fine: pulvinus albi coloris in usum Episcopi, quando genuflectet in infimo gradu.

26. Prope abacum praeparabitur baldachinum albi coloris hastile pro processione. Praeparabitur etiam umbella, quae adhibebitur dum SS. Sacramentum ad sacristiam deferetur.

27. Non longe ab eodem abaco, una pluresve capsae decentes, quae contineant intorticia et candelas in processionem gestandas. Aderit intorticium distinctum pro Episcopo.

28. Thronus cooperietur baldachino et lodicibus albis, ita tamen appositis ut facile amoveri possint in altaris denudatione. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus albi coloris in quo genuflectet Episcopus. Gradus throni sternentur tapeto, itemque pavimentum presbyterii.

29. Praeparabitur mensa maior in totum cooperta alba tobalea, ponenda in medio presbyterio: faldistorium cum vestibus albis: scabella tria aequalia scabellis throni: suppedaneum ligneum tapeto coopertum, quod faldistorio supponetur.

30. Prope aditum presbyterii, vel ex alia parte, secundum dispositiones locorum, ponentur scamna sine suppedaneo et sine postergali panno viridi convestita pro Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis.

31. Ad cancellos tribunae seu ad balaustrium disponentur sex vel octo candelabra cum cereis vel intorticiis cerae albae, et super balaustrium ponentur tobaleae pro communione.

32. Extra presbyterium ante balaustrium statuetur scamnum distinctum pro tredecim pauperibus, quorum abluentur pedes.

Ad sacellum, in quo exponetur SS. Sacramentum. — 33. Altare parabitur omni magnificentia, multis luminibus e cera alba, floribus etc., et sublimis supra altare aderit urna seu capsula, in quâ condetur SS. Sacramentum, et in intima eius parte ponetur corporale extensum. Pallium erit album; sacellum autem in parietibus convestietur paratibus nobilibus, exceptis tamen figuris sive imaginibus, quae passionem repraesentent, neque admittuntur vela violacea multoque minus nigri coloris ad ornamentum. Ardebunt in sacello isto, quum expositum aderit SS. Sacramentum, sex saltem cerei (1).

34. In infimo gradu altaris praeparabitur pulvinus albus, et aderit etiam scabellum gradatum ad conscendendum altare.

35. Scamna sine postergali cooperta viridi tapeto ibi quoque ponentur, apud quae genuflectent Canonici.

36. Aderunt Canon pontificalis pro benedictione, scotula cum candela, et liber seu tabella cum formula pro Indulgentiis publicandis.

---

(1) Observetur adnotatio subiecta n. 6, cap. VI, art. XIV, lib. II. A.

37. Seorsim statuetur faldistorium cum duobus tantum pulvinis e panno violaceo pro Episcopo, qui post functionem ibi orabit.

Pro Mandato peragendo. — 38. Instruetur aula quaedam in episcopio aut prope ecclesiam, sed quae prorsus ab ecclesia seiuncta sit, ut vitentur irreverentiae et confusio.

39. In capite aulae nobiliter exornatae praeparabitur thronus cum baldachino, lodice et stragulo cathedrae coloris violacei: scabella duo a lateribus cathedrae pro Diaconis assistentibus: tapeto etiam violaceo sternentur throni gradus.

40. A lateribus throni duo longa sedilia ponentur cum pannis violaceis vel alius materiae fusci coloris pro Canonicis.

41. A dextris throni post scamna Canonicorum statuetur scamnum altius aliis, coopertum tapeto viridi, in quo sedebunt pauperes, quorum abluentur pedes. Altus erit eius gradus in commodum Episcopi; sub eodem scamno erit quoddam foramen, unde possit effundi aqua.

42. Contra idem scamnum ponetur abacus maior albo mantili contectus, in quo aderunt duo candelabra cum cereis albis; formale simplex, pluviale violaceum, stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae velo violaceo contegentur. Mitra auriphrygiata; velum, seu vimpa pro cappellano mitrae; Evangeliarium cum veste albi coloris; scotula cum candela; Missale cum veste violacea pro Episcopo; thuribulum cum navicula; manipuli albi pro Diacono et Subdiacono; urceus cum pelvi, mantilia duo in lance, medulla panis et mali medici in lance altera pro Episcopo; urcei plures cum aqua calida et frigida, ac duae pluresve pelves grandiores pro abluendis pauperum pedibus; tredecim mantilia maiora in pelvi aut in canistro ad abstergendos eorundem pedes, bursa sericea violacea cum eleemosynis eis distribuendis, ita tamen ut singulae eleemosynae sint divisae, et schedulis papyraceis inclusae.

43. Baculus pastoralis ponetur prope abacum. Praeterea, si Celebrans erit Archiepiscopus, praeparabitur basis pro Cruce archiepiscopali prope legile, quod adhibebitur in cantu evangelii. Iuxta abacum ponentur scabella duo, queis utentur Ministri, cum tempus erit sedendi.

44. Legile cum veste albi coloris pro cantando evangelio ita ponetur a sinistris throni, ut Diaconus, quando evangelium cantabit, stet facie versa ad pauperes, et eadem ex parte

prope murum aderit alterum legile nudum cum libro chorali in usum cantorum pro antiphonis cantandis.

45. Ad haec fiet septum aliquod circa thronum et scamna descripta, ut impediatur quominus urgeat populi frequentia.

46. In aliqua cella aulae contigua, super abacum disponentur dalmatica cum stola ac tunicella albi coloris, bina cingula, binae albae binique amictus pro Ministris, et superpellicea pro inservientibus.

47. Aderit etiam focus cum igne pro thuribulo.

§ 2. *In functione.*

48. Ante functionem pulsabuntur campanae festivo more, semel aut pluries, et hora praestituta, sed multo mane, recitabuntur a clero Horae minores, videlicet Prima, Tertia et Sexta, submissa voce et ritu praescripto in Breviario romano ad rubricam peculiarem huius diei. Super altare ardebunt cerei pro recitatione Horarum earundem.

49. Recitatis Horis minoribus praedictis, tolletur pallium violaceum et velum violaceum de Cruce altaris maioris, et in ipso accendetur septimus cereus; accendentur etiam cerei in fanalibus, in altari secretarii et in abaco. Sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cum Capitulo proficiscentur ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V (1).

50. Hoc tempore, unus e Caeremoniariis curabit ut sacris vestibus descriptis parentur duodecim Presbyteri, septem Diaconi septemque Subdiaconi, qui exspectabunt in sacristia, dum innuetur ipsis ut incedant ad secretarium: itemque se parabunt pluviali albo quatuor cappellani a mitra, a baculo, a libro et scotula, et Subdiaconus qui Crucem processionalem gestaturus erit.

51. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non sonabitur organis, sed tantum campanis festivo more. Episcopus in limen ecclesiae quum venerit, accipiet aspersorium, signabit seipsum, deinde asperget adstantes. Caput cooperiet caputio cappae, et procedet ad altare SS. Sacramenti. Si fuerit Metropolitanus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis. Ante altare SS. Sacramenti, caputio sibi de capite detracto, orabit:

---

(1) Ritum pro reconciliatione poenitentium, eo quod antiquatus sit, omittendum censuimus. A.

deinde assurget, atque iterata genuflexione, caput sibi rursus cooperiet caputio, et procedet ad sacellum secretarii.

52. Providebitur, ne ministretur s. communio apud praedictum altare SS. Sacramenti, quo tempore ibi orabit Episcopus, ne plus aequo detineatur in adoratione, quum satis prolixae sint huius diei functiones.

53. Veniens Episcopus in sacellum secretarii, caput nudabit caputio, et reverentia facta ad Crucem, genuflectet in faldistorio, ibique manebit donec locum occupaverint apud scamna, seu in stallis, Canonici et reliqui de clero. Innuente Caeremoniario, assurget, atque iterata reverentia ad Crucem, impositoque capiti rursus caputio, conscendet thronum, ubi sedebit, nullis Diaconis assistentibus.

54. Brevi interposita mora, caput deteget, assurget, conversusque ad altare recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria*, secreto in totum. Hisce absolutis, Caeremoniarius innuet cuidam cantorum, qui aderunt prope aditum chori, ex parte adversa Episcopi throno, et ille submissa voce ac sine cantu intonabit psalmum Nonae *Mirabilia testimonia tua*, qui cum sequentibus duobus recitabitur alternatim et cum pausa multa a choro. Episcopus sedebit, et caputio cappae cooperiet caput.

55. Statim ac sederit, se sistent ei clerici aut cappellani duo, superpelliceo induti, cum Canone et scotula, atque Episcopus leget psalmos et preces pro Missae praeparatione, advertens omittere *Gloria Patri* in fine psalmorum (1), et recitabit etiam orationes designatas ad paramenta.

56. Cappellanus unus, indutus superpelliceo, accipiet sandalia cum caligis albis, quae contegentur velis coloris violacei, et comitantibus aliis quatuor aut sex clericis indutis superpelliceo, sequente Episcopi cubiculario, afferet illa ad thronum, et ponet Episcopo, quemadmodum descriptum fuit in Missa pontificali, cap. VI, art. III, libri V. Curabitur autem,

---

(1) Caerem. Epp., lib. II, cap. XXIII, n. 4, praescribit Episcopo haec: «dum dicetur Nona, capiet sandalia, leget psalmos sine *Gloria Patri*, et in fine, cum dicitur a choro *Christus factus est*, genuflectet ante altare». Ut decenter autem peragatur lectio psalmorum, fieri non potest, ut recitentur quo tempore recitantur tres Nonae psalmi; quapropter aut repetendi pluries erunt ii Nonae psalmi, aut posset Episcopus privatim recitare psalmos praedictos in praeparatione, et dum ponentur ei caligae, posset legere orationes tantum ad paramenta praescriptas. A.

ut vela supradicta et pelvis ferantur deinde ad abacum altaris maioris, pro recipiendis sandaliis post Missam, de quo inferius.

57. Quum Episcopus legere desierit psalmos et orationes, ut supra, finis imponetur recitationi psalmorum Nonae; Episcopus assurget, et de capite sibi detracto caputio cappae, quam humi tractabit, procedet ad faldistorium positum ante altare, genuflectet, recitabit antiphonam *Christus factus est*, *Pater noster* secreto, et *Miserere* submissa voce, cuius in fine a cappellano superpelliceo induto praesentabitur ei liber cum oratione *Respice, quaesumus*, *Domine* etc., et Episcopus genuflexus et submissa voce leget e libro orationem praedictam, prosequens tacite conclusionem *Qui tecum vivit* etc.

58. Dum, ad recitandum *Miserere,* descendet de throno Episcopus, Presbyter assistens ac duo Diaconi assistentes discedent de loco suo, et ibunt in sacristiam, seu cubiculum, ubi praeparata erunt paramenta, et sibi induent dalmaticas albi coloris, ut praesto sint ad assistentiam Episcopi.

59. Si Magistratus ministrabit lotionem, unus ex ipsis invitabitur ad abacum, ubi genuflectet dum dicetur *Miserere,* ut in promptu postea sit ad lotionem ministrandam.

60. Sub finem eiusdem *Miserere,* efficietur ut exeant e sacristia Ministri altaris, cappellani quatuor pluviali induti, duodecim Presbyteri, septem Diaconi, septem Subdiaconi et Subdiaconus a Cruce; curabitur etiam ut adsint in secretario quo ipso momento absolvatur recitatio Nonae, et unusquisque occupabit locum, qui tribuetur ei.

61. Completa antedicta oratione, Episcopus assurget, iterata reverentia ad Crucem altaris, non cooperiens caput caputio, redibit in thronum; tum vero de secretario discedent Canonici omnes, ad sibi induenda paramenta albi coloris.

62. Statim ad thronum pergent Diaconi assistentes iam parati, et Presbyter assistens locum occupabit in primo stallo prope thronum, ut in promptu sit ad ministrandum mantile Episcopo. Clericis distribuentur paramenta Episcopi.

63. Cum prope erit, ut compleatur paramentorum distributio, Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui adstabit secundo Diacono assistenti, cappam dimittet, deinde lavabit manus et induet paramenta, quo modo descriptum fuit cap. VI libri V, art. III.

64. Quum Canonici sacra paramenta sibi induerint, redibunt bini, praecedentibus senioribus, in secretarium, et reve-

rentia facta ad altare et ad Episcopum, consistent in circulo ante Episcopum, dum ipse sacris vestibus induetur.

65. Si Celebrans erit Archiepiscopus, utetur s. Pallio.

66. Posteaquam Episcopus sacris paramentis indutus incensum in thuribulum demiserit, salutaverit Crucem processionalem, et peregerit illa omnia, quae capite citato de Missa pontificali descripta sunt, procedet ad altare, non sonantibus organis.

67. In processione a secretario ad altare maius ordo sequens tenebitur: Praeibunt clavigeri, seu claviger ecclesiae, si aderit. Thuriferarius cum thuribulo. Subdiaconus tunicella paratus, gestans Crucem velo violaceo convestitam, medius inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus candelis. Clerici seminarii, bini. Beneficiarii seu Mansionarii, pariter bini. Septem Subdiaconi parati, bini, ac terni ultimo loco. Septem Diaconi, pariter, ut Subdiaconi praedicti. Duodecim Presbyteri, parati, bini et ipsi. Canonici Subdiaconi parati tunicellis. Canonici Diaconi parati dalmaticis. Canonici Presbyteri planetis parati. Dignitates, induti pluvialibus. Incedent omnes bini; si tamen dispar numerus in aliquo coetu ex supradictis esset, ultimo loco incedent terni, ut supra de Subdiaconis paratis Subdiaconus, qui sustinebit Evangeliarium cum manipulo Episcopi. Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis. Episcopus medius inter Diaconos assistentes. Caudatarius sustentans partem extremam posteriorem vestis episcopalis, quae tamen sustinebitur a digniori laico nobili, si aderit Magistratus. Cappellani a mitra et baculo. Reliqui duo a libro et scotula. Si Celebrans erit Archiepiscopus, deferetur Crux post Beneficiarios, nempe ante clerum paratum, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

68. Procedetur ad altare maius, ubi locum occupabunt quisque sibi attributum, quod curabit Caeremoniarius, praesertim relate ad duodecim Presbyteros, septem Diaconos septemque Subdiaconos. Hoc tractandum erit secundum capacitatem et amplitudinem presbyterii, observando, quoad fieri possit, locorum dispositionem, indicatam a Pontificali romano in rubrica huius functionis (1).

---

(1) « Duodecim Presbyteri, suo ordine, iuxta sedilia in fine presbyterii posita, hinc et inde stabunt, vel sedebunt, aut genuflectent, prout tempus postulabit, facies ad altare vertentes; post eos stabunt septem Diaconi, et post Diaconos septem Subdiaconi, in gradibus presbyterii (*Rubrica Pontificalis rom.*, in Officio huius diei). A.

69. Missa cantabitur, ut praescriptum est in supra citato capitulo, notando quod in confessione omittitur psalmus *Iudica me, Deus*, et sonatur organis unice ad intonationem et in cantu hymni *Gloria in excelsis*, in cuius intonatione pulsabuntur festivo more omnia sacra aera turris, et campanulae internae in ecclesia, et sonus sive organorum sive campanarum cessabit prorsus usque ad intonationem eiusdem hymni in Missa Sabbati sancti.

70. Quum Episcopus legerit offertorium, dum peragentur actiones descriptae n. 109 et seqq. cap. VI, art. III, lib. V, Subdiaconus perget statim ad abacum, et sumpto velo humerali, deferet super altare Pyxidem cum particulis consecrandis, a qua amotum fuerit velum seu vestis alba, eamque collocabit ex parte epistolae. Tum redibit ad abacum, accipiet Calicem cum Patena ac tribus hostiis maioribus, eumque afferet ad altare, ritu ibidem descripto. Ponet Calicem super altare, et immediate Pyxidem cum particulis Diacono tradet. Diaconus eam deteget ac ponet supra corporale, versus sinistram Episcopi. Postea Diaconus idem iubebit fieri praegustationem hostiae et vini, et Patenam tradet Episcopo cum hostiis duabus maioribus. Post offertorium, Diaconus Pyxidem cooperiet, eamque ponet in parte posteriori super corporale, ne impediat incensationem oblatorum, et Episcopus ponet hostiam pro Missa in medio, alteram, adhibendam in expositione, ponet super corporale a dextris suis, aliquantulum versus locum Calicis. Diaconus animadvertet contegere purificatorio Patenam, quae aderit a dextris sub corporali, ut in Missis lectis.

71. Deinde peragetur Sacrum ordine consueto, notando tamen, quod Subdiaconus, postquam infuderit aquam in Calicem, redeat ad abacum, ibique dimisso velo humerali, vadat ante altare, in medium infimi gradus, siquidem in hac Missa propter Oleorum consecrationem, non sustinetur Patena, ut in aliis Missis solemnibus. Attamen idem Subdiaconus ascendet in suppedaneum, dum Episcopus iniiciet incensum in thuribulum, et accedet ad sinistram eius, attollens una cum Diacono illius planetam in thurificatione altaris.

72. Postquam Episcopus a Diacono thurificatus erit, Subdiaconus ad locum suum redibit, ibique manebit usque ad *Sanctus*, tunc enim ad altare ascendet, recitaturus trisagium cum Episcopo.

73. Quum Episcopus ascenderit ad altare, ponetur in medio presbyterio mensa contecta albo mantili, faldistorium cum

veste alba pro Episcopo, impositum suppedaneo cooperto tapeto, duo scabella a lateribus faldistorii pro Ministris, et alterum scabellum pro Presbytero assistente a latere tabulae seu mensae a dextris Episcopi. Faldistorium statuetur tali modo, ut Episcopus, quum sederit, spectet altare. Super eandem mensam in maius commodum Episcopi ponetur legile seu cussinus cum Pontificali, quod aderit a sinistris eius. Quod si mensa illa non impediret caeremonias actionesque missales, poterit collocari ante functionem. Super mensam eandem poni poterit lanx quaedam, in qua ponentur opercula ampullarum, ne inquinent tobaleam.

74. Clerici octo cum intorticiis ad elevationem locum sument a lateribus altaris, non vero in medio presbyterio, ne impediant transitum Episcopi, quando descendet de altari ad Olea consecranda. Possent iidem clerici discedere etiam post elevationem, et redire post consecrationem Olei pro infirmis, ante communionem.

75. Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, ideoque, ad illa verba *Quam oblationem*, discedet de medio altaris, et perget in latus epistolae, ubi recipiet thuribulum, in quo positum iam erit incensum.

76. Diaconus ad praedicta verba Pyxidem deteget, et admovebit ad Episcopum, ac post elevationem Hostiae et genuflexionem, rursus eam cooperiet et ponet loco suo. idque faciet priusquam detegat Calicem palla.

77. Post elevationem, a Caeremoniario afferetur ad altare Calix alter cum purificatorio, et ab acolytho uno ampulla vini in pelvicula. Subdiaconus ad altare ascendet ad dexteram Diaconi. Episcopus, postquam pronunciaverit illa verba: *sed veniae, quaesumus, largitor, admitte. Per Christum Dominum nostrum*, genuflectet cum Ministris, et transibit in latus epistolae, non tamen descendens de suppedaneo. Ibi Diaconus sustinebit Calicem, et Subdiaconus accipiet ampullam vini. Episcopus digitos ponet super Calicem, Subdiaconus effundet vinum ad illos purificandos, et Diaconus superponet purificatorium ad abstergendos digitos. Calix ille contegetur eodem purificatorio, et relinquetur super altare in latere epistolae versus candelabra, eo quod sumere illum debeat Episcopus post communionem.

78. Interea praesto erunt cappellani cum mitra auriphrygiata et baculo, ac reliqui duo cappellani a libro et scotula procedent ad mensam, in medio presbyterio iam collocatam,

alter secum afferens scotulam, alter librum pontificalem sustenturus ante Episcopum, quando opus erit.

79. Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi, consecrationi Oleorum sacrorum assistentes, non discedent de locis suis.

80. Postquam Episcopus digitos, ut supra, purificaverit, redibit in medium suppedaneum, et genuflexionem una cum Ministris iterabit ad SS. Sacramentum, quod aderit in altari. Descendet deinde de suppedaneo, et in primo altaris gradu reponetur ei mitra auriphrygiata a Diacono, et baculum pastoralem sinistra accipiet.

81. Quin benedictionem donet Canonicis, quod ibi aderit SS. Sacramentum, adstante Diacono a dextris eius, a sinistris Subdiacono, praeeunte Presbytero assistente, descendet ad faldistorium, quod ante mensam supradictam praeparatum erit, ibique sedebit versa facie ad altare. Quum sederit, baculum dimittet: a dextris eius sedebit Diaconus, a sinistris Subdiaconus et a latere dextro mensae Presbyter assistens, qui sedebunt in scabellis praeparatis.

82. Diaconi assistentes, qui aderant ante altare, genuflectente Episcopo, genuflectent et ipsi, deinde recedent in unum altaris latus, siquidem ab officio suo prorsus vacant in functione ista.

83. Tunc Archidiaconus, qui hac die fungetur officio Presbyteri assistentis, assurget, ac facta reverentia ad Episcopum, paullulum conversus ad Subdiaconos assistentes, elata voce ac tono competenti (1), dicet *Oleum infirmorum*, quo dicto, rursus sedebit.

84. Caeremoniarius invitabit unum ex Subdiaconis et clericos duos, qui iunctim genuflexionem facient utroque genu (2) ad SS. Sacramentum, tum genuflectent ante Episcopum, si ante ipsum praeteribunt.

85. Pergent in sacristiam, ac si opus fuerit propter frequentiam populi, clavigeri seu custodes ecclesiae antecedent eos. Ubi ventum erit in sacristiam, Subdiaconus accipiet ampullam veste violacea contectam, et brachio sinistro afferet ad altare, advertens ut brachio cooperiat dimidiam partem

---

(1) Vide lib. II, pag. 324, n. 4.

(2) Vide notam ad n. 132, pag. 230; sic deinceps, non tamen a n. 115, ratione Sacramenti ab altari in Calice elati, quoad exeuntes et redeuntes in presbyterium.

ampullae, altera parte superiori aperta et visibili. Hoc modo revertentur ad altare.

86. Appropinquante Subdiacono, assurget de loco suo Presbyter assistens, et se sistet ante mensam contra Episcopum, ne tamen vertat humeros ad altare.

87. Subdiaconus cum clericis reversi in chorum, genuflexionem in medio ante altare conficient utroque genu ad SS. Sacramentum, et procedent ante Episcopum, cui genuflectent.

88. Subdiaconus proximabit Presbytero assistenti, eique submissa voce dicet *Oleum infirmorum.*

89. Presbyter assistens accipiet ampullam praedictam, et voce paullo altiori dicens *Oleum infirmorum*, praesentabit illam Episcopo, ponet super mensam, et redibit ad locum suum.

90. Subdiaconus cum clericis consistent prope mensam in parte adversa Presbytero assistenti, sed humeros neque ad Episcopum neque ad altare convertent.

91. Diaconus ampullam deteget, nudando ipsam veste violacea et operculo. Interim in promptu habebitur apparatus lotionis manuum Episcopi.

92. Episcopus assurget, ac submissa voce recitabit exorcismum: quo recitato, mitra per Diaconum dimissa, eodem vocis tono dicet *Dominus vobiscum* et orationem, in cuius fine non respondebitur *Amen*, quoniam sequitur *Per quem* inMissa.

93. Oratione completa, Diaconus mitram reponet Episcopo, qui sedebit, deinde operculo ampullam claudet iterum. Presbyter assistens et Subdiaconus, qui ampullam detulit, accedent ad medium mensae. Presbyter assistens ampullam recipiet ac reddet Subdiacono, qui brachio sinistro acceptam, comitante Caeremoniario deferente vestem ampullae detractam, et clericis duobus, genuflexione facta ad Episcopum, dein ad Sacramentum, reportabit in sacristiam.

94. Profecto Subdiacono, Episcopus lavabit manus, qua in actione, ut alias declaratum est, ab omnibus genuflectetur, exceptis Canonicis, qui stabunt.

95. Redibunt interim ad altare cappellanus cum scotula, et alter a libro cum Presbytero assistente, postquam hic mantile Episcopo ministraverit.

96. Profectis ministris lotionis, assurget de faldistorio Episcopus, et medius inter Diaconum et Subdiaconum, recepto sinistra baculo pastorali, redibit ad altare, non benedicens clerum, ut alias dictum est.

97. Progressus ante infimum gradum, dimittet baculum pa-

storalem, dein mitram et pileolum, genuflectet utroque genu sine pulvino ante SS. Sacramentum, et ascendet ad altare, ubi, genuflexione iterata, iunctis manibus prosequetur Missam ad verba *Per quem haec omnia* etc. Diaconus ascendet ad altare ad dexteram Episcopi, et Subdiaconus manebit ad pedem altaris, loco solito.

98. Diaconi assistentes redibunt in medium ante altare, ubi erant quando aderat Episcopus. Redibunt etiam clerici cum intorticiis, si discesserint post elevationem, ut superius notatum est.

99. Continuabitur Missa usque ad consummationem utriusque speciei, ut in aliis Missis solemnibus; Subdiaconus tamen non ascendet ad altare cum Diacono ad *dimitte nobis* in *Pater noster*, quia Patenam non sustinebit; dicetur et cantabitur *Agnus Dei*, sed pax non donabitur, ideoque Presbyter assistens et Diaconus neque genuflexionem facient, neque discedent de locis suis.

100. Dum Episcopus sumet Sacramentum, Caeremoniarius, genuflexione facta, discedet de altari, accipiet Calicem maiorem cum reliquis rebus supra descriptis, eumque afferet ad altare, et ponet versus medium, sed extra corporale.

101. Postquam Episcopus sumpserit Calicem, Diaconus palla cooperiet Calicem eundem. Deinde accipiet Calicem maiorem allatum ad altare a Caeremoniario, et detracto velo, taenia, palla ac Patena, extrahet cochleare, si aderit, et ponet illud super corporale, sin minus, ibi ponet Calicem ipsum. Episcopus, genuflexione facta una cum Diacono, accipiet alteram Hostiam consecratam, eamque ponet in cochleari vel Calice. Diaconus cochleare per manubrium cum Hostia consecrata accipiet, et ponet ipsam in Calice reposito super corporale, palla cooperiet Calicem, cui imponet Patenam inversam; deinde explicato velo Calicem cooperiet, et velum satis adstrictum ligabit taenia supra nodum pedis seu infra cuppam, eundemque Calicem relinquet in medio corporali versus Crucem: tum Pyxidem cum Particulis accipiet, ante Calicem collocabit, eique detrahet operculum.

102. Genuflexione facta, genuflectet cum Subdiacono in extremitate suppedanei, et cum ipso s. communionem ab Episcopo excipiet.

103. Post haec, communio cleri peragetur, ordine cap. VI, articulo III libri V, notato, ea tamen exceptione, quod pax ab Episcopo nemini dabitur, neque Canonicus ullus dabit

eam Episcopo, quod etiam observabitur a Diacono et Subdiacono.

104. Episcopus s. Eucharistiam administrabit etiam tredecim pauperibus ad balaustrium, ceterisque fidelibus, si usus vigebit. Eoque casu advertet Parochus, ut praesto sit cum schedulis paschalibus tradendis communicatis.

105. Episcopus, descendens ad balaustrium, eandem methodum servabit ac in communione ad altare; a lateribus autem Diaconi et Subdiaconi incedent clerici duo cum intorticiis, quae sustinebant ab elevatione, manentibus autem ceteris genuflexis in locis suis, idque ut Episcopus cum Ministris suis actiones ad balaustrium peragendas expedite exsequi possit.

106. Paullo ante communionem in Missa solemni, amovendum esset SS. Sacramentum a sacello in quo aderit conditum, et translatum in sacristiam ponendum loco segregato, recondito; poterit hoc fieri etiam peracto Sacro, prout videbitur opportunius. Adverte, quae diximus lib. II, cap. VI, art. XIV, n. 61 et seqq.

107. Dum Episcopus communionem populo administrabit, in promptu erit apud abacum clericus delaturus umbellam, et alter cum velo humerali ad transferendas Particulas, quae supererunt in Pyxide. Quapropter, reverso ad altare Episcopo, Parochus vel Sacerdos alius, superpelliceo indutus et stola alba imposita collo, velo humerali super humeros, genuflectet in suppedaneo, et Pyxidem a Diacono recipiet: tum, praecedentibus duobus clericis cum intorticiis, quae sustinuerunt ad elevationem, et altero clerico cum umbella, proficiscentur in sacristiam ad SS. Sacramentum reponendum. De choro egressi, submissa voce recitabunt alternatim psalmum aliquem cum Sacerdote praedicto, omittentes *Gloria Patri* in fine.

108. Episcopus, reversus ad altare, Patena colliget fragmenta in corporali, ubi erat Hostia, quae reposita fuit in Calice, demittet illa in Calicem suum, et purificationem sumet alterius etiam Calicis, super quem purificavit digitos antequam benediceret Oleum infirmorum. Accipiet deinde ablutionem, non abscedens de medio altaris, et prompte Subdiaconus Calicem cooperiet, quem tradet Caeremoniario vel alteri cappellano, reportandum ad abacum.

109. Caveant cantores, ne cantent versiculum *Communio* post consummationem, et qui duo cantores hymnum cantare debebunt in Oleorum consecrandorum translatione, praesto erunt in sacristia, ut inferius.

110. Cappellani a mitra et baculo in promptu erunt cum mitra auriphrygiata et baculo, itemque duo cappellani a libro et scotula accedent ad mensam supradictam, eorum alter afferet scotulam, alter attendet ad librum pontificalem.

111. Diaconi assistentes recedent, ut antea.

112. Episcopus, quando praesto erunt Diaconus et Subdiaconus, genuflexione facta ad Sacramentum, descendet de altari, et in primo gradu rursus cooperietur mitra a Diacono, et sinistra accipiet baculum pastoralem. Eum antecedet Presbyter assistens, et sequentur praedicti cappellani a baculo et mitra, ac thuriferarius sustinens thuribulum cum navicula. Benedictionem non donans clero, veniet ad mensam supradictam, ibique sedebit in faldistorio, et baculum dimittet, adstantibus Diacono a dextris, Subdiacono a sinistris. Presbyter assistens locum sumet a latere mensae prope dexteram Episcopi. Diaconi assistentes ad sua loca se recipient in choro.

113. Se sistet Episcopo thuriferarius genuflexus, et ministrante incensum Diacono, Episcopus imponet illud in thuribulum cum benedictione usitata.

114. Tunc Presbyter assistens, salutato Episcopo, conversus aliquantum ad Presbyteros et ad ceteros assistentes pro consecratione Oleorum, dicet elata voce ac proprio tono (ut ad n. 83) *Oleum ad sanctum Chrisma,* et interposita brevissima pausa, eodem vocis tono dicet *Oleum catechumenorum.* Immediate pergent Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi ad accipienda Olea benedicenda, ordine sequenti :

115. Anteibit claviger seu clavigeri ecclesiae, qui continebunt populi frequentiam, ne processioni sit impedimento : thuriferarius cum thuribulo : Subdiaconus tunicella indutus, qui gestabit Crucem medius inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus cereis, incedent bini septem Subdiaconi, ultimo loco terni, sequentur septem Diaconi, eodem ordine, postremo duodecim Presbyteri, qui et ipsi incedent bini. Omnes, excepto Subdiacono gestante Crucem, genuflexionem utroque genu ad SS. Sacramentum conficient, et genuflectent ad Episcopum, si praeteribunt ante ipsum. Unus pluresve Caeremoniarii dirigent totam actionem.

116. Ubi ventum erit in sacristiam, in promptu iam erunt duo cantores cum Pontificali ad cantandos versiculos hymni ; Caeremoniarius autem efficiet, ut aliquis e Subdiaconis accipiat vas seu pateram balsami, et Diaconorum duorum collo imponet mappulam seu tobaleam lineam strictam, qua acci-

pient ampullas Olei chrismalis et Olei catechumenorum, advolvent eas extremitate sinistra mappulae et deferent ipsas brachio sinistro, advertentes ut brachio cooperiant dimidium inferius ampullae, et dimidium superius sit visibile.

117. Ad altare autem hoc ordine redibunt. Anteibit claviger, sequetur thuriferarius, deinde Subdiaconus cum Cruce inter acolythos. Sequentur duo cantores induti superpelliceo, cantaturi versiculos supra indicatos; deinde sex Subdiaconi, bini; tum Diaconi quinque, duo nempe in primo pari, tres in secundo; sequetur Subdiaconus, qui utraque manu ante pectus gestabit pateram balsami, positam in lance et clausam operculo; post eum duo Diaconi ferentes ampullas praedictas, quorum ille, qui deferet ampullam Olei chrismalis, incedet a dextris, alter cum ampulla Olei catechumenorum a sinistris. Bini deinde ibunt duodecim Presbyteri. Hoc tempore Caeremoniarius afferet super abacum, ante quem sedebit Episcopus, cochleare et rudiculam in lance argentea.

118. Statim ac processio ista egressa erit de sacristia, duo cantores incipient cantare ℣. *O Redemptor* etc., et absolutus a cantoribus repetetur a choro. Subiicient deinde reliquos versiculos, et ad singulos respondebit chorus eodem versiculo *O Redemptor* etc. Poterunt cantari omnes, vel aliqua eorum pars, prout distabit ab altari sacristia.

119. Ad altare quum venerint, Subdiaconus cum Cruce, acolythi cum candelabris, thuriferarius cum thuribulo locum sument prope altare a latere epistolae, advertentes ne tergum vertant ad altare neque ad Episcopum. Sex Subdiaconi ante altare procedent, genuflexionem conficient ad Sacramentum, dein ad Episcopum, et consistent a tergo Episcopi, locum relinquentes pro Diaconis: Diaconi quoque, genuflexione facta ad Sacramentum, deinde ad Episcopum, a tergo Episcopi consistent ante Subdiaconos. Subdiaconus cum vase balsami et duo Diaconi cum ampullis consistent in una parte Presbyterii, exspectantes dum transeant duodecim Presbyteri, qui bini genuflexionem conficient ad Sacramentum et ad Episcopum, deinde dirimentur seni in utramque partem a lateribus mensae, binas alas efficientes inter altare et mensam eandem.

120. Post haec, se sistet cum debitis genuflexionibus ante Episcopum Diaconus ille, qui deferet ampullam cum Oleo pro Chrismate, eamque tradet Presbytero assistenti, qui ibi praesto erit. Presbyter assistens accipiet illam, advertens ut cum ipsa accipiat etiam mappulam, qua involuta erat: praesentabit eam

Episcopo, nihil dicens, et sic involutam ponet super mensam: Diaconus praedictus recedet ad latus dexterum mensae, post locum Presbyteri assistentis sive Archidiaconi.

121. Deinde se sistet, ut supra, Subdiaconus cum vasculo balsami, quod tradet Presbytero assistenti, qui acceptum ostendet Episcopo, et in mensa ponet ante ipsum: Subdiaconus autem recedet ad sinistram Diaconi, qui Chrismatis attulit ampullam.

122. Diaconus alter, qui deferet ampullam cum Oleo pro catechumenis, retinebit ampullam ipsam, et adstabit Diacono antedicto, qui attulit ampullam Chrismatis.

123. Diaconus minister vasculo balsami detrahet operculum, et admovebit illud versus Episcopum, si necesse fuerit, deinde mitram tollet Episcopo.

124. Episcopus assurget, dicet *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus. Deus, mysteriorum caelestium,* et alteram *Oremus. Creaturarum omnium, Domine,* praescriptam in benedictione balsami.

125. Post orationes eas, Episcopus rursus sedebit, eique a Diacono reponetur mitra. Tum Diaconus idem exuet vestem seu tegumentum album ampullae Chrismatis, quae erit super mensa, non vero tollens mappulam seu tobaleam obvolutam, deinde aperiet eam seu tollet operculum, ipsamque super mensam ipsam admovebit versus Episcopum.

126. Cochleare accipiet, et cum osculis consuetis tradet Episcopo, qui assurget, et unum vel duo cochlearia Olei accipiet et in vasculum balsami infundet, deinde restituet cochleare Diacono, qui recipiet illud cum osculis, et reponet in lance seu pelvicula, advertens ne mappula inquinetur Oleo. Diaconus sumet rudiculam et tradet Episcopo. Episcopus Oleum miscebit balsamo, curans ut fiat satis fluidum. Restituet rudiculam Diacono, et mitram in capite retinens, recitabit invitationem ad orationem, dicens *Oremus Dominum Deum* etc.

127. Absoluta invitatione praedicta, Diaconus ponet a latere vasculum balsami, et paullo amplius admovebit Episcopo ampullam Olei pro Chrismate. Episcopus stans halitabit tribus vicibus in modum Crucis super ampullam, et sedebit. Diaconus, si opus fuerit, reponet ampullam in altera extremitate mensae in commodum Presbyterorum.

128. Duodecim Presbyteri praedicti, unus post alium, genuflexionem simplicem ad Sacramentum, dein ad Episcopum peragentes, accedent ad mensam, halitabunt singuli ter in

modum Crucis super ampullam praedictam, et redibunt quo loco erant.

129. Post haec, Diaconus rursus admovebit Episcopo ampullam, et Episcopus assurgens cum mitra et iunctis manibus recitabit elata voce exorcismum super Oleum, et post verba *Spiritus sancti*, dimissa per Diaconum mitra, manibus expansis cantabit praefationem tono feriali. Conclusionem autem praefationis recitabit iunctis manibus et voce submissa.

130. Episcopus accipiet vasculum balsami, et infundet ipsum intra ampullam, ac si opus fuerit, utetur cochleari, dicens *Haec commixtio liquorum* etc.

131. Diaconus, qui attulit ampullam e sacristia, accedet ad mensam, tollet ex ampulla mappulam, qua obvoluta erat, eamque sibi collo reponet.

132. Episcopus, primus, ter salutabit Chrisma, dicens *Ave, sanctum Chrisma* (eodem tono ac n. 83), vocem efferens singulis vicibus, et post tertiam salutationem osculabitur labrum ampullae, sedebit, et a Diacono rursus cooperietur mitra.

133. Idem Diaconus paullulum admovebit ampullam ad alteram extremitatem tabulae, et Presbyter primus procedet ante altare, genuflectet ad Sacramentum, et conversus ad tabulam faciet genuflexionem, cantans *Ave, sanctum Chrisma;* appropinquabit paullo amplius, et genuflexionem iterans cantabit elevans vocem *Ave, sanctum Chrisma;* accedet ad mensam, et genuflectens vocemque amplius attollens, cantabit tertia vice *Ave, sanctum Chrisma*, et labrum ampullae osculabitur: deinde genuflectet ad Episcopum, et redibit ad locum suum. Tunc de suo loco discedet Presbyter secundus, et salutabit s. Chrisma eodem prorsus modo ac primus, et sic tertius, ac deinceps reliqui usque ad ultimum seu duodecimum.

134. Peracta salutatione duodecim Presbyterorum, Diaconus ampullam cooperiet operculo, et relinquet super mensam versus sinistram Episcopi.

135. Accedet ad mensam Presbyter assistens et alter Diaconus, qui adhuc sustinebit ampullam Olei pro catechumenis. Presbyter assistens accipiet illam, relinquens mappulam collo Diaconi, praesentabit illam Episcopo, et ponet super mensam. Presbyter assistens se recipiet ad scabellum suum, et Diaconus supradictus, qui ampullam detulit, redibit quo loco erat antea.

136. Diaconus ministrans aperiet ampullam, demens ei vestem et operculum, eamque admovebit ad Episcopum.

137. Episcopus assurget, ter halitabit in modum Crucis super ampullam Olei, et rursus sedebit. Duodecim Presbyteri halitabunt super eandem ampullam, ut antea super ampullam Chrismatis, et ad locum suum revertentur.

138. Postea Episcopus assurget, et mitram retinens in capite leget submissa voce exorcismum super Oleum, eoque absoluto, dimittens mitram per Diaconum, recitabit submissa voce orationem *Oremus. Deus, incrementorum* etc.

139. Completa oratione, Episcopus primum, deinde post eum duodecim Presbyteri, ordine supradicto, salutabunt Oleum benedictum, dicentes tribus vicibus *Ave, sanctum Oleum* (eodem tono ac n. 83), et osculabuntur labrum ampullae (1). Diaconus ampullam admovebit Episcopo et Presbyteris, ordine eodem, quo traditum est de ampulla s. Chrismatis.

140. Dum salutabitur Oleum catechumenorum, in promptu hebebitur lotio manuum pro Episcopo, et amoveri a mensa poterit cochleare, rudicula et vasculum balsami, quo opus fuit pro benedictione.

141. Completa salutatione praedicta, Diaconus ministrans cooperiet operculo ampullam Olei sancti, et tradet utramque Diaconis, qui eas detulerunt in chorum; Caeremoniarius secum feret vestes quibus ampullae erant convestitae.

142. Proficiscetur Subdiaconus Crucem gestans cum thuriferario et acolythis, et redibitur in sacristiam, ordine sequenti:

143. Praeibunt clavigeri, seu claviger, tum thuriferarius cum thuribulo antecedet Subdiaconum gestantem Crucem, medium inter duos acolythos cum candelabris, sequentur duo cantores, septem Subdiaconi bini, et ultimo loco terni; quinque Diaconi, bini primo loco, terni secundo: tum duo Diaconi cum ampullis involutis extremitate mappulae in brachio sinistro et sine vestibus, quibus prius erant coopertae, deinde duodecim Presbyteri bini.

144. Ubi egredietur e presbyterio processio, duo cantores intonabunt versiculum *Ut novetur* etc., et chorus subiunget

---

(1) Iuxta expressionem Pontificalis « reverenter salutant Oleum », Presbyteri supradicti genuflexionem, non simplicem capitis reverentiam, debent ad sanctum catechumenorum Oleum conficere (S. R. C., n. 4269, XIV).

℣. *O Redemptor*, atque ita deinceps donec pervenerint in sacristiam, ubi depositis Oleis consecratis, et traditis Parocho, vel alii, cui commissa sit eorum custodia, redibunt ad altare, ordine tradito in principio, videlicet, thuriferarius, Subdiaconus deferens Crucem cum acolythis, septem Subdiaconi, septem Diaconi et duodecim Presbyteri, omnesque locum ibi suum resument.

145. Priusquam in sacristiam redeat processio cum Oleis sanctis, Mansionarii numero octo, designati deferendo baldachino in processionem, pergent in sacristiam, dimittent sua choralia insignia, si habebunt, et supra superpelliceum induent pluviale album, deinde bini sequentur Oleorum sanctorum delatores, revertentes ad altare, et consistent in aditu presbyterii, ubi accipiendum erit baldachinum. Hoc autem tempore clerici duo de medio presbyterio amovebunt mensam in consecratione supradicta adhibitam. Accedent ad Episcopum ministri lotionis. Episcopus sedens lavabit manus, genuflectentibus omnibus, exceptis Canonicis, qui stabunt.

146. Quum in sacristiam pervenerint Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi deferentes Olea sancta, cantabitur a cantoribus versiculus *Communio*, et procedent ad altare duo cappellani a libro et scotula. Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, nec benedicens Canonicos, redibit ad altare, praecedente Presbytero assistente, adstantibus a lateribus Diacono et Subdiacono, sequentibus autem cappellanis a mitra et baculo.

147. Quum Episcopus assurrexerit rediturus ad altare, clerici duo de medio tollent faldistorium cum parvo suppedaneo, et scabella adhibita in praedicta Oleorum sacrorum benedictione.

148. Clerici iidem, aliis adiuvantibus, intorticia et candelas e capsis educent et accendent, ut tradant Canonicis. Intorticia danda essent universis ; sed Canonicis saltem tradentur, et unum pondere et ornatu distinctum dabitur Episcopi cappellano, veste talari induto. Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis, qui astiterunt Oleorum consecrationi, et Mansionariis seu Beneficiariis dari poterunt candelae. Distribuentur autem candelae etiam clericis seminarii.

149. Praesto erit alter thuriferarius cum thuribulo, clerici cum octo intorticiis, quae inservierunt elevationi, clerici cum paramentis Episcopi, et clerici illi, qui transferre baldachinum hastile ad ingressum presbyterii debebunt.

150. Episcopus, ante altare progressus, dimittet baculum, et a Diacono tolletur ei mitra et pileolus. Genuflexionem utroque genu sine pulvino faciet ad SS. Sacramentum, et ascendet ad altare, stantibus a tergo eius Diacono et Subdiacono. Presbyter assistens accedet ad Missale in latus epistolae. Diaconi assistentes redibunt ad locum suum ante altare.

151. Conscenso suppedaneo, Episcopus genuflexionem faciet ad Sacramentum, osculabitur altare, et transibit in latus epistolae, ubi e Missali leget versiculum *Communio.*

152. Quum cantores finierint cantum ℣. *Communio*, redibit Episcopus in medium, genuflectet ad Sacramentum simul cum Ministris, qui stabunt, ut supra, post eum, osculabitur altare, convertetur ad populum a latere, ne vertat humeros ad Sacramentum, et cantabit *Dominus vobiscum.* Deinde iterabit genuflexionem ad Sacramentum, et reversus ad Missale cantabit orationem. Redibit in medium, genuflectet, cantabit, ut antea, *Dominus vobiscum:* tum Diaconus conversus ad populum, sicut Episcopus, cantabit *Ite, missa est*, et respondebit chorus cantans *Deo gratias*, eo quod non sonabitur organis.

153. Episcopus, dicta oratione *Placeat* etc., Benedictionem dabit sine mitra, sed cum baculo, ac si fuerit Archiepiscopus, habebit ante se Crucem, quam tamen non salutabit, respectu SS. Sacramenti.

154. Interea cappellanus a mitra, deponet super abacum mitram auriphrygiatam, et accipiet pretiosam.

155. Prope thronum stabit Parochus vel alius, cui commissa fuerit Oleorum sanctorum custodia.

156. Episcopus, dimisso baculo, non perficiens circulum, neque iterum ad Sacramentum genuflectens, convertetur ad altare, et signans solum se ipsum incipiet evangelium S. Ioannis, descendet de altari, et iterata genuflexione, utroque genu, cooperietur * pileolo ac mitra pretiosa a Diacono, recipiet baculum, et recitans evangelium S. Ioannis, procedet ad thronum, quo postquam pervenerit, dimittet mitram * ac pileolum, et conversus ad altare genuflectet, dicens *Et Verbum caro* etc. Episcopum sequentur clerici recepturi paramenta, aliique duo ferentes pluviale et formale pretiosum.

157. Si fuerit Archiepiscopus dimittet post benedictionem s. Pallium, quod relinquetur super altare, non in medio, sed a latere versus cornu evangelii.

158. Post ultimum evangelium, sedebit in throno, repo-

netur ei * pileolus et mitra a Diacono, et recipiet baculum. Se sistet ei Parochus, vel Canonicus Sacrista maior, cui Episcopus inculcabit Oleorum sanctorum custodiam, ut praescribit Pontificale romanum. Si placeret, posset uti eiusdem Pontificalis verbis, quae sunt: « Frater dilectissime, iubeo te, ut moneas Presbyteros attente, ut iuxta Canonum traditionem, Chrisma et sacra Olea fideliter custodiant; et nulli sub praetextu medicinae vel maleficii tradere praesumant, alioquin honore priventur ». Parochus vel alius, reverentia facta, Episcopi manum osculabitur, et cum debitis reverentiis discedet.

159. In promptu erunt prope thronum duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis.

160. Postea duo sacri Ministri, sibi detracto manipulo, exuent Episcopum usque ad tunicellam, et Episcopo salutato, de trono discedent; tum, genuflexione facta ad Sacramentum, recedent in sacristiam, ubi dimittent supradicta paramenta, induent amictum cum tunicella vel cum dalmatica, et revertentur in chorum propter processionem. Clerici reportabunt ad abacum paramenta, quae Episcopus dimiserit.

161. Ministris sacris succedent Diaconi assistentes, qui Episcopo induent pluviale album et formale pretiosum, et primus Diaconus assistens * pileolum et mitram ei pretiosam imponet. Episcopus assurget, eique se sistet thuriferarius unus cum thuribulo, et ministrante naviculam Presbytero assistente, sine osculo manus aut cochlearis, Episcopus incensum in primum thuribulum ingeret sine benedictione: posito incenso intra thuribulum primum, se sistet alter thuriferarius, et in alterum thuribulum Episcopus incensum sine benedictione iniiciet. Thuriferarii praesentabunt thuribulum stantes.

162. Presbyter assistens et uterque thuriferarius accedent ad pedem altaris. Presbyter assistens consistet a dextra, et thuriferarii a lateribus: interim autem clericus aliquis ponet pulvinum album pro Episcopo super gradum infimum, et secum habebit velum humerale imponendum Episcopo.

163. Cappellani a libro et scotula, accipient Canonem et scotulam, quibus opus erit deinceps.

164. Episcopus accipiet sinistra baculum, et de throno descendet, benedictionem Canonicis non donans. Ante altare quum venerit, baculum dimittet, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra et * a primo pileolo.

165. Episcopus cum Assistentibus genuflexionem conficient

in pavimento, sine pulvino, deinde consurgent, et Episcopus genuflectet super pulvinum positum in infimo gradu, Assistentes vero hinc et inde (1).

166. Thuribulum accipiet a Presbytero assistente, et triplici ductu SS. Sacramentum thurificabit, et reddet thuribulum Presbytero assistenti. Hic thuribulum redonabit thuriferario, et cum debitis genuflexionibus ad locum suum inter Canonicos se recipiet.

167. Clericus huic rei designatus in promptu erit cum intorticio aut cereo, illi tradendo accenso propter processionem.

168. Interea disponetur processio, ut infra, et curabitur ut sine perturbatione ordinetur, sed sollicite, ne nimium exspectet Episcopus apud altare. Cantores intonabunt *Pange, lingua*, statim ac Episcopus SS. Sacramentum a Diacono acceperit.

169. Invitabitur nobilior laicorum Magistratus ad sustentandam vestis episcopalis extremitatem posteriorem.

170. Postquam Episcopus thurificaverit SS. Sacramentum, et reddiderit thuribulum Presbytero assistenti, velum humerale nobile imponetur eius humeris a Caeremoniario, et ante pectus alligabitur a secundo Diacono assistente (2).

171. Ascendet ad altare primus Diaconus assistens, genuflectet ad Sacramentum, accipiet Calicem, apponens dextram cuppae, sinistram infra pedem, eumque afferet ad Episcopum. Sacramento se inclinabit Episcopus, qui accipiet sinistra nodum Calicis dextram superponet Patenae, et assurget.

172. Diaconus primus, SS. Sacramento Episcopo tradito, genuflexionem faciet.

173. Diaconi assistentes extremitate veli humeralis cooperient Calicem et manus Episcopi, commutabunt locum suum, nempe Diaconus primus transibit ad dexteram, alter Diaconus ad sinistram Episcopi, qui non ascendens ad altare, proficiscetur in processionem.

174. Ordo autem in processione servandus, erit sequens: Antecedent clavigeri, seu claviger ecclesiae: Subdiaconus tunicella paratus, qui gestabit Crucem processionalem velo

---

(1) Cfr. Decr. S. R. C., diei 8 Februarii 1913, II.

(2) Tum Episcopus et secundus Diaconus gradus ascendent, ut genua flectant in ora suppedanei, iuxta communiorem et commodiorem praxim.

violaceo convestitam, cuius a lateribus duo acolythi cum candelabris, accensis candelis: cantores, qui variarum concentu vocum cantabunt hymnum *Pange, lingua*: clerici seminarii, bini, candelas accensas manu sustinentes dextera, qui dextrorsum incedent, sinistra, qui sinistrorsum (eodemque discrimine ceteri omnes): Beneficiarii seu Mansionarii cum candelis vel intorticiis: septem Subdiaconi septemque Diaconi, incedentes eodem ordine ac saepe alias dictum est, et duodecim Presbyteri bini: Canonici Subdiaconi, Canonici Diaconi, Canonici Presbyteri et Dignitates, omnes cum intorticiis ardentibus et capite aperto, etiamsi gauderent usu mitrae. Inter Dignitates incedet etiam Presbyter assistens, qui ingressus in sacellum, in quo exponetur SS. Sacramentum, deponet intorticium, et procedet ad pedem altaris, functurus officio suo: duo thuriferarii cum thuribulis, in quibus reponent incensum, quum opus fuerit: Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui attollent eius fimbrias pluvialis; syrma autem a tergo sustinebitur a nobili laico, si aderit, secus a caudatario: Episcopus incedet sub umbraculo, cuius hastas sustentabunt Mansionarii octo, induti, ut supra dictum est, pluviali albo. Circa umbraculum seu baldachinum incedent octo clerici cum intorticiis ardentibus. Cappellanus habitu talari sine superpelliceo, qui pro Episcopo gestabit intorticium distinctum, ibit extra baldachinum a dextra primi Mansionarii sustentantis hastam baldachini. Sequentur Episcopum caudatarius eius et duo cappellani cum mitra et cum baculo, reliqui duo a libro et scotula, postremo eius nobiles familiares. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Crux a Subdiacono inter acolythos deferetur ante clerum paratum, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum.

175. Processio dirigetur per ecclesiam, non egrediens extra portam, et veniet ad sacellum praeparatum pro expositione SS. Sacramenti. Ibi Crux cum acolythis consistet a latere evangelii; seminarium, Beneficiarii et Ministri parati pro sacris Oleis, consistent in sacello, si capax erit, secus disponentur extra illud in plures ordines distinctos, videlicet seminarium in binas alas, ante seminarium Beneficiarii, ante Beneficiarios clerus paratus. Canonici intrabunt in sacellum; nisi autem sufficiens esset spatium, disponentur in gyrum circa altare, restantibus dignioribus versus ingressum, ut Episcopo sint propiores. Duo thuriferarii introibunt in sacel-

lum, et consistent a lateribus altaris, itemque a dextris consistet ante altare Presbyter assistens.

176. Ingrediente in sacellum Episcopo, removebitur baldachinum, quod accipietur a clericis duobus, et parieti prope sacellum ipsum applicabitur, adhibendum in crastina functione.

177. Diaconus primus assistens genuflectet ante Episcopum * in plano, quando hic perveniet ante altare. Diaconus alter extremitatem veli humeralis detrahet de manibus Episcopi, qui SS. Sacramentum tradet primo Diacono. Hic assurget exspectans, dum Episcopus genuflexionem simplicem confecerit in plano, et Sacramentum adoraverit (1).

178. Idem Diaconus primus ascendet ad altare, et adiutus a Caeremoniario, vel ab alio cappellano, conscendet scabellum gradatum, si opus fuerit, et Sacramentum reponet intra urnam seu custodiam, non clauso illius ostiolo: iterata deinde in suppedaneo genuflexione, ad Episcopi dexteram redibit, * qui in pulvino super infimum gradum posito genua flexerit.

179. Interim Diaconus alter expediet ac tollet Episcopo velum humerale, quod recipiet clericus unus et custodiet, relaturus ipsum in sacristiam.

180. Reverso ad Episcopi dextram Diacono primo, Episcopus assurget, ac sublevante eius fimbrias pluvialis eodem Diacono, incensum sine benedictione demittet in thuribulum unum, ei praesentatum a thuriferario stante, incensum sine osculis ministrante Presbytero assistente.

181. Episcopus rursus genuflectet super pulvinum. Cantores cantabunt stropham *Tantum ergo*, deinde alteram *Genitori Genitoque*, et Episcopus, accepto thuribulo, sibi tradito a Presbytero assistente, thurificabit SS. Sacramentum triplici ductu, postea thuribulum restituet Presbytero assistenti, qui ibi manebit.

182. Thuriferarii recedent cum debitis genuflexionibus ad ingressum sacelli, ut ibi praesto sint in reditu processionis, et simul incedant ante Crucem.

183. Sacramento ab Episcopo thurificato, ascendet rursus ad altare primus Diaconus assistens, et claudet ostiolum custodiae seu tabernaculi, in quo asservabitur SS. Sacramentum.

---

(1) S. R. C., n. 4198, XIII, XIV.

184. Cappellanus a libro, statim ac descenderit Diaconus. ponet super altare Canonem apertum pro Benedictione, vel sustinebit apertum ante Archiepiscopum, ut infra.

185. Absoluto cantu hymni praedicti, Episcopus ascendet ad altare. genuflectet ad Sacramentum, Benedictionem largietur populo, non gestans mitram in capite, sed cum baculo, quem accipiet priusquam proferat verba *Pater* etc. Advertet, ut genuflectat priusquam convertatur ad populum, nec vertat humeros ad altare in donanda Benedictione. Postquam donaverit Benedictionem, Episcopus consistet versus populum, et Presbyter assistens in latere epistolae, paullum ad populum conversus, publicabit formulam Indulgentiae consuetae, postea redibit ad locum suum inter Canonicos.

186. Si fuerit Archiepiscopus, sustinebitur Crux a Subdiacono genuflexo ante altare, et Archiepiscopus, facta ad Sacramentum genuflexione, vertet aliquantum humeros versus cornu evangelii, et conversus ad Crucem suam, Benedictionem donabit.

187. Aderunt clerici designati recipiendis exstinguendisque intorticiis et candelis, quum conditum fuerit intra tabernaculum vel urnam SS. Sacramentum.

188. Statim in ordinem redigetur processio, quae revertetur ad altare maius, eadem ac supra dispositione, excepto quod thuriferarii incedent ante Crucem; Mansionarii seu Beneficiarii, pluviali induti, incedent ante clerum paratum.

189. Episcopus, quum de altari descenderit, genuflectet ad SS. Sacramentum utroque genu cum Assistentibus, assurget, ac rursus cooperietur * pileolo ac mitra pretiosa a primo Diacono assistente, recipiet baculum sinistra, et cum processione proficiscetur ad altare maius.

190. Profecto de sacello Episcopo, statuetur ante altare faldistorium nudum cum duobus pulvinis e panno violaceo, ubi Episcopus orabit in discessu de ecclesia.

191. Quando processio ad altare maius pervenerit, thuriferarii recedent in sacristiam; Subdiaconus reponet suo loco Crucem, itemque acolythi candelabra super abacum, et unusquisque locum suum occupabit. Interea praesto erunt clerici recepturi paramenta Episcopi, et cappellanus unus, cum quatuor aut sex clericis, ad tollendas ei caligas et sandalia, aliique clerici ad reportanda Canonicorum paramenta.

192. Episcopus reversus ante altare, reverentiam faciet ad Crucem, et cum Diaconis assistentibus in thronum ascendet.

193. Post Episcopi in thronum ascensum, discedet de presbyterio cum debitis reverentiis aut genuflexionibus Subdiaconus, qui gestavit Crucem, octo Mansionarii pluvialibus parati, qui detulerunt hastas baldachini, septem Subdiaconi, septem Diaconi et duodecim Presbyteri, qui astiterunt benedictioni et consecrationi Oleorum, et in sacristia vestes sacras dimittent.

194. Item in sacristiam ad sacras vestes dimittendas venient duo cappellani a libro et a scotula, qui subito redibunt in chorum, deinde etiam reliqui duo cappellani a mitra et baculo, postquam res istas deposuerint. Cubicularius Episcopi in promptu erit cum cappa et calceis apud thronum.

195. Episcopus a Diaconis assistentibus exuetur paramentis, quae ab acolythis referentur ad altare, unde postea recipientur a Sacrista in Vesperarum principio, vel quando Episcopus peraget gratiarum actionem.

196. Dimittente paramenta Episcopo, etiam Canonici exuent paramenta, et recipient sua canonicalia insignia. Canonicorum paramenta referentur in sacristiam.

197. Episcopo deinde (quin lavet manus) a cubiculario alligabitur extremitas posterior vestis talaris, et reponetur cappa, quae a Canonicis assistentibus explicabitur.

198. Discedent duo Diaconi assistentes, et se recipient ad subsellia sua, ubi dimissis paramentis, resument habitus chorales, et ad assistentiam redibunt.

199. Interim se sistent Episcopo cappellani cum libro et scotula; ipse leget canticum, psalmum et preces pro gratiarum actione. Animadvertet omittere *Gloria Patri* in fine psalmi.

200. Reversis ad assistentiam Diaconis, ascendent ad thronum cappellanus cum acolythis, et ritu superius descripto, n. 56 articuli huius, tollent Episcopo caligas et sandalia; cubicularius autem reponet ei calceos. Sandalia et caligae, velis violaceis contecta, referentur ad abacum, unde Vesperarum tempore tollentur ea omnia, quae in Missa et in functione adhibita fuerint.

201. Quum Episcopus desierit legere preces, et resumpserit calceos usuales, Diaconi discedent de assistentia, et recedent ad subsellia sua. Clerici duo statuent ante altare faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi.

202. Episcopus assurget, et secreto recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria,* quibus absolutis, Caeremoniarius innuet cantorum alicui, qui aderunt in parte hebdomadario opposita, et ille

intonabit antiphonam *Calicem salutaris* etc., et recitabuntur Vesperae sine cantu. Episcopus sedebit, et caput cooperiet caputio cappae, neque habebit assistentem ullum, praeter Caeremoniarium a latere, et quatuor cappellanos superpelliceo indutos, qui sedebunt in gradibus throni. Omnes sedebunt etiam ad versiculum post quinque psalmos et ad antiphonam cantici *Magnificat*. Quando incipietur *Magnificat*, Episcopus nudabit caput, assurget, et signabit se, cumque ipso consurget omnis chorus. Completo *Magnificat*, rursus caput cooperiet caputio, et humi tractans extremitatem posteriorem cappae, veniet ad faldistorium in medio positum ante altare, sibi tollet caputium, et genuflectet ad antiphonam *Christus factus est* etc., eoque statu manebit toto psalmo *Miserere*, cuius in fine recitabit orationem *Respice*, secreto dicens conclusionem *Qui tecum* etc.

203. Dum recitabuntur Vesperae, in qua aula peragetur Mandatum, disponentur ordinatim apud scamnum tredecim pauperes, quorum lavandi pedes erunt, et se parabunt paramentis duo Canonici, Diaconus et Subdiaconus, qui ministrarunt in Missa solemni. Aderit unus e Caeremoniariis, qui omnia moderetur.

204. Completis Vesperis, duo Canonici Diaconi assistentes accedent ad latera Episcopi, et clerici duo removebunt faldistorium, et circa altare disponentur sex vel octo clerici, designati ad altare denudandum.

205. Episcopus appropinquabit ad gradus altaris, intonabit antiphonam *Diviserunt sibi*, quae continuabitur legendo alternatim, a choro simul cum psalmo *Deus*, *Deus meus*. Intonata antiphona, Episcopus ad altare ascendet, et eius tobaleas elevabit, deinde recedet inter Diaconos assistentes.

206. Clerici tollent tobaleas altaris, exstinguent omnes cereos, denudabunt abacum, exspoliabunt thronum, ac si fieri poterit, tollentur etiam tapeta.

207. Sacrista cum aliis clericis denudabunt reliqua altaria, in quibus, ut in maiori, relinquetur tantummodo Crux cum candelabris, ac tela cerata, seu chrismalis, super altare, sive lapidem sacrum.

208. Quum denudata omnia altaria fuerint, repetetur antiphona *Diviserunt* etc. Clerici duo reponent ante Episcopum faldistorium nudum cum pulvinis duobus violaceis, et Canonici assistentes revertentur ad locum suum.

209. Episcopus genuflectet in faldistorio, et brevi facta

oratione, associatus a Canonicis et clero ibit adoratum SS. Sacramentum in sacello expositum, postea transibit in aulam delectam ad Mandatum peragendum. Si fuerit Archiepiscopus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis.

210. Abluentur pedes pauperibus tredecim, qui ab Episcopo novis vestibus misericorditer induti erunt, et in functionis actu utentur uniformi habitu e panno albi coloris, qui iuxta formam descriptam in veteri Caeremoniali Episcoporum, est toga quaedam e collo defluens ad pedes, cum cingulo simili ad lumbos cingendos, cum caputio, quod e collo descendit aliquantum super humeros et pectus; insuper biretum albi coloris rotundae formae gestandum in capite. Aequum esset etiam, ut haberent calceamenta albi coloris cum caligis e panno similibus, apertis in collo pedis, ut posset pes educi in actu lotionis. Hac re non est nobis animus innovandi quicquam de variis usibus, qui in ecclesiis sive in Capitulis recepti essent. In lavandis igitur tredecim pauperum pedibus ordo sequens servabitur:

211. Quum omnia erint disposita, ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus parati sacris vestibus albi coloris, ibique exspectabunt Episcopum. Clerici delecti ferendis paramentis Episcopi se disponent apud abacum. In principio scamni, in quo sedebunt pauperes, aderit quidam familiaris Episcopi, pallio indutus, qui tempore debito excalceabit pauperes praedictos.

212. Ingredietur Episcopus in aulam, benedicet pauperes, qui nudabunt caput et in genua procumbent. Episcopum sequentur Canonici, qui locum sument apud scamna sibi attributa. Cantores consistent prope legile praeparatum pro ipsis. Ceteri de clero stabunt a lateribus throni.

213. Episcopus in thronum ascendet cumque ipso ascendent duo Diaconi assistentes. Si fuerit Archiepiscopus, Crucifer cum Cruce se sistet prope legile, in quo cantabitur evangelium. Distribuentur clericis paramenta pro Episcopo. Cappellani a mitra et baculo accipient haec, et ascendent ad thronum post clericos. Cappellanus a mitra utetur velo pendente de collo.

214. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui adstabit post secundum Diaconum assistentem, dimittet cappam, et cubicularius expediet eius vestis extremitatem posteriorem. Recedent aliquantulum Diaconi assistentes, et Episcopus a Diacono et Subdiacono induetur amictu,

alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali violaceo, in quo a Diacono firmabitur formale simplex. Diaconus imponet Episcopo mitram auriphrygiatam, et cum Subdiacono facta ei reverentia, de throno descendent.

215. Quando Episcopo induetur pluviale, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, ac thuriferarius in promptu erit cum thuribulo ad pedem throni.

216. Ministri iidem, de throno profecti, venient ad abacum, ubi assument manipulum. Diaconus accipiet librum evangeliorum alba veste coopertum, adstante a sinistris eius Subdiacono et a lateribus acolythis, qui deferent candelabra, ardentibus candelis.

217. Profectis de throno Ministris supradictis, ascendet illuc thuriferarius, quo genibus flexis thuribulum sustinente ante Episcopum, et incensum cum solitis osculis ministrante Presbytero assistente, Episcopus incensum in thuribulum iniiciet, benedicens ipsum formula usitata.

218. Presbyter assistens descendet a latere de throno, et ad locum suum inter Canonicos redibit.

219. Accedent ad imum throni Diaconus, Subdiaconus, acolythi ac thuriferarius, quibus genuflexis, excepto Subdiacono, Diaconus profunde inclinatus petet benedictionem *Iube, Domne, benedicere*, et Episcopus respondebit *Dominus sit* etc.

220. Consurgentes thuriferarius et acolythi, factaque ab ipsis genuflexione, et a Ministris paratis reverentia, venient ad legile pro cantu evangelii praeparatum, in quo Diaconus librum ponet et aperiet, atque evangelium cantabit, quemadmodum traditum est cap. VI, art. III, libri V.

221. Episcopus mitra nudabitur a secundo Diacono assistente, assurget et baculum accipiet, quem iunctis manibus continebit dum evangelium cantabitur.

222. Ad cantum evangelii, stabunt omnes, comprehensis pauperibus, qui biretum manu sustinebunt.

223. Interea clericus unus in promptu erit cum lance, recepturus formale Episcopi, alter in promptu habebit gremiale cum taeniis pro Episcopo, afferendum ad thronum, alii duo accipient pelves cum urceis, advertentes ut aqua sit tepens, alii duo supplebunt istis, unus deferet pelvim cum manutergiis pro pauperibus, et quidam e cappellanis Episcopi, habitu talari indutus, accipiet bursam cum eleemosynis pauperibus distribuendis. Omnes cum rebus suis in promptu erunt, nequid in actu functionis desideretur.

224. Cantato evangelio, Episcopus dimittet baculum. Subdiaconus a Diacono librum evangelii recipiet, et apertum afferet ad Episcopum, qui osculabitur illum. Acolythi cum debitis genuflexionibus redibunt ad abacum, et candelabra ibi deponent. Diaconus cum thuriferario a dextris eius procedent ante thronum.

225. Quum Episcopus osculatus erit evangelium, Subdiaconus ibit ad pedem throni cum Diacono, hic autem, accepto thuribulo, triplici ductu adolebit Episcopum, qui, thurificatione accepta, benedicet eum, et sedebit.

226. Diaconus et Subdiaconus, reverentia facta ad Episcopum, pergent ad abacum, ubi manipulum dimittent, et Subdiaconus deponet etiam librum evangeliorum, nisi eum iam tradiderit clerico cuidam. Postea, quando initium fiet mandati, sedebunt ibi in scabellis iam sibi praeparatis.

227. Ascendent ad thronum clerici duo, alter cum gremiali, alter cum lance pro formali.

228. Diaconus primus assistens tollet Episcopo formale, quod ponet in lance, et a clerico referetur ad abacum. Diaconus idem, adiuvante altero, exuent Episcopum pluviali, quod relinquent super cathedram throni. Primus Diaconus reponet Episcopo mitram, deinde super genua ipsius explicabit gremiale, quod taeniis cohibebitur ad cingulum.

229. Cantores incipient cantare antiphonam *Mandatum novum* etc. et sequentes, quandiu durabit functio.

230. Episcopus assurget ac descendet de throno: adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes: caudatarius syrmam eius sustentabit: antecedent duo clerici, unus cum urceo aquae tepentis, alter cum pelvi: sequetur clericus, qui deferet mantilia seu manutergia, et cappellanus ferens bursam cum eleemosynis. Pauperes sedebunt capite cooperto, et excalceatum iam pedem dexterum habebunt. Canonici sedebunt, quum Episcopus de throno discesserit.

231. Episcopus genuflectet ante pauperem primum, qui sedebit prope scamnum Canonicorum: clericus cum pelvi, adstans Episcopo a sinistris, supponet pelvim dextero pauperis pedi, alter cum urceo, adstans dexterae Episcopi, aquam sensim effundet super pedem, quem lavabit Episcopus. Post hanc primam lotionem, clericus cum urceo sustinebit aliquantulum pedem pauperis, quem Episcopus absterget ac deinde osculabitur. Diaconus primus ministrabit Episcopo mantile. Clericus cum pelvi effundet aquam infra scamnum, quemadmodum no-

tatum fuit principio. Episcopus, absterso pede pauperis, donabit ei mantile, accipiet eleemosynam a primo Diacono, cui tradiderit cappellanus supradictus, eamque largietur pauperi, qui manus eius osculabitur.

232. Assurget Episcopus, genuflectet ante secundum pauperem, eademque methodo pedem eius lavabit, et sic deinceps reliquorum pauperum. Ceteri clerici designati afferendis urceis cum aqua, praesto erunt, quum opus fuerit, novam aquam ministrare.

233. Pauperes, postquam ablutus ipsis pes erit, sibi calceos rursus inducent, adiuvante familiari supradicto.

234. Circa finem Mandati, in promptu erit clericus cum formali in lance, et alter qui recipiet gremiale. Item praesto erunt ministri pro lotione manuum Episcopi, et qui clericus deferet mantilia, advertet etiam ut afferat lancem cum medulla panis et mali medici.

235. In promptu etiam erunt cappellani cum libro et scotula pro Episcopo, et acolythi candelabra gestaturi.

236. Postquam Episcopus laverit omnium pauperum pedes, redibit in thronum cum Diaconis assistentibus. Ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, et cum debitis genuflexionibus ascendent etiam ministri lotionis, cumque ipsis clericus a gremiali et alter cum formali. Episcopus lavabit manus, ac si opus fuerit, utetur etiam medulla panis et mali medici. Non extendetur mantile super eius genua, quoniam aderit iam gremiale. Presbyter assistens porriget ei mantile cum osculis.

237. Quando Episcopus lavabit manus, genuflectent omnes, exceptis Canonicis. Genuflectent etiam pauperes, qui deinde stabunt reliquo functionis tempore, quemadmodum stabunt ceteri omnes assistentes.

238. Discedent de throno ministri lotionis, et clericus a gremiali recipiet ipsum a Diaconis assistentibus, et reportabit ad abacum. Etiam Presbyter assistens redibit ad locum suum inter Canonicos.

239. Acolythi cum candelabris, statim ac discesserint ministri lotionis, procedent ante thronum. Cappellani cum libro et scotula ascendent ad thronum, prope secundum Diaconum assistentem.

240. Diaconi assistentes pluviale Episcopo reponent, eique Diaconus primus reponet etiam formale; secundus autem tollet ipsi mitram.

241. Assurget Episcopus, atque a cappellanis praesentato libro cum scotula, cantabit *Pater noster; ℣. Et ne nos inducas*, et reliquos versiculos cum oratione, tono feriali.

242. Post orationem, discedent acolythi, qui deponent candelabra super abacum. Redibunt ad thronum Diaconus ac Subdiaconus, sequentibus clericis paramenta recepturis, et cubiculario cum cappa.

243. Episcopus, orationis cantu absoluto, nihil dicens, elevabit manum et Crucis signum faciet super adstantes, omnesque genuflectent.

244. Ascendent Ministri praedicti cum clericis, et retrocedentibus aliquantulum Diaconis assistentibus, exuent Episcopum sacris paramentis, ac postquam dimiserit amictum, salutabunt eum, et discedent ad sacras vestes dimittendas.

245. Episcopus resumet cappam, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui insuper extremitatem posteriorem vestis eius alligabit. Discedet associatus a Canonicis, ut cap. IV libri V. In aedibus autem suis convivio excipiet pauperes, quorum lavit pedes, et cum suis ipse familiaribus ecclesiasticis ad mensam illis cibos ministrabit.

Animadversiones.

A. *Pro Matutino tenebrarum huius diei.*

246. Praeparanda erunt omnia ea quae notata fuerunt capite XIII, § 1, libri huius. Animadvertendum tantum, quod altare debet esse totaliter nudum cum solo chrismali seu tobalea cerata s̄uper mensam. In altari sex candelabra sunto neque auro neque argento colorata, sed ex aere vel cupro aut alia materia fusci coloris, cum Cruce simili candelabris, nigro velo contecta. Ante altare aderit faldistorium (quod tamen esse deberet e ligno nucis simplex, sine ullo ornatu aureo nec argenteo) pro Episcopo, cum duobus pulvinis laneis violacei coloris. Thronus erit nudus ex toto, et super cathedram ponetur pulvinus e panno violaceo in commodum Episcopi.

247. Apud altare, in quo aderit expositum SS. Sacramentum, statuetur genuflexorium sine strato, sed cum duobus tantum pulvinis e panno violaceo, vel faldistorium cum solis pulvinis e panno violaceo, aequale faldistorio altaris maioris.

248. Functio tractabitur eodem ordine ac pridie, excepto quod Episcopus nec seipsum neque adstantes asperget in li-

mine ecclesiae, siquidem amota fuerit Aqua benedicta e fontibus lustralibus. Sin mos esset relinquendi Aquam sanctam in fontibus praedictis, licebit Episcopo in aditu acclesiae seipsum aspergere et adstantes.

B. *Pro lotione altaris.*

249. Si lavandi altaris vigebit consuetudo, observabitur ritus, qui insertus exstat sequenti art. IV.

Articulus II.

De feria V in Coena Domini celebrante Episcopo extraneo, cui fuerit Oleorum benedictio et s. Chrismatis consecratio commissa.

1. Quin repetamus, quae praecedenti articulo praescripta sunt, praecipue pro sacrorum Oleorum consecratione; si hanc exsequatur Episcopus extraneus, cui ab Episcopo Ordinario legitime impedito commissa fuerit, sequentia documenta servabuntur:

2. Ritus Missae is erit, qualis describetur cap. III libri VIII.

3. Episcopus in sacristia sacris vestibus induetur, ob celeriorem actus expeditionem.

4. Procedet ad altare, praecedentibus acolythis cum accensis candelabris, clericis seminarii, Subdiaconis, Diaconis et Presbyteris paratis pro Oleorum consecratione, et Subdiacono ministrante praecedente. Episcopus procedet inter Presbyterum assistentem a dextris et Diaconum ministrantem a sinistris eius: pro hac functione baculum pastoralem adhibebit.

5. Canonici et reliqui de clero neutiquam assument paramenta, nisi in fine Missae, et Episcopus sedebit in faldistorio ante gradus altaris in cornu epistolae locato.

6. Subdiaconus cum velo humerali deferet Calicem ad altare pro offertorio, et infusa aqua in Calicem dimittet velum, et adstabit a sinistris Episcopi pro altaris thurificatione, atque una cum Diacono planetam elevabit.

7. Subdiaconus effundet aquam super manus Episcopi, dum manus post thurificationem lavabit.

8. Diaconus, incensato Episcopo, incensabit Presbyteros, Diaconos et Subdiaconos sacris vestibus indutos, tum Canonicos in choro. Redibit ad altare, Presbyterum asssistentem

et Subdiaconum thurificabit, tum ipse a thuriferario incensabitur.

9. In elevatione sanctissimi Sacramenti, Subdiaconus, recipiet a thuriferario thuribulum, in quod iam thus iniectum fuerit, et genuflexus in cornu epistolae SS. Sacramentum thurificabit.

10. In benedictione Olei infirmorum observabuntur, quae praecedenti articulo tradita sunt, quum nulla occurrat variatio facienda.

11. In communione cleri, participabunt prius de sacra mensa Ministri altaris, tum Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi parati, deinde Canonici et reliqui de clero, et qui charactere sacerdotali sunt insigniti, stolam a collo pendentem deferent, postmodum reliqui clerici, et ultimo loco laici ad balaustrium.

12. Quoad sacri Chrismatis confectionem et sacri Olei catechumenorum benedictionem, ea quae statuimus, servabuntur.

13. Reversis in choro presbyteris, Diaconis et Subdiaconis, qui ad sacristiam Olea sacrata retulerunt, cantabitur ℣. *Communio*: *Dominus Iesus*, et complebitur Missa.

14. Expleta sacrorum Oleorum benedictione, discedet de choro dimidia pars Canonicorum, qui recedent in sacristiam ad induenda paramenta respectiva, et redibunt in chorum; istis autem reversis, discedent qui in choro remanserant, et accedent ad sacristiam, ubi sacras vestes assument, et in chorum revertentur.

15. Beneficiarii octo, qui baldachinum hastile deferre debent, hoc eodem tempore, recedent in sacristiam, se parabunt pluviali, et redibunt in chorum: hoc ipsum praestabit Subdiaconus Crucem in processione gestaturus, qui amictu, alba, cingulo et tunicella se parabit, officium suum expleturus.

16. Episcopus, data in fine Benedictione, et recitato apud altare evangelio S. Ioannis, medius inter Diaconum et Subdiaconum, genuflectet Sacramento, per latus ab altari discedet, et ad faldistorium accedet, quod locatum erit prope abacum, ne terga vertat Sacramento.

17. Presbyter assistens in sacristiam recedet, dimittet pluviale, paramentum sibi debitum assumet, et cum aliis Canonicis in processione incedet.

18. Diaconus et Subdiaconus, depositis manipulis, exuent Episcopum manipulo, planeta, dalmatica et tunicella, illumque induent pluviale. Stans apud faldistorium, imponet thus sine

benedictione in duo thuribula, redibit ad altare, et ordinabitur processio.

19. Praecedet Crux a Subdiacono gestata inter acolythos cum candelabris accensis: cantores cottis induti, qui hymnum *Pange, lingua*, canent: clerici seminarii: Mansionarii et Beneficiarii: Subdiaconi, Diaconi et Presbyteri parati, qui Oleorum benedictioni adfuerunt: Canonici paramentis respectivis induti: thuriferarii duo: Episcopus sub baldachino deferens SS. Sacramentum, medius inter Diaconum et Subdiaconum, et hastas baldachini Beneficiati praedicti pluvialibus induti sustinebunt.

20. Ritu statuto exponetur SS. Sacramentum, quod ab Episcopo thurificabitur, qui deinde, praecedentibus Cruce cum acolythis, et omnibus, qui sacras vestes induerunt, revertetur in sacristiam, ibique paramenta deponet.

21. Canonici, resumptis vestibus choralibus, ad chorum revertentur pro recitatione Vesperarum, pro altarium denudatione, et Mandato, quae ritu praescripto lib. II, cap. VI, art. XIV, perficientur a Canonico hebdomadario.

Articulus III.

De assistentia ab Episcopo Ordinario praestanda Officiis feriae V in Coena Domini.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Raro admodum accidere potest, ut Episcopus assistat Officio feriae V maioris hebdomadae in sua ecclesia cathedrali. Etenim quum illa die benedicenda sint et consecranda sacra Olea et s. Chrisma, pro huiusmodi benedictione et consecratione requiritur ut Episcopus Ordinarius Missam celebret solemniter.

2. Si quo morbo vel alia rationabili causa impediretur, modo sit aliquis Episcopus suffraganeus sive auxiliaris vel etiam extraneus, oportebit ut ipsi functionem peragendam committat, cui tamen aequum non esset ut interveniret, siquidem praesentia eius moram afferret functioni expedite persolvendae, quae satis est prolixa.

3. Sin abesset Episcopus, cui functio ipsa committeretur, ideoque remittendae essent ampullae cum Oleis sacrandis ad

Episcopum viciniorem, si eo statu fuerit Episcopus dioecesanus, ut possit Officio assistere, hic erit tantum casus, in quo possunt praesentes instructiones necessariae videri.

4. Missa solemnis celebrabitur a digniore Capituli, assistet Episcopus pluviali indutus, qui in fine gestabit in processionem SS. Sacramentum, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXIII, n. 14.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

In altari SS. Sacramenti. — 5. Altare. in quo asservabitur SS. Sacramentum, instruetur candelabris ceterisque ornamentis consuetis: pallium et conopaeum tabernaculi erunt coloris violacei, utpote respondentis Officio. Matutino tempore usque ad finem Missae cantatae licebit administrare fidelibus s. communionem, praesertim in satisfactionem praecepti paschalis. Lampades, ut superius innutum est, ardebunt in hoc tantum altari; exstinguentur autem statim ac SS. Sacramentum amotum erit.

6. Ante altare ipsum praeparabitur faldistorium cum pulvinis e panno violaceo, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV libri V, quod tamen removebitur, postquam Episcopus ibi oraverit in accessu ad ecclesiam.

In sacristia, vel in alio commodiore loco. — 7. Disponentur paramenta albi coloris pro Dignitatibus et Canonicis, videlicet: pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine Presbyterorum, dalmaticae pro Canonicis ex ordine Diaconorum, ac tunicellae pro alteris ex ordine Subdiaconorum. Singulis paramentis suus etiam erit amictus.

8. In eadem sacristia, sive alio loco, praeparabitur tunicella albi coloris cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem processionalem gestaturo, et pluvialia octo coloris pariter albi pro Beneficiariis seu Mansionariis, umbraculum hastile in processionem delaturis.

9. In sacristia praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, adhibendum in ingressu Episcopi in ecclesiam, et paramenta albi coloris pro Celebrante et Ministris, quae sunt: planeta, stola et manipulus; dalmatica, stola et manipulus; tunicella et manipulus, tria cingula, tres albae tresque amictus, et bireta. Superpellicea sufficienti numero pro inservientibus: duo candelabra cum cereis albis pro acolythis.

10. Parabitur locus aptus pro s. Eucharistia infirmorum usui asservanda, sicut notavimus lib. II, cap. IV, art. XIV, n. 10.

In altari maiore et presbyterio. — 11. Altare ornabitur more festivo, nempe sex candelabris nobilibus cum cereis albis et in medio Cruce aequali candelabris, albo velo contecta; tobaleis, pallio albi coloris et tapeto, quod cooperiat gradus altaris. Tali autem modo positae erunt tobaleae et pallium, ut facile tolli possint in denudatione altaris. Pallio albi coloris superponetur violaceum, itemque super velum album Crucis ponetur alterum violaceum, utrumque post Horarum minorum recitationem tollendum.

12. Super mensam disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet: pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, prope haec aderit in lance formale pretiosum. Paramenta ista cooperientur albo velo, cui superponetur alterum violaceum, amovendum quando tolletur pallium violaceum. Utraque mitra, nempe auriphrygiata et pretiosa, cum velo seu vimpa pro ministro.

13. Prope latus epistolae statuetur consuetum scamnum pro Celebrante et Ministris, stragulo laneo coopertum.

14. Non longe a cornu evangelii aderit Crux processionalis contecta velo violaceo, posita in basi, ac si Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

15. Baculus pastoralis apud altare.

16. Ante altare ponetur faldistorium cum pulvinis albis, et seorsim praeparantor pulvini duo violacei substituendi albis in fine functionis.

In abaco. — 17. Abacus sternetur albo mantili, et super ipsum disponentur res sequentes: Missale cum tegumento albo pro Episcopo; Canon pontificalis pro Benedictione in fine Missae, additis quoque orationibus *Misereatur vestri* etc., et *Indulgentiam* etc., dicendis ab Episcopo post *Confiteor* ad communionem; scotula cum candela pro Episcopo; Evangeliarium cum veste alba; Epistolarium cum veste alba; Missale cum veste alba pro Celebrante; pulvinus albus, vel legile pro Celebrante; velum humerale albi coloris phrygiatum pro Subdiacono; Calix cum purificatorio, Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam; alter Calix maioris formae cum Patena et palla, cum velo sericeo albi coloris et cum taenia sericea pariter alba ad ligandum velum; cochleare ad reponendam s. Hostiam in Calice isto, ut articulo I praecedenti, n. 25; Pyxis cum particulis operculo clausa et cum veste quoque albi coloris, si transferenda erit; ampullae cum vino et aqua in pelvicula; vasa vitrea cum vino et aqua, et mappullae

pro purificatione communicandorum; octo decemve stolae albi coloris pro Canonicis ceterisque qui de sacra mensa participabunt; mappa e tela linea, acu picta, cum laciniis, alibenda in communione; Rituale in usum Diaconi, pro cantando *Confiteor;* velum humerale albi coloris, acu pictum, pro Episcopo; thuribula duo duaeque naviculae cum thure; intorticia quatuor pro elevatione; Breviarium vel alius liber utendus in denudatione altarium, et pro oratione in fine Vesperarum; pulvinus albus quo utetur Episcopus, quando genuflectet in infimo gradu altaris.

18. Apud abacum praeparabitur umbraculum hastile albi coloris, in processione adhibendum. Praeparabitur etiam umbella albi coloris ad transferendum in sacristiam SS. Sacramentum.

19. Item apud abacum una pluresve capsae decentes, quae contineant intorticia et candelas deferendas in processionem. Aderit etiam intorticium distinctum pro Episcopo.

20. Thronus cooperietur baldachino et lodicibus albi coloris, ita tamen aptatis, ut possint removeri in denudatione altaris. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus albi coloris pro Episcopo, quando genuflectendum erit. Gradus throni sternentur in totum tapeto, amovendo cum ceteris ornamentis.

21. Ad cancellos tribunae vel balaustrii disponentur sex candelabra maiora, cum intorticiis aut cereis albis, et super balaustrium aderunt tobaleae pro communione.

22. Extra presbyterium, ante balaustrium, statuetur scamnum pro pauperibus, quorum abluentur pedes.

23. Quod spectat ad res praeparandas in sacello, ubi exponetur SS. Sacramentum, et in aula, in qua peragetur Mandatum, inspiciantur quae descripta sunt a n. 33 ad 47 praecedentis articuli I, nulla enim occurrit variatio.

§ 3. *In functione.*

24. Semel aut pluries sonabitur campanis festive, priusquam functionis initium fiat, idque pro consuetudine cuiusque loci.

25. Hora praestituta, congregabitur clerus in sacristiam, et accensis cereis in altari, recitabuntur in choro Horae minores, quae sunt: Prima, Tertia, Sexta et Nona, submissa voce, et ritu in Breviario praescripto.

26. Absoluta Nonae recitatione, tolletur de altari pallium

violaceum, velum violaceum de Cruce altaris, et velum alterum, quo contecta erant paramenta Episcopi, et accendentur cerei in candelabris maioribus ad cancellos presbyterii. Sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cum clero proficiscentur ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

27. Interim ad altare procedet Celebrans cum Ministris, et observabitur totum id, quod praescriptum est capite VIII libri supradicti, art. I, de Missa solemni celebrata ante Episcopum paratum pluviali, exceptis animadversionibus sequentibus:

28. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabitur festive omnibus campanis, organa autem tacebunt.

29. Cavendum, ne administretur s. communio, dum Episcopus, apud altare in quo asservatur, SS. Sacramentum adorabit.

30. In confessione omittetur psalmus *Iudica me, Deus* etc.

31. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, festive sonabitur campanis omnibus, campanulis internis ecclesiae. et organis etiam, sed in cantu huius hymni tantummodo.

32. Subdiaconus ad altare afferet Pyxidem pro communione, utens velo humerali; dehinc ad abacum redibit, Calicem accipiet et afferet ad altare.

33. Si quod esset discrimen amplitudinis inter Hostiam reponendam in Calice et alteram a Celebrante sumendam, moneatur a Caeremoniario Celebrans, ne in dubio haereat, utra sit Hostia pro Calice relinquenda.

34. Clerici cum intorticiis manebunt genibus flexis a *Sanctus* usque ad totam communionem cleri et laicorum. Locum sument a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, ne ordinem communionis impediant.

35. Recitabitur *Agnus Dei,* et Canonici ad circulum descendent: meminerit autem Presbyter assistens genuflexionem suo loco conficere cum Canonicis, et redire ad stallum suum, quin vadat ad altare, quoniam ritus donandae pacis omittitur.

36. Diaconus et Subdiaconus, recitato *Agnus Dei* cum Celebrante, genuflexionem conficient ad Sacramentum, et locum commutabunt, videlicet, Diaconus transibit ad sinistram, Subdiaconus ad dexteram Celebrantis, et genuflexionem iterabunt.

37. Dum Celebrans communicabit, afferetur a Caeremoniario Calix alter cum palla, Patena, velo ac taenia, in quo reponetur SS. Sacramentum.

38. Postquam Celebrans communicaverit, Subdiaconus palla Calicem cooperiet. Postea Diaconus et Subdiaconus, genuflexione facta, locum commutabunt, nempe Diaconus redibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis. Diaconus accipiet Calicem, a Caeremoniario allatum ad altare, eoque posito super corporale, extrahet cochleare quod etiam ante Celebrantem deponet: Celebrans cum Ministris genuflexionem conficient. Celebrans accipiet s. Hostiam, eamque ponet in cochleari. Diaconus cochleare manubrio acceptum ponet intra Calicem. Sin abesset cochleare, Celebrans s. Hostiam accipiet et intra Calicem ponet. Dein Diaconus pallam Calici, pallae Patenam inversam superponet, et conteget Calicem velo, quod ligabit taenia albi coloris supra nodum et infra cuppam Calicis. Celebrans, dum Diaconus taeniam ligabit, poterit dexteram, non disiungens pollicem ab indice, imponere super Patenam, ne excurrat, donec velum taenia erit firmatum. Postea Diaconus Calicem istum accipiet, locabit in medio corporali, sed versus Crucem altaris, accipiet Pyxidem, eamque ponet in medio corporali versus Celebrantem, genuflexio a Ministris una cum Celebrante conficietur.

39. Celebrans cum Subdiacono apud altare manebunt. Diaconus autem de altari discedet, adibit ad thronum, cantabit *Confiteor,* postea manebit ibi ad cantum utriusque orationis *Misereatur* etc., et *Indulgentiam* etc., cantandae tono feriali ab Episcopo, qui post haec prosequetur stare. Redibit ad altare Diaconus, et fiet communio, methodo tradita cap. V, lib. II.

40. Post communionem, si tam multae superfuerint in Pyxide Particulae consecratae, ut Celebrans nequeat eas consummare, vel si placeat easdem consulto reservare pro infirmis, per Parochum vel alium Sacerdotem, qui indutus superpelliceo, stola et velo humerali albi coloris, genuflexus in extremo suppedaneo Pyxidem accipiet a Diacono, et comitantibus iis clericis, qui hactenus ab elevatione sustinuerint intorticia ardentia, et altero clerico aut Presbytero, qui sustentabit umbellam apertam, transferetur Sacramentum in sacristiam, vel sacellum aliud ab ecclesia seiunctum, in quo hisce diebus custodietur.

41. Transferetur etiam eodem modo Pyxis cum SS. Sacramento, quod asservatum fuerit in altari suo, aperto postmodum ostiolo ciborii seu tabernaculi, et quae lumina ibi ardebant antea, exstinguentur.

42. Communione peracta, Celebrans Missam prosequetur ritu descripto cap. III, art. IV, lib. II.

43. Episcopus et chorus non considebunt post communionem, respectu SS. Sacramenti. Episcopus stans leget ex Missali versiculum *Communio*, et sine mitra* ac pileolo Benedictionem solemnem in fine Missae donabit.

44. Post Benedictionem ab Episcopo donatam, Celebrans non publicabit Indulgentias, sed conversus ad altare cum Ministris recitabit ultimum evangelium, advertens ut altare non signet, sed tantum seipsum, ad verba *Initium sancti evangelii* etc., et genuflectat versus SS. Sacramentum, quando dicet *Et Verbum caro*.

45. Sub Missae finem, venient in sacristiam octo Mansionarii seu Beneficiarii, delaturi hastas umbraculi, et Beneficiarius alter seu cappellanus, qui debebit tunicellam induere ad gestandam Crucem. Ibi se respectivis sacris vestibus parabunt, et peracto Sacro, intrabunt in chorum seu presbyterium cum debitis genuflexionibus. Mansionarii seu Beneficiarii pluviali induti consistent prope aditum presbyterii, ut expedite accipiant umbraculum hastile: Subdiaconus locum sumet prope Crucem processionalem, accepturus eandem, quando innuetur ei.

46. Si fuerit Archiepiscopus, qui assistat Missae solemni, notetur quod in fine Missae ad Benedictionem sustinenda est Crux a cappellano non parato tunicella, sed induto superpelliceo.

47. Sacro peracto, descendent de altari Celebrans et Ministri, qui genuflexione facta utroque genu ad SS. Sacramentum, recta pergent in sacristiam, antecedentibus clericis duobus.

48. Tempore eodem ad thronum ascendent ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum, vel etiam alii pro consuetudine cuiusque loci, ad assistendum Episcopo; Diaconi autem assistentes cum debita reverentia discedent de throno, et genuflexione utroque genu facta ad SS. Sacramentum, recedent in sacristiam ad induendam dalmaticam.

49. Hoc ipsum facient ceteri omnes Canonici in choro praesentes, qui bini sequentur Celebrantem in sacristiam, ubi sacris vestibus induentur, ac deinde eodem ordine in chorum revertentur. Curandum est, ut actio ista fiat expedite.

50. Qui duo Canonici astiterint Episcopo ad thronum, supplentes Diaconis assistentibus, quum hi redierint ad thro-

num, discedentes pergent in sacristiam ad sacros habitus assumendos, postea in chorum revertentur, et locum sument cum ceteris Canonicis. Celebrans etiam indumenta missalia dimittet, induetur pluviali aut planeta, iuxta ordinem ad quem attinebit, et redibit in chorum, locum sumens inter Canonicos aut inter Dignitates. Id ipsum facient sacri Missae solemnis Ministri, in ordine illo, cui erunt addicti.

51. Sub exitum Sacri, quatuor aut sex clerici educent e capsis intorticia et candelas, quas accendent, et expleta Missa, distribuent Beneficiariis seu Mansionariis, clericis seminarii, et reliquis de choro. Advertent, ut cum intorticiis accensis praesto sint in ingressu presbyterii sive portae lateralis, qua Canonici in chorum redibunt, et illa tradant singulis Canonicis in presbyterium revertentibus, exceptis duobus Diaconis assistentibus et Presbytero assistente, huic tamen dabunt post actiones, quae sequentur. Tradent etiam intorticium distinctum cuidam familiarium ecclesiasticorum Episcopi, qui familiaris indutus erit veste talari et pallio.

52. Aderunt prope altare duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis, alter clericus cum velo humerali pro Episcopo, alter autem ponet pulvinum albi coloris in infimo gradu altaris in usum Episcopi eiusdem. Cappellanus a mitra advertet ut mitram auriphrygiatam deponat super abacum, et ex altari accipiat pretiosam.

53. Quando omnia disposita erunt ad initium processionis faciendum, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens eodemque tempore ascendent illuc thuriferarii cum thuribulis.

54. Primus Diaconus assistens reponet pileolum et mitram pretiosam Episcopo, qui pergens stare ingeret incensum in bina thuribula.

55. Presbyter assistens incensum ei ministrabit sine osculis; Episcopus autem incensum successive demittet in thuribula sine benedictione.

56. Hoc ipso tempore, Subdiaconus accipiet Crucem processionalem, et acolythi candelabra cum cereis ardentibus, tum simul euntes venient prope ingressum presbyterii, facturi processionis principium statim ac de throno se movebit Episcopus. In ipso profectionis actu ab acolythis fiet genuflexio.

57. In promptu etiam erunt clerici duo, qui umbraculum hastile accipiant, et tradant octo Beneficiariis pluviali indutis.

58. Thure ab Episcopo imposito, duo thuriferarii proce-

dent ante altare, itemque Presbyter assistens, qui consistet ad infimum gradum prope latus epistolae.

59. Si aderit Magistratus, senior aut dignior, qui in ipso est, veniet in aditum presbyterii, sustenturus extremitatem posteriorem vestis Episcopi in processione.

60. Postquam de throno discesserint thuriferarii et Presbyter assistens, Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, et de throno descendens procedet ad altare, advertens, quum descenderit de throno aut per chorum transibit, ne benedicat clerum.

61. Episcopus, ante altare progressus, pastoralem baculum dimittet, eique secundus Diaconus assistens tollet mitram et pileolum. Episcopus cum Assistentibus genuflexionem utroque genu conficient super pavimentum sine pulvino: deinde assurget, ac genuflectet supra pulvinum positum in infimo gradu altaris, cum Assistentibus a lateribus (1).

62. Presbyter assistens thuribulum accipiet ac tradet Episcopo, qui SS. Sacramentum thurificabit triplici ductu. Presbyter assistens recipiet ab Episcopo thuribulum, quod restituet thuriferario, redibit ad locum suum inter Dignitates, aut Canonicos, et intorticium vel cereum accensum accipiet, in processionem incessurus.

63. Hoc tempore ordinabitur processio, ut infra; curabitur autem, ut disponatur ordine debito expedite, ne nimium Episcopus ad altare exspectet. Si clerus esset valde numerosus, posset statim post peractum Sacrum ordinari processio.

64. Cantores intonabunt hymnum *Pange, lingua*, quando Diaconus Episcopo tradet SS. Sacramentum.

65. Postquam Episcopus thurificaverit SS. Sacramentum, et Presbytero assistenti reddiderit thuribulum, imponetur eius humeris a Caeremoniario velum humerale, quod ipsi ante pectus a secundo Diacono assistente firmabitur. Diaconus primus assistens ascendet ad altare, genuflexionem faciet ad Sacramentum, accipiet Calicem, apponens dexteram cuppae eius, sinistram infra pedem, eumque afferet ad Episcopum. Episcopus se inclinabit Sacramento, et genuflexus Calicem sinistra accipiet ad nodum, dextram Patenae imponet. Assurget Episcopus: Diaconus primus, tradito Episcopo Sacramento, genuflexionem exsequetur. Diaconi assistentes extremitatibus veli humeralis Calicem et Episcopi manus cooperient: locum

(1) Vide notam ad pag. 429, n. 165.

commutabunt, et primus consistet a dextris, alter a sinistris Episcopi, qui non ascendens ad altare, proficiscetur cum processione (1). Omnes ii, quibus in processione locus erit, descendentes de stallis suis, meminerint in medio presbyterio genuflexionem peragere utroque genu.

66. Ordo autem in processione servandus erit sequens: Praeibit claviger vel clavigeri ecclesiae, si aderunt: Subdiaconus tunicella paratus, qui Crucem processionalem, velo violaceo contectam, gestabit, medius inter acolythos, sustinentes candelabra accensis cereis: cantores, qui vocum variarum concentu cantabunt hymnum *Pange, lingua:* clerici seminarii, bini, gestantes candelas ardentes dextera, qui dextrorsum incedent, sinistra, qui sinistrorsum (idque observabitur a ceteris omnibus): Beneficiarii seu Mansionarii cum candelis vel intorticiis: Canonici Subdiaconi, Canonici Diaconi, Canonici Presbyteri et Dignitates, manu gestantes intorticia, et capite nudato, ut ceteri omnes, eo tamen discrimine, ut ultimo loco incedant terni quicumque sit ordo, si eorum numerus fuerit dispar: inter Dignitates locum occupabit Presbyter assistens, qui quum pervenerit ad sacellum, in quo exponetur SS. Sacramentum, deponet intorticium et procedet ante altare, Episcopo ministraturus incensum, ut infra: thuriferarii duo cum thuribulis, in quibus reponent incensum, quum opus fuerit: Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui sustinebunt eius fimbrias pluvialis; extremitas autem posterior vestis eius sustentabitur a nobiliori laico praesente: Episcopus incedet sub umbraculo, cuius hastae deferentur a Mansionariis octo, pluviali albo indutis, ut superius docuimus. Circa umbraculum incedent clerici octo induti superpelliceo, qui manu sustinebunt intorticia ardentia. Cappellanus, qui veste talari, non superpelliceo indutus, sustinebit intorticium distinctum Episcopi, incedet extra umbraculum a dextris primi Mansionarii, qui deferet hastam primam umbraculi. Sequentur Episcopum caudatarius et duo cappellani a baculo et a mitra, tum alii duo a libro et a scotula, ultimo demum loco nobiles familiares eius.

67. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, gestabitur Crux a Subdiacono, inter acolythos, ante Canonicos, Crucifixi imagine versa ad Archiepiscopum.

68. Processio non egredietur de ecclesia, sed proficiscens

(1) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

per navem primariam absolvetur ad sacellum praeparatum pro SS. Sacramenti expositione. Quum illuc ventum erit, Crux cum acolythis subsistet ex parte epistolae, seminarium et Beneficiarii seu Mansionarii consistent in sacello, si capax erit, secus extra illud: Canonici se disponent ad balaustrium vel circa altare, restantibus dignioribus versus aditum, ut sint propiores Episcopo. Duo thuriferarii consistent a lateribus altaris, itemque a dextris ante altare locum sumet Presbyter assistens.

69. Ingrediente in sacellum Episcopo. removebitur umbraculum, quod accipietur a duobus clericis, et applicabitur prope sacelli parietem, quum postridie eandem ob rem sit adhibendum.

70. Quando Episcopus adstabit ante altare, primus Diaconus assistens in genua procumbet ante eum, * in plano. Diaconus secundus extremitatem veli humeralis tollet de manibus Episcopi, qui Sacramentum tradet primo Diacono: hic assurget, et exspectabit dum Episcopus genuflexionem simplicem confecerit in eodem plano, et adoraverit SS. Sacramentum (1).

71. Diaconus primus ascendet ad altare, adiutus a Caeremoniario vel ab alio cappellano, conscendet, si opus fuerit, scabellum gradatum, et reponet SS. Sacramentum in urna seu custodia, relicto eius ostiolo aperto: iterata deinde in suppedaneo genuflexione, ad Episcopi dexteram redibit, * qui super pulvinum iam praeparatum in infimo gradu genua flexerit.

72. Interea Diaconus secundus expediet ac tollet Episcopo velum humerale, quod clericus unus recipiet et apud se custodiet, relaturus ipsum in sacristiam.

73. Episcopus, reverso ad eius dexteram Diacono primo, assurget, ac sublevante eius fimbriam pluvialis eodem Diacono, ponet sine benedictione incensum in thuribulum unum sibi obiectum a thuriferario stante, incensum sine osculis ei ministrante Presbytero assistente.

74. Episcopus rursus genuflectet super pulvinum. Cantores cantabunt stropham *Tantum ergo*, deinde alteram *Genitori Genitoque*, et Episcopus, thuribulo, quod accipiet a Presbytero assistente, thurificabit triplici ductu SS. Sacramentum, et thuribulum restituet eidem Presbytero assistenti, qui ibi consistet. Thuriferarii cum debitis genuflexionibus venient in ingressum

(1) S. R. C., n. 4198, XIII, XIV.

sacelli, ut ibi se prompte ordinent ante Crucem in reditu processionis.

75. Thurificato ab Episcopo SS. Sacramento, ascendet rursus ad altare primus Diaconus assistens, et claudet ostiolum custodiae seu tabernaculi, in quo asservabitur SS. Sacramentum.

76. Cappellanus a libro, quum descenderit Diaconus, ponet super altare Canonem apertum pro Benedictione, aut sustinebit eundem ante Archiepiscopum, ut infra.

77. Absoluto hymni praedicti cantu, Episcopus ascendet ad altare, genuflectet ante SS. Sacramentum, osculabitur altare, et Benedictionem solemnem populo impertietur sine mitra, sed cum pastorali, quod accipiet priusquam dicat *Pater* etc. Advertet, ut genuflectat priusquam convertatur ad populum, et ne vertat humeros ad altare, donans Benedictionem. Subsistet Episcopus versus populum, postquam Benedictionem dederit: Presbyter assistens in latere epistolae aliquantulum conversus ad populum, formulam Indulgentiae consuetae publicabit, postea redibit ad locum suum inter Canonicos.

78. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, sustinebitur Crux a Subdiacono genuflexo ante altare, et Archiepiscopus, genuflexione facta ad SS. Sacramentum, vertet aliquantulum humeros versus cornu evangelii, et conversus ad Crucem suam donabit Benedictionem.

79. Erunt delecti clerici recipiendis et exstinguendis intorticiis et candelis, quum conditum erit in urna seu tabernaculo SS. Sacramentum.

80. Sine mora processio rursus ordinabitur, et redibit ad altare maius, ordine superius descripto, exceptis thuriferariis, qui ante Crucem praeibunt, et Beneficiariis seu Mansionariis, pluviali indutis, qui locum sument ante Canonicos paratos.

81. Episcopus, de altari quum descenderit, genuflexionem cum Assistentibus utroque genu conficiet ante SS. Sacramentum, rursus cooperietur mitra pretiosa a primo Diacono assistente, recipiet baculum sinistra, et cum processione ad altare maius revertetur.

82. Profecto de sacello Episcopo, ponetur ante altare faldistorium nudum cum pulvinis duobus e panno violaceo, in quo Episcopus orabit in discessu de ecclesia.

83. Quum processio ad altare maius pervenerit, fient

omnia ea quae tradita sunt articuli praecedentis n. 191 et seqq., omittendo tamen, quae ibi notantur, de gratiarum actione post Missam ab Episcopo persolvenda, et de modo ei tollendi caligas et sandalia.

84. Post haec, recitabuntur Vesperae, denudabitur altare, et peragetur Mandatum, ut ibidem descriptum est. Quod si Episcopus nequiret assistere Vesperis, denudationi altaris et Mandato, postquam sacra indumenta dimiserit et cappam resumpserit, descendet de throno, brevi orabit ante altare, et associatus a clero adorabit SS. Sacramentum in sacello, ubi aderit expositum, postremo redibit ad residentiam suam.

85. Clerus, associato Episcopo, revertetur in chorum et recitabit Vesperas: Celebrans, qui cantaverit Missam ritu descripto cap. VI, art. XIV, lib. II, exsequetur denudationem, postea Mandatum.

Articulus IV.

De lotione altaris vespere feria V in Coena Domini.

1. Quibusdam in ecclesiis servari solet vetustissimus ritus lavandi altaris primarii in feria V maioris hebdomadae, qui ritus inter ecclesias cleri saecularis religiosissime observatur in Vaticana Basilica Principi Apostolorum dicata. Praxim huius Basilicae sequentes, innuemus methodum servandam, quando placeat Episcopo, vel etiam Canonico hebdomadario, ritum istum persolvere.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. In sacristia praeparentur paramenta Episcopi in plano canistro; videlicet pluviale cum stola nigri coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus; formale simplex et mitra simplex linea albi coloris, vel damascena coloris eiusdem: velo sericeo nigro omnia haec cooperiantur.

3. Stolae sex nigri coloris eodemque numero superpellicea pro Dignitatibus, aut Canonicis, senioribus; collocentur et haec in altero canistro ad altare afferendo, quum tempus erit. Praeparetur etiam superpelliceum alterum pro Canonico sacristiae praefecto.

4. Altare nudum erit, ut exspoliatum fuit mane post functionem: aderit Crux velata et sex candelabra cum cereis e cera communi, qui in lotionis actu erunt exstincti.

5. Candelabrum triangulare cum quindecim candelis paullo longius a loco solito ponatur, ne actum huius ritus impediat.

6. Super altaris abacum, qui relinquetur nudus, praeparentur tria vasa sive urcei argentei pleni vino generoso, cui perparva aquae copia misceatur: unusquisque urceus ponatur in lance vel pelvi simili. Septem mantilia seu tobaleae maiores lineae, mundae, septem spongiae, et utraque pariter ponentur in binis lancibus argenteis. Aspersoria effecta e ligno taxo vel buxo pro Episcopo, pro Canonicis, pro Beneficiariis seu Mansionariis proque clericis. Antiphonarium instructum tegumento nigri coloris ad recitandam orationem *Respice* etc.

7. Praeter faldistorium pro oratione Episcopi, quod iam praeparatum erit in medio presbyterio, statuetur in latere epistolae faldistorium alterum nudum cum solo pulvino nigro, in quo sedebit Episcopus. Aderit etiam pulvinus alter nigri coloris, in quo Episcopus genuflectet ut infra.

§ 2. *De functione.*

8. Dum recitabitur aut cantabitur *Miserere* post *Benedictus*, revenient in sacristiam clerici designati, accipient ibi paramenta pro Episcopo et sex Canonicis, eaque deferent in presbyterium, et super abacum deponent.

9. Sic etiam Canonicus sacristiae praefectus veniet in sacristiam, dimittet cappam sive aliud indumentum chorale, superpelliceum sibi induet supra rochetum, si hoc licebit uti, redibit in presbyterium, et aderit prope altare in latere epistolae (1).

10. Post orationem *Respice*, postque strepitum, qui fieri solet ut finis indicetur Officii tenebrarum, Episcopus assurget de faldistorio, in quo genuflexerit, salutabit Crucem, ascendet in thronum, ibique sedebit.

11. Immediate ad thronum ascendent duo Diaconi assistentes propter assistentiam Episcopi, et ascendet etiam cubicularius recepturus cappam.

12. Interim clerici duo de medio presbyterio tollent faldistorium, in quo genuflexerit Episcopus, et ponent illud seorsim.

---

(1) Quando ad altare ministrant Canonici, quaecumque sit functio, dimittere debent habitum choralem, ac tenentur superpelliceum sibi induere supra rochetum, si rocheti usu gaudebunt. A.

13. Paramenta Episcopi a Caeremoniario distribuentur clericis, qui ritu usitato illa deferent ad thronum.

14. Ubi clerici cum paramentis ad thronum pervenerint, Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius, et animadvertet ad eam complicandam, repositurus ipsi post functionem.

15. Episcopus a Diaconis assistentibus parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali nigri coloris, cui apponetur formale simplex, et a primo Diacono imponetur capiti eius mitra simplex.

16. Dum parabitur Episcopus, Canonici non descendent ad circulum consuetum.

17. Hoc ipso tempore alii clerici, huic rei designati, paramenta Dignitatibus afferent et Canonicis, quorum sex tantum, dimissa cappa vel alio indumento chorali, induent superpelliceum et stolam nigri coloris e collo pendentem.

18. Item cantores superpelliceo induti se sistent versus latus epistolae aut evangelii altaris, vel etiam dirimentur in choros binos ex utroque latere, instructi Breviario pro recitando psalmo *Deus, Deus meus*, *respice in me* etc.

19. Parato et sedente Episcopo, clerici quatuor supra lances duas deferent aspergilla, quae tradent Canonicis non paratis. Deinde iidem clerici vel alii quatuor afferent aspergilla pro Beneficiariis seu Mansionariis, quibus tradent: demum quatuor alii clerici afferent alia aspergilla pro clericis seminarii, eaque ipsis etiam tradent.

20. Postquam erunt singulis distributa aspergilla, Episcopus assurget ac procedet ad altare. Antecedent eum sex Dignitates seu Canonici parati stola; ipse autem incedet inter duos Diaconos assistentes, qui sustinebunt eius fimbrias pluvialis, sequetur cappellanus a mitra. Procedens ad altare non benedicet clerum. Immediate sequentur eum Canonici, Beneficiarii seu Mansionarii et clerici.

21. Sex praedicti Canonici, quum ad altare venerint, subsistent ante gradum infimum, terni in utroque latere, seniores autem in medio. Episcopus se sistet medium inter ipsos, et secundus Diaconus tollet ei mitram. Diaconi assistentes recedent, seque aggregabunt ceteris Canonicis. Canonici, Beneficiarii et clerici efficient post Episcopum triplicem ordinem ferme in semicirculum, et seniores erunt in centro propius Episcopum.

22. Erit etiam in promptu prope altare cappellanus cum libro pro Episcopo.

23. Episcopus, postquam dimiserit mitram, genuflectet in medio gradu infimo super pulvinum, quem apponet clericus quispiam, et cum Episcopo in genua procumbent sex Dignitates seu Canonici parati stola, ac brevi tempore orabunt.

24. Post haec, Episcopus e libro, quem ei praesentabit cappellanus, alta voce, sed sine cantu, intonabit antiphonam *Diviserunt sibi*, quae continuabitur eodem tono a cantoribus, una cum psalmo XXI, *Deus, Deus meus*, *respice in me* etc.

25. Intonata antiphona, assurget Episcopus cumque ipso consurgent sex Canonici seu Dignitates parati stola, et a clerico aliquo tolletur pulvinus, in quo genuflexerit Episcopus.

26. Accedent rursus ad Episcopum duo Diaconi assistentes simul cum clericis duobus. Diaconi assistentes tollent ei formale et pluviale, quae recipientur a clericis et ad abacum referentur, Diaconus primus mitram Episcopo reponet, et post haec praedicti duo Diaconi ad locum suum inter Canonicos redibunt.

27. Episcopus, postquam reposita ipsi erit mitra, ascendet ad altare, medius inter supradictos sex Canonicos seu Dignitates, et adiuvantibus eisdem Dignitatibus, amovebit a mensa tobaleam ceratam, qua cooperiebatur, eamque acolythi duo recipient et ad abacum portabunt.

28. Dum Episcopus ascendet ad altare, subibunt illuc a latere epistolae clerici tres, quorum alter afferet aspergillum pro Episcopo, reliqui duo sex aspergilla pro Dignitatibus praedictis seu Canonicis. Caeremoniarius, vel Canonicus sacristiae praefectus aspergillum Episcopi accipiet, eique tradet sine osculis consuetis; clericus unus aspergillum donabit unicuique Dignitati seu Canonicis paratis, et praedicti clerici ad abacum redibunt.

29. Ascendet aut accedet ad altare Canonicus sacristiae praefectus simul cum clerico, qui deferet in pelvi urceum unum vini plenum. Canonicus sacrista maior se sistet a dextris Episcopi, et a sinistris primae Dignitatis, et acceptum urceum cum vino et aqua effundet super mensam altaris; restituet urceum clerico, et una cum ipso descendet de altari, iterumque apud abacum recedet.

30. Episcopus cum sex Canonicis seu Dignitatibus saepius nominatis vinum immediate aspergillo expandent super totam altaris mensam, quam lavabunt ac tergent cum omni reverentia.

31. Dum Episcopus cum sex Canonicis lavabunt mensam, reliqui sex Canonici seniores procedent ante altare, genua flectent in gradu infimo, eo tamen ordine, ut qui primas obtinent, seu seniores ipsorum, medium occupent locum.

32. Postquam Episcopus cum praedictis sex Dignitatibus seu Canonicis laverit mensam, faciet cum ipsis reverentiam ad Crucem, et descendet simul de altari per latus epistolae. Caeremoniarius et clerici superius nominati recipient ab Episcopo et a Canonicis seu Dignitatibus aspergilla, quae reponentur super lances.

33. Episcopus accedet ad faldistorium praeparatum in latere epistolae, ibique sedebit mitra cooperto capite, et leget e libro psalmum, quem continuabunt alta voce recitare cantores, ac si opus fuerit, repetent etiam illius partem vel totum, prout numerosus erit clerus. Sex Canonici parati manebunt in plano lateris epistolae, versa facie ad altare.

34. Profecto de altari Episcopo cum sex Canonicis seu Dignitatibus, consurgent sex illi Canonici seniores, qui genibus institerunt in gradu infimo, conscendent suppedaneum, et aspergillo lavabunt mensam altaris; postea, reverentia facta ad Crucem, descendent de altari per latus evangelii, et ad locum suum revertentur.

35. Dum sex isti Canonici ad altare ascendent, reliqui sex Canonici ante altare procedent, et iis alteris de altari profectis, ascendent isti, eademque ac primi illi exsequentur.

36. Eandem methodum servabunt ceteri; ultimo autem loco, si Canonici non fuerint sex numero, poterunt quinque vel quatuor aut tres idipsum peragere.

37. Postquam Canonici omnes laverint altare, ascendet illuc rursus Canonicus sacrista maior cum clerico, qui deferet alterum urceum vini plenum. Canonicus praedictus, stans in medio ante altare, accipiet urceum vini, quod effundet in mediam mensam, restituet urceum clerico, et recedent ambo, ut antea, apud abacum.

38. Tunc ad altare immediate procedent Mansionarii seu Beneficiarii, seni singuli vicibus, observantes ordinem eundem, qui descriptus est pro Canonicis. Post Beneficiarios procedent

ceteri Presbyteri seu Cappellani sacro ordine constituti, siqui aderunt.

39. Postquam Beneficiarii seu Mansionarii. Presbyteri et Clerici in sacris laverint, ut supra, altare, ascendet iterum Canonicus sacristiae praefectus cum clerico, et effundet, ut ante, super altare tertium vini urceum: tum clerici, initio facto ab acolythis, ordine supra demonstrato, ascendent ad altare, lavabunt ipsum, et revertentur ad locum suum.

40. Altari ab omnibus lavato, Episcopus, comitantibus Diaconis assistentibus, sex Canonicis seu Dignitatibus stola paratis, redibit ante altare, ut antea; reverentia autem facta ad Crucem, Diaconi assistentes recedent inter Canonicos.

41. Episcopus cum praedictis sex Canonicis paratis ascendet ad altare, eodemque tempore ascendent illuc a latere epistolae clerici tres, quorum unus deferet pelvim cum spongiis, alter lancem cum mantilibus, tertius pelvim vacuam.

42. A Caeremoniario vel a Canonico sacrista maiore Episcopus accipiet spongiam, a clericis accipient sex Canonici seu Dignitates.

43. Episcopus cum praedictis Canonicis vinum totum, quod supererit super mensam, spongiis colligent, spongiasque reponent in pelvibus, et super eas ponent etiam aspergillorum flores vel folia, quae in actu lotionis forte ceciderint super mensam altaris. Clerici ad abacum referent pelvim cum spongiis.

44. Post haec, Caeremoniarius aut Canonicus sacrista maior mantile porriget Episcopo; clericus autem singula mantilia tradet singulis Canonicis seu Dignitatibus supradictis.

45. Episcopus cum iisdem Canonicis exsiccabunt ac tergent altare cum omni diligentia, deinde mantilia restituent clerico, qui ab abacum illa reportabit.

46. Spongiae, mantilia, aspergilla quoque curabitur ut laventur, et aqua eorum lotionis infundetur in sacrarii piscinam.

47. Episcopus cum sex Canonicis de altari descendent, et ante infimum gradum consistent.

48. Redibunt ad Episcopum Diaconi assistentes, eique reponent pluviale cum formali, et secundus Diaconus tollet ei mitram.

49. Hoc ipso tempore, acolythi duo ad altare ascendent a latere, ac mensam iterum cooperient tobalea cerata; a cantoribus autem repetetur antiphona *Diviserunt sibi vestimenta mea* etc.

50. Diaconi duo assistentes ad locum suum inter Canonicos redibunt.

51. Episcopus medius inter supradictos sex Canonicos flectet genua super pulvinum ibi a clerico appositum, cumque Episcopo genuflectet omnis clerus.

52. Genuflexo Episcopo et clero, a cantoribus eodem vocis tono recitabitur ℣. *Christus factus est... mortem autem Crucis.*

53. Subiungetur secreto *Pater noster.*

54. Episcopus genibus flexis recitabit, e libro a cappellano sustento, orationem *Respice, quaesumus, Domine* etc., cum conclusione secreta.

55. Oratione recitata, assurget Episcopus, et cum ceteris reverentiam conficiet ad Crucem. Revertentur ad eum Diaconi duo assistentes, et primus eorum mitram ei reponet.

56. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui attollent eius fimbrias pluvialis, praecedentibus sex Canonicis seu Dignitatibus paratis, redibit in thronum, ubi, adiuvantibus Diaconis assistentibus, sacra paramenta dimittet, et cappam resumet.

57. Praedicti sex Canonici stolam ac superpelliceum dimittent, et resument cappam aut aliud indumentum chorale, quo utentur.

58. Canonicus sacrista maior redibit in sacristiam, dimittet superpelliceum, et resumet habitum choralem.

59. A clericis duobus ante altare pro Episcopo reponetur faldistorium cum pulvinis.

60. Referentur a clericis in sacristiam paramenta ab Episcopo et Canonicis adhibita.

61. Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit. Tum associatus a clero adorabit SS. Sacramentum, et ad aedes suas se recipiet.

62. Ritus iste peragi solet in cathedralibus tantum. Absente autem Episcopo, persolvetur a Canonico hebdomadario, vel ab alio, qui recitaverit orationem in fine Matutini tenebrarum, eademque methodus observabitur, exceptis variationibus, quas heic subiicimus.

63. Apparatus erit idem, qui supra descriptus, excepto faldistorio, quo Celebrans non utetur.

64. Completo cantu Matutini tenebrarum. Celebrans et sex Canonici seu Dignitates ibunt in sacristiam, ibique dimittent cappam vel aliud indumentum chorale, quo uti solent. Hoc tempore, aspergilla clero in choro distribuentur. Celebrans supra rochetum vel supra superpelliceum induet amictum, stolam nigri coloris cum pluviali simili, et caput cooperiet bireto. Reliquae sex Dignitates seu Canonici induent superpelliceum, stolam nigri coloris, et caput operient bireto.

65. Canonicus etiam sacrista maior induet sibi superpelliceum in sacristia, et redibit prope altare.

66. Reverentia facta ad Crucem vel ad imaginem primariam sacristiae, praecedentibus clericis duobus, iunctis manibus redibunt ad altare. Sex antedicti Canonici seu Dignitates incedent bini, antecedentibus qui recentiores sunt: ultimo loco ibit Celebrans, assistente Caeremoniario.

67. Quum ventum erit ad altare, consistent ibi ante infimum gradum, biretum dimittent, et exspectabunt dum Canonici, Mansionarii seu Beneficiarii et clerici sint in ordinem instructi ante altare, ut superius notatum est.

68. Clero tali modo ordinato, Celebrans cum sex Canonicis paratis genua submittent in infimo gradu. Celebrans alta voce intonabit antiphonam *Diviserunt sibi,* quam cantores prosequentur.

69. Celebrans cum iisdem sex Canonicis assurget, et adiuvante Caeremoniario dimittet pluviale, quod a clerico aliquo reponetur super abacum.

70. Ascendet ad altare Celebrans cum sex Canonicis seu Dignitatibus, ac tum ab ipsis cum a clero fiet quod superius traditum est, ut pro lotione, ita pro abstersione altaris. Celebrans autem, postquam de altari descenderit, non sedebit, sed stabit medius inter ceteros sex Canonicos.

71. Postquam abstersum erit altare, Celebrans resumet pluviale, et quum redierit ante altare repetetur antiphona, tum, recitato ℣. *Christus* etc. cum *Pater noster*, dicet orationem *Respice,* ut innutum est superius.

72. Clerus in sacristiam revertetur, quem sequentur sex Canonici parati et Celebrans.

CAPUT XV.

De feria VI in Parasceve.

Articulus I.

De feria VI in Parasceve celebrante Episcopo.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare ubi expositum erit SS. Sacramentum. — 1. Genuflexorium sine strato cum duobus tantum pulvinis e panno violaceo, vel faldistorium cum pulvinis, eodem numero eademque qualitate.

2. Velum humerale nobile albi coloris pro Episcopo.

3. Intorticia numero octo e cera alba pro cappellanis, ea gestaturis in processionem.

4. Pulvinus sericeus nigri coloris in gradu infimo altaris pro Episcopo.

5. Scabellum gradatum, si opus erit, in commodum Diaconi, qui debebit e custodia SS. Sacramentum educere.

6. Stola nigra pro Sacrista, qui aperturus erit custodiam SS. Sacramenti.

7. Clavis urnae super mensam altaris.

8. Extra sacellum, baldachinum hastile albi coloris.

In secretario, seu sacello, in quo Episcopus induet paramenta. — 9. Altare esto nudatum cum sola Cruce velata et sex candelabris ex aere vel cupro, non argento neque auro coloratis, cum cereis e cera lutea.

10. Super mensam altaris disponentur Episcopi paramenta simplicia, nempe opere phrygio aliisque ornamentis destituta, eaque sunt: manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, omnia contecta velo nigri coloris. Paramenta item erunt nigri coloris. In latere evangelii ponetur mitra simplex, linea aut damascena albi coloris cum laciniis rubris in vittis.

11. Prope altare ponetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Celebrans erit Archiepiscopus.

12. Abacus instruetur tobalea, quae tegat partem tantum superiorem, neque ullo modo defluat a lateribus. Aderunt can-

delabra cum candelis e cera communi, si Celebrans erit Archiepiscopus; duae planetae nigri coloris plicatae, duoque manipuli pro Ministris, Breviarium vel liber pro oratione *Respice* etc., urceus et pelvis argentea, lanx argentea cum mantilibus duobus, velum humerale simplex violaceum, si lotio ministrabitur a Magistratu, et Canon pontificalis.

13. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis duobus e panno violaceo.

14. Thronus erit totaliter nudus, et super sedile cathedrae ponetur pulvinus e panno violaceo. Praeparentur etiam duo scabella pro Diaconis assistentibus.

15. Prope altare, a latere epistolae, solitum scamnum pro Ministris, sine ullo tegumento.

16. Scamna pro Canonicis ceterisque de clero sunto etiam nuda, omni ornatu ac tegumento destituta.

In aula, seu sacristia secretarii. — 17. Paramenta nigri coloris pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, et planetae plicatae pro Diaconis et Subdiaconis cum amictibus in singulis paramentis.

18. Paramenta pro Ministris sacris, nempe bini amictus, binae albae, bina cingula et stola una coloris nigri. Pluviale cum amictu pro Presbytero assistente, qui hac die erit « Canonicus Presbyter digniori Presbytero proximus », quemadmodum praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, capitulo XXV, n. 7.

19. Pluvialia nigra duo pro cappellanis a mitra et a libro.

20. Si Celebrans erit Archiepiscopus, praeparabitur etiam planeta plicata nigri coloris cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui Crucem archiepiscopalem gestare in processionem debebit. Paramenta omnia carebunt omni opere phrygio omnique ornamento, quod praeseferat solemnitatem.

In altari maiore. — 21. Super altare, quod erit totaliter nudum, erunt sex candelabra e cupro aut ex aere aliave materia fusci coloris cum candelis e cera communi non purgata, seu lutea. Inter candelabra aderit Crux eiusdem materiae, pede alto et aequali candelabris. Crux autem erit levis in commodum Episcopi, contecta velo sericeo nigro (1), ita aptato, ut facile tolli possit: posset ideo esse circumsutum, excepto

(1) S. R. C., n. 3535, VIII, ad dubium, utrum velum Crucis hac die possit esse coloris nigri, respondit: « Serventur Rubricae ».

brachio dextero et summitate, ubi firmabitur globulis nigris vel uncinis exiguis.

22. In suppedaneo ponetur faldistorium nudum pro Episcopo, a latere epistolae ita collocatum, ut quando ibi sedebit Episcopus, habeat altare dextrorsum.

23. A latere evangelii Crux processionalis contecta velo violaceo ponetur in basi; quod si Celebrans fuerit Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

24. Ante altare praeparabitur faldistorium cum duobus pulvinis laneis coloris violacei.

Super abaco. — 25. Abacus erit nudus, et planum eius superius cooperietur mantili, quod nullatenus pendeat a lateribus. Ponentur super ipsum candelabra cum candelis luteis pro acolythis, si Celebrans fuerit Episcopus: sin erit Metropolita, ponentur in sacello secretarii, ut supra dictum est. Urceus cum pelvi ex argento. Mantilia duo in lance argentea. Si lotionem ministrabit Magistratus, praeparabitur etiam velum humerale simplex coloris violacei. Ampullae vini et aquae in pelvicula argentea cum patera praegustationis. Calix argenteus cum purificatorio, Patena, palla et corporali intra bursam nigram: quod si placebit uti Calice posito intra custodiam cum SS. Sacramento, praeparabitur bursa cum corporali et purificatorio. Vasculum aquae operculo instructum et purificatorium, si necesse fuerit. Cussinus nigri coloris aequalis paramentis, vel legile pro Missali. Missale cum tegumento et signaculis nigris pro Episcopo. Epistolarium et Evangeliarium cum vestibus nigris et signaculis similibus. Tobalea altaris plicata, quae mensam tantum cooperiat nec defluat quidquam a lateribus. Gremiale nigrum aequale paramentis pro Episcopo. Thuribula argentea duo cum naviculis similibus. Pulvinus niger, in quo genuflectet Episcopus ante altare. Stola latior nigra pro Diacono. Lanx argentea ad excipiendas oblationes, quae fient Cruci. Formula Indulgentiarum. Breviarium maioris formae pro oratione *Respice* etc. in fine Vesperarum.

26. Prope abacum aderit tapetum amplum e panno violaceo cum pulvino e serico villoso coloris violacei, ornato aureis praetextis, et velum album sericeum cum opere phrygio et ornatibus coloris violacei, adhibendum in adoratione Crucis. Velum album et pulvinus suas habebunt taenias ad alligandam Crucem, si opus fuerit (1).

---

(1) Vide notam in lib. II, ad pag. 218, n. 5.

In presbyterio. — 27. Thronus esto nudus: aderit tantum pulvinus unus e panno violaceo in sede cathedrae: erunt scabella consueta pro Diaconis assistentibus.

28. Hastae cum gossypio cerato ad accendendas debito tempore candelas.

29. In candelabris maioribus seu fanalibus ad cancellos tribunae, seu balaustrii, ponentur intorticia vel candelae e cera lutea.

30. Subsellia Canonicorum erunt nuda totaliter.

31. Praeparabitur etiam scabellum gradatum, si opus fuerit, ad conscendendum altare, ut possit accipi Crux, quando erit detegenda.

32. Statuetur pulpitum nudum pro Concionatore versus cornu evangelii, non longe a presbyterio.

In sacristia. — 33. Pluvialia octo nigri coloris pro Mansionariis, gestaturis umbraculum hastile.

34. Amictus, albae, cingula, manipuli nigri et stolae nigrae pro Cantoribus passionis, omnia tria numero.

35. Liber passionis cum veste et signaculis nigri coloris.

36. Si Celebrans fuerit Metropolitanus, praeparabitur planeta nigra plicata cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem gestaturo.

37. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si servabitur Aqua benedicta in fontibus lustralibus ecclesiae, quemadmodum in Matutino hesterni diei.

§ 2. *De functione.*

38. Hora praestituta, recitabuntur in choro Horae minores, Prima, Tertia et Sexta, exstinctis cereis.

39. Completa Horarum minorum recitatione, pulsabitur crotalum prope portam sacristiae, quod erit signum Canonicis associandi Episcopum, ut cap. IV libri V.

40. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, habebit ante se Crucem archiepiscopalem, et quum steterit in limine ecclesiae, se asperget et adstantes, si mos erit servandi hisce etiam diebus Aquam sanctam in conchis apud portas ecclesiae, secus ritus iste omittetur.

41. Episcopus in ecclesiam ingressus caputio cappae cooperiet caput, et hac die abstinebit a benedicendo adstantes.

42. Quum pervenerit ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum, caput nudabit caputio, ad faldistorium accedet, genuflexionem faciet utroque genu, genuflectet in

faldistorio, orabit, et genuflexione iterata ut supra, egredietur de praedicto sacello, et caput rursus caputio cappae cooperiet.

43. Transibit ad secretarium, sive ad sacellum in quo se parabit, ibique reverentia ad Crucem facta genuflectet in faldistorio, ac brevi tempore orabit, caputio de capite dimisso. Canonici et ceteri omnes locum in suis subselliis occupabunt, exceptis tribus Canonicis ministraturis officio Presbyteri assistentis, Diaconi et Subdiaconi, qui recedent ad sacra paramenta sibi induenda, ut praesto sint in fine Nonae. Cum ipsis recedet etiam ad se parandum Subdiaconus a Cruce, si Celebrans erit Metropolita, et cappellanus a mitra.

44. Episcopus de oratione assurget, salutabit Crucem, caput operiet caputio, ascendet in thronum, syrmam cappae tractans humi, et sedebit in cathedra nuda, absentibus a lateribus eius Diaconis assistentibus.

45. Brevi interposita mora, Episcopus assurget. cumque ipso etiam chorus, et caputio dimisso, conversus ad altare dicet secreto *Pater noster* et *Ave, Maria.* Post haec. signo a Caeremoniario facto cantori, qui aderit ex parte hebdomadario opposita, cantor ille submissa voce intonabit psalmum Nonae *Mirabilia testimonia tua* etc., et cum reliquis duobus continuabitur pausatim et alternatim a choro, qui sedebit.

46. Episcopus sedebit, seque cooperiet caputio ad psalmi intonationem. Se sistet ei cappellanus a libro cum Canone pontificali, et Episcopus, omissis psalmis et precibus consuetis, recitabit solum orationes ad paramenta, omittens orationes statutas ad caligas et chirothecas, quae hac die non adhibentur.

47. Quum cappellanus a libro officium suum expleverit. de throno discedet, librum relinquet super abacum, et recedet in proximam sacristiam ad induendum pluviale, exiturus, deinceps, quum tempus erit, cum altero cappellano a mitra, et pro oratione *Respice* supplere poterit alter clericus superpelliceo indutus.

48. Sub finem psalmi tertii assurget Episcopus, descendet ad faldistorium, sibique detracto caputio, genuflectet ad antiphonam *Christus factus est*, et ad *Miserere*, quod etiam faciet omnis chorus.

49. Curabitur, ut interea sint in promptu ministri lotionis, praesertim si haec ministrabitur a Magistratu, et clerici delaturi paramenta ad Episcopum.

50. Sub finem psalmi *Miserere*, cappellanus aut clericus unus praesentabit Episcopo librum, ex quo ipse genuflexus recitabit orationem *Respice, quaesumus, Domine*, secreto autem proferet conclusionem *Qui tecum* etc.

51. Post orationem, assurget, et facta ad Crucem reverentia, redibit in thronum.

52. Clerici duo tollent de medio faldistorium cum pulvinis, et locabunt seorsim.

53. Post Episcopum ascendent ad thronum Diaconi duo assistentes, et locum occupabunt apud scabella. Ascendet etiam cubicularius, qui consistet prope secundum Diaconum assistentem.

54. Ingredientur in chorum Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus parati, cumque ipsis intrabunt cappellani a mitra et a libro, induti pluviali.

55. Ministri consistent apud scamnum suum prope cornu epistolae, et Presbyter assistens ascendet in thronum ad Episcopi dextram.

56. Ministri lotionis appropinquabunt throno, et distribuentur clericis paramenta Episcopi.

57. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, cappam dimittet; a cubiculario autem expedietur eius extremitas posterior vestis.

58. Episcopus sedebit, et Presbyter assistens ex eius digito educet annulum. Diaconi assistentes unum ex mantilibus extendent super eius genua, alterum accipietur a Presbytero assistente. Episcopus lavabit manus, eoque tempore genuflectent omnes, exceptis Canonicis, et Presbyter assistens porriget ei mantile sine osculo manus; quando autem de throno discedent ministri lotionis, descendet et ipse a latere de throno, et primum in choro locum occupabit, qui proximus throno eidem erit.

59. Canonici recedent ad paramenta induenda, et parati redibunt in chorum ad subsellia sua.

60. Ascendent ad thronum cum debitis reverentiis Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi. Diaconi assistentes recedent ad assumenda paramenta, et parati ad thronum revertentur.

61. Episcopus a praedictis Ministris parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta. Statim deinde Subdiaconus imponet ei manipulum, Diaconus mitram, et reverentia ei facta descendent de throno,

et pergent ad abacum, ubi planetam induent, et manipulum brachio inducent.

62. Profectis antedictis Ministris, revertetur ad thronum Presbyter assistens, qui annulum inseret digito annulari dextro Episcopi, cuius prope dexteram consistet, exspectans dum tempus sit in processionem incedendi loco sibi attributo, ut inferius docebitur.

63. Si prima prophetia cantanda erit a Beneficiario, qui in choro non utatur superpelliceo, hic recedet in sacristiam, dimittet insignia choralia, et superpelliceo indutus praesto erit prope abacum altaris maioris.

64. Ministri, induto manipulo et planeta plicata, revertentur ad thronum, et consistent versus sinistram Episcopi, donec sit tempus in processionem proficiscendi.

65. Ordinabitur processio, et methodo in aliis Pontificalibus servata, dirigetur per ecclesiam ea ratione, ut procedat ad altare primarium, observando sequentem ordinem:

66. Antecedent clavigeri seu claviger ecclesiae cum insignibus consuetis, si aderunt. Tum clerici seminarii, Beneficiarii seu Mansionarii, Canonici Subdiaconi, Canonici Diaconi, Canonici Presbyteri, Dignitates, Subdiaconus, qui incedet solus, neque deferens librum evangeliorum, Presbyter assistens cum Diacono a sinistris eius, Episcopus iunctis manibus, nec benedicens adstantes, medius inter Diaconos assistentes, caudatarius syrmam seu posteriorem extremitatem vestis episcopalis sustentans, duo cappellani a mitra et a libro, postremo familiares nobiles Episcopi.

67. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, postquam erit omnibus paramentis indutus, se sistet Subdiaconus, gestans Crucem ante thronum, medius inter acoythos, qui sustinebunt candelabra cum candelis exstinctis, et Archiepiscopus assurgens se Cruci supradictae inclinabit, tum rursus sedebit, exspectans signum proficiscendi. Hoc casu processio ordinabitur alia ratione; namque praeibunt clerici seminarii, Beneficiarii seu Mansionarii, deinde Crux a Subdiacono gestata inter acolythos cum candelabris, exstinctis cereis, et imagine Crucifixi, quamquam velo contecta, versa ad Archiepiscopum. Sequentur Canonici parati et reliqui, ut supra.

68. Quum processio ad altare maius pervenerit, unusquisque occupabit locum sibi in choro convenientem, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, acolythi candelabra deponent super

abacum, et Subdiaconus, Cruce firmata in sua basi, remanebit ibi prope altare.

69. Episcopus, ante faldistorium quum pervenerit, mitram per Diaconum dimittet, deinde se prosternet super faldistorium, et prolixius, quam assolet, orabit. Adstabit ipsi Presbyter assistens a dextris, Diaconus a sinistris, et a sinistris Diaconi Subdiaconus stabit: duo Diaconi assistentes consistent a tergo Episcopi, et post Diaconos ipsos stabunt cappellani a libro et a mitra.

70. Donec Episcopus erit genuflexus, ceteri omnes genibus insistent, exceptis illis, qui debebunt actionem aliquam peragere. Duo acolythi hoc tempore cum debitis genuflexionibus ascendent ad altare, et in eo ponent tobaleam, quae cooperiet mensam tantum, eamque ponent in longitudinem plicatam versus candelabra, ita ut possit deinceps explicari super mensam ipsam, ut declarabitur inferius.

71. Clericus alter accipiet ex abaco cussinum nigrum, eumque statuet super mensam altaris in latere epistolae, ut in illo superponatur Missale. Clerici supradicti, functi officiis suis. redibunt quo loco erant, et flectent genua. Aderunt etiam clerici duo, qui tollent de medio faldistorium. Clericus alter in promptu habebit gremiale Episcopi, tradendum Diacono, ut infra.

72. Postquam Episcopus oraverit, ut supra, assurget, et praedicti duo clerici amovebunt faldistorium cum pulvinis. Diaconus se sistet a dextris Episcopi, Subdiaconus a sinistris: Episcopus autem, medius inter ipsos, sequente cappellano a mitra, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio. Postea ibit sessum in faldistorio nudo, statuto in suppedaneo. Ibi sedens habebit a dextris altare, a sinistris chorum.

73. Sedenti in faldistorio Episcopo Diaconus imponet mitram capiti et gremiale super genua.

74. Ubi Episcopo sedenti imposita erit mitra, Presbyter assistens veniet ante altare versus Episcopum, vel in latere epistolae, Diaconi assistentes consistent versus cornu evangelii, loco ambobus Ministris relicto. Descendent Diaconus et Subdiaconus, qui locum occupantes inter Presbyterum assistentem et Diaconos assistentes, conficient iunctim reverentiam ad altare et ad Episcopum, tum conversi sedebunt in gradu primo infra suppedaneum, ordine supradicto, scilicet Presbyter assistens prope Episcopum, Diaconus a dextris

Presbyteri assistentis, Subdiaconus a dextris Diaconi, primus Diaconus assistens a dextris Subdiaconi, et secundus Diaconus assistens a dextris primi Assistentis. Cappellani a mitra et a libro sedebunt a tergo Episcopi in gradibus lateralibus altaris.

75. Episcopo et praedictis Ministris sedentibus, accipietur Epistolarium aut Missale a Beneficiario vel ab alio, qui pro consuetudine cuiusque ecclesiae cantare prophetiam debebit. Eum comitabitur Caeremoniarius ante altare, eoque loco facta genuflexione, consistet ubi solet cantari epistola, et primam lectionem cantabit sine titulo ullo, ac tono pro lectionibus statuto. Ipse sibi librum sustinebit, neque ei quisquam librum, multo minus legile, sustentabit. Sub finem cantus prophetiae, cappellanus a libro accipiet ex abaco Missale pro Episcopo.

76. Postquam Beneficiarius vel alius prophetiam cantaverit, redibit in medium, et genuflexione facta ad altare, redibit ad abacum in quo relinquet librum, deinde recedet in sacristiam ad resumenda insignia choralia, rediturus in chorum ad locum suum.

77. Hoc tempore, poterunt se parare tres Cantores passionis, ut in promptu sint prope altare, quando cantabitur tractus secundus.

78. Cantata prophetia antedicta, consurgent Ministri et Assistentes, qui sedebant ante et circa altare. Ministri et Assistentes iidem, assurgentes, convertentur ad altare, quin mutent locum suum, et reverentiam ad Crucem, deinde ad Episcopum, conficient. Presbyter assistens se sistet a sinistris Episcopi, ut assistat ipsi quando leget: Diaconus adstabit dexterae, Subdiaconus sinistrae Episcopi, non tamen a lateribus, sed paulo retro: Diaconi duo assistentes stabunt post Ministros praedictos, sed in plano ante gradus altaris, quem ordinem servabunt etiam in reliqua functione.

79. Cappellanus a libro, accepto Missali, genuflexionem in medio ante altare faciet ad Crucem, conscendet suppedaneum, genuflectet ad Episcopum, aperiet Missale eique sustinebit apertum, ex quo Episcopus leget prophetiam et tractum primum, quo lecto, cappellanus a libro ponet Missale in cussino apertum super altare, et ad locum suum se recipiet.

80. Aderit semper prope altare clericus unus, ac si opus fuerit, etiam duo, qui tollant faldistorium de suppedaneo al-

taris, quando necesse erit, nisi forte suppedaneum adeo longum sit ut faldistorium super ipso positum nequaquam impediat actiones, quae deinceps innuentur.

81. Interea cantabitur tractus, qui primam prophetiam sequitur, et in fine ultimi versiculi Diaconus veniet ante Episcopum, tollet ei gremiale et mitram, tum descendet in gradum primum, et a tergo eius in ultimo gradu stabit Subdiaconus, et a latere dextro altaris Presbyter assistens, ut assistat ad librum. Diaconi assistentes, ut innuimus, post praedictos Ministros manebunt.

82. Episcopus, mitra nudato capite, assurget, et a clericis amovebitur faldistorium. Cantu supradicti tractus absoluto, Episcopus ad altare conversus cantabit *Oremus*, et Diaconus cantabit *Flectamus genua,* omnesque genua flectent, excepto Episcopo: Subdiaconus cantabit *Levate*, et consurgent universi. Episcopus, iunctis manibus, tono feriali subiunget orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

83. Orationis tempore, Subdiaconus dimittet planetam plicatam, et recipiet librum epistolarum, quem utraque manu sustinebit ante pectus. In fine orationis procedet ante altare, et faciet reverentiam, tum veniet eo ubi cantatur epistola, exspectans dum sedeat Episcopus, priusquam illam cantare incipiat.

84. Quum Episcopus orationem compleverit, reponetur faldistorium eadem, ut antea, positione, et Episcopus in eo sedebit. Diaconus imponet ei mitram, deinde gremiale, tum aggregabit se Presbytero assistenti ac Diaconis assistentibus, et sedebunt ut ante.

85. Sedenti Episcopo Subdiaconus reverentiam faciet, et lectionem tono epistolae cantabit.

86. Subdiaconus, cantata lectione, iterabit reverentiam ad Crucem, relinquet librum in abaco, sibi rursus induet planetam, et ascendet ad sinistram Episcopi, ut antea.

87. Absoluto lectionis cantu, consurgent Ministri et Assistentes, qui sedebant in gradu altaris, seque disponent quo ordine stabant, dum Episcopus prophetiam legebat.

88. Cappellanus a libro, cum genuflexionibus supra indicatis, redibit ad altare, Missale accipiet ac praesentabit Episcopo, qui ex illo secundam lectionem leget ac tractum, dum cantores tractum ipsum cantabunt.

89. Hoc tempore, exibunt e secretario Cantores passionis cum cappellanis, et exsequentur quae descripta sunt in Do-

minica Palmarum (cap. IX, n. 82 et seqq. tit. ac libri huius), eo tantum discrimine, ut utantur paramentis nigri coloris, neque Episcopi manum osculentur, priusquam incipiant cantum passionis.

90. Quum Episcopus legere tractum desierit, reponet super altare cappellanus Missale apertum; quo facto, ad locum suum se recipiet.

91. Cantu tractus finito, Diaconus Episcopo tollet gremiale, deinde mitram. Cantores passionis incipient ipsam cantare: Episcopus assurget: amovebitur faldistorium. Episcopus leget passionem e Missali, posito super altare in cornu epistolae, aliquantulum conversus ad Cantores, praedictos; ad illa verba *tradidit Spiritum*, nonnihil morae interponet, sed non genuflectet: perget deinde passionem legere, et ultimam quoque partem, praemittens *Munda cor meum*, remanensque in eodem vestigio.

92. Passionem legenti Episcopo Presbyter assistens a latere altaris assistet ad librum. In gradu primo infra suppedaneum stabit Diaconus a dextris Episcopi: in gradu secundo a dextris Diaconi stabit Subdiaconus: Diaconi assistentes consistent in plano prope Diaconum et Subdiaconum.

93. Lecta passione, Episcopus convertetur versus Cantores, non abscedens loco suo: Presbyter assistens locum sumet aut supra suppedaneum aut in gradu primo a sinistris Episcopi: Diaconus in gradu altero a sinistris Presbyteri assistentis: Subdiaconus a sinistris Diaconi: primus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi: Diaconus secundus a sinistris primi, atque ita quandam ferme lineam rectam versus Cantores antedictos efficient.

94. Paullo ante quam cantentur verba *Consummatum est*, Caeremoniarius ex abaco accipiet pulvinum nigri coloris, eumque ponet ante Episcopum. Ubi incipietur cantus verborum *tradidit Spiritum*, omnes, quo loco erunt, genuflectent brevi tempore, conversi ad Cantores, qui procumbent in genua ante librum. Assurgente deinde Diacono cantore, consurgent universi, et cantus passionis usque ad exitum continuabitur. Curabitur, ut sit qui tollat pulvinum, in quo genuflexerit Episcopus.

95. Provideatur etiam, ut invitetur sacer Orator, si concio habebitur de passione Redemptoris.

96. Expleto passionis cantu, reponetur faldistorium, ut a principio, in quo sedebit Episcopus: considebit etiam clerus

in choro. Diaconus mitra cooperiet Episcopum, et super eius genua ponet gremiale. Discedent Cantores passionis cum cappellanis suis, eundem ordinem servantes, quo ad altare venerunt.

97. Diaconus, reposita mitra et gremiali Episcopo, reverebitur eum, et a latere de altari descendens, accedet ad abacum : ibi dimittet planetam plicatam, sibi imponet stolam latiorem, accipiet librum evangeliorum, et redibit ad altare. Progressus ante gradus, reverebitur Crucem et Episcopum, ascendet ad altare, ponet in media mensa librum praedictum, genuflectet in suppedaneo, et recitabit *Munda cor meum.*

98. Subdiaconus, medius inter acolythos duos, qui candelabra non gestabunt, procedet cum ipsis ad altare, et consistent ante gradus. Appropinquabit Episcopo cappellanus a mitra et secundus Diaconus assistens.

99. Diaconus, postquam dixerit *Munda cor meum*, assurget, accipiet librum, de altari descendet, et a dextris Subdiaconi consistet: cum ipso conficiet reverentiam ad altare et ad Episcopum, acolythi vero genuflexionem, et procedent ad ultimam partem passionis cantandam tono evangelii, ritu praescripto in Dominica praecedenti, excepto quod liber non adolebitur, neque Episcopus osculabitur illum.

100. Quando Diaconus cum Subdiacono de altari discedet, secundus Diaconus assistens ascendet in suppedanem, tollet gremiale et mitram Episcopo, et recedet ad locum suum.

101. Episcopus, et cum ipso omnis chorus, assurget, et convertetur ad Diaconum, qui cantabit evangelium. Adstabit ei sinistrorsum Presbyter assistens, et Diaconi assistentes se collocabunt ut ad cantum passionis. Si opus fuerit, de altaris suppedaneo tolletur faldistorium.

102. Evangelio cantato, Episcopus non osculabitur textum. Reponetur faldistorium in suppedaneo, sed converso postergali ad altare; ibi sedebit Episcopus, rursus cooperietur mitra, et recipiet gremiale a Diacono, qui nisi esset in promptu, adimplebitur hoc officium a primo Diacono assistente. Si altare esset ad orientem versum, et pulpitum extra cancellos presbyterii locatum, Episcopus sedebit ut in functionis initio.

103. Quum sederit Episcopus, deducetur ante ipsum Concionator, qui genibus flexis (si esset Canonicus eiusdem ecclesiae profunde inclinabitur), non osculans manum eius nec petens benedictionem, poscet Indulgentiam, dicens *Indulgentias, reverendissime Pater,* et Episcopus respondebit *Consuetas* vel

* *Quinquaginta dierum:* quod si Celebrans fuerit Archiepiscopus, dicet *Centum dierum.* Concionator assurget, descendet in planum, genuflexionem faciet aut reverentiam ante altare, et ascendet in pulpitum.

104. Concionatore de altari profecto, sedebunt Ministri et Assistentes in gradu altaris, ut antea, et sedebit etiam chorus.

105. Concionator, conscenso pulpito, genuflectet ad altare: sedebit momento temporis: caput deteget, assurget, se muniet signo Crucis, non recitabit *Ave. Maria.* et sacram concionem inchoabit. Post concionem autem, quum non fiat absolutio consueta, stans, et capite detecto. leget formulam usitatam Indulgentiae e tabella seu libello, quem ipsi tradet Caeremoniarius vel clericus aliquis.

106. Absoluta concione, omnes consurgent, et publicata Indulgentia, descendet de pulpito Concionator, efficiens genuflexionem aut reverentiam ad altare et ad Episcopum.

107. Episcopo tolletur gremiale cum mitra a Diacono. Presbyter assistens veniet ad Missale; Diaconus post Episcopum in gradum primum; Subdiaconus in ultimum gradum, et Diaconi assistentes post Subdiaconum.

108. Nisi habebitur sacra concio, quum Diaconus cantaverit evangelium, convertetur Episcopus ad altare, et orationes cantabit, ut infra.

109. Assurget Episcopus, et amovebitur faldistorium. Episcopus ad altare conversus cantabit e Missali orationes, iungens tamen manus in invitatione ad orationem, quae invitatio cantabitur notis in Missali praescriptis, oratio autem tono feriali et apertis manibus. Ante orationem cantabitur *Flectamus genua* a Diacono, et *Levate* a Subdiacono, quando in Missali notabitur, ideoque curae erit Caeremoniario, eos hac de re monere. Ad *Flectamus genua* genuflectent omnes, ut supra dictum est, exceptis Episcopo et Presbytero assistente (1).

110. Ad orationem *pro haereticis,* clerici duo acceptum tapetum violaceum extendent secundum presbyterium, ponentes summitatem illius in infimo gradu altaris, si locus id patiatur. Clericus alter ponet in eodem gradu vel in summitate tapeti pulvinum violaceum e serico villoso, et super pulvinum superque tapetum explicabit velum album. Clerici supradicti conficient genuflexionem iunctim, quando pervenient ante altare, et quando inde discedent.

---

(1) De oratione *pro Romano Imperio,* vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

111. Si altare versum ad Orientem esset, tapetum in media navi principali ecclesiae esset ponendum, adhaerens altari aut confessioni.

112. Sub finem orationum, aderunt prope abacum cantores duo, qui secum habeant Missale aut librum, in quo scriptum sit cum notis *Ecce lignum Crucis* etc. Aderit ibi etiam Sacrista superpelliceo indutus.

113. Orationibus cantatis, reponetur faldistorium in suppedaneo altaris, ut in functionis initio. Presbyter assistens accipiet ex altari Missale et tradet ipsum cappellano a libro: Diaconus et Subdiaconus ascendent in suppedaneum: Diaconi autem assistentes consistent a latere ante gradus altaris in plano epistolae. Episcopus sedebit: Diaconus et Subdiaconus exuent Episcopum planeta, quae reponetur super abacum: pileolus etiam ei tolletur a Diacono.

114. Episcopus assurget de faldistorio, quod statim removebitur, et medius inter Diaconum et Subdiaconum descendet in primum gradum infra suppedaneum, facie ad populum conversa, quicumque sit altaris situs, sive nempe adhaereat parieti, sive sit versum ad navem primariam ecclesiae. Presbyter assistens Missale accipiet ac sustinebit apertum ante Episcopum stans aliquantum a latere, ne populo impediat prospectum Episcopi.

115. Si opus fuerit, collocabitur ante altare scabellum gradatum, quo conscenso, Sacrista tollet de pede Crucem, et postquam de altari descenderit, amovebitur scabellum. Diaconus, qui prope scabellum adstabit, acceptam Crucem tradet Episcopo, ita ut imago Crucifixi versa sit ad populum. Praedicti duo cantores approximabunt ad Episcopum, locum sumentes ferme post Diaconum vel Subdiaconum, iuxta positionem altaris.

116. Episcopus, recepta a Diacono Cruce, eodem adiuvante, deteget summitatem Crucis, quam sustinens utraque manu ante pectus, e Missali sustento a Presbytero assistente, cantabit verba *Ecce lignum Crucis;* praedicti duo cantores prosequentur reliqua, nempe *in quo salus mundi pependit*, et chorus cantabit *Venite, adoremus.* Omnes ad illa verba genuflectent, excepto Episcopo: Presbyter assistens librum claudet, ac genuflectet cum ceteris.

117. Expleto cantu verborum *Venite, adoremus*, consurgent omnes, et Episcopus cum Ministris supradictis eodemque ordine, ascendet in suppedaneum altaris, quo loco a Cele-

brante legitur epistola, et adiuvante Diacono, deteget caput Crucifixi cum brachio dextro, et brachium seu latus dexterum Crucis, et cantabitur *Ecce lignum*, ut prima vice, animadvertendo, ut vox tollatur hemitonio, omnesque ut antea flectent genua.

118. Post secundam adorationem, Episcopus cum omnibus Ministris suis, ut in prima, veniet ad medium altaris. deteget Crucem ex toto, vocemque elevans altero hemitonio, cantabit tertia vice *Ecce lignum* etc., omnesque in genua procumbent, eoque statu manebunt post *Venite, adoremus.*

119. His verbis a choro cantatis, Episcopus solus, comitante Caeremoniario, descendet de altari. deferens Crucem ad pulvinum praeparatum super tapetum violaceum in presbyterio aut in nave ante altare, ut supra declaratum est. Ibi genuflectet, Crucem deponet super pulvinum, ac si opus fuerit, in summitate et in extremitate ligabit eam taeniis appositis.

120. Episcopus assurget, genuflexionem conficiet ad Crucem, et redibit ad altare, in quo statim reponetur faldistorium, ibique aderit cubicularius Episcopi. Assurgente Episcopo, ceteri etiam omnes consurgent: Ministri autem, qui aderunt ad altare, assurgent et genuflexionem conficient una cum Episcopo versus Crucem in pulvino positam, et Diaconus cum Subdiacono occurrent ei, reducturi eundem ad faldistorium. Presbyter assistens recedet de altari, et Missale tradet cappellano a libro. Prope faldistorium aderit cappellanus cum mitra.

121. Reverso ad altare Episcopo, clericus unus collocabit a dextra Crucis lancem seu pelvim ad excipiendas oblationes.

122. Episcopus cum Ministris veniet ad faldistorium, et in ipso sedebit. Diaconus reponet ei pileolum et mitram: sedenti autem cubicularius educet calceos. Episcopus in adoratione Crucis dimittet manipulum, itemque Ministri (1). Diaconi assistentes praesto erunt prope faldistorium: Caeremoniarius deferet bursam cum oblatione facienda ab Episcopo.

123. Episcopus, dimissis calceis, assurget, et recedentibus Diacono ac Subdiacono, succedent in assistentiam illius Diaconi duo assistentes, inter quos descendet de altari, cumque ipsis procedet usque ad extremitatem tapeti, incedens a sinistris suis, et extra tapetum ipsum. Quum eo ven-

(1) Vide alteram notam ad pag. 251, n. 321, lib. I.

tum erit, secundus Diaconus assistens tollet ei mitram et pileolum; caudatarius autem dimittet syrmam eius, ut humi defluat. Duo Diaconi cum caudatario celeriter recedent, redeuntes ad principium seu summitatem tapeti, sed extra ipsum et ad dexteram.

124. Episcopus cum Caeremoniario tantum, qui eum comitabitur, genua submittet in extremitate tapeti, ac brevi tempore orabit: assurget, ac procedens ulterius, genua flectet in medio, brevi orans, ut supra: rursus assurget, et progrediens ante Crucem, genua flectet, et post brevem orationem, se inclinabit, et osculabitur Crucifixum. Postea bursam cum oblatione a Caeremoniario accipiet, eamque ponet in lance.

125. Assurget Episcopus, et genuflexione facta uno genu ad Crucem, recedet extra tapetum, ubi aderunt Diaconi assistentes cum caudatario, primusque Diaconus assistens reponet ei pileolum cum mitra; tum medius inter ipsos redibit ad altare, nullam ibi faciens reverentiam, absente Cruce.

126. Clerus in choro stabit, dum Episcopus adorabit Crucem. Statim ac Episcopus de altari discedet iturus ad adorationem Crucis, cantores incipient cantare improperia, eaque continuabunt toto adorationis tempore.

127. Dimittente, ut supra, calceos Episcopo, dimittent etiam Canonici; Ministri autem deponent illos in stallis suis, quando Episcopus eos deponet (1).

128. Post Episcopum procedent ad adorandam Crucem hoc ordine: Presbyter assistens, medius inter Diaconum et Subdiaconum: tum Dignitates: Canonici Presbyteri: Diaconi assistentes: Canonici Diaconi: Canonici Subdiaconi: Subdiaconus paratus de numero Beneficiariorum, qui gestaverit Crucem archiepiscopalem, si Celebrans erit Archiepiscopus, secus parabit se propter processionem post adorationem: Beneficiarii seu Mansionarii: Subdiaconus crucifer paratus, si ad huiusmodi officium alter ex chori cappellanis eligatur: cappellanus a mitra et alter etiam a libro, nisi occupatus erit in officio suo: clerici seminarii: Magistratus: laici nobiles: familiares nobiles Episcopi: populus, pro quo deligentur duo pluresve clerici, qui confusionem prohibeant in exsequendis tribus genuflexionibus praescriptis.

---

(1) Servari potest usus, quo, praeter Celebrantem, a nullo alio dimittantur (S. R. C., n. 2769, X, 5).

129. In eadem adoratione non dimittentur paramenta a Ministris sacris, neque a Canonicis quidem et ceteris, qui eis erunt induti, quum hac in re sit explicita Caeremonialis dispositio; alioquin superesset eisdem solus amictus. Omnes illi, qui ad adorationem accedent, servabunt ordinem Episcopo praescriptum: nisi quod ad vitandam actionis prolixitatem, poterit alius ordo observari, videlicet, quando primi aderunt ad Crucem, secundi genuflectent in medio tapeto, tertii genuflectent in principio illius. Quapropter opportunum esset, ut deligerentur clerici sex, qui adessent a lateribus tapeti et eo loco quo facienda erit genuflexio, ut ordine debito ritus iste servetur.

130. Advertatur, quod Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus non accedere ad adorationem debent, nisi quum discesserit Episcopus, rediturus ad altare.

131. Notandum etiam, quod incedere bini debent ad adorationem, ac si quo in ordine, ex. gr. Canonicorum, aut alio, dispar esset numerus, ultimo loco accedent terni: sic Subdiaconus crucifer, si erit Beneficiarius, ibit cum primo Beneficiario, alioquin post ipsos incedet: cappellanus a mitra cum primo clerico seminarii, idemque de Magistratu dicendum et laicis nobilibus.

132. Episcopus, ad altare reversus, sedebit in faldistorio, et cubicularius ei calceos statim reponet, deinde cum ceteris familiaribus recedet. Episcopus mitra nudabitur a secundo Diacono assistente, et a primo reponetur ei planeta, mitra et gremiale. Haec actio adimplebitur a praedictis Diaconis, siquidem Ministri seu Diaconus et Subdiaconus, quorum esset, aderunt ad Crucis adorationem.

133. Hoc tempore, a clerico aliquo detegetur Crux archiepiscopalis vel processionalis; itemque a clericis aliis detegentur Cruces, quae aderunt in ecclesia.

134. Episcopo, post resumptam planetam et mitram. se sistet cappellanus cum Missali, qui, accedens ad altare, advertet ut genuflectat versus Crucem super pulvinum positam; Episcopus autem leget improperia (1).

---

(1) Quum improperia legenda sint cum Ministris, quod ad divisionem illorum spectat, observari poterit ordo notatus lib. III, cap. V, n. 65 et seqq. huius Manualis, qui ordo desumptus est ex Memoriali Rituum a S. Rituum Congregatione adprobato. A.

135. Quando ad altare redibunt sacri Ministri post adorationem Crucis, discedent Diaconi assistentes, et accedent ad illam adorandam; in eorum autem locum succedent Ministri praedicti.

136. Crucis adorationis tempore, advertentur quae sequuntur:

137. Subdiaconus crucifer, nisi erit paratus, postquam adorationem peregerit, perget in sacristiam, se parabit amictu, alba, cingulo et planeta plicata nigri coloris, tum redibit in chorum, et apud abacum consistet.

138. Mansionarii octo numero, postquam adoraverint Crucem, recedent in sacristiam, induent sibi pluviale nigri coloris, et revertentur in chorum, incessuri in processionem.

139. Octo cappellani, gestaturi intorticia, postquam Crucem adoraverint, accedent ad sacellum, in quo adest expositum SS. Sacramentum, ibique exspectabunt, accipient intorticia ardentia, et genuflectent a lateribus altaris vel alio loco, quando illuc perveniet processio.

140. Duo thuriferarii accipient thuribula cum naviculis eaque deferent in sacristiam, et ignem in eis accommodabunt; alter ipsorum perget in sacellum, ubi expositum adest SS. Sacramentum, consistens in latere epistolae, adveniente processione; alter autem redibit ad altare, seque sistet apud abacum.

141. Sacrista genuflexorium seu faldistorium ex hoc sacello iubebit amoveri, et sacellum ipsum vacuari populo, quum eo perventura sit processio. Idem Sacrista aderit in hoc sacello, veniente Episcopo, et secum retinebit stolam nigri coloris, quum aperire debeat SS. Sacramenti custodiam.

142. Sub finem adorationis, accendentur ab acolythis sex cerei altaris, binae acolythorum candelae, et cerei sive intorticia ad tribunam aut balaustrium.

143. Quum Episcopus legere improperia desierit, cappellanus a libro reponet Missale in altari, et debitis peractis genuflexionibus, revertetur ad locum suum.

144. Diaconus et Subdiaconus, prope finem adorationis, cum reverentia ad Episcopum et genuflexione versus Crucem, approximabunt ad altare, et super mensam expandent tobaleam, quae principio posita fuit complicata. Subdiaconus redibit ad Episcopum: Diaconus descendens a latere de altari, accedet ad abacum, et bursam cum corporali et purificatorio acceptam afferet ad altare, quo priusquam ascendat, genufle-

xionem faciet versus Crucem, et quum venerit in suppedaneum, reverentiam ad Episcopum; deinde in media mensa explicabit corporale, ponens purificatorium prope ipsum. Caeremoniarius aut clericus quispiam afferet ad altare vasculum aquae propter purificationem.

145. Diaconus, postquam explicaverit corporale, redibit ad dexteram Episcopi, et cappellanus a libro acceptum ex altari Missale cum cussino, peragens debitas reverentias, transferet in cornu evangelii.

146. In promptu etiam erunt ministri pro lotione manuum Episcopi.

147. Expleta Crucis adoratione, Diaconus de altare descendet, ut Crucem ad altare reportet: secundus Diaconus assistens gremiale et mitram tollet Episcopo, qui genua flectet in pulvino sibi apposito a clerico. Sacrista aderit in suppedaneo altaris, et si opus erit, reponetur scabellum gradatum. Diaconus genuflexus ante Crucem solvet taenias, acceptamque utraque manu reportabit ad altare. Cum Episcopo in genua procumbent ceteri omnes. Diaconus deferens Crucem, quum pervenerit in suppedaneum altaris, tradet eam Sacristae, qui altare conscendet, eamque pedi imponet: hoc tempore genuflectet etiam Diaconus.

148. Reposita suo loco Cruce, removebitur scabellum gradatum: Episcopus assurget, ac sedebit; Diaconus reponet ei mitram. Pulvinus reponetur in infimo gradu.

149. Se sistent Ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus, ei ministrante mantile Presbytero assistente, illi autem discedent cum debitis genuflexionibus.

150. Lavante manus Episcopo, genuflectent omnes, exceptis Canonicis.

151. Clerici amovebunt tapetum cum pulvino cumque velo adhibito in adoratione et lancem cum oblationibus.

152. Se sistet Episcopo thuriferarius, et Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, demittet in thuribulum cum benedictione (1).

153. Ordinabitur processio, quae recta perget ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum. Praeibunt clavigeri vel claviger ecclesiae, si aderunt. Thuriferarius cum thuribulo. Subdiaconus paratus, qui gestabit Crucem detectam, medius

(1) Id e Caerem. Epp. deducitur, lib. II, cap. XXV, n. 39: « Episcopus sedens lavat manus, et imponit thus in thuribulum, more solito ». A.

inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus candelis. Cantores. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Octo Mansionarii seu Beneficiarii parati nigris pluvialibus, delaturi baldachinum. Canonici Subdiaconi induti paramentis, videlicet amictu et planeta plicata nigri coloris. Canonici Diaconi parati, ut supra. Canonici Presbyteri induti amictu et planeta nigra. Dignitates cum amictu et pluviali nigro. Sequetur Subdiaconus solus paratus planeta plicata nigri coloris. Post ipsum. Diaconus paratus stola latiori nigra a sinistris Presbyteri assistentis pluviali nigro parati. Tum Episcopus medius inter Diaconos duos assistentes, sequente caudatario, qui syrmam vestis eius sustentabit, et duobus cappellanis a mitra et a libro. Familiares nobiles Episcopi ultimo loco sequentur. Si Celebrans esset Archiepiscopus, thuriferarius, Subdiaconus cum Cruce et acolythi antecedent clerum paratum tantum, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum.

154. Omnes illi, qui in processionem incedent, excepto Subdiacono gestante Crucem, * et acolythis, priusquam exeant de presbyterio, genuflexionem ad Crucem altaris maioris uno tantum genu conficient.

155. Episcopus, innuente Caeremoniario, surget de faldistorio, quod statim ab altari amovebitur, descendet ante altare, et a Diacono nudabitur mitra. Tum genuflexionem ad Crucem altaris simul cum Ministris et Assistentibus conficiet, et resumpta mitra quae a Diacono ei reponetur, in processionem incedet.

156. Quum processio pervenerit ad sacellum, in quo expositum aderit SS. Sacramentum, ita disponetur clerus, ut facile possit redigi in ordinem; quocirca, qui primi proficisci debebunt, propiores erunt ingressui; sic etiam in plures ordines disponi poterunt, iuxta loci capacitatem.

157. Quicumque in sacellum ingredietur, excepto Subdiacono gestante Crucem,* cum acolythis, genuflexionem in medio ad SS. Sacramentum exsequetur utroque genu, deinde perget ad locum suum, ubi statim genua submittet; genuflexionem deinde utroque genu iterabit, quando a sacello discedet.

158. Thuriferarius approximabit ad altare in latus epistolae: Subdiaconus cum Cruce et acolythis poterit consistere in latere epistolae aut evangelii, vel etiam prope aditum sacelli: Mansionarii cum pluvialibus consistent in aditu sacelli, et clerici duo transferent illuc baldachinum hastile statim

ac Episcopus intraverit in ipsum sacellum. Aderunt etiam a lateribus altaris thuriferarius alter cum thuribulo, Sacrista et cappellani octo seu clerici cum intorticiis ardentibus e cera alba, ut superius dictum est. Canonici occupabunt locum sibi attributum; Diaconus et Subdiaconus, quum simul venerint ante altare, ex una parte recedent, ut locum dent Episcopo transeundi. Presbyter assistens accedet ad gradus altaris versus dexteram Episcopi.

159. Episcopo, quum pervenerit prope altare, secundus Diaconus assistens tollet mitram et pileolum. Episcopus genuflexionem faciet utroque genu in pavimento sine pulvino, assurget et flectet genua in pulvino posito in infimo gradu. Diaconi assistentes genuflectent a lateribus eius; Presbyter assistens a dextris primi Diaconi assistentis; Diaconus et Subdiaconus a tergo Episcopi; post ipsos genuflectent cappellani a libro et a mitra.

160. Quum genua flexerit Episcopus, Sacrista, indutus superpelliceo, et stola nigri coloris collo imposita, conscendet altare, et aperiet custodiam, in qua asservabitur SS. Sacramentum.

161. Episcopus brevi orabit, deinde assurget, ac ministrante Presbytero assistente, incensum imponet in utrumque thuribulum sine benedictione. Genuflectet rursus, et accipiens a Presbytero assistente thuribulum, triplici ductu SS. Sacramentum thurificabit; qua in actione Diaconi assistentes planetam Episcopi attollent.

162. Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, et Caeremoniarius eius humeris imponet velum humerale albi coloris, quod ei firmabitur ante pectus a secundo Diacono assistente (1).

163. Diaconus primus assistens cum debitis genuflexionibus ascendet ad altare, extrahet de custodia Calicem, in quo asservatur SS. Sacramentum, et Episcopo tradet illum. Diaconus praedictum Calicem accipiet, apponens dexteram cuppae, sinistram infra pedem. Episcopus, quum ei presentabitur Calix a Diacono, reverentiam faciet Sacramento. Calicem accipiet, dexteram imponens Patenae et sinistram applicans nodo infra cuppam, et assurget; Diaconi assistentes extremitates anteriores veli humeralis conducent super manus Episcopi. Diaconus primus genuflectet, et Episcopus ad populum

(1) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

convertetur, medius inter Diaconos assistentes: cantores immediate intonabunt hymnum *Vexilla Regis prodeunt*, cantu gregoriano vel polyphono (1).

164. Ordinabitur processio per ecclesiam, incedens per navem primariam ad altare maius. Antecedent clavigeri seu claviger ecclesiae. Subdiaconus paratus, qui Crucem gestabit medius inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus candelis. Cantores. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici Subdiaconi. Canonici Diaconi. Canonici Presbyteri. Dignitates, manente in singulis coetibus lege alias innuta de numero dispari. Si Celebrans esset Archiepiscopus, deferetur Crux cum acolythis ante Canonicos paratos. Sequentur octo cappellani cum intorticiis ardentibus, gestantes intorticium dextera qui dextrorsum, sinistra qui sinistrorsum incedent. Subdiaconus. Diaconus cum Presbytero assistente a dextris. Duo thuriferarii cum thuribulis. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, gestans SS. Sacramentum sub umbraculum hastile sustentum a Mansionariis octo indutis pluviali nigri coloris. Sequentur caudatarius sustentans syrmam eius, et duo cappellani a mitra et libro. Ultimo loco incedent familiares nobiles Episcopi.

165. Quum processio pervenerit ad presbyterium, acolythi deponent candelabra super abacum, et in genua procumbent. Subdiaconus firmabit Crucem in basi, ibique consistet, paramenta suo tempore dimissurus cum ceteris. Clerus, quum venerit in chorum, non petet subsellia sua, sed instar circuli disponetur in presbyterio, et in plures ordines, ita ut digniores sint versus altare, dummodo id sinat amplitudo loci, secus seminarium et Beneficiarii poterunt locum suum adire, et Canonici tantum stabunt in presbyterio circa altare in modum circuli, ut supra declaratum est. Cappellani cum intorticiis consistent a lateribus altaris, quaterni ex utraque parte, alter contra alterum. Nemo genuflexionem faciet ad Crucem altaris, quia SS. Sacramentum defertur in processionem. In aditu presbyterii removebitur umbraculum hastile, quod acceptum a clericis duobus applicabitur parieti ecclesiae. Octo mansionarii poterunt consistere prope Canonicos. Thuriferarii locum sument a lateribus altaris, advertentes, ne impediant actiones quae sequuntur. Subdiaconus consistet in

(1) Caerem. Epp., lib. II, cap. XX, n. 4.

infimo gradu a laeva, Diaconus a dextra (1); Diaconi vero assistentes progressum ante altare Episcopum reliquent medium inter Ministros praedictos. Presbyter assistens se sistet a dextra altaris in eodem gradu, sed locum relinquet Diacono.

166. Quum Episcopus pervenerit ante altare, Diaconus genua flectet ante ipsum, in plano. Sacramentum adorabit, et detrahet Sacramento velum humerale, accipiet Calicem cum Sacramento, assurget, et exspectabit dum Episcopus in eodem plano genuflectat ipsumque adoret (2). Diaconi assistentes de humeris Episcopi tollent velum humerale, quod recipietur a clerico et ad abacum referetur, postea genuflectent a tergo Episcopi, * qui super pulvino, in infimo gradu, cum Subdiacono genua flexerit. Diaconus deferet Sacramentum super altare, ponet ipsum in medio corporali, solvet taeniam qua velum ligatum erat ad nodum, velumque expandet diligenter, ne decidat Patena. Iterabit genuflexionem, et redibit ad dexteram Episcopi, qui assurget, atque incensum, ministrante Presbytero assistente, imponet sine osculis in thuribulum. Rursus Episcopus genuflectet super pulvinum, et accepto a Presbytero assistente thuribulo, SS. Sacramentum triplici ductu thurificabit, dum interea Ministri antedicti attollent eius partem posteriorem planetae. Episcopus thuribulum Presbytero assistenti restituet, ille autem thuriferario.

167. Duo thuriferarii procedent ante altare, et genuflexionem conficient ad Sacramentum. Alter ipsorum discedet relaturus thuribulum in sacristiam, alter accedet ad abacum, ubi renovabit ignem in thuribulo, si opus fuerit, ibique manebit propter thurificationem altaris.

168. Thurificato SS. Sacramento, Episcopus assurget, ac remoto pulvino, ascendet ad altare inter Ministros, habens Presbyterum assistentem a sinistris, Diaconum a dextris et a dextris Diaconi Subdiaconum. Presbyter assistens adstabit Missali, actiones Episcopo indicaturus. Cappellanus a libro sequetur ad altare Presbyterum assistentem, ut coadiuvet ipsum.

169. Conscenso suppedaneo, Episcopus simul cum Ministris genuflectet ad Sacramentum, ac si adhiberetus alter Calix di-

---

(1) Lege potius ante infimum gradum (S. R. C., n. 4198, XIII).
(2) S. R. C., n. 4198, XIV.

versus ab illo in quo custodietur SS. Sacramentum, Subdiaconus illum accipiet ex abaco et afferet ad altare.

170. Acolythus unus sequetur Subdiaconum, vel etiam quando Ministri ad altare ascendent, afferet ampullas vini et aquae, praeterea in pelvicula aderit patera ad praegustationem faciendam. Sacrista indutus superpelliceo sequetur acolythum.

171. Diaconus velum album tollet de Calice: Patenam accipiet ac manu sustinebit, sed intra limites corporalis. Sin autem adhiberetur alter Calix, amota Patena ab illo, in quo custodietur Sacramentum et posita seorsim, accipiet Patenam et sustinebit, ut supra. Episcopus Calicem palla nudabit, et acceptum cochleare aut Patenam cum manubrio, in qua intra Calicem aderit s. Hostia, ponet, quin eam tangat, super Patenam a Diacono sustentam, vel si s. Hostia erat in Calice, invertet ipsum leviter super Patenam; sin extrahi Hostia non ita facile posset, attollet eam digito, cavens ne frangat ipsam neve digitos Diaconi attingat eadem. Episcopus relinquet Calicem super corporali, ac si uteretur altero Calice, qui non opus esset ut purificaretur, hic amovebitur ab altari.

172. Diaconus sine osculis Patenam tradet Episcopo, qui Patena accepta, ponet s. Hostiam super corporale, nullum faciens Crucis signum, et Patenam statuet super corporale a dextris suis, versus Crucem. Si digitis s. Hostiam attigerit extrahens de Calice, antequam accipiat Patenam cum s. Hostia, purificabit illos in vasculo, et absterget purificatorio.

173. Diaconus accipiet Calicem (quem, si fuerit idem in quo custoditum fuit Sacramentum, non absterget purificatorio), et in eum infundet vinum, quod prius simul cum aqua praegustaverit Sacrista. Subdiaconus duas tresve aquae guttas in Calicem infundet, benedictionem tamen non petens. Acolythus ampullas cum patera ad abacum reportabit.

174. Diaconus Calicem accipiet, ac sine osculis tradet Episcopo, qui manu acceptum ponet super corporale, nihil dicens nullumque faciens Crucis signum. Diaconus Calicem palla cooperiet. Thuriferarius ascendet ad altare.

175. Curabitur etiam, ut praesto sint Ministri lotionis manuum Episcopi.

176. Postea Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus genuflexionem conficient ad Sacramentum. Presbyter assistens

transibit ad Episcopi dextram, et genuflexionem iterabit. Diaconus et Subdiaconus se sistent a tergo Episcopi super gradus altaris. Presbyter assistens, quando adstabit dextrae Episcopi, genuflexione ad Sacramentum iterata, et sumpta navicula, ministrabit incensum Episcopo, qui sine benedictione illud imponet in thuribulum a thuriferario sustentum. Interea Diaconus et Subdiaconus accedent ad latera Episcopi. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, quod tradet Episcopo, eoque tradito, recedet in latus epistolae. Diaconus et Subdiaconus, adstantes ad latera Episcopi, partem posteriorem eius planetae sublevabunt.

177. Episcopus Oblata et Crucem, quemadmodum in aliis Missis, adolebit, recitans verba eadem voce intelligibili. Cappellanus a libro, quando Episcopus adolebit Crucem, ascendet ad altare, et ab ipso amovebit Missale cum cussino, repositurus post thurificationem.

178. Episcopus, expleta thurificatione, thuribulum tradet Diacono et hic thuriferario, qui reportabit illud in sacristiam.

179. Episcopus, restituto thuribulo, descendet in primum gradum altaris, et consistens a latere, ne tergum vertat Sacramento, lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo*, et Presbyter assistens ministrabit ei mantile sine osculis, sustinentibus extensum alterum mantile Diacono et Subdiacono, qui adstabunt ei a lateribus.

180. Deinde Episcopus, et a sinistris eius Presbyter assistens, et post eum Diaconus, et post Diaconum Subdiaconus, ascendent ad altare, videlicet, Episcopus cum Presbytero assistente in suppedaneum, Diaconus in gradum primum infra suppedaneum, et Subdiaconus in infimum sive ultimum; quumque pervenerint in medium, genuflexionem ad Sacramentum conficient.

181. Episcopus, inclinatus et manibus iunctis super altare, dicet orationem *In spiritu humilitatis* etc. Tum genuflectet ad Sacramentum, et se convertens aliquantulum super dexteram suam, quin compleat circulum, dicet manibus expansis *Orate, fratres, ut meum* etc. Subdiaconus non respondebit *Suscipiat* etc. Si altare esset ad Orientem versum, Episcopus non convertetur.

182. Iterata genuflexione, Episcopus cantu feriali subiunget *Oremus. Praeceptis salutaribus* etc., iunctis manibus, et *Pater noster*, manibus apertis. Responso a choro *Sed libera nos a malo*, dicet secreto *Amen:* prosequetur deinde iunctis

manibus et voce intelligibili orationem *Libera nos* (1), nec signabit se ad illa verba *Da propitius pacem* etc. In fine orationis huius, Diaconus veniet ad Episcopi dextram, et genuflectet in extremo suppedaneo: Subdiaconus genibus innitetur loco suo a tergo Episcopi, Presbyter assistens genua submittet a sinistris Episcopi in extremitate suppedanei.

183. Completa oratione praedicta, Episcopus genuflexionem faciet, dextera accipiet Patenam, cui superponet s. Hostiam. Tum sinistra accipiet Patenam, et dextera s. Hostiam, quam sustinebit elatam super Patenam, et dextera elevabit aliquantulum in altum s. Hostiam, ita ut conspici possit ab adstantibus. In elevatione ista Diaconus non attollet planetam, nec thurificabitur Sacramentum, nec pulsabitur crotalum (2).

184. Dum Episcopus inclinabit s. Hostiam, assurgent Subdiaconus. Diaconus et Presbyter assistens. Hic redibit ad Missale, Diaconus statim deteget Calicem, et Subdiaconus stabit loco suo. Episcopus, Hostiam non reponens super Patenam nec faciens alteram genuflexionem, ponet illam supra Calicem, et dimissa Patena, quam sustinebat sinistra, ante pedem Calicis. dividet s. Hostiam in tres partes, ut in aliis Missis ponet binas partes maiores super Patenam, et particulam intra Calicem, quae immergetur vino, nullum faciens Crucis signum nec proferens verbum ullum. Diaconus cooperiet Calicem, et Episcopus cum Diacono genuflectent ad Sacramentum.

185. Episcopus, manibus iunctis super altare, dicet orationem *Perceptio Corporis tui* etc., genuflectet post orationem, Patenam cum s. Hostia accipiet, dicens *Panem coelestem* etc., et pectus tribus vicibus percutiens, tribus etiam vicibus dicet *Domine, non sum dignus, ut intres* etc. Postea se signabit, dicens *Corpus Domini nostri* etc., et communicabit.

186. Non ascendet Subdiaconus ad dexteram Diaconi (3), sed eo tempore ad altare ascendet acolythus cum ampullis vini et aquae in pelvicula. In promptu etiam erunt Ministri lotionis.

---

(1) In tono orationis Missae ferialis, cui chorus respondet *Amen* (Rubr. Missal., hoc loco).

(2) Non videmus cur abstinendum sit ab elevatione planetae, hoc in casu, cum eam requirere videatur etiam unius brachii elevatio, uti fit in altaris thurificatione.

(3) S. R. C., n. 3769, IV.

187. Quum Episcopus communicaverit, Diaconus deteget Calicem, et facta genuflexione, Episcopus fragmenta ex corporali colliget Patena, eaque dimittet in Calicem; item, si adhibitum fuerit cochleare in Calice ad reponendam s. Hostiam, abstergetur diligenter a fragmentis, quae ab Episcopo in Calicem demittentur. Episcopus Calicem accipiet, et quin se signet aut proferat formulam ullam, se communicabit particula s. Hostiae et vino, quod erit in Calice.

188. Consurgent cappellani cum intorticiis, et redibunt in sacristiam. Item assurgent Canonici et ceteri de clero, et se recipient ad subsellia. Cappellanus a mitra accedet ad altare.

189. Episcopus, non abscedens a medio altaris, vino et aqua digitos purificabit super Calicem, nihil dicens, infundente vinum et aquam Diacono, non ministrante ampullas Subdiacono,* qui loco suo manebit. Episcopus sumet ablutionem nihil dicens.

190. Acolythus ampullas ab abacum reportabit, et Subdiaconus ascendet in cornu evangelii ad abstergendum Calicem, quem postea referet ad abacum cum corporali, Patena, palla et purificatorio, exsequens hanc actionem celeriter.

191. Quum Subdiaconus amoverit Calicem ab altari, et de suppedaneo discesserit, Presbyter assistens admovebit Missale ad medium altaris, et Episcopus aliquantulum inclinatus et iunctis manibus dicet intelligibili voce orationem *Quod ore sumpsimus* etc.

192. Presbyter assistens claudet librum, quem relinquet super altare. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui transibit in cornu epistolae super suppedaneum, et manus lavabit nihil dicens, Presbyter assistens porriget ei mantile.

193. Ad lotionem manuum Episcopi genuflectent omnes, exceptis Canonicis.

194. Lotis manibus, Episcopus descendet de gradibus altaris, et convertetur ad ipsum. Diaconus ei tollet mitram, et Episcopus cum Ministris genuflexionem conficient ad Crucem altaris. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui minime donans benedictionem clero, ascendet ad thronum, comitantibus Ministris praedictis, sequentibus Diaconis assistentibus et clericis, qui referre paramenta Episcopi debebunt. Ascendet illuc etiam cubicularius cum cappa.

195. Hoc ipso tempore, clerici delegati exuendis Canonicis reportabunt canistros cum eorum insignibus canonicalibus.

196. Presbyter assistens et Diaconi assistentes, comitati Episcopum ad thronum, se recipient ad loca sua, ubi sacra paramenta dimittent ac resument habitum choralem, ibique consistent neque ad thronum revertentur. Hoc ipsum facient ceteri Canonici. Mansionarii, qui detulerunt hastas baldachini et Subdiaconus Crucis delator recedent in sacristiam ad paramenta dimittenda.

197. Diaconus et Subdiaconus; manentes in throno cum Episcopo, deponent Diaconus stolam latiorem cum manipulo, Subdiaconus planetam plicatam cum manipulo, deinde Episcopum exuent paramentis, quae a clericis reponentur super altare. Cappellani quoque a mitra et a libro, relicta mitra in altari et Missali in abaco, recedent in sacristiam ad pluvialia dimittenda.

198. Episcopus, quum omnia paramenta sacra dimiserit, resumet cappam, quae ipsi imponetur a cubiculario, et extremitas posterior vestis talaris alligabitur. Caeremoniarius ei cappam explicabit. Ministri, cum debita reverentia ad Episcopum et genuflexione ad Crucem, recedent in sacristiam ad sacras vestes dimittendas, et resumptis indumentis choralibus, revertentur in chorum.

199. Episcopus sedebit, et caputio cooperiet caput. Hoc tempore acolythi ex abaco et altari tollent sacram supellectilem et omnia paramenta, quae adhibita sunt in Missa, ac tum ex abaco, tum ex altari tollent etiam tobaleam, relictis accensis cereis. Clerici duo faldistorium cum pulvinis ante altare constituent.

200. Post haec, Episcopus, dimisso de capite caputio, assurget, dicet secreto *Pater noster* et *Ave*, *Maria;* tum signo a Caeremoniario dato cantori, qui aderit in parte hebdomadario opposita, initium fiet antiphonae primae Vesperarum, quae recitabuntur alternatim ac sine cantu, ut n. 202, art. I, cap. XIV libri ac tit. huiusce. Prima antiphona recitata, Episcopus sedebit, caput cooperiet caputio, et cum eo sedebit etiam chorus. Consurget postea chorus et Episcopus, qui caput nudabit caputio, quando incipietur *Magnificat.* Ad repetitionem antiphonae cantici *Magnificat* descendet de throno Episcopus, et extremitatem cappae tractans humi perget ad faldistorium, ubi genuflectet ad antiphonam *Christus factus est* etc. Post *Miserere* autem, genibus flexis recitabit orationem *Respice* cum conclusione tacite, e libro ipsi obiecto a cappellano. Si sermo post evangelium non habitus fuerit, quando in fine

Vesperarum Episcopus ad faldistorium descendet pro recitando *Miserere*, accedet ad Episcopum Presbyter assistens, qui post orationem *Respice* assurgens convertetur ad populum, et publicabit Indulgentiam, legens alta voce formulam consuetam.

201. Postremo assurget, ac genuflexione ad Crucem facta, discedet de ecclesia, eodem ordine, quo venit, associatus a clero, ac si fuerit Archiepiscopus, antecedet eum Crux archiepiscopalis.

ANIMADVERSIO

Pro Matutino tenebrarum huius diei.

202. Observabitur totum id, quod pridie descriptum fuit, ea tantum animadversione, ut Episcopus genuflectat ad Crucem, neque ulla reverentia ad chorum fiat.

ARTICULUS II.

De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus feriae sextae in Parasceve ab Episcopo extraneo peragendis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare, in quo expositum erit SS. Sacramentum. — 1. Praeparabitur faldistorium, vel genuflexorium sine strato cum duobus pulvinis tantum e panno violaceo.

2. Velum humerale album, nobile, pro Episcopo.

3. Intorticia octo numero e cera alba pro cappellanis, qui gestare illa in processionem debebunt.

4. Pulvinus sericeus niger in infimo gradu altaris pro Episcopo.

5. Pulvinus alter niger sericeus pro Episcopo celebrante, super infimum gradum altaris, in latere epistolae.

6. Scabellum gradatum in commodum Sacristae, si opus fuerit, ad aperiendam custodiam SS. Sacramenti.

7. Clavis urnae super mensam altaris cum corporali explicato in media mensa.

8. Stola nigri coloris pro Sacrista, qui debebit urnam seu custodiam SS. Sacramenti aperire.

9. Extra sacellum, umbraculum hastile albi coloris.

In sacristia. — 10. Paramenta nigri coloris pro sacris Ministris, videlicet, pluviale pro Presbytero assistente, binae pla-

netae plicatae, stola una et manipuli duo, cingula duo, albae et amictus pariter duo pro Diacono et Subdiacono.

11. Urceus et pelvis argentea et mantile in lance pro Episcopo celebrante, simul cum Canone pontificali.

12. Super altare sacristiae disponentur paramenta coloris item nigri pro Celebrante, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo nigri coloris, Mitra linea albi coloris cum laciniis rubris in vittis, et velum seu vimpa pro cappellano a mitra prope paramenta. Notandum, quod paramenta, hac die adhibenda, oporteret ut essent simplicia, idest sine opere phrygio aut ornamentis, quae conveniunt solemnitatibus.

13. Superpellicea, quae satis sint pro clericis inservientibus.

14. In media sacristia, sedes cameralis instructa corio, pro Episcopo celebrante.

15. Amictus, albae, cingula, manipuli et stolae nigri coloris, tria omnia numero, pro cantoribus passionis, et liber passionis instructus veste et signaculis nigri coloris.

16. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si Aqua benedicta conservabitur in fontibus lustralibus ecclesiae.

Ad altare maius. — 17. Altare erit nudum ex toto, et aderunt sex candelabra ex cupro aut ex aere vel ex alia materia fusci coloris, cum cereis luteis sive e cera communi. Inter candelabra erit Crux eiusdem materiae, insistens pedi alto et aequali candelabris: Crux autem esto levis in commodum Episcopi celebrantis, et cooperietur velo e serico nigro (1), iam ita aptato, ut facile detrahi possit, ideoque posset esse circumsutum, praeterquam in brachio dextero et in summitate, quae clausa erit globulis nigris aut uncinulis.

18. Ante gradus altaris, in latere epistolae, praeparabitur faldistorium nudum, in quo sedebit Celebrans, et in sedili aderit simplex pulvinus e serico nigro, sine ullu aureo ornamento.

19. Ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus, et instruetur duobus tantum pulvinis e panno violaceo.

20. A laeva huius faldistorii ponetur scabellum nudum,

(1) Vide notam ad n. 21, pag. 463.

aequale scabellis throni, et ante scabellum praeparabitur pulvinus convestitus serico nigro aequali paramentis, adhibendus a Celebrante.

21. In latere evangelii super basi firmabitur Crux processionalis, contecta velo violaceo, ac si Ordinarius esset Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

In abaco. — 22. Abaci erunt nudi, et sternentur sola tobalea linea, quae cooperiat tantum planum superius, nec pendeat ullo modo a lateribus.

23. In abaco, posito a latere epistolae pro Celebrante, disponentur res sequentes: duo candelabra cum candelis e cera communi seu lutea pro acolythis: urceus cum pelvi ex argento et lanx argentea cum uno aut duobus mantilibus pro Celebrante: ampullae vini et aquae in pelvicula: Calix argenteus cum purificatoriis. Patena, palla et corporali in bursa nigra; sin adhiberetur Calix, in quo custodietur SS. Sacramentum, praeparabitur tantum bursa nigra cum corporali et purificatoriis: vasculum aquae et purificatorium unum pro digitorum purificatione Celebrantis, si opus fuerit: cussinus niger aequalis paramentis, vel legile pro Missali: Missale pro Celebrante cum tegumento et signaculis nigri coloris; Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento et signaculis, ut supra: tobalea altaris complicata, quae contegere mensam tantum debet, nec defluere ullo modo a lateribus: gremiale nigrum pro Celebrante, aequale ceteris paramentis: thuribula duo argentea cum naviculis similibus: pulvinus niger, in quo genuflectet Celebrans: stola latior nigri coloris pro Diacono: lanx argentea ad excipiendas oblationes, quae fient Cruci: formula Indulgentiarum.

24. In altero abaco, qui adhibebitur pro Episcopo Ordinario, ponetur pluviale nigrum cum stola simili, amictus, formale simplex, mitra damascena albi coloris et velum seu vimpa pro cappellano: Missale cum tegumento et signaculis nigris, pulvinus niger sericeus utendus ab Episcopo, quum paratus erit pluviali: Breviarium seu liber pro oratione *Respice* in fine Vesperarum.

25. Prope abacum ponetur tapetum maius e panno violaceo cum pulvino e serico villoso violacei coloris auro distinctum, et velum album sericeum acu pictum, cum ornamentis violaceis, adhibendum in Crucis adoratione (1). Velo albo, quod

(1) Vide notam in lib. II, ad pag. 218, n. 5.

firmatum erit super pulvinum, erunt taeniae e serico albo ad ligandam Crucem.

In presbyterio. — 26. Thronus erit ex toto nudus; aderit tantum pulvinus ex panno violaceo in sedili cathedrae: alter pulvinus similis applicabitur cathedrae ipsi, et adhibebitur pro genuflexionibus Episcopi. Aderunt duo scabella usitata pro Diaconis assistentibus.

27. Hastae cum gossypio cerato, ad accendendas debito tempore candelas.

28. Intorticia vel cerei e cera communi super sex candelabra maiora in aditu presbyterii.

29. Sedilia Canonicorum erunt totaliter denudata, sine ullo ornamento.

30. Prope altare in latere epistolae aderit scamnum consuetum pro Ministris, et ipsum destitutum omni ornamento.

31. Si opus erit, praeparabitur scabellum gradatum in usum Diaconi ad conscendendum altare, quum accipienda erit Crux.

32. Statuetur pulpitum nudum pro Concionatore, non longe a presbyterio.

§ 2. *In functione.*

33. Hora praestituta, recitabuntur in choro Horae minores, videlicet, Prima, Tertia, Sexta et Nona, sine cantu et submissa voce: cerei altaris exstincti sunto.

34. Hoc tempore, in sacristia Ministri se parabunt amictu, alba et cingulo; Diaconus autem induet etiam stolam Diaconalem.

35. Celebrans sedens in sede, dum se parabunt Ministri, assistentiam ei praestante Presbytero assistente, leget tantum orationes praescriptas ad paramenta, omittens orationes pro caligis, sandaliis et chirothecis, quae ista die non adhibentur, et reliquos psalmos ac preces. Clericus aliquis sustinebit ei librum apertum.

36. Quum Celebrans recitaverit orationes ad paramenta, Ministri de suo loco discedent, venient ante Celebrantem, eoque salutato, consistent a lateribus eius, nempe Diaconus a dextris et Subdiaconus a sinistris.

37. Praesto erunt familiares nobiles Celebrantis cum instrumentis lotionis manuum, iis autem absentibus, supplebunt clerici.

38. Interea distribuentur clericis paramenta Celebrantis.

39. Celebrans, adiuvantibus sacris Ministris eiusque etiam cubiculario, dimittet mozzetam et mantelletum, sibi educet de digito annulum, qui recipietur a Presbytero assistente.

40. Tum Celebrans, sedens et bireto cooperto capite, lavabit manus. Ministri sacri super eius genua sustinebunt extensum mantile.

41. Celebrans, lotis manibus, a Diacono quem adiuvabit Subdiaconus parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta.

42. Eodem tempore, Presbyter assistens induet sibi pluviale nigri coloris supra superpelliceum aut supra rochetum, si huius usu gaudebit.

43. Celebranti planeta induto Diaconus imponet mitram, Presbyter assistens inseret digito annulum sine osculis, postremo Subdiaconus brachio sinistro inducet manipulum.

44. Diaconus et Subdiaconus salutabunt eum, et venient quo loco sibi induerunt paramenta, ibique, adiuvantibus clericis, induent manipulum et planetam plicatam; tum redibunt ad Celebrantem, cui facta rursus reverentia, consistent a sinistris eius, nempe Diaconus a sinistris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris Diaconi et Presbyter assistens a dextris Celebrantis.

45. Recitatis in choro Horis canonicis, pulsabitur crotalum ad fores sacristiae, ut detur Canonicis signum, adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV libri V.

46. Si mos erit conservandi Aquam benedictam in fontibus lustralibus ecclesiae, aderit in limine ecclesiae clericus cum vasculo Aquae sanctae cumque aspersorio.

47. Episcopus descendet ad ecclesiam, ac si fuerit Metropolitanus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis: quum ad limen ecclesiae pervenerit, asperget seipsum et adstantes, si mos hic vigebit, ut supra, secus actio ista omittetur.

48. Ingressus in ecclesiam Episcopus caput cooperiet caputio cappae; hoc autem die abstinebit a benedictione impertienda circumstantibus.

49. Ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum, quum advenerit, de capite sibi detrahet caputium, et progressus ad faldistorium vel genuflexorium, faciet genuflexionem utroque genu in pavimento nudo, genuflectet in faldistorio, ibique manebit orando, donec a Caeremoniario innuatur ei, ut assurgat.

50. Hoc tempore exibit e sacristia Celebrans, et procedet

ad altare maius: praeibunt clerici bini iunctis manibus, tum Subdiaconus, deinde Celebrans medius inter Presbyterum assistentem a dextris et Diaconum a sinistris, sequentibus cappellano a mitra, et altero, qui extremitatem posteriorem vestis eius sustentabit, postremo familiaribus nobilibus, siqui erunt ei.

51. Celebrans, progressus ad altare cum Ministris et clericis, reverentiam faciet ad Crucem, Ministri autem genuflexionem, nisi fuerint Canonici. ·

52. Celebrans ibit sessum ad faldistorium, habens a dextris Diaconum, a sinistris Subdiaconum. Presbyter assistens recedet et a latere consistet ante gradus altaris ex parte epistolae; clerici se sistent ante abacum.

53. Si lectio prima cantanda erit a Beneficiario aliquo, qui gaudeat usu cappae aut aliis insignibus choralibus, advertat Beneficiarius praedictus, ut cappam dimittat, induat superpelliceum, et praesto sit apud abacum statim ac perveniet Episcopus ad altare.

54. Caeremoniarius Episcopi, quum cognoverit adesse ad altare Celebrantem cum Ministris, signum faciet Episcopo, qui assurget, atque iterata, ut supra, genuflexione utroque genu ad SS. Sacramentum, exibit de sacello, et extra ipsum rursus caput cooperiet caputio cappae.

55. Episcopus proficiscetur ad altare maius, et quum venerit ante faldistorium, sibi detrahet caputium, reverentiam faciet ad Crucem altaris, et procumbet super faldistorium.

56. Celebrans, ubi Episcopus ingredietur in presbyterium, assurget, ac transiens dextere cum Ministris post Episcopum, accedet ad scabellum, in quo praeparatus erit ei pulvinus a sinistris Episcopi. Ibi Diaconus tollet mitram Celebranti, et ipse procumbet super scabellum.

57. Diaconus et Subdiaconus, flectent genua super pavimentum post Celebrantem (1), et post duos Ministros genua submittet cappellanus a mitra, manente prope abacum cappellano caudatario, siquidem syrmam vestis Celebrantis non sustinebit.

58. Diaconi duo assistentes ibunt cum Episcopo intrante

---

(1) Ministri sacri procumbere in faciem suam non debent, nisi procumbat Celebrans. Regula haec observabitur etiam in aliis functionibus, quas describemus deinceps. A.

in presbyterium, et genua flectent super pavimentum a tergo Episcopi.

59. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus crucifer statim firmabit Crucem in sua basi, et apud illam genuflectet.

60. Canonici et reliqui de clero ad subsellia in chorum se recipient, ubi genibus innitentur.

61. Episcopus cum Celebrante orabunt paullo prolixius solito, seu spatio unius *Miserere*.

62. Praesto erunt prope abacum duo acolythi, extensuri super altare tobaleam, ut infra.

63. Episcopus, Celebrans et ceteri assurgent de oratione.

64. Episcopus, reverentia facta ad Crucem, caput cooperiet caputio, et comitantibus duobus Diaconis assistentibus, ascendet in thronum. Extremitas posterior cappae eius a nullo sustinebitur. Non donabit benedictionem, neque ullo modo salutabit Celebrantem, aut Canonicos vel quemquam alium. Conscenso throno, sedebit in cathedra, et Diaconi assistentes in scabellis consuetis. Hac die a Presbytero assistente non praestabitur assistentia ad thronum.

65. Cappellanus a libro Episcopi aderit prope latus sinistrum throni, functurus officio suo, quum opus erit.

66. Profecto Episcopo, statim a duobus clericis removebitur faldistorium, in quo genuflexerat; itemque clericus alter tollet scabellum cum pulvino adhibitum a Celebrante.

67. Episcopo de medio altari profecto, Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, sequente cappellano a mitra, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio.

68. Clericus unus in promptu habebit gremiale pro Celebrante.

69. Celebranti, osculato altari, Diaconus reponet mitram; tum exsequentes ad Crucem, Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem aut reverentiam, descendent a latere de altari, et venient ad faldistorium Celebrantis, positum in latere epistolae ante gradus altaris. Celebrans sedebit in faldistorio, et Diaconus gremiale super eius genua ponet.

70. Presbyter assistens Celebranti ibit cum Ministris a dextris Diaconi.

71. Ministri praedicti cum Presbytero assistente, reverentia facta ad Celebrantem, sedebunt in scamno sibi praeparato, et caput bireto cooperient.

72. Sedente Episcopo in throno, et Celebrante in faldistorio, procedent in medium duo acolythi, quorum alter de-

feret tobaleam altaris, debitisque factis reverentiis et genuflexionibus ad Celebrantem, tum ad Episcopum, deinde ad altare, ascendent ad altare ipsum, et in eo extendent tobaleam in longitudinem prope candelabra, advertentes ut ponant illam tali modo, ut facile possit super mensam explicari, sicut docebitur inferius.

73. Acolythis ad abacum reversis cum genuflexionibus, ut supra, cantor qui primam lectionem cantare debebit, comitante Caeremoniario, accipiet librum, quem clausum sustinebit ante pectus: procedens in medium chorum, reverentiam prius faciet ad Celebrantem, tum genuflexionem ad altare et ad Episcopum, postea cantabit lectionem tono praescripto, eodem loco quo cantatur epistola.

74. Prophetiae cantu finito, cantor iterabit genuflexiones et reverentias, ut antea, et reversus ad abacum deponet ibi Epistolarium, et se recipiet in chorum ad locum suum, resumpto in sacristia habitu chorali, ut superius notatum est.

75. Interim a cantoribus cantabitur tractus *Domine, audivi* etc.

76. Se sistet Episcopo cappellanus cum libro, ex quo Episcopus leget prophetiam cum tractu: hoc tempore Diaconi assistentes stabunt.

77. Subdiaconus ex abaco accipiet Missale Celebrantis, se sistet eidem, et facta ante ipsum reverentia, aperiet librum et apertum ante eum sustinebit, ex quo ille prophetiam leget et tractum. Presbyter assistens adstabit a sinistris Celebrantis.

78. Hoc tempore, se parabunt in sacristia tres Cantores passionis, adiuvantibus tribus respectivis cappellanis aut clericis, qui sustinere illis debebunt librum.

79. Lectis ab Episcopo et a Celebrante prophetia et tractu, cappellanus a libro et Subdiaconus cum Presbytero assistente respective ad locum suum se recipient.

80. Sub finem tractus, Ministri nudabunt caput, consurgent et venient ad Celebrantem. Diaconus autem tollet ei gremiale et mitram.

81. In promptu erit clericus cum Missali Celebrantis, et consistet post faldistorium eius.

82. Celebrans ad altare convertetur, servans ritum praescriptum a Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XIX, n. 4 et seqq. Presbyter assistens manebit a dextris Celebrantis, Diaconus a tergo Celebrantis, Subdiaconus a tergo Diaconi.

83. Episcopus de capite dimittet caputium cappae et assurget.

84. Cum Episcopo consurget omnis chorus.

85. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua* et Subdiaconus *Levate*.

86. Ad cantum *Flectamus genua*, tam in ista, quam in orationibus sequentibus, genuflectent omnes, et ad verbum *Levate* consurgent. Tantum Celebrans, Presbyter assistens, qui ei ad librum assistet, et clericus, qui librum Celebranti sustinebit, stabunt. Pro Episcopo autem ponetur a Caeremoniario pulvinus super gradulum cathedrae.

87. Celebrans, manibus expansis ac tono feriali, cantabit orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

88. Oratione absoluta, omnes rursus sedebunt. Episcopus caput rursus cooperiet caputio cappae. Diaconus mitram et gremiale Celebranti reponet. Diaconus cum Presbytero assistente, reverentia facta ad Celebrantem, sessum perget ad scamnum suum.

89. Sedentibus omnibus, ut supra, Subdiaconus dimittet planetam plicatam, et recepto libro epistolarum, comitante Caeremoniario, reverentiam faciet ad Celebrantem, deinde genuflexionem aut reverentiam ad altare et ad Episcopum, et loco usitato secundam prophetiam, seu lectionem cantabit, tono epistolae.

90. Lectione cantata, iterabit genuflexiones aut reverentias, ut supra, et non osculans manum Episcopi aut Celebrantis, sibi reponet planetam plicatam, et sustinebit Celebranti Missale, ex quo is leget lectionem et tractum.

91. Absoluto cantu lectionis, ut supra, se sistet Episcopo cappellanus cum libro, et Episcopus sedens leget lectionem, tractum et *Munda cor meum* cum ultima passionis parte, stantibus Diaconis assistentibus.

92. Cantorum chorus hoc tempore cantabit tractum *Eripe me, Domine* etc.

93. Cantores passionis intrabunt in presbyterium, si fieri poterit, ex parte sacristiae, et consistent prope abacum. Cantor textus deferet librum. Antecedet eos Caeremoniarius, et sequentur tres clerici seu cappellani induti superpelliceo, qui sustinere eius librum debebunt. Si nullus alius erit in presbyterium ingressus, praeter principalem, animadvertent ut ingrediantur dum versus ultimus tractus cantabitur.

94. Quum Celebrans lectionem et tractum legerit, Subdiaconus tradet clerico Missale, quod ille ponet super altare in latere epistolae, cum cussino seu legili.

95. Quando ultimus versus tractus cantabitur, Cantores passionis prodibunt in medium, reverentiam ad Celebrantem, deinde genuflexionem ad altare et ad Episcopum conficient, neque osculantes manum Episcopi aut Celebrantis, procedent quo loco cantari solet evangelium. Praeibit Cantor textus, deinde qui turbarum partes agit, postremo qui Christi, sequentibus tribus cappellanis: loco supradicto, Cantor textus consistet in medio, qui Christi personam agit a dextris illius, qui turbarum a sinistris. Tres cappellani consistent adversum Cantores ipsos.

96. Tractu absoluto, Episcopus sibi detrahet caputium, assurget, et cum eo consurget totus chorus. Ministri consurgent et convenient ad Celebrantem; Diaconus tollet ei gremiale et mitram. Celebrans assurget et ascendet ad altare a latere; Presbyter assistens stabit a dextris a latere altaris, ut assistat ad librum; Diaconus stabit a dextris Celebrantis in gradu inferiori, et Subdiaconus in altero gradu inferiori a dextris Diaconi.

97. Cantores incipient ac prosequentur cantum passionis. Cappellani sustinebunt eis librum, quem identidem sibi ad invicem per manus tradent.

98. Celebrans leget passionem, conversus aliquantulum ad supradictos Cantores, et postquam passionem legerit, recitato *Munda cor meum*, eodem loco, et lecta ultima passionis parte, convertetur ad Cantores. Presbyter assistens consistet a sinistris Celebrantis in gradu inferiori, propius Celebranti, Diaconus in altero gradu, a sinistris Presbyteri assistentis, et Subdiaconus in altero gradu vel in plano, a sinistris Diaconi.

99. Antequam cantentur verba illa *tradidit Spiritum,* ponetur pulvinus super gradulum throni pro Episcopo, et alter in suppedaneo altaris ante Celebrantem.

100. Ad verba antedicta, omnes in genua procumbent, exceptis tribus cappellanis, qui librum sustinebunt Cantoribus passionis.

101. Assurgente Episcopo, consurgent omnes, et passionis Cantores prosequentur cantare passionem usque ad finem.

102. Passionis cantu absoluto, Cantor textus librum claudet et recipiet, atque ordine supradicto simul cum reliquis duobus

Cantoribus ac tribus cappellanis revertetur in sacristiam, ubi paramenta dimittet.

103. Episcopus sedebit, et caput operiet caputio cappae, cumque ipso sedebit chorus.

104. Celebrans ad faldistorium redibit, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale.

105. Diaconus accedet ad abacum, exuet planetam plicatam, et induet sibi stolam latiorem, librum evangeliorum accipiet, debitisque peractis reverentiis vel genuflexionibus, afferet ad altare ac ponet in media mensa: genuflectet in suppedaneo, et recitabit *Munda cor meum.*

106. Interim se sistent ante Celebrantem Subdiaconus cum acolythis, qui stabunt iunctis manibus, quoniam non deferuntur candelabra.

107. Diaconus assurget, et libro sumpto ex altari, genuflexionem aut reverentiam faciens ad Crucem, descendet a latere de altari, veniet ante Celebrantem, et ibit una cum Subdiacono a dextris ipsius, et cum acolythis.

108. Hoc tempore, apud abacum praesto erit Concionator.

109. Diaconus, Subdiaconus et acolythi reverentiam ad Celebrantem conficient, venient ante altare, deinde ante Episcopum, et respective exsequentur reverentiam aut genuflexionem, et consistent quo loco solet cantari evangelium.

110. Episcopus capiti detrahet caputium cappae, assurget, cumque ipso ceteri omnes.

111. Caeremoniarius gremiale et mitram tollet Celebranti, qui assurget et convertetur versus Diaconum: hic autem non thurificans nec signans librum aut seipsum, cantabit tono evangelii ultimam passionis partem *Post haec autem* etc.

112. Evangelii cantu peracto, Diaconus librum claudet, quem Subdiaconus tradet uni ex acolythis, atque iteratis, ut supra, reverentiis ac genuflexionibus, se recipient apud Celebrantem.

113. Post cantum ultimae partis passionis, Episcopus sedebit et caput operiet caputio.

114. Ministri redibunt cum debitis reverentiis ad Celebrantem, qui sedebit, et Diaconus ponet ei mitram et gremiale.

115. Post haec, Ministri recedent ad scamnum suum et sedebunt.

116. Concionator, comitante Caeremoniario, qui secum

habebit formulam Indulgentiarum, discedet de loco quo erit, salutabit Celebrantem, procedet ante altare, ac genuflectet, deinde ante thronum, et genuflectet ad Episcopum, ad thronum ascendet, genua flectet ante Episcopum, et neque osculans manum eius nec petens ab eo benedictionem, poscet tantummodo Indulgentias, dicens *Indulgentias, reverendissime Pater*, et Episcopus respondebit: * *Quinquaginta dierum* (si fuerit Archiepiscopus, concedet Indulgentiam centum dierum). Concionator cum Caeremoniario assurget, de throno descendet, genuflexionem iterabit ad Episcopum, deinde ad altare, et reverentiam etiam ad Celebrantem, si rursus ante eum transibit. Ascendet in pulpitum, et genuflexione facta versus altare ac versus Episcopum, omittens recitare *Ave, Maria*, exordietur statim sermonem, eoque absoluto, nudabit caput, et stans publicabit Indulgentiam, legens formulam, quae a Caeremoniario ei porrigetur.

117. Publicata Indulgentia, descendet de pulpito et redibit in sacristiam.

118. Ministri redibunt ante Celebrantem, eique facta reverentia, Diaconus tollet gremiale et mitram. Celebrans assurget, et cum Ministris ad altare procedet in latus epistolae, et consistent hoc modo: Presbyter assistens a latere altaris ex eadem parte epistolae, ut assistat Celebranti, Diaconus a tergo Celebrantis in primo gradu propius ipsum, et Subdiaconus in plano ante gradus post Diaconum.

119. Episcopus de capite dimittet caputium cappae, assurget, et cum eo totus chorus.

120. Caeremoniarius advertet ut pulvinum ponat pro Episcopo in gradulo cathedrae.

121. Celebrans iunctis manibus incipiet cantare in notis scriptis in Missali invitationem ad orationem, et post illam cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus geuua* et Subdiaconus *Levate*) manibus deinde expansis prosequetur tono feriali orationem respondentem invitationi (1).

122. Ad *Flectamus genua*, omnes genuflectent, ut supra, uno tantum genu, praeter Celebrantem et Presbyterum assistentem.

123. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti, monebit Ministros quando cantandum sit *Flectamus genua* ante orationes.

---

(1) De oratione *pro Romano Imperio* vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

124. Ad orationem *pro haereticis*, duo pluresve clerici extendent tapetum utendum in adoratione Crucis. Summitas seu caput tapeti ponetur super infimum gradum altaris in medio, et reliquum tapeti extendetur secundum planum presbyterii. Postea pulvinum cum velo albo ponent in capite tapeti super gradum altaris infimum, in commodum eorum, qui adorare Crucem debebunt.

125. Si altare esset orientale, advertatur quod articulo praecedenti, n. 111, traditum est.

126. Circa finem orationum, aderunt apud altare cantores duo, qui sustinebunt Missale vel librum, in quo notatum sit in cantu *Ecce lignum Crucis* etc.

127. Omnibus orationibus cantatis, Celebrans, reverentia facta ad Crucem, mitram per Diaconum resumet, et a latere ad faldistorium redibit cum Ministris.

128. Celebrans in faldistorio sedebit, et Diaconus tollet ei mitram, deinde adiuvantibus Diacono e Subdiacono dimittet planetam.

129. Hoc tempore sedebit Episcopus et chorus.

130. Presbyter assistens accipiet ex abaco librum vel Missale, quo usus erit Celebrans.

131. Postquam Celebrans dimiserit mitram, pileolum et planetam, medius inter Diaconum et Subdiaconum veniet ad latus posterius altaris in partem epistolae, in planum ante gradus, facie conversa ad populum. Subdiaconus adstabit ei sinistrorsum, et Presbyter assistens, adstans a latere versus sinistram, sustinebit ei Missale apertum. Duo cantores supradicti consistent post Celebrantem.

132. Diaconus, comitante Caeremoniario, ascendet ad altare a latere, et conscenso suppedaneo, faciet ad Crucem reverentiam vel genuflexionem, et Crucem ex altari accipiet.

133. Apponetur, si opus fuerit, scabellum gradatum a clerico, qui Diaconum ascendentem ac descendentem sustentabit, deinde scabellum praedictum amovebitur.

134. Accipiente Crucem Diacono, Episcopus caputium detrahet de capite, assurget, et cum ipso chorus universus.

135. Caeremoniarius animadvertet ponere pulvinum super gradulum cathedrae pro Episcopo.

136. Diaconus acceptam Crucem deferet reverenter ambabus manibus, videlicet sinistra infra Crucem et dextra iuxta pedem Crucifixi, nullam peragens reverentiam aut genuflexionem, descendet de medio graduum altaris, veniet

ad Celebrantem, tradet ei Crucem, et consistet a dextris eius.

137. Celebrans Crucem accipiet utraque manu, et elatam sustinebit ante pectus : adiuvante Caeremoniario aut Diacono, deteget summitatem usque ad partem transversam, ac tono in Missali indicato cantabit *Ecce lignum Crucis*, et duo cantores prosequentur cantare *in quo salus mundi pependit;* Chorus autem respondebit *Venite, adoremus.* His verbis genuflectent omnes, excepto Celebrante : Presbyter etiam assistens, qui librum sustinebit Celebranti, claudet librum, et in genua procumbet.

138. Cantatis verbis *Venite, adoremus,* consurgent omnes, et Celebrans cum Ministris, ut supra, ascendet ad altare quo loco legitur epistola, et adiuvante Diacono aut Caeremoniario, deteget brachium dexterum Crucis cum brachio dextero cumque capite imaginis Crucifixi, et cantabit, ut antea, *Ecce lignum* etc., vocem efferens hemitonio, et ab omnibus genuflectetur eodem modo, ut supra.

139. Deinde ipse Celebrans cum Ministris transibit in medium altaris, et in totum detecta, adiuvante Diacono aut Caeremoniario, ut supra, Cruce, vocemque attollens altero hemitonio, cantabit, ut prius, *Ecce lignum Crucis* etc., omnesque in genua procumbent.

140. Post verba *Venite, adoremus*, ad tertiam adorationem, omnes genibus flexis manebunt.

141. Unus Celebrans, comitante Caeremoniario, descendet de altari et deferet Crucem ad pulvinum praeparatum cum tapeto violaceo in presbyterio, ibique consistet, Crucem flexis genibus deponet super pulvinum, ac si necesse fuerit, Crucem eandem in utraque extremitate ligabit taeniis.

142. Cruce in pulvino posita, assurget Celebrans, et ceteri omnes cum eo.

143. Celebrans genuflexionem ante Crucem conficiet, et ad faldistorium redibit. Ministri, qui genuflexi erant in suppedaneo altaris, consurgent una cum Celebrante, genuflexionem cum eo conficient ad Crucem, obviam illi venient, et ad faldistorium deducent eum. Presbyter assistens recedet, et librum tradet clerico, qui ad abacum referet illum.

144. Episcopus sedebit et caputio cappae cooperiet caput.

145. Cubicularius Episcopi, habitu urbano indutus, comitantibus clericis quatuor, accedet ad thronum, faciet genuflexionem versus Crucem, dein ante thronum, priusquam illuc

ascendat. Conscenso autem throno, genuflectet ante gradulum, et quatuor praedicti clerici attollent cappae episcopalis fimbrias, quibus tegent cubicularium, calceos Episcopo detrahentem.

146. Clerici et cubicularius, detractis Episcopo calceis, recedent in latus sinistrum throni extra gradus throni ipsius.

147. Eodem tempore, Celebranti in faldistorio sedenti detrahentur calcei a cubiculario suo, idque etiam facient Canonici in suis stallis et sacri Ministri apud scamnum suum (1).

148. Clericus unus ponet a dextra Crucis lancem vel pelviculam ad excipiendas oblationes. Non decet Diaconos assistentes dimittere calceos in throno, et excalceatos comitari Episcopum ad Crucis adorationem, ideoque se gerent, ut infra.

149. Quum Episcopus dimiserit calceos, assurget de throno, descendet vel per mediam illius partem vel a latere, iuxta positionem throni eiusdem, eumque comitabuntur Diaconi assistentes. Ipse sibi partem anteriorem cappae manibus sustinebit elatam, ut libere incedere possit, nec pars posterior ab ullo sustentabitur, ita ut tractet ipsam super pavimentum.

150. Episcopus, ad extremitatem inferiorem tapeti progressus, capiti detrahet caputium cappae, et pileolum quoque, si illo utetur. Diaconi assistentes recedent: Episcopo deinde, paracta adoratione, obviam venient ad tapeti principium versus Crucem.

151. Statim ac Episcopus de throno surget, iturus ad adorationem, consurget clerus in choro. Eodem tempore, cantorum chorus incipiet cantare improperia; quae prosequetur toto adorationis tempore.

152. Progressus, ut supra diximus, ad extremitatem tapeti, Episcopus, uno comitante Caeremoniario, qui sustentabit eum in genuflectendo, si opus erit, genua submittet ac brevi tempore orabit ante Crucem; tum assurget, ac procedens ulterius, genuflectet iterum in medio tapeto et orabit, ut supra; rursus assurget, procedet ante Crucem, genua submittet, brevi orabit ac devote osculabitur Crucifixum. Bursam cum oblatione a Caeremoniario acceptam deponet in lancem.

153. Assurget Episcopus, genuflexionem ad Crucem faciet genu dextero, recedet extra tapetum, ubi Diaconi assistentes

(1) Vide notam ad n. 127, pag. 477.

praesto erunt, sibi reponet pileolum, caput operiet caputio cappae, et ad thronum revertetur.

154. Diaconi assistentes, Episcopum ad thronum comitati, reverentiam ad Episcopum conficient, de throno descendent, et se recipient in chorum ad stallum suum, ubi calceos sibi deducent.

155. Reverso ad thronum et in ipso sedente Episcopo, cubicularius cum clericis revenient ante ipsum, eademque methodo ac supra, cubicularius ei reponet calceos. Post haec, clerici et cubicularius ad locum suum se recipient.

156. Advertatur, ut clericus quispiam detegat Crucem processionalem sive archiepiscopalem, utque detegantur ceterae Cruces, quae aderunt in altaribus ecclesiae.

157. Quando Episcopus de adoratione Crucis redibit ad thronum, Celebrans, comitante Caeremoniario, discedet de faldistorio, veniet ad extremitatem tapeti, adoraturus Crucem ; eodemque tempore incipient proficisci de stallis suis Dignitates et Canonici, ad Crucem adorandam.

158. Curabitur, ut duo Canonici seniores seu primae duae Dignitates Capituli adsint in loco indicato, quando illuc adveniet Celebrans.

159. Celebranti, quum illuc advenerit, proximabunt a lateribus duae Dignitates seu Canonici seniores, et Crucem adorabunt eodem modo, quo Episcopus fecerit.

160. Ut actio ista tam boni exempli ac documenti peragatur ordine debito, observabitur quod traditum est articulo praecedenti, n. 129.

161. Ordo, quo clerus procedet ad Crucis adorationem, erit sequens :

162. Post Episcopum accedet Celebrans, medius inter duas Dignitates seu Canonicos seniores, qui una cum Celebrante adorabunt Crucem. Tum reliquae Dignitates, si quae aderunt. Ministri altaris, si fuerint Canonici, videlicet, Presbyter assistens in medio, Diaconus a dextra, Subdiaconus a laeva, ac tam Presbyter assistens, quam Subdiaconus non dimittent paramenta (1). Canonici ex ordine Presbyterorum. Canonici Diaconi assistentes. Reliqui Canonici ex ordine Diaconorum. Canonici ex ordine Subdiaconorum. Si numerus alicuius gradus

(1) Ut Ministri sacri paramenta dimittant, nequaquam a Caeremoniali praescribitur. Presbytero assistenti, si esset Canonicus, rochetum tantummodo superesset, quo habitu non licet uti sine altero indumento. A.

Canonicorum dispar esset, non ibunt terni in ultimo loco, sed ultimus unius incedet cum primo alterius ordinis, ut ex. gr. si numerus Canonicorum Presbyterorum esset dispar, ultimus Presbyter ibit cum primo Canonico Diacono, et sic de ceteris. Ratio est, quod in hac functione Canonici non induunt paramenta sacra, ut fit cum celebrat Episcopus, ideoque nulla exstat dissimilitudo in vestium sacrarum qualitate. Si autem in fine dispar esset numerus, ultimi ibunt terni, itemque in coetibus sequentibus. Post Canonicos accedent ad adorationem sacri Ministri, nisi fuerint Canonici, deinde Beneficiarii, Mansionarii, clerici seminarii, Magistratus, nobiles laici, familiares nobiles Episcopi, et populus, exclusis prorsus mulieribus. Eunte autem ad adorationem populo, curabitur ut nulla oriatur perturbatio.

163. Celebrans, Cruce, ut supra, adorata, redibit ad faldistorium, in quo sedebit, et immediate a cubiculario reponentur ei calcei.

164. Ministri sacri, nisi fuerint Canonici, obviam procedent Celebranti de adoratione redeunti: Diaconus ei reponet planetam, pileolum, mitram et gremiale super genua. Sin autem erunt Canonici, nec parati essent praestando hoc officium Celebranti, supplebitur a Caeremoniario.

165. Canonici ad subsellia sua se recipient, sibique reponent calceos.

166. Diaconi assistentes, Cruce adorata, recedent ad stallum suum, ibique calceis sibi repositis, redibunt in thronum ad assistentiam Episcopi.

167. Item Ministri, revertentur ad scamnum suum, sibi rursus inducent calceos, et accedent ad Celebrantem, ut infra.

168. Reversis in thronum Diaconis assistentibus, se sistet Episcopo cappellanus a libro, qui sustinebit ante eum Missale apertum, ex quo cum Diaconis supradictis Episcopus ipse leget improperia (1).

169. Celebrans, quando ipsi adstabunt a lateribus Ministri, leget cum eis improperia e Missali, quod clericus unus sustinebit. Presbyter assistens aderit prope Subdiaconum, ut indicet Episcopo quae sint legenda.

170. Dum fiet adoratio Crucis, octo Beneficiarii, seu Mansionarii, qui superpelliceo induti sine pluviali delaturi erunt baldachinum in processionem, postquam Crucem adoraverint,

(1) Vide adnotationem, n. 134 articuli praecedentis subiectam. A.

recedent in sacristiam, dimissoque habitu chorali, induent sibi superpelliceum, et accedent ad sacellum, in quo expositum erit SS. Sacramentum.

171. Octo cappellani seu clerici, intorticia in processionem delaturi, postquam adoraverint Crucem, venient in sacellum, ubi asservabitur SS. Sacramentum, ibique accensis intorticiis, consistent genibus flexis a lateribus altaris, quaterni ex utraque parte.

172. Duo thuriferarii accipient thuribula cum naviculis, deferent illa in sacristiam, ignem in eis aptabunt, et praesto erunt apud sacellum SS. Sacramenti in latere epistolae, quando illuc erit adventura processio.

173. Advertet Sacrista, ut de medio praedicti sacelli removeatur faldistorium seu genuflexorium, quo usus erit Episcopus in accessu ad ecclesiam, utque vacuum a populo idem sacellum sit, quando illuc accessura processio erit.

174. Ipse Sacrista aderit in sacello antedicto, quo tempore illuc adveniet Episcopus, ut aperiat urnam seu custodiam, in qua custodietur SS. Sacramentum.

175. Lectis ab Episcopo et a Celebrante improperiis, respectivi eorum cappellani a libro secedent, et Missalia in abacis relinquent.

176. Prope abacum, qui situs erit a latere throni, sub finem adorationis aderunt clerici quatuor et cappellanus a mitra, ministraturi paramenta Episcopo. Aderit etiam cubicularius Episcopi, cappam excepturus quum tempus erit.

177. Sub finem adorationis Crucis, duo acolythi accendent sex cereos altaris, alteros in abaco, et cereos sive intorticia posita in candelabris ad tribunam seu ingressum presbyterii.

178. Diaconus cum Subdiacono, postquam Celebrans legerit improperia, facta ad ipsum reverentia, deinde genuflexione ad Crucem, ascendent ad altare, et explicabunt tobaleam, quae principio ab acolythis posita fuerat complicata super mensam. Descendent de altari, et genuflexionibus iteratis ad Crucem, reverentia ad Celebrantem, Subdiaconus perget ad scamnum et sedebit; Diaconus autem veniet ad abacum, ubi acceptam bursam cum corporali et purificatorio, afferet cum reverentiis ac genuflexionibus, ut supra, ad altare, corporale explicabit in medio, ponet bursam in latere evangelii iuxta candelabra, et purificatorium a dextra corporalis, tum facta ad Crucem genuflexione, descendet a latere ad scamnum, ibique sedebit.

179. Presbyter assistens, sumpto ex abaco Missali cum cussino seu legili pro Celebrante, sequetur Diaconum, afferet librum ad altare in cornu evangelii, ibique eum aperiet, et genuflexione facta ad Crucem, revertetur a latere ad scamnum et sedebit.

180. Crucis adoratione peracta, Ministri consurgent et accedent ad Celebrantem. Presbyter assistens et Subdiaconus consistent prope sinistram Celebrantis. Diaconus, comitante Caeremoniario, reportabit ad altare Crucem, ut infra.

181. Quando Diaconus ibit ad accipiendam e pulvino Crucem, Episcopus capiti detrahet caputium cappae, et assurget. Cum eo consurget etiam chorus. Caeremoniarius ponet super gradulum cathedrae pulvinum, in quo Episcopus genuflectet.

182. Caeremoniarius assistens Celebranti, tollet ei gremiale et mitram, deinde prope latus dexterum faldistorii ponet pulvinum, in quo genuflectet Celebrans.

183. Aderit clericus cum scabello gradato, si opus fuerit Diacono ad Crucem in basi reponendam.

184. Diaconus, comitante, ut supra, Caeremoniario, accedet ad Crucem, procumbet in genua, solvet taenias, quibus erat firmata in pulvino, accipiet eam reverenter utraque manu, assurget, nullamque faciens reverentiam, illam referet ad altare et imponet basi, in qua prius erat.

185. Statim ac Diaconus Crucem accepturus genuflectet, omnes in genua procumbent, non excepto Episcopo nec Celebrante.

186. Reposita a Diacono super altare Cruce, consurgent omnes, et sedebunt denuo.

187. Praesto erunt clerici duo, vel familiares nobiles Celebrantis pro lotione manuum.

188. Diaconus, Cruce in sua basi reposita, genuflexionem in suppedaneo faciet ante Crucem, et a latere redibit ad Celebrantem, cui reponet mitram.

189. Sedente, ut supra, Episcopo, distribuentur clericis paramenta, quae ad thronum afferentur. Cubicularius Episcopi ascendet ad thronum, et consistet prope secundum Diaconum assistentem cappam recepturus.

190. Dum Episcopi paramenta distribuentur, Celebrans lavabit manus.

191. Subdiaconus accepturus Crucem processionalem, dimittet manipulum.

192. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et

cubiculario, dimittet cappam, quam cubicularius recipiet et in sacristia complicabit, repositurus illam Episcopo in fine Officii. Advertet idem cubicularius, ut post receptam Episcopi cappam, expediat vestis episcopalis extremitatem posteriorem.

193. Canonici hac die non efficient circulum, cum parabitur Episcopus.

194. Episcopus parabitur a Diaconis assistentibus amictu, stola, pluviali nigro et formali simplici: a Diacono autem primo assistente imponetur ei mitra simplex.

195. Presbyter assistens Celebranti remanebit ad altare, in plano lateris evangelii, ut deinceps Celebranti assistat ad librum.

196. Ordinabitur processio ad sacellum, in quo erit expositum SS. Sacramentum, ordine sequenti (1):

197. Clavigeri, sive claviger ecclesiae; Subdiaconus ad altare ministrans, qui dimisso manipulo, ut supra dictum est, accipiet Crucem processionalem iam detectam, et incedet medius inter duos acolythos gestantes candelabra, accensis cereis; cantores; clerici seminarii; Mansionarii seu Beneficiarii; Canonici, bini; Dignitates, ut supra; Celebrans, cuius sinistrae adstabit Diaconus, et prope Diaconum incedet clericus, recepturus mitram Celebrantis; Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt; cappellanus a mitra et caudatarius; familiares nobiles Episcopi, si aderunt. Si Ordinarius esset Archiepiscopus, Subdiaconus cum acolythis locum sument ante Canonicos, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum.

198. Omnes illi, qui in processionem incedent, * excepto Subdiacono cum acolythis, exeuntes de presbyterio, genuflexionem uno genu conficient ante Crucem altaris maioris. Celebrans de faldistorio proficiscetur, et ante altare mitra nudabitur a Diacono, genuflexionem faciet ad Crucem altaris, rursus cooperietur mitra a Diacono, et suum locum in processione occupabit. Episcopus de throno descendet, et ante altare quum venerit a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, genuflectet ad Crucem, et reposita ipsi mitra a primo Diacono assistente, in processionem incedet.

---

(1) In Caerem. Epp., lib. II, cap. XXVI, n. 13, non praescribitur, ut ante Crucem processionalem praecedat thuribulum cum thure benedicto. A. — Nos tamen putamus id fieri debere, ex Caeremonialis locutione (loc. cit.): « ordinatur processio, prout ibi dicitur », scilicet, cap. XXV, n. 29: « Episcopus... imponit thus in thuribulum, more solito... ».

199. Quum ad sacellum, in quo expositum erit SS. Sacramentum, pervenerit processio, ita disponetur, ut possit facile rursus ordinari, quocirca, qui primi in processionem incedent, restabunt propius ingressum. Id intelligi volumus ratione habita numeri cleri et loci capacitatis, namque fiet ut magis expediet.

200. Unusquisque, ad sacellum perveniens, excepto Subdiacono gestante Crucem * et acolythis, genuflexionem utroque genu cum socio conficiet ad SS. Sacramentum, locum deinde suum occupabit, ubi procumbet in genua; discedens autem iterabit genuflexionem utroque genu.

201. Duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis aderunt prope latus epistolae; Subdiaconus cum Cruce et acolythi cum candelabris consistent iuxta ingressum sacelli; si tamen Ordinarius erit Metropolitanus, consistent apud altare a latere evangelii: Mansionarii seu Beneficiarii, superpelliceo induti, qui delaturi erunt baldachinum, restabunt in aditu sacelli, quo clerici duo transferent baldachinum hastile, statim ac Episcopus intraverit in sacellum; cappellani octo numero, qui superpelliceo induti gestabunt intorticia ardentia e cera alba, genuflectent quaterni ex utraque parte, in lateribus altaris, et animadvertent, ita se disponere, ut nullo impedimento sint actionibus ad altare peragendis; Canonici consistent circum altare, stantibus prope Episcopum senioribus; Celebrans ad altare appropinquans nudabitur mitra et pileolo a Diacono; progressus autem ante altare, genuflexionem utroque genu faciet ad SS. Sacramentum, et recedet in latus epistolae, ubi genuflectet super pulvinum positum in infimo gradu ex eodem latere altaris; Episcopus incedet tres quatuorve passus longe a Celebrante, et appropinquanti ad altare secundus Diaconus assistens tollet mitram et pileolum; progressus autem ante altare, genuflexionem in pavimento faciet ad SS. Sacramentum utroque genu, non adhibito pulvino; tum assurget ac genuflectet super pulvinum, in medio infimo gradu praeparatum.

202. Accedet ad altare Canonicus Presbyter assistens, qui in hac functione fungetur officio suo in ministrando tantum Episcopo incensum.

203. Genuflexo ante altare Episcopo, Sacrista, indutus superpelliceo et stola nigra circa collum, ascendet ad altare, et aperiet custodiam in qua custodietur SS. Sacramentum.

204. Episcopus brevi tempore orabit, assurget, ac ministrante Presbytero assistente imponet incensum in utrumque thuribulum, sine benedictione. Diaconus primus assistens in hac actione sublevabit fimbriam dexteram pluvialis Episcopi. Rursus genuflectet Episcopus, eique tradito thuribulo a Presbytero assistente, triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum. Diaconi assistentes eius fimbrias pluvialis attollent.

205. Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti: qui, eodem thuribulo tradito thuriferario, redibit ad locum suum inter Canonicos.

206. Caeremoniarius humeris Episcopi imponet velum humerale albi coloris, quod ei firmabitur taeniis ante pectus a primo Diacono assistente (1).

207. Quum velum humerale Episcopo impositum erit, Celebrans ascendet ad altare, et cum debitis genuflexionibus e custodia educet utraque manu SS. Sacramentum, apponens dexteram infra cuppam Calicis, sinistram pedi, et convertetur versus Episcopum.

208. Si difficile aut incommodum Celebranti esset de custodia educere SS. Sacramentum, poterit id fieri per Sacristam, qui deponet illud super altare, eoque casu Celebrans acceptum ex altari Sacramentum tradet Episcopo.

209. Episcopus profunda reverentia Sacramentum salutabit, Calicem sinistra ad nodum accipiet, dexteram imponens Patenae, et assurget. Diaconi assistentes extremitatibus veli humeralis cooperient SS. Sacramentum.

210. Celebrans, Calice tradito Episcopo, genuflectet in suppedaneo, assurget, ac descendet de latere epistolae, ut locum suum in processione resumat.

211. Statim ac Episcopus acceperit SS. Sacramentum, cantores cantu gregoriano vel polyphono (2) cantare incipient hymnum *Vexilla regis prodeunt*, quem cantare prosequentur toto processionis tempore.

212. Ordinabitur per ecclesiam processio, quae proficiscetur ad altare maius per navem primariam, ordine sequenti: Claviger, seu clavigeri ecclesiae. Subdiaconus cum Cruce, medius inter acolythos gestantes candelabra, ardentibus cereis. Cantores. Clerici seminarii. Mansionarii seu Beneficiarii. Canonici.

---

(1) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

(2) Caerem. Epp., lib. II, cap. XX, n. 4.

Dignitates. Celebrans capite nudato adstante eius sinistrae Diacono, et prope Diaconum incedente clerico a mitra. Cappellani octo cum accensis intorticiis, quae dextra sustinebunt qui dextrorsum, sinistra qui sinistrorsum incedent. Duo thuriferarii cum thuribulis, qui, haec leviter agitantes, adolebunt SS. Sacramentum. Episcopus subibit umbraculum, cuius hastas sustentabunt Beneficiarii superpelliceo induti, et medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent, gestabit SS. Sacramentum. Sequetur cappellanus caudatarius, qui syrmam Episcopo sustinebit, alter cappellanus deferens mitram, postremo familiares nobiles Episcopi. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, praeferetur Crux ante Canonicos, ut superius traditum est.

213. Quum ventum erit in presbyterium, acolythi candelabra deponent in abaco, et in genua procumbent; Subdiaconus Crucem collocabit quo loco erat ab initio, redibit ad abacum, manipulum sibi reponet in brachio sinistro, et subsistet apud altare in plano lateris epistolae, ut se adiungat Celebranti. Unusquisque de clero ad stallum suum se recipiet; cappellani seu clerici cum intorticiis disponentur quaterni ex utraque parte a lateribus altaris, ibique genibus flexis manebunt donec super altare aderit SS. Sacramentum. Nemo de clero, qui in presbyterium ingredietur, genuflexionem faciet ad Crucem altaris, ob reverentiam quae SS. Sacramento debetur. In ingressu presbyterii removebitur baldachinum, quod sumptum a clericis duobus applicabitur parieti ecclesiae, vel referetur in sacristiam. Mansionarii seu Beneficiarii superpelliceo induti, qui sustentaverint umbraculum hastile, genuflectent in plano presbyterii. Thuriferarii accedent ad latera altaris, caventes ne suo loco impediant actiones, quae sequentur. Diaconus, comitatus Celebrantem, procedet ad infimum gradum altaris in latus epistolae, ubi iam aderit Subdiaconus, ibique genuflectet.

214. Quando Episcopus pervenerit ad altare, Celebrans convertetur ad eum, genua flectet in plano, et SS. Sacramentum adorabit, atque accepto de manibus eius Sacramento, consurget, tum exspectabit dum Episcopus in plano unico genu Sacramentum adoret (1).

215. Diaconi assistentes tollent de humeris Episcopi, * qui genua super pulvino in infimo gradu submiserit, velum hu-

(1) S. R. C., n. 4198, XIV.

merale, quod a clerico aliquo portabitur ad abacum. Prope Episcopum aderit etiam Presbyter assistens, incensum ei ministraturus, ut infra.

216. Celebrans SS. Sacramentum afferet ad altare, ponetque in medio super corporale, iterabit genuflexionem versus latus suum dextrum, ne tergum vertat Episcopo, descendet a latere de altari et veniet ad genuflectendum inter Diaconum et Subdiaconum in latus epistolae, super pulvinum in infimo gradu ipsi praeparatum.

217. Genuflexo Celebrante, ascendet ad altare Diaconus, genuflexionem ad SS. Sacramentum faciet a latere, ne tergum vertat Episcopo, expediet taeniam, qua nodo Calicis firmatum erat velum, velumque ipsum expandet diligenter, ne moveatur Patena Calici imposita. Tum, genuflexione iterata, ad Celebrantis dexteram reveniet.

218. Episcopus assurget, et incensum, ministrante Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum unum, a thuriferario stante praesentatum. Episcopus ponet incensum sine benedictione. genuflectet rursus, et accepto a Presbytero assistente thuribulo, triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum. Diaconi assistentes, genuflexi infra gradum infimum a lateribus Episcopi, sublevabunt eius fimbrias pluvialis (1).

219. Thurificato SS. Sacramento, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, assurget, genuflexionem ad Sacramentum utroque genu peraget in pavimento ac sine pulvino, et imposito ei * pileolo ac mitra a primo Diacono assistente, revertetur ad thronum. Presbyter assistens euntem ad thronum Episcopum sequetur, et consistet a dextris eius: sequetur etiam Caeremoniarius cum thuribulo et navicula.

220. Clerus in choro manebit genibus flexis, quamquam Episcopus in thronum redierit.

221. Alter ex thuriferariis revertetur in sacristiam, et deponet thuribulum.

222. Interim a clericis duobus ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus.

223. Episcopo, quum in thronum ascenderit, incensum ministrabit Presbyter assistens, eique praesentabit thuribulum Caeremoniarius. Episcopus stans et cum mitra incensum in thuribulum imponet, sine benedictione. Deinde extrahetur ei mitra a secundo Diacono assistente, et pileolus a primo.

---

(1) Vide notam ad n. 165, pag. 429.

224. Hoc ipso tempore, Celebrans ascendet ad altare cum Ministris, et iunctim conficient genuflexionem ad SS. Sacramentum. Presbyter assistens Celebranti, adstabit a sinistris eius, indicans ipsi e Missali quid faciendum aut recitandum sit; Diaconus adstabit Celebranti dextrorsum. Subdiaconus a dextris Diaconi. Quando ad altare ascendet Celebrans, acolythus unus afferet illuc pelviculam cum ampullis vini et aquae.

225. Si adhiberetur Calix diversus ab illo, in quo fuerat custoditum SS. Sacramentum, Subdiaconus accipiet ex abaco Calicem cum purificatorio, Patena et palla, eumque afferet ad altare. Hoc casu, acolythus cum ampullis sequetur Subdiaconum.

226. Clericus alter in promptu habebit vasculum vitreum aquae plenum pro digitorum purificatione, si opus fuerit, et afferet illud ad altare.

227. Itaque, stante ad altare Celebrante, Diaconus tollet de Calice velum, quod referetur ad abacum; accipiet deinde Patenam, quam dextera sustinebit, et a Calice amovebit pallam. Celebrans, accepto cochleari, in quo aderit s. Hostia, vel Calice, Hostiam ipsam, quin tangat, ponet super Patenam a Diacono sustentam. Si ad illam extrahendam opus esset ut contingeret ipsam, digitos in vasculo purificabit, et absterget purificatorio.

228. Diaconus sine osculis Patenam cum Sacramento tradet Celebranti, qui sumpta Patena utraque manu, ponet Sacramentum super corporale, nullum faciens Crucis signum, et Patenam relinquet super corporali a dextris suis.

229. Postea Diaconus accipiet Calicem, et aliquantulum vini infundet in illum; Subdiaconus infundet duas tresve guttas aquae, ut in aliis Missis, quin benedictionem a Celebrante petat. Celebrans aquam non benedicet, nec dicet orationem consuetam *Deus, qui humanae* etc.

230. Diaconus Calicem tradet Celebranti, qui sine ullo Crucis signo collocabit illum super corporale, ut in aliis Missis, et Diaconus eundem palla cooperiet.

231. Subdiaconus cum debitis genuflexionibus transibit ad sinistram Celebrantis, propter altaris thurificationem, ut infra.

232. Postquam Episcopus incensum in thuribulum ingesserit, Caeremoniarius redibit ad altare cum thuribulo eodem, et subsistet in latere epistolae.

233. Presbyter assistens Episcopo redibit in chorum ad locum suum, functus iam officio suo in hac functione.

234. Primus Diaconus assistens reponet pileolum et mitram Episcopo, qui medius inter Diaconos assistentes, fimbrias pluvialis eius sustentantes, de throno descendet ad faldistorium ante altare. Ibi secundus Diaconus assistens mitram et * primus pileolum tollet Episcopo, postquam genua flexerit in faldistorio (1), super quo extendetur eius pluviale; cum Episcopo genuflectent sui Assistentes et cappellani.

235. Calice, ut supra, posito super altare et contecto, Caeremoniarius tradet thuribulum Diacono, hic Celebranti, sine osculis, Celebrans adolebit Oblata, Crucem et altare, ut in aliis Missis solemnibus, advertens tamen ut genuflexionem faciat ad SS. Sacramentum, siquando Crucem salutare deberet. Recitabitur a Celebrante (2) *Incensum istud* etc., *Dirigatur* etc. Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris planetam Celebrantis ex parte posteriori attollent.

236. Interim in promptu erunt Ministri lotionis pro Celebrante.

237. Thurificato altari, Celebrans thuribulum Diacono tradet, dicens *Accendat in nobis* etc. Diaconus restituet thuribulum Caeremoniario, et hic thuriferario, qui referet illud in sacristiam, siquidem in functione ista amplius illo opus non est.

238. Thurificationis tempore, Presbyter assistens Celebranti amovebit ab altari Missale cum cussino, et peracta thurificatione reponet illud, restans prope Missale, ut supra dictum est.

239. Celebrans de altari descendet, et in latere epistolae, extra altare, lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo*, Diaconus et Subdiaconus sustinebunt ei mantile: aquam nobilis familiaris ministrabit, in cuius defectu clericus supplebit.

240. Celebrans, lotis abstersisque manibus, redibit ad altare, Diaconus stabit a tergo eius super gradum proximum suppedaneo; Subdiaconus autem a tergo Diaconi super gradum infimum, vel in plano altaris ante gradus.

241. Reversus ad medium altare Celebrans genuflexionem faciet ad SS. Sacramentum, quod facient etiam Ministri loco superius indicato.

242. Celebrans, inclinatus et iunctis manibus super altare, dicet orationem *In spiritu humilitatis* etc., postea genuflectet

---

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.

(2) Vide notam ad n. 247, pag. 517.

ad Sacramentum, et conversus aliquantulum super dexteram suam, non complens circulum, manibus expansis dicet *Orate, fratres, ut meum* etc. Subdiaconus non respondebit *Suscipiat Dominus* etc. (Si altare fuerit ad orientem versum, Celebrans non convertetur ad populum). Celebrans, iterata genuflexione, cantu feriali subiunget *Oremus. Praeceptis salutaribus* etc., iunctis manibus, tum *Pater noster* manibus expansis et cantu feriali. Responso a choro *Sed libera nos a malo*, dicet secrete *Amen*. Prosequetur deinde iunctis manibus et voce intelligibili *Libera nos* etc. (1), nec se signabit ad illa verba *Da propitius pacem* etc.

243. In fine orationis huius, Diaconus accedet ad dexteram Celebrantis et genuflectet in margine suppedanei a dextris Celebrantis, Subdiaconus autem suo loco super gradum altaris.

244. Completa praedicta oratione, Celebrans genuflexionem faciet, dextera Patenam accipiet, eique imponet s. Hostiam. Postea sinistra Patenam, dextera s. Hostiam accipiet, quam elatam supra Patenam sustinebit, et s. Hostiam dextera aliquantulum elevabit, ita ut conspici possit a circumstantibus. In hac elevatione nec Diaconus attollet eius planetam, nec thurificabitur Sacramentum, nec pulsabitur crotalum (2).

245. Dum Celebrans inclinabit s. Hostiam, consurgent Subdiaconus, Diaconus et Presbyter assistens. Hic redibit ad Missale, Diaconus statim deteget Calicem, Subdiaconus perget stare loco suo.

246. Celebrans non reponens Hostiam super Patenam aut super corporale, neque ullam aliam faciens genuflexionem, demittet illam super Calicem, et relinquens sinistra Patenam ante pedem Calicis, dividet Hostiam trifariam, ut in aliis Missis, binas partes maiores ponet in Patena, particulam autem merget vino intra Calicem, nullum faciens Crucis signum nullumque proferens verbum. Diaconus Calicem rursus cooperiet; Celebrans cum Diacono genuflectent ad Sacramentum.

247. Post haec, Celebrans, manibus super altare iunctis, dicet orationem *Perceptio Corporis tui* etc. Genuflectet post orationem, accipiet Patenam cum s. Hostia, dicens *Panem coelestem* etc., ac pectus ter percutiens, dicet etiam tribus vi-

---

(1) In tono orationis Missae ferialis, cui chorus respondebit *Amen* (Rubr. Missal., hoc loco).

(2) Vide notam ad n. 183, pag. 487.

cibus *Domine, non sum dignus*. Deinde, se Sacramento signans, dicet *Corpus Domini nostri* etc., et communicabit (1).

248. Non ascendet Subdiaconus ad dexteram Diaconi (2), sed eo tempore accedet ad altare acolythus unus cum ampullis vini et aquae in pelvicula. In promptu etiam erunt Ministri lotionis.

249. Quum Celebrans communicaverit, Diaconus deteget Calicem, et genuflexione facta a Celebrante ac Ministris, Celebrans fragmenta de corporali colliget Patena, et ponet intra Calicem, atque ita, si adhibitum fuerit cochleare in Calice ad reponendam s. Hostiam, abstergetur diligenter a fragmentis, quae a Celebrante immittentur in Calicem. Postea Celebrans accipiet Calicem, nec se signans, nec formulam ullam proferens, se communicabit particula s. Hostiae, et vino, quod erit in Calice. *Tum reponetur ei pileolus.

250. Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucem, eique reposita a primo Diacono assistente mitra* cum pileolo, redibit in thronum, et sedebit.

251. Consurgent cappellani cum intorticiis, et euntes ante altare, genuflexionem ad Crucem et ad Episcopum conficient, et revertentur in sacristiam.

252. Chorus etiam consurget, et sedebit stallo quisque suo.

253. Praesto erunt apud thronum clerici, recepturi paramenta Episcopi, et cubicularius cum cappa.

254. Celebrans, non abscedens de medio altari, digitos vino et aqua purificabit super Calicem, infundente vinum et aquam Diacono,* manente suo loco Subdiacono. Celebrans ablutionem sumet, nihil dicens.

255. Acolythus reportabit ampullas ad abacum, et Subdiaconus ascendet in cornu evangelii, absterget Calicem, et superposito purificatorio, Patena, palla et corporali intra bursam, referet haec omnia ad abacum, exsequens hanc actionem celeriter.

256. Diaconus mitram imponet Celebranti, qui in latere epistolae lavabit manus. Presbyter assistens cum Diacono sustinebunt ei mantile.

---

(1) Notentur quae in Caerem. Epp., lib. II, cap. XXVI, n. 20, leguntur: « Tunc secrete (Celebrans) ut alias dicit *Perceptio Corporis* etc., *Panem coelestem* etc. et *Domine, non sum dignus* etc., et continuat *Corpus Domini* etc. » A. — Decr. S. R. C., n. 4198, XVIII, ait: « Tono ad Missam solemnem ordinariam consueto ».

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

257. Postea Diaconus tollet mitram Celebranti, descendet ad abacum, stolam latiorem dimittet, resumet planetam plicatam, et redibit ad Celebrantem.

258. Presbyter assistens admovebit ad medium altaris Missale cum cussino.

259. Celebrans redibit ad medium altaris, et iunctis manibus atque inclinatus, dicet (1) *Quod ore sumpsimus* etc.

260. His peractis, Celebrans de altari descendet, medius inter Ministros, et una cum ipsis genuflexionem conficiet ad Crucem. Tum Diaconus reponet ei mitram, et facta respective reverentia vel genuflexione ante Episcopum, praecedentibus clericis, quo ordine processit ad altare, redibit in sacristiam, ubi sacras vestes dimittet.

261. Profecto Celebrante, ascendent ad thronum clerici, Diaconi assistentes exuent Episcopum paramentis, quae reponentur super abacum, in quo erant ab initio.

262. Quum Diaconi assistentes exuerint Episcopum, reponent ei cappam, adiuvante cubiculario, qui advertet alligare extremitatem posteriorem vestis talaris.

263. Cappa Episcopo reposita, Diaconi assistentes salutabunt eum, et se recipient in chorum ad subsellia sua, functi in hac functione officio assistentiae. Acolythi ex altari et ex abaco sacram supellectilem in functione adhibitam auferent, et in sacristiam reportabunt.

264. Caeremoniarius cappam Episcopo explicabit, et recitabuntur Vesperae, observando ritum praescriptum, pag. 433, n. 202, libri huius.

265. Si nullus sermo, seu sacra concio post evangelium habita fuerit, quando in fine Vesperarum Episcopus ad faldistorium descendet pro recitando *Miserere*, accedet ad Episcopum Presbyter assistens, qui post orationem *Respice* etc., assurgens, convertetur ad populum, et Indulgentiam publicabit, legens alta voce formulam praescriptam.

266. Si Episcopus celebrans non erit subiectus Ordinario, ut notavimus cap. VIII libri V, art. II, n. 303 et seqq. Celebrans imponet incensum in thuribulum ad thurificanda Oblata: eaque est unica variatio, quae occurreret n. 223 huiusce articuli.

---

(1) Cfr. Decr. S. R. C., in superiori nota 1 relatum.

Articulus III.

De assistentia ab Episcopo praestanda Officio feriae VI in Parasceve a Canonico cathedralis celebrato.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare in quo expositum aderit SS. Sacramentum. — 1. Praeparabitur faldistorium, vel genuflexorium sine strato cum pulvinis duobus e panno violaceo, ut supra.

2. Velum humerale, nobile, albi coloris, pro Episcopo.

3. Intorticia cerae albae numero octo pro cappellanis in processionem illa delaturis.

4. Pulvinus niger sericeus super infimum gradum altaris pro Episcopo.

5. Scabellum gradatum in commodum Sacristae, si opus fuerit, ad extrahendum e custodia SS. Sacramentum.

6. Clavis urnae seu custodiae super mensam altaris, et corporale in medio explicatum.

7. Stola nigri coloris pro Sacrista, qui custodiam Sacramenti aperturus erit.

8. Extra sacellum, umbraculum hastile albi coloris.

In sacristia. — 9. Paramenta pro Celebrante et sacris Ministris, videlicet, amictus, albae, cingula et manipuli, tria omnia numero; stolae et planetae plicatae duae, integra una (1).

10. Superpellicea pro clericis inservientibus.

11. Paramenta pro Cantoribus passionis, nempe, amictus, albae, cingula, manipuli, stolae nigri coloris, tria omnia numero, et liber passionis, instructus veste nigra et signaculis similibus.

12. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si in conchis ecclesiae Aqua benedicta servabitur.

Ad altare maius. — 13. Altare esto totaliter nudum, et aderunt sex candelabra ex cupro aut ex aere vel alius materiae fusci coloris, cum candelis e cera lutea, seu communi. Media inter candelabra erit Crux eiusdem materiae, alto pede et aequali candelabris. Crux tamen esto levis in commodum Celebrantis, et convestita velo sericeo nigri coloris (2), iam

(1) Vide quae praecedentis articuli n. 12 tradita sunt. A.

(2) Vide notam ad n. 21, pag. 463.

aptato, ut facile tolli possit; ideoque expediret ut esset circumsutum, excepto brachio dextro et summitate, ubi firmabitur globulis nigris vel uncinulis.

14. Ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus, et aderunt in illo duo pulvini e panno violaceo.

15. A laeva faldistorii ponetur scabellum nudum, aequale scabellis throni, utendum a Celebrante. Advertetur ne scabellum sit ad lineam faldistorii, sed retro aliquantulum.

16. A latere epistolae, loco solito, aderit scamnum pro Celebrante et Ministris, et ipsum nudum ac destitutum omni ornatu vel tegumento.

17. In latere evangelii imposita basi erit Crux processionalis velo violaceo convestita. Quod si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

In abacis. — 18. Abaci erunt nudi; planum eorum superius cooperietur sola tobalea linea alba, quae nihil defluat prorsus a lateribus. Porro in illo, qui stabilietur pro Celebrante in latere epistolae, praeparantor duo candelabra cum candelis e cera lutea seu communi pro acolythis; ampullae vini et aquae in pelvicula; Calix argenteus cum purificatorio, Patena, palla et corporali intra bursam nigram; si adhibebitur Calix, in quo custodietur SS. Sacramentum, praeparabitur tantum bursa nigra cum corporali et purificatorio; vasculum aquae et purificatorium unum, ad purificandos digitos Celebrantis, si opus fuerit; cussinus nigri coloris aequalis paramentis, vel legile pro Missali; Missale cum veste nigra et signaculis similibus; Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento et signaculis, ut supra; altaris tobalea, quae contegere mensam tantum debet, nec pendere a lateribus; thuribula argentea duo cum naviculis similibus; stola latior nigri coloris pro Diacono; lanx argentea ad excipiendas oblationes Crucis, formula Indulgentiarum.

19. In altero abaco, qui adhibebitur pro Episcopo, praeparabitur pluviale nigrum cum stola simili, amictus, formale simplex, mitra damascena albi coloris; velum seu vimpa, qua utetur cappellanus a mitra; Missale cum tegumento nigro et signaculis similibus; pulvinus e serico nigro utendus ab Episcopo, quum paratus erit pluviali, Breviarium vel liber cum oratione *Respice* etc. in fine Vesperarum.

20. Prope abacum istum ponetur tapetum maius e panno violaceo cum pulvino e serico villoso violacei coloris, in quo

aderit velum sericeum album phrygiatum opere sericeo coloris violacei, et adhibebitur in adoratione Crucis (1); aderunt etiam taeniae albi coloris, sericeae, adhaerentes pulvino et velo, ad firmandam Crucem.

In presbyterio. — 21. Thronus erit ex toto nudus; pulvinus tantum e panno violaceo in sedili cathedrae ponetur. Aderunt duo scabella pro Diaconis assistentibus. Praeparabitur pulvinus alter laneus coloris violacei, adhibendus in genuflexionibus Episcopi.

22. Hastae cum gossypio cerato ad accendendos cereos.

23. In sex candelabris ad ingressum presbyterii ponentur intorticia vel cerei e cera communi.

24. Sedilia Canonicorum et cleri carebunt quocumque ornatu et tegumento.

25. Praeparabitur etiam scabellum gradatum in usum Diaconi ad conscendendum altare, quando erit accipienda Crux.

26. Statuetur pulpitum nudum pro Concionatore non longe a presbyterio.

§ 2. *De functione.*

27. In choro recitantor horae minores Prima, Tertia, Sexta et Nona, voce submissa et sine cantu; cerei in altari erunt exstincti.

28. Dum Horae praedictae recitabuntur, se parabunt in sacristia Celebrans cum Ministris, et assument paramenta nigra ibi praeparata, ut superius notatum est.

29. Completa in choro Horarum recitatione, pulsabitur crotalum ad fores sacristiae, ut indicetur Canonicis tempus esse associandi Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

30. Clericus designatus afferet ad portam vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si mos erit hisce diebus servandi Aquam benedictam in fontibus lustralibus.

31. Episcopus ad ecclesiam descendet, ac si fuerit Metropolitanus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis: ad portam ecclesiae quum venerit, asperget seipsum et adstantes, si in conchis ecclesiae servabitur Aquae benedicta, ut supra; secus haec actio omittetur.

32. Episcopus, in ecclesiam ingressus, caput operiet ca-

---

(1) Vide notam in lib. II, ad pag. 218, n. 5.

putio cappae, et hac die a benedicendo dextera adstantes abstinebit.

33. In sacello ubi expositum erit SS. Sacramentum, caput nudabit caputio, ante faldistorium genuflexionem in pavimento nudo faciet utroque genu, flectet genua in faldistorio, ibique restabit orationi vacans, donec Caeremoniarius eum monebit, ut assurgat.

34. Hoc tempore, egredietur e sacristia Celebrans, praeeuntibus duobus acolythis, Subdiacono et Diacono; procedet ad altare maius, et veniens in medium, reverentiam faciet ad Crucem; Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem conficient, itemque acolythi, et sessum pergent ad scamnum sibi praeparatum in latere epistolae. Acolythi autem consistent apud abacum.

35. Si cantanda erit prima lectio a Beneficiario seu Mansionario, qui gaudeat usu cappae aut alius indumenti choralis, dimittet ipsum in sacristia, sibi induet superpelliceum, et praesto erit apud abacum, quando Episcopus ad altare perveniet.

36. Caeremoniarius Episcopi, quum cognoverit, omnia ad altare disposita esse ad initium functionis faciendum, innuet ei ut discedat. Episcopus assurget, genuflexionem, ut supra, utroque genu ad SS. Sacramentum iterabit, exibit de sacello, et extra ipsum caputio cappae rursus operiet caput.

37. Celebrans et Ministri, ingresso in presbyterium Episcopo, caput nudabunt, consurgent, et respective ante eum facient reverentiam vel genuflexionem, et dextere transeuntes post Episcopum, accedent ad sinistram eius, paullo retro. Celebrans genua flectet apud scabellum, Ministri a lateribus eius. retro aliquantulum (1).

38. Episcopus, progressus ad faldistorium, caputium sibi detrahet de capite, salutabit Crucem, altaris, submittet genua, et super faldistorium procumbet.

39. Diaconi assistentes ibunt cum Episcopo in presbyterium intrante, et flectent genua in pavimento a tergo eius.

40. Si fuerit Metropolitanus, cappellanus crucifer statim firmabit in basi Crucem archiepiscopalem.

41. Canonici et ceteri de choro recedent ad subsellia, ibique in genua procumbent.

---

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 57 articuli praeced. A.

42. Episcopus et Celebrans solito prolixius orabunt, spatio ferme unius *Miserere*.

43. Interim in promptu erunt acolythi apud abacum, tobaleam super altare extensuri.

44. Episcopus, Celebrans et reliqui de oratione consurgent.

45. Episcopus, reverentia facta ad Crucem, caput operiet caputio, et in thronum ascendet, comitantibus duobus Diaconis assistentibus. Extremitas posterior eius cappae a nullo sustentabitur. Benedictionem nequaquam donabit, neque ullo modo salutabit Celebrantem neque Canonicos nec reliquos. Conscenso throno, sedebit in cathedra, et Diaconi assistentes in scabellis consuetis. Hac die nullus erit Episcopo Presbyter assistens pro assistentia consueta.

46. Cappellanus a libro Episcopi aderit prope latus sinistrum throni, functurus officio suo.

47. Profecto Episcopo, amovebitur statim a duobus clericis faldistorium, in quo ipse genuflexerat, et clericus alter tollet scabellum a Celebrante adhibitum.

48. Post Episcopi de altari discessum, Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio. Deinde Celebrans reverentiam, Ministri vero reverentiam aut genuflexionem conficient ad Crucem, descendent cum Celebrante ipso a latere de altari, venient sessum ad scamnum praeparatum, et caput bireto cooperient.

49. Episcopo in throno, et Celebrante cum Ministris in suo scamno sedentibus, prodibunt in medium duo acolythi, quorum unus deferet altaris tobaleam, debitisque reverentiis et genuflexionibus ad Celebrantem, Episcopum et altare peractis, ascendent ad altare, et supra mensam extendent tobaleam in longitudinem prope candelabra, ita tamen, ut explicari facile possit, quaemadmodum dicetur inferius.

50. Acolythis, cum genuflexionibus, ut supra, reversis ad abacum, qui cantor lectionem primam erit cantaturus, comitante Caeremoniario, procedet in medium, reverentiam primo ad Celebrantem faciet, dein genuflexionem ad altare et ad Episcopum, postea quo loco cantari epistola solet, lectionem cantabit tono pro lectionibus stabilito.

51. Expleto lectionis seu prophetiae cantu, genuflexiones et reverentias cantor, ut antea, iterabit, redibit ad abacum, deponet ibi Epistolarium, recedet in sacristiam, resumet habitum choralem, ut superius notatum fuit, et in chorum ad locum suum redibit.

52. A cantorum choro cantabitur tractus *Domine, audivi* etc.

53. Se sistet Episcopo cappellanus cum libro, ex quo Episcopus leget prophetiam cum tractu, stantibus Diaconis assistentibus, donec leget Episcopus.

54. Subdiaconus accipiet ex abaco Missale Celebrantis, se sistet ante ipsum, et reverentia facta, librum aperiet, et apertum ei sustinebit, ex quo Celebrans ipse leget prophetiam et tractum.

55. Hoc tempore, se parabunt in sacristia tres passionis Cantores, adiuvantibus respectivis eorum cappellanis seu clericis, qui debebunt ipsis sustinere librum.

56. Lecta ab Episcopo et Celebrante prophetia cum tractu, cappellanus a libro et Subdiaconus ad respectivum locum suum se recipient.

57. Clericus unus ponet super altare, in latere epistolae, cussinum seu legile cum Missali aperto pro Celebrante.

58. Quum parum aberit ut absolvatur cantus tractus, caput nudabunt Celebrans et Ministri, atque a latere ascendent ad altare in cornu epistolae, ibique Diaconus subsistet a tergo Celebrantis super gradum proximum suppedaneo, et Subdiaconus super gradum infimum vel in pavimento ante gradum eundem.

59. Episcopus exuet caputium capiti, et assurget.

60. Assurgente Episcopo, consurget etiam chorus.

61. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*.

62. Tam in ista, quam in reliquis orationibus, genuflectent omnes ad cantum verborum *Flectamus genua*, omnesque consurgent ad verbum *Levate*, excepto Celebrante, qui stabit. Caeremoniarius advertet, ut pulvinum pro Episcopo praeparet in gradulo cathedrae.

63. Celebrans manibus expansis ac tono feriali cantabit orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

64. Cantata oratione, omnes rursus sedebunt. Episcopus caputio cappae operiet caput, Celebrans et Diaconus descendent de altari ad scamnum, in quo denuo sedebunt, et caput operient bireto.

65. Omnibus, ut supra, sedentibus, Subdiaconus exuet planetam plicatam, et recepto Epistolario, comitante Caeremoniario, genuflexionem aut reverentiam faciet ad altare et ad Episcopum, et loco usitato cantabit secundam prophetiam seu lectionem, quo tono cantatur epistola.

66. Postquam cantaverit lectionem, iterabit genuflexiones aut reverentias, ut supra, et quin osculetur manum Episcopi aut Celebrantis, resumet planetam plicatam, et sustinebit deinde Missale ante Celebrantem, qui sedens in scamno lectionem et tractum leget.

67. Lectionis cantu absoluto, ut supra, se sistet Episcopo cappellanus cum libro; Episcopus autem sedens leget lectionem, tractum, *Munda cor meum* et ultimam passionis partem, stantibus ad lectionem hanc Diaconis assistentibus.

68. Hoc tempore. a cantoribus cantabitur tractus *Eripe me, Domine* etc.

69. Cantores passionis, dum cantabitur tractus, ingredientur in presbyterium, si fieri poterit, ex parte sacristiae, et consistent apud abacum. Cantor textus deferet librum. Eos antecedet Caeremoniarius, et sequentur tres clerici seu cappellani, librum ante ipsos sustenturi. Nisi alius erit aditus, praeter principalem, advertent ut ingrediantur dum cantabitur ultimus versus tractus praedicti.

70. Lecta a Celebrante lectione et tractu, Subdiaconus tradet Missale clerico, a quo ponetur super altare a latere epistolae in legili seu cussino.

71. Quando cantabitur ultimus versus tractus, Cantores passionis procedent in medium, reverentiam conficient ad Celebrantem, si transibunt ante ipsum, deinde genuflexionem ad altare et ad Episcopum, nec osculantes manum Episcopi aut Celebrantis, accedent quo loco cantatur evangelium. Praecedet Cantor textus, tum Succentor, postremo qui Christi partes sustinet, sequentibus tribus cappellanis: in loco supradicto Cantor textus medium locum obtinebit, a dextris eius qui Christi personam agit, a sinistris, qui turbarum. Contra Cantores ipsos consistent tres praedicti cappellani.

72. Completo cantu tractus, Episcopus exuet caputium, assurget, et cum ipso chorus universus. Celebrans et Ministri nudabunt caput. consurgent, et ascendent a latere ad altare, manente Diacono a dextris Celebrantis in gradu inferiori, et in altero gradu Subdiacono a dextris Diaconi.

72. Cantores incipient et prosequentur cantum passionis. Cappellani sustinebunt eis librum, quem identidem sibi ad invicem transmittent.

74. Celebrans leget passionem, paullulum conversus ad Cantores, et postquam passionem legerit, recitabit *Munda cor meum* in eodem loco, leget ultimam passionis partem,

postea convertetur ad Cantores. Diaconus consistet in gradu inferiori proximo Celebranti. Subdiaconus in gradu infimo aut in plano a sinistris Diaconi, uterque conversus ad Cantores passionis.

75. Antequam cantentur verba *tradidit Spiritum,* ponetur pulvinus in gradulo throni pro Episcopo.

76. Ad verba eadem genuflectent omnes, exceptis cappellanis librum passionis sustinentibus.

77. Assurgente Episcopo, consurgent omnes, et cantus passionis ab iisdem Cantoribus continuabitur usque ad exitum.

78. Cantu passionis absoluto, Cantor textus librum claudet ac recipiet, et ordine supradicto, una cum reliquis duobus Cantoribus ac tribus cappellanis, revertentur in sacristiam, ubi sacras vestes dimittent.

79. Episcopus sedebit, et caput operiet caputio.

80. Celebrans convertetur ad altare, et subsistet ante librum.

81. Diaconus perget ad abacum, dimittet planetam plicatam, et induet stolam latiorem. Accipiet Evangeliarium, et cum debitis reverentiis ac genuflexionibus illud afferet ad altare et ponet in media mensa: deinde genuflectet in extremitate anteriori suppedanei, et recitabit *Munda cor meum.*

82. In medium ante gradus altaris procedent Subdiaconus et acolythi iunctis manibus, quia non gestantur candelabra.

83. Praesto erit apud abacum Concionator.

84. Diaconus assurget, et sumpto libro evangeliorum, descendet de altari, ibit cum Subdiacono et acolythis, et genuflexione facta ad altare, accedent ad thronum, et conficient genuflexionem aut reverentiam ante Episcopum, postea procedent ad locum, quo cantari evangelium solet.

85. Episcopus caput nudabit caputio, assurget, et cum eo consurgent ceteri omnes.

86. Celebrans stans ad altare, convertetur versus Diaconum.

87. Cantabitur a Diacono ultima pars passionis, quo tono cantatur evangelium, non tamen thurificabit nec signabit librum aut seipsum.

88. Post cantatum evangelium, Diaconus claudet librum, quem Subdiaconus tradet uni acolythorum, atque iteratis, ut supra, genuflexionibus aut reverentiis, ibit cum Subdiacono; tum uterque se adiungent Celebranti, qui de altari descendens, perget ad scamnum, et sedebit una cum Ministris.

89. Episcopus sedebit, et capiti sibi induet caputium. Chorus etiam considebit.

90. Concionator, comitante Caeremoniario, qui secum feret formulam Indulgentiarum, discedet de loco quo erit, salutabit Celebrantem, si ante ipsum transibit, procedet ante altare, et peraget genuflexionem, deinde ante thronum, et genuflectet ad Episcopum, ascendet ad thronum, genuflectet ante Episcopum, et manum eius non osculans, nec petens benedictionem, rogabit Indulgentiam, tantum dicens: *Indulgentias, reverendissime Pater*, et Episcopus respondebit: * *Quinquaginta dierum* (si tamen fuerit Archiepiscopus, concedet centum dierum Indulgentiam). Concionator cum Caeremoniario assurget, descendet de throno, genuflexionem iterabit ad Episcopum, dein ad altare, ascendet in pulpitum, et genuflexione peracta versus altare ac versus Episcopum, quin recitet *Ave, Maria*, exordietur statim sermonem suum; hoc autem confecto, nudabit caput, et stans publicabit Indulgentiam, legens formulam, quam ei tradet Caeremoniarius. Indulgentia publicata, Concionator de pulpito descendet, et revertetur in sacristiam.

91. Si non habebitur sermo, vel sacra concio, omittentur quae praescripta sunt numero praecedenti, et post cantum evangelii, Celebrans cantabit orationes, ut infra innuemus.

92. Celebrans cum Ministris redibunt ad altare a latere, consistentibus Diacono et Subdiacono a tergo Celebrantis, ut superius in prima oratione traditum est.

93. Episcopus exuet capiti caputium, assurget, et chorus omnis cum ipso.

94. Caeremoniarius meminerit pulvinum ponere pro Episcopo in gradulo cathedrae.

95. Celebrans incipiet notis in Missali scriptis cantare invitationem ad orationem iunctis manibus, post quam cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*), et manibus expansis prosequetur tono feriali orationem invitationi respondentem (1).

96. Ad *Flectamus genua* genuflectent omnes uno tantum genu, ut supra, excepto Celebrante.

97. Caeremoniarius assistens Celebranti, admonebit Ministros quum cantare debeant *Flectamus genua* et *Levate* ante orationes.

---

(1) De oratione *pro Romano Imperio*, vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

98. Ad orationem *pro haereticis*, duo pluresve clerici extendent tapetum adhibendum in adoratione Crucis. Summitas seu caput tapeti sternetur in medium infimi gradus altaris, et reliqua pars tapeti extendetur secundum planum presbyterii. Ponent in capite tapeti pulvinum cum velo albi coloris super gradum infimum altaris in commodum illorum. qui Crucem adoratum ibunt.

99. Si altare esset ad orientem versum, advertentur quae tradita sunt n. 111, praecedenti articulo I.

100. Circa finem adorationis, aderunt prope altare cantores duo cum Missali aut libro, in quo exstet in notis *Ecce lignum Crucis* etc.

101. Omnibus cantatis orationibus, Celebrans, reverentia facta ad Crucem, descendet a latere de altari, veniet ad scamnum, et planetam dimittet.

102. Clericus unus accipiet ex altari Missale, quo usus erit Celebrans.

103. Hoc tempore, sedebit Episcopus et chorus.

104. Postquam Celebrans exuerit planetam, medius inter Diaconum et Subdiaconum accedet ad latus posterius altaris ex parte epistolae in planum ante gradus, ibique stabit facie versa ad populum. Subdiaconus adstabit ei a sinistris, et clericus cum Missali a latere versus sinistram eandem, sustinens Missale apertum. Duo cantores praedicti consistent post Celebrantem.

105. Diaconus, comitante Caeremoniario, ascendet a latere ad altare, et conscenso suppedaneo, reverentiam, vel genuflexionem faciet ad Crucem, ipsamque ex altari accipiet.

106. Si necesse erit, apponetur scabellum gradatum a clerico, qui sustentabit Diaconum ascendentem ac descendentem, postea scabellum praedictum removebitur.

107. Quando Diaconus accipiet Crucem, Episcopus capiti exuet caputium, assurget, et chorus universus cum eo.

108. Caeremoniarius meminerit collocare pulvinum pro Episcopo in gradulo cathedrae.

109. Diaconus Crucem acceptam deferet reverenter ambabus manibus, et nullam faciens sive reverentiam sive genuflexionem, descendet de gradibus altaris in medium, accedet ad Celebrantem, Crucem tradet ei, et consistet a dextris eius.

110. Celebrans Crucem accipiet utraque manu, et elatam sustinebit ante pectus: adiuvantibus Diacono et Caeremoniario, eius summitatem deteget usque ad partem transversam,

ac tono indicato in Missali cantabit *Ecce lignum Crucis*, et duo cantores prosequentur cantu *in quo salus mundi pependit;* chorus subiunget *Venite, adoremus*. Ad verba ista omnes in genua procumbent, clericus etiam, qui librum apertum sustinebat ante Celebrantem, libro statim clauso, genuflectet. Celebrans unus stabit.

111. Cantatis verbis *Venite, adoremus,* consurgent omnes; Celebrans autem cum Ministris, ut supra, ascendet ad altare quo loco legitur epistola, et adiuvante Diacono aut Caeremoniario, deteget brachium dexterum Crucis cum brachio dextero et capite imaginis Crucifixi: cantabit ut antea, *Ecce lignum Crucis*, vocem efferens hemitonio, et ab omnibus genuflectetur, ut supra dictum est.

112. Deinde Celebrans cum Ministris transibit in medium altaris, et adiuvante, ut supra, Diacono aut Caeremoniario, deteget Crucem totaliter, ac vocem efferens altero hemitonio, cantabit ut prius *Ecce lignum Crucis*, et omnes procumbent in genua.

113. Post verba *Venite, adoremus*, in tertia adoratione, genuflexi omnes restabunt.

114. Celebrans tantum, comitante Caeremoniario, de altari descendet, et Crucem afferet ad pulvinum super tapetum violaceum praeparatum in presbyterio, ibique genibus flexis Crucem imponet super pulvinum, ac si opus fuerit, ligabit eam taeniis ex utraque extremitate.

115. Cruce pulvino imposita, assurget Celebrans, et ceteri omnes cum eo.

116. Celebrans, genuflexione facta ad Crucem, redibit ad scamnum in latus epistolae. Ministri, qui genuflexerant in altaris suppedaneo, consurgent simul cum Celebrante, cum eo genuflexionem facient ad Crucem, occurrent ei, et adducent ipsum ad scamnum.

117. Episcopus sedebit, et caput operiet caputio.

118. Cubicularius Episcopi, habitu urbano indutus, comitantibus clericis quatuor, ascendet ad thronum, genuflexionem faciens versus Crucem, dein ad thronum antequam illuc ascendat. Conscenso throno, genuflectet ante gradulum cathedrae, et quatuor praedicti clerici attollent cappae episcopalis fimbrias, quibus cooperient cubicularium, calceos detrahentem Episcopo.

119. Clerici et cubicularius, excalceato Episcopo, recedent in latus sinistrum throni extra gradus ipsius.

120. Tempore eodem, Celebrans, sedens in scamno, sibi exuet calceos, idemque facient in suis stallis Canonici et Ministri sacri apud scamnum suum.

121. A dextris Crucis ponetur lanx a clerico ad excipiendas oblationes.

122. Non decet Diaconos assistentes exuere calceos in throno et comitari Episcopum ad Crucis adorationem excalceatos: quocirca se gerent, ut inferius docebitur.

123. Episcopus, detractis sibi calceis, assurget, de throno descendet, aut ex parte media, aut a latere, iuxta ipsius throni positionem, comitantibus eum Diaconis assistentibus. Sibi ipse sustinebit partem cappae anteriorem, super manus elevatam, ut liberius possit incedere; partem vero posteriorem nemine sustentante, ita ut illam tractet super pavimentum.

124. Quum Episcopus pervenerit ad extremitatem inferiorem tapeti, capiti exuet caputium, pileolum quoque sibi detrahet, si utetur eo. Diaconi assistentes recedent, et Episcopo, post adorationem, obviam venient ad principium tapeti versus Crucem (1).

125. Ubi Episcopus se movebit de throno, iturus ad adorationem, consurget chorus. Eodem tempore, cantorum chorus incipiet improperia cantare, quae prosequentur toto adorationis tempore.

126. Progressus ad extremitatem tapeti, Episcopus, comitante Caeremoniario tantum, qui eum in genuflectendo adiuvabit, si opus fuerit, procumbet in genua, et brevi orabit ante Crucem; deinde assurget, et procedens ad dimidium tapeti, genuflectet secunda vice, et orabit, ut supra; assurget iterum, progredietur ante Crucem, genuflectet, orabit paulisper, et devote osculabitur Crucifixum. Tum accipiet a Caeremoniario bursam cum oblatione, eamque deponet in lance.

127. Post haec, Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucem genu dextero; recedet extra tapetum, ubi inveniet Diaconos assistentes, caput operiet pileolo et caputio cappae, ac revertetur ad thronum.

128. Diaconi assistentes, Episcopum ad thronum comitati, reverentia facta, de throno descendent in chorum ad stallum suum, ubi calceos sibi detrahent (2).

---

(1) S. R. C., n. 2533, I, docet, Episcopum debere in adoratione associare.

(2) Vide notam ad n. 127, pag. 477.

129. Reverso ad thronum et in ipso sedenti Episcopo se rursus sistent cubicularius cum clericis, eodemque ordine ac supra, cubicularius reponet ei calceos. Postea clerici et cubicularius, debitis peractis reverentiis, ad locum suum se recipient.

130. Clericus aliquis animum advertet ad detegenda Crucem processionalem vel archiepiscopalem, itemque detegentur Cruces, quae altaribus ecclesiae insistent.

131. Quando Episcopus post Crucis adorationem redibit in thronum, Celebrans, comitatus a Caeremoniario, procedet ad terminum tapeti, Crucem adoraturus. Eodem tempore, incipient de suis stallis proficisci ad Crucem adorandam Dignitates et Canonici.

132. Curabitur ut dignior chori, seu Dignitas sit seu Canonicus, adsit in loco indicato, quando illuc adveniet Celebrans. Quo quum Celebrans pervenerit, dignior chori locum sumet a sinistris eius, et iunctim adorabunt Crucem, ut iam fecit Episcopus.

133. Un actio ista bono exemplo sit et fiat ordinatim, observentur quae tradita sunt articulo I praecedenti, n. 129.

134. Ordo procedendi ad Crucis adorationem, sequens erit:

135. Post Episcopum accedet Celebrans, adstante a sinistris eius Canonico seniore vel prima Dignitate Capituli. Tum reliquae Dignitates, si quae aderunt. Ministri altaris, si fuerint Canonici, videlicet, Diaconus et Subdiaconus; hic autem non dimittet planetam plicatam (1). Canonici ex ordine presbyterali. Canonici Diaconi assistentes. Ceteri Canonici ex ordine Diaconorum. Canonici ordinis subdiaconalis. Si numerus alicuius gradus Canonicorum dispar esset, non ibunt terni in ultimo loco, sed ultimus unius incedet cum primo sequentis ordinis, ut ex. gr. si numerus Canonicorum Presbyterorum dispar esset, ultimus Presbyter ibit cum primo Canonico Diacono, et sic deinceps. Ratio est, quod in functione ista Canonici non induunt paramenta sacra, ut fit cum celebrat Episcopus, ideoque nulla exstat diversitas in sacrarum vestium qualitate. Sin autem in fine dispar esset numerus, ul-

---

(1) Caeremoniale non praescribit, ut Subdiaconus dimittat planetam plicatam; neque ut Celebrans et Ministri sibi detrahant manipulum. A. - Sed quoad manipulum, id fieri debet ex Decr. S. R. C., n. 2326, IV. In praecedentibus articulis nihil notavimus contra opinionem auctoris, cum decretum istud non respiciat Missam in pontificalibus; attamen videtur semper eadem ratio tenenda.

timi ibunt terni, itemque in coetibus sequentibus. Post Canonicos accedent ad adorationem sacri Ministri, nisi fuerint Canonici, deinde Beneficiarii, Mansionarii, clerici seminarii, Magistratus, laici nobiles, familiares nobiles Episcopi et populus, exclusis prorsus mulieribus. Eunte autem ad adorationem populo, cavebitur ne ulla oriatur pertubatio.

136. Celebrans, Cruce adorata, redibit ad scamnum suum, sedebit, et calceos sibi reponet.

137. Ministri sacri, nisi fuerint Canonici, obviam occurrent Celebranti de adoratione redeunti, et Diaconus ei reponet planetam apud scamnum. Sin autem erunt Canonici, nec parati essent ad praestandum hoc officium Celebranti, supplebitur a Caeremoniario.

138. Canonici ad subsellia sua se recipient, sibique reponent calceos.

139. Diaconi assistentes, Cruce adorata, redibunt ad stallum suum, ibique calceis sibi repositis, revertentur in thronum ad assistentiam Episcopi.

140. Item Ministri se recipient ad scamnum suum, sibi rursus inducent calceos * et manipulos, et sedebunt cum Celebrante.

141. Reversis in thronum Diaconis assistentibus, se sistet Episcopo cappellanus a libro, qui sustinebit ante eum Missale apertum, ex quo Episcopus alternatim cum Diaconis supradictis leget improperia.

142. Celebrans etiam, quum rediverint Ministri, cum ipsis improperia leget e Missali, quod clericus unus sustinebit (1).

143. Dum Crucis adoratio peragetur, Beneficiarii, seu Mansionarii, qui numero octo induti superpelliceo sine pluviali delaturi erunt baldachinum in processionem, postquam adoraverint Crucem, recedent in sacristiam, habitum choralem dimittent, induent superpelliceum, et accedent ad sacellum, in quo custodietur SS. Sacramentum.

144. Cappellani seu clerici, qui numero octo in processionem gestare intorticia debebunt, postquam Crucem adoraverint, accedent ad sacellum in quo custodietur SS. Sacramentum, ibique receptis intorticiis accensis, consistent a lateribus altaris, quaterni ex utraque parte.

145. Duo thuriferarii accipient thuribula cum naviculis,

(1) Quomodo dividenda improperia sint, vide adnotationem ad n. 134 articuli I praecedentis. A.

deferent illa in sacristiam, in eisque aptabunt ignem, et praesto erunt in sacello SS. Sacramenti a latere epistolae, quando illuc adventura erit processio.

146. Sacrista curabit, ut de medio sacello amoveatur faldistorium seu genuflexorium adhibitum in accessu Episcopi ad ecclesiam, et sacellum ipsum vacuum fiat a populo, paullo ante quam adveniat processio.

147. Idem Sacrista aderit in sacello eodem, quando accedet illuc Episcopus, aperiturus urnam seu custodiam, in qua erit asservatum SS. Sacramentum.

148. Lectis ab Episcopo et Celebrante improperiis, recedent cum libro respectivi cappellani, et super abacum relinquent Missale.

149. Apud abacum, in quo aderunt praeparatae sacrae vestes Episcopi, sub finem adorationis, praesto erunt clerici quatuor et cappellanus a mitra, paramenta praedicta Episcopo ministraturi. Aderit etiam cubicularius, cappam episcopalem recepturus debito tempore.

150. Sub finem adorationis, duo acolythi accendent cereos altaris, duas candelas in abaco et cereos candelabris impositos ad tribunam sive ad ingressum presbyterii.

151. Diaconus et Subdiaconus, postquam improperia cum Celebrante legerint, consurgent, reverentiam ad Celebrantem, deinde, ascendentes ad altare, genuflexionem ad Crucem conficient, et explicabunt tobaleam, quae principio ab acolythis posita fuit plicata super mensam. Genuflexione ad Crucem iterata, de altari descendent, redibunt ad Celebrantem et salutabunt ipsum. Subdiaconus sedebit in scamno, et Diaconus accedet ad abacum, unde bursam cum corporali et purificatorio acceptam afferet ad altare, cum reverentiis et genuflexionibus, ut supra, explicabit corporale in media mensa; ponet bursam in latere evangelii, prope candelabra, et purificatorium a dextra corporalis; deinde, genuflexione facta ad Crucem, descendet a latere ad scamnum, salutabit Celebrantem, et sedebit.

152. Curae erit clerico alicui, dum Diaconus super altare explicabit corporale, transferre in cornu evangelii Missale cum cussino seu legili pro Celebrante.

153. Adoratione peracta, assurget Diaconus, et comitante Caeremoniario tollet Crucem de pulvino, eamque reportabit ad altare.

154. Quando Diaconus ad pulvinum accedet sumpturus Crucem, Episcopus nudabit caput, assurget et chorus omnis

cum ipso, non excepto Celebrante cum Subdiacono. A Caeremoniario ponetur in gradulo cathedrae pulvinus, super quem genua submittet Episcopus.

155. In promptu erit clericus unus cum scabello gradato, si opus fuerit Diacono, ad reponendam in sua basi Crucem.

156. Diaconus, comitante, ut supra, Caeremoniario, accedet ad Crucem, flectet genua, expediet taenias quibus firmata erit in pulvino, reverenter eam accipiet utraque manu, assurget, nullamque faciens reverentiam, recta illam referet ad altare et collocabit in basi, cui insistebat antea.

157. Statim ac Diaconus genuflectet ut Crucem accipiat, omnes in genua procumbent, non exceptis Episcopo et Celebrante, ut iam innuimus.

158. Collocata a Diacono Cruce super altare, omnes consurgent ac denuo sedebunt.

159. Diaconus, Cruce imposita basi, genuflexionem in suppedaneo ad Crucem faciet, et redibit a latere ad scamnum prope Celebrantem.

160. Sedente Episcopo, distribuentur paramenta clericis, qui deferent illa ad thronum. Cubicularius Episcopi ad thronum accedet, et consistet prope secundum Diaconum assistentem, recepturus cappam episcopalem.

161. Subdiaconus deponet manipulum, sumpturus Crucem processionalem.

162. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, dimittet cappam. Cubicularius autem advertet ut expediat extremitatem posteriorem vestis episcopalis, quum receperit cappam, quam deinde in sacristia involvet, siquidem rursus adhibebitur in fine functionis.

163. Canonici hac die non efficient circulum quando parabitur Episcopus.

164. Episcopus parabitur amictu, stola, pluviali nigri coloris, et formali simplici, ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram simplicem.

165. Diaconus altaris minister, manebit apud altare ipsum, quum nullo fungi debeat officio in processione facienda.

166. Ordinabitur processio ad sacellum (1) in quo expositum aderit SS. Sacramentum, ordine sequenti:

---

(1) Non praescribitur a Caeremoniali, ut Episcopus pro ista processione incensum imponat in thuribulum. A. - Sed vide notam ad pag. 509, n. 196.

167. Clavigeri, seu claviger ecclesiae, Subdiaconus ad altare ministrans, qui dimisso manipulo accipiet Crucem processionalem iam detectam, et incedet medius inter acolythos gestantes candelabra, ardentibus cereis; cantores; clerici seminarii; Beneficiarii seu Mansionarii; Canonici, bini; Dignitates, ut supra; Celebrans, comitatus a Caeremoniario suo; Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt; cappellanus a mitra et cappellanus caudatarius; familiares nobiles Episcopi, si aderunt. Sin Ordinarius esset Archiepiscopus, Subdiaconus cum acolythis locum sument ante Canonicos, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum. Omnes illi qui in processionem incedent, de presbyterio discedentes * excepto Subdiacono cum acolythis, genuflexionem facient genu dextero tantum ante Crucem altaris maioris, idemque exsequetur etiam Celebrans.

168. Episcopus de throno descendet, et quum venerit ante altare, nudabitur mitra a secundo Diacono assistente, genuflexionem faciet ad Crucem altaris, et reposita ipsi mitra a primo Diacono assistente, in processionem incedet.

169. Quum processio pervenerit ad sacellum, in quo expositum erit SS. Sacramentum, disponetur ita, ut possit facile rursus ordinari, ideoque qui primus incedere in processionem debebit, restabit propius ingressum. Id intelligi volumus ratione habita numeri cleri et capacitatis loci. Itaque res tractabitur quo modo poterit melius evenire.

170. Unusquisque ad sacellum perveniens, excepto Subdiacono gestante Crucem * et acolythis, conficiet iunctim cum socio genuflexionem utroque genu in medio ad SS. Sacramentum, occupabit deinde locum suum, ubi flectet genua. Pari modo in discessu genuflexionem utroque genu iterabit.

171. Duo thuriferarii cum thuribulis ac naviculis aderunt prope altare in latere epistolae; Subdiaconus gestans Crucem et acolythi cum candelabris consistent prope aditum sacelli: sin autem Ordinarius fuerit Archiepiscopus, consistent prope altare in latere evangelii; Beneficiarii seu Mansionarii superpelliceo induti, qui deferre hastas baldachini debebunt, consistent in aditu sacelli, quo clerici duo transferent baldachinum hastile, statim ac ingressus erit in sacellum Episcopus; cappellani numero octo superpelliceo induti, qui deferent intorticia ardentia e cera alba, genuflectent quaterni in utroque latere altaris, caventes tamen ne impedimento sint actionibus, quae peragendae erunt ad altare; Canonici locum sument

circa altare, senioribus propius Episcopum remanentibus; Celebrans, progressus ante altare, genuflexionem in medio faciet utroque genu, recedet in latus epistolae, et genuflectet in infimo gradu; Episcopo, prope altare quum venerit, tolletur mitra a secundo, et pileolus * a primo Diacono assistente, progressus deinde ante altare genuflexionem utroque genu faciet in pavimento ad SS. Sacramentum, non utens pulvino; assurget postea, et genuflectet in medio infimo gradu super pulvinum praeparatum.

172. Ad altare accedet Canonicus Presbyter assistens, qui in functione ista exercebit officium ministrandi Episcopo incensum.

173. Genuflexo ante altare Episcopo, Sacrista, superpelliceo indutus et collo circumdata stola nigri coloris, ascendet ad altare, et aperiet custodiam, in qua asservabitur SS. Sacramentum.

174. Episcopus brevi tempore orabit: tum assurget ac sublevante eius fimbriam dexteram pluvialis Diacono primo, incensum, ministrante Presbytero assistente, imponet sine benedictione in bina thuribula a thuriferariis non genuflexis sustenta. Episcopus rursus genuflectet, et accepto a Presbytero assistente thuribulo, triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum. Diaconi assistentes attollent fimbrias pluvialis Episcopi.

175. Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, qui thuribulo reddito thuriferario redibit ad locum suum inter Canonicos.

176. Caeremoniarius humeris Episcopi imponet velum humerale albi coloris, quod ante pectus eius ligabitur taeniis a primo Diacono assistente.

177. Velo humerali Episcopo imposito, Celebrans ascendet ad altare, et cum debitis genuflexionibus SS. Sacramentum utraque manu educet e custodia, ponens dexteram infra cuppam Calicis, sinistram ad pedem, et convertetur versus Episcopum. Si difficile esset Celebranti accipere e custodia Sacramentum, id fiet a Sacrista, qui acceptum Sacramentum deponet super mensam altaris et statim recedet.

178. Episcopus, profunda reverentia facta ad SS. Sacramentum, accipiet Calicem, ponens sinistram ad nodum, dexteram super Patenam. Diaconi assistentes extremitatibus veli humeralis contegent SS. Sacramentum et manus Episcopi.

179. Celebrans, Calice tradito Episcopo, genuflectet in suppedaneo, et assurgens descendet in latus epistolae, resumpturus locum suum in processione.

180. Statim ac Episcopus acceperit SS. Sacramentum assurget, cantores intonabunt cantu gregoriano hymnum *Vexilla Regis prodeunt*, quem eodem cantu prosequentur toto processionis tempore.

181. Ordinabitur processio per ecclesiam, proficiscens ad altare maius per navem primariam, ordine sequenti: Claviger, seu clavigeri ecclesiae, siqui aderunt. Subdiaconus gestans Crucem, medius inter acolythos cum candelabris, ardentibus cereis. Cantores. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici. Dignitates. Celebrans. Cappellani octo cum intorticiis ardentibus, quae sustinebunt dextera, qui dextrorsum incedent, sinistra, qui sinistrorsum. Duo thuriferarii, leviter agitantes thuribula ad adolendum SS. Sacramentum. Episcopus sub umbraculo sustento a Beneficiariis seu Mansionariis octo, superpelliceo indutis, gestans SS. Sacramentum, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt. Sequetur cappellanus caudatarius, sustinens extremitatem posteriorem vestis episcopalis, alter cappellanus cum mitra, et ultimo loco familiares nobiles Episcopi. Si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, deferentur candelabra et Crux ante Canonicos, eodem modo ac supra.

182. Processione in presbyterium ingressa, acolythi deponent candelabra super abacum et flectent genua; Subdiaconus collocabit Crucem quo loco erat ab initio, redibit ad abacum, sibi reponet manipulum in brachio sinistro, et subsistet prope altare in plano lateris epistolae, ut se adiungat Celebranti: unusquisque de clero redibit ad stallum suum; cappellani seu clerici cum intorticiis disponentur quaterni in singulis partibus a lateribus altaris, ibique genuflectent, neque assurgent, donec SS. Sacramentum aderit super altari. Nemo de clero, qui in presbyterium intrabit, genuflectet ad Crucem altaris, quoniam gestatur in processionem SS. Sacramentum. In aditu presbyterii removebitur umbraculum hastile, quod a clericis duobus acceptum applicabitur uni parieti ecclesiae, vel referetur in sacristiam. Mansionarii seu Beneficiarii, qui superpelliceo induti detulerint umbraculum, genuflectent in plano presbyterii. Thuriferarii accedent ad latera altaris, caventes ne suo loco impediant actiones secuturas. Diaconus et Subdiaconus aderunt genuflexi in infimo gradu altaris a latere

iepistolae, aliquanto inter se dirempti, ut locum Celebrant relinquant.

183. Ad Episcopum, ubi pervenerit ad altare, Celebrans convertetur, genuflectet, accipiet e manibus eius SS. Sacramentum, deinde exspectabit dum Episcopus in genua procumbat atque illud adoret (1).

184. Diaconi assistentes ex humeris Episcopi tollent velum humerale album, quod a clerico aliquo referetur ad abacum. Apud Episcopum aderit etiam Presbyter assistens, incensum ei ministraturus, ut infra.

185. Celebrans SS. Sacramentum deferet super altare, ponet ipsum in medio corporali, genuflexionem iterabit, genuflctens versus latus suum dexterum, ne tergum vertat ad Episcopum, descendet a latere de altari, et veniet ad genuflectendum inter Diaconum et Subdiaconum in latus epistolae, super infimum gradum.

186. Celebrante genuflexo, ascendet ad altare Diaconus, genuflexionem faciet ad SS. Sacramentum a latere, ne vertat humeros ad Episcopum, solvet taeniam, qua velum alligatum fuerit nodo Calicis, et velum ipsum diligenter expandet, ne decidat Patena superposita Calici. Iterata deinde genuflexione, revertetur ad dexteram Celebrantis.

187. Assurget Episcopus, et incensum, quod ei ministrabit Presbyter assistens, imponet in thuribulum ipsi praesentatum a thuriferario stante. Episcopus incensum imponet sine benedictione, genuflectet iterum, et accepto thuribulo a Presbytero assistente, triplici ductu SS. Sacramentum thurificabit. Diaconi assistentes, qui genuflexi aderunt infra gradum infimum a lateribus Episcopi, fimbrias pluvialis eius attollent.

188. Thurificato SS. Sacramento, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, assurget, genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum in pavimento sine pulvino, reponetur ei * pileolus et mitra a primo Diacono assistente, postea redibit in thronum. Presbyter assistens sequetur Episcopum ad thronum et consistet a dextris eius. Sequetur etiam Caeremoniarius cum thuribulo et navicula.

189. Clerus in choro non assurget, quamquam Episcopus reversus sit in thronum.

---

(1) Circa modum accipiendi et respective tradendi Sacramentum, illudque thurificandi, vide relativis locis inter functiones articulo praecedenti descriptas, pagg. 512, 513, cum notis.

190. Unus ex thuriferariis redibit in sacristiam ibique deponet thuribulum.

191. A clericis duobus ante altare collocabitur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus.

192. Quum in thronum redierit Episcopus, Presbyter assistens ei ministrabit incensum et Caeremoniarius vel thurifer arius stans obiiciet ei thuribulum. Episcopus stans imponet incensum in thuribulum sine benedictione, et mitram * ac pileolum deinde deponet.

193. Profecto de altari Episcopo, ascendet illuc Celebrans cum Ministris, et iunctim genuflexionem conficient ad SS. Sacramentum. Caeremoniarius Celebrantis adstabit illi a sinistris, indicans ipsi e Missali et suggerens quae dicenda ac facienda sint; Diaconus adstabit Celebranti dextrorsum et Subdiaconus dextrorsum Diacono. Ascendente ad altare Celebrante, acolythus unus afferet illuc pelviculam cum ampullis vini et aquae.

194. Si adhiberetur Calix diversus ab illo, in quo custoditum est SS. Sacramentum, notentur quae superius tradita sunt n. 169 et seqq. hoc eodem capite, art. I.

195. Clericus alter in promptu habebit vasculum aquae et purificatorium in usum Celebrantis, quum opus fuerit, ad purificationem digitorum.

196. Itaque, stante ad altare Celebrante, Diaconus tollet de Calice velum, quod feretur ad abacum; tum accipiet Patenam, quam sustinebit dextera, et a Calice amovebit pallam. Celebrans, accepto cochleari in quo aderit s. Hostia, vel Calice, ponet illam super Patenam a Diacono sustentam. Si necesse esset ut s. Hostiam, extrahendi causa, digitis attingeret, digitos in vasculo, ut supra, purificabit et absterget purificatorio.

197. Diaconus deinde sine osculis Patenam cum Sacramento tradet Celebranti, qui accepta Patena ambabus manibus, ponet Sacramentum super corporale, et in corporali eodem relinquet Patenam a dextris suis.

198. Idem Diaconus accipiet Calicem, et in ipsum infundet aliquantulum vini, Subdiaconus duas tresve guttas aquae, non tamen petens a Celebrante benedictionem.

199. Celebrans a Diacono recipiet Calicem, et sine ullo Crucis signo collocabit illum super corporale, ut in aliis Missis, Diaconus autem palla ipsum cooperiet. Subdiaconus cum de-

bitis genuflexionibus transibit ad sinistram Celebrantis propter altaris thurificationem, ut infra.

200. Postquam Episcopus incensum in thuribulum imposuerit, Caeremoniarius redibit ad altare cum thuribulo eodem, et subsistet in latere epistolae.

201. Presbyter assistens, functus officio suo in hac functione, redibit in chorum ad locum suum.

202. Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram Episcopo, qui, medius inter Diaconos assistentes, sublevantes eius fimbrias pluvialis, descendet de throno ad faldistorium ante altare. Quo quum pervenerit, secundus Diaconus assistens tollet ei mitram * ac primus pileolum, postquam genua flexerit in faldistorio, super quo pluvialis eius fimbriae distendentur (1), genuflectentibus cum eo suis Assistentibus et cappellanis.

203. Posito et cooperto, ut supra, Calice super altari, Caeremoniarius thuribulum tradet Diacono et hic Celebranti, sine osculis. Celebrans thurificabit oblata et altare, ut in aliis Missis solemnibus, advertens tamen, ut genuflectat ad SS. Sacramentum, quando facienda esset ad Crucem reverentia. Recitabitur elata voce a Celebrante *Incensum istud* etc., *Dirigatur, Domine* etc. (2). Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris attollent planetam Celebrantis in parte posteriori.

204. In promptu erunt duo acolythi cum pelvicula et ampulla aquae cumque mantili seu manutergio pro Celebrante.

205. Thurificato altari, Celebrans thuribulum Diacono tradet, dicens *Accendat in nobis* etc. Diaconus thuribulum dabit Caeremoniario, hic thuriferario, a quo referetur in sacristiam, siquidem in hac functione non opus est amplius thuribulo.

206. Quando incensabitur altare, curae erit alicui clerico amovere Missale cum cussino ab altari, et post incensationem illud referre.

207. Celebrans de altari descendet, et in latere epistolae extra altare ipsum lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo* etc. Subdiaconus ei porriget aquam, et Diaconus mantile, quae postea recipientur ab acolythis.

---

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n 3.

(2) Quoad tonum vocis in his et sequentibus verbis adhibendum, videantur relativae notae in vol. II, pro respectivis functionibus presbyteralibus, et nota ad pag. 515, n. 235 voluminis huius.

208. Celebrans, lotis et abstersis manibus, revertetur ad altare: Diaconus stabit a tergo eius in gradu proximo suppedaneo et Subdiaconus post Diaconum in gradu infimo vel in plano altaris ante gradus.

209. Quum ad medium altaris Celebrans venerit, genuflexionem faciet ad SS. Sacramentum, quod facient etiam Ministri loco supra innuto.

210. Celebrans inclinatus et iunctis manibus dicet orationem *In spiritu humilitatis* etc. Deinde genuflectet ante SS. Sacramentum, et conversus aliquantulum super dexteram suam, nec circulum complens, manibus expansis dicet *Orate, fratres, ut meum* etc. Subdiaconus non respondebit *Suscipiat* etc. (Si altare esset orientale, Celebrans non convertetur ad populum). Iterata genuflexione. Celebrans in cantu feriali subiunget *Oremus, Praeceptis salutaribus* etc., iunctis manibus, et *Pater noster* manibus expansis, et cantu feriali. Responso a choro *Sed libera nos a malo*, dicet secreto *Amen;* prosequetur deinde iunctis manibus, et voce intelligibili *Libera nos* etc. (1), nec se signabit ad illa verba *Da propitius pacem* etc.

211. In fine orationis huius Diaconus veniet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et genuflectent in extremo suppedaneo.

212. Completa oratione praedicta, Celebrans genuflexionem faciet; dextera Patenam sumet et in illa ponet s. Hostiam. Tum sinistra accipiet Patenam et dextera s. Hostiam, quam elevatam sustinebit supra Patenam, dextera elevabit paullulum sublime s. Hostiam ita ut conspici possit. In elevatione ista Diaconus non attollet planetam, non thurificabitur SS. Sacramentum nec pulsabitur crotalum (2).

213. Dum Celebrans s. Hostiam inclinabit, consurget Subdiaconus et Diaconus. Hic statim deteget Calicem, et Subdiaconus redibit ad locum suum.

214. Celebrans non reponens s. Hostiam super Patenam nec super corporale, neque ullam aliam faciens genuflexionem, demittet illam super Calicem, et sinistra deponens Patenam super corporale ante pedem Calicis, dividet s. Hostiam in partes tres, ut in aliis Missis, binas partes maiores ponet super Patenam, et Particulam vino immerget intra Calicem,

---

(1) In tono orationis Missae ferialis, cui chorus respondebit *Amen* (Rubr. Missal. hoc loco).

(2) Vide notam ad n. 183, pag. 487.

nullum faciens Crucis signum nec proferens verbum ullum. Diaconus rursus cooperiet Calicem, et Celebrans cum Diacono genuflectent ad Sacramentum.

215. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut ipsi assistat ad Missale, Subdiaconus transibit ad dexteram, et genuflexionem conficiet, quum pervenerit in suppedanum.

216. Post haec Celebrans manibus super altare iunctis, dicet orationem *Perceptio Corporis tui* etc. (1). Genuflectet post orationem, et cum ipso etiam sacri Ministri, accipiet Patenam cum s. Hostia, dicens *Panem coelestem,* etc., ac ter percutiens pectus, dicet etiam tribus vicibus *Domine, non sum dignus* etc. Deinde Sacramento se signabit, dicens *Corpus Domini nostri* etc., et communicabit.

217. Accedet ad altare cum debitis genuflexionibus acolythus, qui afferet in pelvicula ampullas vini et aquae.

218. Postquam Celebrans communicaverit, Subdiaconus deteget Calicem, et facta a Celebrante cum Ministris genuflexione, Celebrans fragmenta e corporali Patena colliget, eaque demittet in Calicem; itemque, si adhibitum fuerit cochleare. in Calice ad reponendam s. Hostiam, abstergetur fragmentis, ut Patena. Postea Celebrans accipiet Calicem, non se signans nec formulam ullam proferens; sumet particulam s. Hostiae et vinum, quod aderit in Calice.

219. Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucem, a primo Diacono assistente reponetur ei * pileolus et mitra, redibit in thronum et sedebit.

220. Consurgent cappellani cum intorticiis et una simul euntes ante altare, genuflexionem ad Crucem et ad Episcopum conficient, ac se recipient in sacristiam.

221. Chorus etiam consurget, et unusquisque sedebit in stallo suo.

222. In promptu erunt apud thronum clerici recepturi paramenta, et cubicularius sustinens cappam.

223. Celebrans minime abscedens de medio altari, digitos supra Calicem purificabit, infundente vinum et aquam Subdiacono, ac nihil dicens sumet ablutionem.

224. Acolythus reportabit ampullas ad abacum, et acolythus alter in promptu habebit planetam plicatam pro Diacono.

225. Diaconus descendet de altari, cum debitis genuflexionibus perget ad abacum; stolam latiorem dimittet, resumet

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 247 art. praec. A.

planetam plicatam, et reveniet in suppedaneum ad dexteram Celebrantis.

226. Subdiaconus, ministrata Celebranti ablutione, transibit in latus evangelii, abstersurus Calicem, plicaturus corporale, et omnia relaturus ad abacum, ut in Missis solemnibus.

227. Celebrans, sumpta purificatione, iunctis ad pectus manibus et aliquantulum inclinatus in medio altari, dicet submissa voce orationem *Quod ore sumpsimus* etc. (1).

228. Celebrans cum Diacono manebunt in suppedaneo, donec Subdiaconus ad sinistram Celebrantis redierit.

229. Ad nutum Caeremoniarii, Celebrans cum Ministris descendet de altari, ubi praesto erunt acolythi sine candelabris, et genuflexionem ad Crucem conficient.

230. Celebrans cum Ministris et acolythis conficient postea respective reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et ordine innuto in principio functionis revertentur in sacristiam, ubi sacras vestes dimittent.

231. Profecto Celebrante, ascendent ad thronum clerici, et Diaconi assistentes exuent Episcopum paramentis, quae reponentur in abaco, ubi erant a principio.

232. Quum Diaconi assistentes paramenta Episcopo exuerint, reponent ei cappam, adiuvante cubiculario, qui meminerit etiam syrmam vestis talaris eius alligare.

233. Reposita Episcopo cappa, Diaconi assistentes salutabunt ipsum, et ad subsellia sua redibunt in chorum, expleta eorum in hoc officio assistentia. Acolythi meminerint ex altari et ex abaco omnem supellectilem in functione adhibitam auferre, et in sacristiam reportare.

234. Caeremoniarius explicabit Episcopo cappam, et recitabuntur Vesperae, observando ritum praescriptum n. 202, pag. 433 voluminis huius.

235. Nisi habita fuerit sacra concio, sive sermo post evangelium, quando Episcopus in fine Vesperarum descendet ad faldistorium pro recitatione psalmi *Miserere*, accedet ad Episcopum Presbyter assistens, qui post orationem *Respice* etc. assurget, et conversus ad populum publicabit Indulgentiam, recitans elata voce formulam praescriptam.

236. Episcopus a clero associatus de ecclesia discedet, et ad suam residentiam se recipiet.

---

(1) Cfr. Decr. S. R. C. in superiori nota 1, pag. 517, relatum.

CAPUT XVI.

De Sabbato Sancto

Articulus I.

De functionibus Sabbati Sancti ab Episcopo celebratis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Extra portam ecclesiae. — 1. Praeparabitur focus amplior decens, qui alto pede fulciatur, ne sit nocumento tapetis presbyterii.

2. Aderunt iam carbones aliaeque materies combustibiles ad accendendum ignem; praeparetur etiam lapis silex, quo ignis eliciatur: ignis enim ex lapide excussus non vacat mysterio. Aderunt et forcipes ad ignem accipiendum.

3. Si Baptismum conferatur infantibus et adultis, in limine ecclesiae (vel in baptisterio, si seiunctum ab ecclesia esset iuxta antiquam disciplinam) disponetur tapetum violaceum, et super ipso statuetur faldistorium, in quo sedebit Episcopus, quod faldistorium ornabitur veste violacea. Apponetur autem pro tempore cum Episcopus ad baptisterium accedet pro fontis benedictione.

4. Aderit abacus coopertus albo mantili, et in ipso vasculum operculo instructum, quod continebit salem tritum et siccum: mantile pro Episcopo: index, seu folium chartae, in quo distincte et charactere maiusculo scripta exstent nomina catechumenorum.

In baptisterio. — 5. Praecedentibus diebus purgabitur et mundabitur fons baptismalis, ex quo haurietur Aqua consecrata, quae infundetur in sacrarium. Implebitur aqua limpida et munda, sufficienti copia, ut possit etiam fidelibus distribui, quemadmodum declarabitur inferius. Externae fontis partes porterunt exornari floribus, et super pavimentum licebit etiam flores spargere et herbas odoras.

6. Prope baptisterium, vel in alio decenti loco, una pluresve conchae maiores praeparari poterunt, in quas infundetur Aqua baptismalis benedicta, priusquam illi misceantur

Olea sacra, et haec adhibebitur tum ad satisfaciendum pietati fidelium, cupientium ipsa uti in domibus suis, tum ad implenda vasa prope portas ecclesiae sita.

7. Apud fontem locabitur abacus, coopertus alba tobalea; in ipso ponetur vasculum vacuum cum aspersorio, quod tempore debito implebitur Aqua sancta: alia vasa decentia ad extrahendam Aquam praedictam ac reponendam in conchas et in vasa prope portas ecclesiae, ut supra: ampullae argenteae cum manubriis, quarum in una erit s. Chrisma, in altera Oleum sanctum catechumenorum, quae debent esse nova, urceus cum pelvi ac duo mantilia in lance, aliquantulum etiam medullae panis et mali medici in pelvicula pro manuum Episcopi lotione, quae si ministrabitur a Magistratu, praeparabitur etiam velum humerale simplex coloris violacei: paramanus seu velum album cum taeniis alligandum Cereo paschali, quando ab Episcopo immergendus erit in fontem: pulvinus violaceus adhibendus in genuflexione ab Episcopo: spongia cum mantili e tela rudi ad abstergendum labrum exterius fontis.

8. A dextra fontis praeparabitur faldistorium, tegumento violaceo convestitum, ac si ministrabitur Baptisma, tegumento violaceo supponetur etiam album. Faldistorium collocabitur super tapetum exiguum.

9. Aderunt etiam scamna panno violaceo cooperta, pro Canonicis, sita intra vel extra sacellum, iuxta formam et capacitatem ipsius; curabitur ne sint altiora faldistorio Episcopi, neve impediant populo conspectum, quoad fieri poterit.

10. Si conferetur Baptisma, praeparabitur alter abacus maior contectus alba tobalea, super quo disponentur haec: cochleare concavum instar conchylii ad effundendam Aquam baptismalem in caput baptizandorum; lanx argentea, in qua ponetur cochleare praedictum: vascula cum s. Chrismate et cum Oleo sacro catechumenorum renovatis, in lance: et aderit in ipsa aliquantulum etiam gossypii soluti: vestes albae pro catechumenis adultis: linteola linea, candida, loco vestium albarum pro infantibus: candelae pro eisdem: panni seu mantilia linea ad abstergendum caput: pluviale cum stola alba, et formale pretiosum pro Episcopo; Rituale in folio maiori, vel appendix ad Pontificale Romanum, in quo contineatur ritus conferendi Baptismum ab Episcopo.

Ad sacellum, in quo conferetur s. Confirmatio. — 11. In sacello proximo baptisterio praeparabitur totum id, quod

opus erit ad Confirmationem administrandam neophytis adultis. Altare ornabitur pallio albi coloris ac tapeto super gradibus. In altari ponetur Crux sine velo cum candelabris nobilibus et cereis albae cerae, accendendis quando administrabitur Confirmatio. In suppedaneo statuetur faldistorium cum veste alba. Prope altare aderit abacus alba tobalea contectus, in quo praeparabitur urceus cum pelvi pro Episcopo; mantilia in lance: et aliquantulum medullae panis et mali medici: velum humerale simplex albi coloris pro Magistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: Pontificale (pars I): vasculum cum s. Chrismate in pelvicula: aliquantulum gossypii: vittae seu fasciolae, confirmatorum fronti advolvendae. Disponentur etiam scamna pro Canonicis et clero, si fieri poterit per amplitudinem loci. Insuper Pontificale unum pro cantoribus, qui cantare debebunt antiphonam *Confirma* etc. Si fiat ab Episcopo homilia, praeparabitur scamnum sine postergali, convestitum panno viridi pro neophytis, tempore debito ponendum ante altare.

Ad altare SS. Sacramenti. — 12. Si vigebit usus referendi in ecclesiam SS. Sacramentum, antequam Episcopus peracto Officio de ecclesia discedat, instruetur altare candelabris nobilibus, pallio albi coloris, tobaleis, vasculo Aquae cum purificatorio, clavicula ad ostiolum tabernaculi, corporali in tabernaculo et super altare, tapeto super gradus, tobaleis in balaustrio, si mos erit administrandi fidelibus s. communionem post Missam cantatam in satisfactionem praecepti paschalis, et faldistorium vel genuflexorium, cum strato et pulvinis pro Episcopo, ut cap. IV, lib. V, stratum autem, poni poterit complicatum super genuflexorium, deinceps explicandum in exitu functionis.

13. In eo sacello, ubi privatim erit hoc triduo SS. Sacramentum, in promptu erunt intorticia quatuor, umbella albi coloris, stola, velum humerale album et corporale super altari cum clavicula ciborii seu tabernaculi.

Ad altaria minora. — 14. Tobaleis, Cruce detecta, candelabris nobilibus altaria minora instruentur. Reliquiaria et vasa cum floribus, tapetum et pallium albi coloris ponentur post Missam solemnem. Lampades erunt satis mundatae, et dispositae ita ut, cum tempus erit, facile possint accendi. Imagines seu tabulae pictae erunt contectae velis violaceis, quae tollentur in fine Litaniarum, ideoque vela sint ita aptata, ut facile ac tuto possint removeri.

Ad altare maius, in presbyterio et in abacis. — 15. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVII, n. 2, haec habet: « Ornatur ecclesia, altare, abacus et chorus prout in Dominicis Adventus et Quadragesimae ». Ut dispositio haec observetur quoad fieri potest, et congruenter Officiis solemnibus, apparatus erit sequens:

16. In altari ponentur septem candelabra nobilia cum cereis albis, et ante septimum candelabrum aderit Crux detecta, aequalis candelabris. Nec reliquiaria nec signa nec vasa florum interponentur candelabris. Mensa cooperietur tribus albis tobaleis, quarum superior tegens latera defluet usque ad pavimentum. Apponetur pallium album nobile, et super ipso alterum violaceum, facile amovendum, ut inferius. Sternentur gradus tapeto nobili superque ipsum altero violaceo, facile amovendo, si fieri poterit: sin minus, usque a principio extendetur tapetum nobile tantummodo.

17. Thronus parabitur lodicibus et pannis sericeis albi coloris, itemque baldachinum illius. Attamen supra postergale et in cathedra ponentur lodices et vestes violaceae, tempore debito removendae. Gradus throni cooperientur tapeto rubri coloris, cui superponetur alterum tapetum violaceum, tollendum quum paratus violacei coloris tollentur. Aderunt tria scabella consueta pro Assistentibus. Planum presbyterii, interiacens altari et throno, contegi poterit tapetis viridis coloris.

18. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus, cum pulvinis violaceis. Seorsim disponentur pulvini albi coloris, tempore debito substituendi violaceis.

19. In fine presbyterii statuentur scamna tapeto viridi convestita, quae satis sint pro ordinandis. Praeparabitur etiam unum vel plura scamna, convestita ut supra, sed sine postergali, pro novis Presbyteris, quando celebrabunt cum Episcopo.

20. Extra presbyterium ante balaustrium ponetur scamnum distinctum pro neophytis adultis, et super balaustrium ipsum tobalea pro eorum communione.

21. In latere evangelii, vel in alia parte, iuxta constructionem presbyterii, collocabitur candelabrum maius instar columnae, in quo figetur Cereus paschalis ingens et pictus, cum quinque foraminibus in formam Crucis, quae vergant ad Episcopum, quibus infigenda erunt grana thuris. Ante candelabrum aderit scala commoda et firma, in quam ascendet Diaconus infixurus grana praedicta. Curandum, ut ellychnium seu fila gos-

sypii in summitate Cerei sint ita praeparata, ut facile possint accendi. Provideatur etiam, ne Cereus idem ullo modo periclitetur, quando educendus aut reponendus erit in candelabro propter benedictionem fontis baptismalis (1).

22. Prope candelabrum praedictum praeparabitur legile contectum velo albo phrygiato, vel sericeo auro intertexto, pra cantando praeconio.

23. In latere evangelii ponetur basis ad sustinendam arundinem cum tricereo.

24. Ex parte epistolae in loco usitato aderit scamnum pro Ministris, quod praeter tegumentum consuetum, poterit etiam convestiri altero e panno violaceo.

25. Ad tribunam sive ingressum presbyterii ponentur in candelabris maioribus intorticia vel cerei albi coloris numero sex aut octo.

26. Super mensam altaris pisponentur paramenta Episcopi, videlicet (s. Pallium in lance contectum velo albo ac tres spinulae aureae gemmatae in altera pelvicula, si Celebrans erit Archiepiscopus): planeta, dalmatica, tunicella et stola albi coloris, quae cooperientur velo violaceo, ne ulla ex parte conspici possint: chirothecae albi coloris in lance supponentur velo praedicto. Deinde super velum istud aderunt paramenta violacea, nempe manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, pluviale et stola, omnia violacei coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo violaceo: prope paramenta formale simplex in lance. Mitra auriphrygiata vel ex tela aurea in latere evangelii, cum velo seu vimpa pro cappellano, adhibenda in benedictione ignis et granorum thuris.

27. Si fiat ordinatio, ponetur seorsim faldistorium cum veste albi coloris, et cooperietur velo violaceo.

28. Abaci contecti albis tobaleis sint sufficientes numero rerum quae ibi erunt disponendae, videlicet in extremitatibus duo candelabra cum cereis pro acolythis: Calix cum purificatortis duobus, Patena cum duabus hostiis, palla et corporale in bursa albi coloris: gremiale album aequale paramentis: ampullae vini et aquae in pelvicula et patera praegustationis: urceus cum pelvi: mantilia duo in lance: velum humerale albi coloris simplex et alterum violaceum utendum a Ma-

(1) Commendabilis est usus adhibendi Cereum minorem in benedictione fontis A.

gistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: manipuli albi pro Ministris: Canon pontificalis: gremiale violaceum aequale paramentis: Epistolarium et Evangeliarium cum tegumentis et signaculis albi coloris, et intra Evangeliarium manipulus albus pro Episcopo: caligae et sandalia pariter coloris albi cum velis violaceis, quibuscum afferentur, et aderunt etiam vela alba, quibuscum recipientur: Missale pro Episcopo cum veste violacea: alterum etiam pro Episcopo cum veste alba: liber *Exsultet*, seu praeconii, cum veste et signaculis albi coloris: liber pro cantandis prophetiis cum veste et signaculis violaceis: liber seu Breviarium maius pro oratione *Respice* etc., scotula cum candela exstincta: mitra pretiosa: velum humerale album, phrygiatum pro Subdiacono: Pyxis cum operculo, et in ea particulae quae sufficiant ordinandorum et neophytorum numero: liber cum intonatione *Alleluia* pro Subdiacono: Antiphonarium pro antiphona praecinenda ad *Magnificat:* tabella cum formula Indulgentiarum: candelae pro ordinandis.

29. Poterit praeparari alter abacus alba tobalea coopertus, in quo ponetur vasculum Aquae benedictae cum aspersorio: quinque grana thuris infigenda Cereo, posita in lance argentea: thuribulum cum navicula plena thuris cum cochleari intorticia pro elevatione. Si Episcopus celebrabit ordinationem, praeparabitur lanx cum forficibus, quorum manubria erunt inaurata et altera lanx argentea, qua excipientur capilli: mantile longum imponendum genibus Episcopi dum peragetur tonsura: binae claves ferreae, una inaurata, altera argento colorata, ligatae simul chordula sericea cum flocco aureo, positae in lance: Missale tradendum lectoribus et exorcistis, Subdiaconis et Diaconis: candelabrum exigua forma inauratum cum candela exstincta: ampulla vacua: Calix cum Patena: ampullae plenae vini et aquae in pelvicula cum manutergio seu mappula: Calix alter cum aliquanto vino et paucis aquae guttis et Patena cum hostia: vasculum cum Oleo sacro catechumenorum in pelvicula, et aliquantulum gossypii soluti: medulla panis et mali medici in lance inaurata pro Episcopo: pelves cum urceis et mantilia cum medulla panis et mali medici ad lavandas manus novorum Sacerdotum: gremiale e tela linea cum taeniis pro Episcopo: unus vel plures Calices vino pleni cum mappulis pro purificatione ordinatorum: tobalea longa linea pro communione: Pontificale (pars I) pro Episcopo: alterum Pontificale in usum Archidiaconi.

30. Abacus autem, in quo aderunt paramenta albi coloris, contegetur velo amplo violaceo, ne quid appareat coloris albi praedicti.

31. Praeparabitur etiam cappa cum serico coloris rubini in caputio, pro Episcopo post functionem. Praeterea in promptu erunt cappae cum serico, loco pellium mustelae alpinae, pro Canonicis, vel superpellicea superponenda rochetis, iuxta privilegium, quo gaudebunt. Beneficiarii quoque monebuntur, ut in promptu habeant vel cappam cum serico, vel superpelliceum substituendum cappae cum pelle iuxta consuetudinem, dum cantabitur *Alleluia* in Missa solemni.

32. In altero abaco contecto alba tobalea disponentur paramenta pro Ministris, videlicet dalmatica et stola albi coloris pro Diacono, ac tunicella pro Subdiacono. Planetae duae plicatae violaceae cum binis manipulis similibus pro iisdem Ministris. Dalmatica quoque, stola et manipulus albi coloris pro cantando praeconio, nisi tamen placeret uti paramentis in Missa adhibendis.

33. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

34. Aderit etiam Crux processionalis in sua basi a latere evangelii: si tamen Celebrans fuerit Archiepiscopus, basis tantum Crucis ponetur.

35. Seorsim legile nudum pro cantandis prophetiis.

36. Hastae cum gossypio cerato ad accendendos cereos altaris etc.

37. Disponentur in canistris planis paramenta tum violacea tum alba pro Canonicis, videlicet pluvialia violacea et alba pro Dignitatibus: planetae violaceae et albae pro Canonicis Presbyteris: dalmaticae ac tunicellae albi coloris et planetae plicatae coloris violacei pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis.

In sacristia. — 38. Pluvialia tria violacea pro cappellanis a libro, a mitra et a baculo, et quatuor pluvialia albi coloris pro cappellanis eisdem, quibus adiungetur alter cappellanus a scotula.

39. Planeta plicata violacea cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono crucifero; insuper tunicella albi coloris pro eodem, si Celebrans erit Archiepiscopus.

40. Sacrae vestes pro Ministris, videlicet stola una violacea; cingula vero, albae et amictus duo numero.

41. Arundo altitudinis sufficientis ad accendendum Cereum, et in summitate eius tres candelae simul iunctae in extremi-

tate ac divisae instar trianguli. Praeterea laterna clausa cum candelula exstincta, aliquantulum gossypii cerati, et duo vel tria sulphurata ad accendendum lumen.

42. In altera aula contigua sacristiae disponentur paramenta albi coloris, quot opus erunt pro ordinandis, videlicet, singulis Presbyteris Missale, mantile seu mappula ex tela linea albi coloris, planeta, stola, manipulus, cingulum, alba et amictus: singulis Diaconis dalmatica, stola, manipulus, cingulum, alba, amictus: singulis Subdiaconis tunicella, manipulus, cingulum, alba, amictus: singulis demum minoristis et clericis singula superpellicea.

§ 2. *In functione.*

43. Si functiones omnes, quas hoc loco sumus descripturi, peragentur, in antecessum statuetur numerus sufficiens clericorum et inservientium, qui provideant rebus omnibus supra notatis, nec desit quidquam cum retardatione functionis.

44. Sacrista imprimis habeat suis nutibus subiectos inservientes multos, quibus distribute respectivas actiones attribuat; quumque agatur de functionibus in locis disparatis celebrandis, adsit qui attente invigilet rebus dispositis in locis praedictis.

45. Si multa populi frequentia interveniet functioni, deligentur etiam per ecclesiam custodes, qui tumultum prohibeant.

46. Itaque hora praestituta clerus in chorum congregabitur, et cereis exstinctis ac submissa voce recitabuntur Horae minores, Prima, Tertia et Sexta.

47. Hoc tempore extra portam ecclesiae accendetur ignis, qui tamen excutiendus est de silice, ut praescribunt rubricae; neque enim ritus iste mysterio caret.

48. Recitata hora Sexta, pulsabitur crotalum, ut nuncietur clero adesse tempus associandi Episcopum, sicut cap. IV, lib. V.

49. Interim in sacristia se parabunt Ministri, nempe Subdiaconus amictu, alba et cingulo, Diaconus autem praeter paramenta praedicta induet etiam stolam diaconalem; tum recta procedent ad altare maius, comitantibus clericis duobus, priusquam perveniat ad ecclesiam Episcopus, et consistent ad scamnum sibi praeparatum.

50. Ordinandi autem iam parati vestibus sacris respectivis, non gestantes manu candelam ardentem, sequentur Ministros praedictos et locum sument apud scamna sibi praeparata.

51. Episcopus, indutus cappa ornata pellibus mustelae alpinae, antecedente Cruce archiepiscopali, si fuerit Metropolitanus, accedet ad ecclesiam, in cuius limine, si mos erit servandi Aquam benedictam, accipiet aspersorium a digniore cleri, asperget se ipsum et adstantes; secus ritus iste omittetur.

52. Si soleret servari Aqua benedicta in fontibus lustralibus apud portas ecclesiae, postquam ingressus erit Episcopus, curabit Sacrista, ut vacuefiant, propterea quod infundenda est aqua recens, quae benedicetur in fonte baptismali.

53. Ingressus in ecclesiam Episcopus caput operiet caputio cappae, et recta perget ad altare maius. Ibi exuet caputium, reverentiam faciet ad Crucem, et brevi tempore orabit. Canonici et ceteri de clero locum quisque suum occupabunt, ubi genuflectent, exceptis clericis delectis afferendis ad thronum paramentis, qui genuflectent prope altare, et Diaconis assistentibus, qui consistent a lateribus Episcopi.

54. Quum locum quisque suum occupaverit. Caeremoniarius admonebit Episcopum, qui assurget, et reverentia ad Crucem iterata, accedet ad thronum, medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario et cubiculario.

55. Clerici duo faldistorium de medio removebunt et ponent seorsim.

56. Distribuentur clericis paramenta Episcopi, et actio ista fiet sollicite. Cappellanus a mitra utetur velo seu vimpa e collo pendente. Cappellanus a libro superpelliceo indutus Missale accipiet ex abaco, et aderit apud secundum Diaconum assistentem.

57. Episcopus, conscenso throno, sedebit brevi tempore, postea Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam, cubicularius retinebit cappam prope thronum, propterea quod rursus induere illam debeat Episcopus.

58. Ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus, quos sequentur clerici deferentes paramenta Episcopi. Iidem Ministri Episcopum induent amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale simplex, et a Diacono imponetur eius capiti mitra.

59. Hoc tempore, clerici duo accipient focum cum igne et forcipe, eumque afferent in ecclesiam, exspectantes dum paratus fuerit Episcopus, ut illum transferant ante thronum.

60. Clericus alter accipiet ex abaco vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, alter grana thuris infigenda Cereo, ac

tertius thuribulum sine igne et naviculam: qui sustinebit vasculum Aquae sanctae. stabit in medio; qui grana thuris, a dextris; qui thuribulum, a sinistris. Crucifer etiam indutus superpelliceo accipiet Crucem, et exspectabit donec tempus erit accedendi ad thronum, ut inferius.

61. Parato Episcopo, redibunt Ministri ad scamnum prope altare, et Presbyter assistens ascendet a latere ad thronum.

62. Transferetur a clericis supradictis focus cum igne et ponetur ante thronum, tres clerici cum Aqua sancta, cum granis et cum thuribulo, sequente crucifero gestante Crucem, ad thronum accedent. Crucifer gestans Crucem locum sumet ante focum, Crucifixi imagine versa ad Episcopum, clericus cum vasculo ascendet ad thronum, et consistet a dextris Presbyteri assistentis, alter cum granis consistet ante infimum gradum throni, sustinens grana ante Episcopum; thuriferarius autem adstabit sinistrae cruciferi.

63. Tali modo dispositis praedictis inservientibus, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, et ipsi se sistet cappellanus cum Missali, qui subsistet a sinistris Episcopi, ne conspectum ipsi impediat earum rerum, quas erit benedicturus.

64. Episcopus assurget, ac voce submissa benedicet ignem, dicens *Dominus vobiscum* cum tribus sequentibus orationibus. Ministri, qui adstabunt circa thronum, respondebunt ei, et primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam pluvialis, quum signum Crucis dextera facturus erit. Sub finem tertiae orationis, thuriferarius aliquantulum ignis benedicti in thuribulum forcipe imponet, deinde ascendet ad dexteram acolythi sustinentis vasculum Aquae sanctae.

65. Post benedictionem ignis, Episcopus subiiciet alteram orationem *Veniat, quaesumus, Domine* etc., pro benedictione granorum thuris.

66. Post haec Episcopus sedebit, et incensum, ministrante Presbytero assistente, imponet cum benedictione in thuribulum; deinde assurgens ab eodem Presbytero assistente accipiet aspersorium Aquae sanctae, et asperget ignem atque grana, dicens submissa voce antiphonam *Asperges me* etc. Tum ab eodem accipiet thuribulum, ac thurificabit ignem et grana.

67. Igne et granis benedictis, Episcopus sedebit. Presbyter assistens a latere discedet de throno. Clerici cum vasculo et cum granis, sequente crucifero, redibunt ad abacum, ubi repo-

nent res praedictas: crucifer autem reponet Crucem quo loco erat antea.

68. Clerici qui focum ad thronum attulerunt, reportabunt illum in sacristiam, vel reponent eundem in angulo aliquo ecclesiae in usum fidelium, qui solent ignem benedictum accipere et pie adhibere. Thuriferarius poterit a latere manere ante thronum.

69. Ministri sacri, sequentibus clericis delegatis ad reportanda Episcopi paramenta, redibunt ad thronum, et Episcopum exuent vestibus sacris, quae a clericis referentur super altare; Caeremoniarius autem vel alius, qui accipiet eas, advertet ut pluviale supponat planetae, iterumque eadem paramenta cooperiat velo violaceo.

70. Exuto Episcopo, discedent Ministri, et Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, reponet cappam Episcopo, quae explicabitur ex toto, et Episcopus sedebit.

71. Praesto erunt in aditu presbyterii clavigeri, seu claviger ecclesiae, ad comitandum sacros Ministros.

72. Profecti de throno Ministri pergent ad abacum, ubi Diaconus dimittet stolam violaceam, et induet manipulum, stolam et dalmaticam albi coloris; Subdiaconus autem induet manipulum et planetam violaceam plicatam.

73. Ubi parati erunt Ministri, redibit in thronum a latere Presbyter assistens, qui postquam, ascenderit etiam thuriferarius, ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione ponet illud in thuribulum. Presbyter assistens, ministrato incenso, redibit a latere ad locum suum.

74. Interim Subdiaconus accipiet Crucem, clericus unus accipiet grana, et consistet a dextris Subdiaconi, thuriferarius descendet de throno et locum sumet a sinistris Subdiaconi, Diaconus autem post Subdiaconum se locabit, et ad thronum accedent.

75. Subsistente ante thronum Subdiacono, assurget Episcopus, salutabit Crucem, deinde iterum sedebit. Diaconus se inclinabit Episcopo, clerici genuflexionem conficient, et pergent in sacristiam ad accipiendam arundinem. Clerus in choro sedebit, postquam praedicti Ministri de presbyterio discesserint.

76. Anteibunt clavigeri seu claviger ecclesiae: thuriferarius cum thuribulo adstans dextrorsum clerico deferenti lancem cum granis: Subdiaconus gestans Crucem: sequetur Diaconus, medius inter clericos duos.

77. Quum venerint in sacristiam, Diaconus accipiet arundinem cum tribus candelis in summitate; clericus unus accipiet laternam cum candelula et gossypio cerato, tum ope unius sulphurati candelulam laternae accendet ex igne benedicto qui aderit in thuribulo, et ordine superius innuto procedent ad exitum ecclesiae ante portam primariam. Ibi consistent versa facie ad altare principale: clericus, qui sustinebit laternam cum lumine, accendet gossypium ceratum, et Diaconus, inclinata arundine, adiuvante clerico altero, si opus erit, iubebit accendi unam ex tribus candelis in summitate arundinis infixis. Accensa candela, Diaconus elevabit arundinem, et genuflexus simul cum ceteris, excepto Subdiacono sustinente Crucem, cantabit notis praescriptis *Lumen Christi:* Episcopus et omnis clerus in choro consurgent, genuflectent capite nudato, eodemque tono respondebunt *Deo gratias:* et sic deinceps fiet secunda ac tertia vice. Caeremoniarius meminerit apponere pulvinar in gradulo cathedrae, quando Episcopus genuflectet.

78. Episcopus et chorus rursus considebunt: tum Diaconus simul cum ceteris statim consurgent, et procedent ad medium ecclesiae, ubi accensa candela altera, Diaconus altiori voce cantabit, ut supra, *Lumen Christi,* et respondebitur ut prima vice.

79. Postremo procedent ante altare maius, ubi accendetur tertia candela eodem modo ut prima, et Diaconus voce elatiori cantabit *Lumen Christi*, et respondebitur ut supra. Interim clericus in promptu habebit librum praeconii tradendum Diacono, et cappellanus a libro ascendet ad thronum cum Missali, signaculo posito ad formulam benedictionis ab Episcopo donandae Diacono pro cantu praeconii.

80. Tertia candela accensa, venient ante altare, cui genuflexionem conficient clerici comitantes Ministros praedictos: Diaconus autem arundinem tradet clerico, qui proximus ipsi adstabit.

81. Discedent postea de altari, et ibunt alter post alterum ad legile positum iuxta candelabrum cerei, ibique disponentur hoc ordine: Subdiaconus consistet a sinistra legilis, quae respondebit dexterae Diaconi, stans conversus ad Episcopum, nisi altare fuerit orientale, et consequenter thronus situs erit contra altare: ab altero latere, nempe a sinistra Diaconi, consistet clericus arundinem sustinens, conversus ut Subdiaconus; thuriferarius locum sumet a sinistra

Subdiaconi, et clericus sustinens grana, a dextra clerici sustinentis arundinem (1).

82. Profectis de altari Ministris praedictis, Diaconus accipiet librum praeconii, quem sustinens ante pectus adibit ad thronum, et consistens ante infimum gradum, nec ascendens, profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere:* Episcopus donabit ei benedictionem, dicens *Dominus sit* etc., ut in Missali.

83. Accepta benedictione, Diaconus iterabit reverentiam ante Episcopum, et recta perget ad legile, super quo librum ponet et aperiet. Tum accepto a thuriferario thuribulo, adolebit librum in medio et a lateribus, ut in cantu evangelii, et consurgent universi.

84. Diaconus thuribulum restituet thuriferario, qui reportabit illud in sacristiam vel ad abacum, deinde redibit prope Subdiaconum, recepturus Crucem in fine praeconii.

85. Diaconus, postquam adoluerit librum, nec librum signans nec seipsum, iunctis manibus incipiet cantare *Exsultet*, ut in Missali.

86. Cantatis verbis *curvat imperia*, omnes considebunt et caput operient. Clericus cum granis accedet ad dexteram scabelli gradati. Diaconus conscendet scabellum, et manu dextra quinque grana Cereo infiget loco designato, advertens ut sinistra sustentet Cereum, ne curvetur; grana vero in formam Crucis infiget, ordine sequenti:

1
4 2 5
3

87. Clericus sustinens pelvim in qua aderant grana, redibit ad abacum, ibique pelvim vacuam deponet, et revertetur eodem, remoturus legile cum libro post cantum praeconii.

88. Reversus ad legile Diaconus, canere praeconium perget

---

(1) Si in ecclesia erunt ambones fixi marmorei, cantabitur praeconium paschale super ambone. Si capax erit, ascendent illuc Subdiaconus etiam cum clericis: sin minus, ascendet Diaconus tantum; ceteri restabunt in plano ecclesiae ante ambonem ipsum, ordine supra innuto. A. — Praeconium paschale canendum est versus aquilonem, prout fit ad cantum evangelii, nisi cantetur in ambone (S. R. C., n. 4057, III). — Praeconium paschale eodem loco ac evangelium in Missa cani debet, et Diaconus cum reliquis Ministris lineam rectam efformet omnesque ad librum faciem convertant, latera dextera altari obversa tenentes, facie Crucifixi Celebrantem respiciente, iuxta Caerem. Epp. lib. II, cap. XXVII, n. 10 (S. R. C., n. 4198, VIII).

ad verba illa *In huius igitur noctis gratia* etc., omnesque consurgent rursus capite nudato.

89. Post verba *rutilans ignis accendit*, Diaconus abrumpet cantum, et clerus iterum considebit.

90. Diaconus accedet ad candelabrum, sequente clerico cum arundine, et arundine ab ipso accepta, ope unius candelarum accendet Cereum.

91. Accenso Cereo, consurget chorus, Diaconus autem, restituta clerico arundine, redibit ad legile, et prosequetur cantum praeconii ad verba *Qui licet sit divisus in partes* etc., usque ad illa verba *apis mater eduxit*, inclusive. Clericus, qui sustinebat arundinem, deferet ipsam prope altare, et imponet basi ibi praeparatae, tum revertetur ad locum suum.

92. Diaconus, post verba supra notata, rursus cantum abrumpet, tunc aliquis clericus, accenso ex arundine gossypio cerato, accendet lampades omnes per ecclesiam, initium faciens ab altari maiore.

93. Ubi lampades altaris maioris vel saltem viciniores accensae erunt, consurget chorus, et Diaconus redintegrabit cantum ad verba *O vere beata nox*, et prosequetur illum usque ad finem (1).

94. Expleto cantu praeconii, Subdiaconus tradet Crucem thuriferario, qui reponet ipsam quo loco erat ; Diaconus claudet librum et relinquet super legili. Clericus, qui sustinebat grana, librum referet ad abacum, et legile tollet ac ponet seorsim.

95. Diaconus et Subdiaconus, iunctim conficientes reverentiam ad altare et ad Episcopum, si ante ipsum transibunt, pergent ad abacum, ubi Diaconus dimittet dalmaticam, stolam et manipulum albi coloris, ac resumet stolam violaceam ; Subdiaconus autem deponet planetam plicatam et manipulum, ac redibit ad scamnum prope altare.

96. Diaconi assistentes redibunt ad locum suum, et secreto ab Episcopo recitato *Pater noster* et *Ave, Maria*, Caeremoniarius innuet cantori, qui aderit ex parte hebdomadario opposita, et ille incipiet submissa voce psalmum *Mirabilia testimonia tua*, et alternatim recitabitur Hora nona. Episcopus

---

(1) Omittetur oratio *pro Romano Imperio*, ut monuimus lib. II, cap. VI, art. XVI, in nota ad n. 50. A.

sedebit, capite operto caputio cappae. Clerus quoque in choro sedebit.

97. Clerici duo ponent in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus in fine Nonae.

98. Interim in promptu erit clericus cum Breviario, seu libro cum oratione *Respice*. In promptu etiam stabunt Caeremoniarius Episcopi et quatuor vel sex clerici, qui attollent cappam, quando Episcopus induet caligas et sandalia. Cappellanus a libro in promptu habebit Canonem pontificalem pro praeparatione.

99. In fine tertii psalmi, Episcopus de throno descendet, tractans humi syrmam cappae, et perget ad faldistorium ante altare: ibi caput nudabit caputio, et statim ac inchoabitur antiphona *Christus factus est*, genuflectet, eoque statu manebit ad totum psalmum *Miserere*, et etiam ad orationem *Respice*, quam ipse recitabit genuflexus, dicens conclusionem secreto. Ad orationem praedictam clericus unus ei librum sustinebit.

100. Deinde assurget, ac sequente cappellano a libro sustinente Canonem, redibit in thronum, caput bireto cooperiet, et ad eum accedent Diaconi assistentes. E libro a cappellano praedicto sustento, una cum assistentibus recitabit submissa voce antiphonam *Ne reminiscaris* cum ritu duplici, et psalmum *Quam dilecta* cum reliquis, quibus adiunget *Gloria Patri*, quia spectant ad Missam sequentem quae est perquam solemnis. In hac recitatione servabunt methodum traditam cap. VI, art. III, § 2, lib. V.

101. Throno ab Episcopo conscenso, amovebitur de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, et collocabitur seorsim.

102. Statim ac Episcopus in thronum ascenderit, Subdiaconus accedet ad abacum, eiusque manibus a Caeremoniario imposito velo violaceo, superponet caligas et sandalia albi coloris, quae cooperiet altero velo violaceo, ac sequentibus clericis sive acolythis praedictis et cubiculario, ad thronum ascendet, et caligas ac sandalia imponet Episcopo, ut cap. VI, supra citato, traditum est.

103. Subdiaconus, ad abacum reversus, deponet ibi lancem cum velis, et ibit cum Diacono.

104. In promptu erunt qui ministrare Episcopo lotionem debebunt, et distribuentur clericis paramenta eius.

105. Quum Episcopus recitare desierit psalmos, preces et orationes, comprehensis illis quae praescriptae sunt ad pa-

ramenta, recedet cappellanus a libro, quem deponet super abacum, et perget in sacristiam ad induendum pluviale simul cum ceteris cappellanis a mitra et a baculo, tum redibunt ad altare.

106. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, dimittet cappam; cubicularius autem eius vestis extremitatem posteriorem expediet.

107. Presbyter assistens, quo munere hac die fungetur Archidiaconus propter ordinationem, ascendet a latere ad thronum, ut annulum e digito eius educat eique ministret mantile.

108. Ascendent ad thronum ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus, ut eodem cap. VI, lib. V, omnesque ad actionem istam genuflectent, exceptis Canonicis, qui stabunt.

109. In promptu erunt clerici, qui in canistris afferent paramenta violacea pro Canonicis, et alii clerici delecti adiuvando Canonicos eosdem in paramentis induendis.

110. Profectis ministris lotionis, Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis paramenta deferentibus, ad thronum ascendent. et Episcopum induent amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis, planeta et manipulo, omnibus violacei coloris, et Diaconus imponet ei mitram auriphrygiatam. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur s. Pallio in functione, quae Missam praecedit.

111. Quum Diaconus et Subdiaconus in thronum venerint, discedent inde Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui in stallis suis se parabunt pluviali et planetis plicatis: similiter se parabunt ceteri Canonici, ubi incipiet parari Episcopus; clerici autem, qui recipient insignia Canonicorum, advertent ea variare, ut superius notatum est. Statim ac Canonici parati erunt, descendent ante thronum et circulum ante Episcopum conficient; postquam autem paratus fuerit et benedictionem ipsis donaverit, cum reverentiis consuetis ad subsellia sua se recipient.

112. Item se parabunt in sacristia tres cappellani, ut supra, et Subdiaconus a Cruce, qui redibunt ad altare; tres cappellani ministrabunt ea, quae spectant ad eorum officium.

113. Revertentur in thronum Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus, qui locum suum occupabunt. Presbyter assistens annulum inseret Episcopi digito: Diaconus cum Subdiacono discedent et pergent ad abacum, ubi induent manipulum et planetam plicatam.

114. Notandum etiam, quod cantores prophetiarum debent induere superpelliceum, ac si officium istud spectaret ad Beneficiarios seu Mansionarios, moneantur ut debito tempore superpelliceum assumant.

115. Ministri, induti postquam erunt planeta plicata et manipulo, procedent ante altare, ibique subsistent exspectantes Episcopum.

116. Postquam paratus erit Episcopus et omnia rite disposita fuerint, Episcopus accipiet baculum, et praeeunte Presbytero assistente, comitantibus Diaconis assistentibus, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et a baculo, de throno descendet, et in plano benedicet clerum, ac procedet ad altare.

117. Quum eo ventum erit, recedent Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui manebunt ibi; Episcopo autem se adiungent Diaconus et Subdiaconus, Episcopus dimittet baculum et a Diacono nudabitur mitra: ascendet cum ipsis ad altare, quod osculabitur in medio, eique reposita a Diacono mitra, facta ad Crucem reverentia, descendet de altari, cuius ante gradus ibit rursus cum Presbytero assistente ac Diaconis assistentibus, resumptoque baculo redibit in thronum, sequente clerico, qui deferet gremiale aequale paramentis. Cappellanus a libro aderit prope thronum, secum retinens Missale.

118. Diaconus et Subdiaconus redibunt ad scamnum ipsis praeparatum prope altare.

119. Redeunte in thronum Episcopo, clericus unus ponet legile nudum in medio presbyterio, et clericus alter super illud imponet et aperiet librum prophetiarum.

120. Interim secundus Caeremoniarius, vel alius huic rei delegatus, invitabit cantorem prophetiae primae.

121. Episcopus, conscenso throno, sedebit et baculum dimittet; Diaconus autem primus assistens gremiale imponet genibus eius. Chorus omnis sedebit.

122. Caeremoniarius secundus deducet ad legile cantorem prophetiae primae, qui ante, legile quum venerit, genuflexionem peraget ad altare, dein ad Episcopum : tum, manibus Missali impositis, cantare prophetiam incipiet.

123. Ut in ista, sic in reliquis prophetiis, cavebitur ne incipiatur cantus priusquam sederit Episcopus ac mitram et gremiale receperit.

124. Quando cantor incipiet cantare prophetiam, se sistet Episcopo cappellanus a libro, eoque sustinente Missale aper-

tum, submissa voce prophetiam leget Episcopus, assistentibus ei Diaconis, qui stabunt; itemque stabunt Presbyter assistens apud scabellum assistentiae, cappellani a mitra et a baculo, et clericus a gremiali. Quum Episcopus legerit prophetiam, recedet cappellanus a libro: Assistentes sedebunt, ac poterunt etiam sedere ceteri cappellani supradicti: clericus autem a gremiali sedere poterit in gradibus lateralibus throni.

125. Cantu prophetiae absoluto, cantor genuflexionem faciet ad altare, deinde accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet ante Episcopum. Conscenso autem throno, osculabitur genuflexus Episcopi manum, tum iteratis genuflexionibus, ut supra, se recipiet ad locum suum.

126. Quando ad thronum accedet cantor, consurgent Assistentes et cappellani, qui sedebant circa thronum.

127. Cantore de throno abeunte, secundus Diaconus assistens tollet Episcopo gremiale et mitram.

128. Consurget chorus, et Episcopus etiam, qui e Missali sustento a Presbytero assistente cantabit *Oremus*, primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua*, omnesque genuflectent, exceptis Episcopo et Presbytero assistente, sustentante Missale: secundus Diaconus assistens cantabit *Levate*, et consurgent omnes, Episcopus cantu feriali et apertis manibus subiunget orationem.

129. Dum Episcopus orationem cantabit, secundus Caeremoniarius vel alius invitabit cantorem prophetiae secundae, qui peraget omnia eadem, quae peracta fuerint a cantore primae prophetiae.

130. Oratione ab Episcopo cantata, Presbyter assistens Missale tradet cappellano a libro, et ad scabellum suum redibit. Episcopus sedebit, ac rursus reponetur ei mitra et gremiale a primo Diacono assistente.

131. Cantabitur deinde prophetia secunda, quam Episcopus etiam leget, et peragentur eadem omnia, quae tradita sunt ad primam, itemque in reliquis.

132. Post prophetias IV, VIII et XI, a cantoribus cantabitur tractus, quem leget Episcopus, postquam legerit prophetiam. Post duodecimam autem omittetur *Flectamus genua*.

133. Quando cantabitur prophetia ultima, praesto erit clericus unus ad tollendum librum cum legili, quod adhibitum fuerit in medio presbyterio pro cantandis prophetiis: apud altare aderunt clerici duo recepturi pluviale et formale Episcopi: acolythus unus candelas accendet in candelabris acolythorum:

aderunt et alii duo clerici, qui, quum cantata erit duodecima prophetia cum oratione, tollent de candelabro Cereum, quoniam afferendus erit ad baptisterium. In promptu etiam erunt clerici, paramenta Episcopi recepturi, qui unus post alium sequentur sacros Ministros, et ultimo loco incedent clerici duo, qui deferent pluviale violaceum et formale simplex. Insuper in aditu presbyterii praesto erunt cantores, secum habentes libros ad cantandum tractum *Sicut cervus*, quando procedetur ad baptisterium.

134. Cantata prophetia duodecima cum duodecima oratione, Ministri altaris planetas plicatas et manipulos dimittent, et accedent ad thronum, sequentibus clericis supradictis.

135. Clericus, qui custodiet gremiale, referet ipsum ad abacum.

136. Quum ad thronum ascenderint Ministri sacri, se recipient ad stallum suum Diaconi assistentes. Presbyter assistens annulum extrahet e digito Episcopi et custodiet apud se, Ministri Episcopo exuent manipulum, planetam, chirothecas, dalmaticam ac tunicellam, quae paramenta a clericis supra dictis deferentur super altare. Iidem deinde Ministri Episcopum induent pluviali, cui imponetur formale simplex. Diaconus mitra eum operiet et Presbyter assistens ipsi annulum reponet. Ministri redibunt ad abacum, resument planetas plicatas, et revenient in thronum ad Episcopum.

137. Reversis in thronum sacris Ministris, se sistet ante thronum Subdiaconus Crucem sustinens cum acolythis a lateribus eius et clerico deferente Cereum, a tergo Subdiaconi. Episcopus tunc assurgens salutabit Crucem, dein iterum sedebit, exspectans tempus discedendi quando nunciabitur ei. Acolythi genuflectent, et processio ad baptisterium dirigetur ordine sequenti:

138. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Tonsurandi cum superpelliceo brachio superposito. Clericus deferens Cereum paschalem. Subdiaconus paratus Crucem sustinens cum acolythis a lateribus, qui gestabunt candelabra, ardentibus cereis. Cantores, qui, ubi Crux de presbyterio exiverit, cantare incipient tractum *Sicut cervus desiderat* etc. Clerici seminarii. Ordinandi minoribus ordinibus. Beneficiarii seu Mansionarii. Ordinandi Subdiaconatu, Diaconatu et Presbyteratu, qui ut ceteri procedent bini, ac si fuerint dispari numero procedent terni ultimo sui ordinis loco. Canonici Subdiaconi. Canonici Diaconi; inter quos aderunt Assistentes. Canonici Presbyteri.

Dignitates. Presbyter assistens. Episcopus, medius inter Ministros, et priusquam de throno descendat, accipiet baculum sinistra. Sequentur caudatarius sustinens extremitatem posteriorem vestis episcopalis, tres cappellani a mitra, a baculo et a libro, et hic postremus deferet Missale, nisi in antecessum praeparatum esset prope fontem baptismalem ; ultimo autem loco familiares nobiles Episcopi, siqui aderunt.

139. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Cereus et Crux inter acolythos deferentur ante clerum paratum, nempe ante ordinandos Subdiaconatu, et imago Crucifixi convertetur ad Archiepiscopum.

140. Profecto de altari Episcopo, Sacrista a pluribus clericis inservientibus iubebit de throno tolli lodices sive apparatus violaceos, tapeta violacea de throno et altari, vela violacea de abacis et pallium etiam de altari in maiorem commoditatem, cereis tamen exstinctis. Iubebit ante altare reponi faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo, ac tollet vel tolli iubebit ex abacis et presbyterio omnia illa, quibus non est opus amplius. Praeparari iubebit scabellum unum aut in medio presbyterio aut a latere, et in illo ponetur Missale apertum ad benedictionem fontis, in usum cantorum pro Litaniis cantandis, ut inferius. Paramenta etiam albi coloris pro Canonicis in eorum stallis, pro Ministris altaris in abaco, et pro cappellanis in sacristia vel alio loco proximo presbyterio ponenda curabit. Item praeparabit canistra ad reponenda Canonicorum paramenta violacea, et post haec aderit prope altare in reditu processionis, ut siqua aequivocatio eveniat, indicare possit paramenta aut reliqua, quae opus erunt; agitur enim de functione extraordinaria.

141. Quum processio pervenerit ad baptisterium, clericus deferens Cereum, acolythi et Subdiaconus gestans Crucem consistent extra ingressum a sinistris; Canonici locum sument apud scamna praeparata; ceteri autem de clero disponentur aut intra aut extra sacellum pro amplitudine loci.

142. Ante ingressum baptisterii Episcopus quum venerit, subsistet ac dimittet baculum. Presbyter assistens Missale accipiet e manibus cappellani a libro, ut sustineat illud ante Episcopum. Diaconus tollet mitram Episcopo, qui iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, respice propitius* etc., tono feriali, ex libro sustento a Presbytero assistente.

143. Post orationem ab Episcopo recitatam, Diaconus mitram reponet Episcopo, qui baculum pastoralem sinistra recipiet et ingredietur intra baptisterium. Presbyter assistens Missale restituet cappellano a libro. Clericus sustinens Cereum intrabit intra septum ubi aderit fons baptismalis, et locum sumet a dextris Episcopi. Crux cum acolythis intrabunt in idem septum, si capax erit, vel consistent extra, sed tali modo ut Crux sit in conspectu Episcopi. Presbyter assistens locum sumet a sinistris et recipiet librum, ut sustineat apertum ante Episcopum, eique adstabit cappellanus a libro adiumenti causa. Episcopus consistet ante fontem, medius inter Ministros; ibique dimittet baculum, et a Diacono nudabitur mitra.

144. Episcopus iunctis manibus dicet *Dominus vobiscum*, deinde tono feriali orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto* etc., ad illa autem verba *Per omnia saecula saeculorum*, tonum variabit, cantans in notis praescriptis praefationem, et benedicet aquam, qua fons baptismalis erit impletus.

145. Ad verba *respice in faciem Ecclesiae tuae,* clericus unus accipiet mantile in lance positum, quo utetur Episcopus, et consistet prope Diaconum.

146. Post verba *sumat Unigeniti tui gratiam de Spiritu Sancto*, Episcopus appropinquabit ad fontem, et pluviale eius attollentibus Ministris, manu dextera dividet aquam in formam Crucis, et manum absterget mantili, quod ei porriget Diaconus cum osculo manus, et ipse Diaconus mantile restituet clerico qui prope Diaconum restare continuabit.

147. Episcopus, aqua, ut supra, divisa, prosequetur in cantu praefationem *Qui hanc aquam* etc., usque ad verba *non inficiendo corrumpat;* quibus verbis cantatis, accedet iterum ad fontem, et pluviale attollentibus Ministris, tanget aquam dextera, quam statim absterget matili praebito a Diacono, deinde prosequetur cantum *Sit haec sancta et innocens* etc. Ad verba *Unde benedico te* etc., aquam dextera benedicet, quemadmodum praescribitur in Missali. Diaconus pluviale eius attollet.

148. Post verba *cuius Spiritus super te ferebatur*, rursus accedet ad fontem Episcopus, et extra ipsum effundet aliquantulum aquae « in quatuor mundi partes », ut habetur in Missali, seu versus quatuor ventos, advertens tamen, ne madefaciat Ministros ceterosque inservientes, qui circa fontem ade-

runt. Episcopus manum, ut supra, absterget mantili, et Caeremoniarius interea vel clericus aliquis spongia vel mantili ex tela rudi absterget aquam super externam fontis partem ab Episcopo effusam.

149. Cantatis verbis *de petra produxit*, Episcopus perget cantare *Benedico te* etc., et aquam dextera benedicet, Diacono, ut supra, fimbriam pluvialis eius attollente.

150. Interim clericus unus circa Cereum, quo loco accipiendus erit ab Episcopo, ligabit paramanum seu velum album sericum, quo Episcopus cooperiet manus, dum Cereum in fontem immerget, ut eas defendat a cera liquente.

151. Cantatis ab Episcopo verbis *in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*, Presbyter assistens Missale relinquet cappellano a libro, et hic prosequetur apertum sustinere ante Episcopum, qui praefationem alta voce leget, initium sumens a verbis *Haec nobis praecepta servantibus* etc., postmodum tribus vicibus halitabit super fontem in modum Crucis. Prosequetur deinde, legens, ut supra, verba *Tu has simplices aquas* etc., usque ad altera inclusive *purificandis mentibus efficaces.*

152. Presbyter assistens Missale recipiet et apertum sustinebit ante Episcopum. Clericus sustinens Cereum approximabit ad fontem, et Cereum tradet Diacono, Diaconus Episcopo; Subdiaconus autem animum advertet ad manus eius contegendas velo. Episcopus acceptum manibus Cereum, granis ad ipsum conversis, adiuvantibus etiam Ministris, si opus erit, qui pluviale eius attollent, immerget aliquantulum intra aquam, cantans tono solemni praefationis *Descendat... Spiritus Sancti.* Postea illum de fonte extrahet, atque altius immergens, cantabit elatiori voce eadem verba *Descendat* etc. Extrahet illum secunda vice, et altius tertia vice immergens ac vocem amplius efferens, cantabit, ut supra, *Descendat* etc. Cereum intra fontem adhuc retinens, ter in aquam sufflabit in modum literae graecae ♄, et in cantu prosequetur *totamque huius aquae substantiam regenerandi foecundet effectu.* Post haec ex aqua educet Cereum, quem restituet Diacono, hic autem clerico. Cereus abstergetur mantili, qua parte fuerit immersus, eique tolletur velum appensum. Clericus autem Cereum sustinens redibit ad locum suum ante Crucem.

153. In promptu erit clericus cum vasculo vacuo et aspersorio, aliique clerici cum situlis seu vasis ad extrahendam e fonte Aquam, quae infundetur in fontes lustrales ante portas

ecclesiae et in unam pluresve conchas praeparatas in usum fidelium. Reservabitur etiam pars aliqua pro aspersione domorum.

154. Extracto de fonte Cereo, prosequetur Episcopus cantare tono feriali praefationem *Hic omnium peccatorum* etc., usque ed ultima verba *infantiam renascatur.*

155. Presbyter assistens relinquet Missale in manu cappellani a libro; Episcopus autem leget submissa voce conclusionem *Per Dominum nostrum* etc.

156. Expleta praefatione, clericus unus Aquam hauriet vasculo et aspersorio; quo facto, statim accedet ad Presbyterum assistentem.

157. Episcopus convertetur ad populum, habens a dextris Diaconum, a sinistris Subdiaconum, qui, si necesse fuerit, locum commutabunt, et fimbrias pluvialis sustinebunt.

158. Presbyter assistens se sistet Episcopo, eique tradet aspersorium Aqua benedicta perfusum. Episcopus asperget seipsum, deinde Presbyterum assistentem, Diaconum, Subdiaconum suosque reliquos cappellanos inservientes, tum aspersorium Presbytero assistenti restituet.

159. Ministri antedicti, quando aspergentur ab Episcopo, se profunde inclinabunt; cappellani autem in genua procumbent.

160. Presbyter assistens recedet; Diaconus mitram imponet Episcopo, qui recipiet baculum pastoralem, et ibit sessum ad faldistorium.

161. Idem Presbyter assistens, comitante clerico, qui deferet vasculum, et fimbriam eius pluvialis sustentabit, ordinem servans, et cum reverentia reciproca asperget Dignitates et Canonicos, deinde ceteros omnes de clero, pariter ordinatim, ac postremo per ecclesiam incedet et populum asperget.

162. Canonici sedebunt postquam aspersi fuerint, itemque ceteri de clero, si praeparata pro ipsis erunt scamna.

163. Hoc tempore, clerici designati extrahent Aquam de fonte, quem reponent in vase, ut supra innutum est, et ipsa implebunt etiam vasa lapidea, quae exstant in limine ecclesiae.

164. Interim praesto erunt a dextra fontis clericus unus sustinens ampullas cum Oleis sacris, et ministri lotionis pro Episcopo. Item dispositi aderunt catechumeni cum suis pa-

trinis extra ecclesiam (vel extra baptisterium, si esset ab ecclesia seiunctum), si Baptismum conferendum erit.

165. Posteaquam Presbyter assistens Aqua benedicta asperserit clerum et populum, reddet aspersorium clerico sustinenti vasculum, et redibit ante Episcopum, quem reverentia honorabit, et consistet a dextris Diaconi.

166. Episcopus assurget, et assurgent etiam Canonici, si sederint, et perget ad fontem, ibique praeteriens salutabit Crucem processionalem ac dimittet baculum. Ministris attollent eius pluviale, cappellanus a libro adstans a sinistris sustinebit ei Missale apertum. Presbyter assistens accipiet ampullam cum Oleo sacro catechumenorum eamque porriget Episcopo, qui aliquantulum in Aquam infundet, dicens *Sanctificetur et foecundetur* etc. Episcopus ampullam reddet Presbytero assistenti, et ab eodem accipiet alteram cum s. Chrismate, eaque accepta infundet aliquantulum in Aquam, dicens *Infusio Chrismatis* etc. Postea Presbyter assistens recipiet ampullam cum Oleo sacro catechumenorum, eamque porriget rursus Episcopo, qui accipiet illam sinistra, et ampullas dextera manu simul accipiens manubrio, infundet coniunctim paullulum Oleorum sacrorum in Aquam dicens *Commixtio* etc., in modum Crucis, eaque infundet ad verba *In nomine Patris* etc. Restituet ampullas Presbytero assistenti, hic autem clerico, qui referet illas ad abacum. Tum Episcopus dextera diffundet et commiscebit in Aqua Olea sacra, et manum absterget mantili, quod ei praesentabitur a Presbytero assistente.

167. Revertetur ad faldistorium, ibique sedens lavabit manus, utens etiam, si opus fuerit, medulla panis et mali medici. Presbyter assistens ministrabit ei mantile. Ad actionem istam omnes genuflectent, exceptis Canonicis, qui stabunt.

168. Discedent ministri lotionis. Presbyter autem assistens, si Baptismum ministrabitur, se aggregabit Dignitatibus, seu Canonicis, quo loco ipsi conveniet.

169. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVII, n. 18, pro Baptismate hac die conferendo praescribit, ut « per octo dies ante, in ipsa ecclesia, nisi periculum immineat, nullus infans baptizetur ».

170. Si Episcopus conferet Baptisma infantibus, exsequetur omnia ea, quae praescribentur capitulo I, art. I, lib. VII.

171. Expleto infantium Baptismate, si adulti quoque baptizandi erunt, resumet pluviale cum stola violacea, et peraget quidquid praescribetur eodem cap. I, art. II, libri eiusdem.

Preces autem, quae antecedunt Baptisma, recitabuntur in baptisterio, et Episcopus stabit ad faldistorium: recitaturus autem secreto orationem precibus praemittendam, genibus flexis super pulvinum, convertetur versus Crucem processionalem.

172. Si tamen, propter diuturnitatem hodiernae functionis, quae prolixior etiam erit, si habebitur ordinatio generalis, existimaret exorcismos catechumenorum committendos alicui Dignitati Capituli, vel Parocho, Episcopus dimittet pluviale et stolam violaceam, et induta stola cum pluviali albi coloris, non abscedens de fonte baptismali, incipiet functionem administrandi Baptismum tum pro infantibus, tum pro adultis, eo prorsus momento temporis, quo in Rituali praescribitur ut deponantur paramenta violacea, et induantur alba. Ritus autem servandus reperietur capitulis supra citatis eiusdem libri VII.

173. Hoc autem casu, dum canentur prophetiae, Parochus vel alius delegatus persolvendis exorcismis, indutus amictu supra rochetum vel supra superpelliceum, stola et pluviali violaceo, comitantibus et assistentibus clericis quatuor, adimplebit actiones supra dictas. Catechumeni autem admissi in sacellum baptisterii, exspectabunt Baptisma in loco seposito.

174. Absoluto infantium Baptismate, discedere de ecclesia poterunt compatres cum suis infantibus baptizatis, et restabunt catechumeni adulti, quibus Baptisma administrabitur ritu praescripto: post Baptisma accipient Sacramentum Confirmationis.

175. Notandum autem est, quod in administrando Baptismate et infantibus et adultis, ministrabunt Episcopo Diaconus et Subdiaconus. Presbyter assistens fungetur officio suo tunc solum, cum Episcopus abluturus erit manus, porrigens ei mantile.

176. Ritu administrandi Baptismatis expleto, eodem ordine ac supra, ordinabitur processio ad sacellum, in quo administranda erit Confirmatio, eo tantum discrimine, ut processionis initio, post clavigeros, seu clavigerum ecclesiae, incedant neophytae cum suis commatribus, et post eas neophyti cum sui scompatribus. Sequetur deinde Crux et clerus, ac si Celebrans esset Archiepiscopus, Crux incedet ante clerum paratum. Episcopus retinebit pluviale albi coloris in administrando praedictum Sacramentum.

177. Ubi processio venerit ad sacellum supra nominatum, neophyti confirmandi ingredientur in sacellum, et consistent prope altare; clerus autem disponetur vel in sacello ipso, vel extra, prout capax erit locus, et Canonici locum sument apud scamna, si fuerint praeparata.

178. Curae erit clericis duobus ad sacellum istud afferre formale simplex et pluviale cum stola violacea pro Episcopo.

179. Ingressus Episcopus in praedictum sacellum sedebit in faldistorio. Manus praeventive non lavabit; laverit enim eas post administrationem Baptismatis. Ibi sacramentum Confirmationis conferet neophytis, maribus et foeminis, observando ritum, qui describetur cap. II sequentis lib. VII.

180. Post haec lavabit manus, ministrante mantile Presbytero assistente, et ad illam actionem genuflctent omnes, exceptis Canonicis. Episcopus deinde homiliam habebit ad neophytos. convenientem circumstantiae, et homiliae tempore neophyti praedicti sedebunt in scamno ipsis praeparato ante altare.

181. Sub finem sermonis sive homiliae, in promptu erunt clerici cum stola et pluviali violaceo, cumque formali simplici pro Episcopo.

182. Tolletur deinde Episcopo mitra, formale pretiosum, pluviale et stola albi coloris a Diacono, et induetur stola ac pluviali violaceo, cui reponet formale simplex Diaconus idem, et Episcopum mitra cooperiet.

183. Interim ordinabitur processio ad altare maius, et neophyti vel praecedent clerum, ut supra dictum est, vel poterunt etiam sequi Episcopum, et ubi venerint ante altare, consistent ad balaustrium extra presbyterium.

184. Quando ad altare perveniet processio, qui clericus gestabit Cereum, aliis eum adiuvantibus, reponet illum super candelabrum, advertens ut grana conversa sint ad Episcopum (1); tum amovebitur scabellum gradatum, quod ad hanc rem positum fuerat prope candelabrum : acolythi reponent candelabra super abacum, ardentibus candelis : Subdiaconus, qui gestabit Crucem, eam rursus imponet basi, et redibit in sa-

---

(1) Decr. S. R. C., n. 4198, VII, habet: « Utrum in S. S. Cereus paschalis ita poni debeat, ut Crux populum respiciat, an latus epistolae, in quo Celebrans reperitur? — Negative ad primam partem, affirmative ad secundam; durante praeconio paschali, iuxta Caerem. Epp., lib. II, cap. XXVII, n. 10; sed post praeconium Crux eadem semper populum respiciat ».

cristiam ad sacras vestes dimittendas, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, induet paramenta albi coloris, rediturus debito tempore cum ceteris in presbyterium: duo cantores delecti cantandis Litaniis locum sument ante scabellum, in quo praeparatum erit Missale pro cantu praedicto: clerus occupabit subsellia sua: ordinandi minoribus ordinibus consistent apud scamna sibi attributa: ordinandi autem ordinibus maioribus ante altare disponentur, videlicet ordinandi presbyteratu, contra altare, ordinandi diaconatu, a dextris, et ordinandi subdiaconatu, a sinistris; vel, nisi id patiantur angustiae presbyterii et ordinandorum multitudo, eo ordine disponentur, quo ipsis indicabitur a Caeremoniario: Canonici petent suum quisque stallum, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui consistent apud faldistorium positum in medio presbyterio, et prope ipsos aderunt clerici duo recepturi pluviale ac formale Episcopi; alter autem eorum meminerit accipere ex abaco etiam lancem pro formali.

185. Progressus ante faldistorium Episcopus salutabit Crucem altaris, et baculum deponet. Diaconus et Subdiaconus dimittent planetas plicatas, quae recipientur a clericis duobus. Deinde Diaconus Episcopo tollet formale et pluviale, quod a clericis delegatis reportabitur ad sacristiam.

186. Episcopus mitram gestans capite, procumbet super faldistorium, et ceteri omnes flectent genua, comprehensis Diacono et Subdiacono, qui genuflectent a lateribus eius: ordinandi autem supra dicti procumbent super pavimentum, et cantores incipient statim cantare Litanias notatas in Missali hac die, et canentur ritu duplici, idest totus versiculus a cantoribus cantatus repetetur a clero et ab adstantibus.

187. Ad versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei,* Diaconus et Subdiaconus consurgent, et pergent ad abacum, in quo praeparata erunt eorum paramenta, ibique dimissis sacris vestibus violaceis, assument alteras albi coloris. Presbyter assistens in stallo suo exuet pluviale violaceum, et induet album, ut in promptu sit cum Ministris assistere Episcopo ad versiculum *Peccatores.*

188. Hoc tempore, distribuentur clericis paramenta albi coloris pro Episcopo, iidemque clerici deferentes ea subsistent unus post alium ante gradus laterales altaris a latere epistolae.

189. Tres cappellani a mitra, a baculo et a libro recedent in sacristiam, vel in alium locum, ubi deponent pluvialia vio-

lacea, et indutis albis revertentur in chorum una cum altero cappellano a scotula; ac si Celebrans erit Archiepiscopus, revertetur etiam Subdiaconus crucifer indutus paramentis albi coloris.

190. In promptu etiam erunt clerici, quorum officium recipere Canonicorum paramenta violacea, eisque ministrare albi coloris.

191. Acolythi duo in promptu stabunt, accensuri cereos altaris, intorticia vel cereos in presbyterio sive tribuna, et scotulam pro Episcopo.

192. Dum accendentur altaris cerei, duo pluresve clerici accipient ex abaco candelas pro ordinandis, easque accendent ac tradent ordinandis minoribus, reliquis autem, qui maiores ordines accepturi sunt, distribuent illas, quum de prostratione surrexerint.

193. Clerici insuper alii duo praesto erunt ut amoveant faldistorium, in quo genuflexerit Episcopus, et substituant ei pulvinos albos pro violaceis.

194. Ad versiculum *Peccatores*, adstabunt duo Ministri a lateribus Episcopi, et Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, dimittent paramenta coloris violacei, assument albi coloris, deinde redibunt prope Episcopum.

195. Ad versiculum praedictum assurget Episcopus, et cum ipso consurgent Canonici, qui in stallis suis exuent paramenta violacea, assument alba, deinde rursus genibus procumbent.

196. Postquam surrexerit Episcopus, amovebitur faldistorium, accendentur in altari cerei, et pallium etiam violaceum removebitur ab altari, nisi iam remotum esset. Cantores cum maiori pausa cantabunt versiculos sequentes Litaniarum, ut detur tempus peragendi actiones omnes, quas innuemus.

197. Diaconus mitram tollet Episcopo et stolam violaceam, adiuvante Subdiacono. Presbyter assistens annulum extrahet Episcopi digito, tum Diaconus cum Subdiacono Episcopum induet paramentis albis, videlicet, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta. Diaconus autem capiti eius imponet mitram pretiosam.

198. Interim in promptu erunt cappellani cum libro et cum scotula pro benedictione peragenda super ordinandis.

199. Si Celebrans erit Archiepiscopus, Subdiaconus ultimus in ordine Canonicorum accipiet s. Pallium et tradet

218. Post orationem redibit ad altare, et ordinabit Subdiaconos, ut cap. III, art. I, lib. VII.

219. Post Subdiaconorum ordinationem redibit Episcopus in thronum, cantabitur epistola vel a Subdiacono ministro altaris vel ab uno Subdiaconorum nuper ordinatorum, ut cap. VI, libri V, et Episcopus leget epistolam, dum ipsa cantabitur, quia statim redeundum erit ad altare propter ordinationem Diaconorum.

220. Cantata epistola, et manu Episcopi a Subdiacono osculata, Episcopus redibit ad altare, et procedet ad ordinationem Diaconorum, ut eodem cap. III, art. I, lib. VII.

221. Circa finem Diaconorum ordinationis, curae erit secundo Caeremoniario secum habere librum, quo utetur Subdiaconus in annunciando *Alleluia*.

222. Mansionarii seu Beneficiarii discedent de choro et recedent in sacristiam ad dimittendam cappam pelliceam, et alteram cum serico induendam, vel etiam superpelliceum, mox redituri hoc modo induti ad cantum *Alleluia*.

223. Completa Diaconorum ordinatione, redibit Episcopus in thronum, sequente Subdiacono, quem comitabitur Caeremoniarius secundus.

224. Sedente in throno Episcopo, stantibus ceteris omnibus, Subdiaconus stans ante gradus throni, reverentia facta ad Episcopum, elata voce dicet *Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est Alleluia*. Ascendet dein ad thronum, et Episcopi manum osculabitur; descendet, et ante thronum praecinet Episcopo *Alleluia*, quum officium Subdiaconi sit praeintonatio, ut in Vesperis ad antiphonas.

225. Diaconus secundus tollet Episcopo mitram; Presbyter assistens Missale accipiet et praesentabit Episcopo, qui assurget, et notis in Missali signatis cantabit *Alleluia*, cui respondebitur etiam a choro. Idipsum faciet secunda ac tertia vice, vocem tamen singulis vicibus elevans hemitonio.

226. Cantato tertia vice *Alleluia* ab Episcopo, Presbyter assistens Missale relinquet in manu cappellani a libro, et redibit ad scabellum suum.

227. Quum a cantoribus tertia vice responsum fuerit *Alleluia*, Subdiaconus se recipiet ad locum suum, atque ita sedebunt Episcopus et chorus.

228. Cantores prosequentur cantare versiculum *Confitemini Domino* etc., deinde cantabunt primum versiculum tractus *Laudate Dominum, omnes gentes*.

229. Episcopus sedens iterum operietur mitra a secundo Diacono assistente, et rursus super eius genua ponetur gremiale; deinde ex Missali sustento a cappellano leget ℣. *Confitemini* et versiculum primum tractus *Laudate Dominum* etc., quo lecto, reveniet ad altare propter ordinationem Presbyterorum, stando iis, quae cap. III, art. I, lib. VII tradentur.

230. Expleta Presbyterorum ordinatione, Episcopus revertetur in thronum, sedebit, deponet baculum, et primus Diaconus reponet ei gremiale.

231. Ex Missali, quod sustinebit cappellanus a libro, Episcopus leget ultimum versum tractus, *Munda cor meum* et evangelium, et omnia peragentur ut descripsimus in Missis pontificalibus, cap. VI, lib. V, eo tantum discrimine, ut acolythi candelabra non deferant ad cantum evangelii.

232. Episcopus, postquam osculatus erit evangelium, thurificabitur a Presbytero assistente, cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, postea sedebit, et a primo Diacono assistente operietur mitra pretiosa, atque oblationem cereorum ab ordinatis excipiet.

233. Post haec, lavabit manus, procedet ad altare, et Sacrum continuabit, quo modo traditum est pro Missis pontificalibus, cap. VI lib. V, et pro ordinatione generali cap. III, art. I, lib. VII, cum hac tantum exceptione, quod hodierna die non recitabitur, neque cantabitur *Agnus Dei*, non donabitur pax, sed immediate post *Pax Domini* etc., atque *Haec commixtio*, adiungentur tres usitatae orationes ante communionem.

234. Communio ordinatis administrabitur, ut cap. III, lib. VII. Post ipsam, Episcopus descendet ad balaustrium et communicabit neophytos, ut in app. ad cap. VI, lib. V, art. II.

235. Post communionem et purificationem reponetur faldistorium in medio suppedaneo, et complebitur ordinatio Presbyterorum. Interea in promptu erit thuriferarius cum thuribulo, et significabitur Diaconis assistentibus, ut praesto sint prope altare, comitaturi rursus Episcopum ad thronum.

236. Quum novi Presbyteri ad locum suum redierint, Episcopus de altari descendet, comitantibus eum Diacono et Subdiacono, quibus in fine graduum altaris succedent Diaconi assistentes: Ministri autem ad scamnum suum prope altare se recipient.

237. Episcopum antecedet Presbyter assistens, et sequentur cappellani supradicti, ille autem a libro meminerit relinquere Pontificale super abaco et resumere Missale.

218. Post orationem redibit ad altare, et ordinabit Subdiaconos, ut cap. III, art. I, lib. VII.

219. Post Subdiaconorum ordinationem redibit Episcopus in thronum, cantabitur epistola vel a Subdiacono ministro altaris vel ab uno Subdiaconorum nuper ordinatorum, ut cap. VI, libri V, et Episcopus leget epistolam, dum ipsa cantabitur, quia statim redeundum erit ad altare propter ordinationem Diaconorum.

220. Cantata epistola, et manu Episcopi a Subdiacono osculata, Episcopus redibit ad altare, et procedet ad ordinationem Diaconorum, ut eodem cap. III, art. I, lib. VII.

221. Circa finem Diaconorum ordinationis, curae erit secundo Caeremoniario secum habere librum, quo utetur Subdiaconus in annunciando *Alleluia*.

222. Mansionarii seu Beneficiarii discedent de choro et recedent in sacristiam ad dimittendam cappam pelliceam, et alteram cum serico induendam, vel etiam superpelliceum, mox redituri hoc modo induti ad cantum *Alleluia*.

223. Completa Diaconorum ordinatione, redibit Episcopus in thronum, sequente Subdiacono, quem comitabitur Caeremoniarius secundus.

224. Sedente in throno Episcopo, stantibus ceteris omnibus, Subdiaconus stans ante gradus throni, reverentia facta ad Episcopum, elata voce dicet *Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est Alleluia*. Ascendet dein ad thronum, et Episcopi manum osculabitur; descendet, et ante thronum praecinet Episcopo *Alleluia*, quum officium Subdiaconi sit praeintonatio, ut in Vesperis ad antiphonas.

225. Diaconus secundus tollet Episcopo mitram; Presbyter assistens Missale accipiet et praesentabit Episcopo, qui assurget, et notis in Missali signatis cantabit *Alleluia*, cui respondebitur etiam a choro. Idipsum faciet secunda ac tertia vice, vocem tamen singulis vicibus elevans hemitonio.

226. Cantato tertia vice *Alleluia* ab Episcopo, Presbyter assistens Missale relinquet in manu cappellani a libro, et redibit ad scabellum suum.

227. Quum a cantoribus tertia vice responsum fuerit *Alleluia*, Subdiaconus se recipiet ad locum suum, atque ita sedebunt Episcopus et chorus.

228. Cantores prosequentur cantare versiculum *Confitemini Domino* etc., deinde cantabunt primum versiculum tractus *Laudate Dominum, omnes gentes*.

229. Episcopus sedens iterum operietur mitra a secundo Diacono assistente, et rursus super eius genua ponetur gremiale; deinde ex Missali sustento a cappellano leget ℣. *Confitemini* et versiculum primum tractus *Laudate Dominum* etc., quo lecto, reveniet ad altare propter ordinationem Presbyterorum, stando iis, quae cap. III, art. I, lib. VII tradentur.

230. Expleta Presbyterorum ordinatione, Episcopus revertetur in thronum, sedebit, deponet baculum, et primus Diaconus reponet ei gremiale.

231. Ex Missali, quod sustinebit cappellanus a libro, Episcopus leget ultimum versum tractus, *Munda cor meum* et evangelium, et omnia peragentur ut descripsimus in Missis pontificalibus, cap. VI, lib. V, eo tantum discrimine, ut acolythi candelabra non deferant ad cantum evangelii.

232. Episcopus, postquam osculatus erit evangelium, thurificabitur a Presbytero assistente, cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, postea sedebit, et a primo Diacono assistente operietur mitra pretiosa, atque oblationem cereorum ab ordinatis excipiet.

233. Post haec, lavabit manus, procedet ad altare, et Sacrum continuabit, quo modo traditum est pro Missis pontificalibus, cap. VI lib. V, et pro ordinatione generali cap. III, art. I, lib. VII, cum hac tantum exceptione, quod hodierna die non recitabitur, neque cantabitur *Agnus Dei*, non donabitur pax, sed immediate post *Pax Domini* etc., atque *Haec commixtio*, adiungentur tres usitatae orationes ante communionem.

234. Communio ordinatis administrabitur, ut cap. III, lib. VII. Post ipsam, Episcopus descendet ad balaustrium et communicabit neophytos, ut in app. ad cap. VI, lib. V, art. II.

235. Post communionem et purificationem reponetur faldistorium in medio suppedaneo, et complebitur ordinatio Presbyterorum. Interea in promptu erit thuriferarius cum thuribulo, et significabitur Diaconis assistentibus, ut praesto sint prope altare, comitaturi rursus Episcopum ad thronum.

236. Quum novi Presbyteri ad locum suum redierint, Episcopus de altari descendet, comitantibus eum Diacono et Subdiacono, quibus in fine graduum altaris succedent Diaconi assistentes: Ministri autem ad scamnum suum prope altare se recipient.

237. Episcopum antecedet Presbyter assistens, et sequentur cappellani supradicti, ille autem a libro meminerit relinquere Pontificale super abaco et resumere Missale.

238. Conscenso throno, Episcopus sedebit, et cum ipso considebit chorus. Episcopus dimittet baculum pastoralem, et a primo Diacono assistente reponetur ei gremiale. Tunc cantores cantabunt antiphonam *Alleluia* etc., cum psalmo *Laudate Dominum, omnes gentes.*

239. Se sistet Episcopo cappellanus cum Missali, ex quo simul cum Assistentibus leget antiphonam praedictam, et recitabit psalmum.

240. Cantato *Gloria Patri*, Caeremoniarius accipiet libellum sive Antiphonarium, adhibendum in praecinenda Episcopo antiphona, et accedet ad thronum cum Subdiacono, qui tamen non ascendent, sed consistent ante thronum. Thuriferarius sequetur Subdiaconum, sed, progressus ante thronum, subsistet seorsim.

241. Hoc tempore, cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam Episcopi, et curabit ut reportetur ad altare mitra auriphrygiata, quum eam dimiserit Episcopus.

242. Repetita in cantu a cantoribus antiphona, secundus Diaconus assistens tollet gremiale Episcopo, qui assurget, eique Subdiaconus praecinet antiphonam *Vespere autem Sabbati.* Episcopus sedebit: secundus Diaconus assistens nudabit eum mitra: Presbyter assistens librum accipiet et apertum sustinebit ante Episcopum.

243. Episcopus assurget, atque e Missali intonabit antiphonam *Vespere autem Sabbati*, deinde rursus sedebit, eique a primo Diacono assistente imponetur mitra pretiosa.

244. Presbyter assistens relinquet librum in manu cappellani, et accedet ad Episcopi dextram. Thuriferiarus ascendet ad thronum.

245. Presbyter assistens, accepta navicula, ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione consueta illud imponet in thuribulum.

246. Thure benedicto, Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum: thuriferarius discedet de throno et perget ad altare, ibique consistet a latere epistolae: Diaconus interim et Subdiaconus procedent ante altare, exspectantes Episcopum.

247. Thure imposito et benedicto, intonabitur a cantoribus *Magnificat*, et Episcopus assurgens (sicut assurget omnis chorus) signabit se, acceptoque sinistra baculo, procedet ad altare medius inter Diaconos assistentes, sequentibus quatuor cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula.

248. Quum ante altare ventum erit, recedent Diaconi assistentes, qui tamen restabunt ante altare: Episcopus dimittet baculum, et Diaconus ministrans tollet ei mitram.

249. Inter Diaconum et Subdiaconum ascendet Episcopus ad altare, quod osculabitur. Thuriferarius porriget thuribulum Diacono, et Diaconus Episcopo, qui adolebit altare, et recitabit *Magnificat* tempore thurificationis. Ministri antedicti attollent partem posteriorem planetae Episcopi.

250. Thurificatione peracta, Episcopus restituet thuribulum Diacono, hic autem thuriferario, qui sequens deinde Episcopum accedet ad thronum.

251. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui descendet de altari, et resumpto baculo redibit in thronum, incedens inter Diaconos assistentes.

252. Duo cappellani a mitra et a baculo sequentur Episcopum, et reliqui duo a libro et a scotula restabunt apud altare, super quo, postquam discesserit Episcopus, ponent Missale cum cussino vel legili et scotulam in latere epistolae.

253. Subdiaconus redibit ad locum suum, et Diaconus sequetur lento gradu Episcopum. Presbyter assistens, quando Episcopus redibit ad thronum, de suo stallo descendet; ascendente autem in thronum Episcopo, ibit ante thronum ipsum, thurificaturus Episcopum.

254. Conscenso throno, Episcopus consistet conversus ad Presbyterum assistentem, a quo thurificabitur, postea denuo sedebit.

255. Secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget et accipiet baculum, eumque continebit iunctis manibus, dum cantabitur canticum supradictum.

256. Presbyter assistens, thurificato Episcopo, thuribulum Diacono tradet, ascendet ad thronum et consistet ante scabellum suum.

257. Diaconus, accepto thuribulo, incensabit Presbyterum assistentem, Diaconos assistentes, Canonicos paratos in choro et Subdiaconum, reddet thuribulum thuriferario, et ab ipso incensabitur.

258. Thuriferarius deinde prosequetur thurificationem chori, regulis praescriptis, eaque absoluta, statim complebitur cantus antiphonae, quae repetetur post *Magnificat*.

259. Cantato *Gloria Patri*, Episcopus dimittet baculum, sedebit, eique a primo Diacono assistente reponetur mitra

pretiosa. Sedebunt etiam Presbyter assistens et Diaconi assistentes.

260. Canonici etiam, si thurificationem acceperint, considebunt, itemque ceteri de choro.

261. Dum repetetur in cantu antiphona *Vespere autem Sabbati* etc., assurget Episcopus, et sinistra accepto baculo, praeeunte Presbytero assistente, assistentibus ei duobus Diaconis, sequentibus cappellanis a mitra et baculo, procedent ad altare, ante quod iam aderunt Diaconus et Subdiaconus.

262. Ubi ventum erit ante altare, Presbyter assistens veniet in latus epistolae, ut Episcopo serviat ad Missale: Diaconi assistentes recedent, et in eorum locum succedent Diaconus cum Subdiacono.

263. Episcopus baculum dimittet, eique Diaconus tollet mitram.

264. Episcopus ascendet ad altare, Ministri consistent a tergo Episcopi, qui altare osculabitur, et conversus ad populum, cantabit *Dominus vobiscum:* deinde accedet ad Missale, et cantabit *Postcommunio*, cui adiunget et alteram pro ordinatis, et Sacrum complebit cum Benedictione, ut cap. VI libri V traditum est.

265. Si fuerit Archiepiscopus, Crucem habebit ante se, ut loco citato.

266. Benedictione impertita, Presbyter assistens, conversus ad populum, publicabit Indulgentias, legens formulam, dum interea clericus unus in promptu habebit faldistorium collocandum in suppedaneo altaris, et cappellanus a libro secum habebit Pontificale pro Episcopo.

267. Indulgentiis publicatis, reponetur faldistorium in medio suppedaneo, et ordinati genibus flexis manebunt.

268. Episcopus sedebit in faldistorio, et sinistra sustinens baculum (reposita ipsi a Diacono mitra, si fuerit Archiepiscopus) admonebit ordinatos, ut praescribit Pontificale.

269. Post admonitionem dimittet baculum, et a Diacono nudabitur mitra.

270. Assurget Episcopus, et amoto faldistorio convertetur ad altare.

271. Si fuerit Archiepiscopus, tolletur ei s. Pallium.

272. Conversus ad altare Episcopus dicet *Dominus vobiscum*, deinde *Initium sancti evangelii secundnm Ioannem*, signabit altare et seipsum, ac accepta a Diacono mitra, recitans antedictum evangelium redibit in thronum, ut cap. VI lib. V.

Notandum tantum, quod sacris vestibus dimissis, induet cappam, quae in caputio erit serico, non pellibus, ornata.

273. Ordinati de choro discedent in sacristiam ad sacras vestes dimittendas.

274. Episcopus gratiarum actionem peraget ut cap. VI lib. V. Tum dimittet caligas et sandalia seque recipiet ad episcopium, associatus a clero, ut cap. IV eiusdem libri.

275. Si relatum in ecclesiam fuerit SS. Sacramentum, ut innutum est in principio, Episcopus ipsum adorabit antequam discedat de ecclesia, et in eius discessu sonabitur organis, et festivo more sonabunt etiam sacra aera turris.

Articulus II.

De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus Sabbati Sancti ab Episcopo extraneo celebratis.

1. Fieri perraro potest, ut Episcopus Ordinarius intersit hisce functionibus in sua cathedrali ab alio Episcopo celebratis. Siquidem vel Episcopus Ordinarius legitimis causis impeditur, quominus functiones persolvat, et hoc quidem casu abstinebit ab interveniendo, vel non impeditur, et oportebit ut ipsemet peragat functiones, praesertim si conferendum sit Baptismum adulto alicui, et habenda ordinatio generalis, aut etiam partialis. Quum tamen casus iste remotissimus dari aliquando possit, et aliunde censeamus tradendas esse instructiones pro quacumque functione, quae possit celebrari, sic in capitulo praesenti describemus huiusce functionis caeremonias. Quod spectat ad Baptismum et ordinationem, omittemus; etenim quum id proprium sit Episcopi Ordinarii, minime decet, ut coram ipso, licet ex mandato eius, ab alio Episcopo persolvantur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Extra portam ecclesiae. — 2. Praeparabitur decens focus, in quo adsint carbones, ligna aliaeque materiae combustibiles, et in promptu etiam habebitur lapis siliceus ad eliciendam flammam et accendendum ignem. Aderit etiam forceps ad accipiendas prunas.

In basptisterio. — 3. Fons baptismalis, iam praecedentibus diebus vacuefactus Aqua lustrali, et emundatus, implebitur

aqua limpida et munda tali copia, ut satisfacere possit devotioni fidelium, qui ea vellent uti in domibus suis, et impleantur vasa lapidea quae sunt in limine ecclesiae. Externa fontis pars ornari poterit floribus recentibus, et in pavimento etiam licebit flores spargere et herbas odoras.

4. Prope baptisterium vel alio loco decenti praeparari una pluresve conchae seu vasa ampla poterunt, intra quae infundetur Aqua baptismalis benedicta priusquam infundantur Olea sacra.

5. Apud fontem statuetur abacus contectus alba tobalea, in quo praeparabitur vasculum vacuum cum aspersorio ubi ponetur Aqua sancta; alia vasa decentia, ad extrahendam Aquam eandem, et reponendam in conchis supradictis et in vasis lapideis in limine ecclesiae, ampullae argenteae cum manubriis, in quarum una continebitur s. Chrisma, in altera Oleum sacrum catechumenorum renovata; urceus, pelvis et mantile in lance, et aliquantulum medullae panis et mali medici pariter in lance in usum Celebrantis; paramanus seu velum album cum taeniis ligandum in Cereo paschali, quum a Celebrante immergendus erit in fontem; spongia et mantile unum ex tela rudi ad abstergendum fontem; stola violacea una utenda a prima Dignitate vel a Parocho in aspergendo populum Aqua benedicta.

6. Quo loco videbitur commodius, praeparabitur parvum tapetum, in quo statuetur faldistorium cum tegumento violaceo pro Celebrante.

7. Disponentur scamna cooperta panno violaceo pro Canonicis, et statuentur intra vel extra sacellum pro forma et amplitudine ipsius, cavendo ne populi conspectum impediat. Praeparabitur etiam locus distinctus pro Episcopo dioecesano in capite scamnorum canonicalium ex parte digniori, cum scabellis pro Assistentibus.

Ad altare SS. Sacramenti, et ad altaria minora. — 8. Observentur quae tradita sunt articuli praecedentis nn. 12, 13 et 14, nulla enim occurrit variatio.

Ad altare maius, in presbyterio et in abacis. — 9. In altari ponentur sex candelabra nobilia cum cereis e cera albi coloris, et media inter candelabra Crux detecta, aequalis candelabris eisdem. Non interponentur candelabris signa seu hermae Sanctorum, nec reliquiaria nec vasa cum floribus. Mensa altaris cooperietur tribus tobaleis, quarum superior a lateribus altaris defluet usque ad terram. Gradus sternentur tapeto no-

bili, cui superponetur alterum violaceum, amovendum faciliter, si fieri poterit, sin minus aderit usque ab initio functionis tapetum nobile. Apponetur pallium nobile albi coloris, et super ipsum alterum violaceum removendum deinceps, ut suo loco indicabitur.

10. Ad tribunam sive ingressum presbyterii aderunt fanalia seu candelabra maiora cum cereis vel intorticiis albi coloris.

11. Thronus parabitur lodicibus et pannis sericeis albi coloris, itemque baldachinum eius. Postergali et cathedrae superponentur lodices et panni sericei violacei coloris, removendi debito tempore. Gradus throni sternentur tapeto coloris rubri, cui superponetur alterum violaceum, tollendum ut infra. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus violaceus, quo utetur Episcopus in genuflexionibus peragendis. Alter etiam pulvinus albi coloris, qui apponetur pro Missa. Planum autem presbyterii inter thronum et altare cooperiri poterit tapetis e panno viridi.

12. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, ubi genuflectet Episcopus; seorsim autem praeparabuntur pulvini albi coloris substituendi deinceps supradictis violaceis.

13. In latere evangelii, vel in alia parte, iuxta constructionem presbyterii, collocabitur candelabrum ingens in formam columnae, cui infigetur Cereus paschalis magnus et pictus, cum quinque foraminibus in formam Crucis, versis ad Episcopum, quibus infigi possint grana thuris. Ante candelabrum praeparabitur scala commoda et firma, qua tuto ascendere Diaconus possit, Cereo praedicta grana infixurus. Caveatur ut ellychnium Cerei sit iam bene dispositum, ut facile accendatur. Provideatur etiam tutelae Cerei ipsius, quum tollendus erit ac reponendus super candelabrum propter benedictionem fontis baptismalis (1).

14. Prope idem candelabrum statuetur legile nobile, convestitum velo albo acu picto, vel etiam auriphrygiato pro cantando praeconio.

15. In latere evangelii, prope altare, ponetur basis ad sustinendam arundinem cum tricereo.

16. Loco consueto in latere epistolae aderit scamnum pro Ministris, quod contegi poterit tegumento sive panno sericeo,

---

(1) Vide adnotationem n. 21 articuli praecedentis subiectam. A.

qui adhibetur diebus festivis, cui superponetur alter e panno violaceo, tollendus ut infra.

17. Ante altare, in latere epistolae, collocabitur faldistorium pro Celebrante, instructum veste albi coloris. cui superponetur violacea.

18. Abaci autem, contecti alba tobalea, continebunt res sequentes: In eo, qui aderit a latere epistolae in usum Celebrantis, duo candelabra cum candelis albi coloris pro acolythis: Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, corporale intra bursam albi coloris: gremiale album aequale paramentis: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula pro elevatione: urceus, pelvis et mantile in lance: manipuli albi coloris pro Ministris sacris: Canon pontificalis: gremiale violaceum aequale paramentis: Epistolarium et Evangeliarium cum vestihus et signaculis albis, et intra Evangeliarium manipulus albus Celebrantis: liber vel Missale pro cantandis prophetiis, instructum veste et signaculis violaceis: tunicella, dalmatica et chirothecae in lance, planeta et manipulus coloris violacei pro Celebrante: Missale pro eodem cum tegumento violaceo in functione adhibendum, alterum cum tegumento albi coloris in Missa: legile vel cussini, albus nempe et violaceus, ad sustinendum Missale super altari: mitra pretiosa pro Celebrante: planeta, dalmatica, tunicella, stola et chirothecae in lance, omnia coloris albi pro Celebrante: tabella cum formula Indulgentiarum: planeta plicata cum stola et manipulo coloris violacei pro Diacono: pluviale violaceum pro Presbytero assistente: alterum albi coloris pro eodem: velum humerale album pro Subdiacono: liber *Exsultet* seu praeconii, cum veste et signaculis albi coloris: tabella seu libellus cum formula ad annuntiandum Episcopo *Alleluia*: intorticia pro elevatione.

19. In altero abaco a latere evangelii, qui adhibebitur in usum Episcopi, praeparabitur pluviale albi coloris cum stola, cingulum, alba et amictus pro Episcopo, formale pretiosum, mitra pretiosa et altera auriphrygiata, cum vimpa pro cappellano a mitra: ibi etiam ponetur scotula cum candela, Missale cum veste violacea in functione, alterum cum veste albi coloris in Missa utendum, cappa cum serico rubini coloris loco pellium mustelae alpinae. Apud abacum praeparabitur baculus pastoralis.

20. Abaci supradicti cooperientur velo amplo violaceo, ne usque ad Missam appareant paramenta albi coloris.

21. Si sacristia longe abesset ab altari, poterit seorsim statui parvus abacus cum paramentis albis Ministrorum, videlicet dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono.

22. Praeparabitur Crux processionalis in sua basi firmata a latere evangelii: si tamen Episcopus Ordinarius erit Metropolitanus, praeparabitur basis tantum: legile nudum pro cantu prophetiarum: scabellum unum aequale scabellis throni cum pulvino violaceo, utendum a Celebrante in cantu Litaniarum, alterum scabellum cum Missali in usum cantorum Litaniarum.

In sacristia. — 23. Paramenta pro Ministris sacris, videlicet, amictus, albae et cingula duo; stola violacea pro Diacono; manipulus, stola et dalmatica albi coloris pro eodem; manipulus cum planeta plicata coloris violacei pro Subdiacono.

24. Superpellicea sufficienti numero pro clericis.

25. Sedes cameralis cum subiecto tapeto exiguo pro Celebrante.

26. Paramenta Celebrantis disposita super altare sacristiae, eaque sunt: caligae et sandalia albi coloris in lance, cooperta velo violaceo, pluviale et stola violacea, cingulum, alba, amictus et mitra auriphrygiata cum vimpa. Paramenta praedicta coloris violacei contegentur velo violaceo.

27. Thuribulus cum navicula; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; grana thuris infigenda Cereo in lance argentea; Missale in usum Celebrantis pro benedictione ignis et granorum; laterna clausa una cum candelula exstincta; aliquantulum gossypii cerati cum duobus tribusve sulphuratis ad accendendum lumen; arundo cum tricereo in apice.

28. Canon pontificalis pro Missae praeparatione ab Episcopo facienda.

29. Paramenta Ministrorum pro Missa, nisi disposita fuerint apud altare, disponentur in sacristia, dalmatica nempe et stola albi coloris pro Diacono, tunicella albi coloris pro Subdiacono.

§ 2. *De functione.*

30. Hora praestituta, congregabitur clerus in chorum ad recitandas Horas minores: Primam, Tertiam, Sextam et Nonam, submissa voce et cereis exstinctis.

31. Hoc tempore, clerici duo accendent ignem extra portam ecclesiae, ac meminerint illum extrahere de silice, ut praescribunt rubricae; hic enim ritus non caret mysterio.

32. Eodem tempore, Episcopus celebrans sedens in sacristia, sede ut supra praeparata, leget psalmos praeparationis ad Missam, quorum in fine recitabit *Gloria Patri*, et a cubiculario imponentur ei caligae et sandalia albi coloris. Clericus sustinebit ei Canonem, et Presbyter assistens indutus superpelliceo assistet eidem ad librum.

33. Ministri, adiuvantibus clericis, induent amictum albam et cingulum; Diaconus autem assumet etiam stolam diaconalem violaceam.

34. Parati Ministri, quum Celebrans praeparationem compleverit, reverentiam conficient ad Crucem, venient ante Celebrantem, salutabunt eum, et consistent a lateribus ipsius, videlicet Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris.

35. Interim clericis distribuentur paramenta Celebrantis.

36. In promptu etiam erunt clerici, qui accipient vasculum cum Aqua sancta et aspersorium, grana thuris, thuribulum sine igne cum navicula et Missale in usum Celebrantis ad benedicendum ignem et grana.

37. Qui duo clerici accenderint ignem extra portam ecclesiae, transferent focum cum igne in sacristiam.

38. Celebrans dimittet mantelletum, et mozzetam quoque, si utetur ea, sedebit in sede superius indicata, caput operiet bireto, et manus lavabit. Nobiles familiares eius, vel clerici duo, lotionem manuum ei ministrabunt.

39. Celebrans, lotis manibus, dimittet biretum, et a Diacono, adiuvante Subdiacono, induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali coloris violacei.

40. Parato Celebrante, duo supradicti clerici aliquantulum admovebunt focum ante illum: clericus cum Missali se sistet prope Subdiaconum, clericus cum vasculo Aquae sanctae et alter cum thuribulo consistent prope Diaconum; alter autem cum granis adstabit foco.

41. Celebrans assurget, ac voce mediocri dicet *Dominus vobiscum*, deinde triplicem orationem pro benedictione ignis. Ministri, quum opus erit, attollent eius fimbrias pluvialis. In fine orationis tertiae, thuriferarius ignem ex foco accipiet forcipe, et imponet in thuribulum. Post triplicem orationem, Celebrans alteram subiunget *Veniat*, *quaesumus*, *Domine* etc. pro benedictione granorum thuris, quin praemittat *Oremus*.

42. Celebrans sedebit, et incensum ei ministrante Diacono cum solitis osculis, imponet illud in thuribulum cum benedictione.

43. Tum assurget Celebrans, et Diaconus ei porriget aspersorium, quo asperget ignem et grana thuris, in medio, a sinistris et a dextris suis. Reddito aspersorio Diacono, recipiet ab illo thuribulum, quo adolebit ignem et grana, ut supra.

44. Celebrans iterum sedebit: Diaconus imponet ei mitram auriphrygiatam: sedens exspectabit donec moneatur, ut procedat ad altare.

45. Duo supradicti clerici focum cum igne accipient ac transferent in ecclesiam, ponentes eum seorsim in commodum fidelium, qui devotionis causa cuperent aliquam partem ignis benedicti domum suam asportare.

46. Clerici, quorum alter vasculum Aquae sanctae, alter Missale Celebranti sustinuerint, vasculum et Missale relinquent in sacristia. Clericus sustinens grana, deponet lancem cum ipsis quo loco erant ab initio, prope laternam ibi praeparatam.

47. Ministri salutabunt Celebrantem, et recedent quo loco sibi induerunt paramenta. Diaconus dimittet stolam violaceam, et induet stolam, dalmaticam et manipulum albi coloris. Subdiaconus assumet planetam plicatam violaceam et manipulum.

48. Parati Ministri redibunt ad Celebrantem, salutabunt ipsum, et consistent Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris eius.

49. Recitatis in choro Horis minoribus, et completis omnibus superius innutis actionibus, quatitur crotalum ad fores sacristiae ad nunciandum Canonicis associationem Episcopi, ut cap. IV, lib. V.

50. Si mos erit hoc triduo servandi Aquam sanctam in vasis ante portam ecclesiae, a clerico aliquo deferetur vasculum cum aspersorio ad portam praedictam.

51. Monebuntur etiam in antecessum Canonici et Beneficiarii seu Mansionarii, ut cappam cum pellibus, si utentur, dimittant ad *Alleluia* in Missa solemni, et cappae substituant habitum choralem, quo utuntur aestivo tempore, quicumque ille sit.

52. Quum discesserint Canonici, ituri ad associandum Episcopum, assurget Celebrans, et cum Ministris reverentia

facta ad altare sive ad imaginem sacristiae, procedet ad altare maius.

53. Praecedent clerici, bini, deinde Celebrans medius, inter Diaconum et Subdiaconum paratos, ut supra, qui sustentabunt eius fimbrias pluvialis, sequentur cappellanus a mitra et caudatarius, qui syrmam vestium eius sustinebit, postremo nobiles eius familiares, si aderunt.

54. Quum ventum erit ad altare, Celebrans reverentiam, Ministri cum clericis genuflexionem conficient. Si Ministri essent Canonici, reverentiam peragent, ut Celebrans.

55. Celebrans sedebit in faldistorio, adstantibus Diacono a dextris, Subdiacono a sinistris. Clerici consistent apud abacum.

56. Prope abacum eundem praesto erit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

57. Episcopus descendet ad ecclesiam, associatus a Canonicis, ac si fuerit Archiepiscopus, praeferetur Crux ante ipsum: si soleat in ecclesia servari Aqua sancta, in limine accipiet aspersorium, quo signabit seipsum et asperget adstantes. Quae quidem actio omittetur, quando in vasis ecclesiae non servabitur Aqua benedicta.

58. Sacrista curabit, ut statim Aqua benedicta exhauriantur praedicti fontes lustrales, replendi mox Aqua benedicta in fonte baptismali, ut infra.

59. Episcopus in ecclesiam ingressus caput operiet caputio cappae, procedet ad altare maius, salutabit Episcopum celebrantem, perveniens ad ipsum, tum nudabit caput, reverentiam faciet ad Crucem altaris, genuflectet in faldistorio, et brevi orabit.

60. Celebrans, quum perveniet Episcopus, assurget, salutabit eum, postea sedebit. Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad eum conficient, secus reverentiam.

61. Canonici et ceteri de clero petent subsellia sua, et orabunt, ut Episcopus. Consurgente de oratione Episcopo, consurgent et ipsi. Diaconi assistentes se sistent a lateribus Episcopi, quando genuflectet in faldistorio.

62. Episcopus de oratione assurget, reverentiam faciet ad Crucem et ad Celebrantem, qui respondebit ei cum Ministris, ut supra, et procedet ad thronum. Transiens per chorum, clerum dextera benedicet.

63. Thuriferarius cum thuribulo sequetur Episcopum.

64. Episcopus, conscenso throno, sedebit. Ascendet a latere Presbyter assistens in planum throni. Thuriferarius, ge-

nuflexione facta, ad thronum ascendet, et genuflexus Episcopo obiiciet thuribulum, in quo Episcopus ponet incensum cum benedictione, ministrante cum osculis Presbytero assistente.

65. Dum Episcopus ad thronum accedet, Subdiaconus accipiet Crucem processionalem, et veniet ante thronum: Subdiacono se adiunget Diaconus cum tribus clericis, quorum officium declarabitur infra.

66. Incenso ab Episcopo imposito et benedicto, Presbyter assistens de throno a latere descendet, et ad locum suum redibit. Thuriferarius de throno descendet et ibit cum Diacono, Subdiacono et clericis supradictis.

67. Episcopus sibi detrahet de capite biretum, assurget ac salutabit Crucem. Diaconus cum clericis respective conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, et discedent de presbyterio.

68. Praecedet thuriferarius, a sinistris eius incedet clericus alter, deinde Subdiaconus cum Cruce, post quem ibit Diaconus, reliquis duobus clericis comitantibus. Profectis de presbyterio praedictis Ministris, chorus considebit.

69. In aditu presbyterii aderit claviger unus ecclesiae, qui Ministros cum clericis ducet in sacristiam.

70. Ubi ventum erit in sacristiam, clericus qui iverat cum thuriferario, accipiet lancem cum granis incensi, alter sumet laternam et lumen accendet ex igne thuribuli, tertius accipiet arundinem, eamque tradet Diacono, quem postea, si opus erit, adiuvabit in inclinanda arundine.

71. Quum omnia supradicto modo disposita fuerint, proficiscentur ad portam principalem, praecedente clavigero; thuriferarius incedet a dextris clerici sustinentis grana, tum Subdiaconus gestans Crucem, postremo Diaconus cum arundine, habens a dextris clericum, qui adiuvabit eum, siquando erit necesse, a sinistris autem clericum alterum, cum lumine ardenti intra laternam, et cum gossypio cerato ad accendendas arundinis candelas.

72. Quum ventum erit ad portam principalem, conversi ad altare maius, consistent ibi.

73. Diaconus inclinabit arundinem; in promptu erit clericus cum gossypio cerato ardenti, et accendet unam ex tribus candelis. Diaconus eriget arundinem; genuflectent omnes, excepto Subdiacono gestante Crucem, Diaconus tono praescripto cantabit *Lumen Christi*, et chorus respondebit *Deo gratias*. Con-

surgent omnes de genuflexione, et Diaconus cum ceteris procedet in mediam ecclesiam.

74. Quando Episcopus, Celebrans et chorus audient Diaconum canentem *Lumen Christi,* consurgent, genuflectent, quisque loco suo, ac responso *Deo gratias,* iterum considebunt.

75. In media ecclesia accendetur altera candela, eodem modo ac supra, et a Diacono cantabitur *Lumen Christi,* vocem efferendo hemitonio. Tertia accendetur ante altare, et altero hemitonio Diaconus efferet vocem, dicens *Lumen Christi.*

76. Prope thronum aderit cappellanus a libro Episcopi cum Missali pro benedictione Diaconi.

77. Quum venerint ante altare, Diaconus relinquet arundinem clerico, qui astiterit ipsi, Subdiaconus simul cum thuriferario et clericis duobus, sustinentibus arundinem et grana, procedet ad legile praeparatum apud candelabrum Cerei paschalis, quo loco cantandum erit praeconium (1).

78. Subdiaconus consistet a dextra legilis, clericus cum arundine a sinistris, thuriferarius prope Subdiaconum, et clericus cum granis prope clericum cum arundine.

79. Diaconus librum accipiet a Caeremoniario, qui, cum debitis reverentiis aut genuflexionibus ad altare, comitabitur eum ante gradus throni. Quo quum venerit Diaconus, genuflexus, vel profunde inclinatus (si Canonicus fuerit), petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube Domne, benedicere.* Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., eique donabit benedictionem, formulam legens e Missali.

80. Diaconus, accepta benedictione, assurget, ac reverentia aut genuflexione facta ad Episcopum, accedet ad legile praeparatum prope Cereum, eique superponet librum apertum, accipiet thuribulum a Caeremoniario, et librum adolebit in medio, a dextris et a sinistris suis.

81. Episcopus, quum Diaconus ad legile pervenerit, caput nudabit, et assurget, idemque faciet cum ipso chorus universus.

82. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti, tollet ei mitram. Celebrans assurget, et stabit conversus ad Diaconum.

83. Diaconus, thurificato libro, thuribulum restituet Caeremoniario, vel thuriferario, ac iunctis manibus, nec seipsum signans nec librum, incipiet cantare *Exsultet,* ut in Missali.

---

(1) Vide notam ad n. 81, pag. 556.

84. Thuriferarius, libro thurificato a Diacono, reportabit thuribulum in sacristiam, et revertetur prope Subdiaconum.

85. Cantatis a Diacono verbis praeconii *curvat imperia,* considebunt omnes, et Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram.

86. Diaconus ascendet super scabellum gradatum, et sinistra sustinens Cereum, ne curvetur, dextera infiget illi quinque grana in foraminibus designatis, videlicet, primum versus summitatem, alterum infra primum, tertium infra secundum, quartum a dextra secundi, quintum a sinistra secundi, quemadmodum heic videre est:

1
4 2 5
3

87. Clericus sustinens lancem, in qua aderant grana, veniet ad abacum, ubi lancem deponet, et revertetur eodem, remoturus legile cum libro post cantum praeconii.

88. Diaconus de scabello descendet, redibit ad legile, et prosequetur cantum ad illa verba *In huius igitur noctis gratia* etc., omnesque consurgent, capite nudato, et Celebranti tolletur mitra a Caeremoniario. Idipsum fiet deinceps quotiescumque Diaconus cessabit a cantu.

89. Post verba *rutilans ignis accendit,* Diaconus abrumpet cantum, et omnes considebunt, ut supra. Diaconus accedet ad candelabrum, et ope unius candelarum arundinis accendet Cereum.

90. Accenso Cereo, ac restituta arundine clerico ipsius custodi, Diaconus redintegrabit cantum ad verba *Qui licet sit divisus* etc. Chorus consurget, ut antea.

91. Clericus, qui custos erit arundinis, deferet ipsam prope altare, et collocabit in basi ibi praeparata.

92. Cantatis verbis *apis mater eduxit,* Diaconus cantum intermittet, omnesque sedebunt, ut supra.

93. Clericus aliquis, accenso ex arundine aut Cereo gossypio cerato, accendet lampades omnes, quae aderunt in ecclesia, initium sumens ab altari maiore.

94. Ubi lampades altaris maioris et altari viciniores accensae fuerint, consurget chorus, et Diaconus redintegrabit

cantum ad verba *O vere beata nox*, et prosequetur illum usque ad finem (1).

95. Expleto cantu praeconii, clerus sedebit, ut prius. Diaconus librum claudet ac relinquet super legili. Clericus unus librum reportabit ad abacum, et legile ponet seorsim. Subdiaconus tradet Crucem hastilem clerico alteri, qui reponet ipsam quo loco erat.

96. Diaconus et Subdiaconus conficient simul reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum et ad altare, dein reverentiam ad Celebrantem, et recedent apud abacum.

97. Interim sub manu erunt paramenta Celebrantis, quae clericis distribuentur tali modo, ut actio ista peragatur celeriter.

98. Diaconus dimittet paramenta albi coloris et induet stolam diaconalem violaceam: Subdiaconus dimittet planetam plicatam et manipulum.

99. Hoc tempore, Presbyter assistens Celebranti appropinquabit ad ipsum, et cum osculis consuetis educet annulum e digito eius, tum recedet apud abacum.

100. Diaconus et Subdiaconus revenient ad Celebrantem, eosque sequentur clerici cum paramentis. Reverentiam Celebranti conficient, quum venerint ante ipsum, et Diaconus tollet ei mitram, deinde pluviale, adiuvante Subdiacono. Tum consistentes Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris eius, induent eum tunicella, dalmatica, chirothecis ac planeta; postremo Subdiaconus eius brachio sinistro imponet manipulum, Diaconus cooperiet ipsum mitra auriphrygiata.

101. Dum parabitur Celebrans, Presbyter assistens apud abacum induet pluviale violaceum.

102. Ministri parato Celebranti facient reverentiam, recedent ad abacum, et sibi induent planetam plicatam ac manipulum.

103. Profectis a Celebrante Ministris, se sistet ei Presbyter assistens, qui cum osculis consuetis annulum inducet eius digito dextro annulari, et a dextris ipsius consistet.

104. Ministri revertentur ad Celebrantem, eique facta reverentia, Diaconus locum sumet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

105. Celebrans, ad nutum Caeremoniarii sui, assurget,

---

(1) Quod ad orationem *pro Romano Imperio* vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

ac procedet ad altare. Transiens ante Episcopum in throno sedentem, profunda reverentia salutabit eum, itemque Ministri, si fuerint Canonici; si tamen Canonici non essent, genuflectent.

106. Episcopus, respectu Celebrantis Episcopi, nudabit caput bireto, seque illi inclinabit, aliquantulum assurgens: chorus autem et assistentes Episcopo assurgent, nec sedebunt, nisi quando sederit Celebrans.

107. Eodem tempore, ab altero clerico statuetur in medio presbyterio legile nudum cum libro prophetiarum.

108. Clericus alter, vel Caeremoniarius chori locum sumet prope cantorem primae prophetiae, et peraget quod tradetur inferius (1).

109. Clerici duo ex abaco accipient Missale pro Celebrante et gremiale, atque aderunt prope altare, quando ipse Celebrans illuc adveniet.

110. Celebranti ante altare progresso Diaconus tollet mitram.

111. Celebrans cum Ministris respective conficient reverentiam aut genuflexionem ante Crucem. Tum ad altare ascendent, quod Celebrans osculabitur in medio, et Diaconus reponet ei mitram. Celebrans revertetur ad faldistorium; sedenti autem Diaconus imponet gremiale super genua.

112. Caeremoniarius, qui aderit in choro, deducturus cantores prophetiarum, dum Celebrans ad altare procedet, invitabit per inclinationem cantorem prophetiae primae, et secum deducet illum in medium presbyterium ad legile praeparatum: conficient iunctim genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum, ibique consistent. Statim ac sederit Celebrans, Caeremoniarius monebit cantorem, qui subito incipiet cantum prophetiae tono notato.

113. Notandum, quod quando Episcopus hac die non celebrat, sed assistit functioni, primae quatuor prophetiae seu lectiones cantandae sunt a clericis, alterae quatuor a Beneficiariis, ultimae quatuor a Canonicis, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVIII, n. 5.

114. Ubi cantor inceperit cantare lectionem seu prophetiam, se sistet Celebranti clericus unus, qui ei sustinebit Mis-

---

(1) Notandum, quod cantores prophetiarum debent induere superpelliceum, ideoque, si essent Beneficiarii seu Mansionarii, oportet ut ad actionem istam dimittant insignia choralia. A.

sale apertum, ex quo leget istam et reliquas prophetias, atque etiam tractum post quartam, octavam et undecimam. Diaconus consistet a sinistris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris Diaconi, et Presbyter assistens stabit a dextris Celebrantis, ut attendat ad librum, ex quo leget Episcopus.

115. Quum Celebrans legerit prophetiam, clericus, qui Missale ante eum sustinebat, claudet librum, quem reverentia facta ad Celebrantem referet ad abacum.

116. Ministri, si multum aberit, ut cantus prophetiae compleatur, salutabunt Celebrantem, et sessum pergent ad scamnum ipsis praeparatum ; secus prosequentur stare prope Celebrantem.

117. Quum cantor desierit cantare prophetiam, discedet de legili, genuflectet ad altare, et accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet ante Episcopum, tum ascendet, genuflexus manum Episcopi osculabitur, de throno descendet, genuflexionem iterabit ad Episcopum, dein ad altare, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

118. Eunte ad thronum cantore, consurgent Diaconi assistentes.

119. Caeremoniarius Episcopi meminerit super gradulum cathedrae ponere pulvinum in quo genuflectet Episcopus, illumque removere, post genuflexionem.

120. Dum cantor de throno descendet, Diaconus tollet gremiale et mitram Celebranti, qui assurget et convertetur ad altare. Diaconus se sistet a tergo Celebrantis, Subdiaconus a tergo Diaconi, et Presbyter assistens a dextris Episcopi, indicaturus ei quae sint legenda e Missali. Clericus ex abaco recipiet librum, quem Celebranti sustinebit.

121. Advertetur, ut *Oremus* cantetur quando in medio ante altare aderit cantor de throno revertens, ut faciat genuflexionem ad *Flectamus genua*, ne genuflexiones sine necessitate multiplicentur. Hoc tamen monitum non habet locum quando cantatur tractus post prophetias.

122. Quando Celebrans de faldistorio assurget, Episcopus etiam assurget capite nudato, et cum ipso chorus universus.

123. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, omnesque genuflectent uno tantum genu, exceptis Celebrante, Presbytero assistente et clerico librum sustinente, qui stabunt ; Subdiaconus cantabit *Levate*, et omnes consurgent. Celebrans, apertis manibus ac tono feriali, sub-

iunget orationem, post quam sedebit, et a Diacono rursus cooperietur mitra, ac recipiet ab eodem super genua gremiale.

124. Sedente Celebrante, considebunt ceteri omnes, comprehenso Episcopo.

125. Dum cantabitur oratio, deducetur ad legile in medium chorum cantor prophetiae secundae, qui cantum inchoabit, quum reposita erit mitra Celebranti, et omnia fient in ista et in reliquis, ut in prima, etiam quod ad osculum manus Episcopi spectat.

126. Clericus designatus sustinendo librum Celebranti, advertat ut accedat ad illum, postquam Diaconus ipsi imposuerit mitram, et faciens illi reverentiam, apertum ante illum sustineat, ex quo leget reliquas prophetias, eodem modo quo traditum est in prima, eademque fient pro cantu reliquarum orationum.

127. In quarta, octava et undecima prophetia leget etiam tractum.

128. Cantatis tribus praedictis prophetiis, postquam cantor illarum Episcopi manum osculatus erit, cappellanus a libro se sistet cum Missali Episcopo, qui sedens leget supradictos tractus, et quum ipsorum cantus completus erit, cantabitur oratio, ut in ceteris.

129. Monebitur Diaconus, ne cantet *Flectamus genua* post prophetiam duodecimam.

130. Quando cantabitur prophetia ultima, in promptu erit clericus unus ad tollendum de medio presbyterio legile cum libro, adhibitum in cantu prophetiarum; aderunt etiam clerici recepturi paramenta Celebrantis, et alter qui deferat pluviale: unus qui accipiat Missale in usum Celebrantis in benedictione fontis; praeterea alteri duo, qui tollant Cereum de candelabro.

131. Acolytus unus accendet candelas in candelabris super abaco.

132. Sub finem eiusdem prophetiae praesto erunt cantores prope ingressum presbyterii cum libro, ex quo cantare tractum debebunt *Sicut cervus desiderat* etc., in accessu ad baptisterium.

133. Itaque, cantata prophetia duodecima, et osculata a cantore Episcopi manu, Diaconus tollet Celebranti gremiale et mitram. Gremiale referetur ad abacum a clerico, qui curam geret illius. Celebrans cantabit orationem, quin Diaconus prae-

mittat *Flectamus genua.* Celebrans, oratione cantata, sedebit in faldistorio.

134. Presbyter assistens recedet ac dimittet pluviale.

135. Ministri conficient Celebranti reverentiam, et pergent ad abacum, ubi deponent manipulum et planetas plicatas: tum, sequentibus clericis delectis ad recipienda paramenta, revertentur ad Celebrantem.

136. Ministri, reversi ante Celebrantem, salutabunt eum, et Diaconus tollet ipsi mitram, deinde annulum: postea consistent a lateribus eius, nempe Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris, eumque exuent paramentis: Subdiaconus tollet ei manipulum, Diaconus autem, adiuvante Subdiacono, exuet ei planetam, chirothecas, dalmaticam ac tunicellam. Tum induent ipsi pluviale, et Diaconus reponet eius capiti mitram, et annulum digito dextro annulari.

137. Hoc tempore, clericus unus accipiet Crucem processionalem, et ibit cum acolythis, qui gestabunt candelabra, accensis candelis, ac procedent ante thronum, Episcopus assurget, et dimisso de capite bireto, se inclinabit Cruci, deinde rursus sedebit, donec nunciabitur ei tempus esse in processionem discedendi.

138. Diaconi assistentes salutabunt Episcopum, et recedent in chorum ad subsellia sua, ituri cum ceteris Canonicis in processionem.

139. Ordinabitur et dirigetur processio ordine sequenti:

140. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Clericus, qui deferet Cereum paschalem ante Crucem. Alter clericus superpelliceo indutus, qui gestabit Crucem processionalem, medius inter duos acolythos cum candelabris, accensis candelis. Chorus cantorum, qui exeuntes de presbyterio cantabunt tractum *Sicut cervus* etc. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici, bini. Dignitates, ut supra. Clericus qui deferet Missale pro Celebrante. Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, sustentantes eius fimbrias pluvialis. Cappellanus a mitra Celebrantis, et cappellanus caudatarius, qui sustinebit syrmam vestis eius. Episcopus, comitatus a Caeremoniario suo, sequentibus nobilibus eius familiaribus. Episcopus et Celebrans priusquam se processioni adiungant, mutuam alter alteri peragent inclinationem. Si Episcopus Ordinarius erit Metropolitanus, praeferetur Cereus et Crux cum acolythis ante Canonicos, et imago Crucifixi convertetur ad Metropolitanum.

141. Clero, Celebrante et Episcopo de altari profectis, Sacrista a suis clericis inservientibus iubebit de throno tolli conopaea et apparatus violaceos, tapeta etiam violacea strata super gradus altaris et super gradus throni; et maiori commoditatis causa poterit etiam amoveri de altari pallium violaceum, sed altaris cerei relinquentur exstincti. Iubebit reponi ante altare faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo; a sinistris autem faldistorii collocabitur scabellum cum pulvino violaceo pro Celebrante ad genuflectendum. Praeparabitur scabellum cum Missali ponendum in medio presbyterio pro cantoribus Litaniarum. Tollentur de abacis vela violacea et reliqua omnia, quae opus amplius non erunt. Super mensam altaris disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, simul cum mitra.

142. Quum processio ad baptisterium pervenerit, clericus sustinens Cereum, crucifer gestans Crucem et acolythi subsistent extra ingressum a sinistra. Canonici locum sument in scamnis praeparatis, reliqui de clero disponentur intra sacellum, vel extra ipsum, secundum loci amplitudinem.

143. Celebrans cum Ministris subsistet extra fontem, et a dextris eius in eadem linea se sistet Episcopus. Diaconus mitram tollet Celebranti, et Episcopus de capite dimittet biretum. Celebrans ex Missali, quod ei sustinebit clericus, cantabit tono feriali et iunctis manibus *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, respice* etc.

144. Recitata oratione, Episcopus accedet ad locum sibi praeparatum, qui si fuerit ad instar exigui throni, accedent etiam Diaconi assistentes.

145. Deinde Crux et acolythi ingredientur in septum fontis baptismalis, et consistent sive a dextra sive a sinistra, modo tamen non vertant humeros ad Episcopum. Clericus cum Cereo se sistet versus dexteram Celebrantis, advertens et ipse ne convertat humeros ad Episcopum.

146. Diaconus reponet mitram Celebranti, qui ingredietur in septum seu cancellos fontis: clericus cum libro adstabit fonti a sinistris Celebrantis. Celebrans consistet ante fontem, medius inter sacros Ministros.

147. Stantibus Episcopo et clero, Diaconus tollet mitram Celebranti, qui iunctis manibus ac tono feriali dicet *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto* etc.

148. In benedictione fontis nulla occurrit variatio, excepto quod Presbytero assistenti locus non est, ideirco librum Episcopo sustinebit semper clericus unus. Quare observabitur quod traditum est capite praecedenti n. 144 et seqq.

149. Praefatione absoluta, Diaconus reponet mitram Celebranti, qui sessum perget ad faldistorium. ac sedebit etiam Episcopus et clerus.

150. Clericus unus hauriet a fonte Aquam sanctam in vasculum, et secum habebit aspersorium.

151. Dignior cleri, vel Parochus sive alius, cuius officium aspergere populum Aqua benedicta, perget ad abacum, sibi collo imponet stolam violaceam, ibit cum clerico, qui sustinebit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et se sistet ante Episcopum.

152. Episcopus nudabit caput, assurget. cumque ipso ceteri omnes, et a supradicto digniore vel quocumque alio de clero, recipiet aspersorium. quod ei praesentabitur ab eodem cum osculo manus.

153. Accepto aspersorio, Episcopus signabit seipsum, deinde asperget eum, a quo aspersorium acceperit, tum Diaconos assistentes, si aderunt. Restituet aspersorium eidem, de quo supra, qui recipiet illud cum osculis, et reverentia facta ad Episcopum, ab ipso discedet. Episcopus sedebit, cumque eo Diaconi assistentes, si aderunt.

154. Dignior supradictus accedet ad Celebrantem, cui Diaconus tollet mitram. Porriget aspersorium cum osculis Celebranti, qui aspersorio accepto, signabit seipsum. deinde Diaconum et Subdiaconum, qui ad aspersionem accipiendam genuflectent, nisi fuerint Canonici, secus accipient illam profunde inclinati. Celebrans aspersorium restituet supradicto, qui osculabitur manum eius, salutabit ipsum et discedet. Celebrans sedebit, et a Diacono mitra rursus cooperietur.

155. Idem dignior veniet ante Canonicos, et singillatim illos asperget, cum inclinatione ad singulos ante et post aspersionem uniuscuisque. Deinde asperget clerum, et postremo per ecclesiam incedens, populum Aqua benedicta asperget.

156. Canonici, postquam aspersi fuerint, sedebunt, itemque ceteri de clero, si aderunt scamna ad sedendum.

157. Hoc tempore, clerici designati extrahent de fonte aquam, quae reponetur in vasis, ut supra innuimus, et implebunt etiam vasa marmorea, exstantia prope limen ecclesiae.

158. Quum ad fontem redierit dignior, qui populum Aqua benedicta asperserit, assurget Celebrans cum mitra, iterumque approximabit ad fontem. Assurget etiam Episcopus, Canonici et ceteri omnes, qui consederant.

159. Celebrans Olea sacra in Aquam baptismalem infundet, ut nn. 166, 167 e 168, articuli praecedentis.

160. Interim in promptu erunt ministri lotionis pro Celebrante.

161. Oleis sacris in fontem infusis, et manu commixtis, Celebrans revertetur ad faldistorium, et lavabit manus. Ministri lotionis stabunt, quoniam aderit Episcopus.

161. Processio deinde ad altare maius dirigetur, ordine eodem ac supra.

163. Quando perveniet processio ad altare maius, qui clericus sustinebit Cereum, altero adiuvante, reponet illum super candelabrum, advertens ut grana versa sint ad Episcopum (1), et removebitur scabellum gradatum, quod hanc ob rem applicitum fuerit candelabro: acolythi reponent candelabra super abaco, accensis candelis: crucifer firmabit Crucem in sua basi: qui duo cantores cantaturi erunt Litanias locum sument apud scabellum, in quo praeparatum erit Missale: clerici tres consistent prope scabellum Celebrantis a sinistris, paramenta recepturi, ut infra: ceteri de clero ad subsellia se recipient: Celebrans consistet ante scabellum sibi praeparatum a sinistra faldistorii, et postquam illuc pervenerit cum Ministris, hi statim dimittent planetas plicatas, deinde tollent pluviale Celebranti: quae paramenta referentur ad abacum vel in sacristiam a tribus supradictis clericis, qui ibi praesto erunt: Celebrans, mitram in capite retinens, genuflectet in pulvino posito ante scabellum suum: Episcopus in faldistorio: Diaconi duo assistentes procumbent in genua post Episcopum, Diaconus autem et Subdiaconus post Celebrantem: Presbyter assistens Celebranti aderit apud abacum, indutus superpelliceo.

164. Genibus flexis ab Episcopo, Celebrante et choro cum ipsis, duo praedicti cantores incipient Litanias cantare ritu duplici, videlicet versiculus ab iisdem cantoribus cantatus integer a clero repetetur.

165. Ad versiculum *Omnes Sancti* etc., Diaconus et Subdiaconus consurgent, et venient ad abacum vel in sacristiam,

---

(1) Vide notam ad pag. 569, n. 184.

nisi longius aberit, ubi dimissis paramentis violaceis, induent sibi albi coloris.

166. Hoc tempore, clericis distribuentur paramenta albi coloris pro Episcopo, quae deferentur in latus evangelii prope faldistorium, in quo genuflexus erit Episcopus. Cappellani quoque a mitra et baculo meminerint accipere quae ad ipsorum officium spectant. Cubicularius Episcopi aderit prope Diaconos assistentes, cappam Episcopi recepturus.

167. Curabitur, ut adsint alii clerici, qui praebeant paramenta albi coloris Celebrantis.

168. In promptu etiam erunt acolythi ad accendendos cereos altaris, tribunae, et scotulam pro Episcopo.

169. Aderunt et clerici, qui tollant faldistorium, quum surrexerit Episcopus, et pulvinis violaceis substituant albi coloris: iidem mutabunt etiam vestem faldistorii adhibiti a Celebrante et pallium altaris, nisi iam remotum fuerit, ut supra innuimus.

170. Itaque Ministri Celebrantis, induti vestibus sacris albi coloris, moneantur ut intrent in presbyterium, si se paraverint in sacristia, sin apud abacum, ut accedant ad Celebrantem ad versiculum *Peccatores;* euntes cum eo, deducent ipsum ad faldistorium in latus epistolae.

171. Tunc assurget Episcopus, genuflexo tamen choro, et removebitur faldistorium, in quo prostratus erat.

172. Acolythi statim accendent cereos altaris et presbyterii, ut supra, et de altari tolletur pallium violaceum, ac substituetur album, ut iam innuimus.

173. Duo cantores Litaniarum advertent, ut cantent illas cum maiori minorive pausa, prout videbitur necesse, ut in fine illarum parati sint Episcopus et Celebrans; ac si opus fuerit, repetent etiam versiculum aliquem Litaniarum earundem.

174. Ministri altaris operam dabunt vestiendo Celebranti celeriter.

175. Igitur quum Episcopus et Celebrans assurrexerint, Episcopus exuetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, qui meminerit expedire extremitatem posteriorem vestis episcopalis, et cappam deinde in sacristiam asportabit. Diaconi iidem Episcopo induent amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam et pluviale albi coloris, cui applicabitur formale pretiosum, et primus Diaconus assistens mitram pretiosam capiti eius imponet.

176. Ministri autem exuent Celebranti mitram et stolam violaceam; Presbyter assistens, indutus superpelliceo, digito eius educet annulum. Tum iidem Ministri induent ei stolam, tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam albi coloris; Diaconus autem cooperiet caput eius mitra pretiosa.

177. Dum paramentis albi coloris induetur Episcopus, Presbyter assistens Celebranti assumet pluviale albi coloris.

178. Ministri, parato ut supra Celebrante, salutabunt eum, accedent ad abacum, et manipulum sibi imponent brachio sinistro.

179. Interim Presbyter assistens se sistet Celebranti, et cum reverentiis praescriptis cumque osculis, annulum inseret eius digito dextro annulari, et recedet prope latus epistolae.

180. Ministri revertentur ad Celebrantem, et reverentia ante ipsum facta, consistent a lateribus eius; innuente autem Caeremoniario Episcopi, discedent iunctim de faldistorio, et venient ad Episcopum propter Missam inchoandam.

181. Quum Celebrans venerit ad sinistram Episcopi, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui appropinquans ad altare exordietur Sacrum, quod peragetur ritibus praescriptis capite VIII, art. II, libro V, exceptis observationibus quae sequuntur:

182. *Kyrie* cantabitur cantu gregoriano, tono feriali, et cum pausa a cantoribus, et repetetur etiam, si opus fuerit, usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*.

183. Canonici efficient circulum ad *Kyrie*, ad *Gloria* et ad *Sanctus*, ut in aliis Missis praescribitur.

184. Ad intonationem *Gloria in excelsis* detegentur imagines et tabulae pictae, quae etiam tum velatae fuerint, sonabitur in laetitiae argumentum campanis omnibus, quibus signum dabitur reliquis ecclesiis, ut suas quaeque campanas pulsent. Sonabitur etiam campanulis appensis in ecclesia, ad fores sacristiae etc., aliquandiu.

185. Quando paullulum aberit, ut a cantoribus compleatur cantus hymni *Gloria in excelsis*, dimidia pars chori, tum Canonici, tum Beneficiarii, recedent in sacristiam, dimittent cappas cum pellibus, induent superpelliceum vel alteram cappam levem, et revertentur in chorum statim ac nunciabitur Episcopo *Alleluia*. Tunc discendet alterum dimidium, ad cappas, ut supra, commutandas; itemque discedent de throno Diaconi assistentes, quibus interea supplebunt Diaconi ultimi; isti autem descendent, quum redierint Diaconi praedicti.

186. Caeremoniarius, qui comitabitur Subdiaconum ad epistolam cantandam, meminerit secum ferre tabellam, in qua scripta erit formula ad nunciandum Episcopo *Alleluia*.

187. Legente epistolam Subdiacono, leget illam etiam Celebrans; siquidem quum debeat cantare *Alleluia*, inverteret ordinem Missae, nisi legeret illam hoc tempore. Clericus unus sustinebit ei Missale, et Presbyter assistens cum Diacono non sedebunt, sed adstabunt lateribus faldistorii, ut assistant Celebranti.

188. Subdiaconus, post cantatam epistolam, reverentiam vel genuflexionem faciet ad Crucem altaris, deinde veniet ante thronum, et reverentiam aut genuflexionem exsequetur ad Episcopum. Ibi priusquam ascendat, manum Episcopi osculaturus, elata voce nunciabit illi *Alleluia*, dicens: « Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est *Alleluia* ». Post haec, ascendet ad thronum, manum osculabitur Episcopi, qui benedictionem ei largietur, descendet, ac redibit ad Celebrantem, cui submissa voce praeintonabit *Alleluia*.

189. Praeintonato, ut supra, *Alleluia*, Diaconus mitram exuet Celebranti, qui assurget, et ad altare convertetur.

190. Episcopus assurget mitram in capite retinens, et cum eo totus chorus consurget.

191. Celebrans tribus vicibus cantabit *Alleluia*, cui respondebit chorus: advertet autem ut singulis vicibus vocem attollat hemitonio, quod faciet etiam chorus in responsis.

192. Postquam chorus tertia vice responderit *Alleluia*, sedebunt Celebrans, Episcopus et chorus, Diaconus mitram et gremiale reponet Celebranti, qui ex Missali sustento a Subdiacono prosequetur legere ℣. *Confitemini Domino* etc. Episcopus autem leget epistolam, *Alleluia* etc., ut in aliis Missis.

193. Ad cantum evangelii non deferentur candelabra ab acolythis, qui assistent iunctis manibus, sed fiet prorsus ut praescriptum est pro aliis Missis.

194. Offertorium caret versiculo legendo a Celebrante et Episcopo.

195. Non recitabitur *Agnus Dei*, ideoque non fiet circulus a Canonicis, nec pax donabitur.

196. Quum Celebrans consummaverit Sacramentum, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata: Presbyter assistens Episcopi discedet

de stallo suo, salutabit Crucem altaris, deinde Episcopum ante thronum, ascendet ad thronum, et consistet apud scabellum assistentiae.

197. Se sistent Episcopo cappellani cum scotula et libro, ex quo ille leget antiphonam *Alleluia* cum psalmo, *Laudate Dominum* etc., pro Vesperis, una cum Assistentibus, qui stabunt.

198. Celebrans, postquam laverit manus, nudabitur mitra a Diacono, et stans in latere epistolae, recitabit cum Ministris antiphonam et psalmum praedictum pro Vesperis.

199. Interim in promptu erit Caeremoniarius vel thurifer arius cum thuribulo.

200. Cantorum etiam chorus cantabit antiphonam et psalmum supradictum, ut in Missali.

201. Cantato psalmo a cantoribus sive a choro, Subdiaconus submissa voce praecinet Celebranti antiphonam *Vespere autem Sabbati.* Celebrans hanc antiphonam intonabit, qua continuabitur a choro cantorum.

202. Celebrans, adstantibus eius lateribus Diacono et Subdiacono, transibit in medium altaris; Presbyter assistens Celebranti manebit a latere altaris in parte epistolae, amoturus librum, quando altare thurificabitur.

203. Ad intonationem antiphonae supradictae, Episcopus assurget cum mitra, tum rursus sedebit. Idipsum faciet clerus.

204. Presbyter assistens Episcopo accedet ad eius dexteram, et ministrabit incensum, quod Episcopus inponet in thuribulum cum benedictione consueta. Dein thurifer arius procedet ad altare.

205. Secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et cum ipso consurget chorus. Episcopus accipiet baculum, quem continebit iunctis manibus dum cantabitur *Magnificat.*

206. Cantores apud legile intonabunt *Magnificat*, quum assurget Episcopus.

207. Diaconus ministrans thuribulum accipiet a thurifer ario et porriget Celebranti, qui altare adolebit: Ministri attollent planetam eius: Presbyter assistens amovebit ex altari librum, quem ibi reponet, peracta thurificatione.

208. Celebrans post thurificationem restituet Diacono thuribulum, et a Caeremoniario rursus cooperietur mitra pretiosa.

209. Diaconus adolebit Celebrantem duplici ductu, deinde accedet ad thronum.

210. Thurificato Celebranti Caeremoniarius tollet mitram, et Celebrans convertetur ad altare, perstans ante Missale, adstantibus ei Subdiacono et Presbytero assistente.

211. Appropinquante ad thronum Diacono, Episcopus dimittet baculum, sedebit, cooperietur a Diacono mitra pretiosa, tum iterum assurget.

212. Presbyter assistens Episcopo de throno descendet, accipiet thuribulum a Diacono, thurificabit Episcopum triplici ductu, postea ad suum scabellum in thronum reveniet.

213. Episcopus, post thurificationem acceptam, benedictionem donabit Presbytero assistenti, sedebit, nudabitur mitra a Diacono secundo assistente, rursus assurget, resumet baculum et perstabit donec absolvatur cantus *Magnificat*.

214. Diaconus thurificabit assistentes throno, deinde chorum et Ministros altaris, quo ordine descriptum est cap. V, lib. I. Reversus ad altare, thurificabit Presbyterum assistentem Celebranti et Subdiaconum. Ipse a thuriferario thurificabitur, qui reliquam incensationem explebit.

215. Cantores, sonantibus organis, protrahent cantum *Magnificat*, donec compleatur thurificatio chori. Cantato autem *Gloria Patri,* sedebunt Episcopus et chorus, manentibus apud altare Celebrante cum Ministris suis.

216. Presbyter assistens Episcopo, cantato *Gloria Patri*, reverebitur eum, de throno descendet a latere, et ad stallum suum se recipiet, functus officio assistentiae.

217. Repetita in cantu antiphona a cantoribus, vel organorum sono, secundus Diaconus mitram tollet Episcopo, qui assurget, et chorus cum eo.

218. Celebrans veniet ad medium altaris, sequentibus eum a tergo Diacono et Subdiacono, ut in aliis Missis, cantabit *Dominus vobiscum* et postcommunionem, ut in aliis Missis.

219. Diaconus, post *Ite, missa est*, adiunget bis *Alleluia*, eodemque modo respondebitur a cantoribus.

220. Episcopus Benedictionem impertietur, et publicabitur Indulgentia, post quam Celebrans redibit in sacristiam cum Ministris, dimissurus sacras vestes, ut cap. VIII, art. II, libri V.

221. Si referendum in ecclesiam erit SS. Sacramentum, fiet id a Sacrista, quo tempore cantabuntur Vesperae: notandum autem, quod praeparandum erit faldistorium cum pulvinis albi coloris, vel stratum cum pulvinis in genuflexorio, quo utetur Episcopus in adoratione SS. Sacramenti.

222. Profecto Celebrante cum Ministris, clerici ascendent ad thronum, recepturi et relaturi ad altare paramenta episcopalia: Diaconi assistentes exuent Episcopo sacras vestes.

223. Cubicularius advertet, ut induat Episcopo cappam cum serico coloris rubini, sine pellibus mustelae alpinae.

224. Postremo Episcopus de throno descendet, brevi tempore orabit ante altare maius, adorabit SS. Sacramentum in suo altari, si repositum ibi erit, et associatus a clero, ordine consueto, ad aedes suas revertetur. Discedente de ecclesia Episcopo, organis et campanis festivo more sonabitur. Si forte Episcopus Ordinarius Missae tantum interfuerit, parabitur in sacristia, a Diaconis assistentibus et a suis cappellanis associatus sub fine Litaniarum ad altare accedet, et Missam incipiet cum Celebrante.

§ 3. *Additamentum pro functione ab Episcopo Ordinario non subiecto peragenda.*

225. Si Celebrans subiectus non esset Episcopo Ordinario, inspiciatur quod traditum est n. 303 et seqq. cap. VIII, art. II, libri V, et praescriptiones ibi notatae observentur etiam in functione huiusce diei. Hoc casu, Episcopus Ordinarius posset functioni et Missae assistere indutus cappa, quam mutare debet ad cantum *Alleluia*, sicut variatur ab aliis, qui illa utuntur in choro.

In maiorem utilitatem addimus variationes, quae in supradicta circumstantia fieri debent, referentes praesentis articuli numeros respectivos.

Ad n. 64. Incensum imponetur a Celebrante, ministrante Diacono.

Ad n. 79. Celebrans benedictionem donabit Diacono ante cantum praeconii.

Ad n. 117. Cantores prophetiarum non osculabuntur manum Episcopi.

Ad n. 166. Non distribuentur clericis paramenta albi coloris pro Episcopo, quoniam assistet Missae indutus cappa.

Ad nn. 171, 175. Episcopus prosequetur genibus flexis insistere ad Litanias post ℣. *Peccatores*.

Ad n. 181. Completis Litaniis, Episcopus redibit in thronum, et Celebrans cum Ministris suis Missam ad altare inchoabit. Celebrans incensum in thuribulum imponet, altare adolebit, deinde a Diacono duplici ductu thurificabitur.

Ad n. 188. Subdiaconus osculabitur manum Celebrantis, et omittetur annuntiare Episcopo *Alleluia*.

Ad n. 192. Cantato tertia vice *Alleluia*, Episcopus cappam mutabit; ideoque cubicularius in promptu ibi erit, recepturus cappam, quam dimittet Episcopus, eique repositurus alteram.

In reliqua Missa servabuntur, quae hoc articulo tradita sunt.

Ad n. 204. Incensum imponetur a Celebrante.

Ad n. 220. Benedictionem in fine Missae impertietur Celebrans, cum animadversionibus, quae loco citato notatae sunt.

Articulus III.

De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus Sabbati Sancti a Canonico celebratis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Extra portam ecclesiae. — 1. Praeparabitur decens focus, in quo adsint carbones, ligna aliaeque materiae combustibiles; in promptu etiam habebitur petra silicea ad ignem eliciendum et forceps ad accipiendum eundem.

In baptisterio. — 2. Fons baptismalis, purgatus et emundatus Aqua baptismali, quae ibi continebatur, replebitur aqua limpida et recenti, sufficienti quantitate, ut satisfieri possit fidelium pietati, qui cuperent Aqua benedicta uti in domibus suis. Externae fontis partes poterunt ornari floribus recentibus, et super pavimentum spargere flores herbasque odoras licebit.

3. Prope baptisterium vel alio decenti loco praeparari poterunt una pluresve conchae, seu ampla vasa, in quae infundetur Aqua baptismalis benedicta, priusquam misceantur illi Olea sacra.

4. Apud fontem abacus alba tobalea coopertus, in quo praeparabitur vasculum vacuum cum aspersorio pro Aqua benedicta; alia vasa decentia ad extrahendam Aquam eandem et reponendam in conchas supradictas et in vasa marmorea ad fores ecclesiae: ampullae argenteae cum manubriis, quarum in altera s. Chrisma, in altera Oleum sacrum catechumenorum continebitur, urceus cum pelvi et mantile in usum Celebrantis cum aliquantula medulla panis et mali medici; spongia et mantile unum ex tela rudi ad abstergendum fontem; stola vio-

lacea utenda a prima Dignitate vel a Parocho ad aspergendum populum Aqua benedicta.

5. Prope fontem, vel alio loco, ut videbitur commodius, praeparabitur parvum scamnum cum postergali, contectum panno violaceo pro Celebrante et Ministris.

6. Aderunt etiam scamna contecta pannis violaceis pro Canonicis, intra vel extra sacellum, secundum amplitudinem ipsius; cavendum autem ne populi conspectum impediant. Praeparabitur etiam locus distinctus pro Episcopo in parte digniori ante scamna Canonicorum, et scabella pro Assistentibus.

Ad altare SS. Sacramenti, et ad altaria minora. — 7. Eadem ac notata sunt nn. 12, 13 et 14, art. I, capitis et libri huius; nulla enim occurrit variatio.

In altari maiore, in presbyterio et in abacis. — 8. In altari ponentur sex candelabra nobilia cum cereis e cera albi coloris et media inter candelabra Crux detecta, aequalis candelabris. Non interponentur candelabris signa, reliquiaria, vasa cum floribus aut alia ornamenta. Gradus sternentur tapeto nobili, cui superponetur alterum violaceum faciliter amovendum, si fieri poterit, secus usque ab initio functionis aderit tapetum nobile. Apponetur pallium nobile albi coloris et super ipso alterum violaceum, tollendum, ut suo loco indicabitur.

9. Ad tribunam sive ingressum presbyterii aderunt sex fanalia seu candelabra maiora cum intorticiis, vel cereis albi coloris.

10. Thronus parabitur lodicibus et pannis sericeis albi coloris, itemque baldachinum eius. Postergali et cathedrae superponentur lodices et panni sericei, coloris violacei, removendi tempore debito. Gradus throni sternentur tapeto coloris rubri, cui superponetur alterum violaceum, tollendum cum ceteris ornamentis violaceis, ut infra. Aderunt tria scabella pro Assistentibus et pulvinus violaceus, quo utetur Episcopus in genuflexionibus peragendis; alter etiam pulvinus albus, qui celabitur donec tollentur lodices violacei coloris. Pavimentum autem presbyterii inter thronum et altare cooperiri poterit tapetis e panno viridi.

11. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, ubi genuflectet Episcopus. Seorsim praeparabuntur pulvini albi coloris, substituendi deinceps supradictis violaceis.

12. In latere evangelii, vel in alia parte, iuxta costructionem presbyterii, collocabitur candelabrum ingens ad instar columnae, cui imponetur Cereus paschalis magnus et pictus cum quinque foraminibus in formam Crucis, versis ad Episcopum, quibus infigi possint grana thuris. Ante candelabrum praeparabitur scabellum gradatum, commodum et firmum, quo tuto ascendere Diaconus possit, Cereo praedicta grana infixurus. Caveatur, ut ellychnium Cerei sit iam bene dispositum, ut facile accendatur. Provideatur etiam tutelae Cerei ipsius, quum tollendus erit ac reponendus super candelabrum propter benedictionem fontis baptismalis.

13. Prope candelabrum idem statuetur legile nobile, convestitum velo albi coloris acu picto, vel etiam auriphrygiato, pro cantando praeconio.

14. In latere evangelii prope altare ponetur basis ad sustinendam arundinem cum tricereo.

15. Loco consueto, in latere epistolae, aderit scamnum pro Celebrante et Ministris cum tegumento sive panno sericeo, qui adhibetur diebus festivis, cui superponetur alter e panno violaceo, tollendus ut infra.

16. Abaci autem, contecti alba tobalea, continebunt res sequentes: In eo, qui aderit a latere epistolae in usum Celebrantis, duo candelabra cum candelis albis pro acolythis: Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa albi coloris cum corporali incluso: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula pro elevatione: Epistolarium et Evangeliarium cum vestibus et signaculis albi coloris: liber seu Missale pro cantu prophetiarum cum tegumento et signaculis violaceis: planeta et manipulus violaceus pro Celebrante: Missale pro eodem cum veste albi coloris pro Missa, alterum cum veste violacea pro functione quae Missam praecedit: legile seu cussini coloris albi et violacei ad sustinendum Missale super altare: planeta plicata, stola et manipulus coloris violacei pro Diacono: velum humerale album pro Subdiacono: liber praeconii cum veste et signaculis albis: formula Indulgentiarum: tabella seu libellus cum formula ad annunciandum Episcopo *Alleluia:* intorticia pro elevatione. Si sacristia distabit, praeparantor apud abacum paramenta albi coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, dalmatica, tunicella, stolae duae, tres manipuli.

17. In altero abaco a latere evangelii, qui adhibebitur pro Episcopo, praeparabitur pluviale cum stola albi coloris, Crux

pectoralis, cingulum, alba, amictus, formale pretiosum, utraque mitra, nempe pretiosa et auriphrygiata, cum vimpa pro cappellano ; scotula cum candela ; Missale cum veste violacea pro functione, alterum cum veste albi coloris pro Missa; cappa cum serico coloris rubini, loco pellium mustelae alpinae. Prope abacum aderit baculus pastoralis.

18. Abaci supradicti cooperientur uno vel pluribus velis amplis coloris violacei, ita ut usque ad Missam nihil appareat albi coloris.

19. Praeparabitur Crux processionalis, infixa basi in latere evangelii; si tamen Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur sola basis seu stylobata; legile nudum ad cantandas prophetias ; scabellum nudum aequale scabellis throni in usum Celebrantis, quando canentur Litaniae: alterum scabellum simile cum Missali pro cantoribus Litaniarum.

In sacristia. — 20. Paramenta pro Celebrante et Ministris, videlicet, amictus, albae et cingula, tria numero; stola violacea cum pluviali pro Celebrante; stola violacea pro Diacono; planeta plicata et manipulus pro Subdiacono; dalmatica, stola et manipulus albi coloris pro Diacono.

21. Superpellicea sufficienti numero pro clericis.

22. Thuribulum cum navicula; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; grana thuris infigenda Cereo, posita in lance angentea; laterna clausa cum candela exstincta; aliquantulum gossypii cerati cum duobus vel tribus sulphuratis ad accendendum lumen; Missale utendum a Celebrante pro benedictione ignis et granorum thuris; arundo cum tricereo in summitate.

23. Si sacristia erit proxima altari maiori, praeparentur ibi etiam paramenta albi coloris pro Missa, superius notata in abaco Celebrantis.

§ 2. *In functione.*

24. Hora praestituta, clerus in chorum congregabitur, et exstinctis cereis altaris, recitabit submissa voce Horas minores, nempe Primam, Tertiam, Sextam et Nonam.

25. Hoc tempore, seu quando incipietur recitari Sexta, clerici duo extra portam ecclesiae accendent ignem, quem tamen elicient e silice; haec enim lex non caret mysterio.

26. Dum in choro incipietur nona Hora, se parabunt sacris vestibus Celebrans et Ministri, videlicet, Diaconus et Sub-

diaconus amictu, alba et cingulo; Diaconus autem assumet etiam stolam diaconalem; Celebrans induetur amictu, alba, cingulo, stola et pluviali violaceo.

27. In promptu erunt clerici, qui deferent, unus thuribulum cum navicula, alter vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, tertius lancem cum quinque granis incensi.

28. Duo praedicti clerici, accenso igne extra portam ecclesiae, asportabunt focum cum igne ardenti in sacristia, quum parum aberit ut absolvatur recitatio Nonae, illumque ponent prope locum, in quo Celebrans induerit vestes sacras.

29. Clericus unus Missale accipiet ac sustinebit Celebranti, adstans prope Subdiaconum. Duo clerici cum vasculo ac thuribulo subsistent prope Diaconum, et clericus cum granis incensi locum sumet prope focum.

30. Celebrans convertetur ad focum, adstantibus a lateribus eius Ministris, et voce competenti dicet *Dominus vobiscum* et orationem triplicem pro benedictione ignis. Diaconus sublevabit eius fimbriam pluvialis, quum opus fuerit. In fine tertiae orationis thuriferarius accipiet aliquantum ignem forcipe, eumque imponet in thuribulum. Post orationem tertiam, Celebrans, non dicens *Oremus*, recitabit super grana orationem *Veniat, quaesumus, Domine* etc.

31. Diaconus incensum cum osculis ministrabit Celebranti, qui cum benedictione imponet illud in thuribulum ipsis obiectum a thuriferario.

32. Postea Diaconus aspersorium tradet Celebranti, qui asperget ignet et grana thuris in medio, a sinistris et a dextris suis, recitans submissa voce antiphonam *Asperges me* etc. Aspersorio reddito Diacono, accipiet ab isto thuribulum et adolebit, ut supra, ignem et grana. Item Celebrans, thuribulo restituto Diacono, redibit cum Ministris quo loco paramenta assumpserit, ibique exspectabit dum tempus erit eundi in ecclesiam.

33. Duo supradicti clerici focum cum igne accipient, et ponent intra ecclesiam seorsim in commodum fidelium, qui cuperent partem aliquam illius ignis accipere et pie adhibere.

34. Clericus, qui sustinebat vasculum, relinquet ipsum in sacristia quo loco ab initio praeparatum erat, itemque reliqui duo a Missali et a granis.

35. Quum Ministri ad locum suum rediverint, Diaconus dimittet stolam violaceam, induet stolam albi coloris et dal-

maticam pariter albam cum manipulo simili : Subdiaconus induet planetam plicatam violaceam cum manipulo simili.

36. Tam Celebrans quam Ministri caput cooperient bireto.

37. Completa in choro recitatione Horarum minorum, et in sacristia benedictione supradicta, pulsabitur crotalum ad fores sacristiae, ut signum Canonicis detur, adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV libri V.

38. Si mos erit hoc triduo servandi Aquam sanctam in vasis prope portam ecclesiae, a clerico aliquo deferetur vasculum cum aspersorio ad portam praedictam.

39. Monebuntur etiam in antecessum Canonici et Beneficiarii seu Mansionarii, ut cappam cum pellibus, si utentur, dimittant ad *Alleluia* in Missa solemni, et cappae substituant habitum choralem, quo utuntur aestivo tempore, quicumque sit habitus ille.

40. Quum discesserint Canonici ituri ad associandum Episcopum, Celebrans cum Ministris, reverentia facta ad Crucem sive ad imaginem sacristiae proficiscentur ad altare maius.

41. Anteibunt acolythi, iunctis manibus, Caeremoniarius Celebrantis, deinde Celebrans, medius inter Ministros sacros, paratos ut supra, qui fimbrias eius pluvialis sustinebunt.

42. Quum ventum erit ad altare, Celebrans reverentiam, ceteri genuflexionem ad Crucem conficient. Si Ministri essent Canonici, reverentiam peragent, ut Celebrans, id quod observabitur deinceps.

43. Tum Celebrans cum Ministris pergent ad scamnum sibi praeparatum, et sedebunt cooperientes caput bireto. Clerici consistent apud abacum, ibique stabunt.

44. Apud abacum praesto erit thuriferarius cum thuribulo quum ad ecclesiam perventurus erit Episcopus.

45. Episcopus associatus a Canonicis ad ecclesiam descendet, ac si fuerit Metropolitanus, Crux ante eum praeferetur : si soleat in fontibus lustralibus ecclesiae servari Aqua sancta, in limine ecclesiae accipiet aspersorium, quo signabit seipsum et asperget adstantes. Quae quidem actio omittetur, quando in praedictis vasis non servabitur Aqua benedicta.

46. Ingresso in ecclesiam Episcopo, Sacrista curabit, ut statim Aqua benedicta exhauriantur praedicti fontes lustrales, si Aqua benedicta adhuc servaretur in eis, ut repleantur Aqua baptismali, sicut inferius docebitur.

47. Episcopus in ecclesiam ingressus caput operiet caputio cappae, procedet ad altare maius, et perveniens apud faldistorium, benedictionem donabit Celebranti, tum caput aperiet, salutabit Crucem altaris, genuflectet in faldistorio ac brevi orabit.

48. Celebrans et Ministri, adveniente Episcopo, caput nudabunt, assurgent, salutabunt ipsum, tum rursus considebunt. Ministri tamen, nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad illum conficient.

49. Canonici et ceteri de clero se recipient ad subsellia sua, genuflectent, et assurgent quando Episcopus assurget de oratione. Diaconi assistentes consistent a lateribus Episcopi quando genuflectet in faldistorio.

50. Episcopus de oratione assurget, salutabit Crucem, benedicet Celebrantem, qui cum Ministris se gerent erga Episcopum, ut supra, procedet ad thronum, ac transiens per chorum, dextera benedicet clerum. Thuriferarius cum thuribulo sequetur Episcopum.

51. Episcopus, conscenso throno, sedebit et bireto cooperiet caput. Ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens. Thuriferarius, genuflexione facta, ascendet ad thronum, et genibus flexis praesentabit Episcopo thuribulum. Episcopus, ministrante Presbytero assistente cum osculis, incensum in thuribulum iniiciet cum benedictione.

52. Dum Episcopus ad thronum procedet, Subdiaconus accipiet Crucem processionalem, et veniet ante thronum; Subdiacono se adiungent Diaconus tresque clerici, quorum officium declarabitur infra.

53. Thure ab Episcopo imposito ac benedicto, Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum. Thuriferarius de throno descendet seque adiunget Diacono, Subdiacono ac tribus clericis supradictis.

54. Episcopus nudabit caput bireto, assurget, et salutabit Crucem a Subdiacono sustentam. Diaconus cum clericis conficient respective reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, et discedent de presbyterio. Chorus sedebit post sacrorum Ministrorum discessum de presbyterio.

55. Anteibit thuriferarius, et a sinistris eius incedet clericus unus, deinde Subdiaconus gestans Crucem, post eum incedet Diaconus, comitantibus reliquis duobus clericis.

56. In aditu presbyterii, claviger unus aderit, qui Ministros cum clericis ducet in sacristiam.

57. Quum in sacristiam pervenerint Ministri cum clericis supradictis, clericus ille qui ibat cum thuriferario, accipiet lancem cum granis incensi, alter laternam, et accendet lumen ex igne thuribuli, tertius arundinem, quam tradet Diacono, eique assistet, adiuvans in inclinando arundinem ipsam, si necesse fuerit.

58. Quum omnia disposita erunt, proficiscentur ad portam primariam: praeibit claviger, deinde thuriferarius a dextris clerici, qui sustinebit grana, tum Subdiaconus cum Cruce, postremo Diaconus gestans arundinem, adstante eius dexterae clerico adiutore, ut supra, et a sinistris clerico cum lumine intra laternam ardenti, et cum gossypio cerato ad accendendas arundinis candelas.

59. Ubi pervenerint hoc ordine ad portam primariam ecclesiae, convertentur versus altare maius, ibique in limine consistent.

60. Diaconus inclinabit arundinem; in promptu erit clericus cum gossypio cerato, et accendet unam ex tribus candelis. Diaconus rursus eriget arundinem, et omnes in genua procumbent, excepto Subdiacono, qui gestabit Crucem. Diaconus tono praescripto cantabit *Lumen Christi;* chorus respondebit *Deo gratias.* Omnes de genuflexione assurgent, et Diaconus cum ceteris procedet in mediam ecclesiam.

61. Quando Episcopus, Celebrans et clerus in choro audient Diaconum, cantantem *Lumen Christi,* consurgent omnes, genuflectent detecto capite, et responso, ut supra, *Deo gratias*, iterum sedebunt; quod servabitur reliquis duabus vicibus.

62. In media ecclesia accendetur altera candela, ut prima, et a Diacono cantabitur *Lumen Christi,* vocem elevando hemitonio. Tertia candela accendetur ante altare, et Diaconus vocem efferet altero hemitonio, cantans *Lumen Christi.*

63. Apud thronum praesto erit cappellanus a libro cum Missali, ex quo Episcopus leget benedictionem Diacono donandam.

64. Quum ante altare ventum erit, Diaconus arundinem relinquet clerico, qui astiterit ipsi, et Subdiaconus simul cum thuriferario et duobus clericis ab arundine et a granis procedent ad legile praeparatum prope Cereum pro cantu praeconii (1).

65. Subdiaconus consistet a dextra legilis, clericus cum arundine a sinistra, thuriferarius prope Subdiaconum, et clericus cum granis prope clericum ab arundine.

---

(1) Vide notas ad nn. 21, 81, 184, art. I praec. et 108 art. II.

66. Diaconus librum *Exsultet* seu praeconii accipiet a Caeremoniario, qui cum debitis ad altare reverentiis vel genuflexionibus, comitabitur illum ante gradus throni. Diaconus ibi genuflectet, vel profunde inclinabitur, si fuerit Canonicus, et benedictionem petet ab Episcopo, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., eique benedictionem donabit, legens formulam ex Missali.

67. Diaconus, accepta benedictione, assurget, et reverentia aut genuflexione facta ad Episcopum, accedet ad legile praeparatum apud Cereum, librum legili superponet et aperiet, accipiet a Caeremoniario thuribulum, et librum adolebit in medio, a sinistris et a dextris suis.

68. Episcopus, quum ad legile pervenerit Diaconus, caput nudabit, assurget, et chorus cum eo.

69. Celebrans nudabit caput, ascendet a latere ad altare in latus epistolae, et iunctis manibus convertetur ad Diaconum, ut in cantu evangelii.

70. Diaconus, thurificato libro, thuribulum restituet Caeremoniario vel thuriferario, et iunctis manibus, non signans librum nec seipsum, incipiet cantum *Exsultet,* quo modo notatum est in Missali.

71. Thuriferarius, libro a Diacono thurificato, referet thuribulum in sacristiam, et redibit prope Subdiaconum.

72. Cantatis a Diacono verbis *curvat imperia,* sedebunt Episcopus et chorus. Celebrans manebit ad altare.

73. Diaconus grana Cereo infiget ordine tradito articulo praecedenti.

74. Qui clericus sustinebat grana, perget ad abacum, ibique deponet lancem, et revertetur ad legile, amoturus ipsum cum libro post cantum *Exsultet.*

75. Quando Diaconus resumet cantum ad verba *In huius igitur noctis gratia* etc., omnes consurgent, capite nudato.

76. Post haec, accendetur Cereus, accendentur lampades, et peragentur omnia ea quae notata sunt n. 84 et seqq., art. I, capitis et libri huius (1).

77. Absoluto cantu praeconii, sedebit chorus, ut antea; Diaconus librum claudet ac relinquet super legili. Clericus unus referet librum ad abacum, et legile ponet seorsim. Subdiaconus tradet Crucem clerico, qui suo loco illam reponet.

---

(1) Quoad orationem *pro Romano Imperio*, recole quae notavimus lib. II, cap. VI, art. XVI, n. 50. A.

Celebrans, facta ad Crucem reverentia, descendet a latere de altari et revertetur ad scamnum.

78. In promptu erunt clerici, ministraturi paramenta Celebrantis et Ministrorum.

79. Diaconus et Subdiaconus iunctim conficient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad altare, et accedent ad scamnum ubi aderit Celebrans. Ibi, adiuvantibus clericis, Celebrans dimittet pluviale et induet manipulum ac planetam, Diaconus deponet paramenta albi coloris, et induet stolam, planetam plicatam et manipulum violaceum.

80. Clericus aliquis advertet ut ponat super altare in latere epistolae Missale cum cussino seu legili pro Celebrante.

81. Quum Celebrans et Ministri parati fuerint, ut supra traditum est, redibunt a latere ad altare in cornu epistolae, ubi Celebrans et Ministri consistent eodem modo, quo in introitu Missarum solemnium.

82. Dum Celebrans et Diaconus exuent paramenta, et alia assument, ut supra dictum est, clericus unus ponet in medio choro seu presbyterio ante altare legile nudum, et super ipso librum prophetiarum.

83. Eodem tempore Caeremoniarius chori vel clericus huic rei delegatus invitabit cantorem primae prophetiae, advertens ut eum invitet modica salutatione, et deducat in medium chorum seu presbyterium, dum Celebrans cum Ministris redibit ad altare. Cantor et Caeremoniarius, ad legile quum venerint, genuflexionem ad altare et ad Episcopum conficient. Deinde cantor incipiet prophetiam cantare tono praescripto. Cantores prophetiarum induere debent superpelliceum, ut n. 108 articuli praecedentis innuimus.

84. Celebrans, ubi inchoabitur cantus prophetiae, leget eam totam submissa voce, idque faciet etiam in reliquis; tractum quoque leget post quartam, octavam et undecimam.

85. Quod spectat ad eos, qui cantare prophetias debebunt, observetur quod traditum est n. 113 articuli praecedentis.

86. Celebrans, postquam legerit prophetiam, si multum aberit ut cantus ipsius compleatur, poterit cum Ministris pergere ad scamnum et sedere; ad altare autem revertetur, quum absolutus erit cantus; idque ei facere licebit ut in ista, ita in reliquis sequentibus.

87. Cantor, post cantatam prophetiam, discedet de legili, genuflexionem faciet ad altare, veniet ad Episcopum, et priusquam ascendat ad thronum, genuflectet ante eum, ad thro-

num ascendet, genibus flexis osculabitur manum Episcopi, de throno descendet, genuflexionem ante Episcopum, dein ad altare faciet, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

88. Veniente ad thronum cantore, consurgent Diaconi assistentes.

89. Caeremoniarius Episcopi advertet, ut super gradulum cathedrae ponat pulvinum pro genuflexionibus ab Episcopo peragendis, et post genuflexiones illum removeat.

90. Curabitur, ut *Oremus* cantetur quando cantor, de throno revertens, aderit ante altare, ut genuflexionem cum ceteris conficiat, ne genuflexiones sine necessitate multiplicentur. Id intelligi volumus, quum non cantatur tractus post prophetiam, siquidem, si cantabitur, locus huic monito non est.

91. Episcopus assurget, et chorus omnis cum eo.

92. Celebrans cantabit *Oremus,* Diaconus *Flectamus genua,* omnesque genuflectent, excepto Celebrante, qui stabit, Subdiaconus cantabit *Levate*, et omnes consurgent. Celebrans tono feriali et manibus expansis cantabit orationem.

93. Dum cantabitur oratio, deducetur ad legile cantor prophetiae secundae, qui cantum inchoabit statim ac sederit Episcopus. Eodem modo fiet in reliquis, ut in prima, etiam quoad osculandam manum Episcopi.

94. Cantata oratione, sedebit Episcopus, et ceteri omnes cum ipso.

95. Absoluto cantu quartae, octavae et undecimae prophetiae, postquam cantor manum Episcopi osculatus erit, se sistet Episcopo cappellanus a libro cum Missali, ex quo ipse Episcopus leget tractum respectivum, qui cantabitur a cantorum choro.

96. Monebitur debito tempore Diaconus, ne cantet *Flectamus genua* post duodecimam.

97. Quando cantabitur prophetia ultima, in promptu stabunt clericus unus amoturus legile cum libro positum in medio presbyterio pro cantu prophetiarum; clerici recepturi paramenta Celebrantis; unus delaturus pluviale; alter qui Missale Celebrantis accipiat in usum ipsius in benedictione fontis; duo insuper qui Cereum de candelabro educant. Acolythus unus curam geret accendendi candelas in candelabris acolythorum.

98. Sub finem eiusdem prophetiae, aderunt cantores prope ingressum presbyterii cum libro seu libris, ad cantandum tractum *Sicut cervus desiderat* in accessu ad fontem.

99. Cantata prophetia duodecima et oratione respondente, sedebit Episcopus et clerus.

100. Celebrans cum Ministris reverentiam conficient ad Crucem, quo loco erunt, et a latere de altari descendent ad scamnum sibi praeparatum.

101. Celebrans et Ministri, adiuvantibus clericis, dimittent ille planetam et manipulum ac resumet pluviale, isti autem manipulum dimittent.

102. Clericus unus accipiet Crucem processionalem, et ibit cum acolythis, qui deferent candelabra cum candelis ardentibus, et procedent ante thronum. Episcopus detrahet capiti biretum, assurget, salutabit Crucem, et rursus sedebit, donec nunciabitur ei, ut proficiscatur in processionem.

103. Diaconi duo assistentes salutabunt Episcopum, et se recipient ad subsellia sua, ituri cum ceteris Canonicis in processionem.

104. Ordinabitur processio, quae ad baptisterium dirigetur ordine sequenti:

105. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Clericus qui deferet Cereum paschalem. Clericus qui gestabit Crucem processionalem medius inter acolythos sustinentes candelabra, candelis ardentibus. Cantorum chorus, qui egrediens de presbyterio cantabit tractum *Sicut cervus* etc. Clerici seminarii. Mansionarii seu Beneficiarii. Canonici, bini. Dignitates, ut supra. Clericus qui sustinebit Missale Celebrantis. Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, qui fimbrias pluvialis eius attollent et incedent capite bireto cooperto. Episcopus, cui suus Caeremoniarius assistet, sequente nobili eius familia. Celebrans advertet, ut priusquam locum sumat in processione, Episcopum salutet.

106. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, deferetur Cereus et Crux inter acolythos ante Canonicos, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

107. Clero, Celebrante et Episcopo de altari profectis, Sacrista, adiuvantibus inservientibus suis, efficiet ut tollantur de throno conopaea et panni serici violacei, iubebit amoveri tapeta violacea de gradibus altaris et throni, ac si difficile esset asportare Litaniarum tempore, iubebit removeri etiam pallium violaceum, exstinctis tamen cereis altaris. Iubebit etiam ante altare faldistorium reponi cum pulvinis violaceis pro Episcopo, et a sinistra faldistorii collocari scabellum aequale scabellis throni, in quo genuflectet Celebrans: curae ipsi quo-

que erit, ut praeparetur scabellum simile cum Missali in presbyterio pro cantoribus, qui Litanias cantabunt, ac tollet ex abacis vela violacea, et omnia reliqua, quibus non erit amplius opus. Disponet etiam super altare paramenta albi coloris et mitras Episcopi.

108. Quum ad baptisterium pervenerit processio, clericus cum Cereo et ceteri cum Cruce cumque candelabris consistent extra ingressum a sinistra. Canonici locum sument apud scamna ibi disposita eorum commoditati: ceteri de clero disponentur aut intra aut extra sacellum idem, iuxta amplitudinem loci.

109. Celebrans cum Ministris subsistet extra fontem, et a dextris eius ad lineam stabit Episcopus. Caput nudabunt Episcopus, Celebrans et Ministri: Celebrans ex Missali, quod sustinebit clericus, tono feriali et iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, respice propitius* etc.

110. Recitata oratione, Episcopus procedet ad locum sibi praeparatum, qui si fuerit ad instar exigui throni, accedent illuc etiam Diaconi assistentes.

111. Deinde Crux et acolythi ingredientur intra septum fontis baptismalis, et consistent a dextris vel a sinistris, ne tamen convertant humeros ad Episcopum. Clericus cum Cereo se sistet versus dexteram Celebrantis, advertens et ipse ne tergum convertat ad Episcopum.

112. Celebrans cum Ministris intrabit in septum fontis, et consistent ante ipsum. Clericus cum libro adstabit ei a sinistris.

113. Episcopus et clerus stabunt.

114. Celebrans iunctis manibus ac tono feriali cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto* etc.

115. In fontis benedictione nulla occurrit variatio, quapropter observentur quae tradita sunt n. 144 et seqq., art. I capitis et libri huius.

116. Praefatione completa, Celebrans cum Ministris sessum pergent ad scamnum sibi praeparatum, itemque sedebunt Episcopus et clerus.

117. Clericus unus Aquam sanctam ex fonte hauriet vasculo, et accipiet aspersorium.

118. Dignior cleri aut Parochus, vel alius quisquis, cuius erit munus aspergere populum Aqua benedicta, accedet ad aba-

cum, sibi collo imponet stolam violaceam, se adiunget clerico sustinenti vasculum cum Aqua sancta et aspersorium, seque sistet Episcopo.

119. Episcopus nudabit caput, assurget, cumque ipso ceteri omnes, et praedictus dignior tradet Episcopo aspersorium, osculans manum eius.

120. Episcopus, accepto aspersorio, signabit seipsum, deinde asperget eum, a quo aspersorium acceperit, tum Diaconos assistentes, si aderunt. Aspersorium restituet eidem digniori, qui recipiet illud cum osculis, salutabit Episcopum et discedet ab ipso. Episcopus sedebit, et cum eo Diaconi assistentes.

121. Supradictus dignior procedet ad Celebrantem, cui porriget aspersorium. Celebrans prius signabit seipsum, deinde asperget Diaconum et Subdiaconum, qui si fuerint Canonici, aspersionem accipient cum reverentia profunda; sin minus, genuflectent. Celebrans restituet aspersorium eidem de quo supra, qui, salutatione facta, discedet ab eo, Celebrans cum Ministris suis sedebunt, et caput bireto cooperient.

122. Dignior antedictus veniet ante Canonicos, et singulos asperget, inclinationem ante et post peragens unicuique. Postea asperget reliquum cleri: incedens postremo per ecclesiam asperget populum Aqua benedicta.

123. Canonici, postquam aspersi fuerint, sedebunt, itemque ceteri de clero, si utentur scamnis.

124. Hoc tempore, a clericis delectis extrahetur Aqua de fonte, quam reponent in vasa, ut superius innutum est, et implebunt conchas marmoreas prope portas ecclesiae.

125. Reverso ad fontem digniore, qui aspersionem Aquae benedictae peregerit super populum, Celebrans cum Ministris caput nudabunt, et simul procedent ad fontem. Assurget etiam Episcopus, et cum eo ceteri, qui sedebant.

126. Celebrans Olea sacra in Aquam baptismalem infundet, ut n. 166 et seqq., art. I huius capitis.

127. Postquam Celebrans Olea sacra infuderit et dextera miscuerit, accedet ad abacum, et manus lavabit medulla panis et mali medici, quam ei clericus unus ministrabit.

128. Dirigetur deinde processio ad altare maius, eodem ordine, ac supra.

129. Processione ad altare maius perveniente, qui clericus deferet Cereum, adiuvante clerico altero, reponet illum super candelabrum, advertens ut grana versa sint ad Episco-

pum: tolletur scabellum gradatum, quod applicitum fuerit candelabro: acolythi candelabra reponent super abacum, ardentibus candelis: Crucifer restituet Crucem in sua basi: duo cantores, qui Litanias cantare debebunt, locum sument apud scabellum, in quo praeparatum erit Missale: clerici tres consistent a sinistra scabelli Celebrantis recepturi paramenta eius et Ministrorum: ceteri de clero se recipient ad subsellia sua: Celebrans consistet ad scabellum sibi praeparatum a sinistra faldistorii, quo quum venerit una cum Ministris, hi dimittent planetas plicatas, et ipse exuet pluviale, quae paramenta a clericis antedictis referentur in sacristiam: Celebrans genuflectet ad scabellum, et Ministri in genua procumbent a tergo eius: Episcopus genuflectet in faldistorio, et duo Diaconi assistentes post eum.

130. Genuflexo Episcopo, Celebrante et cum ipsis choro, praedicti duo cantores incipient cantare Litanias, quae ritu duplici cantantor, videlicet integer versiculus a cantoribus cantatus repetetur a choro.

131. Post versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei* poterunt paramenta Episcopi distribui clericis, qui deferent ea per latus evangelii ad faldistorium, in quo genuflexus erit Episcopus. Cappellani a mitra et a baculo curam gerent accipiendi quae sunt officii sui. Cubicularius Episcopi aderit prope Diaconos assistentes, recepturus cappam episcopalem.

132. In promptu etiam stabunt acolythi accensuri cereos altaris, alteros ad tribunam, et candelam scotulae in usum Episcopi.

133. Aderunt clerici ad tollendum faldistorium, quando assurget Episcopus, et substituendos violaceis pulvinos albi coloris.

134. Statim ac cantabitur versiculus *Peccatores*, Celebrans cum Ministris consurgent, et ad scamnum suum dimittent violacea paramenta, et assument albi coloris. Id quidem fieri posset in sacristia, si proxima esset altari maiori. Hoc autem casu, accedentes ad sacristiam, cooperient caput bireto, eosque antecedent clerici duo.

135. Assurget etiam Episcopus, genibus flexis manente choro, et removebitur faldistorium, in quo prostratus erat Episcopus.

136. Acolythi accendent cereos altaris et presbyterii, ut supra, et amovebitur pallium violaceum, relicto altero albi coloris.

137. Litaniarum duo supradicti cantores advertent ut eas cantent cum maiori minorive pausa, prout necesse erit, ut Episcopus in fine illarum sit paratus.

138. Assurgens, ut supra, Episcopus cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui meminerit expedire extremitatem posteriorem vestis episcopalis, postea vero deferet cappam in sacristiam: deinde Diaconi assistentes induent Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albo, cui apponetur formale pretiosum, et primus Diaconus imponet ei mitram pretiosam.

139. Celebrans cum Ministris, de loco, quo vestes sacras induerint, accedent ad Episcopum, et quum Celebrans constiterit a sinistris eius, inchoaturus Sacrum, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo.

140. Sacrum celebrabitur ritu praescripto cap. VIII lib. V, art. I, cum animadversionibus quae sequuntur:

141. A cantorum choro cantabitur *Kyrie* cantu gregoriano, tono feriali, et pausatim, ac si opus fuerit, repetetur usque ad intonationem *Gloria in excelsis*.

142. Circulus fiet a Canonicis ad *Kyrie*, *Gloria* et *Sanctus*, ut in aliis Missis.

143. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, detegentur imagines, quae hactenus coopertae fuerint, sonabitur organis, et festivo more omnibus ecclesiae campanis, quod erit signum reliquis loci ecclesiis, ut pulsentur campanae. Sonabitur etiam aliquandiu campanulis in ecclesia, ad fores sacristiae.

144. Quum parum aberit, ut a cantoribus compleatur cantus *Gloria in excelsis*, dimidia pars chori, tum Canonici cum Beneficiarii, dimittent cappas cum pellibus, et induent superpelliceum, vel alteram cappam cum serico, et revertentur in chorum statim ac nunciabitur Episcopo *Alleluia*. Tunc discedet alterum dimidium chori ad immutandas cappas, ut fecerint primi, itemque proficiscentur e throno Diaconi assistentes, et in locum eorum succedent ultimi duo Diaconi, qui recedent quando praedicti Diaconi redibunt.

145. Caeremoniarius, qui Subdiaconum comitabitur ad cantum epistolae, meminerit secum ferre formulam ad annunciandum *Alleluia*.

146. Celebrans leget epistolam tantum, quando ea cantabitur a Subdiacono; versiculum cum tractu leget postquam cantaverit *Alleluia*.

147. Subdiaconus, cantata epistola, et genuflexione aut reverentia facta ad altare, subsistet ante thronum, non tamen deponens Epistolarium: reverentiam faciet aut genuflexionem ante Episcopum, et priusquam ascendat ad osculandam manum eius, cantabit elata voce: « Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est *Alleluia* ». Tum ascendet ad thronum, osculabitur manum Episcopi, qui benedictionem ei donabit, et revertetur ad altare.

148. Episcopus, statim ac de throno discesserit Subdiaconus, assurget, et Celebrans tribus vicibus cantabit *Alleluia*, ut notatum est in Missali, vocem attollens hemitonio in singulis vicibus, quod faciet cantorum chorus in respondendo.

149. Postquam chorus responderit *Alleluia* tertia vice, Episcopus sedebit, et ex Missali, quod ei praesentabit cappellanus a libro, leget epistolam et reliqua, ut in aliis Missis.

150. Ad evangelium, acolythi sine candelabris assistent iunctis manibus.

151. Ad offertorium deest versiculus, a Celebrante et Episcopo legendus.

152. *Agnus Dei* non recitatur, ideoque omittitur circulus et donatio pacis.

153. Quum Celebrans consummaverit Calicem, sedebit Episcopus, et a primo Diacono cooperietur mitra auriphrygiata: Presbyter assistens discedet de stallo suo, salutabit Crucem altaris, deinde Episcopum, quum steterit ante thronum, ascendet ad thronum, et veniet ad scabellum assistentiae.

154. Se sistent Episcopo cappellani cum scotula et libro, ex quo ille leget antiphonam *Alleluia* cum psalmo *Laudate Dominum* etc. pro Vesperis, una cum Assistentibus, qui stabunt.

155. Celebrans, postquam ablutionem sumpserit, in latere epistolae recitabit antiphonam et psalmum supra dictum.

156. A cantorum choro cantabitur antiphona et psalmus post consummationem, ut supra.

157. In promptu erit thuriferarius cum thuribulo.

158. Cantato a choro psalmo antedicto, et repetita etiam antiphona, Celebrans intonabit antiphonam *Vespere autem Sabbati*, quam chorus cantorum prosequetur.

159. Celebrans, post intonationem antiphonae, veniet in medium altaris, a dextris eius adstante Diacono, a sinistris Subdiacono.

160. Ad intonationem antiphonae, assurget Episcopus, mitram capite gestans, et chorus omnis capite nudato.

161. Antiphona intonata, sedebunt Episcopus et chorus. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dextram, eique cum osculis ministrabit incensum, quod Episcopus imponet in thuribulum cum benedictione usitata. Thuriferarius, postquam Episcopus incensum in thuribulum imposuerit, procedet ad altare.

162. Absoluto cantu antiphonae, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et cum ipso etiam chorus. Episcopus baculum iunctis manibus continebit, quandiu durabit cantus *Magnificat*. Cappellanus a mitra accipiet ex altari mitram pretiosam, ibique deponet auriphrygiatam.

163. Cantores apud legile intonabunt *Magnificat*, quando assurget Episcopus.

164. Thuriferarius thuribulum tradet Diacono, hic Celebranti, qui thurificabit altare, et Diaconus cum Subdiacono attollent eius planetam.

165. Caeremoniarius, vel unus ex acolythis, amovebit ab altari Missale cum cussino propter thurificationem altaris.

166. Peracta altaris thurificatione, Celebrans tradet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu, postea Diaconus accedet ad thronum.

167. Celebrans, postquam incensatus erit in latere epistolae, ut in introitu Missae, convertetur ad Missale, ibique restabit, prope dexteram eius adstante Subdiacono.

168. Approximante ad thronum Diacono, Episcopus baculum dimittet, sedebit, a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa, et assurget.

169. Presbyter assistens de throno descendet, accipiet a Diacono thuribulum, triplici ductu adolebit Episcopum, deinde iterum ascendet ad thronum, et consistet ad scabellum suum.

170. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, sedebit, Diaconus secundus assistens ei tollet mitram, rursus assurget, recipiet baculum, et stare perget dun cantabitur *Magnificat* ex toto.

171. Diaconus adolebit Assistentes throno, chorum et reliquos, ut cap. IV, tit. I, lib. I. In reditu ad altare, Subdiaconum thurificabit.

172. Cantores advertent, ut protrahant cantum *Magnificat* sonantibus organis, donec in totum absoluta sit chori thurificatio.

173. Cantato *Gloria Patri,* sedebunt Episcopus et chorus: primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam: Celebrans cum Ministris stans manebit ad altare.

174. Presbyter assistens, cantato ut supra *Gloria Patri*, reverebitur Episcopum, descendet a latere de throno, et se recipiet ad subsellium suum, functus iam officio assistentiae.

175. Antiphona sive a cantoribus sive organis repetita, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et chorus cum eo.

176. Celebrans veniet ad medium altaris, sequentibus a tergo Diacono et Subdiacono, cantabit *Dominus vobiscum*, et *Postcommunio*, ut in aliis Missis.

177. A Diacono ad *Ite, missa est* bis adiicietur *Alleluia*, itemque a cantoribus in responsione.

178. Benedictio donabitur ab Episcopo, publicabitur Indulgentia, complebitur Sacrum, et Celebrans cum Ministris, praecedentibus acolythis candelabra gestantibus, revertentur in sacristiam, sacras vestes dimissuri.

179. Si referendum in ecclesiam erit SS. Sacramentum, fiet id hoc tempore a Sacrista, vel etiam quando canentur Vesperae, et advertetur ut praeparetur faldistorium cum pulvinis albis, vel stratum cum pulvinis in genuflexorio, quo utetur Episcopus in adoratione SS. Sacramenti.

180. Profecto cum Ministris Celebrante, clerici ad thronum accedent recepturi paramenta Episcopi, quae referent super altare, et Diaconi assistentes exuent Episcopum.

181. Cubicularius advertet imponere Episcopo cappam cum serico rubini coloris sine pellibus.

182. Postremo Episcopus de throno descendet, brevi orabit ante altare maius, adorabit SS. Sacramentum in suo altari, si relatum in ecclesiam fuerit, seque recipiet ad aedes suas, associatus a clero, ordine consueto. Abeunte de ecclesia Episcopo, sonabunt organa et sacra aera turris.

Articulus IV.

De ordinatione privata in Sabbato Sancto.

1. Ordinationem habere licet in Sabbatis quatuor Temporum, in Sabbato ante Dominicam Passionis, appellato *Sitientes*, et in Sabbato Sancto. Si qua de causa extraordinaria nequiret Episcopus ordinationem conferre in Missa solemni de Sabbato Sancto, licebit ei hanc actionem peragere privatim in sacello suo (1).

(1) S. R. C., n. 3044, I.

2. Porro, quum agatur de functione, quae celebrari potest casu tantum exceptitio, innuemus principalia solummodo observanda, de reliquo delegantes lectorem ad ea quae tradita sunt respectivis praecedentibus locis, et ad ea, quae libro VII, cap. III, trademus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

3. Altare instruetur tobaleis, quatuor aut sex candelabris cum cereis albis et Cruce detecta, imagine seu tabula tantum cooperta velo violaceo, tollendo in Missa, ut docebitur inferius. Apponetur duplex pallium, violaceum videlicet super album. Cooperientur tapeto gradus altaris, ac tapeto etiam sternetur planum sacelli, propter prostrationem ordinandorum.

4. Super mensam altaris disponentur in medio paramenta episcopalia, quae sunt: planeta, chirothecae in pelvicula, dalmatica, tunicella et stola albi coloris, quae omnia cooperientur velo violaceo, et superponentur eis paramenta coloris violacei, nempe manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur pariter velo violaceo. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, praeparabitur etiam sacrum Pallium cum tribus spinulis. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata cum vimpa pro cappellano, in latere autem epistolae cussinus violaceus, vel legile cum Missali aperto.

5. In latere epistolae collocabitur ante gradus faldistorium cum tegumento violaceo, cui suppositum erit alterum albi coloris, et in medio gradus infimi ponetur pulvinus, in quo genuflectet Episcopus. Prope idem latus epistolae aderit baculus pastoralis.

6. Super abacum alba tobalea contectum disponentur res sequentes: caligae et sandalia albi coloris; cussinus albus pro Missali; Evangeliarium cum veste alba, et intra ipsum, manipulus albi coloris pro Episcopo; urceus cum pelvi, et mantilia in lance; Calix cum purificatorio, Patena, hostia et palla, bursa albi coloris cum corporali; Pyxis cum particulis consecrandis, numero sufficienti ordinandis; gremiale albi coloris pro Episcopo, simile paramentis; tobalea alba, extendenda ante communicandos; mitra pretiosa; scotula cum candela exstincta; Canon pontificalis; ampullae vini et aquae in pel-

vicula; campanula; duo intorticia pro elevatione, et medulla panis ac mali medici in lance.

7. In abaco altero disponentur quae opus sunt ad ordinationem peragendam, ut innuimus n. 29, art. I huiusce capitis, exceptis rebus iis, quae Cerei benedictioni inserviunt.

8. In aliquo cubiculo, proximo sacello, disponentur paramenta albi coloris pro ordinandis, ut n. 42, supra citati articuli.

§ 2. *De functione.*

9. Ordinandi in episcopium congregabuntur, hora praestituta: ad nutum Caeremoniarii unusquisque sibi induet sacras vestes respectivas, tum intrabunt in sacellum, et locum quisque sibi attributum occupabit. Aderit Archidiaconus, qui ordinandos appellabit. Tabularius cum elencho sive indice ordinandorum, et nonnulli clerici Episcopo et ordinandis inservientes. Aequum etiam esset, ut Episcopus binis Canonicis assistentibus uteretur.

10. Episcopus, indutus habitu praelaticio, rocheto et mozzeta, veniet in sacellum, ac si fuerit Metropolitanus, praecedet eum Crux archiepiscopalis a cappellano sua gestata.

11. Ante altare quum steterit, reverebitur Crucem, genuflectet in pulvino, brevi tempore orabit, assurget, reverentiam Cruci iterabit, et sedebit in faldistorio.

12. Leget psalmos et preces ad praeparationem, et orationes ad paramenta, in fine autem psalmorum adiunget *Gloria Patri.* Hoc ipso tempore a suo cubiculario imponentur ei caligae et sandalia albi coloris.

13. Praeparatione peracta, dimittet mozzetam et annulum, lavabit manus, deinde a Canonicis, qui assistent ei, induetur, paramentis violaceis, videlicet: amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis, planeta et manipulo, cooperietur mitra auriphrygiata, ac postremo annulus digito inseretur.

14. Baculum sinistra accipiet, surget de faldistorio, et procedet ante altare, ubi baculum dimittet, et mitra nudabitur.

15. Ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, transibit in cornu epistolae, et ex Missali ibi posito leget prophetias, et orationes apertis manibus recitabit. Leget etiam tractum, quando in Missali notabitur, nempe post IV, VIII

et XI prophetiam. Ad verba *Flectamus genua* solus Episcopus non genuflectet. Adstantes respondebunt *Levate.*

16. Post lectionem prophetiarum et recitationem orationum, iterabit reverentiam ad Crucem, rursus cooperietur mitra, accipiet baculum sinistra, et a latere de altari descendet ad faldistorium. Sedebit in eo, dimittet baculum, nudabitur mitra, et exuetur planeta ac manipulo; tum reponetur ei mitra.

17. Assurget de faldistorio, redibit ad altare, et genuflectet in pulvino ante faldistorium, quod statuetur in medio suppedaneo. Interim Archidiaconus invitabit ad altare ordinandos ordinibus maioribus, qui procumbent in faciem suam super pavimentum.

18. Episcopus, in faldistorio genuflexus, ex Missali ibi posito recitabit Litanias, ut in Missali, et ab adstantibus repetentur versiculi iidem, quos recitabit Episcopus.

19. Ad ℣. *Peccatores* amovebitur ab altari pallium violaceum et apparebit alterum albi coloris, et clericus unus accendet cereos in candelabris altaris, et candelam scotulae.

20. Repetito ab adstantibus ℣. *Ut omnibus fidelibus* etc., assurget Episcopus, baculum sinistra accipiet, convertetur ad ordinandos et benedicet eos, ut in Pontificali, videlicet, *Ut hos electos* etc., et adstantes respondebunt *Te rogamus* etc.

21. Dimittet baculum, genuflectet denuo, prosequetur Litanias ad ℣. *Ut nos exaudire digneris*, usque ad integrum ℣. *Christe, exaudi nos.*

22. Completis Litaniis, assurget, et redibit ad faldistorium; quod exuetur veste violacea, et reponetur quo loco prius erat, ibique sedebit. Ordinandi de prostratione consurgent.

23. Tolletur ei annulus, deinde mitra, chirothecae, dalmatica, tunicella et stola violacea, atque induetur paramentis albi coloris, nempe, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta, cui superponetur s. Pallium cum tribus spinulis, si fuerit Archiepiscopus: postea cooperietur mitra pretiosa, reponetur ipsi annulus, et sinistra recipiet baculum pastoralem.

24. Assurget de faldistorio, veniet ante altare, dimittet baculum, nudabitur mitra, reverebitur Crucem, et Sacrum exordietur. In confessione recitabit psalmum *Iudica me, Deus* etc., et postea *Indulgentiam* etc. Tunc eius brachio sinistro imponetur manipulus.

25. Dicto *Oremus*, ascendet ad altare, recitans orationem *Aufer* etc. Osculabitur altare in medio, deinde Evangeliarium; et stans in medio altaris immediate subiunget *Kyrie, eleison.*

26. Faldistorium ponetur in medio altaris; Episcopus in eo sedebit, et ordinabit clericos prima tonsura.

27. Post ordinationem assurget, amovebitur faldistorium, recitabit *Gloria in excelsis*, detegetur imago altaris, et sonabitur campanula.

28. Recitato hymno angelico, reponetur faldistorium in medio altari, et ab Episcopo procedetur ad ordinationem successivam quatuor Ordinum minorum.

29. Post minorum ordinationem, surget, dicet *Pax vobis*, tum leget ex Missali orationem Missae *Deus, qui hanc sacratissimam noctem* etc., cui adiiciet orationem *Exaudi, quaesumus, Domine* etc., pro ordinandis, sub unica conclusione.

30. Recitatis orationibus praedictis, iterum sedebit in faldistorio, posito in medio altaris, et ordinabit Subdiaconos. Omittetur recitatio Litaniarum, quae recitatae sunt post prophetias.

31. Subdiaconis ordinatis, redibit ad Missale, et leget epistolam, post quam rursus sedebit in faldistorio, et ordinabit Diaconos.

32. Peracta Diaconorum ordinatione, redibit ad Missale, recitabit tribus vicibus *Alleluia*: vocem aliquantulum attollens singulis vicibus, eodemque vocis tono respondebitur illi ab adstantibus. Postea leget tractum, exclusive ad ultimum versiculum.

33. Rursus veniet ad faldistorium, in quo sedebit, et ordinabit Presbyteros. Post eorum ordinationem, redibit ad Missale, et leget ultimum versum tractus, idest *Quoniam confirmata est* etc.

34. Dicet deinceps *Munda cor meum* etc., leget evangelium, omittet *Credo*, dicet *Dominus vobiscum*, et subiunget *Oremus* sine versiculo offertorii, quia non dicitur in Missa huius diei.

35. Sedebit faldistorio in medio suppedaneo, cooperietur mitra pretiosa, excipiet oblationem candelae ab ordinatis, dimittet annulum et chirothecas, lavabit manus, reponetur ipsi annulus, et tolletur mitra, assurget, convertetur ad altare, et Missam cum novis Presbyteris celebrabit.

36. In Missa huius diei omittitur *Agnus Dei*, nec pax donatur. S. Eucharistiam Episcopus ministrabit ordinatis, et

postquam sumpserit ablutionem, iterum coopertus mitra pretiosa lavabit manus.

37. Dimissa, deinde mitra, stans in latere epistolae, recitabit ℟. *Iam non dicam vos servos* etc., et ordinationem Presbyterorum absolvet.

38. Post haec redibit ad Missale, et cum suis assistentibus recitabit ant. *Alleluia* etc., psalmum *Laudate Dominum, omnes gentes* etc., repetet antiphonam praedictam: tum subiunget antiphonam alteram *Vespere autem Sabbati* cum *Magnificat*, et repetet antiphonam.

39. Veniet ad medium altaris, dicet *Dominus vobiscum* deinde Postcommunionem ad Missale, ac reversus ad medium altaris, dicet *Dominus vobiscum* et *Ite, missa est, alleluia, alleluia.*

40. Coopertus deinde mitra pretiosa, benedictionem impertietur: si fuerit Archiepiscopus, non utetur mitra, et cappellanus sustinebit ei Crucem archiepiscopalem.

41. Sedebit faldistorio in medio suppedaneo altaris, coopertus mitra, et ordinatos ultima vice admonebit.

42. Nudabitur mitra, assurget, convertetur ad altare, et recitabit evangelium S. Ioannis. Si tamen fuerit Archiepiscopus, antequam incipiat evangelium, dimittet s. Pallium.

43. Mitra coopertus, et baculum sinistra sustinens, redibit ad faldistorium, quod collocatum erit ante gradus altaris in latere epistolae, et facta debita ad altaris Crucem reverentia, sedebit in faldistorio, ubi sacris vestibus exuetur.

44. Ordinati de sacello discedent, et sacras vestes alio loco dimittent.

45. Episcopo, sacris indumentis dimissis, reponetur mozzeta, et a cubiculario detrahentur sandalia et caligae, ac reponentur calceamenta usualia, dum recitabit psamos et preces in gratiarum actionem: antiphonae autem *Trium puerorum* adiiciet *Alleluia.*

46. Tum redibit ante altare, et genuflexus in pulvino posito in medio gradu infimo altaris, brevi tempore orabit. Postremo, assurgens et salutans Crucem, recedet in diaetam suam.

CAPUT XVII.

De paschate ac de tempore paschali

Articulus I.

De peculiaribus ritibus temporis paschalis.

1. Paschatis solemnitas est inter omnes solemnitates primaria, a S. Gregorio appellata « nobilitas anni, mensium lux, alma dierum, horarum splendor ».

2. Quapropter ecclesia, altaria, chorus exornentur nobiliter, ut in praecipius solemnitatibus, exceptis porticu et fronte.

3. Matutinum cum Laudibus cantabitur solemniter ab Episcopo vel a digniore cleri, cuius munus est supplere in diebus designatis ad officia pontificalia. Aequum etiam esset, ut cantaretur Matutinum ad auroram, in commemorationem Resurrectionis Christi, qui illa hora resurrexit: consuetudo ista servabitur in iis cathedralibus, in quibus vigebit.

4. Episcopus autem post horam Tertiam celebrabit solemniter Missa pontificalem, et post Missam solemnem, ab ipso cantatam, impertietur Benedictionem papalem.

5. Vesperas cantabit Episcopus solemniter cum clero parato, ritu prescripto pro Vesperis primis, quum postridie cantaturus est Missam.

6. Antiphona *Haec dies*, sive ad Vesperas, sive ad Laudes, a Subdiacono vel ab alio, ad quem spectat, praecinetur Episcopo, qui dimissa mitra, assurget, intonabit illam et perstabit dum cantabitur ipsa, quae in Officio horum dierum locum obtinet capituli et hymni.

7. Si qua de gravi causa nequiret Episcopus cantare Missam, non omittet tamen assistere Missae solemni paratus pluviali: hoc autem casu non impertietur Benedictionem papalem, et ante Missam solemnem fiet aspersio Aquae benedictae, ritu praescripto in appendice ad cap. VIII, lib. V, art. I, utendo hac die Aqua pridie benedicta in fonte baptismali, et ad hunc finem extracta ante sacrorum Oleorum infusionem.

8. In duobus subsequentibus festis, Episcopus assistet Missae solemni paratus pluviali.

9. Cereus paschalis accendetur quomodo innutum est cap. VI, art. XVII, lib. II, n. 10.

10. Ritus processionum in maioribus minoribusque Litaniis, quae semper incidunt in tempus paschale, descriptus est duobus separatis articulis, capitulo sequenti. Conveniens autem esset, ut Episcopus celebraret illam Litaniarum maiorum, et assisteret primae Litaniarum minorum.

Articulus II.

De Benedictione solemni Summi Pontificis nomine ab Episcopo impertienda.

1. Clemens XIII Pontifex Maximus, Constitutione *Inexhaustum Indulgentiarum thesaurum,* edita die tertia Septembris an. 1762, facultates omnes donandi Benedictionem nomine Summi Pontificis, a semet et a praedecessoribus suis concessas Episcopis aliisque ecclesiasticis Superioribus revocavit, atque decrevit, ut Patriarchae, Archiepiscopi et Episcopi bis in annum, videlicet in die Resurrectionis Dominicae, et in altera tantum solemnitate, ad libitum eorum, postquam Missam solemnem ritu pontificali celebraverint, et Abbates qui iurisdictione gaudent in territorio separato, in uno ex diebus statutis ad exercitium Pontificalium, impertiantur Benedictionem solemnem, cum concessione Indulgentiae plenariae, nomine Summi Pontificis. Quam tamen facultatem petere debent quando electi sunt ad Ecclesiam, ipsorum curae commissam.

2. Ad hunc ritum persolvendum necesse est, ut animadvertatur ad ea, quae sequuntur:

3. Breve pontificium, quo conceditur Episcopo facultas antedicta, iubebitur transcribi in bina exemplaria, quorum alterum erit latinum, eisdem verbis ac Breve, alterum erit Brevis eiusdem in vulgare idioma fidelis versio (1). Formula

---

(1) Iuxta hodiernum Romanae Curiae morem, unicum Breve, quod datur ad petitionem Episcoporum, durante pontificali munere in respectiva dioecesi valiturum, continet etiam facultatem de qua hoc loco sermo est; hinc, potius quam totius Brevis transcriptio hodie tantum necessarium est relativum Benedictioni transumptum.

etiam concessionis Indulgentiae scribetur in pagellis duabus, latino sermone in una, vulgari in altera.

4. Praeterea super abacum praeparabitur liber maior cum formula Benedictionis (1).

5. Curae erit Parochis id notum reddere populo, eumque monere quod ad lucrandam Indulgentiam requiritur confessio et communio. Sic etiam necesse est ipsum monere, ne discedat de ecclesia nisi post Benedictionem supradictam, quae distinguitur a Benedictione Missae solemnis.

6. Deligentur ecclesiastici duo, voce sonora praediti, qui superpelliceo induti, prope ingressum presbyterii, conversi ad populum, elata ac distincta voce Breve pontificium legant, prius latino, postea vulgari idiomate.

7. Itaque, completa Missa solemni, Episcopus redibit in thronum, et in ipso sedebit. Si fuerit Archiepiscopus, non dimittet s. Pallium ad altare, sed retinebit illud propter ritum peragendum. In throno Subdiaconus exuet ei manipulum, deinde Ministri revertentur ad scamnun suum prope altare, in latus epistolae; Presbyter assistens se recipiet ad stallum suum in chorum, restantibus cum Episcopo Diaconis assistentibus tantummodo.

8. Sedente in throno Episcopo, ascendet illuc clericus afferens chirothecas, quae reponentur ei a praedictis Diaconis, annulus autem imponetur super chirothecam dexteram in digito annulari.

9. Duo supra nominati ecclesiastici, cum debitis genuflexionibus, accedent ad ingressum seu cancellos presbyterii, et aliquantulum conversi ad populum, primus ipsorum leget Breve pontificium latinum, ante illius versionem in vernaculum sermonem, et completa lectione eius, redibunt ad locum suum.

10. In promptu erunt pagellae cum formula Indulgentiae, ut supra.

11. Post praedictam lectionem Brevis pontificii, Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, qui assurget, et ex libro a cappellano sustento leget formulam Benedictionis, ut infra.

---

(1) In Pontificali Romano, edito Romae anno 1848, volum. quarto, exstat appendix, in qua continetur Absolutio donanda post homiliam, et ritus Benedictionis pontificalis in usum Episcoporum. A. — Invenitur etiam in recentioribus editionibus Canonis Pontificalis.

12. Assurgente Episcopo, Canonici assurgent, et Praesules, siqui aderunt: ceteri omnes adstantes in genua procumbent.

13. Formula autem, quam leget Episcopus, iunctis manibus, sequens est:

Precibus et meritis beatae Mariae semper Virginis, beati Michaelis Archangeli, beati Ioannis Baptistae, et Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, et omnium Sanctorum: misereatur vestri omnipotens Deus, et dimissis omnibus peccatis vestris, perducat vos Iesus Christus ad vitam aeternam. ℟. *Amen.*

Indulgentiam, absolutionem et remissionem omnium peccatorum vestrorum, spatium verae et fructuosae poenitentiae, cor semper poenitens et emendationem vitae, perseverantiam in bonis operibus tribuat vobis omnipotens et misericors Dominus. ℟. *Amen.*

14. Diaconus primus mitram reponet Episcopo, qui manus et oculos elevans ad coelum, dicet: *Et Benedictio Dei omnipotentis;* acceptoque sinistra baculo, prosequentur: *Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti descendat super vos et maneat semper.* ℟. *Amen.*

15. In Benedictionis actu sonabitur omnibus ecclesiae campanis.

16. Si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, Crux a Subdiacono afferetur ante thronum, et Benedictionem impertietur mitra dimissa, reverentiam conficiens ad Crucem archiepiscopalem, antequam dicat *Patris* etc.

17. Benedictione largita, dimittet baculum, sedebit mitram gestans capite, et omnes illi, qui genua flexerant, consurgent.

18. Duo supradicti ecclesiastici, qui legerint Breve, vel duo Diaconi assistentes, unus post alium publicabunt formulam Indulgentiae, primus latino idiomate, alter vernaculo seu vulgari. Formula autem sequens est:

Attentis facultatibus a sanctissimo in Christo Patre et Domino nostro, Domino N. divina providentia Papa N., in enuntiatis litteris expressis, datis reverendissimo Domino N., Dei et apostolicae Sedis gratia huius sanctae N. Ecclesiae Antistiti, eadem Dominatio sua reverendissima, Summi Pontificis nomine, dat et concedit omnibus hic praesentibus, poenitentibus et confessis, ac sacra communione refectis, Indulgentiam plenariam in forma Ecclesiae consueta. Rogate igitur Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri Pa-

pae, Dominationis suae reverendissimae et sanctae Matris Ecclesiae.

19. Notanda est variatio, quae in formulam Indulgentiarum incidere posset. Etiam si facultas Episcopo concessa fuisset a Summo Pontifice praedefuncto, dicetur in formula: « Attentis facultatibus a sanctae memoriae N. Papa N. in enunciatis litteris etc. ». Si Episcopus erit Cardinalis, dicetur: « eminentissimo ac reverendissimo Domino N., tituli S. N., sanctae romanae Ecclesiae Presbytero Cardinali N., Dei et apostolicae Sedis gratia etc. ». Sin autem fuerit Cardinalis Episcopus suburbicarius, variabitur formula: « eminentissimo et reverendissimo Domino N., miseratione divina huius sanctae ecclesiae N. Episcopo, sanctae romanae Ecclesiae Cardinali N., eadem Dominatio etc. ». Sic etiam in utroque casu titulus eminentissimi deinceps addetur reverendissimo.

20. Post Benedictionem, recedent de throno duo cappellani a libro et scotula, ac redibunt eo duo sacri Ministri, sequentibus clericis, recepturis sacra indumenta Episcopi, qui vestes sacras dimittet, ut in aliis Officiis pontificalibus.

CAPUT XVIII.

DE PROCESSIONE LITANIARUM MAIORUM ET MINORUM

Articulus I.

De processione Litaniarum maiorum ab Episcopo celebranda.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. In sacristia ecclesiae illius, in qua fiet collecta, seu conventus cleri, praeparabitur in medio faldistorium cum tegumento violaceo, collocatum super exiguo tapeto.

2. In altari eiusdem sacristiae, si aderit, secus in abaco distincto, alba tobalea cooperto, disponentur paramenta episcopalia, quae sunt formale simplex, pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo coloris violacei. A latere abaci, sive altaris, ponetur mitra auriphrygiata, et prope abacum baculus pastoralis.

3. In eadem sacristia praeparentur paramenta coloris violacei pro Canonicis cathedralis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Presbyteris, dalmaticae pro Diaconis, tunicellae pro Subdiaconis, et singulis paramentis suus erit amictus. Paramenta Diaconorum assistentium aderunt praeparata una cum ceteris.

4. Eodem in loco, super alia mensa, praeparabitur tunicella coloris violacei, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono Crucem gestaturo, quatuor pluvialia pro cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula: candelabra duo cum candelis pro acolythis: scotula: Rituale maioris formae in usum Episcopi, cum veste violacea: vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

5. Prope eandem mensam aderit in promptu Crux processionalis.

6. In altari maiore, ornato sex candelabris, cum cereis albis et Cruce, pallio violaceo ac tapeto, praeparabitur medio presbyterio faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi.

7. Item in presbyterio disponentur scamna, contecta panno violaceo, ibique locum sument Canonici paramentis induti.

8. Ante altare SS. Sacramenti genuflexorium cum strato et pulvinis pro Episcopo.

9. Sin autem collecta fieret in cathedrali, Episcopus, parabitur in throno, qui convestitus erit tegumentis violaceis: quare paramenta episcopalia disponentur super altare, canonicalia autem in subselliis chori, ut in Vesperis pontificalibus assolet.

10. In eadem ecclesia praeparentur Cruces Regularium et insignia Confraternitatum, si processioni intervenient. Item aptabitur locus aliquis, quo decenter convenire possit clerus, et induere superpelliceum et alia insignia, quorum usu gaudebit.

11. In quibus ecclesiis statio fiet, altare primarium ornandum est sex candelabris cum cereis et Cruce, pallio coloris violacei ac tapeto. Ante altare autem statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus, et defectu faldistorii exiguum genuflexorium cum pulvinis et strato violacei coloris. Poterunt etiam praeparari scamna contecta pannis violaceis pro Canonicis paratis, praesertim si apud altare deesset balaustrium. In sacristia habebitur in promptu vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, superpelliceum pro Superiore Ecclesiae, et alterum pro clerico, saltem uno, qui vasculum ei sustinebit.

12. In altera autem ecclesia, in qua finis processionis fiet, in promptu erunt omnia ea, quae opus sunt ad Missam solemnem, praesente Episcopo celebrandam, ut cap. VIII, art. I, § 2, libri V, modo non esset commodius Missam cantare in cathedrali: hoc enim casu, peracta processione, Episcopus cum Capitulo redibit ad cathedralem ad Missam cantandam, ut infra.

§ 2. *In functione.*

13. Hora praestituta, clerus, tum saecularis, tum regularis, congregabitur in ecclesiam designatam ad collectam; clerus autem saecularis induet insignia propria. Canonici cathedralis, Episcopum excipiendi causa, induent habitum choralem.

14. Cum parum aberit, ut adveniat Episcopus, accendentur cerei in altari maiore et in altari SS. Sacramenti. Superior ecclesiae induet superpelliceum, si fuerit Presbyter saecularis vel clericus regularis, secus retinebit habitum religionis suae.

Prope ipsum adstabit clericus cum vasculo Aquae sanctae et cum aspersorio.

15. Interea se parabunt in sacristia quatuor cappellani a mitra etc., assumentes pluviale, et parabitur etiam Subdiaconus gestaturus Crucem.

16. Cum perventurus erit Episcopus, sonabitur campanis festivo more, quamvis ecclesia exempta esset a iurisdictione episcopali, et Canonici cathedralis ac Superior ecclesiae cum suo clero procedent obviam Episcopo ipsi, ad portam ecclesiae principalem.

17. Episcopus in limine ecclesiae dimittet mozzetam, et assumet cappam. Superior ecclesiae, osculans manum eius, porriget ipsi aspersorium, et Episcopus aspersorio accepto signabit se ipsum, atque asperget adstantes, ut cap. IV libri V.

18. Procedet Episcopus ad adorandum SS. Sacramentum, deinde transibit in sacristiam.

19. Si capax non esset sacristia, praeparabitur, faldistorium in latere epistolae altaris maioris ante gradus: super altare autem disponentur paramenta Episcopi, qui poterit ibi parari.

20. Ingressus in sacristiam, Episcopus procedet ad faldistorium, et sedebit: Canonici immediate dimittent habitus chorales, et supra rochetum vel superpelliceum induent amictum et paramentum respondens ordini, cui erunt addicti.

21. Si in ecclesia, ubi processionis fiet finis, cantabitur Missa, assistente Episcopo et Capitulo, designabitur aliquis, qui transferat illuc habitus chorales Canonicorum.

22. Diaconi assistentes parati venient ad assistendum Episcopo ad latera faldistorii, et interea paramenta episcopalia distribuentur clericis, qui unus post alium facient debitam genuflexionem,et paramenta ministrabunt Diaconis assistentibus.

23. Canonici circulum efficient ante Episcopum, cum parabitur.

24. Episcopus assurget, dimittet cappam, et a cubiculario expedietur syrma vestis eius.

25. Statim ac ingressus erit in ecclesiam Episcopus, duo tresve clerici ad hoc delecti simul cum Caeremoniario in ordinem disponent processionem, praesertim si ea constabit ex pluribus collegiis seu corporibus, ac si aderunt Confraternitates laicales, poterunt illas statim ordinare in processionem.

26. Clerus saecularis locum sumet apud altare, Regulares consistent post clerum saecularem. Confraternitates vel in ordinem processionis disponentur, ut supra innutum est, vel si

limitatus esset earum numerus, poterunt disponi post Regulares, quum primae debeant exire de ecclesia.

27. Diaconi duo assistentes parabunt Episcopum amictu alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui a primo Diacono assistente superponetur formale simplex. Deinde idem Diaconus mitram imponet Episcopo, qui sinistra accipiet baculum pastoralem.

28. Quando Episcopus induetur pluviali, acolythi accipient candelabra, ardentibus candelis, Subdiaconus Crucem, et sistent se ante Episcopum, sed aliquanto distantes ab ipso.

29. Postquam Episcopus baculum sinistra sumpserit, assurget, et Crucem processionalem salutabit.

30. Subdiaconus cum Cruce, medius inter acolythos cum candelabris, procedent ad altare maius, et post Crucem clerus, ultimo loco Episcopus, sequentibus cappellanis, ut infra. Si Celebrans esset Archiepiscopus, deferetur Crux ante Canonicos paratos.

31. Episcopus, e sacristia incedens ad altare maius, dextera benedicet populum et clerum, praeteriens ante ipsos.

32. Crux, quum ad altare maius pervenerit, consistet a latere evangelii, Canonici, paramentis induti, apud scamna praeparata, stantibus Dignitatibus, et post ipsos Canonicis Presbyteris in latere evangelii, prope altare seu propius Episcopo, Diaconis autem in latere epistolae, et post eos Subdiaconis, ordine praedicto.

33. Ante altare maius postquam venerit Episcopus dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

34. Genua flectet in faldistorio, Diaconis assistentibus fimbrias pluvialis eius distendentibus, ibique brevi tempore orabit.

35. Quum Episcopus in genua procumbet, etiam procumbent omnes illi, qui aderunt.

36. Post brevem orationem assurget Episcopus, et cum ipso omnes ii qui genuflexerant; a cantoribus autem cantu gregoriano cantabitur antiphona *Exsurge, Domine* etc., cum primo versiculo psalmi *Deus, auribus nostris* etc., cum *Gloria Patri*, deinde eodem cantu repetetur antiphona.

37. Post repetitionem antiphonae cantatae, Diaconus primus assistens mitram reponet Episcopo, qui genuflectet, et cum ipso adstantes omnes.

38. Cantores duo, genibus flexis in medio presbyterio, incipient Litanias, et clerus repetet versiculos eosdem a cantoribus praedictis cantatos.

39. Postquam ab eisdem cantatus erit *℣. Sancta Maria, ora pro nobis,* et clerus repetiverit eundem, consurgent Episcopus et clerus, ac processio ordinabitur extra ecclesiam, ordine sequenti:

40. Anteibunt Confraternitates, si intervenient, ordine antiquitatis, qua gaudent singulae. Regularium unumquodque collegium suam habebit Crucem, distinctam a Cruce cleri saecularis. et incedent bini, capite nudato, ac Litanias cantabunt. Post regulares locum sumet Magristratus, si solebit ipse huic processioni intervenire. Post Magistratum, vel post Regulares, incedent clavigeri ecclesiae cathedralis, si aderunt, sustinentes insignia sua. Tum Subdiaconus, indutus tunicella violacea, qui gestabit Crucem processionalem medius inter acolythos deferentes candelabra, ardentibus candelis. Cantores cathedralis induti veste talari et superpelliceo, qui bireto caput cooperient in limine ecclesiae. Clerici seminarii. Parochi civitatis, bini, induti ut supra, vel aliis insignibus, si concessa eis fuerint a s. Sede. Collegiatae civitatis, quae praecedent ordine debito, sive antiquitate institutionis seu privilegio, et induent habitum, qui convenit unicuique in processionibus, notando quod si gauderent usu rocheti et cappae, non licet uti cappa in processionibus sine indulto speciali s. Sedis, sed induendum est superpelliceum supra rochetum. Mansionarii seu Beneficiarii cathedralis induti insignibus suis. Canonici Subdiaconi parati tunicella. Canonici Diaconi parati dalmatica. Canonici Presbyteri parati planeta. Dignitates paratae pluviali. Siquo in ordine dispar esset numerus, ultimo loco ordinis illius incedent terni. Episcopus mitram capite, baculum sinistra gestans, qui dextera benedicet populum, medius inter Diaconos assistentes paratos dalmaticis, qui elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Sequetur caudatarius indutus superpelliceo, qui sustentabit syrmam vestis episcopalis. Duo cappellani a mitra et baculo, induti pluviali. Reliqui duo cappellani a libro et scotula, induti ut supra, quorum alter deferet Rituale, adhibendum ut infra, alter scotulam. Hos sequentur familiares nobiles Episcopi. Si aderunt Praelati, processionem claudent, induti mantelleto et rocheto, si usu illorum gaudebunt.

41. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Crux non deferetur ante clerum, sed ante Canonicos paratos, imagine Crucifixi conversa ad Archiepiscopum.

42. Si nimis Episcopum gravaret ferre sinistra baculum toto processionis itinere, poterit deferri ante ipsum a cappellano supradicto, vel ab alio, cui permittet usus. Hoc autem casu cappellanus a mitra habebit a lateribus suis reliquos duos, alterum a libro, alterum a scotula, et incedent iunctim post Episcopum.

43. Egrediente de ecclesia processione, sonabunt campanae festivo more, et aequum esset, ut sonarent illae quoque ecclesiarum ceterarum, prope quas processio transiret.

44. Ordine supra descripto dirigetur processio versus ecclesiam, in qua finis eius fiet.

45. Si qua in ecclesia statio fieret, in processionis itinere intrabit in eam processio, vel pars aliqua illius, et clerus disponetur quo ordine traditum est cap. VI, art. XVIII, libri II, n. 50 et seqq. In ingressu ecclesiae, clerus, qui in processione incedit, caput deteget. Clerus ecclesiae illius, si aderit, excipiet extra ingressum processionem et Episcopum, cui quando erit in limine, a Superiore seu Rectore ecclesiae eiusdem porrigetur aspersorium Aqua sancta perfusum. Episcopus, deposita mitra per secundum Diaconum assistentem, aspersorio accepto, signabit seipsum, asperget Diaconos assistentes, deinde eos, qui sequentur ipsum. Post adstantium aspersionem, mitram ei reponet primus Diaconus assistens.

46. Ante altare Episcopus quum venerit, baculum dimittet, Diaconus secundus assistens tollet ei mitram, et genuflectet in faldistorio seu genuflexorio praeparato, super quo fimbriae pluvialis eius a Diaconis assistentibus extendentur.

47. Post brevem orationem, assurget Episcopus et cum ipso clerus omnis, qui genuflexerat, et a cantorum choro cantabitur antiphona de Sancto Titulari. Qui duo cantores Litanias cantabant in processione, cantabunt versiculum; Episcopus autem ex libro sibi praesentato a cappellano cantabit orationem.

48. Recitata ab Episcopo oratione, primus Diaconus assistens reponet ei mitram; tum baculum Episcopus recipiet, et ordinabitur processio, ut antea.

49. Quum processio pervenerit ad ecclesiam, in qua finis eius fiet, sonabitur festivo more campanis ecclesiae illius, et clerus disponetur eadem methodo, qua n. 26 et seqq. articuli huius.

50. Episcopus in limine ecclesiae asperget, ut supra, et procedet ad altare SS. Sacramenti; ibi dimittet baculum,

et nudatus mitra ac pileolo (1) a secundo Diacono assistente, brevi tempore orabit. Postea surgens iterabit genuflexionem, rursus cooperietur pileolo et mitra a Diacono primo, et recepto sinistra baculo, accedet ad altare maius, ibique mitra nudatus, ut supra, cantabit genuflexus preces et, stans orationes.

51. Nisi Missa ibi cantabitur, subiungetur a cantoribus antiphona de B. V., et ab Episcopo cantabitur oratio, deinde ab eisdem cantoribus altera antiphona de Sancto Titulari, et ab Episcopo oratio, post quam, ipse Episcopus, ascendens ad altare, Benedictionem populo solemnem impertietur.

52. Sin autem ibi cantabitur Missa, Episcopo assistente, Canonicus celebrans cum Ministris et Missae inservientibus recedent in sacristiam, statim ac venerint in ecclesiam, ad induenda paramenta missalia, et in promptu erunt sub finem processionis.

53. Praesto etiam erunt clerici cum canistris, recepturi sacras vestes Canonicorum, et afferent indumenta canonicalia eorum.

54. Episcopus, recitatis precibus et orationibus, iterum cooperietur mitra a primo Diacono assistente, et ascendet in thronum, ubi sedebit.

55. Diaconi duo assistentes, comitati ad thronum Episcopum, salutabunt eum, ac recedent, et in eorum locum succedent ultimi duo Canonici Diaconi.

56. Sedente in throno Episcopo, Canonici vel in sedilibus ipsis vel in sacristia dimittent sacra paramenta, et resumpto habitu chorali, redibunt in chorum. Item in sacristia pluviale dimittent quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula; Subdiaconus etiam crucifer exuet paramenta.

57. Diaconi assistentes, dimissis paramentis ac resumpto habitu canonicali, revertentur ad assistentiam, et discedent ultimi duo Diaconi, qui sacras vestes exuent et resument habitum canonicalem.

58. Exibit e sacristia Celebrans cum Ministris, et Episcopus de throno descendet ad altare, et Sacrum cum Celebrante inchoabit, ut cap. VIII, art. I, libri V.

59. In fine Missae, Episcopus impertietur Benedictionem solemnem, et Celebrans Indulgentiam publicabit.

---

(1) Pileolo a primo, uti de more. Sed putamus posse Episcopum, facta genuflexione in plano, detecto omnino capite, resumere pileolum, et ita orare genuflexum.

Articulus II.

De processione Litaniarum minorum celebrante vel assistente Episcopo.

1. Processiones Litaniarum minorum, seu Rogationum, celebrantur tribus diebus praecedentibus festum Ascensionis Dominicae.

2. Caeremoniale Episcoporum, cap. XXXII, lib. II, n. 7, iubet eas celebrari minori solemnitate; quare stando prescriptionibus eius, tradimus documenta quae sequuntur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

3. In sacristia ecclesiae illius, in qua fiet collecta, praeparabitur Crux processionalis; candelabra duo cum cereis pro acolythis; paramenta coloris violacei pro Ministris et Celebrante (qui erit vel dignior Capituli vel Hebdomadarius, sive alius Canonicus, iuxta peculiares constitutiones seu consuetudines) videlicet pluviale cum stola, dalmatica cum stola, tunicella, tria cingula, tres albae, tres amictus, Rituale maioris formae cum veste violacea; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; superpelliceum pro Superiore ecclesiae, qui Episcopum debebit excipere, alterum pro clerico, qui sustinebit vasculum Aquae benedictae.

4. Altare maius exornabitur sex candelabris cum cereis et Cruce, pallio violacei coloris, tapeto super gradus, et ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus.

5. De reliquo observabitur quod traditum est articuli praecedentis nn. 10, 11 et 12, et capitulo VI, art. XVIII, libri II.

6. In ecclesiis, ad quas diversura erit processio, et in qua finis eius fiet, res tractabitur, quemadmodum notatum est locis citatis.

§ 2. *In functione.*

7. Hora praestituta, clerus saecularis et regularis, vel pars illius, pro consuetudine peculiari cuiusque loci, congregabitur in ecclesiam, in qua fiet collecta: clerus saecularis induet superpelliceum, vel alia insignia, quae spectabunt ad ipsum.

Capitulum cathedralis exspectabit in sacristia adventum Episcopi.

8. Paullo ante quam ad ecclesiam adveniat Episcopus, Celebrans et Ministri induentur supradictis paramentis, et in promptu erunt clerici tres, qui Crucem gestabunt, mediam inter candelabra.

9. Quum ad ecclesiam perventurus erit Episcopus, Canonici cathedralis et clerus ecclesiae cum eius Superiore venient ad portam primariam ecclesiae, ipsum excepturi. Superior subsistet a dextra portae eiusdem, adstante a sinistris eius clerico cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio.

10. Perveniente ad ecclesiam Episcopo, sonabitur campanis festivo more, quamvis ecclesia illa exempta esset a iurisdictione episcopali.

11. Episcopus in limine ecclesiae dimittet mozzetam, et assumet cappam, quam explicabit totaliter.

12. Superior cum osculis consuetis aspersorium porriget Episcopo, qui, aspersorio accepto, signabit seipsum, deinde asperget adstantes, postea Superiori eidem restituet aspersorium.

13. Tum, sequentibus suis eum Canonicis, procedet ad adorandum SS. Sacramentum.

14. Hoc tempore, Celebrans, medius inter Ministros suos, praecedentibus Cruce et acolythis atque altero clero, qui aderit, procedet ad altare maius, et reverentia facta ad Crucem altaris, recedet cum Ministris suis, et consistet a latere altaris ante infimum gradum in latere epistolae.

15. Crux cum acolythis consistet in latere evangelii, non e regione Celebrantis, sed aliquantulum versus ingressum presbyterii. Clerus in ordinem disponetur in presbyterio, vel extra ipsum, si capax non esset, relicto loco propiore altari pro Canonicis cathedralis.

16. Episcopus, postquam adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius, benedicet clerum et Celebrantem, et reverentia ad Crucem facta, flectet genua in faldistorio, brevi tempore orabit, et cum ipso procumbet in genua etiam clerus universus.

17. Assurgente de oratione Episcopo, consurgent Celebrans cum Ministris et clerus.

18. Cantores cantabunt Antiphonam *Exsurge, Domine,* primum versiculum psalmi *Deus, venerunt gentes* cum *Gloria Patri*, et repetent in cantu antiphonam praedictam.

19 Antiphona repetita, omnes rursus in genua procumbent, et cantores duo a tergo Episcopi incipient Litanias usque ad totum versiculum *Sancta Maria, ora pro nobis*, quo repetito a clero, cessabunt a cantu, quem prosequentur in processione, atque ita processionis fiet initium.

20. Ordo incedendi idem erit ac in Litaniis maioribus, videlicet, confraternitates cum signis suis, clerus regularis, corpora singula cum sua Cruce, deinde Crux cleri saecularis inter acolythos, cantores induti veste talari et superpelliceo, seminarium, Parochi, collegiatae, Mansionarii seu Beneficiarii cathedralis, Canonici et Dignitates, Celebrans, medius inter Ministros, Episcopus solus cum cappa explicata, qui dextra populum benedicet, sustentante extremitatem posteriorem cappae caudatario, familiares nobiles Episcopi, ultimo loco Praelati mantelleto induti et rocheto, si utentur. Si Ordinarius esset Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis, cum imagine Crucifixi ad Metropolitanum versa, deferetur inter acolythos cum candelabris ardentibus ante Canonicos cathedralis.

21. In quibus ecclesiis stationem faciet haec processio, peragentur quae notata sunt articulo praecedenti, et cap. VI, art. XVIII, libri II. Celebrans cantabit orationem de Sancto Titulari, perstans in latere epistolae, ut supra.

22. In ecclesia autem, in qua processio absolvetur, Celebrans, ut supra, cantabit versiculos et orationes, ac nisi Missa ibi celebrabitur, Celebrans idem cantabit orationem de B. M. et de Sancto Titulari, postquam a cantoribus cantata fuerit antiphona cum versiculis: post orationes praedictas Episcopus ad altare ascendet, et Benedictionem populo impertietur.

23. Sin autem ibi cantabitur Missa solemnis, Celebrans, post preces et orationes Litaniarum, reverentia facta ad altare et ad Episcopum, qui genuflexus in faldistorio manebit, apud abacum dimittet pluviale, induet manipulum et planetam, Ministri autem manipulos, et ipsis ad altare reversis iunctim, assurget Episcopus, et Sacrum inchoabitur, quod cantabitur ritibus praescriptis cap. VIII, art. V, libri V. In fine autem, Benedictione ab Episcopo impertita, Indulgentia a Celebrante publicabitur.

24. Si Episcopus cuperet Officium peragere in processionibus istis aut in prima ipsarum, quae magis ab aliis distinguitur, observentur quae subiicimus:

25. In sacristia praeparabitur faldistorium cum tegumento violaceo super exiguo tapeto pro Episcopo, et super altari

sacristiae, vel super abaco distincto, paramenta pro eodem, videlicet, mitra auriphrygiata cum velo utendo a cappellano, formale simplex, pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo coloris violacei. Prope altare vel abacum aderit baculus pastoralis. Diaconi assistentes Episcopo non utentur dalmatica; neque enim in hac processione Canonici induere debent paramenta. Praeparabitur etiam scotula, Rituale cum veste violacea, et aspersorium cum vasculo.

26. Si ecclesia ad collectam designata esset cathedralis, Episcopus parari poterit in throno, et paramenta episcopalia disponentur super altare.

27. Si eadem ecclesia, ut supra, careret sacristia capaci, paramenta episcopalia disponentur super altare, et faldistorium in latere epistolae ante gradus altaris, ibique sedens Episcopus parabitur.

28. Quod ad reliquum functionis, tractabitur ut in Litaniis maioribus, ideoque stabitur iis, quae praescripta sunt articulo praecedenti, excepto quod respicit Canonicos cathedralis; qui sacra indumenta non assument.

29. Licebit Episcopo parato pluviali, aut cappa induto, assistere Missae, quae, processione absoluta, cantabitur.

CAPUT XIX.

De festo Ascensionis Dominicae

1. In solemnitate Ascensionis Dominicae ornabitur nobiliter altare maius, chorus, thronus et secretarium, si Missa ab Episcopo cantabitur.

2. Officium festi huius pertinet ad Episcopum, qui primas Vesperas et Missam cantabit, quo ritu superius descripsimus, in relativis locis libri V.

3. Ad Vesperas et ad Missam accendetur Cereus paschalis, qui a clerico aliquo exstinguetur statim ac a Diacono cantatum fuerit evangelium eiusdem Missae solemnis.

4. Cereus a candelabro amovebitur post Missam, et reservabitur in sacristia, rursus adhibendus in benedictione fontis baptismalis in vigilia Pentecostes.

5. Si qua causa Episcopus impediretur, quominus cantaret Missam, non omittet intonare Vesperas primas, et assistere Missae solemni paratus pluviali.

CAPUT XX.

De Vigilia Pentecostes

1. Inspiciantur quae iam notavimus nn. 2, 3 et 4, cap. VI, art. XX, libri II, de obligatione persolvendi hoc Officium.

2. Si hac die placeret Episcopo benedicere fontem et cantare Missam, observabitur quod tradituri sumus, referentes in rebus multis ea quae descripsimus in Sabbato Sancto, cuius Officio valde simile est hoc, de quo agimus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

In baptisterio. — 3. Praeparentur ac disponantur omnia eadem, quae descripsimus in Sabbato Sancto, cap. XVI, art. I, tituli et libri huius, a n. 3 ad 10. Hoc ipsum fiet in sacello, in quo conferetur s. Confirmatio, si quis adultus baptizabitur. Ibidem n. 11.

Ad altare SS. Sacramenti. — 4. Praeparabitur genùflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium: pallium et conopaeum sunto coloris rubri, et in altari ardebunt sex consueti cerei, saltem quando Episcopus in accessu ad ecclesiam adorabit SS. Sacramentum.

Ad altare maius. — 5. Super altari aderunt septem candelabra nobilia cum cereis albis et Cruce aequali candelabris. Non tamen ornabitur reliquiariis aut signis Sanctorum, nec vasis cum floribus inter candelabra. Pallium erit rubri coloris, cui superponetur alterum violaceum, quod tolli facile possit: gradus sternentur tapeto nobili, cui superponetur alterum coloris violacei amovendum faciliter: si hoc fieri non poterit, ponetur tapetum nobile usque ab initio functionis.

6. Thronus parabitur baldachino et lodicibus ex panno sericeo rubri coloris. In postergali et in cathedra superponentur alterae violaceae, tollendae debito tempore. Gradus cooperientur tapeto rubro et altero violaceo, tollendo ut supra. Apud thronum aderunt tria consueta scabella pro Assistentibus.

7. In medio presbyterio ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus. Seorsum ponentur pulvini rubri coloris, substituendi violaceis.

8. Si aderunt catechumeni adulti, baptizandi, extra presbyterium ante balaustrium praeparabitur scamnum in usum eorum, et super balaustrium ipsum tobalea propter communionem.

9. In latere epistolae, loco usitato, ponetur scamnum pro Ministris, quod contegi poterit tapeto consueto, superposito altero violaceo, debito tempore amovendo.

10. Ad tribunam sive ingressum presbyterii aderunt in fanalibus intorticia aut cerei albi coloris, sex vel octo numero.

11. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella et stola rubri coloris, quae contegentur velo violaceo, ut celentur totaliter: super velum autem istud ponetur pluviale cum formali simplici, manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella et stola violacei coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae pariter contegentur altero velo violaceo. Mitra auriphrygiata, sive ex serico auro intexto, in latere epistolae. Si fuerit Metropolitanus, non utetur hac die s. Pallio.

12. Abaci contecti albo mantili satis ampli erunt, ut continere possint res ibi disponendas, videlicet, in extremitate duo candelabra cum cereis pro acolythis: Calicem cum purificatoriis duobus, Patenam cum binis hostiis, pallam cum corporali intra bursam rubri coloris: ampullas vini et aquae in pelvicula et pateram propter praegustationem: urceum cum pelvi: mantilia duo in lance: velum humerale rubri coloris simplex et alterum violaceum pro Magistratu, si aquam Episcopi manibus ministrabit: manipulos rubri coloris pro Ministris: Canonem pontificalem: gremiale rubrum aequale paramentis: alterum violaceum, aequale paramentis: Epistolarium cum vestibus et signaculis rubris, et intra Evangeliarium ponetur manipulus rubri coloris pro Episcopo: caligas et sandalia rubri coloris cum velis violaceis, ad ea deferenda, et alteris rubris ad recipienda: Missale cum veste rubra in usum Episcopi pro Missa: alterum cum veste violacea in usum Episcopi pro functione: librum prophetiarum cum veste et signaculis violaceis: Breviarium pro oratione Nonae: scotulam cum candela: mitram pretiosam: velum humerale rubrum pro Subdiacono: Pyxidem cum particulis, si neophy-

torum fiet communio : tabellam cum formula Indulgentiarum : thuribulum cum navicula : intorticia pro elevatione. Cooperientur haec omnia velo amplo coloris violacei, ne appareant apparatus sive sacra supellex rubri coloris.

13. In abaco altero disponentur paramenta pro Ministris, quae sunt dalmatica et stola rubra pro Diacono, tunicella rubra pro Subdiacono, duae planetae plicatae coloris violacei cum binis manipulis, similibus, pro eisdem Ministris.

14. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis Episcopi. Seorsum ponetur legile nudum adhibendum in cantu prophetiarum.

15. Crux etiam processionalis imposita basi in latere evangelii : sin autem Celebrans erit Archiepiscopus, ponetur pro Cruce basis tantum. Apud abacum Cereus paschalis exstinctus, cum granis suis.

16. Disponentur in canistris paramenta tum rubri tum violacei coloris pro Canonicis, nempe pluvialia rubra et violacea pro Dignitatibus, planetae rubrae et violaceae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae ac tunicellae rubrae et planetae plicatae violaceae pro Canonicis Diaconis ac Subdiaconis.

In sacristia. — 17. Pluvialia violacea tria pro cappellanis eisdem, et pro altero cappellano a scotula.

18. Planeta plicata coloris violacei cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono crucifero, tunicella etiam rubra pro eodem, si Celebrans fuerit Archiepiscopus.

19. Paramenta pro Ministris, videlicet, stola violacea, bina cingula, binae albae, bini amictus.

§ 2. *De functione.*

20. Recitabitur in choro Matutinum cum Laudibus, Prima, Tertia et Sexta, ac toto tempore Officii aderit ad altare pallium albi coloris.

21. Absoluta in choro recitatione Horae sextae, exstinguentur altaris cerei, et pallium albi coloris removebitur.

22. Sonabitur campanula sacristiae ad annuntiandam clero associationem Episcopi, ut cap. IV libri V.

23. Interim in sacristia se parabunt Ministri ; videlicet, Subdiaconus amictu, alba et cingulo, Diaconus autem, praeter paramenta praedicta, etiam stola violacea. Postea procedent

ad altare maius, comitantibus clericis duobus, et sedebunt in scamno praeparato.

24. Episcopus ingredietur in ecclesiam, et in eius ingressu sonabunt tantum sacra aera turris. Adorabit SS. Sacramentum, et brevi precatione facta ad altare maius, ascendet in thronum, comitatus a Diaconis assistentibus. Clerus subsellia chori occupabit.

25. In throno brevi tempore sedebit Episcopus, deinde nudabit caput, assurget, recitabit secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*, tum elevata voce intonabit *Deus, in adiutorium* etc. pro recitatione Horae nonae. Hebdomadarius beneficiatus inchoabit hymnum, et intonabit antiphonam; in fine autem recitabit etiam capitulum. Episcopus recitabit orationem tantummodo. Acolythi deferent candelabra accensa ante thronum, et Presbyter assistens librum in orationis cantu sustinebit.

26. Dum canentur psalmi Nonae, Episcopus leget preces ad praeparationem, et Subdiaconus ritu statuto afferet ad thronum caligas et sandalia rubri coloris, quae imponentur Episcopo.

27. Post recitationem Nonae, Episcopus dimittet cappam, lavabit manus, et a Diacono cum Subdiacono parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta violacea.

28. Statim ac Episcopus laverit manus, intrabunt in chorum clerici cum paramentis pro Canonicis, qui, dimisso indumento chorali, induent quisque amictum cum paramento respectivo ordinis illius, cui sunt addicti; quos habitus respectivos postquam induerint, conficient circulum ante Episcopum, dum parabitur. Presbyter etiam assistens tollet annulum Episcopo eique ministrabit mantile, ut monuimus in Sabbato Sancto. Diaconi assistentes redibunt in thronum.

29. Postquam Episcopus paratus erit planeta, Diaconus imponet ei mitram, Subdiaconus manipulum. Presbyter assistens veniet in thronum, et annulum inseret digito Episcopi.

30. Duo Ministri de throno descendent, et pergent ad assumendum manipulum et planetam plicatam, tum revenient ante altare exspectantes dum illuc perveniat Episcopus.

31. Canonici, parato Episcopo, se recipient ad subsellia sua.

32. Quo tempore parabitur Episcopus, se parabunt pluviali etiam tres cappellani a mitra, baculo et libro, et rever-

tentur in chorum ad exercendum officium suum. Subdiaconus, qui Crucem in benedictione fontis gestare debet, parabitur dum ultima prophetia canetur.

33. Quum omnia disposita fuerint, Episcopus sinistra accipiet baculum, et comitantibus Diaconis assistentibus praeeunte Presbytero assistente, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et baculo, descendet de throno, et clerum dextera benedicet.

34. Ante altare statim ac venerit Episcopus, recedent Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus, et succedent Diaconus ac Subdiaconus in assistentiam Episcopi, qui baculum dimittet. Diaconus mitram tollet Episcopo, qui reverentia ante altare facta, ascendet ad ipsum cum duobus Ministris praedictis, et osculabitur illud in medio.

35. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui descendet de altari, et Cruce salutata, ibit cum Assistentibus, redibit in thronum, sedebit, baculum dimittet, et accipiet gremiale super genua. Diaconus et Subdiaconus ad scamnum pro ipsis prope altare paratum revertentur.

36. Canentur prophetiae eodem ritu, quem descripsimus in Sabbato Sancto, cap. XVI, art. I, tituli et libri huius, a n. 114 ad 134; cantor osculabitur manum Episcopi, qui cantabit orationes post prophetias, sed omittetur *Flectamus genua*.

37. Sub finem prophetiae sextae, advertet clericus unus accendere Cereum paschalem et candelas in candelabris acolythorum.

38. Deinde Episcopus, ut ibidem, nn. 134, 135 et 136, dimittet manipulum, planetam, chirothecas, dalmaticam, tunicellam, ed induetur pluviali violaceo.

39. Accessus Episcopi ad baptisterium, benedictio fontis, Baptisma et reditus ad altare tractabitur prorsus ut loco saepius citato, n. 137 et seqq. Notandum, quod hac die non adsunt ordinandi, et quod oratio, recitanda extra ingressum baptisterii, est propria huius diei.

40. Sacrista cum inservientibus suis advertet ut tollat apparatus et reliqua omnia coloris violacei, et relinquat apparatus rubri coloris, statim ac de presbyterio discesserit Episcopus, iturus ad benedictionem fontis.

41. In reditu ad altare, qui clericus gestabit Cereum, non imponet illum in candelabrum, sed recta ex altari perget in sacristiam, ibique deponet Cereum, qui exstinguetur et reponetur, anno postero adhibendus.

42. Litaniae cantantur ut in Sabbato Sancto, cum animadversionibus ibi notatis: paramenta Canonicorum et Episcopi sunto rubri coloris. Quum non habeatur ordinatio, cantores prosequentur cantare Litanias, etiam post ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc. (1).

43. In Missa servabitur ritus praescriptus in Missis pontificalibus: non cantabitur a cantoribus, nec recitabitur ab Episcopo, introitus, siquidem prophetiae et Litaniae locum obtinent introitus.

44. Ad cantum *Kyrie* non sonabitur organis, et cantabitur cantu gregoriano in tono feriali.

45. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis* sonabitur organis et campanis.

46. Post epistolam, *Alleluia* Episcopo non annunciabitur.

47. In cantu evangelii non deferentur ab acolythis candelabra.

48. De reliquo serventur ritus in Missis pontificalibus descripti.

49. Sin Episcopo placeret assistere Officio et Missae solemni, stabitur iis, quae superius tradita sunt, cap. XVI, art. III huiusce tituli ac libri, cum exceptionibus praesenti capitulo notatis.

---

(1) Quoad cantum Litaniarum, vide adnotationem subiectam n. 92, cap. VI, art. XVI, libri II. A.

CAPUT XXI.

De solemnitate Pentecostes

1. Solemnitas haec est ex primariis, et officium est Episcopi cantare Vesperas et Missam, in cuius celebratione ritus sunt iidem quos in huiusmodi functionibus descripsimus.

2. In Vesperis, ad intonationem hymni *Veni, creator Spiritus*, omnes in genua procumbent, Episcopus autem, post intonationem, genuflectet in pulvino posito super gradulo cathedrae.

3. Ad cantum Tertiae, Episcopus intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, genuflectens in throno, vel si sedes capax non erit, in faldistorio posito ante thronum ipsum.

4. In Missa, postquam Subdiaconus osculatus erit manum Episcopi, secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, et cantores immediate incipient cantum ℣. *Veni, sancte Spiritus, reple* etc. Episcopus genuflectet super pulvinum positum in gradulo cathedrae, et ceteri omnes loco quisque suo. Deinde assurget, reponetur ei mitra et gremiale, ac leget epistolam et reliqua, ut in aliis Missis.

5. Ad intonationem hymni et ad cantum versiculi supra innuti, Episcopus genuflexus erit, capite nudato pileolo, qui reponetur ei quando assurget de genuflexione.

6. Duobus subsequentibus festis, Episcopus assistet Missae solemni paratus pluviali. Advertent clerici ut statuant faldistorium ante altare, dum Subdiaconus ad thronum ascendet, osculaturus manum Episcopi. Profecto autem de throno Subdiacono, Episcopus descendet ad faldistorium, dimittet baculum, et nudatus mitra genuflectet ad cantum ℣. *Veni, Sancte Spiritus* etc. Cantores advertent ut hoc fiat accurate. Episcopus redibit in thronum post cantum praedicti versiculi, et leget epistolam etc., ut in aliis Missis.

7. Si Episcopus nequiret cantare Missam, intonabit saltem Vesperas primas, et assistet Missae solemni, ut superius monuimus in festo Ascensionis.

CAPUT XXII.

De festo SS. Trinitatis

Quod ad celebrationem huiusce festi, nihil notandum occurrit. Episcopus poterit assistere Missae solemni paratus pluviali.

CAPUT XXIII.

De solemnitate Ss. Corporis Christi

Articulus I.

De ritibus in solemnitate Ss. Corporis Christi et per octavam servandis.

1. Officium solemnitatis huius peragere spectat ad Episcopum, qui si legitime impediretur, pertinet eam persolvere ad primam Capituli Dignitatem.

2. Solemnitas ista recensetur inter dies festos primarios, gaudet speciali ritu processionis in ipso die festo, et expositionis SS. Sacramenti eodem die festo et per totam octavam (1).

3. Primae Vesperae ab Episcopo cantandae sunt, et in eis deberet clerus sacra paramenta induere, ut induit postridie mane in processione. Saltem non omittet Episcopus primas Vesperas praedictas intonare, ritu praescripto cap. VII libri V. Nisi postridie mane celebrabit Missam lectam, ut in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XXXIII, n. 31, ideoque assistet Missae solemni a prima Dignitate cantatae, debebit in assistentia illa uti pluviali.

4. De methodo processionis agemus articulo sequenti, sectantes hac in re ordinem Caeremonialis Episcoporum, quod in capitulo distincto tractat de processione ista.

5. Vesperas secundas celebrabit prima Dignitas, ritu descripto cap. III, art. I, libri II.

---

(1) Ex decreto S. R. C., 24 Iulii 1911, Dominica infra octavam Ss. Corporis Christi, in ecclesiis cathedralibus et collegiatis, unica Missa solemnis cani potest ut in festo, cum *Gloria*, unica oratione, sequentia, *Credo*, et evangelio S. Ioannis in fine. Hac vero Dominica peragenda est solemnis processio cum Sanctissimo, praescripta in Caerem. Epp., lib. II, cap. XXXIII. — Ex litteris S. C. Concilii, diei 3 Maii 1912, ad III, « conceditur ut festum SS. Corporis Christi ubi sacrorum Antistites ita in Domino expedire censuerint, etsi praecepto non obstrictum, celebrari possit cum solemni processione ac pompa, prout antea, feria V post Dominicam SS. Trinitatis ».

6. Quod spectat ad expositionem toto octavae tempore, delegamus lectorem ad ea quae tradita sunt capitibus IV, art. I, et VI, art. XXIII, § 1, libri II. Etiam quoad processionem repositionis peragendam vespere octavae post Officium, confer insuper § 2 articuli et libri eiusdem.

7. Si placeret Episcopo in processione octavi diei gestare SS. Sacramentum, non parabitur clerus, sed tantum Diaconus et Subdiaconus, qui assistent Episcopo. Quamobrem poterunt adoptari instructiones quae tradentur cap. I et II, tit. II huiusce libri, in Oratione quadraginta horarum et in processione Dominicae tertiae cuiusque mensis.

Articulus II.

De solemni Corporis Christi processione ab Episcopo in sua cathedrali celebranda.

1. Omittimus animadversiones iam notatas capite VI, articulo XXIII, § 2, libri II, circa dispositiones in antecessum processionis sumendas.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

2. Ecclesia cathedralis parabitur festivo more, ut in festis primariis.

3. Altare maius ornabitur sex candelabris nobilibus cum cereis et Cruce, pallio albi coloris ac tapeto super gradibus.

4. Si super ipso altari exponendum esset in hac octava SS. Sacramentum, disponentur etiam alia candelabra cum candelis, numero legibus synodalibus praescripto, et maiori quoque numero, si placebit; aderit baldachinum seu thronus, in quo exponetur SS. Sacramentum, et in plano, ubi collocabitur Ostensorium, ponetur corporale, vel palla, magnitudinis sufficientis; item ciborium seu tabernaculum, in quo condendum erit SS. Sacramentum, ibique etiam aderit palla, ut supra. Si altare versum esset ad populum, et suum iam haberet tabernaculum factum e marmore vel alia materia, non ponetur thronus ad exponendum SS. Sacramentum, sed satis erit praeparare basim in qua collocabitur Ostensorium.

5. Si Episcopus Missam lectam celebrabit ante processionem, praeparabitur quidquid opus est ad Missam istam, ut capite V libri V. Quod si assistet Missae solemni, quae cantanda

est a prima Dignitate Capituli, praeparentur quae praescripta sunt cap. VIII, art. I, libri eiusdem.

6. Super abacum autem, praeter omnia ea quae utroque casu opus sunt, et notata exstant relativis capitulis supra citatis, praeparabitur intorticium unum ornatu distinctum pro Episcopo, quod gestabitur ab uno ex eius cappellanis; octo intorticia adhibenda in elevatione, ut infra; Ostensorium albo velo contectum, quod esse debet leve nec valde magnum; capsula argentea cum operculo, quae continebit hostiam consecrandam, iam aptatam in lunula, gestandam in processionem; velum humerale nobile utendum ab Episcopo in processione; duo thuribula cum naviculis pro eadem processione; liber cum veste albi coloris, in quo exstet oratio dicenda post processionem; tabella cum formula Indulgentiarum; velum albi coloris ad contegendum SS. Sacramentum post processionem, si deerit ciborium; taenia albi coloris vel chordula sericea alba, si opus erit, imponenda collo Episcopi, qua sustentabit Ostensorium; pulvinus albi coloris, super infimum gradum altaris ponendus, in quo genuflectet Episcopus; quod si Missam lectam Episcopus celebrabit, praeparabitur etiam pluviale album cum formali pretioso, mitra pretiosa, altera stola albi coloris, et prope abacum baculus pastoralis.

7. Apud abacum vel prope altare aderit Crux hastilis, in processionem gestanda, nisi Celebrans fuerit Archiepiscopus.

8. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus ante Missam, sive eam celebret sive assistat.

9. In sacristia disponentur paramenta albi coloris pro Canonicis, videlicet, pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae pro Canonicis Diaconis, tunicellae pro Canonicis Subdiaconis, et singulis paramentis suus erit amictus. Aderunt pluvialia quatuor pro cappellanis a mitra, a baculo, a libro et a scotula, tunicella cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui gestabit Crucem, et pluvialia octo pro Beneficiariis seu Mansionariis, hastas baldachini delaturis.

10. Prope parietem proximum altari maiori, praeparabitur baldachinum nobile, portatile, hastile, et deligentur clerici duo, qui curam eius gerant. Prope baldachinum, vel etiam in presbyterio in promptu erunt quatuor laternae maiores, hastiles, cum candelis, gestandae in processionem.

11. Ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium.

12. In sacristia aderunt in promptu intorticia distribuenda Canonicis et Magistratui, gestanda in processionem, et candelae vel etiam intorticia pro reliquo clero saeculari, et candelae pro clero regulari et confraternitatibus ; deligentur autem quatuor vel sex clerici, qui distribuant illa, et recolligant etiam post processionem.

13. Si processio stationem faciet in altera ecclesia, sive in aliquo altari erecto in itinere, praeparabitur ibi, praeter ea quae notata sunt cap. VI, art. XXIII. § 3, libri II, etiam pulvinus albi coloris pro Episcopo genuflexuro, et scamna parata tapeto pro Canonicis paratis.

14. Secundum iter, vel saltem intra ecclesiam spargentur herbae virides, odorae. Curabitur, ut viae, qua incedet processio, tentoriis defendantur a sole, et muri domorum ornentur paratibus, aulaeis et ornamentis functioni alludentibus, non vero profanis.

§ 2. *De functione.*

15. Pridie, Episcopus cantabit Vesperas, ut superius innuimus.

16. Post Vesperas recitabitur Completorium, deinde cantabitur aut recitabitur (pro consuetudine cuiusque ecclesiae) Matutinum cum Laudibus sequentis diei.

17. Postridie mane recitantor aut cantantor mature Horae minores, et post illas, signo dato campanula sacristiae, associabitur Episcopus a Canonicis et clero, ut cap. IV libri V.

18. Episcopus, SS. Sacramento in suo altari adorato, procedet ad altare maius, et celebrabit Missam lectam, vel assistet Missae solemni a prima Dignitate celebratae, ut innutum est superius.

19. Curandum, ut initio Missae praesto sint in ecclesia, aut in platea, nisi ecclesia sufficerit, clerus regularis et saecularis atque confraternitates, quae processioni intervenient.

20. Congregatis in ecclesiam clero et confraternitatibus, candelae singulis individuis distribuentur a clericis superius nominatis.

21. Initio Missae ab Episcopo lectae, vel circa *Sanctus* Missae solemnis, in ordinem dirigetur processio, et fiet ipsius initium.

22. Porro, quod ad tempus inchoandae processionis, nulla potest assignari certa lex, quum hoc dependeat a maiori, minorive numero collegiorum et individuorum, quibus constabit. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXXIII, n. 16, tradit regulam sequendam, eaque est: « elevato SS. Sacramento, vel etiam ante, si opus fuerit ».

23. Si qua controversia inter aliqua corpora seu collegia de praecedentia oriretur, stabitur iis, quae tradita sunt de processione Litaniarum maiorum, lib. II, cap. VI, art. XVIII, n. 8.

24. Omnes illi qui in processionem incedent, ibunt capite nudato, quamvis usu etiam mitrae gauderent. Qui dextrorsum incedent, intorticium aut candelam dextera sustinebunt, qui sinistrorsum, sinistra.

25. Super ordine, quo deferendum sit baldachinum, vide quae tradita sunt cap. VI, art. XXIII, libri II, nn. 67 et 68.

26. Ordo praecedentiae, in processione servandus, erit sequens:

27. Signum seu vexillum albi coloris cum stemmate SS. Sacramenti praeibit, a clerico sustentum. Famuli Magistratus et Episcopi, bini, induti nobilibus vestimentis familiaribus et cum intorticiis ardentibus, si talis usus vigebit. Item servabitur usus, si receptus esset, ut ceterae familiae distinctae mitterent domesticos suos cum vestimento familiari et cum intorticio; notandum tamen, quod locus penultimus obtinendus est a famulis Magistratus, ultimus a famulis Episcopi.

28. Congregationes, si quae essent, Doctrinae christianae vel aliud pium institutum saecularium, quod nec sacci usu gaudeat neque alio insigni, et aliunde cuperet vel soleret intervenire processioni, occupabunt locum istum; praecedet autem eos Crucifixus, gestatus ab individuo eiusdem instituti seu societatis.

29. Confraternitates laicales, singulae cum propriis insignibus; et procedent ordine statuto a Constitutione Gregorii XIII, ut iam monuimus.

30. Regulares; et singulis corporibus sua erit Crux, cui appensus erit pannus albi coloris, et incedent iuxta ordinem erectionis localis sui coenobii, ex Constitutione Gregorii XIII, data die 25 iulii, an. 1583.

31. Magistratus, indutus habitu formali; et secum feret comitatum familiarium nobilium et reliquos a Municipio dependentes. Notandum, quod intorticium deferendum est a Ve-

xillario, Priore, Senioribus tantum, non vero a ceteris, quibus constat comitatus.

32. Claviger, seu clavigeri cathedralis, si qui fuerint, cum propriis vestibus talaribus cum clava seu virga contecta sericeo panno vel serico villoso, cum stemmate inaurato ecclesiae.

33. Subdiaconus, indutus tunicella albi coloris, gestans Crucem cleri, medius inter acolythos candelabra sustinentes, ardentibus candelis.

34. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus cum Cruce et acolythis locum sument ante Canonicos.

35. Cantores induti veste talari et superpelliceo, non sustinentes candelam, sed identidem cantantes ex libris, quos habebunt, hymnos praescriptos.

36. Clerici seminarii, bini.

37. Parochi civitatis, induti superpelliceo tantum, vel aliis insignibus, si concessa ipsi fuerunt a s. Sede; incedent iuxta ordinem antiquitatis in exercitio paroeciae suae, vel iuxta dignitatem ecclesiae parochialis, sive alia methodo, pro consuetudine sive sanctione particulari.

38. Collegiatae civitatis, et singulae induent propria insignia, si utentur distinctis, vel superpelliceum; et incedent iuxta antiquitatem erectionis aut privilegia. Si cappae usu gaudebunt, dimittere illam debebunt, et induere superpelliceum, antequam in processionem conveniant.

39. Beneficiarii seu Mansionarii cathedralis, induti choralibus insignibus, quibus uti liceat in processionibus.

40. Si Celebrans fuerit Metropolitanus, hoc loco incedet Subdiaconus paratus cum Cruce archiepiscopali inter duos acolythos, et advertet ut Crucem deferat imagine Crucifixi versa ad Metropolitanum.

41. Octo Beneficiarii seu Mansionarii induti albo pluviali, gestaturi hastas baldachini, ut supra innutum est. Non sustinebunt manu intorticium.

42. Canonici Subdiaconi, tum Diaconi, deinde Presbyteri, ultimo loco Dignitates, omnes manu accensum intorticium deferentes. Si dispar esset numerus in aliquo ex praedictis ordinibus, ultimo loco eiusdem ordinis incedent tres numero.

43. Solus incedet minister seu cappellanus baculi pastoralis, qui utraque manu sustinebit baculum ipsum paullulum elatum ab humo.

44. A lateribus incedent cappellani seu clerici octo induti superpelliceo, qui gestabunt intorticia ardentia, quaterni scilicet ferme ad latera baldachini.

45. Duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis, qui, leniter agitantes thuribula, adolebunt SS. Sacramentum. Thuriferarius a sinistris deferet thuribulum manu dextra, alter a dextris deferet illud sinistra, in summitate catenularum; identidem in thuribula reponent incensum, ut ardeat iugiter.

46. Sequetur Episcopus sub umbraculo hastili, gestans SS. Sacramentum, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt.

47. Dignior Magistratus sequetur immediate Episcopum, cuius extremitatem pluvialis et vestis sustentabit.

48. Hastae umbraculi deferentur respective ordine innuto cap. VI, art. XXIII, libri II, nn. 67, 68.

49. A lateribus umbraculi, in quatuor angulis, locum sument quatuor clerici sustinentes laternas hastiles, in quibus aderit candela ardens clausa.

50. Prope hastam primam umbraculi a dextris incedet unus ex cappellanis Episcopi, indutus habitu talari cum pallio, qui gestabit accensum intorticium Episcopi.

51. Immediate post Episcopum ibit cappellanus cum mitra pretiosa, ac si processio subsistet in aliqua ecclesia vel altari in via erecto, ibunt cum ipso ceteri duo cappellani cum libro et cum scotula.

52. Sequentur familiares nobiles Episcopi, sine intorticio vel candela.

53. Processionem claudent Praelati, si aderunt induti mantelleto et rocheto, si huius usu gaudebunt, et dextera deferent intorticium.

54. Ad *Sanctus*, sive Missa celebretur privatim ab Episcopo, sive cantetur solemniter a prima Dignitate, afferentur intorticia octo a totidem clericis ad elevationem, atque isti tali modo se disponent ante altare ut neque Episcopi neque Celebrantis actiones impediant; ibi genuflectent, et assurgent tunc solum cum tempus erit eundi in processionem loco superius innuto, videlicet a lateribus umbraculi hastilis.

55. Quum Celebrans, sive Episcopus, compleverit communionem in Missa, discedet de choro dimidia pars Canonicorum, qui recedent in sacristiam ad induenda paramenta respectiva, et redibunt in chorum: reversis autem istis, di-

scedent ceteri, qui in choro supererant, et pergent in sacristiam, ibique assumptis sacris paramentis, revertentur in chorum.

56. Eodem tempore octo Beneficiarii, delecti ad deferendum umbraculum hastile, recedent in sacristiam, se parabunt pluviali, et redibunt in chorum; hoc ipsum facient Subdiaconus, qui gestabit Crucem in processionem, et cappellani a baculo, a mitra, a libro et a scotula.

57. Si forte Episcopus assistat Missae solemni, ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum succedent in assistentiam Episcopi, quando de throno discedent Diaconi assistentes, sacra indumenta assumpturi.

58. Canonici et ceteri, qui pergent in sacristiam ad sacras vestes induendas, genuflexionem utroque genu conficient ad SS. Sacramentum, et cum discedent et cum redibunt in chorum.

59. Quando Celebrans communicabit, Caeremoniarius ad altare afferet Ostensorium coopertum albo velo, et quin inclinet, collocabit ipsum super altare a dextra Celebrantis extra corporale. Si Missa celebrabitur ab Episcopo lecta, afferet etiam super altare stolam albi coloris.

60. Posteaquam Celebrans Calicem sumpserit, ac posuerit super corporale versus latus evangelii, Subdiaconus, si Missa erit solemnis, vel cappellanus si Missa erit lecta, Calicem palla cooperiet.

61. Si Missa erit solemnis, Ministri genuflexione facta locum commutabunt, videlicet Diaconus transibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et cum eo genuflexionem iterabunt.

62. Interim Caeremoniarius velum detrahet Ostensorio, quod tradet Diacono. Hic ponet ipsum super corporale, quin inclinet illud, aperiet crystallum, accipiet lunulam cum s. Hostia, ponet eam in Ostensorio, claudet crystallum, collocabit Ostensorium in medio corporali versus partem posteriorem altaris, deinde, facta genuflexione una cum Celebrante et Subdiacono, redibit ad sinistram, et Subdiaconus ad dexteram Celebrantis; Missa autem continuabitur ritibus descriptis cap. VI, art. XIV libri II, nn. 25 et seqq.

63. Sin Missa celebrabitur ab Episcopo sine cantu, palla cooperto post consummationem Calice a cappellano, qui Episcopo assistet a dextris, cappellanus idem, imposita sibi collo stola, aperiet crystallum Ostensorii, et facta ad SS. Sacramentum genuflexione simul cum Episcopo et altero cappel-

lano, accipiet lunulam cum s. Hostia, ponet eam in Ostensorio, claudet crystallum, et collocabit Ostensorium in medio corporali, versus partem posteriorem altaris. Episcopus simul cum iisdem duobus cappellanis genuflexionem iterabit ad SS. Sacramentum: cappellanus sibi tollet stolam, et Episcopus prosequetur Sacrum usque ad finem, servato ritu praescripto cap. III, art. II, § 2, tit. II, libri I, de Missa celebrata ante SS. Sacramentum expositum.

64. Si Episcopus assistet Missae, in fine ipsius Benedictionem impertietur, nudato adhuc mitra capite, et a Celebrante non publicabitur Indulgentia. Si fuerit Metropolitanus, afferetur ei ad pedem throni Crux archiepiscopalis, propter Benedictionem.

65. Peracto Sacro, Celebrans cum Ministris, genuflexione confecta, recedent in sacristiam, sacras vestes prompte dimittent, induent sibi proprios quisque habitus, propter processionem, et redibunt in chorum, ituri in processionem cum ceteris.

66. Si celebrabitur Missa lecta ab Episcopo, Benedictione impertita, ipse recitabit evangelium S. Ioannis ad altare.

67. Interim clerici duo in promptu erunt cum paramentis episcopalibus apud abacum, et Episcopum sequentur ad thronum accedentem; cum clericis eisdem ibunt alii duo recepturi planetam et manipulum.

68. In promptu etiam stabunt duo cappellani cum mitra pretiosa et cum baculo pastorali, accessuri ad thronum post clericos supradictos.

69. Sub Missae finem aderunt in presbyterio octo Mansionarii, de quibus supra, induti pluviali, umbraculum hastile delaturi, et qui primas obtinet in Magistratu, sustenturus extremitatem posteriorem pluvialis et vestis Episcopi.

70. Praesto erunt etiam apud abacum thuriferarii cum thuribulis.

71. Postquam parati erunt Canonici, poterunt eis distribui intorticia accensa a clericis duobus, itemque reliquo clero, excepto Presbytero assistente, cui dabitur, ut infra.

72. Subdiaconus cum Cruce et acolythis, si clerus fuerit valde numerosus, nec debeat ante Canonicos paratos incedere, proficiscetur de choro statim ac donata fuerit ab Episcopo Benedictio, et ordinem processionis sequetur.

73. Donata ab Episcopo Benedictione, si Missam lectam celebraverit, duo Canonici Diaconi assistentes procedent ante

altare, ibique exspectabunt Episcopum, qui, peracto Sacro, genuflexionem simplicem in suppedaneo faciet ad SS. Sacramentum (1), et quum descenderit ante altare, medius inter Diaconos assistentes iterabit genuflexionem utroque genu, et cum eis ascendet in thronum.

74. Quando Episcopus de altari accedet ad thronum, et de throno redibit ad altare, clerum dextra non benedicet transiens per chorum.

75. Episcopus ascendet in cathedram throni, manipulum dimittet ac planetam, et a Diaconis assistentibus induetur pluviali cum formali pretioso. Caudatarius animadvertet ad expediendam extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

76. Clerici referent ad abacum planetam et manipulum Episcopi; interim autem duo thuriferarii cum thuribulis appropinquabunt throno.

77. Clericus unus sustinebit taeniam seu chordulam albi coloris et velum humerale Episcopi prope altare, traditurus illud, ut infra, et ponet etiam pulvinum albi coloris pro Episcopo super infimum gradum altaris.

78. Quum omnia disposita fuerint ad profectionem Episcopi in processionem, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, seu dignior Capituli, qui pluviali erit indutus.

79. Eodem tempore, ascendent ad thronum cum debitis genuflexionibus duo thuriferarii.

80. Primus Diaconus assistens pileolum et mitram pretiosam imponet Episcopo.

81. Episcopus assurget, et incensum ministrante ex una navicula Presbytero assistente ac sine osculis, imponet illud sine benedictione in ambo thuribula successive praesentata a thuriferariis, qui stabunt.

82. Discedent de throno thuriferarii, et procedent ad altare, post ipsos ibit Presbyter assistens, qui genuflectet a dextra infimi gradus in parte anteriori, non vero in laterali.

83. Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, et medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sublevabunt, descendet de throno.

84. Episcopum sequentur caudatarius, qui syrmam sustentabit, deinde cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula.

---

(1) Hic accessus ad medium et genuflexio videtur superflua. Vide lib. II, pag. 203, n. 38.

85. Quum prope altare venerit Episcopus dimittet baculum, qui recipietur a cappellano vel ab alio, pro consuetudine cuiusque ecclesiae, et locum suum in processione sumet, ut supra.

86. Diaconus secundus assistens tollet Episcopo mitram.

87. Cappellani a libro et a scotula accipient ex abaco librum et scotulam, si processio subsistet in aliqua ecclesia vel apud altare aliquod erectum in processionis itinere.

88. Episcopus, ante altare progressus, genuflectet utroque genu in pavimento, deinde assurget, et genuflectet super pulvinum positum in infimo gradu.

89. Diaconi assistentes, genuflexione cum Episcopo facta, ut supra, genuflectent a lateribus eius, sed super pavimentum, ut locum dent thurificationi (1).

90. Presbyter assistens accipiet unum ex thuribulis, et genuflexus a dextris Episcopi porriget ei sine osculis thuribulum, quo ille triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum.

91. Presbyter assistens recipiet thuribulum, quod tradet thuriferario, et assurgens accipiet a clerico intorticium suum, et locum in processione sumet cum ceteris Canonicis.

92. Statim ac Episcopus incensaverit SS. Sacramentum, consurgent Canonici, et in processionem incedent, ordine supra dicto.

93. Profecto de altari Presbytero assistente, Caeremoniarius accipiet taeniam seu chordulam albam, eamque imponet collo Episcopi, si opus fuerit, deinde acceptum velum humerale imponet super humeros Episcopi, cui velum ipsum ante pectus alligabitur a secundo Diacono assistente, qui ob eam rem genuflectet super gradum, a sinistris Episcopi (2).

94. Alligato ante pectus Episcopi velo humerali, Diaconus primus assistens surget, ascendet ad altare, genuflexionem faciet in suppedaneo, sed aliquantulum a latere, ne vertat humeros ad Episcopum, accipiet dextera Ostensorium circa radiorum sphaeram, sinistra infra pedem, convertetur, et Episcopo illud praesentabit.

95. Episcopus genuflexus adorabit SS. Sacramentum, et adiuvante, si opus fuerit, secundo Diacono, manibus cooperti extremitatibus veli, accipiet Ostensorium, dexteram apponens nodo, sinistram infra pedem, et assurget.

---

(1) Vide notam ad n. 165, pag. 429.

(2) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

96. Diaconus primus genuflectet in suppedaneo vel super gradum altaris, adorabit SS. Sacramentum, apponet pedi Ostensorii taeniam seu chordulam, quae pendebit de collo Episcopi, et assurget.

97. Episcopus non ascendens ad altare, convertetur ad populum, et cantores immediate incipient cantare hymnum *Pange, lingua*, quem prosequentur cum aliis hymnis cantare toto processionis tempore.

98. Diaconi assistentes, servantes locum suum, convertentur cum Episcopo ad populum, et fimbrias pluvialis Episcopi sublevabunt.

99. Dum Episcopus thurificabit SS. Sacramentum, clerici duo, ad hoc delecti, afferent umbraculum hastile ante altare vel ad ingressum presbyterii, et explicabunt ipsum: statim hastae illius accipientur a Beneficiariis seu Mansionariis paratis ut supra.

100. Ad intonationem hymni, discedet clerus, vel Canonici, de choro, et bini, exsequentes genuflexionem utroque genu ad Sacramentum ante altare, in processionis ordinem incedent.

101. Quum Episcopus de altari discedet, consurgent cappellani sive clerici cum intorticiis, et praecedent eum, locum sumentes ante et circa umbraculum, ut superius innutum est. Item quatuor super nominati clerici cum laternis hastilibus, ardentibus candelis, occupabunt locum suum, ut supra.

102. Subeunte umbraculum Episcopo, dignior Magistratus qui aderit prope aditum presbyterii, ut superius dictum est, sequetur Episcopum, et accipiet ipsius vestis ac pluvialis extremitatem posteriorem, quam processionis tempore sustinebit. Caudatarius a sinistris eius incedet.

103. Processionis toto tempore, Episcopus cum Diaconis assistentibus recitabit alternatim hymnos et psalmos analogos.

104. Processio incedet per vias praestitutas, ordine supradicto.

105. Si cantorum chorus longe distaret ab Episcopo, immediate post umbraculum, ante Praelatum, poterunt locum sumere quatuor aut sex cantores, qui variarum vocum concentu cantent identidem strophas hymnorum, qui sunt praescripti.

106. Si qua fiet statio secundum iter ad altaria in viis erecta, vel in ecclesia aliqua, quae in itinere ipso occurret, processio intrabit in ecclesiam, si capax erit, sin minus vel

clerus totus, vel quaedam pars eius, et Canonici paramentis sacris induti locum sument ad scamna praeparata. Omnes illi, qui in ecclesiam ingredientur, vel erunt in conspectu altaris, procumbent in genua.

107. Episcopus, progressus ante altare, subsistet, et ad primum Diaconum assistentem convertetur, qui in plano genua flectet, et Sacramentum adorabit (1).

108. Diaconus idem genuflexus accipiet Ostensorium, assurget, exspectabit dum Episcopus genuflectat in ipso plano unico genu, et cum ipso genuflectat etiam Diaconus secundus, atque ita adorent SS. Sacramentum; ascendet deinde, et ipsum collocabit super altare, genuflectet a latere, et redibit ad Episcopi dextram, qui super pulvinum in infimo gradu genua flexerit, ubi et ipse genuflectet (2).

109. Hoc tempore, Diaconus secundus expediet Episcopo velum humerale, quod recipietur a Caeremoniario et clerico alicui tradetur.

110. Si necesse erit, unus ex thuriferariis recedet ad mutandum ignem in thuribulo; quod fiet deinde ab altero, quum redierit primus.

111. Presbyter assistens, commisso clerico intorticio, approximabit ad altare, et genuflectet in latere epistolae, prope Diaconum primum assistentem.

112. Nobilis ille laicus, qui sustentabit extremitatem pluvialis et vestis episcopalis, genuflectet a tergo Episcopi.

113. Delatores umbraculi poterunt recedere a latere, sed animadvertent ut in promptu rursus sint, statim ac Episcopus recitaverit orationem.

114. Clerici seu cappellani cum octo intorticiis disponentur ante vel circum altare, ne tamen impediant actiones Episcopi et Assistentium eius.

115. Collocato a Diacono super altari Ostensorio, cantores cantabunt *Tantum ergo*, et post verba *Veneremur cernui*, ad quae omnes inclinabunt caput, Episcopus, Diaconi assistentes et Presbyter assistens consurgent. Se sistet Episcopo thurifer arius, qui stans obiiciet ei thuribulum apertum. Presbyter assistens incensum ministrabit Episcopo sine osculis. Episcopus incensum sine benedictione imponet in thuribulum. Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis.

---

(1) S. R. C., n. 4198, XIV.
(2) S. R. C., n. 4198, XIII.

116. Postea rursus genuflectet Episcopus, et Presbyter assistens genuflexus a dextris eius in infimo gradu, tradet ei thuribulum, quo thurificabit triplici ductu SS. Sacramentum. Diaconi assistentes genuflectent in pavimento, et fimbrias pluvialis Episcopi sublevabunt.

117. SS. Sacramento ab Episcopo thurificato, recipietur thuribulum a Presbytero assistente, qui restituet illud thuriferario, et redibit ad locum suum inter Canonicos, atque intorticium resumet.

118. Accedent ad Episcopi dextram duo cappellani cum libro et scotula.

119. Cantato a cantoribus ℣. *Panem de coelo* etc., ac responso *Omne delectamentum* etc., assurget Episcopus, et e libro, quem ei praesentabit cappellanus adstans a dextris eius, cantabit orationem *Oremus. Deus, qui nobis* etc., cum brevi conclusione *Qui vivis et regnas in saecula saeculorum.*

120. Post orationem, recedent cappellani, et Episcopus iterum genuflectet.

121. Redibunt ante altare, seu presbyterium, delatores umbraculi, et ipsum explicabunt et ordinabunt ante altare, dum interea processio rursus in ordinem dirigetur sollicite.

122. Caeremoniarius reponet super humeros Episcopi velum humerale, quod ei a secundo Diacono assistente alligabitur.

123. Diaconus primus assistens ascendet ad altare, genuflexionem faciet ante SS. Sacramentum, accipiet Ostensorium, convertetur ad Episcopum, eique Ostensorium tradet, observando quae superius descripta sunt.

124. Relate ad delatores umbraculi in reditu ad ecclesiam, eadem quae superius, n. 25.

125. In processionis reditu, Confraternitates disponentur in ecclesia versus portam primariam, Regulares circa medium ecclesiae, et clerus ordinabitur circum presbyterium. Nisi ecclesia capax fuerit continendi omnia collegia, quae processioni intervenerunt, Confraternitates disponentur in platea, vel alio modo fiet, ut videbitur conveniens.

126. Caveatur prorsus, ne quis exstinguat candelam aut discedat de ecclesia, nisi quum donata fuerit ab Episcopo Benedictio SS. Sacramenti, et publicatae fuerint Indulgentiae.

127. Acolythi deponent candelabra super abacum, et ibi flectent genua.

128. Subdiaconus crucifer poterit Crucem relinquere prope latus evangelii, quo loco genuflectet.

129. Canonici cathedralis, si hoc sinet amplitudo presbyterii, disponentur in circuitum circa altare, senioribus prope Episcopum restantibus, secus ad locum suum in chorum recedent.

130. Cappellanus a baculo ibit cum altero a mitra, et consistent a latere versus cornu evangelii.

131. Octo clerici seu cappellani cum intorticiis locum sument ante vel a lateribus altaris, caventes ne impediant actiones peragendas.

132. Beneficiarii seu Mansionarii cum pluviali, qui detulerint umbraculum usque ad altare, tradent illud duobus supradictis clericis, qui reportabunt ipsum quo loco ab initio praeparatum erat; illi autem, vel recedent in chorum, vel remanebunt in presbyterio.

133. Quatuor clerici sustinentes laternas hastiles poterunt redire in sacristiam.

134. Duo thuriferarii consistent hinc inde a lateribus altaris, ac si necesse fuerit, alter ipsorum renovabit ignem in thuribulo.

135. Cappellani cum libro et scotula consistent versus partem epistolae.

136. Laicus nobilis, qui sustinuerit extremitatem posteriorem pluvialis et vestis episcopalis, quum steterit ante altare, tradet illam caudatario, et se recipiet ad locum suum.

137. Presbyter assistens, tradito alicui clerico intorticio suo, consistet in latere epistolae.

138. Episcopus consistet ante altare, et * conversus ad Diaconum stabit.

139. Diaconus primus assistens, ante Episcopum genuflexus, adorato SS. Sacramento, accipiet Ostensorium e manibus Episcopi (1). Assurget et exspectabit ut Episcopus genuflectens Sacramentum adoret (2).

140. Tum Diaconus idem afferet Sacramentum super altare, et collocabit ipsum in medio, deinde genuflexione facta, ut supra, ad Episcopi dextram redibit, * qui in gradu infimo genua flexerit.

---

(1) S. R. C., n. 4198, XIV.
(2) S. R. C , n. 4198, XIII.

141. Interea Diaconus secundus expediet Episcopo velum humerale, quod recipietur a Caeremoniario, et clerico alicui tradetur.

142. Ostensorio super altari collocato, cantores cantabunt *Tantum ergo* etc., ac post *Veneremur cernui* consurgent Episcopus et Assistentes. Se sistet Episcopo thuriferarius, qui stans praesentabit ei thuribulum apertum. Presbyter assistens ministrabit incensum sine osculis. Diaconi assistentes attollent fimbrias pluvialis. Episcopus incensum in thuribulum sine benedictione iniiciet.

143. Episcopus iterum genuflectet, et accepto thuribulo a Presbytero assistente, SS. Sacramentum triplici ductu incensabit.

144. Thurificato SS. Sacramento, Presbyter assistens recipiet thuribulum, eoque tradito thuriferario, genuflectet in infimo gradu, a latere, in parte epistolae.

145. Uterque thuriferarius, genuflexione in medio facta ad SS. Sacramentum, redibunt in sacristiam et deponent thuribula.

146. Appropinquabunt Episcopo dextrorsum duo cappellani cum libro et scotula.

147. Cantato a cantoribus ℣. *Panem* etc., cum responso *Omne delectamentum* etc., assurget Episcopus, et e libro, quem a dextris eius praesentabit ei cappellanus stans, cantabit orationem *Oremus. Deus, qui nobis* etc., cum brevi conclusione.

148. Post orationem, recedent ad locum suum cappellani a libro et scotula, atque Episcopus iterum submittet genua.

149. Caeremoniarius humeris Episcopi imponet velum humerale, quod alligabit ante pectus eius secundus Diaconus assistens.

150. Episcopus cum Diaconis assistentibus consurgent, et ascendent in suppedaneum.

151. Clericus unus removebit pulvinum, statim ac surrexerit Episcopus, eumque custodiet, repositurus ipsum, ut infra.

152. Quum Episcopus pervenerit in suppedaneum una cum Diaconis assistentibus, Diaconus secundus flectet genua in extremitate illius, Episcopus et Diaconus primus, facta genuflexione, consurgent.

153. Primus Diaconus assistens prius aptabit extremitates veli humeralis super manus Episcopi, postea accipiet Ostensorium et tradet Episcopo, qui accipiet illud ut supra, videlicet, ponens dextram nodo et sinistram infra pedem.

154. Diaconus idem, tradito SS. Sacramento Episcopo, genua flectet in suppedaneo, ut alter Diaconus.

155. Uterque Diaconus assistens sublevabit fimbriam pluvialis Episcopi, et caudatarius cavebit ne syrma vestis ei sit impedimento.

156. Episcopus, accepto Ostensorio, trinam Benedictionem populo impertietur, videlicet, primam a latere epistolae, alteram in medio, ultimam a latere evangelii: si tamen altare esset orientale, seu quod idem est, si ante altare habebit prospectum populi, Benedictionem dabit primo versus cornu evangelii, deinde in medio, postremo in latere epistolae.

157. Priusquam Episcopus ad altare ascendat daturus Benedictionem, Presbyter assistens accipiet vel iubebit sibi tradi tabellam cum formula Indulgentiarum.

158. Post Benedictionem, assurget primus Diaconus assistens, et receptum Ostensorium e manibus Episcopi ponet super altare in medio.

159. Episcopus cum Diaconis assistentibus, iterata in suppedaneo genuflexione, descendent de altari, et genuflectent iterum in infimo gradu.

160. Clericus unus reponet pulvinum albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

161. Presbyter assistens, descendente de altari Episcopo, ascendet a latere in cornu epistolae, et publicabit formulam Indulgentiarum, postea, facta genuflexione ad SS. Sacramentum, redibit ad locum suum.

162. Episcopo, post Benedictionem genuflexo in infimo gradu, Diaconi assistentes expedient ac tollent velum humerale, quod a Caeremoniario recipietur et reponetur super abacum.

163. Publicatis, ut supra, Indulgentiis, clericus unus vel Caeremoniarius deferet super altare capsulam ad reponendum Sacramentum, et velum albi coloris ad contengendum, si deesset tabernaculum seu ciborium.

164. Profecto de altari Presbytero assistente, ascendet in suppedaneum Diaconus primus assistens, genuflexionem faciet ante SS. Sacramentum, aperiet crystallum Ostensorii, quin ipsum inclinet, extrahet lunulam cum s. Hostia, eamque reponet in capsulam, quam operculo claudet, deinde reponet in ciborium, si aderit, vel relinquet super altari, et cooperiet velo albi coloris. Priusquam claudat ostiolum ciborii, genu-

flexionem faciet, tum de altari descendet, et ad Episcopi dextram redibit.

165. Assurget Episcopus cum Assistentibus, et genuflexione ad SS. Sacramentum facta in pavimento sine pulvino, Diaconus primus assistens imponet prius pileolum, deinde mitram Episcopo, qui, baculo sinistra sumpto, procedet ad thronum.

166. Episcopus, ascendens ad thronum, clerum dextera benedicet, dum per chorum transibit. Sequentur eum clerici, recepturi paramenta eius, et cubicularius deferens cappam.

167. Aderunt quatuor aut sex clerici, intorticia cleri recepturi et relaturi in sacristiam.

168. In promptu etiam erunt clerici cum canistris, in quibus aderunt habitus chorales Canonicorum, et canistris aliis ad recipienda paramenta.

169. Throno ab Episcopo conscenso, Canonici in stallis suis dimittent paramenta, et resument insignia choralia.

170. Episcopus, ubi in thronum ascenderit, exuetur paramentis a Diaconis assistentibus : clerici paramenta episcopalia recipient et super altare reponet. Si tamen adesset SS. Sacramentum, non clausum in ciborio, sed coopertum super altare, paramenta praedicta deferentur ad abacum, ibique ponentur.

171. Cubicularius Episcopi animum adiiciet ad elevandam et alligandam syrmam vestis talaris, et Episcopo, quum paramentis exutus erit, reponet cappam, adiutus a Diaconis assistentibus.

172. Beneficiarii parati pluviali, qui detulerunt hastas umbraculi in processionem, Subdiaconus crucifer et quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotuta recedent in sacristiam, ubi paramenta dimittent.

173. Octo clerici seu cappellani cum intorticiis, profecto de altari Episcopo, consurgent, genuflexionem conficient ad SS. Sacramentum, et recedent in sacristiam.

174. Dum exuetur Episcopus, reponetur ante altare faldistorium cum pulvinis.

175. Cappa ab Episcopo resumpta, de throno discedent Diaconi assistentes, qui paramenta in stallis suis dimittent, et resument habitum choralem.

176. Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ubi genuflexus orabit ; deinde genuflexione facta ad Sacramentum, associatus a clero, discedet de ecclesia.

177. Sin autem tota die etiam post processionem expositum super altari adesset SS. Sacramentum, Diaconus primus, conscenso suppedaneo, loco reponendi SS. Sacramentum, genuflexione facta, Ostensorium accipiet, et collocabit in throno seu baldachino, ascendens, si opus fuerit, super scabellum gradatum a clerico appositum. Tum redibit ad dexteram Episcopi, et flectet genua.

178. Statim ac expositum erit SS. Sacramentum, acolythi accipient candelabra, et genuflexione facta ad SS. Sacramentum utroque genu, proficiscentur versus sacristiam: post acolythos incedet clerus, qui genuflexionem exsequetur ut supra, deinde octo Beneficiarii parati pluviali, tum Canonici parati, ultimo loco Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, sequentibus cappellanis a baculo, mitra etc. Ad nutum Caeremoniarii. Episcopus cum Assistentibus consurgent, et genuflexionem in pavimento exsequentur.

179. Si Celebrans erit Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis a Subdiacono parato inter acolythos deferetur ante Beneficiarios paratos et Canonicos.

180. Extra presbyterium, Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram pretiosam Episcopo, qui sinistra baculum accipiet.

181. In sacristia, ante altare, aderit praeparatum in medio faldistorium cum tegumento albi coloris, super tapeto.

182. Episcopus, in sacristiam ingressus, salutabit Crucem altaris vel Crucem archiepiscopalem, si fuerit Archiepiscopus Clerum dextera benedicet, sedebit in faldistorio, et sacra in dumenta dimittet.

183. Canonici quoque dimittent vestes sacras, et resument habitum choralem, ad associandum Episcopum.

184. Episcopus, sacris vestibus dimissis, induetur mozzeta, et associatus a Canonicis discedet de sacristia, non transiens per ecclesiam. Quod si nulla alia via exeundi esset de sacristia, nisi per ecclesiam, hoc casu, resumpta cappa, intrabit in ecclesiam, adorabit SS. Sacramentum expositum, postea de ecclesia discedet, associatus a clero.

CAPUT XXIV.

De Dominicis post Pentecosten usque ad Adventum

1. Nihil in hisce Dominicis occurrit, quod peculiarem mentionem mereatur. Si celebrabitur Officium de Dominica, paramenta erunt viridis coloris, eiusdemque coloris erunt lodices et ceteri apparatus throni.

2. Si Episcopus assistet Missae solemni, observentur ritus superius descripti relativis locis, ante Missam autem fiet consueta aspersio Aquae benedictae. Episcopus deberet assistere indutus cappa. Si qua de causa extraordinaria assisteret indutus pluviali, praeter mitram auriphrygiatam, utetur etiam pretiosa.

CAPUT XXV.

De commemoratione omnium fidelium defunctorum

1. Die prima Novembris, post secundas Vesperas omnium Sanctorum, immediate cantandae sunt Vesperae defunctorum pro eorum generali commemoratione; hinc, recitato Completorio, cantandum erit Matutinum et Laudes pro fidelibus defunctis. Ita praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. X, n. 1. Ex eiusdem Caeremonialis verbis liquet diversitatis ornatus, qui requiritur pro utroque Officio, quia quum unum alteri succedere immediate debeat, fieri non potest ut evadat decorus et conveniens, praesertim si Episcopus cantaret secundas Vesperas omnium Sanctorum, postea primas Vesperas pro defunctis. Hanc difficultatem videtur percepisse ipse Caeremonialis compilator, siquidem loco citato asserit, quod binae Vesperae praedictae *simul et iunctim in multis ecclesiis recitari solent.* Videntur igitur seiungi posse: ideoque licebit sequi usum Sacelli pontificii, in quo cantantur (1) Vesperae pro defunctis, et immediate sequitur Matutinum et Laudes eiusdem Officii. Possent igitur, si placeret, cantari Vesperae secundae omnium Sanctorum in choro minori, vel in secretario, ubi parari solet Episcopus pro Missis pontificalibus, ut altare primarium cum presbyterio in totum esset dispositum pro Officio defunctorum, atque Episcopus ad ecclesiam accederet pro Vesperis, * Completorio, Matutino et Laudibus defunctorum, praesertim si postridie Missam solemnem esset celebraturus (2).

2. Ad altare SS. Sacramenti pallium erit violacei coloris (3); similiter conopaeum tabernaculi.

---

(1) Tempore quo scribebat A.

(2) Hodie, post abolitum Officium festivum, die 2 Novembris, forsan opportunum non erit anticipare Matutinum cum Laudibus, nisi, ut ait Caerem. Epp., loco citato, hoc in commodum populi prorsus faciendum esset.

(3) S. R. C., n. 3201, X.

3. Quoad ceteras res praeparandas, videantur quae dicta sunt lib. V, cap. IX, art. I, § 1.

4. In functione serventur omnia quae dicta sunt loco citato § 2; sed Vesperis absolutis, dempto ℣. *Requiem aeternam* et alio *Requiescant*, postquam Episcopus, prout ibidem dictum est, sederit aliquantum, si thronus in chori centro erit, secus in primo stallo chori (1), nudato capite assurget et confessionem faciet cum absolutione. Tum statim incipitur a psalmis, et incepto primo sedebit.

5. Cetera omnia dicentur per chorum et Hebdomadarium usque ad *Dominus vobiscum*, quod canetur per Episcopum cum oratione, post quam non adiiciet ℣℣. *Requiem* etc.: servatis caeremoniis quae descriptae sunt loco cit. § 2, n. 27, vel 29 et seqq.

6. Si vero Episcopus ad Completorium Officium facere nolit, omnia per Hebdomadarium fient, qui ad ℣. *Indulgentiam* etc. inclinabit se profunde versus Episcopum (2).

7. Ad Matutinum serventur quae dicta sunt loco cit. § 3 (3).

8. De Missa pontificali de requie, vel de assistentia Ordinarii ad ipsam, pontificalem vel canonicalem, actum est loco cit., articulis IV, V, VI et VII.

---

(1) Bauldry et Catalanus ita interpretantur locutionem Caerem. Epp., (lib. II, cap. IV, n. 1), ut verba *in suo loco*, *seu stallo*, non significent in suo throno vel in primo stallo chori, sed in suo loco, scilicet primo stallo.

(2) Caerem. Epp., lib. II, cap. IV, n. 4.

(3) Si Matutinum de mane habebitur, post conclusionem orationis, statim subsequente Missa, omittuntur ℣℣. *Requiem aeternam* etc.

CAPUT XXVI.

De ceteris festis principalibus in annum incidentibus

1. Praecedentibus capitulis innuimus quo ritu celebranda sint quaedam festa principalia. Speciali modo egimus de illis, quorum celebrationi adnectitur ritus specialis, ut ex. gr. de festo Purificationis B. V., de Hebdomada maiori, de festo SS. Corporis Christi etc. Supervacaneum esse existimamus, ulteriores addere instructiones pro ceteris festis primae et secundae classis, siquidem, si placeret illa celebrare solemniter, videmur consuluisse describendo diversos ritus pontificales pro Vesperis, Matutino et Missa.

2. Monebimus tantum, pro ecclesiis cathedralibus, quod quum Episcopus celebrat Missam pontificalem, debet etiam officium facere ritu praescripto in Vesperis praecedentibus. Quae tamen obligatio non respicit Vesperas secundas. A Caeremoniali tantum docemur, posse Episcopum id facere in quibusdam solemnitatibus: « Secundae Vesperae poterunt etiam per Episcopum celebrari, saltem in Dominica Resurrectionis et in die Nativitatis Domini nostri Iesu Christi, et in festo Sancti titularis ecclesiae et Patroni civitatis (lib. II, cap. I, n. 3) ».

3. Quandoquidem capitulo XVII libri et tit. huius, art. II, indicavimus, potestatem factam esse Episcopo donandi Benedictionem Papalem in die Resurrectionis Dominicae, et in altero ad libitum eligendo, praefinietur ab Episcopo dies, quo utetur hoc privilegio, ut innotescat fidelibus, quo modo ibidem innutum est.

4. Pertinebit etiam ad Episcopum statuere quibus festis secundae classis velit assistere Missae solemni. Si festum esset magnae religionis apud populum, posset assistere indutus pluviali, et pridie posset cantare Vesperas ritu descripto relativis locis libri V.

TITULUS II.

De functionibus pontificalibus extra cyclum liturgicum occurrentibus

CAPUT I.

De expositione aut repositione SS. Sacramenti in Oratione quadraginta horarum persoluta ab Episcopo

1. Quibusdam in ecclesiis, ad maiorem solemnitatem, solet expositio aut repositio SS. Sacramenti in Oratione quadraginta horarum celebrari ab Episcopo.

2. Missa celebrabitur semper a Presbytero. Functio tantum post Missam reservabitur Episcopo.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

3. In abaco praeparentur ea omnia, quae opus sunt in Missis solemnibus, ut notavimus respectivis locis libri II, addetur autem velum humerale album pro Episcopo, pulvinus in quo genua flectet, scotula cum candela, et liber pro recitandis precibus.

4. In sacristia, praeter paramenta pro Celebrante et Ministris, praeparabitur super illius altare pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur albo velo, et in latere uno mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra. Si Episcopus esset Ordinarius, praeparabitur etiam formale, et prope altare baculus pastoralis.

5. In media sacristia, super exiguo tapeto, praeparabitur sedes cameralis vel faldistorium.

6. Si color, qui in Missa requiritur, non erit albus, super alia mensa aderunt in promptu paramenta albi coloris pro Ministris, quae aderunt etiam, si Ministri essent alii ab illis, qui in Missa solemni ministrabunt.

7. In eadem sacristia in promptu erunt duo thuribula cum naviculis.

§ 2. *De functione.*

8. Episcopus, qui exsequi functionem supradictam debebit, aderit hora praestituta in sacristia, ne notabile temporis intervallum intersit inter Missam et functionem. Accedet ad sacristiam per portam privatam, etiamsi esset Episcopus Ordinarius: siquidem eius accessus per portam maiorem posset aliquod afferre impedimentum ritibus Missae solemnis, et multo magis si iam adesset expositum SS. Sacramentum. Excipietur in sacristia a quibusdam digniorum cleri, prout Episcopus erit Ordinarius vel extraneus; ibique immorabitur donec peractum erit Sacrum solemne. Aderunt etiam in sacristia clerici delecti ad inserviendum Episcopo.

9. Celebrans, peracto Sacro, genuflexionem in suppedaneo conficiet cum Ministris, quibuscum etiam descendet de altari. et in plano ante infimum gradum genuflexionem iterabunt utroque genu, et Celebrans et Ministri: hoc ipsum fiet ab acolythis, qui ad ultimum evangelium, candelabris ex abaco sumptis, procedent ante altare.

10. De choro discedent acolythi cum candelabris et Celebrans cum Ministris, qui caput bireto cooperient, quando erunt extra conspectum SS. Sacramenti.

11. Ubi ventum erit in sacristiam, fiet ab omnibus reverentia ad Episcopum. Acolythi deponent candelabra, quae tamen non exstinguent: Ministri comitabuntur Celebrantem ad locum ipsum, ubi induerunt paramenta, dimittent manipulos, salutabunt Celebrantem, accedent ad Episcopum, et reverentia facta ante ipsum, consistent a lateribus eius. Si tamen deberent paramenta immutare propter colorem, id exsequentur priusquam veniant ad Episcopum: Celebrans autem, adiuvante clerico aliquo, paramenta dimittet.

12. Si Ministri alii essent a Ministris Celebrantis, possent parari Ministri, deinde Episcopus sub finem Missae solemnis,

atque ita, reverso in sacristiam Celebrante, principium fieri posset reliquae functioni.

13. Quum ad Episcopum accesserint Ministri, in promptu erunt clerici deferentes paramenta episcopalia, quae in antecessum distribuentur eis a Caeremoniario, et unus post alium iunctim procedent ante Episcopum.

14. Episcopus dimittet mantelletum vel mozzetam, expedietur a cubiculario syrma vestis eius, et a Ministris ipsis parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris. Si erit in sua dioecesi, super pluviali imponetur ei formale a Diacono. Item Diaconus induet eum mitra pretiosa, ac si fuerit in sua dioecesi, tradetur ei a Subdiacono baculus pastoralis, quem sinistra accipiet. Ministri accipient a Caeremoniario biretum, quo caput cooperient, quum egressi fuerint e sacristia.

15. Sin autem Celebrans esset Archiepiscopus, et functionem celebraret in sua provincia, aderit Subdiaconus paratus alba tunicella, qui se sistet ante ipsum cum Cruce archiepiscopali, dum ei a Diacono imponetur mitra.

16. Episcopus assurget, et reverentiam faciet ante Crucem vel ad imaginem praecipuam sacristiae. Si tamen fuerit Archiepiscopus, reverentiam faciet ad Crucem archiepiscopalem. Ad ecclesiam autem procedetur ordine sequenti:

17. Si expositionis erit functio, anteibunt duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis. Duo acolythi cum candelabris. Clerus, si aderit, et incedent bini. Episcopus, medius inter Ministros sustinentes eius fimbrias pluvialis. Sequentur clericus a mitra et clericus caudatarius, qui extremitatem posteriorem eius vestis sustentabit.

18. Sin autem fuerit Metropolitanus, anteibunt duo thuriferarii cum thuribulis, si tamen functio erit expositionis; Crucifer indutus tunicella, qui gestabit Crucem archiepiscopalem inter acolythos; Canonici cathedralis, si qui erunt; Episcopus medius inter Ministros, sequentibus clerico a mitra et clerico caudatario. Reliquus clerus, si aderit, praecedet thuriferarios.

19. Ministri, ingressi in conspectum SS. Sacramenti, biretum dimittent ac tradent Caeremoniario. Diaconus autem tollet mitram et pileolum Episcopo, quando aderit prope ingressum presbyterii.

20. Si Episcopus erit Ordinarius, abstinebit a benedicendo adstantes dextera, respectu SS. Sacramenti.

21. Si expositionis erit functio, duo thuriferarii genuflexionem conficient utroque genu, et consistent versus cornu epistolae. Acolythi pariter genuflectent, ut supra, deinde se aggregabunt clerico, qui Crucem in processionem gestabit. Episcopus ante altare progressus, genuflexionem utroque genu faciet in pavimento ante gradum infimum, non utens pulvino; deinde assurget, et incensum sine benedictione immediate imponet in utrumque thuribulum, eique Diaconus ministrabit incensum et thuriferarii stantes successive praesentabunt thuribulum.

22. Interim ordinabitur processio, ut cap. IV, lib. II, art. III, n. 60 et seq.

23. Episcopus, incenso in thuribula iniecto, flectet genua in pulvino posito super gradum infimum, et accepto a Diacono thuribulo, SS. Sacramentum thurificabit.

24. Caeremoniarius imponet humeris Episcopi velum humerale, quod ei a Subdiacono alligabitur; Diaconus autem ascendet ad altare, accipiet Sacramentum, ipsumque tradet Episcopo, et reliqua peragentur, ut traditum est supra, loco citato.

25. Si fuerit Episcopus Ordinarius, ante baldachinum praeibit clericus, qui deferet baculum pastoralem. Si fuerit Metropolitanus in sua provincia, praeter baculum, curabitur, ut Crux deferatur immediate ante Canonicos, ac si deerunt Canonici, praeibit immediate ante Metropolitanum.

26. In processionis reditu ad altare, exponetur SS. Sacramentum, cantabitur *Tantum ergo*, Litaniae et preces, tum ordine superius innuto, redibitur in sacristiam.

27. In functione autem repositionis, Episcopus, progressus ante altare, genuflexionem utroque genu conficiet cum Ministris ante infimum gradum altaris in pavimento, tum flectet genua super pulvinum positum in medio gradu infimo, et incipientur cantari Litaniae.

28. Sub finem cantus Litaniarum, thuriferarii pergent in sacristiam ad accipienda thuribula.

29. Reliqua in functione peragentur ordine supra descripto, et citato loco libri II.

CAPUT II.

De processione cum SS. Sacramento in Dominica tertia cuiusque mensis

1. Usum vetustissimum, in ecclesiis cathedralibus et parochialibus receptum, celebrandi processionem cum SS. Sacramento in Dominica tertia cuiusque mensis, notavimus iam libro II, cap. V, art. I.

2. Instructiones pro functione ista persolvenda in ecclesiis cathedralibus non differunt ab illis, quae traditae sunt loco praedicto pro ceteris ecclesiis.

3. Fieri quandoque potest, ut Episcopus assistat Missae solemni, deinde intersit etiam processioni. Hoc in casu, quaedam brevia documenta sunt tradenda.

4. In Missa consecrabitur s. Hostia in processionem gestanda.

5. Episcopus cappa indutus non sedebit post communionem, et stabit etiam quando, peracto Sacro, Celebrans induetur pluviali.

6. Celebrans postquam indutus erit pluviali, procedet cum Ministris ante altare, genuflexionem duplicem ante SS. Sacramentum cum ipsis conficiet, et super infimum gradum in latere epistolae flectent genua.

7. Interim versus latus evangelii praeparabitur pro Episcopo faldistorium vel genuflexorium, apud quod genibus flexis adstabit cappellanus eius habitu talari sine superpelliceo, qui sustinebit intorticium ardens, quod ipsi traditum erit a clerico sub exitum Missae.

8. Dum Celebrans, ut supra, ad altare procedet, uterque thuriferarius ascendet ad thronum, et Episcopus stans adhuc imponet incensum in utrumque thuribulum, sine benedictione. Presbyter assistens, conscenso throno a latere, incensum Episcopo sine osculis ministrabit.

9. Episcopus, praeeunte Presbytero assistente, et comitantibus Diaconis assistentibus, descendet de throno, veniet ante altare, genuflexionem duplicem in pavimento faciet,

non adhibito pulvino, assurget, genuflectet in pulvino super medium gradum infimum praeparato, et SS. Sacramentum incensabit thuribulo, quod ei porriget Presbyter assistens.

10. Thuribulo restituto, assurget Episcopus, iterabit genuflexionem, ut supra, et veniet ad faldistorium seu genuflexorium sibi praeparatum versus latus evangelii, et in illo genuflectet.

11. Interea clericus unus amovebit a medio gradu pulvinum, quo usus erit Episcopus, Diaconus autem vel Caeremoniarius velum humerale imponet humeris Celebrantis.

12. Genuflexo Episcopo, Presbyter assistens et Diaconi assistentes secedent inter Canonicos ad locum suum, et accipient intorticium vel candelam in processionem gestandam.

13. Item genuflexo Episcopo, Celebrans cum Ministris procedent ante altare, et flectent genua in medio gradu infimo. Diaconus ascendet ad altare, accipiet SS. Sacramentum, ut ibidem descriptum est, et processionis principium fiet.

14. Episcopus in processionem incedet solus post Celebrantem, et intorticium ardens manu dextera sustinebit. Eum comitabitur Caeremoniarius, et sequentur sui familiares nobiles.

15. In processionis reditu ad altare, collocabitur faldistorium in medio ante altare, ibique genua flectet Episcopus. Revenient ad assistentiam praestandam Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui clerico alicui tradent intorticium seu candelam, quam gestaverint in processionem.

16. Celebrans, postquam Diaconus Sacramentum super altare reposuerit, assurget, et cum Ministris veniet ad genua flectenda in latus epistolae, ne tergum vertat Episcopo.

17. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, incensum imponet in thuribulum, accedet ad altare, genua submittet in gradu infimo, et SS. Sacramentum thurificabit.

18. Presbyter assistens ministrabit Episcopo incensum ac thuribulum, deinde ad locum suum se recipiet.

19. Benedictione donata, et reposito SS. Sacramento, Episcopus de ecclesia discedet, associatus a clero: tum Celebrans cum Ministris, praecedentibus acolythis cum candelabris, revertetur in sacristiam.

20. Si Ordinarius erit Metropolitanus, in processionem deferetur Crux ecclesiae ante clerum, et Crux archiepiscopalis remanebit apud altare, nec gestabitur ante Metropoli-

tanum, qui immediate post Celebrantem comitabitur SS. Sacramentum.

21. Sin autem Episcopus assistet Missae solemni paratus pluviali, peracto Sacro, Celebrans cum Ministris discedent de altari, et redibunt in sacristiam.

22. Cum initium processionis faciendum erit, Diaconus primus mitram reponet Episcopo, qui stans imponet sine benedictione in utrumque thuribulum incensum, quod ipsi ministrabit Presbyter assistens. Deinde accepto sinistra baculo, praeeunte Presbytero assistente, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, descendet de throno, non benedicet clerum, et procedet ante altare, ubi dimittet baculum, et secundus Diaconus tollet ei mitram, primus Diaconus pileolum.

23. Episcopus, ante altare progressus, genuflexionem duplicem in pavimento faciet, non adhibito pulvino, tum assurget, genuflectet super pulvinum positum in medio gradu infimo, ac thuribulo accepto a Presbytero assistente, thurificabit SS. Sacramentum.

24. Interim a clerico aliquo imponetur primo Diacono stola diaconalis supra cappam, vel supra insigne chorale, cuius usu gaudebit (1).

25. Presbyter assistens, postquam ab Episcopo receperit thuribulum, se recipiet ad locum suum inter Canonicos; Caeremoniarius autem imponet humeris Episcopi velum humerale albi coloris, quod ipsi a secundo Diacono assistente ante pectus alligabitur.

26. Diaconus primus assistens ascendet in suppedaneum, SS. Sacramentum cum debitis genuflexionibus accipiet, deinde tradet Episcopo. Cantores incipient cantum hymni *Pange, lingua*, et processionis initium fiet.

27. Idem Diaconus primus, SS. Sacramento tradito Episcopo, sibi detrahet stolam, quae adhibebitur in reditu processionis, et cum Diacono secundo operam dabit assistendo Episcopo.

28. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, deferetur Crux archiepiscopalis ante Canonicos tantum a crucifero superpel-

---

(1) Cum sit contra generales regulas, stolam adhibere super choralem habitum, melius putamus etiam hoc in casu abstinere, et vel Diaconi in casu uti possent superpelliceo, vel alius posset accedere superpelliceo et stola indutus.

liceo induto, adstantibus ipsi a lateribus duobus acolythis candelabra gestantibus.

29. In processionis reditu ad altare, Diaconus primus sibi rursus imponet stolam diaconalem, recipiet ab Episcopo SS. Sacramentum, et reponet ipsum super altare.

30. Postremo benedictionem Episcopus impertietur, et post ipsam redibit in thronum, ubi sacras vestes dimittet, vel recedet in sacristiam ad dimittendas vestes sacras, et a clero ad suam residentiam associabitur.

CAPUT III.

De anniversariis electionis et consecrationis Episcopi

1. Singulis annis, in diebus electionis et consecrationis proprii Episcopi, in ecclesia cathedrali, post Nonam, a Dignitate aut Canonico aliquo, vel etiam ab Episcopo ipso cantabitur Missa solemnis huius commemorationis (1), quae in Missali recensetur inter Missas votivas cum titulo: « In anniversario electionis seu consecrationis Episcopi ». Celebrabitur cum paramentis albi coloris, cum *Gloria* et *Credo* cumque unica oratione, ut convenit Missis votivis solemnibus.

2. Episcopus, nisi ipsemet Missam celebrabit, assistet paratus pluviali, vel saltem indutus cappa. Advertetur, ut in oratione nominetur ecclesia, cui praesidet.

3. Si unus ex hisce diebus incideret in diem feriatum, quo scilicet non liceat Missam votivam solemnem celebrare (2), adiungetur oratio pro Episcopo in Missa solemni, addendo commemorationem primae orationi Missae sub unica conclusione.

4. In omnibus collegiatis cantabitur, ut supra, Missa, et in omnibus ecclesiis dioecesis, comprehensis Regularium ecclesiis, recitabitur praedictis diebus oratio pro Episcopo, post orationes omnes a rubrica praescriptas.

---

(1) Haec Missa est praeceptiva in cathedrali et collegiatis dioecesis, accedente mandato Episcopi (S. R. C., n. 3078, I).

(2) « Haec Missa, non solum diebus dominicis festivisque prohibita est, sed etiam omnibus festis I et II classis, et in Missa conventuali, in duplicibus I classis, de anniversario nihil fit: addi vero debet in duplicibus II classis commemoratio anniversarii sub unica conclusione: haec Missa prohibita est etiam diebus non festivis, sed duplicia excludentibus; et quando in Missis excluditur quaecumque collecta, in Missis lectis etiam commemoratio anniversarii omitti debet (S. R. C., n. 3575, IV, V, VI, VII; et 3764, II). Quando accidentaliter impeditur festo duplici I classis, omittendum est (S. R. C., n. 3762, I); sin vero quotannis impeditur festo duplici I classis, reponi debet sequenti die (S. R. C., ibid. II, et n. 3792, II) ».

5. Quibus diebus occurrit duplex aliquod primae classis, omittetur supradicta oratio in Missis privatis, et in diebus de Officio duplici secundae classis recitabitur sub unica conclusione cum oratione prima.

6. Si Episcopus translatus erit ab una in alteram dioecesim, loco diei electionis cantabitur Missa, et respective recitabitur collecta, in die translationis.

7. Illud postremo notandum, quod dies anniversarius electionis aut translationis ille quidem est, in quo Episcopus electus fuit aut translatus a Summo Pontifice in Consistorio ad Ecclesiam illam, cui praesidet actualiter (1).

---

(1) « Anniversarium electionis seu translationis Episcopi, ad effectum Missae seu collectae respondentis, iuxta Caerem. Epp. lib. II, cap. XXV, quoad Episcopos in Consistorio electos seu translatos, computandum est a die publicationis consistorialis; quoad ceteros vero Episcopos antea electos seu translatos, in posterum non a die enunciationis in Consistorio, sed a die expeditionis Decretorum seu Litterarum apostolicarum ad electionem seu translationem pertinentium computandum est; tandem dies anniversarius electionis seu translationis Episcopi Coadiutoris cum futura successione, relate ad Missam ipsam seu collectam, cessante Coadiuti munere, et adveniente Coadiutoris successione, item a die expeditionis Decretorum seu Litterarum apostolicarum, quibus nominatus fuit Coadiutor cum futura successione, computandus est (S. R. C., n. 4254). Si sedes cathedralis ad archiepiscopalem evehitur, et qui Episcopus erat evehitur ad dignitatem archiepiscopalem, celebrandum est anniversarium electionis ad archiepiscopatum (S. R. C., n. 4258) ».

CAPUT IV.

De anniversario Episcopi praedecessoris

1. Celebrandum ab Episcopo est anniversarium in suffragium animae Antecessoris sui, qui decessit regens Ecclesiam illam, quamvis ante ipsum in ea sede fuerit et alter Episcopus, ad aliam sedem translatus.

2. Post Nonam, a Dignitate vel a Canonico aliquo cantabitur Missa solemnis de requie, cui assistet Episcopus cappa indutus.

3. Post Missam, profecto de altari Celebrante, Episcopus parabitur pluviali, et peraget absolutionem super pannum nigrum, vel super tumulum, positum ante thronum in presbyterio.

4. In functione ista observabitur ritus, quem superius descripsimus in cap. IX, art. VII et VIII, libri V.

5. Monemus id tantum, quod in hoc anniversario locus non est funebri laudationi.

CAPUT V.

De anniversario Episcoporum et Canonicorum omnium defunctorum

1. In uno ex diebus octavarii defunctorum, celebrabitur anniversarium in suffragium Episcoporum omnium defunctorum. Missa celebrabitur a Dignitate aut a Canonico aliquo, et assistet Episcopus, qui post Missam peraget, ut supra notatum est, absolutionem.

2. Alio die celebrabitur anniversarium pro Canonicis omnibus defunctis cathedralis. Missa cantabitur a Canonico, et aequum esset, ut Episcopus Missae assisteret indutus cappa. Absolutio persolvetur ab eodem Celebrante, praesente Episcopo, ritu statuto superius, cap. IX, art. V, libri V.

MARTINUCCI PIUS
APOSTOLICIS CAEREMONIIS PRAEFECTUS

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM

IN LIBROS OCTO DIGESTUM

EDITIO TERTIA
QUAM SECUNDUM NOVISSIMAS AP. SEDIS CONSTITUTIONES
ET SS. RITUUM CONGREGATIONIS DECRETA

I. B. M. MENGHINI
APOSTOLICARUM CAEREMONIARUM MAGISTER
emendavit et auxit

PARS ALTERA
pro Episcopis aliisque pontificalium privilegiis insignitis

VOL. II.

RATISBONAE - ROMÆ - NEO EBORACI
FRIDERICUS PUSTET
Pontificius Bibliopola
1915

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi O. P., S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

† Ioseph Ceppetelli, Patr. Constantinop., Vicesgerens.

OFFICINA POLIGRAFICA EDITRICE EDUARDO MANNA — PIAZZA PIGNA, 53 — ROMA.

INDEX

LIBER VII.

De Sacramentis et Sacramentalibus, ritu pontificali.

TITULUS I.

De Sacramentis.

CAPUT I. De Baptismo . . . . . Pag. 1

Articulus I. De Baptismo ab Episcopo infantibus conferendo . . 1

1. Animadversiones praeviae, 1. — 2. De iis quae sunt praeparanda, 1. — 3. De functione 3

Articulus II. De Baptismo adulti ab Episcopo conferendo . . 9

1. De iis quae sunt praeparanda, 9. — 2. De functione . 11

CAPUT II. De Sacramento Confirmationis ab Episcopo solemniter conferendo 24

CAPUT III. De sacra Ordinatione 30

Articulus I. Ordinatio generalis habita privatim 30

1. De rebus praeparandis, 30. — 2. In functione. . . 32

Articulus II. De Ordinatione generali ab Episcopo Ordinario in cathedrali solemniter celebrata 57

1. Animadversiones praeviae, 57. — 2. De rebus praeparandis, 58. — 3. De functione 61

Articulus III. De sacra Ordinatione extra tempora 96

CAPUT IV. De consecratione Episcopi 97

Articulus I. De consecratione Episcopi privatim persolvenda . . 97

1. Animadversiones praeviae, 97. — 2. De rebus praeparandis, 99. — 3. In functione 102

Articulus II. De consecratione Electi in Episcopum ab altero Episcopo in sua cathedrali solemniter exsequenda 123

1. Animadversiones, 123. — 2. De rebus praeparandis, 123. — 3. De functione 127

Articulus III. De plurium Episcoporum consecratione . Pag. 149
1. Animadversiones, 149. — 2. De rebus praeparandis, 149. — 3. De functione 150
Articulus IV. De s. Pallii traditione Electo Archiepiscopo . . 158
1. Animadversiones, 158. — 2. De rebus praeparandis, 158. — 3. De functione 160
Caput V. De Sacramento Matrimonii coram Episcopo celebrando cum benedictione nuptiarum. 164
1. De rebus praeparandis, 164. — 2. De functione . . 165

TITULUS II.

De Sacramentalibus.

Caput I. De benedictione Abbatis . . . . . Pag. 170
Articulus I. De benedictione Abbatis privatim persolvenda . . 170
1. Animadversiones praeviae, 170. — 2. De rebus praeparandis, 171. — 3. De functione 173
Articulus II. De benedictione Abbatis ab Episcopo Ordinario solemniter persolvenda 187
1. De rebus praeparandis, 187. — 2. De functione . . 191
Articulus III. De benedictione plurium Abbatum 210
1. Animadversiones praeviae, 210. — 2. De rebus praeparandis, 210. — 3. De functione 211
Caput II. De impositione primi lapidis novae ecclesiae ab Episcopo persolvenda 217
1. Animadversiones praeviae, 217. — 2. De rebus praeparandis, 218. — 3. In functione 219
Caput III. De ecclesiae dedicatione seu consecratione 226
1. Animadversiones praeviae, 226. — 2. De rebus praeparandis pro repositione ss. Reliquiarum pridie vespere facienda, 228. — 3. De rebus praeparandis pro consecratione, 230. — 4. De expositione ss. Reliquiarum pridie vespere, 234. — 5. De dedicatione 235
Caput IV. De consecratione altaris fixi seu stabilis absque ecclesiae dedicatione 262
Articulus I. De consecratione altaris fixi seu stabilis. . . . 262
1. Animadversiones praeviae, 262. — 2. De iis quae sunt praeparanda, 263. — 3. De functione. 266
Articulus II. De consecratione plurium altarium stabilium . . 283
1. Animadversiones praeviae, 283. — 2. De rebus praeparandis, 284. — 3. De functione 286
Articulus III. De consecratione altaris, cuius sepulcrum Reliquiarum est in medio cavitatis seu summitatis stipitis . . . 305
1. De rebus praeparandis, 305. — 2. In functione consecrationis 307

Articulus IV. Ritus et formula brevior in consecratione altarium exsecratorum . . . . . Pag. 312
Caput V. De consecratione altaris portatilis 314
Articulus I. De consecratione unius altaris portatilis. . . . 314
1. Animadversiones praeviae, 314. — 2. De rebus praeparandis, 316. — 3. De functione 317
Articulus II. De consecratione plurium altarium portatilium . 321
1. De rebus praeparandis, 321. — 2. De functione . . 323
Caput VI. De benedictione coemeterii ab Episcopo persolvenda . . 329
1. Animadversiones praeviae, 329. — 2. De rebus praeparandis, 330. — 3. De functione 331
Caput VII. De reconciliatione ecclesiae et coemeterii ab Episcopo persolvenda 335
Articulus I. De reconciliatione ecclesiae cum vel sine coemeterio. 335
1. Animadversiones praeviae, 335. — 2. De rebus praeparandis, 336. — 3. De functione 337
Articulus II. De reconciliatione solius coemeterii ab Episcopo persolvenda 341
1. De rebus praeparandis, 341. — 2. De functione . . 342
Caput VIII. De benedictione campanae 344
Articulus I. De benedictione campanae, ritu solemni. . . . 344
1. Animadversiones praeviae, 344. — 2. De rebus praeparandis, 344. — 3. De functione 345
Articulus II. De benedictione plurium campanarum, ritu solemni . 349
Articulus III. De benedictione campanae, ritu simplici . . . 350
Caput IX. De coronatione imaginis B. Mariae V. 352
1. Animadversiones, 352. — 2. De rebus praeparandis, 353. — 3. In functione 353

APPENDIX I

AD LIBRUM SEPTIMUM.

Caput I. De Visitatione dioecesis . . . . . Pag. 357
Articulus I. Ritus in s. Visitatione servandus 357
1. Animadversiones praeviae, 357. — 2. De iis quae sunt praeparanda, 358. — 3. De functione in cathedrali, 360. — 4. De functione in dioecesi 371
Articulus II. Brevis methodus sacrae Visitationis 371
Pars I. Visitatio localis et realis, 371. — Pars II. Visitatio personalis, 377. — Pars III. De seminarii visitatione . . 383
Caput II. De Synodo dioecesana 386
Articulus I. De dispositionibus in antecessum Synodi capiendis . 386
Articulus II. De prima sessione 393

Articulus III. Continuatio sessionis primae . . . . . Pag. 411
1. De rebus praeparandis, 411. — 2. De functione . . . 411
Articulus IV. De secunda sessione 415
1. De rebus praeparandis, 415. — 2. De functione . . . 415
Articulus V. De tertia sessione 419
Caput III. De obitu et exsequiis Episcopi 422
Caput IV. De supplicationibus pro novo Episcopo eligendo . . . 432

APPENDIX II

AD LIBRUM SEPTIMUM.

Caput I. De Episcopo coadiutore, suffraganeo et auxiliari . Pag. 433
Caput II. De Episcopo administratore 437
Caput III. De Metropolitano et de Concilio provinciali 439
Articulus I. De Metropolitano. 439
Articulus II. De Concilio provinciali 441
1. De agendis antequam Concilium inchoetur, 441. — 2. De solemnibus exsequiis pro cunctis Episcopis defunctis comprovincialibus, 450. — 3. De inchoatione Concilii ac prima sessione, 451. — 4. De secunda sessione, 475. — 5. Sessionis secundae post Vesperas continuatio, 486. — 6. De tertia sessione, 492. — 7. Continuatio sessionis ultimae post Vesperas ad Concilium dimittendum 492

APPENDIX III

AD LIBRUM SEPTIMUM.

Caput I. De E.mis ac R.mis S. R. E. Cardinalibus generaliter Pag. 499
Caput II. De sacris functionibus quas Romae celebrant 508
Articulus I. De possessione ad ecclesiam titularem vel diaconiam. 508
1. De possessione solemniter capienda, 508. — 2. De possessione privata, 511. — 3. De possessione per Procuratorem 511
Articulus II. De ordinum regularium possessione 512
Articulus III. De confraternitatum possessione 515
Articulus IV. De functionibus peragendis in ecclesia titulari vel diaconali vel protectoriae 516
1. De functionibus in Titulis, 516. — 2. De functionibus in Diaconiis, 517. — 3. De functionibus in Protectoriis, 518. — 4. De processionibus 518
Caput III. De Missa solemni ab E.mis D.nis Cardinalibus extra Urbem celebranda 519
Caput IV. De E.mi D.ni Cardinalis Missae solemni assistentia . . 521
Caput V. De consecratione Episcopi, si Consecrans vel Consecrandus vel uterque sit Cardinalis 524
Articulus I. Animadvertenda, si Consecrans esset Cardinalis, Consecrandus autem Praesul 524

Articulus II. Animadvertenda, si Consecrans et Consecrandus essent ambo Cardinales . . . . . Pag. 526
Articulus III. Animadvertenda, si Consecrans esset Praesul, Consecrandus vero Cardinalis 528
Caput VI. De Concilio provinciali, si Archiepiscopus vel Episcopus aliquis sit Cardinalis 531
Articulus I. De variationibus, si Metropolitanus insignitus sit dignitate cardinalitia 531
Articulus II. De variationibus, si praeter Cardinalem metropolitanum adsit alter Episcopus suffraganeus, insignitus et ipse dignitate cardinalitia 532
Articulus III. De variationibus, si Cardinalis suffraganeus adsit, et Metropolitanus sit Praelatus 537

LIBER VIII.

De functionibus pontificalibus ab Episcopo extraneo celebrandis.

Caput I. De accessu Episcopi ad ecclesiam . . . . . Pag. 545
Caput II. De Vesperis pontificalibus 547
1. De rebus praeparandis, 547. — 2. De functione . . 548
Caput III. De Missa pontificali in festis et feriis 566
Articulus I. De Missa pontificali diebus festis 566
1. De rebus praeparandis, 566. — 2. De functione . . 567
Articulus II. De variationibus, quae occurrunt si Episcopus paramenta induet in sacristia 589
Articulus III. De Missa pontificali diebus ferialibus 595
Articulus IV. De communione cleri in Missa solemni episcopali . 596
Articulus V. De Missa pontificali pro defunctis cum ritu absolutionis 598
1. De rebus praeparandis, 598. — 2. De functione, 599. — 3. De ritu absolutionis minus solemni, 613. — 4. De ritu absolutionis solemniori 615
Caput IV. De festo Purificationis B. Mariae Virginis 620
1. De rebus praeparandis, 620. — 2. De functione . . 621
Caput V. De feria IV Cinerum 627
1. De rebus praeparandis, 627. — 2. De functione . . 628
Caput VI. De Dominica Palmarum 632
1. De rebus praeparandis, 632. — 2. De functione . . 633
Caput VII. De feria V in Coena Domini 642
1. De rebus praeparandis, 642. — 2. De functione . . 643
Caput VIII. De feria VI in Parasceve 646
1. De rebus praeparandis, 646. — 2. De functione . . 647

Caput IX. De Sabbato sancto. . . . . Pag. 664
1. De rebus praeparandis, 664. — 2. De functione . . 666
Caput X. De Sabbato Pentecostes 682
1. De rebus praeparandis, 682. — 2. De functione . . 684

APPENDIX I

AD LIBRUM OCTAVUM.

Caput I. De Praelatis inferioribus . . . . . Pag. 692
Caput II. De Protonotariis apostolicis 698
Articulus I. De Protonotariis apostolicis de numero Participantium 698
Articulus II. De Protonotariis apostolicis supranumerariis . . 700
Articulus III. De Protonotariis apostolicis « ad instar » . . . 704
Articulus IV. De Protonotariis apostolicis titularibus seu honorariis. 705
Caput III. De ceteris Praelatis romanae Curiae. 708
Articulus I. De Collegiis praelatitiis et Praelatis Urbanis. . . . 708
Articulus II. De ceteris Summi Pontificis familiaribus ecclesiasticis. 709
Caput IV. De Dignitatibus, Canonicis et aliis, qui nonnullis privilegiis Praelatorum propriis fruuntur 711

APPENDIX II

AD LIBRUM OCTAVUM.

Caput I. De Canonicis speciali privilegio non insignitis . . Pag. 716
Caput II. De Vicariis 719
Articulus I. De Vicario generali 719
Articulus II. De Vicario apostolico 720
Articulus III. De Vicario capitulari 721
Articulus IV. De Vicariis foraneis. 722

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM

LIBER VII.
De Sacramentis et Sacramentalibus, ritu pontificali.

CAPUT I.
De Baptismo

Articulus I.

De Baptismo ab Episcopo infantibus conferendo.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Baptismum solemniter infantibus administrandum reservatur Episcopo in Sabbato Sancto et Sabbato Pentecostes, si Officia dierum illorum celebrabit.

2. Fieri quandoque potest, ut Sacramentum istud conferendum ab Episcopo sit etiam extra utrumque supra nominatum diem: quocirca trademus instructiones de ritu in tali circumstantia observando.

3. Baptismum administrandum esset in ecclesia parochiali, ad hanc rem instructa fonte baptismali. Non semper tamen, propter circumstantias, id in praxi fieri poterit. Quapropter in describendo ritu rationem habebimus utriusque casus.

§ 2. *De iis quae sunt praeparanda.*

4. Ante altare SS. Sacramenti ponetur genuflexorium cum strato et pulvinis eius coloris, qui praescriptus est cap. IV libri V.

5. Ardebunt sex cerei in candelabris maioribus, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu de ipsa.

6. Ad altare maius, sive aliud altare prope quod Episcopus parabitur vestibus sacris, praeter sex candelabra cum cereis et Crucem candelabris similem, ponetur pallium albi coloris, cui superponetur alterum violaceum, tollendum functionis tempore, ut inferius docebitur. Gradus altaris cooperientur tapeto.

7. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet, pluviale coloris violacei cum stola simili, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae paramenta contegentur velo sericeo coloris violacei: prope paramenta ponetur formale simplex in lance, et in latere evangelii mitra auriphrygiata (1).

8. Prope altare aderit baculus pastoralis.

9. Super abacum alba tobalea contectum praeparabitur urceus, pelvis ac mantilia seu manutergia duo in lance, candelabra duo cum candelis pro acolythis, Rituale aut Pontificale (pars IV), scotula cum candela, pelvicula cum sale benedicendo, et nomina baptizandi charactere maiori scripta in chartae plagula.

10. Prope abacum, vel alio loco, praeparata aderit Crux hastilis.

11. Loco solito, videlicet in latere epistolae, ante gradus altaris, faldistorium cum veste albi coloris, cui superposita erit altera coloris violacei.

12. In medio gradus infimi altaris ponetur pulvinus, in quo genuflectet Episcopus.

13. Aperietur fons baptismalis, et ante ipsum sternetur tapetum satis longum, quod extendatur etiam extra septa seu balaustrium baptisterii; poterunt etiam sterni duo, videlicet, unum ante fontem, alterum ante ingressum seu cancellos baptisterii.

14. In sacello fontis, vel extra ipsum, iuxta loci amplitudinem, praeparabitur abacus contectus alba tobalea, in quo disponentur haec: formale pretiosum in lance, pluviale albi

---

(1) Interdum pro exorcismis, qui Baptismum praecedunt, vidi mitram simplicem lineam albi coloris adhiberi. A Caeremoniali (lib. I, cap. XVII, n. 4), sequens regula generalis statuitur: « Simplici mitra utitur Episcopus feria VI in Parasceve, et in Officiis et Missis Defunctorum ». A.

coloris cum stola simili, urceus cum pelvi, mantilia seu manutergia duo in pelvicula, aliquantulum medullae panis et mali medici in lance, vascula s. Chrismatis et Olei sacri catechumenorum in lance, cum aliquantulo gossypio soluto, cochleare ad effundendam Aquam baptismalem, si Baptismum administretur per infusionem, candela tradenda baptizato, vestis candida imponenda baptizato, et aliquot manutergia, quibus abstergatur caput baptizati.

15. Ad portam ecclesiae, in parte interiori, praeparabitur tapetum, explicandum postquam Episcopus in ecclesiam ingressus erit.

16. Sin autem ecclesia fonte baptismali carebit, conferetur Baptisma ad altare maius, et in abaco praeparabuntur quae superius enumerata sunt, disponenda in fonte, quibus adiungetur Aqua baptismalis in ampulla, gremiale lineum cum lemniscis pro Episcopo, et pelvis maior, qua recipiatur Aqua baptismalis, quae defluet de capite baptizati. Notandum, quod Aqua baptismalis haurienda est de fonte ecclesiae cathedralis, seu matricis, vel paroeciae baptizandi, secundum speciales cuiuscumque dioecesis ordinationes.

17. Extra balaustrium, sive in ingressu externo presbyterii supradicti altaris maioris extendetur tapetum, in quo statuetur faldistorium propter actiones praescriptas extra baptisterium peragendas.

18. In sacristia vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et superpellicea pro inservientibus.

§ 3. *De functione*

19. Hora praestituta, convenient in sacristiam clerici, qui assistere debebunt functioni, octo numero, et induent superpelliceum, itemque cappellani seu Presbyteri, quorum officium assistere Episcopo.

20. Episcopus, si fuerit Ordinarius, excipietur a clero in limine ecclesiae, et Superior ecclesiae ipsius porriget ei aspersorium, quo asperget se ipsum et adstantes.

21. Patrinus et matrina cum baptizando morabuntur extra ecclesiam.

22. Episcopus visitabit altare SS. Sacramenti, sequente clero: procedet inde ad altare maius, sive ad altare in quo peragetur functio, genuflectet in pulvino praeparato in medio gradu infimo, ac brevi tempore orabit.

23. Assurget de oratione, reverebitur Crucem, et sessum accedet ad faldistorium, adstantibus ei a lateribus cappellanis duobus superpelliceo indutis.

24. Distribuentur clericis paramenta episcopalia, et curabitur ab aliquo, ut praesto sint ad portam ecclesiae patrinus, matrina et baptizandus.

25. Episcopus mozzetam dimittet, ac retinens biretum in capite lavabit manus, eique lotionem ministrabunt sui familiares nobiles, et defectu illorum supplebunt clerici duo.

26. Episcopus, dimisso bireto, a cappellanis suis induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, deinde stola et pluviali violaceo, cui apponetur formale. A cappellano primo imponetur eius capiti mitra auriphrygiata, et baculum sinistra accipiet.

27. Dum parabitur Episcopus, clerici tres designati accipient Crucem cum candelabris, ardentibus cereis, et consistent prope ingressum presbyterii.

28. Episcopus, postquam erit paratus, veniet ante altare, salutabit Crucem, et proficiscetur ad portam ecclesiae.

29. Praeibit Crux, media inter acolythos, sequetur clerus, si aderit, et inter clericos unus ipsorum deferet lancem cum sale et manutergium, deinde Episcopus medius inter duos cappellanos, sequentibus clericis a mitra et a baculo, reliquisque duobus a libro et scotula, quorum alter Rituale seu Pontificale, alter scotulam portabit, postremo familiaribus eius nobilibus, si aderunt.

30. Unus vel duo clerici transferent faldistorium ad portam ecclesiae, nisi aderit iam alterum praeparatum in limine ipso, et dabitur opera, ut de altari tollatur pallium violaceum, relicto altero albi coloris.

31. Clerus, quum in limen ecclesiae pervenerit, disponetur in duplicem ordinem. Crux cum candelabris consistet a sinistra portae, advertendo ut stet ferme e regione Episcopi, clericus salem deferens se sistet prope dexteram faldistorii; a sinistris faldistorii duo clerici cum libro et scotula, post faldistorium reliqui duo a mitra et baculo: Episcopus faldistorio sedebit, adstantibus ei a lateribus cappellanis duobus (1).

32. Patrinus et matrina cum obstetrice, quae ulnis sustinebit infantem eumque praesentabit Episcopo, immorabuntur extra portam ecclesiae.

---

(1) Vide adnotationem ad n. 5, art. I, cap. I ac tit. I, lib. IV appositam, cuius initium *Non erit supervacaneum* etc. A.

33. Episcopus, faldistorio sedens, proferens nomina, quibus placebit vocari baptizandum, interrogabit eum, dicens: *N.*, *quid petis ab Ecclesia Dei?* Patrinus, aut matrina respondet *Fidem.* Subiiciet Episcopus: *Fides quid tibi praestat?* Et patrinus aut matrina: *Vitam aeternam.* Rursus Episcopus: *Si igitur vis ad vitam ingredi* etc. usque ad verba *sicut te ipsum* inclusive.

34. Episcopus assurget, ac leviter halitabit versus faciem baptizandi, dicens *Exi ab eo* etc. Sedebit dein, et dicens *Accipe signum Crucis* etc., signum Crucis in fronte eiusdem baptizandi pollice dextro efficiet ad verba *tam in fronte*, et alterum in pectore ad verba *quam in corde.*

35. Cappellanus primus mitram exuet Episcopo, qui assurget et recitabit orationem *Oremus. Preces nostras* etc. In oratione ista, in sequentibus et in interrogationibus, ubi litera N. signata est charactere rubro aut cursivo, proferenda sunt nomina baptizandi (1). Post orationem praedictam, Episcopus manum extensam imponet capiti infantis, et recitabit orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

36. Accedet ad Episcopum clericus deferens lancem salis. A cappellano primo reponetur mitra Episcopo, qui stans recitabit exorcismum super salem. Post illa verba *ad effugandum inimicum*, tolletur ab eodem cappellano mitra Episcopo, qui prosequetur precationem super salem *Proinde rogamus* etc.

37. Si sal benedictus fuerit, omittetur quod numero praecedenti praescriptum est.

38. Sale benedicto, vel omissa eius benedictione, si iam fuerit benedictus, Episcopus sedebit faldistorio, et mitra iterum cooperietur; accipiet indice et pollice dexterae manus aliquot grana salis, iniiciet illa in os infantis, dicens *N.*, *accipe salem* etc., absterget digitos mantili seu manutergio, ac dicet *Pax tibi;* patrinus autem respondebit *Et cum spiritu tuo.*

39. Episcopus, dimissa mitra, assurget, ac recitabit alteram orationem: *Oremus. Deus patrum nostrorum* etc. Absoluta oratione, resumet mitram, et stans subiunget exorcismum *Exorcizo te*, *immunde spiritus* etc., deinde alterum *Ergo*, *maledicte diabole* etc., atque advertet, ut signum Crucis pollice

---

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 7, art. I, cap. I ac tit. I, lib. IV, quae incipit *Si plura nomina.* A.

efficiat in fronte infantis *Et hoc signum* etc., ut iam superius traditum est. Postea nudabitur mitra, imponet dexteram capiti infantis, et pergens sustinere versus eum manum eandem protensam, recitabit orationem *Oremus. Aeternam ac iustissimam* etc.

40. Post orationem, faldistorio sedebit Episcopus, eique reponetur mitra, assurget, extremitatem sinistram stolae imponet capiti infantis, ac dicet *N.*, *ingredere in templum Dei* etc. Patrinus dextera accipiet partem sinistram stolae, et ingredietur in ecclesiam una cum Episcopo, incedens a sinistris eius, cum obstetrice, quae gestabit infantem.

41. Unus vel duo clerici transferent faldistorium extra cancellos baptisterii, nisi alterum aderit ibi iam praeparatum.

42. Episcopus, in ecclesiam ingressus, nudabitur mitra, baculum sinistra accipiet, ac recitans cum patrino *Credo in Deum* etc. *Pater noster* etc., accedet ad baptisterium, praecedente Cruce et clero, eodem ordine, quem statuimus observandum in accessu de altari ad portam. Si antequam deveniatur ad baptisterium completa erit recitatio *Credo* et *Pater noster*, Episcopus rursus cooperietur mitra. *Credo* et *Pater noster* ab Episcopo recitabitur latine: patrinus autem poterit ea recitare patrio idiomate, si latino sermone dicere esset ei difficile.

43. Episcopus, ante cancellos fontis progressus, antequam eo ingrediatur, subsistet, et dimisso baculo, ac resumpta mitra, humeris ad fontem conversis, et ante se habens infantem cum patrino, recitabit exorcismum *Exorcizo te, omnis immunde spiritus* etc.

44. Clericus, qui sustinebat lancem cum sale, deponet eam super abacum, et secum retinens mantile seu manutergium, accipiet vasculum Olei sacri catechumenorum in lance, et aliquantulum gossypii, redibit ad Episcopum, et prope dexteram eius consistet. Praesto erunt etiam clerici recepturi paramenta violacea, et altera subministraturi albi coloris.

45. Post exorcismum, Episcopus sedebit faldistorio, et pollice dextero sumet ex ore aliquantulum salivae ac tanget prius aures, postea nares infantis, dicens *Ephpheta* etc., ut in Rituali, et pollicem suum manutergio seu mantili absterget. Perget Episcopus sedere, et interrogabit baptizandum *N.*, *abrenuntias* etc., ut in Rituali.

46. Interim obstetrix expediet vestem infantis circa collum et pectus.

47. Episcopus pollicem dexterum intinget in Oleum sacrum catechumenorum, et unctionem peraget in formam Crucis, prius in pectore, postea super humeros infantis, proferens formulam *Ego te linio* etc. Unus ex cappellanis praedictas ambas unctiones gossypio absterget. Episcopus quoque gossypio absterget pollicem suum.

48. Episcopus a cappellanis suis exuetur mitra, formali simplici, pluviali et stola violacei coloris; induetur stola et pluviali coloris albi cum formali pretioso, ac reponetur ei mitra. Paramenta violacea, quae dimittet Episcopus, reponentur super abacum. Clericus unus dextere tollet de faldistorio vestem violaceam, quando Episcopus assurget, ibique relinquet vel substituet vestem albi coloris, reponens violaceam super abacum cum ceteris paramentis. In promptu erit etiam clericus alter, vel etiam duo, qui faldistorium transferant prope fontem baptismalem.

49. Paratus paramentis albi coloris Episcopus assurget, et ingredietur intra septum baptisterii, et sedebit faldistorio collocato prope fontem baptismalem. Clericus cum Cruce et acolythi cum candelabris ingredientur ipsi quoque intra fontem, et consistent tali modo, ut possint conspici ab Episcopo: si fontis ambitus parum capax esset, approximabunt ad fontem, quoad fieri poterit. Cappellani et clerici a mitra, baculo, libro et scotula intrabunt et ipsi intra septum baptisterii cum Episcopo.

50. Episcopus, sedens prope fontem, ut supra, interrogabit baptizandum *N.*, *credis in Deum* etc., ut in Rituali, eique respondebit patrinus. Post interrogationem *N.*, *vis baptizari?* et responsionem *Volo,* assurget Episcopus, et appropinquabit ad fontem.

51. Aderit clericus unus, qui sustinebit cochleare, quo effundetur Aqua, ut infra, alter cum manutergiis ad abstergendum caput infantis, tertius cum vasculo s. Chrismatis, quartus cum candela ardenti et veste candida.

52. Si Baptismum conferatur per immersionem, Episcopus assurgens accedet ad fontem, accipiet infantem ac dicens *N.*, *ego te baptizo*, tribus vicibus immerget in Aquam caput eius, prima vice ad verba *in nomine Patris*, secunda *et Filii*, tertia *et Spiritus Sancti*, eumque reddet patrino aut matrinae, non vero obstetrici.

53. Sin Baptismum conferatur per infusionem, a patrino et matrina accipietur infans, et ab eisdem sustinebitur incli-

natus super sacrarium fontis. Episcopus ad fontem appropinquabit, cochleari accipiet Aquam baptismalem, ac dicens *N., ego te baptizo*, Aquam tribus vicibus in modum Crucis effundet super caput infantis, prima vice ad verba *in nomine Patris*, secunda *et Filii*, tertia *et Spiritus Sancti*, proferens prius nomina omnia baptizato imposita.

54. Patrinus et matrina advertent, ut caput baptizati diligenter abstergant manutergiis, quae ipsis porrigentur a clerico.

55. Episcopus sedebit faldistorio, et absterso capite baptizati, pollicem dexterum in sacrum Chrisma intinget, ac proferens formulam *Deus omnipotens* etc., unctionem peraget in formam Crucis super verticem capitis, non vero in in fronte baptizati, ad verba *ipse te liniat* etc. Capellanus unus unctionem baptizato absterget gossypio, pariterque gossypio Episcopus absterget pollicem suum.

56. Episcopus accipiet vestem candidam, seu pannum lineum albi coloris, eumque explicatum imponet capiti baptizati, dicens *Accipe vestem candidam* etc. Deinde accipiet candelam ardentem eamque tradet patrino vel matrinae, quae accipiens illam osculabitur manum Episcopi, et ipse dicet *Accipe lampadem ardentem* etc. Postremo nomina omnia, baptizato imposita, proferens Episcopus dicet ei *N., vade in pace, et Dominus sit tecum.*

57. Episcopus lavabit manus, et pollicem absterget medulla panis et mali medici. Patrinus et matrina osculabuntur manum Episcopi, et una cum baptizato discedent.

58. Episcopus, praeeunte Cruce et clero, eodem ordine quo accesserit ad portam, revertetur ad altare, apud quod paramenta assumpserit, et reverentia facta ad Crucem altaris, sedebit faldistorio, dimittet baculum, et vestibus sacris exuetur. Resumpta mozzeta, orabit apud altare praedictum, deinde transibit ad alterum, in quo asservabitur SS. Sacramentum, postremo de ecclesia discedet.

59. Parochus, vel alius quispiam curam geret notandi nomina patrini, matrinae, obstetricis, patris ac matris infantis, diem et horam, qua natus est etc., ut referantur in librum Baptismorum.

60. Si fonte baptismali ecclesia carebit, Episcopus, post exorcismos peractos ad portam ecclesiae, non accedet ad fontem, sed ad altare maius, dum interea recitabit *Credo* et *Pater noster*. Consistet ante balaustrium altaris maioris, ibique

exsequetur quae peragenda essent extra baptisterium, videlicet, recitabit exorcismum, unctionem efficiet per Oleum sacrum catechumenorum, dimittet paramenta violacea, et induet albi coloris. Indutus pluviali albi coloris, ut supra innutum est, ingredietur in presbyterium, et sessum ibit ad faldistorium collocatum in medio suppedaneo altaris maioris, ibique administrabit Baptismum per infusionem. Dum in procinctu erit administrandi Baptismi, ponetur super genua eius gremiale lineum et pelvis ad excipiendam Aquam, quae defluet de capite infantis, cui, peracta unctione cum s. Chrismate, dabit deinde vestem candidam et candelam. Lotis manibus, descendet de altari, et apud faldistorium loco solito positum in latere epistolae dimittet paramenta.

61. Si plures fuerint infantes baptizandi, observetur methodus tit. I, capitulo I, art. II, lib. IV, praescripta (1).

Articulus II.

De Baptismo adulti ab Episcopo conferendo.

1. In Sabbato Sancto aut in Vigilia Pentecostes conferendum adultis esset Baptismum. Si qua de causa administrandum esset alio tempore, spectabit ad Episcopum statuere, quid erit agendum, et aequum esset ut ab ipso Episcopo administraretur. Qui quidem post Baptismum conferet etiam Confirmationem neophyto, et celebrabit Missam, in qua neophytum ipsum ad s. communionem admittet, si capax erit haec quoque Sacramenta recipiendi.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

2. Ante altare, in quo asservatur SS. Sacramentum, statuetur genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium cum pulvinis, et ardebunt sex cerei in candelabris maioribus, saltem quando Episcopus ibi orabit, in accessu ad ecclesiam et in discessu de eadem, ut cap. IV lib. V.

3. Altare maius ornabitur sex candelabris cum cereis albi coloris, et Cruce aequali candelabris. Gradus altaris cooperientur amplo tapeto. Aderit pallium violaceum superpositum alteri albi coloris. Si color Officii esset rubeus vel viridis,

(1) Ibi, n. 21, lege: Sacerdos imponit extremam partem stolae super primum infantem, et introducit eum, quem sequuntur ceteri (ex noviss. Rit. typ. an. 1913).

pallio coloris albi supponetur alterum, quod congruat colori Officii quod celebratur.

4. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, quae sunt: pluviale violaceum cum stola simili, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, in lance autem formale simplex: paramenta haec contegentur velo coloris violacei. In latere evangelii mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo.

5. Baculus postoralis ponetur prope altare.

6. In medio gradu infimo, pulvinus, in quo genuflectet Episcopus.

7. In latere epistolae, ante gradus anteriores altaris, collocabitur faldistorium instructum veste violacea, cui supponetur altera albi coloris.

8. Super abacum, alba tobalea coopertum, candelabra duo cum cereis pro acolythis; urceus cum pelvi, et manutergia duo in lance; Pontificale, vel Rituale, et scotula cum candela; aliquantulum salis in pelvicula; nomina baptizando imponenda, charactere maiusculo scripta in chartae plagula, quae poterit inseri Pontificali seu Rituali, in commodum Episcopi. Praeterea praeparabitur Missale cum legili vel cussino; Canon pontificalis; Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et particula una, cum palla et bursa in corporali; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; intorticia pro elevatione; mappa pro communione; planeta cum manipulo, et stola quoque, nisi albus esset color Officii; insuper, si Episcopus esset Ordinarius, eique placebit alteri Missae interesse, necesse est instrumentum pacis.

9. Si conferetur s. Confirmatio, in abaco eodem aderit vasculum s. Chrismatis in lance, aliquantulum gossypii soluti, medulla panis et mali medici pro lotione manuum Episcopi, Pontificale (pars I), et candela Episcopo offerenda, si talis usus in illa dioecesi vigebit.

10. Prope abacum ponetur Crux hastilis.

11. Extra balaustrium praeparabitur scabellum unum, utendum a catechumeno in Missa, ac si plures catechumeni fuerint, scamnum contectum panno viridi.

12. In parte interiori ingressus ecclesiae, in promptu habebitur tapetum, explicandum post Episcopi in ecclesiam ingressum.

13. In baptisterio, prope fontem baptismalem, sternetur tapetum, alterum in ingressu baptisterii, in parte exteriori.

14. Praeparabitur eodem loco abacus contectus alba to-

balea, in quo aderint in lance vascula Olei sacri catechumenorum et sacri Chrismatis cum aliquantulo gossypio soluto; cochleare ad hauriendam Aquam baptismalem, pluviale albi coloris cum stola simili; formale pretiosum; candela tradenda baptizato, et vestis candida, qua ipse induetur. Urceus cum pelvi, manutergia duo in lance, et in altera lance aliquantulum medullae panis et mali medici, ac manutergia aliquot ad abstergendum caput baptizandi.

15. Si ecclesia carebit fonte baptismali, illa omnia, quae praeparanda essent super abacum in baptisterio, disponentur super alium abacum in presbyterio altaris maioris, quibus obiectis (exceptis quae notata sunt pro lotione manuum Episcopi) adiungetur vas unum plenum Aquae baptismalis, quae subministrabitur a cathedrali sive a paroecia pro legibus uniuscuiusque dioecesis, gremiale lineum Episcopi, et pelvis maior ad colligendam Aquam, quae defluet de capite baptizati.

16. In sacristia praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio et superpellicea pro inservientibus, qui undecim numero aut duodecim sunto, videlicet, tres clerici pro Cruce hastili et candelabris a lateribus Crucis; quatuor pro libro, scotula, mitra et baculo; unus pro sale et Oleis sacris; cappellani duo a lateribus Episcopi; unus vel duo clerici translaturi faldistorium, quum opus fuerit.

§ 2. *De functione.*

17. Hora ad functionem praestituta, congregabitur clerus in sacristiam, induet superpelliceum, et excipiet Episcopum, ut notatum est n. 20 capitis praecedentis.

18. Episcopus SS. Sacramentum adorabit, deinde procedet ad altare maius, ibique salutabit Crucem, genuflectet in pulvino posito in medio gradus infimi, orabit brevi tempore, assurget, iterabit reverentiam ante Crucem, et accedet ad faldistorium, in quo sedebit.

19. Distribuentur clericis paramenta episcopalia, et in promptu erunt ministri consueti cum instrumentis lotionis, Episcopi manibus ministrandae.

20. Episcopus, faldistorio sedens, duos cappellanos habebit hinc inde a lateribus; dimittet mozzetam, et retinens in capite biretum lavabit manus.

21. Lotis manibus ac dimisso bireto, Episcopus parabitur

amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali coloris violacei, et formali quoque, si fuerit Episcopus dioecesanus.

22. Episcopus, pluviali indutus, assurget, convertetur ad altare, et posito a clerico ante faldistorium pulvino, genuflectet et orabit paulisper, « ut tantum Sacramentum digne valeat ministrare », quemadmodum praescribit Rituale Romanum (tit. « Ordo Baptismi adultorum »).

23. Praesto erunt apud faldistorium duo clerici cum libro et scotulà, aliique duo cum mitra et baculo.

24. Episcopus de oratione assurget, atque ex libro, qui praesentabitur ei, alta voce ac tono chorali, sed sine cantu, intonabit ℣. *Deus*, *in adiutorium* etc., cum *Gloria Patri*. Clericus unus attendet ad amovendum pulvinum, in quo genuflexerit Episcopus. Post versiculos supradictos, recitabit integram antiphonam *Effundam super vos* etc., et incipiet psalmum *Domine*, *Dominus noster* etc., quem cum duobus sequentibus recitabit alternatim cum cappellanis et clericis. Post versiculum primum primi psalmi antedicti, sedebit faldistorio, et a cappellano primo cooperietur mitra. A cappellano secundo accipiet baculum, quem sustinebit sinistra. Absolutis tribus psalmis, sedens etiamtum faldistorio, repetet antiphonam integram (1).

25. Repetita antiphona, tolletur a secundo cappellano baculus et a primo mitra Episcopo, qui assurget ac super sinistram suam convertetur ad altare. Clerici cum libro et scotula locum sument ante Episcopum, in parte faldistorio opposita. Episcopus, conversus ad altare, subiunget versiculos *Kyrie*, *eleison* etc. et orationes; si plures essent catechumeni, advertat Episcopus, ut recitet tertiam orationem pluraliter, vel si una erit foemina, ut faciat variationem debitam in eadem tertia oratione.

26. Accipietur Crux hastilis, et candelabra, accensis candelis, a clericis huic officio designatis, ab altero autem lanx cum sale et manutergium, in promptu etiam unus vel duo clerici stabunt translaturi faldistorium, nisi alterum iam adesset praeparatum ad portam ecclesiae. Catechumenus habitu decenti, non albi coloris, indutus, cum patrino cumque catechista, praesto erit extra portam ecclesiae. Si plures fuerint catechumeni atque inter eos adessent etiam foeminae, mares

(1) Est in more positum, ut Episcopus tantum recitet totum versiculum *Gloria Patri* in fine cuiusque psalmi, et psalmum sequentem incipiat. A.

stabunt a dextris, foeminae a sinistris Episcopi, sed extra limen ecclesiae (1).

27. Post supradictas orationes, Episcopus sedebit faldistorio, mitra iterum cooperietur, et baculum sinistra recipiet.

28. Ad portam ecclesiae procedetur ordine sequenti: Praeibunt tres clerici cum Cruce et candelabris; sequentur ceteri clerici, si aderunt, bini, inter quos unus deferet lancem salis et manutergium. Postremo incedet Episcopus, medius inter duos cappellanos, qui fimbrias pluvialis sustentabunt. Clerici a mitra et baculo sequentur Episcopum, post eos ibunt reliqui duo cum libro et scotula, et qui deferet librum meminerit afferre etiam chartae plagulam, in qua scripta fuerint nomina catechumeno imponenda; hos sequentur familiares nobiles Episcopi. In discessu de altari fiet ab unoquoque reverentia vel genuflexio ad Crucem.

29. Quum ventum erit ad portam ecclesiae, clerici cum Cruce et candelabris subsistent prope illam a sinistris Episcopi, ita ut Crux stet in conspectu eius, quod etiam observabunt quando erunt apud fontem baptismalem; reliqui clerici dirimentur in ordines duos a lateribus, Episcopus sedebit faldistorio, clerici cum libro et scotula stabunt a sinistris eius, a tergo faldistorii, reliqui duo a mitra et baculo, clericus cum lance salis prope dextram Episcopi, et duo cappellani a lateribus Episcopi, ministraturi quae opus sunt, ut docebitur inferius. Catechumenus cum patrino stabit extra limen ecclesiae, et e regione Episcopi.

30. Episcopus, faldistorio sedens, baculum dimittet, et interrogabit catechumenum, dicens *Quo nomine vocaris?* Catechumenus, sive latino sive vulgari sermone, proferet nomina, quae sibi velit ut imponantur, Episcopus latine proferens nomina omnia ad literam *N.*, prosequetur *Quid petis ab Ecclesia Dei?* et ita reliquas omnes interrogationes, inclusive, usque ad illam *Credis in Spiritum Sanctum* etc., ad quam catechumenus respondebit *Credo.*

31. Quo loco in interrogationibus vel in orationibus exstat notata litera *N.*, exprimetur nomen catechumeni primum. Nomina cuncta ipsi imposita proferentur in prima interrogatione, ut supra, in collatione Baptismi, et quando dimittetur in exitu functionis, ut iam notavimus capite praecedenti.

---

(1) Vide adnotationem n. 5, art. I, cap. I ac tit. I, lib. IV, subiectam, cuius initium *Non erit supervacaneum.* A.

32. Post interrogationem supra innutam, *Credis in Spiritum Sanctum* etc., Episcopus assurget, ter sufflabit leviter versus faciem catechumeni, et dicet *Exi ab eo* etc. Deinde in formam Crucis versus faciem eius halitabit, subiungens *N.*, *accipe Spiritum bonum per istam insufflationem*, et signum Crucis dextera efficiens versus eundem, prosequetur *et Dei benedictionem. Pax tibi* (1).

33. Sedebit Episcopus faldistorio, et prosequetur *N.*, *accipe* etc., ac dum dicet catechumeno *Accipe signum Crucis* etc., pollice dextro Crucis signum signabit in fronte eius ad verba *in fronte,* alterum in pectore ad verba *in corde,* et sedens prosequetur *sume fidem* etc. In eadem tamen oratione, seu potius admonitione, animum intendet ad variationem faciendam, iuxta sectam, cui addictus erit catechumenus, et prosequetur *Cole Deum omnipotentem.*

34. Si plures erunt catechumeni, recedet primus et succedet secundus, deinde tertius, eo quod exorcismi superius indicati repetendi sunt super singulos. Si aderunt foeminae, prius super mares, postea super foeminas exorcismi fient.

35. Exorcismis absolutis super omnes catechumenos, Episcopus, dimissa mitra, assurget, et recitabit orationem *Oremus. Te deprecor, Domine* etc. Quam orationem dicet pluraliter, si plures erunt catechumeni.

36. Sedebit Episcopus, mitra rursus cooperietur, et catechumeno, qui ad eum appropinquabit, pollice dextro signabit aures, oculos, ceterosque sensus externos corporis, dicens *Signo tibi aures* etc., ut in Rituali: quando signabitur super scapulas, catechumenus convertetur aliquantulum; in expressione autem *signo te totum in nomine* etc., Episcopus dextera Crucis signum faciet versus eum.

37. Haec eadem exsequetur super reliquos singillatim, sive mares sive foeminas.

38. Episcopus mitram dimittet, assurget, recitabit orationem *Oremus. Preces nostras* etc. Deinde alteram *Oremus. Deus, qui humani generis* etc., postea tertiam *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc., quam dum recitabit, manum imponet capiti catechumeni.

---

(1) Pontificale et Rituale nihil dicunt de hoc signo Crucis dextera efficiendo, exstat signum † post verbum « benedictionem », sed hoc potest tantum significare, Crucem halitu esse eo loco faciendam.

39. Si baptizandi fuerint numero plures, Episcopus manum capiti imponet singulorum, postea recitabit tertiam orationem praedictam, manu elata et extensa versus eosdem.

40. Accedet ad Episcopum clericus, sustinens pelviculam salis. Episcopus mitra cooperietur, et stans recitabit exorcismum super salem *Exorcizo te, creatura salis*, usque ad verba *ad effugandum inimicum*, inclusive, post quae, dimissa mitra, prosequetur orationem *Proinde rogamus* etc.

41. Si sal iam erit benedictus in usum Baptismi, omittetur benedictio notata numero praecedenti.

42. Si catechumenus fuerit ethnicus sive idololatra, post benedictionem salis, recitabitur ab Episcopo oratio *Oremus. Domine sancte* etc., quae quidem oratio omittetur pro Iudaeis aliisque sectis.

43. Oratio haec recitabitur pluraliter, si plures fuerint ex secta ethnicorum sive idololatrarum; sin inter multos unus tantum esset, recitabitur singulari numero.

44. Episcopus sedebit, iterumque cooperietur mitra; pollice et indice dexterae manus accipiet aliquantulum salis, eumque infundet in os catechumeni, dicens *N.*, *accipe sal* etc. *Pax tibi.* Respondebit catechumenus *Et cum spiritu tuo.* Actio ista repetetur singillatim cuique catechumeno, si plures erunt numero, Episcopus singulis vicibus exterget digitos mantili.

45. Episcopus mitram dimittet, assurget, ac recitabit orationem *Oremus. Deus patrum nostrorum* etc., quae oratio recitabitur pluraliter, si pluribus catechumenis administrabitur Baptismum.

46. Post haec, si inter catechumenos essent mares et foeminae, recedent foeminae aliquantulum, et manebunt ante Episcopum mares tantummodo.

47. Expleta oratione supradicta, Episcopus sedebit, ac mitram resumet: tum dicet catechumeno *Ora, electe, flecte genua, et dic Pater noster.* Catechumenus in genua procumbet, et elata voce recitabit *Pater noster*, inclusive ad verba *Sed libera nos a malo.* Episcopus dicet ei *Leva, comple orationem tuam, et dic Amen.* Catechumenus assurget, ac dicet *Amen.* Episcopus patrino dicet *Signa eum*, et patrinus pollice manus dextrae efficiet signum Crucis in fronte catechumeni, dicens *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Episcopus dicet catechumeno *Accede*, et signum Crucis in fronte illius pollice dextero signabit, dicens *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus*

Sancti (1). Si catechumeni plures essent, Episcopus dicet plurali numero *Orate, electi, flectite genua, et dicite Pater noster... Levate, complete orationem vestram, et dicite Amen.* Postea patrinis *Signate eos*, et tandem ipse eos signabit, unum post alium.

48. Episcopus dimittet mitram, assurget, manum dexteram imponet capiti catechumeni, et recitabit orationem *Oremus. Deus Abraham* etc. Resumet mitram, et stans recitabit iunctis manibus exorcismum *Ergo, maledicte diabole* etc., advertens, ut Crucis signum pollice dextrae manus efficiat in fronte catechumeni, dum dicet *quod nos fronti eius damus.* Si plures esset catechumeni, Episcopus exorcismos recitabit plurali numero, et dexteram singulis catechumenis imponet, eamque deinde elatam et extensam versus eosdem sustinebit, dum recitabit orationem supra nominatam, itemque in exorcismo efficiet signum Crucis in fronte uniuscuiusque, dicens (2) *quod nos fronti eorum damus.*

49. Episcopus denuo sedebit, ac secunda vice dicet *Ora, electe* etc., vel *Orate, electi*, etc., eademque omnia fient, quae notata sunt praecedenti n. 47.

50. Assurget rursus Episcopus, non dimittens mitram, manum dexteram catechumeno seu catechumenis imponet, ac dimissa mitra recitabit orationem *Oremus. Deus, immortale praesidium* etc., singulari vel plurali numero. Oratione absoluta, cooperietur mitra, et stans recitabit iunctis manibus exorcismum *Audi, maledicte Satana* etc.

51. Sedebit, ac tertia vice dicet catecumeno *Ora, electe* etc., ac si plures fuerint, dicet *Orate, electi* etc., pariterque fient quae n. 47 notata sunt.

52. Assurget, mitram in capite retinens, manum dextram capiti catechumeni imponet, vel singillatim super unumquemque, et manu eadem elata atque extensa versus eosdem, recitabit exorcismum *Exorcizo te, immunde spiritus* etc., deinde, iunctis adhuc manibus et stans recitabit reliquum exorcismum *Ergo, maledicte diabole* etc., advertens, ut signet

---

(1) Pontificalis ordo (P. IV, Appendix, *Pontificalis Ritus pro adultorum Baptismo)* est: « Pontifex dicit patrino: *Signa eum;* deinde electo: *Accede.* Et Patrinus pollice signat etc. Et Pontifex pariter... ». Similis est in novissimo Rituali typico (an. 1913).

(2) Seu potius, antequam dicat, uti apparet ex dispositione textus Pontificalis et Ritualis, et ex ipsa actionis natura, praesertim si plurimi essent electi.

Crucis signum in fronte catechumeni vel catechumenorum, dum proferet illa verba (1) *quod nos fronti eius*, vel *eorum damus.*

53. Nisi inter catechumenos adessent foeminae, continuabitur functio usque ad orationem *Oremus. Aeternam ac iustissimam* etc., ut sequenti n. 60. Si aderunt foeminae, recedent aliquantulum mares, et Episcopo se sistent foeminae cum matrinis suis.

54. Episcopus, mitram gestans in capite, dicet, si una erit catechumena, *Ora, electa, flecte genua, et dic Pater noster:* ac si fuerint plures, dicet *Orate, electae, flectite genua, et dicite Pater noster.* Catechumena vel catechumenae procumbent in genua, et recitabunt *Pater noster* usque ad verba *Sed libera nos a malo*, inclusive. Episcopus subiiciet *Leva, comple orationem tuam et dic Amen*, vel *Levate, complete orationem vestram* etc. Catechumena seu catechumenae assurgent, ac respondebunt *Amen.* Episcopus dicet matrinae *Signa eam*, vel matrinis, si plures erunt, *Signate eas.* Unaquaeque matrina dextero pollice efficiet signum Crucis in fronte catechumenae suae, dicens *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Episcopus dicet *Accede*, vel *Accedite*, et sedens signum Crucis pollice dextro efficiet in fronte catechumenae, dicens similiter *in nomine Patris* etc., idque singillatim unicuique (2).

55. Episcopus mitram dimittet, et assurgens dextram imponet capiti catechumenae, et recitabit orationem *Oremus. Deus coeli, Deus terrae* etc. Si plures essent catechumenae, dextera tanget caput uniuscuiusque, et recitabit plurali numero orationem, manum elatam sustinens et extensam versus illas. Mitra rursus cooperietur, et iunctis manibus, stans recitabit exorcismum *Ergo, maledicte diabole* etc., Crucis signum pollice efficiens super frontem catechumenae ad illa verba *quod nos fronti eius damus*, ac si plures erunt, efficiet signum Crucis in fronte uniuscuiusque, dicens *quod nos fronti earum damus.*

56. Sedebit Episcopus, et catechumenae seu catechumenis dicet *Ora, electa*, vel *Orate, electae* etc., secunda vice, omnia prorsus ut n. 54 articuli huius.

57. Episcopus assurget, dextram catechumenae seu catechumenarum capiti imponet, ac dimissa mitra, dicet orationem

---

(1) Eadem animadversio, ut in praecedenti nota.

(2) Occurrit hic eadem animadversio ac ad n. 47 (Vide subiectam notam ; vide similiter subsequentes notas).

Oremus. Deus Abraham, Deus Isaac etc., manu dextera imposita capiti catechumenae, vel extensa versus omnes catechumenas.

58. Oratione absoluta, sedebit Episcopus, cooperietur mitra, et dicet tertia vice *Ora, electa*, vel *Orate, electae* etc., et peraget quae eodem n. 54 innuimus.

59. Assurget, ac mitram in capite retinens, manum dextram capiti catechumenae vel catechumenarum imponet, methodo superius tradita, et recitabit exorcismum *Exorcizo te, immunde spiritus* etc. Tum iunctis manibus subiiciet alterum exorcismum *Ergo, maledicte diabole* etc., signans pollice dextro Crucis signum in fronte catechumenae seu catechumenarum, quando proferet verba *quod nos fronti eius*, vel *fronti earum damus*.

60. Si inter catechumenos aderunt mares et foeminae, redibunt ante Episcopum, et disponentur mares a dextris, foeminae a sinistris eius, qui manum dexteram imponet singulorum capiti, nempe unicuique masculo et foeminae successive, eademque manu extensa, mitra dimissa, recitabit orationem *Oremus. Aeternam ac iustissimam pietatem* etc.

61. Post haec, Episcopus, resumpta mitra, porriget extremitatem sinistram stolae catechumeno, dicens ei *N.*, *ingredere in sanctam Ecclesiam Dei* etc., si plures fuerint catechumeni, dicet *Ingredimini in sanctam* etc. Si masculi plures erunt catechumeni, primus eorum altera manu stolam, altera secundum catechumenum tenebit, secundus tenebit manu tertium, et ita porro. Si mares essent et foeminae, illi incedent a dextris, istae a sinistris; prima catechumena tenebit altera manu stolam, altera secundam catechumenam, secunda tenebit manu tertiam, itemque ceterae, si plures erunt.

62. Catechumenus, sive catechumeni, in ecclesiam ingressi, dimittent stolam Episcopi, procumbent in genua, et osculabuntur pavimentum. Idem facient catechumenae; tum consurgent, et stolam resument.

63. Interim faldistorium afferetur ad baptisterium, vel si non aderit, ante balaustrium altaris maioris super tapetum ibi praeparatum. Meminerint de altari maiore tollere pallium violaceum, relicto pallio albi coloris. Hoc fiet, dum Episcopus peraget exorcismos in limine ecclesiae.

64. Crux cum acolythis proficiscetur ad baptisterium, vel ad altare maius; clerus Crucem sequetur, ordine superius descripto.

65. Stola a catechumenis resumpta, Episcopus dimittet mitram, accipiet baculum pastoralem, et medius inter eos procedet ad baptisterium vel ad altare maius, recitans *Credo* et *Pater noster*. Catechumeni cum patrinis suis et catechumenae cum matrinis suis recitare ea poterunt tam latino, quam vulgari sermone. Si antequam deveniatur ad fontem sive ad altare maius, compleverit recitationem illorum, mitra iterum cooperietur.

66. Quum devenerit Episcopus ante ingressum baptisterii, vel ante ingressum balaustrii altaris maioris, recipiet mitram, dimittet baculum, subsistet ante faldistorium, et convertetur versus populum, seu versus catechumenos, qui stabunt ante ipsum. Si fuerint plures catechumeni, mares locum sument a dextris, foeminae a sinistris Episcopi.

67. Episcopus stans dextram imponet capiti catechumeni, ac si plures fuerint, eam imponet singulis, deinde elatam sustinens et protensam recitabit exorcismum *Nec te latet, Satana* etc.

68. Clericus, qui deferet lancem cum sale, deponet eam super abacum, accipiet vasculum Olei sacri catechumenorum in lance, aliquantulum gossypii soluti, retinebit mantile seu manutergium, et redibit prope dexteram Episcopi. In promptu erunt patrini et matrinae, expedituri vestem circa collum et pectus catechumeni.

69. Post exorcismum, sedebit Episcopus, eique se sistet catechumenus; Episcopus autem pollice dextero accipiet ex ore paullulum salivae, et ipsa tangent aures et nares catechumeni, dicens *Ephpheta* etc., et prosequetur verba *tu autem effugare* etc. Pollicem deinde suum absterget manutergio.

70. Rursus interrogabit catechumenum *Quis vocaris?* et ipse respondebit proferens nomina sibi imposita, latino vel vulgari sermone. Episcopus proferens nomina supradicta, subiunget *N., abrenuntias Satanae?* et prosequetur reliquas interrogationes, ut in Rituali. Patrinus aperiet circa collum vestem catechumeni, et Episcopus, intincto pollice dextero in Oleum sacrum catechumenorum, peraget unctionem in formam Crucis super pectus et humeros catechumeni, recitans formulam *Ego te linio* etc.

71. Episcopus pollicem suum gossypio absterget, et alter ex cappellanis absterget unctiones catechumeni, cui deinde patrinus alligabit vestem; Episcopus autem prosequetur *Exi, immunde spiritus* etc.

72. Si plures erunt catechumeni, recedet primus et succedet secundus, super quem fient quae numeris praecedentibus 69, 70, 71, traditum est; deinde tertius, quartus et reliqui; postea foeminae, una post aliam. ut mares.

73. Sub finem exorcismi huius, in promptu erunt clerici cum paramentis albi coloris pro Episcopo; alter cum candelis tradendis catechumenis; alter cum vestibus candidis; alter cum manutergiis ad abstergendum eorum caput; alter cum vasculo s. Chrismatis, ac si deerit fons baptismalis, a clericis duobus in promptu habebitur gremiale lineum in usum Episcopi, pelvis maior, supponenda capiti baptizandorum, cochleare ad fundendam Aquam, et vas cum Aqua baptismali. Praesto erit clericus vel clerici duo ad transferendum faldistorium.

74. Peractis ab Episcopo super omnes catechumenos actionibus superius innutis, tolletur ei mitra, formale simplex, pluviale et stola coloris violacei, atque induetur stola et pluviali albi coloris, formali pretioso, et recipiet mitram.

75. Dum Episcopus assurget ut induatur stola et pluviali albi coloris, clericus unus dextere tollet de faldistorio vestem violaceam, eamque ponet super abacum, relicta altera albi coloris, iam antea praeparata.

76. Paratus albis paramentis Episcopus assurget, et a clericis transferetur faldistorium prope fontem baptismalem, vel in medium suppedaneum altaris maioris, si deerit in ecclesia fons baptismalis. Faldistorium autem transferetur, ut superius innuimus, nisi alterum praeparatum fuerit in antecessum. Episcopus ingredietur in septum baptisterii, et sedebit ante fontem; si fons baptismalis deerit, intrabit in presbyterium et, reverentia facta ad Crucem, ascendet ad altare ac sedebit faldistorio posito in medio suppedaneo.

77. Se sistet Episcopo catechumenus, seu primus catechumenorum, si numero plures erunt, eumque interrogabit *Quis vocaris?* Respondens catechumenus proferet nomina latino vel vulgari sermone. Subiunget Episcopus *N.*, *credis* etc., et prosequetur interrogationes usque ad illam, cui catechumenus respondebit *Volo.* Tunc Episcopus ipse vel catechista excitabit catechumenum ad perfectum animi de commissis dolorem.

78. Si aderit fons baptismalis, assurget Episcopus et proximabit fonti. Catechumenus etiam cum patrino accedet ad fontem, et caput ponet super labrum seu concham fontis. Pa-

trinus dextram imponet super humerum dexterum catechumeni. Episcopus, cochleari hausta Aqua baptismali, proferens nomina omnia catechumeno imposita, dicet *N., ego te baptizo*, et Aquam tribus vicibus in modum Crucis super caput eius effundet, prima vice dicens *in nomine Patris*, secunda vice *et Filii*, tertia *et Spiritus Sancti*.

79. Si in ecclesia, in qua conferetur Baptismum, receptus esset usus illud administrandi per immersionem, Episcopus cum patrino sustentabunt catechumenum subter brachia, et admovens eum ad fontem, ter caput eius immerget in Aquam dum formulam proferet, ut supra.

80. Si Baptismum conferetur ad altare, quia in ecclesia deerit fons baptismalis, sedente Episcopo in faldistorio posito in suppedaneo altaris maioris, explicabitur super genua eius gremiale lineum, quod taeniis cohibebitur ad nodos faldistorii, et insuper ponetur pelvis maior ad excipiendam Aquam, quae de capite baptizati decurret. Hic genuflexus erit ante Episcopum, qui Aquam super caput eius effundet, eique conferet Baptismum per infusionem, ut supra.

81. Patrinus admodum diligenter caput neophyti absterget manutergio, quod ei porriget clericus, qui habebit illud in promptu.

82. Capite neophyti absterso, si Episcopus aderit ad fontem baptismalem, sedebit faldistorio; sin sederit apud altare, amovebitur ab eo pelvis, qua excepta erit Aqua baptismalis delapsa de capite baptizati. Episcopus pollicem intinget in sacrum Chrisma, et proferens formulam *Deus omnipotens* etc., inunget summitatem capitis neophyti, dicens *ipse te liniat Chrismate salutis*. Pollicem suum Episcopus, et unus ex cappellanis Episcopi unctionem super neophytum factam, gossypio absterget.

83. Accipiet Episcopus vestem candidam, eamque induet neophyto, dicens *Accipe vestem candidam* etc. (1).

84. Candelam ardentem Episcopus accipiet ac tradet neophyto, qui, dum accipiet illam, osculabitur dextram Episcopi eam porrigentis ac dicentis *Accipe lampadem ardentem* etc.

85. Postremo Episcopus, omnia proferens nomina neophyto imposita, dicet ei *N.*, *vade in pace* etc., neophytus autem respondebit *Amen*.

---

(1) Vide adnotationem suppositam n. 52, art. IV, cap. I tit. I, lib IV. A.

86. Assurget neophytus, et recedet a latere, ut locum cedat reliquis catechumenis, si aderunt. Episcopus singulis maribus singulisque foeminis iterabit ea omnia, quae fecerit primo, et notata sunt a n. 77, usque ad 85 praesentis articuli.

87. Baptizatis catechumenis omnibus, si functio peracta sit apud fontem baptismalem, procedetur ad altare maius, ubi conferetur neophytis Sacramentum Confirmationis. Praeibit Crux cum acolythis, sequentur bini qui de clero sunt, tum Episcopus cum cappellanis suis et clericis a libro, scotula etc., ultimo loco neophyti cum patrinis et matrinis suis, notando, quod praecedere mares, sequi foeminae debent.

88. Clero ad altare progresso, clericus gestator Crucis deponet eam quo loco posita erat in functionis initio, acolythi autem relinquent candelabra super abacum; clerus occupabit locum sibi attributum; Episcopus salutabit Crucem, ascendet ad altare, sedebit faldistorio praeparato in medio suppedaneo, et baculum pastoralem dimittet. Neophytus, si unus erit, flectet genua in gradibus altaris ante Episcopum; si plures erunt, genuflectent ante altare, mares tamen dextrorsum, foeminae sinistrorsum, vel genuflectent ad balaustrium altaris.

89. Non opus est, ut Episcopus lavet manus priusquam administret sacram Confirmationem, siquidem lavabit eas in principio functionis. Adstabunt Episcopo sinistrorsum duo clerici cum libro et scotula, alter cum vasculo s. Chrismatis se sistet versus dextram eius. Patrini et matrinae secum habebunt fasciolam seu taeniam circumducendam capiti confirmandorum.

90. Episcopus dimittet mitram, assurget, et conversus ad confirmandos, dicet *Spiritus Sanctus superveniat* etc. Subiunget deinde versiculos et orationem, quam recitabit ambabus manibus versus confirmandos protensis.

91. Post orationem Episcopus iterum cooperietur mitra, et baculu msinistra accipiet. Si unus aut duo fuerint confirmandi genuflectent ante eum, secus Episcopus assurget, de altari descendet, accedet quo loco aderunt confirmandi, eosque unum post alium confirmabit, observando ea omnia, quae sequenti capitulo II tradentur.

92. Episcopus habere poterit sermonem circumstantiae congruentem, qui respiciat neophytos, ante vel post Confirmationem, prout videbitur magis expedire. Neophyti, dum Episcopus verba faciet, sedebunt scamno ipsis praeparato.

93. Expleta Confirmationis administratione, neophyti accedent ad balaustrium et genuflectent apud ipsum extra presbyterium, interfuturi Missae, quae ab Episcopo celebrabitur, et in qua ad s. communionem admittentur.

94. Episcopus, postquam Confirmationem administraverit, vel post homiliam, descendet de altari, et conversus ad ipsum ante infimum gradum, dimittet mitram, formale et pluviale, a cappellanis autem suis parabitur planeta. Nisi color praescriptus sit albus, dimittet etiam stolam albi coloris, et recipiet alteram eius coloris quem requirit Officium.

95. Si oportebit mutare pallium, fiet expedite tempore isto. Item collocabitur super altare Missale eaque omnia, quae ad Missam opus sunt; et in Missa Episcopus consecrabit particulas pro communione neophytorum, qui s. Eucharistiam excipient genuflexi ad balaustrium.

96. In gratiarum actione post Missam, poterit Episcopus genuflectere faldistorio eodem, quo usus erit in functione, vel ponetur genuflexorium cum strato et pulvinis.

97. Post Missam et post debitam gratiarum actionem, Episcopus, facta ad altare maius reverentia, adorabit SS. Sacramentum, et de ecclesia discedet, associatus a clero, quemadmodum in eius ingressu descriptum fuit.

CAPUT II.

DE SACRAMENTO CONFIRMATIONIS AB EPISCOPO SOLEMNITER CONFERENDO

1. Quum Episcopo visum erit opportunum solemniter conferre Sacramentum Confirmationis, in uno aut duobus festis praecedentibus nunciabitur a Parochis dies et hora, qua unusquisque confirmandorum adesse debebit in cathedrali, sive in ecclesia primaria cuiusque loci, simul cum compatre suo. Singuli candelam afferent, si vigebit usus illam offerendi Episcopo; scriptam afferent testificationem Parochi sui, qua declaretur, confirmandum esse idoneum ad Sacramentum istud accipiendum, et expressum erit nomen parentum nomenque compatris et commatris confirmandi; afferent etiam fasciolam, quae circumduci fronti confirmati solet.

2. Servabitur etiam consuetudo, si vigebit, affigendi portis cathedralis edictum, quo significetur dies et hora, qua solemniter Sacramentum istud conferetur.

3. Functio in commodum populorum peragetur semper matutino, numquam vespertino tempore, et insuper die festo, qui praefinietur ab Episcopo, neque potest assignari certa regula, quum hoc dependeat a circumstantiis locorum.

4. Prout erit maior minorve numerus confirmandorum, sumentur etiam dispositiones opportunae. Si forte esset periculum, ne quis confirmandus supervenerit, et se ceteris aggregaret, quum inchoata iam erit functio, vel posset discedere priusquam functio absolvatur, necesse erit ut claudantur omnes fores, unde aditus in ecclesiam est, neque aperiantur prius, quam absolutus prorsus sit actus administrationis Sacramenti praedicti. Sin autem tanto essent numero confirmandi, poterunt dividi in plures vices, atque ita confirmatis, exempli gratia, centum primis et his dimissis, succedent alii, et sic deinceps de ceteris, si supererunt.

5. Si Episcopus Sacramentum hoc in cathedrali conferret, aequum esset, ut ei assisterent Canonici duo.

6. Poterit conferri ad altare maius vel in alio sacello, praesertim si esset maiori commoditati, modo adessent cancelli

claudendi, quod hoc casu deceret magis, quam claudere portas ecclesiae.

7. Altare instruetur sex candelabris cum cereis et Cruce, ac pallio albi coloris; gradus sternentur tapeto, et faldistorium cum veste albi coloris statuetur in medio suppedaneo altaris.

8. Super infimum gradum ponetur pulvinus albus, in quo genuflectet Episcopus.

9. In altari vel super abaco disponentur paramenta episcopalia, videlicet, pluviale albi coloris cum stola simili, formale pretiosum et amictus. In latere evangelii praeparabitur mitra auriphrygiata cum velo seu vimpa pro cappellano mitram delaturo.

10. Prope altare aderit baculus pastoralis.

11. Super abacum alba tobalea coopertum ponentur urceus cum pelvi, et mantilia in lance: Pontificale (pars I) instructum veste albi coloris: scotula cum candela: vasculum s. Chrismatis in lance: medulla panis et mali medici in lance: aliquantulum gossypii soluti: acus crassior cum filo longo ad colligendas schedulas confirmandorum: vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, utendum in ingressu Episcopi in ecclesiam.

12. Prope abacum aderit canistrum ad reponendas candelas.

13. Quod si commodius videbitur erigere altare in media ecclesia, praeparabitur simul cum abaco eodem modo ac supra.

14. Si numerus confirmandorum esset ingens, in navi principali disponentur bini ordines scamnorum sine postergali, qui ex altari pertingant ad portam ferme ecclesiae, et apud illa locum sument confirmandi, videlicet mares dextrorsum, foeminae sinistrorsum; scamnis sedebunt confirmandi, et a tergo ipsorum stabunt singuli compatres et commatres.

15. Praeparabitur etiam genuflexorium ornatum strato et pulvinis pro Episcopo ante altare SS. Sacramenti, ac si sacellum, in quo SS. Sacramentum asservabitur, esset in conspectu functionis, vel timeretur irreverentia, collocabitur in alio sacello aut in altari remotiore.

16. Rebus hoc modo dispositis, hora praestituta, praesto erunt in ecclesia confirmandi simul cum compatribus et commatribus suis, eritque unius aut plurium clericorum officium disponere illos loco praeparato, ut supra. Signum dari poterit

campanarum sono, quo confirmandis et compatribus significetur hora qua functionis fiet initium.

17. Aderunt, ut supra dictum est, Canonici duo aliique clerici superpelliceo induti, videlicet, a mitra, a baculo, a libro a scotula et a s. Chrismate, itemque alter clericus delegatus colligendis schedulis confirmandorum, et unus vel duo recipiendis candelis.

18. Episcopus, indutus rocheto et mozzeta, excipietur in limine ecclesiae a Canonicis supra dictis et a clericis, quos paullo ante notavimus. Si fuerit Archiepiscopus, praecedet eum Crux archiepiscopalis. Si Episcopus non erit Ordinarius, induet mantelletum, sicuti lib. V, cap. II, art. I, n. 10, innuimus, et a duobus Canonicis excipietur.

19. A digniore Canonicorum accipiet aspersorium Aqua sancta perfusum, asperget seipsum et adstantes. Si non erit Ordinarius, adstantes non asperget, neque eis manu benedicet.

20. Deinde adorabit SS. Sacramentum apud altare sive sacellum, in quo asservabitur, et procedet ad altare, sive sacellum, in quo administranda erit Confirmatio.

21. Ibi genuflectet in pulvino, ac brevi tempore orabit. Iterabit ante Crucem reverentiam, et amoto pulvino ab uno clericorum, ascendet ad altare, et sedebit in faldistorio.

22. In promptu erunt ministri lotionis et clerici deferentes paramenta.

23. Canonici exuent mozzetam Episcopo, qui lavabit manus (1), deinde parabitur amictu, stola et pluviali, cui apponetur formale pretiosum, a Canonico digniori imponetur eius capiti mitra, et sinistra accipiet baculum pastoralem.

24. Sedens Episcopus sermonem admonitionis habebit, ut notatur in Pontificali, vel omissa admonitione, si ita expedire censuerit, initium fiet Confirmationis administrandae, claudendo portas ecclesiae sive sacelli, vel dabitur opera, nequis confirmandorum exeat, neve ingredi possint alii (1).

25. Episcopus dimittet baculum, et Canonicus dignior exuet ipsi mitram.

26. Praesto erunt a sinistris Episcopi duo cappellani, alter cum libro, alter cum scotula.

---

(1) Iuxta Pontificale, lavat manus antequam incipit *Spiritus Sanctus*.

(2) Nonnullis in locis mos est, ut quidam ecclesiasticus edoceat atque exerceat confirmandos antequam ad ecclesiam adveniat Episcopus. A.

27. Confirmandi omnes flectent genua una cum compatribus suis.

28. Episcopus assurget, atque elata voce dicet *Spiritus Sanctus* etc., ut in Pontificali.

29. Postea dicet *Adiutorium nostrum* etc., se dextera signans, et prosequetur versiculos reliquos recitare, vel etiam cantabit illos tono feriali simul cum oratione. Deinde, expansis manibus versus confirmandos, dicet orationem *Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

30. Canonici attollent fimbrias pluvialis Episcopi recitantis orationem praedictam.

31. In promptu erunt clerici collecturi candelas, alter secum habens acum filo traiectum ad iungendas schedas sive attestationes confirmandorum, et alter etiam cum vasculo s. Chrismatis in pelvicula.

32. Si confirmandi parvo erunt numero, poterunt praesentari Episcopo sedenti faldistorio in suppedaneo altaris, secus Episcopus ipse accedet ad singulos, quo loco aderunt, eosque confirmabit, ut infra docebitur.

33. Dum Episcopus confirmabit singulos confirmandorum, compater seu commater debebit dexteram imponere humero dextero confirmandi, deinde in huiusfronte ligabit fasciolam (1).

34. Si numerus confirmandorum erit maior, poterunt post orationem praedictam consurgere, sed unusquisque eorum genibus flexis insistet quo tempore confirmabitur.

35. Post orationem, Episcopus sedebit faldistorio, et mitra cooperietur a praedicto Canonico, ut supra, atque accipiet sinistra baculum pastoralem.

36. Clericus cum vasculo Chrismatis consistet a dextris Episcopi. Canonici attollent fimbrias pluvialis. Ceteri duo clerici consistent prope clericum sustinentem s. Chrisma, recepturi unus candelas, alter attestationes, quas acu traiiciet in medio, ne dilabantur.

37. Episcopus faldistorio sedens confirmationem conferet singulis confirmandis, qui successive accedent ad altare: quod

---

(1) Praescripsimus, ut compatres dexteram imponant dextero confirmandorum humero. Huic praescriptioni videtur obstare rubrica, in qua praecipitur ut *adulti ponant pedem suum super pedem dexterum patrini sui.* Sed in praxi fieri non potest quod praecipit rubrica, quae, quum desumpta sit ex antiquis libris pontificalibus, fortasse innuit ritum servatum superioribus saeculis, quibus Sacramenta, quae vivorum dicuntur, accipiebantur a fidelibus stantibus. A. - Praxis ab A. proposita a S. R. C. probatur, n. 2404, VI.

si magno essent numero, Episcopus ipse assurget, et quin confirmandi de suo loco abscedant, confirmabit eos successive, prius mares, postea foeminas. Hoc casu praecedet clericus, qui recipiet candelas easque ponet in canistro, sequetur deinde alter qui recipiet attestationes; advertent autem, ne illas accipiant a secundo, nisi confirmatus fuerit primus, neque a tertio nisi confirmatus erit secundus, ita porro.

38. Episcopus, sacram Confirmationem conferens, intinget pollicem in s. Chrisma, et manu extensa imposita super caput confirmandi, percontatus nomen eius ex patrino, unctionem in formam Crucis pollice efficiet in fronte, dicens *N., signo te* etc. (1), dextera faciens triplex Crucis signum dum dicet *In nomine Patris* etc., demum leviter percutiet eius genam sinistram et dicet *Pax tecum,* cui non respondebitur *Et cum spiritu tuo.*

39. Sub finem Confirmationis, in promptu erunt ministri lotionis, qui cum urceo, pelvi et mantilibus afferent etiam medullam panis et mali medici.

40. Quum confirmati fuerint omnes illi, qui ad Confirmationem accipiendam venerint, redibit Episcopus ad altare, sedebit faldistorio, et lavabit manus.

41. Hoc tempore, vel cantabitur a clero, qui aderit, vel legetur antiphona *Confirma hoc, Deus* etc., ut in Pontificali.

42. Lavante manus Episcopo, genuflectent omnes, exceptis Canonicis cathedralis et Praelatis, si aderunt, et Confirmati prosequentur genibus flexis insistere in reliqua functione.

43. Lotis manibus, mitra exuetur Episcopus, qui conversus ad altare cantabit tono feriali, vel recitabit versiculos *Ostende nobis* etc., cum oratione *Deus, qui Apostolis tuis* etc., et post ipsam dicet *Ecce sic benedicetur omnis homo, qui timet Dominum,* tum conversus ad confirmatos benedicet eos, dicens *Benedicat vos Dominus ex Sion* etc.

44. Rursus faldistorio sedebit, et cooperietur mitra, accipiet sinistra baculum pastoralem, admonebit patrinos, ut in Pontificali, et recitabit cum ipsis, *Credo*, *Pater noster* et *Ave, Maria.* Benedicet eos dextera, nullam proferens formulam.

---

(1) In Pontificali Romae edito an. 1725, ex thypographia Hieronymi Mainardi, Benedicti XIII Summi Pontificis permissu, rubrica addit quae sequuntur: *pollice manus dexterae Chrismate intincto confirmat, dicens* N., signo te signo Crucis, *et dum hoc dicit, imposita eadem manu dextera super caput confirmandi, producit pollice signum Crucis in fronte illius.* A.

45. Aperientur portae ecclesiae vel sacelli, et confirmati discedent; quod si et alii essent confirmandi, repetentur actiones omnes, quas supra descripsimus, a n. 25 ad 44, capituli huius.

46. Sacra Confirmatione peracta, Episcopus vestes sacras dimittet, ac resumpta mozzeta, eodem ordine quo descriptum est in ingressu, nempe oratione facta ad altare functionis et adoratione SS. Sacramenti, proficiscetur ex ecclesia.

47. In privata huius Sacramenti administratione, Episcopus induet stolam albi coloris supra rochetum, et utetur mitra, dum unctionem peraget in fronte confirmandi.

CAPUT III.

De sacra ordinatione

Articulus I.

Ordinatio generalis habita privatim.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare maius. — 1. Super altari ponentur sex candelabra cum Cruce aequali candelabris, ac si Ordinans erit Ordinarius, ponetur Crux ante septimum candelabrum cum cereo. Gradus altaris sternentur tapeto, itemque tapeto, sternetur presbyterium pro ordinandorum prostratione.

2. In media altaris mensa disponentur paramenta Episcopalia, eaque sunt: planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia cooperientur velo concolore paramentis ipsis. Color paramentorum in quatuor temporibus et in Sabbato *Sitientes*, esto violaceus, quodcumque sit Officium, quod celebretur illo die; quatuor temporibus aestivis color esto rubrus, quoniam incidunt intra octavam Pentecostes. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata: in Sabbato quatuor temporum Pentecostes adhibebitur etiam pretiosa, quae praeparabitur in latere evangelii et auriphrygiata in latere epistolae. In eodem epistolae latere aderit Missale cum cussino vel legili. Advertatur, ut signaculum positum sit ad orationem pro ordinandis, vel ut oratio eadem scripta sit in tabella. Si Ordinans fuerit Archiepiscopus, ac si deget in provincia sua, praeparabitur s. Pallium in lance, coopertum velo, et in altera lance tres eius spinulae.

3. Prope altare aderit baculus pastoralis.

4. In medio gradu infimo ponetur pulvinus in quo genuflectet Episcopus, et in latere epistolae ante gradus altaris faldistorium cum tegumento, quod sit concolor ceteris paramentis.

5. In latere epistolae, super abacum alba tobalea contectum disponentur quae sequuntur: duo candelabra cum cereis pro acolythis: Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla

et corporale intra bursam: Pyxis cum particulis pro communione ordinandorum omnium: tobalea linea coloris albi pro communione: ampullae vini et aquae, utendae in Missa: campanula: urceus et pelvis ac mantilia duo seu manutergia in lance: in altera lance medulla panis et mali medici: caligae et sandalia eiusdem coloris ut reliqua paramenta, contecta velis concoloribus paramentis eisdem: liber evangeliorum cum manipulo Episcopi: gremiale Episcopi concolor paramentis: Pontificale (pars I): Canon pontificalis: scotula cum candela: gremiale seu cincticulus lineus cum lemniscis, quo utetur Episcopus, dum sacram unctionem peraget: forfices in lance; claves committendae ostiariis: liber lectionum, vel Missale, quod poterit esse usui lectoribus, exorcistis, Subdiaconis et Diaconis: ampulla vacua et candelabrum parvum cum candela exstincta: ampullae vini et aquae in pelvicula cum manutengio: Calix cum Patena: alter Calix cum vino et paucis aquae guttis, et Patena cum hostia: stolae saltem tres concolores reliquis paramentis pro Presbyteris, qui manus imponent super novos ordinandos ad presbyteratum: vasculum cum Oleo sacro catechumenorum in lance cum aliquantulo gossypio soluto: Pontificale in commodum Archidiaconi, sive illius qui vocare debebit ordinandos.

6. In latere evangelii praeparabitur alter abacus contectus alba tobalea, et super ipsum ponentur urcei cum pelvibus et medulla panis ac mali medici pro manuum ablutione Presbyterorum recentium.

7. Praeter scamna in usum cleri, praeparabuntur alia etiam scamna panno viridi cooperta pro ordinandis, et unum praeterea vel etiam plura sine dorsali, contecta panno viridi, apud quae genuflectent Presbyteri recentes in Missa.

Apud altare SS. Sacramenti. — 8. Praeparabitur faldistorium cum pulvinis, vel genuflexorium, strato et pulvinis ornatum pro Episcopo, et accendentur altaris cerei, quando ibi orabit Episcopus ipse.

In sacristia. — 9. Vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, quo utetur Episcopus ingrediens in ecclesiam; superpellicea sufficienti numero pro inservientibus.

10. Praeparabitur aliquod cubiculum, in quo possint ordinandi decenter induere vestes sacras respondentes ordini, quem accepturi erunt. Si paramenta praedicta suppeditabuntur a cathedrali, disponentur ibi pridie; secus unusquisque afferet sua, et erunt propria ordinis illius, quem accepturus est.

§ 2. *In functione.*

11. Hora ferme dimidia ante horam praefinitam, ordinandi veste talari induti congregabuntur in sacristiam, ubi aderit Notarius sive alius a Curia episcopali deputatus, qui recognoscat eos.

12. Ordinandi induent habitum sacrum respondentem Ordini, ad quem erunt promovendi, videlicet tonsurandi superpelliceum replicatum brachio sinistro sustinebunt, et manu dextera gestabunt candelam ardentem; ordinandi ad minores induent superpelliceum, et dextera sustinebut candelam ardentem; ordinandi ad subdiaconatum induent amictum, albam, cingulum, brachio sinistro impositum ferent manipulum ac tunicellam, manu dextera sustinebunt candelam ardentem, et advertent ut amictus non stet circa collum, sed paullulum extra albam, ut Episcopus illum possit capiti eorum imponere: ordinandi ad diaconatum induent amictum, cingulum et manipulum brachio sinistro, in quo ferent dalmaticam et stolam replicatam, dextera autem candelam ardentem; ordinandi ad presbyteratum induent amictum, albam et cingulum, manipulum in brachio sinistro, stolam diaconali more in humero sinistro, firmatam super latus dexterum, planetam replicatam super brachium sinistrum, sudarium albi coloris firmatum cingulo, et candelam ardentem dextera sustinebunt. Missalia pro singulis ordinandis ad presbyteratum disponi poterunt in presbyterio locis eorum respectivis.

13. Induti, quo modo innuimus, ordinandi deducentur in presbyterium, ubi locum quisque sibi attributum occupabunt.

14. Episcopus, peracta adoratione apud altare SS. Sacramenti, transibit ad altare maius, in quo habebitur ordinatio, ac brevi tempore ibi orabit genibus flexis in pulvino praeparato in medio gradus infimi.

15. Assistent ei duo cathedralis Canonici et Archidiaconus, praesentaturus ei deinceps ordinandos, qui propter hoc officium induent superpelliceum (1). Aderunt clerici, qui numero satis sint inserviendo Episcopo et assistendo ordinandis, ut inferius describetur.

---

(1) S. R. C., n. 3700, II.

16. Advenienti ad altare Episcopo assurgent ordinandi et genua flectent quo momento ipse, transiens ante ipsos, impertietur eis benedictionem.

17. Episcopus, brevi facta oratione ante altare, assurget, salutabit Crucem, accedet ad faldistorium ibique sedebit, et caput cooperiet bireto.

18. Assistentiam ei praestabunt duo praedicti Canonici, qui stabunt a lateribus eius.

19. Se sistent Episcopo duo cappellani, unus cum scotula alter cum libro, ex quo ipse leget preces ad praeparationem *Ne reminiscaris* etc., cum psalmis *Quam dilecta* etc. et sequentibus.

20. Clericus unus ex abaco accipiet sandalia et caligas cum velis praeparatis, et simul cum eo ibit cubicularius Episcopi. Genuflectent ambo ante Episcopum; cubicularius exuet ei calceos usuales, et inducentur ei caligae et sandalia, clericus reportabit ad abacum lancem et vela, quibuscum attulerit caligas. Cubicularius accipiet calceos usuales, quas subter abacum deponet.

21. Repetita antiphona *Ne reminiscaris* etc. Episcopus sibi ipse biretum exuet, assurget, convertetur altare versus, et stans recitabit preces atque orationes. Post orationes Episcopus sedebit, et recitabit preces ad paramenta praescriptas.

22. Hoc tempore, distribuentur clericis paramenta episcopalia, et in promptu stabunt familiares nobiles vel clerici duo cum instrumentis lotionis manuum.

23. Episcopus, recitatis orationibus ad paramenta, sibi detrahet de capite biretum, dimittet Crucem pectoralem, quam ei tollet primus Canonicorum assistentium, sibi de digito extrahet annulum, quem tradet eidem primo Canonico, ac deponet mozzetam, quae recipietur a cubiculario.

24. Cooperiet caput bireto et lavabit manus. Ad actionem istam, si Episcopus erit Ordinarius, genuflectent omnes, exceptis Canonicis et Praesulibus, si forte adessent.

25. A duobus praedictis Canonicis assistentibus parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta, servatis regulis ad Missam pontificalem traditis cap. VI, art. III, lib. V.

26. Si Ordinans fuerit Archiepiscopus, et aderit in loco suae iurisdictioni subiecto, Canonicus secundus ascendet ad altare, accipiet s. Pallium, et ipsi se adiunget clericus, qui

deferet lancem cum tribus spinulis. Primus Canonicus assistens accipiet Pallium, et imponet illud super humeros Episcopi, deinde infiget illi tres spinulas, quo modo descriptum est capitulo citato.

27. Canonicus primus assistens imponet Episcopo mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam, et cum osculis consuetis annulum inseret eius digito annulari dextero. Canonicus secundus porriget ei baculum pastoralem.

28. Clericus unus accipiet librum evangeliorum cum manipulo Episcopi, et consistet prope secundum Canonicum assistentem.

29. Innuente Caeremoniario, assurget Episcopus, et procedet ante altare, adstantibus ei a lateribus duobus praedictis Canonicis, et sequentibus cappellanis a mitra et a baculo atque clerico deferente Evangeliarium cum manipulo Episcopi.

30. Episcopus, transiens ante ordinandos et clerum, si aderit in choro, donabit eis benedictionem, ad quam Canonici se profunde inclinabunt, ceteri omnes genuflectent.

31. Priusquam Episcopus adveniat ad altare, curae erit clerico alicui ponere Canonem apertum ad *Ordinem Missae* in medio altari applicitum basi Crucis, et prope Canonem ipsum ponere scotulam ardentem.

32. Progressus ante altare Episcopus dimittet baculum, et a secundo Canonico assistente exuetur mitra: salutabit Crucem, et Sacrum exordietur. Canonici, qui Episcopo assistent, confessionem cum ipso recitabunt nixi genibus, siquidem Missa non cantatur, sed legitur (1), Canonici autem supradicti non sunt vestibus sacris induti.

33. Clerus, si in choro aderit, observabit regulas traditas in Missis pontificalibus relate ad recitationem confessionis, ad standum, ad genuflectendum et ad sedendum, ut cap. II, art. III, tit. I, libri I.

34. Clericus, qui deferet Evangeliarium cum manipulo Episcopi, genuflectet prope secundum assistentem, cui tradet manipulum Episcopi, ut infra.

35. Ad *Indulgentiam* etc. Canonicus secundus assistens assurget, accipiet a clerico manipulum Episcopi, cui post recitationem antedictae orationis inducet illum brachio sinistro.

---

(1) Ad Benedictionem tamen, in fine Missae, stabunt (S. R. C., n. 3804, I).

36. Postquam Episcopus dixerit *Oremus*, ascendet ad altare, medius inter Canonicos assistentes, una cum clerico substinente Evangeliarium.

37. Episcopus osculabitur altare, deinde principium evangelii in libro, quem ei praesentabit Canonicus secundus.

38. Clericus cum debitis genuflexionibus de altari descendet, et super abacum reponet librum evangeliorum.

39. Episcopus accedet ad Missale praeparatum in latere epistolae, et leget introitum Missae, eique a Caeremoniario vel a praedictis Canonicis assistentibus monstrabitur quid legendum sit.

40. Unus vel duo clerici in promptu stabunt, posituri in medio suppedaneo altaris faldistorium, quo sessurus erit Episcopus.

41. Episcopus, lecto introitu, sedebit faldistorio, si ordinatio habebitur in Sabbato *Sitientes:* secus recitabit *Kyrie* cum Assistentibus saepius nominatis, deinde sedebit faldistorio.

42. Interim Archidiaconus appropinquabit ad altare, et consistet in extremitate suppedanei, a latere evangelii.

43. Episcopo, statim ac sederit faldistorio, Canonicus primus assistens imponet mitram auriphrygiatam.

44. Post haec, Archidiaconus invitabit ordinandos, dicens elata voce *Accedant omnes, qui ordinandi sunt.* Ordinandi discedent de locis suis et venient ad genuflectendum ante altare quendam efficientes semicirculum, ea tamen animadversione, ut tonsurandi sint propiores altari, deinde minoristae, postremo ordinandi ad ordines sacros. Id vero fiet, si loci amplitudo et numerus ordinandorum patietur; sin minus, poterunt etiam genuflectere loco ipso, quem occupabunt.

45. Archidiaconus percontabitur, ecquis sit inter tonsurandos nondum confirmatus, cui Sacramentum Confirmationis conferendum erit. Quocirca, siquis erit sacra Confirmatione inaugurandus, Episcopus dimittet chirothecas, lavabit manus eique conferet Sacramentum istud, quo modo innutum est capitulo II libri ac tituli huiusce. Attamen, si fieri posset, expediret magis, ut tonsurandus acciperet Sacramentum praedictum antecedenter.

46. Sedente Episcopo, et mitra cooperto capite, Notarius accedet ad gradum infimum altaris, appellaturus ordinandos. Advertat autem, in actione ista, ne tergum vertat ad altare. Absentiae Notarii supplere poterit clericus quidam, vel alius, secundum dispositionem ab Episcopo datam.

47. Archidiaconus, conversus ad ordinandos, leget ex Pontificali inhibitionem, seu mandatum nomine Episcopi, idest: *Reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus N., Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus N., sub excommunicationis poena praecipit* etc. Si Episcopus esset Cardinalis, exprimetur dignitas, dicendo *E.mus et R.mus in Christo Pater et Dominus, Dominus N., tituli Sancti N., S. R. E. Presbyter Cardinalis N., Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus N., sub excommunicationis poena* etc. Si ordinatio peragetur ab Episcopo extraneo, ex mandato Episcopi Ordinarii, legetur semper praedictum mandatum nomine Episcopi Ordinarii.

48. Post haec, Archidiaconus invitabit tonsurandos, dicens: *Accedant, qui promovendi sunt ad primam clericalem tonsuram.* Ceteri ordinandi consurgent, et redibunt sessum ad locum suum (1). Notarius immediate appellabit nomine tonsurandos, exprimens latine nomen et cognomen singulorum, non praemittens titulum *Domini* neque alium quemquam, licet inter eos forte adesset aliquis vir nobilitate insignis. Advertet etiam Notarius, tum hac vice, tum reliquis, ne secundum appellet, nisi cum primus responderit *Adsum*, et de suo loco surrexerit progressurus ad altare. Omnibus appellati tonsurandis, Archidiaconus redibit in chorum ad locum suum, quod faciet etiam deinceps Notarius.

49. Ad imum altaris praesto erit Caeremoniarius, qui disponet ordinandos ante infimum gradum, aderuntque etiam duo quatuorve clerici (pro numero ordinandorum), qui candelas suo tempore accipiant et restituant ordinandis.

50. In promptu erunt cappellani cum pontificali et scotula, qui stabunt prope sinistram Episcopi, clericus unus cum lance pro chirothecis, alter cum pelvi et forficibus cumque mantili imponendo super gremio Episcopi.

51. Genuflexis ante altare tonsurandis, Episcopus assurget mitram capite gestans; recitabit ℣. *Sit nomen Domini* etc., deinde invitationem ad orationem *Oremus, fratres caris-*

(1) Secundum rubricam Pontificalis romani, deduci posset, ut ordinandi omnes starent genibus flexis toto ordinationis tempore. At cum in rubricis subsequentibus dicatur quod ordinati « redeunt ad loca sua », quod Archidiaconus « vocat ordinandos », id videtur esse inutile, si iam adessent genibus flexis ante altare; ideoque rubrica superior videtur intelligenda esse pro fillo tantum actu, in quo legitur interdictum sive mandatum. Talis est etiam praxis communiter servata. A.

simi etc. Postea sedebit, et cum Assistentibus recitabit antiphonam *Tu es* etc., cum versiculis psalmi *Conserva me* etc.

52. Interim ab Assistentibus ponetur mantile super gremium Episcopi, cui si difficile esset tondere capillos cum chirothecis. poterit eas deponere adiuvantibus Assistentibus praedictis. Assistens primus meminerit ei tollere annulum, deinde reponere.

53. Repetita antiphona *Tu es, Domine*, se sistet Episcopo tonsurandus primus, et genuflectet ante eum. Episcopus tondebit illius capillos in formam Crucis, videlicet, super frontem, super occipitium, super aurem dexteram, super sinistram et in medio, capillos autem, postquam totonderit, deponet in lance. Tonsurandus, quum ei tondentur capilli super frontem, dicet *Dominus pars*, super occipitium *haereditatis meae*, super aurem dextram *et calicis mei*, super aurem sinistram *tu es qui restitues*, in medio capitis *haereditatem meam mihi*. Episcopus, iuxta morem (1), suggeret praedicta verba, quae repetentur a tonsurando. Eodem modo prosequetur Episcopus ceteris omnibus tonsurandis tondere capillos.

54. Clerici designati ordinandis, accipient candelam ab unoquoque tonsurando, quum ascendet ad altare, et singulis illam restituent, quum descendent. Id ipsum observabunt deinceps relate ad reliquos ordinandos, quum tangere instrumenta debebunt respectivi Ordinis, quum vestientur ab Episcopo, et sic de reliquo.

55. Episcopus, si deposuerit chirothecas, recipiet illas, adiuvantibus Assistentibus quorum primus reponet etiam annulum eius digito, et secundus exuet ei mitram : assurget, et conversus ad tonsurandos dicet orationem *Oremus. Praesta* etc.

56. Sedebit iterum Episcopus, eique reposita a primo Assistente mitra, recitabit cum ipsis Assistentibus antiphonam *Hi accipient*, cum psalmo *Domini est terra* etc.

57. Interea clerici delecti assistendo ordinandis, advertent ut superpellicea tonsuratorum explicent, aperiant ac tradant singulis, ita ut facile possit accipere Episcopus, quum illa tonsuratis erit induturus.

58. Repetita supradicta antiphona, Assistens secundus mitram exuet Episcopo, qui assurget, convertetur ad altare, et dicet *Oremus*, Assistens primus subiunget *Flectamus genua* et genuflectent universi uno tantum genu, exceptis Episcopo

(1) S. R. C., n. 2682, III.

et duobus cappellanis a libro et a scotula ; secundus Assistens immediate dicet *Levate*, omnesque consurgent. Episcopus convertetur ad tonsuratos, ac dicet orationem *Adesto, Domine, supplicationibus* etc.

59. Episcopus sedebit, eique reponetur mitra a primo Assistente. Tonsuratus primus se sistet Episcopo, qui, accepto superpelliceo, quod ille manu gestabit, induet ipsum recitans formulam *Induat te Dominus* etc. (1).

60. Omnibus tonsuratis superpelliceo indutis, Assistens secundus exuet mitram Episcopo, qui assurgens et conversus ad tonsuratos dicet orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

61. Postea sedebit, ac resumpta mitra, quam ei reponet primus Assistens, admonebit novos clericos, legens e Pontificali formulam *Filii dilectissimi, animadvertere debetis* etc.

62. Interim Archidiaconus redibit ad altare, et peracta ab Episcopo admonitione, quam supra innuimus, dimittet ordinatos, dicens elata voce *Ad loca vestra*, vel *Recedant, qui ordinati sunt clerici.* Quod si unus tantum erit ordinatus, tum hac vice tum deinceps, Archidiaconus dicet *Ad locum tuum*, vel *Recedat, qui ordinatus est clericus.* Itaque tonsurati consurgent, et debitis peractis reverentiis aut genuflexionibus, revertentur ad locum suum.

63. Profectis ordinatis, si fuerit Sabbatum *Sitientes*, Episcopus dimittet mitram, assurget, removebitur faldistorium de medio altaris, et ipse ad altare conversus recitabit cum Assistentibus *Kyrie* in Missa. Sin autem ordinatio habebitur in quatuor temporibus, Episcopus, dimissa mitra, assurget, accedet ad Missale, dicet *Oremus*, Assistentes autem *Flectamus genua* et *Levate*, leget orationem primam et primam lectionem, qua lecta, redibit ad medium altaris, sedebit faldistorio, cooperietur mitra auriphrygiata ab Assistente primo, et super genibus eius ponetur gremiale.

64. Archidiaconus redibit ad altare, et invitabit ordinandos ad ostiariatum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium ostiariorum.* Notarius vocabit singulos ordinandos,

---

(1) In Pontificali reperitur rubrica sequens, quae respicit circumstantiam illam, in qua unum sit tantum superpelliceum, tonsuratis induendum: *Et mox imponit illud* (superpelliceum) *cuique, repetendo* Induat te Dominus etc., *immittens usque ad scapulas, et immediate trahens, si unum tantum sit superpelliceum : sicque facit usque ad ultimum, qui eo totaliter induitur.* A.

eadem methodo, qua tonsurandos, et unusquisque illorum respondebit *Adsum*, ac veniet ad genua flectenda ante altare.

65. Episcopus admonitionem eis habebit *Suscepturi, filii carissimi* etc., quam leget ex Pontificali, et interim a Caeremoniario vel a clerico aliquo habebuntur in promptu claves tangendae deinde ab ordinandis.

66. Admonitione peracta, Episcopus dextra accipiet claves, ascendent ad altare duo tresve ordinandi, qui, dimissa candela, genuflectent super gradum superiorem ante Episcopum, qui porriget eis claves, et recitabit formulam *Sic agite* etc., et singuli ordinandi imponent dextram manum super claves neque removebunt eam priusquam Episcopus recitaverit totam formulam supra innutam. Hoc autem successive fiet a reliquis, si qui supererunt.

67. Clavibus ab omnibus ordinandis contactis, discedet de altari Archidiaconus. Consurgent ordinati, et cum debitis reverentiis de altari discedent, et sequentur bini Archidiaconum, qui deducet eos ad portam primariam vel etiam ad lateralem ecclesiae, quam claudent et aperient; tum ab ipso Archidiacono ad turrim campanarum ducentur, singulis tradet chordam unius campanae, si plures non habeantur (1), quam pulsabunt uno tinnitu sive ictu mallei: si tamen difficilis erit ascensus ad praedictam turrim, ducet eos ad ostium sacristiae, ubi tradita singulis fune campanulae ad ostium illud appensae, iubebit singulos pulsare campanulam uno tinnitu.

68. Redibit ad altare Archidiaconus, sequentibus ordinatis ostiariis, et conficient debitas reverentias vel genuflexiones. Archidiaconus redibit ad locum suum in chorum: ordinati autem, resumpta candela, genuflectent ante altare.

69. Episcopus dimittet gremiale, quod ei tolletur ab Assistente secundo, assurget retinens capite mitram, et leget invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Secundus deinde Assistens mitram exuet Episcopo, qui conversus ad altare dicet *Oremus* (Assistentes autem *Flectamus genua* et *Levate*, ut supra), et conversus ad ordinatos recitabit orationem *Domine sancte* etc.

70. Archidiaconus redibit ad altare. Post orationem, Episcopus sedebit, et rursus cooperietur mitra ab Assistente primo. Tunc Archidiaconus dimittet ordinatos cum formula *Ad loca vestra*, vel cum altera *Recedant, qui ordinati sunt*

(1) S. R. C., n. 3315, II.

ostiarii. Ordinati consurgent, conficient debitas genuflexiones aut reverentias ad Episcopum et ad altare, ac revertentur ad locum suum.

71. Si fuerit Sabbatum *Sitientes,* procedetur immediate ad ordinationem lectorum, ut infra: in quatuor temporibus Episcopus deponet mitram, redibit ad Missale, leget versiculum, qui sequitur lectionem primam, subiunget deinde secundam orationem, et leget lectionem secundam, ut in Missali.

72. Post lectionem secundam, redibit Episcopus ad medium altaris, sedebit in faldistorio, cooperietur mitra ab Assistente primo, a quo recipiet etiam gremiale super genua. Archidiaconus reveniet ad altare, et vocabit ordinandos ad lectoratum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium lectorum*. Notarius eos nomine appellabit, ipsi respondebunt *Adsum*, et procedent ad altare, ibi genua flectentes, ut superius de tonsurandis.

73. Clericus unus aut Caeremoniarius in promptu habebit Missale tradendum ordinandis, et Archidiaconus, postquam appellati fuerint, redibit ad locum suum.

74. Genuflexis ante altare ordinandis, Episcopus admonitionem habebit, eamque leget ex Pontificali; post ipsam tolletur ei gremiale ab Assistente secundo, et ipse ambabus manibus accipiet Missale, quod sustinebit super genibus. Ordinandi, bini vel terni iunctim, depositis candelis, ascendent ad altare, flectent genua super gradum superiorem ante Episcopum, qui praesentabit eis Missale, cui singuli imponent dextram, neque eam removebunt priusquam Episcopus totam recitaverit formulam *Accipite, et estote* etc. Profectis primis, ascendent reliqui, et Missale manu tangent, ut de primis dictum est, et ab Episcopo recitabitur formula, quam innuimus.

75. Tradito omnibus Missali, genuflexi ante altare recipient candelam ardentem. Episcopus assurget, et conversus ad ordinatos recitabit invitationem ad orationem *Oremus, fratres carissimi* etc. Ab Assistente secundo mitra nudabitur Episcopus, qui ad altare conversus dicet *Oremus* (Assistentes autem *Flectamus genua* et *Levate*), iterumque ad ordinatos conversus recitabit orationem *Domine sancte* etc. Tum sedebit Episcopus, et ab Assistente primo rursus cooperietur mitra auriphrygiata.

76. Archidiaconus redibit ad altare, et dimittet ordinatos, dicens *Ad loca vestra*, vel *Recedant, qui ordinati sunt lectores.*

Ordinati consurgent, et cum debitis reverentiis aut genuflexionibus ad locum suum se recipient.

77. Si ordinatio locum habebit in Sabbato *Sitientes*, Episcopus prosequetur sedere faldistorio, processurus ad ordinationem exorcistarum; sin autem habebitur ordinatio in Sabbato quatuor temporum, secundus Assistens mitram exuet Episcopo, qui assurget, accedet ad Missale, et leget versiculum post lectionem secundam, recitabit orationem tertiam ac tertiam lectionem, et post ipsam revertetur ad faldistorium.

78. Sedente in faldistorio Episcopo, et primo Assistente cooperto mitra, et accepto gremiali super genibus, Archidiaconus, qui ad altare redierit, invitabit ordinandos ad exorcistatum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium exorcistarum.* Notarius appellabit ordinandos, qui respondebunt *Adsum*, et ad genuflectendum veniet ante altare, ut superius.

79. Clericus unus in promptu habebit Missale tradendum ordinandis.

80. Ordinandis genuflexis, Episcopus admonitionem habebit, quam leget ex Pontificali, videlicet *Ordinandi, filii carissimi* etc., post quam, dimisso gremiali, accipiet ambabus manibus Missale, et sustinebit ipsum super genibus. Duo tresve ordinandi, dimissa candela, ascendent iunctim ad altare, genuflectent super gradum infimum ante Episcopum, et manum dexteram imponent Missali, nec removebunt eam, nisi quum Episcopus totam recitaverit formulam *Accipite, et commendate memoriae* etc.

81. Missale traditum omnibus ordinatis, qui redeuntes ad genuflectendum ante altare candelam recipient, ab uno clerico reportabitur ad abacum; Episcopus assurget, et quin dimittat mitram, conversus ad ordinatos leget invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Dimissa autem mitra ope secundi Assistentis, convertetur ad altare, dicet *Oremus* (Assistentes autem *Flectamus genua* et *Levate*), ac rursus ad ordinatos conversus, recitabit orationem *Domine sancte* etc.

82. Episcopus sedebit, et mitra rursus cooperietur. Archidiaconus, iam reversus ad altare, dimittet ordinatos proferens formulam *Ad loca vestra*, vel *Recedant, qui ordinati sunt exorcistae.* Ordinati consurgent, et cum debitis genuflexionibus aut reverentiis redibunt ad locum suum.

83. In Sabbato *Sitientes* procedetur immediate ad ordinationem acolythorum; in Sabbato quatuor temporum. Episcopus, mitra nudatus ab Assistente secundo, assurget, redibit ad Missale, et leget versiculum, qui sequitur lectionem tertiam, deinde recitabit quartam orationem, et subiunget lectionem quartam, post quam redibit sessum ad faldistorium positum in medio altaris.

84. Sedens faldistorio Episcopus cooperietur mitra auriphrygiata ab Assistente primo, a quo recipiet etiam gremiale super genibus. A clerico aliquo ponetur in altari ampulla vacua et candelabrum cum candela exstincta. Archidiaconus redibit ad altare, invitabit ordinandos ad acolythatum, utens formula consueta *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium acolythorum*. Notarius appellabit ordinandos, qui respondebunt *Adsum*, et ad genuflectendum venient ante altare.

85. Admonebit eos Episcopus, recitans formulam in Pontificali praescriptam, nempe *Suscepturi, filii carissimi* etc. Post admonitionem Episcopus dimittet gremiale, et iunctim ad altare ascendent duo tresve ordinandi, deposita prius candela. Episcopus candelabrum accipiet cum candela exstincta, ipsumque porriget ordinandis, qui pollice manus dexterae tangent candelabrum, et indice manus eiusdem contingent candelam, durante recitatione formulae *Accipite ceroferarium* etc., quam proferet Episcopus. Candelabrum cum candela, postquam ab omnibus ordinandis contactum erit vel traditum, Episcopus deponet, et accipiet ampullam vacuam. Redibunt iunctim duo tresve ordinandi ad altare, genuflectent ante Episcopum, qui praesentabit eis ampullam vacuam, cui imponent digitos duos, indicem et medium dextrae, neque removebunt eos, nisi quum Episcopus recitare totam desiverit formulam *Accipite urceolum* etc.

86. Genuflexis ante altare ordinatis, receptaque ab ipsis candela, assurget Episcopus, et mitram capite gestans leget invitationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Dimissa dein mitra ope secundi Assistentis, convertetur ad altare, dicet *Oremus* (Assistentes autem *Flectamus genua* et *Levate*) et conversus ad ordinatos recitabit orationem *Domine sancte* etc. Subiiciet deinde reliquas duas orationes, perstans eodem statu.

87. Sedebit Episcopus, mitra cooperietur ab Assistente primo, et Archidiaconus, reversus ad altare, dimittet ordinatos cum formula consueta *Ad loca vestra* vel *Recedant,*

qui ordinati sunt acolythi. Ordinati consurgent, et cum debitis reverentiis vel genuflexionibus revertentur ad locum suum.

88. Profectis ordinatis, Episcopus dimittet mitram, qua exuetur a secundo Assistente, et redibit ad Missale. Si ordinatio habebitur in Sabbato quatuor temporum, leget versiculum post quartam lectionem, deinde subiunget quintam orationem et lectionem quintam. Si erit in Sabbato *Sitientes,* exutus mitra ut supra, ac remoto faldistorio de medio altari, Episcopus altare osculabitur, et conversus ad populum dicet *Dominus vobiscum.* Postmodum accedet ad Missale, leget orationem Missae, cui adiunget alteram orationem pro ordinandis sub unica conclusione, quam sequentur orationes reliquae a rubrica praescriptae.

89. Post haec reveniet ad faldistorium, quod repositum erit in medio altaris, sedebit, cooperietur iterum mitra ab Assistente primo, a quo recipiet gremiale, et reversus Archidiaconus ad altare invitabit ordinandos ad Subdiaconatum proferens formulam *Accedant, qui ordinandi sunt Subdiaconi.* Notarius appellabit eos, nomini et cognomini adiungens titulum, ad quem ordinabuntur, exempli gratia *patrimonii sui,* vel *pensionis ecclesiasticae*, vel *beneficii* aut *cappellaniae*, vel *paroeciae;* ac si ordinandus erit regularis, dicetur *Frater N. N. professus ordinis Sancti N. ad titulum paupertatis*, vel *ad titulum Missionum* aut *mensae communis*, secundum privilegia a S. Sede concessa diversis Regularium familiis. Ordinandi autem respondebunt *Adsum*, procedent ante altare, restantes longe ab infimo gradu passibus duobus tribusve, ibique stabunt. Episcopus admonebit eos ed obligatione, quam in se recepturi sunt per ordinationem, legens ex Pontificali formulam *Filii dilectissimi*, *ad sacrum* etc. Post ad monitionem, ordinandi approximabunt ad altare, et genuflectent.

90. Notandum autem est, quod admonitio antedicta locum habet quum ordinandi sunt clerici saeculares tantum; si cuncti ordinandi essent regulares, ac professi fuerint vota solemnia, admonitio omittetur.

91. Archidiaconus invitabit reliquos ordinandos ad diaconatum et ad presbyteratum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt Diaconi et Presbyteri*, et ipsi procedent ante altare, eo tamen discrimine, ut ordinandi subdiaconatu genuflectant in latere evangelii, ordinandi diaconatu in latere epistolae, or-

dinandi autem presbyteratu in medio ante altare, si poterit id commode fieri, et si numerus ordinandorum patietur, secus disponentur ut commodius videbitur.

92. Clerici designati candelas recipient ab omnibus ordinandis et exstinguent, advertentes ut eas iterum accendant sub finem Litaniarum.

93. Ordinandis hoc modo dispositis. Episcopus assurget, ac retinens mitram capite, convertetur ad altare, et genuflectet in faldistorio, ante quod apponetur ad hanc rem a clerico pulvinus. Ordinandi procumbent super pavimentum, quod erit coopertum tapeto, quemadmodum monuimus superius, ceteri omnes flectent genua.

94. Episcopus genuflexus recitabit Litanias, ut in Pontificali, eique respondebunt Assistentes et ceteri adstantes. Cappellanus a baculo in promptu habebit baculum, sub finem Litaniarum, itemque praesto erit cappellanus a libro, sustenturus eum Episcopo in Benedictione, quam impertietur ordinandis. Postquam Episcopus totum recitaverit versiculum *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., eique responsum fuerit *Te rogamus audi nos,* assurget, stantibus adhuc genibus flexis ceteris omnibus, convertetur ad ordinandos, et baculo sinistra accepto, benedicet ipsos ut in Pontificali *Ut hos electos* etc. Dimittet baculum, convertetur ad altare, genuflectet iterum, et recitationem Litaniarium explebit.

95. Litaniis recitatis, assurget Episcopus, et cum ipso ceteri omnes, qui genuflexerant. Ordinandi de prostratione assurgent, et clerici restituent illis candelas ardentes. Archidiaconus ex altari ad ordinandos conversus dicet *Recedant, qui ordinandi sunt Diaconi et Presbyteri,* qui consurgent, et cum debitis reverentiis redibunt ad loca sua, exceptis ordinandis ad subdiaconatum, qui perstabunt nixi genibus ante altare.

96. Episcopus, ubi recitatis Litaniis surrexerit, sedebit faldistorio, et a primo Assistente reponetur ei gremiale. Caeremoniarius in promptu habebit Calicem cum Patena, qui tradendus erit ordinandis. Quum ceteri ordinandi, ut supra dictum est, recesserint, Episcopus admonebit promovendos ad subdiaconatum, legens formulam in Pontificali praescriptam *Adepturi, filii carissimi* etc.

97. Clerici designati ad assistentiam ordinandorum, tollent eis candelas ardentes, et aptabunt ipsis amictum extra albam, ut commode possit Episcopus illum imponere singulorum capiti. Clericus unus accipiet ampullas vini et aquae plenas,

cum pelvicula et manutergio, et consistet prope altare, traditurus eas debito tempore Archidiacono.

98. Post admonitionem, secundus Assistens tollet gremiale Episcopo, qui ambabus manibus Calicem cum Patena accipiet. Duo tresve ordinandi ascendent iunctim ad altare, et simul genuflectent ante Episcopum, qui porriget eis Calicem cum Patena. Apponent pollicem dextrum cuppae Calicis, indicem autem et medium quoque pariter dextrum super Patenam, neque removebunt digitos nisi quum Episcopus pronuntiaverit formulam integram *Videte cuius ministerium* etc.

99. Ordinati, tacto Calice cum Patena, consurgent, et venient versus latus evangelii, ubi aderit Archidiaconus, qui offeret eis tangendas ampullas vini et aquae et manutergium cum pelvicula. Postea redibunt ad genuflectendum ante altare.

100. Hisce duabus actionibus ab omnibus peractis, omnibusque genuflexis ante altare, Episcopus assurget, et mitram capite gestans recitabit invitationem ad orationem *Oremus Deum ac Dominum* etc. Dimittet mitram, qua exuetur ab Assistente secundo, convertetur ad altare, dicet *Oremus* (Assistentes *Flectamus genua* et *Levate*), iterumque conversus ad ordinatos subiiciet orationem *Domine sancte* etc. Hoc tempore, clerici ad hoc delecti explicabunt et aptabunt tunicellam et manipulum super brachia ordinandorum, ut faciliter ab Episcopo unusquisque eorum possit vestiri.

101. Episcopus sedebit in faldistorio, et ab Assistente primo rursus cooperietur mitra. Ordinati consurgent, et unus post alium accedent ad altare ac genuflectent ante Episcopum, qui accipiens amictum imponet eum singulis in capite, dicens *Accipe amictum* etc. Manipulum deinde accipiet, et singulis ponet in brachio sinistro, dicens *Accipe manipulum* etc. Postremo tunicellam accipiet, eamque induet unicuique eorum, dicens *Tunica iucunditatis* etc. (1). Clericus unus in promptu habebit Missale tradendum ordinatis.

102. Postquam induti erunt omnes ordinati, redibunt iunctim duo tresve ipsorum ad Episcopum, quibus ante ipsum genuflexis praesentabit Epistolarium vel Missale, cui manum

(1) Advertatur rubrica Pontificalis, ut iam notavimus de tonsurandis agentes: « *Si unica tantum sit* (tunica) *immittit illam usque ad scapulas ac retrahit, postremo totaliter induens* ». A.

dextram imponent, neque eam removebunt a libro, nisi quum Episcopus integram recitaverit formulam *Accipite potestatem* etc. Ordinati, tacto vel tradito Epistolario, resument candelam; Archidiaconus autem dimittet eos cum formula *Ad loca vestra*, vel *Recedant, qui ordinati sunt Subdiaconi.* Consurgent ordinati, et cum praescriptis reverentiis vel genuflexionibus ad locum suum revertentur.

103. Episcopus, mitra nudatus ab Assistente secundo, assurget de faldistorio, et accedet ad Missale. In Sabbatis quatuor temporum hiemis, autumni et veris leget canticum *Benedictus es, Domine*, post lectionem quintam, deinde in medio altaris dicet *Dominus vobiscum* conversus ad populum, et conversus ad Missale leget orationem, cui adiunget collectam pro ordinandis sub una conclusione, et reliquas orationes a rubrica praescriptas. Postea leget epistolam.

104. In Sabbato quatuor temporum aestatis leget *Alleluia* cum cantico *Benedictus es*, deinde in medio altaris recitabit *Gloria in excelsis*, tum *Pax vobis*, orationes et epistolam, ut supra.

105. In Sabbato *Sitientes* leget tantum epistolam (1).

106. Lecta epistola, redibit Episcopus ad faldistorium, ubi sedebit, cooperietur mitra ab Assistente, et super genibus recipiet gremiale. Archidiaconus redibit ad altare et invitabit ordinandos ad diaconatum, utens formula *Accedant, qui ordinandi sunt ad diaconatum.* Notarius eos nomine compellabit, nullo addito ordinationis titulo, iique singuli respondebunt *Adsum,* procedent ante altare et genuflectent.

---

(1) Praescribitur a Pontificali, ut epistola cantetur *per unum ex Subdiaconis noviter ordinatis.* Quum autem fiet ordinatio sine cantu, non videtur posse locus esse huic rubricae. In Laterana Basilica, ubi celebrantur ordinationes cum cantu, vidi, dum epistola a Subdiacono cantatur, stare omnes ordinatos ad subdiaconatum, ut indicetur fortasse illo actu, quod illorum esset officium cantare epistolam. Hic tamen est usus illius Basilicae specialis, quem non ausim suadere aliis, ut admittant; siquidem non satis regulare videtur, quod una chori pars stet, dum sedeant ceteri omnes. Praeterea stando obsistitur auctoritati rubricae illius, cuius talis non videtur esse sensus. In aliqua privata unius Subdiaconi ordinatione, vidi a Subdiacono eodem legi epistolam simul cum Episcopo celebrante. Porro ego praxim refero; iudicium autem penes auctoritatem sit. Videtur tamen, quod lectio epistolae aut evangelii simul cum Celebrante, proprie spectet ad ritum concelebrationis. Diaconi et Subdiaconi numquam possunt nec poterunt concelebrare, defectu ordinis debiti. A. — Attamen S. R. C. nn. 2682, IX, et 3368, V, edixit: « in ordinatione, quae fit sine cantu, Subdiaconos et Diaconos epistolam aut evangelium legere debent cum Episcopo ».

107. Archidiaconus postulabit ab Episcopo, ut velit ad ordinationem procedere, dicens *Reverendissime Pater, postulat* etc. (1). Episcopus interrogabit Archidiaconum *Scis illos dignos esse?* Respondebit Archidiaconus *Quantum humana fragilitas* etc. Episcopus subiunget *Deo gratias,* eosque nunciabit clero et populo *Auxiliante Domino* etc., lecta annunciatione, post brevem interpositam moram, admonebit ordinandos, admonitionem legens ex Pontificali *Provehendi filii dilectissimi* etc. Iterim clerici tollent candelas ordinandis et disponent ipsis paramenta, ut Episcopus faciliter eos possit induere.

108. Episcopus, post admonitionem, perget sedere, et mitram in capite retinens, prosequetur alteram exhortationem ad clerum et ad populum *Commune votum* etc. Dimittet gremiale, assurget, ac mitram in capite retinens leget invitationem ad orationem *Oremus, fratres carissimi,* usque ad verba *vivit et regnat Deus.* post quae per Assistentem secundum dimittet mitram, et stans manibusque ante pectus expansis, recitabit praefationem, usque ad finem partis primae, videlicet ad verba *agenda concedere.*

109. Consurgent ordinandi: unus post alium ascendent ad altare, et genuflectent ante Episcopum, qui singulis imponet capiti dexteram manum, dicens *Accipe Spiritum Sanctum* etc. Unusquisque ordinatorum, post impositionem manus Episcopi, redibit ad locum suum ante altare, et genuflectet.

110. Postquam Episcopus dextram imposuerit singulis ordinatis, sinistram applicabit pectori, et dexteram sustinebit elatam et extensam ferme ad altitudinem vultus sui versus ordinatos, ac prosequetur legere secundam praefationis partem *Emitte in eos, quaesumus, Domine* etc. Iunget autem manus ad conclusionem *Per eundem Dominum* etc., quam leget submissa voce, ut vix audiri possit ab adstantibus.

111. Episcopus faldistorio sedebit, eique reponetur mitra ab Assistente primo. Consurgent ordinati, et singuli sive unus post alium ascendent ad altare, et genuflectent ante Episcopum. Episcopus stolam accipiet, porriget osculandam ordinato, et super eum faciens Crucis signum, imponet illam super eius scapulam sinistram, dicens *Accipe stolam candidam* etc. Praesto ibi erit clericus unus, qui statim cingulo

(1) Si Ordinans erit Cardinalis, Archidiaconus dicet *Eminentissime et reverendissime Pater, postulat* etc. A.

cohibebit utramque partem stolae super latus dexterum ordinati. Episcopus accipiet dalmaticam, eamque induet ordinato, dicens *Induat te Dominus* etc. Clericus unus advertet ut ordinato extrahat manipulum ex manica sinistra dalmaticae (1). Curae etiam erit clerico alicui habere in promptu apud altare Evangeliarium aut Missale, tradendum ordinatis.

112. Omnibus indutis novis Diaconis, duo tresve illorum simul ascendent ad Episcopum, qui utraque manu sustinens Evangeliarium vel Missale, iubebit eos imponere libro ipsi dexteram manum, quam inde non removebunt, nisi quum Episcopus expleverit recitationem formulae *Accipite potestatem* etc.

113. Ordinati revenient ante altare, et genuflectent, ut in principio functionis, et clerici supra dicti restituent eis candelam ardentem. Post Evangeliarii traditionem omnibus ordinatis, Episcopus ab Assistente secundo nudabitur mitra. Tum assurget, convertetur ad altare, dicet *Oremus*, Assistentium alter *Flectamus genua*, alter *Levate*. Episcopus, rursus ad ordinatos conversus, dicet orationem *Exaudi, Domine* etc. Subiunget deinde orationem *Oremus. Domine sancte* etc. Sedebit Episcopus, et mitra iterum cooperietur ab Assistente primo. Archidiaconus, reversus ad altare, dimittet ordinatos cum formula usitata *Ad loca vestra*, vel *Recedant, qui ordinati sunt Diaconi.* Ordinati consurgent, et cum debitis reverentiis vel genuflexionibus redibunt ad locum suum.

114. Episcopus nudabitur mitra a secundo Assistente, assurget, redibit ad Missale, et leget tractum usque ad ultimum versiculum, et in Sabbato quatuor temporum Pentecostes leget sequentiam, exclusive usque ad ultimum versiculum.

115. Redibit ad medium altaris, sedebit faldistorio, cooperietur mitra ab Assistente primo, et ab eodem imponetur ei gremiale super genua. Archidiaconus redibit ad altare, invitabit ordinandos ad presbyteratum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad ordinem presbyteratus.* Notarius appellabit eos, nullo addito ordinationis titulo, singuli respondebunt *Adsum*, et ad genuflectendum procedent ante altare. Omnibus ordinandis appellatis et ante altare genuflexis, ut supra, Archidiaconus, conversus ad Episcopum, postulabit ab ipso ordinationem, dicens *Reverendissime Pater, postulat* etc. Episco-

(1) Eadem pro Diaconis, ut pro tonsurandis et Subdiaconis, est rubrica, si unica tantum esset dalmatica. A.

pus quaeret *Scis illos dignos esse?* Respondebit Archidiaconus *Quantum humana fragilitas* etc. Subiunget Episcopus *Deo gratias*. Tunc de altari recedet Archidiaconus, et Episcopus ordinationem clero ac populo nunciabit, legens ex Pontificali formulam *Quoniam, fratres carissimi, rectori navis* etc. Brevissima interposita mora, admonitionem habebit ad ordinandos, nempe *Consecrandi, filii dilectissimi* etc.

116. Interim a clericis designatis tollentur ordinatis candelae; a clerico altero distribuentur stolae tribus Presbyteris qui manus debebunt ordinandis imponere, postquam ipsis suas imposuerit Episcopus; aptabitur stola unicuique ordinando, ita ut facile illi possit replicari super pectus, et accommodabitur etiam planeta, quo modo ipsam Episcopus erit illi impositurus.

117. Admonitione absoluta, Presbyteri supra dicti stolam sibi collo imponent et accedent ad altare, non tamen ascendentes ad ipsum. Ordinandi consurgent, et unus post alium ascendent ad altare, et genuflectent ante Episcopum. Episcopus assurget, et singulis ordinandis utramque manum imponet, nullam proferens formulam. Novi Presbyteri, postquam Episcopus manus eis imposuerit, redibunt ad genuflectendum ante altare. Episcopus, posteaquam omnibus ordinandis imposuerit manus, prosequetur stare, et manum dexteram extensam et apertam sustinebit versus eosdem. Presbyteri, qui stolam collo imposuerint, et praesto erunt apud altare, imponent successive manum utramque super singulos ordinandos, deinde quendam ferme semicirculum efficientes, consistent a tergo ipsorum, sustinentes dexteram extensam versus eosdem, quo modo suam sustinebit Episcopus. Tunc Episcopus, stans adhuc ad ordinandos conversus, dicet *Oremus, fratres carissimi* etc.

118. Episcopus dimittet mitram: Presbyteri sibi tollent e collo stolam, et revertentur ad loca sua. Episcopus convertetur ad altare, dicet *Oremus*, Assistentes *Flectamus genua* et *Levate*, atque iterum ad ordinatos conversus Episcopus recitabit orationem *Exaudi nos, quaesumus* etc., dein prosequetur praefationem, quam recitabit manibus ante pectus apertis, et leget conclusionem *Per Dominum* etc., voce submissa, ut ab adstantibus tantum audiri possit.

119. Rursus sedebit Episcopus, et mitra cooperietur a primo Assistente. Consurgent ordinati, et unus post alium ascendent ad altare et genuflectent ante Episcopum, qui accipiet partem dexteram stolae, quae aderit super sinistra sca-

pula cuiusque ordinandi, eamque replicabit super pectus unicuique ex ordinatis, dicens *Accipe iugum Domini* etc. Unus clericorum advertet, ut singulis ordinatis firmet cingulo partem dexteram stolae super latus sinistrum. Episcopus accipiet planetam replicatam et convolutam in parte posteriori, eamque induet singulis ordinatis, dicens *Accipe vestem sacerdotalem* etc. Ordinatus respondebit *Deo gratias*. Planeta pendebit ex parte anteriori tantum, et firmabitur lemniscis ante pectus; pars autem posterior erit involuta et replicata super humeros. De altari descendet, qui primus est ordinatus, et genua flectet quo loco prius erat, eodemque tempore ascendet ad altare secundus, qui induetur eadem ratione ac primus, atque ita porro de ceteris.

120. In promptu aderit pelvicula ad ponendas chirothecas Episcopi, gremiale lineum, ponendum super genua Episcopi et lanx cum vasculo Olei sacri catechumenorum et aliquanto gossypio soluto.

121. Omnibus ordinatis indutis, secundus Assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget, et non praemittens *Oremus*, dicet conversus ad ordinatos orationem *Deus sanctificationum* etc. Postea conversus ad altare genua flectet in pulvino, quem ipsi apponet clericus ante faldistorium, ac dimisso etiam pileolo per primum Assistentem, recitabit cum Assistentibus supradictis hymnum *Veni, creator Spiritus*, quo absoluto, reponetur ei pileolus, assurget, removebitur pulvinus, et sedebit in faldistorio. Assistens primus reponet ei mitram, deinde annulum educet e digito eius: postmodum ab utroque Assistente tollentur ei chirothecae, quae ponentur in lance sustenta ab aliquo clerico. Primus Assistens ei reponet annulum, et adiuvante secundo extendetur gremiale lineum super genua, quod lemniscis poterit cohiberi nodis faldistorii.

122. Consurgent ordinati, et unus post alium ascendent ad altare, et genua flectent ante Episcopum. Genuflexus primus ex ordinatis advertet ut attollat super pulsos manicas albae et vestis talaris, si opus fuerit, et sustineat manus apertas cum digitis et pollicibus simul iunctis. Episcopus autem intinget pollicem dexterum in Oleum sacrum catechumenorum, quod ei sustinebitur a clerico genuflexo a dextris eius, et unctionem peraget super manus ordinati, dicens *Consecrare et sanctificare* etc.

123. Episcopus unctionem peraget in modum Crucis, efficiendo binas lineas rectas super manus ordinati, primam

earum a pollice manus dexterae usque ad indicem sinistrae, alteram a pollice sinistrae ad indicem dexterae, deinde prosequetur inungere palmas manuum ordinati, donans benedictionem *et per nostram benedictionem*, nullaque alia facta unctione, prosequetur *ut quaecumque benedixerit* etc. (1). Ordinatus respondebit *Amen*.

124. Episcopus claudet manus ordinati, et unus ex cappellanis vel Assistentibus accipiet sudarium, quod ordinatus appensum habebit ad cingulum, et ipso ligabit ei manus, ne fluere per brachium vel etiam in terram possit Oleum sacrum, quo facta erit unctio.

125. Descendet de altari primus ordinatus, et ascendet secundus, cui fiet unctio eodem modo ac primo, et sic de ceteris.

126. Interim in promptu habebitur Calix cum vino et Patena cum hostia, tradenda ordinatis, instrumenta lotionis manuum pro Episcopo, et altera pro ordinatis: poterit etiam poni ante altare scamnum coopertum panno viridi sine postergali, super quo praeparata aderunt Missalia utenda ab ordinatis in concelebratione, et praesto erunt Presbyteri superpelliceo induti, qui assistere ordinatis debebunt.

127. Post unctionem ultimi ordinati, Episcopus absterget suum pollicem dexterum aliquantulo gossypio; accipiet Calicem cum vino in manum sinistram, et Patenam cum hostia in manum dexteram, et advertet ut admoveat hostiam ad marginem Patenae versus ordinatum, Patenam autem sustinebit superpositam Calici.

128. Ascendet ad altare primus ordinatus, et genua flectet ante Episcopum, qui praesentabit ipsi Patenam cum hostia et Calicem cum vino; ordinatus, manibus adhuc sudario involutis tanget hostiam et Patenam duobus digitis indicibus, cuppam autem Calicis duobus digitis mediis, dum Episcopus recitabit formulam *Accipe potestatem* etc. Descendente primo,

---

(1) Satis patet rubrica Pontificalis romani de modo, quo debeat Episcopus unctionem peragere super manus novorum Presbyterorum. *Pontifex cum Oleo catechumenorum inungit unicuique ambas manus simul iunctas* in modum Crucis, *producendo cum pollice suo dextero* duas lineas, *videlicet a pollice dexterae manus usque ad indicem sinistrae, et a pollice sinistrae usque ad indicem dexterae, ungendo mox totaliter palmas, dicens* etc. Si fiat unctio alio modo, non fit amplius in modum Crucis, neque efficiuntur amplius duae lineae, sed potius duo circuli, contra quod a Pontificali dilucide praescribitur. A.

ascendet alter, atque ita deinceps reliqui, advertendo tamen ut haec actio fiat unicuique ordinato singillatim, siquidem quum habeant manus involutas, difficile esset et ferme impossibile, ut eodem tempore a pluribus illorum fieret secure et commode.

129. Postquam ordinati tetigerint Calicem et Patenam, accedent ad abacum ipsis praeparatum, ibique lavabunt manus medulla panis et mali medici, easque abstergent sudario, quo erunt involutae vel manutergiis, si aderunt praeparata. Aliquot clerici fundent aquam super manus eorum, dum lavabunt.

130. Post haec, ordinati venient ad genuflectendum ad scamnum cum Missalibus, quae ipsis erunt ibi praeparata, et a clericis accipient candelam ardentem.

131. Episcopus manus lavabit, adhibens pro pollice dextero medullam panis et mali medici: dimittet gremiale lineum, extrahetur annulus ex eius digito, reponentur ei chirothecae, dein annulus a supradictis Assistentibus.

132. Abluente manus Episcopo, assurgent Canonici, ceteri omnes genua submittent, si erit Ordinarius.

133. Manibus ab Episcopo ablutis, tolletur ei mitra, assurget, et accedet ad Missale, unde leget ultimum versiculum tractus vel sequentiae. A clericis removebitur faldistorium de medio altari.

134. Episcopus transibit ad medium altaris, et dicet *Munda cor meum* etc., interea dum ab uno ex cappellanis Episcopi transferetur Missale cum cussino vel legili ad latus evangelii.

135. Transibit Episcopus in latus evangelii, et evangelium leget ex Missali (1), quam ad lectionem stabunt universi. Lecto et osculato evangelio, redibit Episcopus ad medium altaris, ac si fuerit Sabbatum quatuor temporum Pentecostes, recitabitur *Credo*, in aliis autem Sabbatis omittetur: postea, osculatus altare, convertetur ad populum, dicet *Dominus vobiscum*, et conversus ad altare, dicet *Oremus*, ac leget offertorium.

136. Interim praesto erunt clerici reposituri faldistorium in suppedaneo altaris. Caeremoniarius vel unus de cappellanis Episcopi afferet ad altare Calicem etc., cum Pyxide, explicabit corporale in medio altari, et prope ipsum collocabit Calicem et Pyxidem. In promptu erunt ministri soliti, ministraturi Epi-

---

(1) Monet Pontificale, quod *aliquis de ordinatis dicit evangelium*: Perpendatur quod relate ad Subdiaconos notavimus n. 105 articuli huius. A.

scopo lotionem manuum. Clericus unus afferet ampullas vini et aquae in pelvicula, easque deponet in latere epistolae.

137. Episcopus, lecto offertorio, recedet aliquantulum de medio altari, ut locum praebeat clericis reponendi faldistorium, posito faldistorio praedicto, sedebit, et a primo Assistente cooperietur mitra pretiosa, in Sabbato quatuor temporum Pentecostes, in aliis autem Sabbatis assumet mitram auriphrygiatam. Sedente Episcopo, consurgent omnes ordinati, et unus post alium ascendent ad altare, et singuli offerent candelam Episcopo, cuius manum osculabuntur, dum eam accipiet. Primi erunt Presbyteri, secundi Diaconi, deinde Subdiaconi, sequentur minoristae, postremo accedent novi clerici. Episcopus singulas candelas tradet Assistenti a sinistris, hic autem uni vel pluribus clericis, qui eas exstinguent, et ponent super abacum, vel alio loco alioque modo (1). Novi Presbyteri redibunt ad scamnum, ubi iam erant genuflexi, recitaturi Missam simul cum Episcopo. Reliqui ordinati redibunt ad loca sua.

138. Episcopus, accepta ab ordinatis oblatione candelae, deponet annulum et chirothecas, ac lavabit manus. Canonici stabunt, ceteri omnes genua flectent ad actionem istam. Ablutis ab Episcopo manibus, Assistens primus reponet eius digito annulum, secundus autem exuet ei mitram. Episcopus assurget, de medio altari tolletur faldistorium a clericis, convertetur ad altare, et accepta Patena cum hostia, recitabit cum novis Presbyteris elata voce totam Missam, comprehensis verbis consecrationis. Novi Presbyteri stabunt semper iunctis manibus, neque ullum Crucis signum efficient, ut faciet Episcopus celebrans.

139. Ad lotiones manuum post offertorium Episcopus utetur mitra pretiosa vel auriphrygiata, secundum regulam superius traditam, et Canonici stabunt, ceteri omnes genua flectent iuxta regulam superius traditam.

140. Advertetur ad secretam dicendam pro ordinatis cum prima secreta Missae sub eadem conclusione.

141. Ad elevationem accendentur intorticia quatuor, quae ardebunt usque ad totam communionem, etiam in Sabbato quatuor temporum Pentecostes, propter communionem, quam excipient ordinati.

142. Post *Agnus Dei* et post orationem primam *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., Episcopus osculabitur altare, et

(1) Vide notam ad n. 334, art. II sequentis.

pacem praebebit omnibus ordinatis ad Ordines sacros, qui separatim unus post alium ascendent ad altare, genuflexionem facient in suppedaneo, osculabuntur altare, et recipient pacem ab Episcopo, qui singulis dicet *Pax tecum*, et singuli respondebunt *Et cum spiritu tuo.*

143. Sin autem multi essent ordinati praedicti ad ordines sacros, Episcopus pacem donabit primo cuiusque ordinis, qui ascendet ad altare, et peraget quae supra descripta sunt; ipse pacem ab Episcopo acceptam afferet ad reliquos ordinatos ordinis sui, qui successive sibi ad invicem comunicabunt illam. Presbyteri, qui aderunt genuflexi ante altare, consurgent accepturi pacem, deinde rursus in genua procumbent, prosecuturi Missam. Ultimus ex ordinatis Subdiaconis pacem donabit primo acolytho ordinato, et hic eam communicabit reliquis promotis ad Ordines minores et ad tonsuram.

144. Advertet Episcopus ne prosequatur Missam, nisi postquam Presbyteri sibi ad invicem pacem praebuerint, ac rursus genua submiserint.

145. Dum Episcopus Calicem sumet, clerici accedent ad altare, et alter ipsorum afferet tobaleam sustinendam ante communicandos, conficient genuflexionem, ascendent ad altare, genuflectent in extremitatibus lateralibus suppedanei, et extendent tobaleam propter communionem. Ordinati ad presbyteratum consurgent, et accedent ad altare, ordine descripto lib. II, capite III, art. III, § 4, de communione.

146. Episcopus, Calice sumpto et palla cooperto, genuflexionem faciet ad Sacramentum, Pyxidem accipiet, eique tollet operculum, iterabit genuflexionem, accipiet sinistra Pyxidem supra nodum, dextera accipiet Particulam unam, convertetur ad novos Presbyteros, et signum Crucis efficiens Particula, communicabit eos, non proferens formulam *Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat te in vitam aeternam* (1). Unusquisque tamen osculabitur manum Episcopi, et recipiet s. Particulam.

147. Communicatis Presbyteris, convertetur ad altare Episcopus, deponet in medio Pyxidem, et genuflexionem exsequetur. Convertetur deinde ad reliquos ordinatos, qui genuflexi ante altare dicent *Confiteor*, cui Episcopus adiiciet *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc. Episcopus convertetur ad altare, genuflectet iterum, resumet Pyxidem, et con-

(1) S. R. C., nn. 2089, IV; 3105, II; 3274, II; 3721, I.

versus ad ordinatos communicabit eos, dicens formulam *Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat te in vitam aeternam*. Unusquisque communicandus manum Episcopi osculabitur et respondebit *Amen*. Communioni praemittet Episcopus *Ecce Agnus Dei* etc., et alteram precationem *Domine, non sum dignus* etc., quamvis in hac re non sit explicita rubrica (1). In communione ordinatorum ad minores ordines dicet *Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam. Amen* (2).

148. Post communionem discedent clerici cum intorticiis.

149. Episcopus purificabit Calicem et Pyxidem; reponetur ei mitra pretiosa vel auriphrygiata, secundum regulam superius traditam, lavabit manus, stantibus Canonicis et reliquis genua flectentibus. Advertet unus ex cappellanis, ut Calicem abstergat et cum accessoriis reportet ad abacum. Super legile seu cussinum loco Missalis ponetur Pontificale.

150. Episcopus ablutis manibus, dimittet mitram, convertetur ad altare, et stans in latere epistolae, leget una cum Assistentibus ℟. *Iam non dicam vos servos* etc. Novi Presbyteri assurgent, et stabunt ante altare. Interim reponetur faldistorium in medio suppedaneo.

151. Lecto responsorio supradicto, in quo omittetur *Alleluia* a Septuagesima usque ad Pascha, Episcopus veniet ad faldistorium, sedebit, et a primo Assistente reponetur ei mitra auriphrygiata. Tum assurget, ac novi Presbyteri simul recitabunt *Credo*, quod legent ex Pontificali. Pronunciato ab ipsis *Credo*, sedebit Episcopus, et novi Presbyteri, unus post alium, ascendent ad altare, et genuflectent ante Episcopum, qui singulorum capiti imponet utramque manum, dicens *Accipe Spiritum Sanctum, quorum* etc. Remotis de capite manibus, explicabit unicuique partem posteriorem planetae, quae erit super scapulas, dicens *Stola innocentiae* etc. Post haec ordinatus, interponens iunctas manus manibus Episcopi, interrogationi quam faciet *Promittis mihi et successoribus meis reverentiam et obedientiam?* respondebit *Promitto*. Episcopus osculabitur

---

(1) S. R. C., n. 2089, IV.

(2) Consule rubricam Pontificalis romani, ex qua deducetur, quod formula *custodiat te* proferenda sit tantummodo pro ordinatis ad ordines maiores. A. — In Indice tamen Decretorum authenticorum S. R. C., pag. 110, titulo *Communio intra Missam*, quarto loco, dicitur, etiam pro ordinatis in minoribus esse adhibendam formulam « ... *custodiat te* etc. ».

eum in gena dextra, dicens *Pax Domini sit semper tecum.* Assurget primus ordinatus, descendet de altari, et redibit ad locum suum, ubi rursus genuflectet. Ascendet ad altare ordinatus secundus, cui Episcopus faciet eadem quae primo, et sic porro de ceteris. Advertet tamen Episcopus, quod varianda est expressio in interrogatione *Promittis* etc., si inter ordinatos adessent Regulares, vel non essent dioecesi eius subiecti, ut notatur in Pontificali.

152. Genuflexis omnibus ad Presbyteratum ordinatis, Episcopus accipiet baculum sinistra, eosque admonebit, ut in Pontificali *Quia res, quam tractaturi estis* etc. Post haec assurget et benedictionem eis donabit, dicens *Benedictio Dei* etc. Notandum, quod ad Benedictionem istam genuflexi esse debent soli Presbyteri, quibus impertitur.

153. Episcopus dimittet baculum, exuetur mitra ab Assistente secundo, accedet ad Missale, leget ℣. *Communio*, et prosequetur Missam una cum ordinatis ad presbyteratum usque ad finem. Interim amovebitur faldistorium de medio suppedaneo.

154. Benedictio donabitur a solo Episcopo, et novi Presbyteri, qui cum ipso recitaverint Missam, tacebunt ad actionem istam. Si Episcopus erit Ordinarius, concedet Indulgentias consuetas; formula autem legetur ab uno Assistentium. Si fuerit Archiepiscopus et in sua provincia, Benedictionem donabit sine mitra et conversus ad Crucem archiepiscopalem, quam habebit ante se.

155. Benedictione largita, recedet Episcopus ab uno latere, et reponetur faldistorium in medio. Episcopus faldistorio sedebit, et mitra cooperietur ab Assistente primo, si Benedictionem donaverit sine mitra. Retinens baculum sinistra, leget admonitionem ordinatis *Filii dilectissimi* etc.

156. Ordinatis ad diaconatum et ad subdiaconatum constituet Episcopus cuius feriae dicere debeant nocturnum.

157. Dimittet baculum et mitram, ac si fuerit Archiepiscopus, exuetur ei s. Pallium cum spinulis; assurget, removebitur faldistorium, et conversus Episcopus ad altare dicet *Dominus vobiscum*, signabit se, atque incipiet evangelium S. Ioannis *In principio erat Verbum* etc. Resumet mitram et baculum, ac recitans evangelium idem, de altari descendet, reverebitur Crucem, benedictionem donabit ordinatis, et redibit ad faldistorium, ubi dimissa mitra genuflectet versus altare, dicens *Et Verbum caro factum est:* postea sedebit faldistorio.

158. Ordinati ad presbyteratum recitabunt praedictum evangelium S. Ioannis una cum Episcopo.

159. Praesto erunt clerici recepturi paramenta episcopalia.

160. Episcopus, faldistorio sedens, adiuvantibus Assistentibus, dimittet paramenta sacra, et resumet mozzetam.

161. Ordinati revertentur bini in sacristiam; praecedent autem novi Presbyteri; discedentes de presbyterio, genuflexionem facient ad Crucem et ad Episcopum.

162. Episcopus, sedens faldistorio, dimittet caligas et sandalia, eique reponentur calceamenta usualia, ordine superius descripto, dum leget preces pro gratiarum actione, qua absoluta, procedet ante altare, genuflectet super pulvinum, ac brevi tempore orabit. Postremo adorabit SS. Sacramentum apud ipsius altare, et eodem ordine, quo ingrediens exceptus fuit, de ecclesia discedet.

Articulus II.

De ordinatione generali ab Episcopo Ordinario in cathedrali solemniter celebrata.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Ordinatio generalis solemnis habebitur ab Episcopo in Sabbatis quatuor temporum, in Sabbato *Sitientes* et in Sabbato Sancto. De hac postrema iam quaedam innuimus tit. I, capite XVI, art. I, lib. VI. Praeterea in eodem capite, art. IV, addita sunt praecepta nonnulla, si forte illo die haberetur ordinatio privata.

2. Si debebit interdum Episcopus peragere ordinationem seu generalem seu partialem extra tempora supra recensita, cum approbatione Apostolica, poterit id facere cum minori solemnitate et privatim etiam in suo sacello, ideoque satis esse poterunt quae notata sunt articulo praecedenti, *de ordinatione generali habita privatim*, et dicentur art. III seq.

3. Ordinatio generalis in temporibus statutis, regulariter peragenda est ab Episcopo in sua cathedrali coram Capitulo; ut praescribit SS. Concilium Tridentinum, sess. XXIII, cap. VIII, *de reformatione*. Pro eadem ordinatione celebranda est Missa ferialis, quodcumque sit Officium, quod incidere possit in diem illum, licet secundae vel etiam primae classis. Si habebitur extra tempora statuta, legetur Missa de Officio currente.

4. Utcumque sit, celebrabitur semper post Horam nonam, quae cantabitur ante Missam supradictam, quumque Officium sit non solemne, sed feriale, cantabitur ad altare ipsum, ubi celebrabitur functio, quum processio a secretario ad altare non fiat.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 5. Praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV, lib. V. Ardebunt sex cerei in altari, quando Episcopus adorationem faciet ante et post functionem.

Ad altare maius. — 6. Septem candelabra cum cereis super altari et Crux aequalis candelabris ponetur ante candelabrum medium. Inter candelabra nec Reliquiarum thecae, nec vasa cum floribus, nec signa Sanctorum. Altare, praeter consuetas tobaleas, ornabitur pallio violaceo, sed in Sabbato quatuor temporum Pentecostes, pallio rubri coloris.

7. Gradus cooperientur amplo tapeto, et in presbyterio quoque sternetur tapetum propter prostrationem ordinandorum.

8. Super mensam disponentur paramenta episcopalia, coloris vel violacei, vel rubri, secundum distinctionem supra innutam, eaque sunt: planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore ceteris paramentis. Si Ordinans erit Archiepiscopus, ac si aderit in sua provincia, praeparabitur etiam s. Pallium cum tribus spinulis. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata, et in Sabbato quatuor temporum Pentecostes praeparabitur pretiosa in latere evangelii, auriphrygiata in latere epistolae.

9. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus vacabit orationi, et prope altare ponetur baculus pastoralis.

10. Prope abacum statuetur faldistorium ornatum veste concolore paramentis, quo utetur Episcopus in ipso ordinationis actu; itemque aderit pulvinus eiusdem coloris.

11. Abacus ponetur in latere epistolae, alba tobalea contectus, in quo disponentur quae sequuntur: candelabra duo cum candelis pro acolythis; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam; Pyxis cum particulis numero respondenti ordinandis; tobalea

linea albi coloris sustinenda ante communicandos; ampullae vini et aquae in pelvicula, adhibendae in Missa, et patera praegustationis; campanula et intorticia ad elevationem; gremiale Episcopi concolor paramentis; urceus et pelvis pro lotione manuum Episcopi, ac mantilia duo seu manutergia in lance; medulla panis et mali medici in lance; caligae et sandalia in lance cum velis amplis duobus, concoloribus paramentis; Missale in usum Episcopi; Evangeliarium cum manipulo Episcopi et Epistolarium, qui libri convestiti erunt veste aequali paramentis; Pontificale (pars I); Chorale sive Antiphonarium pro Episcopo; scotula cum candela; velum humerale pro Subdiacono; manipuli pro Ministris, et planetae etiam plicatae ac stola latior, si paramenta fuerint coloris violacei; Canon pontificalis; Breviarium aut liber cum capitulo Nonae in usum Subdiaconi; libellus seu tabella cum formula Indulgentiarum; Pontificale aut liber utendus ab Archidiacono, quum invitabit ordinandos; velum humerale simplex pro lotione manuum Episcopi, si ministrabitur a Magistratu.

12. Alter autem abacus proximus huic praeparabitur, contectus ut supra, in quo disponentur quae opus sunt ad ordinationem, videlicet: gremiale lineum cum taeniis pro Episcopo: forfices in lance: claves tradendae ostiariis: Missale adhibendum lectoribus, exorcistis, Subdiaconis et Diaconis: ampulla una vacua et candelabrum parvum cum candela exstincta: Calix vacuus cum Patena: ampullae plenae vino et aqua in pelvicula, et mappula posita in eadem pelvicula: Calix alter cum vino et aliquot aquae guttis, et Patena cum hostia: vasculum Olei sacri catechumenorum in lance, et aliquantulum gossypii soluti. Super eodem abaco praeparabuntur plures urcei cum pelvibus et manutergiis, ad manus ordinandorum lavandas cum aliquantula medulla panis et mali medici.

13. In presbyterio statuentur scamna cooperta panno viridi quibus sedebunt ordinandi, nisi sedeant in choro, propter ipsius capacitatem. Praeparabitur autem unum vel plura scamna sine postergali, convestita panno viridi, ante quae genuflectent novi Presbyteri concelebraturi cum Episcopo, et super eadem scamna ponentur Missalia cum signaculis positis ad Missam currentem, in usum eorundem Presbyterorum.

14. Prope altare in latere epistolae praeparabitur scamnum consuetum et ornatum pro Ministris sacris.

15. Thronus ornabitur lodicibus coloris respondentis Officio, et gradus eius sternentur tapeto. Aderunt ibi tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus utendus ab Episcopo, quum genuflectendum erit.

16. In presbyterio, sive ad cancellos, ponentur fanalia sex cum intorticiis aut candelis.

17. Praeparabitur in medio choro vel ex una parte legile nudum cum Missali ad cantandas lectiones, in Sabbatis quatuor temporum. Si Ordinans erit Archiepiscopus, prope latus evangelii ponetur basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem.

In sacristia. — 18. In promptu aderunt paramenta pro sacris Ministris, videlicet: amictus, albae et cingula duo, stola pro Diacono, et si paramentum erit rubri coloris, praeparabitur etiam dalmatica ac tunicella.

19. Praeparabuntur paramenta pro Canonicis, videlicet: pluviale pro Presbytero assistente, pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae et tunicellae pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis, si color erit rubrus, sin minus, planetae ante pectus plicatae pro eisdem, dalmaticae vel planetae plicatae pro Diaconis assistentibus, quae paramenta induentur, quum tempus erit, a Canonicis in sacristia ipsa, vel praeparabuntur ordinatim in canistris deferendis in chorum, ut inferius docebitur. Unicuique ex praedictis paramentis suus adiungetur amictus.

20. Item quatuor pluvialia simplicia pro cappellanis a libro, a scotula, a mitra, a baculo; tunicella vel planeta plicata ante pectus cum amictu, alba et cingulo pro Subdiacono crucifero, si Ordinans fuerit Archiepiscopus.

21. Superpellicea pro inservientibus.

22. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, adhibendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

23. In eadem sacristia vel in alio cubiculo disponentur mensae, tapetis coopertae, in quibus aderunt paramenta pro ordinandis, videlicet: planetae, stolae et manipuli pro ordinandis ad presbyteratum; dalmaticae, stolae et manipuli pro ordinandis ad diaconatum; tunicellae et manipuli pro ordinandis ad subdiaconatum; praeterea, cingula, albae et amictus pro singulis ipsorum. Pro ordinandis ad minores et ad tonsuram praeparabuntur superpellicea; pro novis Presbyteris etiam Missalia, et sudarium albi coloris ad alligandas eorum manus post unctionem. Unusquisque autem ordinandus feret manu candelam.

§ 3. *De functione.*

24. Absoluta in choro recitatione Horae sextae, sono campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et clero ad associandum Episcopum.

25. Interim ordinandi praesto erunt in sacristia vel alio loco designato, ubi vocabuntur, et indutis respectivis vestibus sacris deducentur ad altare a Notario et ab altero ecclesiastico ab Episcopo deputato.

26. Tonsurandi gestabunt superpelliceum replicatum super brachium sinistrum et candelam ardentem in manu dextera: ordinandi ad minores induent superpelliceum, et manu dextera gestabunt candelam ardentem: ordinandi ad subdiaconatum induentur amictu, alba et cingulo, gestabunt manipulum ac tunicellam super brachium sinistrum, et candelam ardentem in manu dextera; advertent autem ut habeant amictum extra collum, ut eum possit Episcopus ipsorum capiti imponere: ordinandi ad diaconatum induent amictum, albam, cingulum et manipulum, ligatum brachio sinistro, in quo habebunt stolam atque dalmaticam, et in manu dextera candelam ardentem: ordinandi autem ad presbyteratum induentur amictu, alba, cingulo, manipulo, ligato brachio sinistro, stola diaconali more super humerum sinistrum ligata lateri dextero, planeta super brachium sinistrum, candelam ardentem sustinebunt manu dextera, et cingulo firmatum erit sudarium pro unctione. Missalia vero poterunt praeparari super scamnum, de quo superius (1).

27. Parabitur etiam amictu, alba et cingulo, et in Sabbato Pentecostes etiam tunicella rubri coloris, Subdiaconus ad altare ministraturus.

28. Antequam ad ecclesiam perveniat Episcopus, ordinandi convenient in chorum, et sua loca occupabunt, itemque Subdiaconus sessum ibit ad scamnum pro Ministris praeparatum.

29. Adveniente ad ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo

---

(1) Cuius coloris oporteat ut sint ordinandorum paramenta, Pontificale non praescribit. Id credo reliquisse liberum, propterea quod difficile admodum sit, ut habeantur uniformia, praesertim si ordinandorum numerus non esset exiguus. Romae, in Lateranensi Basilica, ubi celebrantur ordinationes, utuntur paramentis concoloribus Officio, quae hac de causa suppeditata fuerunt a Sum. Pont. Benedicto XIII. Hinc opera dabitur ut quoad fieri possit, quaedam adsit uniformitas. A.

more campanae. Organis sonabitur tantum in Sabbato Pentecostes.

30. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius, genuflectet in faldistorio ibi praeparato, et brevi tempore orabit.

31. Diaconi duo assistentes habitu chorali induti consistent a lateribus eius.

32. Ceteri Canonici accedent in chorum ad loca sua.

33. Assurget Episcopus de oratione, iterabit ante Crucem reverentiam, et comitatus a Diaconis assistentibus ac sequente caudatario, qui sustentabit eius cappae fimbriam, ad thronum accedet. Transiens ante clerum, dextra illum benedicet.

34. Quum Episcopus de faldistorio discesserit, clerici duo faldistorium ipsum removebunt de medio presbyterio, et seorsim reponent.

35. Dum Episcopus orabit ut supra, ad faldistorium, cappellani a libro et scotula, superpelliceo induti, accipient ex abaco librum choralem et scotulam, sequentur Episcopum ad thronum procedentem, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

36. Episcopus, conscenso throno, sedebit paulisper, et interea Presbyter assistens habitu chorali indutus de stallo suo ascendet a latere ad thronum, et consistet prope Episcopum a dexteris.

37. Episcopus caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget, choro universo consurgente cum ipso.

38. Recitabitur ab Episcopo et a clero *Pater noster* et *Ave, Maria* secreto; Presbyter assistens librum a cappellano acceptum praesentabit Episcopo, qui signans se cantabit *Deus, in adiutorium meum intende*, et Presbyter assistens immediate restituet librum cappellano praedicto, recedet prope secundum Diaconum assistentem, extra planum superius throni, cum altero cappellano a scotula, ut supra.

39. Clerus in choro respondebit *Domine, ad adiuvandum* etc.

40. Post *Gloria Patri,* Presbyter assistens redibit in chorum ad locum suum, eodem modo ac supra.

41. Interea cantabitur hymnus, qui intonabitur a cantoribus, et antiphona quoque intonabitur ab Hebdomadario vel ab alio, iuxta morem cuiusque ecclesiae.

42. Cantores duo, superpelliceo vel habitu chorali induti, si fuerint Mansionarii seu Beneficiarii, genuflexione facta ad altare et Episcopum, intonabunt psalmos Nonae.

43. Clericus unus hoc tempore deferet ad thronum Canonem pontificalem, nisi iam secum attulerit illum cappellanus a libro.

44. Intonato primo Nonae psalmo, Episcopus sedebit in throno et caput operiet bireto, quod ei cum osculis porriget Diaconus primus assistens.

45. Sedebit etiam clerus in choro, et canentur psalmi maiori minorive pausa, iuxta signum quod dabitur a Caeremoniario assistenti Episcopo.

46. Item, intonato psalmo primo, Subdiaconus, qui aderit ad scamnum Ministrorum prope altare, deponet biretum super scamnum ipsum, et perget ad abacum. Ibi Caeremoniasius imponet ei super brachia velum coloris congruentis colori Missae, et velo ipsi superponet caligas et sandalia Episcopi, quae cooperiet altero velo. Quatuor, ad summum sex acolythi, vel clerici superpelliceo induti, et cubicularius Episcopi habitu formali indutus, se adiungent Subdiacono.

47. Sedenti in throno Episcopo, post intonationem praedicti psalmi primi Nonae, se sistent duo cappellani cum Canone et scotula, atque Episcopus alternatim cum Diaconis assistentibus recitabit psalmos praeparationis.

48. Diaconi assistentes, dum respondebunt aut recitabunt psamos cum Episcopo, stabunt.

49. Sedente ut supra Episcopo, Subdiaconus, medius inter supradictos quatuor vel sex clericos, sequente cubiculario Episcopi, procedent in medium presbyterium; Subdiaconus, utpote Canonicus, reverentiam, ceteri autem genuflexionem conficient ante Crucem altaris: deinde accedent ad thronum, quo priusquam ascendant, facient ante Episcopum respective reverentiam vel genuflexionem.

50. Ubi ad thronum ascenderint praedicti Ministri, cappellani a libro et a scotula recedent aliquantulum ad sinistram Episcopi, clerici attollent et extendent cappam Episcopi, quam sustentabunt genuflexi, et ipsa cooperient Subdiaconum, qui genua flectet ante Episcopum, ac cubicularium, qui et ipse genuflexus exuet Episcopo calceum dextrum. Subdiaconus accipiet caligam dexteram, eamque induet cruri dextero, deinde sandalium dexterum, et inducet pedi dextero Episcopi, adiuvante cubiculario. Deinde cubicularius tollet calceum sini-

strum Episcopo, et a Subdiacono ponetur ipsi caliga et sandalium, ut supra (1). Cubicularius accipiet calceos usuales Episcopi, eosque suo pallio coopertos abducet de throno, deinde subter abacum deponet. Subdiaconus, receptis velis, et clerici, dimissis extremitatibus cappae, ordine supra innuto, simul cum cubiculario peractis debitis reverentiis vel genuflexionibus ad Episcopum et ad altare, revertentur ad abacum. Subdiaconus ibi deponet vela, redibit ad locum suum, et sedebit: clerici consistent apud abacum, vel ibunt ad locum suum.

51. Episcopus, post repetitionem antiphonae *Ne reminiscaris* etc., caput nudabit bireto, assurget ac recitabit versiculos et orationes.

52. Clerus in choro perget sedere.

53. Episcopus, post preces et orationes, sedebit iterum, et sedens recitabit orationes ad paramenta praescriptas (2).

54. Ascendent ad thronum ultimi duo Canonici ex ordine diaconali, vel ultimi duo minus antiqui, aut alii iuxta morem ecclesiae; et locum Diaconorum assistentium occupabunt.

55. Diaconi duo assistentes descendent de throno, et Diaconus, ministraturus in Missa, descendet de stallo suo; tum, euntes in medium presbyterium, reverentiam conficient ad Episcopum, dein ad altare: recedent in sacristiam, ubi Diaconus se induet amictu, alba, cingulo et stola, ac si color paramentorum erit rubrus, etiam dalmatica. Diaconi assistentes supra rochetum aut superpelliceum induent amictum et dalmaticam rubri coloris, vel planetam plicatam coloris violacei. Quum parati fuerint, ibi morabuntur exspectantes donec nunciabitur eis ut ad altare revertantur.

56. Absolutis ab Episcopo orationibus, cappellanus vel alter clericus afferet ad abacum Canonem, et ad thronum reportabit librum choralem propter orationem.

57. Cantu psalmorum expleto, repetetur a cantoribus antiphona in cantu.

58. Caeremoniarius vel alius accipiet ex abaco Breviarium seu librum, et ipsum tradet Subdiacono, qui capite nudato bireto assurget, ac reverentia facta ad altare et ad Episcopum, procedent ad locum, quo cantanda erit epistola.

59. Qui duo cantores intonabunt psalmos, exsequentes

---

(1) Vide notam secundam ad n. 41, pag. 86 libri V (vol. III).

(2) Vide adnotationem subiectam n. 42, cap. VI, art. III, lib. V. A.

debitas genuflexiones, procedent ante altare vel in medium chorum.

60. Presbyter assistens ascendet a latere ad thronum, et consistet ad scabellum suum.

61. Antiphona cantata a cantoribus, Episcopus caput nudabit et assurget.

62. Item assurget chorus universus.

63. Subdiaconus librum sibi ipse sustinens, cantabit capitulum Nonae, quo cantato, reverentiis iteratis ad Episcopum et ad altare, ad locum suum redibit.

64. Duo cantores ante altare vel in medio choro cantabunt versiculos responsorii.

65. Duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum cereis, et statim ac *Gloria Patri* responsorii cantatum erit, accedent ad thronum, et consistent ante ipsum, peractis prius debitis genuflexionibus ad altare et ad Episcopum, quum pervenerint ante thronum.

66. Presbyter assistens a cappellano libri accipiet Breviarium seu librum choralem, ipsumque sustinebit ante Episcopum, qui cantabit *Dominus vobiscum* et orationem Nonae, post quam repetet *Dominus vobiscum,* et cantores antedicti cantabunt tono feriali *Benedicamus Domino.*

67. Quum Episcopus cantaverit *Dominus vobiscum* post orationem, acolythi cum genuflexionibus, ut supra, reportabunt ad abacum candelabra.

68. Episcopus post *Benedicamus Domino* non dicet ℣. *Fidelium animae* etc., quoniam immediate sequitur Missa.

69. Si Officium erit feriale, et recitandae essent preces ante orationem, statuetur a clericis faldistorium in medio presbyterio, Episcopus, quando repetetur versiculus post responsorium, praeeunte Presbytero assistente, comitantibus Diaconis assistentibus et sequentibus cappellano sustentante eius cappae extremitatem posteriorem, et cappellanis cum libro et scotula, de throno descendet, ac ad genuflectendum veniet ad faldistorium. Genuflectent cum eo chorus etiam et Assistentes. Huc venient acolythi candelabra gestantes, qui stabunt a lateribus Episcopi, facie ad invicem conversa. Cappellani a libro et scotula sustinebunt librum ante Episcopum, qui recitabit preces, et Presbyter assistens assurget quando Episcopus dicet *Dominus vobiscum*; assurget etiam Episcopus et stans cantabit orationem ex libro, quem sustinebit Presbyter assistens. Genuflectet iterum Episcopus, postquam repetiverit *Dominus vobis-*

cum, deinde, quum responsum fuerit a choro *Deo gratias* ad versiculum *Benedicamus Domino*, assurget, ac redibit in thronum. Dum Episcopus in thronum redibit, clerici immediate removebunt faldistorium.

70. Quando cantabitur oratio, in promptu erunt ministri lotionis manuum Episcopi.

71. Praesto erunt etiam in aditu presbyterii Diaconi duo assistentes parati, qui medium inter se habebunt Diaconum ministrantem.

72. Clerici delecti deferendo in chorum paramenta pro Canonicis, et alii clerici destinati in ipsorum adiumentum, in promptu stabunt cum paramentis repositis in canistris.

73. Presbyter assistens non discedet de throno, vel redibit illuc cum Episcopo, si cantata fuerit ad faldistorium oratio Nonae, ut supra notavimus pro Officio feriali.

74. Completo in totum cantu Nonae, intrabunt in chorum Diaconi duo assistentes, et Diaconus, qui cantare evangelium debebit. Reverentia ad Crucem facta, hic se adiunget Subdiacono, qui aderit ad scamnum prope altare, et Diaconi assistentes ascendent in thronum ad assistendum Episcopo.

75. Distribuentur clericis paramenta episcopalia. Ministri lotionis manuum Episcopi sequentur supradictos Diaconos, et accedent ad thronum.

76. Qui duo Canonici supplebunt in assistentiam Episcopi, postquam in thronum redierint duo Diaconi assistentes, de throno discedent, et in chorum redibunt ad locum suum.

77. Cubicularius Episcopi sequetur Diaconos assistentes quando redibunt in thronum.

78. Diaconi iidem, conscenso throno, exuent Episcopo cappam, quae recipietur a cubiculario, qui adstans post secundum Diaconum assistentem expediet extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

79. Ascendent ad thronum ministri lotionis: Diaconi assistentes extendent unum ex mantilibus super genua Episcopi: Presbyter assistens annulum cum osculis Episcopo tollet (1), et alterum mantile accipiet: Episcopus lavabit manus; Presbyter assistens porriget ei mantile ad manus abstergendas.

80. Dum Episcopus lavabit manus, genuflectent omnes, exceptis Praesulibus, si qui aderunt, et Canonicis, qui stabunt.

---

(1) Vide adnotationem ad pag. VIII, libri VI, secundo loco (vol. 3).

81. Statim ac Episcopus laverit manus, ingredientur clerici cum paramentis pro Canonicis, qui, dimissis insignibus choralibus, immediate et expedite supra rochetum vel superpelliceum sibi induent amictum et paramentum ordini suo respondens, et a clericis ipsis in eisdem canistris referentur in sacristiam praedicta choralia insignia a Canonicis dimissa. Presbyter etiam assistens se parabit in stallo suo, neque inde discedet iturus in thronum, nisi quum vestibus sacris indutus erit Episcopus, ut docebitur inferius.

82. Interea de throno discedent ministri lotionis.

83. Canonici, quum parati fuerint, descendent de stallo chorali, et circulum efficient circa thronum quo tempore sacris vestibus parabitur Episcopus.

84. Diaconus et Subdiaconus, cum debitis reverentiis, sequentibus clericis, qui afferent paramentaep iscopalia, accedent ad thronum, ibique praesto erunt, quum · discedent ministri lotionis.

85. Diaconi assistentes recedent aliquantulum a locis suis, non discedentes de throno.

86. Quatuor cappellani a mitra, a baculo, a libro et scotula, ubi Nona expleta erit, recedent in sacristiam, induent sibi pluviale, et redibunt statim ad altare, functuri officio suo. Idem faciet Subdiaconus a Cruce, si Celebrans erit Archiepiscopus.

87. Diaconus, adiuvante Subdiacono, parabit Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta.

88. Quando Episcopus induere incipiet paramenta sacra, Caeremoniarius innuet Canonicis in circulo, ut caput bireto operiant.

89. Si Celebrans erit Archiepiscopus, ultimus Canonicus Subdiaconus, planeta plicata vel tunicella, iuxta tempus, indutus, procedet ad altare, uno comitante clerico, recipiet a Caeremoniario s. Pallium in lance, coopertum exiguo velo concolore ceteris paramentis, et clericus, qui comitabitur eum, accipiet tres spinulas pariter in lance, et simul accedent ad thronum, dum Episcopus chirothecas assumet.

90. Diaconus induet s. Pallium Archiepiscopo qua methodo traditum est cap. VI, art. III, n. 62, lib. V.

91. Idem Diaconus imponet Episcopo mitram auriphrygiatam, vel in Sabbato Pentecostes pretiosam.

92. Canonici, qui aderunt in circulo, caput nudabunt, et sibi facta ad invicem reverentia, tum ad Episcopum, postremo ad altare, se recipient in chorum ad subsellia sua.

93. Presbyter assistens, qui secum retinuerit annulum episcopalem, non redibit ad locum suum, sed ascendet ad thronum, consistens prope dexteram Episcopi.

94. Diaconus et Subdiaconus, postquam Episcopum induerint, cum debitis reverentiis redibunt ad abacum, et ab acolythis induentur planetis plicatis, et assument manipulum: sed in Sabbato Pentecostes, quum iam induerint dalmaticam et tunicellam, assument manipulum tantummodo. Subdiaconus accipiet Evangeliarium, intra quod erit manipulus Episcopi, et ambabus manibus illud sustinebit pectori applicitum. Postea iunctim revertentur in thronum.

95. Presbyter assistens annulum cum osculis inseret Episcopi digito, postquam Diaconus mitram ipsi imposuerit.

96. Episcopus baculum pastoralem sinistra accipiet, assurget, descendet de throno et procedet ad altare.

97. Episcopus incedet inter Presbyterum assistentem a dextris, Diaconum a sinistris, et a sinistris Diaconi Subdiaconum. Duo Diaconi assistentes incedent a lateribus Episcopi aliquanto post. Caudatarius post Episcopum, cuius extremitatem posteriorem vestis sustentabit, duo cappellani a mitra et a baculo sequentur caudatarium.

98. Episcopus, postquam de throno descenderit, transiens per chorum, benedicet clerum: Canonici se profunde inclinabunt, ceteri autem genuflectent.

99. Quum ventum erit ante altare, Subdiaconus consistet a latere evangelii, a dextris eius Diaconus, Presbyter assistens a latere epistolae. Episcopus se sistet medium inter Presbyterum assistentem et Diaconum. Diaconi duo assistentes stabunt a tergo Episcopi post caudatarium, cappellani a mitra et a baculo a tergo Diaconorum assistentium.

100. Episcopus, ante altare progressus, dimittet baculum pastoralem, et Diaconus ministraturus exuet ei mitram.

101. Tum Episcopus cum Ministris antedictis salutabit Crucem, et inchoabit Missam.

102. Clerus in choro servabit omnes standi, sedendi ac genuflectendi regulas, ut in aliis Missis solemnibus.

103. Cantores cantabunt introitum et *Kyrie* quoque, excepto Sabbato *Sitientes*.

104. Interim in promptu stabit prope altare a latere epistolae thuriferarius cum thuribulo et navicula.

105. Episcopus prosequetur Missam solemnem, et peraget altaris thurificationem methodo tradita pro aliis Missis solemnibus et reversus in thronum leget introitum, et recitabit etiam *Kyrie, eleison*, excepto Sabbato *Sitientes*.

106. Profecto de altari Episcopo, in thronum redituro, clerici duo faldistorium ponent in medio suppedaneo.

107. Episcopus, postquam legerit introitum et *Kyrie* quoque, ut supra, coopertus mitra, et baculo sinistra sumpto, praecedente Presbytero assistente, comitantibus Diaconis assistentibus, sequentibus caudatario et quatuor cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula, procedet ad altare. Transiens per chorum benedicet clerum, idque faciet etiam deinceps, quum redibit in thronum vel accedet ad altare.

108. Diaconus et Subdiaconus aderunt ante altare, excepturi Episcopum.

109. Quum ante altare pervenerit Episcopus, duo Diaconi assistentes recedent, et in assistentiam eius succedent duo Ministri.

110. Diaconi assistentes se recipient in chorum ad locum suum.

111. Episcopus, medius inter Diaconum et Subdiaconum, ascendet ad altare, et sedebit faldistorio versis humeris ad altare.

112. Presbyter assistens, nisi hic fuerit Archidiaconus nec suppleverit pro eodem, perget et ipse in chorum ad locum suum.

113. Archidiaconus, quo habitu erit indutus, accedet ad altare et consistet a dextris Episcopi, stans tamen a latere dextero Diaconi.

114. Episcopus baculum pastoralem dimittet.

115. Si erit Sabbatum Pentecostes, Diaconus exuet ei mitram pretiosam et reponet auriphrygiatam.

116. Cappellanus a libro ex abaco accipiet Pontificale, ipsumque afferet ad altare in usum Episcopi, et se adiunget alteri a scotula super gradus laterales a latere epistolae. Item reliqui duo cappellani a mitra et a baculo stabunt super gradus laterales a latere evangelii.

117. Notarius, habitu talari indutus, vel alius qui poterit fungi vice illius, se sistet ante gradus altaris a latere epistolae, cavens ne tergum vertat ad altare neque ad Episcopum, quando nomine appellabit ordinandos.

118. Caeremoniarius ex abaco sumptum Pontificale seu librum tradet Archidiacono, qui utetur eo.

119. Quum omnia disposita fuerint, Archidiaconus invitabit ordinandos, dicens *Accedant omnes, qui ordinandi sunt.*

120. Ordinandi omnes se movebunt de loco suo, procedent in medium presbyterium, et genua flectent in semicirculum, tonsurandis stantibus propius altari. Id fiet si capax erit locus, ac si numerus ordinandorum patietur, qui secus genuflectent in locis suis.

121. Archidiaconus quaeret ecquis sit inter tonsurandos, qui nondum acceperit Sacramentum Confirmationis, ac si quis aderit, Episcopus illi conferet Sacramentum istud, ut capite II tit. ac libri huius, advertens ut dimittat chirothecas, lavet manus etc. Attamen sine absoluta necessitate videtur magis expedire, ut clericus ordinandus hoc Sacramentum acciperet ante actum ordinationis.

122. Deinde Archidiaconus, conversus ad ordinandos, vel alius, ad quem spectabit de more uniuscuiusque ecclesiae, leget elata voce ex Pontificali inhibitionem seu mandatum nomine Episcopi, videlicet: « Reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus *N.*, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus *N.*, sub excommunicationis poena praecipit etc. ». Si ordinans esset etiam Cardinalis, advertetur etiam variatio facienda in formula praedicta, ut superius, articulo praecedenti, n. 47.

123. Lecto mandato supradicto, redibunt ordinandi ad loca sua, ut observatum est in adnotatione n. 48 subiecta articuli eiusdem; et Archidiaconus invitabit tonsurandos, dicens *Accedant, qui promovendi sunt ad primam clericalem tonsuram.* Immediate Notarius appellabit singulos nomine et cognomine latine, quin praemittat titulum *Domini* aut alium, licet adesset quispiam nobilissimo genere natus. Notarius postquam appellaverit primum exspectabit dum ille assurgat, respondeat *Adsum,* discedat de loco suo et veniat ante altare ad genua flectenda. Hoc ipsum faciet relate ad secundum, tertium, quartum etc., et sic deinceps quum appellaverit ceteros ordinandos ad alios ordines.

124. Notarius, appellatis ordinandis, recedet de altari, et consistet loco sibi attributo, fortasse prope abacum, ubi aderunt familiares Episcopi, vel etiam manere poterit in aditu presbyterii.

125. Archidiaconus, praesentatis Episcopo ordinandis, recedet de altari, sessum ibit ad locum suum, et ad altare

reveniet sub finem cuiusque ordinationis, dimissurus ordinatos.

126. Caeremoniarius unus disponet ordinandos ante altare et utetur clericis quatuor in adiumentum suum, vel etiam pluribus, si opus fuerit, ad recipiendas candelas ab ordinandis, ad aptandos ipsis habitus sacros etc., et peragenda quae poterunt opus esse, ut docebitur inferius.

127. Duo insuper clerici accipient ex abaco lancem cum forficibus, cum mantili uno pro Episcopo et lancem alteram, in qua ponentur chirothecae Episcopi eiusdem. Iidem clerici aderunt prope altare, ut statim ascendere illuc possint, quum erit necesse.

128. Genuflexis ante altare tonsurandis, Episcopus assurget mitram in capite retinens, et cantabit versiculos *Sit nomen Domini benedictum* etc., cum invitatione ad orationem, idest *Oremus, fratres carissimi* etc. Notandum, quod tum invitatio ad orationes, tum omnes orationes, in actu ordinationis, cantandae sunt tono feriali.

129. Episcopus sedebit, et cantores immediate cantabunt antiphonam *Tu es, Domine*, cum versiculis psalmi *Conserva me, Domine* etc., et in fine repetent antiphonam praedictam.

130. Imponetur a Ministris mantile unum super genua Episcopi, cui Diaconus porriget forfices, deinde simul cum Subdiacono sustinebunt ei pelvim super genibus.

131. Si non ita facile esset Episcopo tondere capillos cum chirothecis, poterit eas dimittere, et casu isto Diaconus tollet ei cum osculis annulum et chirothecam dexteram, Subdiaconus tollet chirothecam ex manu eius sinistra, et Diaconus annulum ei reponet cum osculis. Id fiet priusquam imponatur mantile super genibus eius.

132. Ascendet ad altare tonsurandus primus, et genua flectet ante Episcopum, qui tondebit illi capillos instar Crucis in locis quinque, nempe in fronte, in occipitio, in aure dextera, in aure sinistra et in medio capitis. Capilli tonsi ponentur ab Episcopo in lance. Tonsurandus, quum ei tondentur capilli in fronte, dicet *Dominus pars*, in occipitio *haereditatis meae,* in aure dextera *et calicis mei,* in aure sinistra *Tu es, qui restitues,* et in medio capitis *haereditatem meam mihi.* Episcopus ipse verba ista suggeret tonsurando (Cf. n. 53 art. praec).

133. Assurget primus tonsurandus, et ad altare ascendet secundus, atque ita deinceps ceteri, quibus ab Episcopo capilli tondentur, ut dictum est de primo.

134. Clerici designati assistendo ordinandis, animadvertent tollere eisdem candelas, quando ascendent ad altare, easque ipsis restituere, quum redibunt ante altare ut genuflectant. Hoc autem observabunt etiam deinceps relate ad reliquos ordinandos.

135. Post omnium tonsuram, clericus supra indicatus referet ad abacum lancem cum capillis et forficibus, ac mantile, quo usus erit Episcopus.

136. Si Episcopus dimiserit chirothecas, Diaconus prius ei tollet annulum, deinde ipsi reponet chirothecam dexteram: Subdiaconus autem chirothecam in manum sinistram, postremo Diaconus cum osculis annulum rursus inseret digito eius.

137. Idem Diaconus Episcopo mitram exuet. Episcopus assurget, et stans conversus ad tonsuratos cantabit orationem *Oremus. Praesta, quaesumus* etc.

138. Post orationem iterum sedebit Episcopus, et Diaconus reponet illi mitram.

139. Cantores cantabunt antiphonam· *Hi accipient* cum psalmo *Domini est terra.*

140. Interim clerici delecti assistendo ordinandis, explicabunt superpelliceum unicuique tonsurato, ipsumque eis ita tradent, ut Episcopus possit facile accipere et singulis induere.

141. Repetita deinde in cantu a cantoribus antiphona supra innuta, Diaconus Episcopo mitram exuet. Episcopus assurget, convertetur ad altare, cantabit *Oremus*, Diaconus cantabit *Flectamus genua* (omnesque genuflectent, praeter Episcopum et cappellanos a libro et scotula, idque observabunt etiam postea). Subdiaconus cantabit *Levate* (et consurgent universi). Episcopus conversus iterum ad tonsuratos cantabit *Adesto, Domine, supplicationibus nostris* etc. Post orationem sedebit Episcopus, et Diaconus reponet ei mitram.

142. Ascendet ad altare tonsuratus primus ut genua flectat ante Episcopum, qui superpelliceum, quod ille manu sustinebit, accipiet, eique imponet, dicens *Induat te Dominus* etc.(1). Descendet de altari primus, et ascendet alter tonsuratus, quem Episcopus induet superpelliceo, ut primum, et ita porro de reliquis.

---

(1) Perpendatur rubrica Pontificalis, si forte unum esset superpelliceum, tonsurandis induendum, ut notatum est in adnotatione n. 59 art. praec. A.

143. Superpelliceo indutis et ante altare genuflexis tonsuratis omnibus, Diaconus mitram exuet Episcopo, qui assurgens, et conversus ad tonsuratos eosdem, cantabit orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc. Post orationem Episcopus sedebit faldistorio, et Diaconus reponet ei mitram.

144. Postremo Episcopus admonebit ordinatos seu tonsuratos, admonitionem legens ex Pontificali *Filii dilectissimi, animadvertere* etc.

145. Redibit ad altare Archidiaconus, qui, consistens prope Diaconum, postquam Episcopus legerit admonitionem antedictam, dicet conversus ad ordinatos *Ad loca vestra*, vel *Recedant, qui ordinati sunt clerici.* Si unus tantum erit ordinatus, observetur quod n. 62, art. praeced., traditum est.

146. Tonsurati consurgent, et cum debitis reverentiis redibunt ad loca sua.

147. Profectis tonsuratis, descedent de stallo suo chorali duo Diaconi assistentes cum Presbytero assistente, et procedent ante altare.

148. Item in promptu stabunt cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, secuturi Episcopum. Cappellanus a libro relinquet Pontificale super abacum, et accipiet Missale, delaturus illud ad thronum.

149. Episcopus, quum redierint Diaconi assistentes ante altare, accipiet baculum sinistra, assurget, et de altari descendet medius inter Diaconum et Subdiaconum. Ad pedem altaris quum venerit, convertetur ad ipsum, salutabit Crucem, deinde ordine supra innuto redibit in thronum.

150. Diaconus et Subdiaconus, comitati Episcopum ad pedem altaris, et peracta cum ipso ad Crucem reverentia, relinquent eum medium inter Diaconos assistentes, et recedent ad scamnum suum prope latus epistolae.

151. Archidiaconus quoque, profecto de altari Episcopo, redibit in chorum ad locum suum.

152. Reversus in thronum Episcopus sedebit, et baculum dimittet. Secundus Diaconus assistens exuet ei mitram. Presbyter assistens se sistet eidem cum Missali aperto.

153. Episcopus assurget, et cantabit *Oremus*, primus Diaconus assistens *Flectamus genua*, secundus Diaconus *Levate.* Postea Episcopus manibus apertis cantabit orationem primam. In quatuor temporibus Pentecostes omittetur *Flectamus*

genua, quod subauditur etiam in reliquum tempus. In Sabbato *Sitientes* recitabit *Kyrie* una cum assistentibus et choro, dum cantabitur a cantoribus, nec Presbyter assistens sustinebit ei Missale.

154. Interim in promptu erit cantor delectus ad primam lectionem cantandam, qui superpelliceo erit indutus etiamsi esset Beneficiarius seu Mansionarius. Praesto erit etiam clericus ad ponendum in medio choro legile cum Missali, si forte collocari non potuisset ante functionem propter formam presbyterii. Id observabitur etiam deinceps, siquidem cantata lectione, amovebitur de medio legile, deinde reponetur ibi quum Episcopus in thronum rediverit.

155. In promptu stabit clericus cum gremiali, qui sequetur Episcopum tum ad altare cum ad thronum, ibique non longe consistet, illud traditurus vel recepturus.

156. Dum Episcopus cantabit orationem, Caeremoniarius unus, vel alius vice illius, invitabit cantorem, qui, cum ipso progressus in medium chorum, reverentiam faciet ad altare et ad Episcopum, et consistet ante legile.

157. Cantata prima oratione vel recitato *Kyrie*, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra ac gremiale.

158. Cantor primam cantabit lectionem, quae legetur etiam ab Episcopo, sustinente ipsi Missale cappellano a libro. Assistentes stabunt dum Episcopus lectionem leget, postea sedebunt.

159. Cantor, cantata lectione prima, genuflexionem faciet ante altare, deinde veniet ante thronum, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet ante Episcopum, et conscenso throno manum eius osculabitur, tum descendet, genuflexionem iterabit ad Episcopum, dein ad altare, et revertetur ad locum suum.

160. Interea, ut superius innutum est, removebitur legile cum Missali de medio choro.

161. Cantore de throno profecto, secundus Diaconus assistens tollet Episcopo gremiale.

162. Tunc Episcopus resumet baculum, et assurgens de throno descendet ac redibit ad altare, eodem ordine quo supra.

163. Cappellanus a libro deferet Missale ad abacum et resumet Pontificale, quod faciet etiam deinceps.

164. Praesto ibi erunt Diaconus et Subdiaconus, qui eum deducent et assistent ad altare; Presbyter assistens et Diaconi assistentes se recipient ad locum suum in chorum.

165. Cappellanus a libro deponet Missale super abacum, accipiet Pontificale, et ascendet ad Episcopum.

166. Clericus unus in promptu stabit prope altare cum gremiali episcopali.

167. Caeremoniarius vel clericus quispiam accipiet librum utendum ab Archidiacono.

168. Appropinquabit ad altare Notarius cum elencho ordinandorum.

169. Sedenti faldistorio Episcopo Diaconus imponet gremiale super genibus.

170. Archidiaconus redibit ad altare prope Episcopum, et sedente Episcopo eique super genibus imposito gremiali a Diacono, invitabit ordinandos ad ostiariatum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium ostiariorum.*

171. Notarius, stans ut supra prope altare, appellabit nominatim unumquemque ordinandorum, qui respondebit *Adsum*, et veniet ad genuflectendum ante gradus altaris. Notarius, appellatis ordinandis, redibit ad locum suum.

172. Quum genuflexi erunt omnes ordinandi, Episcopus leget eis admonitionem ex Pontificali *Suscepturi*, *filii carissimi* etc.

173. Interim clericus unus in promptu habebit claves in lance, tradendas ordinandis.

174. Admonitione absoluta, Diaconus accipiet claves sine lance, easque tradet Episcopo. Consurgent ordinandi, et primi duo vel tres ascendent ad altare, et genuflectent ante Episcopum. Episcopus porriget illis claves, quibus ipsi imponent dexteram, vel duos tresve digitos eiusdem manus, et Episcopus recitabit formulam *Sic agite* etc. Descendent primi et ascendent alteri, atque ita deinceps reliqui, omnesque tangent claves, et Episcopus recitabit cunctis formulam praedictam.

175. Postquam ordinandi omnes tetigerint claves, discedet de altari Archidiaconus, et a sinistris eius incedet Caeremoniarius unus vel clericus, qui claves easdem deferet in lance. Ordinati bini iunctis manibus sequentur Archidiaconum, et discedentes ex altari debitas reverentias conficient ad altare ipsum et ad Episcopum.

176. Accedet Archidiaconus ad portam ecclesiae, quam iubebit claudi et aperiri ab unoquoque illorum: deinde ducet

eos ad turrim, et singulis eorum tradens funem campanae, iubebit ipsos pulsare campanam uno tinnitu seu ictu (cf. n. 67 art. praec.); quod si turris nimis distaret, et difficili ascensu esset, ducet eos ad fores sacristiae, ac tradens eis funem campanulae ibi appensae, faciet ut singuli illam pulsent.

177. Redibit ad altare Archidiaconus sequentibus ordinatis. Ipse, facta ad altare et ad Episcopum reverentia, recedet ad stallum suum, et sedebit: ordinati autem rursus genuflectent ante altare.

178. Diaconus tollet gremiale Episcopo, qui assurget, et conversus ad ordinatos recitabit invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Postea sedebit, eique Diaconus exuet mitram. Episcopus assurget, et conversus ad altare cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*, et conversus iterum ad ordinatos, cantabit orationem *Domine sancte* etc.

179. Interea revertetur, ut antea, ad altare Archidiaconus ad dimittendos ordinatos.

180. Cantata oratione praedicta, Episcopus sedebit, et Diaconus ei reponet mitram.

181. Archidiaconus dimittet ordinatos, dicens *Recedant, qui ordinati sunt ostiarii*, vel *Ad loca vestra*, et ordinati redibunt ad loca sua.

182. Si erit Sabbatum *Sitientes*, remanebit Episcopus apud altare, prosecuturus ordinationem reliquorum ordinum minorum, ut infra. In aliis Sabbatis redibit in thronum, eodem modo ac supra, n. 149 et seqq., ibique sedebit.

183. Episcopus, reversus in thronum et sedens, dimittet baculum, eique primus Diaconus ponet gremiale.

184. Restituetur in medio choro legile cum Missali.

185. Cantores cantabunt versiculum post lectionem primam, et Episcopus praedictum versiculum leget ex Missali, quod sustinebit cappellanus a libro.

186. Completo eiusdem versiculi cantu, Diaconus secundus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, cui se sistet Presbyter assistens cum Missali.

187. Episcopus assurget, cantabit *Oremus*, primus Diaconus assistens *Flectamus genua*, secundus *Levate*, et Episcopus subiunget orationem.

188. Interim in promptu erit cantor alterius lectionis, qui prorsus peraget omnia, ut primus.

189. Oratione ab Episcopo cantata, Presbyter assistens tradet Missale cappellano a libro, et recedet ad scabellum suum.

190. Episcopus sedebit, et a primo Diacono cooperietur mitra, et ab eodem recipiet super genua gremiale.

191. Mitra cooperto Episcopo, cantor lectionem cantabit, eamque leget Episcopus ex Missali sustento a cappellano. Cantu lectionis finito, veniet cantor ad osculandum Episcopi manum, ut supra.

192. Interim, si opus erit, removebitur de medio choro legile.

193. Profecto cantore supradicto, Diaconus secundus tollet gremiale Episcopo, qui, sumpto sinistra baculo, assurget, descendet de throno, accedet ad altare, et sedebit in faldistorio.

194. Ibi sedens dimittet baculum, et Diaconus imponet genibus eius gremiale.

195. Archidiaconus et Notarius, ut supra, accedent ad altare, et ad subsellia sua redibunt Diaconi assistentes cum Presbytero assistente.

196. Archidiaconus ex libro sibi tradito a Caeremoniario invitabit ordinandos ad lectoratum, dicens *Accedant, qui ordindandi sunt ad officium lectorum*, et unusquisque eorum appellatus a Notario respondebit *Adsum*, et ante altare genuflectet.

197. Clericus quispiam in promptu habebit Missale, traditurus ipsum Diacono, ut infra.

198. Notarius et Archidiaconus recedent, ut supra.

199. Ordinandis ante altare genuflexis, Episcopus leget admonitionem ex Pontificali *Electi, filii carissimi* etc.

200. Post admonitionem, Diaconus Episcopo tollet gremiale et tradet Missale, quod sustinente utraque manu Episcopo super genibus, ascendent ad altare, et genuflectent ante eum tres vel quatuor ordinandi, a quibus imposita Missali manu dextera, Episcopus proferet formulam *Accipite, et estote* etc. Descendent isti de altari, genuflectent iterum ante gradus, et ascendent reliqui ad Episcopum, tacturi Missale, eodemque modo fiet deinceps, donec ab omnibus tactum erit.

201. Omnibus ordinatis ante altare genuflexis, assurget Episcopus cum mitra et cantabit invitationem ad orationem, dicens *Oremus, fratres carissimi* etc. Sedebit deinde Episcopus, et a Diacono nudabitur mitra. Assurget iterum, et con-

versus ad altare cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua* et Subdiaconus *Levate*), et conversus iterum ad ordinatos cantabit orationem *Domine sancte* etc.

202. Interim redibit ad altare Archidiaconus.

203. Post orationem sedebit Episcopus, et Diaconus reponet ei mitram.

204. Archidiaconus dimittet ordinatos, dicens *Recedant, qui ordinati sunt lectores*, vel *Ad loca vestra*.

205. Ordinati consurgent, ac debitis reverentiis ad altare et ad Episcopum peractis, revertentur ad loca sua.

206. Nisi fuerit Sabbatum *Sitientes* (quoniam Episcopus procedet ad ordinationem exorcistarum, ut docebitur inferius) aderunt ante altare Diaconi assistentes et Presbyter assistens, reducturi Episcopum ad thronum.

207. Ubi Episcopus in thronum pervenerit, ordine supra innuto, cantabitur a cantoribus versiculus post lectionem secundam, quae legetur ab Episcopo ex Missali, quod ei sustinebit cappellanus a libro.

208. Statuetur legile in medio choro, et in promptu erit, ut supra, cantor tertiae lectionis.

209. Cantato versiculo supradicto, Diaconus secundus tollet gremiale, dein mitram Episcopo. Episcopus assurget, et cantabit *Oremus*, primus Diaconus assistens *Flectamus genua*, secundus *Levate*, et Episcopus prosequetur orationem in cantu. Post orationem sedebit, eique reponetur mitra deinde etiam gremiale a primo Diacono assistente.

210. Cantabitur lectio tertia, quae legetur etiam ab Episcopo, ut supra, et osculata a cantore manu Episcopi procedetur ad ordinationem exorcistarum.

211. Quapropter, reverso ad altare Episcopo et faldistorio sedente, Archidiaconus invitabit ordinandos *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium exorcistarum*, qui appellati a Notario, quum singuli responderint *Adsum*, genuflectent ante altare.

212. Ordinandis genuflexis, Episcopus ex Pontificali leget admonitionem *Ordinandi, filii carissimi* etc.

213. In promptu habebitur a clerico aliquo Missale tradendum ordinandis.

214. Dicta ab Episcopo admonitione, Diaconus tollet ei gremiale ac tradet Missale, quod tangetur ab ordinandis, Episcopo recitante formulam *Accipite, et commendate memoriae* etc., servata methodo in ordinatione lectorum superius tradita.

215. Missali omnibus ordinatis tradito, iisque iterum genuflexis ante altare, Episcopus assurget, et cantabit invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc.

216. Postea sedebit Episcopus, et a Diacono nudabitur mitra. Assurget, et conversus ad altare cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua* et Subdiaconus *Levate*), iterumque conversus ad ordinatos prosequetur in cantu orationem *Domine sancte* etc. Post orationem rursus sedebit, et a Diacono cooperietur mitra.

217. Archidiaconus, iam reversus ad altare, dimittet ordinatos dicens *Recedant, qui ordinati sunt exorcistae*, vel *Ad loca vestra.*

218. Episcopus (nisi fuerit Sabbatum *Sitientes*, quo die manebit apud altare, prosecuturus ordinationem acolythorum) descendet de altari, eodemque ordine, ut superius dictum est, redibit in thronum, ubi sedens leget versiculum post lectionem tertiam, qui cantabitur a cantoribus.

219. In promptu erit cantor quartae lectionis, et reponetur legile, ut supra.

220. Expleto cantu tertii versiculi, secundus Diaconus assistens gremiale et mitram Episcopo tollet. Episcopus assurgens, ex Missali, quod sustinebit Presbyter assistens, cantabit *Oremus* (primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua*, secundus *Levate*), tum expansis manibus cantabit orationem quartam. Post orationem sedebit Episcopus, eique primus Diaconus assistens reponet mitram et gremiale.

221. Cantor quartam lectionem cantabit, et post ipsam osculabitur manum Episcopi.

222. Episcopus, ut supra, leget lectionem quartam ex Missali, quod ei sustinebit cappellanus a libro.

223. Postea redibit ad altare, atque ordine saepius innuto sedebit faldistorio, ordinaturus acolythos.

224. Archidiaconus invitabit ordinandos, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad officium acolythorum.* Notarius eos nomine appellabit ut supra; unusquisque nominatus respondebit *Adsum:* omnesque flectent genua ante altare.

225. Episcopus sedens admonebit eos, legens ex Pontificali *Suscepturi, filii carissimi* etc.

226. Clericus unus in promptu habebit ampullam vacuam et candelabrum cum cereo exstincto, Episcopo a Diacono tradendum.

227. Admonitione finita, Diaconus tollet Episcopo gremiale, eique tradet candelabrum cum cereo.

228. Ascendent ad altare duo tresve ordinandi, et genuflectent ante Episcopum, qui porriget eis candelabrum cum cereo. Ordinandi tangent utrumque, videlicet, pollice dextero tangent candelabrum, et indice eiusdem manus cereum, atque Episcopus proferet formulam *Accipite ceroferarium* etc.

229. Discedent primi, qui candelabrum cum cereo tetigerint, et ascendent ad altare alteri, atque ita deinceps.

230. Tacto ab omnibus candelabro cum cereo, Diaconus recipiet ab Episcopo candelabrum eique tradet ampullam vacuam.

231. Ascendent iterum primi ordinandi, eodem numero ac supra, et Episcopus praesentabit eis ampullam, quam tangent apponentes digitos indicem et medium dexterae manus, et Episcopus leget formulam *Accipite urceolum* etc.

232. Quum primi de altari descenderint, ascendent alteri, et fiet ut de primis.

233. Post haec, omnibus ordinatis ante altare genuflexis, assurget Episcopus mitram capite gestans, recitabit invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Episcopus postea sedebit, et a Diacono nudabitur mitra. Assurget, et conversus ad altare cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*, et Episcopus, conversus denuo ad ordinatos, cantabit orationem *Domine sancte* etc. Deinde adhuc conversus ad ordinatos, cantabit reliquas orationes duas in Pontificali notatas, praemittens *Oremus* utrisque.

234. Post orationes sedebit Episcopus, et a Diacono cooperietur mitra.

235. Archidiaconus dimittet ordinatos, dicens *Recedant, qui ordinati sunt acolythi*, vel *Ad loca vestra*. Ordinati consurgent, et cum reverentiis altari et Episcopo debitis redibunt ad loca sua.

236. Profectis ordinatis, revertetur Episcopus in thronum, ordine supra notato.

237. In ordinatione habita in Sabbatis quatuor temporum, cantabitur versiculus post quartam lectionem, qui legetur etiam ab Episcopo. In Sabbato quatuor temporum Pentecostes, Episcopus et reliqui omnes genuflectent ad ℣. *Veni, sancte Spiritus* etc.

238. Deinde, ordine supradicto, Episcopus cantabit orationem quintam, et cantabitur quinta lectio.

239. Si fuerit Sabbatum *Sitientes*, Episcopus cantabit orationem Missae cum collecta sive oratione pro ordinandis, sub unica conclusione primae orationis, postea reliquas orationes a rubrica praescriptas.

240. Post quintam lectionem, seu post orationes praedictas, redibit Episcopus ad altare, et sedebit faldistorio.

241. Archidiaconus ad altare reversus invitabit ordinandos ad subdiaconatum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt Subdiaconi.*

242. Notarius nomine appellabit singulos ordinandos, adiungens tamen nomini et cognomini titulum, quo ordinabuntur, exempli gratia *ad titulum beneficii*, vel *paroeciae* vel *cappellaniae* vel *patrimonii sui.* De Regularibus dicet *Frater N. N. professus Ordinis S. N. ad titulum paupertatis* vel *missionum* vel *mensae communis*, secundum varia instituta. Ordinandi appellati statim respondebunt *Adsum*, et procedent ante altare, stantes longe ab ipso quatuor aut quinque passus.

243. Appellatis omnibus ad subdiaconatum ordinandis, Episcopus admonebit eos ut in Pontificali *Filii dilectissimi*, *ad sacrum* etc. Admonitione peracta, accedent ordinandi ad gradus altaris, et flectent genua.

244. Si ordinandi omnes essent Regulares solemnia vota professi, omittetur admonitio praedicta, quae respicit clericos saeculares tantummodo.

245. Archidiaconus invitabit reliquos ordinandos, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt Diaconi et Presbyteri*, iique accedent ante altare et genuflectent.

246. Clerici recipient ab eis candelas.

247. Ordinandi ad subdiaconatum locum sument versus latus evangelii, ad diaconatum versus latus epistolae, ad presbyteratum autem in medio. Si tamen propter numerum ordinandorum vel propter angustias presbyterii non posset id fieri, disponentur ordinandi, ut commodius videbitur.

248. Diaconus Episcopo tollet gremiale; Episcopus assurget, et conversus ad altare genuflectet in pulvino posito ante faldistorium.

249. A lateribus eius genuflectent Diaconus et Subdiaconus.

250. Ceteri omnes de choro submittent genua suo quisque loco.

251. Ordinandi omnes procumbent super pavimentum.

252. Cantores duo genuflexi in medio presbyterio, vel ex una parte, pro amplitudine ipsius, cantabunt Litanias, quibus adstantes respondebunt.

253. Sub finem Litaniarum, in promptu erunt cappellani a baculo et a libro, ille cum baculo, hic cum Pontificali.

254. Cantato a cantoribus versiculo *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., assurget Episcopus cum Ministris tantum, et baculo sinistra sumpto, conversusque ad ordinandos, ex Pontificali, quod ei sustinebit cappellanus a libro, tribus vicibus cantabit *Ut hos electos* etc., eosque benedicet, ut in eodem Pontificali.

255. Episcopus dimittet baculum, genuflectet iterum cum Ministris, et cantores resument cantum Litaniarum ad versiculum *Ut nos exaudire* etc., easque complebunt.

256. Litaniis absolutis, consurgent omnes, et Episcopus rursus sedebit faldistorio, eique Diaconus reponet super genua gremiale.

257. Ordinandi consurgent de prostratione, et clerici restituent eis candelas ardentes.

258. Archidiaconus reversus ad altare dicet eis *Recedant, qui ordinandi sunt Diaconi et Presbyteri*, ac remanebit ibi propter actiones sequentes.

259. Consurgent ordinandi ad diaconatum et ad presbyeratum, debitisque peractis reverentiis revertentur ad locum suum.

260. Ordinandi autem ad subdiaconatum remanebunt genuflexi ante altare. Episcopus admonebit eos, legens ex Pontificali admonitionem *Adepturi, filii dilectissimi* etc.

261. Interea clerici designati ad assistendum ordinandis, ita accommodabunt eis amictum extra albam, ut facile possit ab Episcopo capiti eorum imponi.

262. A Caeremoniario vel etiam a clerico alio in promptu habebitur Calix cum Patena tradendus ordinandis.

263. Clericus alter se sistet prope Archidiaconum, sustinens pelviculam cum ampullis vini et aquae et cum manutergio.

264. Episcopus, admonitione peracta, dimittet gremiale, quod ipsi tollet Diaconus, et ab eodem accipiet Calicem vacuum cum Patena vacua. Ascendent ad altare duo tresve ordinandi, et genua flectent ante Episcopum, qui porriget eis Calicem cum Patena. Unusquisque ordinandus ponet indicem digitum manus dexterae super Patenam et pollicem eiusdem

manus ad cuppam Calicis, Episcopo interim recitante formulam *Videte cuius ministerium* etc. Descendent de altari primi, et succedent alteri ordinandi, itemque deinceps omnes et singuli tangent Calicem cum Patena.

265. Ordinandi, qui tetigerint Calicem cum Patena, consurgent, accedent versus latus evangelii, ubi aderit Archidiaconus, qui praesentabit eis singulis ampullas vini et aquae plenas cum pelvicula et manutergio, et ipsi tangent illa omnia. Redibunt ad locum suum ante altare, ac genuflectent. Archidiaconus, ista actione peracta, revertetur ad locum suum.

266. Episcopus restituet Diacono Calicem cum Patena, et genuflexis iterum ante altare ordinandis, assurget retinens in capite mitram, recitabit invitationem ad orationem, dicens *Oremus Deum ac Dominum* etc. Postea sedebit, et Diaconus tollet ei mitram. Assurget iterum, convertetur ad altare, cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*), deinde rursus conversus ad ordinandos prosequetur cantare orationem *Domine sancte* etc.

267. Interea clerici delecti ad assistendum ordinandis, explicabunt tunicellas novis Subdiaconis ita, ut facile possit Episcopus ipsas accipere et induere ordinandos.

268. Post orationem sedebit Episcopus, et Diaconus reponet ei mitram.

269. Ascendet ad altare primus ordinandus et genuflectet ante Episcopum, qui accipiens amictum, qui circa humeros ordinandi iacebit, imponet capiti ipsius, dicens *Accipe amictum* etc. Deinde Episcopus manipulum accipiet eiusque brachio sinistro inducet, ordinando prius osculante Crucem, quae exstat super manipulo, et Episcopus dicet *Accipe manipulum* etc. Postremo Episcopus accipiet tunicellam eamque induet ordinando, dicens *Tunica iucunditatis* etc. Hoc modo indutus primus Subdiaconus de altari descendet, et rursus genuflectet ante altare loco suo.

270. Ascendet ordinandus secundus, qui ab Episcopo induetur, ut primus, eodemque modo deinceps reliqui omnes (1).

271. Clericus unus in promptu habebit Missale tradendum ordinandis.

272. Omnibus ordinandis indutis, Diaconus accipiet Mis-

---

(1) Recole et heic quod notavimus in subiecta adnotatione n. 101, articulo praecedenti, de rubrica, quae supponit, unam tantum esse tunicellam, singulis ordinandis induendam. A.

sale, quod tradet Episcopo, et hic sustinebit illud utraque manu. Ascendent ad altare duo tresve ex novis ordinandis, et genuflexi ante Episcopum imponent dexteram Missali, dum Episcopus dicet *Accipite potestatem* etc. Postquam isti tetigerint Missale, descendent de altari, et succedent alteri, idemque facient ceteri omnes.

273. Hac actione peracta, Archidiaconus iam reversus ad altare, dimittet ordinatos, dicens *Recedant, qui ordinati sunt Subdiaconi*, vel *Ad loca vestra.*

274. Consurgent ordinati, et cum debitis genuflexionibus aut reverentiis redibunt ad locum suum.

275. Episcopus redibit in thronum, ordine superius innuto, ibique sedebit; si fuerint quatuor tempora, leget canticum *Benedictus es, Domine* etc., quod hoc tempore cantabitur a cantoribus.

276. In Sabbato *Sitientes*, loco cantici istius, cantabitur epistola, ut inferius n. 282.

277. Cantato cantico praedicto, Diaconus secundus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, qui assurget.

278. Si fuerit Sabbatum Pentecostes, Presbyter assistens praesentabit Episcopo Missale, ex quo intonabit *Gloria in excelsis*, servato ritu praescripto in aliis Missis solemnibus. Postquam cantatus erit hymnus *Gloria in excelsis*, Episcopus stans et conversus ad populum cantabit *Pax vobis.*

279. In aliis Sabbatis quatuor temporum, assurgens Episcopus, ut supra, cantabit conversus ad populum *Dominus vobiscum.*

280. Deinde Episcopus ex Missali, ut supra sustento a Presbytero assistente, cantabit orationem respondentem, cui adiunget sub unica conclusione orationem seu collectam pro ordinatis * et ordinandis. Postea subiiciet reliquas orationes a rubrica praescriptas.

281. Post orationes Episcopus sedebit, eique primus Diaconus assistens reponet mitram et gremiale.

282. Cantabitur deinde epistola Missae aut a Subdiacono ministrante ad altare, vel ab aliquo ex novis Subdiaconis, iuxta morem cuiusque ecclesiae, ritu iam praescripto cap. VI, art. III, lib. V (1).

---

(1) Videtur, ex decreto S. R. C., n. 3368, V, quod debeat cantari ab uno ex novis Subdiaconis. Si unus ordinatus est, non debet eam cantare (S. R. C., 2179, III).

283. Interim ab Episcopo legetur etiam epistola, sustinente ei librum cappellano, et stantibus Assistentibus throno, donec epistolam leget Episcopus, postea sedebunt et ipsi.

284. Post epistolam, Subdiaconus osculabitur manum Episcopi ritu usitato.

285. Profecto de throno Subdiacono, redibit ad altare ordine supra demonstrato Episcopus, processurus ad ordinationem Diaconorum.

286. Archidiaconus invitabit ordinandos dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad diaconatum.* Notarius ordinandos appellabit nomine et cognomine, tacens titulum ordinationis.

287. Unusquisque ex ordinandis assurget de loco suo, respondebit *Adsum,* et veniet ante altare, ibique genua flectet.

288. Ordinandis omnibus ante altare genuflexis, Archidiaconus petet ab Episcopo ordinationem, dicens *Reverendissime Pater, postulat* etc. (1). Episcopus autem quaeret *Scis illos dignos esse?* Archidiaconus respondebit *Quantum humana fragilitas* etc. Episcopus subiunget *Deo gratias;* postea nunciabit clero et populo ordinationem, dicens *Auxiliante Domino Deo* etc.

289. Archidiaconus manebit apud altare quoadusque Episcopus ordinationem nunciaverit, ut supra, deinde ad locum suum se recipiet in chorum.

290. Episcopus, post annunciationem supradictam, brevissimam interponet moram, deinde leget ordinandis admonitionem *Provehendi, filii dilectissimi* etc., ut in Pontificali.

291. Hoc tempore, opus esset ut clerici paramenta disponerent ordinandis, ut Episcopus possit eis facile induere.

292. Post admonitionem, pergens Episcopus sedere, leget adstantibus alteram invitationem *Commune votum communis oratio* etc.

293. Postmodum Diaconus tollet gremiale Episcopo, qui assurget mitram capite gestans, et recitabit invitationem ad orationem *Oremus, fratres carissimi* etc., usque ad verba *qui vivit et regnat Deus,* post quae stans adhuc dimittet mitram per Diaconum, postea tono feriali cantabit praefationem, manibus ante pectus expansis. Post primam praefationis partem, Episcopus cessabit a cantu, et ordinandi consurgent, ac singuli, sive unus post alium, ascendent ad altare,

---

(1) Si Episcopus fuerit Cardinalis, tum in ista, tum in ordinatione Presbyterorum observetur monitum traditum n. 107 articuli praecedentis. A.

et genuflectent ante Episcopum. Episcopus, sinistra applicita pectori suo, dexteram imponet uniuscuiusque capiti, dicens *Accipe Spiritum Sanctum* etc., atque ordinandus quisque post manus impositionem redibit ad locum suum et genuflectet. Postquam Episcopus manum imposuerit omnibus cum formula praescripta, sustinens dexteram versus eos extensam, prosequetur cantare secundam praefationis partem *Emitte in eos* etc. Recitabit deinde submissa voce et iunctis manibus conclusionem praefationis *Per eundem Dominum* etc.

294. Responso *Amen* a choro, Episcopus sedebit, et Diaconus reponet ei mitram. Consurgent ordinandi, et unus post alium ascendent ad altare, et genuflectent ante Episcopum. Episcopus singulis porriget osculandam stolam eamque humero sinistro eorum imponet, signum Crucis manu efficiensdum dicet *Accipe stolam* etc. Unus ex clericis delectis inserviendo ordinandis, consistet a dextra ipsorum, videlicet, prope Subdiaconum, ut cingulo firmet stolam in latere dextro uniuscuiusque ordinandi. Actionem istam oportet exsequi expedite. Postmodum Episcopus accipiet dalmaticam, eamque induet unicuique ordinando, dicens *Induat te Dominus* etc. Id fiet omnibus singulis (1).

295. In promptu etiam erit Missale sive Evangeliarium ordinandis tradendum.

296. Posteaquam induti erunt ordinandi omnes, Diaconus tradet Evangeliarium seu Missale Episcopo, qui sustinebit ipsum utraque manu. Tum duo tresve ordinandi ascendent ad altare, genua flectent ante Episcopum, qui manum dexteram libro imponentibus dicet *Accipite potestatem* etc. Post primos ascendent alteri ac tangent librum ; hac actione peracta, et genuflexis omnibus ordinatis, Diaconus exuet mitram Episcopo.

297. Assurget Episcopus, et conversus ad altare cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua,* Subdiaconus *Levate ;* deinde Episcopus, conversus ad ordinatos, cantabit orationem *Exaudi, Domine* etc. Stans adhuc ad eosdem ordinatos conversus, cantabit *Oremus* cum altera oratione *Domine sancte* etc. Post orationem istam, Episcopus sedebit, eique a Diacono reponetur mitra.

---

(1) Si forte una tantum esset dalmatica, confer quae n. 111 articuli praecedentis notata sunt. A.

298. Archidiaconus iam reversus ad altare, dimittet ordinatos, dicens *Recedant, qui ordinati sunt Diaconi,* vel *Ad loca vestra.*

299. Ordinatis de altari profectis, redibit in thronum Episcopus, cantores cantabunt tractum, quem Episcopus leget usque ad ultimum versiculum exclusive; in Sabbato autem Pentecostes legetur ab Episcopo et cantabitur a cantoribus sequentia usque ad ultimum versiculum exclusive.

300. Cantu absoluto, Episcopus discedet de throno, redibit ad altare eodem ordine ac supra, et sedebit faldistorio.

301. Archidiaconus invitabit ordinandos ad presbyteratum, dicens *Accedant, qui ordinandi sunt ad ordinem presbyteratus.*

302. Notarius appellabit ordinandos ut supra, videlicet, non nominans titulum ordinationis: unusquisque ordinandus assurget, respondebit *Adsum,* et ad genuflectendum procedet ante altare.

303. Ordinandis omnibus ante altare genuflexis, Archidiaconus, conversus ad Episcopum, instantiam ipsi faciet pro ordinatione, dicens *Reverendissime Pater, postulat* etc. Quaeret Episcopus *Scis illos esse dignos?* Respondebit Archidiaconus *Quantum humana fragilitas* etc., Episcopus subiiciet *Deo gratias.* Postea clero et populo ordinationem nunciabit, dicens *Quoniam, fratres carissimi* etc.; manente apud altare Archidiacono, dum compleatur nunciatio praedicta.

304. Nunciata populo ordinatione, Episcopus, brevi interposita mora, admonitionem ordinandis leget ex Pontificali *Consecrandi, filii dilectissimi* etc.

305. Interim clerici, qui ordinandis assistent, aptabunt planetam novis Presbyteris, idest complicabitur pars superior, quae opus est ut restet super scapulis; stola iusuper ita accommodabitur, ut eius pars dextera, quae est post scapulas, facile possit super pectus reduci.

306. Admonitione peracta, Diaconus tollet Episcopo gremiale. Assurget Episcopus, et ascendent ad eum ordinandi, unus post alium, ac genuflectent ante ipsum super infimum gradum, Episcopus ambas manus imponet singulis, nihil dicens.

307. Presbyter assistens, et post illum ceteri omnes Canonici Presbyteri, planeta parati, de suis stallis descendent, et unusquisque eorum utramque manum imponet ordinandis, postquam ipsis suas imposuerit Episcopus.

308. Episcopus itemque Canonici antedicti, postquam ordinandis utramque manum imposuerint, sustinebunt dexteram versus eos extensam.

309. Canonici stabunt post ordinandos, efficientes post ipsos semicirculum, si tamen locus non patietur, redibunt ad subsellia sua, vel consistent a lateribus altaris, continuantes sustinere dextram extensam, eoque statu manebunt, donec absolvatur oratio, ut infra.

310. Postquam manus imposuerint Canonici Presbyteri omnes praesentes, Episcopus, dextera elata et distenta versus ordinandos (quod facient etiam Canonici) recitabit invitationem ad orationem, dicens *Oremus, fratres carissimi* etc.

311. Post orationem seu invitationem ad orationem, Episcopus et Canonici demittent dexteram, quam distentam sustinebant, Canonici autem redibunt ad subsellia sua, si manserint, ut supra, apud ordinandos.

312. Episcopus sedebit et mitram per Diaconum dimittet. Tum assurget, convertetur ad altare, et cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua,* Subdiaconus *Levate*), et conversus iterum ad ordinandos, cantabit orationem *Exaudi nos, quaesumus* etc., post quam prosequetur in cantu praefationem tono feriali, sustinens manus ante pectus apertas. Conclusionem autem praefationis *Per eundem* etc., dicet submissa aliquantulum voce et iunctis manibus.

313. Absoluta praefatione, sedebit Episcopus faldistorio, eique a Diacono reponetur mitra. Ascendet ad Episcopum ordinandus primus, et genuflectet ante ipsum. Episcopus accipiet stolae partem illam, quam unusquisque ordinandus retinebit super scapulis, ducet eam circum collum, et complicabit super pectus illius, dicens *Accipe iugum Domini* etc. Aderit clericus unus prope ordinandum, aptaturus stolam circa collum eius, eamque firmaturus super latere sinistro. Deinde Episcopus accipiet planetam convolutam in parte posteriori, eamque induet ordinando, dicens *Accipe vestem sacerdotalem* etc., ordinandus respondebit *Deo gratias.* Planeta erit explicata in parte anteriori tantum; in posteriori autem reliquetur involuta super scapulis, ut supra dictum est. Descendet de altari ordinandus primus, et ascendet alter, qui eodem prorsus modo induetur ab Episcopo, atque ita porro ceteri omnes.

314. Indutis ordinandis omnibus et suo loco genuflexis, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget, et conversus

ad ordinandos recitabit orationem *Deus, sanctificationum omnium auctor* etc., non praemittens *Oremus.*

315. Interim a clerico aliquo in promptu habebitur vasculum Olei sacri catechumenorum, positum in lance cum aliquantulo gossypio, et gremiale lineum cum lemniscis.

316. Post orationem, Episcopus convertetur ad altare, genuflectet in pulvino posito ante faldistorium, et genibus flexis intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus,* quem in cantu prosequentur cantores. Diaconus tollet ei pileolum ante intonationem praedictam. Post cantum quatuor primorum versuum, seu strophae primae, Diaconus reponet pileolum Episcopo, qui assurget ac removebitur pulvinus, in quo genuflexerit.

317. Episcopus sedebit faldistorio, et Diaconus reponet ei mitram. Idem deinde Diaconus tollet ei annulum et chirothecam dextram, eodemque tempore tolletur ei chirotheca sinistra a Subdiacono. Diaconus annulum eius digito rursus inducet, acceptumque gremiale imponet genibus Episcopi, et simul cum Subdiacono gremiale ipsum alligabit nodis anterioribus faldistorii.

318. Se sistet Episcopo ordinandus primus, qui genuflectet ante ipsum, apertas sustinens manus cum digitis et pollicibus iunctis. Episcopus pollicem dexterum intiget in Oleum sacrum catechumenorum, et inunget manus ordinandi, dicens *Consecrare* etc. Unctio peragetur in modum Crucis, efficiendo primam lineam rectam a pollice sinistrae usque ad indicem dextrae ordinandi, et lineam secundam a pollice dextrae ad indicem sinistrae ordinandi ipsius, cuius deinde perget inungere integre palmas manuum, et donans ei postremo benedictionem quum dicet *et nostram benedictionem* (1). Nulla alia facta unctione, prosequetur formulam *ut quaecumque benedixerit* etc.

319. Unctione peracta, Episcopus claudet manus ordinando, qui dextram imponet sinistrae, et unus ex cappellanis seu clericis ligabit ei manus sudario lineo albi coloris, quod secum habebit ordinandus.

320. Descendet de altari ordinandus primus, qui genuflectet iterum ante altare, et ascendet secundus, cui Episcopus peraget unctionem ut primo, idemque faciet deinceps reliquis omnibus.

321. Hoc tempore, in promptu habebitur a clerico Calix cum vino et Patena cum hostia, tradenda ordinandis. Disponetur

(1) Vide adnotationem subiectam n. 123 articuli praeced. A.

unum vel plura scamna sine postergali prope altare cum Missalibus apertis, ex quibus legent Missam novi Presbyteri, et aderunt alii Presbyteri superpelliceo induti, qui assistent eis: in promptu etiam erunt urcei cum pelvibus et medulla panis ac mali medici ad lavandas novorum Presbyterorum manus.

322. Sub finem unctionis ordinandorum in promptu stabunt ministri lotionis manuum Episcopi, methodo iam tradita in Missa pontificali, praesertim si actionem istam fungeretur Magistratus.

323. Quum Episcopus unctionem peregerit cunctis ordinandis, pollicem absterget gossypio. Diaconus accipiet Calicem cum vino et Patenam cum hostia, eaque tradet Episcopo. Ascendet ad altare ordinandus primus, et genuflectet ante Episcopum, qui porriget ei Calicem et Patenam cum hostia, quam admovebit versus labrum Patenae. Ordinandus, manibus adhuc involutis, tanget digitis mediis cuppam Calicis, et ponet digitos indices super Patenam superque hostiam: Episcopus proferet formulam *Accipe potestatem* etc.

324. Deinde assurget ordinatus primus, descendet de altari, perget ad abacum et lavabit manus, easque absterget sudario quo erunt involutae, vel manutergio, si aderit, et procedet ad scamnum superius nominatum, concelebraturus Missam cum Episcopo.

325. Ubi primus ordinatus de altari descenderit, ascendet ordinandus secundus, qui peraget omnia illa, quae tradita sunt de primo, itemque deinceps reliqui.

326. Sub finem ordinationis redibit ad altare Presbyter assistens.

327. Peracta omnium Presbyterorum ordinatione, procedent ad altare ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus, ministrante ipsi mantile Presbytero assistente.

328. Lavante manus Episcopo, Canonici et Praelati, si aderunt, stabunt capite nudato, ceteri omnes genuflectent.

329. Episcopo, postquam abluerit manus, Diaconus reponet chirothecam in manu dextra, et Subdiaconus chirothecam in manu sinistra, Diaconus deinde reponet ei annulum, ac removebitur gremiale lineum, quod habebat super genibus.

330. Episcopus postea redibit in thronum, ut supra, et quum pervenerit illuc, cantabitur a cantoribus ultimus versiculus tractus vel sequentiae, quem etiam leget Episcopus ex Missali, simul cum *Munda cor meum* et evangelio.

331. Cantabitur deinde evangelium a Diacono, qui ministrabit ad altare, vel ab uno ex novis Diaconis, ritu praescripto in Missa pontificali (1); in Sabbato quatuor temporum Pentecostes cantabitur etiam *Credo*, et procedetur in Missa solemni usque ad offertorium, servato ritu ibidem descripto.

332. Novi Presbyteri ad cantum evangelii consurgent.

333. Cantato *Oremus* ante offertorium, et lecto versiculo analogo, Episcopus sedebit, eique a primo Diacono assistente reponetur mitra auriphrygiata; in Sabbato autem Pentecostes assumet pretiosam.

334. Ordinati, unus post alium, ascendent ad thronum, genuflexione prius facta ad altare. Praecedent Presbyteri, tum Diaconi, deinceps Subdiaconi, acolythi, exorcistae, lectores, ostiarii, postremo clerici, candelam ardentem manu sustinentes (2). Prope thronum aderunt clerici iam delecti ad assistendum ordinatis, recepturi candelas. Unusquisque ordinatus, ante thronum quum venerit, genuflexionem faciet ad Episcopum, ad thronum ascendet, genuflectet super gradulum cathedrae, et candelam offeret Episcopo, cuius manum, dum candelam accipiet, osculabitur. Episcopus candelam accipiet, quam tradet primo Diacono assistenti, hic autem clericis supra dictis, qui eas exstinguent et ad abacum portabunt. Unusquisque ordinatus, candela Episcopo tradita, assurget, genuflexionem ante Episcopum iterabit a latere in plano throni, descendet de throno a latere, transiens ante secundum Diaconum assistentem, et redibit ad locum suum, exsequens etiam genuflexionem ad altare, si ante ipsum transibit.

335. Candela a cunctis ordinatis, ut supra, oblata, Episcopus dimittet annulum et chirothecas, ut in aliis Missis pontificalibus, lavabit manus, omnibus ad actionem istam genuflectentibus, exceptis Canonicis, deinde procedet ad altare, ordine usitato in Missis pontificalibus.

336. Missa procedet ritu pro Missis pontificalibus praescripto, excepto quod Episcopus recitabit elata voce secreta

---

(1) Ex decreto S. R. C., n. 3368, V, videtur quod debeat cantari per unum ex novis Diaconis. Si unus ordinatus est, non debet illud cantare (S. R. C., n. 2179, III).

(2) Si ordinandorum ingens esset numerus, posset ab uno tantum in singulis ordinibus praesentari cereus, quaemadmodum fit Romae in Lateranensi Basilica. A. — Id per S. R. C. admittitur, n. 2883, IV, et toleratur usus ut unus tantum cereus accendatur, qui a singulis ordinatis Episcopo offeratur, n. 2682, VII.

omnia simul cum ordinatis ad presbyteratum, qui genuflexi aderunt, ut supra dictum est, apud altare. Hi tamen animadvertent, ut recitent tantum orationes praedictas. sed ne faciant ullum signum Crucis aut aliam caeremoniam, quae fiet a Celebrante, et ipsi stabunt semper iunctis manibus.

337. Notandum, quod afferenda est ad altare Pyxis cum particulis consecrandis pro communione ordinatorum.

338. Ad altaris thurificationem Episcopus tantum recitabit submissa voce orationem *Per intercessionem* etc., et reliquas *Incensum istud* etc. *Dirigatur, Domine* etc. *Accendat in nobis* etc.

339. Quando Episcopus cantabit praefationem, *Pater noster*, *Pax Domini* et reliquas orationes postcommunionis, ordinati legent aut recitabunt illas una cum Episcopo, sed sine cantu.

340. *Sanctus, Agnus Dei* et versiculus communionis recitabitur prius ab Episcopo cum novis Presbyteris, postea cantabitur a choro.

341. Presbyteri modo ordinati recitabunt pausatim et iunctim cum Episcopo verba consecrationis hostiae et Calicis.

342. Episcopus, posteaquam recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., donabit pacem Presbytero assistenti, Diaconis assistentibus, Diacono et Subdiacono, deinde primo Presbytero, primo Diacono et primo Subdiacono ex novis ordinatis, qui reversi ad loca sua, pacem praebebunt deinceps ceteris ordinatis, ad ordinem eundem; postea Subdiaconus ultimus praebebit primo acolytho, hic ceteris; acolythus ultimus primo exorcistae, hic ceteris; item exorcista ultimus primo lectori, hic ceteris; ultimus lector primo ostiario, hic ceteris; postremo ultimus ostiarius primo clerico, et hic reliquis.

343. Episcopus prosequetur Missam, quum novi omnes Presbyteri pacem receperint.

344. Calice ab Episcopo consummato, clerici duo pro communione afferent ad altare mappam lineam.

345. Calicem palla cooperiet Diaconus vel Subdiaconus (nisi ad altare rediverit Presbyter assistens), deinde Episcopus, Diaconus et Subdiaconus, genuflexione facta, convertentur ad populum, seu ad Presbyteros recens ordinatos, qui genibus flexis insistent super extremitate suppedanei. Diaconus Pyxidem accipiet eique adimet operculum, sustinens ipsam a dextris Episcopi, Subdiaconus Patenam accipiet, ac mento communicandorum supponet. Episcopus communicabit ordinatos

ad presbyteratum, signum Crucis s. Particula efficiens, non dicens tamen *Corpus Domini nostri* etc. (1). Unusquisque ordinatus, antequam accipiat s. Particulam, osculabitur Episcopi manum. In accessu ad mensam eucharisticam servabitur methodus descripta cap. III, art. III, § 4, lib. II.

346. Communicatis novis Presbyteris, Episcopus cum Diacono et Subdiacono convertentur ad altare, in quo Diaconus ponet Pyxidem, Subdiaconus Patenam.

347. Episcopus una cum Diacono et Subdiacono genuflexionem conficiet ad Sacramentum, deinde convertetur versus ordinatos, stans aliquantulum conversus ad latus evangelii, ne tergum vertat ad SS. Sacramentum; Ministri autem praedicti locum commutabunt, videlicet, Subdiaconus consistet prope Episcopum a latere evangelii, Diaconus a latere epistolae, et inclinatus versus Episcopum cantabit *Confiteor*, quod submissa voce recitabitur ab ordinatis ad Diaconatum et ad Subdiaconatum (2). Cantato *Confiteor*, Episcopus subiunget in cantu duas orationes *Misereatur vestri* etc. *Indulgentiam, absolutionem* etc.

348. Dum cantabitur *Confiteor*, genuflexi erunt communicandi omnes, ceteri autem stabunt.

349. Completis duabus praedictis orationibus, Diaconus redibit in latus evangelii, Subdiaconus in latus epistolae; Episcopus convertetur ad altare, et genuflexione facta ad SS. Sacramentum, Diaconus resumet Pyxidem, Subdiaconus Patenam, et Episcopus cum ipsis conversus ad communicandos, praemittens formulam *Ecce Agnus Dei* etc., atque alteram *Domine, non sum dignus* etc. (3), communicabit eos, recitans formulam supra dictam. *Corpus D. N. I. C. custodiat te in vitam aeternam.* Et unusquisque osculabitur manum Episcopi, et respondebit *Amen.*

350. Si praeter ordinatos ad Ordines maiores, communicarent etiam ceteri ad minores ordinati (quod quidem esset maxime conveniens), Episcopus utetur formula *Corpus... custodiat animam tuam* etc., neque communicandi respondebunt *Amen*, iuxta rubricam Pontificalis romani (4).

---

(1) S. R. C., nn. 2089, IV; 3105, II; 3274, II; 3721, I.

(2) Pontificale ait: « Si officium fiat in cantu, unus de noviter ordinatis illud cantat ».

(3) S. R. C., n. 2089, IV.

(4) Sed vide alteram notam ad pag. 55, n. 147.

351. Communione peracta, convertetur ad altare Episcopus, discedent clerici cum mappa, et reliqui clerici cum intorticiis, quae attulerint ad elevationem.

352. Episcopus purificabit Pyxidem, et prosequetur Sacrum usque ad lotionem manuum inclusive post communionem, quam ad actionem genuflectetur ab omnibus, exceptis Canonicis, qui stabunt, et Praelatis, si qui adessent.

353. Lotis ab Episcopo manibus, Diaconus tollet ei mitram. Episcopus convertetur ad altare, et stans in latere epistolae intonabit responsorium *Iam non dicam*, quod in cantu continuabitur a cantoribus.

354. Interim consurgent novi Presbyteri, et procedent ante gradus altaris, ubi stabunt.

355. Statuetur faldistorium pro Episcopo super suppedaneum in medio altaris.

356. Incepto cantu responsorii praedicti, accedet Episcopus ad faldistorium, ibique sedebit. Diaconus reponet ei mitram auriphrygiatam. Completo cantu responsorii praedicti, Episcopus assurget, et stabit ad novos Presbyteros conversus. Novi Presbyteri recitabunt iunctim *Credo*, quod legent ex Pontificali.

357. Episcopus sedebit, et novi Presbyteri unus post alium ascendent ad altare ac genuflectent ante Episcopum. Genuflexo primo ex novis Presbyteris, Episcopus imponet capiti eius utramque manum, dicens *Accipe Spiritum Sanctum* etc. Deinde expediet ei planetam, quae involuta erat super scapulas eius, dicens *Stola innocentiae* etc. Postmodum ordinatus interponens manus suas iunctas inter manus Episcopi, interrogationi *Promittis mihi et successoribus meis reverentiam et obedientiam?* respondebit *Promitto,* Episcopus autem osculans eum in gena dextra, dicet *Pax Domini sit semper tecum.* Assurget ordinatus primus, de altari descendet, et redibit ad genuflectendum ad locum suum. Ascendet ad altare secundus, tum reliqui, et fiet ipsis ut descriptum est de primo. Episcopus animadvertet, quod varianda est interrogatio clericis, qui vel erunt regulares, vel sui dioecesani non erunt, ut notatum est in Pontificali.

358. Ordinatis omnibus genuflexis, Episcopus baculum sinistra accipiet, eosque admonebit, ut in Pontificali, dicens *Quia res, quam tractaturi estis* etc. Admonitione peracta, assurget et benedictionem donabit novis Presbyteris dicens *Benedictio Dei omnipotentis* etc. Advertendum, quod Presbyteri recens

ordinati tantummodo genuflexi esse debent, non vero ceteri omnes.

359. Episcopus baculum pastoralem deponet, Diaconus exuet ei mitram; transibit ad Missale, ubi una cum ordinatis leget versiculum *Communio*, qui, lectus ab Episcopo et ab ordinatis, cantabitur a cantoribus. Amovebitur faldistorium de medio altaris. Episcopus veniet ad medium altare, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde ad Missale cantabit orationes *Postcommunio*, quae legentur ab ordinatis, ut supra, et sic deinceps alterum *Dominus vobiscum*. Diaconus cantabit *Benedicamus Domino*, vel si fuerit Sabbatum Pentecostes, *Ite, missa est*.

360. Orationem deinde *Placeat* etc. dicet Episcopus cum ordinatis, et post ipsam donabit Benedictionem solemnem, ut in Missis pontificalibus, advertendo etiam ut adsit Crux archiepiscopalis, si Celebrans erit Metropolitanus.

361. Post Benedictionem, Presbyter assistens publicabit consueta formula Indulgentias.

362. Episcopus recedet versus latus evangelii, et reponetur faldistorium in suppedaneo ad medium altaris. Episcopus sedebit faldistorio, omnes autem ordinati manebunt genibus flexis.

363. Episcopus ordinatis leget admonitionem *Filii dilectissimi* etc. Ordinatis autem ad diaconatum et ad subdiaconatum constituet cuius feriae Nocturnum putabit esse opportunius, quod recitent. Dimittet deinde baculum, et Diaconus exuet ei mitram. Si Ordinans erit Archiepiscopus, exuet etiam s. Pallium, quod reponetur super altare.

364. Assurget Episcopus, et removebitur faldistorium de medio altari.

365. Episcopus convertetur ad altare, et simul cum ordinatis Presbyteris dicet *Dominus vobiscum*, signabit altare ac seipsum, dicens *Initium sancti evangelii* etc. Post haec a Diacono cooperietur mitra, et resumet baculum. Prosequens recitare praedictum evangelium, descendet de altari, salutabit Crucem, et accedet ad thronum, benedicens clerum dum transibit per chorum. Presbyter assistens praecedet Episcopum, qui medius ibit inter Diaconum et Subdiaconum, sequentur Diaconi assistentes, cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, atque clerici, paramenta super altare relaturi.

366. Interim in promptu erunt alii clerici sustinentes canistros cum indumentis canonicalibus, et recepturi in eisdem canistris paramenta Canonicorum.

367. Presbyter assistens et Diaconi assistentes, comitati Episcopum ad thronum, recedent in chorum ad subsellia sua, dimissuri paramenta.

368. Episcopus, conscenso throno, convertetur ad altare, Diaconus exuet ei mitram; ipse autem, genuflectens cum ceteris versus altare, dicet *Et Verbum caro factum est*, et absolvet evangelium.

369. Tum ascendet in cathedram, benedicet ordinatos, dextera efficiens signum Crucis versus illos, dimittet baculum pastoralem, et sedebit.

370. Ordinati discedent bini, initium facientes Presbyteri, tum Diaconi et Subdiaconi, deinceps reliqui, exsequentes debitas Episcopo et altari genuflexiones.

371. Ministri sibi exuent manipulum et planetam plicatam, si usi fuerint, tum exuent Episcopum, observando in reliquis quae descripta sunt in Missis solemnibus pontificalibus cap. VI, lib. V, art. III, a n. 152, ad n. 161.

Articulus III.

De sacra ordinatione extra tempora.

1. Hic attendas velim ea quae rubrica Pontificalis romani, quoad ordinationes extra tempora, ex indulto apostolico celebratas, praescribit:

2. « Si ordinationes fiant in Sabbato ante Dominicam de Passione, quia unica tantum dicitur lectio, tonsurae debent fieri immediate post introitum; omnes Ordines minores post *Kyrie, eleison;* Subdiaconi immediate post collectam; Diaconi post epistolam, Presbyteri ante ultimum versum tractus.

3. « Idem servatur, quandocumque dantur Ordines sacri extra tempora ex dispensatione apostolica. Quod si fiat inter Pascha et Pentecosten, Presbyteri ordinantur ante ultimum ℣. Si inter Pentecosten et Septuagesimam, ordinantur ante ℣. *Alleluia*. Et anteaquam ad collationem Ordinum procedatur, legitur Mandatum apostolicum, sive supplicatio, cuius vigore Pontifici facultas conceditur ordinandi, quibus lectis, dicit Pontifex *Deo gratias*, et ad ordinationem procedit ».

4. Addimus tantum (ut iam loco suo innuimus) quod cum ordinatio ad Ordines maiores diebus Dominicis et festivis de praecepto haberi debeat, celebrabitur Missa de Officio currenti, additis quoque commemorationibus a rubrica praescriptis.

CAPUT IV.

De consecratione Episcopi

Articulus I.

De consecratione Episcopi privatim persolvenda.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Consecratio Episcopi iuris exclusivi est Summi Pontificis, nec sine eius explicito mandato licet illam peragere.

2. Romae solet a Summo Pontifice committi Cardinali, qui gradu episcopali sit insignitus, cum mandato, quod dicitur *vivae vocis oraculo*.

3. De methodo, quae Romae servatur, opus non est heic disserere, quoniam functio ista, quum sit papalis, dirigenda exclusive est ac tractanda a Caeremoniariis pontificiis etiam in ecclesiis maxime privilegiatis. Finis huiusce, quodcumque sit, operis, respicit commodum ecclesiarum extra Urbem, ad obtinendam uniformitatem (quoad fieri possit) in sacris ritibus et caeremoniis persolvendis.

4. Quod spectat ad consecrationes, quae fiunt extra Urbem, mittuntur Bullae apostolicae ad Electum, quibus etiam traditur pro Episcopo, qui consecrare debet, pontificia facultas procedendi ad consecrationem et recipiendi ab Electo iusiurandum fidelitatis sub his terminis: « *N.* Episcopus servus servorum Dei dilecto filio *N. N.* electo... *N.* salutem et apostolicam benedictionem. « Nos tibi a Nobis in... ecclesiae *N.* electo facultatem peramanter concedimus, ut extra Urbem episcopalem consecrationem recipere valeas a quocumque quem malueris catholico Antistite, assistentibus ipsi duobus aliis catholicis Episcopis, dummodo hi gratiam habeant et communionem Sedis apostolicae. Stricte autem praecipimus et mandamus, ut, nisi prius fidelitatis debitae solitum iuramentum, nec tu consecrationem praedictam suscipere audeas, nec eam tibi Antistes a te electus impertiatur, antequam memo-

ratum iuramentum, servata forma his Nostris litteris adiuncta, emiseris coram eodem Antistite, cui illud recipiendi munus Nostro et Romanae Ecclesiae nomine committimus. Si huic Nostro praecepto, quod Deus avertat, tu et Antistes a te electus contraveneritis, poenam suspensionis ab exercitio pontificalis officii et ab administratione tum spirituali tum temporali ecclesiarum vestrarum ipso facto incurratis. Datum etc. (1)».

Quoties vero consecratio Romae habenda aliquam ob causam, post receptas Bullas, extra contigerit celebrari, datur speciale indultum his verbis expressum: «Sanctissimus Dominus noster *N.*, divina providentia Papa *N.*, oblatis precibus benigne annuens, indulgere dignatus est ut R. P. D. *N. N.*, electus etc., episcopalem consecrationem recipere queat extra Urbem a (quolibet catholico Antistite, *vel* R. P. D. *N. N.*), duobus sibi adsistentibus Episcopis, atque omnibus servatis quae de iure ac de legitima consuetudine sunt servanda, contrariis quibuscumque non obstantibus. Datum Romae ex aedibus S. Congregationis Consistorialis, die etc. (2)».

5. Ad consecrationem autem requiritur assistentia aliorum saltem duorum (3) Episcoporum, qui appellantur assistentes, de quorum officio sermo erit inferius, in describenda functione ista. Delectus Episcoporum istorum et relativa invitatio dependebit a Consecrante cum communi consensu Electi ipsius.

6. Consecratio persolvenda est in una ex Dominicis aut in festo Apostolorum (4). Si quis alio die festo, praeter indicatos, vellet eam persolvere, opus esset specialis Summi Pontificis permissus.

7. Pridie eius diei, quo peragenda erit consecratio, tam Episcopus consecrans, quam Consecrandus aequum est, ut agant ieiunium.

---

(1) E Cancellaria apostolica - *Commissione per compiere la consacrazione di un Vescovo.* - Episcopus electus, qui Romae degat, professionem fidei et iusiurandum antimodernisticum emittere debet apud S. Congregationem Consistorialem, iuramentum fidelitatis coram Cardinalibus S. R. E. Cancellario et Diaconorum priore. Alias haec fient coram Episcopo cui committitur consecratio.

(2) S. Congregatio Consistorialis - Officium I, *de Eligendis* - Indultum consecrationis episcopalis extra Urbem.

(3) Pontificale ait: «Adsint duo ad minus Episcopi assistentes».

(4) Non Evangelistarum S. Lucae et S. Marci, non S. Barnabae, neque alio festo, etiam de praecepto (S. R. C., 4 April. 1913).

§ 2. *De rebus praeparandis.*

8. Ecclesia, in qua fiet functio antedicta (1), poterit parari et ornari festivo more, dummodo id patiatur Officium, quod incidit in diem consecrationis.

9. Ante altare SS. Sacramenti, quod oportet ut sit distinctum et remotum a primario seu maiori, statuetur genuflexorium cum strato et pulvinis octo, videlicet, quatuor ad brachia et quatuor ad genua, et in ipso orabunt Episcopus consecrans, Episcopi assistentes et Electus. Quod ad qualitatem strati et pulvinorum, observabitur quod traditum est cap. IV, lib. V.

10. Sex cerei in candelabris maioribus super altari ardebunt, saltem quo tempore a praedictis Episcopis ante SS. Sacramentum orabitur.

11. Altare maius, in quo persolvetur functio, instruetur Cruce et sex candelabris, plus minusve nobilibus, secundum qualitatem Officii, cum cereis albi coloris; candelabris poterunt interponi reliquiaria cum ss. Reliquiis, aut signa Sanctorum, aut vasa cum floribus, si hoc patietur ritus Officii. Ornabitur pallio eius coloris, quem requirit Officium, tribus tobaleis, et tapeto, quod cooperiat totos eius gradus.

12. Si Episcopus consecrans erit Ordinarius, apponetur septimum candelabrum in medio, et Crux ante ipsum candelabrum.

13. Super mensam disponentur paramenta, coloris congruentis Officio, pro Episcopo consecrante, videlicet: planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae paramenta contegentur velo sericeo concolore ipsis. In lateribus mensae ponentur mitrae, nempe, pretiosa cum vimpa, seu velo pro cappellano, in latere evangelii, et auriphrygiata seu sericea auro intexta, in latere epistolae. Si paramenta fuerint violacei coloris, praeparabitur tantum mitra auriphrygiata cum vimpa in latere evangelii, exceptis Dominicis tertia Adventus et quarta Quadragesimae, in quibus adhibebitur etiam mitra pretiosa cum paramentis violaceis.

14. Si Consecrans erit Archiepiscopus, ac si aderit in sua civitate, dioecesi seu provincia, praeparabitur etiam super altari s. Pallium cum tribus spinulis.

---

(1) Quae debet esse consecrata (S. R. C., n. 5.).

15. In latere epistolae super altari aderit cussinus seu legile cum Missali aperto in usum Consecrantis, cum tabella in qua scripta erit oratio recitanda in Missa cum secreta, cum *Postcommunio* et cum *Hanc igitur* pro Electo. In latere evangelii ponetur alterum Missale, signaculo posito ad Missam currentem, quod Consecrans osculabitur, quum ascendet ad altare post confessionem, et adhibebitur etiam quando imponendum erit super scapulas Electi. Prope Missale istud praeparabitur etiam manipulus pro Consecrante.

16. Super gradum infimum in medio disponentur pulvini quatuor, in quibus genuflectent Episcopi supradicti, brevem orationem acturi ad altare, in accessu et in discessu post functionem.

17. In latere epistolae, ante gradus, praeparabitur faldistorium cum veste eiusdem coloris ut paramenta, quo sedebit Consecrans. Quod si esset Episcopus Ordinarius, praeparabitur thronus in latere evangelii, et faldistorium, ut supra, statuetur in suppedaneo altaris, versus cornu evangelii.

18. In latere evangelii et a latere altaris primarii praeparabitur alterum altare minoris formae, quod habebit suppedaneum contectum tapeto, pallium coloris, ut supra, respondentis Officio, lapidem sacrum, tres tobaleas, Crucem et candelabra quatuor cum cereis albi coloris.

19. Super mensam huius altaris ponetur legile cum Missali signato et aperto, sed ita inclinato, ut supra ipsum ponantur paramenta pro Electo. Cum Missali aderit tabella cum orationibus supra notatis, pro ipso Electo recitandis. Supra Missale erunt paramenta omnia albi coloris, quodcumque sit Officium quod celebrabitur, eaque sunt: manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, Crux pectoralis aurea vel inaurata cum Reliquiis in ipsa inclusis et cum chordula sericea viridis coloris auro intexta, Pontificale vel liber pro examine, pluviale, stola, cingulum, alba et amictus. Curabitur, ut paramenta Electi sint ornatu paullo inferiori paramentis, quibus utetur Consecrans.

20. In lateribus altaris huius disponentur paramenta pro Assistentibus, videlicet: Pontificale (pars I), mitra simplex albi coloris, pluviale cum stola coloris Officii, et amictus. Etiam quoad paramenta Assistentium, eadem animadversio, quae supra notata est de ornatu ipsorum.

21. Ante hoc altare statuentur tria scabella simplicia lignea, sine pulvinis, aequalia illis, quae adhibentur a Canonicis

assistentibus throno, in usum Electi et duorum Episcoporum assistentium.

22. Si adesset thronus pro Episcopo consecrante, neque angustiae presbyterii sinerent, ut poneretur altare Electi in latere evangelii, poterit altare istud praeparari in latere epistolae (1).

23. Abaci duo maiores statuentur in lateribus altaris maioris, contecti alba tobalea, in quibus disponentur quae sequuntur: in abaco a latere epistolae, in usum Consecrantis, candelabra duo cum cereis; Calix cum duobus purificatoriis, Patena, hostia, palla et corporali intra bursam; cochleare parvum cum altera Patena; ampullae vini et aquae in pelvicula; phiala plena vino ad infundendum in ampullam, si opus fuerit; campanula; vasculum s. Chrismatis in lance; aliquantulum gossypii soluti; gremiale seu mantile lineum albi coloris cum taeniis; urceus cum pelvi et manutergium in lance; medulla panis et mali medici in lance; caligae cum sandaliis in lance; gremiale aequale paramentis; Canon pontificalis; scotula cum candela; Pontificale (pars I), et intorticia pro elevatione.

24. Prope abacum istum ponetur baculus pastoralis pro Consecrante.

25. In altero abaco a latere evangelii, praeparato pro Electo seu Consecrando, urceus cum pelvi et manutergium in lance; medulla panis et mali medici in lance; chirothecae albi coloris; annulus aureus gemmatus; mitra auriphrygiata; caligae et sandalia albi coloris; vittae duae ex tela subtili, altera pro capite, altera pro manibus; purificatorium unum ad abstergendam capitis unctionem; duo doliola vini plena, alterum auro, alterum argento coloratum, cum utroque stemmate, Consecratoris et Electi; panes duo, alter auratus, alter argentatus, uterque cum stemmate, ut supra; intorticia duo pro oblatione; Mandatum apostolicum, quo fit potestas exsequendi consecrationem, et Calix unus cum exigua quantitate vini, ac purificatorium.

---

(1) In Pontificali non praescribitur quo in latere praeparandum sit sacellum sive altare pro Electo. Solet plerumque praeparari in latere evangelii, quae pars est dignior. Si forte ibi adesset thronus, nihil obstat quominus altare praedictum collocetur in latere epistolae, et contra thronum ipsum. Hoc pendet ex forma presbyterii. Item, si presbyterium esset valde angustum, poterit extra balaustrium et prope ipsum collocari. A.

26. Prope abacum eundem praeparabitur baculus pastoralis pro Electo, et pulvini duo utendi ab ipso in prostratione.

27. Scabellum insuper cum pulvino, Missale unum, et liber cum formula iurisiurandi.

28. Loco opportuno statuetur legile cum Pontificali in usum cantorum.

29. In sacristia autem erunt in promptu superpellicea pro respectivis cappellanis, et vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, quod ponetur postea super abacum Consecrantis, si facienda erit benedictio annuli, baculi, chirothecarum et mitrae.

30. Si Electus et Assistentes non convenient in palatium Consecrantis, praeparabuntur in sacristia tres sedes camerales pro eisdem.

§ 3. *In functione.*

31. Paullo ante horam praestitutam, clerus in sacristiam congregabitur, et unusquisque inservientium induet superpelliceum.

32. Notandum autem, quod, qui Consecranti inserviant, opus sunt sex cappellani seu clerici, et cubicularius habitu formali indutus; singulis Episcopis assistentibus bini cappellani seu clerici; Electo autem alii duo cappellani seu clerici, et cubicularius in habitu formali, qui tempore debito imponat ei caligas et sandalia. Cappellani isti poterunt ire cum Episcopis antedictis, vel adesse in sacristia, in qua induent superpelliceum prout videbitur magis expedire.

33. Episcopi assistentes et Electus convenient in sacristiam aut in domicilium Consecrantis, prout videbitur eis magis convenire, utque in antecessum statutum erit.

34. Clerus procedet ad portam principalem ecclesiae excepturus Episcopos. Si fuerit ecclesia cathedralis, et functio persolveretur ab Episcopo Ordinario, associabitur Episcopus ipse a clero suo, ut in aliis solemnitatibus.

35. Si Episcopi assistentes et Electus adessent iam in ecclesia, procedent et ipsi ad portam principalem obviam Consecranti, et consistent a sinistra ingressus in parte interna portae eiusdem. Episcopi assistentes et Electus induent mantelletum, rochetum et mozzetam quoque, ut cap. II, lib. V, art. I. Eodemque modo induetur Consecrans, qui si fuerit Ordinarius, assumet cappam, et in ecclesiam ipso ingrediente, sonabitur

campanis et organis quoque, si tamen id patietur Officii ritus. Sin fuerit Archiepiscopus in sua dioecesi seu provincia, utetur etiam Cruce archiepiscopali.

36. Si Assistentes et Electus ad ecclesiam accedent simul cum Consecrante, a sinistris ipsius incedet primus Assistens, a destris autem secundus Assistens, et a sinistris primi Assistentis ibit Electus (1). Si Electus erit Ordinarius, et iam suae dioecesis possessionem ceperit, debebitur ipsi praecedentia, ac proinde Consecrans ad eius sinistram, primus Assistens ad dexteram Electi, et secundus Assistens ad sinistram Consecrantis incedent. Electus cappam induet, et si Pallium iam Romae obtinuerit, sibi faciet deferri Crucem archiepiscopalem.

37. Quum ventum erit ad portam ecclesiae, Superior ipsius aspersorium praesentabit Consecranti, qui signabit seipsum, deinde porriget illud Assistenti primo, Assistenti secundo et Electo. Si fuerit Episcopus Ordinarius, asperget etiam adstantes, sin minus, abstinens ab aspergendo adstantes, restituet aspersorium Superiori, a quo acceperit. Si Electus erit Ordinarius, aspersorium a Superiore recipiet, quod Consecranti et Assistentibus porriget, ac dein adstantes asperget.

38. Praeibunt familiares Episcoporum, deinde Episcopi ipsi, ordine iam innuto, quos sequetur clerus.

39. Episcopi, ad altare SS. Sacramenti progressi, conficient genuflexionem in pavimento, deinde observantes ordinem indicatum genuflectent in genuflexorio, brevi tempore orabunt, iterabunt genuflexionem, et procedent ad altare primarium.

40. Si Consecrans fuerit Ordinarius, benedicet populum dextra, dum transibit per ecclesiam.

41. Ubi ad altare maius pervenerint Episcopi, reverentiam facient ad Crucem, genuflectent in pulvinis praeparatis super infimum gradum, et brevi tempore orabunt.

42 Interim in promptu erunt cappellani Consecrantis cum scotula et Canone, et unus cappellanorum Electi cum Canone tantum (2).

---

(1) Praecedentia Assistentium desumetur ex die electionis. Si Assistentium unus erit Archiepiscopus, alter Episcopus, praecedentiam obtinebit Archiepiscopus, licet electus esset posterius. A.

(2) Aequum esset, ut Electus, respectu Consecrantis, non uteretur scotula. A.

43. Post brevem orationem, consurgent Episcopi, atque iterata ante Crucem reverentia, se ad invicem salutabunt. Consecrans accedet ad faldistorium in latus epistolae, si non fuerit Ordinarius, ibique sedebit, quod si fuerit Ordinarius ad thronum ascendet, et in eo sedebit. Duo Episcopi assistentes, a lateribus Electi quum steterint, deducent eum ad cappellam minorem, ibique conficient reverentiam ad Crucem, sedebunt scabellis praeparatis. Electus in medio, primus Assistens a dextris, secundus a sinistris Electi eiusdem, humeris versis ad sacellum sive altare pro Electo ipso praeparatum. Quod servabitur etiamsi Electus esset Ordinarius.

44. Se sistent Consecranti duo cappellani cum scotula et cum Canone, ex quo ille leget psalmos praeparationis ad Missam. Suus etiam cappellanus cum Canone se sistet Electo, qui et ipse leget ex libro psalmos praeparationis, ut supra.

45. Hoc tempore, cubicularius Consecrantis imponet ipsi caligas et sandalia, demptis prius calceis usualibus; hoc idem faciet Electo cubicularius suus, qui postquam ei dempserit calceos, reponet ipsi caligas et sandalia albi coloris.

46. Absoluta recitatione psalmorum, et repetita antiphona *Ne reminiscaris* etc., Consecrans et Electus caput bireto nudabunt, assurgent, et recitabunt *Kyrie, eleison*, cum precibus et orationibus. Consecrans convertetur versus altare, et Electus manebit suo statu, non conversus ad altare.

47. Assistentes etiam caput nudabunt et assurgent.

48. Post orationes sedebunt iterum Consecrans, Electus et Assistentes: Consecrans et Electus recitabunt orationes ad paramenta, namque, ut alio loco notatum est (cap. VI, art. III, n. 42, lib. V), esset admodum difficile in praxi paramenta induere et legere ex libro orationes. Electus autem omittet recitare aut legere orationes praescriptas pro chirothecis, mitra et annulo, siquidem haec ornamenta debebit a Consecrante accipere cum formulis assignatis.

49. Recitatis hisce orationibus, recedent cappellani supradicti: Consecrans caput nudabit, dimittet mozzetam et mantelletum, sive cappam, Crucem pectoralem et annulum, et capite rursus bireto cooperto, sedens lavabit manus, ministrantibus ei lotionem suis nobilibus familiaribus.

50. Eodem tempore, Electus dimittet mozzetam et mantelletum, aut cappam si erit Ordinarius, ac bireto retento in capite, lavabit manus, eique ministrabitur aqua a suis familiaribus nobilibus, vel a cappellanis.

51. Tum Consecrans a cappellanis suis parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta: deinde cappellanus primus imponet eius capiti mitram, et digito annulari dextero annulum; cappellanus autem secundus porriget ei baculum, quem accipiet sinistra. Si fuerit Archiepiscopus, in sua dioecesi seu provincia, induetur etiam s. Pallio cum spinulis, priusquam ei mitra imponatur.

52. Dum Consecrans parabitur, Electus dimittet biretum et pileolum, quae a cappellano ponentur cum mitra super abacum, et a cappellanis suis parabitur amictu, alba, cingulo, stola super pectus decussata et pluviali: biretum recipiet et manu sustinebit.

53. Assistentes etiam dimittent mozzetam et mantelletum, atque induentur amictu, stola et pluviali ac mitram manibus tenebunt. Quum Consecrans mitra coopertus erit, Assistentes etiam caput cooperient mitra, Electus bireto.

54. Assistentes autem non per cappellanos, sed ipsi sibi imponent aut exuent mitram, quum opus fuerit.

55. Prope Assistentes adstabunt semper cappellani duo, quorum alter sustinebit librum, alter recipiet ac sustinebit mitram, quando ab eisdem Assistentibus dimittetur.

56. Etiam prope Electum sui stabunt cappellani, inservientes ei, ut infra.

57. Consecrans, assurgens de faldistorio, vel descendens de throno, aliquot passus procedet versus medium presbyterii, et in conspectu Episcoporum assistentium atque Electi, qui stabunt (Electus autem iam dimiserit biretum), salutabit eos, qui salutationi respondebunt.

58. A cappellanis Consecrantis statuetur faldistorium in medio suppedaneo altaris.

59. Consecrans, progressus ante altare, salutabit Crucem, ascendet in suppedaneum, sedebit faldistorio versis humeris ad altare, et deponet baculum. Si utetur mitra pretiosa, cappellanus primus exuet ei mitram istam, et reponet ei auriphrygiatam; deinde recipiet gremiale super genua.

60. Assistentes cum Electo, postquam salutationi Consecrantis responderint, manentes eodem vestigio, convertentur ad altare, ubi stabunt, et reverentiam facient ad Crucem; deinde ad altare primarium procedent, et facta iunctim reverentia ad Crucem et ad Consecrantem, sedebunt in plano ante gradus, scabellis illuc allatis a cappellanis suis. Electus con-

sistet contra Consecrantem, et Assistentes a lateribus Electi, aliquantulum conversi alter alteri, ita ut quendam semicirculum efficiant.

61. In promptu erunt cappellani cum libro et scotula in usum Consecrantis, qui consistent a sinistris eius, cappellani autem primi Assistentis consistent a dextris, cappellani secundi Assistentis, a sinistris: unus ex cappellanis Electi consistet a sinistris eius, quando incipietur legi examen.

62. Ab uno cappellanorum Consecrantis ponetur scabellum pulvino instructum, cum Missali et libro iurisiurandi ante Consecrantem super gradum superiorem altaris. Unus ex cappellanis Electi accipiet Mandatum apostolicum, et tradet ipsum primo Assistenti.

63. Assistentes et Electus, postquam sederint brevissimo tempore, nudabunt caput, et assurgent. Primus Assistentium postulabit a Consecrante ut exsequatur consecratione, adhibens formulam in Pontificali praescriptam, nempe: *Reverendissime Pater, postulat sancta Mater Ecclesia* etc. Consecrans respondebit: *Habetis Mandatum apostolicum?* Idemque Assistens subiiciet: *Habemus.* Approximabit ad Consecrantem, eique reverenter tradet pontificium Mandatum; Consecrans tradet illud uni ex suis cappellanis, ac dicet: *Legatur.*

64. Assistentes et Electus sedebunt, et caput respective cooperient mitra aut bireto.

65. Unus ex cappellanis Consecrantis leget elata voce Mandatum apostolicum, et quando proferet nomen Summi Pontificis, Electus caput nudabit bireto. Consecrans et Assistentes inclinabunt caput, non tamen dimittent mitram.

66. Si Electus consuetum iusiurandum praestare debeat ante Consecrantem, absoluta Mandati lectione, Electus nudabit caput, biretum tradet cappellano sibi assistenti, assurget, accedet ad Consecrantem, genuflectet in pulvino ante scabellum, et elata voce leget formulam supradictam.

67. Postquam Electus legerit formulam iurisiurandi, tolletur ab uno ex eius cappellanis scabellum cum libro, in quo legerit formulam, et cappellanus alter ponet Missale apertum super genibus Consecrantis, qui sustinebit illud utraque manu. Electus Missali aperto imponet manus, ac dicet *Sic me Deus adiuvet* etc. Consecrans autem elata voce respondebit *Deo gratias.*

68. Sin autem Electus iam praestiterit iusiurandum, neque opus erit ut praestetur in functionis actu, postquam le-

ctum fuerit Mandatum, Consecrans dicet *Deo gratias,* et omittentur quae praecedentibus nn. 62, 66 et 67, innuta sunt de iureiurando, excepta postulatione.

69. Post iusiurandum Electus redibit sessum ad scabellum, et bireto operiet caput.

70. Episcopi assistentes advertent ut voce submissiori legant illa omnia, quae leget Consecrans relate ad consecrationem.

71. Itaque singulis sedentibus locis supra indicatis, Consecrans legere incipiet examen *Antiqua sanctorum Patrum* etc. In fine uniuscuiusque interrogationis, Electus nudabit caput, assurget, ac respondebit, ut in Pontificali. Cappellanus, assistens Electo, attollet eius fimbriam pluvialis dexteram, quando nudabit caput. Ad illa verba *Haec omnia et cetera bona* etc., et ad illa *Haec tibi fides* etc. respondebitur ab omnibus *Amen,* neque caput nudabit Electus, neque assurget.

72. Sub finem examinis ab uno ex cappellanis Consecrantis ponetur pulvinus unus ante Consecrantem ipsum in medio gradu superiori.

73. Examine absoluto, Electus nudabit caput, et biretum tradet cappellano suo, deducetur ab Assistentibus ante Consecrantem, cuius manum dexteram Electus osculabitur, genibus flexis in pulvino. Deinde Electus assurget et consistet ante gradus altaris, alinquantulum versus latus evangelii.

74. Pulvinus, quo usus erit Electus, ab uno ex cappellanis Consecrantis de medio gradu amovebitur.

75. Consecrans, dimisso gremiali, descendet de altari, et quum ad ipsum conversus erit, exuetur mitra ab uno ex cappellanis suis. Deinde, facta simul cum Electo reverentia ad Crucem, initium faciet Missae, cui respondebit Electus.

76. Assistentes, postquam Electus manum Consecrantis osculatus erit, recedent ad locum, ubi erant, dimittent mitram, et cum suis quisque cappellanis recitabunt confessionem.

77. Hoc tempore reponentur tria scabella ante altare seu cappellam Electi, ut in principio functionis. Removebitur de medio altari faldistorium et ponetur versus latus epistolae super eodem suppedaneo.

78. Consecrans post *Indulgentiam* etc. recipiet manipulum in brachio sinistro, et dicto *Oremus,* ac facta inclinatione ad Electum, ascendet ad altare, et ipsum osculabitur in medio, quando recitabit verba *quorum Reliquiae hic sunt,* osculabitur

deinde textum evangelii, quod ei praesentabitur ab uno ex eius cappellanis, et faldistorio reposito in medio suppedaneo sedebit versis humeris ad altare, eique a cappellano primo reponetur mitra auriphrygiata et gremiale.

79. Ascendente ad altare Consecrante, Electus, consistens in medio ante altare ipsum cum Assistentibus a lateribus, salutabit Crucem, et perget ad altare seu cappellam suam, ibique pariter salutabit Crucem, et sedebit, ut supra, in scabello, renibus ad altare versis.

80. Advertent Episcopi assistentes, ut servent ordinem debitum inter se, videlicet, ut senior stet a dextris, secundus a sinistris Electi, ideoque, quando opus sit, commutent semper locum, ut ordo iste servetur.

81. Sedente in scabello Electo, sedebunt etiam Episcopi assistentes, ut antea. Electus a cappellanis suis exuetur pluviali, quod reponetur super abacum, eique a primo cappellano imponetur collo Crux pectoralis, advertendo tamen ut expediatur stola, quam habebit decussatam in pectore, et pendeat de collo, sed firmetur cingulo: deinde ab eodem cappellano primo, adiuvante secundo, parabitur tunicella, dalmatica et planeta; postremo a primo cappellano inducetur manipulus eius brachio sinistro.

82. Electo tali modo parato, tolletur gremiale et mitra Consecranti, qui assurget et accedet in latus epistolae ad incipiendum Missae introitum ex Missali ibi praeparato. Ab uno ex eius cappellanis transferetur faldistorium super suppedaneum ipsum versus latus evangelii.

83. Electus assurget, convertetur ad altare suum cum Assistentibus, ac dicens orationem *Aufer a nobis,* ascendet in suppedaneum, osculabitur altare ipsum in medio, et interea unus ex cappellanis eius attollet legile cum Missali, quod erit semper in medio altari.

84. Consecrans et Electus voce intelligibili Missam simul inchoabunt ad introitum, eamque prosequentur usque ad ultimum versiculum gradualis, vel tractus, vel sequentiae (1). Consecrans transibit ad medium altaris recitaturus *Kyrie* et *Gloria in excelsis,* si recitabitur illo die, et convertetur ad populum quando dicet *Pax vobis* vel *Dominus vobiscum.* Electus autem numquam movebit se de medio altaris sui, et post *Kyrie* aut *Gloria in excelsis,* priusquam dicat *Dominus vobiscum,* oscu-

(1) Clarius Pontificale: «... usque ad *Alleluia*, sive ultimum versum tractus, vel sequentiae, exclusive».

labitur altare, sed non convertetur ad populum. Ad primam Missae orationem a Consecrante et ab Electo recitabitur sub unica conclusione collecta pro Electo praescripta, deinde recitabuntur reliquae orationes, si secundum rubricam recitandae erunt.

85. Quum usus Canonis multum incommodet Electo, ipse leget orationes omnes in Missali, ideoque cappellanus eius advertet, ut ad hanc rem positum sit signaculum etiam *ad Ordinem Missae.*

86. Cessabit recitatio Missae exclusive ad ultimum versiculum gradualis, vel tractus, vel sequentiae, ut supra innutum est; et interea reponetur in medio suppedaneo faldistorium pro Consecrante.

87. Consecrans redibit ad medium altaris, sedebit faldistorio, ut prius, eique reponetur mitra auriphrygiata a primo cappellano suo.

88. Electus cum Assistentibus descendet de sua cappella sive altari, et cum eisdem conficiet reverentiam ad Crucem. Assistentes caput rursus cooperient mitra, Electus bireto, et revertentur ad altare primarium. Cappellani eorum advertent, ut reponant scabella ante altare, ut in examine, et cappellani Assistentium deferent secum etiam Pontificale.

89. Quum pervenerint ante altare, Electus caput bireto nudabit, et Assistentes, retinentes mitram in capite, salutabunt Crucem altaris et Consecrantem iunctim. Sedebunt scabello quisque suo, ordine supradicto in examine, et Electus rursus sibi imponet biretum.

90. Consecrans et Assistentes legent admonitionem *Episcopum oportet* etc.

91. Interim ab uno ex cappellanis Electi ponentur pulvini duo super gradus anteriores altaris in latere evangelii, unus super gradum infimum aut super pavimentum, alter in suppedaneo aut in gradu superiori, pro numero graduum altaris ipsius. Unus ex cappellanis Consecrantis et alteri Assistentium in promptu etiam habebunt pulvinum, ut infra.

92. Post admonitionem, Electus deteget caput, et cappellano suo tradet biretum, quo in functione ista opus amplius non est. Assurgent etiam Consecrans et Assistentes, retinentes mitram in capite. Consecrans, conversus ad Electum, recitabit invitationem ad orationem *Oremus*, *fratres carissimi* etc.

93. Responso *Amen,* accedet Electus ac procumbet in latere evangelii super pulvinos ibi praeparatos, unum nempe

sub genibus, alterum sub capite. Assurget Consecrans, et conversus ad altare genuflectet in pulvino ante faldistorium, mitram in capite retinens: Assistentes, et ipsi retinentes mitram in capite, assurgent et genuflectent versus altare super pulvinum ante proprium scabellum.

94. Cantores duo immediate cantabunt Litanias, quibus respondebunt adstantes, non tamen duplicabuntur (1).

95. Sub finem Litaniarum, a secundo Consecrantis cappellano in promptu habebitur baculus pastoralis.

96. Post cantatum ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc. assurget Consecrans, et baculo pastorali sinistra sumpto, convertetur aliquantulum ad Electum, et benedicet ipsum, dicens *Ut hunc praesentem Electum* etc., ut notatum est in Pontificali. Assistentes, non assurgentes, recitabunt submissa voce versiculos indicatos, et Electum ipsi quoque benedicent.

97. Post benedictionem tertiam, Consecrans dimittet baculum, ac rursus genuflectet; cantores prosequentur Litanias ad ℣. *Ut nos exaudire* etc. easque complebunt.

98. Interim a cappellano secundo Consecrantis in promptu habebitur Missale vel liber evangeliorum, imponendus humeris et capiti Electi.

99. Completo Litaniarum cantu, consurgent omnes, et a respectivis cappellanis tollentur pulvini adhibiti ab Episcopis in cantu Litaniarum. Consecrans consistet super suppedaneum ante faldistorium, versis humeris ad altare: Assistentes ascendent in gradum superiorem ad latera Consecrantis, advertendo, quod Assistens primus adstare debet dexterae Consecrantis, secundus sinistrae: Electus de prostratione assurget et veniet ad genuflectendum super gradum superiorem ante Consecrantem.

100. Consecrans a cappellano suo accipiet librum evangeliorum vel Missale, quod apertum iunctim cum Assistentibus imponet scapulis et capiti Electi, cui sustinebit illud cappellanus suus stans a tergo eius. Pars superior Missalis, quae respondet primae lineae ac numero paginae, insistet super humeris, pars autem inferior, cui respondebit ultima linea, insistet capiti Electi.

101. Missali posito super humeros et caput Electi, Consecrans et duo Assistentes utrasque manus iunctim imponent

---

(1) Defectu cantorum, recitabuntur Litaniae a Consecrante et Assistentibus, ac respondebitur ab adstantibus. A.

capiti Electi ipsius, et tempore eodem elata et clara voce dicent *Accipe Spiritum Sanctum.*

102. Assistentes redibunt ad scabella sua, et dimittent mitram: Electus assurget, descendet de altari, et genuflectet in medio gradu infimo. Cappellanus primus exuet mitram Consecranti. Deinde Consecrans et Assistentes legent iunctim orationem *Propitiare, Domine* etc., non praeponentes *Oremus.* Praefatio cantabitur a Consecrante tono feriali et manibus ante pectus expansis (1). Assistentes illam legent iunctis manibus.

103. Hoc tempore, ab uno ex cappellanis Electi circumdabitur vitta capiti Electi ipsius, et firmabitur ei super occipitium.

104. In promptu erit clericus unus cum vasculo s. Chrismatis in lance, prope dexteram Consecrantis, et alter cum gremiali lineo.

105. Respectivi Consecrantis et Assistentium cappellani in promptu habebunt pulvinos, super quos genuflectere illi debebunt, ut infra.

106. Post primam praefationis partem, seu post verba illa *coelestis unguenti rore sanctifica,* Consecrans convertetur ad altare, et genuflectet ante faldistorium in pulvino, Assistentes genuflectent in pulvino, loco suo, itemque in genua procumbent ceteri omnes. Consecrans intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, quem prosequentur cantores; poterit etiam cantui sonus organorum adiungi. Consecrans et Assistentes dimittent etiam pileolum.

107. Prima stropha cantata, consurgent omnes, Consecrans sedebit faldistorio, eique reponetur pileolus et mitra a primo cappellano suo: Assistentes sedebunt respectivo scabello, et caput sibi pileolo ac mitra cooperient. Cappellani ipsorum amovebunt pulvinos, qui adhibiti erunt in genuflexione ad principium hymni. Consecrans, adiuvantibus suis cappellanis, dimittet annulum et chirothecas, quae ponentur super altare; cappellanus primus ei reponet annulum, et adiuvante secundo, imponet super eius genua gremiale lineum, quod firmabitur taeniis ad nodos faldistorii.

108. Electus assurget, ascendet ad altare, et genuflectet ante Consecrantem. Approximabit ad Consecrantis dexteram

(1) Si consecratio erit privatissima, praefatio legetur, itemque deinceps quae cantanda praescribuntur. A.

clericus cum vasculo s. Chrismatis, quo intincto pollice dextro, Consecrans ipse peraget unctionem in capite seu in tonsura Electi, recitans formulam *Ungatur et consecretur* etc. Assistentes recitabunt formulam eandem. Advertet Consecrans, ut unctionem faciat in formam Crucis, deinde inungat tonsuram totam. Consecrans pollicem suum gossypio absterget, eique tolletur gremiale lineum a cappellanis suis. Clerici duo cum s. Chrismate et cum gremiali remanebunt eodem loco prope dexteram Consecrantis. Electus assurget, de altari descendet, et redibit ad genuflectendum in medium gradus infimi: cappellanus, qui sustinebit Missale super humeros et caput eius, cavebit ne libro ipso tangat tonsuram eius post unctionem.

109. Absoluto hymni cantu, cappellanus primus exuet mitram Consecranti. Assistentes sibi ipsi mitram exuent. Consecrans et Assistentes consurgent, et prosequentur secundam praefationis partem ad illa verba *Hoc, Domine, copiose* etc., ritu superius innuto, videlicet, Consecrans expansis manibus, Assistentes iunctis.

110. Interim ab uno ex cappellanis imponetur collo Electi altera vitta, quae pendebit ante pectus eius propter unctionem manuum.

111. Conclusio praefationis *Per Dominum nostrum* etc. submissa voce sine cantu recitabitur.

112. Praefatione absoluta, Consecrans intonabit antiphonam *Unguentum in capite*, quam prosequentur cantores cum cantu psalmi *Ecce quam bonum* etc. Consecrans sedebit faldistorio, et a primo cappellano suo mitra rursus cooperietur. Assistentes sedebunt scabellis, et mitra sibi caput cooperient. Reponetur, ut antea, super genua Consecrantis gremiale lineum. Electus assurget, ascendet ad altare, genuflectet iterum ante Consecrantem, et manus apertas sustinebit, iunctis autem digitis. Consecrans intinget pollicem in s. Chrisma, et unctionem peraget super manus Electi, dicens *Ungantur manus istae* etc. Unctionem autem exsequetur efficiens lineas duas super manus Electi, primam a pollice eius dextro, directam ad indicem sinistrae, alteram a pollice sinistro ad indicem dextrum, ita ut efformet Crucem quandam, postea palmas manuum inunget, eaque peracta unctione, pollicem suum gossypio absterget (1). Post formulam praedictam, immediate subiiciet alteram *Deus et Pater* etc. Recitatis formulis istis,

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 123, cap. III, art. I, tit. ac lib. hui. A.

Electus, seu potius Consecratus claudet per se ipse manus, imponens dexteram super sinistram, easque applicabit vittae, quae pendebit e collo eius.

113. Recedet clericus cum vasculo s. Chrismatis, quod reportabit ad abacum, et in promptu stabit clericus alter cum annulo et baculo pastorali tradendo Consecrato. Si haec benedicenda essent, praesto erit etiam alter clericus prope dexteram Consecrantis, cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio.

114. Repetita in cantu antiphona *Unguentum* etc. post psalmum, Consecrans accipiet baculum pastoralem, et recitans formulam *Accipe baculum* etc., tradet illum Consecrato, qui non disiungens manus, accipiet illum inter digitos indices et medios, qui actus est facillimus, quum dextera imposita sit sinistrae.

115. Nisi benedictus esset baculus pastoralis, Consecrans tantum, dimissa mitra, assurget, benedicet illum recitans orationem praescriptam, eumque asperget Aqua benedicta, deinde sedebit, resumpta mitra, et baculum, ut supra, tradet Consecrato.

116. Formula recitata, repetetur baculus a Consecrato, et Consecrans annulum dextra sumptum inseret digito annulari dextero Consecrati, dicens *Accipe annulum* etc.

117. Nisi benedictus fuerit annulus, Consecrans unus benedicet illum eodem modo, quo baculum, deinde tradet illum, ut supra.

118. Assistentes, postquam recitaverint ipsi quoque formulam statutam pro traditione baculi et annuli, consurgent et accedent ad latera Consecrantis, primus nempe ad dexteram, secundus ad sinistram. Una cum Consecrante accipient Missale de humeris Consecrati; tum claudent librum eumque ponent super genua Consecrantis, et simul cum eo porrigent Consecrato, qui manus imponet libro non disiungens eas, et interim Consecrans cum Assistentibus recitabunt formulam *Accipe evangelium* etc.

119. Recitata formula antedicta, removebitur Missale seu liber evangeliorum de gremio Consecrantis, qui non assurgens amplectetur Consecratum, dicens *Pax tibi,* ille autem respondebit *Et cum spiritu tuo.* Consecratus assurget et pacem ab Assistentibus accipiet, qui ipsum primo et secundo amplectentur ac dicent *Pax tibi,* eisque respondebit *Et cum spiritu tuo.* Consecratus dum pacem accipiet a Consecrante et ab Assistentibus, animadvertet, ne disiungat manus.

120. Dum Assistentes ad altare ascendent propter innutas actiones, a respectivis cappellanis referentur scabella ad altare seu cappellam minorem Consecrati, et reponentur ante suppedaneum altaris illius. In promptu erunt familiares nobiles vel clerici cum instrumentis lotionis pro Consecrante et Consecrato.

121. Descendet de altari Consecratus, medius inter Assistentes, et facta contextim ad Crucem et ad Consecrantem reverentia, redibit cum ipsis ad altare seu cappellam suam. Illuc quum venerint, salutabunt Crucem et sedebunt in scabellis, ut antea, versis humeris ad altare ipsum.

122. Consecrans, profecto Consecrato, dimittet annulum, lavabit manus, abstergens pollicem medulla panis et mali medici, easque terget: tolletur ipsi a cappellanis suis gremiale lineum, et chirothecae cum annulo reponentur.

123. Consecrato autem solvetur de capite vitta a cappellano suo, et unctio tonsurae abstergetur purificatorio. Tolletur ei vitta quoque pendens ex collo et annulus e digito. Lavabit manus, mundabit medulla panis ac mali medici, et absterget. Deinde unus ex cappellanis suis ei reponet annulum.

124. Manibus a Consecrante et Consecrato ablutis, cappellanus primus mitram exuet Consecranti, qui assurget, transibit ad Missale in latus epistolae, et prosequetur Missam ad versiculum ultimum gradualis, vel tractus, vel sequentiae.

125. Unus vel duo clerici faldistorium amovebunt de medio altari, et ponent seorsim.

126. Consecratus assurget iunctim cum Consecrante, ascendet simul cum Assistentibus ad altare suum, ibique stans in medio prosequetur Missam, ut supra, simul cum Consecrante.

127. Tum Consecrans veniet ad medium altaris, recitabit submissa voce *Munda cor meum,* deinde in latere evangelii leget evangelium, osculabitur librum dicens submissa voce *Per evangelica dicta* etc., redibit ad medium altaris, recitabit *Credo,* osculabitur altare, convertetur ad populum, dicet *Dominus vobiscum,* rursusque ad altare conversus, *Oremus* et versiculum offertorii.

128. Consecratus autem leget omnia in medio altaris sui, ex composito tamen cum Consecrante; recitabit *Munda cor meum* submissa voce, osculabitur librum dicens pariter submissa voce *Per evangelica dicta* etc., recitabit *Credo,* oscula-

bitur altare, et perstans eodem vestigio dicet *Dominus vobiscum,* postea *Oremus* et versiculum offertorii.

129. Hoc tempore accendentur duo intorticia praeparata in abaco Consecrati, et disponentur quinque clerici vel cappellani cum oblationibus, videlicet, tradentur primo duo intorticia iuncta, secundo panis inauratus, tertio panis argentatus, quarto laguncula inaurata, quinto laguncula argentata. Stabunt ad lineam unus post alium inter abacum et altare Consecrati.

130. Item unus ex cappellanis Consecrantis Calicem afferet ad altare, explicabit corporale in medio illius, et iubebit etiam a clerico afferri ampullas vini et aquae: deferet Patenam quoque cum cochleari inaurato, utendo ut infra.

131. Lecto offertorio, Consecrans recedet aliquantulum versus latus evangelii, et ab uno aut duobus clericis reponetur faldistorium in medio suppedaneo. Consecrans faldistorio sedebit versis humeris ad altare, et a primo cappellano suo rursus cooperietur mitra pretiosa, si licebit uti, secus auriphrygiata.

132. Consecratus descendet de altari, medius inter Assistentes, et salutabit Crucem altaris sui. Assistentes caput sibi mitra cooperient, et ante Consecrantem deducent Consecratum, quem sequentur clerici seu cappellani, qui deferent oblationes.

133. Quum ventum erit ante altare primarium, Consecratus et Assistentes conficient reverentiam ad Crucem et ad Consecrantem, clerici autem seu cappellani, oblationes deferentes, genuflexionem.

134. Assistentes restabunt ante infimum gradum, Consecratus ascendet ad altare, et genuflectet in pulvino ante Consecrantem, cappellani cum oblationibus unus post alium ascendent ad dexteram Consecrati eique porrigent oblationes, quas unusquisque eorum, statim ac tradiderit Consecrato, prompte transibit ad sinistram eius, recepturus illas. Consecratus offeret duo intorticia iuncta, panem inauratum, panem argentatum, doliolum inauratum et alterum argentatum, et dum Consecrans recipiet illa, osculabitur manum ipsius. Consecrans oblationes tradet cappellano suo, qui adstabit a dextris eius, hic autem restituet clericis, qui eas attulerint quique recipient et reponent super abacum eundem, ex quo desumptae fuerunt.

135. Hoc tempore, unus ex cappellanis Consecrati ex altari minore ad altare maius transferet legile cum Missali, ac ponet ipsum in latere epistolae.

136. Consecratus, praesentatis oblationibus, assurget, descendet de altari, se adiunget Assistentibus, et cum ipsis conficiet reverentiam ad Crucem et ad Consecrantem iunctim. Transibit cum eisdem ad posterius latus epistolae in gradum superiorem infra suppedaneum, habebit ante se Missale cum legili ibique stabit iunctis manibus. Assistentes, mitris dimissis, consistent in gradu superiori a tergo Consecrati, stantes primus a dextris, secundus a sinistris eius, ibique manebunt usque ad exitum Missae, ut inferius.

137. Consecrans, profecto Consecrato, adiuvantibus cappellanis suis, dimittet annulum et chirothecas: lavabit manus et a primo cappellano suo reponetur ei annulus et exuetur mitra. Deinde Consecrans ipse assurget, amovebitur faldistorium de suppedaneo, et convertetur ad altare.

138. Consecrans et Consecratus Missam simul celebrabunt usque ad finem cum animadversionibus, quae sequuntur: Consecratus numquam se movebit de loco suo omnesque actiones exsequetur, quas Consecrans. Una tantum adhibebitur hostia et in Calicem infundetur sufficiens quantitas vini pro communione duorum. Ad *Lavabo* Consecrans tantum lavabit manus et utetur mitra pretiosa, vel auriphrygiata, prout ritus requiret. Ad *Orate, fratres*, uterque osculabitur altare, sed solus Consecrans convertetur ad populum. Advertetur ad secretam propriam recitandam a Consecrato et a Consecrante, quam legent ex tabella respectiva, qua opus erit etiam ad *Hanc igitur* etc. In Canone, post nominatum Pontificem regnantem *una cum famulo tuo Papa nostro N.*, Consecratus subiiciet *et me indigno servo tuo, et omnibus orthodoxis* etc. Oratio *Hanc igitur* est propria, atque heic referimus ipsam pro festo Paschatis et Pentecostes, si forte hisce diebus peragenda esset Episcopi consecratio. Consecratus in actione ista extendet manus apertas versus hostiam et versus Calicem.

Infra actionem.

« Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quam tibi offerimus pro his quoque quos regenerare dignatus es ex aqua et Spiritu Sancto, tribuens eis remissionem omnium peccatorum, ac etiam pro hoc famulo tuo

(*vel* pro me famulo tuo), quem ad Episcopatus ordinem promovere dignatus es, quaesumus, Domine, ut placatus accipias et propitius in eo (*vel* in me) tua dona custodias, ut quod divino munere consecutus est (*vel* consecutus sum) divinis effectibus exsequatur (*vel* exsequar); diesque nostros in tua pace disponas atque ab aeterna damnatione nos eripi et in electorum tuorum iubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum. Amen. »

Ad *Qui pridie* Consecratus non absterget digitos pol licem et indicem, quia manu sumere Hostiam non debet. Consecrabit, recitans verba consecrationis iunctim cum Consecrante, paullulum inclinatus et iunctis manibus. Statim ac pronunciata fuerint verba consecrationis, Consecratus genua flectet, itemque Assistentes; et quando Consecrans post elevationem reponet Hostiam super corporale, Consecratus assurget et in loco suo genuflexionem faciet simul cum eo. Hoc ipsum observabit in consecratione Calicis. Post consecrationem, manus iunctas vel apertas habebit, ut praescribit rubrica Missae, sed pollicem iunctum indici non sustinebit, quia sacras Species attingere non debet.

Ad illa verba *Per ipsum et cum ipso* etc., iunctis adhuc manibus, nullum Crucis signum efficiet, itemque quum dividetur Hostia et immergetur particula in Calicem, nullum faciet signum Crucis. Recitato *Agnus Dei* et prima oratione *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., Consecratus ascendet in suppedaneum, approximabit ad Consecrantem, et osculato altari ab utroque, accipiet ab illo pacem cum formula *Pax tecum,* cui respondebit *Et cum spiritu tuo*; rediens autem ad locum suum pacem praebebit Assistenti primo, deinde secundo, quibus dicet *Pax tibi*, atque illi respondebunt *Et cum spiritu tuo*. In communione Consecrans se signabit Hostia, dicens *Corpus Domini nostri* etc. Consecratus autem eandem recitabit formulam, seipsum autem non signabit. Consecrans, postquam se s. Hostia signaverit, deponet supra corporale dimidium illius, cui non deest Particula immersa in Calicem, seque communicabit altero dimidio: postea fragmenta colliget Patena, seque communicabit Calice, advertens ut illum convertat ex ea parte ubi adest Particula immersa, ut eam sumat iunctim, et Specierum consecratarum dimidium consummabit. Ad illa etiam verba *Sanguis Domini nostri* etc. Consecratus non signabit se. Si superfuisset in Calice Particula post sumptionem, Consecrans extrahet eam cochleari (de quo supra diximus), consummabit ipsam, et cochleare diligenter detersum ponet

super alteram Patenam supradictam, quae reposita erit super corporali. Tunc Consecratus ascendet in suppedaneum et approximabit ad dexteram Consecrantis, qui, posito super Patenam dimidio s. Hostiae, quod reposuerat super corporali, conversus ad Consecratum, communicabit ipsum eodem Hostiae dimidio, nihil dicens, neque ullum Crucis signum efficiens; Consecratus stabit iunctis manibus, neque ante communionem osculabitur manum aut annulum Consecrantis. Post haec, Consecrans Calicem accipiet ac tradet Consecrato, qui manibus suis accipiet eum, consummabit sacras Species, quae in ipso supererunt, restituet Calicem Consecranti, et redibit ad locum suum. Consecrans fragmenta colliget in corporali, ubi posuerat dimidium s. Hostiae, et Patenam super Calicem purificabit. Accipiet deinde purificationem dicens *Quod ore sumpsimus* etc., advertens ut purificet etiam cochleare, si eo usus esset ad extrahendam s. Particulam. Consecratus quoque purificationem accipiet ex alio Calice, et absterget os purificatorio, quod ipsi praesentabitur ab uno ex cappellanis suis (1). Consecrans tantum purificabit digitos super Calicem, accipiet ablutionem, deinde, coopertus mitra pretiosa, vel auriphrygiata, prout superius innuimus, lavabit manus ritu consueto in latere epistolae. Recitata a Consecrato cum Consecrante oratione *Corpus tuum*, *Domine* etc., discedet Consecratus medius inter Assistentes de loco suo, et transibit in alterum posterius latus altaris, quo Missale cum legili afferetur ab uno ex cappellanis suis. Unus item ex cappellanis Consecrantis legile cum Missali eius transferet in latus epistolae, alter autem absterget Calicem, complicabit corporale, et omnia reportabit ad abacum. Postquam Consecrans abluerit manus et dimiserit mitram, continuabitur Missa ritu usitato, et Consecrans tantum veniet ad medium altaris et convertetur ad populum, dicturus *Dominus vobiscum*. Recitata oratione *Placeat tibi, sancta Trinitas* etc., Consecrans tantum, resumpta mitra pretiosa vel auriphrygiata, ut supra, et sinistra recepto baculo pastorali, impertietur Benedictionem sine cantu: Consecratus et Assistentes ad Benedictionem non genuflectent, sed accipient illam profunde inclinati.

---

(1) Rubrica Pontificalis praescribit, ut Consecratus accipiat purificationem de Calice ipso Consecrantis, qui debet ei porrigere illam. Solet Romae ad hanc rem adhiberi Calix alter, quod videtur invectum esse ad maiorem convenientiam, neque obstare purificationis ritui. A.

139. Si Consecrans fuerit Archiepiscopus in sua dioecesi seu provincia, Benedictionem donabit sine mitra, conversus ad Crucem archiepiscopalem, quae sustinebitur a cappellano in medio gradus infimi genuflexo.

140. A cappellanis Consecrati in promptu habebuntur chirothecae, mitra, pileolus et baculus pastoralis ipsius, quae si benedicenda erunt, in promptu stabit clericus unus cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio.

141. Consecrans, Benedictione impertita, dimittet baculum et recedet aliquantulum de medio altaris, donec faldistorium, reponatur in medio suppedaneo.

142. Idem sedebit faldistorio versis humeris ad altare, eique adstabunt a sinistris duo cappellani cum Pontificali et scotula.

143. Si fuerit Archiepiscopus et Benedictionem donaverit dimissa mitra, quum sederit faldistorio, reponetur ei a primo cappellano suo mitra pretiosa, vel auriphrygiata, ut superius declaratum est.

144. Consecratus, medius inter Assistentes, qui mitram per se ipsi resumpserint, procedente ante altare, conficient iunctim reverentiam ad Crucem et Consecrantem, atque ascendent ad altare. Consecratus genuflectet ante Consecrantem, et Assistentes manebunt a lateribus Consecrati, habentes apud se cappellanos cum Pontificali. Consecrato unus ex cappellanis suis reponet pileolum.

145. Consecrans, nisi benedicta fuerit mitra Consecrati, benedicet illam, ut superius dictum est de annulo et pastorali, deinde sedens cum mitra in capite, accipiet mitram Consecrati, et duo Assistentes vittas eiusdem mitrae, eamque imponent capiti Consecrati, dicentes *Imponimus*, *Domine* etc.

146. Unus ex cappellanis consecrantis tollet annulum Consecrato et retinebit illum apud se, traditurus eundem, ut infra.

147. Consecrans benedicet chirothecas Consecrati, nisi iam fuerint benedictae, deinde sedens, adiuvantibus Assistentibus, inducet illas manibus Consecrati, prius manui dextrae, deinde sinistrae, dicens simul cum Assistentibus *Circumda, Domine, manus* etc.

148. Recitata praedicta formula, Consecrans a cappellano suo accipiet annulum Consecrati eumque inseret digito annulari dextero Consecrati ipsius.

149. Secundus Assistens recedet versus latus evangelii, primus Assistens transibit ad sinistram Consecrati, adhuc

genuflexi. Consecrans assurget, recedet extra faldistorium super sinistram suam, accipiet Consecratum per manum dexteram et primus Assistens per sinistram. Consecratus assurget et adducetur sessum ad faldistorium a primo Assistente et a Consecrante. Assistens primus recedet versus latus evangelii cum secundo Assistente. Consecrans accipiet baculum pastoralem Consecrati, eique tradet illum in manu sinistra. Si Consecratus erit Ordinarius, Consecrans cum primo ex Episcopis assistentibus ducent ipsum ad thronum, in quo inthronizabitur. Consecrans remanebit in throno ad dexteram Episcopi tempore hymni *Te Deum*, et prope dexteram Consecrantis duo Assistentes.

150. Consecrans recedet aliquantulum versus latus evangelii in suppedaneo, et prope ipsum adstabunt Assistentes, qui deponent mitram simul cum Consecrante. Consecrans aliquantulum conversus ad altare, intonabit *Te Deum*. Continuabitur hymnus in cantu, cui poterit coniungi sonus organorum.

151. Intonito *Te Deum*, Assistentes sibi reponent mitram in capite, et descendent ante gradus altaris. Consecratus assurget de faldistorio, descendet medius inter Assistentes, et conversus ad altare, conficiet cum ipsis reverentiam ad Crucem, dein ad Consecrantem.

152. Assistentes medium inter se deducent per ecclesiam Consecratum, qui, egressus de presbyterio, dextera aperta benedicet adstantes, nihil dicens.

153. In reditu ad altare conficient reverentiam ad Crucem, deinde ad Consecrantem, ac si nondum cantatus fuerit ℣. *Te ergo quaesumus* etc., consistent ante gradum infimum in medio: Assistentes sibi exuent mitram: Consecratus mitra exuetur a cappellano suo. Ad cantum versiculi supra innuti genuflectent super pulvinos positos in infimo gradu, Consecrans genuflectet in pulvino posito super suppedaneum. Consecrans, Consecratus et Assistentes dimittent etiam pileolum.

154. Post cantum versiculi praedicti, consurgent omnes. Mitra a cappellano suo reponetur Consecrato, qui rursus ascendet ad altare et faldistorio sedebit, ut antea, versis humeris ad altare. Assistentes, mitra adhuc dimissa, pergent ad latus evangelii in gradum superiorem prope Consecrantem, consistentes primus a dextris Consecrantis eiusdem, secundus prope dextram primi Assistentis.

155. Completo cantu hymni *Te Deum*, Consecrans intonabit antiphonam *Firmetur manus tua*, quam prosequetur chorus in cantu cum *Gloria Patri* et repetitione antiphonae ipsius. Post antiphonam hanc, Consecrans cantabit versiculos praescriptos et orationem *Deus, omnium fidelium* etc., quam submissa voce recitabunt etiam Assistentes. Si Consecrans et Assistentes erunt apud thronum, ut supra, n. 49, notavimus, post orationem *Deus, omnium* ad altare revertentur, reposita sibi mitra pro Benedictione a Consecrato impertienda, et consistent in latus evangelii.

156. Cantata oratione, Consecratus dimittet baculum pastoralem, assurget (1), et clericus unus amovebit faldistorium, quod reponet in latere epistolae ante gradus altaris. Consecratus convertetur super dexteram suam ad altare, quod osculabitur in medio, et Benedictionem donabit, cantans *Sit nomen Domini benedictum* etc., sed priusquam dicat *Pater* et dum convertetur ad populum, resumet baculum.

157. Benedictione impertita, Consecrans rursus cooperietur mitra. Item Assistentes sibi mitram capiti reponent, et manentes loco suo, stabunt cum Consecrante conversi ad latus epistolae. Consecratus mitram in capite et baculum sinistra sustinens, genua flectet in extremitate suppedanei versus Consecrantem, eique cantabit acclamationem *Ad multos annos*. Hoc repetet secunda vice in medio altari super suppedaneum genuflexus versus Consecrantem, paullo amplius attollens vocem ; tertia autem vice, elevans vocem etiam paullo amplius, cantabit id ipsum ante Consecrantem. Tum assurget, baculum tradet uni ex cappellanis suis, et excipietur ad amplexum a Consecrante ; descendet in gradum primum, et excipietur ad amplexum ab Assistentibus.

158. Post amplexum, Consecratus resumet baculum pastoralem sinistra, et medius inter Assistentes descendet de altari, simulque conversi ad illud, reverentiam ad Crucem et ad Consecrantem conficient. Pergent ad altare seu cappellam minorem Consecrati, ubi Assistentes deponent mitras suas, Consecratus dimittet baculum, et exuetur mitra; salutabunt Crucem et ascendent in suppedaneum altaris, ubi Consecratus recitabit ultimum evangelium.

---

(1) Pontificale habet: « ...surgit, et accedens cum mitra et baculo pastorali ante medium altaris... »

159. Consecrans, respondens reverentiae sibi factae a Consecrato et ab Assistentibus, convertetur ad altare, nudabitur mitra, et una cum Consecrato recitabit ultimum evangelium.

160. Si Consecrans erit Archiepiscopus in sua dioecesi seu provincia, priusquam incipiat evangelium ultimum, tolletur ei s. Pallium, quod reponetur in lance super altari eodem.

161. Recitato evangelio, Consecratus rursus cooperietur mitra, et resumet baculum pastoralem, Assistentes sibi mitram in capite reponent, et consistent ante scabella, versis humeris ad altare. Consecrans mitra iterum induetur, accipiet sinistra baculum, de altari descendet, salutabit Crucem, convertetur versus Consecratum et Assistentes, quos reverebitur, et veniet ad faldistorium in latus epistolae, ibique dimittet paramenta sacra: reponetur ei mantelletum aut mozzeta, vel cappa, sive habitus, quo usus fuerit in accessu ad ecclesiam.

162. Quod si fuerit Episcopus Ordinarius aderitque thronus, ascendet in thronum ad sacras vestes dimittendas, et cappam resumet.

163. Consecratus sedebit scabello, et exuetur paramentis sacris, videlicet, dimittet baculum, tolletur ei annulus, tum chirothecae, mitra, manipulus, planeta et altera paramenta ordine consueto, resumet deinde mantelletum et mozzetam, super quam ponetur ei Crux pectoralis, et annulus digito rursus inseretur. Id etiam ob respectum Consecrantis servabitur a Consecrato, licet in sua ecclesia aut dioecesi consecratio peracta fuisset.

164. Assistentes, dum exuetur Consecratus, dimittent paramenta sacra et resument mantelletum, mozzetam et Crucem pectoralem.

165. Paramenta reponentur super respectiva altaria, ut ibi erant ante functionem.

166. Post haec, Consecrans, stantibus ante ipsum duobus cappellanis suis cum Canone et scotula, et Consecratus ex Canone sustento ab uno ex cappellanis suis, legent preces pro gratiarum actione, quo tempore a respectivis cubiculariis exuentur eis sandalia et caligae, ac reponentur calceamenta usualia.

167. Interea disponentur in infimo altaris gradu quatuor pulvini, adhibendi ab Episcopis in brevi oratione peragenda.

168. Absoluta gratiarum actione, Consecrans, Assistentes et Consecratus redibunt ante altare, et genibus flexis vacabunt brevi orationi, ordine notato in accessu ad ecclesiam.

Accedent deinde ad altare SS. Sacramenti, et ante ipsum orabunt genibus flexis in genuflexorio. Postremo, eodem ordine, comitante clero, de ecclesia discedent.

169. Si Consecratus et Assistentes Consecrantem ad residentiam eius non comitabuntur, quum venerint ad limen, Consecratus gratias aget Consecranti, qui discedet ab eis. Postmodum Consecratus gratias aget etiam Assistentibus, et unusquisque redibit ad habitaculum suum.

170. Deficientibus Episcopis assistentibus, horum deficientiae duo Canonici, vel etiam duo Presbyteri, de Summi Pontificis licentia supplebunt, induti supra superpelliceum, vel rochetum. si eo utantur, amictu, stola ac pluviali, qui omnia praestabunt, quae pro Assistentibus Episcopis indicavimus.

Articulus II.

De consecratione Electi in Episcopum ab altero Episcopo in sua cathedrali solemniter exsequenda.

§ 1. *Animadversiones.*

1. Omittuntur animadversiones in articulo praecedenti praemissae a n. 1 usque ad n. 7 inclusive.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

2. Ecclesia cathedralis ornabitur more festivo, si fieri poterit per ritum Officii.

Ad altare SS. Sacramenti. — 3. Praeparabitur genuflexorium maioris formae pro quatuor Episcopis, quod ornabitur strato et pulvinis octo, quatuor nempe ad brachia et totidem ad genua, ut cap. IV, lib. V.

4. In altari ardebunt sex cerei, quando saltem ibi orabunt Episcopi.

Ad altare maius. — 5. Super altare ponentur septem candelabra cum cereis, et ante candelabrum medium aderit Crux. Candelabra sunto plus minusve nobilia, prout requiret qualitas Officii. Si licebit per ritum, poterunt candelabris interponi signa Sanctorum, aut reliquiaria cum ss. Reliquiis, aut vasa cum floribus. Gradus sternentur tapeto amplo, et ipsum altare, praeter tobaleas, ornabitur pallio nobili, coloris quem requirit Officium.

6. Super mensam disponentur paramenta Episcopi consecrantis, videlicet: planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo coloris respondentis paramentis ipsis.

7. Si Officium erit solemne, praeparabitur etiam pluviale cum formali ad cantandam orationem post Horam tertiam: si Officium erit classis non solemnis, non opus erit pluviali, siquidem oratio cantabitur ab Episcopo cappa induto.

8. Si Consecrans erit Archiepiscopus, aderit etiam super altari s. Pallium in lance argentea, contectum velo sericeo concolore paramentis, cum tribus spinulis gemmatis ipsi Pallio figendis.

9. A lateribus mensae aderunt mitrae, videlicet, pretiosa in latere evangelii, auriphrygiata in latere epistolae. Si color, quem requirit Officium, esset violaceus, praeparabitur mitra tantum auriphrygiata, exceptis Dominicis tertiâ Adventus et quarta Quadragesimae, in quibus uti licet etiam mitra pretiosa.

10. Super gradum infimum altaris disponentur pro Episcopis pulvini quatuor.

11. Prope latus epistolae aderit scamnum paratum pro Ministris.

12. Ex eodem latere, vel alio loco statuetur basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem, si Consecrans fuerit Archiepiscopus.

13. Prope latus evangelii altaris praeparabitur baculus pastoralis pro Episcopo consecrante.

14. Thronus parabitur conopaeis, baldachino et lodicibus eiusdem coloris, quem requirit Officium; aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinar prope cathedram, utendum ab Episcopo in genuflexionibus. Gradus sternentur tapeto convenienti.

15. Aequum esset, ut planum presbyterii totaliter contegeretur tapeto viridi.

Ad altare Electi. — 16. Si thronus situs esset e regione altaris, casu quo altare ipsum esset orientale, seu versum ad populum, statuetur altare Electi in choro prope latus evangelii; sin autem thronus situs erit a latere evangelii, ponetur altare Electi contra thronum, vel alio loco, ut videbitur magis expedire (1).

---

(1) Vide adnotationem subiectam numero 22 articuli praeced. A.

17. Altare istud amovibile instructum erit sacro lapide, tribus tobaleis, pallio coloris Officii, suppedaneo cooperto tapeto, ac desuper quatuor candelabris cum cereis et Cruce.

18. Super mensam altaris huius disponentur paramenta albi coloris pro Electo, videlicet: legile cum Missali, in quo posita erunt signacula, praeter Missam currentem, ad *Ordinem Missae* et ad collectam pro Electo, manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, Crux pectoralis, liber pro examine seu Pontificale, pluviale, stola, cingulum, alba et amictus. Paramenta haec, quicumque sit color Officii, semper esse debent albi coloris.

19. Canon apertus ad pedem Crucis, vel super abaco.

20. A lateribus altaris huius disponentur paramenta pro Episcopis assistentibus, nempe: mitra simplex albi coloris, pluviale cum stola coloris Officii, amictus et Pontificale (pars I).

21. Ante altare idem, aderunt scabella tria pro Assistentibus et Electo, forma aequalia scabellis throni.

In abacis. — 22. Abaci duo maiores aderunt contecti alba tobalea, in quibus disponentur omnia ea, quae ad functionem opus sunt. Alter in latere epistolae praeparabitur pro Consecrante, alter in latere evangelii pro Electo; hic autem, pro amplitudine presbyterii, poterit alio etiam loco collocari.

23. In abaco designato pro Consecrante aderunt duo candelabra cum cereis pro acolythis; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum hostiis duabus, cum palla et corporali intra bursam; cochleare inauratum cum altera Patena; ampullae vini et aquae in pelvicula; cochleare ad infundendam aquam in Calicem ac patera praegustationis; campanula; vasculum cum s. Chrismate in lance et aliquantulum gossypii soluti; gremiale lineum albi coloris cum taeniis; urceus cum pelvi et mantilia duo in lance; medulla panis et mali medici in lance; velum humerale simplex, si lotio manuum ministrabitur Episcopo a Magistratu; caligae cum sandaliis in lance ac vela duo ad illa cooperienda, quando afferentur a Subdiacono; Canon pontificalis; scotula cum candela; Pontificale (pars I); Missale sua veste instructum et legile seu cussinus pro Episcopo; Evangeliarium sua veste instructum; cum manipulo Celebrantis; Epistolarium simili veste instructum; velum humerale pro Subdiacono; gremiale aequale paramentis; instrumentum pacis, si donanda erit pax laicis; thuribulum cum navicula; intorticia pro elevatione; Breviarium

vel manuale chorale pro oratione Tertiae; Breviarium vel libellus pro cantu capituli Tertiae; formula Indulgentiarum.

24. In altero abaco, posito ex latere evangelii, vel alio loco, in usum Electi ponentur urceus cum pelvi et mantilia; medulla panis et mali medici cum aliquantulo gossypio soluto; caligae et sandalia albi coloris; mitra auriphrygiata et pileolus; chirothecae albi coloris; vittae duae ex tela subtili, altera pro capite, altera pro manibus, purificatorium ad abstergendum caput; doliola duo vini plena, alterum auro, alterum argento coloratum, cum utroque stemmate, Consecrantis et Electi; panes duo, alter auratus, alter argentatus, uterque cum stemmate, ut supra; intorticia duo; Calix cum aliquanto vino et purificatorium; Missale imponendum humeris Electi; Canon pontificalis, nisi praeparatus fuerit in altari; vasculum Aquae benedictae cum aspersorio.

25. Prope abacum praeparabitur baculus pastoralis pro Electo, pulvini duo propter prostrationem, faldistorium cum veste coloris Officii, utendum a Consecrante, postea ab Electo, et scabellum unum cum pulvino et cum libro formulam iuramenti continente, si Electus praestiturus erit iuramentum.

26. Praeparabuntur etiam canistri ad deferenda in sacristiam indumenta canonicalia Canonicorum, quando se parabunt.

In choro. — 27. Paramenta canonicalia super sedilibus, videlicet: tunicellae pro Canonicis Subdiaconis, dalmaticae pro Canonicis Diaconis, comprehensis Assistentibus, planetae pro Presbyteris et pluvialia pro Dignitatibus, comprehenso pluviali pro Presbytero assistente. Quod si utendae essent planetae plicatae, loco tunicellarum et dalmaticarum, utentur planetis praedictis, quo casu paramenta omnia praeparabuntur in canistris, transferendis tempore debito ex sacristia ad altare. Singulis paramentis suus etiam erit amictus. Super abacum autem praeparabitur stola latior quoque pro Diacono, et planetae plicatae pro Ministris, si hoc requireret ritus Officii.

28. Ad balaustrium seu cancellos presbyterii disponentur fanalia sex vel octo, cum cereis aut intorticiis.

In sacristia. — 29. Paramenta pro Diacono et Subdiacono, videlicet: amictus, albae et cingula duo; pro Diacono stola cum dalmatica; pro Subdiacono tunicella.

30. Si planetae plicatae a Ministris adhibendae erunt, disponentur super abacum una cum stola latiori pro Diacono, ut supra.

31. Pluvialia quatuor pro quatuor cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula.

32. Si Consecrans erit Archiepiscopus, praeparabitur amictus, alba, cingulum ac tunicella, vel planeta plicata pro Subdiacono crucifero.

33. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, adhibendum in ingressu Episcopi.

34. Focus cum igne et forcipes ad eum sumendum.

35. Superpellicea pro cappellanis Electi et Assistentium.

§ 3. *De functione.*

36. Recitabitur in choro Matutinum cum Laudibus et Prima, qua absoluta, si fuerit Hora statuta ad functionem incipiendam, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici proficiscentur ad episcopium, associaturi Episcopum, ut cap. IV, lib. V, descriptum fuit.

37. Diaconus et Subdiaconus parabunt se in sacristia simul cum cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula. Accedent ad altare cum clericis, ibique respectivis locis suis exspectabunt adventum Episcopi.

38. Sin autem Canonici pararent se post Tertiam, accedet ad altare Subdiaconus tantum, paratus amictu, alba et cingulo, qui consistet apud scamnum in latere epistolae. Ceteri omnes se parabunt, ut infra.

39. Episcopi assistentes et Electus simul cum cappellanis suis congregabuntur ad horam praestitutam in episcopium. Electus meminerit tradere cuidam ex cappellanis suis Mandatum apostolicum.

40. Ordine innuto in capitulo supra citato, n. 34 et seqq., accedetur ad ecclesiam, excepto quod Episcopus induet cappam, et a sinistris eius incedet primus Episcopus assistens, a dextris secundus Episcopus assistens, et a sinistris primi Assistentis Electus. Episcopi praedicti cum Electo induent rochetum cum mantelleto, et mozzetam quoque, ut notatum est lib. V, cap. II, art. I, n. 10. Cappellani eorundem Episcoporum ibunt cum familia nobili Episcopi dioecesani, itemque famuli eorum antecedent famulos Dioecesani eiusdem.

41. Ingrediente in ecclesiam Episcopo cum Assistentibus et Electo, sonabunt festivo more sacra aera turris. Sonabitur etiam organis, si licebit per ritum Officii.

42. Episcopus a digniore Capituli accipiet asperserium, quo signabit seipsum, deinde porriget illud tangendum Assistenti primo, Assistenti secundo et Electo: postmodum asperget adstantes.

43. Episcopi, eodem ordine, quo incedent, pergent ad altare SS. Sacramenti ibique orabunt.

44. Cappellani Assistentium et Electi recedent in sacristiam, induent sibi superpelliceum, et revertentur ad presbyterium, ac consistent prope altare Electi. ne tamen ad altare ipsum vertant humeros directe.

45. Episcopi et Electus procedent ad altare maius, ibique genuflectent super pulvinos positos in infimo gradu, eundem servantes ordinem, ac brevi tempore orabunt.

46. Canonici petent subsellia sua; si Officium erit festivum, dimittent habitus chorales, et supra rochetum vel superpelliceum induent sibi amictum et paramentum ordini suo respondens.

47. Sin autem esset una ex Dominicis Adventus, Septuagesimae, Sexagesimae, Quinquagesimae aut Quadragesimae, aut ex Dominicis infra annum, vel fieret Officium de duplici etiam maiori vel minori, genuflectent suo quisque stallo, ac deinceps suo tempore induent sibi paramenta. Diaconi assistentes, habitu chorali induti, consistent prope Episcopum.

48. Ad nutum Caeremoniarii, quando parati erunt Canonici, si tamen parandi erunt, assurgent Episcopi de oratione, et reverentia profunda salutabunt Crucem. Episcopus consecrans, inclinatione facta ad Assistentes et Electum, discedet ab ipsis et ascendet in thronum; transiens autem ante chorum, dextra benedicet clerum. In eius accessu ad thronum se adiungent ei Diaconi assistentes.

49. Episcopi assistentes se sistent a lateribus Electi, et cum ipso procedent ad altare seu cappellam Electi ipsius, ubi, reverentia facta ad Crucem in illo altari positam, sedebunt in scabellis, versis humeris ad altare. Electus sedebit in medio, a dexteris eius primus Episcopus assistens, a sinistris secundus Episcopus assistens (1).

50. Episcopus, quum ascenderit in thronum, sedebit, et Presbyter assistens, habitu chorali indutus, ascendet ad thronum a latere.

---

(1) De praecedentia Episcoporum vide adnotationem n. 36 subiectam articuli praeced. A.

51. Duo cappellani a libro et scotula, sumpto ex abaco Canone pontificali cum scotula, exsequentes debitas reverentias, accedent ad thronum, et consistent in gradu superiori a latere, adstantes secundo Diacono assistenti.

52. Ministri, cappellani, clerici aliique inservientes meminerint salutare Episcopos assistentes cum Electo, quum transituri erunt ante eos.

53. Episcopus brevi tempore sedebit in throno, tum caput aperiet, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget, et recitabit secreto *Pater noster* et *Ave*, *Maria*.

54. Interim se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula.

55. Presbyter assistens se sistet ante Episcopum, eique sustinebit librum, quem ipsi tradet apertum cappellanus a libro.

56. Episcopus signabit se, et cantabit *Deus*, *in adiutorium meum intende*, et chorus respondebit *Domine*, *ad adiuvandum* etc.

57. Presbyter assistens relinquet librum cappellano, qui cum altero a scotula recedet, ut supra, ad latus throni.

58. Post *Gloria Patri,* Presbyter assistens descendet a latere de throno et redibit ad locum suum.

59. Postea cantabitur hymnus, intonabitur antiphona ab eo, cuius erit officium de more ecclesiae, et cantores duo, superpelliceo induti, in medio choro intonabunt primum psalmum Tertiae, deinceps reliquos duos psalmos.

60. Intonito primo Tertiae psalmo, sedebit Episcopus et caput cooperiet bireto, quod ipsi tradet primus Diaconus assistens.

61. Redibunt ante Episcopum cappellani a libro et scotula, et sustinebunt Canonem apertum ante eum, ex quo leget psalmos et preces ad praeparationem, ut in Missa pontificali, lib. V, cap. VI, art. III.

62. Intonito, ut supra, psalmo primo, Subdiaconus perget ad abacum, et ordine innuto cap. VI, art. III, lib. V, afferet ad thronum caligas et sandalia, quae induet Episcopo.

63. Si Missa erit festiva, initio psalmi tertii distribuentur clericis paramenta episcopalia, secus distribuentur quum absolutus erit cantus Tertiae.

64. Item, si cantabitur oratio Tertiae ab Episcopo cum pluviali, principio tertii psalmi alteri duo Canonici ascendent ad thronum propter assistentiam Episcopi; Diaconi assistentes una cum Diacono, qui ministrare ad altare debebit, recedent

in sacristiam ibique induent paramenta sacra, ut traditum est capite III, art. II, huius libri et tituli, de ordinatione solemni.

65. Parabitur deinde Episcopus, sive sub finem Tertiae, sive post Tertiam, quo modo descriptum est in duobus praedictis locis, et cantabitur capitulum, responsorium et oratio, ut ibi praescriptum est.

66. Statim ac distributa fuerint clericis paramenta episcopalia, unus vel duo clerici statuent in medio suppedaneo altaris faldistorium pro Consecrante.

67. Clerici delecti ad officium assistendi Canonicis, advertent ut tempore debito afferant paramenta pro Canonicis eisdem, quando se post Tertiam parare debebunt, hoc ipsum advertetur a cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula, qui pluviale debebunt induere, et a Subdiacono crucifero, si Consecrans fuerit Archiepiscopus.

68. Quum Episcopus, lotis prius manibus, parabitur, meminerint Canonici ad circulum descendere.

69. Dum Episcopus consecrans post cantatam Tertiam induetur paramentis missalibus, Electus et Assistentes dimittent mantelletum et mozzetam.

70. Electus, postquam dimiserit mantelletum et mozzetam, coopertus bireto et sedens scabello, lavabit manus; cappellani, vel cubicularius, qui lotionem ei porrigent, ministrabunt illam stantes, non genuflexi.

71. Postmodum Electus a cappellanis suis induetur amictu, alba, cingulo, stola in pectore decussata et pluviali. Idem accipiet manu biretum, quo se cooperiet ut infra.

72. Duo Episcopi assistentes, quando incipietur parari Electus, adiuvantibus cappellanis suis, mozzeta et mantelleto dimisso, induent amictum, stolam et pluviale. Accipient manu mitram, quam semper sibi ipsi imponent aut exuent, eaque se cooperient, ut infra.

73. Cappellani Episcoporum assistentium accipient Pontificale in usum eorum, itemque unus ex cappellanis Electi accipiet Pontificale utendum in examine. Ceteri cappellani transportabunt scabella, ut infra.

74. Quum Episcopo consecranti imponetur mitra a Diacono: Electus caput sibi cooperiet bireto, et Episcopi assistentes, mitra.

75. Postquam Episcopus consecrans a Diacono et Subdiacono indutus erit paramentis, Presbyter assistens imponet ipsi annulum, ut in Missa pontificali.

76. Diaconus et Subdiaconus non assument in brachio sinistro manipulum, nec Subdiaconus deferet Evangeliarium cum manipulo Episcopi. Si Ministri praedicti induere planetas plicatas deberent, pergent ad abacum ibique illas assument sine manipulis et ad thronum revertentur.

77. Paratus, ut supra, Episcopus accipiet sinistra baculum pastoralem, assurget ac descendet de throno, iturus ad altare.

78. Quum Episcopus de throno assurget, iturus ad altare, consurget chorus omnis et caput nudabit. Assurgent etiam Electus, qui caput bireto nudabit, et Episcopi assistentes, qui tamen mitram non dimittent.

79. Episcopus ad altare procedet inter Presbyterum assistentem a dextris, Diaconum a sinistris, et a sinistris Diaconi procedet Subdiaconus. Diaconi assistentes sequentur Episcopum, sequente caudatario, qui sustinebit eius vestis extremitatem posteriorem; post caudatarium duo cappellani a mitra et a baculo; postremo alteri duo a libro et scotula.

80. Episcopus, transiens per chorum, benedicet clerum, salutabit Episcopos assistentes et Electum.

81. Interim in promptu erunt prope altare clericus unus cum gremiali Episcopi, et alter cum mitra auriphrygiata, statim tradenda cappellano a mitra, si Episcopus mitra pretiosa utetur.

82. Quum ventum erit ante altare, Diaconus et Subdiaconus ad pedem altaris consistent, et medius inter eos Episcopus, recedentibus Presbytero assistente et Diaconis assistentibus.

83. Episcopus cum Ministris ceterisque assistentibus reverentiam faciet ad altare.

84. Presbyter assistens et Diaconi assistentes recedent in chorum ad subsellia sua.

85. Episcopus ad altare ascendet, sedebit faldistorio, versis humeris ad altare, et baculum dimittet.

86. Diaconus se sistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Episcopi.

87. Cappellani a libro et scotula accipient Pontificale cum scotula, et consistent prope Episcopum a latere Subdiaconi.

88. Si Episcopus utetur mitra pretiosa, postquam sederit, Diaconus exuet ei mitram illam et imponet alteram auriphrygiatam. Gremiale deinde ponet super genua ipsius.

89. Quum ad altare Episcopus ascenderit, Electus una cum Episcopis assistentibus convertetur ad altare suum; saluta-

bunt Crucem, deinde procedent ad altare primarium, dum Electus incedet medius inter Episcopos assistentes.

90. Cappellani eorum, vel clerici ad hoc designati, advertent ut transferant tria scabella et collocent ipsa ante gradus altaris, ita tamen ut scabellum Electi stet e regione Consecrantis, scabella autem Episcoporum assistentium sita sint a lateribus Electi, sed aliquantulum conversa inter se, ut efficiant quendam semicirculum.

91. Electus cum Episcopis assistentibus, ubi venerint ante altare, conficient reverentiam contextim ad Crucem et Episcopum consecrantem, tum sedebunt brevi tempore, et Electus caput bireto cooperiet.

92. Si Electus praestiturus erit iuramentum, unus ex cappellanis eius ante Episcopum consecrantem ponet scabellum cum Pontificali desuper aperto, et pulvinum ante scabellum, in quo genuflectet Electus.

93. Postquam Electus et Episcopi assistentes sederint brevi tempore, tam Electus quam Episcopi praedicti caput aperient et assurgent.

94. Primus Episcopus assistens rogabit consecrationem ab Episcopo consecrante, *Reverendissime Pater, postulat* etc. Consecrans quaeret *Habetis Mandatum apostolicum?* Et Episcopus praedictus, accepto Mandato apostolico a Secretario aut ab altero familiari Electi, respondebit *Habemus*, et tradet Consecranti, qui postquam acceperit et inspexerit illud dicet *Legatur*, ac tradet vel tradetur alicui ex cappellanis suis, qui leget illud.

95. Electus et Episcopi assistentes sedebunt et caput cooperient.

96. Cappellanus supradictus, stans prope altare, non vero super gradus, leget Mandatum.

97. Si praescriptum sit, ut Electus praestet consuetum iuramentum ante Consecrantem, completa lectione Mandati, nudabit caput Electus, tradet biretum Caeremoniario vel cappellano, qui assistet ipsi, assurget, procedet ad altare, genuflectet super pulvinum ante scabellum, et elata voce leget formulam antedictam.

98. Interim unus ex cappellanis eius in promptu habebit Missale, quod accipiet ex abaco praeparato pro Electo.

99. Lecta ab Electo iuramenti formula, amovebitur ab uno ex cappellanis eius scabellum cum libro, ex quo legerit formulam, et cappellanus alter ponet apertum super genua Con-

secrantis Missale, quod ipse Consecrans sustinebit utraque manu. Electus manus imponet super illud, et dicet *Sic me Deus adiuvet* etc. Consecrans autem respondebit *Deo gratias.*

100. Cappellanus recipiet Missale, quod iterum ponet super abacum, ex quo acceperit, et Electus redibit sessum ad scabellum suum et caput operiet bireto.

101. Si autem praescriptum non erit, ut Electus, praestet iuramentum in ipso consecrationis actu, postquam lectum erit Mandatum, Consecrans dicet *Deo gratias* et omittentur omnia ea, quae relate ad iuramentum tradita sunt nn. 97, 98 et 99.

102. Cappellanus Electi cum Pontificali consistet a sinistris eius, sustinens ei a latere Pontificale apertum.

103. Episcopi assistentes advertent, ut legant omnia ea, quae leget Episcopus consecrans relate ad consecrationem.

104. Omnibus suis locis sedentibus, Consecrans leget examen *Antiqua sanctorum Patrum* etc., quod idem facient Episcopi assistentes.

105. Electus in fine cuiusque interrogationis nudabit caput, assurget et respondebit ut in Pontificali. Caeremoniarius vel cappellanus alter, qui assistet ei quando Electus nudabit caput, attollet pluvialis eius fimbriam dexteram.

106. Post verba *Haec omnia et cetera bona* etc., ac post altera *Haec tibi fides* etc. Electus non assurget neque caput aperiet, sed adstantes omnes respondebunt *Amen.*

107. Sub finem examinis huius, unus ex cappellanis Electi ponet pulvinum super gradum ante Consecrantem.

108. Item in promptu erunt acolythi cum manipulis Ministrorum, clericus alter in promptu etiam habebit Evangeliarium cum manipulo Episcopi, ac thuriferarius praeparabit thuribulum.

109. Redibunt interim ad altare Presbyter assistens, qui consistet a latere altaris ex parte epistolae, et duo Diaconi assistentes, qui locum sument in latere opposito, ne tamen transitum impediant Electo et Episcopis assistentibus.

110. Absoluto examine, Electus caput aperiet ac biretum tradet Caeremoniario, seu cappellano ipsi assistenti. Electus et Episcopi assistentes consurgent, iidemque Episcopi ducent Electum ante Consecrantem.

111. Electus genuflectet super pulvinum, et osculabitur manum Consecrantis, deinde assurget ac recedet in planum ante altare versus latus evangelii. Cappellanus unus Electi amovebit pulvinum ibi positum sub finem examinis.

112. Quum Electus manum Consecrantis osculatus erit, Diaconus et Subdiaconus de altari descendent, et reverentia contextim facta ad Consecrantem et ad altare, pergent ad abacum, ubi manipulum sibi imponent brachio sinistro, Subdiaconus accipiet etiam Evangeliarium cum manipulo Episcopi, quod utraque manu sustinebit ante pectus.

113. Revertentur ad Episcopum; Diaconus tollet ei gremiale; tunc Episcopus de faldistorio assurget, descendet de altari et convertetur ad ipsum.

114. Presbyter assistens statim accedet ad dexteram Episcopi, sed aliquanto retro, Electus consistet a sinistris Episcopi, et a sinistris Electi consistent Diaconus cum Subdiacono, sed aliquanto retro, ut Presbyter assistens. Diaconi assistentes stabunt a tergo Episcopi; post Diaconos assistentes, cappellani a mitra, baculo etc.

115. Episcopus ad altare conversus exuetur mitra a Diacono.

116. Episcopus, reverentia facta ante Crucem, inchoabit Sacrum, seu confessionem, et cantores cantabunt introitum, deinde *Kyrie.*

117. Electus respondebit Episcopo, itemque Ministri et ceteri assistentes.

118. Episcopi duo assistentes, aliquanto longe ab altari stantes, sibi mitram exuent, et uterque cum respectivis cappellanis suis, qui genibus flexis insistent, recitabunt confessionem.

119. Interim unus vel duo clerici removebunt faldistorium de medio altaris; cappellanus a libro deponet Pontificale super abacum et accipiet Missale; cappellani Episcoporum, vel clerici aliquot ante altare Electi reponent tria scabella, pro Electo nempe et Episcopis assistentibus.

120. Subdiaconus post *Indulgentiam* etc. manipulum inducet brachio Celebrantis; ad quam actionem opus est ut Electus recedat aliquantulum; deinde iterum proximabit ad sinistram Celebrantis, prosecuturus cum ipso Missam.

121. Dicto *Oremus* a Consecrante, Episcopi assistentes approximabunt ad Electum. Consecrans et Electus sibi ad invicem reverentiam conficient, atque Electus se adiungens Episcopis assistentibus reveniet ad altare suum. Consecrans autem cum Ministris et Assistentibus suis prosequetur Sacrum, ritu pro Missa pontificali praescripto.

122. Electus cum Episcopis assistentibus, reversus ad altare suum, salutabit Crucem et sedebit scabello, versis hu-

meris ad altare ipsum, Episcopi assistentes sedebunt, ut Electus, scabellis suis, senior tamen a dextris, alter a sinistris Electi, et sibi ipsi mitra caput operient.

123. Se sistet Electo cappellanus cum Canone, ex quo ille leget psalmos *Quam dilecta* etc. Hoc tempore, ipsi cubicularius suus educet calceos usuales et inducet caligas cum sandaliis albi coloris.

124. Interea continuabitur Missa pontificalis ordine praestituto, et quando Episcopus, thurificato altari, accedet ad thronum, transiens ante Electum, nullam faciet ei reverentiam, eo quod is occupatus sit in recitatione psalmorum etc.

125. Postquam Electus indutus erit caligis ac sandaliis, et compleverit recitationem ceterarum precum, cappellani assistentes sui, exuent eum pluviali, imponent ipsi Crucem pectoralem e collo pendentem, expedient stolam, quae decussata erat in eius pectore, eamque relinquent pendentem, sed firmabunt cingulo; postea induent ei tunicellam, dalmaticam et planetam, ac brachio eius sinistro inducent manipulum.

126. Electo tali modo parato, Episcopi assistentes sibi exuent mitram, tum assurgent cum Electo ipso, convertentur ad altare, et reverentia facta ad Crucem illius, ascendent in suppedaneum. Iidem Episcopi assistentes, iuxta ordinem antiquitatis, consistent a dextris Electi unus, a sinistris alter, quod semper observabunt in actionibus sequentibus.

127. Electus dicet orationem *Aufer a nobis*, osculabitur altare, et numquam se movens de medio ipsius, Missam leget ex Missali cum legili collocato in ipso medio altaris.

128. Notabitur quo processerit Missa solemnis; namque si, exempli gratia, nondum recitatum erit *Kyrie*, Electus exspectabit ibi recitaturus illud submissa voce, eodem tempore cum Consecrante, item omnia ea, quae Episcopus consecrans cantabit in Missa, Electus recitabit submissa voce, simul cum eodem Episcopo consecrante. Ad *Gloria in excelsis*, si recitandum erit, Electus eodem statu, ut supra, perstabit, ac recitabit ipsum cum Assistentibus, deinde sedebit, ut antea, caput operiens bireto, et congruens cum choro in cantu verborum *Adoramus te* etc., ad nudandum caput.

129. Absoluto cantu hymni *Gloria in excelsis*, si cantandus erit, Electus cum Episcopis assistentibus ascendet iterum ad altare suum, et osculato altari, non conversus ad populum dicet *Dominus vobiscum*, itemque orationes et reliqua. Advertetur oratio pro Electo recitanda cum prima oratione Missae

sub unica conclusione. Postea rursus sedebit, et completo epistolae cantu, redibit ad altare suum, ubi simul cum Episcopo leget epistolam et graduale usque ad ultimum versum ipsius (1), vel tractus aut sequentiae.

130. Etiam Episcopus consecrans, post cantum epistolae, quum Subdiaconus osculatus erit manum eius, leget graduale, ut supra.

131. Electus, postquam legerit graduale modo supradicto, descendet de altari suo, et consistet ante scabellum, versis humeris ad altare ipsum: idem facient Episcopi assistentes, qui caput mitra cooperient.

132. Episcopus, postquam legerit graduale, ut supra, dempto ei gremiale a secundo Diacono assistente, accipiet sinistra baculum pastoralem, surget de throno, descendet et ad altare procedet.

133. Presbyter assistens praeibit Episcopo, qui incedet medius inter Diaconos assistentes, et benedicet clerum dum transibit per chorum; caudatarius sequetur Episcopum, cuius extremitatem posteriorem vestis sustinebit, et apud caudatarium ibunt quatuor cappellani, a mitra, baculo, libro et scotula, insuper clericus, qui referet gremiale super abacum.

134. Episcopus, transiens ante Electum et Episcopos assistentes, salutabit eos.

135. Interim ab uno aut duobus clericis reponetur faldistorium pro Episcopo in medio suppedaneo altaris maioris.

136. Diaconus cum Subdiacono procedent ad pedem altaris, ut se adiungant Episcopo.

137. Cappellanus a libro deponet Missale super abacum, et accipiet Pontificale, adhibendum in consecratione.

138. Electus cooperiet caput bireto: praesto erunt cappellani respectivi, translaturi scabella ante altare maius, collocanda ut supra traditum est in principio functionis.

139. Quum Episcopus venerit ante altare, recedet Presbyter assistens et Diaconi assistentes, Diaconus et Subdiaconus succedent in assistentiam Episcopi.

140. Episcopus, ante altare quum steterit, cum Ministris suis et Assistentibus reverentiam conficiet ad Crucem. Episcopus ascendet ad altare cum Diacono et Subdiacono, sedebit faldistorio et dimittet baculum. Presbyter assistens cum Dia-

---

(1) « Usque ad *Alleluia*, sive ultimum versum tractus, vel sequentiae, exclusive (Pontificale rom.) ».

conis assistentibus recedent in chorum ad loca sua cum ceteris Canonicis.

141. Sedente in faldistorio Episcopo, Electus cum Episcopis assistentibus procedent ante altare, sequentibus cappellanis, deferentibus scabella et Pontificale pro Assistentibus.

142. Ante altare quum venerint, Electus sibi exuens biretum, et Assistentes retinentes mitram, conficient contextim reverentiam ad Crucem et Episcopum, ac sedebunt scabellis dispositis ut superius traditum est in examine.

143. Interea ponentur pulvini duo super gradus altaris in latere evangelii propter prostrationem Electi, praeparabitur pulvinus pro Consecrante et pulvini pro Episcopis assistentibus.

144. Sedente Electo cum Assistentibus, Episcopus ex Pontificali leget admonitionem *Episcopum oportet* etc.

145. Deinde, assurgente Episcopo, Electus caput nudabit bireto: assurgent etiam Assistentes, retinentes mitram in capite; et Episcopus elata voce ac tono feriali recitabit invitationem ad orationem *Oremus*, *fratres carissimi* etc.

146. Responso a choro *Amen*, Electus, tradito bireto cuidam ex cappellanis suis, procumbet in latere evangelii (erit autem a sinistris Episcopi genuflexi). Episcopus assurget, convertetur ad altare, et pulvino ante faldistorium posito, genuflectet ante faldistorium ipsum: Episcopi assistentes, convers ad altare, genuflectent, quo loco erunt, in pulvino posito ante scabellum.

147. Prostrato Electo, et genuflexis ceteris omnibus, cantores duo, genuflexi in medio choro, cantabunt Litanias, quibus respondebunt adstantes.

148. Sub finem Litaniarum, in promptu habebitur baculus pastoralis et Pontificale.

149. Clericus etiam, vel cappellanus unus Electi, praesto erit, traditurus Missale imponendum scapulis et capiti Electi.

150. Postquam cantores cantaverint ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., assurget Episcopus consecrans cum Ministris suis, genuflexis adhuc ceteris omnibus.

151. Episcopus, sumpto sinistra baculo, et conversus ad Electum, qui adhuc prostratus erit, cantabit tribus vicibus tono Litaniarum ℣. *Ut hunc praesentem Electum* etc., eumque benedicet, ut in Pontificali.

152. Etiam Episcopi assistentes genuflexi recitabunt sine cantu versiculos praedictos, et benedicent Electum.

153. Episcopus dimittet baculum, eoque rursus genuflexo cum Ministris, cantores resument cantum Litaniarum ad ℣. *Ut nos exaudire* etc., easque absolvent.

154. Litaniis absolutis, omnes consurgent; Consecrans ascendet in suppedaneum et consistet ante faldistorium, versis humeris ad altare; Diaconus se sistet a dextris Episcopi, et Subdiaconus a sinistris; Electus de prostratione assurget, et genua flectet in gradu superiori ante Episcopum: primus Episcopus assistens locum sumet a dextris Episcopi consecrantis, recedente aliquantum Diacono, secundus Episcopus assistens accedet ad sinistram Consecrantis, recedente aliquantulum Subdiacono.

155. Episcopus consecrans accipiet a Diacono Missale, quod sustinens apertum, adiuvantibus Episcopis assistentibus, imponet super scapulas et caput Electi, advertendo quod pars superior Missalis, quae respondet primae lineae ac numero paginae, insistat super scapulis, pars autem inferior, cui respondet ultima linea, insistat capiti Electi. Unus ex cappellanis Electi, adstans a tergo eius, sustentabit Missale, dum fiet consecratio.

156. Missali imposito humeris et capiti Electi, Consecrans cum duobus Assistentibus utrasque manus iunctim imponent capiti Electi, et eodem tempore clara voce dicent *Accipe Spiritum Sanctum.*

157. Episcopi assistentes redibunt immediate ad scabella sua, et sibi exuent mitram: Electus de altari descendet, et flectet genua in medio gradu infimo: Diaconus mitram exuet Consecranti, qui simul cum Episcopis assistentibus cantabit tono feriali orationem *Propitiare, Domine* etc., non praeposito *Oremus*. Postea Consecrans, cantu feriali et manibus ante pectus expansis, prosequetur praefationem, quae ab Episcopis assistentibus legetur, manibus iunctis.

158. Hoc tempore, Caeremoniarius, vel unus ex cappellanis Electi, circundabit vittam capiti illius, et in promptu stabunt clerici tres, unus cum vasculo s. Chrismatis in lance cum aliquantulo gossypii soluti, alter cum gremiali lineo taeniis instructo, ac tertius cum lance ad recipiendas chirothecas Episcopi.

159. Cantatis praefationis verbis illis *coelestis unguenti rore sanctifica*, Consecrans cum Ministris convertetur ad altare, et genuflectent ante faldistorium, et Episcopi assistentes genuflectent in locis suis. Diaconus exuet pileolum Consecranti,

qui genuflexus in pulvino intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, et continuabitur a cantoribus; poterit etiam coniungi organorum sonus, quamvis officium Missae id non requireret. Etiam Episcopi assistentes dimittent pileolum.

160. Completo cantu primorum quatuor versuum, seu strophae primae, consurgent Consecrans et Assistentes, * reassumpto pileolo. Episcopus sedebit faldistorio, Episcopi assistentes sedebunt scabellis suis. Diaconus reponet mitram Episcopo, et Assistentes etiam sibi reponent mitram.

161. Diaconus tollet annulum Episcopo, deinde Diaconus cum Subdiacono exuent ei chirothecas, quas reponent in lance et clericus huic rei designatus deferet eas ad abacum. Tum Diaconus reponet annulum Episcopo, postea sumptum gremiale lineum, adiuvante Subdiacono, ponet super genua Episcopi, et firmabit taeniis ad nodos faldistorii.

162. Clericus cum vasculo s. Chrismatis consistet prope Diaconum, et genuflexus sustinebit Episcopo vasculum praedictum. Electus ascendet iterum ad altare, et flectet genua in gradu superiori ante Episcopum.

163. Episcopus, intincto pollice dextro in s. Chrisma, unctionem peraget in capite Electi, recitans formulam *Ungatur et consecretur* etc. Unctionem autem peragens, inunget prius tonsuram in formam Crucis, postea tonsuram totam. Episcopi assistentes, sedentes adhuc scabellis suis, formulam eandem recitabunt. Episcopus pollicem suum gossypio absterget, et removebitur ab eius genibus gremiale lineum. Electus reveniet ad genua flectenda super gradum inferiorem altaris, et cappellanus, qui sustinebit Missale super scapulis eius, cavebit ne Missali ipso tangat locum unctionis.

164. Expleto hymni cantu, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget; Episcopi assistentes sibi ipsi tollent mitram et consurgent; Consecrans prosequetur in cantu, manibus ante pectus expansis, secundam praefationis partem, nempe *Hoc, Domine, copiose* etc., quae legetur etiam a praedictis Episcopis assistentibus, manibus iunctis, ut supra innuimus.

165. Interim a Caeremoniario vel ab uno ex cappellanis imponetur collo Electi vitta, quae pendebit ante pectus eius.

166. Conclusio praefationis *Per Dominum* etc. recitabitur ab Episcopo consecrante voce submissa et sine cantu.

167. Praefatione absoluta, Consecrans intonabit antiphonam *Unguentum in capite*, quam presequentur cantores cum

psalmo *Ecce quam bonum*, cui poterit organorum sonus interponi, ut supra de hymno *Veni, creator* etc.

168. Consecrans sedebit faldistorio, et Diaconus reponet ei mitram. Episcopi assistentes pariter sedebunt scabellis suis, et caput mitra cooperient.

169. Diaconus una cum Subdiacono reponent super genua Episcopi gremiale lineum, quod taeniis firmabunt ad nodos faldistorii.

170. Electus assurget, ascendet ad altare, genuflectet ante Episcopum, eique praesentabit manus apertas simul iunctas cum digitis etiam coniunctis. Episcopus consecrans intinget pollicem dexterum in s. Chrisma, et unctionem peraget super manus Electi, recitans formulam *Ungantur manus istae* etc. Unctionem autem exsequetur efficiens binas lineas super manus Electi, ducens primam a pollice dextrae manus eius, directam ad indicem sinistrae, alteram a pollice sinistrae ad indicem dextrae, ita ut efformet Crucem, deinde prosequetur inungere palmas manuum, et unctione peracta absterget pollicem suum gossypio (1). Post formulam antedictam subiunget alteram *Deus et Pater* etc. Post haec Electus seu potius Consecratus claudet per se ipse manus suas, imponens dexteram sinistrae, easque applicans vittae, quae de collo eius pendebit.

171. Interim ab uno ex cappellanis in promptu habebitur baculus et annulus tradendus Consecrato, et clericus unus deferet ad altare vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, si res supra notatae benedicendae erunt.

172. Repetita a cantoribus post psalmum antiphona *Unguentum* etc., nisi benedictus erit baculus pastoralis, Diaconus cum Subdiacono tollent gremiale Episcopo, deinde Diaconus exuet ei mitram, ipse autem arsurgens, non vero Episcopi assistentes, recitabit orationem super baculum, et asperget illum Aqua benedicta, quam ei porriget Diaconus.

173. Diaconus Episcopum sedentem rursus cooperiet mitra eique tradet baculum. Episcopus baculum accipiet ac tradet Consecrato, dicens *Accipe baculum* etc. Consecratus, non aperiens manus, baculum accipiet inter digitos medios et indices. Tum Episcopus tollet Consecrato baculum, quem restituet Diacono, hic autem cappellano.

174. Nisi annulus benedictus esset, Episcopus, exutus mi-

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 123 cap. III, art. I, huiusce tituli ac libri. A.

tra a Diacono, assurget, et orationem super annulum recitabit, deinde illum Aqua benedicta asperget, ministrante eam, ut supra, Diacono. Episcopi assistentes orationem istam non recitabunt.

175. Postea sedebit Episcopus, et mitra iterum cooperietur a Diacono. Hic tradet Episcopo annulum, quem ille inseret digito annulari dextero Consecrati, dicens *Accipe annulum* etc.

176. Episcopi assistentes, postquam recitaverint formulam ad annulum spectantem, consurgent de scabellis suis, ascendent ad altare, et consistent a lateribus Consecrantis, primus nempe a dextris, secundus a sinistris eius, qui simul cum Consecrante ipso, sumptum de humeris Consecrati librum evangeliorum sustinebunt iunctim super genua Consecrantis; Consecratus autem libro imponet manus, non disiungens eas, dum Consecrans cum Episcopis assistentibus, tradentes ei librum clausum, recitabunt formulam *Accipe evangelium* etc.

177. Formula recitata, removebitur a Diacono Missale seu liber evangeliorum de gremio Consecrantis, qui dabit Consecrato amplexum, dicens *Pax tibi*, et Consecratus, non aperiens manus, respondebit *Et cum spiritu tuo*. Assurget Consecratus et pacem accipiet ab Episcopis assistentibus, dicentibus *Pax tibi*; ille autem respondebit *Et cum spiritu tuo*. Episcopi iidem amplectentur eum, sed ipse non aperiet manus.

178. Dum consurgent Episcopi assistentes, ascensuri ad altare propter actiones supra descriptas, referentur scabella ad altare Consecrati, et in promptu habebitur lotio pro Consecrante et Consecrato.

179. Descendet de altari Consecratus, medius inter Episcopos assistentes, qui, facta contextim reverentia ad Crucem altaris et ad Consecrantem, procedent ad supradictam cappellam minorem, ac reverentia facta ad Crucem altaris huius, sedebunt, ut antea.

180. Profectis de altari tribus praedictis Episcopis, redibunt apud altare Diaconi assistentes cum Presbytero assistente, qui ascendet ad altare et consistet prope Diaconum. Ascendet illuc etiam clericus, qui deferet lancem cum chirothecis.

181. Ascendent ad Consecrantem ministri lotionis, et Presbyter assistens tollet annulum Episcopo, qui lavabit manus, adhibens medullam panis et mali medici ad abstergendum pollicem.

182. Ad actionem istam Canonici consurgent, et Praelati, si aderunt; ceteri omnes adstantes in genua procumbent.

183. Presbyter assistens mantile porriget Episcopo, cui, lotis manibus, tolletur gremiale lineum, Diaconus cum Subdiacono reponent chirothecas, Presbyter assistens annulum digito restituet.

184. Cappellanus a libro deponet super abacum Pontificale, et recipiet Missale utendum ab Episcopo.

185. Consecrato in scabello sedenti exuetur vitta e collo et ex capite ab uno ex cappellanis eius, qui absterget etiam caput ipsius purificatorio. Ille dimittet annulum, et lavabit manus, utens medulla panis et mali medici. Lotionem ei ministrabunt cappellani sui stantes. Postquam manus abluerit, reponetur annulus digito eius.

186. Lotis a Consecrato manibus, Episcopus consecrans sinistra accipiet baculum, assurget, descendet de altari cum Ministris, et ad altare conversus salutabit Crucem.

187. Episcopus, praeeunte Presbytero assistente, medius inter Diaconos assistentes, sequentibus caudatario, quatuor cappellanis et clerico deferente gremiale, redibit ad thronum. Transiens ante Consecratum et Assistentes eius salutabit eos, ipsi autem consurgent eiusque salutationi respondebunt. Item, transiens ante chorum, dextera clerum benedicet.

188. Diaconus et Subdiaconus, postquam comitati erint Episcopum ante gradus altaris, conficient cum eo reverentiam ad Crucem, et revertentur ad scamnum suum prope latus epistolae.

189. Episcopus, conscenso throno, sedebit in ipso, dimittet baculum, reponetur ei gremiale a primo Diacono assistente, eique se sistent cappellani cum Missali et scotula; ipse vero leget ultimum versiculum gradualis vel tractus aut sequentiae, postea *Munda cor meum* et evangelium.

190. Consecratus cum Episcopis assistentibus ascendet ad altare suum, leget ultimum versiculum gradualis vel tractus aut sequentiae, *Munda cor meum* et evangelium, quod tamen non osculabitur, nec dicet *Per evangelica dicta* etc. Deinde redibit sessum, ut antea, cumque ipso etiam Episcopi assistentes.

191. Interim a choro cantabitur versiculus gradualis, seu tractus, sive sequentiae.

192. Dum ab Episcopo consecrante legetur evangelium, Diaconus afferet librum ad altare, et fient illa omnia, quae in Missa pontificali praescripta sunt.

193. Ad cantum evangelii, Consecratus cum Episcopis assistentibus stabunt, manentes apud scabellum suum et conversi Diaconum versus. Quando Episcopus consecrans intonabit *Credo*, Consecratus et Episcopi assistentes ascendent ad altare suum, et conversi ad ipsum recitabunt *Credo*, postea redibunt sessum, ut in principio.

194. Sub finem symboli, disponentur oblationes, videlicet, Caeremoniarius tradet duo intorticia ardentia uni ex cappellanis Consecrati, vel clerico alicui, alteri panem inauratum, alteri panem argentatum, quarto doliolum inauratum, quinto doliolum argentatum, eosque ita disponet, ut quoad sinat dispositio presbyterii, possint ordinatim sequi Consecratum, quando ad thronum accedet.

195. In promptu etiam erit qui ministrare Episcopo consecranti lotionem debebit, praesertim si actionem istam fungeretur Magistratus.

196. Absoluto cantu symboli, secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, qui assurgens cantabit *Dominus vobiscum. Oremus*, et leget versiculum offertorii.

197. Consecratus cum Episcopis assistentibus ascendet ad altare suum, quod osculabitur, dicet *Dominus vobiscum*, non conversus ad populum, et leget offertorium.

198. Diaconus primus assistens cooperiet Episcopum mitra pretiosa, si uti licebit, secus auriphrygiata, eique reponet gremiale. Ponetur etiam pulvinar super gradulum cathedrae Episcopi.

199. Consecratus cum Episcopis assistentibus de suo altari descendet, et cum ipsis salutabit Crucem altaris eiusdem, deinde Episcopi assistentes mitra caput operient, et medium inter se deducent Consecratum ad thronum: si transeundum esset ante altare maius, conficient reverentiam, itemque salutabunt Episcopum consecrantem, quum pervenerint ante thronum. Cappellani seu clerici cum oblationibus, unus post alium, ordine supra descripto, sequentur Consecratum: genuflexionem conficient ad altare maius et ad Episcopum, ut supra.

200. Consecratus deducetur in thronum ante Consecrantem ab Episcopis assistentibus, et genuflectet in pulvino ante Consecrantem. Clerici cum oblationibus ascendent ad thronum, approximabunt ad dexteram Consecrati, oblationes ei porrigent, et immediate transibunt ad sinistram eius. Consecratus praesentabit intorticia Episcopo, eiusque manum, dum illa accipiet, osculabitur. Episcopus intorticia tradet primo Diacono

assistenti, iste clerico seu cappellano, qui illa detulerit, hic autem reportabit ad abacum; id ipsum fiet de panibus et doliolis.

201. Oblationibus praesentatis, Consecratus assurget, et una cum Episcopis assistentibus de throno descendet, atque iterata reverentia ad Episcopum, procedet ad altare maius, ibique consistet a latere posteriori in cornu epistolae.

202. Episcopi assistentes, comitantes eum, quum pervenerint ante altare, dimittent mitras, et locum sument a lateribus Consecrati, stantes tamen uno gradu infra locum, quo constiterit Consecratus.

203. Legile cum Missali afferetur ad altare maius in usum Consecrati ab uno ex cappellanis eius.

204. Quum de throno Consecratus descenderit, secundus Diaconus assistens tollet gremiale Episcopo, qui dimittet annulum et chirothecas.

205. Ministri lotionis ad thronum ascendent, postquam descenderit Consecratus.

206. Ad lotionem manuum Episcopi, Canonici, et Prelati, si qui aderunt, stabunt; ceteri omnes adstantes genuflectent.

207. Episcopus, posteaquam manus abluerit. recepto annulo ac sumpto baculo, descendet de throno, et procedet ad altare, prosecuturus Missam pontificalem, observatis omnibus iis, quae praescripta sunt cap. VI, lib. V, exceptis animadversionibus, quae sequuntur:

208. Organa, si sonabitur illis pro qualitate ritus, cessabunt pulsari statim ac pervenerit Episcopus ad altare.

209. Episcopus elata voce recitabit secretas omnes, easque recitabit etiam Consecratus, qui simul cum ipso concelebrabit.

210. Una tantum hostia praeparabitur, et infundetur in Calicem quantitas vini sufficiens pro communione utriusque.

211. Benedictio thuris cum precibus, pro thurificatione oblatorum et altaris praescriptis, recitabuntur tantum ab Episcopo consecrante.

212. Postquam Diaconus thurificaverit Consecrantem, incensabit Consecratum, post eum duos Episcopos assistentes, qui thurificationem accipient retinentes mitram in capite, eam tamen post thurificationem statim dimittent.

213. Consecrans non ante actionem istam lavabit manus.

214. Ad *Orate, fratres,* Consecratus osculabitur altare, sed non convertetur ad populum.

215. Praefatio, *Pater noster* et *Pax Domini* cantabitur a Consecrante, Consecratus autem recitabit illa elata voce, sequens cantum.

216. Postquam Consecratus et Consecrans recitaverint *Sanctus* et *Agnus Dei,* cantabitur utrumque a choro, postea continuabitur Missa elata voce.

217. Consecrans pacem praebebit Consecrato, deinde Ministris et Assistentibus suis, ut praescriptum est in Missa pontificali solemni (1).

218. Exceptis hisce peculiaribus animadversionibus, de reliquo Missae Consecrans et Consecratus peragent, quae iam descripta fuerint articulo praecedenti, n. 138.

219. Advertetur etiam, ut cantores cantent ℣. *Communio,* postquam illum legerint Consecrans et Consecratus.

220. Postquam Consecrans donaverit Benedictionem solemnem, et publicata fuerit Indulgentia a Presbytero assistente, reponetur faldistorium in medio suppedaneo altaris, et in eo sedebit Episcopus consecrans, qui baculum dimittet, et a lateribus suis habebit Diaconum et Subdiaconum.

221. Cappellanus a libro meminerit recipere ex abaco Pontificale, praesentandum Episcopo, ut infra.

222. Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus se recipient ad loca sua in choro.

223. In promptu erunt cappellani Consecrati cum mitra, cum chirothecis et cum baculo, et clericus cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio.

224. Sedente Episcopo, deducetur ante ipsum ab Episcopis assistentibus Consecratus, qui, reverentia facta contextim ad Crucem altaris et ad Episcopum ipsum, genuflectet ante Consecrantem eundem.

225. Ceremoniarius vel unus ex cappellanis imponet capiti Consecrati pileolum.

226. Nisi benedicta fuerit mitra, Diaconus mitram exuet Episcopo consecranti, qui assurget atque orationem super illam recitabit, post quam, accepto a Diacono aspersorio, asperget illam Aqua benedicta, sedebit rursus, et Diaconus reponet ei mitram. Notandum autem quod, in benedictione mitrae et chirothecarum, Episcopi assistentes recitare orationes praescriptas non debent.

---

(1) Pax Episcopis assistentibus dabitur a Consecrato, uti n. 138 articuli praecedentis descriptum est (V. n. 218 seq.).

227. Episcopus mitram accipiet e manibus Diaconi; Episcopi assistentes vittas accipient eiusdem mitrae, eamque tam Episcopus quam Assistentes imponent capiti Consecrati, recitantes formulam *Imponimus, Domine* etc.

228. Caeremoniarius vel alter cappellanus tollet annulum Consecrato.

229. Chirothecas, nisi benedictae fuerint, benedicet Episcopus, ut supra de mitra.

230. Episcopus a Diacono accipiet chirothecam dexteram, et adiuvante primo Episcopo assistente, imponet illam dexterae Consecrati, deinde a Diacono eodem accipiet sinistram, quam adiuvante secundo Episcopo assistente induet sinistrae Consecrati, recitans interea cum eisdem Episcopis assistentibus formulam *Circumda, Domine* etc.

231. Diaconus annulum Consecrati tradet Episcopo, qui eius digito inseret illum.

232. Assurget Episcopus consecrans: primus Episcopus assistens ad sinistram Consecrati accedet, secundus recedet aliquantulum versus partem evangelii super gradus ipsos altaris.

233. Episcopus consecrans accipiet Consecratum per manum dexteram, primus Episcopus assistens per manum sinistram, ille autem assurget, et deducetur ab eis sessum ad faldistorium. Post haec Episcopus consecrans acceptum e manibus Diaconi baculum pastoralem tradet Consecrato, qui sinistra illum recipiet.

234. Subdiaconus, statim ac de faldistorio surget Episcopus, meminerit transire in latus evangelii.

235. Consecrato inthronizato ab Episcopo consecrante, Diaconus Consecranti exuet mitram.

236. Episcopi assistentes sibi ipsi exuent mitram, et consistent prope Consecrantem, videlicet, primus a dextris eius in gradu infra suppedeneum, secundus a dextris primi Assistentis, efficientes cum eodem quandam ferme lineam, habentes altare a sinistris suis.

237. Diaconus et Subdiaconus stabunt a tergo Episcopi consecrantis.

238. Episcopus intonabit *Te Deum*, et cantores prosequentur, poterit adiungi organorum sonus, licet id non sineret ritus Missae.

239. Intonito *Te Deum*, Episcopi assistentes sibi mitram capiti reponent et descendent ante altare, Consecratus surget

de faldistorio, de altari descendet, convertetur ad ipsum, et reverentia facta cum praedictis Assistentibus ad Crucem altaris et ad Consecrantem, Assistentes, exeuntes de presbyterio, medium inter se deducent Consecratum, qui, egressus de presbyterio, dextera aperta benedicet adstantes. Tres praedictos Episcopos praecedent duo saltem cappellani, et sequentur quatuor alteri cappellani.

240. Ad ℣. *Te ergo quaesumus*, genuflectent Episcopus, Ministri et reliqui. Si Consecratus et Episcopi assistentes rediverint ad altare ante versiculum praedictum, morabuntur ante altare, et ad cantum versiculi illius, mitra dimissa, genuflectent in infimo gradu super pulvinos ibi appositos.

241. Episcopi assistentes, ante altare reversi, sibi exuent mitram, et una cum Consecrato reverentiam conficient ad Crucem altaris et Consecrantem.

242. Consecratus ascendet ad altare, et sedebit faldistorio; Episcopi assistentes stabunt prope Consecrantem, ut in intonatione hymni *Te Deum*.

243. Completo cantu *Te Deum*, Consecrans intonabit antiphonam *Firmetur*, quam prosequentur cantores cum *Gloria Patri*.

244. Antiphona a cantoribus repetita, Episcopus consecrans cantabit ℣. *Domine, exaudi* etc., *Dominus vobiscum* et orationem *Deus, omnium* etc., quae recitabitur etiam ab Episcopi assistentibus.

245. Cantata praedicta oratione, Consecratus dimittet baculum, assurget, et super dextram suam convertetur ad altare, a clerico aliquo remoto faldistorio. Deinde osculabitur altare, et impertietur Benedictionem, cantans *Sit nomen Domini* etc., ac priusquam dicat *Pater*, accipiet baculum sinistra et benedicet adstantes trina Benedictione.

246. Benedictione a Consecrato impertita, Diaconus reponet mitram Episcopo consecranti, et Episcopi assistentes sibi rursus reponent mitram, conversi ad Consecratum.

247. Consecratus, nec mitram nec baculum dimittens, transibit in latus epistolae super suppedaneum, et conversus ad Consecrantem genua flectet, et cantabit *Ad multos annos,* tono in Pontificali notato. Id repetet secunda vice in medio altari super ipsum suppedaneum, et conversus ad Consecrantem, vocem tamen efferens hemitonio, postremo repetet verba eadem tertia vice, altero etiam hemitonio efferens vocem, genuflexus ante Consecrantem. Assurget, ac dimisso pastorali,

amplexum accipiet a Consecrante, deinde a duobus Episcopis assistentibus.

248. Post amplexum, Consecratus de altari descendet, medius inter Episcopos assistentes, et cum ipsis salutabit Crucem altaris et Consecrantem. Procedent iunctim ad altare seu cappellam minorem, ubi, dimisso baculo et mitra, facta etiam reverentia ad Crucem altaris huius, ascendent in suppedaneum.

249. Si Consecrans fuerit Archiepiscopus, postquam responderit salutationi Consecrati et Episcoporum assistentium, convertetur ad altare, et Diaconus exuet ei mitram, deinde s. Pallium, quod super altare deponet. Si usu Pallii non gaudebit, Diaconus exuet ei mitram tantum.

250. Consecrans incipiet ultimum evangelium s. Ioannis et signabit altare, postea Diaconus reponet ei mitram. Recepto pastorali, recitans evangelium praedictum, redibit in thronum, medius inter sacros Ministros, praeeunte Presbytero assistente, et sequentibus Diaconis assistentibus et cappellanis a mitra, baculo etc. Absoluto autem evangelio, sacra paramenta dimittet.

251. Consecrans recitabit integrum evangelium idem in suo altari, tum descendet inde cum Episcopis assistentibus, salutabit Crucem eiusdem altaris, et sedens scabello, a Caeremoniario et cappellanis suis exuetur sacris paramentis, annulo, nempe, chirothecis, mitra, manipulo, planeta et reliquis: postmodum induetur mantelleto et mozzeta.

252. Episcopi assistentes etiam exuent paramenta, et resument mantelletum et mozzetam.

253. Canonici paramenta dimittent, et recipient habitum choralem. Praesto erunt clerici cum canistris allaturi indumenta praedicta, et recepturi paramenta.

254. Episcopus, exutus paramentis, rursus induet cappam, deinde a Subdiacono dementur ei caligae et sandalia, ut in Missis pontificalibus.

255. Id ipsum fiet Consecrato a cubiculario suo.

256. Tum Consecrans cum Consecratus recitabunt preces ad gratiarum actionem.

257. Interim referentur quatuor pulvini super gradum infimum in usum Episcoporum, qui, peracta gratiarum actione, orabunt apud altare maius, postea ad SS. Sacramenti, eodemque ordine, quo accesserunt, de ecclesia discedent.

Articulus III.

De plurium Episcoporum consecratione.

§ 1. *Animadversiones.*

1. Fieri quandoque potest, ut eodem die et ab eodem Episcopo consecrante peragenda sit consecratio Episcoporum plurium electorum (1).

2. Super methodum, sequendam in circumstantia ista, quasdam regulas generales tradere censemus opportunum, quin repetamus eadem, quae duobus praecedentibus capitibus fuse tradita sunt.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

3. Ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, quod sufficiens sit pro cunctis Episcopis.

4. Relate ad ornatum et ad praeparationes in altari maiore, nihil variandum occurrit. Dabitur opera tantum, ut augeatur ante altare ipsum pulvinorum numerus, qui numero Episcoporum respondeat.

5. Praeparabitur altare unum, quod augebitur in longitudinem, prout opus fuerit. Quamquam plures sint Episcopi consecrandi, altare instruetur Cruce et quatuor tantum candelabris cum cereis. Super mensam tamen praeparabitur pro singulis Episcopis legile cum Missali et paramenta iam pro Episcopo notata; quo autem ordine disponenda sint, docebitur inferius.

6. Ante idem altare ponentur tot scabella quot erunt Episcopi, comprehensis duobus Assistentibus, quorum numerus numquam augetur, licet plures sint Electi consecrandi (2).

7. Praeparabitur etiam pro singulis Electis Canon pontificalis, ex quo quisque leget praeparationem ad Missam et gratiarum actionem post Missam.

8. Quod attinet ad apparatus abacorum, nil prorsus immutatis quae superioribus capitibus tradita sunt, dabitur opera,

---

(1) Decrevit S. C. Caeremonialis, non debere una simul consecrari plures quam duos Episcopos (die 23 Maii 1902).

(2) Vide notam ad n. 5 articuli I praecedentis.

ut hostia adhibenda in Missa sit formae maioris, quam consuetae, eo quod illius dimidium dividendum sit in tot particulas, quot erunt Episcopi consecrandi; itemque maioris formae erit Calix, et praeparabitur una pluresve ampullae vini, quod satis esse possit ad communionem Episcoporum eorundem.

9. Aderunt etiam faldistoria plura cum vestibus albis, pro numero Episcoporum, et adhibebuntur in eorum inthronizatione in exitu functionis. Quocirca curabitur, ut in longitudinem augeantur gradus altaris maioris, et eius quoque mensa, ut commode possint Episcopi consecrati manere apud ipsum, tum in concelebratione, tum etiam in inthronizatione praedicta.

10. In abaco Electi sive Electorum praeparabitur, praeter ea quae ibidem notata sunt, urceus, pelvis et mantile pro singulis Episcopis, ac si numerus respondens haberi non posset, urceus unus adhiberi poterit pro duobus ac tribus etiam Episcopis eoque casu manutergium seu mantile erit ingens, vel etiam singula mantilia in singulos Episcopos; insuper aderunt chirothecae albi coloris, mitra, caligae, sandalia et annulus pro unoquoque illorum, atque expediet, ut haec sint signata, ut quisque possit uti illis, quae sunt ei propria seu magis idonea. Praeparabuntur etiam pro singulis Episcopis Missale seu liber evangeliorum ipsis imponendus, binae vittae, purificatoria singula ad abstergendum caput, et singuli Calices cum purificatoriis pro purificatione eorundem.

11. Relate ad oblationes, in promptu erunt pro singulis Electis intorticia, panes et doliola, vel etiam quae adhibuerit unus, poterunt iis uti et alteri, ut loco suo docebitur.

12. Prope abacum eundem praeparabuntur pulvini sufficienti numero propter prostrationem, et baculus pastoralis pro unoquoque Episcopo consecrando.

13. In sacristia autem numerus sedium (si illuc Episcopi congregabuntur) respondeat ipsorum numero, itemque superpellicea pro cappellanis.

§ 3. *De functione.*

14. Si Episcopus, Assistentes et Electi in accessu ad ecclesiam exspectabunt Episcopum consecrantem in ipsius ecclesiae limine (prout in antecessum statutum erit), Assistentes

stabunt a sinistra portae. Assistens primus stabit prope portam, secundus a sinistris primi; a sinistris secundi Assistentis primus Episcopus Electus; a sinistris huius secundus, atque ita porro.

15. Si Electi et Assistentes in accessu ad ecclesiam ibunt cum Consecrante, servabitur methodus sequens: Si duo fuerint Electi, Consecrans ibit medius inter omnes, a dextris eius primus Assistens, a sinistris Assistens secundus; primus Electus a dextris primi Assistentis, secundus a sinistris Assistentis secundi. Si Electi tres fuerint numero, Consecrans incedet medius inter Assistentes, quorum primus a sinistris eius, a dextris autem secundus: Electus primus a sinistris primi Assistentis, Electus secundus a dextris Assistentis secundi, tertius Electus a sinistris primi Electi. Si plures fuerint Electi, methodus eadem servabitur (1).

16. In adoratione SS. Sacramenti et in brevi oratione apud altare maius eundem ordinem servabunt, ut incedentes per ecclesiam.

17. Quoad praeparationem ad Missam, sive functio celebretur cum cantu, sive fiat sine cantu, servabitur quidquid traditum est articulis superioribus. Nisi ad manus erit sufficiens numerus Canonum pontificalium, unus illorum poterit adhiberi a duobus Episcopis. Si duo fuerint Electi, secundus sedebit ad sinistram primi: si tres, secundus ad dexteram et tertius ad sinistram primi: si quatuor, secundus ad sinistram primi, tertius ad dexteram primi, quartus ad sinistram secundi: qui ordo, etiam si fuerint plures, servabitur toto functionis processu.

18. Caligae et sandalia induentur unicuique Electo a respectivis cubiculariis quando eis innuetur a Caeremoniario, quum actio ista dependeat etiam a modo quo tractabitur functio, nempe cum cantu aut sine ipso.

19. Electi lavabunt manus; et relate ad urceum et pelvim observabitur quod superius dictum est de Canone. Deinde respectivi cappellani Electos induent sacris paramentis.

20. Postquam Consecrans ascenderit ad altare, et Electi cum Assistentibus ituri erunt ante altare maius, non immutabunt locum, id enim posset ordinem turbare; sed quo loco erunt, tam Assistentes quam Electi, convertentur ad Crucem

(1) Intellige: Si numero pares, cum primo Assistente a dextris; si dispares, cum primo a sinistris.

altaris sui, conficient reverentiam, deinde eodem ordine, quo stabunt, procedent ante altare maius.

21. Electi in examine sedebunt ad unam eandemque lineam e regione Consecrantis, Assistentes autem facie aliquantulum ad invicem conversa, ut notatum est articulis praecedentibus.

22. Si Electi praestituri erunt iuramentum, genuflectent iunctim ordine eodem super infimum gradum ante Episcopum consecrantem, ante quem positum erit scabellum cum libro continente formulam iuramenti. Dignior Electorum formulam leget elata et clara voce; qua lecta, unus ex cappellanis amovebit scabellum cum libro, et Consecrans super genua sustinebit Missale apertum. Electus primus manus extensas imponet super Missale, ac dicet *Sic me Deus adiuvet* etc. Assurget, salutabit Episcopum, et sedebit scabello suo. Electus secundus flectet genua ante Consecrantem, ac dicet: *Et ego N., Electus Ecclesiae N., iuro in omnibus et per omnia, ut supra, in forma iuramenti iam lecta, facere et observare pro ecclesia N. mihi commissa.* Tum imponet manus super Missale, ac dicet: *Sic me Deus adiuvet* etc. Assurget, salutabit Consecrantem, et sedebit scabello suo. Haec eadem deinceps exsequentur singuli, qui supererunt. Si inter Electos adesset quidam destinatus ecclesiae *titulari*, recitabit formulam iuramenti propriam, in qua nempe omittuntur quae respiciunt Episcopos residentiales.

23. Sedentibus post iuramentum Electis, Consecrans leget examen *Antiqua sanctorum Patrum* etc., singulari numero. Ad responsa, unusquisque Electus, unus post alium, assurget, nudabit caput et respondebit ut in Pontificali: Consecrans tantum plurali numero dicet: *Haec omnia et cetera bona tribuat vobis Dominus* etc., et reliquum *Haec vobis fides augeatur a Domino* etc.

24. Electi, unus post alium, initio facto a seniore, osculabuntur manum Consecrantis, recedent versus latus evangelii, ut stent a sinistris Consecrantis, et in ordinem disponentur, ut infra.

25. Consecrans descendet de altari, et conversus ad ipsum, incipiet confessionem. Electi respondebunt, stantes omnes a sinistris eius, hoc ordine: Electus primus stabit a sinistris Consecrantis, secundus Electus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, quartus a sinistris tertii, et sic de reliquis, si aderunt.

26. Quum Consecrans ascendet ad altare. Electi se disponent eodem ordine, quo erant principio, dum processerunt ante altare maius, et reverentia facta ad altare, redibunt ad sacellum suum, sedebunt scabellis, et exuti pluviali, a cappellanis suis induentur aliis paramentis ibidem indicatis.

27. Postquam Electi induti fuerint paramentis missalibus, quum ascendere debeant ad altare suum, servabunt methodum sequentem, ad confusionem vitandam. Consurgent itaque cum Assistentibus, et convertentur ad altare suum; Assistens primus, qui aderit a latere evangelii, transibit super suppedaneum et veniet in latus epistolae; prope Assistentem primum ibit Electus, qui sedebat a sinistris eius, et consistet in latere epistolae ad Missale praeparatum; prope Electum praedictum ibit alter, qui sedebat a sinistris eius, et accedet ad altare versus latus epistolae, et consistet a sinistris Electi, qui stabit prope Assistentem primum, eodemque modo reliqui, ac postremo ibit secundus Assistens, qui consistet in latere evangelii. Quando autem redire ante altare ipsum debebunt, se movebit primus Assistens, post eum Electus, qui proximus erit ei, deinceps reliqui, et ultimo secundus Assistens.

28. Ad admonitionem *Episcopum oportet* etc. Assistentes et Electi se disponent ut in examine.

29. Invitatio ad orationem recitabitur plurali numero, videlicet *Oremus, fratres carissimi, ut his Electis utilitati Ecclesiae providens* etc.

30. Ad Litanias procumbent Electi a sinistris Consecrantis, ordine isto: Electus primus a sinistris Consecrantis, secundus Electus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, et ita porro, si qui supererunt.

31. Formula benedictionis in Litaniis dicetur plurali numero *Ut hos praesentes Electos.*

32. Impositio evangelii super scapulas, et impositio manuum super caput cuiusque Electi fiet successive singulis. Itaque primus ascendet ad altare, genuflectet ante Consecrantem, accipiet utramque impositionem, descendet ante altare ibique in genua procumbet. Deinde secundus, tum tertius, et ita porro.

33. Praefatio cantabitur plurali numero, et durante cantu illius, Electi aderunt genuflexi ante altare, eodem ordine, quo erant tempore examinis.

34. In unctione capitis cuiusque Electi fiet ut in impositione manuum.

35. Post secundam praefationis partem, quae cantabitur etiam numero plurali, fiet unctio manuum primi Electi, tum secundi, et deinceps reliquorum.

36. Expleto cantu psalmi *Ecce quam bonum*, et repetita in cantu antiphona *Unguentum* etc., ascendet ad altare primus Electus, et genibus flexis accipiet baculum, annulum et evangelium, atque admittetur ad amplexum. Descendet de altari, et consistet loco suo, stans. Tum ascendet Electus secundus, qui et ipse, ut primus, accipiet baculum, annulum. evangelium atque amplexum, et sic deinceps reliqui.

37. Peracta omnium consecratione, Electi redibunt ad altare suum, cappellani abstergent eorum caput. lavabunt manus, et exsequentur quidquid praescriptum superioribus articulis fuit.

38. Ad praesentandas oblationes, methodus sequens servabitur: Si obiecta oblationum erunt propria singulis Episcopis, curabitur, ut disponantur eorum delatores, ita ut possint commode se adiungere proprio Episcopo: sin autem praedicta obiecta fuerint unica et in usum omnium, delatores disponentur quo modo innutum est articulis superioribus. Itaque Consecrati, lecto offertorio, redibunt ante scabella sua, methodo superius tradita. Sedente Consecrante faldistorio in medio altari, duo Episcopi assistentes mitra caput operient, et medium inter se primum Consecratum deducent ante Consecrantem. Primum Consecratum sequentur cappellani quinque, deferentes intorticia, panes et doliola. Tum secundus Consecratus, quem item sequentur cappellani sui deferentes obiecta modo nominata propter oblationem. Pari modo tertius Consecratus cum cappellanis suis, ut supra, et sic reliqui, si aderunt.

39. Quod si obiecta primi Episcopi consecrati adhibenda essent etiam a ceteris Episcopis, secundus, tertius ceterique Episcopi consecrati sequentur primum, ut supra, non vero habebunt apud se cappellanos praedictos.

40. Quum ante Consecrantem venerit primus Episcopus cum Assistentibus, consistent isti in plano ante gradus altaris, et Consecratus, conscensis gradibus, genua flectet ante Consecrantem. Cappellani cum oblationibus incedent a dextris Consecrati, eique tradito obiecto praesentando, dextere transibunt ad sinistram eius, ut obiectum ipsum recipiant e manibus Consecrantis, relaturi illud ad abacum. Si tamen res, ab uno adhibitae, ab aliis etiam adhibebuntur, non referentur

ad abacum, sed cappellani, receptis obiectis e manibus Consecrantis, redibunt in latus epistolae prope medium altaris, ut praesto sint ad ea tradenda successive reliquis Episcopis.

41. Episcopus primus consecratus, praesentatis oblationibus, assurget, ac recedet in latus epistolae, et in eius locum succedet secundus Episcopus consecratus, qui suam oblationem peraget, ut primus, idemque facient reliqui.

42. Episcopi consecrati aderunt apud altare post offertorium, inverso ordine quo innutum est in Litaniis, videlicet, Episcopus primus adstabit propius dexteram Consecrantis, secundus Episcopus a dextris primi Consecrati, tertius Episcopus a dextris secundi, atque ita reliqui, si aderunt.

43. Advertetur ut infundatur in Calicem quantitas vini sufficiens, quae satis esse possit tam Consecrantis quam Consecratorum communioni.

44. Advertent etiam Episcopi, ut verba consecrationis proferant iunctim cum Consecrante.

45. Pax a Consecrante donabitur unicuique Episcopo consecrato, et quisque Episcopus consecratus donabit eam singulis Assistentium.

46. Consecrans meminerit dividere integrum dimidium Hostiae in tot aequales particulas, quot erunt Episcopi consecrati.

47. Unusquisque Episcopus communicabitur a Consecrante prius Hostia, dein Calice; advertent autem in sumendo Calice, ut supersit quod sumant reliqui; Episcopus ultimus sumet totum. Postquam communionem acceperint, quisque Episcopus se purificabit ex Calice, qui praeparatus erit pro singulis ipsorum.

48. Post communionem, quando Episcopi transibunt in alterum latus altaris, primus ipsorum aderit prope medium, secundus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, atque ita reliqui, si aderunt.

49. Benedictione Missae a Consecrante donata, reponetur faldistorium in medio altaris, ut sedeat Consecrans.

50. Cappellani cuiusque Episcopi accipient chirothecas et mitras cum pileolis eorum, ab eisdem imponetur pileolus capiti Consecrati cuiusque.

51. Assistentes deducent ante Consecrantem primum Episcopum consecratum, cui ipse imponet mitram et chirothecas cum annulo. Deinde idem Episcopus primus assurget, descendet de gradibus, et consistet ante altare. Duo Assistentes ducent

ante Consecrantem secundum Episcopum, cui pariter imponet mitram et chirothecas ut primo. Hoc ipsum fiet ceteris.

52. Interim a respectivis cappellanis in promptu habebitur faldistorium et baculus pastoralis, adhibendus a singulis Episcopis.

53. Postquam mitra, chirothecae et annulus impositus erit Episcopis omnibus, Consecrans assurget ac recedet in latus evangelii.

54. Cappellani Episcoporum consecratorum ponent faldistoria in suppedaneo, et faldistorium adhibitum a Consecrante erit in loco digniori.

55. Episcopi consecrati stabunt unus post alium ante altare, iuxta ordinem consecrationis.

56. Collocatis, ut supra, faldistoriis, accedet ad altare Episcopus primus: Consecrans accepta eius dextra ac primus Assistens sinistra, ducent eum sessum ad faldistorium, quo ordine docebitur infra. Inthronizato Episcopo primo Consecrans tradet baculum pastoralem in sinistram. Postea sessum ducet secundum, ut supra, eique tradet baculum, itemque tertium et reliquos, si aderunt.

57. Quod ad ordinem sedendi, Episcopi regulam sequentem observabunt. Si duo fuerint Episcopi, primus sedebit versus latus evangelii, secundus a sinistris primi versus latus epistolae. Si tres fuerint Episcopi, primus sedebit in medio, secundus a dextris primi, tertius a sinistris primi. Si fuerint quatuor, primus habebit a sinistris suis secundum, a dextris tertium; quartus autem adstabit secundo a sinistris, et idem servabitur ordo, si plures numero fuerint.

58. Intonito a Consecrante *Te Deum*, duo Assistentes procedent ante altare, primus videlicet in latus evangelii, secundus Assistens versus latus epistolae. Episcopi consecrati consurgent iunctim, et quin mutent locum, descendent de altari seque adiungent Assistentibus. Servantes locum eundem, convertentur ad altare, reverentiam conficient ad Crucem et ad Consecrantem, dein convertentur versus populum, eoque modo procedentes ad lineam, incedent per ecclesiam et benedicent adstantes.

59. In reditu ad altare, subsistent ante ipsum, et exspectabunt dum cantetur ℣. *Te ergo quaesumus,* ut genuflectant, si nondum cantatus fuerit. Sin autem versiculus iste cantatus iam fuerit, post reverentiam ad Crucem et Consecrantem, unus

post alium sessum redibunt ad faldistorium, ut supra traditum est, et Assistentes recedent apud Consecrantem.

60. Cantata plurali numero a Consecrante oratione *Deus, omnium fidelium pastor* etc.. consurgent Episcopi de respectivo quisque faldistorio, in quo sederant, et unus post alium descendent in planum a latere altaris in partem epistolae. Episcopus primus stabit propius altari, secundus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, et ita porro.

61. Cappellani amovebunt faldistoria de suppedaneo, et reponent illa seorsim.

62. Amotis a suppedaneo faldistoriis, ascendet ad altare ipsum primus Episcopus consecratus, qui Benedictionem impertietur, deinde acclamationes faciet Consecranti.

63. Quando Episcopus primus Benedictionem donabit, ceteri Episcopi mitra nudabuntur a cappellanis suis, et ad Benedictionem perstabunt.

64. Postquam primus Episcopus acceperit amplexum a Consecrante et ab Assistentibus, descendet de altari, et consistet in latere evangelii.

65. Tunc ad altare ascendet Episcopus secundus, qui donabit Benedictionem, deinde acclamationes faciet, ut primus.

66. Episcopus primus ad Benedictionem, quam donabit secundus, nudabitur mitra a cappellano suo; hoc ipsum exsequentur reliqui.

67. Episcopus secundus, postquam amplexum, ut supra, acceperit, descendet in latus evangelii, et consistet a dextris primi Episcopi.

68. Ascendet ad altare tertius Episcopus, qui Benedictionem impertietur, acclamationes faciet, et post amplexum consistet a dextris secundi. Id ipsum fiet respective a ceteris.

69. Postquam Episcopi omnes donaverint Benedictionem, acclamationes fecerint, et admissi fuerint ad amplexum, una cum Assistentibus redibunt ante altare, ordine saepius innuto, conficient reverentiam ad Crucem et Consecrantem, et revertentur ad altare suum. Ibi dimittent baculum et mitram, ac methodo iam demonstrata legent ultimum evangelium: deinde, reversi ante scabella respectiva, mitra in capite et baculo sinistra resumpto, salutabunt Consecrantem, qui accedet ad thronum vel ad faldistorium, dimissurus vestes sacras.

70. Adiuvantibus cappellanis suis, dimittent sacra paramenta, ac resumpto mantelleto et mozzeta, exuentur sandaliis

et caligis a cubiculariis suis, atque ut in principio legent e e Canone pontificali preces gratiarum actionis.

71. Postremo, quo ordine accesserunt ad ecclesiam, discedent ex ipsa, et Consecrati in limine ecclesiae ipsius approximabunt ad Consecrantem, cui gratias agent pro consecratione quam ipsis impertitus erit.

Articulus IV.

De s. Pallii traditione Electo Archiepiscopo.

§ 1. *Animadversiones.*

1. Archiepiscopus Electus, qui Romae non aderit, debet intra statutum tempus s. Pallium petere per Procuratorem suum. Quum autem receperit s. Pallium cum relativo Diplomate pontificio, invitabit Episcopum aliquem, ut nomine Summi Pontificis imponat sibi Pallium, et recipiat iuramentum fidelitatis (1). Aequum esset, ut actus impositionis fieret in ipsa ecclesia metropolitana, vel saltem in aliqua eiusdem dioecesis seu provinciae. Functio ista persolvenda est tempore matutino, quoniam hunc actum praecedere debet Missa, quae iuxta regulam celebranda esset ab Episcopo commissario.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

2. Ante altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis pro Electo et Commissario. Ardebunt in altari sex cerei, saltem quando ibi orabunt ambo Episcopi.

3. Altare maius ornabitur sex candelabris cum cereis et Cruce simili candelabris, quae erunt plus minusve nobilia, iuxta ritum Officii. Gradus cooperientur tapeto, et apponetur pallium respondens colori Officii. Si Episcopus commissarius celebrabit Missam, praeparabuntur in media mensa altaris paramenta missalia eius coloris, quem requirit Officium diei, nempe: planeta, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, ami-

(1) Nunc in more positum est, ut, post s. Pallii postulationem apud Summum Pontificem eiusque concessionem, item Romae, per manus Cardinalis Diaconorum prioris, ipsum Pallium recipiant tum Archiepiscopi praesentes, tum Procuratores absentium, iidem qui postulaverint.

ctus, et versus latus evangelii ponetur manipulus. In latere epistolae aderit Missale cum legili seu cussino.

4. Ante altare disponetur genuflexorium cum strato et pulvinis pro Electo et Commissario. In abaco a latere epistolae disponentur quae opus sunt ad Missam, nempe: Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et corporale intra bursam; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; intorticia pro elevatione; urceus cum pelvi et manutergium in lance; instrumentum pacis; Canon pontificalis, et scotula cum candela. Insuper praeparabitur stola cum pluviali albi coloris, mitra auriphrygiata et Pontificale (pars I) pro Commissario. Nisi hic celebrabit Missam, praeparabitur etiam amictus cum stola et pluviali albi coloris, et scotula cum candela. Hoc casu, quum Missa celebretur ab alio, praeparabuntur in sacristia paramenta missalia, et super altare disponetur Calix pro Celebrante.

5. In latere epistolae ante gradus altaris statuetur faldistorium instructum veste albi coloris pro Commissario, et prope abacum scabellum unum cum pulvino, Missali et Pontificali utendo in iuramento Electi.

6. In latere evangelii praeparabitur abacus alter, in quo disponentur paramenta coloris albi ab Electo adhibenda, nempe: caligae cum sandaliis, amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola, tunicella, dalmatica, planeta et manipulus albi coloris, mitra pretiosa et s. Pallium positum in pelvi inaurata contecta albo velo, ac prope eandem pelvim aderit lanx altera cum tribus spinulis.

7. Si Electus aderit in sua metropolitana seu dioecesi seu provincia, ponetur thronus paratus albo colore, et praeparabitur etiam Crux archiepiscopalis et baculus pastoralis. Si functio persolvetur extra locum iurisdictionis eius, ponetur faldistorium convestitum alba veste prope parietem presbyterii in latere evangelii.

8. Canonici duo et cappellani duo superpelliceo induti assistent Commissario, quoad librum et scotulam.

9. Electo quoque assistent Canonici duo et clerici induti superpelliceo, qui paramenta sacra ipsi ministrabunt.

10. In sacristia, superpellicea pro inservientibus, vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et paramenta pro Celebrante, nisi Missa a Commissario celebrabitur.

§ 3. *De functione.*

11. Hora praestituta, si Electus aderit in sua metropolitana, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici procedent ad associandum eum, ut cap. IV, lib. V.

12. Nisi Missam celebrabit Commissarius, dum Capitulum proficiscetur ad associandos Episcopos, parabitur in sacristia Celebrans, qui iunctis manibus procedet ad altare, ibique exspectabit dum Episcopi perveniant.

13. Commissarius aderit in diaeta Metropolitani, cumque ipso accedet ad ecclesiam. Electus, si erit in dioecesi seu provincia sua, induet rochetum cum mozzeta, Commissarius autem, quum sit extra iurisdictionem suam, utetur etiam mantelleto.

14. In accessu ad ecclesiam, Electus incedet a dextris Commissarii, in casu expresso, secus si Commissarius aderit in dioecesi sua, incedet a dextris Electi.

15. In limine ecclesiae Electus aspersorium accipiet a digniore Capituli, porriget illud Commissario, deinde signabit seipsum, tum asperget adstantes. Si tamen Commissarius deget in dioecesi sua, quod praescriptum est pro Electo exsequetur ipse.

16. In accessu Episcoporum ad ecclesiam sonabunt festivo more campanae, et organa quoque, si hoc patietur ritus Officii, quod celebrabitur.

17. Adorabunt SS. Sacramentum, genuflectentes in genuflexorio, ordine supra notato; deinde procedent ad altare maius, et reverentia ad Crucem facta, genuflectent in genuflexorio ibi apposito.

18. Si Commissarius celebrabit Missam, statim ac genuflexerit in genuflexorio, se sistent ei duo cappellani cum Canone et scotula, ipse autem leget psalmos, preces et orationes ad praeparationem. Electus manebit genibus flexis loco suo.

19. Absolutis precibus supradictis, assurget Commissarius, salutabit Electum, procedet ante altare, ibique induetur vestibus sacris, et celebrabit Missam. Librum evangelii osculabitur Celebrans. Unus ex cappellanis post *Agnus Dei,* accipiet ex abaco instrumentum pacis, dabit illud osculandum Celebranti, deinde osculandum afferet Electo. Celebrans donans Benedictionem in exitu Missae nullam inclinationem aut reverentiam faciet versus Electum.

20. Si Missa a Commissario non celebrabitur, Celebrans (qui oportet ut sit Dignitas, vel saltem unus e Canonicis senioribus) aderit apud altare, quum illuc advenient Episcopi, et facta ad eos reverentia, initium faciet Missae, quam prosequetur ritu praescripto tit. I, cap. III, art. II, § 5, lib. I. Librum evangelii osculabitur dignior Episcoporum, et pax praebebitur per instrumentum successive utrique.

21. Post consummationem, amoto Calice de altari, quicumque sit Celebrans, unus ex Canonicis Subdiaconis, iam indutus superpelliceo, discedet de stallo suo, perget ad abacum in quo positum erit s. Pallium, accipiet utraque manu lancem cum Pallio et velo, deferet illam elatam ad altitudinem vultus sui, et ponet super mediam mensam altaris, coopertam, ut erit, velo eodem: clericus accipiet tres spinulas in lance, easque afferet ad altare cum Canonico Subdiacono, et ponet prope Pallium.

22. Interim in promptu stabunt duo Canonici, quorum officium assistere Electo, aliique duo, qui assistent Commissario, et clerici functuri officia sua. Canonici praedicti erunt induti superpelliceo supra rochetum, si usu eius gaudeant. Ad pedem Crucis relinquetur Canon apertus pro Benedictione.

23. Sacro peracto, assurget Electus, et comitantibus antedictis Canonicis, accedet ad thronum vel ad faldistorium suum, ut superius monuimus, ubi cum omni dexteritate detrahentur ei a cubiculario suo calcei usuales et inducentur caligae cum sandaliis, postea, dimissa mozzeta, parabitur a Canonicis amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta, imponetur brachio eius sinistro manipulus, et cooperietur caput eius mitra pretiosa.

24. Commissarius, si celebraverit Missam, accedet ad faldistorium in latus epistolae, ubi, assistentibus ei duobus aliis Canonicis, dimittet manipulum et planetam, stolamque etiam, nisi fuerit albi coloris, et induet stolam cum pluviali albi coloris, eique imponetur mitra auriphrygiata. Quod si Missam non celebraverit, accedet ad faldistorium, ut supra, ac dimissa mozzeta et mantelleto, induetur amictu, stola et pluviali albi coloris, et cooperietur mitra auriphrygiata. Commissarius ibi sedens exspectabit dum paretur Electus omnibus vestibus sacris, superius descriptis.

25. Interim in promptu erit clericus translaturus faldistorium in suppedaneum altaris, praeterea duo cum libro et

scotula pro Commissario, et alter cum scabello, Pontificali et pulvino, positurus haec ante Commissarium ipsum.

26. Electus, postquam imposita ei fuerit mitra, si fuerit in iurisdictione sua, baculum pastoralem sinistra accipiet ac descendet de throno vel discedet de faldistorio. Discedet eodem tempore de faldistorio Commissarius, et facta ad invicem reverentia inter Electum et Commissarium, hic procedet ante altare, salutabit Crucem, ascendet in suppedaneum, ac sedebit in faldistorio ibi posito in latere epistolae, humeris ad altare conversis.

27. Statim ac sederit Commissarius, clericus ponet ante ipsum in gradu superiori altaris scabellum cum Pontificali aperto, et ante scabellum apponet pulvinum, in quo genuflexurus erit Electus.

28. Commissario, ut supra, sedente, procedet Electus ante altare, dimittet baculum, si uti licebit, nudabitur mitra, et reverentia facta ad Crucem altaris et ad Commissarium, genua submittet ante illum, et formulam iuramenti fidelitatis leget ex Pontificali ad titulum *De Pallio*. Circa finem lectionis eius, clericus unus in promptu habebit Missale apertum. Electus in legenda formula praedicta poterit uti scotula.

29. Postquam Electus legerit formulam, clericus amovebit scabellum cum Pontificali, Commissarius autem acceptum Missale apertum sustinebit utraque manu, in gremio suo, et praesentabit ipsum Electo, qui libro impositis ambabus manibus, dicet *Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia,* Commissarius respondebit *Deo gratias*, et restituet Missale clerico, a quo acceperit.

30. Postea Commissarius assurget, et appropinquans ad altare amovebit velum a Pallio, accipiet Pallium ipsum utraque manu, advertens ut manu dextera accipiat partem duplicem illius, et recitans formulam *Ad honorem omnipotentis Dei* etc., imponet illud super scapulas Electi. Canonici duo supradicti, assistentes Commissario, advertent, in actu isto, ut fimbrias pluvialis eius attollant. Commissarius ipse curabit, ut pars duplex Pallii, quam dextera tenebit, respondeat super humerum sinistrum Electi, ac priusquam illi imponat Pallium idem, porriget ei osculandam Crucem, quae aderit in parte posteriore Pallii. Commissarius item accipiet tres spinulas, easque infiget Pallio, videlicet, pectori, scapulae sinistrae et a tergo.

31. Electus, imposito ipsi s. Pallio, assurget, et a clerico aliquo tolletur pulvinar, in quo genuflexerit. Commissarius autem, comitantibus duobus Canonicis supradictis, transibit in latus evangelii supra suppedaneum altaris, ubi exuetur ei mitra.

32. Unus ex cappellanis Electi, seu potius Archiepiscopi, accipiet Crucem archiepiscopalem, et genuflexus in medio infimo gradu, sustinebit eam ante ipsum.

33. Electus seu Archiepiscopus ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, tum conversus ad Crucem archiepiscopalem, Benedictionem solemnem populo impertietur.

34. Benedictione ab Archiepiscopo impertita, discedet cappellanus cum Cruce archiepiscopali, et reponetur mitra Archiepiscopo atque Commissario, qui de altari iunctim descendent et ante Crucem altaris reverentiam conficient, deinde sibi ad invicem salutatione facta, redibunt ad sacras vestes dimittendas quo loco eas induerunt, ac resument eundem habitum, quo induti accesserunt ad ecclesiam.

35. Postremo revertentur ad genuflexorium et brevi orabunt, quod facient etiam ante altare SS. Sacramenti, eodemque ordine quo accesserunt, discedent de ecclesia, et ante Archiepiscopum praeferetur Crux archiepiscopalis.

36. Si Pallii impositio fieret extra dioecesim seu provinciam Archiepiscopi, hic, accepto Pallio, Benedictionem non donabit, sed vestes sacras statim dimittet, ut supra, neque in discessu de ecclesia praeferetur ante ipsum Crux archiepiscopalis.

37. Si Commissarius fuerit Cardinalis, aut si Commissarius Praelatus esset, Archiepiscopus autem Cardinalis, observabitur, servata proportione, quod in talibus adiunctis tradetur de consecratione Episcopi, in appendice lib. VIII.

38. Conferatur Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XVI, et Pontificale romanum, parte I, tit. *De Pallio*, quibus diebus s. Pallium utendum sit.

CAPUT V.

De Sacramento Matrimonii coram Episcopo celebrando cum benedictione nuptiarum

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare parabitur candelabris sex cum cereis (vel saltem quatuor) (1) et Cruce simili, tobaleis, pallio albi coloris et tapeto super gradus strato. Si tamen Missam pro sponso et sponsa celebrare non liceret, iuxta exceptiones statutas a rubricis seu decretis S. Rituum Congregationis, apponetur pallium eius coloris, quem requirit Officium.

2. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet: pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus: formale pretiosum etiam in lance ponetur prope paramenta praedicta, quae contegentur velo albi coloris. In latere autem evangelii aderit mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo.

3. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

4. Si Missam Episcopus sit celebraturus pro benedictione nuptiarum, cum ceteris paramentis praeparabitur planeta et manipulus albi coloris, et si celebranda esset Missa respondens Officio, ut supra innuimus, aderit etiam stola, quae cum planeta et manipulo erit coloris respondentis Officio.

5. In latere epistolae praeparabitur legile vel cussinus cum Missali propter Missam.

6. Loco solito, ante latus epistolae, faldistorium cum veste albi coloris.

7. Ante altare genuflexorium cum strato et pulvinis, in usum Episcopi.

8. Abacus contegetur alba tobalea, et super ipsum praeparabitur Rituale vel Pontificale (pars IV, seu appendix), ornatum veste albi coloris, scotula cum candela, annulus sponsae tradendus, in lance argentea, vasculum Aquae benedictae

(1) Ita Pontificale romanum, parte IV, seu appendice.

cum aspersorio. Si Episcopus celebraturus erit Missam, praeparabitur Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et particulis duabus, palla et corporale intra bursam ; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; urceus cum pelvi et mantile in lance; intorticia pro elevatione; Canon pontificalis; mappa linea explicanda ante sponsos in communione. Opportunum etiam erit scribere in chartae plagula nomen et cocognomen sponsi et sponsae, in commodum Episcopi.

9. Etiam si Episcopus non erit celebraturus, sed alteri Misae interesse vellet, opus erit instrumentum pacis (1).

10. Pro sponsis praeparabitur scamnum sine postergali, contectum panno viridi, ante quod genuflectent, et commoditati eorum licebit pulvinum supponere genibus tantum. Scamnum illud collocandum esset extra presbyterium (2). Si altare instructum erit balaustrio, sponsi locum sument ante ipsum, et poterit eis ad summum apponi pulvinar ad genua.

11. Illud notetur, quod si Episcopus, qui celebrabit functionem, non erit Ordinarius, necesse erit mandatum regulare Curiae episcopalis. Notabuntur autem nomina testium ut referantur in attestationem de matrimonio secuto, tradenda Parocho cui de iure.

§ 2. *De functione.*

12. Sponsi ac testes praesto erunt in ecclesia seu sacello, in quo celebrabitur functio, quadrantem horae ferme ante horam praestitutam.

13. Episcopus, si fuerit dioecesanus, utetur rocheto cum mozzeta, sin minus, induet rochetum cum mantelleto, et mozzeta quoque, secundum regulas, quae cap. II libri V, art. I, traditae sunt.

14. In limine ecclesiae seu sacelli aderit clericus sustinens vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

15. Episcopus excipietur a Superiore ecclesiae, qui ei praesentabit aspersorium, osculans manum ipsius dum porriget; Episcopus autem asperget seipsum et adstantes, si fuerit dioecesanus, sin minus, accipiet digito Aquam benedictam ex aspersorio, et signabit se.

(1) Cfr. Pontificale romanum.

(2) Usus praeparandi genuflexorium cum strato et pulvinis ad brachia et genua sponsorum nequaquam probatur, siquidem genuflexorium tali modo ornatum spectat solum ad Episcopum proprium, ad Cardinales, ad Legatum pontificium et Principes regnantes. A.

16. Aderit etiam quispiam alius de clero, excipiendi causa Episcopum, praesertim si ipse esset dioecesanus.

17. Adorabit SS. Sacramentum, si functio peragetur publice in ecclesia, deinde procedet ad altare, in quo celebrabitur functio.

18. Ante genuflexorium quum venerit, salutabit Crucem altaris, et genuflectet in genuflexorio.

19. Sponsi genuflectent loco ipsis praeparato.

20. Cappellani duo, superpelliceo induti, accipient Canonem et scotulam cum candela ardenti ex abaco, et Canonem delatum aperient ante Episcopum super pulvinum genuflexorii (1).

21. Episcopus recitabit psalmos praeparationis; alter ex cappellanis sustinebit scotulam, alter operam dabit volvendis foliis libri, servatis regulis traditis cap. V, art. II, libri V.

22. Praeparatione absoluta, a cappellanis praedictis afferetur ad altare, cum debitis reverentiis, Canon et scotula; haec ponetur prope Missale, ille aperietur et apertus collocabitur ad pedem Crucis.

23. Episcopus assurget, et reverentia facta ad Crucem, veniet ad faldistorium et sedebit. Cappellani Episcopo assistentes exuent ei mozzetam vel mantelletum.

24. Se sistent Episcopo ministri lotionis: ipse, extenso super eius genua mantili, gestans biretum in capite et sedens, lavabit manus. Si fuerit Episcopus dioecesanus, ad actum istum genuflectent adstantes omnes (exceptis Canonicis cathedralis et Praelatis, si aderunt) quod fiet etiam quotiescumque deinceps lavabit manus.

25. Clerici, huic rei designati, paramenta episcopalia ex altari accipient.

26. Episcopus, lotis manibus, sibi ipse exuet biretum et tradet cappellano suo, qui deponet illud super genuflexorium una cum mozzeta vel mantelleto.

27. Cappellani supradicti, assistentes Episcopo, induent eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola albi coloris et pluviali simili, cui apponetur formale pretiosum. Cappellanus primus imponet capiti Episcopi mitram auriphrygia-

---

(1) Si Episcopus erit Ordinarius, posset ad suam sedem accedere, ad praeparationem agendam et paramenta assumenda (Pontificale romanum, pars IV, seu appendix).

tam, cappellanus alter tradet ei in sinistram baculum pastoralem.

28. Dum parabitur Episcopus, clerici duo accipient Pontificale vel Rituale, alter autem ponet super altare pelviculam cum annulo benedicendo, et in promptu habebit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

29. Paratus Episcopus assurget, et accedet ad altare, quo priusquam ascendat reverentiam faciet ad Crucem.

30. Clericus unus faldistorium ponet in medio altaris supra suppedaneum.

31. Episcopus sedebit faldistorio et baculum dimittet: a sinistris eius consistet clericus, qui sustinebit Pontificale seu Rituale, cui inserta erit charta cum nominibus sponsorum, et alter cum scotula.

32. Sponsi accedent ad altare et genuflectent ante Episcopum, sponsa adstante sponso sinistrorsum. Testes appropinquabunt sponsis. Sponsi, si utentur chirothecis, propter actionem istam dimittent eas.

33. Episcopus vulgari sermone interrogabit sponsum, utens formula in Rituali statuta, idest: *N., vis accipere N. hic praesentem in tuam legitimam uxorem, iuxta ritum sanctae Matris Ecclesiae?* Sponsus autem, clara voce, ut audiri possit a testibus, respondebit: *Volo.* Deinde Episcopus interrogabit sponsam, dicens pariter sermone vulgari: *N., vis accipere N. hic praesentem in tuum legitimum maritum, iuxta ritum sanctae Matris Ecclesiae?* Sponsa, clara voce, ut supra, respondebit: *Volo.*

34. Episcopus eos iubebit dexteram iungere dexterae, dum ipse dicet: *Ego coniungo vos in matrimonium: in nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti. Amen*, tria Crucis signa super illos efficiens.

35. Cappellanus exuet mitram Episcopo, qui assurget, convertetur ad altare, et benedicet annulum, ut praescribitur in Rituali, idemque cappellanus elatam sustinebit eius fimbriam pluvialis. Post orationem pro benedictione annuli, cappellanus supradictus porriget aspersorium Episcopo, osculans manum eius, qui annulum asperget Aqua benedicta, et aspersorium restituet cappellano.

36. Post haec Episcopus sedebit faldistorio, et mitra coopertus a cappellano antedicto, recipiet ab ipso annulum, quem tradet sponso, ut illum inserat digito annulari sinistrae manus sponsae.

37. Dum sponsus digito sponsae inducet annulum, Episcopus benedictionem donabit dicens: *In nomine Pa ✠ tris, et Fi ✠ lii, et Spiritus ✠ Sancti.*

38. Cappellanus mitram exuet Episcopo, qui assurgens convertetur ad altare, et recitabit preces *Confirma hoc, Deus*, atque orationem *Respice, quaesumus, Domine* etc.

39. Post orationem sponsi consurgent, et descendent ad balaustrium, seu quo loco erant in principio; Episcopus descendet de altari, et remoto faldistorio, conversus ad altare ipsum, exuetur formali ac pluviali, et a cappellanis suis induetur planeta albi coloris, vel si celebranda erit altera Missa iuxta regulas deinceps tradendas, exuetur etiam stola albi coloris et induetur stola ac planeta coloris respondentis Officio.

40. Episcopus celebrabit Missam lectam, in qua consecrabit particulas duas pro communione sponsorum, et fiet benedictio nuptiarum, quae tamen omittitur, si mulier sit vidua (1).

41. Hinc, si benedictio praedicta facienda sit, dum Celebrans dicet *Pater noster*, sponsi redibunt ante altare, ibique genuflectent. Clericus cum Pontificali se sistet a tergo Episcopi.

42. Episcopus, recitato *Pater noster*, eique responso *Sed libera nos a malo*, non subiungens *Amen*, genuflectet ad Sacramentum, et conversus ad sponsos versus cornu epistolae, recitabit orationes *Praesta, quaesumus* etc., et *Deus, qui potestatem* etc.

43. Orationibus recitatis, convertetur Episcopus ad altare, et genuflexione facta ad Sacramentum, recipiet Patenam dextera, et prosequetur Missam ab oratione *Libera nos* etc.

44. Sponsi redibunt ad locum suum, et super scamnum vel super balaustrium, apud quod erunt genuflexi, expandetur mappa pro communione. Tempore debito, accipient pacem cum instrumento, quod a cappellano Missae assistente eis porrigetur, cui dicenti *Pax tecum* respondebunt *Et cum spiritu tuo* (2).

45. Episcopus sacram communionem administrabit sponsis, et prosequetur Sacrum usque ad *Ite, missa est* vel ad *Benedicamus Domino.*

46. Sponsi redibunt ante altare ac genuflectent; aderit clericus cum Pontificali a sinistris Episcopi, alter a dextris cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio.

---

(1) Sedvide Rituale typicum an. 1913.

(2) Pontificale romanum, pars IV, seu appendix.

47. In promptu etiam erit clericus unus, repositurus faldistorium super altare, si Episcopus admonitionem faciet et sedere ipsi placebit.

48. Episcopus, dicto *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*, recitabit super sponsos orationem *Deus Abraham* etc., non praemittens *Oremus*. Postea sedens faldistorio, vel etiam stans, brevi sermone admonebit eos, quemadmodum innuit rubrica Missalis, nempe: ut sibi invicem servent fidem: orationis tempore et praesertim ieiuniorum casti maneant, et vir uxorem, atque uxor virum diligat, et in timore Dei permaneant. Tum, sumpto aspersorio e manibus cappellani dextrorsum adstantis, asperget eos Aqua benedicta.

49. Sponsi redibunt ad locum suum; Episcopus, conversus ad altare, dicet orationem *Placeat tibi* etc., donabit Benedictionem, et complebit Missam.

50. Descendet de altari, dimittet vestes sacras, et resumpta mozzeta vel mantelleto, genuflectet in genuflexorio, operam dabit gratiarum actioni, et discedet de ecclesia seu de sacello.

Titulus II.

De Sacramentalibus.

CAPUT I.

De benedictione Abbatis

Articulus I.

De benedictione Abbatis privatim persolvenda.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. In Pontificali romano duplex praescribitur ritus pro benedictione Abbatis; unus nempe de Abbate benedicendo *auctoritate apostolica,* alter *auctoritate Ordinarii.*

2. Quia parvum inter utrumque exstat discrimen, describemus tantummodo ritum pro benedictione Abbatis a Sede apostolica constituti.

3. In ista autem benedictione omittemus totum id, quod ibi praescribitur de professione monastica Abbatis, siquidem in actuali disciplina Ecclesiae solet Abbas eligi monachus iam professus.

4. Conveniens est, ut cum Episcopus, qui benedictionem impertietur, tum Abbas qui accepturus illam erit, ieiunium pridie servent. Notandum est etiam, quod Abbas electus in benedictione sua debet sacram communionem de manu Celebrantis recipere.

5. Benedictio haec die dominico seu festivo persolvetur.

6. Describetur functio ista exsequenda sine cantu. Sequenti autem articulo eadem functio describetur solemniter exsequenda cum cantu, servata methodo, qua usi sumus capitulis superioribus de consecratione electi in Episcopum.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 7. Altare SS. Sacramenti erit destructum a principali, in quo peragetur functio. Apponetur genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV, lib. V, praeterea pulvini tres pro Electo ac duobus Abbatibus assistentibus, qui pulvini oportet ut sint e panno laneo, non serioeo.

8. Ardebunt in altari cerei sex super candelabris maioribus, saltem quando ibi orabit Episcopus.

Ad altare maius. — 9. Gradus altaris sternentur amplo tapete; altare ipsum instruetur tobaleis et pallio eius coloris, quem requirit Officium, et desuper ponentur candelabra septem cum cereis et Crux ante septimum candelabrum, si Episcopus erit Ordinarius, sin minus, locus non est candelabro septimo. Si ritus Officii patietur, poterunt candelabris interponi reliquiaria aut vasa cum floribus.

10. Super mensam altaris disponentur episcopalia paramenta coloris Officii currentis, videlicet: planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis cingulum, alba et amictus, quae paramenta cooperientur velo concolore ceteris paramentis.

11. Si Episcopus, qui functionem persolvet, erit Metropolitanus, non utetur s. Pallio, excepto casu, quo benedictio incideret in diem, quo permitteretur usus eiusdem.

12. In latere epistolae, praeparabitur pulvinus vel legile cum Missali et utraque mitra, pretiosa nempe in latere evangelii et auriphrygiata in latere epistolae. Sed quibus diebus adhibetur color violaceus in vestibus sacris abstinebitur usu mitrae pretiosae, exceptis Dominicis tertia Adventus et quarta Quadragesimae. Prope Missale aderit tabella cum oratione pro Electo, ut infra.

13. In latere evangelii, ponetur Missale clausum, signatum ad Missam currentem, quod osculabitur Episcopus, quum ascendet ad altare, et cum Missali aderit etiam manipulus Episcopi.

14. Super infimum gradum praeparabitur pulvinus, in quo genua flectet Episcopus.

15. In plano presbyterii, pulvini tres lanei pro Abbate electo et Abbatibus assistentibus.

16. In latere epistolae, ante gradus, collocabitur faldistorium pro Episcopo, instructum veste concolore ceteris paramentis.

17. In latere evangelii constituetur alterum altare, sufficienti intervallo ab altari principali et a latere ipsius, instructum suppedaneo cooperto tapeto, pallio coloris quem requirit Officium, lapide sacro cum tobaleis. et ornabitur Cruce ac quatuor candelabris cum cereis (1).

18. Super mensam altaris huius ponetur legile cum Missali aperto et signato, sed ita inclinato, ut super ipsum possint disponi paramenta pro Electo, Missali inseretur tabella cum oratione pro Electo. Paramenta autem albi coloris, pro Electo, quae ponentur super Missale, erunt: manipulus, planeta, dalmatica, tunicella et Crux pectoralis aurea, sine ornatu gemmarum, quae clausas continebit Reliquias Sanctorum, et appensa erit chordulae sericeae nigri coloris, sine ullo auri ornamento, Pontificale seu liber utendus in examine, pluviale, stola, cingulum, alba, amictus et superpelliceum. Paramenta haec erunt simplicia, neque ita ornata ut paramenta episcopalia.

19. Quod nisi Abbas gauderet usu Pontificalium, dalmatica, tunicella et Crux pectoralis non praeparabuntur.

20. Ad pedem Crucis altaris ponetur apertus Canon pontificalis utendus in praeparatione et in gratiarum actione.

21. In lateribus altaris huius disponentur paramenta pro Abbatibus assistentibus, videlicet: mitra linea coloris albi, pluviale cum stola coloris Officii et superpelliceum. Si Abbas benedicendus non gaudebit usu Pontificalium, praeparabuntur tantum pluvialia et superpellicea duo, adhibenda a Priore et Decano monasterii, qui Electum comitabuntur et praesentabunt ante Episcopum.

22. Ante altare istud ponentur scabella tria, aequalia scabellis, quae in throno adhibentur, pro Electo et Assistentibus.

23. In eodem presbyterio statuentur abaci duo maiores, contecti alba tobalea, in quibus disponentur quae opus sunt, ut infra. Abacus in latere epistolae erit in usum Episcopi, alter in latere evangelii serviet Electo, et erit minor, si usu Pontificalium Electus non gaudebit.

24. In abaco, qui serviet Episcopo, in latere epistolae, praeparabuntur candelabra duo cum cereis; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum hostia et particula una, palla, corporale intra bursam; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; cochleare ad infundendam aquam in Calicem, si

(1) Vide adnotationem ad n. 22, art. I, cap. IV, huiusce tit. ac libri. A.

opus fuerit; urceus et pelvis cum mantili in lance; caligae cum sandaliis in lance pro Episcopo; gremiale concolor paramentis; Canon pontificalis; scotula cum candela; Pontificale (pars I); intorticia pro elevatione. Prope abacum praeparabitur baculus pastoralis.

25. In altero abaco a latere evangelii, qui serviet Electo, ponetur Calix cum aliquanto vini et purificatorium, mappa linea propter communionem, intorticia duo, totidem panes, alter inauratus alter argentatus, doliola pari numero, alterum inauratum, alterum argentatum, super panes autem et doliola aderit stemma Episcopi et monasterii; si Abbas gaudebit usu Pontificalium, caligae cum sandaliis sericeis albi coloris, non vero lamatis; chirothecae albi coloris sine opere phrygio; annulus cum unica gemma; mitra auriphrygiata cum pileolo laneo coloris nigri; ac si benedictio peragetur post emissum Mandatum apostolicum, praeparabitur in eodem abaco Mandatum, tempore debito legendum.

26. Prope abacum eundem praeparabitur scabellum, in quo genuflectet Electus in Missa, pulvini duo ex panno propter prostrationem, ac si gaudebit usus Pontificalium, praeparabitur pastorale cum velo appenso.

27. Loco opportuno statuetur legile cum Pontificali pro cantoribus.

28. Intra presbyterium, vel extra ipsum, nisi locus fuerit capax, praeparabuntur scamna contecta panno viridis coloris, quibus sedebunt monachi, dum persolvetur functio.

29. Ad balaustrium seu cancellos presbyterii disponentur fanalia sex cum intorticiis vel cereis.

30. Si benedictio fieret in ecclesia monasterii, cui praeficitur Abbas, praeparabitur sedes choralis ornata strato et lodicibus consuetis, qua inthronizabitur novus Abbas.

In sacristia. — 31. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et superpellicea pro inservientibus.

§ 3. *De functione.*

32. Hora praestituta, convenient in sacristiam monachi induti cucullo, sive habitu, quo utuntur in assistendo functionibus. Aderit etiam Abbas benedicendus, una cum aliis duobus, eum praesentaturis Episcopo, indutis mantelleto et mozeta eiusdem coloris, quo utuntur in habitu monastico. Si usu Pontificalium Abbas non gauderet, qui duo monachi co-

mitabuntur Abbatem, induent habitum monasticum, ut ceteri. Clerici assistentes induent superpelliceum.

33. Quum perventurus ad ecclesiam erit Episcopus, praedicti duo Abbates, medium inter se habentes Electum, accedent in limen ecclesiae, sequentibus monachis binis, senioribus prope Abbatem incedentibus. Accedet etiam clericus unus superpelliceo indutus, qui deferet vasculum Aquae benedictae.

34. Clerici induti superpelliceo procedent ad altare, et consistent apud abacos in latere epistolae et in latere evangelii, iuxta officium cui delecti erunt.

35. In accessu Episcopi ad ecclesiam, sonabitur festivo more campanis, ac si licebit per ritum Officii, sonabunt organa quoque.

36. Episcopus induetur cappa, si erit Ordinarius, secus mantelleto et mozzeta.

37. Subeunti limen ecclesiae Episcopo Abbas, si aderit in ecclesia sua, secus Superior, porriget cum osculis aspersorium Aqua sancta perfusum, qua ille signabit seipsum et asperget adstantes. Nisi fuerit Episcopus Ordinarius, adstantes non asperget.

38. Episcopus ingredietur in ecclesiam, sequentibus Abbatibus et monachis, ordine iam innuto, et adorabit SS. Sacramentum.

39. Episcopus genuflectet in genuflexorio, Abbates super pulvinos post Episcopum, et monachi post Abbates. Si Electus non gaudebit usu Pontificalium, pulvini minime apponentur.

40. Eodem ordine procedent ad altare maius; Episcopus genua flectet in pulvino posito super infimum gradum. Abbates post Episcopum, monachi autem accedent ad scamna pro ipsis praeparata.

41. Post orationem, assurget Episcopus, atque iterata ad Crucem reverentia, sessum veniet ad faldistorium, versis humeris ad altare: Abbates etiam, medium inter se accipientes Electum, accedent ad alterum altare ibi praeparatum, et facta ad Crucem reverentia, sedebunt scabellis, humeris ad ipsum altare conversis.

42. Episcopo assistent cappellani duo superpelliceo induti, caudatarius et quatuor soliti cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, induti et ipsi superpelliceo: aderunt etiam alteri

clerici duo, cum superpelliceo, qui operam suam praestabunt, quum opus fuerit.

43. Abbas electus utetur cappellanis duobus cum superpelliceo, et converso uno, qui caligas et sandalia induat ei, si gaudebit usu Pontificalium, Abbates assistentes habebunt singuli uterque cappellanum suum, superpelliceo indutum.

44. Cappellani cum Canone pontificali et scotula se sistent Episcopo, qui leget psalmos praeparationis ad Missam.

45. Hoc tempore cubicularius exuet Episcopo calceos, eique induet caligas et sandalia.

46. Clerici duo sustinebunt hoc tempore elatam cappam Episcopi, ut in Pontificalibus.

47. Se sistet etiam Electo cappellanus suus cum Canone, ex quo leget psalmos, ut Episcopus.

48. Si Abbas supradictus gaudebit usu Pontificalium, conversus, de quo supra, tollet ei calceos usuales et induet caligas cum sandaliis albi coloris.

49. Quum Episcopo caligae et sandalia imposita fuerint, itemque Electo, si uti licebit, absoluta recitatione psalmorum et repetitione antiphonae *Ne reminiscaris* etc., Episcopus nudabit capnt, assurget, convertetur versus altare, et recitabit preces cum orationibus.

50. Electus etiam cum Assistentibus caput aperiet, assurget, et quin convertatur ad altare suum, recitabit preces et orationes, ut Episcopus.

51. Post orationes redibunt sessum, et Episcopus cum Electo recitabunt orationes ad paramenta. Electus omittet orationes ad chirothecas, ad mitram et ad annulum. Quod si usu Pontificalium non gaudebit, recitabit orationes communes Presbyteris.

52. Episcopus dimittet cappam, vel mozzetam cum mantelleto, Electus, autem mantelletum cum mozzeta.

53. Episcopus tantum lavabit manus, quam ad actionem, si erit Ordinarius, genuflectent omnes, exceptis Canonicis cathedralis, si aderunt, et Abbatibus, qui stabunt.

54. Post haec, a cappellanis suis Episcopus parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta, Ceremoniarius, seu cappellanus, qui a dextris ei assistet, imponet ipsi mitram, deinde annulum.

55. Abbas, quin lavet manus, a cappellanis suis induetur superpelliceo, amictu, alba, cingulo, stola in pectore decussata ac pluviali albi coloris, et manu accipiet biretum.

56. Assistentes sibi induent superpelliceum, stolam, pluviale et mitram lineam albi coloris: nisi tamen Electus gaudebit usu Pontificalium, duo monachi assistentes induent superpelliceum et pluviale. Notandum autem, quod Abbates assistentes sibi ipsi mitram debent imponere ac tollere.

57. Episcopo mitra cooperto, Electus caput operiet bireto et Assistentes mitra, vel bireto iuxta distinctionem traditam superius.

58. Episcopus baculum sinistra accipiet, assurget ac procedet ad altare. Transiens ante monachos et clerum, dextera eos benedicet, si erit Ordinarius, et accedens ad altare salutabit Electum cum Assistentibus.

59. Interea ponetur faldistorium in medio suppedaneo altaris.

60. Episcopus, salutata Cruce, ascendet ad altare, sedebit faldistorio, et baculum dimittet; Caeremoniarius autem vel cappellanus suus imponet ei mitram auriphrygiatam, si tamen utetur pretiosa, et gremiale super genua.

61. Electus cum Assistentibus, postquam salutaverint Episcopum, salutabunt Crucem altaris suis, et procedent in medium ante altare maius, ibique contextim salutabunt Crucem et Episcopum.

62. Cappellani respectivi afferent tria scabella pro Electo et Assistentibus; scabellum Electi ponent in plano presbyterii in conspectu Episcopi, reliqua duo Assistentium a lateribus Electi aliquantulum conversa ad invicem, ita ut efficiant quendam ferme semicirculum.

63. Cappellani a libro et a scotula consistent prope Episcopum, a sinistris eius.

64. Cappellanus primi Assistentis accipiet ex abaco Pontificale, utendum in postulatione.

65. Si Electus praestiturus erit iuramentum, unus ex cappellanis Episcopi accipiet scabellum unum, quod ponet in secundo gradu altaris: super eodem scabello ponet Missale apertum, quod notavimus superius praeparandum esse in altari et osculandum ab Episcopo, dein ponet pulvinar super gradum primum ante scabellum.

66. Postquam Electus et Assistentes perbrevi tempore consederint, aperient caput et consurgent.

67. Senior Assistentium postulabit ab Episcopo benedictionem, legens formulam ex Pontificali, nempe *Adest, reverendissime Pater, Electus monasterii* (et hoc loco indicabitur

monasterium) *ordinis sancti* (et proferetur nomen Sancti seu Sanctorum, quorum Electus profitebitur institutum), *dioecesis* (et nominabitur dioecesis), vel dicetur *vestrae dioecesis, quem* etc., cum iis quae sequuntur in Pontificali.

68. Episcopus quaeret *Habetis Mandatum apostolicum?* Assistens supradictus respondebit *Habemus;* Episcopus subiunget *Legatur.*

69. Electus cum Assistentibus sedebunt, et cooperient caput.

70. Monachus cancellarius seu secretarius ordinis tradet Mandatum apostolicum uni ex cappellanis Episcopi, qui stans in plano prope altare a latere epistolae, facie versa ad latus evangelii, leget Mandatum praedictum. Quando in lectione nominabitur Summus Pontifex, Episcopus et Assistentes, si utentur mitra, inclinabunt caput. Electus autem sibi detrahet de capite biretum.

71. Lecto Mandato apostolico, Electus nudabit caput, assurget, et bireto tradito Caeremoniario, aut cappellano, qui ipsi assistet, leget iuramentum formula in Pontificali praescripta, positoad hanc rem super scabellum Pontificali, quod adhibitum fuit in postulatione.

72. Absoluta lectione iuramenti, amovebitur Pontificale a Caeremoniario seu cappellano, Episcopus accipiet Missale, quod apertum sustinebit genibus suis, et a clerico uno tolletur scabellum, in quo erat liber.

73. Electus imponet manus Missali, et dicet *Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia;* Episcopus subiunget *Deo gratias.*

74. Assurget Electus, redibit sessum ad scabellum suum, et caput operiet bireto.

75. Sedente Electo, cui a latere sinistro adstabit cappellanus cum Pontificali, aut cum libro examinis, Episcopus tantum, non vero Assistentes (ut praescriptum est in consecratione Episcopi), leget examen, et in fine singularum interrogationum Electus nudabit caput, assurget ac respondebit quemadmodum notatur in eodem Pontificali.

76. Advertet Episcopus variationem in ultima interrogatione, quum id pendeat a qualitate Abbatis, utrum nempe sit subiectus s. Sedi, an Episcopo, qui exsequetur benedictionem, an alii Episcopo, ideoque non esset abs re, si interrogatio praedicta, accurate scripta in chartae plagula, Pontificali ipsi insereretur Episcopi commoditati.

77. Examine peracto, Electus aperiet caput, biretum tradet cappellano suo, procedet ad altare: genuflectet ante Episcopum, eiusque manum osculabitur.

78. Assistentes caput nudabunt, consurgent, et manebunt apud scabella sua, quin Electum ante Episcopum comitentur.

79. Electus, osculatus manum Episcopi, assurget, et consistet ante altare, versus latus evangelii.

80. Episcopus dimittet gremiale, assurget, descendet de altari, convertetur ad ipsum, ibique dimissa mitra per Caeremoniarium, aut per primum cappellanum suum, facta cum Electo ante Crucem reverentia, exordietur Missam, adstante a sinistris eius Electo, qui respondebit.

81. Interim faldistorium removebitur de medio altari, et statuetur versus latus epistolae.

82. Referentur a respectivis cappellanis tria scabella ad altare Electi.

83. Assistentes, etiam poterunt recitare confessionem cum cappellano proprio, vel etiam respondere Episcopo, ut Electus.

84. Episcopus, post *Indulgentiam* etc., recipiet manipulum brachio sinistro, et dicto *Oremus*, salutatione Electo facta, ascendet ad altare, osculabitur ipsum ad verba *Quorum Reliquiae hic sunt*, dein osculabitur Missale seu textum evangelii, ac reposito faldistorio in medio altaris sedebit, ut antea, et a Caeremoniario aut a primo cappellano suo reponetur ei mitra auriphrygiata, et gremiale super genua.

85. Quando Episcopus, dicto *Oremus*, ascendet ad altare, Electus medium locum sumens inter Assistentes suos, reverebitur Crucem altaris eiusdem, et accedet ad altare suum, ibique salutata Cruce sedebit ut antea.

86. Assistentes in hac et in actionibus sequentibus advertent, ut servetur ordo antiquitatis, quum adstare debeat senior eorum a dextris, alter a sinistris Electi, ideoque quum opus erit, locum commutabunt, ut hunc ordinem servent.

87. Electus, versis ad altare renibus, sedens scabello suo, a Caeremoniario seu cappellano exuetur pluviali, imponetur ei Crux pectoralis, expedietur stola, ut a lateribus ei pendeat super pectus, et firmabitur cingulo, induetur tunicella, dalmatica, planeta, et postremo recipiet manipulum in brachio sinistro.

88. Sin autem Electus carebit usu Pontificalium, exuetur pluviali, recipiet manipulum in brachio sinistro, et induetur planeta.

89. Parato Electo, tolletur a Caeremoniario aut a primo cappellano gremiale et mitra Episcopo, qui surget de faldistorio, et transibit ad legile inchoaturus Missam.

90. Electus assurget, convertetur cum Assistentibus ad altare suum, removebitur scabellum, ac dicens orationem *Aufer a nobis* etc., ascendet cum Assistentibus ad altare, quod osculabitur in medio, et interim in promptu ibi erit legile cum Missali, quod semper aderit in media mensa.

91. Episcopus et Electus voce intelligibili incipient Missam ab introitu, eamque prosequentur usque ad ultimum versiculum gradualis vel tractus aut sequentiae (1), cum animadversionibus sequentibus, videlicet: Episcopus vadet in medium altaris ad *Kyrie*, ad *Gloria in excelsis,* si recitandum erit; ad *Pax vobis* vel *Dominus vobiscum* convertetur ad populum. Electus autem numquam discedet de medio altaris sui, osculabitur altare priusquam dicat *Dominus vobiscum* post *Kyrie* et post *Gloria in excelsis*, sed in salutatione ista non convertetur ad populum.

92. Ad primam Missae orationem recitabitur oratio propria *pro Electo,* et dicetur sub unica conclusione eiusdem primae orationis, deinde recitabuntur orationes reliquae, secundum qualitatem Officii.

93. Interim super gradus anteriores altaris maioris, a latere evangelii, ponentur pulvini adhibendi in prostratione Electi, ac restituentur ante altare ipsum duo scabella pro Assistentibus.

94. Legetur Missa usque ad versiculum supradictum, post quem veniet Episcopus ad medium altaris, sedebit faldistorio, eique reponetur mitra auriphrygiata a Caeremoniario, vel a primo cappellano suo.

95. Electus cum Assistentibus descendent de altari suo, conficient reverentiam ante Crucem, et caput cooperient, Assistentes tamen mitra, si eius usu gaudebunt, prout superius distinctum est.

96. Quum venerint ante altare primarium, Electus et Assistentes reverentiam contextim conficient ad Crucem et Episcopum.

97. Electus accedet ad latus evangelii, et procumbet super gradus in pulvinis ibi praeparatis. Assistentes genuflectent

(1) « Usque ad *Alleluia*, si dicitur, sive ultimum versum tractus vel sequentiae, exclusive (Pontif. rom) ».

apud scabella ibi posita. Episcopus assurget, convertetur ad altare, et genuflectet in pulvino posito ante faldistorium.

98. Episcopus intonabit antiphonam *Ne reminiscaris*, quam prosequentur cantores simul cum psalmis poenitentialibus, vel isti legentur ab Episcopo cum cappellanis, et a monachis respondebitur alternatim.

99. Repetita antiphona praedicta, cantores duo Litanias cantabunt, in quarum fine, post versiculum *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., assurget Episcopus tantum, et baculo sinistra sumpto, conversus ad Electum benedicet eum duabus vicibus, dicens *Ut hunc Electum* etc., ut in Pontificali.

100. Litaniis absolutis, assurget Episcopus cum adstantibus cunctis, sed Electus manebit prostratus.

101. Caeremoniarius aut cappellanus exuet mitram Episcopo, qui convertetur versus Electum, et cantabit versiculos, ut in Pontificali, atque orationem *Concede, quaesumus* etc. Postea subiiciet orationem alteram *Cunctorum bonorum* usque ad conclusionem *Quod ipse praestare digneris, qui vivis et regnas Deus.*

102. Electus assurget de prostratione, et genuflectet ante Episcopum, qui manibus ante pectus apertis, cantabit praefationem tono feriali.

103. Postmodum Episcopus, ad praefationis verba *Ut qui per nostrae manus* etc. (quam prosequetur cantare, ut supra), imponet utramque manum capiti Electi usque ad verba *separetur indignus* inclusive. Deinde, manibus ante pectus extensis, cantabit ultimam eiusdem praefationis partem *Suscipiat, te, Domine* etc. Conclusionem autem praefationis dicet submissa voce et iunctis manibus.

104. Post haec, Episcopus recitabit reliquas tres orationes.

105. Interim ab uno ex cappellanis Episcopi in promptu habebitur liber Regulae, baculus pastoralis et annulus tradendus Electo, si tamen gaudebit usu Pontificalium, atque vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si benedicendus erit baculus et annulus.

106. Praefatione finita, Episcopus sedebit, et Caeremoniarius vel primus eius cappellanus reponet ipsi mitram.

107. Caeremoniarius porriget Episcopo librum Regulae, quem praesentabit Abbati, et hic imponet libro manus, recitante Episcopo formulam *Accipe Regulam a sanctis Patribus* etc.

108. Deinde Episcopus restituet librum Regulae Caeremoniario, ac nisi baculus benedictus erit, Caeremoniarius idem exuet mitram Episcopo.

109. Assurget Episcopus, et recitabit orationem super baculum sibi praesentatum ab uno ex cappellanis Abbatis. Post orationem, Caeremoniarius vel cappellanus suus praesentabit ei cum osculis aspersorium, et Episcopus baculum Aqua sancta asperget.

110. Episcopus sedebit, et Caeremoniarius reponet ei mitram.

111. Tum Episcopus accipiet baculum, eumque tradet Abbati, qui accipiet illum utraque manu, dicens ei *Accipe baculum* etc.

112. Nisi annulus erit benedictus, ac si Abbas gaudebit usu Pontificalium, Caeremoniarius tollet mitram Episcopo, qui assurget, et orationem recitabit super annulum, sibi praesentantum ab uno ex cappellanis Abbatis in lance, deinde asperget illum, ut supra.

113. Post haec, sedens Episcopus, cum mitra in capite, inseret annulum digito dextero annulari Abbatis, dicens *Accipe annulum* etc.

114. Caeremoniarius aut cappellanus exuet mitram Episcopo, qui assurget, et conversus ad Abbatem recitabit alteram orationem *Te, omnipotens* etc.

115. Post orationem Episcopus sedebit: Caeremoniarius vel cappellanus reponet ei mitram: Assistentes appropinquabunt ad ipsum: Episcopus amplexum praebebit Abbati, qui, amplexu Episcopi accepto, assurget, et amplectetur Abbates assistentes, prius seniorem, deinde alterum.

116. Descendent de altari Abbas cum Assistentibus, et reverentia facta contextim ad Episcopum et ad altare, accedent ad altare suum, ibique salutabunt Crucem, et ascendent ad illud.

117. Caeremoniarius vel cappellanus mitram exuet Episcopo, qui assurgens redibit ad Missale in latus epistolae, et simul cum Abbate Missam prosequetur ab ultimo versu gradualis vel tractus aut sequentiae, usque ad totum versiculum offertorii.

118. Interim faldistorium de altari removebitur.

119. Episcopus et Abbas in isto Missae tractu observabunt modum praescriptum in consecratione Episcoporum cap. IV, n. 126 et seqq., tit. I, libri huius.

120. Disponentur etiam oblationes deferendae a monachis quinque, videlicet, tradentur primo duo intorticia ardentia, secundo panis inauratus, tertio panis argentatus, quarto doliolum auratum, quinto doliolum argentatum. Hi consistent ad lineam prope abacum vel prope altare Abbatis.

121. Ad altare autem primarium afferetur Calix cum Patena et reliquis. ampullae vini et aquae; advertetur autem, ut cum hostia sit etiam particula consecranda.

122. Lecto offertorio, Episcopus recedet aliquantulum versus latus evangelii, et reponetur faldistorium in medio suppedaneo.

123. Episcopus sedebit faldistorio, et a Caeremoniario aut cappellano cooperietur mitra pretiosa, si licebit uti. secus auriphrygiata.

124. Abbas, medius inter duos Assistentes, de suo altari descendet, salutabit Crucem, et sequentibus monachis oblationes deferentibus, ordine superius descripto, accedet ad altare maius.

125. Interim unus ex cappellanis Abbatis ponet in medio presbyterio scabellum, in quo aderit Missale apertum, et pulvinus quoque ad genuflectendum.

126. Quum ante altare venerit Abbas cum Assistentibus, conficiet contextim reverentiam ad altare et Episcopum, ascendet in suppedaneum, et genuflectet ante Episcopum, Assistentes consistent ante infimum gradum. Monachi, oblationes deferentes, accedent unus post alium ad dexteram Abbatis, eique porrigent oblationes, quas statim ac Abbas tradiderit, transibunt ad sinistram eius, recepturi easdem et ad abacum relaturi. Abbas offerens Episcopo intorticia, panes et doliola, osculabitur manum eius, dum singula praesentabit. Episcopus tradet ea cappellano suo, qui adstabit dextrae, hic autem monacho, qui eadem attulerit. Praesto erunt interea Ministri lotionis.

127. Abbas, postquam praesentaverit oblationes, assurget et perget ad genuflectendum apud scabellum supradictum, ibique manebit tempore Missae.

128. Assistentes, dempta sibi mitra, si utentur, consistent a lateribus, sed stabunt; genua tantum submittent, quum genuflectet chorus.

129. Episcopus, postquam discesserit Abbas, dimittet annulum et chirothecas, eique se sistent Ministri lotionis, et lavabit manus.

130. Ad hunc actum, ut alias notatum est, genuflectent adstantes omnes, exceptis Praelatis, si qui aderunt, et Canonicis cathedralis, qui stabunt capite nudato, dummodo Episcopus sit Ordinarius.

131. Deinde Caeremoniarius vel cappellanus reponet annulum Episcopo, eique exuet mitram.

132. Episcopus assurget, ac remoto faldistorio, convertetur ad altare, et simul cum Abbate prosequetur Missam elata voce.

133. Abbas recitabit totum id, quod dicet Episcopus, exceptis consecrationis verbis, quae solus Episcopus secreto pronunciabit. Abbas autem assistet semper iunctis manibus, neque faciet Crucis signum aliamve actionem. Simul cum hostia consecrabitur etiam particula una. Episcopus, dum lavabit manus, utetur mitra, ut in Pontificalibus, genuflectentibus ad actionem istam cunctis adstantibus, ut saepius monuimus. Abbas in Canone non dicet *et me indigno servo tuo*, sed nominabit Episcopum Ordinarium dioecesis, in qua fiet benedictio. Recitato *Agnus Dei* cum prima oratione, quae sequitur, Abbas assurget, accedet ad altare, et genuflexione facta ad Sacramentum (1), ascendet in suppedaneum, osculabitur altare iunctim cum Episcopo, et ab ipso pacem accipiet. Tum iterabit genuflexionem ad Sacramentum, decendet de altari, et reversus ad scabellum, stans praebebit pacem Assistenti seniori, deinde alteri Assistenti, et rursus genuflexus prosequetur Missam usque ad totam sumptionem Calicis. Clerici duo afferent ad altare mappam, et Abbas genua flectet in extremitate suppedanei. Unus ex cappellanis Abbatis in promptu habebit Calicem cum vino et purificatorio. Episcopus, Calice palla cooperto, genuflectet ad Sacramentum, ponet s. Particulam in Patena, genuflectet iterum, atque accepta Particula manu dextra, Patena sinistra, convertetur ad Abbatem, cui ministrabit divinam Eucharistiam, dicens *Corpus Domini nostri* etc. Abbas osculabitur manum Episcopi, antequam s. communionem accipiat. Episcopus convertetur ad altare; Abbas assurget, descendet de altari, accipiet purificationem, et redibit ad genuflectendum apud scabellum usque ad exitum Missae, quam cum Episcopo recitare prosequetur ad orationem *Placeat* etc. inclusive. Episcopus in ultima lotione manuum utetur mitra pretiosa vel auriphrygiata, iuxta distinctionem

(1) Cfr. S. R. C., n. 4027, II, III.

superius innutam, et ad actionem istam genuflectent adstantes omnes, exceptis Canonicis cathedralis et Praelatis, ut saepius notavimus.

134. Dicta oratione *Placeat*, Episcopus, osculatus altare, mitram resumet per Caeremoniarium aut cappellanum, et Benedictionem donabit, utens etiam pastorali.

135. Si fuerit Archiepiscopus, impertietur Benedictionem sine mitra, sed cum pastorali, conversus ad Crucem archiepiscopalem, quae sustentabitur ab uno ex eius cappellanis, genuflexo ante altare.

136. Interim praeparabuntur mitra et chirothecae imponendae Abbati, si gaudebit usu Pontificalium, quae si non erunt benedictae, afferetur ad altare vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

137. Benedictione impertita, Episcopus recedet aliquantulum in latus evangelii, et reponetur faldistorium in medio suppedaneo altaris.

138. Episcopus cum mitra in capite sedebit faldistorio, et baculum dimittet.

139. Abbas, accepto in capite pileolo, ascendet ad altare, et genuflectet ante Episcopum.

140. Si mitra, Abbati imponenda, nondum erit benedicta, Caeremoniarius vel cappellanus exuet mitram Episcopo.

141. Tunc Episcopus assurget, benedicet mitram, quam ei praesentabit unus ex cappellanis Abbatis, deinde asperget eam Aqua benedicta.

142. Postea sedebit Episcopus, et a Caeremoniario, vel cappellano cooperietur mitra.

143. Accipiet mitram, eamque imponet capiti Abbatis, dicens *Imponimus*, *Domine* etc.

144. Tum, nisi fuerint benedictae chirothecae, Caeremoniarius vel cappellanus exuet mitram Episcopo, qui assurgens benedicet illas atque asperget, ut supra, deinde rursus sedebit, et reponetur eius capiti mitra.

145. Caeremoniarius annulum e digito Abbatis educet, et Episcopus acceptam chirothecam dexteram induet manui dexterae Abbatis, deinde sinistram manui sinistrae, dicens *Circumda, Domine* etc. Postea Episcopus annulum ei super chirothecam reponet in digito dextro annulari.

146. Si benedictio fiet in ecclesia Abbatis, sonabunt ad actum istum campanae omnes festivo more, et Episcopus assurgens cumque ipso Abbas venient in chorum, et Episcopus

sessum adducet Abbatem ad sedem, quae propria Abbatis est. Sedente ibi Abbate eique tradito pastorali in sinistram, Episcopus dicet *Accipe plenam et liberam* etc.

147. Quod si benedictio in ecclesia Abbatis non fiet, Episcopus assurget, et Abbatem inthronizabit faldistorio, eique tradito baculo, dicet *Sta in iustitia et sanctitate* etc.

148. Episcopus recedens in latus evangelii vel ad dextram Abbatis in choro, dimittet mitram et intonabit *Te Deum*, quod in cantu cantores prosequentur.

149. Si Abbas usu Pontificalium gaudebit, intonito *Te Deum*, assurget, de sua sede descendet sive de altari, reverentiam faciet ad Episcopum dein ad altare, et medius inter Assistentes suos incedet per ecclesiam, et benedictionem donabit adstantibus. Redibit ad altare vel in chorum, et sedebit faldistorio vel in sede sua.

150. Sin usum Pontificalium non habebit, omittentur quae supra descripta sunt hac de re, et Episcopus, Benedictione in exitu Missae impertita, inthronizabit Abbatem vel sedi vel faldistorio, et recitabit alterutram ex formulis praedictis. Abbas ab Episcopo inthronizatus caput sibi cooperiet bireto. Postea Episcopus intonabit *Te Deum*.

151. Abbati sedenti, sive post benedictionem donatam per ecclesiam, si utetur Pontificalibus, sive post intonationem *Te Deum*, si Pontificalium usu carebit, se sistent monachi, unus post alium, reverentiam ante eum facient eiusque manum et vultum osculabuntur. Advertent monachi ut reverentiam faciant etiam Episcopo et altari.

152. Hoc tempore, Assistentes Abbatis stabunt prope Episcopum a dextris eius.

153. Absoluto *Te Deum*, perstans Episcopus, sive in latere evangelii, sive a dextris Abbatis, conversus ad Abbatem ipsum, recitabit in cantu versiculos cum oratione, qua completa, si Abbas aderit in choro, Episcopus mitra et baculo resumptis, redibit ad altare, et consistet in latere evangelii. Abbas autem, sequens Episcopum, procedet ad altare.

154. Episcopus, si Abbas usu Pontificalium gaudebit, dimittet mitram et baculum, secus retinebit ea propter acclamationem, ut docebitur infra.

155. Quum ad altare pervenerit Abbas, Assistentes recedent apud Episcopum, et sibi dement mitram, si utentur.

156. Sin Abbas sedebit faldistorio, assurget, convertetur ad altare, et removebitur faldistorium.

157. Abbas, qui gaudebit usu Pontificalium, donabit Benedictionem, cantans *Sit nomen Domini* etc. Dictis autem verbis *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et priusquam donet Benedictionem, salutabit Episcopum, deinde trinam populo Benedictionem impertietur.

158. Post Benedictionem, Episcopus a Caeremoniario vel cappellano rursus cooperietur mitra, itemque sibi mitram imponent etiam Assistentes.

159. Abbas, largita Benedictione, genuflectet in latere evangelii versus Episcopum, et semel tantum cantabit *Ad multos annos*.

160. Sin carebit usu Pontificalium, resumpta ab Episcopo post orationem mitra, Abbas, dimisso bireto, et genuflexus, ut supra, ante Episcopum, cantabit semel tantum *Ad multos annos*.

161. Assurget Abbas et excipietur ad amplexum ab Episcopo, dein ab Assistentibus.

162. Descendet Abbas de altari, medius inter Assistentes, et conversus ad altare faciet reverentiam Cruci et Episcopo, postea redibit ad cappellam seu altare suum.

163. Abbate de altari profecto, Episcopus mitram dimittet, ac etiam s. Pallium, si illud, ut supra monuimus, adhibuit, convertetur ad altare, et recitabit ultimum evangelium.

164. Abbas, reversus ad altare suum, deponet mitram, si utetur, et conscenso suppedaneo, recitabit ultimum evangelium cum Episcopo.

165. Interim reponetur faldistorium pro Episcopo in latere epistolae ante gradus altaris maioris, ac tria scabella pro Abbate et Assistentibus ante altare Abbatis.

166. Completo ultimo evangelio, Caeremoniarius vel cappellanus mitram reponet Episcopo, qui sinistra accipiet baculum, et de altari descendet.

167. Abbas quoque cum Assistentibus, resumpta mitra et baculo, si utetur, descendent de altari suo, et reverentia facta ad Crucem, consistent ante scabella, humeris ad altare conversis.

168. Episcopus, ubi descenderit de altari, convertetur ad ipsum, et salutabit Crucem, deinde convertetur ad Abbatem et Assistentes, eosque etiam salutabit, et hi respondebunt salutationi eius. Episcopus inde perget ad faldistorium, et paramenta dimittet.

169. Etiam Abbas cum Assistentibus dimittent paramenta, et resument habitus, quibus ante functionem erant induti.

170. Paramenta reponentur super altare, quomodo ibi erant ante functionem.

171. Paramentis ab Episcopo et Abbate dimissis, se sistet ambobus respectivus cappellanus cum Canone, et uterque eorum leget preces gratiarum actionis.

172. Episcopus dimittet caligas cum sandaliis, idemque faciet Abbas, si usus fuerit.

173. Reponetur pulvinus in infimo altaris gradu pro Episcopo, et in presbyterio pro Abbatibus.

174. Peracta gratiarum actione, Episcopus redibit ad altare et genuflectet in infimo gradu, brevi tempore orans. Id ipsum faciet Abbas et Assistentes, genuflexi post Episcopum.

175. Postremo, quo ordine in principio descriptum est, accedent ad SS. Sacramentum adorandum, et Episcopus associabitur ad portam ecclesiae, ubi Abbas aget ei gratias pro benedictione sibi impertita.

176. In recessu Episcopi de ecclesia, si ipse fuerit Ordinarius, sacra aera turris sonabunt.

Articulus II.

De benedictione Abbatis ab Episcopo Ordinario solemniter persolvenda.

1. Animadversiones omnes superiori capitulo praemissae in praesenti omittuntur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. Ecclesia, in qua peragetur functio, parabitur festivo more, si patietur ritus Officii eius diei, quo fiet benedictio.

Ad altare SS. Sacramenti. — 3. Genuflexorium cum strato et pulvinis praeparabitur pro Episcopo, ut cap. IV, libri V, et in pavimento ponentur pulvini tres lanei coloris violacei pro Abbate eiusque Assistentibus, qui genuflectent a tergo Episcopi.

4. Ardebunt in altari sex cerei, saltem quando ibi orabit Episcopus.

Ad altare maius. — 5. Super altare ponentur septem candelabra cum cereis, et ante candelabrum septimum aderit Crux aequalis candelabris, quae erunt plus minusve nobilia pro qualitate Officii. Gradus sternentur amplo tapeto; altare

autem, praeter tobaleas, ornabitur pallio nobili congruente colori Officii.

6. Super mensam disponentur paramenta Episcopi, qui benedictionem exsequetur, videlicet: planeta, chirothecae in lance, dalmatica cum tunicella, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo concolore eisdem. Si Officium erit solemne, cum ceteris paramentis praeparabitur etiam pluviale propter orationem cantandam post Horam tertiam: nisi vero Officium sit solemne, oratio praedicta cantabitur ab Episcopo cappa induto.

7. Etiamsi fuerit Archiepiscopus, non praeparabitur s. Pallium, excepto casu, quo benedictio incideret in diem, quo uti liceret.

8. A lateribus altaris ponetur utraque mitra, pretiosa nempe et auriphrygiata. Si color Officii erit violaceus, ponetur in latere evangelii mitra tantum auriphrygiata, exceptis Dominicis III Adventus et IV Quadragesimae, in quibus adhibetur etiam pretiosa.

9. In latere evangelii praeparabitur baculus pastoralis pro Episcopo.

10. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus, et post ipsum pulvini tres ex panno violaceo pro Abbate et Assistentibus eius.

11. Prope latus epistolae aderit scamnum paratum pro sacris Ministris.

12. In latere eodem, aut in altero evangelii, basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem, si Praelatus qui exsequetur benedictionem, fuerit Archiepiscopus.

13. Thronus Episcopi parabitur conopaeis, baldachino et lodicibus coloris currentis; tria scabella praeparabuntur pro Assistentibus Episcopo, et pulvinus utendus ab Episcopo in genuflexionibus. Gradus contegentur tapeto congruente.

14. Aequum esset etiam, ut planum presbyterii cooperiretur viridi tapeto.

15. Si benedictio locum habebit in ecclesia monasterii, cui Abbas praeficitur, contra thronum Episcopi ponetur thronus minor cum duobus tantum gradibus tapeto contectis; ac thronus cathedra et baldachinum panno serico albi coloris convestientur.

16. Si Abbas benedicendus non gaudebit usu Pontificalium, non praeparabitur thronus praedictus, sed in choro parabitur panno convenienti sedes Abbatis, et removebitur ge-

nuflexorium, si ante ipsam adesset. Id tamen intelligendum est si benedictio celebrabitur in ecclesia monasterii, ac si chorus situs erit prope altare maius.

17. Contra thronum Episcopi, vel alio loco, prout videbitur commodius, constituetur altare amovibile in usum Abbatis, quod habebit lapidem sacrum, tobaleas, candelabra quatuor cum cereis et Crucem, pallium concolor ceteris paramentis et suppedaneum tapeto contectum (1).

18. Super mensam altaris huius disponentur paramenta pro Electo, videlicet: legile cum Missali, et signacula apponentur ad Missam currentem, ad ordinem Missae, et in ipso Missali inseretur tabella seu folium separatum, in quo scripta erit oratio *pro Electo,* ut in Pontificali; manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, Crux pectoralis, liber pro examine vel Pontificale, pluviale, stola, cingulum, alba et amictus. Quicumque sit color Officii currentis, paramenta Electi semper sunto albi coloris.

19. Si Abbas benedicendus careret usu Pontificalium, inter paramenta non ponentur dalmatica, tunicella, et Crux pectoralis.

20. A lateribus altaris huius aderunt paramenta pro Assistentibus, videlicet: mitra linea albi coloris, pluviale cum stola coloris Officii, amictus et superpelliceum. Sin Abbas-benedicendus careret usu Pontificalium, praeparabuntur pluvialia duo eiusdem coloris ac supra, et superpellicea duo utenda a Priore et Decano monasterii.

21. Ante Crucem altaris huius ponetur Canon apertus.

22. Ante altare idem, tria scabella pro Electo et Assistentibus, aequalia scabellis throni.

In abacis. — 23. Statuentur abaci duo maiores, alba tobalea contecti, in quibus disponentur res sequentes. Abacus in latere epistolae, qui erit proximus altari, serviet Episcopo qui benedictionem celebrabit: alter positus sive in latere evangelii, sive prope altare minoris formae, vel alio loco, iuxta amplitudinem presbyterii, serviet Electo.

24. Si Abbas careret usu Pontificalium, abacus eius erit minor abaco, qui serviet Episcopo.

25. In abaco, qui destinatus erit Episcopo, ponentur candelabra duo cum candelis pro acolythis, Calix cum duobus purificatoriis, Patena cum hostiis duabus maioribus et particula

---

(1) Vide adnotationem ad n. 22, art. I, cap. IV, tituli ac libri huius. A.

una, palla, corporale intra bursam; ampullae vini et aquae in pelvicula, cochleare ad infundendam aquam in Calicem, si opus fuerit, et patera praegustationis; campanula; urceus cum pelvi et duobus mantilibus in lance; velum humerale simplex, si lotio manuum ministrabitur Episcopo a Magistratu; caligae et sandalia in lance, et bina vela ad cooperiendum ea, quando afferentur a Subdiacono; Canon, scotula cum candela. Pontificale (pars I); Missale cum veste, et inserta ipsi aderit oratio pro Electo, ut in Pontificali; Evangeliarium cum veste et manipulo Episcopi; Epistolarium cum veste; velum humerale pro Subdiacono; gremiale aequale paramentis; manipuli pro Ministris; instrumentum pacis, si donanda erit laicis; thuribulum cum navicula; intorticia pro elevatione; Breviarium maius vel manuale chorale pro oratione Tertiae; Breviarium vel libellus pro cantu capituli Tertiae; formula Indulgentiarum; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si necesse erit in functione, ut infra.

26. In altero abaco, qui positus erit in usum Electi, aderit liber Regulae, Pontificale utendum a primo Assistente in solo actu postulationis, Calix cum aliquanto vino et purificatorium, mappa linea pro communione, intorticia duo totidemque panes, quorum alter auratus, alter argentatus, doliola pari numero, plena vini, alterum auratum, alterum argentatum: super panibus et doliolis ponetur stemma Episcopi et monasterii. Si Abbas gaudebit usu Pontificalium, in eodem abaco caligae et sandalia ex serico albi coloris, non vero lamata; chirothecae albi coloris sine opere phrygio; annulus aureus cum unica gemma; mitra auriphrygiata cum pileolo laneo nigri coloris, ac si fiet benedictio ex Mandato apostolico, aderit etiam Mandatum ipsum, legendum quum tempus erit.

27. Prope abacum eundem, scabellum utendum ab Electo tempore Missae, pulvini duo ex panno violaceo adhibendi in prostratione, ac si gaudebit usu Pontificalium, in promptu erit etiam baculus cum velo appenso.

28. Praeparabitur etiam faldistorium, utendum ab Episcopo, quum sedendum erit apud altare, et pulvinus unus ad genuflectendum. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, statuetur basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem.

29. Canistri quoque ad manus erunt, in quibus transferri possit indumenta canonicalia, postquam Canonici parati erunt.

In choro. — 30. Paramenta pro Canonicis disposita super sedilia, videlicet: tunicellae cum amictu pro Subdiaconis, dal-

maticae cum amictu pro Diaconis, comprehensis Diaconis assistentibus; planetae cum amictu pro Presbyteris; pluvialia cum amictu pro Dignitatibus, comprehenso pluviali utendo a Presbytero assistente. Sin autem adhibendae essent planetae plicatae, substituentur istae tunicellis et dalmaticis, atque aderunt in canistris debito tempore cum aliis paramentis pro Canonicis et Dignitatibus, transferendae ex sacristia ad altare; super abaco Episcopi praeparabitur etiam stola latior in usum Diaconi, et planetae plicatae pro Ministris.

31. In choro pariter aut in presbyterio disponentur scamna cum postergali, contecta panno viridis coloris, in usum monachorum functioni assistentium.

32. Ad balaustrium seu cancellos presbyterii ponentur candelabra cum cereis sex vel intorticiis.

In sacristia. — 33. Paramenta pro Diacono et Subdiacono, nempe amictus duo, et pari numero albae ac cingula, stola et dalmatica pro Diacono, tunicella pro Subdiacono.

34. Si utendae essent planetae plicatae, aderunt, ut supra notatum est, super abaco simul cum stola latiore Diaconi.

35. Pluvialia quatuor pro cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula.

36. Si Praesul, qui benedictionem celebrabit, fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam amictus, alba, cingulum ac tunicella, vel planeta plicata pro Subdiacono crucifero.

37. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, utendum in ingressu Episcopi.

38. Focus cum igne et forcipes ferreae.

39. Superpellicea pro inservientibus.

§ 2. *De functione.*

40. Hora ad functionem praestituta, post recitationem Matutini, Laudum et Primae, si ecclesia erit cathedralis, dabitur signum consuetum campanula sacristiae ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

41. Monachi induti cucullo praesto erunt in sacristia, et cum clero ipsi quoque in limine ecclesiae Episcopum excipient.

42. Abbas Electus cum Assistentibus suis aderit in diaeta Episcopi, et induent habitum praelatitium monasticum, nempe mantelletum et mozzetam. Si Abbas carebit usu Pontificalium, qui duo monachi assistent Abbati, induent habitum monasticum.

43. Si functio celebraretur in ecclesia monasterii, Abbas cum Assistentibus suis, clerus et monachi convenient in sacristiam, et quum Episcopus venturus erit, Abbas cum Assistentibus, clerus, monachi et clericus cum vasculo et aspersorio procedent ad limen ecclesiae, Episcopum excepturi.

44. Priusquam Episcopus perveniat ad ecclesiam, se parabunt Diaconus et Subdiaconus, quatuor cappellani, qui pluviale debebunt induere, et clerici inservientes induent superpelliceum, qui deinde bini procedent ad altare, et consistent locis respectivis, exspectantes Episcopum. Si Canonici seu clerus se pararet post Tertiam, procedet ad altare Subdiaconus solus paratus amictu, alba et cingulo, ac etiam tunicella, si licebit uti, et consistet apud scamnum Ministrorum in latere epistolae. Ceteri omnes se parabunt, ut docebitur inferius.

45. In adventu Episcopi ad ecclesiam sonabunt festivo more campanae, organa quoque, si qualitas Officii hoc requiret.

46. Episcopus indutus erit cappa, quam de more induet in limine ecclesiae, quum eo pervenerit, si functio non peragetur in cathedrali.

47. Quum autem pervenerit in limen ecclesiae, et cappam, ut supra, induerit, a Digniore Capituli, si fuerit in cathedrali, vel e manibus Abbatis, si in ecclesia monasterii, vel a Superiore ecclesiae, si neque cathedralis neque abbatialis fuerit, accipiet aspersorium Aqua sancta perfusum, et signabit seipsum, deinde asperget adstantes.

48. Episcopus ingredietur in ecclesiam, sequentur eum Abbas, medius inter Assistentes suos, deinde clerus et monachi, et SS. Sacramentum adorabit.

49. Episcopus genuflectet in genuflexorio, Abbas inter Assistentes in pulvinis positis a tergo Episcopi, clerus autem cum monachis post Abbatem, cui tamen, si carebit usu Pontificalium, pulvini non apponentur.

50. Adorato SS. Sacramento, procedent eodem ordine ad altare maius, quo quum venerit Episcopus, genuflectet in faldistorio, Abbas autem cum Assistentibus in pulvinis positis a tergo Episcopi, eadem, ut supra, distinctione.

51. Canonici, in chorum ingressi, petent subsellia sua, ac si Officium erit festivum, unusquisque (dimissis prius insignibus choralibus) supra rochetum vel superpelliceum induet sibi amictum et paramentum respondens ordini, cui erit addictus. Restabunt prope Episcopum Diaconi assistentes et

Presbyter assistens, qui deinceps induet habitum sacrum simul cum praedictis Diaconis.

52. Quod si incideret una ex Dominicis Adventus aut Quadragesimae, genuflectent singuli locis suis, et deinceps induent paramenta. Idem servabitur si in illum diem incidat Officium ritus duplicis maioris et minoris, aut semiduplicis.

53. Monachi accedent ad scamna ipsis praeparata, ibique genuflectent donec Episcopus cum Abbatibus genuflexus erit.

54. Quando parati erunt Canonici: si tamen utentur paramentis, innuente Caeremoniario, assurgent Episcopus, Abbas, Assistentes, et reverentia profunda salutabunt Crucem. Episcopus, inclinatione facta ad Abbatem et Assistentes eius, discedet ab ipsis, et perget ad thronum, comitantibus Diaconis assistentibus. Transiens autem ante chorum, dextera clerum benedicet.

55. Clerici duo de medio tollent faldistorium cum pulvinis, in quo genuflexerit Episcopus, et ponent seorsim.

56. Abbas electus medius inter Assistentes suos accedet ad altare ipsi praeparatum, ibique reverentiam conficient ad Crucem, et sedebunt scabellis, humeris ad altare conversis. Abbas electus sedebit in medio, a dextris eius Assistens senior, a sinistris Assistens alter.

57. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et Presbyter assistens habitu chorali indutus ad thronum a latere ascendet.

58. Clerici duo, qui supplebunt cappellanis a libro et scotula (si forte isti iam essent parati pluviali), accepto ex abaco Canone pontificali cum scotula, accedent cum debitis reverentiis ad thronum, et consistent in gradu superiori a latere, prope secundum Diaconum assistentem.

59. Ministri, cappellani, clerici ceterique inservientes meminerint salutare Electum et Assistentes, quum transibunt ante illos.

60. Postquam Episcopus sederit brevi tempore, nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget ac secreto recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria*.

61. Se sistent Episcopo cappellani cum libro et scotula.

62. Presbyter assistens veniet ante Episcopum, eique sustinebit librum, quem ipsi apertum tradiderit cappellanus.

63. Episcopus se signabit, et cantabit *Deus, in adiutorium meum intende,* chorus respondebit *Domine, ad adiuvandum* etc.

64. Presbyter assistens restituet librum cappellano, qui cum altero a scotula recedet, ut prius, ad latus throni.

65. Post *Gloria Patri,* Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum.

66. Postea cantabitur hymnus; antiphonam ille intonabit ad quem iuxta usum ecclesiae spectabit, et cantores duo, superpelliceo induti, ante altare vel in medio presbyterio, intonabunt primum psalmum Tertiae, deinceps reliquos duos.

67. Intonito praedicto psalmo, sedebit Episcopus, et caput operiet bireto, quod ei tradet primus Diaconus assistens.

68. Redibunt ante Episcopum cappellani a libro et scotula, qui ante eum sustinebunt Canonem apertum, unde leget psalmos et preces ad praeparationem, ut in Missa pontificali cap. VI, art. III, lib. V.

69. Post intonationem psalmi supradicti, Subdiaconus perget ad abacum, eodemque ordine quo in Missa pontificali traditum est, caligas et sandalia afferet ad thronum et Episcopo inducet (V. loco cit. notas ad n. 41, aliasque cod. art.).

70. Si Missa erit festiva, in principio tertii psalmi distribuentur clericis paramenta episcopalia, secus distribuentur quum cantata fuerit Tertia.

71. Item, nisi oratio Tertiae cantabitur ab Episcopo cum pluviali, principio psalmi tertii ascendent in thronum ad assistentiam Episcopi alteri duo Canonici: Diaconi assistentes, cum Diacono ministraturo ad altare, pergent in sacristiam ad sacra paramenta induenda, quemadmodum traditum est superiori cap. III, tit. I, art. II, de ordinatione solemni, n. 55 et seq.

72. Episcopus parabitur sive sub finem Tertiae, sive post Tertiam, quo modo descriptum est citato articulo, numeris praedictis, et cantabitur capitulum, responsorium et oratio, ut ibidem praescribitur.

73. Distributis clericis paramentis Episcopi, clericus unus vel etiam duo portabunt faldistorium super suppedaneum altaris in medium, utendum ab Episcopo.

74. Clerici delecti paramentis deferendis Canonicorum advertent, ut ea deferant debito tempore, quando post Tertiam debebunt paramenta induere: hoc ipsum advertent cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, qui pluviale debebunt induere et Subdiaconus a Cruce, qui parandus erit, si Celebrans fuerit Archiepiscopus.

75. Quando parabitur Episcopus, Canonici descendent ad circulum.

76. Dum Episcopus induetur paramentis missalibus, Electus dimittet mantelletum et mozzetam; quod facient etiam Assistentes, si utentur.

77. Assistentes induent superpelliceum, stolam, pluviale et mitram lineam albi coloris: sin autem Abbas electus carebit usu Pontificalium, qui duo monachi assistent ei, sibi induent superpelliceum et pluviale. Notandum, quod Abbates assistentes sibi ipsi mitram debent induere et exuere.

78. Electus, quin lavet manus, a cappellanis suis induetur superpelliceo, amictu, alba, cingulo, stola in pectore decussata ac pluviali albi coloris, et manu biretum sumet.

79. Clerici tres meminerint transferre suo tempore ante altare tria scabella, quibus sedebunt Electus et Assistentes; alter autem accipiet Pontificale, utendum ab Assistente primo in postulatione, deinceps ab Electo in examine.

80. Mitra Episcopo a Diacono imposita, Electus caput operiet bireto, et Abbates assistentes sibi imponent mitram aut biretum, iuxta distinctionem superius allatam.

81. Postquam Diaconus et Subdiaconus paramentis sacris induerint Episcopum, Presbyter assistens annulum inseret digito eius, ut in Missa pontificali.

82. Diaconus et Subdiaconus non assument brachio sinistro manipulum, nec Subdiaconus deferet Evangeliarium cum manipulo Episcopi. Si Ministri praedicti deberent induere planetas plicatas, accedent ad abacum, planetas induent sine manipulis, et revertentur in thronum.

83. Paratus, ut supra, Episcopus baculum pastoralem sinistra accipiet, assurget, ac de throno descendet, iturus ad altare.

84. Assurgente Episcopo, de throno ad altare ituro, consurget clerus in choro, et nudabit caput. Surgent etiam Electus, qui sibi exuet biretum, et Assistentes, qui mitram non dimittent, si gestabunt eam; sin uterentur bireto, caput aperient, ut Electus.

85. Episcopus ad altare procedet, medius inter Prebyterum assistentem a dextris, et Diaconum ministrantem a sinistris. A sinistris Diaconi procedet Subdiaconus. Duo Diaconi assistentes procedent aliquanto post, sequente caudatario, qui syrmam vestis eius sustentabit; post caudatarium incedent duo cappellani a mitra et baculo, postremo reliqui duo a libro et scotula.

86. Quum Episcopus transibit per chorum, benedicet clerum, quumque venerit ante Electum et Assistentes donabit

etiam eis benedictionem. Sin autem Electus esset exemptus et gauderet usu Pontificalium, reverebitur eos.

87. Interim prope altare in promptu habebitur a clerico gremiale Episcopi, et ab altero mitra auriphrygiata, tradenda cappellano a mitra, si Episcopus adhibebit mitram pretiosam.

88. Diaconus et Subdiaconus, quum pervenerint, ut supra, ante altare, consistent ad pedem illius, et inter eos medium locum sumet Episcopus, recedentibus Presbytero assistente et Diaconis assistentibus.

89. Episcopus cum Ministris ceterisque Assistentibus, reverentiam ante altare conficiet.

90. Presbyter assistens ac Diaconi assistentes se recipient in chorum, ad stallum quisque suum.

91. Episcopus ascendet ad altare, sedebit faldistorio, versis humeris ad altare, et baculum dimittet.

92. Diaconus adstabit Episcopo a dextris, Subdiaconus a sinistris.

93. Cappellani a libro et scotula accipient Pontificale et scotulam ex abaco, et consistent prope Episcopum a latere Subdiaconi.

94. Diaconus sedenti Episcopo exuet mitram pretiosam, si utetur ea, et imponet alteram auriphrygiatam: gremiale etiam ponet super eius gremium.

95. Conscenso altari ab Episcopo, Electus et Assistentes convertentur ad altare suum, reverentiam conficient ad Crucem, et procedent ante altare, incedente Electo inter Assistentes.

96. Clerici huic rei delecti, ut supra, advertent ut transferant tria scabella, eaque statuant ante altare, ita ut scabellum Electi stet e regione Episcopi, et scabella Assistentium a lateribus Electi, sed aliquantulum ad invicem conversa, ita ut quendam semicirculum efficiant.

97. Electus cum Assistentibus, ante altare quum venerint, conficient reverentiam contextim ad Crucem et Episcopum, ac brevi tempore sedebunt. Electus caput operiet bireto, idemque facient Assistentes, nisi utantur mitra.

98. Si Electus praestiturus erit iuramentum, unus ex cappellanis vel clericis ponet ante Episcopum scabellum, supraque ipsum Pontificale apertum, ante ipsum autem pulvinum, in quo genuflectet Electus.

99. Unus ex clericis Pontificale ex abaco accipiet, ac primo Assistenti porriget, utendum in postulatione.

100. Postquam Electus et Assistentes brevissimo tempore sederint, caput aperient, et assurgent. Senior Assistentium, qui adstabit Electo dextrorsum, postulationem faciet Episcopo, ut in Pontificali, idest *Adest, reverendissime Pater, Electus monasterii* (hic nominabitur titulus Monasterii) *ordinis sancti* (indicabitur nomen Sancti sive Sanctorum Institutorum ordinis quem profitetur Abbas) *dioecesis* (nominabitur dioecesis) vel dicetur *dioecesis vestrae, quem* etc., cum iis quae sequuntur in Pontificali. Episcopus quaeret *Habetis Mandatum apostolicum?* Assistens supradictus respondebit *Habemus*. Episcopus subiiciet *Legatur*.

101. Electus cum Assistentibus sedebunt, et caput operient, ut supra.

102. Monachus cancellarius sive secretarius ordinis, tradet Mandatum apostolicum uni ex cappellanis Episcopi, qui stans in plano prope altare in latere epistolae, facie versa ad latus evangelii, leget Mandatum sibi traditum.

103. Quando in legendo nominabitur Summus Pontifex, Episcopus inclinabit caput, Electus sibi exuet biretum, et Assistentes, si gestabunt mitram, inclinabunt caput, secus sibi exuent biretum.

104. Lecto Mandato apostolico, caput aperiet Electus, assurget, ac bireto tradito Caeremoniario, vel cappellano qui assistet ei, leget iuramentum formula praescripta in Pontificali.

105. Lecta formula iuramenti, Pontificale a Caeremoniario vel a cappellano annovebitur, Episcopus accipiet Missale, quod apertum super genibus sustinebit, et a clerico amovebitur scabellum, in quo erit Pontificale. Electus imponet manus Missali, ac dicet *Sic me Deus adiuvet, et haec sancta Dei evangelia*; Episcopus adiiciet *Deo gratias*.

106. Assurget Electus, redibit ad scabellum suum, et caput operiet bireto.

107. Sedente Electo, cui adstabit a latere sinistro cappellanus, qui sustinebit ei Pontificale vel librum examinis, Episcopus tantum, non Assistentes (ut fieri debet in consecratione Episcopi), leget examen, et in fine cuiusque interrogationis Electus nudabit caput, assurget, et respondebit, ut notatum est in Pontificali.

108. Advertet Episcopus variationem in ultima interrogatione, quae dependet a qualitate abbatiae, utrum subiecta sit s. Sedi, an Episcopo, qui celebrabit benedictionem, an alii

Episcopo. Quocirca necesse erit scribere in pagella variationem istam, et insere eam Pontificali, Episcopi commoditati.

109. Examine absoluto, Electus nudabit caput, biretum tradet cappellano suo, procedet ad altare, genuflectet ante Episcopum, osculabitur manum eius, assurget, ac recedet in planum ante altare.

110. Assistentes consurgent. nudabunt caput, ac manebunt apud scabella sua, quin comitentur Electum.

111. Sub finem examinis, praesto erunt acolythi cum manipulis Ministrorum, clericus alter in promptu habebit Evangeliarium cum manipulo Episcopi, thuriferarius praeparabit thuribulum.

112. Ad altare quoque redibunt Presbyter assistens, qui consistet prope a latere epistolae, et Diaconi assistentes, qui locum sument in latere opposito, ne tamen transitum impediant Electo.

113. Postquam Electus osculatus erit manum Episcopi, Diaconus et Subdiaconus descendent de altari, et facta contextim reverentia ad Episcopum et altare, pergent ad abacum, ibique sibi inducent manipulum brachio sinistro. Subdiaconus accipiet Evangeliarium cum manipulo Episcopi, quod utraque manu sustinebit ante pectus.

114. Redibunt ad Episcopum, ut antea ; Diaconus tollet ei gremiale ; tunc Episcopus assurget de faldistorio, descendet de altari, et convertetur ad ipsum.

115. Presbyter assistens statim accedet ad dexteram Episcopi, sed paullum retro. Electus ad sinistram Episcopi, ad sinistram Electi Diaconus, ad sinistram Diaconi Subdiaconus, sed paullum retro, ut de Presbytero assistente dictum est. Diaconi assistentes locum sument a tergo Episcopi, et a tergo Diaconorum assistentium stabunt cappellani a mitra, baculo etc.

116. Quum Episcopus conversus erit ad altare, Diaconus ei mitram exuet.

117. Episcopus inchoabit Missam, seu confessionem ; cantores autem cantabunt intoitum, deinde *Kyrie*.

118. Electus respondebit Episcopo, itemque Ministri et ceteri Assistentes.

119. Assistentes Electo, qui manebunt apud scabella sua, si usu mitrae gaudebunt, recitabunt confessionem cum cappellano sibi assistente. Si non gaudebunt usu Pontificalium

quum nullos habeant cappellanos assistentes, poterunt respondere Episcopo in confessione.

120. Interim ab uno vel duobus clericis amovebitur faldistorium de medio altaris; cappellanus a libro deponet Pontificale super abacum, et accipiet Missale; clerici designati ante altare Electi reportabunt scabella pro Electo et Assistentibus.

121. Subdiaconus manipulum inducet brachio Episcopi post *Indulgentiam* etc. Electus autem propter actionem istam recedet aliquantulum ab Episcopo, eique rursus appropinquabit, Missam prosecuturus.

122. Dicto *Oremus* ab Episcopo, Abbates assistentes se adiungent Electo. Episcopus et Electus se ad invicem salutabunt, et hic cum Assistentibus praedictis redibit ad altare suum; Episcopus autem cum Ministris et Assistentibus suis prosequetur ritu praescripto Missam pontificalem.

123. Electus cum Assistentibus, reversus ad altare suum, salutabit Crucem, et sedebit scabello, humeris ad ipsum altare conversis. Assistentes, ut Electus, sedebunt scabellis suis, senior a dextris. alter a sinistris Electi, et caput operient mitra, vel bireto.

124. Se sistet Electo clericus cum Canone pontificali, ex quo leget psalmos *Quam dilecta* etc. Hoc tempore, cubicularius. vel conversus eius ordinis habitu talari indutus, educet ei calceos usuales, et inducet sandalia albi coloris cum sandaliis similibus, si gaudebit usu Pontificalium.

125. Continuabitur interea Missa pontificalis ordine praescripto, et quum Episcopus post thurificationem altaris accedet ad thronum, transiens ante Electum, nullam ei faciet reverentiam, quum occupetur in recitatione psalmorum etc.

126. Postquam Electo impositae erunt caligae et sandalia (si eorum usu gaudebit), et absolverit recitationem psalmorum aliarumque precum, Caeremoniarius vel cappellanus, qui ei assistet, exuet ei pluviale, et imponet Crucem pectoralem e collo pendentem, expediens stolam, quam habebat in pectore decussatam, deinde ipsi induet tunicellam, dalmaticam et planetam ac brachio sinistro inducet manipulum. Quod si Electus careret usu Pontificalium, exuetur pluviali, inducetur manipulus eius brachio sinistro, et induetur planeta.

127. Parato Electo, Assistentes eius sibi de capite detrahent mitram vel biretum, et simul consurgentes cum Electo convertentur ad altare, ac reverentia facta Cruci illius, ascen-

det in suppedaneum. Assistentes iuxta ordinem antiquitatis locum sument a dextris et a sinistris Electi, quod observabunt etiam deinceps in reliquis actionibus.

128. Electus dicet orationem *Aufer a nobis*, osculans altare ad illa verba *quorum Reliquiae* etc., et numquam se movens de medio altaris Missam leget ex Missali collocato in media ipsius altaris mensa.

129. Notabitur quousque processerit Missa solemnis, quia si exempli gratia nondum recitatum erit *Kyrie*. Electus exspectabit ibi, recitaturus ipsum submissa voce eodem tempore cum Episcopo; item omnia ea, quae cantabit Episcopus in Missa, Electus recitabit submissa voce una cum Episcopo. Ad *Gloria in excelsis*, si recitandum erit, Electus stabit eodem statu ac supra, recitabit hymnum praedictum cum Assistentibus, deinde sedebit, ut antea, caput operiens bireto, et congruens cum choro in cantu verborum *Adoramus te* etc.

130. Absoluto cantu hymni angelici, si cantandus erit, Electus cum Assistentibus redibit ad altare suum: osculato dein altari, non conversus ad populum, dicet *Dominus vobiscum* et orationes. Advertatur collecta *pro Electo* recitanda sub unica conclusione cum prima oratione Missae. Deinde rursus sedebit, et completo cantu epistolae, redibit ad altare suum, ubi simul cum Episcopo leget epistolam et graduale, usque ab ultimum versiculum ipsius, vel tractus aut sequentiae.

131. Episcopus quoque, post cantum epistolae, quum Subdiaconus osculatus erit manum eius, leget graduale, ut supra.

132. Electus, postquam legerit graduale, modo supra innuto, descendet de altari, et consistet ante scabellum, stans versis humeris ad altare ipsum, quod etiam facient Assistentes, qui mitra caput cooperient, si eius usu gaudebunt.

133. Episcopo, postquam legerit, ut supra, graduale, tolletur gremiale a secundo Diacono assistente, accipiet sinistra baculum pastoralem, assurget, descendet de throno, et accedet ad altare.

134. Presbyter assistens praecedet Episcopum, qui incedet medius inter Diaconos assistentes, et per chorum transiens benedicet clerum; caudatarius sequetur Episcopum, et syrmam vestis eius sustentabit, post caudatarium quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula.

135. Quando Episcopus transibit ante Electum, salutabit ipsum, vel donabit ei benedictionem, iuxta regulam superius expositam.

136. Interim ab uno vel duobus clericis reponetur pro Episcopo faldistorium in medio suppedaneo altaris maioris, et pulvinar, in quo genuflectet.

137. Diaconus et Subdiaconus venient ante altare, ut se adiungant Episcopo.

138. Cappellanus a libro deponet Missale super abacum, et accipiet Pontificale, utendum in benedictione.

139. Ponentur etiam pulvini duo ex panno violaceo a latere evangelii, super gradus altaris propter prostrationem Electi.

140. Electus caput operiet bireto, et sequetur cum Assistentibus suis Episcopum ad altare procedentem. In promptu stabunt clerici duo, scabella Assistentium translaturi.

141. Quum ante altare venerit Episcopus, recedent Presbyter assistens et Diaconi assistentes ad loca sua in choro. Succedent in assistentiam Episcopi Diaconus et Subdiaconus.

142. Episcopus, ante altare progressus, reverentiam ad Crucem cum Ministris et Assistentibus conficiet, ascendet ad altare, dimittet baculum pastoralem, et genuflectet in faldistorio.

143. Electus, ante altare ubi venerit, caput nudabit bireto, quod tradet cappellano suo, reverebitur Crucem, deinde procumbet a sinistris Episcopi, super gradus altaris, in pulvinis praeparatis.

144. Assistentes Electi, mitram in capite retinentes, si eius usu gaudebunt, secus dimisso bireto, genuflectent apud scabellum utrique ipsorum praeparatum ante altare, quo loco erant tempore examinis.

145. Cappellanus a libro accipiet Pontificale, et apertum praesentabit Episcopo, qui genuflexus erit quique intonabit antiphonam *Ne reminiscaris*, quae cantabitur a cantoribus simul cum psalmis poenitentialibus. Post cantum psalmorum repetetur antiphona, et cantores duo genuflexi ante altare cantabunt Litanias, quibus respondebunt adstantes.

146. Sub finem Litaniarum in promptu erunt cappellani cum scotula et cum baculo.

147. Cantato ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., assurget Episcopus cum Ministris, et baculum sinistra accipiet; convertetur versus Electum, et versiculos super eum cantabit

Ut hunc Electum etc., et benedicet ipsum, ut in Pontificali. Abbates assistentes non recitabunt versiculos praedictos nec donabunt benedictionem.

148. Post benedictionem recedent cappellani a libro et a scotula. Episcopus dimittet baculum, procumbet iterum super faldistorium, et cantores resument cantum Litaniarum, easque complebunt.

149. Absolutis Litaniis, Electus manebit prostratus, Episcopus assurget, et cum ipso clerus in choro. Removebitur a clerico pulvinus, in quo genuflexerat Episcopus, qui, conscenso altaris suppedaneo, stabit aliquantulum conversus ad Electum prostratum.

150. Diaconus exuet Episcopo mitram. Episcopus iunctis manibus cantabit versiculos, ut in Pontificali, et orationem *Concede, quaesumus* etc. Subiunget deinde alteram orationem *Cunctorum bonorum* etc., usque ad conclusionem *Quod ipse praestare digneris, qui vivis et regnas Deus.*

151. Electus de prostratione assurget, et genuflectet ante Episcopum, qui manibus ante pectus expansis cantabit praefationem tono feriali.

152. Deinde Episcopus ad illa eiusdem praefationis verba *Ut qui per nostrae manus* etc. (quae cantare prosequetur, ut supra), imponet utramque manum capiti Electi, usque ad verba *separetur indignus*, inclusive. Postea manibus ante pectus expansis cantabit ultimam partem praefationis *Suscipiat, te, Domine* etc. Conclusionem autem praefationis dicet iunctis manibus et submissa aliquantulum voce. Tum elata voce recitabit reliquas tres orationes.

153. Hoc tempore, ab uno pluribusve clericis, prope altare a latere dextero evangelii, in promptu habebitur liber Regulae tradendus Electo, ac si gaudebit usu Pontificalium, baculus pastoralis et annulus; vasculum etiam Aquae sanctae cum aspersorio, si benedicenda erunt obiecta haec.

154. Expleto cantu praefationis, Episcopus sedebit faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram.

155. Diaconus porriget Episcopo librum Regulae, et Episcopus praesentabit illum Abbati, qui manus libro eidem imponet, dum ab Episcopo recitabitur formula *Accipe Regulam* etc.

156. Episcopus librum restituet Diacono, hic clerico. Si Abbas gaudebit usu Pontificalium, ac si benedicendus erit baculus, Diaconus mitram exuet Episcopo, qui assurget, re-

citabit orationem super baculum sibi praesentatum ab uno ex cappellanis Abbatis, et accepto aspersorio e manibus Diaconi, baculum ipsum asperget Aqua benedicta.

157. Episcopus, aspersorio reddito Diacono, sedebit, et a Diacono ipso cooperietur mitra.

158. Episcopus, a Diacono baculum accipiet, et porriget Abbati, qui utraque manu accipiet, et Episcopus illum adhuc sustinens recitabit formulam *Accipe baculum* etc. Baculum deinde Diaconus recipiet ac restituet clerico, a quo illum acceperit.

159. Si nondum erit benedictus annulus, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget et orationem recitabit super annulum sibi in lance praesentatum ab uno ex cappellanis Abbatis, dein asperget illum Aqua sancta, ut supra, et sedebit.

160. Reposita a Diacono mitra Episcopo, hic recipiet a Diacono annulum, quem inseret digito dextro annulari Abbatis, dicens *Accipe annulum* etc.

161. Diaconus mitram tollet Episcopo, qui assurgens, et conversus ad Abbatem, recitabit orationem *Oremus. Te, omnipotens* etc.

162. Post orationem Episcopus rursus sedebit, et Diaconus ei reponet mitram. Assistentes Abbatis accedent ad eum. Episcopus amplexum dabit Abbati, qui amplexu ab Episcopo accepto, assurget, et amplectetur primum Assistentem suum, deinde secundum.

163. Cappellanus a libro deponet Pontificale super abacum, et recipiet Missale.

164. Clerici duo advertent, ut reportent ante altare Electi scabella Assistentium.

165. Descendent de altari Abbas cum Assistentibus suis, qui, facta contextim reverentia ad altare et Episcopum, accedent ad altare suum, ibique salutabunt Crucem, et consistent ante scabella, humeris ad altare ipsum conversis.

166. Revertentur ante altare Diaconi assistentes et Presbyter assistens.

167. Episcopus, postquam Abbas cum Assistentibus ad altare suum pervenerit, accipiet sinistra baculum, surget de faldistorio, descendet de altari, medius inter Ministros, et ad altare conversus salutabit Crucem.

168. Episcopus, praeeunte Presbytero assistente, medius inter Diaconos assistentes, sequentibus caudatario et quatuor

cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula, revertetur ad thronum; transiens ante Abbatem et Assistentes salutabit eos vel donabit benedictionem, ut notatum superius est; transiens autem per chorum dextra clerum benedicet.

169. Ministri redibunt ad locum suum, in latus epistolae.

170. Episcopus, conscenso throno, sedebit, dimittet baculum, reponetur ei gremiale a primo Diacono assistente, eique se sistent cappellani cum Missali et scotula, ac leget ultimum versiculum gradualis vel tractus aut sequentiae, deinde *Munda cor meum* et evangelium.

171. Abbas cum Assistentibus suis ascendet ad altare suum, et leget ultimum versiculum gradualis vel tractus aut sequentiae, *Munda cor meum* et evangelium, quod tamen non osculabitur, nec dicet *Per evangelica dicta* etc. Redibit sessum, ut antea, et cum ipso Assistentes.

172. Interim a choro cantabitur versiculus gradualis seu tractus sive sequentiae.

173. Dum legere evangelium Episcopus incipiet, Diaconus librum afferet ad altare, et fient ea omnia quae praescripta fuerunt in Missis pontificalibus.

174. Ad cantum evangelii, Abbas cum Assistentibus stabunt. Quando Episcopus intonabit *Credo*, Abbas cum Assistentibus ascendent ad altare suum, et simul recitabunt *Credo*, postea redibunt sessum, ut in principio.

175. Sub finem symboli, disponentur oblationes quae afferentur a monachis quinque illius monasterii, cuius Abbas benedicitur. Caeremoniarius tradet primo duo intorticia ardentia, secundo panem inauratum, tertio panem argentatum, quarto doliolum auratum, quinto alterum doliolum argentatum, et iuxta positionem presbyterii disponentur ita, ut possint ordinatim sequi Abbatem, quum ascendet ad thronum.

176. Praesto erunt etiam qui ministrare Episcopo debebunt lotionem, praesertim si actionem istam fungeretur Magistratus.

177. Expleto cantu symboli, Diaconus assistens secundus tollet gremiale et mitram Episcopo, qui assurgens cantabit *Dominus vobiscum. Oremus*, et leget versiculum offertorii. Cappellanus deponet mitram auriphrygiatam, et accipiet pretiosam, si ea uti poterit.

178. Abbas cum Assistentibus suis ascendet ad altare suum, osculabitur illud, dicet *Dominus vobiscum,* non conversus ad populum, et leget versiculum offertorii.

179. Episcopus sedebit, et Diaconus assistens primus cooperiet eum mitra pretiosa, si utenda erit, secus mitra auriphrygiata, eique reponet gremiale.

180. Abbas cum Assistentibus descendet de altari suo, et cum ipsis Crucem altaris salutabit; Assistentes, si mitrae usu gaudebunt, caput ipsa cooperient, et medium inter se ducent Abbatem ad thronum. Si transeundum erit ante altare maius, conficient reverentiam, quam facient etiam Episcopo, quum ante thronum pervenerint. Monachi cum oblationibus unus post alium sequentur Abbatem, ordine superius innuto, et ipsi quoque genuflexionem ad altare maius et ad Episcopum conficient, ut supra.

181. Abbas ab Assistentibus suis adducetur in thronum, et genuflectet ante Episcopum. Abbates assistentes non ascendent ad thronum. Monachi cum oblationibus in thronum ascendent, accedent ad dexteram Abbatis, porrigent ipsi oblationes, et immediate transibunt ad sinistram eius. Abbas praesentabit intorticia Episcopo, cuius osculabitur manum, quo momento illa Episcopus accipiet. Episcopus tradet illa primo Diacono assistenti, hic autem clerico vel monacho eidem, qui attulerit ea, et ab ipso referentur ad abacum. Id ipsum fiet de panibus et doliolis.

182. Abbas, praesentatis oblationibus, assurget, descendet de throno, et una cum Assistentibus suis procedet ad altare maius, ibique exspectabit ante latus evangelii. Assistentes medium inter se continebunt Abbatem, ac dimittent mitras, si utentur.

183. Clericus unus in promptu habebit scabellum, in quo ponetur Missale pro Abbate, et pulvinus in quo genuflectet.

184. Statim ac de throno descenderit Abbas, secundus Diaconus assistens tollet gremiale Episcopo, qui dimittet annulum et chirothecas.

185. Ministri lotionis ascendent ad thronum, quum inde descenderit Abbas.

186. Ad lotionem manuum Episcopi stabunt Abbas cum Assistentibus, Canonici et Praelati, si aderunt, ceteri omnes adstantes genuflectent.

187. Profectis ministris lotionis, Episcopus, accepto baculo, surget, descendet de throno, et accedet ad altare, prosecuturus Missam pontificalem, observando totum id, quod praescriptum est cap. VI, lib. V, art. III, exceptis animadversionibus sequentibus:

188. Quando Episcopus transibit ante Abbatem et Assistentes, qui stabunt in plano ante altare, ut supra, salutabit eos vel donabit ipsis benedictionem, iuxta distinctionem superius allatam.

189. Abbas, statim ac Episcopus ante altare pervenerit, procedet ante altare, sed aliquantulum longe ab ultimo gradu, ne impediat actiones Ministrorum, ibique genuflectet in pulvino, qui appositus erit; habebit ante se positum in scabello Missale apertum, ex quo leget Missam. Assistentes stabunt prope eum, et genuflectent tantum quando genuflectet chorus.

190. Organa, si licebit sonare pro qualitate Officii, sonare cessabunt statim ac ad altare pervenerit Episcopus.

191. Episcopus elata voce recitabit secretas omnes simul cum Abbate, qui nullum Crucis signum aliumve faciet actum, sed semper erit genuflexus apud scabellum suum, iunctis manibus.

192. Praeter hostiam ponetur super Patenam particula una, consecranda pro communione Abbatis.

193. Benedictio thuris et reliquae preces praescriptae in thurificatione altaris recitabuntur ab Episcopo tantum.

194. Quando Diaconus incensabit Episcopum, assurget Abbas, qui post thurificationem Presbyteri et Diaconorum assistentium Episcopo, duplici ductu incensabitur a Diacono, deinde rursus submittet genua. Episcopus lavabit manus, dicens psalmum consuetum. Postmodum Abbates Assistentes sive duo monachi assistentes thurificationem accipient.

195. In reliqua Missa observabitur quod traditum est articulo praecedenti, n. 133.

196. Postquam Episcopus largitus erit Benedictionem, et a Presbytero assistente publicata erit Indulgentia, reponetur faldistorium ad medium altaris in suppedaneo, sedebit in illo Episcopus, dimittet baculum, et utetur assistentia Diaconi et Subdiaconi.

197. Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus redibunt in chorum ad stallum suum.

198. Cappellanus a libro advertet ut resumat ex abaco Pontificale in usum Episcopi, ut infra.

199. In promptu erunt clerici cum mitra, cum chirothecis, cum baculo Abbatis, si gaudebit usu Pontificalium, et cum vasculo Aquae sanctae cumque aspersorio, si chirothecae et mitra nondum erunt benedictae.

200. Sedenti Episcopo se sistet Abbas, qui genuflectet ante ipsum. A Caeremoniario aut a cappellano capiti Abbatis imponetur pileolus.

201. Si nondum mitra erit benedicta, Diaconus mitram exuet Episcopo, qui assurget, et recitabit orationem praescriptam super mitram, quae sustinebitur a clerico; tum accipiet a Diacono aspersorium, et mitram asperget Aqua benedicta.

202. Episcopus iterum sedebit faldistorio, mitra cooperietur a Diacono, et receptam a Diacono ipso mitram Abbatis imponet ipsius capiti, dicens *Imponimus, Domine* etc.

203. Caeremoniarius vel cappellanus annulum educet e digito Abbatis.

204. Si benedicendae erunt chirothecae, Episcopus illas benedicet, ut supra.

205. Sedens Episcopus cum mitra in capite, accipiet chirothecam dexteram, et dextrae Abbatis induet illam, deinde sinistram sinistrae, recitans interea formulam *Circumda, Domine* etc. Tum acceptum e manibus Diaconi annulum Abbatis inseret digito eius annulari dextro.

206. Si benedictio peragetur in ecclesia propria Abbatis, Episcopus assurget, et manu dextera Abbatis accepta, ducet eum ad thronum praeparatum, ut supra, in latere epistolae, eique postquam sederit tradet baculum in sinistram, dicens *Accipe plenam* etc. Ad hunc actum sonabunt festivo more omnes campanae ecclesiae et monasterii.

207. Sin autem benedictio fiet extra ecclesiam Abbatis, Episcopus assurget, et manu dextera Abbatis accepta, faciet eum sedere ad faldistorium suum, eique tradet baculum in sinistram, recitans formulam *Sta in iustitia* etc.

208. Diaconus et Subdiaconus sequentur Episcopum ad sedem Abbatis, itemque cappellanus cum libro etc.

209. Episcopus, stans a dextra Abbatis, si hic sedebit throno suo, vel recedens in latus evangelii, si Abbas sedebit faldistorio, nudabitur mitra a Diacono, et intonabit *Te Deum*, quod in cantu prosequetur clerus in choro.

210. Si Abbas gaudebit usu Pontificalium, intonito *Te Deum* assurget, descendet de sede sua vel de altari, reverentiam ad Episcopum et ad altare faciet, ac medius inter Assistentes suos incedet per ecclesiam, et benedictionem donabit adstantibus.

211. Redibit ad altare sive in chorum, et sedebit faldistorio vel sede sua.

212. Si carebit usu Pontificalium, omittetur quod descriptum supra est, et Episcopus, Benedictione solemni impertita, immediate inthronizabit Abbatem, vel sedi in choro vel faldistorio, et formulam respectivam recitabit. Abbas, inthronizatus ab Episcopo, sibi ipse imponet biretum, et Episcopus exutus mitra a Diacono, intonabit *Te Deum*, ut supra.

213. Postquam Abbas benedictionem per ecclesiam donaverit ac sederit, si gaudebit usu Pontificalium, si vero non gaudebit, post intonationem *Te Deum*. monachi, unus post alium, se sistent ante eum, reverentiam ipsi facient, eiusque manum osculabuntur et vultum. Advertent etiam, ut revereantur Episcopum et altare.

214. Hoc tempore, Assistentes manebunt prope Episcopum a sinistris eius.

215. Expleto cantu *Te Deum*, perstans adhuc Episcopus vel in latere evangelii vel a dextra sedis Abbatis. conversus ad altare, recitabit in cantu versiculos cum oratione, post quam, si Abbas sedebit in choro vel throno suo, Episcopus rursus coopertus mitra a Diacono, et sinistra recepto baculo pastorali, comitantibus Ministris, ut supra, redibit ad altare, et consistet in latere evangelii. Abbas, medius inter Assistentes suos, sequetur Episcopum, et procedet ad altare.

216. Si Abbas gaudebit usu Pontificalium, Episcopus, quum venerit in latus evangelii, dimittet baculum, et mitra nudabitur a Diacono, secus eam retinebit propter acclamationem, ut infra.

217. Quum Abbas ad altare pervenerit, Assistentes recedent ad dexteram Episcopi, et mitram sibi exuent, si utentur.

218. Si Abbas sedebit faldistorio, assurget, convertetur ad altare, amoto faldistorio.

219. Abbas, usu gaudens Pontificalium, donabit Benedictionem, cantans *Sit nomen Domini* etc. Dictis autem verbis *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et priusquam Benedictionem donet, reverebitur Episcopum, deinde trinam populo Benedictionem impertietur.

220. Episcopus mitra cooperietur a Diacono, Assistentes sibi ipsi mitram imponent.

221. Abbas, Benedictione impertita, genuflectet in latere epistolae, et una tantum vice cantabit *Ad multos annos.*

222. Si carebit usu Pontificalium, recepta ab Episcopo mitra post orationem, Abbas, dimisso bireto, genuflexus, ut supra, ante Episcopum, cantabit una tantum vice *Ad multos annos*.

223. Assurget Abbas, et excipietur ad amplexum ab Episcopo, dein ab Assistentibus suis.

224. Descendet de altari, medius inter suos Assistentes, et cum ipsis salutabit Crucem, postea Episcopum. Accedent iunctim ad altare suum, ubi dimisso baculo et mitra ac reverentia facta ad Crucem, ascendent in suppedaneum.

225. Episcopus, quum responderit salutationi Abbatis et Assistentium, mitra a Diacono nudabitur, convertetur ad altare deponet s. Pallium, si eo usus fuerit, incipiet ultimum evangelium S. Ioannis, signabit altare, tum a Diacono reponetur ei mitra. Resumpto deinde baculo, praeeunte Presbytero assistente, recitans evangelium praedictum, redibit in thronum, medius inter Ministros, sequentibus Diaconis assistentibus et cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula, et completo evangelio, dimittet paramenta sacra.

226. Abbas evangelium idem integrum recitabit in altari suo, ex quo deinde cum Assistentibus descendet, reverebitur Crucem altaris eiusdem, et sedens scabello, ut in principio, a Caeremoniario vel a cappellanis suis exuetur sacris paramentis, videlicet: annulo, chirothecis, manipulo, planeta et reliquis. Sin usu Pontificalium carebit, exuetur planeta, stola, manipulo et reliquis, atque induetur mantelleto et mozzeta.

227. Assistentes etiam paramenta dimittent, et resument habitum, quo induti erant ante Officium.

228. Canonici, dimissis paramentis, resument habitum choralem, ideoque praesto erunt clerici cum canistris, allaturi indumenta choralia et recepturi paramenta.

229. Episcopus, exutus paramentis, induet iterum cappam, et a Subdiacono tollentur ei caligae et sandalia, ut in Missis pontificalibus.

230. Hoc ipsum fiet Abbati a suo converso, si usus fuerit caligis et sandaliis, eique reponentur calcei usuales.

231. Episcopus et Abbas recitabunt ex Canone pontificali preces gratiarum actionis.

232. Faldistorium cum pulvinis pro Episcopo ante altare restituetur.

233. Peracta gratiarum actione, Episcopus et Abbas cum Assistentibus et clero quoque, ordine descripto in principio,

orabunt ante altare maius, deinde ad altare SS. Sacramenti, et associabitur Episcopus ad portam ecclesiae, ubi Abbas ei gratias aget pro benedictione sibi impertita.

234. Si Episcopus fuerit Ordinarius, quum discedet de ecclesia, pulsabuntur festivo more campanae.

Articulus III.

De benedictione plurium Abbatum.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Duobus superioribus articulis ritum descripsimus servandum in benedictione Abbatis privatim aut solemniter persolvenda.

2. Non potest nisi raro contingere, ut peragenda sit plurium Abbatum benedictio, si excipiatur circumstantia Capituli generalis in aliquo ordine monastico, cuius Abbates electi teneantur accipere benedictionem abbatialem.

3. Si tamen id accideret, quin frustra repetamus instructiones praecedentibus articulis traditas, satis esse videtur quasdam regulas generales proferre, quae opus sint ad circumstantiam supra allatam.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

4. Ad altare SS. Sacramenti aderit numerus sufficiens pulvinarium, qui respondeat numero Electorum et Abbatum assistentium.

5. Quod ad ornatum altaris maioris nulla occurrit variatio: notandum tamen, quod numerus pulvinarium ante altare augendus est, ut satis sit numero Electorum et Assistentium.

6. Pro Electis unum tantum praeparabitur altare, quod augebitur in longitudinem, si opus fuerit. Altare istud instruetur Cruce et quatuor tantum candelabris, quamvis plures sint Abbates benedicendi. Singulis ipsorum praeparabitur super altari Missale et paramenta pro uno Abbate iam alibi notata, quo ordine docebitur inferius.

7. Ante idem altare tot scabella ponentur, quot Abbates accepturi benedictionem, et pro duobus Assistentibus etiam, quorum numerus est immutabilis, licet Abbates benedicendi sint plures.

8. Singulis Electis singuli aderunt Canones pontificales, quibus utentur in praeparatione ad Missam et in gratiarum actione.

9. Relate ad obiecta praeparanda super abacum, praeter illa quae superius notata sunt, praeparabuntur particulae quae satis sint numero Abbatum, et poterunt etiam poni in Pyxide.

10. In promptu erunt faldistoria plura cum veste albi coloris ad inthronizandos Abbates in fine functionis. Quocirca curabitur, ut augeatur suppedaneum et ceteri altaris gradus, ut commode possint Abbates sedere faldistoriis, quae ibi apponentur.

11. In abaco Electorum, praeter obiecta notata, praeparabitur pro singulis ipsorum Calix cum vino et purificatorio propter purificationem post communionem. Item intorticia, panes et doliola vini plena pro singulis, vel etiam quibus utitur unus, licebit alteris uti. Si Electi gaudebunt usu Pontificalium, disponentur pro singulis eorum caligae et sandalia, chirothecae, mitrae, annuli, et prope abacum praeparabitur baculus pastoralis cum velo appenso, ab unoquoque eorum utendus.

12. Procurabitur numerus pulvinorum sufficiens prostrationi.

13. In sacristia aderunt sedes numero sufficienti Electis (si illuc convenient), et superpellicea pro cappellanis.

§ 3. *De functione.*

14. Quin repetamus quae superioribus articulis tradita sunt, variationes tantum, quae poterunt occurrere, notabimus.

15. Abbates assistentes cum Electis exspectabunt Episcopum in limine ecclesiae a sinistra ingressus. Assistens primus stabit prope portam in parte interiori, secundus a sinistris primi, Electus primus a sinistris secundi Assistentis, secundus Electus a sinistris primi Electi, tertius a sinistris secundi Electi, eodemque ordine reliqui, si aderunt.

16. Incedentes per ecclesiam Electi et Assistentes sequentur Episcopum, ordine sequenti: Si duo fuerint Electi, primus incedet a dextra, secundus a sinistra, ita ut Electus primus stet a sinistris primi Assistentis et Electus secundus a dextris Assistentis secundi. Si tres numero fuerint Electi, primus eorum incedet in medio, secundus a dextris primi, tertius a sinistris primi: si quatuor, primus incedet a dextris,

secundus a sinistris primi, tertius a dextris primi, quartus a sinistris secundi. Eadem methodus servabitur, si numerus eorum maior esset.

17. Ordo praescriptus in incessu per ecclesiam servabitur etiam in adoratione ad altare SS. Sacramenti, et in brevi oratione ante altare maius.

18. Quod ad praeparationem ad Missam, sive functio celebretur cum cantu, sive sine cantu, observabitur quod praescriptum fuit in articulis superioribus. Nisi Canon singulis Abbatibus parari posset, Canone uno utentur Electi duo.

19. Si Electi gaudebunt usu Pontificalium, ponentur eis caligae et sandalia a respectivis suis conversis, quando monebit Caeremoniarius, eo quod actio ista pendeat a modo, quo peragetur benedictio, cum cantu nempe vel sine cantu.

20. Electi non lavabunt manus, et quum parabitur Episcopus, ipsi quoque a respectivis cappellanis induentur sacris paramentis.

21. Quum Episcopus ad altare ascenderit, Electi cum Assistentibus procedentes ante altare maius, non commutabunt locum; posset enim inde oriri confusio; sed quo loco erunt tum Electi, tum Assistentes, convertentur ad Crucem altaris sui, reverentiam conficient, deinde, quo ordine stabunt, venient ante altare et Episcopum.

22. Electi in examine sedebunt ad lineam e regione Episcopi, Assistentes autem facie aliquantulum ad invicem conversa.

23. Si Electi praestituri erunt iuramentum, genuflectent iunctim eodem ordine super infimum gradum altaris ante Episcopum, cui appositum erit scabellum cum libro, continente formulam iuramenti. Primus inter Electos leget formulam voce alta et intelligibili. Formula autem lecta a primo, unus ex cappellanis amovebit scabellum cum libro, et Episcopus apertum sustinebit Missale genibus suis. Electus primus manus extensas super Missale imponet ac dicet: *Sic me Deus adiuvet* etc. Assurget, salutabit Episcopum, et sessum accedet ad scabellum suum. Electus secundus genuflectet ante Episcopum ac dicet: *Et ego Electus monasterii N., ordinis S. N., dioecesis N., iuro in omnibus et per omnia, ut supra, in forma iuramenti iam lecta, facere et observare pro monasterio N. mihi commisso.* Postea manus imponet Missali, dicens: *Sic me Deus adiuvet* etc. Assurget, reverebitur Episcopum, et sessum recedet ad scabellum suum; idem facient deinceps ceteri, si aderunt.

24. Episcopus leget examen singulari numero et ad responsa unusquisque Electus, unus post alium, caput aperiet, assurget et respondebit, ut notatum est in Pontificali. Episcopus dicet pluraliter tantum: *Haec omnia et cetera bona tribuat vobis* etc. Variationem etiam advertet Episcopus in ultima interrogatione, ut superius innuimus.

25. Electi, unus post alium, initio facto a primo, osculabuntur manum Episcopi, et recedent in latus evangelii, quo ordine mox declarabitur.

26. Episcopus descendet ante altare, ac mitra dimissa, incipiet confessionem. Electi respondebunt ei, stantes omnes a sinistris eius, nempe primus stabit a sinistris Episcopi, secundus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, quartus a sinistris tertii, atque ita reliqui, si aderunt.

27. Quando Episcopus ad altare ascendet, Electi recipient ordinem, quem servabant ab initio, dum sedebant in examine, et reverentia ad altare confecta, redibunt ad altare suum, sedebunt scabellis, et exuti pluviali, a cappellanis suis induentur aliis paramentis ibi indicatis.

28. Postquam Electi induti erunt paramentis missalibus, quum debeant ascendere ad altare minoris formae, ad confusionem vitandam, servabunt ordinem sequentem: Assurgent cum Assistentibus et convertentur ad altare suum; Assistens primus, qui aderit in latere evangelii, transibit super suppedaneum et veniet in latus epistolae; prope Assistentem primum ibit Electus, qui sedebat a sinistris eius, et consistet in latere epistolae ad Missale praeparatum: prope Electum eundem incedet alter, qui sedebat a sinistris eius, procedet ad altare versus latus epistolae, et consistet a sinistris Electi, qui erit prope primum Assistentem, eodemque modo reliqui, ultimo loco ibit secundus Assistens, qui consistet in latere evangelii. Quum autem redeundum erit ante altare idem ad scabella, se movebit Assistens primus, post eum Electus qui propior erit ei, deinde ceteri, postremo Assistens secundus.

29. Collecta pro Electis dicetur ab Episcopo numero plurali, quod etiam observabit in secreta et in postcommunione.

30. In prostratione, Electi erunt a sinistris Episcopi, ordine quem descripsimus in confessione, videlicet, primus procumbet a sinistris Episcopi, secundus a sinistris primi Electi, tertius a sinistris secundi, atque ita deinceps, si plures fuerint.

31. In Litaniis benedictio ab Episcopo donabitur pluraliter *Ut hos electos* etc. Orationes et praefatio dicentur etiam plurali

numero; impositio manuum tantummodo, *Ut qui per manus nostrae* etc., fiet super singulos, eademque formula super unumquemque singulariter repetetur.

32. Traditio libri Regulae, et insuper traditio annuli, si gaudebunt usu Pontificalium, fieri poterit pluraliter vel etiam singulariter unicuique.

33. Quod ad modum praesentandi oblationes, advertatur quod traditum est cap. IV, de consecratione plurium Episcoporum, nn. 38, 39, 40, et ordo idem servari poterit.

34. Abbates erunt ante altare genuflexi, recitantes cum Episcopo Missam, eodem ordine quo sederint in examine.

35. Pax ab Episcopo praebebitur unicuique Abbati, servato ordine antiquitatis, et unusquisque Abbas, reversus ad locum suum, donabit eam Assistentibus.

36. In communione genuflectent omnes in extremitate suppedanei, primus versus latus epistolae, secundus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, atque ita porro, si qui supererunt.

37. Benedictione ab Episcopo in fine Missae impertita, reponetur in medio altaris faldistorium, in quo Episcopus ipse sedebit.

38. Cappellani Abbatum accipient chirothecas, mitras et pileolos eorum. Singuli cappellani suis Abbatibus imponent capiti pileolum.

39. Abbates consurgent, et a clericis tollentur de presbyterio Missalia et scabella, quibus usi erunt Abbates in Missa.

40. Abbas primus accedet ante Episcopum, qui imponet ei mitram, chirothecas et annulum. Postea primus Abbas praedictus assurget, de altari descendet, et consistet ante altare. Ascendet ad Episcopum Abbas secundus, cui mitram, chirothecas et annulum Episcopus, ut primo, imponet, idemque pariter deinceps faciet reliquis.

41. Advertent respectivi Abbatum cappellani, ut in promptu habeant faldistorium et baculum pastoralem pro singulis Abbatibus.

42. Episcopus, postquam mitram et chirothecas cum annulo imposuerit cunctis novis Abbatibus, assurget ac recedet versus latus evangelii.

43. Ponentur a cappellanis super suppedaneum altaris faldistoria, et illud, quo usus erit Episcopus, honoratiorem locum obtinebit.

44. Dispositis, ut supra, faldistoriis, accedet ad altare primus Abbas, et Episcopus, dextra eius accepta, inthronizabit eum faldistorio, quo ordine docebitur inferius, eique tradet baculum in sinistram. Deinde inthronizabit secundum, eique tradet pastorale. Postmodum tertium et reliquos, si supererunt.

45. Quod spectat ad ordinem, quo sedendum erit, servabitur sequens regula: Si duo fuerint Abbates, primus sedebit versus latus evangelii, alter a sinistris primi versus latus epistolae. Sin fuerint tres, primus sedebit in medio, secundus a dextris primi, tertius a sinistris primi. Sin quatuor numero fuerint, primus a sinistris suis habebit secundum, tertium a dextris, quartus sedebit a sinistris secundi, et ordinem servabunt eundem, si numero fuerint maiori.

46. Inthronizatis Abbatibus cunctis, Episcopus dicet formulam *State in iustitia* etc., numero plurali.

47. Intonito ab Episcopo *Te Deum*, duo Assistentes procedent ante altare, videlicet primus in latus evangelii, secundus in latus epistolae. Abbates consurgent iunctim, et quin commutent locum, descendent de altari, reverentiam conficient ad Crucem et Episcopum, convertentur ad populum, atque ita procedentes ad lineam incedent per ecclesiam, et benedicent adstantes.

48. In reditu ad altare, consistent ante ipsum, ut genuflectant ad ℣. *Te ergo quaesumus* etc., nisi cantatus fuerit. Sin autem cantatus erit, post reverentiam ad Crucem et Episcopum, redibunt, unus post alium, sessum ad faldistorium, ut supra, et Assistentes recedent prope Episcopum.

49. Cantato pluraliter ab Episcopo ℣. *Confirma* etc. et orationem *Exaudi, Domine, preces nostras* etc., assurgent Abbates de faldistorio, in quo singuli sederint, et unus post alium descendent in planum lateris epistolae a latere altaris. Primus stabit propior altari, secundus a sinistris primi, tertius a sinistris secundi, eodemque ordine ceteri.

50. Cappellani faldistoria de suppedaneo removebunt, et seorsim reponent.

51. Remotis de altari faldistoriis, ascendet illuc primus Abbas, donabit Benedictionem, et acclamabit Episcopo.

52. Donante Benedictionem Abbate primo, ceteri Abbates nudabuntur mitra a cappellanis suis, et ad Benedictionem stabunt.

53. Postquam primus Abbas acceperit amplexum ab Episcopo et Assistentibus, descendet de altari, et subsistet in latere evangelii.

54. Ascendet ad altare secundus Abbas, qui Benedictionem donabit, et acclamationem faciet, ut primus.

55. Abbas primus ad Benedictionem, quam impertietur secundus, nudabitur mitra a cappellano suo, quod idem fiet a ceteris.

56. Abbas secundus, postquam amplexum, ut supra, acceperit, descendet in latus evangelii, et consistet a dextris primi Abbatis.

57. Ascendet ad altare tertius Abbas, qui Benedictionem donabit, acclamationem faciet, et post amplexum consistet a dextris secundi. Haec eadem peragentur respective a ceteris, si plures fuerint.

58. Postquam Abbates omnes Benedictionem dederint, acclamationem fecerint, et admissi fuerint ad amplexum, redibunt simul cum Assistentibus ante altare, ordine iam innuto, reverentiam conficient ad Crucem et ad Episcopum, postea revertentur ad altare suum. Ibi dimittent baculum et mitram, legent ultimum evangelium, et reversi ante scabella propria, mitram gestantes capite, baculum sinistra manu, salutabunt Episcopum, in thronum vel ad faldistorium euntem, vestes sacras dimissurum.

59. Adiuvantibus cappellanis suis, sacra vestimenta dimittent, et resumpto mantelleto ac mozzeta, tollentur eis a respectivis conversis sandalia et caligae, atque ut in principio atque e Canone pontificali legent preces gratiarum actionis.

60. Si Abbates carebunt usu Pontificalium, observabitur quod traditum est articulo praecedenti cum animadversionibus hic indicatis.

61. Postremo, eodem ordine quo accesserunt ad ecclesiam, discedent ex eadem; quum autem pervenerint in limen ipsius, appropinquabunt ad Episcopum, eique gratias agent pro benedictione, quam sibi impertiverit.

CAPUT II.

De impositione primi lapidis novae ecclesiae ab Episcopo persolvenda

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Ad novam ecclesiam aedificandam requiritur assensus Episcopi, qui locum eius designabit, et constituet redditus necessarios, ad ecclesiam ipsam et inservientes eius alendos.

2. Rebus omnibus constitutis, quae ad hunc finem opus erunt, in substructionibus huius sacri aedificii ponendus erit lapis primarius, et benedicendum solum, in quo aedificabitur.

3. Quapropter fient excavationes ad fundamenta ponenda, vel nisi poterunt fieri fossiones priusquam benedicatur, describetur lineis earum locus.

4. Lapis primarius collocandus omnino erit in fundamentis; quamobrem quo loco respondebit angulus dexter absidae, scilicet latus evangelii altaris maioris, in quo incipientur unctiones parietum, quando consecrabitur ecclesia, fundamentum fiet profundum, quoad requiret altitudo aedificii.

5. In hac igitur parte, ceterisque etiam, si iam effossa erit terra ad fundamentum ponendum, fient munitiones ligneae, ne quod gravius accipiatur incommodum.

6. Praeparabitur lapis undequaque perfecte quadratus, qui palmi amplitudinem aequet, ponendus in fundamentis. Lapis iste non esto laevigatus nec pumice expolitus, sed ferme rudis, ut in ipso possit Episcopus cultro effingere Crucem.

7. Fiet etiam arcula marmorea cum operculo a latere claudendo, intra quam claudetur lapis praedictus. In parte superiori arculae inseretur annulus ferreus, ut faciliter demitti possit in fundamenta. Intra arculam istam includi poterit unum vel plura numismata, quae congruant rei, ac tubus vitreus cum pergamena scripta, quae memoret actum.

8. Praeparabitur etiam Crux lignea maioris formae, quae hominis staturam aequet, imponenda quo loco erigendum erit altare maius.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

9. Si placebit Episcopo post impositionem primi lapidis celebrare Missam, in medio solo benedicendo praeparabitur altare instructum pallio, candelabris, Cruce, tobaleis ac tapeto. Circa altare erigetur tentorium sufficiens, quod possit altare ipsum tegere, ac defendere praesertim a vento radiisque solis. Sin Missa non celebrabitur, omittetur praeparare altare supradictum.

10. Si quis locus proximus ac decens erit, ubi se parare possit Episcopus, disponetur ad hanc rem, secus parare se poterit ibidem, ubi erit peragenda benedictio.

11. In medio solo benedicendo praeparabitur faldistorium cum veste albi coloris, collocatum super exiguo tapeto, et a latere aderit pulvinar ad genuflectendum.

12. A dextris vel etiam a sinistris faldistorii ponetur abacus maioris formae albo mantili coopertus, in quo disponentur res ad functionem necessariae, videlicet: vas amplum, seu concha decens cum aqua benedicenda; aliquantulum salis in lance; vasculum ad hauriendam Aquam, cum fuerit benedicta, aspergillum ex hyssopo; mantile unum pro Episcopo; lapis fundamentalis extra arculam supradictam; prope lapidem arcula ipsa, et aliquantulum gypsi triti in lance testacea ad obturandum operculum arculae, si opus fuerit; culter vel aliud ferrum acuminatum cum manubrio ex ebore vel ebeno in usum Episcopi; resticula longa, convestita serico vel alio panno, liganda annulo arculae ad dimittendum lapidem in fundamentum; Pontificale (pars II); scotula cum candela; Canon pontificalis; tabella cum formula Indulgentiae; paramenta episcopalia, quae sunt: mitra auriphrygiata cum velo seu vimpa pro ministro illius, formale pretiosum, pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo albi coloris; baculus pastoralis in longitudinem positus super abaco, nisi quis alius modus succurrat sustinendi eum; postremo intorticia duo.

13. Prope abacum ponetur Crux hastilis firmata basi.

14. Alter etiam abacus aderit, in quo disponentur paramenta a Ministris utenda, videlicet: duo numero amictus et albae totidemque cingula; stola albi coloris pro Diacono; praeterea superpellicea sufficienti numero.

15. Loco opportuno statuetur legile cum Pontificali pro cantoribus.

16. Quo loco ponendus erit primus lapis, aderit calx cum lateribus et petra, ut immediate possit ipse lapis obstrui muro.

17. Pridie functionem, a Presbytero ad hanc rem delegato, qui poterit induere superpelliceum, quo loco erigendum erit altare primarium, Crux praedicta lignea collocabitur, ut conspici possit.

18. Si Episcopus celebraturus erit Missam, disponentur ad altare, ut supra dispositum, omnia ea quae ad Missam opus sunt.

19. Si alio loco parabitur Episcopus, paramenta eius et Ministrorum, Crux et intorticia praeparabuntur loco eodem, ex quo in processionem se conferent ad aream novae ecclesiae.

20. Ad functionem istam persolvendam requiruntur Diaconus et Subdiaconus: Subdiaconus alter, vel clericus crucifer: clerici duo pro intorticiis: alter clericus pro vasculo: quatuor clerici seu cappellani pro mitra, baculo, libro et scotula: item duo qui transferant lapidem ad fundamentum: quatuor aut sex cantores: caementarii quatuor, ad summum sex induti sacco, qui lapidem muro occludant: lapidarius.

§ 3. *In functione.*

21. Hora statuta congregabitur clerus in locum determinatum, clerici et cantores induent superpelliceum; Ministri sacri se parabunt amictu, alba, cingulo et Diaconus stola etiam diaconali.

22. Quum Episcopus erit adventurus, accendentur duo intorticia, et Crux accipietur a clericis designatis, qui consistent a dextris faldistorii.

23. Episcopus induetur rocheto et mozzeta; mantelletum etiam adhibebit, si fuerit extra dioecesim suam, ut declaratum fuit cap. II, lib. V.

24. Clerus obviam procedens Episcopo occurret ei in limine fundamentorum, exceptis Ministris, qui praesto erunt a lateribus faldistorii, facie ad populum versa.

25. Episcopus salutabit Crucem, et sedebit faldistorio, facie ad populum versa.

26. Distribuentur clericis paramenta episcopalia.

27. Diaconus exuet Episcopo Crucem pectoralem, mozzetam, et mantelletum, si utetur, et adiuvante Subdiacono induet eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale. Deinde Diaconus imponet ei mitram, et Episcopus baculum sinistra accipiet.

28. Si sacra indumenta ab Episcopo et Ministris alio a functionis loco assumpta essent, ideoque ad functionis locum esset procedendum, servabitur ordo sequens:

29. Praeibunt tres clerici cum Cruce et intorticiis ardentibus; cantores bini, superpelliceo induti; clerus sive clerici bini, dignioribus propius Episcopum incedentibus; Episcopus medius inter Ministros, qui populum benedicet dextra, si fuerit in sua dioecesi; cappellani a mitra et baculo, dein reliqui duo a libro et scotula; postremo familiares nobiles Episcopi, si qui aderunt.

30. Quum ad locum functionis venerint, et dispositi fuerint ordine iam innuto, Episcopus faldistorio sedebit brevi tempore. Tum assurget, et stans medius inter Ministros, accedet ad abacum eique se sistent cappellani cum libro et scotula.

31. Crux cum intorticiis collocabitur contra Episcopum vel a latere, ita tamen ut Crux stet in conspectu eius.

32. Episcopus exorcizabit salem dicens *Adiutorum nostrum* etc. *Exorcizo te* etc. Post exorcismum, Episcopus dimittet baculum, et Diaconus exuet ei mitram. Tum recitabit orationem super salem. Oratione recitata, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui recipiet sinistra baculum, et recitabit exorcismum super aquam. Post exorcismum Episcopus dimittet baculum, Diaconus tollet ei mitram, et recitabit orationem super aquam. Qua oratione absoluta, accipiet pugillum salis, et dicens *Commixtio* etc., dimittet illum in aquam ad instar Crucis, dum proferet verba *In nomine Patris* etc. Diaconus, si opus fuerit, porriget Episcopo manutergium, quo absterget manum, deinde prosequetur alteram orationem *Deus, invictae virtutis* etc.

33. Completa oratione, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui baculum sinistra recipiet.

34. Clericus, cuius officium sustinere vasculum Aquae benedictae, extrahet ex concha vasculum unum ipsius Aquae plenum, et accipiet aspergillum ex hyssopo, tradendum Diacono, ut infra.

35. Clerici cum Cruce et intorticiis procedent versus locum, ubi pridie posita erit Crux lignea, sequetur eos Episcopus cum Ministris; clericus sustinens vasculum Aquae benedictae adstabit Diacono dextrorsum; cappellani a mitra, baculo etc. sequentur Episcopum.

36. Quum ventum erit ad locum praedictum, clerici cum Cruce et intorticiis consistent a dextris Episcopi: cantores autem immediate intonabunt antiphonam *Signum salutis* etc., eamque prosequentur canendo cum psalmo *Quam dilecta tabernacula* etc., cuius in fine addent *Gloria Patri.*

37. Interim Episcopus, tradito ipsi a Diacono aspergillo cum osculis, asperget illam terrae partem, in qua stabilietur deinceps altare primarium; tum Diacono restituet aspergillum.

38. Fine facto canendi psalmi, nec repetita antiphona, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Domine Deus* etc., advertens ut nominet Sanctum illum, in cuius honorem condetur nova ecclesia (1). Ut ista, ita reliquae orationes, quae sequuntur, cantandae sunt tono feriali.

39. Absoluta oratione, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui, recepto baculo, eodem ordine, ac supra, redibit ad abacum. Ibi dimittet baculum, et mitra exuetur a Diacono.

40. Episcopus benedicet lapidem primarium, recitans versiculos notatos in Pontificali cum duabus orationibus, quibus recitatis, aspergillum accipiet a Diacono, et lapidem antedictum asperget Aqua benedicta.

41. Diaconus, recepto aspergillo, tradet Episcopo cultrum sive aliud instrumentum cuspidatum ad signandum lapidem, et Episcopus in singulis partibus Crucem triplicem signabit in medio, dicens *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti;* adstantes autem respondebunt *Amen.* Id faciet in singulis lapidis faciebus, idest sex vicibus. Episcopus deponet cultrum deinde dicet alteram orationem *Oremus. Benedic, Domine* etc.

42. Interim a clerico vel a Caeremoniario claudetur lapis intra arculam marmoream, de qua supra, et addentur numismata ac pergamena; operculum eius obturabitur gypso a lapidario, ne Aqua et calx intus penetrent ex fessuris.

---

(1) Si ecclesia dedicanda non erit in honorem alicuius Sancti, in hac oratione omittitur *et beati N.;* in altera vero *Domine sancte,* dicatur *in honorem* v. gr. *sanctae Crucis* vel *mysterii SS.mi Sacramenti* etc. (S. R. C., n. 3241, III).

43. Post orationem Diaconus reponet mitram Episcopo.

44. Redibit Episcopus ante faldistorium, et genuflectet in pulvino posito ante ipsum, facie versa ad locum altaris maioris, sive ad Crucem maiorem ligneam.

45. Genuflectente Episcopo, in genua procumbent adstantes omnes, et cantores duo genuflexi a tergo Episcopi cantabunt Litanias, quibus respondebunt adstantes.

46. Litaniis absolutis, assurget Episcopus, et ceteri omnes cum ipso. Diaconus mitram exuet Episcopo, qui paullulum conversus ad abacum, in quo positus erit lapis supradictus, cantabit orationem *Oremus. Actiones nostras* etc.

47. Post orationem Episcopus intonabit antiphonam *Mane surgens Iacob*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Nisi Dominus aedificaverit domum* etc., post quem cantabitur *Gloria Patri*, sed antiphona non repetetur. Diaconus reponet mitram Episcopo, postquam ipse intonuerit antiphonam praedictam.

48. Interim caementarii in promptu habebunt calcem reliquamque materiam, qua obstruendus erit lapis supradictus. Annulo ferreo, infixo in parte superiori arculae, inseretur longa resticula, ut arcula lapidem claudens demitti possit in fundamentum.

49. Psalmo absoluto, procedetur ad ponendum lapidem in fundamento; praeibit Crux cum intorticiis; clerici duo, qui deferent lapidem supradictum; sequetur Episcopus cum Ministris et cum clerico sustinente vasculum Aquae, postea consueti cappellani a mitra etc.

50. Quum ventum erit ad angulum, seu locum, in quo apertum erit cavum ad ponendum lapidem. Crux consistet a dextris Episcopi, qui ad cavum ipsum accedet, non tamen appropinquans extremitati. Tunc Episcopus dextram imponet super lapidem dicens *In fide Iesu Christi, collocamus lapidem istum in hoc fundamento*, eademque manu benedicens illum, dicet *in nomine Patris* etc., tum ope resticulae supradictae demittetur a clericis lapis in fundamentum.

51. Lapide posito in fundamento, Diaconus Episcopo tradet aspergillum, quo lapidem eundem asperget, dicens integram antiphonam *Asperges me* etc., deinde recitabit alternatim cum Ministris totum psalmum *Miserere*, cum *Gloria Patri* in fine.

52. Interim, detracta lapidi resticula, qua dimissus fuit, caementarii statim desuper iniicient calcem et caementum super illum, ut nequeat amplius dimoveri loco.

53. Tunc Episcopus cum Cruce et Ministris, ut supra, procedet ante Crucem ligneam, quo quum venerit, intonabit antiphonam *O quam metuendus est,* quam prosequentur cantores simul cum psalmo *Fundamenta eius* etc.

54. Episcopus, accepto aspergillo e manibus Diaconi, praeeunte Cruce cum intorticiis, medius inter Ministros, sequentibus cappellanis superius nominatis, procedens a dextris Crucis, idest versus partem respondentem lateri evangelii altaris maioris, quod ibi erit construendum, asperget fundamenta iam aperta, vel saltem lineis descripta, et illorum tertiam partem asperget. Ibi subsistet, et restituet aspersorium Diacono.

55. Interim clericus deferens vasculum, infundet in ipsum, si opus fuerit, novam Aquam sanctam, atque ita prosequetur deinceps.

56. Crux cum intorticiis convertetur versus Episcopum.

57. Completo a cantoribus cantu psalmi cum ℣. *Gloria Patri* etc., et repetita antiphona, Diaconus exuet mitram Episcopo. Episcopus cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, omnesque genua flectent, exceptis Episcopo, clericis cum Cruce et intorticiis, et cappellanis cum libro et scotula; Subdiaconus subiunget in cantu *Levate*, omnesque consurgent. Id ipsum fiet deinceps. Episcopus cantabit orationem *Omnipotens et misericors Deus* etc.

58. Post orationem Episcopus intonabit antiphonam *Pax aeterna*, quam in cantu prosequentur cantores.

59. Diaconus reponet mitram Episcopo, deinde ipsi tradet aspergillum.

60. Episcopus, ordine supra innuto, perget aspergere alteram tertiam partem fundamentorum, quo quum pervenerit, subsistet et aspergillum Diacono restituet.

61. Clerici cum Cruce et intorticiis subsistent, et convertentur versus Episcopum.

62. Fine facto cantandi antiphonae, Episcopus retinens mitram in capite recitabit invitationem *Omnipotentem Deum, fratres carissimi* etc.

63. Deinde Episcopus intonabit antiphonam *Bene fundata est*, quam in cantu prosequentur cantores cum psalmo *Laetatus sum.*

64. Interim ab Episcopo aspergetur ultima tertia pars fundamentorum, quam post aspersionem restituet aspergillum

Diacono, et redibit in medium terrae sive areae ecclesiae, prope Crucem ligneam ibi positam.

65. Expleto cantu psalmi cum *Gloria Patri*, et repetita antiphona, conversus Episcopus versus ecclesiam, seu locum, cui respondebit porta principalis ecclesiae aedificandae, dimittet mitram, quam ipsi exuet Diaconus. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri autem *Flectamus genua* et *Levate*), atque orationem *Deus, qui ex omnium* etc.

66. Post orationem Episcopus per Diaconum resumet mitram, et antecedente Cruce cum intorticiis, ac sequentibus ceteris Ministri, ut supra, accedet ed faldistorium.

67. Ibi Diaconus exuet ei mitram et pileolum (1).

68. Episcopus, versa facie ad Crucem ligneam, genuflexus in pulvino, intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, qui continuabitur a cantoribus.

69. Post cantum primae strophae, assurget Episcopus, et Diaconus reponet ei pileolum.

70. Consurgent etiam adstantes, qui genuflexerant cum Episcopo.

71. Hymni cantu absoluto, Episcopus cantabit orationem *Descendat, quaesumus, Domine* etc., non praeponens *Oremus:* subiunget deinde *Oremus* cum altera oratione *Deus, qui omni loco* etc.

72. Post haec, Episcopus sedebit faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram.

73. Episcopus, si placebit, homiliam habebit ad populum, hortans ipsum ut subsidia conferat in aedificationem novae ecclesiae.

74. Post homiliam, Episcopus assurget, et non conversus ad Crucem ligneam, quae sita erit in loco altaris maioris, solemnem populo Benedictionem impertietur, post quam Diaconus publicabit Indulgentiam, legens formulam usitatam. Si erit Archiepiscopus, habebit ante se Crucem, et mitram dimittet.

75. Episcopus dimittet vestes sacras, resumet mozzetam vel mantelletum, et discedet comitatus a clero usque ad locum, in quo ab eodem exceptus fuit.

76. Ministri et ceteri sacra indumenta dimittent apud abacos.

---

(1) Iuxta Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3, mitra, quando Episcopus genuflectit, ei auferitur iam genuflexo.

77. Si loco apposito Episcopus indutus fuerit paramentis, processionaliter illuc redibitur, eodem ordine ac supra, ibique paramenta dimittentur.

78. Quod si Episcopus velit celebrare Missam, Ministri comitabuntur eum ante altare, ubi dimisso baculo, exuetur a Diacono mitra, formali ac pluviali: tunc Ministri praedicti recedent, et in assistentiam Episcopi succedent cappellani eius.

79. Missa celebrabitur votiva de Sancto, in cuius honorem nova ecclesia aedificatur, id tamen intelligi volumus, si licebit per rubricas, quum functio ista incidere possit in diem, quo non liceat Missas votivas celebrare, quamvis solemnes.

80. Supersedemus monere, ut locus de industria compositus ad Missam celebrandam sit conveniens ac decens, non modo quod spectat ad ornatum et positionem altaris, sed etiam quoad parietes, fenestras aliasque accessiones, quibus posset indecens videri.

CAPUT III.

De ecclesiae dedicatione seu consecratione

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Una cum ecclesia consecrandum etiam est altare unum, propter integritatem et liceitatem (1) actus, siquidem ecclesia dedicatur *propter altare*. Aequum esset, ut consecraretur altare primarium, vel altare dedicatum Sancto titulari, si altaris primarii alius esset titulus.

2. Altare consecrandum ex toto lapideum sit oportet, mensa autem superior constare debet ex uno integro lapide. Si stipes, quo mensa fulcitur, non poterit totus esse lapideus, fiet lateritius, nempe ex calce et lateribus coctis, sed habebit quatuor columellas, seu pilas exiguas lapideas in angulis, quae mensam sustentent, ut comprobetur altare in suis partibus praecipuis esse lapideum (2). In media mensa praedicta, sed aliquantulum versus partem anteriorem, construetur urnula seu parvum sepulcrum formae quadrae cum poste, cui innitetur lapis claustri ad includendas Reliquias. Lapis claustri esse debet solidus, ne infringatur, debetque aequare planum mensae ipsius (3). Super mensam incidendae sunt Cruces quinque in locis principalium un-

---

(1) Posuerat A. « validitatem », sed vocem mutavimus vi decreti S. R. C., n. 3286, quo valida declarata est consecratio ecclesiae, quamvis consecratio altaris invalida fuerit. Valida etiam declaratur consecratio, sed non licita, quamvis aliqua vel omnia altaria iam consecrata reperiantur, nisi habeatur apostolica dispensatio (S. R. C., n. 3907, I).

(2) Oporteret etiam hoc in casu, ut stipes habeat vel lapidem transversum super columellas, vel aliam columellam in medio, ut in eius medio fieri possit unctio, de qua sub n. 2, iuxta Pontificale. Sin minus Crux facienda est in medio spissitudinis anterioris mensae (S. R. C., n. 4225, II).

(3) In antiquis altaribus, quorum multa adhuc exstant in veteribus basilicis Urbis, nulla est arcula cavata in media crassitie mensae, ideoque Reliquiae conditae sunt intra vas aliquod in interna stipitis parte. Quonam tempore coeptae sint Reliquiae in mensa reponi, non constat; videtur tamen referri posse ad reformationem in Pontificale romanum invectam, iussu Clementis VIII, vel iisdem ferme temporibus. Repositio Reliquiarum in mensa satis commoda est, quippe quae conficitur exiguo temporis spatio, sed tamen altare subiacet

ctionum, una videlicet in medio, ceterae in quatuor angulis. Advertatur ut Crux, incidenda in medio, stet extra lapidem urnulae, ceterae autem, quae erunt in angulis, sint dimidium ferme palmum intra mensam. In media parte anteriori stipitis * incidatur seu pingatur Crux, super quam fiet unctio (1). Infra gradum candelabrorum, vel in lateribus inferioribus mensae negotium dabitur artifici, ut quinque, ad summum sex orbiculos metallicos, non ferreos, plumbo conglutinet, quibus possit firmari tobalea cerata et reliquae tobaleae.

3. Opus est capsula formae quadrae cum operculo simili, quae cum ss. Reliquiis claudetur in urnulam. Capsula ista erit ex lamina plumbea, expolita intus et extra: posset etiam fieri ex argento. Erit autem eiusdem amplitudinis atque interioris partis urnulae, sed aliquantulo subtilioris crassitiei seu altitudinis propter sigillum in medio ibi apponendum.

4. Parietibus internis ecclesiae affigentur Cruces duodecim, ad altitudinem palmorum decem a pavimento, quae numquam dimoveri loco possint; Cruces istae poterunt esse vel pictae muro, aut marmoreae, vel etiam metallicae, numquam ligneae aut alius fragilis materiae, quum super ipsas sacra unctio facienda sit (2). Altera autem ab altera aequis intervallis distabit, iuxta amplitudinem ecclesiae et parietum eius principalium, in quibus sitae erunt; curabitur tamen ne absint procul ab altaribus (3). Opus sunt duodecim ocelli metallici vel ferrei muro infigendi palmum dimidium infra unamquamque Crucem, totidemque cornucopiae metallicae aut

---

exsecrationi, siquidem lapis, quo clauditur urnula est valde friabilis In hisce instructionibus sequuti sumus modum secundum repositionis. Nihil tamen obstat, quin urnula fiat in stipite; eius autem os sive apertura esto satis lata, ut Episcopus possit unctiones facere in angulis internis. Porro apertura, de qua supra, fieri poterit in parte anteriori aut in posteriori, vel etiam in alterutro latere, dummodo tamen in ipso consecrationis actu obturetur calce, lateribus coctis et lapidibus ita, ut sit undequaque et penitus clausa, ne, nisi labefactetur altare ipsum, possint ullo modo extrahi ss. Reliquiae. A.

(1) Addebat A.: « Id tamen si stipes esset lateritius; nam, si lapideus esset, et innexam haberet Crucem metallicam aut marmoream, alteram Crucem apponere non oportet. » Sed vide notam secundam ad n. 2, et considera, Crucem cum s. Oleo faciendam esse super lapide stipitis, non super Crucem additam ex alia materia. Crux metallica aut alterius materiae, si oporteat, apponetur postea; sin minus unctio peragetur extra ipsam, desuper vel subtus.

(2) Si Crux erit metallica vel lignea etc., vide superiorem notam.

(3) Haec conditio non videtur attendenda, ut patet, dum in ecclesia altaria esse possunt perpauca, et ita collocata ut difficulter seu inconcinne prope ea Cruces ponerentur.

ferreae inauratae vel etiam ex ligno inaurato, ad singulas candelas sustinendas (1). Praeparabitur scabellum gradatum, commodum, constans quatuor aut quinque gradibus cum plano latiori in superiori parte, cumque fulcimentis solidis a lateribus, quam conscendere Episcopus debet, facturus unctiones super parietes.

5. In porta ecclesiae primaria incidetur Crux utrique stipiti ad altitudinem palmorum sex, in quibus unctio fiet ab Episcopo. Si stipites essent lateritii, possent fieri binae exiguae Cruces lapideae et muro ipsi innecti.

6. Curabitur, ut ecclesia possit libere circumiri in partibus externis.

§ 2. *De rebus praeparandis pro repositione ss. Reliquiarum pridie vespere facienda.*

7. Praescribitur a Pontificali romano, ut vespere praecedenti consecrationem reponantur et obsignentur ab Episcopo ss. Reliquiae, quae condendae sunt in altari, et serventur loco decenti et apposite praeparato.

8. Ad hanc rem ornabitur decenter alia ecclesia sive oratorium aliquod, ecclesiae dedicandae proximum, vel cubiculum aliquod adiacens, et defectu totali cuiuslibet loci idonei, poterit de industria construi tentorium. Ceterum, quicumque ex praedictis locis sit, decenter ornabitur. Si deerit altare, praeparabitur abacus contectus alba tobalea, super quo collocabitur thalamus seu feretrum ad reponendas ss. Reliquias. Feretrum hoc habebit tabulam, binis vectibus instructam, cum urna sive arca decenti et ornata pannis sericeis rubri coloris. Si loco supradicto erit altare, exponentur super altari Reliquiae in urna conditae, et feretrum ponetur seorsim, utendum postridie mane, in actu consecrationis.

9. Praeparabitur abacus alter, in quo disponentur obiecta, quae opus sunt ad actionem istam, videlicet: stola rubri coloris pro Episcopo, pergamena scripta ut in Pontificali, et

---

(1) Quod ad candelas Crucibus parietum apponendas, praescribitur a rubrica, ut candela ponatur in capite seu vertice Crucis ipsius, eodem modo, quo in benedictione Coemeterii infiguntur vertici Crucis: *Et ad caput cuiuslibet Crucis figatur unus clavus, cui affigatur una candela* etc. Nos autem sequuti sumus communem usum collocandi cornucopias cum candela, non in summitate, sed ante singulas Cruces. A.

subsignata ab Episcopo, tria grana thuris reponenda cum ss. Reliquiis, scotula cum candela, aliquantum lemnisci rubri, forfices, tubulus cerae hispanicae, annulus signatorius episcopalis medius aut minimus, capsula cum operculo superius descripta, ad reponendas sacras Reliquias.

10. Reliquiae erunt duorum saltem Sanctorum Martyrum, clausae singulae in singulis chartis distinctis, nomine Sancti notato super chartam ipsam, et afferentur ab Episcopo.

11. Opus est pulvino ad genuflectendum.

12. Prope thalamum aderunt candelabra duo cum cereis, qui ardebunt in nocte, dum fient vigiliae.

13. In eodem loco disponentur scamna, genuflexoria, breviaria, lumina, eaque omnia, quae opus sunt in vigiliis celebrandis, quo modo praescribitur a rubricis Pontificalis romani (1).

14. Curae erit respectivis superioribus, ne in celebratione vigiliarum oriantur incommoda.

15. Quum ieiunium praeceptivum praescribatur pridie consecrationem Episcopo consecranti et iis qui consecrationem postulaverint, si ageretur de integro populo, indicetur modis observatis a Curia episcopali.

---

(1) Vespere ante consecrationem ecclesiae sive altaris celebrandae vigiliae sunt ante Reliquias Sanctorum Martyrum, quae in ipso consecrationis actu conduntur in altari. Ioseph Catalano, doctissimus vir, in commentariis ad Pontificale romanum, multa exempla profert de vigiliis a veteribus ante ss. Reliquias tota nocte celebratis. In saeculis a nobis remotioribus dividebatur nox in tempora quatuor seu partes distinctas. Tribus primis recitabantur Nocturni, unum ab altero divisum; quarta autem parte sub lucis ortum recitabantur Laudes (Conf. S. Thomam in epist. ad Corinth., cap. XIV; Baronium in Annalib., ad an. 51, n. 69; Suarez « de Religione », tom. II, lib. IV, cap. IV). Variata modo ecclesiastica disciplina et intermissa in noctem recitatione Officii, recitantur iunctim tres vigiliae, seu tres Nocturni cum Laudibus, mane, diversis horis, iuxta varios usu consuetudines cleri tum saecularis tum regularis, et consequenter omissa vigiliarum nocturnarum disciplina suppletur, inquam, recitatione Nocturnorum Matutini una cum Laudibus. Quare exempla omnia a Catalano allata nihil aliud sunt quam monimenta veteris disciplinae. Romae tamen, quum supradictae consecrationes celebrantur, in principio vigiliarium solet a quibusdam ecclesiasticis recitari Matutinum cum Laudibus plurium Martyrum; deinde a duobus, quatuor, sex etiam personis, fere semper laicis, continuatur in totam noctem oratio; hac enim ratione interpretantur rubricam Pontificalis. Mihi autem videtur, nisi fallor, Pontificale praescribere recitationem Nocturnorum cum Laudibus tantummodo. Eius verba haec sunt: *Celebrandaeque sunt vigiliae ante Reliquias ipsas, et canendi Nocturni et matutinae Laudes in honorem Sanctorum, quorum Reliquiae sunt recondendae.* In Pontificali, ut neminem latet, retentae sunt phrases multae,

§ 3. *De rebus praeparandis pro consecratione.*

Extra portam ecclesiae. — 16. Suspenditur in altum, si opus fuerit, velarium aliquod ad arcendum solem.

17. Prope portam praeparabitur faldistorium cum veste albi coloris super exiguum tapetum. Aderit pulvinar ad genuflectendum.

18. Legile maioris formae cum Pontificali (pars II) pro cantoribus.

19. A dextris, prope portam ipsam, statuetur abacus contectus alba tobalea, in quo ponetur vas decens plenum aquae benedicendae (1), aliquantulum salis in lance, vasculum vacuum ad hauriendam Aquam quando opus sit, manutergium

---

antiquitatis propriae, ideoque sententia illa *celebrandae sunt vigiliae* afferre offendiculum nequaquam debet, quum immediate ibi declaretur quid significet, videlicet, quod in vigiliis istis *canendi sunt Nocturni et matutinae Laudes*. Haec eadem interpetratio, nisi allucinamur, fuit S. Rituum Congregationis circa rubricam Pontificalis modo allatam. Ipsa enim R.mo Episcopo Cenomanensi respondit: *Pontificalis verba in casu intelligenda esse, quod celebrentur vigiliae cum Matutino, Laudibus, hymnis, canticis de Communi cum simili oratione de Communi, sine nomine expresso, quum non sint partes Officii diei* (die 14 Iunii 1845, Decr. n. 2886). Iam vero tam Pontificale, quam S. Rituum Congregatio, praescribunt, ut in vigiliis recitetur Matutinum cum Laudibus. Hac igitur recitatione adimpletur praescriptio iniuncta, nec videtur protrahenda esse in noctem totam; id enim neque a Pontificali neque a S. Rituum Congregatione praescribitur. Si in antedictis vigiliis recitandum tantum est Matutinum cum Laudibus de Communi plurimorum martyrum, singulare sane esset pluries eandem recitationem iterare, sine ratione sufficienti. Idem P. Catalanus, § XXV, vol. II, pag. 37, queritur quod multum negligatur ecclesiarum altariumque consecratio, idque crimini vertit Episcopis: « Puto equidem, inquit, Episcoporum ingluviem exactionesque importunas causam dedisse populis, ut minime curarent suas dedicari ecclesias ». Quasnam abusiones innuat suis temporibus vigentes, prorsus ignoro. Nullas temporibus nostris abusiones possumus deplorare. Usu autem didici in exercitio honorifici officii mei, quod quum agitur de ecclesia vel altari dedicando, maior et fortasse unica difficultas quae oritur, est prorsus vigiliarum in totam noctem celebratio, quae tamen difficultas dilueretur interpretatione, quam dat rubricae S. Rituum Congregatio. Ceterum haec est nostra de controversia ista privata opinio, quam libenter subiicimus auctoritati, cuius est in huiusmodi quaestionibus proferre iudicium definitivum. A. — Id reipsa confirmatur Decr. S. R. C., n. 3686, III, ac recentissimo, diei 18 Aug. 1913.

(1) Haec autem aqua, postquam erit benedicta, peracta dedicatione, poterit infundi in fontes lustrales apud fores ecclesiae A.

in usum Episcopi, aspergillum ex hyssopo. Quum autem super abacum eundem collocandum sit feretrum cum ss. Reliquiis, praeparabuntur in eo candelabra quatuor cum candelis, debito tempore accendendis.

In sacristia. — 20. Stola una albi coloris, cingulum, alba, amictus et Pontificale pro Diacono ecclesiae custode. Altera stola, cingula duo totidemque albae et amictus pro Diacono et Subdiacono.

21. Superpellicea pro clericis et cantoribus.

22. Crux hastilis cum intorticiis duobus.

23. Praeparabitur etiam herba virens spargenda extra ecclesiam et circa ipsam in partibus eius exterioribus.

24. Si post consecrationem cantabitur Missa, in promptu erunt ea omnia, quae opus sunt, ut cap. III, art. III, libri II, et cap. VIII, art. I, libri V.

Intra ecclesiam. — 25. Altaria omnia esse debent denudata, et fontes lustrales apud portas ecclesiae erunt vacui.

26. Describentur super pavimentum lineae duae latae palmum unum, quae se intersecent a quatuor angulis ecclesiae, super quas spargendus erit cinis, ut ipso possint inscribi alphabeta duo, graecum et latinum. Hisce lineis ponetur signum respondens loco literarum, ut ipsae sint regulariter delineatae, et inter unam alteramque literam intersit aequale intervallum. Si ecclesia fuerit satis ampla, loco linearum supplebitur viginti quatuor areolis formae quadrae pro alphabeto graeco, et viginti tribus pro latino, quemadmodum praescribit Pontificale.

27. In media ecclesia praeparabitur faldistorium cum tegumento albi coloris super exiguo tapeto, et pulvinar ad genuflectendum.

28. Duodecim Crucibus in parietibus ecclesiae apponentur cornucopiae cum candelis.

29. Legile maioris formae cum Pontificali pro cantoribus ponetur loco idoneo, ne impedimento sit actionibus persolvendis.

30. Hastae cum gossypio cerato ad accendendas candelas.

Prope altare dedicandum. — 31. In presbyterio altaris huius, si fuerit capax, vel prope sacellum ipsum, ponetur abacus tobalea contectus, cum quatuor candelabris sustinentibus candelas: super ipsum, quum tempus erit, ponetur feretrum cum ss. Reliquiis. Duo insuper abaci maioris formae,

contecti tobaleis albis, ad praeparanda quae opus sunt ad dedicationem, eaque sunt: copia sufficiens cineris satis cribrati, spargendi super pavimentum, qui ponetur intra duo quaedam vasa seu recipientia ex aere, atque, ut spargi possit, opus sunt batilla duo, lata, ferrea, totidemque cribra ex crine parum denso, quibus cribris suum erit manubrium. Tabellae cum literis utriusque alphabeti, graeci et latini. Aliquantulum cineris in lance. Ampulla vel phiala exigua plena vini in pelvicula. Vas decens aquae plenum. Vascula Olei sacri catechumenorum et s. Chrismatis in lance. Ampullae argenteae plenae Oleis sacris praedictis in lance. Ligula utenda ab Episcopo ad ponendum caementum in sepulcro Reliquiarum. Tabellae cum formulis aspersionum, unctionum etc. (1). Pontificale minoris formae, vel tabella, in qua scripta exstent s. Concilii tridentini decreta, a Diacono legenda. Vasculum vacuum ad hauriendam Aquam sacratam, quando erit opus. Aspersorium ex hyssopo. Spatulae duae ligneae ad eradendum ex altari ceram ac thus combustum. Aliquantulum scaliolae vel gypsi triti in scutella cretacea. Thuribulum cum navicula, substituendum primo, quando necesse sit. Operculum lapideum sepulcri Reliquiarum. Libra una gossypii soluti. Spongiae duae maiores, et manutergia quatuor maiora ex tela rudi. Cruces quinque ex gossypio cerato cum quinque et viginti granis incensi: grana autem sint aequalia et laevigata, ut ipsis possit facile superponi Crux ex gossypio cerato: quatuor capita Crucium sint iam arsa oportet, ut faciliter accendi possint. Aliquantulum gossypii cerati ad Cruces praedictas accendendas. Conchula exigua cretacea ad reponendum thus combustum. Urceus cum pelvi et manutergia duo in usum Episcopi in lance. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio. Chrismale, seu tobalea ex tela alba cerata, quae totam mensam altaris contegat, cum ocellis ad eam fir-

(1) In praxi multum affert incommodum uti Pontificali in aspersionibus et unctionibus. Quapropter in unaquaque earum actionum adhiberi solet tabella distincta, in qua scripta est formula aspersionis aut unctionis cum nomine Sancti illius, cui dedicatur ecclesia vel altare. Ne tamen oriatur aequivocatio in usu, ad eas distinguendas, scribi solet in capite cuiusque: *Cum aqua - Cum oleis - Ad parietes.* Notanda etiam est circa titulum altaris expressio; quoniam si altare dedicatur in honorem B. Virginis sub titulo quovis, satis est dicere: *ad nomen et memoriam eiusdem gloriosae Virginis Mariae.* Sin altare dedicabitur SS. Crucifixo, dicendum erit: *ad memoriam Passionis Domini nostri Iesu Christi,* quod observabitur etiam in similibus aliis casibus. A.

mandam. Tobaleae cuiusque altaris in canistro. Si Episcopus celebrabit Missam lectam post dedicationem, praeparentur quae sunt ad rem, videlicet: planeta cum manipulo albi coloris, cussinus vel legile cum Missali, Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa cum corporali, ampullae vini et aquae in pelvicula, campanula, Canon pontificalis, intorticia pro elevatione. Prope abacos istos aderit concha maioris formae ex aere, in qua reponentur obiecta purificanda vel iniicienda in sacrarium.

Seorsim. — 32. Candelabra cum creis et Crux cuiusque altaris; advertatur ut Crux collocetur decenter. Tapetum pro altari dedicando et reliquis altaribus. Focus cum igne ardenti et forcipes: scala utenda in unctionibus faciendis Crucibus parietum.

In sacello, in quo exponentur ss. Reliquiae. — 33. Faldidistorium cum tegumento albi coloris. Scabella duo pro Ministris sacris. Pulvinar ante altare seu feretrum ss. Reliquiarum. Abacus contectus alba tobalea, in quo praeparabitur scotula, Pontificale (pars II) pro Episcopo, pluviale albi coloris cum stola, cingulo, alba, amictu, formali; mitra auriphrygiata cum velo utendo a cappellano. Urceus cum pelvi et manutergia duo in lance. Pontificale utendum a cantoribus. Baculus pastoralis prope abacum. Intorticia et cerei a clero utendi in processione. Quatuor planetae rubri coloris cum totidem cingulis, albis et amictibus pro Presbyteris delaturis ss. Reliquias.

34. Non erit abs re numerum innuere personarum quibus opus est in functione ista, et cerae quoque adhibendae. Quoad primum, aderit Diaconus et Subdiaconus: Diaconus alter, ecclesiae custos: Presbyteri quatuor ad ss. Reliquias deferendas: Presbyter unus indutus superpelliceo, qui thurificare debebit altare, dum fiet dedicatio: Presbyter alter primo substituendus, si opus fuerit: Presbyteri octo vel clerici cum intorticiis aut cereis in processione: octo saltem cantores: clerici tres pro Cruce et intorticiis: clerici quinque, quorum officium sustinere librum, scotulam, mitram, baculum pastoralem et Olea sacra, vasculum etc. Sacrista cum clericis suis inservientibus ad ornanda altaria: lapidarius habitu decenti indutus, duo pluresve baiuli, induti sacco alicuius confraternitatis ad transferendam scalam in Crucibus inungendis. Quod autem spectat ad ceram, comparabuntur cerei sex ponderis convenientis altari, quod dedicatur, quatuor insuper

aut sex cerei pro singulis reliquis altaribus, intorticia octo, singula bilibria pro processione, altera duo, quinquelibralia pro functione, candelae duae pro scotula, cerei pro altari seu thalamo in quo exponentur ss. Reliquiae, candelae parvae commoditati vigiliarum, si opus fuerit, candelae octo, singulae semissales, pro abacis in quibus ponentur ss. Reliquiae; candelae duodecim, ponderis convenientis Crucibus parietum; gossypium ceratum ad accendendum.

§ 4. *De expositione ss. Reliquiarum pridie vespere.*

35. Functioni huic locus erit sub solis occasum.

36. Antequam adveniat Episcopus, accendentur cerei circa thalamum sive altare, ac si opus fuerit, accendentur etiam intorticia duo.

37. Clerus universus, vel pars ipsius superpelliceo assumpto, exspectabit Episcopum in aditu loci, quo fiet expositio praedicta: Superior ecclesiae porriget Episcopo aspersorium Aqua sancta perfusum. Episcopus induet habitum praelatitium, servata regula cap. II, art. I, lib. V, praescripta.

38. Si aderit altare, Episcopus genuflectet in gradu infimo super pulvinar, et brevi tempore orabit, sin minus procedet recta ad abacum, ibique sibi collo imponet stolam supra mantelletum vel mozzetam (1). Quum ibi in promptu sit capsula superius indicata, ponet intra ipsam reverenter Reliquias Sanctorum, servato ordine dignitatis, videlicet primum Reliquias Apostolorum, tum Martyrum, deinde Confessorum, si aderunt etc. Repositis Sanctorum Reliquiis, ponet inter easdem tria grana thuris et pergamenam iam a se subscriptam, quam poterit, si opus sit, pluribus plicaturis complicare. Operculo deinde claudet capsulam, quae ab ipso, vel ab altero ecclesiastico ex eius mandato, ligabitur lemnisco, ad instar fasciae, sericeo rubri coloris, decussato super capsulam ipsam, cuius in media parte, ubi convenient utrumque caput lemnisci, imprimetur sigillum episcopale super cera hispanica, ita ut sigillum sit evidenter impressum.

39. Episcopus utraque manu accipiet capsulam cum ss. Reliquiis, eamque reponet intra urnam feretri, claudet operculum urnae, et stolam dimittet.

---

(1) Si velimus regulas liturgicas adamussim servare, numquam stola super mantelleto vel mozzeta induenda est, sed ab Episcopis imponenda est rocheto. Ceterum Pontificale in casu non praescribit usum stolae.

40. Genuflectet ante altare sive feretrum, et orabit ante ss. Reliquias. Postea discedet comitatus a clero usque ad ingressum sacelli seu loci, in quo expositio Reliquiarum peracta fuerit.

41. Profecto Episcopo, incipientur celebrari vigiliae cum recitatione Matutini et Laudum ex Communi plurimorum Martyrum (1). Nulla fiet commemoratio, siquidem Officium est votivum (2).

§ 5. *De dedicatione.*

42. Functionis istius faciendum esset initium quatuor aut quinque ante meridiem horis, respectu habito maioris minorisve ecclesiae amplitudinis. Clerus congregabitur in ecclesiam dedicandam. Clerici, cantores ceterique inservientes ecclesiastici induent superpelliceum in sacristia: Ministri sacri amictum, albam et cingulum, Diaconus autem stolam etiam albi coloris diaconalem. Eodem modo parabitur Diaconus, cuius Officium erit custodire ecclesiam. In eadem sacristia aderit lumen ardens ad accendendum candelas ante Cruces et intorticia.

43. Populus in ecclesiam non admittetur, secus difficile admodum erit cogere eum ut inde exeat; si plures ecclesiae erunt portae, patebit porta tantum principalis.

44. Quum Episcopus perventurus ad ecclesiam erit, clerus superpelliceo indutus veniet in limen ecclesiae, excepturus eum, simul cum Diacono custode; duo Ministri consistent a lateribus faldistorii positi in media ecclesia, manu sustinentes biretum, et facie versa ad portam principalem; clerici cum Cruce hastili et intorticiis locum sument versus faldistorium prope Diaconum.

45. Episcopus habitu praelatitio ordinario indutus, nempe cappa supra rochetum, si erit Ordinarius, alioquin mantel-

---

(1) Vigiliae huiusmodi persolvendae sunt cum Matutino trium Nocturnorum et Laudibus de Communi plurimorum Martyrum, sub ritu duplici, cum oratione de tertio loco: *Deus, qui nos*, omisso verbo *annua*, et nominibus reticitis, iuxta decretum n. 2886 (S. R. C., 18 Aug. 1913).

(2) Solent in altari claudi duorum triumve Sanctorum Martyrum Reliquiae, quae desumuntur ex sacris Romae coemeteriis. Hoc casu recitabitur oratio supra innuta. Si tamen essent Sancti proprii, quorum Officia sint approbata in Breviario, ut ex. gr. Ss. Vincentius et Anastasius, Ss. Fabianus et Sebastianus, poterit recitari Officium proprium. A.

leto, ac etiam mozzeta supra rochetum, in ecclesiam ingrediens, quin accipiat aspersorium, procedet ad faldistorium in quo sedebit facie conversa ad portam principalem, stante a lateribus eius clero in binos ordines disposito. Iubebit accendi cereos ante duodecim Cruces positas in parietibus, idque fiet a clerico uno, et praecipiet inservientibus ut submoveant de ecclesia populum, si aderit.

46. Accensis candelis et profecto de ecclesia populo, procedetur ad locum, in quo erunt ss. Reliquiae expositae. Praeibit Crux gestata a clerico superpelliceo induto, inter clericos duos sustinentes intorticia ardentia; sequentur clerici bini, deinde Sacerdotes iuxta ordinem hierarchiae: Episcopus medius inter Diaconum et Subdiaconum, sequentibus eius familiaribus nobilibus, si aderunt.

47. Egresso de ecclesia Episcopo, claudetur porta, neque accessus dabitur cuiquam. Diaconus supradictus adstabit portae principali ad custodiam ipsius (1).

48. Quum processio pervenerit ad sacellum, in quo pridie vespere expositae fuerunt ss. Reliquiae, clerici cum Cruce et intorticiis consistent sinistrorsum prope altare seu mensam, quae ibi aderit, ut superius innutum est; ceteri clerici locum sument circa altare; cantores prope legile; Episcopus simul cum Ministris sacris genuflectet super pulvinum, et brevi tempore orabit, deinde assurget, ad faldistorium accedet in latere epistolae praeparato, ibique sedebit facie versa ad populum; Ministri adstabunt ei a lateribus.

49. Distribuentur immediate clericis paramenta episcopalia, et in promptu stabunt familiares nobiles, vel clerici duo, ministraturi Episcopo lotionem manuum. Clerici duo accipient librum et scotulam, et consistent prope faldistorium.

50. Brevi interposita mora, Episcopus exuet capiti biretum, assurget, convertetur ad altare, et voce elata, (2) sed sine cantu, leget antiphonam *Ne reminiscaris* etc., cantores cum clero prosequentur recitare sine cantu et pausatim psalmos poenitentiales.

51. Lecta antiphona, Episcopus iterum sedebit, exuetur a Diacono Cruce pectorali, mozzeta vel mantelleto, vel cappam, ut supra, deponet, et bireto caput cooperiet. Lavabit ma-

(1) Cum Diacono remanere potest quidam clericus, qui librum vel tabellam cum responsionibus, quae ad eum pertinent, sustineat, suo tempore illi tradendam, et tandem adiuvet in aperienda ecclesiae porta.

(2) Pontificale habet: « voce submissa ».

nus, eique sui familiares nobiles vel clerici duo ministrabunt lotionem. Dimittet biretum, et a Diacono, adiuvante Subdiacono, induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, ac si deget in sua dioecesi, assumet etiam formale super pluviali. A Diacono autem cooperietur mitra, et baculum pastoralem sinistra accipiet. Induto sacris paramentis Episcopo, Ministri sedebunt a lateribus eius et caput bireto cooperient, clerici duo ante Episcopum sustinebunt scotulam et librum, ex quo ille simul cum Ministris et clero leget psalmos poenitentiales (1). Completa psalmorum eorundem recitatione, Episcopus tantum repetet integram antiphonam *Ne reminiscaris* etc.

52. Post haec, Episcopus cum clero procedet ad portam principalem ecclesiae dedicandae. Praeibit Crux cum intorticiis, sequentur cantores, clerus (et incedent bini), postremo Episcopus cum Ministris, quos sequentur clerici seu cappellani a baculo, libro, mitra et scotula.

53. Quum ventum erit ad portam ecclesiae, Crux cum acolythis subsistet a dextra portae ipsius, ita tamen, ut in conspectu sit Episcopi; cantores accedent ad legile; clerus disponetur circa portam in semicirculum, et Episcopus cum Ministris ante portam, facie ad ipsam conversa.

54. Episcopus dimittet baculum, mitra nudabitur a Diacono, et intonabit antiphonam *Adesto, Deus*, quae a cantoribus continuabitur in cantu cum notis praescriptis. Cantu antiphonae completo, subiunget in cantu *Oremus* et orationem *Actiones nostras* etc. (Iuvat autem hoc loco monere quod tum oratio ista, tum reliquae omnes de dedicatione cantandae sunt tono feriali). Post orationem mitra iterum cooperietur a Diacono, et faldistorio ante portam collocato, genuflectet super pulvinum. Clerus omnesque pariter adstantes genua flectent, exceptis tribus clericis, qui sustinebunt Crucem et intorticia.

55. Cantores duo prope Episcopum cantabunt Litanias, ut notatum est in Pontificali, quibus respondebunt adstantes, seu non duplicabuntur ut in Sabbato Sancto et in Sabbato Pentecostes. Cantato ℣. *Propitius esto,* ac responso *Exaudi nos, Domine,* cessabitur a cantu earum, et Episcopus ac ceteri omnes consurgent.

56. Episcopus accedet ad abacum, et aquam benedicet

(1) Episcopus solet omnium psalmorum incipere versiculum primum et recitare totum ℣. *Gloria Patri* etc. A.

leto, ac etiam mozzeta supra rochetum, in ecclesiam ingrediens, quin accipiat aspersorium, procedet ad faldistorium in quo sedebit facie conversa ad portam principalem, stante a lateribus eius clero in binos ordines disposito. Iubebit accendi cereos ante duodecim Cruces positas in parietibus, idque fiet a clerico uno, et praecipiet inservientibus ut submoveant de ecclesia populum, si aderit.

46. Accensis candelis et profecto de ecclesia populo, procedetur ad locum, in quo erunt ss. Reliquiae expositae. Praeibit Crux gestata a clerico superpelliceo induto, inter clericos duos sustinentes intorticia ardentia; sequentur clerici bini, deinde Sacerdotes iuxta ordinem hierarchiae: Episcopus medius inter Diaconum et Subdiaconum, sequentibus eius familiaribus nobilibus, si aderunt.

47. Egresso de ecclesia Episcopo, claudetur porta, neque accessus dabitur cuiquam. Diaconus supradictus adstabit portae principali ad custodiam ipsius (1).

48. Quum processio pervenerit ad sacellum, in quo pridie vespere expositae fuerunt ss. Reliquiae, clerici cum Cruce et intorticiis consistent sinistrorsum prope altare seu mensam, quae ibi aderit, ut superius innutum est; ceteri clerici locum sument circa altare; cantores prope legile; Episcopus simul cum Ministris sacris genuflectet super pulvinum, et brevi tempore orabit, deinde assurget, ad faldistorium accedet in latere epistolae praeparato, ibique sedebit facie versa ad populum; Ministri adstabunt ei a lateribus.

49. Distribuentur immediate clericis paramenta episcopalia, et in promptu stabunt familiares nobiles, vel clerici duo, ministraturi Episcopo lotionem manuum. Clerici duo accipient librum et scotulam, et consistent prope faldistorium.

50. Brevi interposita mora, Episcopus exuet capiti biretum, assurget, convertetur ad altare, et voce elata, (2) sed sine cantu, leget antiphonam *Ne reminiscaris* etc., cantores cum clero prosequentur recitare sine cantu et pausatim psalmos poenitentiales.

51. Lecta antiphona, Episcopus iterum sedebit, exuetur a Diacono Cruce pectorali, mozzeta vel mantelleto, vel cappam, ut supra, deponet, et bireto caput cooperiet. Lavabit ma-

(1) Cum Diacono remanere potest quidam clericus, qui librum vel tabellam cum responsionibus, quae ad eum pertinent, sustineat, suo tempore illi tradendam, et tandem adiuvet in aperienda ecclesiae porta.

(2) Pontificale habet: « voce submissa ».

eique sui familiares nobiles vel clerici duo ministrabunt
nem. Dimittet biretum, et a Diacono, adiuvante Subdia-
, induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola
luviali, ac si deget in sua dioecesi, assumet etiam for-
e super pluviali. A Diacono autem cooperietur mitra, et
ulum pastoralem sinistra accipiet. Induto sacris para-
tis Episcopo, Ministri sedebunt a lateribus eius et caput
to cooperient, clerici duo ante Episcopum sustinebunt
ulam et librum, ex quo ille simul cum Ministris et clero
t psalmos poenitentiales (1). Completa psalmorum eorun-
recitatione, Episcopus tantum repetet integram antipho-
Ne reminiscaris etc.

52. Post haec, Episcopus cum clero procedet ad portam
ncipalem ecclesiae dedicandae. Praeibit Crux cum intorti-
, sequentur cantores, clerus (et incedent bini), postremo
scopus cum Ministris, quos sequentur clerici seu cappel-
a baculo, libro, mitra et scotula.

53. Quum ventum erit ad portam ecclesiae, Crux cum
lythis subsistet a dextra portae ipsius, ita tamen, ut in
spectu sit Episcopi; cantores accedent ad legile; clerus
onetur circa portam in semicirculum, et Episcopus cum
istris ante portam, facie ad ipsam conversa.

54. Episcopus dimittet baculum, mitra nudabitur a Dia-
o, et intonabit antiphonam *Adesto, Deus*, quae a cantoribus
tinuabitur in cantu cum notis praescriptis. Cantu antipho-
completo, subiunget in cantu *Oremus* et orationem *Actio-
nostras* etc. (Iuvat autem hoc loco monere quod tum oratio
, tum reliquae omnes de dedicatione cantandae sunt tono
ali). Post orationem mitra iterum cooperietur a Diacono,
ldistorio ante portam collocato, genuflectet super pulvi-
n. Clerus omnesque pariter adstantes genua flectent, ex-
is tribus clericis, qui sustinebunt Crucem et intorticia.

55. Cantores duo prope Episcopum cantabunt Litanias,
notatum est in Pontificali, quibus respondebunt adstantes,
non duplicabuntur ut in Sabbato Sancto et in Sabbato
tecostes. Cantato ℣. *Propitius esto,* ac responso *Exaudi
, Domine,* cessabitur a cantu earum, et Episcopus ac ce-
omnes consurgent.

56. Episcopus accedet ad abacum, et aquam benedicet

(1) Episcopus solet omnium psalmorum incipere versiculum primum et
are totum ℣. *Gloria Patri* etc. A.

rite. Diaconus custos portam aperiet ecclesiae, et adiuvabitur a clerico aliquo, si opus erit.

66. Episcopus cum Ministris tantum ingredietur primus in ecclesiam, et signum Crucis in limine ipso efficiet extremitate baculi pastoralis, dicens *Ecce Crucem Domini, fugiant phantasmata cuncta.* Annunciabit deinde pacem, dicens elata voce *Pax huic domui*, a Diacono custode respondebitur ei *In introitu vestro*, et clerus respondebit *Amen.*

67. Diaconus custos, functus iam officio suo, recedet in sacristiam, et vestes sacras dimittet (1).

68. Episcopus recedet in latus internum portae a dextris suis, ut in ecclesiam ingrediantur clerici cum Cruce et intorticiis, cantores, clerici inservientes et lapidarius. Quibus ingressis personis, claudetur iterum porta, et reliquum cleri, omnisque populus extra ecclesiam manebit.

69. Porta ecclesiae clausa, a cantoribus cantabitur antiphona *Pax aeterna* et altera *Zachaee, festinans*, dum procedent ad medium ecclesiae. Crux cum intorticiis subsistet a latere, et a dextris Episcopi, cantores ad legile, Episcopus cum Ministris stabit ante faldistorium in media ecclesia, facie versa ad altare primarium, clerici et reliqui inservientes prope Episcopum.

70. Completo cantu utriusque antiphonae supra indicatae, Diaconus exuet mitram et pileolum Episcopo, qui genibus flexis in pulvino intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus* (2), neque assurget, nisi completo cantu strophae primae. Adstantes omnes genuflectent, exceptis tribus clericis cum Cruce et intorticiis. Post primam stropham consurgent omnes, et stabunt usque ad finem cantus hymni praedicti (3).

71. Ubi assurrexerit Episcopus, clerici ad hoc delecti spargent cinerem super utramque lineam vel super areolas in pavimento, ut ibi describantur duo alphabeta, de quibus supra. Clerici quatuor opus sunt ad actionem istam: eorum unus sustinebit vas cum cinere, alter cribrum, tertius cinerem accipiet batillo eumque imponet in cribrum, et efficiet ut decidat in terram, quartus extra eum apponet tabellam

---

(1) Conveniens est, ut clericus aliquis illum comitetur, et adiuvet in paramentis dimittendis.

(2) Vide notam ad pag. 224, n. 67.

(3) Episcopo tunc reponitur pileolus.

cum litera respondente e regione Episcopi, quando ipse literam delineaturus erit (1). Normam habes in subiecto schemate:

72. Postquam absolutus erit hymni cantus, a Diacono mitra reponetur Episcopo, qui genuflectet in pulvino ante faldistorium. Genuflectent adstantes omnes, exceptis clericis cum Cruce et intorticiis, et illis qui operam dabunt spargendo cinerem, si nondum actionem istam peregerint. Cantores duo cantabunt Litanias, quibus respondebitur ab adstantibus. In ipsis invocentur duabus vicibus sancti Martyres, quorum Reliquiae claudentur in altari, et nomen Sancti illius, in cuius honorem dedicatur ecclesia et altare; advertatur autem, ut nominentur iuxta ordinem hierarchicum (2). Cantato ℣. *Ut*

(1) Notamus hic, quod in nota priori ad n. 70 omisimus, Pontificale, hoc loco, secus ac in aliis, intonandum praecipere hymnum *Veni, creator* ab Episcopo stante. Maluit Auctor hic etiam, ut alias rem istam esse agendam.

(2) Notetur ordo, quo Sancti nominandi sunt in Litaniis. Si locus iam erit Sancto in Litaniis, ut esset ex. gr. S. Stephanus, S. Laurentius, repetetur invocatio altera vice in loco suo. Sin autem esset Sanctus, qui in Litanias non est recensitus, invocabitur bis in ordine suo post Sanctos omnes in illis nominatos et ante versiculum omnibus communem, videlicet *Omnes sancti Martyres. Omnes sancti Pontifices et Confessores.* Si ecclesia aut

omnibus fidelibus defunctis etc., consurgent Episcopus cum duobus Ministris, et clerici a baculo, libro et scotula. Episcopus, eodem manens vestigio, accipiet baculum sinistra, et benedicet ecclesiam atque altare cum versiculis in Pontificali notatis. Postquam haec cantata fuerint, dimittet baculum, genuflectet iterum, et a cantoribus resumetur cantus Litaniarum a ℣. *Ut nos exaudire digneris* usque ad finem.

73. Litaniis absolutis, Episcopus assurget, mitra exuetur a Diacono, et cantabit utramque orationem *Praeveniat* et *Magnificare*, praemittendo primae *Flectamus genua.*

74. Post orationes istas rursus cooperietur mitra a Diacono, et baculum accipiet dextra. Transibit ad sinistram portae, praecedente Cruce, quae stabit e regione eius, et incipiet ac prosequetur extremitate baculi signare super cinerem alphabetum graecum. Crux cum clericis intorticia sustinentibus procedent pedetentim dum Episcopus signabit literas.

75. Simulatque Episcopus incipiet signare literas, cantores inchoabunt cantum ant. *O quam metuendus est* etc., eaque cantata, subiungent in cantu primum versiculum cantici *Benedictus.* Repetent deinde antiphonam in cantu, et prosequentur pariter in cantu versiculum secundum cantici, atque ita porro Cantus protrahetur donec Episcopus signabit alphabeta, quocirca magister chori advertet ut debito tempore cantetur *Gloria Patri* cum repetitione antiphonae, itemque *Sicut erat* cum eadem repetitione.

76. Quando Episcopus incipiet signare alphabetum graecum, amovebitur de media ecclesia faldistorium cnm pulvino ac tapeto, et reponetur prope altare, quod consecrandum erit. Signata ab Episcopo litera prima, clericus unus tollet tabellam cum litera respondente, idque fiet ad secundam, tertiam et reliquas omnes. Tabellae reponentur super abacum. Episcopus, peracta scriptione alphabeti graeci, transibit ad lineam alteram a dextra portae, et signans alterum alphabetum procedet versus latus evangelii altaris principalis.

77. Signato alphabeto utroque, cessabitur a cantu anti-

---

altare dedicabitur in honorem B. Virginis sub quovis titulo, nominabitur duabus vicibus *Sancta Maria:* si dedicabitur alicui mysterio de vita aut passione Iesu Christi, dicetur bis *Fili, Redemptor mundi, Deus.* Si ecclesia dedicata erit Sancto alicui, et altare, quod consecrabitur, alium habebit titulum, dicetur in Litaniis *Ut ecclesiam hanc ad honorem tuum ac nomen sancti N., et altare hoc ad honorem tuum et nomen sancti N. concranda* etc. A,

phonae et versiculorum cantici, ut superius monuimus. Episcopus, praeeunte Cruce cum intorticiis, accedet ad altare dedicandum, et subsistet longe ab ipso quinque aut sex passus. Dimittet baculum, et a Diacono exuetur mitra. Genuflectet in pulvino conversus ad altare praedictum, et intonabit in cantu *Deus, in adiutorium meum intende:* cantores respondebunt *Domine, ad adiuvandum* etc. Assurget et cantabit *Gloria Patri* etc., cantores respondebunt *Sicut erat* etc. Id faciet secunda ac tertia vice, efferens vocem hemitonio singulis vicibus. Adstantes genuflectent, et assurgent, quando genuflectet et assurget Episcopus.

78. Rursus cooperietur mitra a Diacono, et consecrabit aquam, quae utenda est in functione ista. Quapropter accedet ad abacum, in quo aderit concha aquae plena et reliqua. Ibi, stante Cruce in conspectu eius, mitram retinens in capite, exorcizabit salem. Dimittet mitram, et salem benedicet. Mitra resumpta, exorcizabit aquam. Rursus dimissa mitra, aquam benedicet. Deinceps benedicet cinerem. Pugillum salis dextera accipiet, et imponet super cinerem tribus vicibus in modum Crucis, dum dicet *In nomine Patris* etc. Manu eadem miscebit salem et cinerem, acceptumque dextera huius mixturae pugillum iniiciet in aquam tribus etiam vicibus in modum Crucis dicens *In nomine Patris* etc., cavens ne aqua madefaciat manum. Absterget autem manum mantili, quod ei porriget Diaconus. Vinum benedicet. Accipiet a Diacono ampullam vel phialam cum vino benedicto, eodemque modo infundet illud in aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Recitabit alteram orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, creator* etc. Resumpta mitra, leget super aquam orationem *Sanctificare per verbum Dei* etc., usque ad verba *stabilitas parietum.* Episcopus accipiet baculum pastoralem, et praeeunte Cruce cum intorticiis, accedet ad portam ecclesiae. Ibi extremitate inferiori baculi signabit Cruces duas super portam, unam in alto, alteram ad imum, et mitram in capite retinens prosequetur orationem *Sit positis Crux invicta liminibus* etc.

79. Oratione absoluta, redibit quo loco Aquam benedixerit, dimittet baculum, et recitabit invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Interim clericus extrahet de vase maiori vasculum unum Aquae consecratae, et afferet illud ad altare consecrandum.

80. Episcopus accedet ad altare consecrandum, et conscenso suppedaneo intonabit antiphonam *Introibo*, quam pro-

sequentur cantores (1). Postquam antiphonam intonuerit, intinget pollicem dexterum in vasculum Aquae sacratae, et Crucem signabit in media mensa dum dicet *Sanctificetur*: continuabit formulam triplex Crucis signum efficiens manu ad verba *In nomine Patris* etc. Diaconus porriget ei vasculum, et Subdiaconus sustinebit tabellam cum formula aspersionis (2). Aspersione pollice facta in medio, peraget alteram in angulo posteriori cornu evangelii, tertiam in angulo anteriori cornu epistolae, quartam in angulo anteriori cornu evangelii, quintam in angulo posteriori cornu epistolae, ut in subiecto schemate:

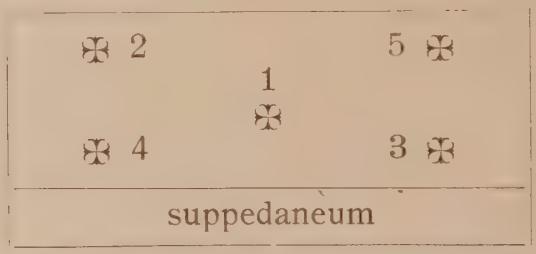

postea pollicem absterget mantili, quod ei porriget Diaconus.

81. Post aspersiones istas, Episcopus subsistet in medio suppedaneo, donec complebitur cantus psalmi et repetitio antiphonae, post quam Diaconus exuet ipsi mitram. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et subiunget orationem *Singulare illud propitiatorium* etc. Clericus, qui custodiet vasculum Aquae sanctae, infundet in ipsum novam Aquam sanctam, et accipiet ex abaco aspergillum ex hyssopo.

82. Completa oratione, Episcopus intonabit ant. *Asperges me*, quam prosequentur cantores cum primis tribus versiculis psalmi *Miserere*. Diaconus Episcopo mitram reponet, ac tradet aspergillum ex hyssopo, iam perfusum Aqua supradicta. Episcopus asperget in gyrum mensam et stipitem altaris. Si altare versum erit ad populum, ita ut possit libere circumiri, mensam et stipitem asperget contextim. Si adhaerebit muro, et consequenter non possit circumiri, servabit me-

(1) Notanda probe est rubrica ad psalmum *Iudica me, Deus*, et reliquos. Post primum psalmi versiculum *repetitur tota antiphona praedicta, si necesse fuerit*. Finis est, ne sine cantu prosequatur functio. Si altaria plura dedicanda essent, antiphona repetetur post versiculum unumquemque, sin minus repetetur post versiculum ultimum tantummodo. A.

(2) Inspiciatur adnotatio, n. 31 articuli huius subiecta. A.

thodum sequentem: Incipiens a medio aspergere stipitem in latere epistolae, deinde latus stipitis, prosequetur aspergere mensam totam, procedens a latere epistolae ad latus evangelii, tum latus stipitis in latere evangelii, postea, aspergens partem anteriorem stipitis in latere eodem, redibit in medium (1).

83. Tam in ista, quam in reliquis aspersionibus advertatur a cantoribus divisio versiculorum psalmi *Miserere*.

84. Prima aspersione peracta, exspectabit dum compleatur etiam cantus trium versiculorum, qui praedictam antiphonam sequuntur; tunc iterum intonabit eandem antiphonam *Asperges me,* et secundam aspersionem exsequetur eodem prorsus modo, quo praescriptum est in prima. Hoc autem fiet septies.

85. Post aspersionem septimam, et postquam cantati fuerint ultimi duo versiculi psalmi supra nominati, descendet Episcopus de altari, et antecedente Cruce cum intorticiis, asperget parietes ecclesiae internos versus pavimentum. Initio aspersionis ducto ab altari maiore, incipiet aspergere latus evangelii, et procedet usque ad latus epistolae. Aspersionem autem exsequetur, nullum faciens Crucis signum, ut in muris ecclesiae externis. Simulatque Episcopus incipiet aspersionem, cantores intonabunt et prosequentur cantum antiphonae *Haec est domus Domini* etc., cum psalmo *Laetatus sum,* cuius in fine non cantabitur *Gloria Patri,* nec repetetur antiphona. Reverso Episcopo quo loco incepit primam aspersionem, cantores intonabunt antiphonam *Exsurgat Deus* etc., cum psalmo *In ecclesiis*. Episcopus aspersionem secundam faciet, ut primam, advertens ut parietes aspergat in medio, sive, ut praecipit Pontificale, « circa altitudinem faciei suae ». Redibit deinde, ut supra, prope altare maius, et ad intonationem antiphonae *Qui habitat* etc., cum psalmo *Dicet Domino*, exsequetur aspersionem tertiam, et parietes asperget versus summitatem. Hanc deinde tertiam aspersionem peraget ex parte opposita, videlicet, initium faciet in latere epistolae et procedet ad latus evangelii.

86. Peracta aspersione tertia, redibit ante altare maius. Quando autem a cantoribus intonabitur responsorium *Domus mea,* praecedente Cruce cum intorticiis, Aqua sancta asperget

---

(1) Aspersio ac thurificatio faciendae sunt ad stipitem et mensam, quia sunt binae partes essentiales, quae altare constituunt. Si altare adhaereret muro cum columnis aliove ornatu, extraneum hoc est altaris substantiae, ideoque nec aspergendum est nec thurificandum. A.

pavimentum in medio, procedens ex altari maiore ad portam ecclesiae principalem, et in reditu ex porta principali ad altare maius asperget Aqua sancta pavimentum in lateribus (1). * Cantores prosequentur alterum responsorium et sequentem antiphonam. Revertetur postmodum in mediam ecclesiam, et * stans cum mitra ad altare conversus. inchoabit antiphonam *Vidit Iacob*, quam prosequentur cantores, dum ipse Aquam sanctam aspergit super pavimentum ad quatuor coeli plagas. Completo cantu antiphonae supradictae, convertetur ad portam principalem, et * deposita mitra cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et duas orationes cum praefatione manibus expansis ac tono feriali.

87. Hoc tempore, in sacello, seu loco alio, quo aderunt expositae ss. Reliquiae, dabitur opera, ut parentur amictu. alba, cingulo et planeta rubri coloris quatuor Presbyteri, qui deferre debebunt thalamum ss. Reliquiarum. Praeparabuntur etiam intorticia utenda in processione ac thuribulum cum igne.

88. Finito praefationis cantu, Episcopus cooperietur iterum mitra a Diacono, et redibit ante altare. Ibi dimissa mitra, benedicet caementum, quo claudendum erit parvum sepulcrum ss. Reliquiarum (2), recitans orationem *Summe Deus* etc. Residuum autem Aquae sanctae effundetur a clerico quopiam ad basim stipitis altaris (3).

89. Ad accipiendas ss. Reliquias procedetur ordine sequenti: Crux cum intorticiis: cantores qui habebunt Pontificale, vel libellos cum antiphonis et responsoriis in processione cantandis: deinde, qui de clero sunt. bini: clericus gestans vasculum s. Chrismatis in lance cum aliquantulo gossypio: Episcopus medius inter Ministros suos baculum sinistra

---

(1) Pontificale clarius habet: « ..deinde per transversum, de uno pariete ad alium ».

(2) Usu didici, quod si Aqua in gypsum sive scaliolam infunditur eo tempore, quo praescribit Pontificale, quum interea non brevis mora interponatur, gypsum obdurescit tamquam lapis, neque potest amplius adhiberi ad claudendum lapidem urnulae. Quocirca alio prorsus modo tractanda res est. Benedicendum est gypsum non infusa Aqua, et aliquantulum Aquae sacratae servandum, ad infundendum in gypsum, quo tempore opus est. A. – S. R. C., n. 4165, I, declaravit, loco calcis et sabuli. quae in oratione nominantur, adhiberi posse gypsum, caementum vel quid simile; et in casu relativa verba esse immutanda.

(3) Si multa copia Aquae sacratae superesset, indecens esset eam effundere totam circa basim stipitis. Ut servetur ritus, poterit effundi exigua quantitas: residuum autem, peracta functione, infundetur in sacrarium. A.

sustinens: clerici a mitra et baculo: reliqui duo a libro et scotula.

90. Aperietur porta principalis ecclesiae, qua tamen aperta, vetabitur ne quis ingrediatur. Exibit de ecclesia processio, et dirigetur ad sacellum seu locum illum, in quo expositae sunt ss. Reliquiae. Clericus gestans vasculum s. Chrismatis subsistet in limine ecclesiae. Clericus alter advertet ut accendat cereos in abaco, in quo deponentur ss. Reliquiae, tam extra quam intra ecclesiam.

91. Precessio quum pervenerit ad sacellum seu locum supradictum, subsistet extra ipsum; ibi Episcopus dimittet mitram, et cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Aufer a nobis* etc. Post orationem istam, Episcopus a Diacono rursus cooperietur mitra, recipiet baculum, et cum Ministris suis ingredietur in antedictum sacellum. Intorticia aut cerei iam ardentes distribuentur clero: Presbyteri parati praesto erunt apud thalamum, ubi aderit etiam thuriferarius cum thuribulo. Cantores antiphonas cantabunt cum psalmo *Venite, exsultemus,* vel antiphonam plurimorum SS. Martyrum, ut a Pontificali praescribitur. Completo antiphonae cantu, Episcopus dimittet baculum, et mitra a Diacono nudabitur; cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Fac nos, quaesumus* etc. Tum rursus mitra cooperietur a Diacono, qui postea ministrabit ei incensum, et Episcopus incensum in thuribulum demittet cum benedictione. Post haec intonabit antiphonam *Cum iucunditate exibitis,* et recepto baculo pastorali, recedet a latere ut locum transeundi praebeat Presbyteris ss. Reliquias gestantibus.

92. Ordinabitur processio versus ecclesiam. Anteibit Crux cum intorticiis: cantores, qui cantabunt antiphonam *Cum iucunditate* et reliquas: clerus cum intorticiis: thuriferarius cum thuribulo, quod leviter agitans, adolebit ss. Reliquias: quatuor Presbyteri, planetis rubri coloris induti, qui humeris supportabunt thalamum cum ss. Reliquiis: Episcopus medius inter Ministros: clerici seu cappellani a mitra, baculo, libro et scotula: familiares nobiles Episcopi, si aderunt. Processionem populus subsequetur.

93. Quum processio pervenerit ante portam ecclesiae, cantores subsistent prope portam ipsam, et prosequentur cantare antiphonas supra innutas. Ceteri omnes, superiori numero nominati, servantes ordinem ibi indicatum, circumibunt exterius ecclesiam, initium facientes a dextris suis, et procedentes a si-

nistris, iugiterque sine mora ac tono aequali cantantes *Kyrie, eleison*. Ad hanc rem expediet ut adsint cantores duo. In circuitu externo cum ss. Reliquiis observabitur quod superius traditum est in aspersione prima, nisi tota ecclesia possit libere circumiri.

94. Reversa ante portam ecclesiae processione, Crux cum intorticiis subsistet a sinistris portae eiusdem, thalamus deponetur super abacum, manentibus ibi in lateribus quatuor Presbyteris paratis planeta cum thuriferario, clerus cum intorticiis disponetur in circulum prope Reliquias ipsas, ne tamen Episcopi impediat conspectum, Episcopus sedebit faldistorio posito a dextra portae, assistentibus ei Ministris suis. Cantores cessabunt a cantu antiphonarum. Sedens Episcopus homiliam habebit ad populum, quae conveniat huiusmodi circumstantiae. Post homiliam Archidiaconus, si quis erit, secus Diaconus elata voce leget ac publicabit duo decreta Ss. Concilii Tridentini, sess. XXII, cap. XI, *de reformat.*: « Si quem clericorum », et sess. XXV, cap. XII, *de reformat.*: « Non sunt ferendi ». Relate ad fundatores ecclesiae et instrumentum stipulatione firmandum, difficile est ut possit accidere in praesentia, siquidem dos constituitur priusquam imponatur manus erectioni aedificii. Attamen, si adesset, fiet quod a Pontificali praescribitur (1).

95. Post haec, Episcopo adhuc sedente, cantores cantabunt responsorium *Erit mihi Dominus*. Cantu completo, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget, et conversus ad portam cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Domum tuam, quaesumus* etc. Post orationem rursus cooperietur mitra a Diacono, et cum Ministris, qui pluviale eius attollent, accedens ad stipitem dexterum portae eiusdem, intinget pollicem in s. Chrisma, et faciet unctionem triplicem super Crucem ibi incisam, dicens *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti;* transibit deinde ad stipitem sinistrum, eodemque ritu conficiet unctionem alteram: pollicem gossypio absterget, et consistens in medio portae prosequetur formulam *Porta, sis benedicta* etc. (2). Recedet versus faldistorium, et

(1) S. R. C., n. 3729, VIII, edixit: « In consecratione ecclesiae, responsorium *Erit mihi Dominus* omitti nequit, quamvis nunc temporis sermo et lectio decretorum ante fores ecclesiae omittantur ».

(2) Hoc loco, rubrica Pontificalis haec habet: *Pontifex, accepta mitra, priusquam ingrediatur, intingit pollicem dexterae manus in sanctum Chrisma, et cum eo in modum Crucis signat ostium ecclesiae exterius,*

stans intonabit antiphonam *Ingredimini, Sancti Dei*, quam prosequentur cantores * cum alia *Gaudent in coelis.*

96. Ordine superius notato intrabit processio in ecclesiam, et populus sequetur Episcopum. Si magna turba sese urgeret populus, expediet ut designetur clericus aut custos quispiam, qui contineat eum, ac iubeat ingredi ordinatim, ad vitandam confusionem.

97. Processio dirigetur ad altare, quod consecrandum erit, quo quum pervenerit, Crux cum intorticiis consistet versus latus evangelii, cantores ad legile, clerus cum intorticiis efficient semicirculum circa altare, thalamus deponetur super abacum, prope quem manebunt quatuor supradicti Presbyteri, Episcopus cum Ministris suis consistet ante altare. Ibi Episcopus dimittet baculum et intonabit antiphonam *Exsultabunt Sancti*, quam cantores prosequentur cum duobus psalmis *Cantate Domino* et *Laudate Dominum.* Clericus, qui deferet vasculum s. Chrismatis, deponet illud super altare, quo afferet etiam lapidem, sive operculum lapideum, quo claudenda erit urnula, seu parvum sepulcrum.

98. Dum a cantoribus repetetur antiphona supra indicata, Episcopus ascendet in suppedaneum altaris, et a Diacono mitra nudabitur. Expleto cantu repetitionis antiphonae, cantabit orationem *Oremus. Deus, qui in omni loco* etc. Post orationem recipiet mitram, intinget pollicem in s. Chrisma, et inunget quatuor angulos parvi sepulcri, dicens singulis vicibus *Consecretur et sanctificetur*, et benedicens dextra dum dicet *In nomine Patris* etc. (1). Post unctiones absterget pol-

---

dicens etc. Quando Episcopus intrat prima vice in ecclesiam, post tertiam interrogationem *Attollite portas* etc., praescribitur ut porta iterum claudatur. Quando autem de ecclesia egreditur accepturus Reliquias, non praecipitur ut porta claudatur. Unctio igitur non est facienda super postes seu fustum ligneum, propterea quod si fieret super portam clausam, porta quodam modo clauderetur et obturaretur ingressui fidelium. Praeterea sacra unctio numquam fit super materias fragiles, ut lignum, sed super petram, metallum et murum. Ideo contendimus exsequendam esse super stipites, in quibus apposite inciduntur binae exiguae Cruces. Catalanus, qui in suis doctis commentariis declinat cuiuscumque quaestionis practicae discussionem, nihilo minus hoc loco testatur praxim servatam in dedicationibus ecclesiarum: *In dedicatione ecclesiae s. Hieronymi Caritatis, et complurium aliarum ecclesiarum Urbis, hunc ritum servatum vidi, ut in utroque ostii ecclesiae limine, dextro scilicet et sinistro, Cruces prius sculptae sacro Chrismate ab Episcopo inungerentur.* A. — S. R. C., n. 3364, VI, hanc praxim confirmat.

(1) Ut in ista, sic in reliquis unctionibus, advertat Episcopus ut duplicem unctionem in modum Crucis faciat pollice intincto in Oleum sacrum,

licem gossypio, exuetur mitra a Diacono, et convertetur versus populum, non discedens de suppedaneo altaris. Quatuor saepius nominati Presbyteri accipient thalamum cum ss. Reliquiis, eumque admovebunt ad altare, Diaconus aperiet urnam, et Episcopus utraque manu reverenter accipiet capsulam cum Reliquiis, et conversus ad altare reponet illam in parvum sepulcrum, intonans responsorium *Sub altare Dei*, quod prosequentur cantores. Thalamus reportabitur ad abacum, et poterit aliquo velo cooperiri: exstinguentur cerei qui ardebant in abaco ipso: quatuor Presbyteri delatores thalami recedent in sacristiam, et sacra paramenta dimittent. Lapidarius, accepta lance cum caemento, infundet Aquam in ipsum, ut liquefiat, et appropinquabit ad altare.

99. Dum cantabitur supradictum responsorium *Sub altare Dei*, Episcopus imponet incensum cum benedictione in thuribulum. Diaconus prius ei ministrabit incensum, postea tradet thuribulum. Episcopus, cum profunda inclinatione ante et post, thurificabit ss. Reliquias triplici ductu. Restituet thuribulum Diacono, a quo deinde cooperietur mitra, et accepto lapide sive operculo parvi sepulcri, intinget pollicem dextrum in s. Chrisma et inunget partem quae spectat internum eiusdem sepulcri, proferens formulam *Conse✠cretur et sancti✠ficetur hic lapis* etc. *In nomine Patris* etc. Relinquet lapidem super altari, absterget pollicem gossypio, caementum trulla ponet super postem sepulcri, adiuvante lapidario, si opus fuerit, cavens ne caementum defluat super capsulam Reliquiarum. Accepto dein lapide sepulcri, intonabit alteram antiphonam *Sub altare Dei*, claudet sepulcrum lapide, qui poterit firmari a lapidario, ut sit immobilis et bene obturatus. Cantores prosequentur cantum antiphonae indicatae, * et sequentis *Corpora Sanctorum*. Caementum, quod forte adhaesisset mensae altaris, spongia tolletur, exstinguentur intorticia, et removebuntur ab altari quae ad parvum sepulcrum claudendum opus fuerunt.

100. Cantu antiphonae absoluto, Episcopus dimittet mitram, et cantabit orationem *Oremus. Deus, qui ex omnium* etc. Post orationem reponetur ei mitra a Diacono, ac rursus intincto pollice in s. Chrisma, unctionem conficiet super altare, dicens *Signe✠tur et sancti✠ficetur hoc altare. In nomine Pa-*

---

unam videlicet ad verbum *Consecretur*, alteram ad verbum *Sanctificetur*, ut innuitur in Pontificali. A.

tris etc. Advertet, ut unctionem istam exsequatur super mensam et super parvum sepulcrum, comprehendens utrumque, quasi iungens parvum sepulcrum mensae, ut in subiecto schemate :

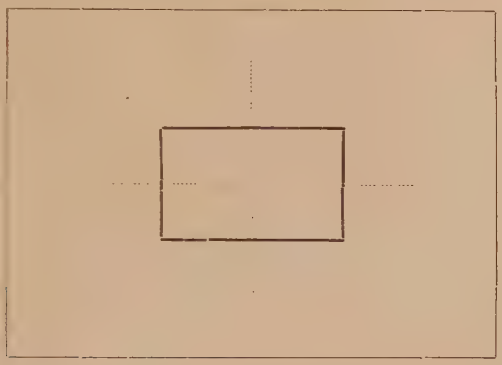

Post unctionem pollicem absterget gossypio. Diaconus ei ministrabit incensum, quod in thuribulum imponet cum benedictione *Ab illo benedicaris* etc., quam ut nunc sic deinceps concludet cum verbis *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti*, conficiens tria Crucis signa. Diaconus exuet ei mitram, deinde tradet thuribulum. Intonabit *Stetit Angelus*, rursus cooperietur mitra a Diacono, et incensabit altare undique (ut praescribit Pontificale), donec durabit huius antiphonae cantus. Absoluto cantu antiphonae, thuribulum restituet Diacono, qui mitram ei postea exuet. Episcopus, stans in medio suppedaneo, cantabit orationem *Oremus. Dirigatur oratio nostra* etc., post quam denuo cooperietur mitra a Diacono, descendet de altari, et sessum veniet ad faldistorium collocatum in angulo graduum a latere epistolae, ibique manebit cum Ministris suis (1).

101. Presbyteri vel clerici duo, sacro ordine constituti, induti superpelliceo, colligent spongiis Aquam sacratam, quae supererit in altari, in stipite et in basi, ipsumque abstergent et exsiccabunt mantilibus e tela rudi. Spongiae et mantilia madefacta ponentur in concha ex aere, notata superius inter res praeparandas, ut postea lavari possint, et aqua lotionis

(1) Si Episcopus consecrationem exsequens fuerit Ordinarius, ac si prope altare praeparatus erit thronus, in actione ista sedebit throno, non in faldistorio. A.

iniicietur in sacrarium: item gossypium, quo Episcopus absterserit ac deinceps absterget pollicem suum, in concha eadem ponetur, comburendum postea et iniiciendum in sacrarium.

102. Postquam abstersum erit altare, Episcopus, sedens faldistorio, vel throno, cum benedictione superius innuta imponet in thuribulum incensum, quod ei ministrabitur a Diacono. Praesto erit apud altare Presbyter superpelliceo indutus, qui altaris eiusdem prosecuturus erit thurificationem, durante consecratione, et clericus in promptu habebit vasculum Olei sacri catechumenorum in lance, cum aliquantulo gossypio, ac tabellam cum formula unctionum.

103. Incenso in thuribulum imposito, Episcopus de faldistorio assurget, redibit ad altare, ascendet in suppedaneum, et accepto ex manibus Diaconi thuribulo, nullam recitans formulam, thurificabit in modum Crucis super mensam semel tantum, in medio et in quatuor angulis, ubi exsequendae erunt unctiones principales, videlicet, prima in medio, altera in cornu posteriori evangelii, tertia in cornu anteriori epistolae, quarta in cornu anteriori evangelii, quinta in cornu posteriori epistolae. Episcopus thuribulum restituet Diacono, hic autem thuriferario. Thuriferarius thuribulum receptum praesentabit iterum Episcopo, qui, Diacono ipsi ministrante, incensum cum benedictione in illud reponet, ut supra.

104. Diaconus recipiet thuribulum, ipsumque tradet Episcopo, qui intonabit responsorium *Dirigatur*, et cantores prosequentur illud. Episcopus incensabit altare tribus vicibus, initium faciens a dextris suis. Si altare fuerit insulatum, sive ut aiunt, orientale, circumibit altare, thurificans contextim stipitem et mensam: si erit adhaerens muro, incensabit partem anteriorem stipitis, latus epistolae, totam mensam, procedens a latere epistolae ad latus evangelii, latus evangelii, partem anteriorem stipitis, in latere eodem, et redibit in medium. Hoc, ut iam monuimus, faciet tribus vicibus. Peracta thurificatione, tradet thuribulum Presbytero, qui prosequi thurificationem debebit, quique, dum thuribulum accipiet, osculabitur manum eius. Presbyter de gradibus descendet, et in plano presbyterii, iugiter circumiens altare ab uno ad alterum latus, incensabit illud eodem modo quo incensatur chorus in transeundo. Id peraget donec Episcopus redierit ad thurificandum altare. Postmodum, altari thurificato et Episcopo, prosequetur ille thurificationem, toto consecrationis tempore.

105. Episcopus, tradito thuribulo ut supra, stans in medio suppedaneo, intonabit antiphonam *Erexit Iacob*, quam cantores prosequentur cum psalmo *Quam dilecta*. Subdiaconus sustinebit tabellam cum formula unctionum, Diaconus lancem cum vasculo Olei sacri. Episcopus successive exsequetur quinque duplices unctiones super mensam in medio et in quatuor angulis, ordine superius notato in aspersionibus ac thurificationibus, quibus peractis, pollicem gossypio absterget (1). Dum a cantoribus repetetur antiphona post psalmum, imponet incensum in thuribulum, quod ei presentabit Presbyter, cuius officium thurificare altare, et Diaconus ei ministrabit incensum. Quum opus fuerit, advertetur ut mutetur thuribulum cum igne. Item Presbytero supradicto poterit alter substitui, si necesse erit. Cantu absoluto, Episcopus accipiet thuribulum ab eodem Presbytero, qui, dum thuribulum ei tradet, osculabitur manum eius; Episcopus intonabit responsorium *Dirigatur*, et altare adolebit semel tantum a dextris, quo ordine traditum est superius, n. 104.

106. Altari thurificato, Episcopus thuribulum tradet Presbytero, qui prosequetur thurificationem altaris. Diaconus exuet ei mitram sub finem cantus responsorii *Dirigatur*. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Adsit, Domine* etc. Post orationem intonabit antiphonam *Mane surgens Iacob*, quae continuabitur a cantoribus cum psalmo *Bonum est confiteri Domino*. Reposita ipsi mitra a Diacono, quinque alias duplices unctiones Oleo sacro catechumenorum efficiet, ut antea, absterget pollicem, et dum in cantu repetetur antiphona, iterum imponet incensum in thuribulum sibi praesentatum a Presbytero, qui thurificabat altare. Finito cantu, recipiet ab eodem Presbytero thuribulum, intonabit responsorium *Dirigatur*, et semel tantum adolebit altare, incipiens a dextris suis, ordine iam innuto. Clericus, qui custodiet Olea sacra, tollet de altari vasculum cum Oleo sacro catechumenorum, et substituet alterum s. Chrismatis.

107. Episcopus, thurificato altari, thuribulum restituet Presbytero, qui prosequetur, ut ante, adolere altare. Fine facto canendi *Dirigatur*, dimittet mitram, cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Adesto* etc., post quam cantabit *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc. Intonabit deinde antiphonam *Unxit te Deus*, quae continuabitur a can-

(1) Vide adnotationem positam n. 98 huius articuli. A.

toribus cum psalmo *Eructavit.* Mitra rursus coopertus, alias quinque unctiones, ut supra, s. Chrismate conficiet, quibus peractis, pollicem gossypio absterget. Dum repetetur antiphona, reponet incensum cum benedictione in thuribulum praesentatum sibi a Presbytero, qui adolebat altare, thuribulum ab eodem recipiet, intonabit ℣. *Dirigatur*, thurificabit altare semel tantum, incipiens tamen thurificationem a sinistris suis, restituet thuribulum Presbytero, qui thurificationem presequetur. Clericus, cui commissa erit sacrorum Oleorum custodia, advertet ut tollat de altari vasculum s. Chrismatis, et afferat ampullas cum Oleis sacris, quibus addet sufficientem copiam gossypii ad abstergendam manum Episcopi.

108. Incensato altari, Episcopus restituet thuribulum Presbytero, qui prosequetur altaris thurificationem, et post cantum responsorii *Dirigatur,* dimissa mitra, cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Descendat.* Intonabit antiphonam *Sanctificavit Dominus,* quam prosequentur cantores cum psalmo *Deus noster, refugium.* Mitra denuo cooperietur a Diacono, et accipiens ampullam s. Chrismatis dextra, et alteram Olei sacri catechumenorum sinistra, effundet iunctim Olea praedicta super medium mensae in longitudinem. Deponet ampullas, sibi attollet manicam manus dexterae, deinde palma eiusdem manus expandet et illiniet Olea sacra super totam mensam, advertens ut ea diffundat prius versus latus graduum candelabrorum, sive in parte posteriori, deinde in parte anteriori, ita ut tota mensa sit illita Oleis sacris antedictis. Exsequens actum istum, nullam proferet formulam. Ministri autem advertent ut elatum sustineant eius pluviale, ne maculam ullam contrahat Olei. Eadem utentur diligentia ceteri inservientes, qui debebunt accedere ad altare. Post unctionem hanc Episcopus absterget manum gossypio, et utetur, si opus sit, panno aliquo sive manutergio e tela rudi. Mundabit etiam annulum, si erit necesse, ac demittet manicam albae. Antiphona in cantu repetita, intonabitur ab Episcopo altera antiphona *Ecce odor,* quam prosequentur cantores cum psalmo *Fundamenta eius.* Hoc tempore afferetur in ecclesiam, nisi iam praeparata esset, scala utenda in unctionibus ad Cruces parietum faciendis: clericus unus in promptu habebit alterum thuribulum cum igne, cum navicula et incenso, alter vasculum s. Chrismatis in lance, aliquantulum gossypii, ac tabellam cum formula unctionum ad parietes.

109. Cantato psalmo *Fundamenta eius*, nec repetita antiphona, Episcopus, mitram in capite retinens, recitabit invitationem ad orationem *Lapidem hunc, fratres carissimi* etc. Deinde intonabit antiphonam *Lapides pretiosi,* quam cantores cum psalmo *Lauda, Ierusalem,* et cum reliquis antiphonis ac responsoriis cantare prosequentur durante parietum unctione. Episcopus de altari descendet, antecedent eum thuriferarius cum thuribulo, clericus deferens vasculum s. Chrismatis. Crux cum intorticiis, et comitatus a Ministris suis, baculum sinistra sustinens, accedet ad Crucem, quae aderit in pariete post vel prope altare maius, aut in presbyterio in latere evangelii. ubi iam collocata erit scala. Clerici cum Cruce et intorticiis consistent a sinistris scalae; clericus cum s. Chrismate prope dextram. Episcopus ante scalam progressus, dimittet baculum, et ascendet super illam simul cum Ministris sacris, si longitudo et planum superius scalae erit sufficiens. Diaconus ei porriget vasculum s. Chrismatis et Subdiaconus sustinebit tabellam cum formula unctionis. Episcopus, pollice dextero in s. Chrisma intincto, unctionem efficiet super Crucem in longitudinem et latitudinem ipsius, dicens *Sancti✠ficetur et conse✠cretur* etc., et benedicet dextra *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti* (1). Absterget pollicem gossypio, quod ei praesentabitur a Diacono. Idem Diaconus absterget unctionem super parietem, si tamen Oleum sanctum unctionis per murum defluerat. Si cum Episcopo locus non esset ascendendi Ministris sacris, ascendet cum eo saltem Caeremoniarius, qui submnistrabit Episcopo, quae opus sunt, quomodo facerent Ministri. Unctione peracta, Episcopus descendet de scala, quae statim removebitur a baiulis, collocabitur ante Crucem proximam superiori in latere eodem, et sic de reliquis, quum procedendum sit a latere evangelii ad latus epistolae, et absolvendae sint unctiones ad eam Crucem, quae sita erit prope vel post altare maius in latere epistolae. Episcopus, postquam de scala descenderit, convertetur versus Crucem, super quam peregerit unctionem, imponet in thuribulum cum benedictione incensum, quod ei ministrabitur a Diacono. Tum Diaconus idem exuet ei mitram, dein porriget

---

(1) Si Cruces essent metallicae, aequum foret ut vacuae essent in medio, ut unctio fieret super parietem. Alio casu, posset unctio fieri super parietem ipsum, non super Crucem mobilem. A. — Vel possent Cruces metallicae apponi post peractas unctiones.

thuribulum. Episcopus simul cum Ministris salutabit Crucem, incensabit eam triplici ductu, iterabit reverentiam, et restituet thuribulum Diacono, qui postea reponet ei mitram, et recepto baculo prosequetur inungere reliquas Cruces, eodem modo quo traditum est de prima. Non est necesse ut in singulis unctionibus imponat incensum, sed facere id poterit tertia aut quarta quaque unctione, quum opus erit.

110. Post unctionem ultimam, reportabitur scala extra ecclesiam vel collocabitur seorsim, ne impedimento sit actionibus persolvendis. Dum fiet unctio postrema, in promptu habebitur a clerico aliquo lanx cum granis incensi, quae ardere super altari debebunt, et vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

111. Peractis unctionibus super Crucem ultimam in latere epistolae prope altare maius, redibit Episcopus super altare, quod consecrabitur. Presbyter, qui altare istud incensabit, praesentabit Episcopo thuribulum, et Diaconus ministrabit incensum, quod Episcopus in thuribulum imponet cum benedictione. Intonabit antiphonam *Aedificavit Moyes,* accipiet a praedicto Presbytero thuribulum, thurificabit tantummodo super mensam, et restituet thuribulum eidem, qui prosequetur adolere altare usque ad intonationem versiculi *Veni, Sancte Spiritus,* quam ad intonationem cessabit officium eius.

112. Completo cantu antiphonae supradictae, Episcopus cum mitra in capite recitabit invitationem ad orationem *Dei Patris omnipotentis* etc. Diaconus postea tollet ei mitram, et non discedens de altari convertetur ad clericum, qui sustinebit incensum comburendum super altari. Recitabit versiculos *Domine, exaudi* etc., cum oratione, post quam incensum asperget Aqua benedicta, quam ei porriget Diaconus. Mitra deinde cooperietur a Diacono ipso, qui sustinebit ei lancem cum granis incensi. Episcopus quinque granis efficiet Crucem super media mensa in ipso unctionis loco, deinde superponet ipsi parvam Crucem ex gossypio cerato cum quatuor capitibus erectis et bene dispositis ad ardendum. Idem faciet in quatuor angulis, in quibus peregerit unctiones principales, servans in ponendo thure, eundem ordinem quo unctiones fecit (1). Cruces istae a clerico aliquo accendentur expedite.

---

(1) Praescribit rubrica, ut Episcopus super mensam efficiat Crucem *cum quinque granis incensi* eique superponat deinde Crucem ex gossypio cerato. Necesse esset ut grana thuris tali modo esset laevigata, ut possent

113. Crucibus accensis, descendet de altari Episcopus, et ponetur pulvinus in medio gradus infimi. Diaconus exuet Episcopo mitram et pileolum (1). Episcopus genuflectet super pulvinum, et intonabit ℣. *Alleluia. Veni, Sancte Spiritus,* qui a cantoribus pausatim cantabitur. A Septuagesima ad Pascha omittetur *Alleluia.* Cum Episcopo genuflectent ceteri omnes. Absoluto cantu versiculi antedicti, assurget Episcopus. Diaconus reponet ei pileolum. Consurgent etiam adstantes. A cantoribus pausatim canentur antiphonae *Ascendit fumus* et *Stetit Angelus.*

114. Postquam super altari combustum fuerit incensum ex toto, clericus unus spatulis ligneis colliget cinerem et eradet ceram, quae forte supererit super altari, et utrumque ponet in lancem cretaceam, ut possit deinde infundi in sacrarium (1).

115. Cantatis duabus supradictis antiphonis, Episcopus statim subiunget *Oremus* (Ministri *Flactamus genua*) et orationem *Domine sancte* etc. Cantabit alteram orationem *Oremus. Deus omnipotens* etc., cum praefatione sequenti, quam cantare debet tono feriali et expansis manibus. Sub finem cantus praefationis in promptu habebitur a clerico vasculum s. Chrismatis et aliquantulum gossypii.

116. Completo cantu praefationis, Diaconus Episcopo reponet mitram. Episcopus cum Ministris ascendet in suppedaneum, intinget pollicem in s. Chrisma, intonabit antiphonam *Confirma hoc, Deus,* et nullam proferens formulam, efficiet Crucem in media parte anterioris stipitis. Cantores prosequentur in cantu antiphonam cum toto psalmo *Exsurgat*

Crucem modo dictam sustinere. Usus invaluit in praxi applicandi grana infra Crucem, et Episcopus accipit Crucem eamque ponit super locis designatis. Haec ratio est commodior atque expeditior, et praescriptio rubricae eodem modo adimpletur. A.

(1) Vide notam ad n. 67, pag. 224 (lege « aufertur »); attamen Pontificale reipsa a regula Caeremonialis deflectit.

(2) Primo intuitu, videtur subobscura huiusce loci rubrica: reapse autem non ita. Eius verba haec sunt: *Post haec, combustis candelis et thure, cineres illius conbustionis per unum ex ministris cum spatulis ligneis abraduntur, et collecti in aliquo vase proiiciuntur in sacrarium. Interim Pontifex, sine mitra stans ante gradus altaris, versus ad altare dicit* etc. Quidam, non examinato integro textu, haerent circa primam partem *Post haec* etc., neglecta altera *Interim Pontifex*,, et putant regulare abrumpere functionem, donec combustum sit in altari incensum totaliter. Lectori remittimus iudicium. A.

Deus, cuius in fine cantabunt *Gloria Patri*, nec repetent antiphonam. Episcopus, mitra coopertus, non flectens genua, intinget in s. Chrisma pollicem dextrum, et unctionem faciet super Crucem positam in media parte anteriori stipitis, deinde pollicem absterget (1). Si oleum sacrum defluereat, abstergetur unctio altaris a Diacono. Post psalmum, dimissa mitra, cantabit orationem *Oremus. Maiestatem tuam* etc.

117. Completa oratione, Diaconus cooperiet mitra Episcopum, qui iunget mensam stipiti, seu faciet unctionem in quatuor angulis, advertens ut exsequatur eam super mensam et super stipitem, ternas faciens unctiones in singulis angulis, dicens *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti*, non subiungens *Amen*. Quod ad ordinem servandum in unctionibus peragendis primam faciet in posteriori cornu evangelii, alteram in anteriori cornu, postea in posteriori et in anteriori cornu epistolae. Post unctiones, pollicem absterget gossypio, et ante gradus altaris reversus, dimissa mitra, cantabit orationem. *Oremus. Supplices te rogamus* etc. Interim in promptu erunt ministri, lotionem allaturi Episcopi manibus.

118. Oratione absoluta, Episcopus accedet ad faldistorium positum ante gradus altaris in latere epistolae, lavabit et absterget manus diligenter, utens etiam medulla panis et mali medici (2). Presbyteri duo superpelliceo induti, vel saltem duo clerici sacro ordine constituti, colligent diligenter spongiis Olea sacra diffusa super altare, quod abstergent mantilibus seu manutergiis ex tela rudi, etiam in stipite et in angulis.

119. Postquam Episcopus laverit manus et abstersum erit altare, acolythi praesentabunt Episcopo tobaleas novas aliaque ornamenta altaris benedicenda (nisi tamen iam essent benedicta, utpote adhibita). Si numerus et qualitas istorum ornatuum talis esset, ut faciliter praesentari Episcopo non possent, accedet Episcopus ipse ad abacum in quo posita erunt

---

(1) Episcopus unctionem faciens in parte anteriori stipitis, minime debet genuflectere, ut irregulariter indicatum est in apposita figura Pontificalis, idque quia a rubrica omnino non praescribitur. Si Crux sita super stipitem esset metallica, fieri poterit unctio in stipite ipso super, * scilicet extra Crucem praedictam, * vel sub ea, vel quum sit mobilis, forte removeri poterit, * aut saltem apponi post functionem. A.

(2) Si Episcopus fuerit Ordinarius, ac si thronus praeparatus erit prope altare, lavabit manus in throno, servatis regulis alias traditis. Item aderit in throno, quando benedicet ornamenta eius, ut sequenti n. 119, et quum ornabitur altare, ut n. 120.

ornamenta haec, ibique benedicet ea. Aderit etiam clericus cum vasculo Aquae benedictae et aspersorio. Dimissa mitra, assurget, recitabit versiculos *Adiutorium nostrum* etc., cum oratione praescripta, et ipsa asperget Aqua benedicta, porrigente ei aspersorium Diacono. Post orationem denuo sedebit, et reponetur ei mitra.

120. Assurget, convertetur ad altare, et intonabit antiphonam *Circumdate, Levitae*, quam prosequentur cantores cum reliquis responsoriis, * antiphona et psalmo *Deus, Deus meus* etc., donec omnia altaria ecclesiae ornata erunt. Acolythi ponent super mensam tobaleam ceratam, quam firmabunt orbiculis metallicis, deinde reliquas tobaleas. Sacrista cum clericis inservientibus altare ornabunt Cruce et candelabris cum cereis, qui statim accendentur, postremo gradus altaris cooperient tapeto. Si necesse fuerit, quando sternetur tapetum, Episcopus aliquantulum recedet de loco suo. In promptu etiam erit thuriferarius cum thuribulo. In ornando altari ac ponendis Cruce et candelabris, caveant ascendere super ipsum, si fieri poterit.

121. Altaribus ornatis, Episcopus sedebit faldistorio, et incensum, ministrante Diacono, imponet in thuribulum. Deinde assurget, veniet ante altare, sed ante gradus ipsius Diaconus exuet ei mitram. Episcopus reverentiam profundam et Ministri genuflexionem conficient ante Crucem in altari positam. Ascendent in suppedaneum. Diaconus thuribulum tradet Episcopo, qui intonabit antiphonam *Omnis terra*, et prosequentur cantores. Episcopus thurificabit super altare in modum Crucis, videlicet, thuribulo Crucem super mensam efficiet. Tum intonabit secunda vice antiphonam *Omnis terra*, et incensabit iterum, itemque tertia vice, et restituet thuribulum Diacono. Cantabit dein utramque orationem *Descendat* et *Omnipotens*, subiiciet *Dominus vobiscum*, postea *Benedicamus Domino*, eodem tono eademque vocis modulatione, qua cantaverit *Dominus vobiscum*.

122. Si post consecrationem Episcopus ipse cantabit Missam (1), vel Missae assistet indutus vestibus pontificalibus, quippe in sua dioecesi (2), Benedictionem donabit in fine Missae

---

(1) Pro Missa in pontificalibus celebranda apponatur septimum candelabrum ante Crucem.

(2) S. R. C., per decretum n. 2866, declaravit, quod Summus Pontifex, de speciali gratia concessit Episcopo Oppiden., ob gravem suam aetatem, ut peracta ecclesiae et altaris consecratione, per alium Sacerdotem Missam ce-

solemnis. Sin celebrabit Missam lectam, impertietur Benedictionem solemnem, servatis regulis consuetis, finita Missa, non autem post *Benedicamus Domino*, antequam celebret Missam (1), et tunc, cantato *Benedicamus*, de altari descendet, medius inter sacros Ministros, qui exuent ei paramenta. Cappellanus, in circumstantia ista, alias Presbyter assistens, aut Celebrans, de more, post Benedictionem publicabit Indulgentias, legens formulam sequentem: « R.mus in Christo Pater et Dominus, D.nus *N.*, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus *N.*, dat et concedit omnibus ecclesiam hanc et altare hoc visitantibus hodie annum unum, et in die anniversaria consecrationis huiusmodi quinquaginta dies de vera Indulgentia in forma Ecclesiae consueta. Rogate Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri *N.*, divina providentia Papae *N.*, Dominationis suae reverendissimae, et sanctae Matris Ecclesiae ». Si celebrandum esset anniversarium alio die, post verba *consecrationis huiusmodi*, adiungetur *quae celebrabitur die* .... * Si Consecrans erit Archiepiscopus, Indulgentia in anniversario erit centum dierum; si Cardinalis, ducentorum dierum (2). Si Missam cantabit, Ministri comitabuntur eum ad thronum vel ad faldistorium, ipsi autem recedent in sacristiam ad induendam dalmaticam ac tunicellam. Si Missae solemni assistet in throno, Ministri praedicti comitabuntur eum ad thronum, ubi in eorum vicem succedent Diaconi assistentes, et ipsi revertentur in sacristiam. Si celebrabit Missam sine cantu, comitabuntur eum ad faldistorium, ubi Diaconus exuet ei mitram cum pluviali, adiuvante Subdiacono, tum reverentia eum prosecuti, redibunt in sacristiam, praecedentibus clericis cum Cruce et intorticiis, ceterisque clericis, quibus opus amplius non est in functione. Hoc casu, postquam a Diacono exutus erit pluviali, succedent cappellani eius, qui planeta induent ipsum, eique assistent in celebratione Missae. Advertendum est ad orationes in Missa dicendas, ut notatur in Missali.

---

lebrari permitteret. Nescimus rem intelligere, dum Pontificale hisce haud dubiis verbis se exprimit: « Pontifex... si celebrare voluerit, quod conveniens est... si vero fatigatus nimis celebrare noluerit, facit Missam solemniter per aliquem Sacerdotem celebrari ».

(1) S. R. C., n. 3729, IX.

(2) Circa formulam publicationis Indulgentiae pro Cardinali, videatur appendix ad lib. VII.

123. Initio Missae, vasa quae adsunt apud portas ecclesiae impleantur Aqua benedicta.

124. Si in ecclesia asservandum erit SS. Sacramentum, eo quod sit parochialis vel conventualis, curabitur ut ab Episcopo ipso consecrentur particulae in pyxide. Si SS. Sacramentum custodiretur loco remoto, referetur in ecclesiam, postquam Episcopus celebraverit Missam, et casu isto non oportet consecrare particulas, ut supra.

125. Post Missam colligetur cinis adhibitus in designandis alphabetis, removebitur scala, abaci et reliqua omnia, quae opus fuerint in consecratione, panni et spongiae lavabuntur, quorum usus in abstersionibus, et aqua lotionis huius infundetur in sacrarium, quo deiicietur etiam gossypium, thus combustum et aqua, qua Episcopus laverit manus.

126. Candelae Crucibus duodecim affixae ardebunt toto die.

127. Ad capituli huius complementum, recentiorem subiicimus S. R. C. declarationem, quae nobis ad rem maxime opportuna videtur: « I. An ad alicuius ecclesiae consecrationem procedi possit, in qua omnia altaria sint consecrata, omittendo ea, quae altaris consecrationem respiciunt? II. An ad ecclesiae consecrationem procedi possit a duobus Episcopis, quorum unus ecclesiae et alter altaris eiusdem ecclesiae consecrationem peragat? ». S. C. respondit: « Ad I. Negative. Ad II. Opponi ritui consecrationis ecclesiae ». *Augustodunen.* Die 3 Martii 1866, n. 3142.

CAPUT IV.

De consecratione altaris fixi seu stabilis absque ecclesiae dedicatione

Articulus I.

De consecratione altaris fixi seu stabilis.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Altaris consecrandi mensa esse debet tota e marmore vel ex alio lapide solido, constans ex una lamina lapidea, non vero ex pluribus fragmentis: stipes, quo mensa fulcitur, erit lapideus, ac si esset materialis, nempe factus ex calce et lateribus coctis, aderunt in angulis parvae quatuor pilae ex lapide solido, ut comprobetur, altare esse lapideum in suis saltem principalibus partibus. In media mensa praedicta, sed aliquantulum versus partem anteriorem erit urnula, seu parvum sepulcrum cavatum in lapide ipso ad reponendas sacras Reliquias: urnula modo dicta habebit labrum, sive ut aiunt italice artifices, *il battente*, in quo insistet lapis urnulae eiusdem. Ut autem sit solidior, curandum ut labrum antedictum, in quo insistet lapis sive operculum urnulae, sit latum digitos ferme duos. Lapis operculi oportet ut adamussim obturet et aequet planum mensae, et operculum, seu lapis hic qui claudet, comparetur solidus, ut vitetur ipsius fractura (1). Super mensam incidentur Cruces quinque formae quadrae in locis unctionum, una nempe in medio, reliquae in quatuor angulis, super quos unctiones fient. Dabitur opera, ut quae in medio facienda est, non sit super cavo sepulcri, et reliquae in angulis sint dimidium ferme palmum intra mensam. In medio stipitis ex parte anteriori pingetur Crux formae quadrae, super quam unctio fiet (2). Si stipes erit totus lapideus, non opus est in eo

(1) Vide notam tertiam ad pag. 226 capitis praecedentis.

(2) Vide notam secundam ad pag. 226 et primam ad pag. 227 cap. praec.

pingere Crucem, siquidem unctio fiet super Crucem metallicam aut lapideam, quae ibi iam erit incisa (1). In lateribus altaris, vel infra gradum candelabrorum negotium dabitur artifici, ut plumbo agglutinet aliquot orbiculos metallicos, non vero ferreos, ut iis possit firmari tobalea cerata et reliquae tobaleae.

2. Necesse erit in promptu habere capsulam formae quadrae cum suo simili operculo, qua opus erit ad reponendas ss. Reliquias, quae claudentur in parvo sepulcro. Capsula haec erit formae quadrae cum operculo simili eiusdem mensurae, ut interior pars sepulcri praedicti, sed aliquantulo restrictior in crassitie sive alitudine propter sigillum, quod in capsula ipsa imprimendum erit. Capsulae materia erit lamina plumbea: poterit etiam esse argentea.

§ 2. *De iis quae sunt praeparanda.*

Ad sacellum pro expositione Reliquiarum. — 3. In qua ecclesia consecrandum erit altare, praeparabitur sacellum, in quo vespere praecedenti exponentur ss. Reliquiae, ut praescribit Pontificale, vel expositio haec fieri poterit etiam in sacristia aut alio loco ipsi ecclesiae proximo. Altare, in quo exponentur Reliquiae, ornabitur festivo more, cum pallio rubri coloris ac tapeto super gradibus.

4. Super eodem altari, ex una parte, praeparabuntur ea quae opus sunt ad expositionem supradictam, videlicet: urna thalami ad reponendam capsulam Reliquiarum, et huius defectu poni poterunt in lance argentea cooperta parvo velo rubri coloris, in altera autem lance pergamena scripta, ut in Pontificali et subsignata ab Episcopo; tria grana thuris ponenda in capsula cum ss. Reliquiis; scotula cum candela in usum Episcopi; lemniscus sericeus rubri coloris, sufficienti quantitate, ad obvolvendam capsulam; forfices; tubulus unus cerae hispanicae; sigillum episcopale mediae formae; capsula supradicta cum operculo ad claudendas Reliquias.

5. Ponentur in ea Reliquiae saltem duorum Martyrum, singulae clausae in papyro distincto, cum nomine Sancti super papyrum scripto, quae Reliquiae afferentur ab Episcopo.

---

(1) Vide notam ad n. 116 capitis praecedentis.

6. Ad imam partem altaris aderit pulvinus, in quo genuflectet Episcopus.

7. Expositis Reliquiis, ardebunt semper ante ipsas duo saltem lumina cerea.

8. Praeparabuntur etiam scamna, genuflexoria etc., pro celebratione vigiliarum in noctem, quae vigiliae fient portis clausis a clero, vel a confraternitatibus laicorum, exclusis omnino mulieribus (1).

Ad altare consecrandum. — 9. Altare consecrandum erit totaliter denudatum. Prope altare, in ambitu sacelli, vel etiam extra ipsum, iuxta loci capacitatem, praeparabitur a latere evangelii abacus minoris formae contectus alba tobalea, et in eo candelabra quatuor minora cum candelis accendendis, quum in illo ponenda erit urna quae continebit ss. Reliquias.

10. A latere epistolae, prope gradus altaris, praeparabitur faldistorium cum veste albi coloris; scabella duo a lateribus pro Ministris; pulvinus unus, in quo genua flectet Episcopus.

11. Alteri autem abaci duo maiores, cooperti ambo alba tobalea, in quibus disponentur quae opus sunt ad consecrationem, videlicet: paullulum salis in lance: aliquantulum cineris in lance: ampulla una vel exigua phiala vini plena, in lance: concha aut vas decens plenum aquae limpidae: vascula Olei sacri catechumenorum et s. Chrismatis in lance: ampullae argenteae plenae Oleis sacris praedictis in lance: trulla utenda ab Episcopo ad ponendum caementum in parvo sepulcro: tabellae cum formulis aspersionum et unctionum, et cum nominibus Sanctorum addendis in Litaniis: vasculum vacuum ad hauriendam Aquam sacratam, quando erit opus: aspersorium ex hyssopo: binae spatulae ligneae: aliquantulum scaliolae tritae in scutella cretacea: thuribulum cum navicula plena thuris cumque cochleari: thuribulum alterum substituendum primo, quando opus sit: operculum sepulcri: libra una gossypii soluti: spongiae duae maiores et manutergia maiora quatuor ex tela rudi: quinque Cruces ex gossypio cerato cum quinque et viginti granis incensi: aliquantulum gossypii cerati ad accendendas Cruces praedictas: conchula exigua cretacea ad reponendum incensum combustum: urceus cum pelvi: mantilia seu manutergia duo in usum Episcopi, in lance: aliquantulum medullae panis et mali medici in lance:

(1) Confer adnotationem ad n. 13 capitis praecedentis. A.

vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: chrismale seu tobalea ex tela cerata albi coloris, lata et longa ut tota mensa altaris, cum ocellis ad firmandam ipsam orbiculis, ut supra monuimus: tobaleae altaris in canistro.

12. Prope abacum primum in promptu habebitur concha maior cuprea, in qua ponentur quae deinde proiicienda erunt in sacrarium aut quae purificanda erunt.

13. In altero abaco praeparabuntur paramenta episcopalia, videlicet: pluviale et stola albi coloris, cingulum, alba et amictus, quae albo velo cooperientur, formale pretiosum in lance, mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo pro ministro illius; scotula cum candela et Pontificale (pars II); omnia quae opus sunt ad Missam ab Episcopo celebrandam, nempe: planeta cum manipulo albi coloris; Canon pontificalis; Missale cum legili seu cussino; ampullae vini et aquae in pelvicula; intorticia pro elevatione; campanula; instrumentum pacis, si Episcopus interenit alteri Missae; formulae Indulgentiarum.

14. Prope abacum eundem ponetur baculus pastoralis.

15. Candelabra cum cereis et Crux altaris consecrandi ponentur seorsim, itemque tapetum altaris praedicti; focus cum igne ardenti et forcipe; hastae cum gossypio cerato. Legile cum Pontificali in usum cantorum statuendum loco convenienti.

16. In sacello, in quo expositae aderunt Reliquiae, intorticia et cerei pro processione.

Ad altare SS. Sacramenti. — 17. Ponetur faldistorium, seu genuflexorium cum strato et pulvinis ante altare, et quum Episcopus ibi orabit accendentur sex cerei in candelabris maioribus. Si sacellum, in quo custodietur SS. Sacramentum, esset proximum aut contra altare consecrandum, curabitur ut in altero remotiore SS. Sacramentum reponatur.

In sacristia. — 18. Praeparabitur Crux hastilis cum intorticiis duobus; amictus, albae et cingula duo, ac stola una albi coloris pro Ministris; superpellicea quae satis sint inservientibus; sedes cameralis super exiguo tapeto pro Episcopo nisi intrabit per portam principalem ecclesiae; vasculum Aquae sanctae et aspersorium.

19. Si post consecrationem celebrabitur Missa solemnis, praeparabitur quidquid necesse est, ut cap. III, art. III, lib. II.

20. Ad functionem persolvendam oportet comparare: candelas numero sex, ponderis proportionalis altari consecrando; intorticia numero octo, bilibria singula pro processione, qui-

bus uti poterunt etiam ad elevationem; intorticia duo quinquelibralia pro Cruce; candela pro scotula; candelae duae vel etiam maiori numero, accendendae ante ss. Reliquias; candelae exiguae in usum eorum, quibus attribuentur Vigiliae; candelae quatuor trium unciarum singulae pro abaco, in quo ponentur ss. Reliquiae; gossypium ceratum ad efficiendas Cruces et ad accendendum.

21. Assistentes et inservientes functioni erunt: Diaconus et Subdiaconus: Presbyter superpelliceo indutus, cuius officium thurificare altare; alter substituendus, si opus fuerit: octo Presbyteri vel clerici pro processione: cantores saltem quatuor: clerici tres pro Cruce et intorticiis: alter clericus pro libro, alter pro scotula: clericus seu cappellanus a mitra alter a baculo, alter ad sustinendum vasculum, Olea sacra etc.: Sacrista cum clericis suis ad ornandum altare: lapidarius habitu decenti indutus.

§ 3. *De functione.*

22. Functio pro expositione ss. Reliquiarum, pridie vespere, nullibi diversa est ab illa, quam decripsimus in dedicatione ecclesiae. Quapropter, quin repetamus eadem, quae ibi, observabitur quod notatum est superiori capite, n. 35, et seqq.

23. Die ipso consecrationis, hora praestituta, saltem tribus ante meridiem horis, congregabitur clerus in sacristiam: unusquisque inservientium induet sibi superpelliceum, sacri Ministri autem amictum, albam, cingulum: Diaconus stolam etiam diaconalem albi coloris.

24. Quando Episcopus ad ecclesiam erit perventurus, discedent ex sacristia clerici cum Cruce et intorticiis ardentibus, sequentibus duobus Ministris, et recta pergent ad altare consecrandum. Crux cum intorticiis consistet a latere evangelii, Ministri autem a lateribus faldistorii, versa facie ad populum. Ceteri clerici accedent ad portam ecclesiae, et unus ex eis deferet vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: Superior ecclesiae praesto erit in limine dextrorsum, excepturus Episcopum. Si Episcopus erit Ordinarius, sonabitur festivo more ecclesiae campanis.

25. Episcopus, rocheto et mozzeta indutus, excipietur ab universo clero in limine ecclesiae, ubi mozzetam deponet et

cappam induet; accipiet aspersorium, quod cum osculis usitatis ei porriget Superior ecclesiae, asperget seipsum et adstantes, tum procedet ad SS. Sacramentum adorandum. Nisi fuerit Episcopus Ordinarius, induet mantelletum supra rochetum et mozzetam quoque, ut cap. II, lib. V, n. 10, neque excipietur a clero universo. Casu hoc, praesto erit clerus prope altare consecrandum, et Episcopo procedent obviam quatuor aut sex Presbyteri ad ostium ecclesiae. Superior porriget ei aspersorium, quo Episcopus signabit seipsum tantummodo. Quod si Episcopus in ecclesiam ingredietur ex sacristia, clerus una cum Episcopo processionaliter exibit de sacristia, ordine sequenti: Praecedet Crux cum acolythis, qui sustinebunt intorticia ardentia, ceteri clerici bini, postremo Episcopus, medius inter Ministros paratos.

26. Episcopus procedet ad altare consecrandum, et sedebit faldistorio, caput operiens bireto. Statim distribuentur paramenta clericis, quorum officium ipsa afferre ad Episcopum, et in promptu erunt ministri lotionis.

27. Episcopo, postquam sederit brevissimo tempore, se sistent clerici cum scotula et cum Pontificali. Tunc aperiet caput, assurget, non convertetur ad altare, et recitabit alta voce totam antiphonam *Ne reminiscaris* etc. (1), sed sine cantu. Clerus et cantores prosequentur recitare psalmos eodem modo, videlicet, pausatim et sine cantu.

28. Lecta antiphona supradicta, Episcopus sedebit, et a Diacono exuetur Cruce pectorali, mozzeta aut mantelleto. Caput iterum cooperiet bireto. Nobiles eius familiares, vel clerici, absentibus illis, porrigent ei lotionem, et lavabit manus. Si fuerit Episcopus diocesanus, exuet cappam, et ad actum lotionis manuum genua flectent adstantes omnes, exceptis Canonicis cathedralis et Praelatis, si aderunt. Episcopus exuet sibi biretum, et a Ministris parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale, si erit Episcopus Ordinarius. A Diacono cooperietur mitra, deinde sinistra accipiet baculum.

29. Parato Episcopo, Ministri sedebunt scabellis positis a lateribus faldistorii, et caput operient bireto. Se sistent iterum Episcopo clerici cum libro pontificali et cum scotula: Episcopus et cum ipso Ministri eius recitabunt psalmos iun-

---

(1) Pontificale hoc loco habet: « voce submissa ».

ctim cum clero. Completa psalmorum recitatione, repetetur, ut ante, ab Episcopo integra antiphona *Ne reminiscaris* etc. (1)

30. Assurget Episcopus, et cum Ministris procedet ante altare, subsistens longe ab ipso quinque aut sex passus. Ibi dimittet baculum, et Diaconus exuet ei mitram. Se sistent Episcopo duo cappellani cum libro et scotula: Episcopus intonabit antiphonam *Adesto, Deus,* quam cantores in cantu prosequentur.

31. Interim ante Episcopum statuetur faldistorium cum pulvino, et seorsim ponentur scabella Ministrorum.

32. Completo antiphonae cantu. Episcopus cantabit orationem *Oremus. Actiones nostras* etc. Post orationem Diaconus mitra cooperiet Episcopum, qui genuflectet in faldistorio, cumque ipso adstantes omnes. Diaconus et Subdiaconus genuflectent a lateribus Episcopi.

33. Cantores duo cantabunt immediate Litanias, quibus respondebunt adstantes. Attendant in Litaniis ad ponendum et repetendum respectivo loco Sanctum, cuius nomini dedicatur altare, et Sanctos Martyres, quorum Reliquiae in altari recondentur (2). Sub finem cantus Litaniarum, in promptu stabunt clerici cum libro et scotula pro Episcopo et alter cum pastorali. Cantato a cantoribus ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., assurget Episcopus cum Ministris, duo clerici cum libro et scotula atque alter cum pastorali. Ceteri omnes genibus flexis perstabunt. Episcopus, accepto sinistra baculo, habens librum a sinistris suis, attollente Diacono fimbriam pluvialis, cantabit tribus vicibus versiculum *Ut altare hoc* etc., ut in Pontificali, benedicens altare, ut praescribitur. Post benedictionem praedictam recedent clerici a libro et scotula, Episcopus dimittet baculum, et genuflectet iterum cum ceteris. Tum vero, non ante, cantores resument cantum Litaniarum a ℣. *Ut nos exaudire* etc., easque prosequentur usque ad finem. Cantatis Litaniis, assurget Episcopus de prostratione, et cum ipso consurgent ceteri omnes. Faldistorium tolletur, et pulvinar admovebitur ad altare.

34. Episcopus appropinquabit ad altare, et exuetur mitra a Diacono. Genuflectet, et ex libro cantabit *Deus, in adiutorium meum intende*, cantores autem respondebunt *Domine, ad*

---

(1) Vide adnotationem subiectam n. 51 capitis praecedentis. A.
(2) Vide notam ad n. 72 capitis praecedentis.

adiuvandum etc. Episcopus assurget, et cantabit *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto;* cantores respondebunt *Sicut erat* etc. Hoc faciet secunda ac tertia vice, singulis vicibus attollens vocem hemitonio. Adstantes genuflectent et assurgent, quando genuflectet et assurget Episcopus.

35. Diaconus mitra cooperiet Episcopum, qui accedet ad abacum consecraturus aquam utendam in consecratione; si abacus aliquanto distabit ab altari, praecedet Episcopum Crux cum intorticiis, quae consistet prope abacum in conspectu Episcopi. Apud abacum Episcopus, mitra cooperto capite et retento baculo, exorcizabit salem. Baculo et mitra dimissa, benedicet salem. Rursus cooperietur a Diacono mitra, baculum recipiet, et exorcizabit aquam. Deposito baculo et nudatus mitra benedicet aquam, postea cinerem. Benedicto cinere, accipiet salem et dextra imponet illum super cinerem in modum Crucis, dum dicet *In nomine Patris* etc. Eadem manu miscebit cinerem cum sale, et hanc mixturam acceptam inniiciet in aquam ad illa verba *In nomine Patris* etc. Cavebit tamen ne manum immittat intra aquam, dum in ipsam infundet commixtionem salis et cineris. Dextram absterget mantili, quod ipsi porrigetur a Diacono. Deinde vinum benedicet; accepta postmodum phiala sive ampulla e manibus Diaconi, infundet vinum ad instar Crucis in aquam, dum dicet *In nomine Patris* etc. Alteram prosequetur orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, creator* etc. Quia benedictio aquae huius in Pontificali romano revocari solet ad ritum dedicationis ecclesiae, idcirco advertet Episcopus in recitatione orationum ut omittat verbum *ecclesiae,* quo loco notata erit. Consecratio aquae explicit oratione supradicta; ideoque non est recitanda altera, quae sequitur *Santificare per verbum Dei* etc., notata in Pontificali ad dedicationem ecclesiae. In fine orationis supradictae, clericus unus accipiet vasculum vacuum, quod implebit Aqua consecrata, et accepta etiam tabella cum formula aspersionis persolvendae ab Episcopo, in promptu habebit utrumque prope suppedaneum altaris.

36. Aqua consecrata, rursus Episcopus cooperietur mitra a Diacono; tum praeeunte Cruce cum intorticiis (si ipse aderit prope abacum, ut supra monuimus), procedet ad altare, et ascendet in suppedaneum; Crux autem redibit prope altare a latere evangelii. Episcopus, conscenso suppedaneo, intonabit antiphonam *Introibo,* quam in cantu prosequentur can-

tores cum psalmo *Iudica me, Deus* etc. (1). Cappellani cum libro et scotula consistent a sinistris Episcopi, et ut in ista, sic in reliquis actionibus omnibus advertent semper, ut recedant extra altare, statim ac Episcopus intonuerit antiphonam aut recitaverit orationem.

37. Episcopus, intonita antiphona, intinget pollicem dexterum in Aquam sacratam, eodemque pollice signabit Crucem in medio mensae, dicens *Sanctificetur* etc. Dein tribus vicibus manu dextera benedicet *In nomine Patris* etc. Diaconus ad maiorem commoditatem poterit ei porrigere vasculum Aquae sanctae, et Subdiaconus sustinebit ante eum tabellam cum formula praedicta aspersionis. Aspersio prima fiet, ut supra, in medio mensae, altera in angulo posteriori cornu evangelii, tertia in angulo anteriori cornu epistolae, quarta in angulo anteriori cornu evangelii, quinta in angulo posteriori

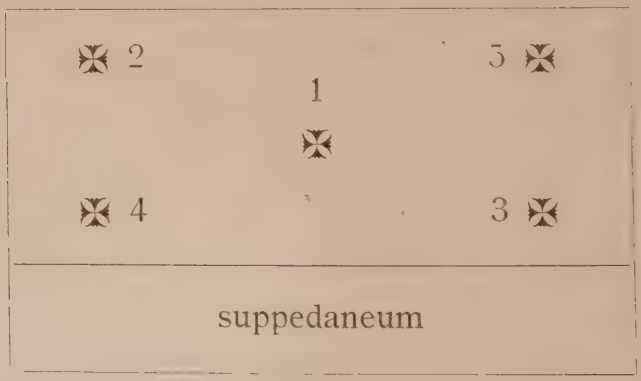

cornu epistolae. Quo facto, Episcopus absterget pollicem mantili, quod ei subministrabitur a Diacono.

38. Revertetur ad medium altaris, stans adhuc in suppedaneo, et exspectabit donec absolvatur cantus psalmi cum repetitione antiphonae, quo cantu finito, Diaconus exuet ei mitram. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et subiunget orationem *Singulare illud propitiatorium* etc.

39. Clericus cuius officium deferre vasculum Aquae san-

(1) Vide adnotationem hoc loco positam in dedicatione ecclesiae, capite praecedenti n. 80, qua ad aliam sub n. 31 remittitur. A.

ctae infundet alteram Aquam in vasculum ipsum, et secum habebit aspergillum ex hyssopo.

40. Post orationem, Episcopus intonabit antiphonam *Asperges me*, quae continuabitur a cantoribus. Diaconus mitra cooperiet Episcopum, eique porriget aspergillum ex hyssopo, Aqua sacrata perfusum. Episcopus circumibit altare, aspergens stipitem et mensam, servatis iis quae hac de re tradita sunt capite praecedenti, n. 82, in dedicatione ecclesiae. Cantores attendent ad divisionem psalmi *Miserere*.

41. Peracta aspersione prima, et cantatis tribus primis versiculis, qui sequuntur antiphonam praedictam, Episcopus intonabit iterum antiphonam *Asperges me*, et secundam aspersionem conficiet, ut supra. Aspersiones istae fient septies. In fine aspersionis septimae, ad manus erit caementum benedicendum, accendentur quatuor candelae in abaco, super quem ponentur ss. Reliquiae, in promptu habebitur thuribulum in sacello supradicto, ubi accensa aderunt intorticia etiam aut cerei utendi in processione.

42. Septima aspersione absoluta, Episcopus tradet aspergillum Diacono. Finito autem cantu versiculi *Tunc acceptabis* etc., Diaconus exuet mitram Episcopo, qui stans ad altare in medio suppedaneo, cantabit *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum. Oremus. Deus, qui es visibilium* etc.

43. Post orationem, clericus unus praesentabit Episcopo lancem cum scaliola. Episcopus recitabit *Dominus vobiscum* et orationem *Summe Deus* etc. Clericus unus residuum Aquae consecratae effundet ad basim stipitis (1).

44. Episcopus a Diacono cooperietur mitra, et accepto baculo pastorali sinistra, procedet ad locum, in quo pridie vespere expositae fuerunt ss. Reliquiae, translaturus eas ac deinde obstructurus muro in altari.

45. Anteibunt clerici cum Cruce et intorticiis, tum cantores, secum ferentes Pontificale, vel libellos cum antiphonis in processione cantandis: clerus, omnibus incedentibus binis, et dignioribus propius Episcopum: Episcopus baculum pastoralem sinistra sustinens, medius inter Ministros, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt; si deget in dioecesi sua, dextra benedicet adstantes: postremo clerici seu cappellani a mitra et baculo, post ipsos qui deferent Pontificale et scotulam.

---

(1) Vide adnotationes hoc loco positas in ritu dedicationis ecclesiae, sub n. 88 capitis praecedentis A.

46. Quum processio pervenerit ad portam, vel ad ingressum sacelli, in quo aderunt expositae ss. Reliquiae, Crux consistet in ingressu a sinistris Episcopi, clerus disponetur in modum circuli, Episcopus subsistet extra sacellum. Episcopus dimittet baculum et mitram, cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Aufer a nobis* etc. Reponetur ei mitra a Diacono, et recipiet baculum. Crux ingredietur in sacellum, et consistet prope ingressum. Clerus in ordinem disponetur intra sacellum, et singulis distribuetur cereus aut intorticium, ardens; Episcopus cum Ministris accedet ante Reliquias ubi praesto erit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

47. Episcopus ante Reliquias dimittet baculum, mitra nudabitur a Diacono, tum cantabit orationem *Oremus. Fac nos, quaesumus, Domine* etc. Cantata oratione, non assumens mitram, cum benedictione imponet in thuribulum, a thuriferario sustentum, incensum, quod ei ministrabit Diaconus, deinde, non thurificans Reliquias, accedet vel ascendet ad altare, accipiet urnam, in qua clausa erit capsula cum Reliquiis, convertetur ad populum, et intonabit antiphonam *Cum iucunditate exibitis*. Ministri meminerint commutare locum suum, et intonita antiphona, Diaconus reponet mitram Episcopo. Cantores prosequentur cantare antiphonam, et cantabunt etiam reliquas, si opus erit.

48. Processio ad altare consecrandum dirigetur ordine sequenti: Anteibit Crux inter acolythos cum intorticiis: cantores, qui cantabunt antiphonam sive antiphonas supradictas: clerus, et incedent bini, capite nudato; unusquisque gestabit intorticium vel cereum ardentem: thuriferarius cum thuribulo, quod leviter agitans adolebit ss. Reliquias: Episcopus, qui utraque manu ante pectus gestabit ss. Reliquias, medius inter duos Ministros, qui capite detecto sustollent eius fimbrias pluvialis. Sequentur clericus cum baculo pastorali, alter a mitra, et reliqui duo cum Pontificali et scotula.

49. Quum ad altare consecrandum pervenerit processio, Crux cum intorticiis consistet a latere evangelii, ubi steterat in principio, cantores redibunt ad legile, clerus disponetur in semicirculum circa altare, dignioribus prope Episcopum stantibus, thuriferarius locum sumet in plano a latere epistolae, et Episcopus accedet ad abacum supradictum, in quo deponet Reliquias, ac reverentia ante eas facta, redibit ante altare, stans in medio ante gradus.

50. Ibi Episcopus, quum completus erit cantus antiphonarum *Cum iucunditate* et *Surgite, Sancti Dei* etc., intonabit alteram antiphonam *Exsultabunt*, quae continuabitur a cantoribus cum psalmis *Cantate Domino canticum novum* et *Laudate Dominum in Sanctis eius*, quorum in fine non cantabitur *Gloria Patri*, sed repetetur antiphona modo dicta. Sub finem psalmorum ab uno pluribusve clericis afferetur super altare vasculum s. Chrismatis in lance cum aliquantulo gossypio, trulla pro Episcopo, caementum benedictum, et operculum sepulcri.

51. Dum repetetur antiphona supradicta, Episcopus cum Ministris ascendet in suppedaneum altaris. Finito cantu, Diaconus tollet mitram Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Deus, qui in omni loco* etc. Cantata oratione, Diaconus rursus cooperiet mitra Episcopum, qui intincto pollice in vasculum s. Chrismatis, quod ei poterit ad maiorem commoditatem sustinere Diaconus, ipse faciet unctionem in quatuor angulis internis sepulcri, recitans in singulis unctionibus formulam praescriptam, advertens ut pollice faciat duas unctiones seu Cruces, unam nempe ad verbum *Consecretur*, alteram ad verbum *Sanctificetur* etc., utque dextra benedicat tribus vicibus, quando dicet *In nomine Patris* etc. Post unctionem ultimam Episcopus absterget pollicem gossypio, descendet de altari, medius inter Ministros et accedet ad abacum, in quo reposuerit ss. Reliquias.

52. Episcopus, ante ss. Reliquias quum venerit, dimittet mitram, quam ipsi exuet Diaconus, deinde aperiet operculum urnae vel amovebit velum rubri coloris, quo Reliquiae opertae erunt, accipiet capsulam, eamque sustinens elatam ferme ad altitudinem vultus sui, portabit reverenter ad altare, quo ascendet iterum cum Ministris. Conscenso suppedaneo, intonabit antiphonam *Sub altare Dei*, et statim ponet capsulam clausam et sigillo obsignatam, ut erat, in parvum sepulcrum altaris. Thuriferarius ascendet ad altare, et Episcopus, ministrante Diacono cum osculis incensum, imponet illud in thuribulum cum benedictione. Diaconus a thuriferario accipiet thuribulum, quod porriget Episcopo cum osculis. Episcopus, e manibus Diaconi accepto thuribulo, reverentiam profundam ad ss. Reliquias una cum Ministris conficiet, easque thurificabit triplici ductu. Sacris Reliquiis incensatis, iterabitur reverentia ut ante, et Diaconus recipiet thuribulum, quod restituet thuriferario. Postea Diaconus ipse reponet Episcopo mitram.

53. Episcopus sinistra accipiet operculum parvi sepulcri, et pollice dextero in s. Chrisma intincto, unctionem in eo faciet in parte inferiori sive interna, signans pollice Crucem duplicem, unam ad verbum *Consecretur*, alteram dum dicet *Sanctificetur hic lapis*, deinde benedicet ipsum dextra tribus vicibus, dicens *In nomine Patris* etc. Post unctionem ponet operculum supradictum super altare, non supra sepulcrum, et pollicem absterget gossypio. Accipiet trullam cum caemento et diligenter ponet illud circa postem seu labrum sepulcri, advertens ne ponat super capsulam Reliquiarum. In actione ista poterit Episcopus adiuvari a lapidario. Completo cantu antiphonae supradictae, Episcopus rursus ambabus manibus accipiet operculum sepulcri, intonabit alteram antiphonam *Sub altare Dei,* et operculum imponet super sepulcrum. Interim a cantoribus cantabitur antiphona modo dicta, et altera quoque *Corpora Sanctorum* etc., si opus fuerit. Episcopus claudet sepulcrum et operculum firmabit, advertente lapidario ut sit admodum clausum et obturatum in commissuris, et aequet planum mensae, neque removeri amplius possit, nisi frangatur. Clauso autem sepulcro, spongia aut mantili ex tela rudi mundabitur altare, tollendo gypsum, quod forte posset superesse, et ad abacum referentur omnia ea, quae ad actionem istam persolvendam opus fuerint. Completo antiphonae cantu, Diaconus exuet Episcopo mitram, Episcopus cantabit orationem *Oremus, Deus, qui ex omnium* etc.

54. Exstinguetur cerei, qui ardebant in abaco, in quo positae fuerunt Reliquiae, itemque intorticia vel cerei in processione adhibiti, qui collecti ab uno pluribusve clericis, referentur in sacristiam.

55. Post orationem, Episcopo reponetur mitra a Diacono. Episcopus, intincto pollice in s. Chrisma, unctionem faciet super altare, dicens *Signetur et sanctificetur* etc. Duplicem in altari Crucem signabit pollice, unam ed verbum *Signetur*, alteram ad verbum *Sanctificetur,* deinde tribus vicibus benedicet dextra, dicens *In nomine Patris* etc. Advertet autem, ut praedictam unctionem ita efficiat, ut iungat mensam cum sepulcro, videlicet, extendere unctionem debet super lapidem utrumque (1). Post unctionem pollicem absterget gossypio, et de altari tolletur s. Chrisma.

---

(1) Vide schema ad pag. 251 capitis praecedentis.

56. Thuriferarius Episcopo praesentabit thuribulum, et Diaconus cum osculis porriget ei naviculam. Episcopus imponet in thuribulum incensum, quod benedicet cum formula usitata *Ab illo benedicaris* etc., quam concludet cum benedictione *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti;* idque faciet quotiescumque impositurus erit incensum in thuribulum.

57. Diaconus exuet Episcopo mitram, deinde porriget ei thuribulum. Episcopus intonabit antiphonam *Stetit Angelus*, quam prosequentur cantores pausatim. Post intonationem antiphonae, Diaconus mitram reponet Episcopo, qui thurificabit altare « undique ad dexterum et sinistrum latus, ante et desuper », donec completus erit huius antiphonae cantus.

58. Cantu antiphonae completo, Episcopus restituet thuribulum Diacono, qui deinde exuet ei mitram. Episcopus, stans in medio altaris supra suppedaneum, cantabit orationem *Oremus. Dirigatur oratio nostra* etc. Post orationem Diaconus reponet mitram Episcopo, qui de altari inter Ministros descendet, et sedebit faldistorio posito in latere epistolae ante gradus altaris, facie versa ad populum.

59. Episcopo sedente in faldistorio, accedent ad altare Presbyteri duo superpelliceo induti, vel clerici duo sacro ordine constituti, et spongiis ac mantilibus e tela rudi abstergent diligenter in altari Aquam sacratam, quae sparsa fuerit in mensa et in stipite. Spongiae et mantilia ponentur in concha cuprea, ut dein laventur, et aqua infundatur in sacrarium. Item gossypium, quo Episcopus absterserit pollicem, ponetur in eodem vase, ut comburatur, et cinis deiiciatur in sacrarium. Interim praesto erit apud altare Presbyter indutus superpelliceo, cuius officium adolere altare. In promptu stabit etiam clericus cum vasculo Olei sacri catechumenorum in lance, cum gossypio, quo Episcopus absterget pollicem, ac tabella cum formula unctionis, quam afferet ad altare, ut monebimus inferius.

60. Absterso altari, veniet ante Episcopum thuriferarius, qui obiiciet ei thuribulum. Diaconus ministrabit incensum Episcopo, qui demittet illud in thuribulum cum benedictione.

61. Episcopus assurget, accedet ad altare, medius inter Ministros, et ascendet in suppedaneum. Accipiet a Diacono thuribulum, et nullam proferens formulam, incensabit in modum Crucis super mensam in medio et in quatuor angulis, ubi fient

unctiones principales, videlicet, in medio mensae, in angulo posteriori cornu evangelii, in angulo anteriori cornu epistolae. in angulo anteriori cornu evangelii, et in angulo posteriori cornu epistolae.

62. Episcopus restituet thuribulum Diacono, Diaconus thuriferario. Thuriferarius iterum obiiciet thuribulum Episcopo: Diaconus Episcopo ministrabit incensum: Episcopus incensum in thuribulum cum benedictione denuo imponet. Diaconus acceptum a thuriferario thuribulum tradet Episcopo, qui intonabit responsorium *Dirgatur*, quod continuabitur a cantoribus. Episcopus adolebit altare tribus vicibus, incipiens dextrorsum, servans ordinem demonstratum in dedicatione ecclesiae, art. II, huius libri, n. 104.

63. Thurificatione peracta. Episcopus tradet thuribulum Presbytero, cuius officium adolere altare. Presbyter iste accipiet thuribulum, osculans manum Episcopi, descendet de altari, et circumiens iugiter circa gradus illius, ambulando incensabit altare, eodem modo, quo in choro incensantur clerici. Episcopus, postquam tradiderit thuribulum Presbytero, qui adolebit altare, stans in medio suppedaneo, intonabit antiphonam *Erexit Iacob*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Quam dilecta*, cuius in fine repetetur antiphona loco *Gloria Patri*.

64. Intonita supradicta antiphona, Subdiaconus accipiet tabellam cum formula unctionum, quam sustinebit ante Episcopum; Diaconus autem porriget vasculum Olei sacri catechumenorum: Ministri praedicti tum in ista, tum in unctionibus sequentibus, advertent ut attollant eius fimbrias pluvialis. Episcopus intinget pollicem dexterum in Oleum sacrum catechumenorum, et ipso efficiet unctiones in medio et in quator angulis, eodem ordine, quo fecerit aspersiones. Advertet ut signet duplicem Crucem, unam ad verbum *Sanctificetur*, alteram ad verbum *Consecretur*, ac deinde ut dextra tribus vicibus benedicat ad verba *In nomine Patris* etc. Post unctiones Episcopus pollicem suum gossypio absterget.

65. Dum a cantoribus repetetur antiphona, thuriferarius tradet naviculam Diacono. Presbyter, qui adolebit altare, obiiciet thuribulum Episcopo, qui ministrante Diacono, demittet incensum in thuribulum. Completo antiphonae cantu, Episcopus a Presbytero, qui adolebit altare, recipiet thuribulum, et stans in medio altari super suppedaneo, intonabit responsorium *Dirigatur*, quod continuabitur a cantoribus. Interim Epi-

scopus thurificabit altare semel tantum, incipiens a dextris suis, methodo superius tradita. Post thurificationem restituet thuribulum Presbytero, qui perget, ut ante, adolere altare.

66. Absoluto cantu responsorii, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui stans in medio altaris super suppedaneum cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Adsit, Domine* etc. Post orationem, Episcopus intonabit antiphonam *Mane surgens*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Bonum est confiteri Domino*, cuius in fine loco *Gloria Patri* repetetur antiphona. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui intincto pollice dextero in Oleum sacrum catechumenorum, efficiet alteras quinque unctiones super mensam, ordine et methodo supra innuta. Peractis unctionibus, Episcopus pollicem suum gossypio absterget, clericus delectus custodiendis Oleis sacris reportabit ad abacum Oleum catechumenorum, et accipiet vasculum s. Chrismatis, quod afferet ad altare.

67. Dum a cantoribus repetetur antiphona, Diaconus ministrabit Episcopo incensum ; Episcopus imponet illud cum benedictione in thuribulum sibi praesentatum a Presbytero, qui thurificabit altare. Fine facto canendi antiphonam, Episcopus a praedicto Presbytero accipiet thuribulum, et stans in medio suppedaneo ante altare, intonabit responsorium *Dirigatur*, quod cantores prosequentur. Episcopus semel tantum incensabit altare, incipiens a dextris suis, methodo atque ordine supradicto. Postea thuribulum restituet eidem Presbytero vel alteri, qui substituetur ipsi, quique perget, ut ante, adolere altare.

68. Ut cantatum erit responsorium, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui stans in medio altaris, ut supra, cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Adesto* etc. Postea cantabit alteram orationem *Oremus. Omnipotens* etc. Post orationem alteram, ab Episcopo intonabitur antiphona *Unxit te Deus*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Eructavit cor meum*, cuius in fine repetetur antiphona, omisso versiculo *Gloria Patri.*

69. Diaconus reponet Episcopo mitram. Episcopus, intincto pollice dextero in s. Chrisma, quinque alias unctiones faciet super mensam, in locis et methodo supradictis. Post unctiones Episcopus pollicem suum gossypio absterget, ac dum repetetur antiphona a cantoribus, Presbyter thurificator altaris praesentabit thuribulum Episcopo.

70. Diaconus ministrabit incensum Episcopo, qui demittet illud in thuribulum. Completo antiphonae cantu. Presbyter supradictus porriget thuribulum Episcopo, qui stans, ut supra, in medio altaris intonabit responsorium *Dirigatur*, et methodo praescripta thurificabit altare semel tantum, initium autem ducens a sinistris suis. Interim clericus delectus custodiendis Oleis sacris, reportabit ad abacum s. Chrisma, accipiet ampullas sacrorum Oleorum, easque afferet ad altare cum sufficienti quantitate gossypii ad manus Episcopi abstergendas.

71. Cantato responsorio *Dirigatur*. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui stans in medio altaris super suppedaneum cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Descendat, quaesumus, Domine* etc. Postea intonabit antiphonam *Sanctificavit Dominus,* quae continuabitur a cantoribus cum psalmo *Deus noster, refugium*, cuius in fine repetetur antiphona eadem, omisso versiculo *Gloria Patri*. Diaconus reponet mitram Episcopo, et Ministri advertent ut attollant diligenter fimbrias pluvialis, ne Oleis sacris maculetur.

72. Episcopus utrasque ampullas accipiet manu dextra, et effundet Olea sacra super medium mensae in longitudinem. Deponet ampullas, attollet manicam dexteram albae, rocheti et vestis suae. Deinde palma eiusdem manus illiniet et expandet Olea sacra super totam mensam, prius versus partem posteriorem, deinde versus anteriorem, ita ut superficies superior lapidis sit totaliter Oleis sacris inuncta. Tam Episcopus, quam Ministri et ceteri omnes, qui debebunt accedere ad altare, caveant nimis appropinquare mensae, ne referant vestes Oleis sacris maculatas. Episcopus manum gossypio et mantili etiam ex tela rudi absterget, mundabit etiam annulum, si erit necesse, demittet manicam albae et rocheti, et perget stare in suppedaneo.

73. Completo cantu psalmi et antiphonae, Episcopus intonabit antiphonam alteram *Ecce odor*, cantores prosequentur eam in cantu cum psalmo *Fundamenta eius*, cuius in fine non repetetur antiphona, neque cantabitur *Gloria Patri*. Hoc tempore, clericus, cuius officium custodire Olea sacra, praeparabit incensum, quod ardere debebit super altare simul cum Crucibus ex gossypio cerato, et vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

74. Absoluto cantu psalmi praedicti, Episcopus, stans ad altare cum mitra in capite, cantabit invitationem ad orationem, nempe *Lapidem hunc, fratres carissimi* etc. Postea Epi-

scopus intonabit alteram antiphonam *Aedificavit Moyses*, qua cantata a cantoribus, recitabit pariter cum mitra in capite alteram invitationem ad orationem *Dei Patris omnipotentis* etc.

75. Offeretur Episcopo incensum, super altari comburendum. Diaconus exuet mitram Episcopo: dimissa mitra, Episcopus convertetur ad clericum, qui ante eum sustinebit incensum in altari comburendum, ac benedicet illud recitans versiculos *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus. Domine, Deus omnipotens* etc. Post orationem Diaconus porriget cum osculis aspersorium Episcopo, qui asperget incensum antedictum in medio, a sinistris et a dextris suis. Diaconus cum osculis recipiet aspersorium ab Episcopo, quo restituto clerico, reponet ei mitram.

76. Episcopus manu sua ex quinque granis incensi efficiet Crucem quandam in medio mensae, ubi peregerit unctionem, deinde superponet ei alteram Crucem ex gossypio cerato. Hoc ipsum faciet in quatuor angulis, in quibus alteras unctiones confecerit (1). Unus aut duo clerici accendent Cruces praedictas. Interim a clerico altero in promptu habebitur pulvinar, in quo genuflexurus erit Episcopus.

77. Crucibus cunctis accensis, Episcopus medius inter Ministros descendet ante altare, convertetur ad ipsum, et Diaconus exuet ei mitram ac pileolum. Episcopus genuflectet super pulvinar positum in medio gradus infimi, cumque ipso genuflectent adstantes omnes. Episcopus genuflexus intonabit antiphonam *Alleluia. Veni, Sancte Spiritus*, et continuabitur pausatim a cantoribus. Si tamen consecratio fieret a Septuagesima ad Pascha, omittetur *Alleluia.* Thure accenso super altari, Presbyter, cuius officium adolere altare, cessabit a thurificatione.

78. Post cantum antiphonae seu versiculi supradicti, Diaconus reponet Episcopo pileolum. Episcopus assurget, et sine mitra prosequetur stare ante altare. Adstantes etiam consurgent. Cantores cantabunt antiphonam *Ascendit fumus*, et alteram *Stetit Angelus.*

79. Completo cantu antiphonae, Episcopus, stans ante altare, cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Domine sancte* etc. Deinde immediate cantabit *Oremus* (Mi-

---

(1) Vide adnotationes subiectas numeris 112 et 114 capitis III praecedentis. A.

nistri *Flectamus genua*) et orationem *Deus omnipotens*, cum praefatione tono feriali et manibus apertis.

80. Dum canentur orationes modo dicto cum praefatione, si incensum positum super altari totaliter arserit, unus vel duo clerici spatulis eradent de mensa reliquias cineris et cerae, easque ponent in vase cretaceo, ut deinde in sacrarium infundantur. Episcopus autem nullam interponet moram inter unam alteramque orationem, ut aperte patet ex rubrica.

81. Sub finem praefationis, clericus, delectus ad custodienda Olea sacra, accipiet ex abaco lancem cum vasculo s. Chrismatis et aliquantulum gossypii, atque consistet prope suppedaneum in latere epistolae.

82. Praefatione cantata, Diaconus Episcopo reponet mitram, Episcopus cum Ministris ascendet in suppedaneum, intinget pollicem in s. Chrisma, intonabit antiphonam *Confirma hoc, Deus*, et nullam aliam proferens formulam, efficiet Crucem in media parte anteriori stipitis. Cantores prosequentur cantare antiphonam cum toto psalmo *Exsurgat Deus*. In fine psalmi non repetetur anthiphona, sed cantabitur *Gloria Patri* etc. *Sicut erat* etc. Episcopus absterget pollicem gossypio, itemque Diaconus, si opus fuerit, absterget leviter gossypio unctionem supradictam (1).

83. Episcopus cum Ministris descendet ante altare, et manebit conversus ad ipsum, dum cantabitur psalmus antedictus. Clericus cum vasculo s. Chrismatis manebit prope altare, et accipiet alterum gossypium ad abstergendum pollicem Episcopi in reliquis unctionibus. Completo cantu psalmi, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui conversus ad altare cantabit orationem *Oremus. Maiestatem tuam* etc.

84. Post orationem Diaconus reponet mitram Episcopo, qui medius inter Ministros ascendet ad altare, et appropinquabit cornu posteriori evangelii, ibique intincto pollice in s. Chrisma, conficiet inter mensam et stipitem unctionem tribus vicibus, seu Crucem triplicem, primam nempe ad verba *In nomine Patris,* alteram *et Filii*, tertiam *et Spiritus Sancti*, non adiungens *Amen*. Hoc ipsum deinde faciet in angulo anteriori lateris eiusdem, postea in utroque latere, posteriori nempe et anteriori epistolae, eoque modo mensa iungetur stipiti. Post haec Episcopus absterget pollicem gossypio, ac

(1) Vide adnotationem subiectam n. 116 capitis praecedentis. A.

reversus cum Ministris ante altare, conversus ad ipsum nudabitur mitra a Diacono. Cantabit orationem *Oremus. Supplices te rogamus* etc. Clericus reportabit s. Chrisma ad abacum; praesto erunt Ministri cum instrumentis lotionis manuum Episcopi, qui praeparabunt etiam medullam panis et mali medici: Presbyteri quoque, seu clerici altare abstersuri, stabunt in promptu.

85. Cantata ab Episcopo oratione supradicta, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui medius inter Ministros accedet ad faldistorium collocatum in latere epistolae ante gradus altaris, ibique sedebit, humeris ad altare ipsum conversis.

86. Se sistent Episcopo nobiles familiares eius cum urceo et pelvi; iisque ministrantibus aquam, lavabit manus, Ministri explicabunt mantile super genua eius. Diaconus exuet ei annulum, quem deinde, postquam laverit manus, reponet ei cum osculis. Episcopus diligenter lavabit manus, easque mundabit ab Oleis sacris cum medulla panis et mali medici (1).

87. Dum Episcopus lavabit manus, si fuerit in sua dioecesi, adstantes omnes genuflectent, exceptis Praelatis et Canonicis cathedralis, si aderunt.

88. Presbyteri duo, vel clerici sacro ordine constituti, spongiis et gossypio colligent diligenter ex altari Olea sacra, deinde abstergent illud atque exsiccabunt mantilibus e tela rudi non solum in mensa, sed etiam in stipite. Mantilia, spongiae et gossypium reponentur in vase cupreo, ut superius, n. 12. In promptu stabit Sacrista cum clericis suis, ornaturus altare. Unus vel duo clerici habebunt ad manus tobaleas, comprehensa tobalea cerata, benedicendas ab Episcopo, et alter clericus vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

89. Absterso altari, et ablutis ab Episcopo manibus, se sistent ei clerici afferentes tobaleas benedicendas, easque genuflexi praesentabunt ipsi. Clericus sustinens vasculum Aquae sanctae consistet a dextris Diaconi.

90. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurgens nec conversus ad altare, benedicet tobaleas, recitans versiculos *Adiutorium nostrum* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens et misericors Deus* etc. Qua oratione completa, Diaconus porriget ei cum osculis aspersorium, et Episcopus asperget tribus vicibus tobaleas, videlicet, in medio, a sinistris et a dextris suis, tum aspersorium Diacono restituet. Dia-

(1) Vide adnotationem sub n. 118 positam capitis praecedentis. A.

conus aspersorium tradet clerico, qui reportabit ipsum ad abacum, deinde Episcopo sedenti reponet mitram. Clerici post benedictionem afferent tobaleas ad altare.

91. Episcopus assurget, et conversus ad altare cum mitra in capite intonabit antiphonam *Circumdate, Levitae*, quam cum reliquis responsoriis et cum psalmo cantare prosequentur cantores, donec altare erit totaliter ornatum.

92. Presbyteri duo exornabunt altare: primum super mensam sternent tobaleam ceratam, quam firmabunt orbiculis metallicis: deinde superponent ei reliquas duas, ultimo loco superiorem, quae oportet ut contegat latera altaris usque ad terram. Sacrista autem cum clericis suis conscendent altare, si opus fuerit, ex parte posteriori vel alio modo, non tamen utens altari ad ascendendum, si fieri poterit. Ponetur Crux et sex candelabra cum cereis, deinde apponetur altaris fronti pallium albi coloris, et gradus sternentur tapeto. Quando autem sternetur tapetum super gradus, amovebitur faldistorium, et Episcopus recedet a latere. Interim acolythi accendent cereos altaris, thuriferarius in promptu stabit cum thuribulo.

93. Altari totaliter exornato, et completo cantu antiphonae et responsoriorum, Episcopus rursus sedebit in faldistorio. Thuriferarius praesentabit thuribulum Episcopo, qui incensum, ministrante Diacono, iniiciet in thuribulum cum benedictione. Thure benedicto, thuriferarius cum thuribulo accedet ad latus epistolae in gradum superiorem.

94. Episcopus accipiet baculum sinistra, assurget de faldistorio, et medius inter Ministros veniet ante altare. Ibi dimittet baculum, et Diaconus exuet ei mitram. Episcopus reverentiam, Ministri autem genuflexionem conficient ante Crucem positam super altari. Ascendet Episcopus ad altare cum Ministris, et Diaconus porriget ei thuribulum cum osculis.

95. Episcopus intonabit antiphonam *Omnis terra*, deinde incensabit super altare in modum Crucis semel tantum. Cantores interim cantabunt antiphonam modo innutam. Postquam cantata fuerit antiphona, Episcopus secunda vice intonabit antiphonam eandem et incensabit ut supra. Cantores cantabunt antiphonam eandem, et finito cantu ipsius, Episcopus tertia vice intonabit eam, incensabit ut supra, et restituet thuribulum Diacono, Diaconus thuriferario, qui referet illud ad abacum. Completo tertia vice antiphonae cantu, Episco-

pus cantabit orationem *Oremus. Descendat* etc., deinde alteram *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc. Post orationem subiunget *Dominus vobiscum*, deinde *Benedicamus Domino*, eadem vocis inflexione qua a cantoribus respondebitur *Deo gratias.*

96. Tam si Episcopus celebrabit Missam lectam, quam si assistet Missae solemni, donabit Benedictionem in fine Missae, in qua observabitur id totum, quod traditum est capite praecedenti, n. 122.

97. Post Benedictionem publicatur Indulgentia, cuius formula est sequens: « Reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus *N.*, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus *N.*, dat et concedit omnibus altare hoc visitantibus hodie annum unum, et in die anniversaria consecrationis huiusmodi quinquaginta dies de vera Indulgentia in forma Ecclesiae consueta. Rogate Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri *N.*, divina providentia Papae *N.*, Dominationis suae reverendissimae, et sanctae Matris Ecclesiae ». Si Consecrans fuerit * Archiepiscopus vel Cardinalis, servetur quod supra, loco citato, innutum est.

98. Missa celebrabitur ut indicatur in Missali ad Commune Dedicationis ecclesiae, cum orationibus propriis, cum *Gloria, Credo*, unica oratione et evangelio S. Ioannis in fine. Quoad praefationem servabuntur rubricae et decreta.

99. Post consecrationem observabitur quod traditum est capite praecedenti, de ecclesiae dedicatione, n. 125.

Articulus II.

De consecratione plurium altarium stabilium.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Quod ad altarium constructionem, stabitur iis quae tradita sunt articuli praecedentis n. 1 (1).

2. Praeparabuntur capsulae plumbeae vel argenteae ad reponendas Reliquias in singulis altaribus, ut n. 2 supra citati articuli. Opus erit distinguere signo aliquo tum opercula sepulcrorum, tum capsulas praedictas, ne oriatur aequivo-

(1) Vide etiam adnotationes positas in eodem articulo praecedenti, respectivis locis.

catio quando utraque reponenda erunt in propriis altaribus; etenim non solum non responderet amplius, quod in pergamena clausa notatum est, sed etiam afferret moram actionibus consecrationis, et posset insuper accidere, ut frangeretur aliquod operculum, quapropter intermittenda esset consecratio unius saltem altaris.

Pro repositione ss. Reliquiarum pridie vespere peragenda. — 3. Praeparabitur quod notatum est n. 3 et seqq. superioris articuli.

4. Aderit praeparatum feretrum seu thalamus cum urna ad transferendas ss. Reliquias.

5. Distinguentur autem Reliquiae et pergamenae aliqua tessera, ut sine erroris metu reponantur in capsulis iam signatis. Praeparabitur tubulus cerae hispanicae ac sufficiens copia lemnisci ad obsignandas capsulas supradictas.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

6. Altaria erunt totaliter denudata. In media ecclesia vel alio loco, praesertim in presbyterio altaris maioris, si hoc altare consecrandum esset, praeparabitur abacus minoris formae, contectus alba tobalea, in quo collocandum erit feretrum cum ss. Reliquiis; aderunt in ipso quatuor candelabra cum cereis, suo tempore accendendis.

7. Praeparabitur faldistorium et scabella duo pro Ministris in media ecclesia et in conspectu altarium omnium, si fieri poterit, vel a latere epistolae ante gradus altaris maioris consecrandi.

8. In media ecclesia vel in presbyterio, ut supra, abaci duo maiores disponentur, cooperti tobaleis albis lineis: super uno illorum praeparabuntur, quae opus sunt ad consecrationem, videlicet: aliquantulum salis in lance: aliquantulum cineris in lance: ampulla una vel phiala minoris formae plena vini in pelvicula: concha aut vas decens plenum aquae: vascula Olei sacri catechumenorum et s. Chrismatis in lance: ampullae argenteae cum Oleis sacris antedictis, copia sufficienti altaribus cunctis, in pelvicula: trulla ab Episcopo utenda ad ponendum in sepulcris caementum: tabellae cum formulis aspersionum, unctionum, Litaniarum etc. pro singulis altaribus, quae tabellae poterunt ad maiorem commoditatem reponi prope unumquodque altare consecrandum: vasculum vacuum ad hauriendam Aquam consecratam, quando opus

erit: aspergillum ex hyssopo: spatulae ligneae pro singulis altaribus cum scutellis cretaceis: aliquantulum scaliolae tritae, quae satis sit altaribus cunctis, renovandae quotiescumque erit opus, ut docebitur inferius: thuribulum cum navicula plena incensi et cum cochleari: thuribulum substituendum primo pro circumstantiis: opercula lapidea sepulcrorum: gossypium solutum quod satis sit: spongiae duae ac manutergia quatuor ex tela rudi pro singulis altaribus: Cruces quinque ex gossypio cerato cum quinque et viginti granis incensi pro singulis altaribus: aliquantulum gossypii cerati ad accendendas Cruces supradictas: urceus cum pelvi: mantilia duo in usum Episcopi in lance: aliquantulum medullae panis et mali medici in lance: vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: chrismale seu tobalea linea albi coloris, cerata pro singulis altaribus, lata et longa ut tota mensa, cum suis ocellis ad ipsam firmandam, quae chrismalia distinguentur signo aliquo: tobaleae cuiusque altaris in canistro, distinctae, ut supra. Prope abacum in promptu habebitur concha maior cuprea, in qua ponentur quae iniicienda sunt in sacrarium, vel purificanda.

9. In altero abaco, contecto ut supra, disponentur paramenta episcopalia, quae sunt: amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola et pluviale albi coloris cum formali pretioso, et cooperientur velo albi coloris: mitra auriphrygiata cum velo utendo a ministro: scotula cum candela et Pontificale (pars II): omnia ea quae opus sunt ad Missam sine cantu celebrandam ab Episcopo, videlicet: planeta et manipulus albi coloris: Canon pontificalis: Missale cum legili: ampullae vini et aquae in pelvicula: intorticia pro elevatione: tabella cum formula Indulgentiae et instrumentum pacis, si Episcopus alteri Missae interer it. Prope abacum istum ponetur baculus pastoralis.

10. Seorsim ponentur candelabra cum cereis et Cruces cum tapetis cuiusque altaris; focus cum igne ardenti et forcipe; hastae cum gossypio cerato ad accendendas candelas; legile cum Pontificali pro cantoribus, quod statuetur in loco convenienti.

11. In sacello, quo pridie vespere expositae fuerunt ss. Reliquiae, praeparentur intorticia aut cerei, utendi in processione.

Ad altare SS. Sacramenti. — 12. Statuetur genuflexorium cum strato et pulvinis ante altare, ut cap. IV, lib. V,

et quando Episcopus ibi orabit, accendentur cerei in sex candelabris superioribus. Si sacellum, in quo asservabitur SS. Sacramentum, erit adversum vel proximum altaribus consecrandis, advertetur, ut reponatur in aliud sacellum remotius.

In sacristia. — 13. Praeparabitur Crux hastilis cum intorticiis duobus. Amictus duo totidemque albae et cingula, ac stola una coloris albi pro Diacono et Subdiacono. Quatuor amictus et pari numero albae, cingula ac planetae rubri coloris pro Presbyteris delaturis feretrum cum ss. Reliquiis. Superpellicea sufficienti numero pro clericis. Sedes cameralis super exiguo tapeto in usum Episcopi. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si Episcopus ingredietur in ecclesiam per portam principalem.

14. Comparabitur cera, quae opus est ad functionem, videlicet: cerei numero sex ponderis proportionalis unicuique altari consecrando. Intorticia numero octo, singula bilibria, in processione utenda, quae poterunt adhiberi etiam ad elevationem. Intorticia numero duo, singula quinquelibralia pro Cruce. Candela pro scotula. Candelae duae vel etiam numero maiori, accendendae ante ss. Reliquias. Candelae quatuor in abaco, in quo reponetur feretrum cum ss. Reliquiis. Gossypium ceratum ad efficiendas Cruces et ad accendendum.

15. Inservientes functioni erunt Diaconus et Subdiaconus; Presbyteri quatuor, gestatores thalami ss. Reliquiarum; Presbyter unus, superpelliceo indutus, thurificaturus altaria; alter substituendus, quando sit necesse. Presbyteri octo, vel clerici etiam incessuri in processionem, Subdiaconus vel clericus unus ad gestandam Crucem, et acolythi duo aut clerici pro intorticiis; cappellanus seu clericus a libro, alter a scotula, tertius a mitra, quartus a baculo; clericus unus ad sustinendum vasculum Aquae sanctae et vascula Oleorum sacrorum; cantores saltem numero sex; Sacrista cum sufficienti numero clericorum ad ornandum altaria omnia postequam consecrata fuerint; lapidarius habitu decenti indutus.

§ 3. *De functione.*

Pro expositione ss. Reliquiarum pridie vespere. — 16. Functio haec nihil differet ab ea, quam retulimus in dedicatione ecclesiae. Ne frustra repetamus eadem, quae ibidem, observabitur quod notavimus cap. III praecedenti, n. 35 et seqq.

17. Hora determinata, clerus congregabitur in sacristiam, et unusquisque inservientium induet superpelliceum, sacri autem Ministri paramenta superius notata. Quando adventurus ad ecclesiam erit Episcopus, exibunt de sacristia clerici cum Cruce et intorticiis ardentibus, sequentibus Ministris paratis, et consistent Ministri a lateribus faldistorii, Crux autem cum intorticiis a dextra faldistorii eiusdem, ita tamen ut sint in conspectu Episcopi. Ceteri clerici procedent ad portam ecclesiae, excepturi Episcopum, unus illorum deferet vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: Superior ecclesiae praesto erit in limine dextrorsum, excepturus Episcopum. Si fuerit Episcopus Ordinarius, in eius ingressu ad ecclesiam sonabunt festivo more campanae.

18. Episcopus indutus rocheto et mozzeta excipietur a toto clero in limine ecclesiae, induet cappam, accipiet aspersorium, quod ei praesentabit Superior, asperget seipsum et adstantes, deinde procedet ad SS. Sacramentum adorandum. Nisi fuerit Episcopus dioecesanus, induet mantelletum et mozzetam quoque, supra rochetum, ut cap. IV, lib. V, sed a toto clero non excipietur. Hoc casu, aderit clerus prope faldistorium cum Ministris, et Episcopo obviam procedent ad portam quatuor aut sex Presbyteri. Superior porriget ei aspersorium, quo Episcopus signabit seipsum tantum.

19. Sin Episcopus intraret in ecclesiam ex sacristia, exibit clerus processionaliter cum Episcopo de sacristia ipsa, servantes ordinem sequentem: Praeibit Crux inter duos acolythos, gestantes intorticia ardentia, ceteri clerici bini sequentur Crucem, dignoribus propius Episcopum incedentibus, ultimo loco Episcopus, medius inter Ministros paratos. Episcopus cum Ministris accedet ad faldistorium, et sedebit cooperiens caput bireto. Si faldistorium erit a latere altaris, ut supra dictum est, convertet humeros ad altare ipsum; sin erit in media ecclesia, convertet humeros ad portam ecclesiae, vel iuxta positionem faldistorii, convertet faciem ad altaria. Distribuentur statim paramenta clericis, allaturis illa ad Episcopum, et in promptu erunt etiam Ministri lotionis. Sedenti brevi tempore Episcopo se sistent cappellani cum Pontificali et scotula. Episcopus nudabit caput sibi ipse, assurget, et non conversus ad altare (si faldistorium erit prope altare aliquod) recitabit elata voce, sed sine cantu, antiphonam totam *Nereminiscaris* etc., prosequentibus recitare psalmos clero et cantoribus, pausatim scilicet et sine cantu.

20. Lecta antiphona, sedebit Episcopus, et a Diacono exuetur Cruce pectorali, mozzeta vel mantelleto, vel deponet cappam, si erit Ordinarius. Episcopus sibi ipse caput cooperiet bireto. Familiares nobiles. et iis absentibus clerici duo, porrigent ei lotionem, et lavabit manus. Ad actionem istam, si fuerit Episcopus Ordinarius, genuflectent omnes, exceptis Praelatis et Canonicis cathedralis, si aderunt. Deinde Episcopus sibi exuet biretum, et a Ministris parabitur amictu, alba, cingulo Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale pretiosum. si sit dioecesanus. A Diacono cooperietur mitra, dein accipiet sinistra baculum pastoralem.

21. Parato Episcopo, Ministri sedebunt scabellis positis a lateribus faldistorii, et caput bireto cooperient. Se sistent ei rursus clerici cum libro et scotula: ipse simul cum Ministris recitabunt psalmos cum clero. Psalmis ex toto recitatis, repetetur, ut ante, ab uno Episcopo sedente integra antiphona *Ne reminiscaris* etc.

22. Assurget Episcopus, ac si erit in media ecclesia, non se movebit de loco suo, secus veniet ante altare, in quo aderit faldistorium, dimittet baculum pastoralem, et a Diacono exuetur mitra. Episcopus intonabit antiphonam *Adesto, Deus*, quam prosequentur cantores. Interim statuetur faldistorium ante Episcopum, ac tollentur scabella Ministrorum. Completo antiphonae cantu, Episcopus cantabit orationem *Oremus. Actiones nostras* etc.

23. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui genua flectet in faldistorio, et cum ipso genuflectent adstantes omnes. Cantores duo, qui genuflexi erunt prope Episcopum, cantabunt Litanias, quibus respondebunt adstantes. Advertent, ut in Litaniis bis invocent respectivo ordine Sanctos illos, quorum nomini dedicantur altaria, et Sanctos Martyres, quorum Reliquiae in altaribus ipsis reponentur. Sub finem Litaniarum praesto erunt cappellani seu clerici cum baculo pastorali, cum libro et scotula. Cantato ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis*, assurget Episcopus cum Ministris, et accepto sinistra baculo, conversus ad altaria consecranda, benedicet illa tribus vicibus, ut in Pontificali, cantans eodem tono *Ut altaria haec* etc. Absoluta benedictione praedicta, Episcopus dimittet baculum pastoralem, genuflectet iterum cum Ministris et cantores prosequentur Litanias a ℣. *Ut nos exaudire digneris* etc., easque complebunt.

24. Cantatis Litaniis, assurget Episcopus de prostratione, et cum eo consurgent ceteri omnes. Amovebitur faldistorium, ac si Episcopus aderit in media ecclesia, vel ante altare primarium, approximabit aliquantulum ad altare istud. Diaconus Episcopo exuet mitram, Episcopus genuflectet super pulvinum, et cantabit *Deus*, *in adiutorium meum intende*, cantores respondebunt *Domine*, *ad adiuvandum* etc. Assurget Episcopus, cantabit *Gloria Patri*, *et Filio, et Spiritui Sancto*, cantores respondebunt *Sicut erat* etc., omisso *Alleluia*. Hoc faciet secunda ac tertia vice, efferens vocem hemitonio singulis vicibus.

25. Diaconus mitra cooperiet Episcopum; qui accedet ad abacum consecraturus aquam, ac si abacus distaret a loco quo erit Episcopus, praecedet eum Crux cum intorticiis, quae consistet prope abacum in conspectu Episcopi. Ibi Episcopus, retinens baculum sinistra, et mitram capite gestans, exorcizabit salem. Deposito baculo, et mitra nudatus a Diacono, benedicet salem. Rursus induetur mitra a Diacono, et recepto baculo exorcizabit aquam. Deposito baculo, et nudatus mitra, ut supra, benedicet aquam. Postea benedicet cinerem. Benedicto cinere, dextra accipiet pugillum salis, et dicens *Commixtio* etc., imponet illum tribus vicibus super cinerem in modum Crucis ad illa verba *In nomine Patris* etc. Eadem manu miscebit cinerem cum sale, et accepto pugillo eiusdem commixtionis ter demittet eam in aquam ad instar Crucis, dum dicet *In nomine Patris* etc., cavens ne manum aqua madefaciat, dum imponet mixtionem praedictam. Si opus erit, absterget manum mantili, quod ei porriget Diaconus. Post haec benedicet vinum, quo benedicto, accipiet a Diacono ampullam seu phialam, et dicens *Commixtio* etc., infundet vinum tribus vicibus ad instar Crucis in aquam ad verba *In nomine Patris* etc. Prosequetur deinde alteram orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, creator* etc. Tum in exorcismis, tum in orationibus supra notatis, si recitabit ea ex titulo consecrationis ecclesiae, advertet Episcopus ut omittat verbum *ecclesiae* et dicat pluraliter *horum altarium*.

26. Sub finem orationis supradictae clericus unus accipiet vasculum vacuum, quod implebit Aqua consecrata; accipiet etiam ex abaco mantile utendum ab Episcopo, et utrumque in promptu habebit prope suppedaneum altaris primi, in quo fiet aspersio.

27. Crux cum intorticiis, tum in actione sequenti, tum in reliquis, praecedet semper Episcopum successive euntem ad

altaria, et consistet prope latus evangelii. Quando autem Episcopus recitabit orationes super altaria omnia, stabit prope Episcopum, sive a sinistris, sive a dextris eius, illa scilicet parte, qua procedet Episcopus, prosecuturus singulas actiones super altare unumquodque.

28. Episcopus, consecrata Aqua, cooperietur mitra a Diacono, accedet ad primum altare, et ascendet in suppedaneum. Ibi intonabit antiphonam *Introibo*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Iudica me, Deus* etc. Intonita antiphona, intinget pollicem dexterum in Aquam consecratam, eodemque pollice signabit Crucem in media mensa, dicens *Sanctificetur* etc., ac tribus vicibus benedicet altare ad verba *In nomine Patris* etc. Diaconus poterit ei porrigere vasculum cum Aqua consecrata, et Subdiaconus sustinebit ei tabellam cum formula aspersionis. Aspersio prima fiet in medio mensae, altera in angulo posteriori cornu evangelii, tertia in angulo anteriori cornu epistolae, quarta in angulo anteriori cornu evangelii, quinta in angulo posteriori cornu epistolae, ut in subiecto schemate:

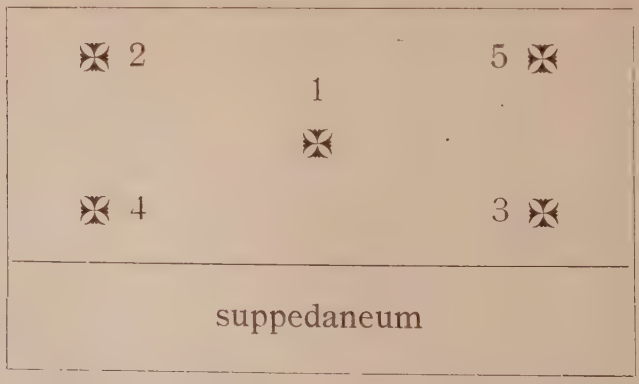

Episcopus absterget pollicem mantili, quod ei porriget Diaconus. Tum descendet de altari, in quo confecerit aspersiones, et antecedente Cruce cum intorticiis, medius inter Ministros, incedente a dextris Diaconi clerico cum vasculo Aquae consecratae, accedet ad altare secundum, in quo peraget easdem aspersiones, quas confecerit super primum. Quo facto, procedet ad tertium altare, deinde ad quartum, et sic deinceps ad reliqua altaria, quae consecranda erunt.

29. Peractis super omnia altaria aspersionibus, Episcopus consistet in media ecclesia, ubi situm erit faldistorium, vel in presbyterio altaris maioris (quum hoc dependeat a situ altarium). Completo cantu psalmi, et repetita in cantu antiphona supradicta, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et pluraliter subiunget orationem *Singulare illud propitiatorium* etc. Hoc tempore, clericus, cuius officium deferre vasculum Aquae consecratae, infundet in vasculum alteram Aquam, et ex abaco accipiet etiam aspergillum ex hyssopo.

30. Post orationem, Episcopus rursus cooperietur mitra a Diacono, et simul cum Cruce et Ministris, ut supra, redibit et ascendet ad altare primum. Conscenso altari, intonabit antiphonam *Asperges me*. Diaconus porriget ei aspergillum ex hyssopo, iam perfusum Aqua consecrata. Episcopus circumibit altare, aspergens stipitem et mensam, servatis iis, quae tradita sunt in dedicatione ecclesiae, cap. III, n. 82. Advertent cantores, ut pausatim cantent versiculos psalmi *Miserere* post antiphonam, idque etiam in aspersionibus reliquis. Absoluta primi altaris aspersione, Episcopus tradet aspersorium Diacono, eodemque ordine ac supra procedet et ascendet ad secundum altare, quod asperget ut primum, et sic deinceps reliqua. Post aspersionem altarium omnium, revertetur ad primum, et conscenso suppedaneo, rursus intonabit antiphonam *Asperges me*, et secundam aspersionem peraget in altari primo, deinde in secundo, tum in tertio et reliquis. Clericus custos vasculi Aquae benedictae infundet alteram Aquam consecratam in vasculum, quando opus erit. Hoc fiet aliis quinque vicibus, quae additae duabus praecedentibus efficient numerum septem, quot esse debent aspersiones super altaria.

31. Durante aspersione septima, in promptu habebitur caementum benedicendum: accendentur cerei super abacum, in quo collacabitur feretrum cum ss. Reliquiis; in sacristia se parabunt planeta rubri coloris quatuor Presbyteri, delaturi thalamum praedictum, qui postea accedent ad sacellum, in quo expositae aderunt ss. Reliquiae; in eodem sacello ad manus erunt intorticia vel cerei ardentes, distribuendi clero, et aderit etiam thuriferarius cum thuribulo.

32. Peractis septem aspersionibus super singula altaria, subsistet Episcopus in media ecclesia, vel in presbyterio altaris maioris. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit versiculos *Domine, exaudi* etc. et orationem *Oremus. Deus*,

qui visibilium etc., pluraliter. Hac oratione cantata, se sistet Episcopo clericus, qui sustinebit lancem cum scaliola benedicenda. Episcopus sine mitra recitabit orationem super caementum, videlicet *Dominus vobiscum. Oremus. Summe Deus* etc. Post haec, clericus aliquis effundet ex vasculo aliquantulum Aquae consecratae ad basim stipitis uniuscuiusque altaris, servata Aqua eadem ad renovandum caementum, ut docebitur inferius.

33. Episcopus a Diacono iterum cooperietur mitra, et baculo pastorali sinistra accepto, procedet cum clero ad sacellum, in quo aderunt expositae ss. Reliquiae. Anteibit Crux cum intorticiis, sequentur cantores, qui secum habebunt Pontificale ad cantandas antiphonas in processione; post cantores ibunt clerici bini, incedentibus dignioribus propius Episcopum; tum Episcopus medius inter Ministros, qui si fuerit Ordinarius populum benedicet dextera; post Episcopum duo cappellani a mitra et baculo, deinde reliqui duo a libro et scotula, qui deferent Pontificale et scotulam, ultimo loco familiares nobiles Episcopi, si aderunt.

34. Ubi processio pervenerit ante ingressum sacelli, in quo erunt expositae ss. Reliquiae. Crux subsistet prope ingressum eundem a sinistris Episcopi, clerus ordinabitur in semicirculum extra sacellum, et Episcopus consistet medius inter clerum. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Aufer a nobis* etc. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui recipiet baculum sinistra. Crux cum intorticiis ingredietur in sacellum, et consistet prope ingressum, clerus disponetur in ordinem intra sacellum, et distribuetur unicuique intorticium vel cereus ardens. Episcopus cum Ministris subsistet ante Reliquias, ubi iam aderit thuriferarius cum thuribulo et navicula, ac Presbyteri induti planeta translaturi feretrum.

35. Episcopus, ante Reliquias ut venerit, dimittet baculum pastoralem, et exuetur mitra a Diacono. Episcopus cantabit orationem *Oremus. Fac nos, quaesumus* etc. Cantata oratione, thuriferarius praesentabit thuribulum Episcopo, Diaconus incensum ministrabit Episcopo, qui imponet illud in thuribulum cum benedictione.

36. Post haec, Episcopus intonabit antiphonam *Cum iucunditate*, quam prosequentur cantores simul cum altera *Surgite, Sancti Dei* etc. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui recipiet baculum sinistra. Ordinabitur processio, quae dirigetur

versus altaria, vel ad medium ecclesiae, vel etiam ad presbyterium. Praecedet Crux cum intorticiis; cantores, qui cantabunt antiphonas supra dictas; clerici bini cum intorticiis ardentibus, dignioribus prope Reliquias incedentibus; thurifera-rius, qui leviter agitans thuribulum adolebit ss. Reliquias; quatuor Presbyteri, qui humeris supportabunt thalamum seu feretrum ss. Reliquiarum; Episcopus, medius inter Ministros, ac si deget in dioecesi sua non benedicet adstantes; cappellani a mitra et baculo; reliqui duo a libro et a scotula; familiares nobiles Episcopi.

37. Quum processio pervenerit ad medium ecclesiae vel in presbyterium, Crux cum intorticiis consistet a latere evangelii, sive a sinistra faldistorii; cantores accedent ad legile; clerus ordinabitur im semicirculum circa abacum, stantibus prope Episcopum dignioribus; thurifererius a latere abaci. Presbyteri collocabunt thalamum super abacum, et consistent prope ipsum a lateribus, advertentes ut paullulum conversi sint ad Reliquias; Episcopus cum Ministris consistet in media ecclesia vel in medio presbyterio. Ibi Episcopus, absoluto cantu antiphonarum, intonabit antiphonam *Exsultabunt,* quam prosequentur cantores cum psalmis *Cantate Domino* etc. et *Laudate Dominum in Sanctis eius* etc., quorum in fine omittetur *Gloria Patri*, et repetetur antiphona. Interim ab uno pluribusve clericis in promptu habebitur vasculum s. Chrismatis in lance cum aliquantulo gossypio, trulla utenda ab Episcopo, caementum benedictum et operculum parvi sepulcri.

38. Dum repetetur antiphona, Episcopus cum Ministris ascendet ad primum altare, Crux stabit prope altare, ut supra, ac thuriferarius accedet ad altare prope latus epistolae. Post cantum, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Deus, qui in omni loco* etc. Oratione cantata, Diaconus mitram reponet Episcopo, qui intincto pollice in s. Chrisma, unctionem peraget in quatuor angulis internis sepulcri, recitans in singulis unctionibus formulam praescriptam, advertens ut faciat duas unctiones sive Cruces pollice, unam videlicet ad verbum *Consecretur* et alteram ad verbum *Sanctificetur*, atque ut dextra benedicat tribus vicibus, dum dicet *In nomine Patris* etc. Diaconus ad maiorem commoditatem poterit sustinere vasculum s. Chrismatis. Post unctiones, Episcopus absterget pollicem gossypio, deinde mitra exuetur a Diacono.

39. Interea quatuor supradicti Presbyteri accipient feretrum cum Reliquiis et admovebunt illud ad altare. Clerici cum intorticiis accedent ad latera feretri. Episcopus cum Ministris, non descendentes de suppedaneo, convertentur versus feretrum. Diaconus aperiet urnam, et Episcopus extrahet capsulam, quae continebit Reliquias reponendas in primo altari. Diaconus iterum claudet urnam praedictam.

40. Episcopus convertetur ad altare: Presbyteri cum feretro et clerici cum intorticiis redibunt quo loco erant antea: duo tantum clerici cum intorticiis ardentibus manebunt apud altare. Episcopus, conversus ad altare, intonabit antiphonam *Sub altare Dei,* quam prosequentur cantores, et capsulam Reliquiarum statim reponet in parvo sepulcro. Thuriferarius ascendet ad altare, et Diaconus ministrabit incensum Episcopo, qui dimittet illud in thuribulum cum benedictione. Diaconus thuribulum porriget Episcopo, qui, facta simul cum Ministris ad ss. Reliquias reverentia profunda, thurificabit illas triplici ductu, atque iterata reverentia, thuribulum Diacono restituet. Diaconus, postquam thuribulum reddiderit thuriferario, reponet mitram Episcopo, qui sinistra accepto operculo sepulcri, et intincto pollice dextero in s. Chrisma, unctionem faciet in parte inferiori sive interna, efficiens pollice duas unctiones seu Cruces, primam nempe ad verbum *Consecretur,* alteram ad verba *Sanctificetur hic lapis*, deinde dextera benedicat illud tribus vicibus, dum dicet *In nomine Patris* etc. Post unctionem, Episcopus ponet operculum praedictum super altare, non vero super sepulcrum, et pollicem dexterum gossypio absterget. Accipiet trullam cum caemento et diligenter ponet illud circa labrum (vulgo *battente*) sepulcri, advertens ne ponat super capsulam Reliquiarum. In actione ista poterit Episcopus coadiuvari a lapidario.

41. Completo cantu antiphonae supra dictae, Episcopus utraque manu accipiet operculum sepulcri, intonabit alteram antiphonam *Sub altare Dei,* et claustrum imponet super sepulcrum. Interim antiphona ista cantabitur a cantoribus, ac si opus fuerit, etiam altera *Corpora Sanctorum* etc. Episcopus claudet sepulcrum, et in eo firmabit operculum, advertente lapidario, ut sit bene clausum, et obturatum in commissuris, utque aequet planum mensae, neque dimoveri amplius possit, nisi frangatur. Clauso sepulcro, duo clerici, qui aderant cum intorticiis prope altare, ibunt cum ceteris iuxta feretrum. Postquam a lapidario obturatum erit sepulcrum, ope spongiae vel

mantilis ex tela rudi altare mundabitur a gypso, quod forte posset superesse, et praeparabitur alterum caementum, adhibendum in reliquis altaribus, claustrum altaris secundi, trulla utenda ab Episcopo, altera spongia et alterum mantile.

42. Fine facto cantandi antiphonam, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Deus, qui ex omnium* etc. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui pollice in s. Chrisma intincto, inunget altare, dicens *Signetur et sanctificetur* etc. Duplicem Crucem pollice efficiet, unam ad verbum *Signetur,* alteram ad *Sanctificetur*, deinde tribus vicibus benedicet dextra, quando dicet *In nomine Patris* etc. Advertet etiam, ut faciat praedictam unctionem ita, ut iungat mensam sepulcro, scilicet extendenda est unctio ultra lapidem, qui claudit sepulcrum. Post unctionem Episcopus absterget pollicem gossypio.

43. Episcopus, medius inter Ministros, descendet de altari, et praecedente clerico cum intorticiis, sequentibus cappellanis cum libro et scotula aliisque a mitra et baculo, procedet ad altare secundum, ibique, conscenso suppedaneo ac dimissa mitra, iterabit omnes supra descriptas actiones, incipiens ab oratione *Deus, qui in omni loco* etc., nempe a n. 38 ad 42 inclusive. In ultimo tantum altari, acceptis ex thalamo Reliquiis, clerici duo accipient thalamum ipsum, quem portabunt in sacristiam; clerici omnes cum intorticiis manebunt circum altare, et quum clausum erit sepulcrum, exstinguentur intorticia, quae a clericis duobus referentur in sacristiam, quo recedent etiam praedicti quatuor Presbyteri ad sacra paramenta dimittenda.

44. Post haec, Episcopus, antecedente thuriferario et Cruce cum intorticiis, redibit ad altare primum, et ascendet in suppedaneum. Thuriferarius praesentabit Episcopo thuribulum, et Diaconus ei cum osculis ministrabit incensum. Episcopus incensum demittet in thuribulum, benedicens illud cum formula *Ab illo benedicaris* etc., adiungens *in nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti,* idque faciet deinceps, quotiescumque incensum in thuribulum imponet.

45. Diaconus exuet mitram Episcopo, eique porriget thuribulum. Episcopus intonabit antiphonam *Stetit Angelus,* quam pausatim cantores prosequentur. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui adolebit altare undique ad dexterum et sinistrum latus, ante et desuper. His peractis, Episcopus non deponens thuribulum descendet de primo altari et procedet

ad secundum, quod incensabit eodem modo ac primum, atque ita porro de reliquis.

46. Ultimo altari thurificato, tradet thuribulum Diacono, hic thuriferario, et redibit in medium ecclesiae sive presbyterii: Diaconus mitram exuet Episcopo, qui pluraliter cantabit orationem *Oremus. Dirigatur oratio nostra* etc. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui accedet ad faldistorium, et sedebit ut in functionis initio.

47. Sedente faldistorio Episcopo, a Presbyteris superpelliceo indutis vel a clericis sacro ordine constitutis, altaria abstergentur spongiis et mantilibus ex tela rudi, exsiccando Aquam consecratam, quae supererit post aspersiones tum super mensam, tum in stipite. Spongiae et mantilia madefacta ponentur in concha cuprea, ut deinde laventur, et lotio illorum infundatur in sacrarium. Gossypium autem, quod erit perfusum Oleis sacris, tam in abstergendo pollice Episcopi, quam in abstergendis altaribus, ut infra, comburetur, eiusque cineres deiicientur in sacrarium. Interim prope ultimum altare aderit Presbyter superpelliceo indutus, thurificaturus altaria. Apud altare primum praesto erit clericus cum vasculo Olei sacri catechumenorum in lance et cum gossypio, quo Episcopus absterget pollicem.

48. Abstersis altaribus, thuriferarius se sistet Episcopo, eique offeret thuribulum. Diaconus ministrabit incensum Episcopo, qui imponet illud in thuribulum cum benedictione, utens formula qua superius. Assurget Episcopus de faldistorio, et medius inter Ministros accedet ad primum altare.

49. Ut Episcopus cum Ministris ascenderit in suppedaneum, Diaconus subministrabit ei thuribulum, et nullam proferens formulam, incensabit ad instar Crucis super mensam in medio et in quatuor angulis, eodem ordine, quo peregerit aspersiones pollice, videlicet, in medio mensae, in angulo posteriori cornu evangelii, in angulo anteriori cornu epistolae, in angulo anteriori cornu evangelii et in angulo posteriori cornu epistolae. Postea retinens manu thuribulum, descendet Episcopus de altari, et incensabit super reliqua altaria, ut incensaverit super primum.

50. Turificato ultimo altari, Episcopus tradet thuribulum Diacono, et redibit ad primum altare. Diaconus thuribulum restituet thuriferario. Conscenso suppedaneo primi altaris cum Ministris ab Episcopo, thuriferarius rursus praesentabit

ei thuribulum. Diaconus ministrabit incensum Episcopo, qui reponet illud in thuribulum cum benedictione.

51. Diaconus thuribulum acceptum a thuriferario porriget Episcopo, qui intonabit responsorium *Dirigatur,* quod continuabitur a cantoribus. Episcopus ter incensabit primum altare, initium faciens a dextra, eodem ordine quo praescriptum fuit in dedicatione ecclesiae, cap. III, n. 104. Peracta primi altaris thurificatione, Episcopus retinens adhuc thuribulum, procedet ad altare secundum, quod adolebit ut primum, deinceps ad reliqua gradum faciet, eodemque modo thurificabit. Ultimo altari thurificato, Episcopus tradet thuribulum Presbytero, cuius officium erit thurificare altaria. Presbyter thuribulum recipiet, osculans manum Episcopi, et sequentur ipsum.

52. Episcopus, tradito thuribulo, ut supra, de altari descendet redibit ad altare primum, et conscenso suppedaneo, intonabit antiphonam *Erexit Iacob,* quam prosequentur cantores cum psalmo *Quam dilecta,* et in fine psalmi repetetur antiphona, omisso *Gloria Patri.* Antiphona ab Episcopo intonita, Presbyter, qui cum thuribulo secutus erit Episcopum, statim incipiet thurificare altare primum, et prosequetur ipsum adolere donec ibi aderit Episcopus. Euntem deinde Episcopum ad altare secundum Presbyter sequetur eum, et adolebit secundum altare toto unctionum tempore, atque ita fiet in tertio, in quarto et reliquis. Intonita ut supra, antiphona, Episcopus intinget pollicem dexterum in Oleum sacrum catechumenorum et ipso peraget unctiones in medio et in quatuor angulis, sequens ordinem servatum in aspersionibus pollice confectis. Advertet ut pollice duas unctiones seu Cruces efficiat, unam ad verbum *Sanctificetur,* alteram ad verbum *Consecretur* utque benedicat dextra tribus vicibus ad verba *In nomine Patris* etc.

53. Unctionibus in primo altari peractis, Episcopus pollicem absterget gossypio, postmodum procedet ad altare secundum, in quo peraget unctiones ut in primo, atque ita porro. Clericus cum vasculo Olei sacri catechumenorum ibit cum Episcopo itemque Presbyter, qui fungetur officio thurificandi altaria modo superius descripto.

54. Absolutis super omnia altaria unctionibus. Episcopus redibit ad altare primum, et ascendet in suppedaneum. Quando repetetur antiphona post psalmum, Presbyter thurificator altarium, obiiciet thuribulum Episcopo, cui Diaconus, mini-

strabit incensum. Episcopus incensum cum benedictione in thuribulum imponet, eique Presbyter praedictus, osculans manum eius, porriget thuribulum.

55. Episcopus intonabit responsorium *Dirigatur,* quod continuabitur a cantoribus, et immediate thurificabit primum altare semel tantum, initium ducens a dextris suis, methodo superius innuta. Thurificato primo altari, Episcopus manu sustinens thuribulum, procedet ad secundum altare, quod incensabit sicut primum, eodemque modo tertium, quartum et reliqua, si aderunt. Presbyter thurificator altarium sequetur Episcopum.

56. Incensato ultimo altari, Episcopus thuribulum tradet Presbytero, postea redibit in medium ecclesiae, vel in presbyterium. Ibi, quum completus erit cantus supradicti responsorii, Diaconus exuet ei mitram. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et subiunget plurali numero orationem *Adsit, Domine* etc.

57. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui ascendet ad primum altare, et intonabit antiphonam *Mane surgens,* quam continuabunt cantores cum psalmo *Bonum est confiteri* etc., cuius in fine repetetur antiphona eadem loco *Gloria Patri.* Episcopus pollicem intinget in Oleum sacrum catechumenorum, et quinque alias unctiones efficiet super mensam primi altaris, ordine et modo supra descripto.

58. Peractis unctionibus super primum altare, absterget pollicem gossypio, descendet cum Ministris de altari, procedet ad altare secundum, et super ipsum peraget unctiones, ut in primo, ac deinceps in reliquis. Postquam unctiones super omnia altaria confecerit, redibit ad primum altare, et ascendet in suppedaneum.

59. Quando repetetur post psalmum antiphona, Episcopus incensum, ministrante Diacono, imponet cum benedictione in thuribulum, quod ei praesentabit Presbyter, cuius officium adolere altaria. Completo cantu antiphonae praedictae, Presbyter thurificator altarium porriget Episcopo thuribulum.

60. Episcopus intonabit responsorium *Dirigatur*, quod continuabitur a cantoribus, et incensabit altare primum una tantum vice, incipiens a dextris, eodem modo ac supra. Thurificato primo altari, descendet ac transibit ad secundum, quod, conscenso suppedaneo, thurificabit ut primum, et sic de reliquis. Interim clericus delectus custodiendis Oleis sacris, relinquet super abacum vasculum Olei sacri catechumenorum,

accipiet alterum cum s. Chrismate, et praesto erit apud primum altare pro reliquis unctionibus.

61. Absoluta thurificatione super ultimum altare, Episcopus thuribulum tradet Presbytero, qui adolebit altaria, et reveniet in medium ecclesiae, vel in presbyterium. Quando ibi aderit Episcopus, et absolutus erit cantus responsorii, Diaconus exuet ei mitram. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et pluraliter orationem *Adesto* etc. Deinde cantabit etiam pluraliter orationem *Oremus. Omnipotens* etc.

62. Post duplicem orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui ascendet in suppedaneum primi altaris, et intonabit antiphonam *Unxit te Deus*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Eructavit*, cuius in fine omittetur *Gloria Patri*, et repetetur antiphona. Intonita antiphona, Episcopus efficiet quinque unctiones cum s. Chrismate super mensam, ordine et methodo superius descriptis, quibus completis, absterget pollicem gossypio.

63. Descendet deinde Episcopus de altari primo, et transibit ad altare secundum, ubi peraget unctiones, ut supra, idemque exsequetur in reliquis altaribus. Unctionibus super omnia altaria peractis, revertetur ad primum altare, et ascendet in suppedaneum.

64. Quando a cantoribus repetetur antiphona, Presbyter thurificator altarium praesentabit Episcopo thuribulum, in quod imponet cum benedictione incensum, ministrante ipsum Diacono. Completo cantu antiphonae, Presbyter antedictus porriget Episcopo thuribulum.

65. Episcopus intonabit responsorium *Dirigatur,* quod prosequentur cantores, et semel tantum thurificabit altare, eodem ordine ac supra, incipiens thurificare a sinistris. Interim clericus custos Oleorum sacrorum, deponet super abacum vasculum s. Chrismatis, et accipiet ampullas cum Oleis sacris, quas in promptu habebit prope primum altare; clericus alter afferet sufficientem copiam gossypii ad abstergendam manum Episcopi. Post thurificationem ultimi altaris, Episcopus tradet thuribulum Presbytero, qui adolebat altaria, et redibit in medium ecclesiae, vel in presbyterium. Cantato responsorio *Dirigatur,* Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Descendat, quaesumus, Domine* etc., plurali numero.

66. Diaconus post orationes reponet mitram Episcopo, qui redibit ad primum altare, et conscenso suppedaneo intonabit antiphonam *Sanctificavit Dominus* etc. Cantores prosequentur antiphonam praedictam cum psalmo *Deus noster, refugium,* cuius in fine repetetur antiphona, omisso *Gloria Patri.* Ministri in unctione, quam efficiet Episcopus, advertent ut attollant diligenter pluviale Episcopi, ne inquinetur Oleo. Episcopus accipiet binas ampullas manu dextera, et effundet Olea sacra in medium mensae, in longitudinem. Deponet dein ampullas, sibi attollet manicam dexteram albae, rocheti et vestis. Tum dextra expandet et illiniet Olea sacra super totam mensam, prius versus partem posteriorem, postea versus anteriorem, ita ut sacris Oleis sit totaliter inuncta: exsequens actum istum, nullam proferet formulam. Episcopus, Ministri ceterique inservientes, qui accedere debent ad altare, cavebunt ne nimis appropinquent mensae illius, siquidem venirent in periculum Oleis maculandi vestes sacras.

67. Episcopus aliquantulo gossypio absterget manum, deinde transibit ad secundum altare, in quo sparget Olea sacra, ut in primo, totamque mensam inunget, idem deinceps faciet in reliquis omnibus. Quum Episcopus sparserit Olea sacra super omnia altaria, absterget diligenter manum gossypio et mantili ex tela rudi, mundabit etiam annulum, ac dimittet manicam albae, et redibit in medium ecclesiae, vel in presbyterium.

68. Presbyter, cuius officium adolere altaria, prosequetur ea successive thurificare, donec accensum erit thus super altaribus.

69. Completo cantu psalmi et repetita antiphona, Episcopus intonabit antiphonam alteram *Ecce odor,* quam continuabunt cantores cum psalmo *Fundamenta eius.* In fine psalmi huius omittetur *Gloria Patri,* nec repetetur antiphona. Hoc tempore, a clerico aliquo praeparabitur incensum, quod ardebit in altari, et vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

70. Post cantum psalmi praedicti, Episcopus, retinens capite mitram, cantabit invitationem ad orationem pluraliter *Lapides hos, fratres carissimi, in quibus* etc. Postmodum intonabit alteram antiphonam *Aedificavit Moyses,* quae postquam a cantoribus cantata fuerit, recitabit, pariter cum mitra in capite, alteram invitationem ad orationem, pluraliter, *Dei Patris omnipotentis* etc.

71. Clericus unus offeret Episcopo incensum benedicendum. Diaconus exuet mitram. Episcopo, qui benedicet incensum recitans versiculos *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus*, *Domine Deus omnipotens* etc. Post orationem, Diaconus porriget aspersorium Episcopo, qui incensum praedictum asperget in medio, a sinistris et a dextris suis. Diaconus, postquam receperit aspersorium ab Episcopo, et restituerit clerico, reponet mitram Episcopo. Clericus, qui deferet grana thuris benedicti et Cruces ex gossypio cerato, in actione ista adstabit Diacono dextrorsum.

72. Episcopus ascendet ad primum altare, et manu sua ex quinque granis incensi efficiet quandam Crucem in media mensa, et extra claustrum parvi sepulcri, quo ipso loco confecerit unctiones, ac super istam Crucem incensi imponet Crucem ex gossypio cerato. Hoc ipsum faciet super quatuor angulos, in quibus peregerit unctiones. Descendet Episcopus de primo altari, accedet ad secundum, et efficiet in eis Cruces incensi superponens Cruces gossypii cerati, ut in primo, itemque deinceps in reliquis. Interea clericus unus accendet praedictas Cruces ex gossypio cerato.

73. Quando Episcopus confecerit Cruces supradictas in altaribus cunctis, redibit in medium ecclesiae, vel in presbyterium, et Diaconus exuet ei mitram et pileolum. Episcopus genuflectet super pulvinum, et cum ipso in genua procumbent adstantes omnes. Episcopus intonabit genuflexus ℣. *Alleluia. Veni, Sancte Spiritus*, quem pausatim prosequentur cantores. A Septuagesima a Pascha omittetur *Alleluia*. Post cantum versiculi praedicti, Diaconus reponet pileolum Episcopo, qui assurget, et prosequetur stare nudatus mitra: consurgent etiam adstantes ad cantum antiphonae *Ascendit fumus* et alterius *Stetit Angelus*.

74. Absoluto antiphonarum cantu, stans Episcopus eodem loco cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Domine sancte* etc., pluraliter. Deinde rursus subiunget *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem, plurali numero, *Deus omnipotens,* cum praefatione, plurali etiam numero, sed tono feriali et manibus ante pectus expansis. Dum canetur praefatio supradicta, si incensum positum super altaria totaliter arserit, singuli clerici e singulis altaribus eradent spatulis de mensa residuum cineris et cerae, et ponent in vase cretaceo, ut deinceps ingeratur in sacrarium. Episcopus nullam intermittet pausam inter unam et alteram orationem, ut liquet

ex rubrica. Sub finem praefationis, clericus delectus custodiendis Oleis sacris, accipiet ex abaco lancem cum vasculo s. Chrismatis, et aliquantulum gossypii, et consistet prope suppedaneum primi altaris a latere epistolae.

75. Completa praefatione, Diaconus reponet mitram Episcopo. Episcopus cum Ministris ascendet in suppedaneum altaris primi, intinget pollicem in s. Chrisma, intonabit antiphonam *Confirma hoc, Deus*, efficiens s. Chrismate Crucem in media parte anteriori stipitis, nullamque proferens formulam. Cantores prosequentur cantare antiphonam praedictam cum toto psalmo *Exsurgat Deus*, cuius in fine cantabitur *Gloria Patri*, et omittetur repetitio antiphonae. Episcopus, unctione peracta in primo altari, absterget pollicem gossypio, et immediate procedet ad reliqua altaria, in quibus efficiet unctionem, ut in primo, nec proferet formulam ullam.

76. Post unctiones, Episcopus redibit in medium ecclesiae, vel in presbyterium, ibique manebit donec completus erit cantus psalmi praedicti. Clericus cum vasculo s. Chrismatis post unctiones antedictas redibit apud altare primum, et accipiet alterum gossypium ad abstergendum pollicem Episcopi in unctionibus sequentibus.

77. Cantu psalmi finito, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit pluraliter orationem *Oremus. Maiestatem tuam* etc. Post orationem Diaconus mitram reponet Episcopo, qui medius inter Ministros ascendet ad primum altare, et appropinquabit cornu posteriori evangelii. Ibi, pollice intincto in s. Chrisma, unctionem peraget inter mensam et stipitem, seu faciet triplicem Crucem, primam ad verba *In nomine Patris*, secundam *et Filii*, tertiam *et Spiritus Sancti*, non subiiciens *Amen*. Hoc idem faciet in angulo anteriori eiusdem lateris, deinde in alteris duobus angulis a latere epistolae, iungens huiusmodi unctionibus mensam cum stipite, et efficiens quasi unam eandemque rem, ut si forte de stipite removeretur mensa, altare fieret exsecratum. Post haec, Episcopus absterget pollicem gossypio, descendet de primo altari, transibit ad secundum, easdemque ut in primo unctiones ibi conficiet, atque ita de reliquis.

78. Post unctiones istas, redibit Episcopus in medium ecclesiae, vel in presbyterium, et Diaconus exuet ei mitram. Episcopus, pluraliter, cantabit orationem *Oremus. Supplices te rogamus* etc. In promptu stabunt interea Ministri cum instrumentis lotionis pro Episcopo, cui porrigent etiam medul-

lam panis et mali medici, itemque Presbyteri saltem singuli seu Clerici ordine sacro constituti, abstersuri singula altaria. Clericus custos vasculi s. Chrismatis reponet ipsum super abacum.

79. Expleta oratione, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui sedebit faldistorio collocato ut in principio functionis. Se sistent Episcopo nobiles eius familiares cum urceo et pelvi, superque manus eius fundent aquam. Ministri extendent mantile super genua ipsius. Episcopus manus diligenter lavabit, ac medulla panis et mali medici emundabit ab Oleis sacris. Lavante manus Episcopo, si fuerit Ordinarius, omnes in genua procumbent, exceptis Praelatis et Canonicis cathedralis, si aderunt. Presbyteri seu Clerici supradicti, constituti ordine sacro, spongiis et gossypio colligent Olea sacra ex altaribus, quae abstergent etiam atque exsiccabunt mantilibus ex tela rudi in mensa et in stipite. Spongiae, mantilia et gossypium reponentur in vase cupreo, ut superius, n. 8. Praesto erit Sacrista cum clericis, ornaturus altaria. Unus vel duo acolythi aut clerici in promptu habebunt tobaleas, comprehensa tobalea cerata, ab Episcopo benedicendas, et clericus alter sustinebit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

80. Altaribus abstersis, et lotis ab Episcopo manibus, se sistent Episcopo clerici, qui afferent tobaleas benedicendas, easque praesentabunt ipsi. Clericus cum vasculo Aquae sanctae et cum aspersorio se sistet a dextris Diaconi. Diaconus mitra exuet Episcopo, qui assurgens nec conversus ad altare, si sederit a latere epistolae ante gradus altaris principalis, benedicet tobaleas, recitans versiculos *Adiutorium nostrum* etc. *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus. Omnipotens et misericors* etc., pluraliter. Expleta oratione, Diaconus ei porriget aspersorium, et Episcopus ter asperget tobaleas, videlicet in medio, a sinistris et a dextris, postea Diacono aspersorium restituet. Diaconus aspersorium receptum tradet clerico, qui referet illud ad abacum, tum reponet mitram Episcopo sedenti. Clerici post benedictionem tobalearum, afferent ipsas ad altare.

81. Episcopus assurget, et conversus ad altare, dummodo sederit ut supra, cum mitra in capite intonabit antiphonam *Circumdate, Levitae,* quam una cum responsoriis et psalmo prosequentur cantare cantores, donec totaliter ornata erunt altaria omnia. Presbyter, qui absterserit respectivum altare, adiuvantibus aliis clericis, exornabit altare, scilicet ponet su-

per mensam tobaleam ceratam, quam firmabit orbiculis metallicis, deinde superponet alteras duas tobaleas, et ultimo loco superiorem, quae opus est ut cooperiat latera altaris usque ad terram. Super gradus autem statuetur Crux et candelabra cum cereis, apponetur pallium albi coloris, et gradus sternentur tapeto. Interim acolythi accendent cereos super altaribus, ac thuriferarius in promptu habebit thuribulum.

82. Altaribus in totum exornatis, et completo antiphonarum, responsoriorum et psalmi cantu, Episcopus rursus sedebit faldistorio. Thuriferarius thuribulum praesentabit Episcopo, qui cum benedictione incensum imponet in thuribulum, Diacono ei ministrante naviculam. Thure benedicto, thuriferarius cum thuribulo accedet ad altare primum, ibique consistet a a latere epistolae prope suppedaneum.

83. Episcopus baculum sinistra accipiet, assurget de faldistorio, et medius inter Ministros procedet ante primum altare, ubi dimittet baculum, et Diaconus exuet ei mitram. Episcopus reverentiam, Ministri autem genuflexionem conficient ante Crucem positam super altari. Episcopus cum Ministris ascendet ad altare, et Diaconus porriget ei thuribulum. Episcopus intonabit antiphonam *Omnis terra*, deinde incensabit super altare ad instar Crucis semel tantum.

84. Retinens adhuc thuribulum, Episcopus cum Ministris de altari descendet, iterum salutabit Crucem, et procedet ad altare secundum. Quo quum venerit, ipse reverentiam, Ministri autem genuflexionem, ante Crucem faciet, ascendet ad altare, incensabit super ipsum in modum Crucis semel tantum, descendet de altari, reverentiam, ut supra, iterabit, et ad reliqua altaria successive transibit, in quibus ritum eundem observabit.

85. Quando Episcopus incensaverit super ultimum altare, non relinquens thuribulum, revertetur cum Ministris ad altare primum, salutabit Crucem illius, ascendet in suppedaneum, intonabit iterum antiphonam *Omnis terra*, et peraget thurificationem, ut ante, tum in isto, cum in reliquis altaribus. Hoc faciet etiam tertia vice, et posteaquam Episcopus tertia vice incensaverit super ultimum altare, thuribulum restituet Diacono, hic thuriferario, qui ibi praesto erit.

86. Episcopus revertetur in mediam ecclesiam, vel in presbyterium, et cantabit pluraliter orationem *Oremus. Descendat* etc., deinde alteram *Omnipotens, sempiterne Deus* etc. Post orationes Episcopus in cantu subiunget *Dominus vobiscum*

et *Benedicamus Domino*, eadem vocis inflexione, qua a cantoribus respondebitur *Deo gratias.*

87. Notetur quod satis est celebrare seu cantare unam tantum Missam super aliquo ex altaribus consecratis, quum nihil obliget ut celebretur Missa super singulis altaribus.

88. Quod respicit Missam lectam et solemnem, Benedictionem et Indulgentiarum promulgationem, observabitur quod traditum est articulo praecedenti, a n. 96 ad 99.

Articulus III.

De consecratione altaris cuius sepulcrum Reliquiarum est in medio cavitatis seu summitatis stipitis.

1. Methodus superius descripta in consecratione altaris observabitur quando Reliquiae conduntur in sepulcro effecto in ipsa altaris mensa, aut quando reponuntur intra stipitem in parte anteriori vel posteriori. Sin autem Reliquiae conderentur intra stipitem, praesertim si essent plura Sanctorum Martyrum Corpora, et mensa esset operculo Reliquiarum sepulcro, effecto in stipite, servabitur ordo sequens (1):

§ 1. *De rebus praeparandis.*

In repositione ss. Reliquiarum vespere praecedenti. — 2. Si Reliquiae, quae reponentur in altari, fuerint exigua ossium fragmenta, stabitur iis, quae tradita sunt cap. III, n. 7 et seqq. libri ac tituli huius. Sin essent Corpora aut Reliquiae ossium integrorum, quibus opus esset non parva capsula, sed arca maior, servanda erunt quae sequuntur:

3. Fiet arca plumbea cum operculo, quae sufficiat condendis Sanctorum Corporibus aut aliis Reliquiis insignibus. Reliquiae sive ossa praedicta advolventur et consuentur in velis sericeis rubri coloris, quibus apponetur schedula ex pergamena cum nomine Sancti. Quod si plura Sanctorum essent Corpora, fient partitiones in parte arcae interiori, ut condantur separatim. Super arcam ipsam incidentur nomina Sanctorum, aliaque monimenta relativa, si necesse fuerit.

---

(1) Ne frustra repetamus, quae alibi tradita sunt, delegamus lectorem ad adnotationes appositas in consecratione altaris, praecedentibus articulis A.

4. Reliquiae poni poterunt super unam aut plures pelves argenteas, et cooperientur velo sericeo rubri coloris. Arca plumbea ponetur super mensam, non magnopere altam, albo mantili contectam. Aderunt etiam praeparata in lance tria grana thuris, et pergamena subsignata ab Episcopo, includenda cum Reliquiis ipsis. Si altare capere arcam non posset, loco altaris praeparabitur super tabulam feretrum seu thalamus consentaneus, in quo exponentur ss. Reliquiae. Tum prope feretrum, cum prope abacum, in quo aderunt ss. Reliquiae, ardebunt lumina cerea.

5. Praesto erit etiam stannarius cum igne et opportunis instrumentis, ad occludendam et illiniendam stanno arcam praedictam. Curabitur, ut adsit sigillum magnum Episcopi, quo obsignetur in stanno arca Reliquiarum. Hoc casu nec cera hispanica opus est, nec lemniscus rubrus nec forfices.

6. De reliquo observabitur quidquid traditum est n. 8 et seqq. citati capituli.

In consecratione. — 7. Praeparabuntur abaci cum omnibus obiectis superius notatis, art. I, n. 9 et seqq. huius capitis, tituli ac libri, excepto operculo sepulcri, quo non est opus in circumstantia ista.

8. Si Reliquiae transferentur cum feretro vel thalamo, praeparabitur abacus sufficientis magnitudinis, in quo possit collocari.

9. Mensa altaris, quae fungetur vice operculi altaris seu sepulcri effossi in stipite, seiuncta erit ab altari, et collocabitur in latere epistolae aut evangelii intra presbyterium, si capax erit, secus extra ipsum, et statuetur supra duos canterios aliquo panno contectos: exstabit a pavimento quatuor vel quinque palmos, et curabitur ut pars inferior, seu quae subtus est, sit nudata in medio, ut Episcopus possit suo tempore ibi unctionem peragere. Ad manus erunt etiam chordae, vectes ligneae et reliqua instrumenta apposita ad eam super altare transferendam. In promptu erit calx, arena (vulgo *pozzolana*) gypsum et reliqua omnia, quae opus esse poterunt ad ipsam firmandam. Calx ponetur in scaphulis ligneis decentibus et mundis.

10. Si Reliquiae in feretro transferendae erunt, aderunt Presbyteri quatuor feretrum gestaturi, et in sacristia ad eam rem praeparabuntur quatuor planetae rubri coloris, totidemque cingula, albae et amictus; in eadem sacristia vel etiam alio loco, cappae (vulgo *sacchi*) confraternitatis, quibus in-

duentur baiuli seu caementarii, translaturi lapidem seu mensam altaris.

De expositione ss. Reliquiarum pridie vespere. — 11. Functio haec tractabitur ex toto ut quae descripta est in dedicatione ecclesiae, capite III, n. 35. Id tantum notandum, quod postquam Episcopus ss. Reliquias reposuerit in arca plumbea et incluserit grana thuris atque pergamenam, aequum esset ut superponeret velum rubri coloris. Post haec recedet ex aliqua parte, et stannarius imponet operculum, quod stanno circum obducet et in quatuor angulis super stannum ipsum imprimet sigillum Episcopi. Quum clausa fuerit arca supradicta, Episcopus exponet eam ad venerationem, ut capitulo supra citato, ac si arca esset ampla et gravis, utetur adiumento alicuius Presbyteri. Vigiliae dirigentur eodem modo, quo ibidem descriptae fuerunt.

§ 2. *In functione consecrationis.*

12. Observabitur quod notatum est a n. 23 ad totum n. 36, articulo I superiori, usque ad totam benedictionem et consecrationem aquae una cum oratione *Omnipotens, sempiterne Deus, creator et conservator* etc. Hoc tempore, iam in promptu stabunt apud altare caementarii et lapidarius induti cappa, ut supra monuimus, functuri officio suo. Item praesto erit thuriferarius cum thuribulo, ardenti igne, in sacello Reliquiarum; aderunt quatuor Presbyteri parati planetis rubri coloris, translaturi ss. Reliquias, et clerici cum intorticiis vel cereis accensis, distribuendis clero, qui deferet ea in processionem.

13. Postquam Episcopus benedixerit et consecraverit aquam, praesentabitur ei calx, gypsum aut caementum, quod adhibebitur ad claudendum altare, et dimissa mitra, benedicet illud, recitans orationem *Summe Deus* etc. Aqua super basim stipitis non fundetur, siquidem adhibenda erit in aspersionibus atque etiam ad temperandum caementum et calcem.

14. Post haec procedent ad transferendas ss. Reliquias. Anteibit Crux cum intorticiis a lateribus; tum cantores superpelliceo induti, qui secum habebunt Pontificale ad cantandas antiphonas; clerici bini incedentibus senioribus propius Episcopum; Episcopus, medius inter Ministros, qui sustentabunt eius fimbrias pluvialis, ac si fuerit in dioecesi sua, dextra benedicet adstantes; clerici seu cappellani a mitra et

baculo; clerici cum libro et scotula; ultimo loco familiares nobiles Episcopi, si aderunt.

15. Quum processio pervenerit prope aditum sacelli, in quo aderunt expositae ss. Reliquiae, consistet ibi Crux a sinistris Episcopi; clerus in ordinem disponetur ante sacellum; Episcopus subsistet extra sacellum ipsum. Ibi dimittet baculum, nudabitur mitra a Diacono, et cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Aufer a nobis* etc.

16. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui resumet baculum pastoralem. Crux cum intorticiis ingredietur in sacellum, et subsistet prope ingressum, clerus disponetur intra sacellum, et a clericis huic rei delectis distribuetur unicuique de clero intorticium aut cereus, Episcopus cum Ministris procedet ante Reliquias. Praesto ibi erunt, ut supra innutum est, quatuor Presbyteri induti planetis translaturi Reliquias, ac thuriferarius cum thuribulo. Episcopus ante Reliquias quum venerit dimittet baculum, exuetur mitra a Diacono, tum cantabit orationem *Oremus. Fac nos, quaesumus, Domine* etc.

17. Diaconus mitram Episcopo reponet, eique ministrabit cum osculis incensum, quod Episcopus cum benedictione imponet in thuribulum a thuriferario sustentum. Deinde Episcopus intonabit antiphonam *Cum iucunditate*, quam prosequentur cantores, et recedet a latere. Quatuor supradicti Presbyteri planetis induti accipient super humeros thalamum cum ss. Reliquiis, et processio proficiscetur ad altare consecrandum, ordine sequenti: Crux, et a lateribus eius clerici cum intorticiis: cantores, qui cantabunt antiphonas praescriptas: qui de clero sunt, bini, capite nudato, et unusquisque gestabit intorticium vel cereum ardentem, qui dextrorsum incedent, sustinebunt intorticium seu candelam dextra, qui sinistrorsum, sinistra: thuriferarius, qui leviter agitans thuribulum adolebit ss. Reliquias: quatuor Presbyteri, qui humeris supportabunt feretrum seu thalamum cum ss. Reliquiis: Episcopus, coopertus mitra et baculum sinistra sustinens, medius inter sacros Ministros nudato capite, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt (si Episcopus fuerit dioecesanus, abstinebit a benedicendo adstantes): clerici seu cappellani a mitra et baculo: reliqui duo cum libro et scotula: familiares nobiles Episcopi, si aderunt: postremo sequetur populus.

18. Ubi processio ad altare consecrandum pervenerit, Crux cum intorticiis consistet quo loco steterat ab initio, cantores redibunt ad legile, clerus in ordinem disponetur circum altare, senioribus propius Episcopum restantibus, thuriferarius consistet in presbyterio a latere epistolae, Presbyteri gestatores thalami collocabunt ipsum super abacum praeparatum, et manebunt prope eum, Episcopus cum Ministris et clericis supradictis procedet ante altare.

19. Quum cantores finem fecerint cantandi antiphonas superius innutas, Episcopus intonabit antiphonam *Exsultabunt*, quam continuabunt cantores cum psalmis *Cantate Domino canticum novum* et *Laudate Dominum in Sanctis eius*, quorum in fine omittetur *Gloria Patri* et repetetur antiphona. Quum prope erit, ut absolvatur cantus psalmorum, clericus unus accipiet ex abaco vasculum s. Chrismatis in lance cum aliquantulo gossypio, ipsumque afferet ad altare, subsistens prope latus epistolae.

20. Dum repetetur a cantoribus antiphona *Exsultabunt*, Episcopus cum Ministris ascendet in suppedaneum altaris: finito autem eiusdem antiphonae cantu, Diaconus mitram exuet Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Deus, qui in omni loco* etc. Post cantum praedictae orationis, Diaconus mitra cooperiet Episcopum, qui pollice in s. Chrisma intincto, inunget quatuor angulos internos stipitis altaris, qui vice fungetur sepulcri ss. Reliquiarum. Advertet Episcopus, ut pollice signet duplicem Crucem, dum recitabit formulam praescriptam, unam videlicet ad verbum *Consecretur,* alteram ad verbum *et sanctificetur* ac tribus vicibus dextra benedicet ad verba *In nomine Patris* etc. Interea quatuor supradicti Presbyteri elevabunt feretrum, et cum ipso appropinquabunt gradibus altaris. Post quartam unctionem, Episcopus pollicem suum gossypio absterget.

21. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cum Ministris convertetur versus gradus altaris, et Presbyteri antedicti admovebunt ante eum feretrum cum ss. Reliquiis. Diaconus aperiet vel deteget feretrum, et Episcopus accipiet arcam plumbeam, in qua clausae erunt ss. Reliquiae, qua in actione adiuvabitur etiam a sacris Ministris, si opus fuerit. Episcopus manibus sustinens arcam praedictam, convertetur ad altare, et intonabit antiphonam *Sub altare Dei*, quae in cantu continuabitur a cantoribus, et reponet arcam intra altare.

22. Clerici duo reportabunt feretrum vacuum in sacristiam, et quatuor Presbyteri remanebunt apud altare propter actiones quae sequuntur. Interim ad altare ascendet thuriferarius, et repositis ab Episcopo Reliquiis, ut supra. Diaconus ei cum osculis ministrabit incensum, quod ipse Episcopus imponet in thuribulum cum benedictione. Dein Diaconus porriget thuribulum Episcopo, qui facta profunda reverentia thurificabit ss. Reliquias triplici ductu. Praeparabitur seorsim, etiam extra presbyterium, faldistorium in usum Episcopi, et prope altare presto erit lapidarius cum aliquantulo caementi in lance et cum trulla, qua utetur Episcopus.

23. Episcopus, thurificatis ss. Reliquiis, restituet thuribulum Diacono, hic autem tradet ipsum thuriferario, qui restabit prope altare. Diaconus cooperiet iterum mitra Episcopum, qui cum Ministris et clerico sustinente vasculum s. Chrismatis, accedet ad locum, quo posita erit mensa marmorea altaris. Eo quum venerit Episcopus, intinget pollicem in s. Chrisma, et unctionem efficiet in medio lapidis, videlicet, in illa parte, quae respicit internum altaris: advertet ut binas signet Cruces, unam ad verbum *Consecretur*, alteram ad verbum *et sanctificetur haec tabula* (non *hic lapis*), postea dextra benedicet eam tribus vicibus, dum dicet *In nomine Patris* etc. His effectis, pollicem absterget gossypio: abstergetur etiam, si opus fuerit, unctio quam effecerit.

24. Episcopus cum Ministris redibit ad altare: ibi accepta trulla ponet exiguam quantitatem caementi super labrum stipitis, in quo postea collocanda erit mensa. Postmodum Episcopus recedet de altari et sessum veniet ad faldistorium, quo loco praeparatum erit, etiam longe ab altari, ut commodum detur artificibus operandi cum libertate.

25. Episcopo de altari profecto, ascendent illuc caementarii sive lapidarii, qui disponent quae opus erunt ad mensam calce firmandam. Mensa autem, quando transferenda erit super stipitem, attolletur et asportabitur a caementariis, vel lapidariis, et quatuor illi Presbyteri, qui detulerint ss. Reliquias, apponent manum ad quatuor eius angulos, donec composita erit super stipitem. Hoc tempore cantores cantabunt responsorium *Vos, Sacerdotes et Levitae* etc.

26. Collocata et stabiliter composita mensa super stipite, discedent artifices, qui amovebunt ea omnia, quibus usi erunt ad opus conficiendum. Statim ac clausum erit altare, exstin-

guentur intorticia et cerei, quos manu sustinebat clerus, et referentur in sacristiam.

27. Episcopus cum Ministris revertetur ad altare, et intonabit antiphonam *Sub altare Dei*, quam in cantu prosequentur cantores. Completo huius antiphonae cantu et alterius etiam *Corpora Sanctorum* etc., Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Deus, qui ex omnium* etc. Interim in promptu stabit clericus cum vasculo s. Chrismatis. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui pollice in s. Chrisma inticto, unctionem peraget in medio mensae, dicens *Signetur et sanctificetur* etc. Advertet autem, ut binas efficiat Cruces, unam ad verbum *Signetur*, alteram ad verbum *et sanctificetur*, utque ter dextra benedicat altare, dum dicet *In nomine Patris* etc. Post unctionem, Episcopus pollicem gossypio absterget, et vasculum s. Chrismatis a clerico referetur ad abacum.

28. Episcopus incensum imponet in thuribulum sibi obiectum a thuriferario, et incensum ei ministrabit Diaconus: in formula autem *Ab illo benedicaris* etc., advertet ut in fine dicat *In nomine Patris* etc., etiam deinceps benedicet incensum cum formula eadem. Postquam Episcopus incensum in thuribulum imposuerit, Diaconus exuet ei mitram, deinde porriget ei thuribulum cum osculis. Episcopus intonabit antiphonam *Stetit Angelus*, quae continuabitur a cantoribus. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui thurificabit altare undique, ad dexterum et sinistrum latus, ante et desuper, donec durabit cantus antiphonae praedictae. Post cantum antiphonae Episcopus restituet thuribulum Diacono, hic thuriferario, qui referet illud in sacristiam. Interim in promptu stabit clericus cum vasculo Aquae consecratae in aspersionibus adhibendo. Expleto, ut supra, cantu antiphonae, et reddito thuribulo, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui cantabit orationem *Oremus. Dirigatur oratio nostra* etc.

29. Post orationem, intonabit antiphonam *Introibo*, quam prosequentur cantores cum psalmo *Iudica me, Deus*, Episcopus, intonita antiphona, rursus cooperietur mitra a Diacono, intinget pollicem in Aquam sacratam, et quinque aspersiones pollice efficiet super mensam in medio et in quatuor angulis, ut art. I superiori, n. 37. Post aspersiones factas, Episcopus cantabit orationem *Singulare illud propitiatorium* etc., ut ibidem, n. 38. Postea intonabit antiphonam *Asperges me* etc., et asperget septies altare in mensa et in stipite, ut ibidem, a

n. 40 ad totum n. 42; post aspersiones, recitabit orationem *Oremus. Deus, qui es visibilium omnium rerum* etc.

30. Post orationem hanc, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui sessum ibit ad faldistorium positum in latere epistolae ante gradus altaris. Abstergetur altare, ut ibidem, n. 59. Episcopus thure in thuribulum imposito, redibit ad altare, incensabit in medio et in quatuor angulis, quibus in locis faciendae erunt unctiones, et continuabitur consecratio ritibus ibi praescriptis usque ad finem.

Articulus IV.

Ritus et formula brevior in consecratione altarium exsecratorum (1).

1. Obtenta a S. Rituum Congregatione facultate, pro consecratione altaris exsecrati breviori formula, Pontifex, indutus rocheto et stola alba, vel Presbyter apostolica auctoritate instructus, indutus superpelliceo et stola alba, quocumque die et hora, accedit versus altare, et loco congruenti stans, benedicit aquam cum sale, cinere et vino, incipiens absolute exorcismum salis: *Exorcizo te, creatura salis* etc. Deinde dicit: *Dominus vobiscum* et orationem *Domine Deus* etc.

2. Tum procedit absolute ad exorcismum aquae: *Exorcizo te, creatura aquae* etc. Deinde dicit: *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Domine Deus* etc.

3. Postea dicit super cineres: *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

4. Tum accipit salem, et miscet cineri in modum Crucis, dicens: *Commixtio salis* etc. Deinde, accipiens pugillum de mixtura salis et cinerum, mittit in aquam in modum Crucis, dicens: *Commixtio salis, cineris* etc.

5. Deinde dicit super vinum: *Domine, exaudi* etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Domine, Iesu Christe* etc.

6. Deinde mittit in modum Crucis vinum in aquam ipsam, dicens: *Commixtio vini, salis* etc., ac prosequitur:

---

(1) Instructio excerpta de exemplari a S. R. C. anno 1908 typis Vaticanis edito. Res praeparandae facili ratione ex hoc ipso articulo dignoscentur. Pro assistentia sufficient duo cappellani seu administri. Convenienter ardebunt duo cerei, vel a clericis sustenti vel candelabris suffulti.

Domine, exaudi etc. *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, creator* etc.

7. Postea cum praemissa Aqua benedicta facit maltam, seu caementum, quod benedicit, dicens: *Dominus vobiscum* et orationem *Summe Deus* etc.

8. Coementum benedictum reservatur, et residuum Aquae benedictae funditur in sacrarium.

9. Deinde consecrator, accedens ad altare, signat cum pollice dexterae manus de Chrismate confessionem, id est sepulcrum altaris, a quo ablatae sunt Reliquiae, in quatuor angulis, faciens in singulis duplex signum Crucis, et dicens. dum unamquamque duplicem Crucem facit: *Conse* ✠ *cretur et sancti* ✠ *ficetur hoc sepulcrum* etc., ac prosequitur, dextra tribus vicibus benedicens, *In nomine Patris* etc.

10. Deinde recondit ibi vasculum cum Reliquiis et aliis in eo inclusis veneranter, atque accipiens lapidem, seu tabulam, qua debet claudi sepulcrum, facit cum pollice duplicem Crucem de Chrismate subtus in medio eius, dicens: *Conse* ✠ *cretur et sancti* ✠ *ficetur haec tabula* (vel *hic lapis*) etc., ac benedicit eam ter dextera, dicens *In nomine Patris* etc.

11. Et mox, coemento benedicto adhibito, adiuvante, si opus fuerit, caementario, ponit et coaptat tabulam, seu lapidem, super sepulcrum, claudens illud, et dicit: *Oremus. Deus, qui ex omnium cohabitatione Sanctorum* etc.

12. Tunc, caementario adiuvante, si opus fuerit, cum eodem caemento firmat ipsam tabulam, seu lapidem, super sepulcrum: deinde ipse facit duplicem Crucem desuper ex Chrismate cum pollice dexterae manus, dicens: *Signe* ✠ *tur et sancti* ✠ *ficetur* etc. (1), atque ita explicit brevis ista functio.

---

(1) Ratio conficiendi has Cruces habetur in schemate ad pag. 251, n. 100, delineato.

CAPUT V.

De consecratione altaris portatilis (1)

Articulus I.

De consecratione unius altaris portatilis.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Altare portatile differt ab altari stabili, eo quod caret stipite, cui iungatur mensa, et quia debet esse leve et parvum, ut facile possit transferri.

2. Oportet ut sit ex marmore vel alio lapide solido, eiusmodi capacitatis, ut commode possit hostiam et Calicem continere (2). Idcirco altaria perexigua, quae quandoque videmus adhiberi, consecranda nequaquam essent; siquidem, omissa quaestione an valida sit eorum consecratio, procul dubio illicita est, quum sint inutilia ad rem, cui destinantur.

3. Forma lapidis supradicti esto quadrata vel etiam oblonga, et in eo fiet parvum sepulcrum excavatum in ipso lapide ad condendas Reliquias. Sepulcrum erit perexiguum cum parvo claustro, quod instructum sit poste, vulgo *battente* ad claudendum; claustrum autem sive operculum esto ex lapide solido (3). Sepulcrum poterit in medio vel a latere aut etiam in crassitie lapidis efformari, si hic erit capax, dummodo comprobetur, quod Reliquiae Sanctorum exstant clausae in lapide (4).

---

(1) Vide adnotationes subiectas variis locis capitum III et IV praecedentium, quae ad rem faciunt pro materia huius capitis.

(2) Romae exigitur cm. 33×25 (S. Vis. Apost. an. 1904).

(3) Attamen S. R. C., n. 3779, IV, declaravit, altaria portatilia, quorum operculum ex metallo confectum est, non amisisse consecrationem.

(4) Forma, quam hoc loco innuimus, est qua Romae construuntur et consecrantur altaria portatilia, quae communiter appellantur *pietre sacre*. Horum singulis annis fit numerus notabilis in basilica Lateranensi, quorum maior pars mittuntur extra Urbem et in partes admodum remotas. Catalanus in commentariis ad Pontificale romanum, lib. II, pag. 198, refert aucto-

4. Consecratio altaris portatilis parum in substantia differt a consecratione altaris stabilis, exceptis unctionibus stipitis et quibusdam solemnitatibus. Non est opus pridie vespere exponere ss. Reliquias, nec celebrare vigilias. Consecratio facienda est tempore matutino, et peragi potest in ecclesia aut in sacristia, vel etiam in domo Episcopi, quum id pendeat ex qualitate altaris, nempe portatilis.

5. Post consecrationem est celebranda Missa super altare illud, attamen in loco sacro, ut est ecclesia, vel aliquod oratorium domesticum sive Episcopi, sive communitatis religiosae, sive etiam alicuius privatae domus, dummodo iam destinatum sit ad hunc usum. Missa celebrari potest ab Episcopo vel ab alio Sacerdote ex eius mandato, ideoque quum non sit necesse ut Episcopus hanc legem ipsemet adimpleat, expressio *ieiuno tamen stomacho,* adhibita in Pontificali, videtur quod velit innuere matutinas horas, idque eo magis, quod expressio illa est adeo segregata, ut videatur non posse respicere Episcopum, cui quidem, praeter alias etiam circumstantias, valde grave esset, si plura essent altaria portatilia consecranda (1).

---

ritatem Silvestri Prieras, theologi dominicani, qui in Summa theologica, ad verbum *Altare* statuit modos quatuor construendi altaria huiusmodi. Eius verba haec sunt: « Aliquando fit ex ligno et lapide; ita quod lapis est sigillum, et operculum est in ligno. Aliquando ex lapide solum, ita quod in ipso lapide est sepulcrum. Aliquando ex ligno et lapide, ita tamen quod in lapide est sepulcrum, et sigillum et lignum ponitur pro augenda latitudine. Aliquando etiam fit ex lapide solo, sine sepulcro et Reliquiis, sed iste quartus modus non est tutus ob communem usum et consuetudinem Ecclesiae, eum modo non admittentis. » Bona cum venia clarissimi scriptoris, non possumus nisi secundum modum tantummodo admittere; quoniam ponendo Reliquias extra lapidem, periculum est ut auferantur aut varientur ob nimiam facilitatem, qua removeri lapis potest ex arca lignea, cui deberet esse inserta. Videtur autem, quod quibusdam in dioecesibus tum super ista, tum super altaria stabilia apponatur sigillum Episcopi impressum in cera hispanica. Difficile admodum est, ut intactum supersit in lapide hoc sigillum, neque consummetur attritu tobalearum. Sigillum altaris, iuxta sententiam constitutionis Alexandri III, insertae textu canonico, nihil aliud est, quam lapis calce vel gypso firmatus super sepulcrum, quod claudit Reliquias, ideoque, si forte frangatur lapis iste, fit exsecratum altare, siquidem Reliquiae possent faciliter auferri aut commutari. A. — Rubricae Missalis (Rit. celebr. Miss., XX) exigunt, uti *altare lapideum*, ita *aram lapideam* consecratam. Lapides sacri, quorum sepulcrum, non in medio, sed in eorum fronte effossum fuit, in posterum non sunt admittendi: quoad praeteritum vero, cum commode fieri possit, iterum breviori formula consecrentur (S. R. C., n. 4032, III).

(1) S. R. C. ad dubium propositum, pro casu nimirum plurium altarium portatilium, declaravit, etiam quoad ieiunium, observari debere formam a

§ 2. *De rebus praeparandis.*

6. Lapis consecrandus ponetur super tabulam contectam mappa albi coloris ex tela rudi, conduplicata pluries, ut excipiat Olea sacra, si forte effluerent extra lapidem.

7. Super tabula eadem, vel in alia pariter contecta alba tobalea praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; alterum vasculum cum aqua consecranda; aliquantulum salis in lance; aliquantulum cineris in lance; aliquantulum vini in ampulla; Oleum sacrum catechumenorum in vasculo; s. Chrisma in vasculo; ampullae cum Oleis sacris praedictis; aspergillum ex hyssopo; lapis parvi sepulcri; mantilia duo ex tela rudi ad abstergendum lapidem sive altare portatile; aliquantulum gossypii soluti; aliquantulum scaliolae vel gypsi triti in lance cretacea; trulla pro caemento; quinque et viginti grana thuris cum quinque exiguis Crucibus ex subtili gossypio cerato; spatulae ad eradendum incensum et ceram; vas cretaceum ad reponendum incensum combustum; urceus et pelvis cum mantili; medulla panis et mali medici in lance; thuribulum cum navicula; Pontificale (pars II) super legile altaris, situm prope lapidem consecrandum; scotula cum candela; mitra auriphrygiata cum velo utendo a ministro; stola albi coloris; superpellicea pro inservientibus. In eadem tabula, vel in altero abaco, Reliquiae Sanctorum Martyrum in lance argentea ponentur, cum duobus candelabris, ardentibus candelis, ac tria grana thuris, claudenda deinceps in parvo sepulcro una cum Reliquiis praedictis. Aderit pulvinar ad genuflectendum, et in promptu erit ignis utendus in thuribulo.

8. Si functio fiet in ecclesia publica, necesse erit praeparare faldistorium cum veste albi coloris; Episcopus autem induet amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam cum pluviali albi coloris, formale (si erit Ordinarius), mitram, et utetur baculo pastorali. Aderit Presbyter unus superpelliceo indutus, qui thurificabit altare, duo saltem ecclesiastici cotta induti assistent Episcopo; clericus unus sustinebit mitram. Si opus sit, invitabitur etiam lapidarius ad claudendum parvum sepulcrum.

---

romano Pontificali praescriptam (n. 2826, I), quibus verbis, profecto, non destruitur argumentatio Auctoris, cui tamen nos non subscribimus.

§ 3. *De functione.*

9. Episcopus, lotis prius manibus, et indutus stola albi coloris super rochetum, ac mitram capite gestans, leget invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc. Nudatus mitra a Caeremoniario vel ab uno ex cappellanis, qui assistent ei, genuflectet in pulvino, et dicet *Deus, in adiutorium meum intende,* et respondebitur a cappellanis *Domine, ad adiuvandum* etc., assurget, ac prosequetur *Gloria Patri* etc., et respondebitur *Sicut erat* etc., omisso *Alleluia* in fine, idque tribus vicibus, elevans vocem aliquantulum.

10. Caeremoniarius vel unus ex cappellanis reponet mitram Episcopo, qui exorcizabit salem; advertet autem, tum in ista, tum in reliquis orationibus, si desumentur de consecratione ecclesiae, ut omittat verbum *ecclesiae,* quo loco dicetur *huius ecclesiae et altaris,* et dicat tantum *huius altaris.* Dimittet mitram et benedicet salem. Resumpta mitra, exorcizabit aquam. Rursus mitra nudatus aquam benedicet. Cinerem, dimissa mitra, benedicet. Miscebit simul salem et cinerem. Tum salem, cinerem et aquam miscebit, ac manum absterget, si opus fuerit. Benedicet vinum, quod benedictum infundet in aquam; postremo subiunget orationem ultimam *Omnipotens, sempiterne Deus* etc., omittens alteram, quae sequitur *Sanctificare per verbum Dei, unda caelestis* etc.

11. Post orationem antedictam rursus cooperietur mitra, et pollice Aqua sacrata perfuso efficiet quinque aspersiones seu quinque Cruces super lapidem, in medio et in quatuor angulis, repetens formulam *Sanctificetur,* ac tribus vicibus dextra benedicens ad verba *In nomine Patris* etc., in unaquaque aspersione, primam faciet in medio, secundam in angulo posteriori, quod respondet cornu evangelii, tertiam in angulo anteriori cornu epistolae, quartam in angulo anteriori cornu evangelii, quintam in angulo posteriori cornu epistolae.

12. Post aspersiones, absterget pollicem mantili, accipiet a cappellano aspergillum ex hyssopo, immerget illud in aquam sacratam, incipiet antiphonam *Asperges me,* quam prosequetur recitare cum cappellanis; item cum ipsis recitabit deinde psalmum *Miserere,* quo finito, repetetur eadem antiphona, omisso *Gloria Patri.* Interim Episcopus tribus vicibus asperget lapidem per circuitum, incipiens nempe in medio versus pectus suum, et prosequens ad dextram suam, deinde redibit

ad medium lapidis ipsius per sinistram. Peracta aspersione, Episcopus dimittet aspergillum ex hyssopo, et post repetitionem antiphonae, ab uno ex cappellanis abstergetur lapis mantili mundo (1). Interea Presbyter, cuius officium adolere altare, in promptu habebit thuribulum. Absterso lapide, Episcopus dimittet mitram, et recitabit ℣. *Domine, exaudi. Dominus vobiscum* et orationem *Deus, qui es visibilium* etc.

13. Presbyter thurificator altaris praesentabit Episcopo thuribulum, incensum ministrabitur ab uno ex cappellanis, et Episcopus imponet incensum in thuribulum cum benedictione. Cooperietur mitra a Caeremoniario vel ab uno ex cappellanis, a quo accepto thuribulo, dum dicet antiphonam *Dirigatur* ter adolebit lapidem per circuitum, incipiens a dextris suis, sequens methodum quae servatur ad Missam in thurificatione oblatorum.

14. Episcopus tradet thuribulum Presbytero, qui tempore unctionum prosequetur incensare lapidem (2), non abscedens de loco suo; Episcopus recitabit antiphonam *Erexit Iacob* cum psalmo *Quam dilecta*, alternatim cum cappellanis assistentibus; post psalmum repetet antiphonam, et pollice intincto in Oleum sacrum catechumenorum, quinque unctiones efficiet super lapidem, videlicet, in medio, in angulo posteriori a latere evangelii, in latere anteriori a latere epistolae, in anteriori a latere evangelii et in posteriori a latere epistolae, singulis vicibus recitans formulam *Sanctificetur* etc. Peragens unctiones Episcopus, duas pollice signabit Cruces, unam ad verbum *Sanctificetur*, alteram ad verbum *Consecretur*, deinde ter benedicet dextra dum dicet *In nomine Patris* etc.

15. Post unctiones, Episcopus absterget pollicem, eique praesentato thuribulo a Presbytero, qui thurificabat, ministrante incensum uno ex cappellanis, imponet incensum in thuribulum cum benedictione. Dein accepto thuribulo e manibus Presbyteri antedicti, recitabit cum cappellanis suis antiphonam *Dirigatur*, et incensabit semel tantum lapidem per circuitum, ut supra.

16. Episcopus thuribulum restituet Presbytero, qui perget thurificare, dimittet mitram, dicet *Oremus*. Cappellanus pri-

---

(1) Aqua benedicta, quae superfuit in una consecratione nequit adhiberi in alia (S. R. C., n. 3153).

(2) Id deducitur ex Pontificalis rubrica, sub hoc titulo, in thurificatione praescripta quando fiunt unctiones cum s. Chrismate. A.

mus subiunget *Flectamus genua*, et assistentes respondebunt *Levate* (ad praedicta verba *Flectamus genua* Episcopus tantum non genuflectet), et recitabit orationem *Adsit, Domine, misericordiae tuae* etc. Postea incipiet antiphonam *Mane surgens*, cooperietur mitra, et antiphonam eandem prosequetur cum psalmo *Bonum est confiteri* etc., recitans illum alternatim cum cappellanis; post psalmum repetet antiphonam supradictam. Post repetitionem antiphonae, Episcopus, intincto pollice in Oleum sacrum catechumenorum, alias quinque unctiones peraget super lapidem, eodem ordine ac supra.

17. Unctionibus peractis, absterget pollicem, eique praesentabitur thuribulum a Presbytero, qui adolebat altare. Unus ex cappellanis ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione imponet illud in thuribulum, quo accepto e manibus praedicti Presbyteri, recitabit antiphonam *Dirigatur*, et incensabit semel lapidem per circuitum, ut supra. Episcopus restituet thuribulum Presbytero, qui prosequetur thurificationem, et nudatus mitra dicet *Oremus*, cappellanus *Flectamus genua*, ac responso ab assistentibus *Levate*, subiunget orationem *Adesto, Domine, dedicationi* etc.

18. Postea Episcopus incipiet antiphonam *Unxit te Deus*, quam coopertus mitra prosequetur cum psalmo *Eructavit*, quem recitabit alternatim cum cappellanis. Cum iisdem repetet antiphonam, et post ipsam, intincto pollice in s. Chrisma, efficiet quinque unctiones super lapidem, quo modo superius descriptum fuit. Absolutis unctionibus, absterget pollicem; imponet cum benedictione incensum in thuribulum sibi praesentatum, ut supra, thuribulum accipiet, et recitans cum cappellanis antiphonam *Dirigatur*, adolebit lapidem per circuitum semel tantum. Episcopus restituto thuribulo Presbytero, qui perget adolere altare, dimittet mitram, dicet *Oremus*, cappellanus *Flectamus genua*, adstantes respondebunt *Levate*, et subiunget orationem *Exaudi nos, Deus noster* etc. Interim aliquis assistentium effundet aliquantulum Aquae sacratae super gypsum seu scaliolam et miscebit illud trulla.

19. Episcopus post orationem praedictam cooperietur mitra, et pollice in Chrisma intincto efficiet unam tantum unctionem intra parvum sepulcrum, dicens *Consecretur* etc. Advertat tamen ut pollice signet binas Cruces ad verba *Consecretur et sanctificetur*, utque dextra benedicat iliud tribus vicibus ad verba *In nomine Patris* etc. Absterget pollicem, et dimissa mitra accipiet Reliquias duorum saltem Martyrum

earumque exiguam quantitatem reponet in sepulcro: addet tria perparva grana thuris, deinde aliquantulo gypsi seu scaliolae illito labro sepulcri, claudet aut iubebit claudi lapide sepulcrum ipsum. Abstergetur lapis, si forte superesset aliqua pars gypsi super sepulcrum, deinde Episcopus recitabit orationem *Oremus. Deus, qui ex omnium cohabitatione* etc.

20. Post orationem praedictam, incipiet Episcopus antiphonam *Ecce odor*, ac resumpta mitra, prosequetur antiphonam, et recitabit psalmum *Fundamenta eius* etc.. alternatim cum assistentibus. Post psalmum non repetetur antiphona. et omittetur *Gloria Patri.* Episcopus, acceptis ampullis cum s. Chrismate et cum Oleo sacro catechumenorum, effundet eorum parvam copiam super lapidem, ac dimissis ampullis, dextra expandet praedicta Olea sacra super totum lapidem, quo facto absterget manum gossypio et mantili ex tela rudi. Retinens in capite mitram recitabit invitationem ad orationem *Lapidem hunc* etc. Tum recitabit cum cappellanis alteram antiphonam *Aedificavit Moyses*, et subiunget alteram invitationem ad orationem *Dei Patris omnipotentis* etc.

21. Dimittet mitram ac benedicet incensum, quod comburendum erit super altare, et post orationem asperget illud Aqua benedicta. Reponetur ei mitra, efficiet quinque Cruces ex granis incensi, singulas nempe ex granis quinis, et superponet exiguam Crucem ex gossypio cerato, idque faciet in medio et in quatuor angulis, in quibus unctiones peregerit. Cavebit autem ne ponat super lapidem sepulcri illam quae medium locum obtinere debet, posset enim fieri, ut ob calorem thuris ardentis dehisceret lapis, ideoque altare fieret exsecratum priusquam absolveretur actus consecrationis.

22. Expedite deinde accendentur praedictae Cruces ex gossypio cerato in suis quatuor capitibus, eisque accensis, Episcopus dimittet mitram cum pileolo, genuflectet super pulvinum, et recitabit ℣. *Alleluia. Veni, Sancte Spiritus* etc., cum adstantibus. A Septuagesima autem ad Pascha *Alleluia* omittetur. Assurget, ac sine mitra recitabit simul cum cappellanis utramque antiphonam *Ascendit fumus* et *Stetit Angelus*. Subiunget *Oremus*, cappellanus *Flectamus genua*, adstantes respondebunt *Levate*, et Episcopus recitabit orationem *Huius altaris*, *Domine* etc. Prosequetur deinde alteram orationem *Supplices tibi*, *Domine*, cum praefatione, quam recitabit manibus expansis. Quando erit combustum incensum, colligentur

cineres et spatulis eradetur cera ab uno ex cappellanis, eaque reponetur in lance, ut postea infundatur in sacrarium.

23. Post praefationem, Episcopus incipiet antiphonam *Confirma hoc, Deus,* quam continuabit cum assistentibus, et recitabit *Quaesumus, omnipotens Deus* etc. Tum imponet cum benedictione incensum in thuribulum, et accepto thuribulo, eique imposita mitra, dicet cum assistentibus antiphonam *Omnis terra,* quo tempore incensabit super lapidem consecratum ad instar Crucis semel tantum. Dimittet mitram, et subiunget orationem *Descendat, quaesumus, Domine,* non praemittens *Oremus,* atque hoc modo absolvetur consecratio.

24. Episcopus lavabit manus, adhibens medullam panis et mali medici ad eas emundandas ab Oleis sacris, et unus ex cappellanis Episcopi mantili lineo diligenter absterget lapidem sacrum, qui postea collocabitur super altare, et super ipso ab Episcopo eodem vel ab alio ex eius mandato celebrabitur Missa propria, idest quae in Missali assignatur *in die dedicationis altaris,* servato ritu Missae votivae ad instar solemnis.

Articulus II.

De consecratione plurium altarium portatilium.

1. Quae principio articuli superioris tradita sunt de forma et materia altaris, omittuntur in praesenti, et innuentur tantummodo ea omnia quae opus sunt in functione, ac ritus servandus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. Lapides consecrandi ponentur super tabulam longam et angustam, ita ut unus stet a latere alterius: si ponerentur super tabulam quadram, erunt in uno eodemque ordine in extremitate tabulae eiusdem, siquidem esset valde difficile multas actiones persolvere, nisi dispositi essent modo praedicto. Possent etiam disponi super plures tabulas, si ita requireret numerus eorum. Tabula autem contegetur tobalea linea albi coloris pluries complicata, ad excipienda Olea sacra, si forte effluerent extra lapides. Prope lapidem unumquemque ponetur claustrum sive operculum respectivum sepulcri.

3. Praeparabitur alter abacus alba mappa coopertus, in quo disponentur quae opus sunt ad consecrationem, videlicet: vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: alterum vasculum cum aqua consecranda, sufficienti copia pro numero lapidum: aliquantulum salis in lance: aliquantulum cineris in lance: aliquantulum vini in ampulla: vascula Olei sacri catechumenorum et s. Chrismatis in lance: ampullae argenteae plenae Oleis sacris praedictis, quae satis sint: aspergillum ex hyssopo: mantilia ex tela rudi sufficienti numero ad abstergendos lapides: aliquantulum gossypii soluti: aliquantulum scaliolae vel gypsi triti in lance cretacea: trulla ad accipiendum caementum: quinque et viginti grana thuris cum quinque exiguis Crucibus ex gossypio cerato pro singulis lapidibus: spatulae ad eradendum incensum combustum et lanx cretacea in qua ipsum ponatur: urceus cum pelvi et mantile: aliquantulum medullae panis et mali medici in lance: thuribulum cum navicula: Pontificale (pars II): scotula cum candela: mitra auriphrygiata cum velo pro ministro: stola albi coloris: superpellicea, quae satis sint pro numero inservientium.

4. Super abaco eodem, vel in alio, cooperto ut supra, Reliquiae Sanctorum Martyrum, quae claudendae erunt intra sepulcra, ponentur in lance argentea, cum candelabris duobus, ardentibus candelis. Aderunt grana thuris perexigua, ponenda inter Reliquias, nempe terna grana pro singulis sepulcris.

5. Praeparabitur pulvinus, in quo genuflectet Episcopus, et seorsim ad manus erit ignis pro thuribulo.

6. Si functio celebretur in ecclesia publica, praeparabitur faldistorium cum veste albi coloris, et Episcopus induet amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam, pluviale albi coloris, cum formali si erit Ordinarius, et cum mitra utetur etiam baculo pastorali.

7. Assistent Episcopo cappellani sui, superpelliceo induti; aderit clericus a mitra, alter ad sustinendum librum, et Presbyter indutus superpelliceo, qui fungetur officio thurificandi altaria supradicta. Aderit etiam lapidarius ad claudenda sepulcra (1).

---

(1) Anno 1759, editum Romae fuit Rituale, quod est perrarum, et inscribitur: *Ritus ad plura altaria portatilia simul consecranda, ex Pontificali romano Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognito, depromptus, et pro re accommodatus, cura et studio Francisci Matthaei Romani Patriarchae Alexandrini in lucem prodiit Romae MDCCLIX*,

§ 2. *De functione.*

8. Episcopus, ut venerit ad locum, in quo celebrabitur functio, dimittet mozzetam vel mantelletum, lavabit manus, et assumpta stola albi coloris supra rochetum ac mitra in capite, leget invitationem ad orationem *Deum Patrem omnipotentem* etc., pluraliter.

9. Mitra detectus a Caeremoniario vel ab uno ex cappellanis, qui assistent ei, genuflectet in pulvino ac dicet *Deus, in adiutorium meum intende;* cappellani respondebunt *Domine, ad adiuvandum me festina.* Episcopus assurget, ac dicet *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto,* et cappellani subiungent *Sicut erat* etc., non adiungentes *Alleluia*, idque tribus vicibus, vocem aliquantulum attollentes vicibus singulis.

10. Caeremoniarius aut unus ex cappellanis reponet mitram Episcopo, qui exorcizabit salem, advertens quod tum in ista tum in sequentibus orationibus, si desumentur de consecratione ecclesiae, quo loco dicitur *huius ecclesiae et altaris*, omittendum est verbum *ecclesiae*, et dicendum *horum altarium.* Dimittet mitram et benedicet salem. Resumet mitram et exorcizabit aquam. Mitra nudatus benedicet aquam, ac sine mitra benedicet cinerem. Miscebit salem et cinerem, deinde salem, cinerem et aquam, et manum absterget, si opus fuerit. Benedicet vinum, quod benedictum infundet in aquam; tum recitabit orationem *Omnipotens, sempiterne Deus* etc., omissa altera, quae sequitur *Sanctificare per verbum Dei* etc.

11. Post orationem supradictam cooperietur mitra, et pollice dextero in Aquam consecratam intincto, quinque aspersiones seu Cruces eodem pollice efficiet super primum lapidem in medio et in quatuor angulis, repetens formulam *Sanctificetur*, et dextra tribus vicibus benedicens ad verba *In nomine Patris* etc., in singulis aspersionibus. Primam aspersionem faciet in medio, alteram in angulo posteriori, qui respondet cornu evangelii, tertiam in angulo anteriori cornu epistolae,

---

Typis haeredum Io. Laurentii Barbiellini. Superiorum facultate. Censemus tamen monere lectorem, quod, ob quasdam variationes in eius compilatione invectas, non est in aliquibus cohaerens cum Pontificali romano. A.

quartam in angulo anteriori cornu evangelii, quintam in angulo posteriori cornu epistolae.

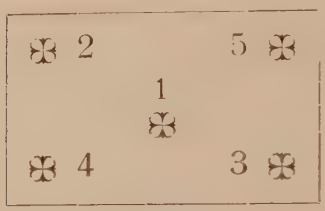

Eodem modo deinceps easdem aspersiones faciet super singulos reliquos lapides.

12. Post aspersiones super omnes lapides confectas, pollicem absterget mantili, et accepto e manibus cappellani aspergillo ex hyssopo Aqua consecrata perfuso, incipiet antiphonam *Asperges me*, quam prosequetur recitare una cum cappellanis; post antiphonam, cum cappellanis eisdem recitabit psalmum *Miserere*, quo finito, repetetur antiphona eadem, omisso *Gloria Patri.*

13. Interim Episcopus ter asperget primum lapidem per circuitum, videlicet, incipiens in medio versus pectus suum, et pergens a dextris suis, deinde redibit ad medium lapidis per sinistram. Deinde asperget reliquos omnes lapides, ut primum, et curabitur ut persolvatur actio ista cum recitatione psalmi praedicti, qui ob hanc rem recitabitur pausatim.

14. Expletis aspersionibus lapidum omnium, Episcopus relinquet aspergillum ex hyssopo, et post repetitionem antiphonae ab uno ex cappellanis mantili mundo lapides abstergentur. Interim qui Presbyter thurificaturus erit altaria, in promptu habebit thuribulum.

15. Abstersis, ut supra, lapidibus cunctis, Episcopus dimittet mitram, recitabit versiculos *Domine*, *exaudi* etc., *Dominus vobiscum* et orationem *Deus*, *qui es visibilium* etc., pluraliter.

16. Praesentabitur thuribulum Episcopo a Presbytero, qui fungetur officio thurificandi altaria, et Episcopus cum benedictione in thuribulum imponet incensum, quod ei ministrabitur ab uno ex cappellanis. Cooperietur mitra a Caeremoniario aut ab uno ex cappellanis, a quo recepto thuribulo, dum dicet antiphonam *Dirigatur*, ter adolebit primum lapidem per circuitum, incipiens a dextris suis, et servans methodum, quae

tenetur ad Missam solemnem in thurificatione oblatorum; deinde prosequetur eodem modo adolere secundum lapidem, tum tertium, quartum et reliquos usque ad ultimum (1).

17. Incensato lapide ultimo, Episcopus tradet thuribulum Presbytero, qui consecrationis tempore adolebit praedicta altaria, aut non abscedens de loco suo, aut circumiens mensas seu tabulas, super quibus posita erunt, quum id pendeat a maiori minorive ipsorum numero.

18. Episcopus incipiet antiphonam *Erexit Iacob*, quam legere prosequetur cum cappellanis suis. Recitabit deinde alternatim cum ipsis psalmum *Quam dilecta*. In fine psalmi omittet *Gloria Patri*, et repetet antiphonam. Repetita antiphona, pollicem dexterum intinget in Oleum sacrum catechumenorum, et quinque unctiones peraget super primum lapidem, primam nempe in medio, alteram in angulo posteriori cornu evangelii, tertiam in angulo anteriori cornu epistolae, quartam in angulo anteriori cornu evangelii, quintam in angulo posteriori cornu epistolae, recitans singulis vicibus formulam *Sanctificetur* etc. Exsequens unctiones, pollice efficiet binas Cruces, unam ad verbum *Sanctificetur*, alteram ad verbum *Consecretur*, postea ter benedicet dextra dicens *In nomine Patris* etc. Expletis quinque unctionibus super lapidem primum, Episcopus prosequetur unctiones efficere super lapidem secundum, dein super tertium et super reliquos.

19. Post unctiones, Episcopus absterget policem, et praesentato ipsi thuribulo a Presbytero, qui thurificabit altaria, imponet cum benedictione in thuribulum incensum, quod ei ministrabit unus ex cappellanis vel Caeremoniarius. Thuribulo deinde e manibus praedicti Presbyteri accepto, recitabit antiphonam *Dirigatur* cum cappellanis suis, et semel tantum per circuitum incensabit lapidem primum, deinde secundum et reliquos, ut supra.

20. Episcopus thuribulum restituet Presbytero, qui prosequetur adolere altaria; dimittet mitram, dicet *Oremus*, alter ex cappellanis *Flectamus genua*, et Assistentes respondebunt *Levate* (ad praedicta verba *Flectamus genua* solus Episcopus non genuflectet): subiunget deinde Episcopus pluraliter orationem *Adsit, Domine, misericordiae tuae* etc., postea incipiet

---

(1) Satis est si Episcopus thurificet omnes tabulas in circuitu tribus vicibus, tamquam simul iunctas in unum (S. R. C., n. 4031, I). Similiter se gerere potest in thurificationibus nn. 19 et 21 descriptis.

antiphonam *Mane surgens*, cooperietur mitra, et prosequetur antiphonam eandem cum psalmo *Bonum est confiteri*, recitans illum alternatim cum cappellanis, et post psalmum repetet eandem antiphonam. Post repetitionem antiphonae. Episcopus, pollice in Oleum sacrum catechumenorum intincto, efficiet super lapides quinque alias unctiones, ordine superius descripto.

21. Expletis unctionibus, absterget pollicem, eique praesentabitur thuribulum a Presbytero, qui adolebit altaria. Caeremoniarius aut unus ex cappellanis ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione imponet illud in thuribulum, acceptoque thuribulo e manibus Presbyteri praedicti, recitabit antiphonam *Dirigatur*, et lapides omnes per circuitum una tantum vice thurificabit, ut supra traditum est. Restituet thuribulum Presbytero, qui prosequetur adolere altaria, et nudatus mitra dicet *Oremus*, cappellanus *Flectamus genua*. Responso ab assistentibus *Levate*, subiunget Episcopus pluraliter orationem *Adesto, Domine, dedicationi* etc.

22. Episcopus dein incipiet antiphonam *Unxit de Deus*, et mitra rursus coopertus prosequetur illam una cum psalmo *Eructavit*, quem recitabit alternatim cum cappellanis. Repetet cum ipsis antiphonam, post quam pollice intincto in s. Chrisma quinque unctiones successive efficiet super lapides, quo modo superius docuimus. Post unctiones absterget pollicem, et cum benedictione imposito incenso in thuribulum ipsi praesentatum, ut supra, accipiet illud, et recitans cum cappellanis antiphonam *Dirigatur*, thurificabit semel tantum per circuitum lapides unum post alium. Thuribulum restituet Presbytero, qui prosequetur adolere altaria, dimittet mitram, dicet *Oremus*, cappellanus *Flectamus genua*, adstantes respondebunt *Levate*, et recitabit Episcopus pluraliter orationem *Exaudi nos, Deus* etc.

23. Episcopus post orationem denuo cooperietur mitra a Caeremoniario vel a cappellano, et intincto pollice in s. Chrisma, efficiet unam tantum unctionem intra sepulcrum primi lapidis dicens *Consecretur* etc. Advertet autem, ut pollice signet Cruces duas, ad verba *Consecretur et sanctificetur*, atque dextra benedicat illud ad verba *In nomine Patris* etc. Hoc ipsum repetet in sepulcro aliorum lapidum. Interim aliquis assistentium, vel etiam lapidarius effundet aliquantulum Aquae sacratae super gypsum aut scaliolam, quam trulla miscebit.

24. Episcopus post unctiones absterget pollicem gossypio, et mitram dimittet. Accipiet dein Reliquias duorum Sanctorum Martyrum, et exiguam partem earum ponet in sepulcro primi lapidis, postea eis adiunget tria perexigua grana thuris. Quando hoc peregerit in primo sepulcro, ponet Reliquias itemque incensum in secundo, deinde in tertio et in reliquis successive. Cappellanus unus (1), adiuvante lapidario, illiniet gypso labrum sepulcri primi lapidis, et claudet operculo, quod deinceps faciet in secundo, tertio et reliquis. Cappellanus alter accipiet mantile mundum ex tela rudi, et postquam clausa erunt sepulcra, tollet diligenter gypsum, quod supererit super lapides. Omnibus sepulcris clausis, Caeremoniarius aut unus ex cappellanis exuet mitram Episcopo, qui sine ulla variatione dicet orationem *Oremus. Deus, qui ex omnium* etc.

25. Post orationem, incipiet Episcopus antiphonam *Ecce odor,* quam simul cum psalmo *Fundamenta eius* recitabit cum cappellanis suis alternatim. Post psalmum non repetetur antiphona, nec dicetur *Gloria Patri*, sed Episcopus, acceptis dextra ampullis cum s. Chrismate et cum Oleo sacro catechumenorum, effundet parvam quantitatem eorum super primum lapidem, idemque faciet successive in reliquis. Postmodum depositis ampullis praedictis, incipiens super lapidem primum et prosequens super ceteros, manu dextera aperta expandet Olea sacra super lapides omnes, postea manum absterget gossypio, vel mantili ex tela rudi. Retinens capite mitram, recitabit pluraliter invitationem ad orationem *Lapides hos, fratres carissimi* etc. Dein cum cappellanis recitabit alteram antiphonam *Aedificavit Moyses,* et subiunget pluraliter alteram invitationem ad orationem *Dei Patris omnipotentis* etc.

26. Mitram dimittet Episcopus, et benedicet incensum comburendum super lapides, et post orationem asperget incensum Aqua benedicta. A Caeremoniario vel a cappellano mitra reponetur Episcopo, qui efficiet quinque Cruces, singulas ex quinis granis incensi, et superponet eis Cruces ex gossypio cerato in quinque locis unctionum principalium, idque

---

(1) S. R. C., n. 3726, II, habet: « Si agatur de pluribus aris portatilibus consecrandis, satis est ut Episcopus liniat caemento labium sepulcri unius arae, et dum ipse prosequitur in ss. Reliquiarum repositione, assistentes Sacerdotes lituram et cuiusque sepulcri clausuram peragant ».

exsequetur super lapidem unumquemque (1). Cavendum autem, quoad Crucem mediam, ne ponatur incensum super lapidem sepulcri, siquidem prae calore incensi posset frangi lapis ipse, eaque de causa altare fieret exsecratum.

27. Accendentur expedite ab uno ex cappellanis Cruces supradictae, quibus omnibus accensis, a Caeremoniario vel a cappellano exuetur mitra et pileolus Episcopo, qui genuflectet super pulvinum, incipiet ℣. *Alleluia. Veni, Sancte Spiritus*, et prosequetur ipsum cum cappellanis suis. A Septuagesima ad Pascha omittetur *Alleluia*. Episcopus assurget, et stans sine mitra recitabit simul cum cappellanis antiphonam *Ascendit fumus,* dein alteram *Stetit Angelus*. Subiunget *Oremus*, cappellanus *Flectamus genua*, assistentes respondebunt *Levate*, et pluraliter recitabit orationem *Horum altarium*, *Domine* etc. Prosequetur sine ulla variatione orationem *Supplices te rogamus*, cum praefatione, quam pluraliter recitabit, manibus ante pectus expansis. Thure combusto, colligentur cineres, et spatulis eradetur cera ab uno ex cappellanis, qui cineres et ceram reponet in lance, ut infundantur postea in sacrarium.

28. Post praefationem Episcopus incipiet antiphonam *Confirma hoc, Deus*, quam prosequetur cum cappellanis assistentibus, deinde recitabit sine ulla variatione *Quaesumus, omnipotens Deus* etc. Incensum cum benedictione imponet in thuribulum, et mitra coopertus, ac manibus accepto thuribulo, dicet cum cappellanis antiphonam *Omnis terra,* quo tempore incensabit successive semel tantum ad instar Crucis super unumquemque lapidem consecratum. Dimittet thuribulum, et mitra nudatus a Caeremoniario vel ab uno ex cappellanis, recitabit pluraliter orationem *Descendat, quaesumus, Domine* etc., non praemittens *Oremus*. Hac oratione explicit altarium dedicatio.

29. Post haec, Episcopus lavabit manus easque diligenter emundabit ab Oleis sacris, tum dimittet mitram et stolam. Unus pluresve cappellani abstergent accurate lapides consecratos, et super unum ipsorum celebrabitur Missa ab Episcopo, vel ab alio Sacerdote ex eius mandato.

30. Missa, in hac circumstantia celebranda, exstat in Missali *In die dedicationis altaris,* oratio, secreta et postcommunio sunt propriae et pluraliter recitandae.

---

(1) Episcopus potest a Sacerdotibus adiuvari in his Crucibus ex incenso efformandis, et candelis imponendis (S. R. C., n. 4244, IV).

CAPUT VI.

De benedictione coemeterii ab Episcopo persolvenda

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Ubi constructum sit coemeterium aliquod in usum fidelium, benedicatur oportet ab Episcopo, ritu praescripto in Pontificali romano, priusquam ibi sepeliendi cadavera initium fiat.

2. Ut autem sit regulariter constructum, praecavenda haec erunt: ut liberum sit a quolibet incommodo transitus, stillicidii sive exitus aquarum, a cloacis etc., atque etiam, si fieri possit a prospectu fenestrarum, saltem illarum quae respondeant in coemeterium ipsum: ut sit conclusum ambitu muri stabilis et alti, quo cuivis prohibeatur accessus: ut unus tantum sit aditus, clausus clavibus et munitus cancellis ferreis, satis densis ne locus detur canibus aliisque animalibus introeundi: ne umquam relinquatur apertum, nisi adsit qui advigilet eius custodiae: ut sint loculamenta, in quibus coacervatim reponantur ossa sub tecto: ut, si cadavera sepelientur intra terram, altitudo terrae sit palmorum decem, sin in puteis ex muro, habeant isti fundum terrae non muri densi, et bina sint opercula lapidea in singulis sepulturis: ut sit divisio sepulcrorum, seu locus humandi cadavera, distinctus pro viris, foeminis, pueris, et divisio distinguatur appositis inscriptionibus vel alio signo: ut sit locus a sacro seiunctus, sed clausus septo cum porta, ad sepeliendos pueros vita functos sine baptismo: ne sint arbores, plantae, flores, aliaque inter cadavera etiam sub praetextu ornamenti et decoris: ne in parietibus sint picturae profanae, neque alia, quae loci sanctitatem dedeceant.

3. Aequum esset, ut exstaret fons lustralis cum aspersorio stabili in ingressu, ut lampas iugiter arderet, et adesset sacellum decens ad celebrandam Missam.

4. Coemeterium tali modo constructum benedicetur ab Episcopo; functio autem peragenda erit matutinis horis.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

5. Curabitur, ut construantur quinque Cruces maiores ligneae ad altitudinem ordinariam hominis aut paullo altiores, quae autem medium locum obtinet, esse debet altior quam ceterae. Cruces istae defigentur in solo sine ulla basi, ita ut inter cadavera sint statutae. Ut tamen sint stabiliter fixae, poterit eis aedificari basis ex muro, quae sit sub terra, neque ullo modo appareat extra solum. In culmine cuiusque Crucis et in extremitatibus brachiorum earum configetur cuspis ferrea, ut singulis cuspidibus infigatur candela in actu benedictionis. Ante singulas Cruces unum ferme palmum figetur in terra paxillus ligneus cum tribus foraminibus, in quibus ponentur candelae ante benedictionem, qui paxillus poterit etiam firmari Cruce ipsa.

6. Cruces autem praedictae disponentur hoc ordine: Maior in medio, reliquarum quatuor una ante Crucem modo dictam, altera post eam, tertia a dextra eiusdem, quarta a sinistra, omnes tamen e regione ingressus et pari inter se distantia.

7. Comparabitur scabellum gradatum ligneum, leve, in commodum Episcopi, si opus fuerit, quando Crucibus impositurus erit candelas.

8. Praeparabitur locus aliquis, qui praestet vicem sacristiae, in quo possit Episcopus sacris paramentis indui, si caemeterium careret sacello, aut nullum esset adnexum cubiculum decens.

9. In ecclesia viciniori praeparabitur quidquid opus est ad Missam ab Episcopo celebrandam, si in coemeterio nullum exstaret sacellum.

10. In medio coemeterio, ante Crucem mediam, seu maiorem, praeparabitur faldistorium cum veste albi coloris super exiguo tapeto, et pulvinar in usum Episcopi quando genuflectet.

11. A sinistra faldistorii, abacus contectus alba tobalea, in quo ponetur Pontificale (pars II), Canon pontificalis, scotula cum candela, quindecim candelae perforatae in extremitate inferiori, imponendae Crucibus, vas amplum aquae benedicendae, aliquantulum salis in lance, vasculum vacuum ad hauriendam ex concha Aquam benedictam, aspergillum ex hyssopo, mantile seu manutergium unum ex tela subtili, thuribulum

cum navicula et incenso; seorsim autem focus cum igne ardenti et forcipes.

12. Praeterea, loco opportuno collocabitur legile cum Pontificali in usum cantorum.

In sacristia — 13. Sedes cameralis in usum Episcopi, supposito tapeto: Crux hastilis cum intorticiis duobus: amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola cum pluviali albi coloris, formale, mitra auriphrygiata et baculus pastoralis pro Episcopo: amictus duo, totidemque albae et cingula, stola una albi coloris, pro Diacono et Subdiacono: superpellicea sufficienti numero: quod spectat ad Missam, ut supra monuimus, paramenta omnia eius coloris, quem requirit Officium, quod illa die celebrabitur.

14. Inservientes functioni erunt Diaconus et Subdiaconus; cantores quatuor; clerici tres pro Cruce et intorticiis; clerici duo pro libro et scotula; duo item pro mitra et baculo; alter pro vasculo Aquae sanctae; alter pro thuribulo.

§ 3. *De functione.*

15. Episcopus, indutus rocheto et mozzeta, vel mantelleto si deget extra suam dioecesim, accedet ad sacristiam vel ad alium locum constitutum ad induenda sacra paramenta, et sedebit in sede praeparata. Clerici induent superpelliceum, et Ministri sacri se parabunt in albis, Diaconus autem utetur etiam stola. Accendentur intorticia, et distribuentur clericis paramenta episcopalia.

16. Ministri sacri se praesentabunt Episcopo, eique reverentia facta, consistent a lateribus eius. Diaconus exuet ei Crucem pectoralem, mantelletum vel mozzetam. Deinde induent eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui Diaconus affiget formale, et imponet mitram. Episcopus, baculum pastoralem sinistra accipiet.

17. Crux cum intorticiis praesentabitur Episcopo, qui assurget et salutabit illam; postea procedetur ad coemeterium, ordine sequenti: Praeibit Crux cum intorticiis a lateribus, tum cantores, clerici inservientes, clerus, si aderit, Episcopus, medius inter Ministros, clerici a mitra et baculo, familiares nobiles Episcopi.

18. Quum ventum erit in coemeterium, Crux cum intorticiis consistent a dextra faldistorii in conspectu Episcopi,

clerici inservientes prope abacum, cantores apud legile, clerus disponetur in ordinem a lateribus faldistorii.

19. Episcopus sedebit faldistorio, versis humeris ad Crucem maiorem, quae sita erit in medio coemeterio, cum Ministris a lateribus eius, et habebit homiliam super sanctitate et libertate coemeterii.

20. Post homiliam, clericus unus accendet quindecim supradictas candelas, earumque ternas imponet singulis Crucibus in paxillo ligneo iam praeparato.

21. Episcopus dimittet baculum, si manu continuerit ipsum tempore homiliae, et nudatus mitra a Diacono, assurget, et conversus ad Crucem principalem coemeterii dicet orationem *Oremus. Omnipotens Deus, qui es custos* etc.

22. Mitra cooperietur a Diacono, et posito pulvino ante faldistorium, genuflectet et procumbet super ipsum, cantores autem cantabunt Litanias non duplicatas, usque ad totum ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc. Episcopus assurget, et baculo pastorali sinistra accepto benedicet coemeterium, dicens *Ut hoc coemeterium* etc. Dimittet baculum pastoralem, procumbet iterum, et absolventur Litaniae, quibus completis, Episcopus assurget cum mitra in capite, et amoto pulvino, in quo genuflexerat, convertetur versus populum, seu vertet humeros ad Crucem principalem.

23. Episcopus, resumpto baculo, appropinquabit abaco proximo faldistorio, et exorcizabit salem. Deponet baculum, exuetur mitra a Diacono, et benedicet salem. Reposita ipsi mitra, et resumpto baculo exorcizabit aquam. Rursus deposito baculo, nudatus mitra a Diacono, benedicet aquam. Propius accedet ad abacum, miscebit salem in aqua, dicens *Commixtio salis* etc. Prosequetur alteram orationem *Deus, invictae* etc.

24. Intonabit antiphonam *Asperges me*, quam cantores prosequentur cantare cum psalmo *Miserere*, mitra rursus cooperietur a Diacono, et baculum sinistra accipiet. Clericus unus accipiet vasculum, et implebit Aqua benedicta (quam infundet quando opus erit), et accipiet etiam aspergillum ex hyssopo. Praecedet Crux cum intorticiis, deinde Episcopus, medius inter Ministros, et Diacono adstabit clericus cum vasculo Aquae sanctae, prope Subdiaconum incedent clerici cum libro et scotula. Interim in promptu habebitur thuribulum cum igne, et scala, si opus erit.

25. Episcopus procedet ad Crucem, quae sita erit ante Crucem mediam seu maiorem, ibique accepto e manibus Diaconi

aspergillo, incipiet a sinistris suis super coemeterium aspergere Aquam sanctam, circumiens ipsum, et radens totum murum ambitus, redibit ante Crucem praedictam, nempe quae sita erit ante Crucem principalem, ubi praesto erit thurifera-rius cum thuribulo.

26. Reversus illuc Episcopus relinquet Diacono aspersorium, et postquam cantores desierint cantare psalmum *Miserere*, dimittet baculum, et a Diacono nudabitur mitra. Conversus ad Crucem istam recitabit orationem *Oremus. Deus, qui es totius* etc. Post orationem imponet in thuribulum incensum, quod ei ministrabit Diaconus, et accepto e manibus Diaconi thuribulo, reverentia facta ad Crucem, a Ministris autem genuflexione, incensabit Crucem triplici ductu; iterata deinde reverentia, restituet thuribulum Diacono, a quo cooperietur mitra. Tum clericus unus accipiet tres candelas positas ad pedem Crucis, earumque unam tradet Diacono, et hic porriget Episcopo, qui imponet eam in summitate Crucis, firmans cuspide ferrea ibi posita; deinde tradet alteram, quam Episcopus ponet in summitate brachii dexteri Crucis, postea tertiam, quam infiget in summitate brachii sinistri.

27. Cantores immediate recitabunt tono chorali psalmos *Domine, ne in furore tuo*, et *Beati, quorum remissae sunt* etc. Episcopus, antecedente ut supra Cruce cum intorticiis et ceteris ministris, sustinens sinistra baculum pastoralem, recipiet aspergillum, et procedet ad Crucem, quae posita erit post mediam, seu maiorem, recitans psalmos supra innutos, et aspergens Aqua sancta terram, qua transibit. Ante Crucem illam quum venerit, relinquet aspergillum, et completa a cantoribus recitatione psalmorum, dimittet baculum pastoralem, nudabitur mitra, recitabit orationem *Oremus. Domine sancte* etc., thurificabit Crucem, reponens iterum incensum in thuribulum, et figet tres candelas super istam Crucem, quemadmodum fecerit in prima.

28. Cantores recitabunt psalmum *Domine, ne in furore... Quoniam sagittae tuae*, et Episcopus, ordine supra dicto, prosequens aspergere coemeterium, transibit ad Crucem positam a dextra Crucis principalis, ubi finito a cantoribus psalmo, recitabit orationem *Oremus. Domine Deus, pastor* etc., incensabit, et in ea ponet candelas, ut in aliis.

29. Episcopo mitra cooperto, cantores recitabunt psalmum *Domine, exaudi orationem... Non avertas faciem tuam*, et Episcopus eodem ordine accedet ad Crucem, quae collocata erit

a sinistra principalis, prosequens semper aspergere Aqua sancta coemeterium. Ibi, postquam recitatus erit psalmus praedictus, recitabit orationem *Oremus. Domine Iesu Christe* etc., incensabit Crucem, et affiget tres candelas, ut supra.

30. Recitabuntur deinde psalmi *De profundis* et *Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe* etc., et Episcopus, aspergens Aquam sanctam, accedet ad Crucem, quae in medio coemeterio posita erit, et subsistet ante ipsam, donec absoluta erit psalmorum eorundem recitatio. Dimissa mitra, recitabit orationem *Oremus. Adesto, quaesumus,* postea cantabit praefationem, manibus expansis. Incensabit deinde Crucem, et candelas affiget in ea, utens scabello gradato, si opus fuerit. Tum dicet *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et subiunget orationem *Domine sancte* etc.

31. His peractis, donabit Benedictionem pontificalem, dicens *Sit nomen Domini benedictum*, ac si fuerit Ordinarius, poterit etiam concedere Indulgentiam, quae publicabitur a Diacono. In donanda Benedictione stabit cum mitra aut sine mitra, iuxta gradum suum, prout nempe erit Archiepiscopus aut Episcopus: postremo, eodem ordine, quo notatum est in principio, redibitur in sacristiam ad sacra paramenta dimittenda.

32. Aequum esset, ut candelae supra Cruces positae arderent toto die, quoad consummentur.

33. Si suum esset coemeterio sacellum iam benedictum et compositum ad usum celebrandi, poterit ibi Episcopus celebrare Missam, secus celebrabit in ecclesia propinquiori.

34. Sin Missam celebrare ipsemet nollet, mandabit celebrationem ipsius Parocho, vel alteri dignitate ecclesiastica constituto, ac si coemeterium esset conspicuum relate ad civitatem aut alias circumstantias, quae forte subesse possent, conveniens esset ut huic Missae solemni assisteret Episcopus, quo casu Indulgentia publicabitur in exitu Missae.

35. In benedictione coemeterii nulla est Missa propria, sed recitatur Missa de Officio currenti cum orationibus in Pontificali praescriptis, sub unica conclusione cum prima oratione.

CAPUT VII.

De reconciliatione ecclesiae et coemeterii ab Episcopo persolvenda

Articulus I.

De reconciliatione ecclesiae cum vel sine coemeterio.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Delicta, quibus violatur ecclesia et coemeterium, recensentur in iure canonico. Quocirca, quum ad finem huius operis minime spectet illa enumerare, describemus tantum ritum in hac circumstantia ab Episcopo exsequendum.

2. Commisso scelere, quo ecclesia erit violata, claudetur immediate, removebitur ab ipsa SS. Sacramentum, denudabuntur altaria omnia, tolletur Aqua sancta de vasis seu fontibus lustralibus, neque amplius sonabunt campanae, nisi quum reconciliata ecclesia fuerit. Violata ecclesia, violatum etiam est coemeterium; violato autem solo coemeterio, ecclesia non erit violata. Curabitur autem, ut ecclesia violata reconcilietur quam celerrime, praesertim si agatur de ecclesia parochiali, ac si qua immineret solemnitas.

3. Si ecclesia erit consecrata, reconciliatio peragenda est omnino ab Episcopo; nisi consecrata fuerit, peragi poterit a Presbytero aliquo ex mandato Episcopi, ritu statuto in Rituali romano. Quando ecclesia erit consecrata, et ex indulto apostolico reconciliabitur a Presbytero, servandus erit ritus in Pontificali romano statutus, et utenda Aqua ad hunc finem consecrata ab Episcopo.

4. Functionem hanc licebit celebrare quacumque die, semper autem matutino tempore, quoniam expletur cum celebratione Missae. Curabitur, ut libere possit circumiri ecclesia, et si aderit, coemeterium quoque.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

5. Ecclesia esto expoliata quocumque ornamento. Prope altare unumquodque praeparabitur Crux cum candelabris, quibus exornentur: item tobaleae et reliqua, quae sunt ad ornatum.

In medio coemeterio. — 6. Si coemeterium erit ecclesiae contiguum, vel extra portam principalem ecclesiae, praeparabitur faldistorium instructum veste albi coloris, et collocabitur super exiguum tapetum. Statuetur ibi abacus contectus alba tobalea, in quo aderit vas cum aqua benedicenda; vasculum ad hauriendam aquam ipsam; aliquantulum salis benedicendi in lance; mantile pro Episcopo; aspergillum ex hyssopo, Pontificale (pars II) et scotula cum candela.

Intra ecclesiam. — 7. Ante altare maius, intra presbyterium, praeparabitur super exiguo tapeto faldistorium cum veste albi coloris, et a latere faldistorii pulvinar ad genuflectendum. Super abaco, alba tobalea cooperto, concha seu vas maioris formae cum aqua benedicenda; aliquantulum salis in lance; aliquantulum cineris in lance; phiala vel ampulla plena vini; mantile pro Episcopo; vasculum ad extrahendam Aquam benedictam; aspergillum ex hyssopo. Poterit ibi etiam praeparari totum id, quod opus est ad Missam lectam, quae celebrabitur ab Episcopo: sin Episcopus non celebrabit Missam, quae necesse sunt ad Missam solemnem, praeparabuntur in sacristia.

In sacristia. — 8. Sedes cameralis cum tapeto pro Episcopo: amictus duo ac pari numero albae et cingula, stola una coloris albi pro Ministris. Pro Episcopo autem amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola et pluviale albi coloris, formale pretiosum, quae paramenta contegentur velo albo. Insuper mitra auriphrygiata cum vimpa pro ministro, baculus pastoralis prope abacum sacrarum vestium, Crux hastilis, intorticia duo gestanda a lateribus Crucis, superpellicea pro inservientibus, et quidquid opus est ad Missam cantatam, ut ante dictum est.

9. Personae, ad hanc functionem invitandae, sunt Diaconus et Subdiaconus: Subdiaconus aut clericus ad gestandam Crucem, clerici duo pro intorticiis: quatuor cappellani seu clerici pro mitra, baculo, libro et scotula: clericus unus pro vasculo Aquae benedictae: cantores quatuor: duo alteri clerici, qui inserviant quod opus erit: Sacrista cum clericis suis ad exornanda altaria.

§ 3. *De functione.*

10. Hora praestituta, clerus conveniet in sacristiam; clerici sibi induent superpelliceum; Ministri sacri induentur paramentis supra notatis.

11. Episcopus, indutus rocheto et mozzeta, vel mantelleto, nisi fuerit Ordinarius, a clero excipietur in limine ecclesiae, non sonabitur campanis, nec porrigetur ei Aqua benedicta. Veniet in sacristiam, sedebit sede praeparata, ac dimissa mozzeta vel mantelleto, a Ministris, qui adstabunt lateribus eius, induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, ac si erit Ordinarius cum formali. A Diacono imponetur ei mitra auriphrygiata, et accipiet sinistra baculum pastoralem.

12. Episcopo parato se sistent clerici cum Cruce et intorticiis. Episcopus assurget et salutabit Crucem, ac procedetur extra ecclesiam ordine sequenti: Clerici tres cum Cruce et intorticiis. Cantores bini, qui deferent Pontificale ad cantandum antiphonam et psalmum, ut infra. Qui de clero sunt, bini, et digniores propius Episcopum incedent. Episcopus, medius inter Ministros, et dextra benedicet populum, si deget in sua dioecesi. Duo cappellani a mitra et baculo. Reliqui duo a libro et scotula. Familiares nobiles Episcopi, si aderunt.

13. Hoc ordine procedetur ad coemeterium, si aderit, vel extra portam ecclesiae. Crux consistet dextrorsum extra ingressum, clerus disponetur a lateribus prope faldistorium, et Episcopus cum Ministris sedebit faldistorio ipso.

14. Brevi interposita mora, Episcopus appropinquabit abaco, et exorcizabit salem dicens *Adiutorium nostrum* etc. *Exorcizo te* etc. Exorcismo salis completo, Episcopus dimittet baculum, et a Diacono nudabitur mitra. Recitabit orationem ad benedicendum salem. Reposita ei mitra a Diacono, et baculo sinistra recepto, recitabit exorcismum super aquam. Hoc exorcismo peracto, baculum dimittet, exuetur mitra a Diacono, et recitabit orationem, qua benedicet aquam. Aqua benedicta, accipiet pugillum salis manu dextera, ac dicens *Commixtio salis* etc. infundet ipsum in aquam ad instar Crucis tribus vicibus, ad verba *In nomine Patris* etc. In hac actione advertet, ne madefaciat, neve immergat manum in aquam. Diaconus, si opus fuerit, porriget mantile Episcopo, quo absterget manum. Postea recitabit alteram orationem *Deus, invictae virtutis* etc.

Hac oratione recitata, clericus, cuius officium deferre vasculum Aquae sanctae, implebit ea vasculum, et accipiet etiam aspergillum ex hyssopo.

15. Episcopus intonabit antiphonam *Asperges me,* quam prosequentur cantores una cum psalmo *Miserere,* cuius in fine cantabitur *Gloria Patri,* et repetetur antiphona. Antiphona intonita, Diaconus reponet mitram Episcopo, deinde porriget ei aspergillum ex hyssopo.

16. Episcopus, praecedente Cruce cum intorticiis, medius inter Ministros, sequente cappellano a mitra, interne circumibit coemeterium, si aderit, et ecclesiam externe, aspergens illam Aqua benedicta et praecipue locum violatum. Clericus, deferens vasculum Aquae sanctae, incedet a dextris Diaconi. Si ecclesia libere circumiri non posset, observabitur quod traditum est in dedicatione ecclesiae, cap. III tit. huius, n. 60.

17. Reversus in medium coemeterium, vel nisi aderit coemeterium ante portam principalem ecclesiae, Episcopus restituet aspersorium Diacono. Completo cantu psalmi et repetita antiphona, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui conversus ad ecclesiam cantabit orationem *Oremus. Omnipotens et misericors* etc. Post hanc orationem Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et subiunget alteram orationem *Aufer a nobis* etc. Si cum ecclesia reconciliabitur etiam coemeterium, Episcopus iterum cantabit *Oremus. Flectamus genua,* et adiiciet orationem *Domine pie, qui agrum figuli* etc., quae tamen oratio omittetur, si ecclesia careret coemeterio.

18. Hac vel altera oratione completa, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui sinistra resumet baculum. Ingredientur in ecclesiam clerici cum Cruce et intorticiis, sequentur cantores, quorum duo incipient cantare Litanias, sequetur clerus et Episcopus, ordine supra notato. Crux cum intorticiis intrabit in presbyterium altaris maioris, et consistet a latere evangelii, cantores accedent ad legile praeparatum, clerus in eodem presbyterio disponetur in binos ordines, Episcopus cum Ministris genuflectet faldistorio ibi praeparato, et priusquam genuflectat, dimittet baculum pastoralem. Cantores prosequentur cantare Litanias, quibus respondebunt adstantes. Cantato versiculo *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc. Episcopus tantum cum Ministris assurget, et sinistra accepto baculo, benedicet ecclesiam tribus vicibus, dicens *Ut ecclesiam hanc* etc., ut in Pontificali, advertens, ut in formula ista omittat verbum *coemeterium*, quando coemeterium non sit reconcilian-

dum. Post triplicem benedictionem Episcopus dimittet baculum, genuflectet iterum in faldistorio, et absolventur Litaniae.

19. Completis Litaniis, assurget Episcopus, et exuetur mitra a Diacono. Tum, conversus ad altare maius, cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*) et orationem *Deus, qui peccati veteris* etc. Post orationem, stans Episcopus eodem loco, genuflectet ante faldistorium, et cantabit *Deus, in adiutorium meum intende,* cantores respondebunt *Domine, ad adiuvandum me festina.* Assurget Episcopus, et cantabit *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto,* respondebitur a cantoribus *Sicut erat* etc., non adiungetur *Alleluia* neque alia. Hoc idem, ut supra, repetetur secunda ac tertia vice, Episcopo singulis vicibus attollente vocem hemitonio. In actione ista adstantes genuflectent et assurgent, quando genuflectet et assurget Episcopus.

20. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui accedet ad abacum, in quo praeparata erit aqua consecranda. Quum huius benedictionis formula desumenda sit ex ritu dedicationis ecclesiae, advertet Episcopus ut verbum *consecrationem* variet in *reconciliationem.* Crux cum intorticiis propter hanc benedictionem consistet prope abacum, in conspectu Episcopi. Episcopus exorcizabit salem, dicens *Exorcizo te, creatura salis* etc. Post exorcismum salis deponet baculum, exuetur mitra a Diacono, et recitabit orationem super salem ad benedicendum ipsum. Reposita ei mitra a Diacono, et resumpto baculo, recitabit exorcismum super aquam. Post exorcismum istum dimittet baculum. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui recitabit orationem ad benedicendam aquam. Post aquae benedictionem recitabit orationem super cinerem, quem benedicet. Tum accipiet manu dextera pugillum salis, et dicens *Commixtio salis et cineris* etc., ter imponet salem super cinerem in modum Crucis ad verba *In nomine Patris* etc. Postmodum accipiet pugillum commixtionis salis et cineris, atque, ut supra, imponet in aquam, dicens *Commixtio* etc. Diaconus porriget Episcopo mantile, si opus fuerit, quo hic absterget manum. Deinde Episcopus recitabit orationem super vinum, quo benedicto, accipiet phialam sive ampullam a Diacono, et vinum in aquam tribus vicibus infundet ad verba *In nomine Patris* etc. Postremo Episcopus recitabit orationem *Omnipotens, sempiterne Deus* etc., qua oratione absolvitur benedictio supradicta. Hac oratione absoluta, clericus, cuius hoc erit offi-

cium, implebit vasculum Aqua superius nominata, quam attinget aspergillo ex hyssopo, et consistet a dextris Diaconi.

21. Episcopus redibit ante altare maius, et conversus ad ipsum intonabit antiphonam *Exsurgat Deus*, quae continuabitur a cantoribus cum parte eiusdem psalmi 67, *In ecclesiis benedicite Deo* etc., ac post singulos versiculos repetetur antiphona. Interim Episcopus cum Ministris, praecedente Cruce cum intorticiis, initium ducens a latere evangelii, tribus vicibus circumibit ambitum interiorem ecclesiae, et in primo circuitu asperget Aqua consecrata partem superiorem parietum, in secundo parietes eosdem versus partem inferiorem, in tertio pavimentum, et praesertim locum in quo commissum fuerit delictum, propter quod violata erit ecclesia. Tertio circuitu peracto, revertetur Episcopus ante altare, restituet aspergillum Diacono ibique consistet, conversus ad altare ipsum.

22. Postquam cantores desierint cantare psalmum supra indicatum, cuius in fine repetetur antiphona loco *Gloria Patri*, Episcopus cum mitra in capite cantabit invitationem ad orationem *Deum, indultorem criminum*, et in fine ipsius, post verba *vivit et regnat Deus,* Diaconus exuet ei mitram. Episcopus in cantu feriali et manibus expansis prosequetur praefationem, usque ad conclusionem *Per Dominum* etc., quam recitabit submissa voce, quae tamen audiri possit a circumstantibus.

23. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui ascendet in suppedaneum altaris una cum Ministris. Ibi intonabit antiphonam *Introibo*, quae continuabitur a cantoribus cum psalmo *Iudica me, Deus*, cuius in fine, omisso *Gloria Patri*, repetetur antiphona, Diaconus tollet mitram Episcopo, qui cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et subiunget orationem *Deus, qui in omni loco* etc.

24. Deinde Episcopus intonabit antiphonam *Confirma hoc, Deus*, quam prosequentur cantores cum integro psalmo *Exsurgat Deus*. Intonita antiphona, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui ibi manebit donec cantatus erit totus praedictus psalmus cum *Gloria Patri*, et in fine non repetetur antiphona. Completo psalmo, Episcopus exuetur mitra a Diacono.

25. Episcopus cantabit orationem *Oremus. Deus, qui Ecclesiam tuam* etc. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui ritu usitato impertietur populo Benedictionem.

26. Impertita Benedictione, eodem ordine ac superius, Episcopus cum clero revertetur in sacristiam, et hoc tempore a Sacrista cum clericis ornabuntur altaria.

27. Si Episcopus celebrabit Missam, redibit ad altare ibique parabitur, sin minus discedet de ecclesia ordine supra innuto, et cantabitur Missa ab alio Presbytero ex mandato eius. Celebrabitur Missa de Officio currente, et primae orationi adiungetur altera oratio in Pontificali notata, sub unica conclusione.

Articulus II.

De reconciliatione solius coemeterii ab Episcopo persolvenda.

1. Violatum coemeterium claudetur immediate, neque ullum in ipso humabitur cadaver, donec non fuerit reconciliatum. Reconciliatio peragetur tempore matutino, et fieri poterit quacumque die.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. In medio coemeterio sternetur tapetum, et super ipsum ponetur faldistorium cum veste albi coloris, et prope faldistorium pulvinus, in quo genuflectet Episcopus.

3. Prope faldistorium collocabitur abacus coopertus alba tobalea, in quo praeparabitur concha cum aqua benedicenda, aliquantulum salis in lance, vasculum vacuum ad extrahendam aquam antedictam, aspergillum ex hyssopo, mantile pro Episcopo, Pontificale (pars II) et scotula cum candela. Aderit etiam alterum Pontificale in usum cantorum.

4. In sacristia sacelli, vel ecclesiae proximae coemeterio, praeparabuntur paramenta pro Episcopo, quae sunt: amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola, pluviale albi coloris, et si erit Ordinarius etiam formale pretiosum, et cooperientur velo albi coloris. Insuper mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo pro ministro: prope abacum autem baculus pastoralis. In altero abaco disponentur paramenta pro Ministris, videlicet: amictus duo totidemque albae et cingula, stola albi coloris pro Diacono, superpellicea pro clericis inservientibus. Crux hastilis et intorticia duo. Sedes cameralis super tapeto in usum Episcopi.

5. Si coemeterium careret sacello, neque locus esset idoneus ad hanc rem, paramenta episcopalia et cetera praeparabuntur in altero abaco posito in ipso coemeterio, neque hoc casu parabitur sedes cameralis.

6. Ad functionem istam opus sunt Diaconus cum Subdiacono; item Subdiaconus aut clericus delaturus Crucem, et acolythi seu clerici duo, qui deferant intorticia a lateribus Crucis; quatuor cappellani seu clerici a mitra, baculo, libro et scotula; cantores itidem quatuor; clericus unus pro vasculo Aquae benedictae.

§ 2. *De functione.*

7. Clerus in sacristia, vel alio loco designato, induet superpelliceum. Ministri induentur paramentis superius notatis.

8. Hora praestituta, Episcopus, indutus rocheto et mozzeta, vel mantelleto, accedet ad locum praedictum, et excipietur a clero. Sedebit in sede praeparata, et stantibus a lateribus eius Ministris, dimittet mozzetam vel mantelletum, et induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris cum formali pretioso: a Diacono imponetur ei mitra, et sinistra accipiet baculum pastoralem.

9. Ante Episcopum paratum se sistent clerici cum Cruce et intorticiis. Episcopus assurget, salutabit Crucem, et procedetur ad coemeterium. Praeibit Crux cum intorticiis a lateribus, tum cantores bini, superpelliceo induti, deinde clerus (et pariter incedent bini, digniores autem propius Episcopum), sequetur Episcopus, medius inter Ministros, ac si deget in dioecesi sua benedicet adstantes manu dextera. Post Episcopum, incedent cappellani a mitra et baculo, deinde reliqui duo a libro et scotula: ultimo loco familiares nobiles Episcopi, si aderunt.

10. Quum ventum erit in coemeterium, clerici cum Cruce et intorticiis consistent a dextra faldistorii, clerus disponetur in lateribus prope faldistorium, Episcopus sedebit faldistorio et Ministri a lateribus eius.

11. Quod si Episcopus ibi induerit paramenta apud faldistorium, omittenda sunt quae superius notata fuerunt de accessu ex sacristia ad coemeterium.

12. Episcopus sedebit brevi tempore, deinde assurget, dimittet baculum, genuflectet in faldistorio, et cantores duo cantabunt Litanias. Post versiculum *Ut omnibus fidelibus de-*

functis etc., Episcopus cum Ministris assurget, et baculo sinistra accepto, benedicet tribus vicibus coemeterium, cantans *Ut hoc coemeterium* etc., ut in Pontificali. Dimittet baculum, rursus genuflectet in faldistorio, et absolventur a cantoribus Litaniae.

13. Litaniis absolutis, Episcopus assurget, et adstantes omnes cum eo; tum baculo sinistra accepto, accedet ad abacum, et exorcizabit salem, dicens *Adiutorium nostrum* etc. *Exorcizo* etc. Exorcismo salis peracto, Episcopus dimittet baculum, dein exuetur mitra a Diacono. Recitabit orationem, qua benedicet salem. Iterum coopertus mitra a Diacono, resumet baculum sinistra, et exorcismum super aquam recitabit. Post exorcismum dimittet baculum, et a Diacono exuetur mitra. Recitabit orationem et benedicet aquam. Aqua benedicta, Episcopus dextra accipiet pugillum salis, et dicens *Commixtio salis* etc. ponet ipsum tribus vicibus in aquam ad verba *In nomine Patris* etc., advertens ne madefaciat manum. Diaconus, si necesse fuerit, porriget Episcopo mantile, quo absterget manum. Postremo Episcopus recitabit alteram orationem *Deus, invictae virtutis* etc. Post orationem istam, clericus extrahet vasculum unum Aquae benedictae, accipiet aspergillum ex hyssopo, et consistet a dextris Diaconi.

14. Episcopus intonabit antiphonam *Asperges me,* quam cantores prosequentur cum psalmo *Miserere.* Diaconus reponet mitram Episcopo, eique porriget aspergillum. Episcopus, medius inter Ministros, praeeunte Cruce cum intorticiis, clerico autem cum vasculo Aquae sanctae incedente a dextris Diaconi, circumibit coemeterium, incipiens a latere dextro ipsius, ac totum asperget Aqua benedicta, modo autem speciali locum violationis. Revertetur post aspersionem in medium coemeterii, et aspergillum Diacono restituet.

15. Fine facto cantandi psalmum supra nominatum, et omisso *Gloria Patri* ac repetita antiphona, Diaconus exuet Episcopo mitram. Episcopus cantabit *Oremus* (Ministri *Flectamus genua*), et subiunget orationem *Domine pie, qui agrum figuli* etc.

16. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui Benedictionem solemnem populo largietur.

17. Denique, ordine eodem, quo venit in coemeterium, revertetur in sacristiam dimissurus vestes sacras, vel prope faldistorium exuetur illis, quemadmodum a principio declaratum fuit.

CAPUT VIII.

De benedictione campanae

Articulus I.

De benedictione campanae, ritu solemni.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Campanae ad usum sacrum destinatae, benedicendae sunt ab Episcopo priusquam collocentur in turri sacra. Functionem persolvere licet quacumque die et hora, ac loco etiam quolibet, dum reputetur idoneus, tum in ecclesia aut in sacristia, tum in porticu et in publica quoque platea, si difficile esset campanam asportare et collocare in ecclesia, vel in alio loco clauso.

2. Campana, quae erit benedicenda, suspendetur trabibus tribus, in summitate iunctis ope funium, atque ita appendetur in medio trabium praedictarum, ut pars eius inferior seu labrum distet a pavimento quinque vel sex palmos; ut Episcopus tangere facile possit eam intra et extra. Trabes et funes licebit convestire paratibus rubri coloris, praetextis aureis, floribus aliisque ornamentis decentibus; curabitur, ut campana sit tuto suspensa, nequid incommodi accipiatur.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

3. In capite loci, quo fiet functio, decem ferme passus longe a campana, collocabitur faldistorium cum veste albi coloris, super exiguo suppedaneo cooperto tapeto. A lateribus faldistorii, extra suppedaneum, aderunt scabella duo pro Ministris. Circa campanam fieri poterit septum ex scamnis, vel alio modo ad continendum populum, ne nimium appropinquet campanae, praesertim tempore sacrae functionis.

4. A sinistra faldistorii praeparabitur abacus maioris formae, contectus alba tobalea, et super ipsum disponentur res sequentes: Candelabra duo cum cereis pro acolythis. Urceus

cum pelvi. Mantilia seu manutergia duo pro Episcopo in lance. Medulla panis et mali medici in lance. Spongiae maiores duae, totidemque aut plura mantilia maiora ex tela rudi, quae satis sint ad abstergendam campanam intus et foris. Missale vel Evangeliarium cum tegumento, et signaculo albi coloris posito ad evangelium diei XV Augusti. Manipuli albi coloris pro Ministris. Thuribulum et navicula cum thure. Myrrha, incensum, laser, styrax atque huiusmodi gummae odorae satis tritae, quibus efficitur *thymiama*, in lance cum cochleari maiore. Aliquantulum salis in lance. Concha maior seu vas decens plenum aquae. Vascula cum s. Chrismate et Oleo sacro infirmorum in lance. Aliquantulum gossypii soluti. Mantile aut purificatorium unum ad abstergendam primam unctionem. Pontificale (pars II). Scotula cum candela. Aspergillum ex hyssopo. Lamella gypsi. Fasciola chartacea ad metiendam distantiam aequalem, quae esse debet inter septem Cruces externas. Tabella cum formula unctionum.

5. Seorsim focus manubrio instructus cum igne ardenti, supponendus campanae. Scabellum supponendum campanae, quando lavabitur. Legile cum Pontificali pro cantoribus.

In sacristia, vel alio loco decenti, ubi parabitur Episcopus. — 6. Sedes cameralis, vel etiam faldistorium super tapeto. Crux hastilis, cum intorticiis duobus. Super abaco alba tobalea contecto, praeparabitur amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola cum pluviali albi coloris, formale pretiosum, mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo a cappellano induendo, et baculus pastoralis. Paramenta haec cooperientur velo concolore. Urceus cum pelvi et mantile unum in lance, in altero abaco; amictus, albae et cingula duo, tunicella, stola et dalmatica albi coloris ac bireta duo pro Ministris. Superpellicea quae satis sint inservientibus.

7. Ad functionem istam peragendam requiruntur Diaconus et Subdiaconus, clerici tres ad gestandam Crucem et intorticia, acolythi duo ac thuriferarius, duo clerici pro libro et scotula, duo pro mitra et baculo pastorali, cantores quatuor, campanarius.

§ 3. *De functione.*

8. Episcopus, indutus rocheto et mozzeta, vel etiam mantelleto, veniet in sacristiam vel alium locum praestitutum ad induenda sacra paramenta, et sedebit sede praeparata. Clerici

sibi induent superpelliceum, et debito tempore se parabunt Ministri. Interim accendentur duo supradicta intorticia, et distribuentur clericis paramenta episcopalia. Ministri sacri accedent ad Episcopum, et consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris. Subdiaconus a sinistris. Episcopus per Ministros antedictos dimittet Crucem pectoralem, mozzetam vel mantelletum. Sedens, sibi ipse caput cooperiet bireto et lavabit manus. ministrantibus aquam familiaribus eius: Ministri autem sustinebunt mantile super eius genua extensum. Lotis et abstersis manibus. dimittet biretum, et parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris, cui si erit Ordinarius apponetur formale. A Diacono cooperietur mitra, et sinistra recipiet baculum pastoralem.

9. Episcopo parato praesentabitur Crux cum intorticiis. Episcopus assurget, salutabit illam, et procedetur ad locum functionis ordine sequenti: Anteibit Crux cum intorticiis, tum cantores, clerus, Episcopus medius inter Ministros, qui capite cooperto bireto sustentabunt fimbrias pluvialis, clerici a mitra et baculo, familiares nobiles Episcopi.

10. Quum ventum erit ad locum functionis, clerici cum intorticiis consistent post campanam contra faldistorium vel alio loco, dummodo Crux conspici possit ab Episcopo, secus locum sument a dextris a latere faldistorii; clerici inservientes apud abacum, cantores ad legile, clerus, si aderit, ad scamna, Episcopus sedebit faldistorio, et baculum dimittet. Se sistent Episcopo cappellani sui cum libro et scotula.

11. Episcopus sedens intonabit tono chorali sine cantu psalmum *Miserere*, quod iunctim cum reliquis continuabitur a cantoribus. Episcopus tantum recitabit *Gloria Patri*, et inchoabit psalmum ultimum sequentem. Ad psalmum ultimum ponetur ante Episcopum scabellum, et super illud concha cum aqua benedicenda, clericus unus sustinebit lancem cum sale.

12. Psalmis absolutis, Episcopus assurget, resumet baculum, dicet *Adiutorium nostrum* etc., et exorcizabit salem. Deposito baculo, exuetur mitra a Diacono, et benedicet salem. Deinde mitra iterum coopertus resumet baculum, et exorcizabit aquam. Dimittet baculum ac mitram, et aquam benedicet. Post orationem communem subiunget alteram peculiarem *Benedic*, *Domine*, *hanc aquam* etc., non praeponens *Oremus*. Miscebit salem in aqua dicens *Commixtio salis* etc., et ma-

num absterget mantili, si opus erit. Adiiciet alteram orationem *Deus, invictae virtutis auctor* etc. Qua oratione completa, Episcopus sedebit, et mitra cooperietur.

13. Clerici duo deferent scabellum cum concha Aquae subter campanam, alter clericus in promptu habebit aspergillum ex hyssopo. Collocata Aqua benedicta subter campanam, Episcopus accipiet sinistra baculum pastoralem, et accedet ad campanam. Ibi Diaconus ei porriget aspergillum, quod Episcopus immerget in Aquam benedictam, et incipiet campanam lavare, madefaciens aspergillo ipso labrum tantum externum, deinde internum. Quo facto, restituet aspergillum Diacono, et redibit ad faldistorium.

14. Reversus ad faldistorium Episcopus sedebit, dimittet baculum pastoralem, et intonabit psalmum *Lauda, anima mea, Dominum*, quem cum psalmis reliquis prosequentur cantores tono chorali et sine cantu, ut ante dictum est. Hoc tempore, duo Presbyteri, superpelliceo induti, vel saltem Clerici duo, sacro ordine constituti, spongiis Aqua sancta perfusis lavabunt campanam totaliter intus et foris, deinde mantilibus abstergent illam.

15. Caeremoniarius aut alter clericus designatus, statim ac lota erit campana, gypso signabit versus medium campanae Crucem unam, quo loco facienda erit unctio prima, deinde alteras septem in circuitu externo versus labrum, utens mensura iam accepta pro distantia aequali unius Crucis ab altera, postea quatuor alias aequali spatio in labro interno. In promptu habebitur etiam tabella cum formula unctionum. Clerici duo amovebunt concham Aquae benedictae, quae posita fuerat subter campanam, et relinquent ibi scabellum.

16. Psalmis absolutis, Episcopus, accepto baculo pastorali, accedet ad campanam, et pollice in Oleum sacrum infirmorum intincto, signabit super campanam loco designato Crucem unam, nihil dicens. Caeremoniarius, tam in ista, quam in reliquis unctionibus, advertat, ut ante unctionem mantili ex tela rudi deleat gypsum, quo signata fuerit Crux versus medium campanae, ut superius dictum est. Unctione peracta, Episcopus absterget pollicem gossypio, et dimisso baculo pastorali ac nudatus mitra cantabit tono feriali orationem *Oremus. Deus, qui per beatum Moysen* etc.

17. Post orationem, cooperietur mitra a Diacono, a quo deinde accipiet mantile vel purificatorium, et ipso absterget unctionem, quam peregerit super campanam. Post haec, into-

nabit antiphonam *Vox Domini*, quam in cantu prosequentur cantores cum psalmo *Afferte Domino*. Dum cantabitur antiphona cum psalmo praedicto, Episcopus, intincto pollice in Oleum sacrum infirmorum, peraget septem unctiones externas, recitans formulam praescriptam, quam leget ex tabella sibi sustenta a Subdiacono. Episcopus unctionem primam incipiet super Crucem designatam infra illam, in qua iam fecerit unctionem, et prosequetur a dextris suis. Expletis septem unctionibus externis, absterget pollicem gossypio; tum, praesentato ipsi vasculo cum s. Chrismate, peraget quatuor unctiones internas, recitans eandem formulam, et prosequens etiam in istis ad dexteram suam. Post unctiones absterget pollicem, et dimissa mitra, cantabit tono feriali orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

18. Post orationem rursus cooperietur mitra, et accedet ad faldistorium, ubi sedens lavabit manus, et absterget pollicem medulla panis et mali medici.

19. Interim clericus unus in promptu habebit *thymiama* sive odores, et alter foculum cum igne ardenti (1).

20. Episcopo, lotis manibus, praesentabitur foculus, et Diaconus porriget ei cochleare cum lance *thymiamatis*. Episcopus iniiciet illud super ignem, et clericus immediate collocabit focum fumantem in scabello et subter campanam ponet ita, ut fumum totum recipiat. Cantores tunc cantabunt antiphonam *Deus, in sancto* cum parte psalmi LXXVI, *Viderunt te aquae, Deus* etc., cum *Gloria Patri*, non repetentes antiphonam.

21. Quando cantabitur *Sicut erat* etc. Episcopus nudabitur mitra, deinde assurget, et cantabit, ut supra, orationem *Oremus. Omnipotens Dominator* etc. Post orationem sedebit, et mitra ipsi a Diacono reponetur.

22. Ministri, facta iunctim ad Episcopum reverentia, accedent ad abacum, ubi acolythi imponent eis manipulum brachio sinistro. Diaconus revertetur ad dextram Episcopi, ministrabit ei incensum, quod ab Episcopo imponetur in thuribulum cum benedictione usitata. Diaconus redibit ad abacum, accipiet librum evangeliorum, et se adiungens Subdiacono, aco-

(1) Pontificale praescribit ut campanae supponatur thuribulum. In praxi autem cognoscitur id fieri non posse propter thuribuli parvitatem, idcirco substituitur foculus, qui potest in officio actuali vocari etiam thuribulum, seu vas cum igne ubi ardeat incensum. A.

lytis deferentibus candelabra cum cereis, ac thuriferario, se sistet ante Episcopum, et genuflexus petet ab eo benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere;* Episcopus respondebit *Dominus sit* etc. Assurget Diaconus, et facta ab omnibus debita ad Episcopum reverentia, venient ad dexteram eius, et cantabitur evangelium.

23. Episcopus nudabitur mitra a Caeremoniario, assurget, et baculum inter manus continebit dum cantabitur evangelium. Post cantum evangelii, Episcopus dimittet baculum, osculabitur librum evangelii praesentatum ipsi a Subdiacono, et incensabitur a Diacono.

24. Subdiaconus, ubi Episcopus osculatus erit evangelium, consistet a sinistris eius; Diaconus, postquam incensaverit eum, redibit ad eius dexteram, et subito manipulos dimittent.

25. Tunc Episcopus signum Crucis efficiet super campanam, nullum proferens verbum, atque hoc modo explicit functio huiusmodi.

26. Campanarius ligabit chordulam malleo campanae, et discedente Episcopo, sonabitur a clerico, siquidem pulsare campanam officium est Ostiarii.

27. Episcopus eodem ordine, quo accesserit, discedet de loco functionis, et revertetur in locum praestitutum ad dimittenda paramenta.

Articulus II.

De benedictione plurium campanarum, ritu solemni.

1. Quae superiori capitulo de benedictione campanae unius tradita sunt, servabuntur, paucisque additis instructionibus, functio de plurium campanarum benedictione tractabitur sequenti modo:

2. Campanae appendentur quemadmodum ibi traditum est, sed eo modo, ut adsit ab una ad alteram aequum intervallum, quo possint ab Episcopo libere circumiri.

3. Praeparabuntur spongiae et mantilia pro singulis campanis. Myrrha, incensum et odores sint sufficienti copia pro numero campanarum, itemque aqua qua lavandae erunt. Habebitur etiam mensura distincta pro singulis campanis, et foculus supponendus unicuique illarum.

4. Haec respiciunt apparatum. Quod autem spectat ad functionem, notandum, quod oratio peculiaris pro benedictione aquae, idest *Benedic, Domine, hanc aquam* etc., recitanda erit pluraliter.

5. Concha cum Aqua benedicta poterit ab una ad alteram campanam transferri.

6. Episcopus lavare incipiet campanam primam, deinde secundam, tertiam et reliquas, si aderunt. Presbyteri lavabunt et abstergent campanas, eodem ordine, quo eas inceperit lavare Episcopus.

7. Episcopus unctionem primam faciet Oleo sacro infirmorum super unamquamque campanam, deinde cantabit orationem *Oremus. Deus, qui per beatum Moysen* etc., plurali numero. Post orationem, Episcopus mitra coopertus a Diacono, unctiones unam post aliam panniculo absterget, quo ordine campanas lavare inceperit.

8. Septem deinde unctiones externas Oleo sacro infirmorum peraget successive super singulas campanas, postea, absterso pollice, exsequetur quatuor unctiones internas s. Chrismate, et ipsas successive.

9. Orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc., post unctiones, Episcopus recitabit pluraliter.

10. Episcopus iniiciet odores in foculum unumquemque, qui ponentur subter singulas campanas.

11. Oratio *Omnipotens Dominator* etc. recitabitur ab Episcopo etiam pluraliter.

12. In reliquo functionis observabitur id totum, quod in benedictione unius campanae, superiori articulo, notatum est.

Articulus III.

De benedictione campanae, ritu simplici (1).

1. Circa res praeparandas, inspiciatur quod dictum est articulo praecedenti, exceptis, quae sequuntur: Non est necesse suspendere campanam; Ministri sacri parati (absque ma-

(1) Quum S. Rituum Congregatio, die 4 Martii 1892, edixerit, quoties benedicentur campanae, quae ad usum ecclesiarum vel sacellorum inserviunt, adhibendas esse ab Episcopo caeremonias et unctiones in Pontificali romano praescriptas; et pro omnibus campanis, quae ad usum sacrum non inserviunt, adhibendam esse formulam noviter approbatam (non formulam tunc

nipulis) adhibebuntur si solemnius functio peragenda sit; alias assistent Episcopo duo clerici superpelliceo induti; non est locus rebus nn. 4 et 5 designatis, praeter thuribulum et naviculam cum thure, scotulam cum candela, aspergillum. Satis erit, si functio peragatur absque Ministris sacris paratis, amictus, Crux pectoralis, stola cum pluviali et formali, mitra cum vimpa, et baculus pastoralis. Urceo cum pelvi et mantili opus non est.

2. Functio peragetur ut loco citato, § 3, hisce exceptis: Episcopus non lavabit manus: postquam sedebit aliquantulum, dimissa mitra, surget et cantabit *Adiutorium* etc., deinde sedebit ac mitra coopertus se geret circa psalmos ut n. 11 articuli praecedentis.

3. Psalmis absolutis, Episcopus assurget, et cantabit *Kyrie, eleison,* cum *Pater noster*, versiculis et oratione *Deus, qui per beatum Moysen* etc.

4. Postea, sedens, mitra coopertus ponit incensum in thuribulum, illudque benedicit, more solito; tum surgit, dimissa mitra, et aspergit Aqua benedicta campanam, ipsam circumeundo dicente vel canente choro: *Asperges me* etc. Cum redierit ad locum unde gyrum incoeperit, tradito aspergillo, accipiet thuribulum, et incensabit campanam, illam similiter circumeundo.

5. Demum, ante faldistorium cum redierit, canet alteram orationem *Oremus. Omnipotens Dominator* etc., et post enunciatum ℣. *In honorem Sancti N.* ℟. *Amen,* producet manu versus campanam signum Crucis, et sacra paramenta dimittet.

---

existentem in Rituali, quae ad ecclesiam allusiones continebat); dubitatum est num, praeter illam et ritum Pontificalis adhiberi posset alter brevior ritus ad campanas in usum sacrum benedicendas. Dubio in S. Rituum Congregatione proposito, haec data est responsio: « Affirmative, cum ritu hoc eodem die ab hac sacra Congregatione adprobato. Attamen haec benedictio ab Episcopo, vel ab aliis facultatem habentibus, facienda est; et quod attinet ad ecclesias consecratas in benedictione signi vel campanae curandum omnino ut servetur ritus Pontificalis romani (die 22 Ianuarii 1908) ». Huiusmodi autem ritus est ille, qui in antiquis Ritualibus habebatur sub titulo: « Benedictio simplex novae campanae, quae tamen ad usum ecclesiae non inserviat », quod forsan ex inadvertentia positum erat, alias contradicente textu orationum, v. gr. « hoc vasculum sanctae tuae ecclesiae praeparatum ». Quia ergo et benedictionem campanae pro ecclesia ritu simplici etiam ab Episcopo, uti habetur in relato decreto, fieri conveniat, methodum in ea adhibendam, breviter exponimus.

CAPUT IX.

De coronatione imaginis B. Mariae V.

§ 1. *Animadversiones.*

1. B. Mariae V. imagines, prodigiis cultuque celebriores, solent corona aurea decorari.

2. Curabitur imprimis quod huiusmodi corona apta sit imagini cui debet superimponi: quod imago ipsa ita locetur, ut Episcopus vel sacerdos, cui munus hoc commissum fuerit, facile caput imaginis ipsius super quod corona locabitur, pertingat.

3. Si imago de loco removeri poterit, maxime conveniret illam pro hoc actu super altare maius exponere. Si loco dimoveri nequeat, ut ad illam perveniatur curari debebit. Si in sacello nimis angusto servabitur, neque possit in eo Missa solemnis celebrari, sacra actio in altari principe explebitur, et actus tantum coronationis in sacello praedicto peragetur.

4. Ad plenariam Indulgentiam assequendam Summus Pontifex exorabitur, qui facultatem quoque tribuet pro actus huiusmodi complemento, * si nomine ipsius exsequenda sit coronatio.

5. Quum autem corona, qua sacrae icones ornantur, sit pretiosa et non parvi valoris, per publicum instrumentum, vel praecedenter, vel in actu functionis faciendum, Superior seu Rector ecclesiae iuramento suo spondebit, coronam perpetuo super ipsa imagine retinendi, conservandi, neque umquam distrahendi aut vendendi.

6. Ecclesia, et praecipue sacellum in quo asservatur sacra imago, festive exornetur; et si functionem Episcopus Ordinarius peraget, praeparetur thronus seu sedes pro Episcopo, et scamna pro clero, qui sacrae functioni interesse debet.

7. Aere incidetur * aut aliter conficienda curabitur sacra imago fidelibus diribenda, ac etiam numismata sacra ad hoc cudi poterunt.

8. Solemnitas ad triduum vel etiam octiduum protrahetur: sacrae conciones et orationes panegyricae in laudem beatae Virginis habebuntur.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 9. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, si Episcopus functionem explebit. In altari, quod remotum erit ab altare maiori, ardebunt sex cerei in candelabris maioribus.

Ad altare maius. — 10. Si Episcopus erit Ordinarius, praeparabitur thronus pro Episcopo cum sede, postergali et baldachino albis lodicibus instructo. Si Episcopus erit extraneus, parabitur tantummodo faldistorium alba veste instructum, loco consueto, idest ante gradus altaris in latere epistolae.

11. Si aderit Capitulum cathedralis, Missam proprio Episcopo celebrante, praeter scamna in presbyterio, parabuntur vestes sacrae pro Canonicis et reliquis de clero assistentibus, prout lib. V, cap. VI.

12 Super altaris mensa disponentur paramenta pontificalia pro Episcopo, quibus addetur pluviale album, ac etiam formale, si Episcopus erit Ordinarius.

13. In abacis, praeter consueta ornamenta descripta cap. VI lib. V, parabitur quoque vas Aquae sanctae cum aspersorio, liber in quo insertus erit ritus coronationis (1), et corona sacrae imagini imponenda supra nobile pulvinum ex villoso rubro parata.

14. In sacristia parabuntur vestes pro sacris Ministris, vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, superpellicea pro clericis.

15. Nisi erit unum ex festis B. Virginis, celebrabitur Missa solemnis * de die cum commemoratione de B. Maria, si ab Ordinario concedatur, vel votiva de B. Virgine cum *Gloria*, unica oratione et *Credo,* * si facultas a S. Sede obtenta sit.

§ 3. *In functione.*

16. Hora statuta, accedet Episcopus ad ecclesiam, et a clero excipietur, servatis regulis in praecedentibus traditis, quoad rationem associandi Episcopum, si fuerit Ordinarius.

---

(1) Ritus coronationis habetur in calce Pontificalium recentiorum, si vero editio novissima non habeatur, quaeri potest Ritus praedictus vel apud bibliopolas liturgicos vel apud S. Rituum Congregationem.

17. Adorato SS.mo Sacramento, accedet Episcopus ad altare maius, et brevi oratione expleta accedet ad thronum, vel ad faldistorium in cornu epistolae locatum.

18. Iuxta qualitatem ecclesiae et cleri in ea inservientis, praemittetur Missae cantus Horae canonicae, sive tertiae, sive nonae, iuxta ritum a Missa requisitum.

19. Clerus sacras vestes induet, si Episcopus erit Ordinarius, vel ante vel post cantum Horae canonicae, iuxta regulas in praecedentibus libris traditas. Interim ponentur Episcopo caligae et sandalia coloris albi.

20. Indutus Episcopus pluviali coloris albi benedicet coronam sacrae imagini imponendam. Corona super pulvino vel in lance posita a clerico deferetur ad thronum. Si Episcopus erit in faldistorio, corona deferetur super altari. Episcopus, deposita mitra, surget, vel si erit ad altare ascendet ad illud, et deposita mitra, recitabit antiphonam *Sub tuum praesidium*, versiculos et orationem pro coronae benedictione (1).

21. Tum Episcopus, ministrante Presbytero assistente, si erit in throno, vel Diacono, si ad altare, * thus imponet thuribulo et benedicet, ac dein asperget et thurificabit coronam.

22. Si sacra imago exposita erit in altari maiori, Episcopus, * mitra coopertus, si fuerit in throno, descendet ante gradus altaris, et genuflexus mitram dimittet, ac intonabit antiphonam *Regina coeli*, quae a choro cantorum continuabitur in cantu modulato.

23. Si sacra imago in altero sacello asservabitur, accedet Episcopus ad illud, et deposito baculo et mitra, genuflexus ante altare intonabit antiphonam *Regina coeli*, ut supra.

24. Ascendet Episcopus ad altare, appropinquabit se ad sacram imaginem (2), eiusque capiti coronam imponet, recitans formulam *Sicuti per manus nostras* etc. Si una cum imagine B. Virginis decoranda esset imago pueri Iesu, prius corona imponetur sacrae Iesu Christi iconi, et postea imagini beatae Virginis. In hoc casu ad formulam attendatur.

25. Imposita et firmata corona, redibit Episcopus ante al-

---

(1) Si una cum corona imaginis B. M. V. benedicenda et imponenda sit corona imaginis pueri Iesu, attendatur ut oratio utrique communis recitetur.

(2) Si non immediate super altari posita sit, accedet mitra coopertus quam demittet ante s. iconem: dein, mitra rursus imposita, recedet, et mitram ante altare demittet.

tare, et thure imposito in thuribulo cum benedictione, triplici ductu sacram imaginem stans thurificabit.

26. Expleto cantu antiphonae praedictae, Episcopus versiculos *Corona aurea* etc., et orationem recitabit.

27. Redibit ad thronum vel ad faldistorium, deponet pluviale, induet paramenta missalia, accedet ad altare, et Sacrum inchoabit.

28. Expleta Missa, post orationem *Placeat* etc., in gratiarum actionem intonabit hymnum *Te Deum*, cum *Dominus vobiscum* et oratione, post quam populo Benedictionem impertietur, et publicabitur Indulgentia a Summo Pontifice concessa, iuxta verba in Litteris apostolicis expressa, ac demum Episcopus evangelium de more recitabit (1).

29. Si per triduum aut per octiduum solemnitas protrahetur, hymnus *Te Deum* cantari poterit ultima functionum die.

---

(1) Si Missa non celebretur, hymnus *Te Deum* vix dicta oratione *Praesta* etc. intonabitur.

Appendix I ad Librum VII

CAPUT I.

De Visitatione dioecesis

Articulus I.

Ritus in S. Visitatione servandus.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Episcopus tenetur ipse per se visitare propriam dioecesim quibus temporibus a iure decretum est (1).

2. Scopus Visitationis indicatur in Pontificali romano, titulo *Ordo ad visitandas parochias,* et a pluribus aliis scriptoribus, qui de argumento hoc egerunt.

3. Ne renuntiemus brevitati, quam persequimur, innuemus ritum, qui servandus est in Visitatione, et in commodum Visitatorum inseremus (art. II) methodum in actu Visitationis adhibendam, ex opusculis Benedicti XIII desumptam (2).

---

(1) Abrogata lege temporum, quibus iam visitanda fuerunt sacra Limina, et relatio S. Sedi exhibenda de statu dioecesis, omnes locorum Ordinarii S. Congregationi de Propaganda Fide non subiecti, quibus dioecesani regiminis onus incumbit, obligatione tenentur referendi singulis quinquenniis ad Summum Pontificem de statu sibi commissae dioecesis, ad normam *Canonum* et novi *Ordinis*, per Decretum S. Congregationis Consistorialis d. d. 31 Decembris 1909 editorum (Vide *Acta Apost. Sedis*, anno II, pag. 13 sqq.). Salva tamen lege Concilii Tridentini, sess. XXIV, cap. III, *De reform.*, circa Visitationem pastoralem dioecesis.

(2) Haec methodus *Ordini* aptata, de quo in superiori nota, maximo erit Visitatoribus adiumento. Caveatur tamen, ne quae, vel obsoleta, vel locis

4. Antequam instituatur Visitatio, publicabitur debito tempore edictum, quod affigetur portis cathedralis, et mittetur per totam dioecesim, affigendum in omnibus paroeciis, ut unusquisque possit ad Visitationem disponi.

5. Utile etiam erit, praesertim in prima Visitatione, ut praemittantur ss. Missiones, quibus disponatur populus ad proficiendum ex s. Visitatione.

6. Die s. Visitationem praecedente, sonabitur in laetitiae argumentum campanis cathedralis et aliarum quoque ecclesiarum.

7. Functio sive actus aperturae Visitationis inchoabitur in cathedrali, aliis autem locis in ecclesia parochiali seu primaria.

§ 2. *De iis quae sunt praeparanda.*

8. Ecclesia ornabitur more festivo.

9. In limine cathedralis praeparabitur tapetum cum pulvino in quo genuflectet Episcopus.

Ad altare SS. Sacramenti. — 10. Sternetur tapetum super gradus, ponetur pulvinar pro Episcopo.

11. Ante altare praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis.

12. Prope latus epistolae, faldistorium cum veste albi coloris in usum Episcopi, quando sacra paramenta dimittet.

13. Abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur velum humerale album et intorticia duo.

14. Super altari aderit corporale in medio explicatum, clavicula ciborii, stola albi coloris pro Sacrista, vasculum vitreum ad purificandos digitos, purificatorium unum.

Ad altare maius. — 15. Altare ornabitur sex candelabris nobilibus cum cereis et Cruce aequali candelabris, pallio coloris albi ac tapeto super gradibus. In promptu etiam habebitur pallium nigrum apponendum altari pro absolutione defunctorum, ut docebitur inferius.

16. Super altari in latere epistolae aderit legile cum Pontificali pro recitandis precibus et oratione a digniore cleri dicenda.

---

particularibus minus apta, vel contraria legitimis constitutis reperiuntur, exigantur.

17. Ad pedem Crucis, Canon pontificalis apertus pro Benedictione ab Episcopo donanda.

18. Ante altare ponetur faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

19. Seorsim faldistorium alterum cum veste nigri coloris, utendum ab Episcopo pro absolutione in defunctorum suffragium.

20. Super abaco contecto alba tobalea praeparabitur pluviale albi coloris cum stola, formale pretiosum et mitra auriphrygiata.

21. Super abacum alterum, contectum ut supra, disponentur: pluviale cum stola nigra, formale simplex, amictus, mitra simplex damascena albi coloris vel ex tela alba, Pontificale (pars III), scotula cum candela, formula Indulgentiarum, alter liber cum formula absolutionis. Prope altare aderit baculus pastoralis.

22. Thronus ornatus erit vestibus albi coloris.

In sacristia. — 23. Pluviale albi coloris pro digniore cleri, qui excepturus erit Episcopum.

24. Thuribulum cum navicula.

25. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

26. Exigua Crucifixi imago in lance argentea, albo velo contecta.

27. Crux hastilis seu processionalis.

28. Candelabra duo cum cereis pro acolythis.

29. In sacristia ipsa, vel in aliquo cubiculo adiacente, disponentur ordinatim sacrae supellectiles ab Episcopo visitandae.

30. In promptu etiam erunt claves fontis baptismalis, armarii Oleorum sacrorum, et alterius armarii in quo Reliquiae sacrae asservantur.

In coemeterio. — 31. In medio sternetur tapetum violaceum cum faldistorio instructo tegumento nigro.

32. Si coemeterium ecclesiae adnexum non esset, neque accedere ad illud liceret propter distantiam, praeparabitur lodix seu pannus niger explicandus super pavimentum in media ecclesia.

Ad episcopium. — 33. In ingressu episcopii, vel etiam in aula, si commodae fuerint scalae, praeparabitur umbraculum hastile albi coloris.

34. Necesse est praeparare omnia ea quae opus sunt ad Missam, si Episcopus celebrabit Missam lectam, itemque si

administrabit solemniter Sacramentum Confirmationis, observabitur quod traditum est tit. I, cap. II huius libri.

§ 3. *De functione in cathedrali.*

35. Hora praestituuta, quae erit mane, sonabitur festivo more campanis cathedralis. Conveniens autem esset, ut etiam, qui civitatis partes publicas sustinent, intervenirent huic functioni. Hoc casu, Magistratus recta perget ad palatium episcopale.

36. Clerus congregabitur in sacristiam, et ad nutum Caeremoniarii, dignior Capituli induet pluviale albi coloris supra rochetum, vel supra superpelliceum; acolythi accendent candelas in candelabris suis; clerici tres accipient thuribulum cum igne et naviculam, vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et imaginem Crucifixi.

37. Interim accendentur cerei in altari maiore et in altari SS. Sacramenti.

38. Clerus proficiscitur ad palatium episcopale, ordine sequenti:

39. Tres praedicti clerici cum vasculo, cum Crucifixo et cum thuribulo: qui deferet Crucifixum obtinebit locum medium, alter cum vasculo a dextris, tertius cum thuribulo a a sinistris incedet. Clerici isti, ubi pervenerint ad portam primariam ecclesiae, consistent a dextra ingressus intra ecclesiam. Post eos Crux processionalis inter acolythos: cantores, induti superpelliceo, secum ferentes Pontificale, quo utentur in cantu, ut infra: clerici seminarii, bini: Beneficiarii seu Mansionarii, ut supra: Canonici et Dignitates, ut supra: ultimo loco dignior Capituli, pluviali albi coloris indutus, ut supra. Si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, deferentur tantummodo candelabra ab acolythis, sine Cruce processionali.

40. Egresso de ecclesia clero, curae erit clerico alicui extendendi in limine tapetum cum pulvino.

41. Clericus alter custodiet habitum seu vestem choralem dignioris cleri, cum dimittet pluviale.

42. Quum clerus pervenerit ad episcopium seu palatium episcopale, Crux cum acolythis subsistet prope ingressum, seminarium in scalis, Beneficiarii in prioribus aulis. Canonici autem ingredientur in cubiculum salutatorium.

43. Clerici duo meminerint hastas umbraculi tradere Magistratui; quod si Magistratus non interveniret, tradent illis,

ad quos deferre spectat, sive ex usu, sive ex peculiari dispositione.

44. Episcopus cappa indutus excipiet Capitulum, et processionaliter ad ecclesiam procedetur ordine sequenti:

45. Anteibunt clavigeri ecclesiae, siqui erunt, post eos incedet illa pars Magistratus, quae non erit inter delatores umbraculi; Crux inter acolythos; cantores qui per iter cantabunt *Benedictus;* clerici seminarii, bini, induti superpelliceo, et bireto capite cooperto; Beneficiarii seu Mansionarii cathedralis, induti pariter superpelliceo vel alio habitu chorali, si utentur, et bireto in capite; Canonici et Dignitates, induti canonicalibus insignibus, et bireto capite cooperto; dignior cleri, indutus pluviali albi coloris, et bireto in capite. Sequetur Episcopus solus, indutus cappa, sub umbraculo, et caudatarius superpelliceo indutus syrmam cappae episcopalis sustentabit; qui hastas umbraculi gestabunt, incedent capite nudato. Post umbraculum incedent familiares nobiles Episcopi, et post ipsos Praelati, si aderunt, et Convisitatores, induti veste talari et pallio nigri coloris, nisi gaudebunt usu alius habitus distincti.

46. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, Crux praeferetur ante Canonicos, et imago Crucifixi versa erit ad Metropolitanum. Hoc casu, in accessu cleri ad palatium episcopale deferentur solum candelabra cum candelis, ut superius innuimus, et acolythi ascendent ad episcopium, ituri cum Crucifero.

47. Quum ad ecclesiam pervenerit clerus, Crux subsistet contra portam aequo intervallo, ita ut inter portam et Crucem ordinari in binas alas possit clerus, qui capiti exuet biretum.

48. Episcopus, quum pervenerit in limen ecclesiae, subsistet, genuflectet in pulvino ibi praeparato, et capiti exuet etiam pileolum.

49. Dignior cleri, exuto capiti bireto, a clerico, qui substiterit prope portam, accipiet Crucifixum, quem, dempto velo quo tegebatur, porriget osculandum Episcopo.

50. Postquam Episcopus osculatus erit Crucifixum, resumet pileolum; clericus Crucifixi custos recipiet ipsum a digniore cleri, et rursus contectum velo albo reportabit in sacristiam. Clericus quidam tollet pulvinum, in quo Episcopus genua flexerit.

51. Tum idem cleri dignior accipiet aspersorium Aqua sancta perfusum, et cum osculis porriget illud Episcopo.

52. Episcopus, accepto aspersorio, signabit seipsum, deinde asperget clerum, intra ecclesiam adstantem, in medio, a sinistris et a dextris suis; tum conversus ad portam, eodem modo asperget populum, qui aderit in platea, seu via. Ad aspersionem Episcopi, genuflectent omnes, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt.

53. Episcopus aspersorium restituet digniori cleri, hic autem clerico sustinenti vasculum.

54. Thuriferarius tradet naviculam digniori, et aperto thuribulo, se sistet ante Episcopum, cui genibus flexis illud praesentabit. Episcopus incensum, ministrante eodem digniore, imponet in thuribulum cum formula consueta, et benedicet illud.

55. Thuriferarius, imposito ab Episcopo incenso, assurget, thuribulum claudet ac tradet digniori, qui consistens quatuor vel quinque passus longe ab Episcopo, et contra et ipsum, adolebit eum triplici ductu, profundam reverentiam peragens ante et post thurificationem. Episcopus thurificationem accipiet capite cooperto bireto, et post eam benedicet digniorem praedictum.

56. Clerici cum vasculo ac thuribulo recedent iunctim in sacristiam vel ad abacum, ibique res praedictas deponent.

57. Thurificato Episcopo, cantores immediate cantabunt antiphonam *Sacerdos et Pontifex* etc., vel ℟. *Ecce Sacerdos magnus* etc.

58. Crux et clerus dirigetur versus altare SS. Sacramenti, et disponetur ante ipsum in unum pluresve ordines. Crux cum acolythis consistet in ea parte, qua procedendum erit ad altare maius.

59. Episcopus genuflectet in genuflexorio vel faldistorio, et prope sinistram eius dignior cleri indutus pluviali. Interim, absoluto cantu antiphonae, sive antedicti responsorii, sonabitur organis.

60. Progresso Episcopo ante altare SS. Sacramenti, removebitur umbraculum, quod rursus adhibebitur in accessu ad altare maius.

61. Crux cum acolythis dirigetur ad altare maius, ordine supradicto.

62. Acolythi, quum venerint ante altare maius, deponent candelabra super abacum, crucifer imponet Crucem basi praeparatae. Clerus se recipiet in chorum ad subsellia, et loco quisque suo flectet genua; dignior cleri pluviali indutus acce-

det ad altare, et consistet in latere epistolae, ita ut a dextra stet versus candelabra altaris: Episcopus genuflectet in faldistorio.

63. Ubi Episcopus pervenerit in ingressum presbyterii, removebitur umbraculum hastile, quod amplius non adhibebitur in functione ista, et clerici duo recipient ipsum e manibus delatorum ac transferent in sacristiam vel alio.

64. Genuflexo in faldistorio Episcopo, cessabit organorum sonus. Dignior cleri, indutus ut supra pluviali, stans apud altare, loco superius innuto, recitabit versiculos *Protector noster* etc., cum oratione *Deus, humilium visitator* etc.

65. Completa oratione, Episcopus assurget, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, et Benedictionem populo solemnem impertietur (1).

66. Postquam Episcopus Benedictionem solemnem donaverit, dignior cleri de altari descendet, seorsim dimittet pluviale, et resumpto habitu chorali, locum sibi convenientem in choro occupabit.

67. Post haec, Episcopus, si placebit, Missam lectam celebrabit, secus ascendet in thronum et habebit homiliam ad populum, docens eum de obiecto et fine s. Visitationis, deque utilitatibus, quas ex illa potest referre. Si non ita facile Episcopus, e throno loquens, audiatur a populo, ponetur faldistorium in suppedaneo altaris, vel alio loco, et inde verba faciet. Si celebrabit Missam lectam, homiliam habebit post evangelium, sedens ut supra, in faldistorio.

68. Ascendente in thronum Episcopo, ascendent etiam Diaconi assistentes.

69. Post homiliam, Episcopus, nisi erit in throno aut in altari, ascendet in thronum, vel si celebrabit Missam, manebit apud altare: se tunc sistet ante thronum, vel ad pedem altaris, Beneficiarius unus, qui cantabit *Confiteor*, stans, et genuflexionem faciet ad verba *tibi*, *Pater* et ad illa *te Pater*, Episcopus etiam stabit, dum cantabitur *Confiteor*.

70. Sub finem *Confiteor*, accedent ad thronum, vel ad altare, cappellani cum libro et scotula.

71. Dignior cleri approximabit ad Episcopum, ferens secum formulam Indulgentiarum.

---

(1) A Pontificali romano non praescribitur, ut cantetur antiphona cum versiculo de Sancto Titulari. A.

72. Absoluto cantu praedicti *Confiteor*, recedet Beneficiarius, qui hoc cantaverit, sedebit Episcopus, et antedictus dignior cleri publicabit Indulgentias.

73. Post haec, Episcopus assurgens donabit absolutionem et Benedictionem cum formula *Precibus et meritis* etc., ad illa autem verba *Et benedictio Dei omnipotentis* caput operiet bireto vel caputio cappae, nisi celebrabit Missam: sin Missam celebrabit, antequam dicat *Et benedictio* etc., mitra cooperietur a primo Diacono. Si erit Archiepiscopus, habebit ante se Crucem, et Benedictionem sine mitra impertietur.

74. Episcopus, donata Benedictione, Missam, si celebrabit, prosequetur usque ad finem, eaque expleta, exuet vestes sacras et operam dabit gratiarum actioni.

75. Si Missam non celebrabit, post Benedictionem apponetur altari pallium nigri coloris, distribuentur clericis paramenta nigra episcopalia, quae afferent ad thronum, videlicet: amictus, stola nigra, pluviale nigrum et formale simplex. Cappellanus a mitra sibi imponet humeris velum seu vimpam, accipiet mitram simplicem eamque afferet ad thronum. Ad thronum etiam accedet cubicularius. Cappellani a libro et a scotula, de throno profecti, accipient ex abaco Pontificale et prope altare consistent.

76. Sin autem Missam celebraverit, statuetur faldistorium in latere epistolae ante gradus altaris, ibique se parabit.

77. Progressis ante thronum clericis, Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, cappam dimittet, ac sit erit ad faldistorium, dimittet mozzetam.

78. A Diaconis assistentibus induetur amictu, stola et pluviali nigri coloris, cui apponetur formale simplex. Diaconus primus mitram simplicem capiti eius imponet.

79. Aderunt interea prope altare etiam clerici cum vasculo ac thuribulo.

80. Si aberit caemeterium, ut supra innutum est, sternetur hoc tempore a clericis duobus in media ecclesia lodix nigra, et in capite, sed extra ipsam, ponetur exiguum tapetum violaceum, super quo collocabitur faldistorium convestitum tegumento nigro.

81. Paratus Episcopus descendet de throno, vel discedet e faldistorio, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent, et procedet ante altare, ibique faciet reverentiam.

82. Presbyter assistens de suo stallo discedet, ac veniet ad altare prope Episcopum.

83. Episcopus, reverentia ante altare facta, convertetur versus populum, aut si altare esset orientale, convertetur versus chorum, eique se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

84. Episcopus, mitram capite gestans, intonabit sine cantu antiphonam *Si iniquitates,* et post ipsam recitabit *De profundis,* alternatim cum assistentibus: in fine psalmi dicetur *Requiem aeternam,* et Episcopus nullum faciet Crucis signum; post psalmum repetetur integra antiphona *Si iniquitates.*

85. Post antiphonam, secundus Diaconus assistens mitra nudabit Episcopum, qui surgens dicet *Kyrie, eleison* etc., deinde *Pater noster*, quod continuabit secreto.

86. Presbyter assistens approximabit ad dexteram Episcopi, eique porriget aspersorium Aqua sancta perfusum sine ósculis.

87. Episcopus, accepto aspersorio, asperget in medio, a sinistris et a dextris suis super pavimentum, quod habebit ante se. Cavebit in aspersione ista, ne aspergat pedes suos, nimium literaliter interpretando illa rubricae verba *ante se:* deinde aspersorium reddet Presbytero assistenti.

88. Postea thuriferarius naviculam tradet Presbytero assistenti, et genuflexus praesentabit Episcopo thuribulum apertum. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente sine osculis, imponet in thuribulum cum formula consueta cumque benedictione. Thuriferarius assurget, claudet thuribulum, quod tradet Presbytero assistenti, recipiens ab ipso naviculam.

89. Presbyter assistens porriget thuribulum Episcopo, qui versus pavimentum incensabit eodem modo quo traditum est de aspersione, et restituet deinde thuribulum Presbytero assistenti, hic autem thuriferario.

90. Se sistent Episcopo duo cappellani cum libro et scotula, atque Episcopus recitabit versiculos *Et ne nos inducas* etc., cum reliquis, postea orationem pro Episcopis defunctis.

91. Recitata praedicta oratione, primus Diaconus assistens reponet mitram Episcopo, et procedetur ad coemeterium, vel in mediam ecclesiam, si coemeterium ab ecclesia abesset, hoc ordine:

92. Clerici cum vasculo ac thuribulo, clericus alter cum Cruce processionali, medius inter acolythos cum candelabris,

ardentibus candelis. Cantores. Clerus, ordine superius innuto, Episcopus, medius inter Diaconos assistentes. Tres cappellani a mitra, a libro et a scotula.

93. Si Episcopus fuerit Metropolitanus, Crux inter acolythos deferetur ante Canonicos, et clerici cum vasculo Aquae sanctae cumque thuribulo antecedent Crucem.

94. Statim ac de choro movebitur clerus, cantores intonabunt responsorium *Qui Lazarum resuscitasti* etc., quod prosequentur cantare in itinere ab ecclesia ad coemeterium.

95. Episcopus salutabit Crucem altaris, priusquam proficiscatur cum clero, et immediate submissa voce una cum Assistentibus recitabit antiphonam *Si iniquitates,* psalmum *De profundis* cum *Requiem* in fine, deinde repetet integram antiphonam *Si iniquitates observaveris* etc.

96. Clerus, quum pervenerit ad coemeterium, vel in mediam ecclesiam, si aberit coemeterium, ordinabitur a lateribus faldistorii, stantibus dignioribus propius Episcopum; clerici cum vasculo ac thuribulo consistent versus dexteram faldistorii, Episcopus sedebit in faldistorio inter Diaconos assistentes, cappellani cum libro et scotula a sinistra faldistorii prope secundum Diaconum assistentem, Crux inter acolythos stabit e regione Episcopi, sufficienti intervallo.

97. Episcopus sedebit in faldistorio in capite coemeterii sive ecclesiae, et priusquam sedeat, salutabit Crucem processionalem.

98. Absoluto a cantoribus cantu responsorii *Qui Lazarum* etc., et sedente in faldistorio Episcopo, cantabitur alterum responsorium *Libera me, Domine* etc.

99. Presbyter assistens, ferme ad dimidium cantum antedicti responsorii, approximabit ad dexteram Episcopi.

100. Cantato a cantoribus ℣. *Requiem aeternam,* ad quem Episcopus nullum faciet Crucis signum, Diaconi assistentes fimbrias pluvialis episcopalis attollent, et ad dexteram eius accedet Presbyter assistens.

101. Thuriferarius naviculam tradet Presbytero assistenti, et genuflexus praesentabit Episcopo thuribulum apertum. Presbyter assistens ministrabit sine osculis Episcopo incensum, quod ab ipso imponetur in thuribulum cum usitata formula cumque benedictione.

102. Presbyter assistens restituet naviculam thuriferario, qui recedet ad dexteram alterius clerici sustinentis vasculum.

103. Completo cantu responsorii, secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget, ac tum cantabitur a choro *Kyrie, eleison* etc.

104. Deinde Episcopus elata voce cantabit *Pater noster,* quod prosequetur secreto. Presbyter assistens accipiet aspersorium, et sine osculis Episcopo tradet ipsum. Episcopus, asperget super humum coemeterii, vel si fiet in ecclesia, super lodicem nigram in pavimento positam, prius in medio, tum a sinistris, postremo a dextris suis, et restituet aspersorium Presbytero assistenti, a quo postea accipiet thuribulum, incensabit ut supra, et reddet thuribulum eidem Presbytero, qui, salutato Episcopo, redibit ad locum suum inter Canonicos.

105. Se sistent Episcopo duo cappellani cum libro et scotula, atque Episcopus cantabit ℣. *Et ne nos inducas* etc., cum reliquis: cantabit deinde triplicem orationem iunctis manibus, quando autem dicet *Oremus,* inclinationem faciet versus Crucem processionalem. Post orationes subiunget ℣. *Requiem aeternam,* nullum faciens Crucis signum, et cantores duo cantabunt ℣. *Requiescant in pace,* ac responso *Amen,* Episcopus nihil dicens efficiet signum Crucis versus singulas partes coemeterii, aut versus lodicem in media ecclesia extensam et versus sepulturas, si erunt.

106. Diaconus primus reponet mitram Episcopo, revertetur ad ecclesiam, et procedet ad altare maius.

107. Inchoabit Episcopus, et alternatim cum clero prosequetur recitare psalmum *Miserere mei, Deus* etc., cum *Requiem aeternam* in fine.

108. Ubi clerus pervenerit ad altare maius, deponetur Crux processionalis, et acolythi candelabra relinquent super abacum. Clericus deponet vasculum super abacum, thurifer arius recedet in sacristiam, renovabit ignem in thuribulo, deinde aderit prope altare, in quo asservabitur SS. Sacramentum. Clerus ordinabitur circa balaustrium, pro amplitudine loci, ut in promptu sit accedendo ad altare SS. Sacramenti.

109. Episcopo ante altare progresso secundus Diaconus assistens tollet mitram. Episcopus, salutata Cruce altaris, stans ad altare ipsum conversus, e libro sibi obiecto a respectivo cappellano, recitabit versiculos *Kyrie, eleison* etc., cum oratione *Absolve.*

110. Interim praesto erit ad altare SS. Sacramenti Sacrista indutus superpelliceo, thuriferarius, ut supra dictum

est, et clerici duo, qui accendent intorticia, et consistent a lateribus ante altare. Iubebitur de medio tolli faldistorium. vel genuflexorium, quo usus erit Episcopus in accessu ad ecclesiam, et ponetur in infimo gradu pulvinus albi coloris in usum Episcopi.

111. Si instituta fuerit confraternitas SS. Sacramenti, cuius praesertim munus sit tueri et ornare sacellum istud, poterunt invitari confratres ad actum Visitationis, et aderunt extra septum sacelli, sustinentes candelas ardentes.

112. Episcopus, post orationem *Absolve,* salutabit Crucem altaris, eique reposita mitra simplici a primo Diacono assistente, ascendet rursus in thronum, vel praeparabitur faldistorium in latere epistolae ante altare, in quo sedebit versa facie ad populum.

113. Distribuentur paramenta episcopalia albi coloris, et aderunt alii clerici prope thronum vel apud altare, recepturi paramenta, quae ab Episcopo dimittentur.

114. Episcopus, comitantibus Diaconis assistentibus, sequentibus clericis supradictis, quum venerit in thronum, a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et a primo Diacono, adiuvante secundo, exuetur formali simplici, pluviali et stola nigri coloris, et ab eisdem induetur stola albi coloris. pluviali simili et formali pretioso. Diaconus primus assistens imponet ei mitram auriphrygiatam. Episcopus baculum sinistra accipiet (1).

115. Interim clerus processionaliter ordinabitur, omnesque bini procedent versus sacellum SS. Sacramenti, ibique clerus in ordinem disponetur intra sacellum, vel extra ipsum, pro amplitudine loci et numero cleri. Crux non deferetur ante clerum, nisi quum esset Crux archiepiscopalis ante Canonicos deferenda.

116. Episcopus cum Diaconis assistentibus sequetur Canonicos; post Episcopum incedent cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, ultimo loco Convisitatores cum Secretario seu scriba s. Visitationis.

117. In accessu Episcopi ad altare, aderit ibi Parochus vel Sacrista, thuriferarius cum thuribulo, et clerici cum intorticiis ardentibus.

118. Progressus ante altare Episcopus dimittet baculum,

---

(1) Notandum quod Pontificale romanum non praescribit actum obedientiae Episcopo praestandae in ipso s. Visitationis momento. A.

secundus Diaconus assistens tollet ei mitram, primus tollet pileolum, quem tradet cappellano a mitra.

119. Episcopus cum Diaconis assistentibus genuflexionem conficiet uno genu in pavimento et sine pulvino. Deinde Episcopus genua flectet super pulvinum positum in infimo gradu altaris, ceteri omnes etiam genuflectent.

120. Sacrista, imposita sibi collo stola albi coloris, ascendet ad altare, explicabit corporale in media mensa, admovebit aliquantulum ad dexteram corporalis vasculum aquae propter purificationem cum purificatorio, accipiet claviculam, ciborium aperiet, contrahet ex uno latere tentoriolum internum, si aderit in ciborio, genuflectet a latere in suppedaneo, postea recedet extra ipsum, dimittens de collo stolam.

121. Interim ad altare accedet Presbyter assistens, et prope Diaconum primum consistet.

122. Aperto ciborio seu tabernaculo, in quo custodietur SS. Sacramentum, assurget Episcopus. Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis. Presbyter assistens incensum ministrabit Episcopo sine osculis, et Episcopus incensum imponet in thuribulum, quod ei praesentabitur a thuriferario stante.

123. Genuflectet iterum super pulvinum Episcopus, accipiet a Presbytero assistente thuribulum, thurificabit triplici ductu SS. Sacramentum, deinde restituet thuribulum Presbytero assistenti, et hic thuriferario, qui referet illud in sacristiam.

124. Presbyter assistens discedet de altari, et redibit ad locum suum inter Canonicos.

125. Episcopus, postquam thurificaverit SS. Sacramentum, intonabit *Tantum ergo,* quod in cantu prosequentur clerus et populus. Post verba *Veneremur cernui,* ad quae fiet ab omnibus profunda capitis inclinatio, assurget Episcopus, et ab uno clerico amoto pulvino, ascendet ad altare, ac genuflectet in suppedaneo. Approximabunt ad altare Convisitatores cum Secretario Visitationis, et Parochus etiam vel Sacrista, recedentibus aliquantulo Diaconis assistentibus.

126. Episcopus Pyxidem educet de ciborio seu tabernaculo, eamque ponet in altari, et demet operculum; inspiciet Pyxidem ipsam, tabernaculum et accessiones, ac si opus fuerit, emanabit opportuna decreta, quae a Secretario s. Visitationis notabuntur.

127. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum et rursus texerit Pyxidem, recedent Convisitatores cum Secretario, iterumque accedent ad Episcopum Diaconi assistentes. Cae-

remoniarius in promptu habebit velum humerale. Episcopus genuflectet in suppedaneo cum Diaconis assistentibus, eique a Caeremoniario imponetur humeris velum humerale, quod ante pectus eius alligabit secundus Diaconus assistens. Sacrista rursus sibi collo imponet stolam, et approximabit ad altare.

128. Cantores resument cantum ad ℣. *Genitori Genitoque* etc., surget Episcopus, et trinam populo Benedictionem impertietur, Sacrista porrigente ei, si opus fuerit, s. Pyxidem, quae tamen in Benedictione contecta erit extremitatibus veli humeralis.

129. Benedictione donata, Episcopus deponet Sacramentum super altare, ac dimittet velum humerale. Sacrista reponet s. Pyxidem cum debitis genuflexionibus, et claudet ciborium, seu tabernaculum.

130. Episcopus de altari descendet, genuflectet ante SS. Sacramentum capite nudato, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus et mitra.

131. Accedet ad faldistorium, ibique sedens exuetur sacris paramentis, Clerici recipient paramenta episcopalia, et super abacum reponent.

132. Episcopus cappam resumet, et brevi oratione facta ante SS. Sacramentum, genuflectens in pulvino posito super infimum gradum, comitantibus Convisitatoribus et Secretario Visitationis, ac sequente clero, procedet ad Baptisterium. Praesto ibi erit Parochus, qui aperiet baptisterium, fontem baptismalem, et reliqua omnia ibi custodita.

133. Post haec, Episcopus, eodem ac supra comitatu, accedet ad visitandam custodiam, qua continentur Olea sacra, eaque aperietur a Parocho vel a Sacrista, penes quem erit clavis.

134. Transibit deinde in sacristiam, ibique in promptu stabunt clerici duo cum intorticiis ardentibus, et praeparatus erit etiam pulvinus vel genuflexorium cum pulvinis. Aperietur a Sacrista armarium, quo asservantur ss. Reliquiae. Episcopus genuflectet in pulvino vel super genuflexorio, et orabit ante ss. Reliquias: postea visitationem peraget ipsarum.

135. His effectis, poterit Episcopus redire ad residentiam suam, et associabitur a clero, ut supra, ac diebus subsequentibus prosequetur Visitationem.

136. Relate ad administrationem s. Confirmationis et ad alias functiones, quae fieri deberent in actu s. Visitationis, observabitur quod praescribitur in relativis locis.

§ 4. *De functione in dioecesi.*

137. In locis distinctioribus dioecesis, in quibus adsit clerus numerosus, servabitur methodus eadem, ac si placeret Episcopo Visitationem inchoare statim post adventum suum, excipietur cum umbraculo hastili, et processionaliter, a clero ad portam civitatis: ideoque Episcopus aliquo ab urbe intervallo induet habitus praelaticios et cappam, atque in porta quum steterit, osculabitur Crucifixum: in reliqua functione observabitur totum id quod praescriptum est in cathedrali.

138. Locis autem minoribus dioecesis, nisi possit erigi thronus pro Episcopo, praeparabitur sedes cameralis vel faldistorium in suppedaneo altaris: Episcopus non utetur cappa, sed mozzeta supra rochetum; et pro absolutione defunctorum atque adoratione SS. Sacramenti, dimissa mozzeta (1), assumet, stolam nigram, deinde stolam albi coloris. Hoc casu, poterit observari methodus praescripta pro paroeciis ruralibus clero carentibus, ut cap. XII, lib. III.

139. In discessu autem, Episcopus, indutus habitu viatorio, descendet ad ecclesiam, adorabit SS. Sacramentum, et stans deinde ante altare, in latere epistolae, recitabit psalmum *De profundis,* cum reliquis precibus in Pontificali notatis.

Articulus II.

Brevis methodus sacrae Visitationis

(ex opusculis Benedicti Papae XIII).

PARS I.

Visitatio localis et realis.

§ I. *De SS. Eucharistia.*

Pyxis, auro linita intus.
Particulae.
Fragmenta.
Renovatio.
Velum sericum album externum Pyxidis.
Pyxis pro infirmis.
Corporale stratum pro capacitate cellulae tabernaculi.
Vestis interior alba.

(1) Iam alias innuimus, esse contra regulas liturgicas, stolam assumere supra mozzetam vel mantelletum.

Tabernaculum.
Clavis argentea.
Basis tabernaculi vacua, nisi sit intra gradus.
Conopaeum, et an quatuor colorum.
Vas pro purificatione cum pelvicula.
Scabellum.
Lampas ardens cum pomulo ex aurichalco.
Tabernaculum gestatorium pro processione, sive sphaera cum tegumento.
Urna nobilis pro feria V in Coena Domini.
Velum album pro humeris, longum palm. 9.
Bursa cum chordulis alba pro rurali communione.
Baldachinum pro expositione.
Baldachinum pro ministratione Ss. Viatici in domo infirmi.
Umbella gestatoria alba.
Baldachinum hastatum.
Laternae saltem tres et hastatae, cum earum basi immobili foraminata pro conservatione.
Intorticia saltem sex.

§ II. *De baptisterio.*

Qualis fons.
Aqua.
An renovetur bis in anno.
Cochlear argenteum pro infundenda Aqua, in baptisteriis aptatis ad Baptismum per infusionem.
Vasa, saltem stannea, cum bombacio madido sacrorum Oleorum, Chrismatis et catechumenorum.
Pelvicula saltem stannea pro sale.
Lintea crispata ad tegenda capita, loco vestis candidae.
Ciborium fontis ligneum cum veste interiori alba.
Stolae duae, una violacei et altera albi coloris.
Conopaeum.
Imago S. Ioannis Baptistae Christum baptizantis, ornamento circundata.
Umbella.
Sacrarium.
Cancelli.

§ III. *De Oleis sacris.*

Armarium in ecclesia, a latere evangelii altaris maioris.
Inscriptio impressa maiusculis literis.
Ornatus exterior et interior bipartitus coloribus albo et violaceo respective.
Vas cum bombacio madido Olei infirmorum, et siccum superius, intus capsulam corio coopertam.
Bursa violacea.
Ampullae tres pro deferendis a cathedrali Oleis sacris.
Arcula cum clavi: et si mittatur, qui deferat ad tenorem constitutionum synodalium.
Renovatio.
Combustio veterum Oleorum in lampade Sacramenti.

§ IV. *De sedibus confessionalibus.*

Sedes in publico.
An sera claudi queat, ne laici sedeant.
Lamina forata.
Velum spissum, vel crates ligneae.
Imago pia ex parte poenitentis circundata ornamento.
Casus auctoritate apostolica, et casus auctoritate episcopali reservati, hinc inde interius affixi.
Stola violacea propria.

§ V. *De sacris Reliquiis.*

Armarium.
Inscriptio.
Claves.
Vestis interior.
Thecae propriae.
Nomina Reliquiarum.
Approbatio.
Expositio.
Officia divina.
Festa.

§ VI. *De altari necessariis.*

Patronus.
Dos altaris pro reparatione.
Onera Missarum cum redditu correspondenti.
Satisfactio.
Titulus beneficii, si adsit.
Festum.
Privilegium defunctorum.

§ VII. *De ipso altari.*

Gradus ad illud.
Suppedaneum ligneum.
Pallia varia.
Stipes cum angulis lapideis.
Fenestellae nullae in eo.
Tela stragula.
Pulvinaria, sive legile ligneum.
Mappae tres sine Cruce, vel una duplicata, altera longa desuper expansa.
Earum benedictio.
Mutatio mapparum.
Ara lapidea expolita.
Consecratio totius, sive altare portatile.
Tela cerata, quae altare lapideum tegat.
Gradus in eo.
Crux.
Candelabra.
Vasa florum similia.
Instrumentum rotundum pro firmandis candelis.
Tabellae secretarum et ultimi evangelii.
Icon.
Statuae.
Umbella.
Fenestra urceorum extra stipitem, sive abacus lapideus in cornu epistolae.
Emunctorium cum hasta, vulgo *Smoccolatoio.*
Clavus pro bireto Sacerdotis, nisi sufficiat abacus.
Campanula.
Cerostata, vel saltem unum pro Cereo paschali in altari maiori.
Cancelli.

§ VIII. *De ecclesiae necessariis.*

Titulus ecclesiae.
Dedicatio.
Festum utriusque.
Alia festa propria.
An illicita in ipsis.
Indulgentiae.
Stationes.
Oratio XL horarum.
Patronus.
Dos pro reparatione.

§ IX. *De ipsa ecclesia.*

Tectum.
Annua pensio ad sarta tecta.
Contignatio, vel fornix.
Parietes.
Fenestrae.
Imagines Sanctorum.
Naves ecclesiae.
Pavimentum.

§ X. *De sepulturis.*

Sepulturae pro clero.
Pro viris.

Pro mulieribus.
Pro pueris.
Duplices lapides.
Inscriptio.

§ XI. *De nonnullis in aliquibus ecclesiis.*

Confessio sub altari maiore.
Crux magna in alto loco cum Salvatoris imagine.
Sedes pontificalis cum gradibus et umbella.
Genuflexorium pro Episcopo.
Scabellum pro concionibus parochialibus.
Cathedrae pro disputationibus doctrinae christianae.
Pulpitum.
Organum.
Epistomium, vulgo *Coretto.*

§ XII. *De reliquis omni ecclesiae communibus.*

Divisio sexus.
Sedes mulierum et populi.
Armaria.
An profana serventur ibi.
Arculae eleemosynarum.
Inscriptio dedicationis, ornata.
Epitaphia indecora.
Vasa Aquae benedictae.
Porta.
Super eam imago.
Crux in culmine.
Parietes externi crustati, vulgo *arricciati.*
Fovea exterior, ut aqua decurrat.
Remotio arborum.

§ XIII. *De choro.*

Sedes.
Legilia.
Psalterium.
Antiphonarium.
Graduale.
Breviaria.
Martyrologium.
Calendarium expositum.
Pontificale.
Caeremoniale.
Directorium.
Rituale pro processionibus.

§ XIV. *De sacristia.*

Portae.
Claves.
Tectum.
Contignatio, vel fornix.
Parietes.
Fenestrae tutae.
Pavimentum.
Labrum ad lavandas manus.
Trochlea, vulgo *Girella.*
Manutergia.
Oratorium.
Imagines devotae, cum ornamento.
Tabellae precum ante et post Missam, cum ornamento.
Tabellae onerum Missarum.
Tabella pro clerico parochiano.
Edictum pro processione SS. Viatici.
Distributio tabellarum.
Candelorium.
Rituale romanum.
Armaria ad formam.
Inscriptio colorum.
Pannus super mensam.
Archivum.
Arcae.
Pennularium.

§ XV. *De sacra supellectili missali.*

Missalia.
Signacula.
Calices.
Patenae.
Thecae eorum.
Purificatoria.

Corporalia et pallae.
Vela.
Bursae.
Cotyla hostiarum cum plumbo.
Amictus.
Albae.
Cingula.
Manipuli, stolae et casulae quinque colorum.
Dalmaticae.
Tunicellae.
Planetae plicatae.
Pluvialia.
Vela pro humeris.
Pallia quinque colorum.
Vestes pro Crucibus violaceae in hebdomada Passionis.
Pulvinaria.
Superpellicea.
Mappulae ad manus tergendas.
Aliae ad usum communionis.
Urceoli et pelviculae.
Campanulae.
Vas ad lavanda corporalia.
Piscina sacra.

§ XVI. *De ceteris supellectilibus ecclesiasticis.*

Crux processionalis cum hasta palmorum septem.
Thuribulum cum navicula.
Vexilla in ecclesiis inferioribus.
Vas Aquae benedictae cum aspergillo.
Tabella pacis.
Vasa florum fictorum.
Instrumentum conficiendarum hostiarum et particularum.
Duo alia instrumenta pro tondendis hostiis et particulis.
Capsula pro praedictis.
Cribrum pro particulis.
Legilia.
Triangulum pro triduo hebdomadae maioris.
Tabula pro strepitu.
Feretrum.
Candelabra mortualia.
Pannus mortuorum.
Pellis mortualis.
Scopae, penniculi, vulgo *Spazzarine.*
Inventarium praedictorum.

§ XVII. *De campanili.*

Clavis.
Ostium.
Pavimentum.
Scalae lapideae.
Parietes crustati.
Tectum.
Culmen.
Crux in eo.
Campanae.
Earum benedictio.
Usus earum, an ad laicorum negotia.
Funes.

§ XVIII. *De coemeterio.*

Clausura.
Arbores nullae inter cadavera.
Crux lignea.
Benedictio.

§ XIX. *De aedibus ecclesiasticis.*

Distantia ab ecclesia.
Quot cellae et officinae?
Reparatio.
Incolae.
An cohabitatio feminarum.
An facinorosorum latibulum.

§ XX. *De oratoriis confraternitatum* (*ultra ea quae de ecclesiis*).

Vexillum cum sua veste.
Crux processionalis cum la-

baro, vulgo *panno pendente.*
Baculi Priorum.
Cappae, vulgo *Sacchi* (*colle mozzette*).
Fundatio.
Aggregationis diploma, et an in archivo.
Tabella Indulgentiarum, et an decenter exposita.
Statuta, sive regulae synodales.
Inventarium bonorum mobilium.
An onera Missarum.
Satisfactio eorum.

§ XXI. *De hospitalibus.*

Porta.
Inscriptio.
Cellae.
Distinctio sexus.
Lecti.
Supellex.
Ministri.
Fundatio.
Statuta, sive regulae.
Privilegia, si adsint.
Onera, an exposita in tabella.
Inventarium bonorum mobilium.
An onera Missarum.
Satisfactio eorum.

§ XXII. *De oratoriis viarum.*

Altaria nulla.
Imagines.
Clausura a bestiis.
Reparatio.

§ XXIII. *De monasteriis monialium.*

1. **De ecclesiis (ultra quae de aliis, ut supra).**

Crates ferreae duplices.
Rotae.
Fenestellae communionis et confessionis.
Claves earum, et penes quos.
Aliae fenestrae, an cum cancellis.

2. **De clausura exteriori.**

Portae.
Collocutoria.
Crates ferreae duplices.

3. **De clausura interiori.**

Claustrum.
Hortus.
Officinae variae.
Cella vinaria.
Cella lignaria.
Promptuaria, vulgo *Dispense.*
Coquina.
Refectorium.
Mensa et scamna.
Scalae.
Aula operum manualium.
Chorus.
Dormitorium.
Cellae.
Fenestrae.
Vestiarium.
Supellex.
Libri.
Peristylium craticulatum, vulgo *Belvedere.*

PARS II.

Visitatio personalis.

§ I. *De clero in communi.*

Nomen, cognomen.
Patria, aetas.
Ordines.
Habitus.
Subcollaria.
Superpelliceum et biretum.
Tonsura.
Patrimonium.
Servitium ecclesiae.
Cantus gregorianus.
Confessio frequens.
Communio de quindena in quindenam pro clericis non Presbyteris.
Congregatio casuum et rituum.
Studia.
Experimentum super ritibus Missae pro Presbyteris: super methodo orationis mentalis: super doctrina christiana, et an coadiuvent Parochos in eam docendo iuxta constitutiones synodales, et super lingua latina.
Breviarium et calendarium.
Officium parvum B. M. V. pro clericis in minoribus.
Synodi provinciales et dioecesanae.
Catalogus librorum.
Mores.
Negotiatio, venatio.
Ludus.
Spectacula, larvae.
Cohabitatio.
Conversatio, an cum personis suspectis.

§ II. *De Beneficiatis uti singuli (ultra praedicta).*

1. De persona Beneficiati.

Titulus beneficii.
Bulla, possessio, professio fidei, iuramenta.
Servitium.
Pluralitas beneficiorum.
Pensiones activae et passivae.

2. De statu oeconomico.

Redditus.
Onera.
Satisfactio.
Lites.
Locatio bonorum, an consanguineis.
Inventarium bonorum, vulgo *Platea*.

§ III. *De Capitulo.*

1. De statu generali.

Origo.
Numerus Canonicorum.
Dignitates, quot et quae.
Distinctio praebendarum.
Theologalis.
Poenitentiaria.
Magister Caeremoniarum, et an socius.
Habitus choralis.
Servitium chori.
Chori disciplina.

Cantus.
Horae canonicae, et an statis horis.
Missae solemnes, Anniversaria pro defunctis, Missae planae. } Numerus eorum
Satisfactio.
Festa, Officia } propria
Processiones extraordinariae, et an abusus in ipsis.
Conciones.
Residentia.
Punctatores.
Sacrista maior.
Officiales Capituli qui, praecipue de Archivista et Secretario.
Munera eorum.
Conventus capitulares.
Acta, an in archivo?
Statuta capitularia.
Consuetudines ecclesiae, non redactae in capitularibus statutis.
Sigillum, et penes quem.

2. De statu oeconomico.

Redditus.
Distributiones quotidianae.
Onera.
Lites.
Inventarium bonorum, et an in archivo.

§ IV. *De collegio Mansionariorum.*

1. De statu generali.

Origo.
Numerus.
Habitus choralis.
Servitium chori.
Cantus.
Numerus Missarum et Anniversariorum.
Satisfactio.
Residentia.
Punctatores.
Officiales.
Conventus pro negotiis collegii.
Acta, an in archivo?
Statuta propria.
Consuetudines propriae, an redactae in statutis.

2. De statu oeconomico.

Redditus.
Distributiones quotidianae.
Onera.
Lites.
Inventarium bonorum, et an in archivo.

§ V. *De clericis ecclesiae et capitulo inservientibus.*

Sacrista minor, Clerici missales, Clerici chorales, Musici, Organistae, Campanarii, Scopatores } Merces eorum.

§ VI. *De Parochis (ut de clericis et de Beneficiatis; praeterea)*:

1. De Parochis ipsis.

Residentia intra fines paroeciae.
Notitiae pro s. Visitatione, ad tenorem edicti vel Synodi.
Decreta Visitationum praeteritarum.
Libri sex parochiales, videlicet:
1. Baptizatorum.
2. Confirmatorum.
3. Matrimoniorum.
4. Status animarum.
5. Defunctorum.
6. Decimarum.

Liber satisfactionis Missarum.
Liber edictorum.
Inventarium bonorum.

2. De exercitio parochiali.

Doctrinam christianam an doceant post prandium diebus festivis?
An utantur libro approbato.
An alta et modulata voce post evangelium edoceant praescripta capita eiusdem doctrinae?
An idem faciant cappellani in altera Missa et in ecclesiis ruralibus?
An doceant actum contritionis?
Conciones post evangelium in diebus festivis.
Festorum
Vigiliarum
Indulgentiarum } publicatio.
Edictorum
Abusus circa Concionatores, et an sermones post solis occasum. Stipendium et habitatio pro Concionatore.

3. De Sacramentorum administratione.

Baptismus. An differatur ultra vigintiquatuor horas, exceptis hebdomada maiori et ante Pentecosten.
Benedictio fontis, an fiat in utroque Sabbato, Paschae et Pentecostes.
Baptismus solemnis in dictis Sabbatis.
An obstetrix sit instructa?
Confirmatio. An confirmandos instruant.
Eucharistia. An prima vice communicandos doceant tempore debito.
An frequentetur a populo.
An in deferendo Viatico servetur edictum et constitutiones synodales.
Poenitentia. An administretur cum stola et superpelliceo.
An poenitentes interrogentur super mysteriis Trinitatis et Incarnationis.
An pueri primo ad confessionem admittendi instruantur.
Extrema unctio. An deferatur ad infirmos, tempore a Synodo prescripto.
Ordo. An in attestationibus servetur Synodus.
Matrimonium. De cohabitatione post peracta sponsalia.
De benedictione, et quando omittatur.
De experimento sponsi et sponsae super doctrina christiana.

4. De commendatione animae.

An per se ipsum.
Coadiutores.
Quo libro utantur.

5. De exsequiis.

An servetur Rituale romanum.
Experimentum super rubricis in huiusmodi functione.

6. De sacris functionibus.

Benedictiones candelarum, cinerum et palmarum, an fiant iuxta rubricas.
Processiones, quae, et an abusus.
Ritus et caeremoniae sacrae, an adamussim serventur ad praescriptum rubricarum.
Experimentum super praxi Caeremoniarum.
Consuetudines et abusus in ritibus ecclesiasticis an adsint.

7. **De moribus populi.**

Status spiritualis animarum.
Festa } an serventur edicta
Usurae } synodalia.
Ludi, comessationes, bravia in diebus festis, an circa ecclesias.
An praedicta expensis confraternitatum.

8. **De statu oeconomico.**

Annui redditus parochiales.
Decimae praediales et personales.
Obventiones, vulgo *Stola.*
Onera certa, scilicet: cera, quarta episcopalis, cathedraticum, clericus parochialis.
Sacrista. An ipsum edoceant pro munditia ecclesiae et sacrae supellectilis.
Spolia et triremes.
Visitationis procuratio.
Onera extraordinaria.
Subsidium caritativum.

§ VII. *De eremitis.*

Nomen, cognomen et patria.
An sint coniugati.
Literae patentales.
Habitatio, et cum quibus.
An hospites ultra unum diem admittant.
Habitus.
An caputia ad formam Regularium.
Tonsura capillorum ad formam conversorum Regularium.
Servitium.
Assistentia in paroecia festivis diebus pro doctrina christiana addiscenda.
Exercitia spiritualia.
Experimentum super doctrina christiana et methodo orationis mentalis.
Confessio frequens.
Communio menstrua.
Eleemosynae.
Rationum redditio de eisdem.

§ VIII. *De monialibus in communi.*

1. **Circa numerum et regulam.**

Numerus choralium et conversarum.
Quot numerariae, quot supranumerariae.
Catalogus earum, immediate tradendus Visitatori.
Regula et constitutiones.
An impressae vernaculo idiomate.
An plura exemplaria.

2. **Circa vota.**

Obedientia.
Paupertas.
Exproprium singulis annis.
An depositum in capsa communi.
An largitio munerum sine licentia.
Modestia.
Epistolae, an cum licentia Praelatae.

3. **De exercitiis spiritualibus.**

Chori disciplina.
An Breviarium et calendarium proprium.
Oratio mentalis.
Examen conscientiae de sero.
Exercitia spiritualia quolibet anno.
Sacramentorum frequentia.
Confessarius ordinarius et extraordinarius.
Conciones.
Instructio doctrinae christianae diebus festivis.

Silentium in choro, in dormitorio et in refectorio.
Capitulum culparum.

4. **De mensa.**

An victus communis et omnino uniformis.
An abusus circa illum.
An permittantur fercula particularia, et ab exteris accepta.
Ieiunia regularia.
An permittantur particularia pro asserta devotione speciali in iis, quae communia non servant, aut nequeunt observare.
Lectio spiritualis, vel regulae.

5. **De exercitiis manualibus.**

Quae communia.
Quae particularia.
An horis chori exercitia impedientibus.
An de licentia Praelatae.
An abusus, vel questus in emptione et venditione praedictorum operum manualium.

6. **De accessu monialium ad crates.**

An ibi cum licentia Praelatae.
Auscultatrices.
Accessus exterorum cum licentia Curiae, a Confessario revisa et rotariae exibita.
Crates an clausae horis vetitis.
Item tempore Adventus et Quadragesimae.
Item tempore divinorum officiorum.
Ingressus exterorum intra septa monasterii.
An vagentur ultra proprium ministerium.

7. **De infirmis.**

Earum cura.
An a monialibus caritative visitentur.
Victus particularis.
Conversa deputata pro servitio.
Sollicitudo Praelatae circa praedicta.

8. **De officialibus intra monasterium.**

Praelata
Vicaria
Magistra Novitiarum
Sacristiae Praefecta
Infirmaria
Ianitrices
Rotariae
Oeconoma, sive Celleraria
Capsaria
Officiales minores
} Scrutentur circa propria officia

Earum electio.
Duratio officii.

9. **De monialibus in particulari.**

Nomen, cognomen, patria, aetas.
Professio, et a quo tempore.
Benedictio.
Novitia et a quot mensibus.
Conversa, novitia an professa, et a quo tempore.
An numeraria, vel supranumeraria.
Dos allata.
Renunciatio.
Reservatio census vitalitii.
Quantus, a quibus et quo tempore solvendus.
An inexacti, et ad quam summam ascendant.
Habitus.

Manicae thoracis an clausae ne subucula appareat.
Chirothecae
Annuli
Manicae pelliceae } Abusus
immodestae
Flabella irreligiosa
Tibialia lanea, cuius coloris.
Calceamenta praeter usum feminarum saecularium.
Tonsura capillorum.
Velum capitis, nigrum pro benedictis.
Alterum subgutturale album, vulgo *Soggolo.*
Cella separata.
Supellex, an irreligiosa.
Munus et officium.
Exercitia manualia.
An canes
An aves
An speculum } Abusus
An instrumenta musica.
Librorum catalogus omnino tradendus Visitatori.

10. De officialibus extra monasterium.

Confessarius
Cappellani
Sacrista
Protector
Advocatus
Procurator
Exactor
Notarius
Medici
Chirurgus
Famulae
} Scrutentur circa propria officia
Earum electio.
Duratio officii.
Salaria.

11. De statu oeconomico.

Redditus.
Onera.
Satisfactio.
Lites.
Inventarium bonorum, vulgo *Platea.*
Aliud inventarium bonorum mobilium.
Liber introitus et exitus.
Liber expensarum pro victu quotidiano.
Redditio annua computorum ministro a Curia deputato.

§ IX. *In visitatione praefecti spiritualis et oeconomorum, sive administratorum confraternitatum, hospitalium ceterorumque locorum piorum.*

1. A praefecto.

An exercitia spiritualia a confratribus peragantur, ad tenorem synodalium regularum.

2. Ab officialibus.

Officiales qui, an sint debitores.
Electio ipsorum, an iuxta regulas synodales.
An confirmati a Curia.
Iuramentum de fideli administratione ac computorum redditione, an praestitum.

3. De statu oeconomico.

Redditus.
Onera.
Satisfactio.
Lites.
Eleemosynae, et quae.
Quaestores qui.
A quo tempore, et cui rationem reddiderint.
Liber introitus et exitus.
An significatoriae contra administratores.

Notula debitorum.
Notula legatorum non solutorum.
Instrumenta et scripturae locationum et contractuum in fasciculis.
Inventarium bonorum, vulgo *Platea*.
Salaria Ministrorum.
Stipendia pro exactoribus redditum inexactorum.
Comessationes, fragores bellici, vulgo *fuochi artificiali*, bravia et alia ludrica, an expensis locorum piorum.
An sumptus superflui.
Mutuationes frumenti: an in his servetur Synodus pro usurarum coercitione, et an licentia Curiae impetretur.
Redditio computorum ministro a Curia deputato.

PARS III.

De seminarii visitatione.

§ 1. *Visitatio localis.*

Clavis.
Porta tuta.
Impluvium, vulgo *Cortile*.
Officinae variae.
Cella vinaria.
Cella lignaria.
Promptuaria, vulgo *Dispense*.
Coquina.
Refectorium.
Mensae et sedilia.
Pulpitum pro lectione mensae vel pro sermonibus domesticis.
Scalae.
Deambulatoria, vulgo *Corridori*.
Scholae.
Cathedrae pro magistris.
Scamna et pugillaria pro scholaribus.
Archivum.
Bibliotheca.
Dormitoria saltem tria pro adolescentibus, pro maiori aetate provectis, pro provectioribus.
An ibi lampades accensae de nocte.
Cella Rectoris.
Cellae Magistrorum.
Cellae aliae particulares, seorsim a dormitoriis, pro Presbyteris, pro ordinandis et pro spiritualibus exercitiis ordinandorum, ibi pro ecclesiastica disciplina adipiscenda degentibus.
Cellae pro officialibus inferioribus.
Peristilium, vulgo *Loggia, Belvedere*.
Carcer.

Tecta
Contignationes vel fornices
Fenestrae
Parietes interni et externi crustati
Pavimenta

} in omnibus supradictis locis animadvertendum.

§ 2. *Visitatio realis.*

Supellex communis.
Lecti distincti.
An separati in dormitoriis.
An uniformes.
An quotidie complicentur, et decenter cooperiantur.
Genuflexoria cum imagine sacra.
Libri.
Arculae particulares.

§ 3. *Visitatio personalis.*

1. **De ipsis seminaristis (ultra ea quae de clero in communi).**

Alumni et quot.
An bonae vel malae indolis.
An perspicacis vel rudis ingenii.
An saltem annorum 12.
An pauperes et dioecesani.
An de oppidis, quorum confraternitates contribuunt alimenta.
Convictores et quot.
An clerici vel laici.
An solvant ratam anticipatam.
Vestes talares.
Subcollaria.
Cingulum.
Supravestes, vulgo *Zimarre*, cuius coloris.
Thoraces, Femoralia, Tibialia } modesti coloris.
Calceamenta nigri coloris modesta et uniformia.
Discursus per civitatem et extra.
An cum licentia et socio.
An cum debita modestia.
An amicorum domos adeant.
An semel in hebdomada ad campos cum tota communitate accedant.
An epistolae accipiantur, vel mittantur sine Rectoris licentia.
Arma, Ludi } an procul a Seminario.

2. **De mensa.**

An victus communis et omnino uniformis.
An abusus circa illum.
An permittantur fercula particularia, et ab exteris accepta.
Lectio spiritualis vel historica vel regularum.

3. **De infirmis.**

Cura.
Victus.
Famulus deputatus.

4. **De exercitiis spiritualibus.**

Oratio mentalis de mane.
Experimentum quotidianum super punctis meditatis.
Officium B. Virginis singulis diebus.
Missa quotidiana.
Rosarium B. V. de sero.
Examen conscientiae ante cubitum.
Servitium in cathedrali diebus festis.
An exercitia spiritualia quolibet anno, quo tempore et per quot dies.
Profectus in moribus exquirendus a Rectore.

5. **De exercitiis literariis.**

Profectus in literis a Magistris exquirendus.
Examen bis in anno, assistentibus deputatis.
Cantus gregorianus.
An exercitium in ipso per horas constitutas.
An profectus in eodem.
Silentium tempore studii.

6. **De feriis aestivis.**

Quo et pro quanto tempore concedantur.
An recto tramite domus suas adeant.
An cum epistolis ad Parochos, vel Vicarios foraneos directis mittantur.

7. De officialibus.

Rector
Praefecti
Magistri
Lectores artium, Theologiae et casuum conscientiae.
Instructor sacrorum Rituum
Magister cantus gregoriani
Deputati

} scrutentur circa eorum officia.

8. De ipsis deputatis.

An congregatio hebdomadaria ab ipsis habeatur.
An decisiones in dictis congregationibus factae in libro registrentur.

9. De ministris inferioribus.

Qui, et eorum ministeria.
An bonis moribus praediti.
An quotidie Missam audiant.
An diebus festis doctrinae christianae intersint.
An saltem in mense sacra Synaxi reficiantur.
An diligenter et caritative inserviant.

10. De statu oeconomico.

Redditus.
Onera.
Satisfactio.
Lites.
Inventarium bonorum, vulgo *Platea*.
Aliud inventarium supellectilium communium.
Instrumenta et scripturae locationum et contractuum, ordinata in fasciculis, et in archivo asservata.
Libri introitus et exitus, sive dati et accepti.
Significatoriae adnotatae in praedicto libro.
Liber pro expensis quotidianis victus.
Liber pro aliis expensis extraordinariis.
Liber salariorum ministrorum.
Liber alumnorum et convictorum.
Redditio menstrua computorum coram deputatis.
Item annua ministro a Curia deputato.

CAPUT II.

De Synodo dioecesana

Praesenti capitulo, quo agitur de Synodo dioecesana (1), innuemus tantummodo Ritum in utraque functione servandum. De iure autem interveniendi et appellandi, de materiis in Synodo agitandis, et quidquid extraneum est Caeremoniis, supersedemus disserere, propterea quod possit quisquis illa discere ex iis scriptoribus, qui ex professo de materiis istis egerunt. Limites, quos nobis ipsi proposuimus in hoc sacrarum Caeremoniarum Manuali, non sinunt ut talia argumenta ingrediamur, quae longum tractatum requirerent.

Articulus I.

De dispositionibus in antecessum Synodi capiendis.

1. Dioecesana Synodus congreganda esset singulis annis, quemadmodum praescribit Concilium Tridentinum (sessione XXIV, cap. II, *De reformat.*). Solet nunc rarius (ex indulto pontificio) ab Episcopis haberi, et generatim post primam Visitationem dioecesis, siquidem quum cognitae tunc sint indigentiae dioecesis ipsius, placet iis consulere et mederi celebratione Synodi.

2. Episcopus solet accire suae dioecesis ecclesiasticos, prudentia, doctrina et moribus spectabiliores, et cum ipsis conferre de materiis subiiciendis Synodi decisionibus. Non excludet tamen ab illis quosdam suae cathedralis Canonicos.

3. Interea compilabuntur constitutiones synodales, subiiciendae examini Capituli, ut docebitur inferius.

---

(1) Pariterque in appendice II subsequenti, quum tractabitur de Concilio provinciali, ubi agetur de Metropolitano.

4. Quum omnia disposita et meditatae difficultates superandae fuerint, poterit indici Synodus, quae celebrabitur post Pascha, vel etiam alio anni tempore, si ita magis conferat ad Synodum ipsam.

5. Itaque die festo Epiphaniae in publicatione festorum mobilium nunciabitur celebratio Synodi, ut praescribit Pontificale, ac si nondum praefinita dies erit qua initium eius fiet, dicetur simpliciter: « Post Pascha dioecesana Synodus habebitur ».

6. Compilabitur autem latino sermone, ac typis excusum vulgabitur edictum de Synodo, quod, affixum portis cathedralis, episcopii et ecclesiarum parochialium dioecesis, obligabit omnes illos, qui debebunt intervenire, perinde ac si fuisset singulis indictum. Praefinietur in edicto dies, quo initium Synodi fiet, et convocabuntur omnes illi, qui vel iure vel consuetudine intervenire ad Synodum debent; quod si quis legitime impediretur, impedimentum suum tenetur probare formis canonicis; definientur publicae preces faciendae a die denunciationis usque ad complementum Synodi; persuadebitur Parochis ceterisque ecclesiasticis, ut Episcopum vel eius Vicarium doceant de malis et probris, si quae in dioecesim irrepserint, ac de modo quo possint exstirpari: demum oratio cunctis fidelibus commendabitur ad obtinendam Dei super Synodum benedictionem, ut emolumento et utilitati sit dioecesi universae. Porro edictum istud publicabitur et affigetur duobus ferme mensibus ante Synodi ipsius celebrationem.

7. Triginta diebus vel paullo plus ante Synodum, cogentur apud Episcopum congregationes conciliares seu synodales, in praeparatione rerum gerendarum.

8. Congregationes praedictae habebuntur in palatio episcopali, iisque praeerit ipse Episcopus, qui interveniet indutus habitu praelatitio, videlicet: veste talari, rocheto et mozzeta. Canonici ceterique ecclesiastici induent vestem talarem cum pallio vel cum alio habitu distinctiori, si huius usu gaudebunt. Episcopus sedebit sede spectabili in capite aulae, ceteri considebunt in lateribus, quo ordine singulis conveniet, ex antiquitate et dignitate. Aderit mensa ampla, cooperta viridi tapeto, cum atramentariis, calamis, charta etc., et circa ipsam sedebunt saltem Canonici cathedralis. Prope mensam istam aderunt binae tabulae minores, ad quarum unam sedebit Secretarius, ad alteram Tabularius synodalis. Prope locum Episcopi ponetur tabella cum oratione *Adsumus* etc.,

imago Crucifixi et campanula. Curae autem erit familiaribus Episcopi vigilare, ne quis inaudiendi causa, quae tractentur in congregatione, audeat accedere, et subsistere ad fores aulae.

9. In una pluribusve congregationibus, habendis ut supra, deligentur ante omnia officiales Synodi, deinde legentur constitutiones, de quibus locum habebit discussio, et reformabuntur, si ita videbitur Episcopo, ex consilio Capituli sui. Statuentur etiam ea, quae opus esse poterunt pro regulari processu functionis, pro hospitio cleri dioecesani, etc.

10. Aequum etiam esset, ut populorum animi disponerentur ss. missionibus, clerus autem totus una cum Episcopo secederent in aliquod coenobium seu domum Religiosorum, operam dantes exercitiis spiritualibus.

11. Diebus octo decemve ante Synodum publicabitur typis impressa instructio latina pro iis, qui debebunt Synodo intervenire, et affigetur eodem modo quod de edicto traditum est.

12. Instructio praedicta continebit quae observanda erunt a clero, videlicet, quod, quibus diebus fient sessiones synodales, illi omnes, qui adfuturi erunt in Synodo, adsint induti veste talari, superpelliceo et bireto in aula episcopii prima die; reliquis autem diebus in sacristia cathedralis; quod Canonici collegiatarum sive interveniant omnes, sive tantum deputati ad repraesentandam collegiatam ipsam, adsint et ipsi in aula episcopii vel in sacristia, ut supra. Beneficiarii, qui nondum emiserint professionem fidei in Synodo, meminerint secum habere schedulam, in qua notatum sit nomen et cognomen Beneficiarii, cum titulo beneficii quo gaudent, quam schedulam tradent Tabulario synodali, postquam emiserint fidei professionem. Quod unusquisque de clero, quando in fine sessionum appellabitur, debeat respondere *Adsum,* et praestare Episcopo obedientiam, quo modo a Caeremoniario docebitur. Quod Parochi, qui, Synodo interveniendi causa, relinquere paroeciam debent, consulant assistentiae paroeciae suae, committentes eam alicui Presbytero ad excipiendas confessiones adprobato. Quod actionibus synodalibus incipiendis hora (et loco isto indicabitur hora) omnes in promptu sint et soliciti. Quod sive in processionibus, sive in sessionibus occupent locum, qui a Caeremoniarum Magistro ipsis attribuetur, ac si forte locus ille non esset conveniens eorum gradui eorumque iuribus, declaratur numquam fore, ut ipsis

afferre possit praeiudicium, integro relicto iure et rationibus unicuique competentibus. Quod confabulationibus abstineant et silentium servent. Quod unusquisque attendat ad surgendum, ad sedendum vel ad genuflectendum, ut monebitur a clericis ad hoc delectis. Quod nemo de sessione discedat priusquam penitus absolvatur, et abierit Episcopus, ac siquis necessitate compulsus recessurus sit, facultatem petat a Vicario generali vel ab alio deputato a Vicario: in discessu post sessiones servetur ordo et vitetur confusio. Quod in processionem incedant prope Crucem, capite cooperto bireto extra ecclesiam, nudato autem intra ecclesiam, et attente cantent hymnos atque psalmos praestitutos. Quod omnes obediant Caeremoniarum Magistro in orando, in processionibus et in quacumque alia actione. Quod denique abstineant ab iis rebus omnibus, quae dedecere possunt loci et functionum sanctitatem dignitatemque. Qui secus facere audebit, subiicietur poenis quae ab Episcopo praefinientur. Praeterea Vicarii foranei, recipientes instructionem supra dictam, tradent latori illius elenchum ecclesiasticorum, qui morantur in Vicariatu suo, cum notitiis, quae requisitae ab Episcopo fuerint. Parochi et clerus dioecesis curabunt ut in civitate praesto sint debito tempore, quemadmodum ipsis significabitur.

13. Praeparabitur in ecclesia locus idoneus sessionibus et functionibus, ut inferius docebitur.

14. In presbyterio, praeter thronum, pannis rubri coloris paratum, et sedilia pro Capitulo cathedralis, disponentur sedilia seu scamna in usum cleri dioecesani, quo modo id fieri possit per amplitudinem presbyterii; quod si fuerit angustum, sedilia praedicta statuentur proxima presbyterio ipsi, ita ut sint ferme coniuncta cum ceteris sedilibus seu scamnis iam sitis in presbyterio.

15. In medio navis principalis ecclesiae disponetur ac praeparabitur locus pro consessu sive conventibus synodalibus. Pavimentum totius loci consessus, si fieri poterit, sternetur tapeto, secus curabitur, ut adsit tapetum in utroque loco, quo utetur Episcopus, ut docebitur inferius. In capite consessus versus altare statuetur faldistorium, ornatum veste rubri coloris cum pulvino simili, et collocabitur super aliquod suppedaneum contectum tapeto; a lateribus faldistorii, extra suppedaneum, ponentur duo scabella pro Diaconis assistentibus. Seorsim, versus cornu evangelii, aderit mensa contecta panno serico rubri coloris, ponenda, quum tempus erit, ante

Episcopum. In parte epistolae aderit breve scamnum cum postergali, paratum panno decenti, pro Diacono et Subdiacono. Sin autem sessio celebrabitur in presbyterio, faldistorium et scabella, Sacro peracto, disponentur super altaris suppedaneum. A lateribus faldistorii, in longitudinem per navim prope muros ecclesiae ponentur scamna cum postergali et suppedali pro Canonicis cathedralis, quae scamna cooperientur pannis laneis sive aulaeis. In extremitatibus inferioribus scamnorum eorundem, versus latus evangelii, praeparabitur pulpitum paratum baldachino, ex quo Episcopus sermonem habebit. Prope pulpitum ipsum, a sinistra eiusdem, seu versus scamnum Canonicorum, constituetur locus distinctus pro Vicario generali. E regione pulpiti in latere epistolae aderit ambo, seu parvum pulpitum sine tabulato superiori seu baldachino, ex quo publicabuntur decreta. Prope pulpitum Episcopi ponetur mensa cooperta panno viridi cum scabellis, seu sedilibus, ad quam considebunt Promotores et Tabularii. Apud ambonem supra dictum altera mensa similis cum scabellis seu sedilibus pro Secretariis Synodi. In mensis antedictis aderunt atramentaria, calami, charta etc. Post pulpitum in longitudinem, unus pluresve ordines scamnorum cum postergali, et cooperientur panno viridi, in usum Canonicorum collegiatarum civitatis et dioecesis et pro Parochis. Ex parte adversa prope ambonem, scamna similia pro Theologis et Canonistis, nisi forte addicti erunt Capitulis praedictis, et pro Superioribus coenobiorum Regularium, si intervenient Synodo. Beneficiarii cathedralis et reliquum cleri urbani et dioecesani disponentur ad scamna, quae statuentur post scamna Canonicorum cathedralis et collegiatarum in unum pluresve ordines. In fine consessus ponetur pro Episcopo alterum faldistorium, cum duobus scabellis pro Diaconis assistentibus, et prope faldistorium praeparabitur pulvinus, in quo genuflectet Episcopus. Opus erit, ut adsit etiam abacus coopertus alba tobalea, situs versus cornu epistolae, in quo collocentur quae inferius describemus.

16. Haec quidem est dispositio consessus synodalis, quae tamen, si sufficiens ambitus ecclesiae non esset, alio quodam modo disponetur pro capacitate loci, sed ordo supra descriptus, quoad fieri possit, servabitur. Illo autem casu, non dedecens erit uti presbyterio ipso pro actionibus synodalibus, redacto tamen in formam supra descriptam.

17. Ecclesia autem exornabitur nobiliter, eodem modo ac in solemnitatibus maioribus. Oportebit etiam, ut Caeremoniarius distribuat officia, et sibi inservientibus utatur aliis clericis, suis nutibus intentis, ad prompte exsequendas actiones omnes quae deinceps notabuntur.

18. Tribus Synodum praecedentibus diebus, quibusdam statutis horis diei, sonabitur in laetitiae argumentum campanis, non cathedralis tantum, sed omnium ecclesiarum etiam civitatis.

19. Functio incipietur summo mane, ideoque pridie, in choro cathedralis, post Vesperas et Completorium recitabitur aut cantabitur Matutinum cum Laudibus sequentis diei. Sic etiam mane recitandae aut cantandae sunt Horae minores, et cantabitur Missa conventualis. Si tamen Synodus habebitur in die aut intra octavam Pentecostes, omittetur Missa conventualis, quoniam Missa sessionem synodalem praecedens respondet Officio, quod fit in die.

20. Missae solemni, quae celebratur pro Synodo non praemittetur cantus horarum Tertiae aut Nonae, ut maturetur processus functionis.

21. Monebitur etiam clerus, quod in Missa solemni, quae praecedit aperitionem Synodi, accipere e manibus Episcopi debet s. communionem.

22. Indicetur confraternitatibus et Regularibus hora certa, qua debent adesse in cathedrali, ut sine mora incipiatur processio. Dabitur opera, ut mundentur viae qua transibit processio, et ut habeantur in promptu excusi typis libelli cum psalmis et hymnis cantandis in processionem, distribuendi clero qui interveniet. Eisdem libellis, vel etiam in aliis, excudentur psalmi cantandi in sessionibus synodalibus, acclamationes et cetera quae respiciunt functionem ipsam.

23. Dabitur etiam opera ut scribantur formulae istantiarum pro Promotoribus, pro Secretario, pro Episcopo etc., ut docebitur inferius.

24. Vicarius generalis in promptu habebit decreta danda Episcopo, qui tradet ipsa Secretario synodali.

25. SS. Sacramentum reponetur in sacello, quoad fieri poterit, remoto a loco sessionum; ornabitur altare ut festis solemnibus, animadvertendo tamen ut pallium et conopaeum sint coloris Officio respondentis. Ante altare statuetur genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium cum pulvinis.

26. Altare maius ornabitur septem candelabris nobilibus cum cereis albis et Cruce aequali candelabris, quae collocabitur ante septimum candelabrum in medio: contegetur tobaleis et pallio rubri coloris, gradus sternentur tapeto. Super mensam disponentur pro Episcopo paramenta rubri coloris, videlicet: planeta, chirothecae in lance, dalmatica et tunicella, formale pretiosum, pluviale cum stola, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo rubri coloris. Mitra pretiosa ponetur in latere evangelii et auriphrygiata in latere epistolae. Si fuerit Metropolitanus, praeparabitur etiam in lance s. Pallium velo rubro contectum, cum tribus spinulis.

27. Ante altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

28. Prope latus epistolae, scamnum contectum panno laneo pro Ministris altaris.

29. In eodem latere, abacus coopertus alba tobalea, in quo disponentur res sequentes, videlicet: duo candelabra cum cereis pro acolythis; urceus et pelvis cum duobus mantilibus in lance et velum humerale simplex, si a Magistratu ministrabitur lotio manuum Episcopo; Calix cum Patena, binis hostiis, purificatorio et palla, atque intra bursam corporale; ampullae vini et aquae in pelvicula; patera ad faciendam praegustationem; campanula pro elevatione; sex vel octo intorticia pro elevatione; velum humerale pro Subdiacono; Canon; scotula cum candela; Missale pro Episcopo instructum tegumento; Evangeliarium et Epistolarium, convestitum ut supra, et intra Evangeliarium aderit manipulus pro Episcopo; Pontificale (pars III); caligae et sandalia cum velis, quibuscum deferentur; Pyxis cum particulis numero respondenti communicandis; stolae rubri coloris, sex aut octo numero pro Presbyteris, qui s. communionem recipient; tobalea alba linea sustinenda ante communicandos; thuribulum cum navicula; manipuli pro Ministris; gremiale aequale paramentis pro Episcopo; cussinus vel legile pro sustinendo Missali.

30. In latere evangelii praeparabitur Crux processionalis cum sua basi: si tamen Ordinarius fuerit Metropolitanus, non praeparabitur Crux, sed basis tantum.

31. In sacristia, vel alio loco, paramenta rubri coloris pro Ministris et Canonicis, eodem modo, quo traditum est de Pontificalibus, cap. VI, lib. V, art. III.

32. Thronus parabitur vestibus rubri coloris, cum tribus scabellis pro Assistentibus, et pulvino rubri coloris pro genuflexionibus Episcopi.

33. Ad balaustrium sive in presbyterio, sex vel octo fanalia cum intorticiis aut cereis albis.

34. Locus sessionum praeparabitur, ut supra descriptum est.

Articulus II.

De prima sessione.

1. Pridie vespere (ut innutum est superius), in choro cathedralis recitabitur a Capitulo Matutinum cum Laudibus. Mane autem sequenti, mature tamen, recitabuntur Horae minores, et cantabitur post Horam praestitutam Missa conventualis. De qua tamen observandum, quod superius monuimus, si habebitur Synodus in festo et intra octavam Pentecostes.

2. Hora praestituta, congregabuntur in ecclesiam confraternitates cum insignibus suis, et clerus regularis, delata a singulis collegiis respectiva Cruce cum panno. Disponentur in ecclesia tali modo, ut facile possint in processionem ordinari.

3. Ad hunc finem, ut iam superius innuimus, Caeremoniarius utetur Presbyteris vel clericis pluribus, qui sint adiumento, et advertet ut ipsis attribuat munia sive officia singulis obeunda.

4. Item in sacristia cathedralis, vel in aedibus episcopalibus, ibit clerus urbanus cum clero dioecesano, qui debebit Synodo intervenire, siquidem prima die associandus est Episcopus a clero universo. Non esset abs re si manerent in sacristia Canonici illi duo, qui ministrabunt ad altare, Subdiaconus Crucem gestaturus, et quatuor cappellani a mitra, a baculo, a libro, a scotula, qui se parabunt, ut in promptu sint ad accedendum debito tempore ad altare.

5. Expleta recitatione Officii, ut supra, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici procedent ad episcopium, associaturi Episcopum.

6. Paulo ante, quam Episcopus ad ecclesiam perveniat, sonabitur festivo more universis campanis cathedralis, quibus respondebunt ceterae omnes campanae civitatis, et continuabitur sonus integram horam.

7. In limine ecclesiae aderit clericus cum vasculo et aspersorio.

8. Quum clerus et Magistratus (si tamen hic intervenire debebit) pervenerint ad episcopium, Episcopus induet cappam, et procedetur ad ecclesiam ordine sequenti:

9. Magistratus et civiles auctoritates. Episcopus, cuius a caudatario suo sustentabitur extremitas posterior cappae iam expeditae. Sequentur: Vicarius generalis; Canonici cathedralis; Beneficiarii et Mansionarii eiusdem cathedralis; Canonici collegiatarum civitatis cum Beneficiariis suis; Canonici seu qui repraesentant collegiatas dioecesanas; Parochi urbani; Parochi dioecesani; clerus simplex urbanus et alter dioecesanus, iuxta ordinem hierarchiae; seminarium et clerici minoribus ordinibus constituti, tum civitatis, tum dioecesis, si erunt interventuri Synodo; ultimo loco familiares nobiles Episcopi.

10. Episcopus, ad portam ecclesiae quum venerit, a prima Dignitate Capituli accipiet aspersorium Aqua sancta perfusum, quo signabit seipsum, asperget clerum sequentem, deinde ceteros, qui iam ingressi erunt in ecclesiam.

11. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabitur organis.

12. Episcopus procedet ad altare SS. Sacramenti, ibique orabit donec nunciabitur discedendum esse. Canonici cathedralis genuflectent post Episcopum. Ceteri omnes de clero, ad vitandam perturbationem, quae posset oriri ex multitudine, genuflexionem ordinatim conficient, et venient in presbyterium, occupantes locum, qui singulis ibi attribuetur.

13. Si processio erit numerosa, statim ac ingressus fuerit in ecclesiam Episcopus, in ordinem dirigentur confraternitates ac Regulares, et exibunt ex porta ecclesiae principali, unde egressi incipient cantare preces praescriptas. De ordine autem praecedentiae sermo erit inferius.

14. Quum clerus locum proprium occupaverit, Episcopus cum Canonicis cathedralis, innuente Caeremoniario, consurgent, atque iterata ad SS. Sacramentum genuflexione, procedent ad altare maius.

15. Episcopus, ad altare maius quum venerit, salutabit Crucem, et genuflectet in faldistorio ibi praeparato.

16. Canonici petent subsellia sua, ubi flectent genua, et consurgent quando assurget Episcopus. Restabunt autem cum Episcopo a lateribus eius duo Diaconi assistentes.

17. Prope abacum praesto erunt clerici, delaturi ad thronum paramenta episcopalia.

18. Post brevem orationem, assurget Episcopus, reverentiam faciet ad Crucem altaris, deinde ascendet in thronum, quo sedebit, advertens, ut priusquam ascendat illuc benedicat clerum in choro praesentem.

19. Sedente in throno Episcopo, recedent Canonici in sacristiam, et se parabunt paramentis ordini suo convenientibus, vel se parabunt in ipso choro, methodo tradita in Vesperis pontificalibus, cap. VI, lib. V, art. II.

20. Discedent de throno Diaconi assistentes, paramenta assumpturi, et ascendent illuc ultimi duo Canonici Diaconi, succedentes in locum eorum.

21. Ministri sacri, quatuor cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula, et Subdiaconus gestaturus Crucem, se parabunt in sacristia, et intrabunt in chorum, praecedentibus clericis duobus, statim ac Episcopus sederit in throno. Ministri pergent ad scamnum sibi praeparatum. Cappellani consistent prope sinistram throni et Subdiaconus prope Crucem.

22. Canonici revertentur in chorum postquam se paraverint, ac si paramenta assumpserint in subselliis suis, duo Diaconi assistentes redibunt ad thronum, unde discedent Canonici, qui supplebant eorum vicibus, et recedent ad paramenta induenda. Presbyter assistens remanebit in stallo suo cum ceteris Canonicis.

23. Reversis ad thronum Diaconis assistentibus praedictis, distribuentur clericis paramenta Episcopi.

24. Interim accedet ad thronum cubicularius Episcopi, recepturus cappam.

25. Distributis paramentis clericis, ut supra, Diaconus et Subdiaconus ascendent ad thronum, eosque sequentur clerici antedicti cum paramentis episcopalibus.

26. Ministri praedicti, quum pervenerint ante thronum, reverentiam conficient ad Episcopum, clerici autem cum paramentis genuflexionem.

27. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius, et advertet ut expediat eius extremitatem posteriorem vestis.

28. Diaconi assistentes recedent aliquanto a lateribus Episcopi, sed non discedent de throno.

29. Ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus mutantes locum, videlicet, Diaconus veniet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Episcopi.

30. Innuente Caeremoniario. Canonici de suis stallis descendent, et circulum conficient ante Episcopum, caput cooperientes bireto.

31. Ascendent ad thronum clerici cum paramentis, unus post alium, et paramenta Diacono ministrabunt, quibus induet Episcopum, et adiuvabitur a Subdiacono, quando opus erit.

32. In promptu stabit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

33. Episcopus a Diacono induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali cum formali. Deinde Diaconus idem mitram pretiosam imponet capiti Episcopi, cui reverentia facta cum Subdiacono discedent de throno, et ad locum suum revertentur.

34. Canonici, qui circulum confecerunt, caput aperient, et reverentia facta ad Episcopum, redibunt unusquisque ad stallum suum.

35 Subdiaconus crucifer accipiet Crucem, cum eo ibunt acolythi cum candelabris, et venient ad exitum presbyterii, seu prope ingressum.

36. Profectis de throno Diacono et Subdiacono, ascendet illuc a latere Presbyter assistens, et locum sumet a dextris Episcopi.

37. Ascendet ad tronum thuriferarius cum thuribulo, ac tradita Presbytero assistenti navicula, genibus flexis praesentabit thuribulum apertum Episcopo, qui, ministrante Presbytero assistente, incensum in thuribulum imponet cum benedictione.

38. Imposito in thuribulum incenso, thuriferarius discedet de throno, et se adiunget Subdiacono, qui gestabit Crucem.

39. Praesto erunt prope faldistorium in medio presbyterio duo cappellani cum libro et scotula pro Episcopo.

40. Thuriferario de throno profecto, Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, assurget, de throno descendet, benedicet clerum, et veniet ad faldistorium praeparatum ante altare, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, qui fimbrias eius pluvialis attollent, praeeunte Presbytero assistente, et sequentibus caudatario suo et duobus cappellanis a mitra et a baculo.

41. Episcopus ante faldistorium dimittet baculum pastoralem, et a secundo Diacono nudabitur mitra: Diaconus primus nudabit eum etiam pileolo.

42. Subdiaconus, ministraturus ad altare, approximabit ad Episcopum, eique submissa voce praecinet hymnum *Veni, creator* etc.

43. Presbyter assistens accipiet librum a cappellano libri custode, et sustinebit illum ante Episcopum, paullulum a latere, ne directe vertat humeros ad altare.

44. Episcopus stans intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, et immediate genuflectet in faldistorio, perstans eodem statu donec cantabitur integra strophe prima.

45. Cum Episcopo in genua procumbent ceteri omnes, itemque Presbyter assistens librum claudet restituetque cappellano, et genuflectet prope secundum Diaconum assistentem.

46. Diaconi assistentes advertent ut expandant super faldistorium fimbrias pluvialis Episcopi.

47. Post primam stropham praedictam assurget Episcopus, et cum ipso clerus universus, qui ordinabitur in processionem.

48. Hoc tempore, cappellanus a mitra deponet super altare mitram pretiosam, et accipiet auriprygiatam, nisi Episcopus velit in processionem uti mitra pretiosa. In promptu etiam stabit prope aditum Presbyterii unus de Magistratibus, sustenturus in processione extremitatem posteriorem pluvialis et vestis episcopalis.

49. Ordo sequens in processione servabitur: Confraternitates laicorum cum suis respectivis signis, et unaquaequae occupabit locum, qui ad ipsam spectabit. Post confraternitates incedent Regulares; singulis corporibus seu collegiis sua erit Crux distincta, cui appensus erit pannus rubri coloris, servato ordine praecedentiae, ex epocha, qua unumquodque coenobium erectum est, iuxta constitutionem Gregorii XIII. Post Regulares locus erit Magistratui, si aderit. Deinde clavigeri cathedralis, siqui erunt. Hinc thuriferarius cum thuribulo, quem sequetur Subdiaconus paratus tunicella rubri coloris, qui gestabit Crucem, medius inter acolytos sustinentes candelabra. Clerus occupabit locum post Crucem, ordine isto, videlicet: Clerici minoribus ordinibus constituti, qui sunt dioecesani; clerici minoristae, ut supra, qui sunt urbani; clerici seminarii; Clerici dioecesani, ordine sacro insigniti, deinde urbani; Presbyteri qui nullo gaudent beneficio residentiali dioecesis, deinde ceteri urbani; et relate ad clerum simplicem id praescribitur, si vigebit usus ut interveniat Synodo. Post clerum, ut supra descriptum est, incedent Parochi diocesani,

deinde urbani, et utentur suis insignibus distinctis, si hoc privilegio gaudebunt; collegiatae dioecesanae cum signis suis, vel repraesentantes ipsarum, de more: quod ad locum praecedentiae, vel attribuetur ipsis ab Episcopo, nullo laeso earum iure, vel stabitur iis, quae servata erunt in aliarum Synodorum circumstantia. Sequentur collegiatae civitatis, servato ordine usitato in processionibus generalibus. Post collegiatas praedictas incedent Cappellani cathedralis, tum Beneficiarii seu Mansionarii cum suis insignibus, post eos Canonici cathedralis, induti paramentis sacris, nempe Canonici Subdiaconi induti tunicellis, Canonici Diaconi dalmaticis, Canonici Presbyteri planetis, et Dignitates pluvialibus. Si cuiuscumque ordinis numerus esset dispar, propter paramenta sacra distincta, incedent terni in ultimo loco. Subdiaconus et Diaconus, ministraturi ad altare, locum sument qui ipsis conveniet ratione praecedentiae in ordinibus respectivis, quod etiam observabit Presbyter assistens inter Dignitates. Ultimo loco incedet Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, sinistra deferet baculum, et dextera benedicet adstantes. Sequetur Episcopum unus ex repraesentantibus Magistratum, qui sustinebit eius vestis extremitatem posteriorem, et prope ipsum ibit caudatarius; tum cappellani a mitra et baculo, ac post eos reliqui duo a libro et scotula. Hos sequentur familiares nobiles Episcopi. Locum postremo sibi sument Praelati, siqui aderunt, et Vicarius generalis, * induti mantelleto, colore violaceo vel nigro, iuxta proprium gradum.

50. In processionem seniores incedent prope Episcopum: clerus saecularis caput cooperiet bireto.

51. Si forte fuerit Metropolitanus, thuriferarius, acolythi et Subdiaconus paratus Crucem deferens incedent ante Canonicos paratos, et imago Crucifixi versa erit ad Metropolitanum.

52. Completo cantu primae strophae, assurget Episcopus, reponetur ei pileolus a primo Diacono assistente, et stabit ante faldistorium, donec tempus erit discedendi, ut se adiungat processioni. Tunc Diaconus primus imponet ei mitram auriphrygiatam, vel pretiosam, nisi fuerit ipsi gravi incommodo. Episcopus autem, cum in procinctu discedendi erit, accipiet baculum sinistra.

53. Processio dirigetur extra ecclesiam per vias ab Episcopo designatas, quae mundatae in antecessum erunt, et in

iis spargetur aliquantum herbarum virentium. Viae percurrendae erunt plus minusve longae, pro numero collegiorum processioni intervenientium.

54. Processione profecta de ecclesia, tolletur a clericis duobus faldistorium, quo usus erit Episcopus, et ponetur seorsim.

55. Tempore toto processionis, canentur hymni et psalmi praefiniti, qui, notati in libellis separatis, a clericis duobus in ingressu presbyterii stantibus, distribuentur singulis de clero, ipso momento discedendi in processionem.

56. Si fiet in itinere statio in aliqua ecclesia, cantabitur ibi antiphona cum versiculo et oratione de Sancto Titulari, methodo tradita in processione Litaniarum maiorum, cap. VI, art. XVIII, lib. II, n. 50 et seqq.

57. In processionis reditu ad cathedralem, confraternitates in ordinem disponentur secundum navem primariam, vel in navibus minoribus, quod etiam facient collegia Regularium, methodo innuta in processione Corporis Domini, tit. I, capite XXIII, art. II, n. 125, libri VI.

58. Magistratus petet residentiam suam.

59. Clerus locum sumet ad scamna attributa singulis coetibus, seu collegiis.

60. Thuriferarius, genuflexione facta ad altare, perget ad deponendum thuribulum, idemque facient acolythi, qui candelabra deponent super abacum. Subdiaconus relinquet Crucem quo loco aderat initio functionis, recedet in sacristiam, et sacra paramenta dimittet. Duo sacri Ministri redibunt ad scamnum suum prope altare, et Presbyter assistens ibit in chorum ad stallum suum cum ceteris Canonicis.

61. Episcopus, reverentia facta ad Crucem, ascendet in thronum cum Diaconis assistentibus, sedebit in illo, et dimittet baculum pastoralem. Repraesentans Magistratus, qui sustinuerit extremitatem posteriorem vestis episcopalis, prope presbyterium statim ac pervenerit, tradet illam caudatario, et se recipiet ad locum suum.

62. Si Episcopus usus erit mitra pretiosa in processione, cappellanus a mitra accipiet ex altari mitram auriphrygiatam, eamque deferet ad thronum, ac tradet primo Diacono assistenti. Diaconus secundus assistens tollet Episcopo mitram pretiosam et tradet illam cappellano, qui referet ipsam super altare, primus autem Diaconus assistens imponet Episcopo mitram auriphrygiatam.

63. Duo cappellani a libro et a scotula, statim ac pervenerint cum Episcopo ad altare, pergent ad abacum, accipient Canonem cum scotula et accedent ad thronum.

64. Sedente Episcopo, et commutata mitra, ut supra, se sistent ei praedicti cappellani cum libro et scotula; Episcopus autem e Canone leget praeparationem ad Missam, et hoc ipso tempore aderunt apud abacum clerici delaturi paramenta episcopalia ad thronum.

65. Ubi Episcopus inceperit legere psalmos ad praeparationem, Subdiaconus, invitatus a Caeremoniario, accedet ad abacum, accipiet caligas cum sandaliis, et comitantibus clericis quatuor ac cubiculario Episcopi, ascendet ad thronum, ibique imponentur Episcopo caligae et sandalia, ut cap. VI, art. III, lib. V, tum Subdiaconus cum clericis redibunt ad locum suum.

66. Ad preces *Kyrie, eleison* etc., Episcopus non assurget neque caput aperiet, siquidem indutus est paramentis sacris. Post preces et orationes subiunget etiam orationes ad paramenta praescriptas.

67. Interea distribuentur clericis paramenta episcopalia, et invitabitur ad abacum aliquis e Magistratu, qui ministret aquam Episcopo in lotione manuum, ut articulo supra citato.

68. Quum Episcopus absolverit recitationem precum ad praeparationem Missae, recedent duo cappellani a libro et scotula, qui haec ad abacum reportabunt.

69. Presbyter assistens, de suo stallo discedens, ascendet a latere ad thronum, et consistet prope dexteram Episcopi.

70. Ascendent ad thronum ministri lotionis; Presbyter assistens tollet annulum Episcopo; Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis; Episcopus lavabit manus; Praelati cum Canonicis consurgent, et ceteri omnes in genua procumbent ad actionem istam. Presbyter assistens porriget Episcopo mantile, quo manus absterget. Discedent de throno ministri lotionis, qui referent ad abacum instrumenta in lotione adhibita, et unusquisque revertetur ad locum suum.

71. Profectis de throno ministris praedictis, Presbyter assistens se recipiet ad stallum suum, Diaconi assistentes recedent aliquantulo, sed de throno non abibunt.

72. Ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis, qui deferent paramenta episcopalia. Diaconus tollet Episcopo mitram, deinde formale ac pluviale, et adiuvante Subdiacono, induet illi paramenta missalia, videli-

cet, tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam, ut eodem cap. VI, art. III, lib. V. Si fuerit Metropolitanus, utetur s. Pallio in occasione huiusmodi.

73. Canonici ad circulum descendent ante Episcopum, et caput bireto cooperient, innuente Caeremoniario.

74. Postquam Episcopus coopertus erit a Diacono mitra pretiosa, Subdiaconus se adiunget sinistrae Diaconi, reverentiam simul conficient ad Episcopum, et revertentur ad scamnum suum, ubi assument manipulum in brachio sinistro, acolythis adiuvantibus.

75. Canonici, dimisso de capite bireto, iterabunt reverentiam ad altare et ad Episcopum, discedent de circulo, seque recipient ad subsellia.

76. Presbyter assistens ascendet a latere in thronum, et annulum cum osculis usitatis inseret digito Episcopi annulari dextero.

77. Subdiaconus, postquam impositus ei fuerit manipulus in brachio sinistro, recipiet Evangeliarium cum manipulo Episcopi, quod sustinebit ante pectus, et una cum Diacono redibunt ad thronum, ante quem prius reverentiam conficient ad Episcopum, deinde ascendent et consistent prope Episcopi sinistram.

78. Episcopus baculum sinistra accipiet, assurget, descendet de throno, adstantibus ei Presbytero assistente a dextris, Diacono a sinistris, Subdiacono a sinistris Diaconi. Sequetur eum caudatarius itemque Diaconi assistentes, et post ipsos incedent duo cappellani a mitra et a baculo.

79. Quum de throno descenderit Episcopus benedicet clerum, et procedet ante altare, ibique stans inchoabit Missam ritu notato loco superius citato.

80. Celebrabitur Missa votiva de Spiritu Sancto, in qua, propterea quod est solemnis, recitabitur *Gloria in excelsis*, *Credo*, unica tantum oratio, praefatio propria, omissis verbis *hodierna die*, et omittetur etiam sequentia. Ad ℣. *Veni, Sancte Spiritus*, in graduali, relate ad genuflexionem observabitur quod traditum est in festo Pentecostes, tit. I, cap. XXI, libri VI, n. 4.

81. Si Synodus habebitur in festo aut in octava Pentecostes, cantabitur Missa Officii, ut alias innuimus.

82. In Missa fiet generalis communio cleri, quae tractabitur ritu statuto in appendice ad cap. VI libri V, art. II.

83. Cantato a Diacono *Ite, missa est,* Episcopus convertetur ad altare, recitabit orationem *Placeat* etc., et omittens donare Benedictionem, incipiet evangelium s. Ioannis, quod prosequetur in accessu ad thronum. Si erit Archiepiscopus, antequam incipiat evangelium S. Ioannis, s. Pallium dimittet.

84. Sequentur Episcopum clerici recepturi paramenta eius, et alii duo, qui pluviale et formale portabunt.

85. Ministri ascendent in thronum cum Episcopo; Canonici paramenta non dimittent.

86. Completa recitatione evangelii, Episcopus sedebit in throno, et deponet baculum pastoralem.

87. Diaconus et Subdiaconus sibi exuent manipulum; deinde Diaconus mitra nudabit Episcopum, et adiuvante Subdiacono exuet ipsi planetam, dalmaticam ac tunicellam, et induet pluviale, cui apponet formale, tum capiti eius imponet mitram pretiosam.

88. Interim a clericis ponetur faldistorium pro Episcopo in medio consessu cum duobus scabellis pro Diaconis assistentibus, et alterum cum duobus similibus scabellis statuetur in suppedaneo altaris, vel ante altare ipsum, si altare esset orientale, et locus consessus esset in media ecclesia. Prope utrumque faldistorium aderit pulvinus adhibendus in genuflexionibus Episcopi.

89. Diaconus et Subdiaconus, postquam, ut supra, induerint Episcopum pluviali et mitra, redibunt ad scamnum suum, ubi Diaconus subsistet; Subdiaconus autem, acceptis velis cum lance, comitantibus clericis et cubiculario Episcopi, revertetur ad thronum, et Episcopo tollentur caligae et sandalia, eique reponentur calceamenta usualia.

90. Subdiaconus, cum eodem ac supra comitatu, reveniet ad abacum, in quo deponet caligas et sandalia, atque ibit cum Diacono ad scamnum Ministrorum, prope altare.

91. Duo cappellani a libro et a scotula accipient ex abaco Pontificale et scotulam, tum aderunt prope faldistorium positum in medio consessu.

92. Si consessus synodalis dispositus esset in media ecclesia extra presbyterium, clerus de presbyterio discedet et veniet ad scamna praeparata, initio facto a clericis, ceteris deinceps subsequentibus, ut de processione traditum est.

93. Sin in presbyterio consessus erit, vel ita dispositus ut unusquisque maneat loco sibi attributo pro Missa, Episcopus tantum accedet ad faldistorium; Secretarii, Tabularii et Pro-

motores accedent ad mensas sibi designatas. Deinde Episcopus, baculo sinistra sumpto, assurget, de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, qui sublevabunt eius fimbrias pluvialis, sequentibus caudatario ac duobus cappellanis a mitra et a baculo, accedet ad faldistorium in medio consessu praeparatum, ibique sedebit, facie versa ad altare.

94. Approximabit Subdiaconus ad Episcopum, eique submissa voce praecinet antiphonam *Exaudi nos, Domine*. Secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget. Clericus unus deponet ante Episcopum pulvinum, super quo genuflectet.

95. Episcopus, ut supra assurgens, ex libro, quem sustinebit cappellanus proprius, intonabit antiphonam *Exaudi nos, Domine*, et immediate flectet genua.

96. Omnes adstantes in genua procumbent cum Episcopo, et cappellanus a libro librum claudet, et genuflectet cum ceteris.

97. Cantores prosequentur cantum antiphonae, postea intonabunt psalmum *Salvum me fac, Deus* etc.

98. Cappellanus a mitra meminerit referre ad altare mitram pretiosam, et accipere alteram auriphrygiatam.

99. Psalmo intonato, assurget Episcopus, et sedebit in faldistorio, ut supra. Diaconus primus assistens reponet eius capiti mitram.

100. Clerus assurget, considebit, et alternatim cantabitur psalmus supradictus.

101. Post psalmum repetetur in cantu antiphona a cantoribus.

102. Expleto cantu antiphonae, Diaconus secundus mitram exuet Episcopo, qui assurget, et conversus ad altare cantabit orationem *Adsumus, Domine* etc., iunctis manibus, tono feriali, nec praemittens *Oremus*. Post orationem istam cantabit iunctis manibus *Oremus*, et orationem alteram *Omnipotens, sempiterne Deus* etc., tono etiam feriali.

103. Post orationem secundam sedebit Episcopus in faldistorio, eique a Diacono primo reponetur mitra.

104. Episcopus rursus assurget, clerici duo faldistorium ponent ante ipsum, clericus alter pulvinum ponet ante faldistorium. Episcopus genuflectet in faldistorio, et cum eo procumbent in genua ceteri omnes. Cantores duo superpelliceo induti, stantes a latere consessus, cantabunt Litanias, ad quas respondebitur ab adstantibus.

105. Postquam cantores cantaverint ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., cessabunt a cantu, Episcopus assurget cum assistentibus suis, et sinistra accepto baculo, dextra benedicet Synodum seu consessum, sicut in Pontificali *Ut hanc praesentem Synodum* etc., ac responso ab adstantibus *Te rogamus* etc., dimittet baculum, et genuflectet rursus cum assistentibus. Cantores tunc resument cantum Litaniarum ad ℣. *Ut nos exaudire* etc., easque absolvent.

106. Post cantum Litaniarum assurget Episcopus, et cum ipso ceteri omnes.

107. Clerici faldistorium ante Episcopum positum amovebunt, et ponent quo loco erat antea, itemque clericus alter tollet pulvinum, et ponet seorsim.

108. Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, qui versus altare iunctis manibus cantabit *Oremus*, primus Diaconus *Flectamus genua*, omnesque genuflectent, excepto Episcopo, et secundus Diaconus *Levate*, omnesque consurgent. Deinde Episcopus tono feriali et iunctis manibus recitabit orationem *Da, quaesumus, Ecclesiae tuae* etc.

109. Interim acolythi manipulos imponent Diacono et Subdiacono, ac thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne.

110. Post orationem supra nominatam Episcopus sedebit, et Diaconus primus reponet ei mitram. Assurget Episcopus, et baculo sinistra sumpto, procedet ad altare, medius inter Diaconos assistentes, et sequentibus, ut supra innuimus, caudatario ac quatuor cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Ubi venerit ante altare, reverentiam faciet ad Crucem, deinde sedebit in faldistorio et baculum dimittet.

111. Diaconus, qui ministravit in Missa, de suo loco discedet, et cum debitis reverentiis veniet ad osculandum manum Episcopi.

112. Presbyter assistens discedet de stallo suo, et accedet ad Episcopi dexteram: thuriferarius cum thuribulo et navicula procedet ante Episcopum, ac navicula tradita Presbytero assistenti, praesentabit genuflexus thuribulum Episcopo, qui cum benedictione consueta incensum imponet.

113. Diaconus, accipiet Evangeliarium, et simul cum Subdiacono atque acolythis gestantibus candelabra accensis candelis, procedet ante Episcopum.

114. Incenso ab Episcopo benedicto, thuriferarius ibit cum Diacono et ceteris.

115. Presbyter assistens remanebit prope dextram Episcopi.

116. Diaconus profunde inclinatus ante Episcopum, benedictionem ab ipso petet, dicens *Iube, Domne, benedicere*, Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., eique benedicet, acolythi ac thuriferarius manebunt genibus flexis.

117. Accepta benedictione, Diaconus ac Subdiaconus, reverentia facta, acolythi ac thuriferarius genuflexionem exsecuti ante Episcopum, procedent ad evangelium cantandum, quo assolet, ritibus pro Missis solemnibus praescriptis.

118. Diacono cum ceteris profectis, secundus Diaconus assistens exuet mitram Episcopo, qui ad cantum evangelii stabit, et baculum pastoralem continebit iunctis manibus.

119. Completo cantu evangelii, Episcopus dimittet baculum; Subdiaconus afferet ei librum evangelii, quod osculabitur dicens *Per evangelica dicta* etc., ut in Missis solemnibus. Subdiaconus librum claudet, ac tradet clerico alicui, qui referet illum ad abacum. Acolythi candelabra in abaco reponent. Diaconus et Subdiaconus reversi ad scamnum suum manipulos dimittent, adiuvantibus acolythis. Quando Episcopus osculatus erit evangelium, Presbyter assistens descendet in planum ante Episcopum, thurificabit ipsum triplici ductu, et redibit ad locum suum inter Canonicos. Thuriferarius reportabit ad abacum thuribulum, quo non opus est amplius in hac functione.

120. Episcopus postquam thurificatus erit a Presbytero assistente, convertetur ad altare, clericus unus ponet pulvinum ante faldistorium. Primus Diaconus assistens pileolum exuet Episcopo.

121. Episcopus genuflectet (1) et intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, qui in cantu continuabitur a choro. Omnes cum Episcopo in genua procumbent.

122. Absoluta prima stropha hymni, seu primis quatuor versibus, reponetur a primo Diacono assistente pileolus Episcopo, qui assurget cumque ipso ceteri omnes, et prosequentur cantare hymnum usque ad finem.

123. Cantato hymno, Episcopus sedebit in faldistorio, et ab eodem primo Diacono assistente reponetur ei mitra.

---

(1) Reipsa Pontificale hic docet, Episcopum genuflexum intonare hymnum; sed pro hoc casu valet norma a Caerem. Epp. tradita, lib. I, cap. VIII, n. 3, de mitra auferenda genuflexo.

124. Ostiarii in aditu presbyterii conversi ad populum indicent adstantibus, ut exeant de ecclesia, dicentes elata voce *Extra omnes*. Educendo populum de ecclesia, curabitur ut actio ista fiat sine strepitu ac sollicite. Ostiarii praedicti claudent portas ecclesiae easque custodient.

125. In ecclesia superesse debent illi tantum, qui vel iure vel consuetudine locum habent in Synodo: ceteri omnes excludendi sunt, non exceptis familiaribus Episcopi, qui immorari poterunt in sacristia aut alio loco convenienti. ut prompti sint ad redeundum in ecclesiam, quando rursus aperientur portae.

126. Quum populus egressus erit de ecclesia, Episcopus ex Pontificali leget allocutionem *Venerabiles consacerdotes* etc., vel omissa nominata allocutione ascendet in pulpitum praeparatum, et sermonem habebit ad clerum, praesertim si prima fuerit Synodus, quae ab ipso celebretur. Hoc autem casu, comitabuntur eum Diaconi assistentes, qui, deducto Episcopo ad pulpitum, nisi locus erit ipsis, se recipient ad sedendum inter alios Canonicos. Episcopus baculum dimittet priusquam ascendat in pulpitum. Oratio seu sermo, quem habebit, congruet circumstantiis.

127. Sin autem sermo fiet ab alio ex mandato Episcopi, Episcopus manebit sedens in faldistorio, ubi erat, et vir delectus ad sermonem habendum prius petet ab Episcopo benedictionem cum formula consueta, deinde in pulpitum ascendet, retinens habitum, quo erat indutus a principio functionis.

128. Post sermonem, si hunc habuerit Episcopus, revertentur ad pulpitum Diaconi assistentes, qui comitabuntur eum ante altare.

129. Clerus, transeunte per medium consessum Episcopo, assurget, et Episcopus donabit ei benedictionem.

130. Episcopus sedebit in faldistorio et baculum dimittet: sedebunt a lateribus eius duo Diaconi assistentes, in duobus scabellis ibi praeparatis.

131. Clerici duo apprehendent mensam apparatam, eamque statuent ante Episcopum.

132. Tum Vicarius generalis se sistet Episcopo eique tradet decreta publicanda. Atque heic notandum occurrit, quod exemplar decretorum, utendum in publicatione eorundem, scriptum ita sit, ut Episcopus possit illud separatim tradere, ut inferius.

133. Notetur et illud, quod, quisquis accedet ad Episcopum, vel discedet ab ipso, faciat ei reverentiam profundam, si Canonicus cathedralis erit; genuflexionem autem faciat, nisi fuerit Canonicus, ut supra.

134. Vicarius generalis, postquam Episcopo decreta tradiderit, ad locum suum distinctum recedet.

135. Secretarius, ad nutum Caeremoniarii, procedet ante Episcopum, recipiet ab ipso decreta, ascendet in ambonem, et illa leget alta voce et intelligibili. Secretarius poterit sedere, excepto quod stabit dum decretorum eorundem leget titulos. Advertet autem, ut retineat habitum, quo indutus astiterit Missae. Tum Secretarium, tum Promotores, euntes ad Episcopum, comitabitur Caeremoniarius unus, ac si fuerint Canonici cathedralis, clerici etiam duo.

136. Itaque Secretarius, conscenso ambone, leget decreta 1. *de Synodo incepta;* 2. *de modo vivendi in Synodo;* 3. *de officialibus Synodi;* 4. *de praeiudicio non inferendo;* 5. *de audiendis querelis et absentium excusationibus;* 6. *de non discedendo;* 7. *de oratione publica.*

137. De ambone descendet Secretarius, cui se adiungent Promotores, et iunctim accedent ad Episcopum. Euntes autem Promotores cum Secretario ad Episcopum, singuli obtinebunt locum, qui convenit ipsis, iuxta dignitatem qua erunt insigniti.

138. Primus Promotor, nomine etiam collegae sui (si duo delecti erunt ad officium istud), postulabit ut legantur decreta s. Concilii Tridentini, ut infra, atque ut emittatur professio fidei ab illis, qui nulla alia Synodo praestiterunt eam.

139. Episcopus respondebit *Decernimus et ita fieri mandamus,* ac decreta tradet Secretario.

140. Promotores revertentur ad locum suum, et Secretarius, iterum conscenso ambone, leget decretum s. Concilii Tridentini *de professione fidei*, sess. XXV, cap. II, et alterum *de residentia,* sess. XXIII, cap. I.

141. Interim Caeremoniarius in promptu habebit librum ad professionem fidei ab Episcopo emittendam in prima Synodo ab ipso congregata, et Evangeliarium vel Missale, et monebit duos clericos ut amoveant mensam, quam posuerant ante Episcorum.

142. Lectis a Secretario supradictis decretis, clerici duo praedicti tollent mensam ante Episcopum positam, eamque reponent seorsum.

143. Diaconus secundus mitram exuet Episcopo, qui assurget, convertetur ad altare, et genuflectet ante faldistorium super pulvinum, quem apponet clericus unus.

144. Ceteri omnes, qui aderunt in consessu, caput nudabunt et consurgent, respectu Episcopi.

145. Episcopus alta voce leget e tabella formulam sequentem: « Ego *N.*, Episcopus *N.*, promitto, spondeo, profiteor, detestor, anathematizo, voveo et iuro iuxta professionis fidei formulam ex Bulla felicis recordationis Pii Papae quarti, et Pii Papae noni, singula singulis referendo ». Deinde evangelii libro, quem ei sustinebunt apertum duo Diaconi, imponet utramque manum, et subiunget: « Sic me Deus adiuvet, et haec sancta Dei evangelia ».

146. Episcopus assurget, removebitur a clerico pulvinus in quo genuflexerit, sedebit in faldistorio, et Diaconus primus reponet ei mitram.

147. Sedente, ut supra, Episcopo, Secretarius denuntiabit omnibus illis, qui beneficio ecclesiastico fruuntur, quique numquam emiserunt in Synodo professionem fidei, ut prodeant in medium consessum ad emittendam professionem praedictam.

148. Beneficiarii, de quibus supra, procedent in medium, servantes ordinem innutum in processione, videlicet, Canonici cathedralis prope Episcopum et ceteri eodem modo.

149. Quando omnes erunt in medio consessu, ad nutum Caeremoniarii procumbent in genua. Tabularius Synodi habebit elenchum nominum eorum omnium, qui debebunt professionem emittere, et consistet prope Episcopum a dextris primi Diaconi. Secretarius stans in ambone leget elata voce ac pausatim formulam professionis fidei, ut praescripta est a Pio IV, cum additionibus a Pio IX praescriptis, et exstat inserta in Pontificali, nempe *Ego firma fide credo et profiteor* etc.

150. Sub finem lectionis formulae antedictae, duo Diaconi assistentes imponent super genua Episcopi librum evangeliorum apertum, ita ut pagina versa sit ad illos, qui debebunt ratam facere professionem supradictam, et prope Episcopum aderit clericus, qui sustinebit tabellam cum formula, de qua supra, scripta charactere maiori et intelligibili.

151. Postquam Secretarius legerit formulam, descendet de ambone, et redibit ad locum suum. Si Secretarius ipse deberet ratificare cum ceteris, lecta formula, descendet de pulpito seque adiunget ceteris, eo loco, qui competit ei.

152. Formula ut supra lecta, omnes illi, qui genibus flexis aderunt in medio consessu, consurgent, et unus post alium pergent ante Episcopum, genuflectent singuli, et ratam facient professionem, imponentes manus apertas et extensas super evangelium, quod sustinebit Episcopus, et unusquisque recitabit formulam sequentem: « Ego idem *N. N.* spondeo, voveo ac iuro: sic me Deus adiuvet, et haec sancta Dei evangelia ». Post haec, unusquisque se recipiet ad locum suum.

153. Postquam ab omnibus emissa fuerit ratificatio supradicta, amovebitur de gremio Episcopi liber a Diaconis assistentibus, et duo supradicti clerici reportabunt ac reponent mensam ante ipsum.

154. Revenient ante Episcopum Promotores, et primus eorum postulabit ut, secundum constitutionem Bonifacii VIII, deveniatur ad electionem examinatorum synodalium, iudicum synodalium ac testium synodalium.

155. Profectis Promotoribus, Secretarius ad Episcopum redibit, eique tradet elenchum examinatorum et iudicum, atque schedulam seu folium obsignatum cum nominibus testium.

156. Secretarius ascendet in ambonem, et publicabit nomina examinatorum synodalium. Deinde subiunget nomina iudicum synodalium, postremo decretum testium synodalium, et in fine lectionis decreti ipsius ostendet Synodo schedulam signatam, quae continebit nomina ipsorum.

157. Interim removebitur a duobus clericis mensa, quae aderit ante Episcopum, et Caeremoniarius in promptu habebit librum evangeliorum et formulam iurisiurandi pro examinatoribus synodalibus.

158. Postquam Secretarius ostenderit schedulam, ut superius innuimus, vocabit examinatores nominatos ad iusiurandum praestandum ante Episcopum, et denuntiabit testibus synodalibus, ut praestent et ipsi iusiurandum secreto vel apud Episcopum, vel apud Vicarium generalem. Secretarius de ambone descendet, et redibit ad locum suum.

159. Examinatores procedent ante Episcopum, et singuli, unus post alium, pronunciabunt formulam iurisiurandi, et imponent manus super librum, quem apertum Episcopus sustinebit in gremio. Unusquisque examinator, postquam iusiurandum praestiterit, revertetur ad locum suum, et a Diaconis assistentibus tolletur liber de gremio Episcopi.

160. Reponetur mensa a clericis ante Episcopum.

161. Se sistent Episcopo Promotores, et primus ipsorum instantiam faciet ut promulgentur decreta synodalia. Episcopus respondebit *Promulgari iubemus.*

162. Se recipiet Promotor, seu Promotores, ad locum suum, et reveniet Secretarius ante Episcopum, a quo receptis decretis, rursus ascendet in ambonem et leget ea. Secretarius poterit habere alium a quo adiuvetur in decretis legendis.

163. Si in promulgatione decretorum vellet quis cum debita convenientia rationem aliquam contra obiicere, diluetur obiectio, et in casu discrepantiae poterit requiri sententia Synodi, qua prolata, Promotor instantiam faciet Episcopo, ut actum Tabularius conficiat. Episcopus instantiae Promotoris respondebit *Conficiatur*, ac Tabularius subiunget *Conficiam.*

164. Continuabitur lectio decretorum donec videbitur Episcopo, qui nutu iubebit finem fieri.

165. Tunc Secretarius promulgabit decretum pro continuatione sessionis in eodem die post Completorium.

166. Postquam de ambone descenderit Secretarius, Promotores cum Tabulario se sistent Episcopo, et Promotores instantiam facient contra absentes: Episcopus autem respondebit *Ita decernimus et declaramus.*

167. Deinde Promotor idem efflagitabit ut conficiantur acta: Episcopus respondebit *Conficiantur*, ac Tabularius subiunget *Conficiam.*

168. Revertentur ad locum suum Promotores ac Tabularius, clerici autem amovebunt mensam, quae aderit ante Episcopum.

169. Episcopus assurget, ac Synodum dextera benedicet, nullo addito verbo. Clerus congenuflectet, exceptis Canonicis cathedralis et Praelatis, si forte adessent.

170. Post haec, Episcopus de altari descendet, medius inter Diaconos assistentes, salutabit Crucem, baculum sinistra accipiet, ac redibit in thronum.

171. Hoc tempore, ab ostiariis reserabuntur portae ecclesiae.

172. Diaconus et Subdiaconus, qui ministraverint ad Missam, sequentur Episcopum simul cum clericis, recepturis paramenta episcopalia.

173. In promptu etiam stabunt clerici alii, qui recipiant paramenta Canonicorum, eosque adiuvent in resumendis indumentis choralibus.

174. Episcopus vestes sacras dimittet, quo modo traditum est in Missa pontificali, cap. VI, lib. V, art. III, et resumpta cappa, se recipiet ad episcopium, associatus a Canonicis cathedralis.

Articulus III.

Continuatio sessionis primae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Ad altare SS. Sacramenti ponetur stratum cum pulvinis in genuflexorio, vel faldistorium pro Episcopo.

2. Ante altare maius, faldistorium in quo genuflectet Episcopus pro brevi oratione.

3. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia rubri coloris, videlicet: pluviale et stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et formale pretiosum, et haec cooperientur velo rubri coloris. In lateribus mensae ponentur mitrae, nempe pretiosa et auriphrygiata, prope altare baculus pastoralis.

4. Si fuerit Metropolitanus, aderit basis pro Cruce archiepiscopali prope latus evangelii.

5. Thronus paratus erit, ut mane, vestibus rubri coloris, et aderunt faldistoria cum scabellis, ut superius, in loco consessus.

6. In sacristia aut in respectivis stallis choralibus disponentur paramenta pro Canonicis, et in sacristia pluvialia pro cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula, vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; ac si fuerit Metropolitanus, praeparabitur etiam tunicella cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui delaturus erit Crucem ad Benedictionem in fine sessionis.

7. Super abacum autem praeparabitur scotula cum candela et Pontificale (pars III) pro Episcopo.

8. Non oportet ut paramenta induant Diaconus et Subdiaconus, sicut in Missa, siquidem locum non habet cantus evangelii.

§ 2. *De functione.*

9. Hora praestituta, cantantor vel recitantor Vesperae cum Completorio, pro consuetudine illius ecclesiae et qualitate festi incidentis.

10. Interea congregabitur in ecclesiam clerus, qui Synodo interventurus erit, et unumquodque individuum sibi induet superpelliceum aut aliud insigne, cuius usu gaudebit.

11. Absoluta in choro recitatione Completorii, et omnibus rite dispositis, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cathedralis convenient ad associandum Episcopum.

12. Sub ingressum Episcopi in ecclesiam, pulsabitur organis et campanis.

13. In accessu autem ad ecclesiam, observabitur quod notatum est cap. IV, lib. V.

14. Episcopus, postquam oraverit ad altare SS. Sacramenti, procedet ad altare maius, ibique genuflectet in faldistorio.

15. Hoc ipso tempore, se parabunt Canonici cathedralis paramentis sacris, ut mane, exceptis Diacono et Subdiacono, qui vestes sacras assument in ordine suo cum ceteris Canonicis, quia non cantatur evangelium, ut supra monitum est. Se parabunt etiam in sacristia quatuor cappellani pro libro, scotula, mitra et baculo, qui consistent prope altare vel apud abacum, ut in Vesperis pontificalibus. Parabitur etiam Subdiaconus, ut supra dictum est, ad Crucem deferendam, si Celebrans erit Archiepiscopus.

16. Episcopus, postquam brevi oraverit ante altare maius, accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, clerum benedicet.

17. Ultimi duo Canonici Diaconi assistent Episcopo ad thronum, donec parati fuerint duo Diaconi assistentes, quibus ad thronum ascendentibus, duo illi Canonici supplentes discedent, et pergent ad vestes sacras assumendas.

18. Profecto Episcopo de medio presbyterio, clerici duo removebunt faldistorium, quo usus erit Episcopus in brevi oratione, et ponent illud seorsim.

19. Praesto erunt prope altare clerici delaturi paramenta episcopalia.

20. Statim ac pervenerint ad thronum duo Diaconi assistentes, Caeremoniarius distribuet paramenta clericis, qui deferent illa ad thronum, ordine consueto.

21. Meminerit cubicularius Episcopi ascendere ad thronum, et subsistere prope secundum Diaconum assistentem, recepturus cappam episcopalem, quam complicabit, repositurus illam Episcopo, quando exibit de ecclesia.

22. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus, exuetur cappa : cubicularius, ut supra ostendimus, recipiet cappam, et expediet extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

23. Episcopus a Diaconis assistentibus induetur sacris paramentis, videlicet: amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali cum formali. Canonici cathedralis de suis stallis descendent, et conficient circulum ante Episcopum dum sacris vestibus ornabitur.

24. Hoc tempore, a clericis ad hoc delectis ponentur faldistorium et scabella in fine consessus, alterum etiam faldistorium et scabella in suppedaneo vel ante altare, ut superius descripsimus, art. II, n. 88, habita ratione altaris ipsius positionis.

25. Diaconus primus mitram pretiosam imponet Episcopo, qui baculum sinistra accipiet.

26. Duo cappellani a scotula et a libro accipient haec ex abaco, et consistent prope faldistorium collocatum in fine consessus.

27. Parato ut supra Episcopo, procedetur ad locum consessus, qui si erit in presbyterio, Episcopus tantum cum Assistentibus suis discedet de throno, benedicet clerum et veniet ad faldistorium collocatum in fine consessus.

28. Promotores, Secretarius ac Tabularius accedent ad mensas sibi praeparatas.

29. Episcopus, ad faldistorium quum venerit, sedebit, et baculum dimittet.

30. Diaconus secundus assistens exuet mitram Episcopo, qui assurget, ac tono feriali cantabit orationem *Adsumus, Domine* etc., quae exstat in Pontificali « Ordo ad Synodum » pro sessione prima.

31. Recitante praedictam orationem Episcopo, clerus stabit.

32. Cappellanus a mitra deponet super altare pretiosam, et accipiet auriphrygiatam.

33. Recitata, ut supra, oratione, sedebit Episcopus, et a primo Diacono reponetur ei mitra auriphrygiata.

34. Episcopus recipiet baculum, assurget, ac procedet ad altare, sedebit in faldistorio ibi posito, et baculum dimittet.

35. Diaconi assistentes sedebunt a lateribus Episcopi in scabellis praeparatis.

36. Ostiarii cantabunt *Extra omnes,* dimittetur populus de ecclesia, et claudentur portae.

37. Clerici duo ponent mensam ante Episcopum, et Vicarius generalis tradet ei decreta publicanda.

38. Sedenti, ut supra. Episcopo se sistent Promotores et Secretarius. Promotor primus efflagitabit, ut continuetur lectio decretorum, et Episcopus respondebit *Continuetur*. Post haec, Episcopus decreta Secretario tradet.

39. Promotores redibunt ad locum suum, et Secretarius ascendet super ambonem, ac leget, ut supra, decreta sibi tradita ab Episcopo.

40. Expleta decretorum lectione, Secretarius idem leget decretum seu denunciationem sessionis secundae in posterum diem mane, vel alio die, descendet de ambone, et se recipiet ad locum suum.

41. Se sistent Episcopo Promotores, et primus ipsorum instantiam faciet contra absentes. Episcopus autem respondebit *Ita decernimus et declaramus*.

42. Deinde approximabit ad Episcopum Tabularius synodalis. Post instantiam antedictam, fiet a Promotore altera instantia, ut scribantur acta: Episcopus dicet *Conficiantur*. Tabularius respondebit *Conficiam*.

43. Post haec, ascendet super ambonem Canonicus ad hoc delectus, qui elata voce cantabit tripiex caput orationis mentalis, pausam non ita longam interponens inter singula capita.

44. Ad orationem Episcopus assurget, convertetur ad altare, et genuflectet ante faldistorium, ante quod ponetur pulvinus a clerico aliquo. Episcopus genuflectens retinebit in capite mitram: ceteri omnes de clero genuflectent capite nudato in locis suis.

45. Absoluta oratione, assurget Episcopus, et cum ipso Canonici tantum cathedralis et Praelati, siqui aderunt.

46. Episcopus donabit Benedictionem solemnem *Sit nomen Domini benedictum* etc. Si fuerit Archiepiscopus, dimittet mitram, et habebit ante se Crucem archiepiscopalem.

47. Post Benedictionem, Episcopus de altari descendet, redibit in thronum, ut supra dictum est, a Diaconis assistentibus exuetur sacris paramentis, tum resumpta cappa, associatus a Canonicis cathedralis revertetur ad residentiam suam.

48. Notandum, quod post Benedictionem non promulgatur Indulgentia, ac praeterea, nisi sessio continuetur horis pomeridianis, oratio mentalis et Benedictio solemnis locum habebit matutino tempore sub finem sessionis.

Articulus IV.

De secunda sessione.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Disponentur omnia, quae ad Missam solemnem opus sunt, assistente Episcopo parato pluviali, ut cap. VIII, art. I, lib. V.

2. Praeparabitur praeterea super abacum Pontificale (pars III) pro Episcopo.

3. In presbyterio seu loco sessionis statuentur faldistoria, scabella, mensa et reliqua omnia descripta in sessione prima.

4. Missa solemnis erit votiva de Spiritu Sancto; si autem habebitur Synodus in festo et in octava Pentecostes, cantabitur Missa respondens Officio.

5. In sacristia, vel alio loco disponentur paramenta sacra, quibus induentur Canonici cathedralis, peracto Sacro solemni.

§ 2. *De functione.*

6. Ante sessionem, peragetur Officium regulare, cuius initium fiet hora convenienti. Missa etiam conventualis in choro cantabitur respondens Officio, excepto casu supra innuto, de Pentecoste.

7. Interim in sacristiam congregabitur clerus, qui debebit sessioni intervenire, et singuli induent insignia respectiva.

8. Sonabitur festivo more campanis cathedralis, paullo ante, quam incipiatur functio synodalis.

9. Completo Officio, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cathedralis proficiscentur ad associandum Episcopum.

10. Quod ad associationem Episcopi, accessum ad ecclesiam et celebrationem Missae, observabitur quod iam descriptum est respectivis capitulis IV et VIII, art. I, eiusdem lib. V.

11. Clerus dioecesanus poterit locum sumere in scamnis ipsi attributis, antequam adveniat Episcopus ad ecclesiam idque ut vitetur confusio.

12. Missa solemnis cantabitur ab una Dignitatum Capituli cathedralis, assistentibus ei duobus Canonicis eiusdem.

13. Postquam Diaconus cantaverit *Ite, missa est,* Episcopus non donabit Benedictionem. Celebrans recitabit ora-

tionem *Placeat tibi* etc., deinde ultimum evangelium S. Ioannis, quo recitato, descendet cum Ministris de altari, reverentiam faciet ad Crucem, deinde ad Episcopum, et cum ipsis recedet in sacristiam. praecedentibus duobus acolythis, qui non deferent candelabra.

14. Sacro peracto, sedebit Episcopus, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra pretiosa.

15. Profecto cum Ministris Celebrante, ascendent ad thronum ultimi duo Canonici Diaconi ad assistentiam praestandam Episcopo.

16. Canonici cathedralis recedent in sacristiam. et induent sibi paramenta sacra. ut in prima sessione. Item assument pluviale quatuor cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula, ac si absolvetur functio eodem mane, seu nisi protrahatur sessio in horas pomeridianas et Episcopus esset Metropolitanus, parabitur etiam Subdiaconus, delaturus Crucem archiepiscopalem ad Benedictionem.

17. Celebrans dimittet vestes sacras missales, induet alterum sacrum habitum, qui competet ipsi, et in chorum revertetur ad locum suum.

18. Duo sacri Ministri, manipulo retento, redibunt ad altare, et locum sument ad scamnum sibi praeparatum.

19. Redeuntibus ad thronum Diaconis assistentibus, discedent inde praedicti duo Canonici, qui vice illorum suppleverunt, recedent ad paramenta sibi induenda, et revenient in chorum cum ceteris.

20. Interim collocabitur a clericis faldistorium cum scabellis in suppedaneo altaris, et alterum versus finem loci sessionis, cum animadversionibus iam superius notatis.

21. Quum omnia disposita fuerint ad initium functionis faciendum, Episcopus assurget. et baculo sinistra sumpto, de throno descendet. Salutabit Crucem altaris, et benedicet clerum dum transibit per medium consessum.

22. Si locus consessus seiunctus erit a presbyterio, Episcopus ordinatim antecedetur a clero, qui occupabit locum singulis attributum.

23. Episcopus incedet medius inter Diaconos assistentes, qui sustentabunt eius fimbrias pluvialis, eumque sequentur caudatarius et duo cappellani a mitra et a baculo. Reliqui duo cappellani cum libro et cum scotula praesto erunt apud faldistorium.

24. Promotores, Secretarius ac Tabularius occupabunt locum respectivum ad mensas praeparatas.

25. Episcopus, progressus ad faldistorium, sedebit, et baculum dimittet.

26. Approximabit ad Episcopum Subdiaconus, qui praecinet ipsi antiphonam *Propitius esto.* Clericus unus pulvinum ponet ante Episcopum. Diaconus secundus mitram exuet Episcopo, qui assurget, et intonabit antiphonam praedictam *Propitius esto,* quam prosequetur in cantu chorus cantorum.

27. Episcopus, statim ac intonaverit antiphonam, genuflectet, et cum ipso in genua procumbent adstantes universi.

28. Cappellanus a mitra recipiet mitram pretiosam et deferet ad altare, atque accipiet alteram auriphrygiatam.

29. Absoluto antiphonae cantu, intonabitur ab eisdem cantoribus psalmus *Deus, venerunt gentes* etc., qui cantabitur alternatim a clero.

30. Psalmo intonato, Episcopus assurget, sedebit in faldistorio, et a primo Diacono iterum cooperietur mitra auriphrygiata.

31. Diaconi assistentes sedebunt scabellis positis a lateribus faldistorii. Clerus consurget, et sedebit unusquisque loco suo.

32. Clericus unus tollet pulvinum, in quo genua flexerit Episcopus.

33. Post cantum psalmi, repetetur a cantoribus antiphona superius nominata.

34. Interea thuriferarius curabit, ut in promptu sit ignis pro thuribulo.

35. Cantu antiphonae expleto, Diaconus secundus exuet mitram Episcopo, qui assurget; cum ipso consurget etiam clerus universus.

36. Episcopus ex libro cantabit tono feriali orationem *Oremus. Nostrorum tibi* etc., et orationem alteram *Oremus. Mentibus nostris* etc. Post orationes praedictas, Episcopus cantabit *Oremus*, Diaconus primus cantabit *Flectamus genua,* omnesque in genua procumbent, exceptis Episcopo et duobus cappellanis a libro et a scotula; Diaconus autem secundus subiunget *Levate*, et consurgent omnes: tum Episcopus tono feriali prosequetur cantare orationem alteram *Deus, qui nos iustitiam* etc.

37. Post orationem istam, sedebit Episcopus, rursus induetur mitra a primo Diacono, et sinistra baculum recipiet.

38. Assurget ac procedet ad altare: transiens autem per medium consessum, benedicet clerum.

39. Ante altare quum venerit, reverentiam faciet, sedebit in faldistorio, et baculum dimittet.

40. Presbyter assistens de suo stallo discedet, et veniet ad dexteram Episcopi.

41. De loco suo proficiscetur Diaconus, et veniet ad osculandum manum Episcopi, deinde redibit ad abacum, ex quo accipiet Evangeliarium, seque adiunget Subdiacono atque acolythis.

42. Postquam Diaconus manum Episcopi osculatus erit, se sistet Episcopo thuriferarius cum thuribulo, quod genuflexus sustinebit ante eum. Presbyter assistens ministrabit incensum, quod Episcopus imponet in thuribulum cum benedictione usitata.

43. Presbyter assistens remanebit prope dexteram Episcopi.

44. Se sistent ante Episcopum Diaconus, Subdiaconus, acolythi et thuriferarius, Diaconus autem benedictionem petet atque accipiet ritu consueto.

45. Postea cantabitur evangelium, ut in Missis solemnibus.

46. Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, qui assurget, et baculum accipiet, ut in Missis solemnibus.

47. Post cantatum evangelium, Episcopus dimittet baculum. Subdiaconus afferet ad eum librum evangelii, quod osculabitur dicens *Per evangelica* etc.

48. Diaconus et acolythi cum candelabris redibunt ad locum suum.

49. Thuriferarius subsistet ante Episcopum.

50. Subdiaconus, quum Episcopus osculatus erit sacrum textum, librum claudet, redibit ad locum suum, ubi librum tradet clerico, seque adiunget Diacono.

51. Presbyter assistens accedet ante Episcopum, ac thuribulo a thuriferario recepto, incensabit Episcopum triplici ductu, postea revertetur ad stallum suum inter ceteros Canonicos.

52. Thuriferarius recedet ad deponendum thuribulum, quo non amplius opus est ad functionem.

53. Diaconus et Subdiaconus, adiuvantibus acolythis, manipulum dimittent.

54. Postquam Episcopus thurificatus erit, convertetur ad altare, et clericus unus ponet pulvinum ante faldistorium.

55. Episcopus genua flectet atque intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, qui continuabitur à cantoribus. Cum Episcopo genuflectent adstantes omnes (1).

56. Absoluta stropha prima, consurgent omnes, et stabunt donec completus erit cantus hymni.

57. Post cantum praedictum, Episcopus sedebit, et a primo Diacono reponetur ei mitra.

58. Ostiarii cantabunt *Extra omnes:* dimittetur populus, et claudetur ecclesia, cuius portae custodientur ab ostiariis ipsis (2).

59. Duo clerici ponent mensam ante Episcopum.

60. Vicarius generalis tradet Episcopo decreta publicanda.

61. Promotores se sistent ante Episcopum, et instantiam facient ut continuetur promulgatio decretorum. Episcopus respondebit *Continuetur;* Promotores redibunt ad locum suum.

62. Secretarius se sistet Episcopo, recipiet ab ipso decreta, ascendet in ambonem, et leget illa, ut superius declaratum est.

63. Reliqua, videlicet, decretum pro continuatione lectionis decretorum, instantia contra absentes, instantia pro actorum scriptione, fient ut traditum est in sessione prima.

64. Post haec acta, Episcopus dextera benedicet Synodum, et redibit in thronum, ubi sacra paramenta dimittet.

65. Si continuabitur sessio post Vesperas, observabitur quidquid traditum est alio loco pro continuatione sessionis primae.

66. Sin autem sessio absolvetur ipso mane, acta praescripta ad finem sessionis vespertinae eodem mane conficientur.

Articulus V.

De tertia sessione.

1. In tertia sessione peragentur omnia illa, quae indicata sunt in secunda. Quapropter servabuntur ritus iidem ad secundam diem constituti, exceptis orationibus et precibus, quae

---

(1) Meminerit primus Diaconus pileolum auferre, ac post primam strophen reimponere Episcopo.

(2) Habebitur sermo, ut in sess. praec. (Pont. rom.).

inveniuntur in Pontificali, parte III, *Ordo ad Synodum,* ad rubricam *Die tertia, conventione facta* etc.

2. In ista sessione vel etiam in antecedentibus, ut opportunius videbitur Episcopo, publicabuntur officiales cleri, fiet scrutinium cleri, fiet appellatio illorum, qui debent Synodo intervenire, et denunciabitur clero, ut solvat taxationem cathedratici, atque haec omnia ex instantia Promotorum, et ex decretis successivis. Quod ad vocationem sive appellationem cleri, postquam Secretarius publicaverit decretum, in quo declarabitur, quod unusquisque ex appellatis debeat assurgere, et elata voce dicere *Adsum*, Tabularius ascendet super ambonem, et clerum ut supra appellabit, initium ducens a Capitulo cathedralis, et singuli observabunt quod traditum est.

3. Completa autem decretorum publicatione, Episcopus poterit allocutionem e pulpito facere ad clerum, quo modo innuimus in sessione prima.

4. Si protrahatur sessio in vespertinas horas, post orationem *Adsumus*, ut supra, poterit Episcopus allocutionem ad clerum habere.

5. Post haec, Promotores instabunt pro conclusione Synodi, Episcopus respondebit *Ita decernimus et declaramus.* Recedent Promotores, Secretarius accedet ad Episcopum, a quo accipiet decretum relativum, ascendet super ambonem, publicabit decretum, deinde redibit ad locum suum.

6. Revenient ad Episcopum Promotores, eique instantiam facient ut indicatur Synodus futura. Episcopus respondebit ut supra, postmodum publicabitur decretum, ordine innuto.

7. Postremo fiet instantia pro confectione actorum, ut in aliis sessionibus; tum vero portae ecclesiae aperientur.

8. Amovebitur a clericis duobus mensa, quae posita fuerat ante Episcopum, et secundus Diaconus assistens mitram exuet Episcopo.

9. Assurget Episcopus, et cum ipso totus consessus, et intonabit *Te Deum*, quod a clero alternatim cantabitur.

10. Ad cantum hymni antedicti sonabitur organis et campanis omnibus cathedralis.

11. Episcopus in intonatione et in cantu eiusdem hymni conversus stabit ad Synodum; ad cantum autem ℣. *Te ergo quaesumus* etc., genuflectet versus altare, et cum Episcopo ceteri omnes in genua procumbent.

12. Post cantatum *Te Deum*, se sistent Episcopo duo cappellani cum libro et scotula.

13. Episcopus, conversus ad Synodum, ut supra, cantabit tono feriali orationem *Oremus. Nulla est, Domine.*

14. Cappellanus a mitra meminerit relinquere in altari auriphrygiatam, et accipere pretiosam.

15. Tum Episcopus sedebit, eique primus Diaconus assistens mitram pretiosam imponet.

16. Ascendet super ambonem Canonicus iam designatus, qui cantabit acclamationes, ad quas respondebit chorus cantorum (1).

17. Tempore toto acclamationum, Episcopus et clerus stabunt.

18. Sub finem cantus acclamationum, Presbyter assistens, secum ferens formulam Indulgentiarum, accedet prope dexteram Episcopi.

19. Peracto acclamationum cantu, Secretarius ascendet in ambonem, et publicabit decretum de Synodi dimissione.

20. Cantu acclamationum absoluto, et decreto de dimissione publicato, se sistent Episcopo cappellani cum libro et scotula; Episcopus, quin convertatur ad altare, donabit solemnem Benedictionem *Sit nomen Domini* etc.

21. Presbyter assistens post Benedictionem publicabit Indulgentias, legens formulam statutam (2).

22. Primus Diaconus assistens, si fuerit Archidiaconus, secus Archidiaconus ipse, accedens prope Episcopum, convertetur versus Synodum et cantabit *Recedamus cum pace*, clerus autem respondebit *In nomine Christi.*

23. Episcopus de altari descendet, et redibit in thronum ad sacras vestes dimittendas.

24. Canonici cathedralis dimittent paramenta, et resument habitum choralem.

25. Episcopus, resumpta cappa, comitatus a clero universo, se recipiet ad residentiam suam.

---

(1) Acclamationes fieri solent in Synodo tantum prima, quae ab Episcopo convocatur. A.

(2) Nunc moris est apud S. S. Congregationem S. Officii (Sectio de Indulgentiis) concedere novis Episcopis plenariae Indulgentiae favorem, pro prima Synodo una cum alio de plenaria Indulgentia pro prima Missa pontificali in cathedrali et postea in locis insignioribus dioecesis.

CAPUT III.

De obitu et exsequiis Episcopi

1. De supremo morbo, de obitu et de exsequiis Episcopi agitur libri secundi capitulo XXXVIII Caeremonialis Episcoporum; quocirca rem esse inutilem existimamus repetere quae ibi sapientissime suggeruntur in aegrotatione Episcopi et in administratione Sacramentorum, quae peragenda est a prima Capituli Dignitate.

2. Nec pauca quidem censemus dicenda de aperitione testamenti et de aliis curis suscipiendis ab haerede vel a testamenti curatore, aut a quocumque alio, cui commissum sit negotium tuendi rem familiarem, spectantem ad defunctum, et ad curationem domesticam. Operam dabimus tantum notandis functionibus peragendis iuxta finem quem nobis ipsi proposuimus in hoc opere, cuiuscumque demum pretii futurum sit atque utilitatis.

3. Durante Episcopi morbo, praescribentur ab eius Vicario generali publicae supplicationes ad omnia urbana et diocesana templa et in coenobiis utriusque sexus. Esset etiam res optimi exempli si publicis supplicationibus interesset non modo Capitulum cathedralis, sed Magistratus etiam et publici repraesentantes, interveniendo formaliter.

4. Postquam Episcopus sanctissimum Christi Corpus in viaticum acceperit, indicetur collecta per omnes ecclesias *pro Episcopo infirmo,* et recitabitur oratio in Missali praescripta. Quum vero administrata ipsi erit extrema Unctio, substituetur collecta altera *pro Episcopo infirmo morti proximo,* quae pariter notata in Missali est.

5. Statim ac Episcopus animam effiaverit, Canonici, qui morti eius aderunt, recitabunt unusquisque super cadaver versiculos *A porta inferi* etc., cum oratione notata in Caeremoniali, capitulo supra citato, n. 18.

6. Vicarius generalis mandabit per ecclesias omnes, ut ad sonum e turri cathedralis ceterae omnes ecclesiae urbanae

annuncient obitum Episcopi lugubri campanarum sonitu per aliquod temporis spatium determinatum, ac deinceps, sonantibus campanis cathedralis, debeant eodem tempore sonare ecclesiae reliquae omnes.

7. Interim cubicularii Episcopi cum omni decentia curabunt cadaver. Si haeredi placebit iubere balsamo illud illini aut iniectare, id fiet semper postquam ab obitu elapsum erit tempus aliquod determinatum * ex legibus localibus, et ut indicabunt artis periti; quod tamen caveatur, ut cum omni decentia pertractetur.

8. Necesse etiam esset, ut sine mora legeretur testamentum, ad agnoscendas dispositiones defuncti, praesertim si de funere suo cavisset. Utcumque sit, sive spectet ad haereditatem, sive ad mensam episcopalem, sive ad quemquam alium, detur opera ut funus sit conveniens dignitati et personae quae gessit, vitando ut nimium luxum, sic nimiam parsimoniam.

9. Itaque a Vicario generali, a prima Dignitate Capituli et a Caeremoniarum Magistro capientur concorditer dispositiones sequentes:

10. Curandum, ut cadaver conservari possit usque ad asportationem in ecclesiam: quod si difficile factu erit, efficiatur ut maturo tempore construatur arca lignea (1), in qua condatur. Arca autem erit longior cadavere duos ferme palmos, ut condi possit capite cooperto mitra: item erit latior a vertice et angustior versus talos. Intra arcam aderit pulvinus laneus coloris violacei, subiiciendus capiti cadaveris. In operculo autem picta erit Crux. Praeparabuntur, praeter vestes usuales praelatitias nigri coloris (2), paramenta omnia coloris violacei, quibus induatur ac sepeliatur, comprehensa Cruce pectorali (3), annulo, ac tribus etiam spinulis s. Pallii, si fuerit Archiepiscopus.

11. Fiet clero regulari et clero saeculari denunciatio pro cantu vigiliarum priusquam asportetur cadaver, indicato ordine quo erunt celebrandae.

12. Invitabuntur etiam confraternitates laicorum, quae debebunt intervenire asportationi cadaveris.

---

(1) Et alia plumbea, vel iuxta morem hodiernum ex lamina seu bractea vulgo *di zinco*, de qua vide inferius, n. 63.

(2) Nigra erunt haec indumenta, si mos fuerit illa in poenitentialibus et funebribus in dioecesi adhibere, secus violacea.

(3) De qualitate huius Crucis, vide inferius, n. 26.

13. Construetur lectus ligneus, in quo exponetur in palatio, et alter ponendus in ecclesia. Lectus constabit duobus canteriis, uno palmos quinque alto, altero palmos sex, cum tabulis super ipsum longis palmos duodecim, latis palmis octo et super tabulatum ponetur culcitra linea, subtili stramine plena: lectus totus cooperietur lodice sericea vel lanea cum pulvinis similibus supponendis capiti cadaveris. Praeparabitur insuper parva tabula iuxta mensuram cadaveris cum capulis e chordula violacea in quatuor extremitatibus, in qua ponatur cadaver ipsum, ut possit moveri facile ac decenter.

14. Praeparabitur cerae copia sufficiens pro expositione cadaveris in palatio, et pro asportatione ad ecclesiam. Numerus intorticiorum in hac circumstantia adhibendorum desumetur ex usu cuiusque loci, et ex dispositionibus etiam testamentariis defuncti. Comparabitur insuper cera distribuenda illis, qui funeri intervenient.

15. Ex cathedrali accipientur candelabra mortuaria ferrea vel alia ex materia congruenti confecta (1), ad firmanda intorticia, seu cereos circa cadaver, duo candelabra cum abaco collocanda ad pedes lecti, pluviale nigri coloris cum stola, superpellicea, thuribulum cum navicula, vasculum cum aspersorio, legile maioris formae cum graduali in usum cantorum, et Missale aut Rituale pro oratione post vigilias.

16. Illa palatii pars, quae propter expositionem oportebit ut pateat, expoliabitur omni ornamento, et in aula maiori sive in procaetone praeparabitur lectus supradictus.

17. Si cathedralis ornata esset festive pro aliqua circumstantia solemnitatis, tolletur ornamentum omne. Thronus poterit relinqui paratus pannis violaceis, siquidem mors Episcopi non efficiet ut esse desinat ecclesia cathedralis.

18. Congregabitur etiam Capitulum cathedralis pro eligendo, termino praescripto a iure canonico, Vicario capitulari, qui participabit nominationem suam, et consequenter decessum Episcopi ad s. Sedem.

19. Deputabitur a Capitulo cathedralis vel ab haerede ecclesiasticus quidam doctus, qui funebrem laudationem habeat in exsequiis super cadaver peragendis.

20. Praeparabitur etiam feretrum, quo asportandum cadaver ad ecclesiam erit.

---

(1) Scamna perforata, quae hic et inferius Auctor recensuerat, hodie in desuetudinem ubique fere abierunt.

21. Vicarius capitularis, vel alius quispiam, hortabitur clerum et fideles, ut suffragentur animam Episcopi, et disponet etiam, ut in ecclesiis omnibus, celebretur ei funus die septimo aut tricesimo.

22. In ecclesia cathedrali praeparabitur lectus funebris eiusdem magnitudinis atque alter supra notatus pro domo, et apponetur ille cereorum aut intorticiorum numerus, qui praestitutus erit, ut ibidem notatum est.

23. Licebit celebrare Missas in sacello episcopii, et alia erigere altaria in diaeta episcopali in qua expositum manet cadaver, ad Missas celebrandas (1).

24. In diaeta praedicta praeparabuntur scamna parata panno nigro pro Canonicis cathedralis, pro Magistratu, ceterisque, qui vigilis erunt interventuri. In dispositione illorum ratio habebitur capacitatis loci, et curabitur ut locus sit Canonicis cathedralis, Magistratui et saltem Regularibus, ad quos spectabit cantare in vigilia ipsis assignata, animadvertendo ut sint circa lectum.

25. Si cadaver fuerit balsamo illitum, privatim et noctu ad ecclesiam asportabitur vas clausum et signatum cum visceribus, quod comitabitur cappellanus defuncti cum famulis duobus, funalia sustinentibus, statimque condetur sepulcro.

26. Postquam curatum erit cadaver, induetur subucula, caligis nigris, femoralibus, collari nigro, veste talari nigra cum syrma, fascia nigra simili (2) et rocheto. Cappellani deinde eius, induti superpelliceo, vestient ipsum caligis et sandaliis, amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali ex aurichalco inaurato et sine Reliquiis, appensa chordulae sericae viridi, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis, planeta et manipulo (3); inserent deinde annulum eius digito annulari dextro et manus component in pectore, quas iungent simul ope unius taeniae violaceae firmatae pulsis, ac super pectore eius ponetur exigua Crux lignea cum Crucifixo, quam continebit utraque manu. Deinde imponetur cadaver tabulae supra descriptae,

---

(1) S. R. C., n. 3822. Hoc privilegio fruuntur etiam Vicarii apostolici, Abbates et Praelati *Nullius* in proprio territorio, atque Episcopi titulares. Dies excepti, quibus non licet, in casu, Missam de requie celebrare, sunt duplicia I cl., Dominicae aliaque festa de praecepto (S. R. C., n. 3903).

(2) Vide notam secundam ad n. 10, pag. 423.

(3) Episcopi titularis cadaver nequit Romae indui sacris paramentis, ideoque rocheto imponetur mantelletum, quod cum veste erit semper violaceum, et capiti biretum (S. R. C., n. 3822).

cui erunt obstacula ad pedes ne cadaver excurrat, quaeque cooperietur prorsus habitu et vestibus quibus corpus erit indutum. Si fuerit Archiepiscopus in sua dioecesi aut provincia, imponetur etiam humeris eius s. Pallium cum tribus spinulis; sin autem erit extra provinciam aut honoratus fuerit altero Pallio in altera ecclesia, supponetur plicatum capiti eius.

27. A lateribus lecti aderunt scabella gradata, ut super illum possit collocari corpus.

28. Quando igitur in promptu erit lectus, collocabitur in eo cadaver, et capiti imponetur pileolus et mitra linea coloris albi aut serica, postquam in lecto compositum fuerit, pulvinis capiti suppositis, nam movendo cadaver posset forte delabi mitra.

29. Si lectus in promptu non erit, relinquetur cadaver in uno ex cubiculis palatii, et ardebunt in candelabris duobus candelae, una ad caput, altera ad pedes.

30. Exposito supra lectum cadavere, appendetur pileus pontificalis viridi colore ornatus ad pedes lecti super lodice, et ante lectum ipsum ponetur parvus abacus contectus alba tobalea, in quo aderunt superpellicea tria, stola cum pluviali nigro, Caeremoniale pro oratione, vasculum Aquae benedictae cum aspersorio ac thuribulum cum navicula. Ignis deinceps utendus aderit seorsim in alio cubiculo. Accendentur intorticia seu cerei positi circa lectum in appositis candelabris, vel saltem fanalia quatuor a lateribus lecti cum intorticiis aut cereis singulis.

31. Aperietur diaeta, et providebitur ut adsit qui bono ordini invigilet, clausa vero erunt cubicula, in quibus asserventur quae ad haereditatem spectant.

32. In aula prima aderunt famuli habitu familiari induti. et familiares nobiles habitu formali in procaetone et cubiculis prioribus.

33. Asportatio ab aedibus ad ecclesiam fieri debet mane; ante asportationem autem celebrandae sunt in ipsis aedibus vigiliae. Animadvertatur tamen ut inchoentur tempore debito.

34. Vigiliae celebrandae essent a familiis Fratrum mendicantium, si fuerint, vel saltem ab aliis. Si numerus familiarum regularium satis non erit, poterunt ab una cantari vigiliae duae, sed in fine cuiusque fiet absolutio, ut declarabitur inferius.

35. Item, si plures erunt coenobitarum familiae, ut nequeat a singulis una vigilia cantari, poterunt colligi simul

plures familiae in celebratione vigiliae unius. Ad familiam digniorem spectabit ultima vigilia. Atque heic notandum, quod dignitas desumenda est ex praecedentia, qua fruuntur in processionibus generalibus, videlicet, ex institutione coenobii, vel ex eo quod sanxerit usus laudabilis.

36. Hora praestituta, quando collecti simul erunt qui interfuturi sunt vigiliis vel saltem pars eorum, Caeremoniarius in aulam, ubi expositum erit cadaver, invitabit Fratres quibus attributa est vigilia prima. Hi disponentur apud scamna praeparata circa lectum; primus ipsorum, habens ante se legile cum libro chorali, * dictis secreto *Pater, Ave, Maria*, et incipiet antiphonam *Placebo Domino*, quam prosequentur ceteri cum psalmis et antiphonis Vesperarum pro defunctis. Antiphonae canentur ritu duplici, ante et post psalmos. Intonata praedicta antiphona, sedebunt omnes, et a clerico uno singulis distribuetur candela. In promptu etiam erunt alteri clerici duo induti superpelliceo, ad afferendum vasculum ac thuribulum.

37. Quum incipietur canticum *Magnificat,* omnes consurgent, et interim Superior Fratrum, qui cantaverint vigiliam primam seu Vesperas, accedet ad pedem lecti, adiuvantibus clericis duobus, induet superpelliceum, stolam, pluviale nigri coloris, ibique ad pedem lecti remanebit.

38. Duo praedicti clerici accipient unus vasculum cum aspersorio, alter thuribulum cum igne et naviculam. Alterius clerici officium erit accendere candelas eis, quibus fuerint distributae.

39. Dum repetetur antiphona, Caeremoniarius vel alter cappellanus, superpelliceo indutus, ministrabit sine osculis incensum Superiori, de quo supra, qui cum benedictione imponet illud in thuribulum a thuriferario sustentum.

40. Completo supradictae antiphonae cantu, Superior idem, iunctis manibus, dicet *Pater noster,* et aspersorio accepto a Caeremoniario seu cappellano, qui sublevabit eius fimbriam dexteram pluvialis, procedens a dextris suis, asperget cadaver circumiens lectum, prius versus pedem sinistrum, deinde versus medium, tum versus humerum sinistrum: rediens autem per latus alterum lecti, asperget illud versus humerum dextrum, deinde versus medium, postremo versus pedem dexterum.

41. Transiens ante Canonicos cathedralis, reverebitur eos. Sin autem lectus non posset circumiri, asperget cadaver in medio, a sinistris et a dextris suis.

42. Reversus ad pedem lecti, restituet aspersorium. et accepto thuribulo, adolebit cadaver eodem modo quo asperserit.

43. Reddito thuribulo, perstans ad pedem lecti cantabit versiculos *Et ne nos* etc., et orationem notatam in Caeremoniali capitulo citato, cum conclusione brevi. Post orationem subiunget alterum versiculum *Requiem aeternam* etc., et a cantoribus cantabitur ℣. *Requiescat in pace,* omnesque respondebunt *Amen.*

44. Fratres deinde exstinguent candelas, quas tempore absolutionis sustinuerint manu. Superior dimittet pluviale, stolam et superpelliceum super abacum; discedent ex aula, aliique succedent ad secundam vigiliam designati.

45. In vigilia secunda cantabitur invitatorium et primum nocturnum Officii pro defunctis cum antiphonis ritu duplici. Ad invitatorium et ad *Pater noster* ante lectiones stabunt omnes; ad cantum psalmorum, lectionum et responsoriorum sedebunt. Distribuetur cera, ut superius, et ad cantum responsorii tertii, Superior induet pluviale, tum peraget absolutionem, ut in prima vigilia traditum est.

46. In tertia vigilia cantabitur nocturnum secundum, in quarta nocturnum tertium cum Responsorio *Libera me, Domine, de morte aeterna:* in quinta autem Laudes.

47. Dum cantabitur ultima vigilia seu Laudes, disponetur asportatio cadaveris. Ad hanc rem ut invitentur illi, qui asportationi praedictae interventuri sunt, non esset abs re dare signum campanis cathedralis, quibus poterunt reliquarum ecclesiarum campanae respondere.

48. Corpora seu collegia, interventura processioni in asportatione cadaveris, convenire debent in cathedralem, discessura inde ordinatim, quum nunciabitur eis.

49. Interim praesto erunt Presbyteri superpelliceo induti ac sine stola, delaturi super feretrum cadaver. In promptu erit feretrum nobile, et unus ex familiaribus, qui distribuet intorticia ferenda circum cadaver iis quibus attributum erit officium, itemque candelas tradet illi, cuius officium erit distributionem facere singulis, pompae funebri intervenientibus.

50. Capitulum cathedralis congregabitur in diaetam episcopalem associaturum cadaver, quod fiet etiam a Magistratu aliisque publicis repraesentantibus, qui aliunde tenerentur vigiliis interesse.

51. Dignior Capituli cathedralis supra rochetum vel superpelliceum assumet stolam cum pluviali nigri coloris.

52. Vigiliis expletis, adstantes de diaeta dimittentur, a Presbyteris indutis superpelliceo demittetur de lecto cadaver et componetur in feretro.

53. Disponetur processio, quae percurret vias primarias et dirigetur ad cathedralem. Asportationis tempore sonabunt luctuoso more campanae cathedralis et reliquarum omnium ecclesiarum.

54. Officians in functione ista priusquam domo efferatur cadaver, asperget ipsum, et recitabit antiphonam *Si iniquitates* cum psalmo *De profundis,* ut notatur in Rituali. Deinde in itinere recitabitur psalmus *Miserere* cum reliquis in Rituali notatis.

55. Processio ordinabitur sequenti modo: Anteibunt confraternitates laicorum, iuxta ordinem antiquitatis uniuscuiusque, et singulae deferent propriam Crucem aut signum, quo utuntur in associatione mortuorum. Tum Crux ecclesiae cathedralis delata a clerico, post ipsam incedent familiae coenobitarum, ordine ab ipsis servato in processionibus generalibus. Post collegia Regularium incedet seminarium, cuius alumni induti erunt superpelliceo et bireto; clericis seminarii succedent Parochi urbani, superpelliceo pariter ac bireto induti, vel alio insigni regulariter eis concesso; tum collegiatae, si quae fuerint; Beneficiarii deinde seu Mansionarii, postremo Canonici cathedralis, quorum in fine incedet Dignitas, de qua supra, indutus superpelliceo et pluviali. Cadaver in feretro deferetur a quatuor Presbyteris, ac si opus fuerit alii substituentur primis. Circa feretrum ardentia intorticia deferentur aut a quibusdam confratribus praedictarum confraternitatum, aut a Mansionariis seu Beneficiariis, vel ab aliis de more cuiusque loci. Familiares nobiles Episcopi incedent immediate post feretrum vel a lateribus illius, et unus eorum deferet pileum pontificalem, appendendum deinceps in ecclesia ad pedem lecti. Sequentur ultimo loco Magistratus et publici Repraesentantes, quo ordine solent incedere in functionibus publicis, post eos autem famulitium defuncti in habitu familiari.

56. Si mos erit ut unusquisque in processionem gestet candelam ardentem, poterit servari, secus in ingressu ecclesiae distribuetur candela singulis individuis, quam sustinebunt ardentem in absolutione, quae ibi persolvetur, ut infra.

57. In ecclesia aderunt clerici tres, unus cum thuribulo, alter cum vasculo Aquae benedictae, tertius cum libro absolutionis. Item accendentur cerei sive intorticia circa lectum in

ecclesia, et advertetur ut circa illum adsint scabella gradata ad collocandum in eo cadaver.

58. Ubi ad ecclesiam pervenerit processio, confraternitates instruentur in unum pluresve ordines circa lectum; ante confraternitates disponentur Regulares, et ante Regulares clerus saecularis. Crux consistet ad caput cadaveris, ad pedes autem ipsius dignior Capituli, qui functionem peraget. Magistratus stabit post Officiantem. Presbyteri, delatores feretri, collocabunt ipsum capite verso ad altare, pedibus versis ad portam: delatores intorticiorum subsistent a lateribus cadaveris.

59. Deposito in media ecclesia feretro cum cadavere (1), repetetur antiphona *Exsultabunt Domino* etc., deinde cantabitur ℟. *Subvenite, Sancti Dei* etc. Sub finem responsorii, Officians imponet incensum in thuribulum cum benedictione, et completo cantu responsorii, cantabit *Pater noster,* et asperget ac thurificabit deinde cadaver, quemadmodum descriptum est superius in domo, et cantabit versiculos *Et ne nos* etc. cum oratione.

60. Post haec, discedent confraternitates et Regulares. Magistratus locum sumet in scamno suo, et clerus in choro. Presbyteri cadaver tollent de feretro et imponent lecto, tum ad pedes lecti appendent pileum pontificalem.

61. Parabitur in sacristia dignior cleri, et cantabitur Missa solemnis.

62. Post Missam recitabitur laudatio funebris, et persolventur quinque absolutiones ritu descripto cap. IX, art. III, lib. V, § 1, eo tantum discrimine, quod Celebrans, quum non sit Episcopus, sedebit in scabello, ceterique absolventes sibi ipsi sustinebunt intorticium vel candelam ardentem.

63. Clausis ecclesiae portis, deponetur a Presbyteris de lecto cadaver, et condetur in arca, ubi claudetur etiam intra tubum vitreum charta pergamena inscripta nomine aliisque notitiis defuncti. Cadaver sepelietur cum paramentis supra indicatis; quod si planeta nobili indutum fuerit, poterit exui illa et vestiri alia minoris pretii. Priusquam operculo claudatur arca, contegetur os defuncti sudariolo albi coloris. Deinde arca lignea cum cadavere claudetur in altera arca plumbea (2), in cuius operculo incisa * vel sculpta erit Crux,

---

(1) Rituale romanum, tit. VI, cap. III, n. 3, habet: « Ad ingressum ecclesiae repetitur antiphona ***Exsultabunt*** etc. ».

(2) Seu ex *zinco*, ut dictum est in nota prima ad superiorem numerum 10.

epigraphe cum nomine etc., et stemma gentilitium. Cadaver sepelietur aut in sepulcro Episcoporum aut in alio, quod sibi delegerit defunctus. Pileus pontificalis suspendetur ad absidem seu lacunar ecclesiae versus locum sepulturae.

64. Si qua de causa rationabili non poterit celebrari Missa solemnis super cadaver, non omittetur solemne funus die tertia aut septima cum absolutionibus indicatis. Immo, si quis Episcopus limitrophus esset non ita longe a dioecesi, posset a Capitulo invitari ad functionem in funere Episcopi persolvendam.

CAPUT IV.

De supplicationibus pro novo Episcopo eligendo

1. Condito Episcopi cadavere, Vicarius capitularis praefiniet publicas preces ad obtinendam quamprimum electionem novi Pastoris, qui digne ac fructuose administret ecclesiam, et ad salutem dirigat animas suae curae commissas. Itaque servabitur usus cuiusque dioecesis, quod attinet ad preces supra nominatas; et quibusdam diebus vel circumstantiis fiet etiam processio Regularium ad cathedralem, in qua simul cum clero saeculari exorent Deum, ut Sanctis Patronis intercedentibus, dignetur Ecclesiae preces exaudire.

2. Quum vero officialiter communicata fuerit notitia electionis, observabitur totum id, quod traditum est cap. I, lib. V.

Appendix II ad Librum VII

CAPUT I.

De Episcopo coadiutore, suffraganeo et auxiliari

1. Quibusdam in ecclesiis esse solet Episcopus, qui suffraganeus dicitur, sive, ut melius dicam, dari solet Episcopo Ordinario alter Episcopus coadiutor ad conferendam sacram Confirmationem, sacros Ordines et ad persolvendas eas functiones, quibus requiritur dignitas episcopalis (1). Quare Episcopus suffraganeus nulla gaudet iurisdictione super dioecesim, et auctoritas eius dependet ab auctoritate Ordinarii; quem penes est augere aut imminuere facultates, quas ei largiri censebit.

(1) Sub uno titulo Suffraganei Auctor designaverat Episcopos adiutores. Hodie distincti tituli distinctaeque mansiones tribuuntur Episcopis in subsidium Ordinariorum missis. Episcopus *coadiutor*, fere semper cum futura successione, est ille, qui Ordinario in omnibus, vel aliquibus tantum, ut inferius dicit A., subrogatur, quin tamen honoribus Ordinario debitis frui possit, neque Ordinario permittente (cfr. S. R. C., n. 4023), nisi quatenus in praesenti capite indicatur; *suffraganei* Episcopi sunt illi, qui in partem muneris episcopalis sex Cardinalium suburbicariorum eliguntur, iuxta apostolicam constitutionem diei 15 Aprilis 1910; Episcopus *auxiliaris* est ille, qui ad munera quaedam episcopalia exercenda, cum omnimoda dependentia ab Ordinario, datur in huius levamen, sive ob personae ipsius Ordinarii, sive ob dioecesis necessitates, cui item non competunt honorificentiae, ut supra (S. R. C., n. cit.). — Coadiutor interdum, Ordinario absente vel omnimode impedito, est verus Administrator, de quo cap. seq. — Suffraganeus, in sensu Auctoris et constitutionis citatae, nullimode confundendus est cum Suffraganeis Metropolitani,

2. Multarum decisionum S. Rituum Congregationis vestigia sequentes, innuemus quidquid potest ad Episcopum suffraganeum spectare (1).

3. De habitu Episcopi suffraganei superius locuti sumus, cap. II, art. I, libri V.

---

uti evidens est, hi enim veri sunt Episcopi residentiales, comprovinciales, qui ceterum, si functiones quasdam celebrant in archidioecesi Metropolitani, uti singuli, semper tamquam extranei se gerere debent, eisque applicabitur quod dicetur libro VIII, de Episcopis extra propriam dioecesim degentibus. Quod igitur hic dicit A. de Episcopo suffraganeo, intelligendum est de coadiutore et auxiliari.

(1) Opportunum ducimus hic referre legum capita, quae data sunt die 15 Aprilis 1910, constitutione *Apostolicae Romanorum Pontificum,* circa Episcopos Cardinalium suburbicariorum suffraganeos:

I. Cardinalis, ad Sedem suburbicariam promotus, ipse verus est Episcopus dioecesis, cuius possessionem inibit eadem ratione qua ceteri Episcopi residentiam habentes.

II. Disciplina quae huc usque viguit ut E.mis Episcopis Sabinensi et Veliterno adiutor daretur suffraganeus Episcopus, ad omnes extenditur Cardinales suburbicarios, quibus idcirco singulis suus erit in posterum suffraganeus Episcopus cum sede titulari.

III. Suffraganeus a Summo Pontifice nominabitur, et sui officii possessionem capiet, litteras nominationis exhibendo Episcopo Cardinali.

IV. Cardinalis Suffraganeo adtribuat, et vi praesentis constitutionis irrevocabiliter adtribuisse praesumitur, omnia ad regendam dioecesim necessaria. ita ut uni Suffraganeo sint in dioecesi gubernanda eadem iura et officia ac Episcopo residenti, quae hisce litteris contraria non sint.

V. Suffraganeus dioecesim gubernat nomine et vice Cardinalis.

VI. Cardinali vita functo vel renuntiante vel ad aliam dioecesim translato, Suffraganei iurisdictio non cessat, sed ipse dioecesim tunc regit nomine Sanctae Sedis ad instar Administratoris apostolici.

VII. Ipse debet quotannis de statu dioecesis etiam oeconomico ad Cardinalem referre.

VIII. Ubi fieri poterit, pars aedium episcopalium a Sancta Sede destinabitur Suffraganeo et Curiae.

IX. Ad unum Cardinalem pertinent solemnes Oleorum benedictiones et Pontificalia in festis anni maioribus, prout in *Caeremoniali Episcoporum* descripta sunt; nisi forte Cardinalis ipse velit ea Suffraganeo committere.

X. Cardinalis debet Missam, sicuti ceteri Episcopi residentes, pro populo applicare.

XI. Insigne tantum Cardinalis domui episcopali, cathedrali aedi, aliisque piisve de more locis et actis Curiae apponatur.

XII. Solium in dioecesi et nomen in Canone Cardinali uni competit.

XIII. Cardinalis, etiam absens, facultate pollet per universam dioecesim largiendae Indulgentiae dierum biscentum.

XIV. Uni Cardinali, quo tempore in dioecesi commoratur, ius est Pontificalia in eadem peragendi aut permittendi.

XV. Beneficia Capitulorum sive cathedralium sive collegialium et bene-

4. Gaudet praecedentia super Dignitates et Canonicos in quavis functione aut circumstantia.

5. Quando celebrat functiones loco Episcopi Ordinarii (* salvis iuribus Capituli), Canonici tenentur assistere ei: se parabunt Canonici tantum numero a rubricis praescripto, ita ut in Pontificalibus non utatur Diaconis assistentibus, sed solum Diacono, Subdiacono et Presbytero assistente.

6. Non licet ei sedere throno, sed quando celebrabit Pontificalia, sedebit faldistorio collocato in latere epistolae ante gradus anteriores altaris.

7. Non apponetur septimum candelabrum in altari.

8. Si cappa erit indutus, non associabitur a clero, sed Canonici duo excipient ipsum in limine ecclesiae, quorum unus praesentabit ei aspersorium, quo se tantum signabit, neque asperget adstantes.

9. Induetur sacris vestibus ad faldistorium prope altare, si utetur cappa: sin indutus erit mantelleto, assumet vestes sacras in sacristia.

10. Assistens in primo stallo chori Missae solemni aut Vesperis, absente Ordinario, incensabitur triplici ductu.

11. In adoratione ad altare SS. Sacramenti, non apponetur stratum cum pulvinis, sed pulvini duo tantum ex panno

---

ficia parochialia, Sanctae Sedi non reservata, nequeunt a Suffraganeo, servatis servandis, conferri absque Episcopi Cardinalis consensu.

XVI. Cardinalis ius est vigilandi dioecesim, et, si opportunum duxerit, etiam lustrandi, ne quid fides aut ecclesiastica disciplina detrimenti patiatur.

XVII. Potest in sua dioecesi Cardinalis matrimoniis assistere et reliqua Sacramenta ministrare omnia. Candidati tamen ad tonsuram et ad Ordines doctrinae periculo subiiciantur et probentur a Suffraganeo; cui ceterum non licet Ordines conferre, aut conferendos alii committere, absque venia Cardinalis.

XVIII. Synodus haberi nequit sine consensu Cardinalis; eiusque nomine convocanda est. Synodi autem decreta, antequam promulgentur, Cardinali cognoscenda deferantur, eiusque nomine promulgari debent.

XIX. Beneficia etiam parochialia in dioecesi ne uniantur, dividantur, dismembrentur, inaudito Cardinali.

XX. Item Cardinalis audiri debet, antequam seminarii rector, professores, oeconomus nominentur.

XXI. Vita functo Suffraganeo vel renuntiante vel ad aliam dioecesim translato, Cardinalis per Vicarium dioecesis administrationi providebit, donec a Sancta Sede nominetur successor.

XXII. Vita functo Cardinali eadem debentur iusta funebria, quae Cardinali Episcopo residenti.

viridis seu violacei coloris in genuflexorio nudo, videlicet unus ad brachia, alter ad genua.

12. Quando utetur cappa, non debet ipsam explicare, neque alicui dare syrmam sustentandam, quam involutam ipsemet sustinebit subter brachium sinistrum.

13. Assentiente Ordinario, poterit uti mozzeta supra mantelletum.

14. Quando celebrat pontificaliter, non potest frui honorificentiis, quae spectant ad Episcopum Ordinarium tantummodo.

15. Non licet ei fungi officio Presbyteri assistentis in Pontificalibus proprii Episcopi, nec Metropolitani neque Primatis, quamquam insigniti essent dignitate cardinalitia.

16. Hae sunt regulae observandae ab Episcopo suffraganeo sive auxiliari, iuxta decisones S. Rituum Congregationis, ut superius innuimus.

CAPUT II.

De Episcopo administratore

1. Solet quandoque a Summo Pontifice committi administratio alicuius dioecesis aut Episcopo viciniori aut alteri Episcopo dedita opera misso, qui non est Episcopus proprius dioecesis, cuius ei committitur administratio. Quocirca in functionibus sacris Episcopus administrator se geret quo modo decrevit S. Rituum Congregatio secundum leges canonicas, nempe, quum is non sit Episcopus Ordinarius, minime spectant ad eum honores et praeeminentiae, quae propriae sunt et exclusivae Episcopi Ordinarii.

2. Hinc non potest gaudere usu throni episcopalis, quaecumque sit functio quam celebret.

3. In Missis et Vesperis pontificalibus sedebit faldistorio in latere epistolae ante gradus altaris.

4. In assistentia, quam praestabit Missis solemnibus, sedebit in primo chori stallo, neque ullo utetur Canonico assistente, neque Canonici efficient circulum ante eum; non benedicet incensum, Ministros etc., non leget epistolam, non evangelium etc., neque afferetur ei osculandus textus evangelii a Subdiacono, postquam illud a Diacono cantatum fuerit.

5. Non poterit concedere Indulgentiam consuetam quinquaginta dierum, sine speciali S. Sedis permissu.

6. Utetur baculo pastorali, etiamsi non agatur de functionibus illis, in quibus licet illo uti etiam Episcopis extraneis (1).

7. In Missis pontificalibus non apponetur septimum candelabrum in altari.

8. Quando celebrabit Missas pontificales, non induentur a Canonicis sacra paramenta, exceptis tribus consuetis Ministris, qui sunt: Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus.

9. Non est celebrandum anniversarium electionis neque consecrationis eius.

---

(1) S. R. C., n. 2274, II

10. Non est nominandus in Canone, non in Praeconio paschali, neque in orationibus.

11. Cappam induere poterit sive in episcopio sive in ingressu ecclesiae: diebus autem statutis ad functiones solemnes exsequendas convenit. ut Canonici omnes comitentur eum ab episcopio ad ecclesiam, si in episcopio deget, vel a porta tantum ecclesiae.

12. Hae sunt regulae ordinariae servandae ab Episcopo administratore, dummodo non sint ei concessa a S. Sede alia privilegia ampliora, iuxta circumstantias et loca, idque innotescet ex respectivo Diplomate seu Brevi apostolico (1).

---

(1) Episcopi Italiae, qui, dimissa dioecesi, apostolicam administrationem illius temporaneam retinent, hac durante, omnibus honorificentiis, privilegiis, indultis ac facultatibus frui valent, quae iisdem uti propriis Episcopis Ordinariis competebant (S. R. C., n. 3958).

CAPUT III.

De metropolitano et de Concilio provinciali

Articulus I.

De Metropolitano.

1. Quamvis, sive ex Concilii Tridentini, sive ex Summorum Pontificum dispositionibus, Metropolitano privilegia et iura supra sibi assignatam provinciam sint plurimum imminuta; eorum tamen *honorificentiae*, dum in subiectis dioecesibus immorantur, in suo pleno robore existunt. Id apertissime patet ex libro Caeremoniali Episcoporum a Summis Pontificibus approbato, cuiusque observantia in omnibus ecclesiis praecipitur. Quod cum ab ipso Caeremoniali eruatur, ex eodem testimonia sequentia excerpsimus:

2. « Praesente seu adveniente suo Metropolitano, cessabit Episcopus a benedictionibus privatis. Sed propter adventum alterius Episcopi non cessabit obire sua munia praedicta, nec relinquet sua insignia; licet in ceteris honorifice eum tractare et recipere debeat, ac domi ponet eum a dextris, secus extra domum (lib. I, cap. IV, n. 4) ».

3. Metropolitanus non curet intervenire, cum Episcopus nonnulla munia exercet, puta consecrare, ordinare, conficere sacra Olea, et similia (lib. I, cap. IV, n. 5).

4. Metropolitanus, absente Legato vel alio Cardinali, habebit aliam sedem ex opposito in cornu epistolae, similiter ornatam, ut sedes episcopalis: alii vero Episcopi hospites sedebunt in digniori loco post Episcopum dioecesanum, super omnes Canonicos (lib. I, cap. XIII, n. 9).

5. « Si forte Missae interesset... aliquis Praelatus ipso Episcopo superior, ut suus Metropolitanus..., tunc, ob eorum reverentiam, Episcopus libro huiusmodi (Missali) non utetur (lib. I, capite XX, n. 3) ».

6. Praesente Metropolitano, ob eius reverentiam, omittuntur circuli ante suum Episcopum (lib. I, cap. XXI, n. 5).

7. « Si celebret apud faldistorium, puta praesente Legato vel Metropolitano... (lib. I, cap. XXIII. n. 24) ».

8. « Ordo autem thurificandi etc. Legatus Cardinalis, si aderit, vel etiam Cardinalis non Legatus; mox Archiepiscopus illius provinciae, si aderit, et post eum Episcopus non celebrans, sed praesens in Sacrificio (lib. I, cap. XXIII, n. 27) ».

9. Pacem dabit Metropolitano Presbyter assistens, qui pacem daturus est Episcopo (lib. I, cap. XXIV, n. 10).

10. Praesente Metropolitano, ministri lotionis non genuflectent Episcopo (lib. I, cap. XVIII, n. 15).

11. « Si autem adesset Metropolitanus, Episcopus mittit ad eum Caeremoniarium, sive aliquem cappellanum, ut placeat illi Benedictionem dare etc. (lib. II, cap. I, n. 20) ».

12. « Quo dicto, si adsit Cardinalis non Legatus, vel Archiepiscopus suus, aut alius superior, retrocedit paululum ad latus epistolae, quasi Benedictionem ipsi superiori dandam remittens etc. (lib. II, cap. VIII, n. 79) ».

13. Ex quibus testimoniis vel auctoritatibus liquet, quod nihil imminutum sit Metropolitano, quoad ius honorificum, quo ab antiquo tempore fruebatur in dioecesibus sibi subiectis.

14. Atque hic sponte notandum occurrit, quod Summi Pontifices, in ordinando Caeremoniali, nequaquam passi sunt episcopalem sedem, quae propria est Episcopi Ordinarii, ab ullo alio occupari debere, praeterquam ab aliquo ex S. R. E. Cardinalibus, ob eorum eminentissimam dignitatem, nisi voluerit ipse Episcopus illam alteri dare, qui non sit, ipsius dioecesani Coadiutor vel Auxiliaris, vel Vicarius generalis, aut etiam Dignitas seu Canonicus in illius ecclesiis (1). Hinc pro Metropolitano alteram sedem aequalem in latere epistolae designarunt, ne Episcopus Ordinarius privaretur ea sede; in qua realem episcopatus sui possessionem accepit.

15. Altera in hac re occurrit difficultas, nempe, si sedes Episcopi Ordinarii sita esset sub tribuna e conspectu altaris,

---

(1) S. R. C., n. 4023. Scripserat A.: « Consequitur, non bene agere Episcopos illos, qui cuilibet Episcopo extraneo, seu hospiti, honores illos cedunt, qui proprii sunt Episcopi Ordinarii, neque licite aliis, qui iurisdictionem non habent, ullatenus concedere possunt. Quam abusionem in praxi vidi non multis abhinc annis servari etiam ab E.mis et R.mis Cardinalibus titularibus in Urbe, pro quibus eaedem rationes militant, quas pro Episcopis Ordinariis superius notavimus »: sed post citatum decretum sententiam attenuare sategimus; restat, ut Ordinarius curet per se ipsum functionibus praesidere, et nonnisi raro, iustisque de causis, ius suum alteri cedat.

prout in antiquis basilicis adhuc servatur, quo loco statuendus erit thronus pro Metropolitano? In hoc casu, vel presbyterium formari poterit ante altare ex parte navis principalis, et tunc locus erit tum pro sede Ordinarii, tum pro sede Metropolitani. Si presbyterium formari nequeat, ut innuimus, sedes pro Metropolitano statui poterit in latere evangelii, cum epistolae latus occupetur a Celebrantis et Ministrorum scamno.

16. Itaque, si Metropolitanus una cum Episcopo Ordinario solemni Missae assistat, uterque cappam induet, neque assistentes Canonicos habebunt, ob debitam alterius ad alterum reverentiam.

17. Si Missam solemnem Metropolitanus celebrabit, eosdem servabit ritus, qui Episcopo celebrante servantur. Si huic Missae Episcopus intererit, cappam induet, neque duorum Diaconorum assistentiam habebit.

18. Si solemnis Missa ab Episcopo Ordinario coram Metropolitano celebrabitur, servabuntur ritus, qui lib. V, cap. VI, art. IV, huius Manualis notantur.

19. Putamus difficile quidem evenire quod simul cum Episcopo Ordinario conveniat quoque Metropolitanus. Ad dubia praevenienda sufficere poterunt regulae in hoc capite traditae.

Articulus II.

De Concilio provinciali.

§ 1. *De agendis antequam Concilium inchoetur.*

A. — *Animadversiones praeviae.*

1. Ss. Concilium Tridentinum, sess. XXIV, cap. 2, *De reformatione,* praescribit, ut Concilium provinciale convocetur a Metropolitano singulis trienniis.

2. Priusquam Metropolitanus ipse formaliter indicat conventionem conciliarem, necesse est, ut in antecessum cum Episcopis comprovincialibus agat de materiis, circa quas sanciendae erunt eiusdem Concilii constitutiones. Quum in hanc rem celebrentur conventus privati, nulla potest assignari certa regula de ordine in ipsis servando, eo quod dependeat hoc ab urbanitate et indulgentia Metropolitani ipsius. Quum statutum erit, ut habeatur Concilium, animadvertenda sunt quae sequuntur:

3. Die festo Epiphaniae, in publicatione festorum mobilium, annuntiabitur celebratio Concilii provincialis, nempe: « Dominica secunda post Pascha, provinciale Concilium habebitur », vel alio die, quo indictum erit: si tamen in festo supradicto nondum definita esset dies, dicetur: « Post Pascha, provinciale Concilium habebitur ».

4. Quatuor aut quinque ante Concilium mensibus, typis excudetur edictum, latino sermone exaratum, pro Concilii convocatione, quod affigetur portis metropolitanae et cathedralium suffraganearum, ceterisque locis consuetis.

5. Idem edictum cum respectivis litteris iubebitur afferri ad Episcopos suffraganeos, qui alia epistola significabunt Metropolitano, se illud accepisse.

6. Simul cum edicto et litteris officialibus mittetur ad ipsos Episcopos epistola fiduciaria, qua designentur ipsis personae secum ad Concilium ducendae, moneantur etiam de vestiario, quo in functionibus uti debebunt, videlicet: habitu praelatitio violacei et nigri coloris (1), cum rocheto et mozzeta, exclusa cappa, simulque insinuetur eis ut secum ferant etiam paramenta, quae opus esse poterunt in functionibus, nempe: amictum, pluviale rubri coloris et mitram auriphrygiatam pro sessionibus, pluviale autem nigrum cum mitra simplici linea albi coloris pro funere solemni Episcoporum omnium defunctorum. Unusquique autem Episcopus poterit secum ducere, praeter familiares, Theologum et Canonistam unum, quos seliget e clero dioecesis suae, neque incongruum esset, ut inter theologos ab Episcopis suffraganeis selectos, adessent quidam de clero regulari. Idem fieri poterit a Metropolitano ipso, praesertim si in civitate illa exstent conspicua Regularium coenobia.

7. Mittentur etiam litterae officiales ad Capitula cathedralium, quarum singulae deputabunt regulariter Canonicos binos, qui sint earum repraesentantes in Concilio. Poterit insuper mitti epistola familiaris ad primam Dignitatem seu Canonicum alium, ut significetur ei quod repraesentantes debent in sessionibus uti habitu chorali respectivo, doceri de hospitio, ac praeterea quod iidem Capitulorum repraesentantes incedent et sedebunt eodem ordine quo Episcopi suffraganei, idque ut vitentur controversiae, quae possent forte oriri, de praecedentia in ipso functionis actu.

---

(1) Si nigrarum vestium usus obsolevit, de ipsis non fiet mentio.

8. Opportunum erit ut typis mandentur libelli cum precibus et psalmis recitandis sive cantandis in processionibus; psalmi et preces quae cantantur initio sessionum; acclamationes; capita orationis et breve generale compendium actionum, quae erunt persolvendae.

9. Excudentur etiam formulae pro denunciatione congregationum particularium et ceterarum conciliarium, mittendae ad eos qui debebunt illis intervenire, et affigendae etiam portis metropolitanae ac palatio Archiepiscopi, si opus fuerit.

10. Multum expediet, ut compilentur relativae instructiones pro singulis Concilii officialibus, idque ut unusquisque noscat attributiones suas, et sic persolvantur actiones regulariter atque expedite.

11. Constituetur tractatio praestanda Episcopis in eorum ad civitatem adventu, ideoque necesse erit significare ipsis methodum praefinitam, ut notificent diem et horam adventus sui.

12. Poterit etiam parari ipsis hospitium conveniens ac decens vel in ipso Metropolitani palatio, vel in alia domo non longinqua a palatio, ut possint faciliter congregari pro quolibet eventu.

13. Delegabitur qui debeat excipere Episcopos, ducere ipsos ad hospitium, omnibusque rebus prospicere, quae forte possent eis opus esse.

14. Parabitur insuper habitaculum pro iis, qui Capitula repraesentant cathedralium suffraganearum, pro theologis et canonistis, ac deligetur, ut supra, qui huiusce rei curam gerat.

15. Indicentur publicae in provincia supplicationes, ut Dominus adsit et benedicat coetus conciliares. Toto autem Concilii tempore singulis feriis quintis cantabitur in cathedrali et in collegiatis Missa votiva de Spiritu Sancto, et in Missis privatis adiungetur etiam oratio de Spiritu Sancto.

16. Quum vero cuncti Episcopi apud Metropolitanum convenerint, fieri poterit novendiale de Spiritu Sancto in metropolitana, cum interventu Episcoporum omnium.

17. Advertet etiam Metropolitanus ut a Summo Pontifice obtineat Indulgentiam plenariam pro fidelibus cunctis, qui visitabunt metropolitanam vel aliam ecclesiam, Concilii tempore toto.

18. Excudetur typis et affigetur invitamentum sacrum, seu notificatio, in qua reddetur ratio de functionibus, et do-

cebitur in ipsa quod populus excludi ab ecclesia debet tempore sessionum conciliarium. Praecipietur Parochis, ut in tribus Dominicis Concilium praecedentibus, explicantes evangelium, hortentur fideles ad precationem et Sacramentorum frequentationem. Id ipsum commonebuntur Concionatores ut faciant in sacris concionibus ante Concilium.

19. Istae ferme sunt dispositiones, quae suggeruntur capiendae pro regulari Concilii processu, quae tamen in sequentibus instructionibus evolventur.

B. — *De congregatione particulari in Concilii praeparationem.*

20. Expediet ut Metropolitanus convocet congregationem peculiarem, ut res opportune disponat, ac penes ipsum est advocare et admittere quos viros existimabit ad rem.

21. Quum agatur de congregatione peculiari et privata, licebit Metropolitano intervenire induto epitogio (1), eamque habere in quo cubiculo ei magis placebit.

22. Conficiendus in primis erit elenchus officialium, proponendus Episcopis suffraganeis in prima congregatione praeparatoria, reservando tamen aliquot nominationes quorundam officiorum etiam pro Canonicis cathedralium suffraganearum, qui Concilio intervenient.

23. Officiales nominandi, praeter Procuratores Capitulorum, theologos et canonistas, sunt: Iudices querelarum - Iudices excusationum - Promotores - Deputatus ad renunciandum et introducendum postulantes audiri in Concilio - Secretarius - Adiutor seu adiutores Secretarii - Notarius - Testes ad acta synodalia - Magistri Caeremoniarum - Ostiarii - Cursores et Nuncii Concilii. Delectus theologorum et canonistarum ex parte Metropolitani fieri poterit in ista aut in congregationibus sequentibus.

24. Expendenda erit methodus servanda tum in functionibus tum etiam in sessionibus, iuxta documenta, quae tradentur deinceps, probabuntur formulae instantiarum, citationum etc.

25. Deligentur Canonici duo metropolitanae, ac possent deligi ultimi, qui excipiant et comitentur Episcopos, quando accedent ad congregationes.

---

(1) Hodie habitu v. d. piano.

26. Constituetur methodus tenenda in excipiendis tractandisque Episcopis, ut in sequenti paragrapho, quae methodus, postquam probata fuerit, transmittetur Episcopis ipsis ad normam eorundem.

C. — *Propositio de modo tractandi Episcopos suffraganeos in eorum ad metropolitanam adventu.*

27. Aliquo ad urbe intervallo, Episcopis obviam procedet currus unus Metropolitani.

28. Designabitur unus ex Canonicis metropolitanae cum Vicario generali Archiepiscopi, qui eos officii causa comitetur et in urbem introducat.

29. Vicarius generalis cum Canonico induent habitum talarem communem, modo non gaudeant usu alius vestiarii distincti (1).

30. Constituetur locus aliquis proximus civitati, in quo praesto erit currus supradictus cum Vicario generali cumque Canonico, quo loco possit subsistere et intermittere parumper iter Episcopus atque induere habitum viatorium coloris violacei (2). Si Episcopus carebit habitu viatorio, induet vestem talarem cum fascia, mantelletum et mozzetam sine rocheto, ut habitus viatorii quandam speciem praebeat, siquidem Episcopus in itineribus numquam utitur rocheto.

31. Episcopus igitur conscendet currum Metropolitani, et introducetur in urbem. Ad currum aderunt famuli duo Metropolitani, familiaribus vestimentis usualibus induti. Currus autem Episcopi poterit servire pompae, nempe sequetur currum Metropolitani.

32. Quum pervenerit ad metropolitanam, Episcopus de curru descendet, et ad portam primariam excipietur a quatuor Canonicis et Beneficiariis seu Mansionariis quatuor, ad hoc deputatis, qui erunt induti habitu chorali. Sacrista, indutus superpelliceo, porriget ei aspersorium, ex quo per contactum accipiet Aquam benedictam, non tamen asperget adstantes, qui actus est iurisdictionis et competit tantum Ordinario.

---

(1) Vicarius generalis hodie gaudet habitu praelatitio nigri coloris, utpote Protonotarius Apostolicus titularis; si utetur hoc habitu, non induet rochetum.

(2) Hic habitus, praesertim in Italia, omnino obsolevit.

33. Episcopus orabit ad altare SS. Sacramenti et ad alterum Sancti Patroni seu Titularis; ad hunc finem praeparabitur ibi genuflexorium instructum strato et pulvinis e panno violaceo, et accendentur sex cerei altaris. Canonici et Beneficiarii, de quibus supra, genuflectent a tergo eius, et post visitationem supradictam, rursus comitabuntur eum ad portam ecclesiae, ubi ipse gratias aget.

34. A famulis Metropolitani, qui ei inservient, a Vicario generali et a Canonico supra dicto deducetur Episcopus ad residentiam Metropolitani. A ceteris famulis Metropolitani, si aderunt, excipietur ad imas scalas, et a familiaribus nobilibus ad portam procaetonis. Metropolitanus aderit in habitu, eumque excipiet ad primum procaetonem. Introducet eum in cubiculum salutatorium, concedet ei dexteram et claudetur tentorium ostii. Exiens inde, deducetur ad hospitium sibi attributum.

D. — *De congregationibus praeparatoriis cum Episcoporum interventu.*

35. In cubiculo, sive aula, in qua conventus fiet congregationis, praeparabitur sedes una cum fulcris pro Metropolitano, quae sedes aderit ad caput mensae maioris, quae ibi sita erit et cooperietur tapeto e panno viridi.

36. A lateribus eiusdem mensae disponentur aliae sedes cum fulcris pro Episcopis suffraganeis, advertendo tamen, ut sint ornatu inferiori sede Metropolitani.

37. Super mensam praedictam ponetur imago Crucifixi, tabella cum oratione *Adsumus* etc., omnia quae scribendo opus sunt, nempe: atramentarium, calami scriptorii, charta, pugillar etc. cum campanula.

38. Prope mensam supradictam praeparabitur altera minor distincta pro Secretario, nisi forte complaceat ipsam statuere ad extremitatem mensae maioris e regione Metropolitani.

39. Disponentur circa aulam seu cubiculum scamna contecta tapeto pro theologis et canonistis.

40. Congregatio indicetur cum invitatione particulari vel voce Episcopis, qui monebuntur etiam, quod induendum ipsis erit vestimentum praelatitium, nempe vestis talaris cum fascia, rochetum et mozzeta: indicabitur dies et hora, qua adesse debebunt in diaeta Metropolitani.

41. Nunciabitur etiam theologis et canonistis, qui intervenient communi habitu talari induti, nisi gaudebunt usu alius distincti vestiarii. Ipsi quoque invitabuntur per schedulam vel voce, ut videbitur commodius.

42. In congregatione ista subiiciendae in primis erunt Episcoporum examini decisiones receptae in congregatione peculiari superius innuta, n. 20 et seqq., ac praeterea methodus praefinita pro functionibus et sessionibus Concilii; invitatio cleri saecularis et regularis atque confraternitatum ad processiones; nunciatio sonitus campanarum etc., deinde materiae cunctae a Concilio definiendae, quae expendentur in aliis etiam congregationibus, si opus fuerit, ac postremo litterae scribendae Summo Pontifici, nomine Episcoporum omnium, ad petendam canonum et decretorum synodalium approbationem.

43. Metropolitanus sedebit honoratiori loco mensae, et a lateribus Episcopi suffraganei, qui considebunt servato ordine praecedentiae et antiquitatis, desumendo ex quo die electi fuerunt in Episcopos. Theologi et canonistae sedebunt scamnis sibi assignatis, et Secretarius apud mensam minorem.

44. Principio congregationis, Metropolitanus recitabit orationem *Adsumus* etc., ad quam omnes stabunt, capite nudato. Deinde, dimissis omnibus iis quibus non est in congregatione locus, claudetur ianua.

45. Cavendum porro est, ne quis accedat ad ianuas inaudiendi causa quae in congregationibus tractantur.

46. Sonitu campanulae complebitur congregatio, et aperietur ianua.

E. — *De generali congregatione conciliari.*

47. Congregationibus generalibus conciliaribus, praeter Metropolitanum et Suffraganeos, intervenient Procuratores Episcoporum absentium, Procuratores cathedralium suffraganearum, Promotores Concilii, Secretarius Concilii, notarii Concilii, theologi, canonistae, officialis delectus ad admittendos eos, qui postulabunt audiri, et ostiarii.

48. In capite aulae maioris praeparabitur thronus pro Metropolitano, videlicet postergale cum baldachino rubri coloris, sub quo aderit sedes inaurata cum fulcris, posita super suppedaneum coopertum tapeto. A lateribus throni aderunt

sedes camerales pro Episcopis suffraganeis, quae ornatu distinctae erunt a sede Metropolitani.

49. Contra thronum statuentur scamna parata aulaeis seu peristromatibus, quibus sedebunt Procuratores Episcoporum absentium et Procuratores seu repraesentantes capitulorum cathedralium suffraganearum.

50. A dextra et a laeva throni praeparabuntur mensae duae contectae panno viridi, et scabella ad sedendum: apud mensam dextrorsum positam locum sumet Secretarius, ad alteram sinistrorsum tabularii, seu notarii.

51. Aderunt scamna alia pro ceteris officialibus.

52. Relate ad habitum ab illis induendum, qui intervenient congregationibus istis, observabitur quod superius traditum iam est in altera congregatione, nn. 40 et 41 articuli huius.

53. Congregatio seu congregationes indicentur per schedulam typis impressam, quae affigetur portis metropolitanae ceterisque locis consuetis.

54. Ubi omnia disposita fuerint, Metropolitanus sequentibus Episcopis veniet ad aulam congregationi designatam. Metropolitanus accedet ad thronum, Episcopi ad sedes singulis attributas, itemque Secretarius et notarii. Promotores immorabuntur prope thronum a sinistris.

55. Metropolitanus stans et capite nudato recitabit orationem *Adsumus* etc., ex tabella quam ei sustinebit Caeremoniarius. Episcopi stabunt capite nudato, ceterique omnes genua flectent.

56. Post orationem, sedebunt Metropolitanus et Episcopi.

57. Ostiarii conciliares dicent *Extra omnes*, et claudentur fores, restantibus in aula Episcopis et officialibus supra nominatis, videlicet, Promotoribus, Secretario et notariis.

58. Postquam clausae fores erunt, Metropolitanus sermonem analogum habebit ad Episcopos, et sermone confecto, se sistent Metropolitano Promotores, eique exhibebunt nominationem suam.

59. Recognita nominatione, Promotores ipsi instantiam facient, ut initium fiat Concilii, et recipient se ad locum suum.

60. Secretarius cum notariis accedent ad Metropolitanum et ad Episcopos, poscentque eorum votum: tum redibunt ad Metropolitanum, et votorum relationem peragent.

61. Secretarius et notarii ad locum suum revertentur.

62. Secretarius leget decretum pro aperitione Concilii.

63. Aperientur fores aulae.

64. Ingredientur omnes illi, qui aderunt extra ipsam: theologi et canonistae accedent ad locum sibi attributum, et sedebunt: ceteri consistent in vacuo, quod relictum erit inter ianuam et septum scamnorum.

65. Secretarius, petita venia a Metropolitano, dicet alta voce: *Reverendi Domini, si quis est vestrum, qui ad hanc sanctam Synodum aliquid referre velit, datur ei libera facultas dicendi.* Haec eadem repetet vulgari sermone Notarius.

66. Brevi interposita mora, nisi quis erit qui prodeat, Secretarius appellabit Procuratores Episcoporum absentium, dicens: *Accedant Procuratores R.morum Episcoporum absentium, qui volunt audiri.* Introducentur Procuratores ab officiali ad hoc delecto, cum formula ista: *R.me Pater, adsunt Procuratores R.morum Episcoporum absentium, qui habent quod ad hanc sanctam Synodum referant.* Unusquisque Procurator Metropolitano exhibet litteras procuratorias quae postquam recognitae erunt legales in formis suis, Procuratores praedicti considebunt locis sibi assignatis.

67. Deinde Secretarius vocabit Procuratores seu repraesentantes Capitulorum cathedralium suffraganearum dicens: *Accedant Procuratores Capitulorum, qui volunt audiri.* Introducentur, ut supra, ab officiali, qui dicet: *R.me Pater, adsunt Procuratores cathedralium N. et N., qui volunt audiri.* Procuratores antedicti accedent ordinatim ad Metropolitanum, exhibebunt ei respectivas litteras procuratorias, quibus recognitis, ut supra, sedebunt loco qui erit ipsis constitutus.

68. Tunc Canonici metropolitanae vocabuntur a Secretario, qui dicet: *Accedant Canonici, qui volunt audiri*, quorum siquis erit, prodibit.

69. Postea appellabuntur Parochi ab eodem Secretario dicente: *Accedant Parochi, qui volunt audiri*, et prodibunt in audientiam, ut ceteri.

70. Clerus deinde a Secretario invitabitur: *Accedant Clerici, qui volunt audiri*, et prodibit, ut supra, qui volet.

71. Demum vocabuntur laici, si aderunt, cum formula: *Accedant laici et alii quicumque volunt audiri*, ac si aderunt, admittentur ad audientiam.

72. Fine facto audiendi, Secretarius elata voce dicet: *Reverendi Domini, exeant omnes, praeter Procuratores R.morum Episcoporum et Capitulorum;* tunc ab ostiariis claudentur

fores. Restabunt tamen theologi, canonistae et ceteri officiales supra nominati.

73. Promotores iterum se sistent Metropolitano, et instantiam facient, ne Procuratores admittantur, nisi venia facta, et modo constet de mandato legitimo a iudicibus deputatis recognoscendo.

74. Recedent Promotores, et Secretarius cum notariis accedent ad Metropolitanum et ad Episcopos. audituri votum ipsorum, de quo mox referent ad Metropolitanum.

75. Post haec, Metropolitanus interrogabit Episcopos: *R.mi Patres, scitis an aliquis adsit, qui voti decisivi ius vel privilegium habeat?* Episcopi responsum dabunt.

76. Secretarius leget catalogum ministrorum seu officialium Concilii, instantias, si quae aderunt, et decreta promulganda in prima sessione.

77. Postquam legerit decreta, assurget et interrogabit Episcopos, dicens: *R.mi Patres, decreta et alia modo lecta placentne vobis?*

78. Secretarius idem cum notariis accedet ad Episcopos, colliget vota et referet illa ad Metropolitanum.

79. Deinde idem Secretarius redibit ad locum suum, et iussu Metropolitani subiunget: *Decreta modo lecta placuerunt Patribus: de eorum ergo assensu illa statuimus, ut lecta sunt.* Sin autem esset sententiarum discrepantia, locus erit discussioni.

80. Aperientur fores, et absolvetur congregatio.

81. In aliis congregationibus generalibus servabitur eadem methodus, exceptis quae praescripta sunt relate ad nominationem Procuratorum Episcoporum et Capitulorum; et continuabitur lectio aliorum decretorum ac discussio alicuius materiae controversae, si opus fuerit.

§ 2. *De solemnibus exsequiis pro cunctis Episcopis defunctis comprovincialibus.*

82. Uno ex diebus conciliaribus celebrabitur solemne funus pro Episcopis omnibus comprovincialibus, a novissimo Concilio usque ad praesens defunctis.

83. Statuetur in media ecclesia decens castrum doloris, ornatum pannis nigris, et circum dispositis luminibus cereis, in cuius vertice poni poterit pileus pontificalis viridi colore ornatus, proprium et exclusivum Episcoporum insigne.

84. Curandum, ut ornamentum ecclesiae respondeat functioni funereae, quae celebrabitur, ideoque parietes navis principalis et presbyterii convestiendi essent pannis nigri coloris; thronus et scamnum Episcoporum cooperientur pannis violaceis, cera altaris et abaci, intorticia presbyterii et elevationis erunt lutea, sive e cera non purgata, paramenta Celebrantis, Episcoporum, Canonicorum, ceterorum denique Ministrorum sunto nigri coloris, tapeta altaris et presbyterii violacea, et Metropolitanus cum Episcopis utentur mitra simplici damascena albi coloris. Tum Metropolitanus, tum Suffraganei induent habitum praelatitium nigri coloris (1).

85. Ab uno Episcopo comprovinciali, induto pluviali et mitra, funebris oratio latino sermone confecta habebitur, ex pulpito, quod ornabitur pannis violaceis aut nigris.

86. Post Missam, quae a Metropolitano celebrabitur, et post funebrem laudationem, de qua supra, peragetur absolutio solemnis a Metropolitano ipso et ab Episcopis quatuor senioribus provinciae, quibus licebit assumere stolam nigram intra pluviale usque ab initio functionis.

87. Cantabitur Missa, quae prima exstat in Missali inter Missas *pro defunctis* cum oratione *Deus, qui inter Apostolicos ... pontificali fecisti* etc., pluraliter. In absolutione praeponetur oratio *Non intres*, singulariter, ut in Pontificali, et orationes dicentur numero plurali.

88. Ritus Missae solemnis pontificalis et absolutionis supersedemus describere, propterea quod utrique separatim descripti sunt articulis II et III, cap. IX, lib. V.

89. Notandum tantum, quod Episcopi paramenta assumere debent in presbyterio, Canonici et reliqui in sacristia. Episcopi absolventes utentur altero etiam cappellano, qui prope unumquemque illorum sustinebit intorticium ardens, toto absolutionis ritu.

§ 3. *De inchoatione Concilii ac prima sessione.*

A. — *Dispositiones.*

90. Ad clerum saecularem, ad clerum regularem et ad confraternitates mittetur denunciatio processionis peragendae, priusquam incipiatur Concilium. Indicabitur hora et locus,

(1) Si huius usus in loco perseverat.

quo conveniendum erit. In processione autem, quae fiet in fine Concilii, locus erit clero tantum saeculari et regulari, exclusis confraternitatibus, ut processio sit brevior. In secunda processione clerus congregabitur in metropolitanam.

91. Cunctis ecclesiis urbanis imperabitur sonus festivus campanarum omnium, triduo praecedenti integram horam ad meridiem, alteram horam ab Salutatione angelica usque ad primam noctis horam. Iisdem ecclesiis imperabitur etiam, ut campanis sonetur mane tempore processionis, signo dato a metropolitana, neu cessetur a sonitu donec non desierit metropolitana ipsa.

92. Parabitur festivo more ecclesia metropolitana et porticus, ut in celebritatibus principalibus: quin etiam in porticu, praeter stemma Metropolitani, possent etiam Episcoporum suffraganeorum stemmata appendi.

93. In eadem ecclesia praeparabitur presbyterium et consessus modo sequenti:

94. Praeter thronum Metropolitani, statuetur a dextra scamnum maius cum suppedali duorum graduum pro Episcopis suffraganeis, et scamnum parabitur panno sericeo rubri coloris, suppedale autem seu gradus cooperientur tapeto viridis coloris.

95. Post scamnum Episcoporum, sive a tergo eorum, ponetur scamnum alterum humilius cum uno tantum gradu, panno viridi contectum, quo sedebunt Procuratores Episcoporum absentium.

96. A sinistra throni, vel ferme contra ipsum, si collocatus erit in latere evangelii, non sub tribuna, statuentur scamna pro Canonicis metropolitanae, a tergo autem vel post scamna Canonicorum ponetur scamnum alterum distinctum pro Abbatibus, qui vel de iure vel ex usu interveniunt Concilio. Scamna, quibus sedebunt Procuratores Episcoporum, Canonici et Abbates, erunt aequalia, quoad fieri poterit, tum forma tum etiam ornatu.

97. Ad extremitatem scamnorum, quibus Procuratores Episcoporum sedebunt, praeparabitur pulpitum paratum cum baldachino, quo utentur Metropolitanus et Episcopi suffraganei, qui relativos sermones habebunt. Ad extremitatem scamnorum pro Canonicis et Abbatibus ponetur ambo seu parvum pulpitum sine baldachino, ex quo publicabuntur decreta.

98. Post pulpitum disponentur alia scamna sine suppedali, cooperta panno viridi in usum Procuratorum seu repraesen-

tantium Capitulorum cathedralium, et ex parte opposita locus erit theologis et canonistis in scamnis similibus.

99. Beneficiarii seu Mansionarii metropolitanae et clerici seminarii locum sument ad scamna humiliora, e regione altaris, seu in fine consessus.

100. Haec poterit esse ordinaria dispositio, quae tamen opus erit ut serviat loci capacitati.

101. Prope pulpitum ac prope ambonem aderunt mensae duae, contectae panno viridi cum aliquot scabellis ad mensam utramque. Mensae proximae pulpito assidebunt Promotores et notarii, mensae proximae amboni Secretarius cum substitutis suis. Super mensis aderunt thecae calamariae, pulverariae, calami, charta et reliqua.

102. Praeparabitur etiam mensa cooperta panno sericeo rubri coloris, ponenda ante Metropolitanum, faldistoria duo cum vestibus rubri coloris, scabella quatuor pro Diaconis assistentibus, pulvini duo ad genuflectendum, prope faldistorium, et stylobata seu basis pro fulcienda Cruce archiepiscopali.

103. Caeremoniarius utetur adiumento aliis ecclesiasticis, quibus tradet documenta opportuna ad actiones exsequendas, eo quod processus et ordo regularis functionis in totum dependeant a dispositionibus in antecessum constitutis.

B. — *De rebus praeparandis.*

In diaeta Metropolitani. — 104. Praeparabitur sacellum archiepiscopatus, ex quo initium fiet processionis, quae praecedet Concilium. Nisi sacellum esset satis capax, redigetur ad usum istum una ex aulis maioribus palatii, ibique ponetur altare cum suppedaneo, et decenter exornabitur ita ut a sacello ipso nequaquam differat.

105. Altare ornabitur sex candelabris cum cereis et Cruce aequali candelabris, item tobaleis, pallio rubri coloris, ac tapeto quod cooperiat suppedaneum et pavimentum circa altare ipsum.

106. Super mensam disponentur paramenta Metropolitani, videlicet: pluviale cum stola rubri coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et formale pretiosum, quae omnia contegentur velo rubri coloris. In latere evangelii ponetur mitra pretiosa, et prope altare baculus pastoralis.

107. In latere epistolae ante suppedaneum seu gradus altaris collocabitur faldistorium cum veste rubri coloris, et in

medio suppedaneo vel gradu infimo aderit pulvinus, in quo genua flectet Metropolitanus.

108. In latere eodem aderit abacus contectus alba tobalea, in quo disponentur candelabra cum candelis pro acolythis, vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, thuribulum cum navicula, scotula cum candela, liber pro intonatione hymni *Veni, creator Spiritus*, utendus a Metropolitano, et libri precum distribuendi Episcopis, Canonicis et ceteris.

109. Ex parte evangelii statuetur scamnum paratum panno sericeo rubri coloris pro Episcopis.

110. In parte eadem aderit abacus maior, alba tobalea coopertus, in quo praeparabuntur paramenta pro Episcopis suffraganeis, videlicet: mitra auriphrygiata, pluviale rubri coloris et amictus. Ibi etiam ponentur superpellicea pro cappellanis, qui assistent Episcopis, nisi forte videretur opportunius, ut illa induerent extra sacellum ipsum.

111. In una ex aulis palatii, proxima sacello, super tabulas ad hoc comparatas disponentur paramenta pro Canonicis metropolitanae, et curabitur ut adsint etiam paramenta pro Diacono et Subdiacono, qui ministrabunt ad Missam solemnem, excepto manipulo. In altera tabula, quatuor pluvialia pro cappellanis a mitra, a baculo, a scotula, a libro, ac tunicella cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem archiepiscopalem gestaturo.

112. Altera aula palatii assignabitur Procuratoribus Capitulorum cathedralium suffraganearum, in qua possint commode induere respectiva insignia choralia.

113. Si tamen palatium archiepiscopale contiguum esset metropolitanae, unde esset aditus privatus ad palatium ipsum, possent tum Canonici metropolitanae, tum etiam cathedralium suffraganearum, induere respectiva insignia et paramenta in sacristia metropolitanae, deinde ascendere ad diaetam Archiepiscopi, processionis initium ut fiat.

Ad altare SS. Sacramenti. — 114. Ornabitur nobiliter ut in festis solemnibus, prout superius innutum est; conopaeum autem et pallium erunt coloris quem requiret Officium.

115. Si sacellum in quo SS. Sacramentum quotidie asservatur esset nimis proximum loco consessus, reponetur in sacellum sive altare remotius.

116. Statuetur ibi faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Metropolitanus. Ponetur etiam genuflexorium cum pulvinis et strato pro Episcopis suffraganeis. Pro Canonicis me-

tropolitanae, si tamen locus id patietur, constituetur scamnum sine dorsuali, contectum panno laneo, quo utentur cum genua flectent in adoratione SS. Sacramenti.

117. Advertetur a Sacrista, ut in promptu habeatur genuflexorium sufficiens cum strato et pulvinis pro Metropolitano et pro Episcopis, adhibendum post functionem. Duo pulvini in usum Metropolitani distinctiores quam ceteri statuentur in medio.

Ad altare maius. — 118. Nobiliter instruetur septem candelabris cum cereis albis, et Cruce aequali candelabris ante candelabrum in medio positum.

119. Super mensam disponentur paramenta pro Metropolitano, videlicet: s. Pallium in lance contectum velo rubri coloris, tres spinulae gemmatae in altera lance, planeta, chirothecae in lance, dalmatica ac tunicella, omnia rubri coloris, contecta velo simili. In latere evangelii praeparabitur mitra auriphrygiata.

120. Super infimum gradum aderit pulvinus pro Metropolitano, aliique pro Episcopis suffraganeis, qui si tam multi numero essent, ut nequirent commode genuflectere super ipso gradu, ponentur pulvini in plano presbyterii prope altare.

121. Thronus convestietur tegumentis rubri coloris, cum tribus scabellis pro Assistentibus, et pulvinus utendus ab Episcopo in genuflexionibus.

122. Super abacum in latere epistolae alba tobalea coopertum praeparabitur quidquid opus erit ad Missam solemnem, nempe: caligae et sandalia rubri coloris cum velis similibus quibuscum afferentur ad Metropolitanum; Canon pontificalis cum scotula; manipuli pro Ministris; Epistolarium cum veste rubri coloris; Evangeliarium cum veste simili, una cum manipulo Metropolitani; Missale pro Metropolitano instructum veste rubri coloris; gremiale aequale paramentis; velum humerale pro Subdiacono; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum binis hostiis, et palla, corporale intra bursam; ampullae vini et aquae in pelvicula; patera ad praegustationem faciendam; campanula; intorticia octo pro elevatione; urceus et pelvis, mantilia duo in lance; si lotio manuum ministrabitur a Magistratu, praeparabitur velum humerale simplex sine ullo opere phrygio, instrumentum pacis cum velo, si Magistratus interveniet.

123. Prope latus evangelii statuetur basis pro Cruce archiepiscopali.

124. In loco consessus aderit abacus cum Evangeliario ac Pontificali (parte III), praeter mensas superius notatas pro Metropolitano, pro Secretario, Promotoribus et Notario.

125. Aderunt praeterea duo faldistoria collocanda in loco consessus, et quatuor scabella, ut docebitur deinceps, et basis pro Cruce archiepiscopali, de qua supra.

126. In exitu presbyterii vel consessus, ponentur octo fanalia cum cereis aut intorticiis ex cera albi coloris.

C. — *De functione.*

127. Pridie vespere, in choro metropolitanae praevertetur recitatio Matutini et Laudum. Mane autem sequenti, mature recitabuntur Horae minores et cantabitur Missa conventualis.

128. Si Concilium congregabitur in festis Pentecostes, omittetur in choro Missa conventualis.

129. Hora praestituta, in atrium palatii archiepiscopalis, aut in plateam, vel alio, pro dispositione et capacitate locorum, convenient confraternitates et Regulares, singulis collegiis propria signa deferentibus.

130. Absoluta recitatione Officii in ecclesia, clerus saecularis congregabitur in palatium Metropolitani, vel alio modo ibit cum clero regulari.

131. Festivo campanarum sonitu ex turri metropolitanae, et ex aliis omnibus ecclesiarum civitatis, initium fiet processionis, cuius evolutio ac processus respondebit numero collegiorum, quibus constabit.

132. Supervacaneum esse ducimus hortari, ut viae, qua transibit processio, sint emundatae, utque spargantur herbae virentes in laetitiae argumentum: itemque domorum seu dominis sive inquilinis suadebitur, ut aulaeis aut tapetis convenientibus exornent fenestras et podia suarum aedium, ante quas praeteribit processio.

133. Deligentur ecclesiastici aliquot, qui iuxta ordinem praecedentiae a Metropolitano constitutum, instruent et conducent processionem. Confraternitates possent recitare Rosarium B. V., si difficile ipsis esset cantare hymnos et psalmos praefinitos. Clerus regularis et saecularis cantabunt hymnos et psalmos, ut supra. Quapropter, unus ex ecclesiasticis antedictis, in ordinandis respectivis collegiis, tradet singulis individuis libellum typis excusum, qui continebit preces cantandas aut recitandas.

134. Episcopi suffraganei, nisi hospitio excepti essent in palatio Metropolitani, advertent convenire priusquam fiat initium processionis, qua inchoata, posset eorum accessus in curru perturbationem aliquam afferre, nisi forte accessus alter peculiaris esset, quo uti possent in circumstantia ista.

135. In sacello archiepiscopatus locum sument Canonici metropolitanae sacris paramentis induti et Canonici cathedralium suffraganearum, si locus fuerit satis capax, sin minus, immorabuntur in aulis attiguis.

136. Nihilominus in eodem sacello aderunt duo Diaconi assistentes, Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, clerici allaturi paramenta ad Metropolitanum, duo cappellani a mitra et a baculo, et Subdiaconus, qui Crucem deferet in processionem, praeter Episcopos suffraganeos, ut inferius docebitur, quibus sui cappellani assistent.

137. Clericus unus ex abaco accipiet vasculum, et subsistet a dextra aditus ipsius sacelli, ubi etiam aderit dignior Capituli metropolitani, porrecturus aspersorium Archiepiscopo. Item thuriferarius advertet ut in promptu sit thuribulum cum igne.

138. Episcopi suffraganei induti rocheto et mozzeta convenient in procaetonem Metropolitani.

139. Caeremoniarius, cum tempus erit, invitabit Metropolitanum, ne interrumpatur processio, vel ne Metropolitanus ipse nimium exspectet postquam paratus erit.

140. Itaque Caeremoniarius nunciabit Metropolitano initium faciendum esse functionis, et Metropolitanus, indutus rocheto ac mozzeta, aliquem obsequii actum praestabit Episcopis suffraganeis, deinde, mozzeta dimissa, induetur cappa.

141. Procedetur ad sacellum archiepiscopatus, ordine sequenti:

142. Anteibunt familiares nobiles Metropolitani; crucifer indutus crocea, qui gestabit Crucem archiepiscopalem, Metropolitanus, sequente caudatario crocea et superpelliceo induto, qui extremitatem posteriorem eius cappae sustentabit; Episcopi suffraganei, induti rocheto ac mozzeta, qui bini incedent, seniores autem propiores Metropolitano: antiquitas Episcoporum desumitur ex eorum electione: a lateribus Episcoporum incedent bini cappellani, superpelliceo induti.

143. Canonici metropolitanae, iam parati vestibus sacris, praesto erunt in sacello, si capax fuerit, vel in cubiculo ante illud sito. Idem fiet a Procuratoribus seu repraesentantibus

tum Episcoporum absentium tum cathedralium suffraganearum.

144. Metropolitanus, quum venerit ad fores sacelli, accipiet aspersorium a digniore Capituli, quo signabit seipsum, deinde porriget attingendum singulis Episcopis, postremo adstantes extra et intra sacellum asperget.

145. Ingressus in sacellum Metropolitanus genuflectet in pulvino super gradum infimum praeparato, Episcopi suffraganei genua submittent versus altare ante scamnum sibi praeparatum. Crucifer tradet Crucem archiepiscopalem Subdiacono parato, qui aderit ibi prope latus evangelii. Cappellani Episcoporum suffraganeorum subsistent apud abacum, in quo disposita erunt paramenta Episcoporum eorundem.

146. Metropolitanus, brevi facta oratione, assurget, reverentiam faciet ad Crucem altaris, dein inclinationem ad Episcopos, qui consurgent eiusque salutationi respondebunt.

147. Postea Metropolitanus accedet ad faldistorium, ibique sedebit, versis humeris ad altare. Cubicularius se sistet post faldistorium, cappam recepturus.

148. Diaconus et Subdiaconus venient ante Metropolitanum, reverentia ipsum honorabunt, et consistent a lateribus eius, nempe Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris, versis humeris ad altare.

149. Hoc tempore, distribuentur paramenta clericis, qui peragent eadem, quae notata sunt in Missa pontificali, cap. VI, art. III, lib. V.

150. Metropolitanus, adiuvantibus Ministris sacris praedictis, dimittet cappam, eamque recipiet cubicularius, qui vestis eius extremitatem posteriorem expediet. Idem cubicularius meminerit complicare cappam ipsamque in promptu habere in sacristia, peracta functione.

151. Diaconus, adiuvante Subdiacono, induet Metropolitano amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam et pluviale, cui apponetur formale.

152. Dum parabitur Metropolitanus, cappellani Episcoporum suffraganeorum accipient ex abaco paramenta et haec deferent ad eos cum debitis reverentiis: unus tamen e cappellanis deferet paramenta, alter comitabitur eum. Episcopi consurgent: adiuvante cappellano, qui paramenta non sustinebit, dimittent mozzetam, deinde eodem adiuvante induent amictum et pluviale, accipient manu mitram iterumque sedebunt. Cappellani, manebunt apud ipsos et advertent ut ac-

cipiant respectivam mozzetam, tradituri eam alicui familiarium, ut in promptu sit in fine functionis.

153. Diaconus mitram pretiosam imponet Metropolitano, ac tum etiam Episcopi suffraganei sibi ipsi imponent mitram auriphrygiatam. Diaconus et Subdiaconus reverentiam conficient ad Metropolitanum ac recedent, Diaconus ad locum suum inter Canonicos consistet prope altare. Succedent in assistentiam Archiepiscopi duo Diaconi assistentes et Presbyter assistens.

154. Se sistet Metropolitano thuriferarius, qui navicula tradita Presbytero assistenti, praesentabit genuflexus thuribulum apertum. Metropolitanus, ministrante Presbytero assistente, imponet in thuribulum incensum, quod benedicet cum formula usitata *Ab illo benedicaris* etc.

155. Praesto erunt apud altare duo cappellani cum libro et scotula.

156. Metropolitanus baculum sinistra accipiet, assurget et procedet ante altare, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent, caudatarius autem syrmam vestis eius sustentabit.

157. Episcopi suffraganei consurgent ac mitram de capite dimittent, quando mitra exuetur Metropolitanus.

158. Metropolitanus, ante altare quum venerit, dimittet baculum, Subdiaconus ei submissa voce praecinet hymnum *Veni, creator Spiritus*, dein se recipiet ad locum suum inter Canonicos Subdiaconos.

159. Metropolitano secundus Diaconus assistens exuet mitram, Diaconus primus pileolum.

160. Metropolitanus stans, ex libro sustento a Presbytero assistente intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, et immediate genuflectet super pulvinum ibi praeparatum. Cum Metropolitano genuflectent ceteri omnes, comprehenso Presbytero assistente, qui librum claudet, et procumbet in genua a dextris primi Diaconi assistentis. Etiam Episcopi suffraganei dimittent pileolum.

161. A cantoribus continuabitur cantus hymni.

162. Cantatis primis quatuor versibus, seu stropha prima absoluta, consurgent omnes.

163. Diaconus primus reponet Metropolitano pileolum et mitram pretiosam. Episcopi suffraganei sibi reponent pileolum et mitram auriphrygiatam. Presbyter assistens ad locum suum inter Dignitates redibit.

164. Si aderit Magistratus, ille qui primas in Magistratu obtinet sustentabit extremitatem vestis Metropolitani in processione, et monebitur a Caeremoniario, ut praesto sit in sacello ad hoc officium praestandum.

165. Metropolitanus et Suffraganei discedent in ordinem processionis, quae tractabitur methodo sequenti:

166. Praecedent confraternitates laicorum cum signis respectivis, et ordine antiquitatis, qui ad singulas spectat, recitantes Rosarium, vel psalmos praescriptos, cum animadversione superius notata: sequentur collegia Regularium urbana, quae procedent servato ordine praecedentiae ex Constitutione Gregorii XIII alias citata; singula deferent Crucem propriam ornatam panno rubri coloris, et cantabunt preces statutas: post Regulares locum sumet Magistratus: succedent clavigeri metropolitanae, siqui erunt, et post ipsos incedent officiales Concilii, videlicet: ostiarii, notarii, canonistae ac theologi, unusquisque indutus habitu talari, vel alio cuius usu gaudebit, si tamen addicti essent vel omnes vel partim Capitulo metropolitanae sive cathedralium suffraganearum, locum sument inter Capitulum proprium: Procuratores. seu repraesentantes cathedralium suffraganearum cum suis insignibus: post officiales, seminarium, tum Parochi, Mansionarii seu Beneficiarii metropolitanae, unusquisque cum respectivis insignibus: thuriferarius cum thuribulo: Subdiaconus paratus gestans Crucem archiepiscopalem, medius inter duos acolythos, sustinentes candelabra cum cereis: Procuratores Episcoporum absentium, qui supra superpelliceum induent amictum et pluviale rubri coloris, capite cooperto bireto, et incedent iuxta ordinem praecedentiae, quae debetur eorum repraesentatis: Abbates induti superpelliceo, amictu et pluviali rubro, gestantes capite mitram lineam albi coloris, et incedent cum ordine antiquitatis, vel iuxta privilegia suis congregationibus monasticis concessa: Canonici metropolitanae distincti paramentis in respectivis ordinibus, et inter Subdiaconos incedet Subdiaconus ministrans, itemque inter Diaconos locum sumet Diaconus ministrans: Dignitates metropolitanae, in quibus loco suo Presbyter assistens: Episcopi suffraganei, quibus duo cappellani superius nominati adstabunt prope latus seu dexterum sive sinistrum, prout incedent dextrorsum aut sinistrorsum: Metropolitanus paratus, ut supra, qui dextra benedicet adstantes ac sinistra sustinebit baculum pastoralem, incedet medius inter Diaconos assistentes, qui sustentabunt

eius fimbrias pluvialis, sequente caudatario et uno etiam ex repraesentantibus Magistratus, de quo supra, qui sustentabit extremitatem posteriorem pluvialis et vestis eius: duo cappellani a mitra et a baculo, et reliqui duo a libro et a scotula ac nobilis familia Metropolitani. Processionem claudent Praelati, si qui aderunt, quos sequetur populus devotus qui Rosarium recitabit.

167. Si processio stationem factura sit in aliqua ecclesia, quae occurret in itinere, observabitur quod traditum est in processione Litaniarum maiorum, lib. II, cap. VI, art. XVIII, n. 50 et seqq.

168. Quum processio ad metropolitanam pervenerit, confraternitates et clerus regularis ordinatim disponentur in navibus lateralibus et nave principali; clerus saecularis, genuflexione facta ad SS. Sacramentum, se recipiet in chorum et occupabit locum, qui attribuetur ei.

169. Postquam in ecclesiam ingressus erit Metropolitanus, clerus regularis dissolvetur. Confraternitates autem cum signis suis revertentur ad proprias ecclesias sive oratoria.

170. Clerus, qui incedet prope Crucem, accedet ad sacellum SS. Sacramenti, ibique in ordinem disponetur iuxta capacitatem loci. Episcopi dimittent mitram et pileolum, eaque sustinebunt manu, et procedent ad genuflexorium sibi praeparatum. Metropolitanus, ante faldistorium ubi venerit, deponet baculum, eique a secundo Diacono tolletur mitra, a Diacono primo pileolus. Deinde Metropolitanus, Episcopi et reliqui genuflexionem conficient in pavimento sine pulvino, tum genuflectent loco quisque suo, et brevi orabunt ante SS. Sacramentum: Diaconi assistentes meminerint super faldistorium extendere fimbrias pluvialis Metropolitani.

171. Innuente Caeremoniario, assurget Metropolitanus cum ceteris omnibus, et simul conficient, ut supra, genuflexionem ad SS. Sacramentum. Diaconus primus pileolum et mitram reponet Metropolitano, qui sinistra resumet baculum pastoralem: Episcopi etiam suffraganei sibi reponent pileolum et mitram.

172. Processio dirigetur ad altare primarium.

173. Thuriferarius, genuflexione facta ad altare, recedet ad thuribulum deponendum: item acolythi, genuflexione ad altare facta, accedent ad abacum, ibique candelabra deponent: crucifer deferet Crucem ad latus evangelii, firmabit eam in sua basi, ibique consistet: Canonici, facta ad Crucem reveren-

tia, venient ad scamna sibi praeparata, Diaconus autem cum Subdiacono ad scamnum suum prope latus epistolae, et Presbyter assistens in chorum seu stallum cum ceteris Canonicis. Episcopi in ingressu presbyterii efficient lineam aequalem inter se divisi, et medium accipient Metropolitanum, ac procedent ante altare. Ibi Metropolitanus dimittet baculum, mitra nudabitur a Diacono secundo, et Episcopi sibi ipsi mitram capiti exuent: reverentiam iunctim ad Crucem conficient, et genuflectent in pulvinis positis super gradum infimum altaris. Diaconi assistentes genua submittent in pavimento a tergo Metropolitani, ceteri autem omnes quo loco aderunt.

174. Interim duo cappellani a libro et a scotula accipient ex abaco Canonem et scotulam, et praesto erunt apud thronum. Cappellanus a mitra receptam mitram pretiosam deponet super altare, et accipiet alteram auriphrygiatam. Cubicularius Metropolitani aderit prope abacum. Repraesentans Magistratus relinquet caudatario syrmam vestis Metropolitani, et se recipiet ad locum suum extra presbyterium.

175. Metropolitanus cum Episcopis de oratione assurget, et cum ipso ceteri omnes de clero. Metropolitanus et Episcopi salutabunt Crucem. Diaconus primus imponet mitram auriphrygiatam Metropolitano, qui sinistra recipiet baculum pastoralem. Episcopi sibi ipsi mitram reponent.

176. Metropolitanus et Episcopi se ad invicem salutabunt ac dirimentur: Metropolitanus accedet ad thronum, et Suffraganei ad scamnum sibi praeparatum.

177. Metropolitanus, priusquam ascendat in thronum, benedicet clerum, tum conscenso throno sedebit, et baculum dimittet.

178. Praesto erunt clerici duo, remoturi pulvinos de infimo gradu altaris, eosque ponent seorsim, reposituri ipsos in fine sessionis.

179. In promptu etiam erunt clerici, recepturi paramenta archiepiscopalia.

180. Statim ac sederit in throno Metropolitanus, se sistent ei cappellani cum libro et scotula; ipse autem sedens semper, neque umquam dimittens mitram, recitabit preces ad praeparationem Missae.

181. Sedente, ut supra, Metropolitano, Subdiaconus ex abaco accipiet caligas cum sandaliis, et comitatus a Caeremoniario, a clericis quatuor et a cubiculario Metropolitani ipsius, ascendet ad thronum, ibique more solito induentur Me-

tropolitano caligae et sandalia, ut in Missa pontificali traditum est, cap. VI, art. III, lib. V.

182. Interea, dum Metropolitano induentur caligae et sandalia, Caeremoniarius alter paramenta distribuet clericis designatis, qui tempore debito illa deferent ad thronum, idem fiet a Subdiacono, qui afferre illuc debebit s. Pallium.

183. Praesto erunt etiam ministri lotionis, praesertim si hunc obsequii actum praestiturus esset Magistratus.

184. Quum recitationem precum ad Missae praeparationem peregerit Metropolitanus, ascendet ad thronum Presbyter assistens, qui Metropolitano tollet annulum (1), deinde porriget mantile ad manus abstergendas.

185. Ascendent ad thronum ministri lotionis, et Diaconi assistentes sublevabunt fimbrias pluvialis Metropolitani, qui lavabit manus.

186. Episcopi suffraganei consurgent, mitram capite retinentes, Canonici, Abbates, Procuratores Episcoporum absentium et ceteri Praelati, siqui aderunt, consurgent capite nudato, ceteri omnes in genua procumbent ad actionem antedictam ; quod etiam exsequentur in reliquis tribus lotionibus, videlicet, ad offertorium, post thurificationem oblatorum et post communionem.

187. Profectis de throno ministris lotionis, Caeremoniarius signum dabit Canonicis, ut descendant ad circulum, dum parabitur Metropolitanus. Episcopi suffraganei et reliqui Praelati, qui aderunt, considebunt.

188. Ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis afferentibus paramenta missalia; Presbyter assistens redibit ad locum suum, et Diaconi assistentes recedent aliquantulo, non tamen de throno discedent.

189. Diaconus exuet mitram et formale Metropolitano, deinde, adiuvante Subdiacono, exuet etiam pluviale.

190. Cappellanus a mitra advertet, ut referat ad altare auriphrygiatam et accipiat pretiosam: clericus unus portabit ad abacum formale et pluviale, rursus adhibendum post Missam.

191. Diaconus, adiuvante Subdiacono, induet Metropolitano tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam, deinde s. Pallium cum spinulis, postremo eius capiti imponet mitram pretiosam.

---

(1) Vide monitum seu animadversionem secundam ad pag. VII lib. V.

192. Parato Metropolitano, Canonici cum reverentiis consuetis ad subsellia se recipient.

193. Discedent de throno cum debitis reverentiis Diaconus et Subdiaconus, et accedent ad abacum, ubi, adiuvantibus acolythis, sibi inducent brachio sinistro manipulum, et Subdiaconus accipiet Evangeliarium, in quo aderit manipulus Metropolitani, et sustinebit illud ante pectus, utraque manu extremitatibus inferioribus libri applicita.

194. Profectis duobus praedictis Ministris, accedent ad assistentiam duo Diaconi. Presbyter assistens redibit ad thronum, cum osculis consuetis annulum inseret digito annulari dextero Metropolitani, et restabit prope dexteram eius.

195. Postquam sacri Ministri manipulum assumpserint, ut supra, revenient cum debitis reverentiis ad assistentiam, ascendent in planum throni, Diaconus subsistet a sinistris Metropolitani et Subdiaconus a sinistris Diaconi.

196. Metropolitanus baculum sinistra accipiet, assurget ac descendet de throno, adstantibus ei Presbytero assistente a dextris, Diacono a sinistris et a sinistris Diaconi Subdiacono. Duo Diaconi assistentes incedent a lateribus Metropolitani aliquantulo post: caudatarius sustentabit syrmam vestis eius, duo cappellani a mitra et a baculo ibunt post Diaconos assistentes, et reliqui duo a libro et a scotula post praedictos a mitra et a baculo.

197. Quum descendet de throno Metropolitanus, simul cum Ministris et Assistentibus suis, salutabit Suffraganeos, qui, consurgentes, pari salutatione respondebunt ei: tum Metropolitanus ispe benedicet clerum, accedet ad altare, et Sacrum solemne inchoabitur, quod peragetur ritibus descriptis eodem cap. VI, art. III, lib. V.

198. Episcopi suffraganei, mitram sibi dum vel imponent vel exuent, congruent cum Metropolitano, mitramque retinebunt etiam cum sedebunt offertorii tempore ante incensationem.

199. Item Suffraganei recitabunt inter se confessionem, *Kyrie, Gloria* etc., ut fiet a ceteris in choro.

200. Dum cantabitur ℣. *Veni, Sancte Spiritus*, *reple* etc., quoad genuflexionem observabitur quod traditum est die festo Pentecostes, tit. I, cap. XXI, n. 4, libri VI.

201. Unusquisque Episcopus suffraganeus poterit habere ad pedes sedentem cappellanum superpelliceo indutum, qui

ipsi assistat, quemque esse peritum oportet, ut sciat ei tempore opportuno suggerere quae sint agenda.

202. Thurificatio autem tractabitur modo sequenti: Diaconus ministrans altari thurificabit triplici ductu Metropolitanum, duplici ductu Presbyterum assistentem, Diaconum primum assistentem, et Diaconum secundum. Accedet dein ad chorum, ac triplici ductu adolebit singulos Episcopos suffraganeos, qui postquam incensati fuerint capite nudato, nisi inceptus erit cantus praefationis, sedebunt, et mitram sibi rursus capiti imponent. Diaconus idem incensabit Dignitates et Canonicos metropolitanae, tum Abbates, Procuratores Episcoporum absentium, postea ceteros Praelatos, siqui aderunt, singulos duplici ductu, redibit ad altare, et adolebit Subdiaconum duplici ductu, ac thuribulo tradito thuriferario vel Caeremoniario alicui, se recipiet ad locum suum, et ipse duplici ductu incensabitur.

203. Idem deinde seu Caeremoniarius sive thuriferarius accedet ad chorum, et adolebit uno tantum ductu Canonicos, Procuratores seu repraesentantes cathedralium suffraganearum ceterosque Concilii officiales, nempe: Theologos, Canonistas, Promotores, Secretarios etc., tum Mansionarios seu Beneficiarios metropolitanae. Postea praeteriens incensabit clericos seminarii, et si qui alii aderunt, postremo populum.

204. Relate ad Magistratum et publicos repraesentantes servabitur methodus laudabiliter recepta in unaquaque ecclesia.

205. In donanda pace, Presbyter assistens accipiet illam a Metropolitano, qui praebebit eandem Diaconis assistentibus et Ministris sacris, ut in aliis Missis pontificalibus. Presbyter assistens veniet in chorum, et pacem donabit primo Episcopo suffraganeo, primae Dignitati, primo Canonico Presbytero, primo Canonico Diacono, primo Canonico Subdiacono, primo Abbati, primo Procuratori Episcoporum absentium et primo Praelato, si aderit; deinde unusquisque successive communicabit eam collegis suis.

206. Reversus apud altare Presbyter assistens pacem donabit uni ex Caeremoniariis, qui afferet illam primo Canonicorum repraesentantium cathedralium suffraganearum, primo Theologorum seu Canonistarum, primo ceterorum officialium, primo Mansionariorum et seminario ordine consueto.

207. Quod ad Magistratum, servabitur methodus recepta, eique pax donabitur cum instrumento usitato.

208. Postquam Diaconus cantaverit *Ite, missa est*, Metropolitanus ad altare conversus recitabit orationem *Placeat tibi* etc., et osculabitur altare.

209. Diaconus exuet s. Pallium Metropolitano, qui benedictionem omittens signabit altare ac seipsum, et incipiet recitare evangelium s. Ioannis *In principio erat Verbum* etc.

210. Diaconus reponet mitram pretiosam Metropolitano, qui, baculum sinistra recipiens, recta perget ad thronum, recitans praedictum evangelium, ibique complebit.

211. Ministri comitabuntur Metropolitanum venientem ad thronum, ut in accessu ad altare, eumque sequentur clerici, relaturi ad altare paramenta missalia. Clericos istos sequentur alteri clerici duo, quorum unus portabit pluviale Metropolitani alter ipsius formale.

212. Ministri ad thronum quum venerint, dimittent manipulum, quem tradent clericis. Tum Diaconus exuet Metropolitano mitram, Subdiaconus manipulum: postmodum Diaconus idem, adiuvante Subdiacono, exuet Metropolitano planetam, dalmaticam ac tunicellam, deinde induet eum pluviali, cui applicabit formale, eique reponet mitram pretiosam.

213. Duo praedicti Ministri reverentia Metropolitanum honorabunt, descendent de throno, et revertentur ad scamnum suum prope altare.

214. Interim se sistent Metropolitano duo cappellani cum scotula et Canone, ex quo ille leget antiphonam *Trium puerorum* cum cantico *Benedicite,* et orationes quae sequuntur.

215. Quum ad locum suum venerint Ministri, Diaconus sedebit scamno, et Subdiaconus accipiet ex abaco vela, et comitatus a Caeremoniario, a clericis quatuor et a cubiculario Metropolitani, redibit cum debitis reverentiis ad thronum, ubi Metropolitano exuentur sandalia et caligae, eique a cubiculario suo reponentur calceamenta usualia.

216. Subdiaconus, cum eodem ut supra comitatu, redibit ad abacum in quo deponet caligas et sandalia, tum reveniet ad scamnum et sedebit cum Diacono.

217. Subdiacono de throno profecto, cessabit Metropolitanus a recitandis precibus: cappellani a libro et scotula, relicto Canone super abaco, accipient Pontificale, et accedent prope faldistorium positum in exitu consessus.

218. Dum Metropolitanus dimittet caligas, clerici duo advertent, ut ponant faldistorium cum scabellis duobus in fine consessus, et alterum faldistorium simile cum scabellis

statuent in suppedaneo altaris, vel ante altare, si hoc versum esset ad populum, vel si locus consessus esset totaliter seiunctus a presbyterio. Meminerint etiam apponere pulvinum ad genuflectendum prope utrumque faldistorium.

219. Quum omnia disposita fuerint, Metropolitanus, baculo sinistra sumpto, de throno descendet, salutabit Episcopos, qui consurgent, reverentiam ad altare faciet, benedicet clerum, qui et ipse stabit, et veniet sessum ad faldistorium positum in exitu consessus: adstabunt ipsi a lateribus Diaconi assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequente caudatario, qui vestis eius extremitatem posteriorem sustentabit. ac duobus cappellanis a mitra et a baculo.

220. Promotores, Secretarius et Notarius, dum de throno descendet Metropolitanus, accedent ad mensas officio suo designatas, et retinebunt habitum, quo quisque erit indutus.

221. Si locus consessus erit totaliter seiunctus a presbyterio, clerus ordinatim se movebit, et unusquisque occupabit locum sibi attributum. Subdiaconus crucifer advertet hoc casu, ut deferat Crucem ante Metropolitanum, eamque, postquam pervenerit ad faldistorium, collocabit in capite consessus a latere.

222. Quum Metropolitanus venerit ad faldistorium, sedebit humeris versis ad portam ecclesiae, facie autem versa ad consessum et altare, ac dimittet baculum.

223. Accedet ad Metropolitanum Subdiaconus, eique praecinet antiphonam *Exaudi nos, Domine.*

224. Diaconus secundus tollet mitram Metropolitano, et clericus unus apponet ipsi pulvinum, in quo genuflexurus erit. Metropolitanus ex libro, quem ei sustinebit cappellanus, intonabit antiphonam *Exaudi nos, Domine*, et immediate genuflectet super pulvinum. Cum eo procumbent in genua cuncti assistentes et omnes ii qui aderunt in consessu, non excepto cappellano a libro, qui, intonata a Metropolitano antiphona, statim claudet librum et genuflectet loco suo.

225. Chorus cantorum prosequetur cantum antiphonae, qua absoluta, intonabit psalmum *Salvum me fac, Deus,* qui alternatim cantabitur a clero.

226. Cappellanus a mitra advertet ut mitram pretiosam afferat ad altare, accipiat auriphrygiatam, et redeat apud Metropolitanum.

227. Post primum psalmi versiculum, Metropolitanus assurget et sedebit faldistorio: clerus etiam et Assistentes

consurgent, atque unusquisque respective sedebit et cooperiet caput.

228. Diaconus primus mitram auriphrygiatam reponet Metropolitano, statim ac sederit, et Diaconi assistentes sedebunt a lateribus eius in scabellis suis.

229. Post psalmum a cantoribus eadem antiphona in cantu repetetur.

230. Supervacaneum esse ducimus monere, ut Episcopi suffraganei retineant mitram capite, quando retinebitur a Metropolitano, ut superius ad Missam monitum est.

231. Repetita a cantoribus antiphona, secundus Diaconus mitram exuet Metropolitano, qui assurget, et ceteri omnes cum eo consurgent.

232. Metropolitanus e libro sustento a cappellano cantabit tono feriali orationem *Adsumus, Domine, Sancte Spiritus* etc., non praemittens *Oremus*. Responso *Amen* a clero, rursus Metropolitanus cantabit tono feriali *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

233. Post orationem, Metropolitanus sedebit, iterumque cooperietur mitra auriphrygiata a Diacono primo assistente. Deinde assurget, et clerici duo statuent ante eum faldistorium cum pulvino, in quo genuflectet, et procumbet super faldistorium. Diaconi assistentes animadvertent ad extendendas super faldistorium fimbrias eius pluvialis. Ceteri omnes suo quisque loco genuflectent.

234. Cantores duo, genibus flexis in uno ex lateribus consessus, immediate incipient cantum Litaniarum, quibus respondebit clerus cum adstantibus, easque prosequentur usque ad ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., inclusive.

235. Hoc versiculo cantato, assurget Metropolitanus cum suis assistentibus, quibus opus est ad actionem istam, ceteris omnibus manentibus genuflexis, et baculo sinistra sumpto, benedicet Concilium, eodem tono cantans *Ut hanc praesentem Synodum* etc. Responso ab adstantibus *Te rogamus* etc., dimittet baculum, iterumque procumbet super faldistorium, genuflectentibus etiam illis, qui consurrexerant cum eo.

236. Cantores recipient cantum Litaniarum ad ℣. *Ut nos exaudire digneris,* et prosequentur usque ad finem.

237. Post cantum Litaniarum, Metropolitanus assurget, omnesque adstantes cum ipso.

238. Clerici duo removebunt faldistorium cum pulvino, quo usus erit Metropolitanus, et reponent illud quo loco prius erat.

239. Diaconus secundus assistens exuet mitram Metropolitano, qui cantabit *Oremus*. Primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua*, et genuflectent omnes, exceptis Metropolitano ac duobus cappellanis a libro et scotula. Secundus Diaconus assistens immediate subiunget *Levate*, omnesque consurgent. Metropolitanus cantabit tono feriali orationem *Da, quaesumus, Ecclesiae tuae* etc.

240. Advertet thuriferarius, ut in promptu habeat thuribulum; duo autem acolythi manipulum brachio inducent Diaconi et Subdiaconi.

241. Post orationem, sedebit Metropolitanus, eique a primo Diacono assistente reponetur mitra auriphrygiata, deinde baculum sinistra accipiet, assurget, ac medius inter Diaconos assistentes, sequentibus cappellanis supra nominatis, procedet ad altare. Transiens per consessum benedicet clerum et salutabit Episcopos suffraganeos; progressus ante altare, reverentiam ad Crucem faciet, sedebit faldistorio ibi praeparato, et baculum dimittet.

242. Diaconus, qui ministraverit in Missa, discedet de loco suo, veniet ante Metropolitanum. Interim Presbyter assistens accedet ad altare, et consistet prope dexteram Metropolitani. Thuriferarius sequetur Diaconum, deferens thuribulum et naviculam.

243. Ubi Diaconus osculatus erit Metropolitani manum, thuriferarius cum debitis genuflexionibus se sistet Metropolitano, et naviculam tradet Presbytero assistenti. Thuriferarius genibus flexis thuribulum praesentabit Metropolitano, qui cum benedictione usitata imponet incensum a Presbytero assistente ministratum. Thure imposito, thuriferarius recipiet naviculam a Presbytero assistente, seque adiunget ceteris Ministris, ut infra.

244. Presbyter assistens manebit prope dexteram Metropolitani.

245. Diaconus, ad abacum reversus, accipiet Evangeliarium, cumque ipso ibunt Subdiaconus et acolythi candelabra gestantes. Venient iunctim ante Metropolitanum, eisque se adiunget thuriferarius. Diaconus benedictionem a Metropolitano petet, deinde cantabit evangelium, eodem ritu quo in Missis solemnibus.

246. Diaconus secundus mitram exuet Metropolitano, qui ad cantum evangelii assurget, et baculum iunctis manibus retinebit, ut in Missis solemnibus. Postquam autem

Diaconus cantaverit evangelium, Metropolitanus baculum dimittet.

247. Subdiaconus afferet s. textum osculandum Metropolitano, qui manus imponet libro et dicet *Per evangelica dicta* etc. Subdiaconus librum claudet, ac reverentia facta, redibit ad locum suum, et librum tradet clerico alicui.

248. Diaconus cum acolythis, dum Subdiaconus librum afferet, ut supra, ad Metropolitanum, redibunt ad locum suum cum debitis reverentiis aut genuflexionibus.

249. Ascendente ad Metropolitanum Subdiacono, descendet de altari Presbyter assistens, eique se adiunget thuriferarius, a quo ille accepto thuribulo triplici ductu incensabit Metropolitanum. Thuriferarius adstabit Presbytero assistenti dextrorsum eiusque attollet fimbriam dexteram pluvialis dum thurificabit.

250. Metropolitanus, postquam thurificationem acceperit, benedicet Presbyterum assistentem, qui se recipiet ad stallum suum inter Canonicos. Thuriferarius deponet thuribulum, quo non opus est amplius ad functionem istam.

251. Acolythi, postquam super abacum candelabra reposuerint, advertent ut exuant Diacono et Subdiacono manipulos, quos pariter super abacum reponent.

252. Metropolitanus convertetur versus altare, et clericus unus ponet ante faldistorium pulvinum, in quo genuflectet Metropolitanus ipse, et intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus,* quem clerus in cantu prosequetur. Ante intonationem, primus Diaconus assistens tollet ei pileolum.

253. Ad intonationem hymni cum Metropolitano in genua procumbent adstantes omnes, qui perstabunt genibus flexis ad primos quatuor versus, idest ad cantum totius strophae primae.

254. Post primam stropham, Diaconus primus reponet pileolum Metropolitano, qui assurget ac stabit ad altare conversus, dum totus cantabitur hymnus. Item consurgent adstantes omnes.

255. A clerico uno tolletur pulvinus, in quo genuflexerit Metropolitanus.

256. Absoluto cantu hymni, Metropolitanus sedebit faldistorio, eique a primo Diacono reponetur mitra auriphrygiata.

257. Se sistent ostiarii in aditu consessus, et cantato *Extra omnes*, populus de ecclesia dimittetur, claudentur portae, earumque custodia ostiariis ipsis committetur.

258. Portis ecclesiae clausis, Metropolitanus baculum sinistra accipiet, assurget, descendet de altari, et comitantibus Diaconis assistentibus ac sequentibus caudatario et duobus cappellanis a mitra et a baculo, accedet ad pulpitum. Priusquam illuc ascendat, dimittet baculum, ac si locus in pulpito non erit Diaconis, ipsi recedent sessum ad subsellia sua inter Canonicos. Metropolitanus pulpito sedens sermonem analogum ad Patres Concilii exordietur.

259. Post sermonem, redibit Metropolitanus ad altare cum eodem, ut supra, comitatu, sedebit faldistorio, dimittet baculum, et a clericis duobus ante eum statuetur mensa in antecessum praeparata.

260. Caeremoniarius in eo ponet decreta, quae divisa erunt ordine publicationis, insuper et responsa ab Episcopo emittenda.

261. Clericus unus basim statuet in medio consessus; et Subdiaconus crucifer illuc afferet Crucem archiepiscopalem, quam in basi firmabit, imagine Crucifixi ad Metropolitanum versa; tum uterque se recipiet ad locum suum.

262. Se sistet Metropolitano Secretarius cum uno e Caeremoniariis, et ab illo recipiet decretum de inchoando Concilio.

263. Generatim, quotiescumque Promotores vel Secretarius se sistent Metropolitano, comitabuntur eos unus ex Caeremoniariis et quatuor etiam clerici, atque unusquisque eorum reverentiam conficiet vel genuflexionem ad Metropolitanum, dum vel accedet ad ipsum vel ab ipso discedet.

264. Secretarius, recepto decreto, ascendet super ambonem, ibique stans, capite nudato publicabit nomine Metropolitani decretum de inchoando Concilio. Postea Secretarius ipse de ambone descendet, Notarius et unus ex Caeremoniariis ibit cum eo, et venient ante Episcopos suffraganeos, vota collecturi. Singuli Episcopi mediocri voce dicent *Placet*. Id ipsum observabunt deinceps quotiescumque sententiam suam rogabuntur; quod si quis contrariae sententiae esset, dicet *Non placet*.

265. Votis collectis, accedent ad Metropolitanum et ad eum referent de votis.

266. Metropolitanus elata voce dicet *Decretum placuit omnibus Patribus: itaque decernimus primae* (vel *secundae*, *tertiae* etc.) *provincialis nostrae Synodi initium fieri et iam factum esse.*

267. Notarius redibit ad locum suum, et Secretarius a Metropolitano recipiet reliqua decreta publicanda in antecessum Concilii, eaque erunt: 1. *De ratione vivendi in Synodo* etc. 2. *De ministris synodalibus.* 3. *De praeiudicio non afferendo.* 4. *De non discedendo.*

268. Secretarius redibit super ambonem et publicabit decreta, de quibus supra. Titulos illorum leget stans et capite nudato, decreta vero ipsa leget sedens et capite cooperto. Postquam decreta legerit, assurget capite nudato et rogabit sententiam Episcopos, dicens *Reverendissimi Patres, placentne vobis haec decreta?* et de ambone descendet.

269. Secretarius et Notarius cum uno ex Caeremoniariis accedent simul ad Episcopos eosque sententiam rogabunt.

270. Revertentur ad Metropolitanum et referent ad eum de votis Episcoporum; ipse autem elata voce dicet *Decreta placuerunt Patribus, ideoque agendae sunt Deo gratiae.* Episcopi elata pariter voce dicent *Deo gratias.*

271. Post haec, Notarius se recipiet ad locum suum, et Promotores euntes cum Secretario accedent ad Metropolitanum. Promotor primus instantiam faciet pro vocatione Patrum aliorumque, qui ius habere possunt interveniendi Concilio.

272. Metropolitanus respondebit *Ita decernimus et declaramus*, ac decretum tradet Secretario.

273. Promotores ad locum suum redibunt, Secretarius autem ascendet super ambonem et publicabit decretum *de vocatione Patrum.*

274. Post publicationem decreti, de ambone descendet Secretarius, et redibit ad locum suum.

275. Notarius veniet prope Metropolitanum, secum ferens elenchum Episcoporum, eosque vocabit nominatim cum respectivis ipsorum titulis. Singuli Episcopi, non assurgentes, respondebunt *Adsum*, quod etiam fiet ad Abbatibus ordinariis dependentibus a Metropolitano, si aderunt. Absente Episcopo aliquo, respondebit eius Procurator qui praesens erit.

276. Si quis eorum, qui Concilio debent intervenire, forte abesset, Promotores revenient ante Metropolitanum, et primus illorum instantiam faciet contra absentes.

277. Metropolitanus respondebit *Admittimus et committimus.*

278. Deinde Promotores iidem instantiam facient pro denunciatione secundae sessionis.

279. Metropolitanus respondebit *Habeatur reverendissimorum Patrum sententia.*

280. Secretarius ascendet super ambonem ibique stans capite nudato, ut superius de aliis decretis notatum est, rogabit Episcopos de sessione secunda, et descendet de ambone.

281. Secretarius ibit cum Notario, simulque accedent ad Episcopos collecturi vota, deinde referent ad Metropolitanum.

282. Secretarius accipiet decretum, Notarius redibit ad locum suum.

283. Secretarius ascendet in ambonem, et publicabit decretum, quo indicetur secunda sessio.

284. Idem de ambone descendet et se recipiet ad locum suum.

285. Promotores cum Notario se sistent Metropolitano. Promotor primus instantiam faciet pro confectione actorum. Notarius respondebit *Conficiam.*

286. Reserabitur porta ecclesiae, et clerici duo amovebunt mensam positam ante Metropolitanum, eamque reponent quo loco prius erat.

287. Canonicus designatus ad proponenda capita orationis mentalis ascendet super ambonem.

288. Metropolitanus assurget, convertetur ad altare et genuflectet ante faldistorium, ubi clericus unus ponet pulvinum. Ceteri omnes, qui aderunt in consessu, pariter flectent genua suo quisque loco, nudato capite.

289. Canonicus ex ambone proponet in cantu triplex orationis caput, atque inter unum et alterum caput efficiet, ut intersint duo vel tria temporis minuta.

290. Sub finem orationis Subdiaconus crucifer advertet ut praesto sit ad afferendam Crucem archiepiscopalem ad Benedictionem. Item in promptu stabunt duo cappellani allaturi scotulam et Canonem pontificalem.

291. Expleta oratione, Canonicus supradictus de ambone descendet: Metropolitanus, Episcopi suffraganei, Canonici metropolitanae, Abbates et Praelati, siqui aderunt, consurgent. Clericus unus tollet pulvinum, super quo genuflexerit Metropolitanus.

292. Metropolitanus convertetur versus consessum, et Diaconus secundus exuet ei mitram, Subdiaconus accipiet Crucem archiepiscopalem, quam deferet ad altare, et genuflexus in medio gradu infimo sustinebit ante Metropolitanum: cappellani a libro et scotula sustinebunt ei Canonem apertum.

Tunc Metropolitanus donabit Benedictionem solemnem *Sit nomen Domini benedictum* etc., ritu consueto, eaque donata, non publicabitur Indulgentia.

293. Episcopi et Abbates ad Benedictionem praedictam sibi exuent mitram.

294. Capellanus a mitra advertet ut deponat super altare mitram auriphrygiatam et accipiat pretiosam.

295. Clericus unus de medio consessus tollet basim Crucis, et reponet eam quo loco erat.

296. Diaconus primus mitram pretiosam reponet Metropolitano, qui, baculum pastoralem sinistra retinens, descendet de altari, reverebitur Crucem, dein salutabit Episcopos, benedicet clerum, et redibit in thronum, medius inter Diaconos assistentes.

297. Diaconus et Subdiaconus sequentur Metropolitanum simul cum clericis, qui paramenta Metropolitani prius referre debebunt ad altare.

298. Item in promptu erunt cappellani, recepturi paramenta Episcoporum suffraganeorum, eisque reposituri mozzetam.

299. Canonici Metropolitanae, Abbates et ceteri paramentis induti recedent in sacristiam, ibique dimittent indumenta sacra, et resumptis insignibus suis, redibunt in presbyterium.

300. Diaconus et Subdiaconus exuent vestes sacras Metropolitano, qui deinde, adiuvantibus Diaconis assistentibus, resumet cappam.

301. Ministri praedicti, postquam exuerint Metropolitano vestes sacras, comitantibus clericis duobus, recedent in sacristiam ad vestimenta sacra dimittenda.

302. Dum cappam resumet Metropolitanus, clerici duo super infimum gradum reponent pulvinos pro Metropolitano et pro Episcopis.

303. Quum Canonici reversi fuerint in chorum et Episcopi mozzetam resumpserint, Metropolitanus de throno descendet et procedet ante altare, faciens prius ad Episcopos reverentiam. Episcopi de suo loco discedent et venient ad genuflectendum super gradum infimum, occupantes singuli locum sibi convenientem, videlicet, Episcopus, qui primas obtinet, a dextris Metropolitani, secundus a sinistris eiusdem, tertius a dextris primi, quartus a sinistris secundi, et ita porro. Si numerus Episcoporum dispar esset, Episcopus primus adstabit sinistrae Metropolitani, secundus a dextris Metropolitani, ter-

tius a sinistris primi, quartus a dextris secundi, quintus a sinistris tertii, et sic de reliquis, si aderunt.

304. Post brevem orationem, Metropolitanus et Episcopi consurgent, et servantes ordinem supra demonstratum, accedent ad sacellum SS. Sacramenti, genuflectent in genuflexorio ibi praeparato, et brevi tempore orabunt.

305. Post haec, Metropolitanus, adstantibus ei a lateribus Episcopis suffraganeis, ordine supra descripto, se recipiet ad residentiam suam, associatus a Canonicis metropolitanae tantum, et antecedente Cruce a crucifero eius sustenta.

306. In reditu Metropolitani et Episcoporum ad residentiam suam, sonabitur organis et campanis quoque, dum de ecclesia discedent.

307. Quum Metropolitanus ascenderit ad diaetam suam, gratias aget Episcopis, deinde Canonicos metropolitanae dimittet.

§ 4. *De secunda sessione.*

A. — *Dispositiones.*

308. Missa solemnis conciliaris cantabitur ab Episcopo suffraganeo, qui a Metropolitano invitabitur. Episcopus ille parabitur in sacristia, vel in sacello laterali dedita opera praeparato, si forte sacristia non satis sufficiens esset, propter non exiguum cleri numerum, qui Concilio interveniet.

309. Recitatio Officii, Matutini nempe et Laudum, poterit anticipari pridie vespere, die autem sessionis recitandae erunt in choro Horae minores, et bene mane cantabitur Missa conventualis.

310. Missa conciliaris erit votiva de Spiritu Sancto; sin autem Concilium celebraretur intra octavam Pentecostes, omittetur in choro Missa conventualis, et in sessione cantabitur Missa Officii currentis.

311. Canonici metropolitanae assistent Episcopo celebranti, fungentes officium Presbyteri assistentis, Diaconi et Subdiaconi.

B. — *De rebus praeparandis.*

312. Ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis pro Metropolitano et Episcopis.

313. Ad altare maius praeparabuntur omnia ea, quae opus sunt ad Missam, ut cap. VIII, art. II, lib. V.

314. Faldistorium pro oratione Metropolitani non ponetur ante altare, sed praeparabitur seorsim, ponendum tamen ante altare quando opus erit in Missa. Vice illius aderunt pulvini super gradu infimo in usum Metropolitani et Episcoporum.

315. Quod ad sessionem, disponentur omnia ut prima die; addetur autem super abacum liber cum formula professionis fidei, et formula quoque ratificationis professionis eiusdem.

316. In sacristia praeparabuntur paramenta pro Episcopis suffraganeis et pro Canonicis metropolitanae, comprehensis quatuor cappellanis a mitra, baculo, scotula, libro, et Subdiacono crucifero, item pro Abbatibus et Procuratoribus Episcoporum absentium.

C. — *De functione.*

317. Hora praestituta, sonabitur festivo more campanis metropolitanae, quod Episcopis suffraganeis, indutis rocheto et mozzeta, signum erit conveniendi in aedes Metropolitani, descensuris deinde cum ipso in ecclesiam ad sacram functionem peragendam.

318. Canonici suffraganearum cathedralium convenient in sacristiam metropolitanae, ubi sibi induent propria insignia.

319. Episcopus celebrans accedet in antecessum ad ecclesiam, excipietur a Canonicis duobus et a quatuor clericis seminarii, adorabit SS. Sacramentum, dein recedet in sacristiam, vel sacellum, in quo dabit operam praeparationi, et sacris vestibus induetur.

320. Peracta Officii recitatione, sonabitur campanula sacristiae, ut signum detur Canonicis, adesse tempus associandi Metropolitanum. Cavebit tamen Caeremoniarius, ne det signum, nisi certior factus erit in promptu esse Celebrantem cum Ministri sacris.

321. Canonici cathedralium suffraganearum exspectabunt Metropolitanum in ecclesia, una cum clero metropolitanae, idemque facient officiales Concilii.

322. Accessus Metropolitani ad ecclesiam tractabitur ritu consueto, ut praescriptum est cap. IV, lib. V, eo tantum discrimine, quod Episcopi suffraganei incedent a lateribus Metropolitani, eodem ordine, quo supra, n. 303. In limine ecclesiae, Metropolitanus, accepto aspersorio, signabit seipsum Aqua

benedicta, tum porriget aspersorium Episcopis, incipiens a seniori, et singuli eorum accipient Aquam benedictam per contactum, seque signabunt; postremo autem Metropolitanus asperget adstantes.

323. In adoratione SS. Sacramenti Metropolitanus et Episcopi genua flectent in genuflexorio eodem, itemque, progressi ad altare maius, reverentiam conficient ad Episcopum celebrantem, si ibi aderit, et genuflectent super gradum infimum in pulvinis iam praeparatis.

324. Post brevem orationem, Metropolitanus et Episcopi consurgent, iunctim salutabunt Crucem, sibique facta ad invicem reverentia, Metropolitanus ascendet in thronum, Episcopi autem accedent ad scamnum suum.

325. Metropolitanus tantum induet vestimenta sacra, servato ritu praescripto cap. VIII, art. II, lib. V, et Canonici metropolitanae tantummodo efficient circulum, ut quando parabitur Archiepiscopus, ita ad *Kyrie*, ad *Gloria* etc.

326. Missa cantabitur ritu descripto in capitulo supra citato. Metropolitanus advertet, ut salutet Episcopos, tum descendens de throno, tum ascendens ad ipsum, excepto tempore quo aderit SS. Sacramentum, a consecratione ad communionem.

327. Thurificatio autem tractabitur ordine sequenti: Diaconus, qui ministrabit ad altare, triplici ductu incensabit Celebrantem; deinde veniet ante thronum, ac thuribulum tradet Presbytero assistenti, qui Metropolitanum ipsum triplici ductu adolebit. Recepto thuribulo e manibus Presbyteri assistentis, duplici ductu eundem Presbyterum thurificabit, tum primum Diaconum assistentem, postea Diaconum assistentem secundum. Accedet inde ad chorum, et incensabit triplici ductu Episcopos suffraganeos, deinde duplici ductu Praelatos, siqui aderunt, duplici ductu Dignitates et Canonicos metropolitanae, Abbates et Procuratores Episcoporum absentium, si aderunt. Redibit ad altare, et duplici ductu incensabit Presbyterum assistentem Celebranti et Subdiaconum. Thuribulum tradet Caeremoniario vel thuriferario, a quo ipse incensabitur duplici ductu, idemque Caeremoniarius sive thuriferarius prosequetur thurificationem, ut in prima sessione docuimus.

328. Quoad pacem donandam, methodus ista observabitur: Presbyter assistens Metropolitano pacem accipiet a Celebrante, communicabit eam ipsi Metropolitano, hic autem duobus Diaconis assistentibus. Postea Presbyter assistens

Celebranti pacem accipiet a Presbytero assistente Metropolitano, eamque afferet ad primum Episcopum suffraganeum, ad primum Praelatum, si aderunt, ad primam Dignitatem Capituli metropolitanae, ad Canonicum primum, qui aderit in choro post Presbyterum assistentem Metropolitano, ad primum Abbatem et primum Procuratorem Episcoporum absentium, siquis erit. Pacem deinde dabit Caeremoniario vel alii clerico, qui eum comitabitur, et hic donabit ceteris, ut in sessione prima. Presbyter assistens Celebranti redibit ad altare, pacem praebebit Diacono, qui communicabit Subdiacono, hic autem clerico, et ab ipso accipient acolythi et clerici inservientes, qui stabunt prope abacum.

329. Cantato a Diacono *Ite, missa est,* Celebrans dicet orationem *Placeat tibi* etc., atque osculatus altare, immediate recitabit evangelium S. Ioannis, et redibit in sacristiam sive in sacellum ubi paramenta assumpsit, ibique dimittet vestes sacras. Acolythi, qui Celebrantem cum Ministris comitabuntur, candelabra non deferent, sed relinquent super abacum. Presbyter assistens Celebranti, facta ipsi reverentia in sacristia, dimittet pluviale, induet paramentum sibi competens, et ibit cum Canonicis metropolitanae.

330. Episcopus, qui Missam solemnem celebraverit, postquam exuerit etiam caligas et sandalia, induet supra rochetum amictum et pluviale rubri coloris, ac sustinens manu mitram auriphrygiatam, comitantibus duobus cappelianis suis superpelliceo indutis, veniet in consessum, salutabit altare, Metropolitanum et Episcopos, ac sedebit quo loco ipsi conveniet inter Suffraganeos.

331. Sacri Ministri Celebrantis, nempe Diaconus et Subdiaconus, postquam ipsum exuerint sacris paramentis, comitantibus clericis duobus, redibunt in presbyterium, et post debitas reverentias accedent ad scamnum suum, ibique sedebunt: clerici, qui eos reducent ad presbyterium, advertent ut secum ferant manipulos, et reponant ipsos super abacum.

332. Postquam Episcopus celebrans de presbyterio discesserit, ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum venient ad thronum ut assistant Metropolitano, et discedent Diaconi duo assistentes, qui post debitas reverentias recedent in sacristiam ad assumendas vestes sacras rubri coloris: post Diaconos assistentes ibunt Dignitates et ceteri Canonici metropolitanae, quatuor cappellani a mitra, baculo, scotula et

libro, Subdiaconus crucifer, insuper Abbates et Procuratores Episcoporum, si aderunt.

333. Interim a duobus vel pluribus clericis removebitur ex altari faldistorium adhibitum ab Episcopo celebrante, et ponentur duo faldistoria et scabella in extremo loco sessionis et in suppedaneo altaris; prope utrumque faldistorium pulvinus unus.

334. In sacristiam venient etiam respectivi cappellani Episcoporum, accepturi paramenta eorundem et delaturi in presbyterium, ut infra.

335. Quum parati fuerint Canonici et ceteri supra nominati, redibunt ordinatim in presbyterium, et praecedent Diaconi assistentes, tum Dignitates, Canonici, Abbates, Procuratores Episcoporum absentium, cappellani, Subdiaconus, et postremo accedent cappellani Episcoporum cum paramentis.

336. Diaconi assistentes cum debitis reverentiis recta pergent ad thronum, et inde discedent Canonici, qui eis suppleverint, ac recedent in sacristiam, ubi sacra paramenta assument, et revertentur in chorum. Dignitates, Canonici et reliqui supra nominati cum debitis reverentiis ad locum quisque suum se recipient.

337. Si aderunt in choro Praelati, qui sederint supra Canonicos, redeuntibus his indutis vestibus sacris, recedent, et locum digniorem cedent Canonicis et ceteris etiam, respectu vestium sacrarum, quibus illi erunt induti.

338. Cappellani Episcoporum, facta genuflexione ad altare et ad Metropolitanum, ac reverentia ad Episcopos, accedent ad suum quisque Episcopum, et monebunt ut dimittat mozzetam, induat deinde amictum et pluviale, postea sibi capiti imponat mitram auriphrygiatam.

339. Subdiaconus crucifer tunicella indutus consistet prope Crucem, duo cappellani a mitra et a baculo prope thronum, reliqui duo a libro et scotula, accepto ex abaco Pontificali et scotula, se sistent prope faldistorium in exitu consessus collocatum.

340. Quum omnia disposita fuerint ad initium functionis faciendum, Metropolitanus, accepto sinistra baculo, assurget ac descendet de throno. Ante altare salutabit Crucem, convertetur ad Episcopos, salutabit eos, et transiens per medium presbyterium benedicet clerum. Adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes, qui fimbrias pluvialis sustinebunt, sequentur

Celebranti pacem accipiet a Presbytero assistente Metropolitano, eamque afferet ad primum Episcopum suffraganeum, ad primum Praelatum, si aderunt, ad primam Dignitatem Capituli metropolitanae, ad Canonicum primum, qui aderit in choro post Presbyterum assistentem Metropolitano, ad primum Abbatem et primum Procuratorem Episcoporum absentium, siquis erit. Pacem deinde dabit Caeremoniario vel alii clerico, qui eum comitabitur, et hic donabit ceteris, ut in sessione prima. Presbyter assistens Celebranti redibit ad altare, pacem praebebit Diacono, qui communicabit Subdiacono, hic autem clerico, et ab ipso accipient acolythi et clerici inservientes, qui stabunt prope abacum.

329. Cantato a Diacono *Ite, missa est,* Celebrans dicet orationem *Placeat tibi* etc., atque osculatus altare, immediate recitabit evangelium S. Ioannis, et redibit in sacristiam sive in sacellum ubi paramenta assumpsit, ibique dimittet vestes sacras. Acolythi, qui Celebrantem cum Ministris comitabuntur, candelabra non deferent, sed relinquent super abacum. Presbyter assistens Celebranti, facta ipsi reverentia in sacristia, dimittet pluviale, induet paramentum sibi competens, et ibit cum Canonicis metropolitanae.

330. Episcopus, qui Missam solemnem celebraverit, postquam exuerit etiam caligas et sandalia, induet supra rochetum amictum et pluviale rubri coloris, ac sustinens manu mitram auriphrygiatam, comitantibus duobus cappellanis suis superpelliceo indutis, veniet in consessum, salutabit altare, Metropolitanum et Episcopos, ac sedebit quo loco ipsi conveniet inter Suffraganeos.

331. Sacri Ministri Celebrantis, nempe Diaconus et Subdiaconus, postquam ipsum exuerint sacris paramentis, comitantibus clericis duobus, redibunt in presbyterium, et post debitas reverentias accedent ad scamnum suum, ibique sedebunt: clerici, qui eos reducent ad presbyterium, advertent ut secum ferant manipulos, et reponant ipsos super abacum.

332. Postquam Episcopus celebrans de presbyterio discesserit, ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum venient ad thronum ut assistant Metropolitano, et discedent Diaconi duo assistentes, qui post debitas reverentias recedent in sacristiam ad assumendas vestes sacras rubri coloris: post Diaconos assistentes ibunt Dignitates et ceteri Canonici metropolitanae, quatuor cappellani a mitra, baculo, scotula et

libro, Subdiaconus crucifer, insuper Abbates et Procuratores Episcoporum, si aderunt.

333. Interim a duobus vel pluribus clericis removebitur ex altari faldistorium adhibitum ab Episcopo celebrante, et ponentur duo faldistoria et scabella in extremo loco sessionis et in suppedaneo altaris; prope utrumque faldistorium pulvinus unus.

334. In sacristiam venient etiam respectivi cappellani Episcoporum, accepturi paramenta eorundem et delaturi in presbyterium, ut infra.

335. Quum parati fuerint Canonici et ceteri supra nominati, redibunt ordinatim in presbyterium, et praecedent Diaconi assistentes, tum Dignitates, Canonici, Abbates, Procuratores Episcoporum absentium, cappellani, Subdiaconus, et postremo accedent cappellani Episcoporum cum paramentis.

336. Diaconi assistentes cum debitis reverentiis recta pergent ad thronum, et inde discedent Canonici, qui eis suppleverint, ac recedent in sacristiam, ubi sacra paramenta assument, et revertentur in chorum. Dignitates, Canonici et reliqui supra nominati cum debitis reverentiis ad locum quisque suum se recipient.

337. Si aderunt in choro Praelati, qui sederint supra Canonicos, redeuntibus his indutis vestibus sacris, recedent, et locum digniorem cedent Canonicis et ceteris etiam, respectu vestium sacrarum, quibus illi erunt induti.

338. Cappellani Episcoporum, facta genuflexione ad altare et ad Metropolitanum, ac reverentia ad Episcopos, accedent ad suum quisque Episcopum, et monebunt ut dimittat mozzetam, induat deinde amictum et pluviale, postea sibi capiti imponat mitram auriphrygiatam.

339. Subdiaconus crucifer tunicella indutus consistet prope Crucem, duo cappellani a mitra et a baculo prope thronum, reliqui duo a libro et scotula, accepto ex abaco Pontificali et scotula, se sistent prope faldistorium in exitu consessus collocatum.

340. Quum omnia disposita fuerint ad initium functionis faciendum, Metropolitanus, accepto sinistra baculo, assurget ac descendet de throno. Ante altare salutabit Crucem, convertetur ad Episcopos, salutabit eos, et transiens per medium presbyterium benedicet clerum. Adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes, qui fimbrias pluvialis sustinebunt, sequentur

caudatarius sustentans extremi
et duo cappellani a mitra et

341. Quando de throno di
tores, Secretarius et Notarius
consessu attributum.

342. Si locus consessus a
vabitur in accessu ordo innu
articuli praesentis.

343. Quum Metropolitanus
et baculum deponet. Approxi
praecinet illi antiphonam *Prop*
mitram exuet Metropolitano. qu
nabit antiphonam praedictam
genua super pulvinum, qui a

344. Cum Metropolitano g
et a cantoribus antiphona sup

345. Cappellanus a mitra,
mitram prètiosam afferet ad
piet auriphrygiatam, et cum i
tropolitani.

346. Cantores, postquam
bunt psalmum *Deus, venerunt*
assurget Metropolitanus, sed
Diacono rursus cooperietur mi
etiam clerus in consessu e
natim cantabitur. Clericus tollet pul
Metropolitanus in genuflecte

347. Post psalmum repete
phona.

348. Diaconus secundus n
assurget, et cum ipso consurgent ads

349. Metropolitanus cantabit tono
rum tibi, Domine etc. et *Mon*
iunget in cantu *Oremus*, prim
mus genua, et genuflectetu
Metropolitano et cappellani
secundus cantabit *Levate*, et consu
tanus item tono feriali subiun
qui nos iustitiam etc.

350. Duo acolythi reponent manip
diacono; thuriferarius autem in promp
cum igne.

Metropolitanus, et a primo
et sinistra baculum, assur-
rum ante altare positum:
benedicet clerum, et salu-
venerit, reverentiam faciet
praeparato, et baculum di-

loco discedet, veniet ad
Metropolitani.
nno, Diaconus, qui mini-
ens, ad Metropolitanum

num veniet ad Metropo-

iterarius, qui, navicula
flexis thuribulum obii-
ne consueta incensum

Metropolitani, ut supra,
piet Evangeliarium, et
um candelabris. Pro-
unget eis etiam thu-
stantibus praedictis
ut in Missis solem-

escripto pro Missis

Metropolitano, qui
Pastoralem iunctis

stabunt.
litanus deponet

alum Metropoli-
osculans illum
rum claudet,
m, redibit ad lo-
llum super

spective
rtetur ad
nent can-

delabra. Acolythi, postquam candelabra deposuerint super abacum, detrahent Ministris manipulos, quos item super abacum deponent.

363. Presbyter assistens. dum Subdiaconus ascendet ad altare afferens librum apertum, descendet ante altare, et profecto Subdiacono eodem, thurificabit triplici ductu Metropolitanum, qui post thurificationem acceptam benedicet eum.

364. Presbyter assistens redibit ad locum suum inter Dignitates seu Canonicos, thuriferarius autem reportabit in sacristiam, vel ad abacum, thuribulum, quo non est amplius opus in functione ista.

365. Metropolitanus convertetur ad altare, et genuflectet ante faldistorium in pulvino, quem ei clericus apponet; Diaconus primus exuet ei pileolum. Metropolitanus intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, quem prosequentur cantores, et adstantes omnes in genua procumbent.

366. Post primos quatuor versus, seu post primam strophàm, assurget Metropolitanus et cum ipso adstantes omnes. Diaconus primus pileolum reponet Metropolitano. qui in toto cantu hymni praedicti stabit conversus ad altare. Clericus amovebit pulvinum, in quo Metropolitanus genuflexerit.

367. Absoluto hymni cantu, Metropolitanus sedebit in faldistorio, et a primo Diacono reponetur ei mitra.

368. Ostiarii, in aditu consessus, conversi ad populum, cantabunt *Extra omnes;* populus de ecclesia dimittetur et claudentur portae, quae ab ostiariis custodientur.

369. Populo de ecclesia dimisso, habebitur ad Patres oratio ab uno ex Episcopis suffraganeis, qui, priusquam ascendat in pulpitum, non petet a Metropolitano benedictionem.

370. Sermone autem peracto, unus e clericis collocabit basim Crucis in medio consessu. Subdiaconus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem, eamque firmabit in sua basi, imagine Crucifixi ad Metropolitanum versa.

371. Sin autem Metropolitanus ipse censeret omittendum esse sermonem, ne retardentur actiones Concilii, statim ac clausae fuerint portae ecclesiae, se sistent Metropolitano Promotores et Secretarius, comitati ut in sessione prima ab uno ex Caeremoniariis.

372. Promotor primus postulabit, ut fiat professio fidei a Metropolitano et ab Episcopis suffraganeis.

373. Metropolitanus respondebit *Ita decernimus et declaramus.*

374. Promotores redibunt ad locum suum; Caeremoniarius autem decretum praebebit Metropolitano, qui Secretario tradet illud.

375. Secretarius in ambonem ascendet, publicabit decretum, et ad locum suum redibit.

376. Caeremoniarius ex abaco accipiet librum cum formula professionis fidei et librum evangeliorum. Innuet Episcopis suffraganeis ut consurgant et ad Metropolitanum appropinquent.

377. Episcopi dimittent mitram, approximabunt ad altare et semicirculum efficient ante Metropolitanum.

378. Diaconus secundus assistens exuet mitram. Metropolitano, qui assurget et convertetur ad Episcopos.

379. Caeremoniarius librum cum formula professionis fidei tradet Diaconis assistentibus, qui sustinebunt illum apertum ante Metropolitanum, et ipse iunctis manibus atque elata voce professionis praedictam formulam leget ab initio ad finem.

380. Dum Metropolitanus et Episcopi emittent professionem fidei, clerus stabit capite nudato.

381. Postquam Metropolitanus totam legerit formulam supra dictam, Caeremoniarius recipiet a Diaconis assistentibus librum formulae, et dabit eis alterum cum textu evangelii; quem pariter apertum sustinebunt. Metropolitanus imponet illi apertam utramque manum, et dicet *Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia.* Caeremoniarius recipiet a Diaconis Evangeliarium.

382. Metropolitanus sedebit, et a primo Diacono reponetur ei mitra.

383. Caeremoniarius tradet Evangeliarium secundo Diacono assistenti, qui porriget apertum Metropolitano, ita ut vertex paginae versus sit ad Metropolitanum ipsum. Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis.

384. Metropolitanus sustinebit librum supradictum utraque manu.

385. Primus Episcopus suffraganeus approximabit ad Metropolitanum, et leget formulam ratificationis, nempe: *Et ego N., Episcopus N., recipio, promitto, spondeo, profiteor, detestor, anathematizo, voveo et iuro in formula professionis fidei modo lecta, singula singulis referendo,* et imponens utramque manum apertam super librum evangeliorum a Metropolitano sustentum, adiunget: *Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia.* Idipsum successive fiet ab unoquoque Episcopo, servato ordine antiquitatis.

vantibus eorum cappellanis et mozzetam supra rochetum resument; deinde cappellani iidem reportabunt in sacristiam indumenta sacra Episcoporum.

412. Metropolitanus, postquam dimiserit vestes sacras, induet cappam, et discedent de throno Diaconi assistentes, qui recedent in sacristiam ad sacra paramenta exuenda.

413. Metropolitanus de throno descendet, salutabit Episcopos, qui discedentes de loco suo ibunt cum ipso: procedent iunctim ad altare, et genibus flexis super gradum infimum brevi tempore orabunt. Postea venient ad SS. Sacramentum adorandum, et simul proficiscentur de ecclesia, associati a Canonicis metropolitanae, ut superius descriptum est, n. 305 et seqq.

§ 5. *Sessionis secundae post Vesperas continuatio.*

A. — *De rebus praeparandis.*

414. Ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis pro Metropolitano atque Episcopis suffraganeis.

415. Ad altare maius super gradum infimum ponentur pulvini pro Metropolitano et pro Episcopis. Super mensam disponentur paramenta Metropolitani, eaque sunt: mitra pretiosa et altera auriphrygiata, pluviale cum stola rubri coloris. Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et formale in lance, quae tamen paramenta contegentur velo coloris eiusdem.

416. Prope altare aderit baculus pastoralis, et in latere evangelii basis, qua deinceps firmabitur Crux archiepiscopalis.

417. Super abacum praeparabitur Canon pro Benedictione, Pontificale (pars III) et scotula cum candela.

418. In promptu insuper aderunt duo faldistoria et quatuor scabella, ponenda in consessu, ut inferius docebitur.

419. In sacristia autem disponentur paramenta pro Episcopis suffraganeis, videlicet: amictus, pluviale rubri coloris et mitra auriphrygiata pro singulis eorum; paramenta pro Canonicis metropolitanae; exceptis paramentis Ministrorum, quae opus non sunt, quoniam evangelium non cantatur; paramenta pro Abbatibus et pro Episcoporum absentium Procuratoribus, si aderunt; paramenta pro cappellanis a mitra, a baculo, a libro et a scotula, et pro Subdiacono delaturo Crucem archiepiscopalem.

B. — *De functione.*

420. Hora praestituta, Capitulum metropolitanae recitabit aut cantabit in choro Vesperas cum Completorio. Campanis omnibus metropolitanae eiusdem sonabitur festivo more, quod signum erit functionis incipiendae.

421. Interim in palatium Metropolitani convenient Episcopi suffraganei, rocheto et mozzeta induti, cum ipso ituri in accessu ad ecclesiam.

422. In sacristiam convenient Canonici cathedralium suffraganearum et ceteri officiales Concilii: unusquisque induet habitum sibi competentem.

423. Peracta recitatione Completorii, rebusque omnibus ita dispositis, ut fieri possit functionis initium, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici metropolitanae procedent ad associandum Archiepiscopum. Ceteri de clero manebunt in ecclesia, ut supra.

424. Nulla occurrit variatio de associatione Metropolitani et Episcoporum comprovincialium, de eorum accessu ad ecclesiam, de adoratione SS. Sacramenti, et altaris maioris visitatione, quae omnia peragentor, ut n. 322 et seq. articuli huius traditum est.

425. Post brevem orationem ad altare maius, consurgent Metropolitanus et Episcopi, qui facta prius ad Crucem, dein sibi ad invicem reverentia, Metropolitanus accedet ad thronum, et Episcopi suffraganei ad locum suum.

426. Canonici metropolitanae, Abbates, Procuratores Episcoporum absentium, cappellani Metropolitani saepius nominati et Subdiaconus crucifer convenient in sacristiam, ubi sacras vestes induent sibi quisque convenientes. Convenient etiam cappellani Episcoporum, accepturi eorundem sacra indumenta.

427. Ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum supplebunt in assistentia Metropolitani.

428. Statim ac parati fuerint Canonici et ceteri supra nominati revertentur in presbyterium, et cum debitis reverentiis, singuli occupabunt locum suum.

429. Diaconi duo assistentes, qui praecedent ceteros omnes, recta pergent ad thronum, unde discedent Canonici illi duo, qui supplebant. Hi recedent in sacristiam, para-

menta induent, redibunt in presbyterium ad locum suum inter Canonicos.

430. Statim ac Diaconi assistentes ad thronum pervenerint paramentis induti, unus ex Caeremoniariis paramenta Metropolitani tradet clericis, qui ea deferent ad thronum.

431. Metropolitanus, adiuvantibus Diaconis assistentibus, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius, advertens ut expediat extremitatem posteriorem vestis.

432. Diaconi assistentes induent Metropolitano amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam et pluviale cum formali.

433. Dum parabitur Metropolitanus, Canonici ad circulum descendent.

434. Eodem tempore ingredientur in presbyterium cappellani Episcoporum suffraganeorum, afferentes paramenta, quae cum debitis reverentiis eisdem Episcopis porrigent. Episcopi autem, dimissa mozzeta, induent supra rochetum amictum et pluviale rubri coloris, et sument mitram auriphrygiatam.

435. Quando parabitur Metropolitanus, a duobus pluribusve clericis ponetur faldistorium cum duobus scabellis in exitu consessus, item faldistorium alterum cum scabellis similibus in suppedaneo altaris, vel ante altare ipsum, et prope faldistorium istud ponetur etiam pulvinus ad genuflectendum.

436. Cappellani a scotula et a libro accipient ex abaco Pontificale et scotulam, et venient ad faldistorium positum in exitu consessus, ubi consistent.

437. Postquam Metropolitanus indutus erit paramentis supra indicatis, Diaconus primus assistens imponet ei mitram pretiosam, tum Metropolitanus sinistra accipiet baculum pastoralem.

438. Ad nutum Caeremoniarii, Canonici de circulo redibunt ad subsellia sua.

439. Metropolitanus, innuente Caeremoniario, descendet de throno medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent, sequente caudatario sustentante extremitatem posteriorem eius vestis et duobus cappellanis a mitra et a baculo. De throno quum descenderit, reverebitur Crucem ante altare, salutabit Episcopos suffraganeos, benedicet clerum, et accedet ad faldistorium in exitu consessus praeparatum.

440. Si locus consessus a presbyterio seiunctus esset, observabitur quod notatum est n. 221 articuli huius.

441. Promotores, Secretarius et Notarius petent loca sibi attributa.

442. Metropolitanus, ubi venerit ad faldistorium, sedebit et baculum dimittet.

443. Diaconus secundus assistens mitram exuet Metropolitano, et cappellanus a mitra advertet ut illam ad altare referat et accipiat auriphrygiatam.

444. Metropolitanus assurget ac tono feriali cantabit orationem *Adsumus, Domine*, *Sancte Spiritus* etc., non praemittens *Oremus*, quae oratio notata est in Pontificali ad sessionem primam.

445. Post orationem supra dictam rursus sedebit Metropolitanus, cooperietur mitra auriphrygiata a secundo Diacono assistente, et sinistra recipiet baculum pastoralem.

446. Tum assurget, procedet ad altare maius, ac transiens per presbyterium benedicet clerum et salutabit Episcopos. Progressus ante altare, salutabit Crucem, sedebit faldistorio et deponet baculum.

447. Ubi sederit Metropolitanus, duo ostiarii se sistent in aditu presbyterii et cantabunt *Extra omnes;* dimittetur populus de ecclesia, cuius portae claudentur earumque custodiae invigilabunt ostiarii.

448. Clericus unus basim Crucis statuet in medio consessu, et Subdiaconus crucifer afferet illuc Crucem archiepiscopalem, quam in eadem basi firmabit, imagine Crucifixi ad Metropolitanum versa.

449. Clerici duo mensam ponent ante Metropolitanum, et Caeremoniarius super illam collocabit exemplar decretorum, quae publicanda erunt.

450. Populo dimisso et clausis ecclesiae portis, se sistent Metropolitano Promotores et Secretarius.

451. Promotor primus postulabit, ut continuetur lectio decretorum. Metropolitanus respondebit *Ita decernimus et mandamus.*

452. Promotores redibunt ad locum suum, et Secretarius, accepto e manibus Metropolitani decretorum exemplari, ascendet super ambonem et publicabit decreta, qua in re ab alio adiuvabitur, ut alias monuimus.

453. Postquam Secretarius legerit totam decretorum partem, iam designatam pro sessione ista, Secretarius, stans capite nudato, interrogabit Patres, seu Episcopos suffraga-

neos, sententiam eorum, utens solita formula *Reverendissimi Patres* etc., ut superius, n. 268, et de ambone descendet.

454. Secretarius cum Notario accedent ad Episcopos, collecturi vota, quibus auditis, revertentur ad Metropolitanum et referent ad eum.

455. Metropolitanus elata voce dicet: *Decreta placuerunt Patribus, ideo agendae sunt Deo gratiae.* Episcopi autem unanimiter respondebunt et alta voce *Deo gratias.*

456. Secretarius rursus ascendet super ambonem, et Concilio indicabit diem, quo solemne funus celebrabitur pro cunctis Episcopis comprovincialibus ab epocha novissimi Concilii defunctis, quae denunciatio fiet in sessione, quae funus antedictum praecedet (1).

457. Promotores cum Secretario se sistent Metropolitano, et Promotor primus instantiam faciet pro sessione tertia.

458. Metropolitanus respondebit *Habeatur sententia Patrum.*

459. Promotores redibunt ad locum suum, et Secretarius, conscenso ambone, interrogabit Patres placeatne ipsis indicere sessionem tertiam.

460. Descendet de ambone Secretarius, ibit cum Notario, accedet ad Episcopos, quorum assensum requiret. Item una cum Notario se sistet Metropolitano, et ad eum referet de votis.

461. Metropolitanus tradet Secretario decretum. Notarius redibit ad locum suum. Secretarius, conscenso ambone, publicabit decretum, quo sessio tertia indicetur.

462. Publicato decreto, Secretarius se recipiet ad locum suum. Promotores cum Notario revenient ante Metropolitanum.

463. Promotor primus instantiam faciet adversus absentes contumaces, si qui fuerint, et Metropolitanus respondebit *Admittimus et committimus.*

464. Promotor idem instantiam faciet pro confectione actorum. Metropolitanus subiunget *Conficiantur.* Huiusmodi instantiae Notarius dicet *Conficiam.*

465. Promotores redibunt ad locum suum: Notarius quoque ad locum suum recedet.

466. Aperientur ecclesiae portae.

---

(1) Quanam ratione funus celebrandum sit, iam supra traditum est, § 2, pag. 450.

467. Clerici duo amovebunt mensam, quae posita fuerat ante Metropolitanum, eamque reponent quo loco erat ab initio.

468. Canonicus propositurus capita orationis ascendet super ambonem.

469. Metropolitanus assurget, convertetur ad altare, et perstans ante faldistorium, genuflectet super pulvinum, quem ipsi clericus apponet. Ceteri omnes, qui aderunt in consessu, suo quisque loco flectet genua, capite nudato.

470. Canonicus de ambone proponet in cantu triplex orationis caput, atque inter unum et alterum caput efficiet et duo aut tria temporis minuta intercedant.

471. Quum in eo erit ut compleatur oratio, Subdiaconus procedet in medium consessum ad accipiendam Crucem archiepiscopalem propter Benedictionem, et cappellani a libro et a scotula in promptu erunt cum Canone et scotula pro eadem actione.

472. Oratione absoluta, de ambone Canonicus descendet. Metropolitanus assurget, et cum ipso consurgent Episcopi suffraganei, Canonici metropolitanae, Abbates et Praelati, si aderunt. Clericus unus amovebit pulvinum a Metropolitano in oratione adhibitum.

473. Metropolitanus convertetur versus consessum, et a secundo Diacono nudabitur mitra. Cappellanus a mitra advertet ut reponat super altare auriphrygiatam et accipiat pretiosam. Subdiaconus, genuflexus in medio gradu infimo altaris, sustinebit ante Metropolitanum Crucem archiepiscopalem.

474. Metropolitanus impertietur Benedictionem solemnem *Sit nomen Domini* etc., ritu consueto, sed Indulgentia non publicabitur.

475. Curae erit clerico alicui removere basim Crucis de medio consessus, eamque reponere quo loco aderat a principio.

476. Benedictione impertita, Diaconus primus mitram pretiosam reponet Metropolitano, qui retinens baculum pastoralem, descendet de altari, reverebitur Crucem, deinde Episcopos, benedicet clerum, et medius inter Diaconos assistentes redibit ad thronum.

477. Clerici paramenta recepturi et relaturi ad altare, sequentur Metropolitanum.

478. In promptu etiam erunt cappellani Episcoporum, recepturi paramenta eorundem et repositurí eis mozzetam.

479. Canonici Metropolitanae, Abbates et ceteri, qui vestibus sacris erunt induti, recedent in sacristiam, ibique depositis paramentis et resumptis insignibus suis, revertentur in presbyterium.

480. Dimittente paramenta Metropolitano, clerici duo pulvinos super gradum infimum altaris pro Metropolitano et pro Episcopis reponent.

481. Postquam Canonici reversi fuerint in chorum, et Episcopi resumpserint mozzetam, Metropolitanus descendet de throno, salutabit Episcopos, qui se adiungent ei, procedent ante altare, et brevi orationi operam dabunt eadem methodo, qua superius n. 303 et seqq.

482. Eodem ordine adorabunt SS. Sacramentum, et associati a Canonicis metropolitanae revertentur ad palatium archiepiscopale.

483. Si sessionis fieret finis mane eodem, nec protraheretur post Vesperas, omittetur totum id, quod traditum est a n. 404 ad n. 452, et absolvetur methodo descripta a n. 453 ad 482.

§ 6. *De tertia sessione.*

484. Cantabitur Missa ab uno ex Episcopis suffraganeis, et omnia tractabuntur quo ordine descripta sunt in sessione secunda, exceptis antiphona, psalmo, orationibus et evangelio, quae cantabuntur notata in Pontificali *Die tertia* etc. Eodem pariter modo tractabitur processus sessionis conciliaris, excepto quod traditum est ad professionem fidei. Relate ad testes synodales in ultima sessione eligendos, servabitur usus provinciae cuiusque.

485. Si Concilium absolvetur in sessione tertia, protrahetur post Vesperas eodem modo ac supra, et in antecessum indicetur processio clero regulari et saeculari, significata ipsis hora, qua adesse debeant in metropolitana.

§ 7. *Continuatio sessionis ultimae post Vesperas ad Concilium dimittendum.*

A. — *De rebus praeparandis.*

486. Sessio ultima continuabitur post Vesperas propter processionem, quae celebrabitur pro conclusione seu fine Concilii.

487. Praeparabitur quidquid superius descriptum est, n. 414, ad continuationem secundae sessionis, et praeterea candelabra cum cereis pro acolythis super abacum; formula Indulgentiae, iuxta concessionem a Summo Pontifice tributam; thuribulum et navicula.

488. Processio autem constabit tantummodo ex clero regulari et saeculari, dummodo non vigeret alia consuetudo, et fiet tantum per aream adiacentem metropolitanae, vel per vias eidem ecclesiae proximas.

489. Super altare maius in latere evangelii ponetur pugillar maioris formae, ne maculetur tobalea, et supra pugillar acta seu decreta originalia Concilii, discus cum atramentario, theca pulveraria et calami scriptorii in usum Episcoporum.

B. — *De functione.*

490. Associatio Metropolitani et Episcoporum, accessus ad ecclesiam, visitatio SS. Sacramenti et ad altare maius, assumptio sacrarum vestium et oratio *Adsumus, Domine* etc., in principio sessionis, tractabitur ut superius innutum est, n. 420 et seqq.

491. Metropolitano sedente faldistorio posito in suppedaneo altaris, claudenda esset ecclesia et dimittendus populus. Quum tamen in sessione ista agatur de actionibus simplicis formalitatis, poterit admitti populus in ecclesiam, quae relinquetur aperta etiam in commodum cleri regularis et ceterorum, qui processioni intervenient.

492. Itaque, sedenti ut supra Metropolitano apponetur mensa, et Caeremoniarius in ea ponet decreta ex ambone publicanda. Se sistent illi Promotores cum Secretario, et Promotor primus postulabit ut subscribatur decretis Concilii. Metropolitanus respondebit *Monemus, praecipimus et fieri mandamus.* Promotores redibunt ad locum suum, Secretarius autem, accepto e manibus Metropolitani decreto pro subscriptione, ascendet super ambonem, publicabit decretum, et ad locum suum se recipiet.

493. Decreto publicato, Notarius procedet ad altare, et consistet prope latus evangelii.

494. Metropolitanus, deinde Episcopi, unus post alium accedent ad altare, et subscribent decretis conciliaribus. Si ade-

runt Procuratores Episcoporum absentium, et ipsi subscribent decretis nomine eorum, quos repraesentant, sed post Episcopos in Concilio praesentes. Notarius accipiet decreta subsignata, ut illis addat testimonium authenticum suum. Clericus unus tollet de altari pugillar, atramentarium etc.

495. Promotores cum Secretario revenient ante Metropolitanum, et postulabunt ab ipso, ut priusquam dimittatur Concilium praesens indicatur proximum futurum Concilium, triennio post celebrandum.

496. Metropolitanus respondebit *Ita decernimus et mandamus.* Promotores recedent ad locum suum. Secretarius accipiet a Metropolitano decretum relativum, ascendet super ambonem et ibi decretum ipsum publicabit.

497. Promotores cum Secretario revertentur ad Metropolitanum et flagitabunt ipsum, ut iubeat Concilio finem imponi. Respondebit Metropolitanus *Ita decernimus et mandamus, si Patribus placet.*

498. Ad locum suum se recipient Promotores: Secretarius ascendet super ambonem, et in ipso, conversus ad Episcopos, dicet *Reverendissimi Patres, placetne vobis ad Dei omnipotentis laudem huius provincialis Synodi finem iam fieri?,* et de ambone descendet.

499. Secretarius cum Notario accedet ad Episcopos eorumque assensum requiret; una deinde redibunt ad Metropolitanum, relationem votorum facturi. Metropolitanus elata voce dicet *Placuit omnibus Patribus; itaque decernimus huic primae* (vel *secundae, tertiae* etc.) *provinciali Synodo nostrae finem fieri et iam esse factum.*

500. Secretarius a Metropolitano decretum accipiet, accedet ad ambonem, ascendet, publicabit decretum, dein ad locum suum recedet.

501. Promotores cum Notario accedent ad Metropolitanum, et Promotor primus instantiam faciet pro confectione actorum. Metropolitanus subiunget *Conficiantur.* Notarius dicet *Conficiam.*

502. Promotores et Notarius recedent ad locum suum.

503. Unus ex Episcopis suffraganeis ascendet in pulpitum, et sermonem latinum ad Patres habebit gratulatorium de Concilio absoluto.

504. Post orationem, Episcopus redibit ad locum suum, et mensa, quae posita fuerat ante Metropolitanum, a duobus clericis amovebitur et seorsim ponetur.

505. Interim ordinabitur expedite processio extra ecclesiam, et constabit clero regulari ac saeculari, ut alio loco monuimus.

506. Praesto erunt apud abacum acolythi, delaturi candelabra ac thuriferarius cum thuribulo.

507. Si aderit Magistratus, monebitur ut unus repraesentantium Magistratus ipsius praesto sit in ingressu presbyterii, sustenturus in processionem extremitatem posteriorem vestis et pluvialis Metropolitani.

508. Statim ac de ecclesia exibit processio, sonabunt festivo more campanae metropolitanae.

509. Antecedent collegia coenobitarum cum Crucibus suis, quibus erit appensus pannus rubri coloris, cum ordine praecedentiae praescripto in saepius citata constitutione Gregorii XIII. Deinde Magistratus, si aderit. Clavigeri ecclesiae, siquem habebit, officiales Concilii, repraesentantes cathedralium suffraganearum, seminarium, Parochi et Mansionarii seu Beneficiarii metropolitanae, unusquisque cum suis respectivis insignibus.

510. Dum in processionem disponentur Parochi, approximabunt ad Metropolitanum Presbyter assistens ac thuriferarius. A Metropolitano imponetur in thuribulum incensum, ministrante Presbytero assistente, qui postea recedet ad locum suum inter Canonicos.

511. Subdiaconus accipiet Crucem archiepiscopalem positam in medio consessus, et clerico alicui curae erit removere de medio basim Crucis eamque reponere in latere evangelii.

512. Subdiacono se adiungent acolythi ac thuriferarius, postquam a Metropolitano benedictum fuerit incensum.

513. In ipso discessus momento, Metropolitanus assurget, eique exuetur mitra a secundo Diacono assistente; convertetur ad altare, et intonabit *Te Deum,* quod prosequentur in cantu cantores et clerus alternatim.

514. Metropolitanus convertetur versus consessum.

515. Sequetur processio ordine sequenti, videlicet: post Beneficiarios metropolitanae, thuriferarius cum thuribulo, acolythi gestantes candelabra cum cereis, et medius inter eos Subdiaconus paratus, qui deferet Crucem archiepiscopalem, imagine Crucifixi versa ad Metropolitanum. Post Crucem incedent Procuratores Episcoporum absentium, induti pluviali rubri coloris supra superpelliceum et supra amictum,

bireto cooperto capite; Abbates parati superpelliceo, amictu et pluviali, capite gestantes mitram lineam albi coloris; succedent Canonici metropolitanae parati et distincti in suos respectivos ordines Subdiaconorum, Diaconorum et Presbyterorum; tum Dignitates metropolitanae induti pluviali; Episcopi suffraganei supra rochetum parati amictu et pluviali, gestantes capite mitram auriphrygiatam, adstantibus eorum lateri cappellanis indutis superpelliceo; incedet postremo Metropolitanus, mitram in capite, baculum sinistra sustinens, dextra benedicens adstantes; Diaconi assistentes fimbrias eius pluvialis elatas sustinebunt. Caudatarius vel unus de Magistratu, ut supra, sustentabit extremitatem posteriorem vestis eius. Metropolitanum sequentur duo cappellani a mitra et baculo ac reliqui duo a scotula et libro, et familiares eius nobiles. Ultimo loco ibunt Praelati induti mantelleto, si aderunt, et populus.

516. In reditu processionis ad ecclesiam, ordinabitur clerus regularis in nave principali, ibique manebit usque ad Benedictionem Metropolitani, si tamen per multitudinem populi id fieri non posset, manebit in nave principali usquedum ad altare redibit Metropolitanus ipse.

517. Clerus se recipiet ad locum suum, thuriferarius recedet ad deponendum thuribulum, acolythi relinquent candelabra super abacum, et Subdiaconus reportabit Crucem ad latus evangelii ac prope illam subsistet propter Benedictionem, ut inferius.

518. Metropolitanus redibit ante altare et dimittet mitram, qua exuetur a secundo Diacono assistente, perstans ibi donec completus erit cantus hymni *Te Deum*. Immo curabunt cantores, ut ℣. *Te ergo quaesumus* cantetur prorsus quum Metropolitanus pervenerit ante altare, ubi genuflectet in pulvino, et cum ipso ceteri omnes in genua procumbent.

519. Ad cantum huius hymni poterit etiam sonari organis.

520. Duo cappellani a libro et scotula, sub finem hymni praedicti, Pontificale et scotulam ex abaco recipient, et in promptu erunt prope Metropolitanum.

521. Post cantum hymni, Metropolitanus, stans adhuc conversus ad altare, cantabit tono feriali orationem *Oremus. Nulla est, Domine* etc.

522. Oratione absoluta, Metropolitanus ascendet ante faldistorium super suppedaneum altaris, et convertetur versus consessum.

523. Unus ex Episcopis suffraganeis ascendet in pulpitum, et cantabit acclamationes, quibus respondebunt in cantu Episcopi: poterunt iis addi duo quatuorve cantores.

524. Post acclamationes Metropolitanus stabit. Episcopi unus post alium accedent ad eum, non excepto Episcopo, qui cantaverit acclamationes, et sibi ad invicem pacis amplexum dabunt.

525. Interim Presbyter assistens veniet prope Metropolitanum, et secum retinebit formulam Indulgentiae publicandae. Item in promptu erit Subdiaconus cum Cruce, delaturus ipsam ante Metropolitanum, statim ac Episcopus ultimus de amplexu discesserit.

526. Post pacis amplexum, Metropolitanus, habens ante se Crucem archiepiscopalem, sustentam a Subdiacono genuflexo in medio gradu infimo altaris, impertietur solemnem Benedictionem *Sit nomen Domini* etc., ritu consueto.

527. Benedictione a Metropolitano impertita, Presbyter assistens conversus ad populum publicabit Indulgentiam, quam Summus Pontifex concesserit, vel consuetam, quam concedet Metropolitanus.

528. Publicata Indulgentia, primus Diaconus assistens conversus ad consessum elata voce cantabit *Recedamus cum pace*, et clerus respondebit: *In nomine Christi.*

529. A Diacono primo mitra pretiosa reponetur Metropolitano, qui, baculo sinistra sumpto, de altari descendet et veniet in thronum ad sacras vestes dimittendas.

530. Reliquae actiones omnes peragentur ut exstant notatae a n. 468, usque ad 474 articulii huius. Animadvertendum illud tantummodo, quod Metropolitanus et Episcopi, in reditu ad palatium archiepiscopale, associandi erunt, non solum a Canonicis metropolitanae, sed a Canonicis etiam cathedralium suffraganearum et ab officialibus Concilii.

531. Quod variationes attinet faciendas, si aliquis S. R. E. Cardinalis Concilio provinciali intererit, dicemus in sequenti appendice III ad hunc lib. VII.

Appendix III ad Librum VII

CAPUT I.

De E.mis ac R.mis S. R. E. Cardinalibus generaliter

1. Non est animus hoc loco tractatum addere de E.mis ac R.mis S. R. Ecclesiae Cardinalibus, de quorum honorificentiis, praerogativis et dignitate tam multi scripserunt clarissimi viri. Quia vero forte posset evenire, ut quidam Cardinalium moraretur extra Urbem et invitaretur ad assistendum functioni alicui, innuemus tantummodo regulas quasdam in circumstantia praedicta sequendas pro decore dignitatis cardinalitiae, cui E.mi ac R.mi Domini Cardinales se ipsi obligant solemni iureiurando (1).

2. Ac primo quidem loco notandum, quod Dominis Cardinalibus non licet privatim in ecclesiis interesse sacris fun-

(1) In secunda tamen editione addidit A. nonnulla pro functionibus ab ipsis in Urbe celebrandis, quae in hac eadem appendice tradentur, cap. II. Subsequentia capita, ab A. diversimode ordinata, sub hac similiter appendice collegimus, eaque secundum hodiernam disciplinam aliquatenus immutavimus. Sciendum porro, quod pertinet ad iusiurandum circa decreta S. C. Caeremonialis, statutum esse, iuramenti formula nullo modo immutata, ea tantum quae Decreto eiusdem S. Congr., a S. P. approbato die 1 Febr. 1868, continentur, sub iuramenti sanctitate servanda esse, quorum en tenor:

I. In ecclesiis et omnibus aliis locis et actionibus publicis, quibus DD. Cardinales habitu cardinalitio induti interfuerint, numquam in eodem scamno, genuflexorio, seu pari sella assideant, seu genuflectant, nisi cum illis

ctionibus, neque ingredi licet quacumque circumstantia in habitu privato. Solet ipsis voce indulgere Summus Pontifex, ut visitent ecclesias, dummodo nullum ibi fiat Officium, et dum non adsit fidelium multitudo. Licet eis accedere ad ecclesias in aliquam tribunam seu chorulum munitum transennis seu fenestris cancellatis, quo non ascendatur ex interna parte ecclesiae, sed ex alio loco separato.

3. Praeterea animadvertendum, quod Domini Cardinales, si extra Urbem induere habitum cardinalitium debeant, numquam induunt mantelletum, sed mozzetam tantum supra rochetum, excepto tantummodo casu, quo in loco ipso eorum mansionis adesset Summus Pontifex, siquidem casu isto rochetum cooperient mantelleto ac mozzeta.

4. Neque erit heic abs re significare, quod habitus cardinalitius duplicis est coloris, rubri nempe et violacei. Adhibetur eadem regula ac superius tradita pro Episcopis, cap. II,

---

Principibus, qui in subselliis DD. Cardinalium et in Capella pontificia locum obtinent.

II. Non erigantur umbellae, seu baldachina, occasione thesium, aliorumque actuum scholasticorum, in quocumque loco, nisi pro Summo Pontifice, Regibus etc. et Cardinalibus in titulis et diaconiis, nec non in monasteriis et conventibus, aliisque locis, quae eorum protectioni subsunt.

III. E.mi DD. occasione luctus a rochetis lacinia, vulgo *merletti*, nec non a pileis cingula aurea quocumque tempore non auferent, et sicut in persona et in proprio curru nihil luctus habere debebunt, itaque neque in domibus, neque in curribus quibuscumque.

IV. Cum E.mi DD. sacris paramentis induti ex aula paramentorum ad Capellam pergunt, ex ipsa ad aulam praefatam revertuntur, etiam in supplicationibus, quae in paramentis sacris peraguntur, caudatarium et duos nobiles familiares tantum secum habebunt. Quod etiam servabunt in supplicationibus, quibus habitu cardinalitio tantum induti intererunt.

V. E.mus D. Cardinalis, mitram habens, nulli hominum (excepto Romano Pontifice) caput detegat.

VI. E.mi DD. Cardinales in rebus dubiis quomodolibet Caeremoniale concernentibus Decanum Sacri Collegii, et alium antiquiorem Cardinalem primum Ministrum SS. D. N. Papae consulent, qui in eisdem rebus dubiis Sacram Congregationem convocari mandabunt.

VII. E.mis DD. Cardinalibus habitu communi confraternitatum indutis non licebit interesse Missis, Vesperis et concionibus earundem confraternitatum.

VIII. Lemnisci, qui equis E.morum Patrum currus vehentibus aptari solent, colore tantum rubro sint, quovis alio, vel minima ex parte intersecto, prorsus excluso.

IX. Lemniscorum, qui circa insignia E.morum Patrum collocantur, numerus ad quindecim utrinque non multis abhinc annis evectus retineri valeat, maiore quolibet numero omnibus interdicto.

lib. V, videlicet, quum Episcopis praescribitur habitus violaceus, Cardinales utuntur rubri coloris, et quum Episcopis praescribitur niger, Cardinales induunt violaceum.

5. Forma habitus est aequalis in utrisque, videlicet: vestis talaris rubri coloris cum syrma, fascia sericea rubra cum floccis aureis in extremitatibus, rochetum cum suis paramanibus rubris infra reticulum in extremitatibus manicarum, et mozzeta rubri coloris. Caligae autem et collarium sunt rubri coloris, ut reliquum indumentum. Hiemis tempore, habitus supra descriptus erit e panno exornato serico rubro in ocellis, in orbiculis, in marginibus et cum paramanibus similibus, itemque ex toto subsuta erit rubri coloris mozzeta, quae habebit orbiculos, ocellos et margines e serico rubro. Color autem qui vulgo appellatur *ponsò*. Aestivo tempore, poterit esse ex lana leviori (1), ornatus, ut supra, serico, vel etiam totus sericeus, nempe ex panno sericeo, vulgo dicto *amoerre*, erit autem undulatus, exclusis prorsus sericis villosis et rasilibus.

6. Alter violaceus est aequalis illi, quem descripsimus pro Episcopis, cum reflexibus, orbiculis, ocellis et marginibus, seu orae textibus, coloris rubini et fasciae violaceae erunt flocci aurei. Adhibendo habitum huiusmodi, paramanus rocheti erunt coloris rubini. Color caligarum et collarii colori habitus respondeat oportet (2).

7. In Dominicis tertia Adventus et quarta Quadragesimae, quae dicuntur *Gaudete* et *Laetare,* Domini Cardinales in Urbe morantes, utuntur habitu coloris rosacei, seu rosae siccae, cuius generis sunt etiam ornamenta illius, videlicet ocelli, orbiculi, orae textus, pannus subsutus et fascia cum floccis aureis. Aequum esset, ut etiam extra Urbem habitus iste adhiberetur.

8. Cappa vero, qua induti intersunt sacris functionibus, est e serico coloris rubri vel violacei, cum pellibus mustelae alpinae in caputio, hiberno tempore; aestivo autem, cappa rubri coloris habet sericum rubrum, violacea sericum coloris rubini. Feria sexta in Parasceve, induunt cappam laneam violaceam cum pellibus mustelae alpinae in caputio.

---

(1) Romae pannus laneus, aestivo tempore, obsolevit, hoc utuntur tantummodo Cardinales Clerici regulares, ut dicetur n. 11.

(2) Usus Romae invaluit adhibendi, etiam cum habitu violaceo, caligas et collare coloris rubri, praeterquam Sede vacante et feria VI in Parasceve. Item Romae habitus violaceus, aestivo tempore, nunc totus sericeus est, ut supra.

9. Biretum autem et pileolus quocumque tempore et qualibet circumstantia erit semper rubri coloris (*ponsò*), utrumque ex panno laneo vel sericeo pro temporibus anni. In bireto est usus vulgo receptus, ut nullus adsit in medio floccus, ut esse solet in biretis cleri saecularis. Pileus quoque, utendus cum vestiario descripto, etiam violaceo, erit semper rubri coloris, ornatus taenia seu lemnisco aureo in extremitate orae * ac filamentis similibus ad tres alas sustinendas, et cum * vitta serica rubra, opere aureo reticulato exornata, ad laevam nodo constricta, ad modum duplicis flocci.

10. Insuper utuntur calceis rubri coloris, quorum usus locum habet in diebus et celebritatibus solemnibus, numquam vero quum habitus est coloris violacei. Aliis diebus, calcei in summitate orae sunto coloris rubri.

11. Cardinales assumpti ex Ordinibus regularibus retinebunt, tum in vestibus tum in cappa, colores habitus instituti sui, ut innutum est pro Episcopis, cap. II, lib. V, neque eis licebit uti alio ornamento rubri coloris; praeter pileum, biretum et pileolum, ut de aliis ante monuimus, eo tamen discrimine, quod qualitas panni, quo confectum erit biretum et pileolus, esse debet semper lanea; * neque item licebit uti floccis aureis in fasciae extremitatibus: Crux tamen pectoralis appensa erit chordulae sericae rubri coloris, auro intertextae. Cardinales, qui addicti sunt alicui Congregationi Clericorum regularium * ex antiquioribus, iuxta earum consuetudinem, utentur rubro et violaceo habitu, ut ceteri, sed pannus vestium, cappae etc. semper erit laneus.

12. Altera occurrit opportuna animadversio, quod super habitum cardinalitium supra descriptum nullum licet apponere decoramentum seu insigne ordinum equestrium *laicorum,* quamvis sint nobilissimi. Ratio est, quod dignitas cardinalitia, propter quam, qui assequuntur ipsam, fiunt principes electores et eligibiles, superior est quocumque alio decoramento aut insigni; quocirca E.mi Cardinales praecedentiam non cedunt, nisi Regibus et Principibus haereditariis (1).

13. Neque erit incongruum monere de qualitate stemmatum sive armorum Cardinalium, quod nempe ipsis interdicitur

---

(1) Ex adducta ratione consequeretur, neque super habitu *piano*, posse a Cardinalibus gestari eiusmodi insignia, quod est contrarium praxi communi, etiam in Urbe servata. Hodie, cum rarissime, extra functiones liturgicas, induant Cardinales et Praelati habitum proprie dictum cardinalitium

apponere quodcumque insigne *laicum*, excepto scuto seu parma, ideoque stemma gentilitium seu familiae debet aeque ab omnibus decorari pileo cardinalitio tantummodo (1).

14. Cardinales autem in publicum prodeuntes vel assistentes actui alicui solemni, tum civili tum religioso, cedere dexteram nemini possunt, neque a latere eorum potest adstare aut incedere quisquam. Quapropter locus eorum erit semper dignior et honoratior (2).

15. His praemissis, animadvertendum est, quod si Episcopus Ordinarius insignitus erit etiam dignitate Cardinalitia, poterit uti throno parato textili aureo vel argenteo, scilicet serico albo, argento intexto, pro colore albo, et serico rubro,

---

et praelatitium, utentes in audientiis, conventibus, visitationibus, habitu piano, parpaucae sunt occasiones apponendi praedicta insignia super habitu illo solemniori. In hisce ergo adiunctis, legem consuetudine fuisse immutatam dicendum est.

(1) Inspiciatur Constitutio Innocentii X, *Militantis Ecclesiae*, diei 19 Decembris, an. 1644, ad quam * cum aliis et cum Decretis S. C. Caeremonialis observandam E.mi Cardinales se iureiurando obstringunt. A. — Distinguatur oportet aliquod insigne, seu distinctivum speciale, quod potius sit parmae seu scuti complementum, sive intra scutum, ut ait Constitutio, sive forsan et extra: v. gr. leones hinc et inde scutum prensantes. Ordines S. Ioannis Hierosolymitani et S Sepulcri non sunt laicales; neque erit dicendum laicum aliquod insigne, relativum v. gr. principatui vel comitatui adnexo sedi episcopali (S. C. Consist., 15 Ian. 1915).

(2) Opportunum ducimus hic paragraphos illas referre, quae Cardinalium privilegia spectant in ordine ad Liturgiam, vel ante Codicis promulgationem evulgata (Ex aud. SS.mi, 20 Dec. 1911):

I. — VIII. . . . . .

IX. More Episcoporum gestandi Crucem ante pectus etiam supra mozetam, ac utendi mitra et baculo pastorali.

X. Benedicendi ubique populo more Episcoporum, sed in Urbe in ecclesiis tantum, piis locis et fidelium consessibus.

XI. Pontificalia cum throno et baldachino peragendi in omnibus ecclesiis, Ordinario praemonito, si ecclesia sit cathedralis; in Urbe autem ius throni non habent nisi in ecclesia sui tituli.

XII. Honoribus tribui solitis Ordinariis locorum fruendi, quocumque se conferant.

XIII. Praecedendi omnes Praelatos, etiam Patriarchas, imo ipsos Legatos pontificios, nisi Legatus sit Cardinalis in proprio territorio residens; Cardinalis autem Legatus a latere praecedit omnes alios.

XIV. Concedendi Indulgentiam ducentorum dierum in locis vel institutis ac pro personis suae iurisdictionis vel protectionis; item in aliis locis, sed a praesentibus solummodo, singulis vicibus, lucrandam.

XV. Consecrationes et benedictiones ecclesiarum, altarium, sacrae supellectilis, Abbatum, aliasve similes, excepta Oleorum sacrorum consecratione, ubique, servatis servandis, peragendi.

auro intexto,* vel villoso rubro, pro colore rubro, et serico violaceo, aureo intexto, vel villoso violaceo, pro colore isto (1).

16. Genuflexorium ad altare SS. Sacramenti contectum erit strato et pulvinis villosis aut sericeis rubri aut violacei coloris, secundum colorem, quo Cardinalis Episcopus utetur in habitu, itemque eiusdem generis ac vestium throni poterunt esse pulvini, in quibus genuflectet, quum accesserit ad faldistorium.

17. Quando pontificabit Missas solemnes aliasque functiones, si Magistratus intererit, ad ipsum spectat aquam eius manibus ministrare in singulis lotionibus.

18. In abaco, praeter vasa notata in singulis functionibus, poni poterunt alia vasa argentea vel inaurata, magnificentiae gratia et simplicis ornamenti.

19. Coram Cardinali, Episcopus in sua dioecesi abstinebit a benedictione, largienda, tum solemni tum privata; Archiepiscopus etiam in sua provincia nec donabit, ut supra, benedictionem, neque ante se gestari iubebit Crucem archiepiscopalem, si aderit Cardinalis, remittens omnia munia episcopalia exercenda ipsi Cardinali (Caerem. Epp., lib. I, cap. IV, n. 2), excepto casu Concilii provincialis, ut cap. III, art. II, app. II libri huius innutum est.

20. Episcopus vel Archiepiscopus celebrans, si Cardinalis intersit sacrae functioni, cedet ipsi exercitium sui muneris episcopalis; sin autem Cardinalis renuerit illud exsequi, postquam officiatus fuerit, fiet id ab Episcopo sive Archiepiscopo (Caerem. Epp., loc. cit.).

21. Si Episcopus vel Archiepiscopus esset etiam Cardinalis, et praesens adesset Cardinalis alter, qui simul cum eo Missae solemni assisteret, precari Cardinalem praesentem debet ut exerceat functiones omnes, quae ad ipsum spectant, benedicendi nempe incensum, aquam, Ministros etc. Si Cardinalis praesens renuerit, vel remittentur ad Celebrantem ab Episcopo Cardinali, vel ab ipso fient, qui in fine Missae donabit etiam Benedictionem, non ex throno, sed ex altari, respectu Collegae sui praesentis (Caerem. Epp., loc. cit., n. 3).

22. Si Episcopus vel Archiepiscopus Cardinalis celebraret

---

(1) Cardinales Episcopi suburbicarii aliique titulares ecclesiarum Urbis Purpuratis tantum Patribus thronum cedere possunt; Praesules Cardinales aliarum dioecesium decet ut suum thronum nonnisi aliis eadem cardinalitia dignitate ornatis cedant (S. R. C., n. 4023).

Missam solemnem, et Cardinalis alter adesset, non insignitus repraesentantia Legati s. Sedis, Cardinalis Episcopus vel Archiepiscopus exsequetur benedictiones omnes, quae spectant ad Celebrantem, et si fuerit Archiepiscopus, adhibebit etiam Crucem archiepiscopalem ad Benedictionem (Caerem. Epp., loc. cit., n. 4) (1).

23. Cardinalis, qui aderit in aliqua urbe, in qua sedes erit Episcopi, abstinebit ab interveniendo publice functionibus episcopalibus, quae possent aliquo modo impediri praesentia eius (Caerem. Epp., loc. cit, n. 5).

24. Quod attinet ad locum Cardinalis in sacris functionibus, constitutum etiam est a Caeremoniali quid sit peragendum. Ad Cardinalem spectat sedes seu thronus Episcopi. Si Episcopus cantabit Missam, sedebit in faldistorio in latere epistolae ante gradus altaris; si Missam non cantabit, sedebit in primo chori stallo, quod ornabitur parato distincto in postergali; in sedili et in genuflexorio, si aderit, ponentur etiam pulvini ad genuflectendum (Caerem. Epp., lib. I, capitulo XIII, n. 4).

25. Si plures aderunt Cardinales, sedebunt sedibus aequalibus in latere evangelii, et Cardinalis Episcopus Ordinarius, nisi celebrabit, erit semper ultimo loco, quamvis esset praesentibus antiquior respectu promotionis cardinalitiae, Celebrans vero in faldistorio. Committet exercitium suae repraesentationis Cardinali seniori; si hic renuerit, faciet id Episcopus Cardinalis, vel remittet ad Celebrantem, et in fine Missae donabit etiam Benedictionem ex altari (Caerem. Epp., loc. cit., nn. 5-8).

26. Quotiescumque Cardinalis quispiam accedet in ecclesiam cathedralem interfuturus functionibus sacris, excipietur in limine ecclesiae ab Episcopo Ordinario, cappa induto, et ab omni Capitulo. Si Episcopus celebraturus sit Missam, obviam Cardinali procedi potest a Capitulo tantummodo. Si Cardinalis decoratus erit munere Legati s. Sedis, Episcopus praesens offeret ei in limine aspersorium, quo Cardinalis Legatus signabit seipsum, porriget illud Episcopo, tum asperget adstantes. Sin autem Legatus non fuerit, dignior Capituli porriget ei aspersorium, quamvis ibi adesset Episcopus, et Car-

(1) Si autem Cardinalis alter esset Legatus, putamus non convenire quod Cardinalis Episcopus coram illo celebret, ei deferens benedictiones omnes etc.; aliud enim est cedere Legato vel Hospiti assistendo, aliud celebrando.

dinalis signabit seipsum tantum, quin aspergat adstantes (Caerem. Epp., lib. I, cap. XV, n. 4) (1).

27. De ritu servando in Missa solemni ab E.mo Cardinali, vel coram eo celebrata, tractabimus sequentibus capitulis III et IV; * ex quo ultimo opportune documenta sumentur pro assistentia Cardinalis ad solemnes Vesperas.

28. * Subiicimus hic formulam publicationis Indulgentiae, quae ab E.mis DD. Cardinalibus conceditur: Intra limites propriae dioeceseos: « Eminentissimus ac reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus *N.*, tituli sancti *N.*, sanctae romanae Ecclesiae Presbyter Cardinalis *N.*, Dei et apostolicae Sedis gratia huius sanctae Ecclesiae *N.* Episcopus (*vel* Archiepiscopus), dat et concedit omnibus hic praesentibus ducentos dies de vera Indulgentia in forma Ecclesiae consueta. Rogate Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri *N.*, divina providentia Papae *N.*, Dominationis suae eminentissimae ac reverendissimae et sanctae Matris Ecclesiae ».

Notandum est illud, quod solum sex Cardinalibus ex ordine Episcoporum, nempe suburbicariis, convenit in titulo expressio illa *miseratione divina, Episcopus N.,* loco alterius *Dei et apostolicae Sedis gratia*, quia *optant*, ut dici solet, episcopatum, videlicet, illum petunt formaliter in Consistorio; ceteri uti debent formula *Dei et apostolicae Sedis gratia,* quoniam eis a s. Sede collatus est, sine formali petitione, episcopatus; hinc, in casu de quo agitur, dicetur: « Dominus *N.*, miseratione divina, huius sanctae Ecclesiae *N.* Episcopus, sanctae romanae Ecclesiae Cardinalis *N.* » (2).

Romae, in propria Cardinalis ecclesia titulari, dicitur: « huius tituli etc. », si vero est diaconia: « huius ecclesiae (*vel* basilicae) sancti *N.* Diaconus, S. R. E. Cardinalis *N.* ».

---

(1) Etiam post declarationem privilegiorum, ut in nota sup., ad n. 14, putamus differentiam esse retinendam inter Cardinalem Legatum et non Legatum, etiam in relatione ad Episcopum Ordinarium. Quomodo enim sustineri posset, amodo nullam adesse amplius Cardinalis Legati specialem praerogativam? Adverte quod hic agitur de assistentia Cardinalis in ss. functionibus, quia si casus esset v. gr. de Missa in pontificalibus facienda, tunc, quemadmodum totum officium peragit, ita et illud, quod est praevium, peraget.

(2) Difficulter admitti posse videtur haec interpretatio: *quia petunt,* et S. P. tribuit, ideo non est *Dei gratia et apostolicae Sedis*, sed *Dei misericordia;* at forsan S. P. non tribuit, qui revera nihil dicit, sed solummodo Crucis signum versus Cardinalem facit, simpliciter non obstans, cum

Extra propriam sedem episcopalem, omittitur « huius sanctae Ecclesiae », in eius enunciatione, et dicitur simpliciter: « Episcopus *N.* ».

---

possit obstare, ac potius confirmans. Alii interpretantur: *miseratione divina,* quia Deus servat eos usque ad assequendum, si optent, seniorum Cardinalium Ordinem.

CAPUT II.

De sacris functionibus quas Romae celebrant

1. In altera hac nostri Manualis editione (1), ut pluribus ex meis Collegis in Pontificiarum Caeremoniarum officio morem gererem, praxin adnotabo, quae circa sacras functiones ab E.mis et R.mis DD. Cardinalibus in suis ecclesiis titularibus aut diaconalibus constanter ab antiquis temporibus servatur. Hoc pacto documentum exstabit eorum, quae traditionaliter usque nunc peragebantur. Satis porro nobis erit, quum de re partiali agatur, quaedam tantummodo innuere (2).

2. E.mi ac R.mi DD. Cardinales, tam in possessionis actu, quam in festo Sancti Titularis, ad suam ecclesiam accedentes, habitu rubeo semper utentur, non exceptis calceis rubeis, quacumque demum die hic actus seu interventus occurrerit.

Articulus I.

De possessione ad ecclesiam titularem vel diaconiam.

§ 1. *De possessione solemniter capienda.*

1. Solemnis possessionis functio sequenti modo peragetur:

2. Ecclesia festivo ritu ornabitur: thronus rubeis lodicibus ex serico villoso, vel damasceno, instruetur cum simili baldachino, in cuius planitie ponetur sella cameralis ornata pulvinis rubeis, super tribus gradibus e pavimento elevata (3). Si in ecclesia adesset sedes, vel cathedra vetus marmorea immobilis, cathedra ipsa rubro tegumento sericeo cooperietur, in qua Cardinalis assidebit.

---

(1) Quae hodie tertia est.

(2) Alia videantur in capite I, ubi de S. R. E. Cardinalibus generaliter.

(3) Cum parvo suppedaneo (v. cap. III seq., n. 2).

3. Cardinalem comitabuntur aliquot Praelati, qui rochetum sub mantelleto induent, et pro ipsis in presbyterio locus distinctus parabitur (1).

4. Clerus, praecedente Cruce cum acolythis candelabra cum candelis accensis gestantibus, Cardinalem excipiet in porta ecclesiae primaria. Superior autem super superpelliceo pluviale album induet.

5. Adveniente Cardinali, omnes campanae et organa sonabunt.

6. Quum Cardinalis de curru descenderit, antequam ecclesiam ingrediatur, mozzetam et mantelletum deponet, et cappam rubeam induet, quae totaliter explicabitur.

7. In ecclesiae porta, super parato tapeto et pulvino genuflectet Cardinalis, ac Superior pluviali indutus Crucifixum ei osculandum praebebit, * quod sustinuerit clericus super pulvino vel lance, velo contectum, quo tempore Cardinalis pileolum demittit.

8. Tum assurget, eique in capite imponetur cappae caputium (2). Aspersorium cum Aqua bededicta a Superiore recipiet, et postquam sese signaverit, * ac Superiori et Praelatis aspersorium tangendum porrexerit, clerum et populum adsperget in ecclesia interiore adstantem, deinde eos, qui extra ipsam remanent. Superior, recepto aspersorio, ei naviculam cum thure porriget cum osculis consuetis, et Cardinalis thus in thuribulum cum benedictione iniiciet.

9. Superior thuribulum accipiet, et ex adverso Cardinalis per tres aut quatuor passus se collocans ipsum triplici ductu thurificabit.

10. Tum clerus processionaliter in ecclesiam procedet, atque a cantoribus ℟. *Ecce Sacerdos magnus* concinetur, si ex ordine erit presbyterali, sive ℟. *Fidelis namque*, si ex ordine diaconali.

11. Ad SS. Sacramentum visitandum procedet, quod repositum erit in altari laterali, ac dein ad altare maximum. Quum illuc Cardinalis pervenerit, ad genuflexorium (3) in presbyterio apparatum genuflectet; et clerus locum petet in choro, seu

---

(1) Usus invaluit ut sint tres, unus autem ex his Episcopus vel Archiepiscopus.

(2) Si hoc minus placeat, poterit, post aspersionem et thurificationem, biretum assumere.

(3) Melius est in presbyterio uti faldistorio.

subselliis paratis: Superior pluviali indutus in cornu epistolae altaris a latere consistet, ubi de libro ibi super legili apparato versiculos recitabit cum oratione in Pontificali adnotata, titulo *Ordo ad recipiendum processionaliter Praelatum;* si Cardinalis erit Presbyter, dicetur ℣. *Protector noster*, si autem Diaconus, omittetur: post versiculos subiunget orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, qui facis mirabilia.*

12. Post orationis recitationem, Superior ad abacum se pluviali exuet, et Cardinalis ascendet ad thronum atque ibi sedebit.

13. Notario ad hoc designato pro huiusmodi et similium actuum rogito bulla seu literae apostolicae tradentur, atque ab eo elata voce legentur.

14. Deinde clerus Cardinali obedientiam praestabit osculo manus, et si in clero adessent Praelati, eos ad amplexum recipiet. * Inservientes s. Purpurae oram deosculantur.

15. Obedientia praestita, Cardinalis allocutionem analogam facere, cui a Superiore responderi solet (1), qui ad altare redibit, iterum pluviale induet, et hymnum *Te Deum* intonabit.

16. Post cantatum *Te Deum*, Cardinalis ad altare accedet, ascendet suppedaneum, altare in medio osculabitur, et inde ad latus epistolae veniet, ubi legile cum libro et scotula erit apparatum. A cantoribus concinetur antiphona Sancti Titularis cum relativo versiculo, iuxta temporis varietatem, atque a Cardinali tono feriali oratio Sancti subdetur cum clausula brevi. Deinde e medio altari cum cappae caputio in capite pontificalem Benedictionem impertietur *Sit nomen Domini* etc., et a praefato Superiore pluviali induto Indulgentia ducentorum dierum publicabitur (2). Tum Superior prope abacum pluviale dimittet.

17. Repetitis ad altare praecipuum et ad aliud SS. Sacramenti precibus, Cardinalis de ecclesia discedet, sonantibus organis et campanis, comitante clero, * et sacristiam petent, vel aptiorem aulam, si adsit, ubi cappam deponet, mozzetam sine mantelleto resumet apud sellam cameralem, ibique sedebit, habens coram se mensam nobili strato contectam, cui insint necessaria ad scribendum, pro actu possessionis a Notario, de

---

(1) Hodie usus invaluit, quo prius Superior Cardinalem salutatorio sermone alloquatur, Cardinalis deinde analoge respondeat.

(2) Si minus placeat usus caputii, biretum assumet antequam dicat *Pater* etc.

quo supra, rogando et legendo. Cardinalem circumdabunt Praelati ceterique nobiles viri, aliique, qui, vel uti testes (saltem duo, qui ante Notarium subscribent), vel utcumque invitati functioni adstiterint.

18. Pro actu possessionis, super primariam ecclesiae ianuam solum Cardinalis stemma gentilitium apponetur, depictum forma praescripta a constitutione Summi Pontificis Innocentii X, cuius observantia ab E.mis et R.mis DD. Cardinalibus iuratur in actu receptionis cardinalitiae dignitatis.

§ 2. *De possessione privata.*

19. Pro possessione privata stemma gentilitium apponetur super ecclesiae porta. Candelae accendentur ad altare SS. Sacramenti, et ad illud Sancti Titularis, ante quae parabitur genuflexorium cum strato et cussinis.

20. Clerus, sine Cruce et sine candelabris, ac Superior solo superpelliceo indutus excipiet Cardinalem ad portam ecclesiae. Cardinalis induet habitum rubeum, nempe rochetum cum mantelleto et mozzeta, et a Praelatorum comitatu abstinebit. Quum ad ecclesiam advenerit, campanae festive sonabunt, et de curru descendens in ecclesiae ingressu mantelletum tantummodo deponet.

21. Recepto aspersorio, se Aqua benedicta asperget, et deinde adstantes intus et extra ecclesiam ipsam. SS. Sacramentum et Sanctum Titularem visitabit. Ad sacristiam accedet, ubi thronus erit paratus cum baldachino et tribus gradibus (1). A Notario legetur Bulla seu Literae apostolicae; a clero obedientia praestabitur, et post brevem Superioris et Cardinalis sermonem (2), * ac perlectum rogitum a Notario, eundemque signatum, a clero comitatus ab ecclesia discedet, resumens mantelletum ad ecclesiae portam.

§ 3. *De possessione per Procuratorem.*

22. Si possessio per Procuratorem capietur, Praesul ad hoc vel Clericus aliquis constituetur, cui a Cardinale tradetur actus procurationis ex lege. Super exteriori porta stemma Cardinalis gentilitium apponetur.

---

(1) Vide notam ad n. 2 superiorem.
(2) Vide notam ad n. 15 superiorem.

23. Procurator habitu de forma indutus iuxta suum gradum, neque campanis, neque organo sonantibus, ad sacristiam accedet, et curabitur ut transeat per portam specialem, minime vero per primariam. Ibi aderit clerus, et Procurator sedens in sella camerali ibi apposita, * literas procuratorias legendas tradet Notario vel Caeremoniarum Magistro, deinceps Bullam seu Literas apostolicas tradet Notario, qui illas leget et publicabit (1). Tandem legetur a Notario rogitus possessionis cui testes aliique subscribent.

24. Deinde Procurator ad ecclesiam accedet, et breviter ad SS. Sacramenti altare nec non ad aliud Sancti Titularis orabit, ante quae iam paratum erit genuflexorium cum duobus tantum cussinis, unus quidem ad genua alter vero ad brachia. Comitatu duorum individuorum de clero ab ecclesia discedet.

25. Sin autem ecclesia unum tantum haberet ingressum, per ecclesiae portam ingredietur, SS. Sacramentum ac Sanctum Titularem visitabit, et ad sacristiam perget pro actu possessorio. De sacristia exiens iterum SS. Sacramentum visitabit, et de ecclesia discedet.

Articulus II.

De Ordinum regularium possessione.

1. In Ordinum regularium possessione, habitis a Superiore generali Literis apostolicis seu alio documento, die et hora indicta, novus Cardinalis Protector ad ecclesiam accedet, cui sit domus generalitia adnexa. Super coenobii ianuam stemma gentilitium Cardinalis Protectoris apponetur (2). Universa re-

(1) Poterit haberi sermo per Superiorem ecclesiae, eique a Procuratore responderi.

(2) Iuverit sequens Decretum S. C. Caeremonialis, d. d. 23 Maii 1892, prae oculis habere, quod tamen Romae tantum vim habet, dum extra Urbem, uti iam dictum est, Cardinales semper thronum proprie dictum erigere, et ea quae sunt Ordinariorum habere queunt.

Dub. I. . . . . .

Dub. II. Haud semel accidit ut Patres Cardinales, electi Protectores, in solemnibus possessionis, pro simplici aulaeo, duobus a solo gradibus, usi sint throno proprie dicto, tribus a pavimento gradibus elevato, superimposita umbella, seu peristromate. Contigit etiam ut, Cardinali Protectore templum subeunte, decantata fuerit, quemadmodum in possessu tituli, antiphona : *Ecce Sacerdos magnus*, vel *Fidelis namque*. Denique, ut idem Cardinalis Pro-

ligiosa familia in ecclesia Cardinalem Protectorem praestolabitur, induens habitum, quo religiosi in choro utuntur pro sacris functionibus. In ecclesia genuflexorium apparabitur cum strato et cussinis ante altare SS. Sacramenti et ante aliud Sancti Fundatoris, ac hisce in altaribus sex candelae ardebunt.

2. Cardinalis induet iuxta tempora habitum vel rubei vel violacei vel etiam rosacei coloris. Ad ecclesiae portam de-

---

tector, in ecclesia publica confraternitatis aut religiosi ordinis, palliolum, seu mantelletum, deposuerit... quaeritur:

1° Utrum Patribus Cardinalibus, qui alicuius ecclesiae Protectores a Summo Pontifice fuerint renunciati, cum plena in ipsam iurisdictione, memorata signa honoris, in solemni possessionis ritu, competant?

2° Utrum purpurati Patres, electi Protectores ordinum regularium, monasteriorum, confraternitatum aliorumve institutorum, possint, dum possessionem ineunt, in horum aedis aula maiori, vel in interiore sacello; aut ad ianuam templi, vel adnexi publici oratorii excipi cum cantu antiphonae: *Ecce Sacerdos magnus*, vel *Fidelis namque?*

3° Utrum iidem Cardinales Protectores ordinum regularium, monasteriorum, confraternitatum aliorumve institutorum, possint in interiore aula religiosae domus, vel confraternitatis, vel instituti, aut etiam in ecclesia vel publico oratorio, thronum adhibere triplici cum gradu, superimposita umbella, seu peristromate?

4° Utrum liceat iisdem palliolum deponere, et retecto suppari, seu rocheto et mozzeta, adstare in ecclesia vel in publico oratorio, si in alterutro locum habeat actus possessionis?

5° Purpuratis Patribus, qui a Summo Pontifice fuerint dati Protectores regnis, civitatibus, academiis aliisve, competantne peculiaris honoris aliqua signa?

Dub. III. Si contigua ecclesiae aedes propria sit Cardinalis Titularis, eademque inhabitetur a religiosa familia, vel instituto subiecto alteri Cardinali utpote Protectori, utri Purpurato liceat intra aedem ipsam incedere cum mozzeta tantum?

Dub. IV. 1° Utrum Cardinalis Protectoris collocari insignia, seu stemmata, possint super ianuam domus aut templi, ad religiosam familias, ad confraternitatem aliudve institutum pertinentium?

2° Item probandane sit consuetudo in Urbe recepta, ponendi super ianuis templorum ad confraternitates pertinentium insignia, seu stemmata Primicerii una cum stemmate Cardinalis Protectoris?

Ad I. . . . . .

Ad II. 1° Affirmative. 2° Negative, i. e. excluso cuiusvis antiphonae cantu. 3° Ad primam partem affirmative: ad secundam negative. 4° Negative. 5° Negative.

Ad III. Competit utrique.

Ad IV. 1° Insignia, seu stemmata Cardinalis Protectoris super ianuas domus rite apponuntur. Id ubi fieri nequeat, poterunt apponi super ianuas ecclesiae, sed una cum stemmate Romani Pontificis, et nisi ratio habenda sit potioris iurisdictionis aut patronatus. 2° Negative.

scendet sine campanarum sono: aspersorium a Superiore recipiet, quo se tantummodo signabit, quin circumstantes aspergat, et quin mantelletum deponat (1). Duo praedicta altaria visitabit, et ad conventum adnexum perget. Ad portam conventus mantelletum deponet et cum rocheto et mozzeta remanebit.

3. In aula capitulari, ubi thronus cum baldachino erit erectus, in sella sedebit, atque a Notario vel ab Ordinis secretario Litterae apostolicae legentur, seu aliud documentum, ex quo de regulari nominatione constabit. Dein religiosi omnes obedientiam praestabunt: Superiores, videlicet, Generalis, Procurator generalis ac Definitores ad amplexum excipientur; religiosi vero Sacerdotes manum osculabuntur, et novitii nec non conversi purpuram osculabuntur. Cardinalis breviter sermonem habebit, cui Generalis respondebit (2); * legetur et signabitur actus notarialis de capta possessione, atque hoc actu possessus formalitas conficietur.

4. Cardinalis de conventus vel monasterii porta discedet, ubi mantelletum resumet, et comitabitur eum universa religiosa familia.

5. Idem servabitur ordo in *monialium monasteriorum possessione*. Cardinalis Protector animadvertat opportunas capere facultates pro papali clausura, ut eo introducat quivis ad actum possessionis erit necessarius. Cardinalis idem post ecclesiam visitatam ad monasterium perget, ubi ab ipsius Deputatis et a Confessario excipietur. Ad monasterii ianuam mantelletum deponet. In aula capitulari legentur Litterae aposto-

---

(1) Ex eo quod hodie Cardinales benedicere queunt adstantes, etiam in ecclesiis Urbis, nonnulli inferunt et posse eos aspergere in earum ingressu; nos non satis videmus adesse inter utramque rem aequalitatem. Si enim Romae nequeunt Cardinales, nisi in propriis titulis, erigere thronum, etiam iuxta novissimas declarationes, alias quoque Caeremonias, quae iurisdictionem indicant, nequaquam peragere poterunt, eo vel magis considerato quod supra diximus, in nota ad n. 26 capitis primi. Huc pertinet etiam quaestio de gestando vel deponendo mantelleto; videtur quippe, ex iisdem rationibus, in ecclesia non esse deponendum. Quod si sustineri velit, benedictionem manu, etiam per ecclesiam procedendo donandam, de iurisdictionis praerogativis esse, concederemus, si loco *esse* legeretur *fuisse*. Etiam baculus pastoralis iurisdictionem indicat, et eminenter, sed non in omnibus et semper, Auctoritate sic disponente.

(2) Sermo haberi poterit prius per Superiorem, respondente dein Cardinali, et Benedictionem pontificalem impertiente. Cum haec functio nil sacri habeat, sensu proprio, non videtur locus esse Indulgentiae, nisi quid pii operis addatur.

licae, vel aliud documentum, ac moniales choristae obedientiam praestabunt manus osculo, et conversae aliaeque inservientes purpurae (1). * In fine legetur rogitus possessionis et signabitur, uti supra de aliis possessionibus dictum est. Stemma gentilitium Cardinalis super monasterii ianua apponetur.

Articulus III.

De confraternitatum possessione.

1. In confraternitatum possessione (2), si actus possessorii complebuntur in ecclesia publica, sequens methodus servabitur: Cardinalis Protector ad ecclesiae portam excipietur a Guardianis et ab aliis confratribus respectivo sacco indutis. Cappellanus, superpelliceo indutus et cum stola supra brachium revoluta, aspersorium tradet Cardinali, qui mantelletum non dimittet et sese Aqua benedicta signabit, quin adstantes minime aspergat.

2. SS. Sacramento visitato, ante cuius altare genuflexorium cum strato et cussinis apparabitur, in evangelii latere sedebit ad parvum thronum paratum cum duobus tantum gradibus et sine baldachino.

3. A Notario vel a Secretario confraternitatis legetur electio pontificia regulariter habita, et a Guardianis in bacili tradentur Cardinali liber statutorum, claves et campanula. Cardinalis librum clavesque tanget et campanulam sonabit. Deinde omnes confratres ad manus osculum excipiet, mandatarios vero ad purpurae osculum.

4. Praestita obedientia, Cappellanus, qui erit prope altare in latere epistolae, collo stolam apponet ac hymnum *Te Deum* intonabit (3). Tum campanae sonabunt. Post *Te Deum* Cappellanus idem ℣. *Benedicamus Patrem* etc. recitabit, atque orationem *Deus, cuius misericordiae*, prout in Rituali romano. Posset Cardinalis Benedictionem solemnem impertire cum Indulgentia ducentorum dierum a Cappellano publicanda.

---

(1) Non erit abs re, si a Deputato fieret brevis sermo, cui Cardinalis respondeat.

(2) Vide notam ad n. 1 articuli superioris positam.

(3) Posset tamen prius per Superiorem haberi sermo, cum Cardinalis analoga responsione.

5. * Actu notariali de inita possessione in convenienti aula perlecto atque signato, explebitur functio.

6. Si ecclesiae sit adnexum oratorium capax, in ipso possessionis actus perficietur. Cardinalis post visitatum in ecclesia SS. Sacramentum in oratorium ingredietur, et ad eius ianuam mantelletum deponet. In oratorio thronus cum baldachino erit paratus, ubi Cardinalis sedebit, et actus supra praefati conficientur. Animadvertendum vero, quod oratorium internum ingressum habere debet; si enim ingressum habebit in via publica thronus minime poterit erigi, neque Cardinalis rocheto cum sola mozzeta uti poterit.

7. Hisce in possessibus Cardinalis habitu rubeo utetur vel violaceo vel etiam rosaceo iuxta diem, quo hic actus explebitur.

Articulus IV.

De functionibus peragendis in ecclesia titulari vel diaconali vel protectoriae.

§ 1. *De functionibus in Titulis.*

1. Relate autem ad functiones in ecclesiis titularibus, Cardinalis titularis adesse solet Missae solemni die Sancti, a quo nomen habet Titulus ipse. Non ita facile Cardinalis Missam cantare solet, propter difficultatem (mea sententia) habendi clerum respondentem functioni ac paramenta relativa; multae enim ex ipsis ecclesiis modo carent clero ac necessariis supellectilibus.

2. Quum Cardinalis solemnem Missam cantabit, fere idem servabitur ritus, qui ab Episcopo servatur in propria dioecesi; ac tantummodo septimum candelabrum non apponetur (1), neque circuli a clero perficientur, neque ad thronum cathedra, ratione habita Summi Pontificis: immo si homiliam post evangelium habebit neque *Confiteor* a Diacono canetur, nec Indulgentia publicabitur, neque absolutio et Benedictio ante symbolum impertietur (2).

---

(1) Apud cl. Catalano, in Commentario ad Caeremoniale Epp., nullum de hoc habetur vetitum.

(2) In pluribus Titulis et Diaconiis exstat cathedra inamovibilis, in aliis apponitur occasionaliter; nescimus quanti sit facienda haec ratio ab A. adducta. Quoad circulos et Benedictionem, reipsa, hodierna praxis favet Auctori.

3. Si autem Cardinalis Presbyter Missae solemniter cantatae aderit, numquam habitus sacros induet, semper vero cappam vel rubeam vel violaceam iuxta tempora (1); sed Sancti Titularis die festo, quamvis in Adventu occurreret vel Quadragesima aliisque feriis vel vigiliis, tam in vestibus quam in cappa rubeo colore utetur. Ut vero ritus pro Episcopo dioecesano praescriptos exsequi possit, numquam invitabitur Episcopus (2), sed plerumque simplex Presbyter Missam cantabit, vel saltem Praelatus, qui ob Cardinalis praesentis reverentiam numquam adhibebit Canonem neque palmatoriam, si Praelatus ipse eorum usum haberet. Cardinalis igitur Missam incipiet cum Celebrante, * introitum et reliqua leget; Subdiacono post epistolam, ac Diacono ante evangelium, benedictionem impertiet, thus benedicet et aquam, ac deosculabitur evangelii textum, nec non in Missae fine Benedictionem dabit * cum Indulgentia ducentorum dierum, quae a Celebrante publicabitur, et omnia peraget, ut suo loco, lib. V, descriptum est.

4. Si tamen ab Episcopo Missa cantabitur, Cardinalis introitum, epistolam, evangelium etc. leget; omnes vero benedictiones cedet (3) Celebranti, et solum textum post evangelii cantum osculabitur. Throno autem adsistentes habebit Diaconos et Presbyterum.

5. Si ecclesia clerum non habebit, in utraque praefata circumstantia, solus in throno sedebit, et thus in navicula ei porriget Caeremoniarium Magister, qui eidem adstabit (4).

§ 2. *De functionibus in Diaconiis.*

6. Cardinalis Diaconus ad thronum habebit solos Diaconos adsistentes, neque cum Celebrante, quivis esset, Missam umquam incipiet. Si Celebrans erit Episcopus, ei cedet omnes benedictiones (5): nisi erit Episcopus, thus benedicet, benedi-

---

(1) Etiam huic asserto contradicit praxis quarundam ecclesiarum.

(2) Existimamus bonam praxim, episcopali dignitati plurimum deferre; sed nequit Auctoris inhibitio, hodie praesertim, post novissima documenta, sustineri. quam ceterum et ipse A., n. 4 seq., minimi facit.

(3) Cedere poterit; sed si assistet pluviali paratus, non cedet.

(4) Solet in eiusmodi ecclesiis invitari clerus extraneus, qui fictione iuris fiet de gremio.

(5) Quoad Benedictionem solemnem, S. R. C., n. 1373, edidit Decretum, in quo nomine Summi Pontificis declaratum est: *non celebrante tamen Episcopo.*

ctiones Subdiacono et Diacono dabit etc., in Missae fine quoque Benedictionem impertiet *Sit nomen Domini benedictum* etc. cum Indulgentia ducentorum dierum. In utroque vero casu. * introitum, epistolam, evangelium etc. leget, et a Celebrante praefata ducentorum dierum Indulgentia publicabitur.

§ 3. *De functionibus in Protectoriis.*

7. In Protectoriis, si Cardinalis Protector adsistet Missae solemni, in presbyterio ad latus evangelii apparabitur parvus thronus sine baldachino, et cum sella duobus superposita gradibus. Ad ecclesiae portam a clero excipietur, et quodcumque esset festum semper cappam violaceam induet, quae numquam explicabitur: sese Aqua benedicta signabit, quin circumstantes adspergat; ac brevibus solutis precibus ad genuflexorium ante altare appositum, thronum adscendet, et Missae incipiendae facultatem dabit. Nullum habebit adsistentem (1), nihil leget, neque ullam dabit benedictionem, ac solum deosculabitur evangelium post ipsius cantum (2).

8. Ad elevationem parabitur genuflexorium (3) cum cussinis ante altare, atque ibi genua flectet Cardinalis a *Sanctus* ad totam elevationem, et si ferialis erit Missa vel pro defunctis, usque ad *Agnus Dei*. Haec praxis servanda erit uti pro Titularibus, * cum hac differentia, quod, ut diximus, Protectoribus cappa non explicabitur.

§ 4. *De processionibus.*

9. In SS. Sacramenti processionibus, quae in festo vel infra octavam SS. Corporis Christi fieri solent, si quis Cardinalis intererit, processionem prosequetur, a suis nobilibus familiaribus associatus; post baldachinum incedet; atque in hac functione semper cappa rubea utetur, quin eam explicet, et manu intorticium accensum deferet.

10. Haec sunt monita, quae in hac appendice addenda censui, quae hisce in circumstantiis servari debebunt, iuxta praxim constantissime ab antiquo tempore servatam.

---

(1) Verum, ei adstabit Magister Caeremoniarum.

(2) Data per Celebrantem Benedictione, poterit Cardinalis concedere Indulgentiam ducentorum dierum, quam ipse Celebrans publicabit. In accessu et recessu manu benedicet populo et clero, ut in novissimo iure.

(3) Melius faldistorium.

CAPUT III.

De Missa solemni ab EE. DD. Cardinalibus extra Urbem celebranda

1. Ad operis huiusce complementum, non abs re fore putamus, si praeter iam cap. I notata, documenta nonnulla subiiciemus circa methodum a S. R. E. Cardinalibus servandam, cum quis eorum, in aliqua civitate, ad Missam solemnem celebrandam invitabitur (1).

2. Iuxta Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XII, n. 4, convenit Cardinalibus usus sedis seu throni episcopalis. Si sacra functio in cathedrali explebitur, sedebit Cardinalis in sede seu throno episcopali; si in altera ecclesia a cathedrali distincta, quum haec tantum ius habeat cathedralem sedem erigendi (S. R. C., nn. 1209; 2212; 2712), et iuxta morem Romae vigentem, in throno pro Cardinali construendo, apponetur praenobilis sedes cameralis tribus gradibus a pavimento elevata, insuper suppedaneum parvum ipsi sedi supponetur, ut Ministri, qui eidem assistent, submissioribus sedibus assideant. Thronus cum baldachino ornabitur lodicibus rubris auro ornatis, et throni gradus amplo tapeto laneo rubri coloris contegentur (2).

3. Tria in throno scabella simplicia sine integumento et sine pulvinis pro Presbytero et duobus Diaconis assistentibus (3) parabuntur.

4. Si Missa celebranda esset luctuosa, scilicet, vel pro defunctis, vel in aliqua Dominica aut feria in Quadragesima etc., induet Cardinalis vestes violaceas, ac proinde color idem in ornatu throni adhibebitur.

---

(1) Auctoris textum nonnihil immutavimus ex novissimis s. Sedis dispositionibus, superius citatis.

(2) Hic est romanus usus, pro quocumque die, exceptis luctuosis functionibus, sed posset throni color respondere colori Officii (v. supra, cap. I, n. 15).

(3) Iampridem S. R. C., n. 3680, I, hoc decreverat.

5. Ad altare SS. Sacramenti parabitur genuflexorium ornatum strato et pulvinis e serico villoso rubro: erit autem stratum cum pulvinis coloris violacei, si hunc colorem Cardinalis in vestibus adhibeat. A latere genuflexorii, super pavimentum, apponetur pulvinar pro Episcopo, si sacrae functioni interierit.

6. Septimum candelabrum in altari apponetur tantum Episcopo Ordinario celebrante (Caerem. Epp., lib. I, cap. XII, n. 12).

7. Super altaris mensam paramenta pontificalia pro Missa apponentur, prout passim pluribus in locis indicavimus. Advertendum tamen, quod si Cardinalis s. Pallio pro aliqua ecclesia eidem commissa sit decoratus, neutiquam illo uti potest extra dieocesim aut provinciam suam, et diebus tantummodo a sacris canonibus statutis.

8. Baculus pastoralis parari debebit, uti alias pro Ordinario.

9. Cardinalis, in ingressu ecclesiae, deposita mozzeta, induet cappam, nisi iam domi assumpserit, signabit se Aqua benedicta, adstantes asperget, uti in locis iurisdictionis, et adstantes benedicet, etsi ordinaria non gaudeat iurisdictione (1).

10. Postquam ad altare SS. Sacramenti preces fuderit, ad altare maius accedet, et brevi facta oratione, thronum conscendet, * initium fiet cantus Horae tertiae, si locum habeat, psalmos et alias preces pro praeparatione recitabit, deponet cappam, et sacras vestes induet, quibus assumptis, consuetis ritibus pontificalibus complebitur Tertia et Missa celebrabitur.

11. In abaco, « vasa quoque ampla et magnifica, si aderunt, ad ornatum adhiberi possent, maxime celebrante aliquo S. R. E. Cardinali (Caerem. Epp., lib. I, cap. XII, n. 20) ».

12. Dum Cardinalis parabitur, Canonici non efficient circulos, cum nequeant « fieri ante ullum, quantumvis Episcopo superiorem, etiam Legatum de latere, aut eius Metropolitanum (Caerem. Epp., lib. I, cap. XXI, n. 5) ».

13. Indulgentia publicabitur ducentorum dierum.

14. Sufficientes videntur hae instructiones pro re agenda, ut regulariter exequutioni mandari possit.

---

(1) Vide supra, cap. I, n. 26, cum subiecta nota.

CAPUT IV.

De E.mi D.ni Cardinalis Missae solemni assistentia

1. Instructiones, quae traduntur in capitulo praesenti, formulatae sunt super decretis S. C. Caeremonialis, quae, sequens regulas a Caeremoniali Episcoporum statutas, praescripsit ritum in circumstantia ista servandum (1).

2. Si functioni locus erit in cathedrali, et interveniet etiam Episcopus Ordinarius, ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium ornatum strato et pulvinis pro Cardinali, coloris rubri vel violacei, quali ipse utetur in habitu.

3. Pro Episcopo autem pulvinus in pavimento, a latere Cardinalis.

4. Ad altare maius praeparabitur quidquid opus est ad Missam solemnem, et in medio presbyterio pro Cardinali statuetur faldistorium eiusdem coloris, ut supra, et praeparabuntur etiam paramenta pro Cardinali, si paratus Missae assistet.

5. Praeparabitur thronus cum cathedra, paratus colore quem requirit Officium, et a lateribus cathedrae ponentur scabella tria pro totidem Canonicis, qui assistent Cardinali. Prope cathedram aderit pulvinus adhibendus in genuflexione ad ℣. *Et incarnatus* in *Credo*.

6. Pro Episcopo Ordinario parabitur stallum primum in choro, cum augmento in sedili, et cum paratu sericeo in postergali, ac pulvino in sedili: si ante stalla in choro aderunt genuflexoria, in loco quem occupabit Episcopus ponetur pulvinus super genuflexorium, cum panno sericeo, qui pendebit ex parte anteriori.

7. Si functio peragetur in ecclesia, quae non sit cathedralis, in latere evangelii statuetur thronus cum sede camerali, loco cathedrae, pro Cardinali.

8. Nisi Cardinalis procedat a palatio cappa indutus, Epi-

(1) Novissimi iuris attentis dispositionibus, Auctoris instructiones aliquantulum moderati sumus.

scopus praeoccupabit adventum Cardinalis, et indutus cappa morabitur in sacristia cum Capitulo universo.

9. Quum nunciabitur iam Cardinalem ad ecclesiam appropinquare, Episcopus, incedens in fronte Capituli sui, veniet ad limen ecclesiae, excepturus Cardinalem, et aderit clericus deferens vasculum Aquae benedictae cum aspersorio (1).

10. Cardinalis in limine ecclesiae induet cappam, deinde a digniore Capituli (numquam vero ab Episcopo,* nisi Cardinalis fuerit Legatus) accipiet aspersorium, quo signabit seipsum tantum, neque ullo modo adstantes asperget (2).

11. Procedet ad SS. Sacramentum adorandum, genuflectens in genuflexorio praeparato, et Episcopus genuflectet super pulvinum positum extra genuflexorium ipsum. Advertet ut dextra benedicat adstantes dum incedet in ecclesia.

12. Postea transibit ad altare maius, ubi orabit brevi tempore in faldistorio, quod ibi praeparatum fuerit, et Episcopus cum Capitulo accedet in chorum ad stallum, quo genuflectet.

13. Celebrans cum Ministris stabunt quum adveniet Cardinalis, quem reverebuntur, et ipse cum inclinatione respondebit eis.

14. Post orationem, Cardinalis assurget, procedet ad altare, quo priusquam accedat se inclinabit Episcopo Ordinario ac Celebranti, qui pariter ei respondebunt cum reverentia.

15. Cetera fient ut in assistentia Episcopi Ordinarii vel parati vel cappa induti, iuxta id quod constitutum erit.

16. Sin autem celebrabitur Missa ab Episcopo Ordinario, observabitur quod praescribitur de Missa ab Episcopo Ordinario ad faldistorium celebrata (3).

17. Quare animadvertendum erit, ut Cardinalis debito tempore adveniat ad ecclesiam, scilicet post cantum Tertiae, grave enim esset incommodum, si Episcopus Ordinarius, cum suo clero parato exspectaturus esset diutius, et in publico, adventum Cardinali.

17. Hoc igitur casu, Canonici quatuor excipient Cardinalem in limine ecclesiae cum quibusdam Beneficiariis, seu Man-

---

(1) Si tamen Episcopus ipse sit celebraturus, Cardinali obviam ire non tenetur (S. C. Caerem., 14 Dec. 1837).

(2) Vide supra, cap. I, n. 26 cum subiecta nota.

(3) Si Celebrans erit Ordinarius, abstinebit Cardinalis a sacris paramentis induendis, et Missam cum Celebrante non incipiet.

sionariis, qui deducent eum ad altare SS. Sacramenti et ad altare maius.

18. Canonici qui comitabuntur Cardinalem, statim ac venerint illuc, induent vestes sacras.

19. Cardinalis nullo utetur Canonico assistente throno.

20. Episcopus non utetur scotula.

21. Liber evangelii, post cantum ipsius afferetur ad Cardinalem, qui illum osculabitur.

22. Quando Episcopus lavabit manus, tum ante Offertorium tum post thurificationem et post communionem, ministri qui lotionem ei praebebunt, stabunt, neque assurgent Canonici nec genuflectent ceteri de choro.

23. Post offertorium, procedente ad altare Episcopo, Cardinalis caput bireto nudabit, et assurget respondens sic inclinationi, qua ipsum salutabit Episcopos.

24. Episcopus, antequam donet Benedictionem in exitu Missae, inclinationem faciet versus Cardinalem.

25. Sacro peracto, Episcopus redibit ad faldistorium, et postquam discesserit Cardinalis dimittet paramenta sacra.

26. Quatuor supradicti Canonici, qui Cardinalem exceperint in accessu ad ecclesiam, advertent ut mature dimittant paramenta et resumant habitum choralem, rursus eum comitaturi ad portam ecclesiae simul cum ceteris de clero, qui prius ipsum exceperunt.

CAPUT V.

De consecratione Episcopi si Consecrans vel Consecrandus vel uterque sit Cardinalis (1)

Articulus I.

Animadvertenda si Consecrans esset Cardinalis Consecrandus autem Praesul.

1. Si Consecrans erit Cardinalis et Consecrandus erit Praesul, poterit Consecrans uti throno in praeparatione ad Missam, in induendis ac dimittendis paramentis sacris et in recitandis precibus gratiarum actionis.

2. Praeparabitur ad altare SS. Sacramenti genuflexorium cum strato et pulvinis pro Cardinali, et in pavimento a lateribus genuflexorii pulvini tres pro Electo et Assistentibus.

3. Ad altare maius praeparabitur faldistorium cum pulvinis ante illud pro Cardinali, et in pavimento presbyterii, a lateribus eiusdem faldistorii, pulvini tres pro Electo et Assistentibus. Doliolis autem et panibus apponetur stemma tantum Consecrantis.

4. Aequum esset, ut Electus et Assistentes convenirent in residentiam Cardinalis, ituri cum ipso ad ecclesiam. Si hoc fieri non posset, exspectabunt eum in limine ecclesiae, ut notatum est in capitulis superioribus.

5. Cardinalis, quum steterit in limine ecclesiae, induet cappam, et aspersorio accepto a Superiore ecclesiae, signabit

(1) Omnia peragentur ut suo loco descriptum est (cap. IV, tit. I, lib. VII); hic subiiciuntur animadversiones adhibendae pro diversis casibus, prout indicantur. Sed si functio cum solemni Pontificali celebrari velit, hoc in casu, thronus adhibebitur, ut in functione consecrationis per Episcopum dictum est. In Urbe, in proprio tantum Cardinalis Titulo, uti notum est, adhiberi potest thronus et cappa; in Protectoriis vero fieri poterit ut § 3, art. 4, capitis IV superioris, dictum est: attamen si ecclesia erit interna, erigi potest et thronus proprie dictus, et haberi queunt solemniter Pontificalia.

seipsum, deinde porriget illud primo Assistenti, secundo Assistenti et Electo. * Quamvis Cardinalis non fuerit Episcopus Ordinarius, vel Legatus, asperget etiam adstantes, ac restituet aspersorium Superiori ecclesiae.

6. In accessu ad ecclesiam, et incedendo in ipsa, praecedet Cardinalis, et post ipsum Episcopi, servato ordine antiquitatis, videlicet: primus Assistens in medio, secundus a dextra primi et Electus a sinistra primi.

7. Ad altare SS. Sacramenti, Cardinalis genuflectet in genuflexorio, et Episcopi in pulvinis ad hanc rem praeparatis in pavimento, videlicet: primus Assistens a sinistra genuflexorii, secundus Assistens a dextra genuflexorii, et Electus a sinistra primi Assistentis (1).

8. Eadem methodus servabitur in brevi precatione ante altare maius: de oratione autem assurgens cum Episcopis, Cardinalis salutabit Crucem, dein Episcopos, et procedet ad thronum, si aderit, vel ad faldistorium positum in latere epistolae. Tunc duo Assistentes medium inter se accipient Electum, eumque ducent ad sacellum sive altare pro ipso praeparatum.

9. In functione nulla occurrit variatio.

10. Advertet primus Assistens, ut in formula postulationis dicat: *Eminentissime ac reverendissime Pater, postulat* etc.

11. Electus, seu potius Consecratus, quum daturus erit Benedictionem in fine functionis, postquam cantaverit *Benedicat vos omnipotens Deus,* et sinistra acceperit baculum pastoralem, convertetur ad Cardinalem consecrantem, eique se inclinabit.

12. In oratione ante altare maius et ante altare SS. Sacramenti et in discessu de ecclesia, servabitur methodus indicata in accessu.

---

(1) Quum Cardinalis occupet centrum, videtur secundus locus esse a dextris, tertius a sinistris genuflexorii, quartus a dextris primi Assistentis.

Articulus II.

Animadvertenda si Consecrans et Consecrandus essent ambo Cardinales.

1. Si Consecrans et Electus fuerint ambo Cardinales, ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis quatuor, nempe binis ad brachia et binis ad genua. Pro Episcopis assistentibus pulvini duo praeparabuntur a lateribus genuflexorii in pavimento.

2. Cardinalis consecrans, respectu Electi, non utetur throno, sed sedebit faldistorio in latere epistolae ante gradus altaris. Pro Electo, in suo sacello, loco scabelli praeparabitur sedes cameralis inaurata, pulvinis rubri coloris, etiam in postergali, ornata, sed sine fulcris ad brachia (1), qua utetur quum sedendum erit. In ipso altari seu sacello Electi ponentur sex candelabra cum cereis et Cruce. Etiam Electus utetur chordula rubri coloris auro intexta, cui appensa erit Crux pectoralis, et scotula cum candela tempore functionis. Super panes et doliola apponentur stemmata respectiva Electi et Consecrantis. Aderit etiam scabellum, adhibendum in Litaniis, ut docebitur infra.

3. Electus se adiunget Assistentibus in diaeta Consecrantis, iturus iunctim ad ecclesiam (2).

4. Duo Cardinales incedent iunctim et induent cappam, notando quod praecedentia inter eos desumenda est ex die assumptionis ad cardinalatus dignitatem. Duo Assistentes sequentur duos Cardinales in accessu ad ecclesiam et in incessu per ipsam. Si Consecrans fuerit Archiepiscopus in sua dioecesi seu provincia, non iubebit ante se deferri Crucem archiepiscopalem, quae tamen praeparabitur in ecclesia, quoniam utenda erit ad Benedictionem in exitu Missae. Cardinalis consecrans, si fuerit in dioecesi sua, rogabit alterum Cardinalem ut dextra benedicat adstantes: hic autem non patietur id fieri

---

(1) N. 6 subsequenti admittit Auctor faldistorium ad genuflectendum etiam pro Electo, putamus ab eo posse adhiberi quoque ad sedendum.

(2) Si hoc fieri nequeat, ne Cardinalis alter alterum exspectare et recipere ad portam ecclesiae cogatur, uuusquisque separatim accedet, et in sacristia vel convenienti aula conventum facient.

nisi a Cardinali Episcopo Ordinario. In ingressu ecclesiae Superior praesentabit aspersorium illi Cardinali, qui gaudebit praecedentia, hic autem porriget illud tangendum Cardinali alteri, deinde signabit seipsum, dabit illud tangendum Assistentibus, postremo, si fuerit Episcopus Ordinarius, asperget adstantes (1).

5. In adoratione SS. Sacramenti, Cardinalis uterque genuflectet in genuflexorio, et Assistentes in pulvinis ad hanc rem praeparatis extra genuflexorium, nempe Assistens primus a dextra, secundus a sinistra genuflexorii.

6. Hoc ipsum fiet in brevi oratione apud altare maius, siquidem Cardinales genuflectent in faldistoriis praeparatis et Episcopi in pulvinis.

7. Quum Cardinales ambo consurrexerint de oratione et confecerint reverentiam ante Crucem, se ad invicem salutabunt ac dirimentur. Consecrans perget ad faldistorium, et Electus, adstantibus ei a lateribus duobus Assistentibus, accedet ad cappellam suam.

8. Electus, dum leget, utetur etiam scotula. Cappellani a libro tum Consecrantis tum etiam Electi stabunt.

9. Si Electus utetur annulo cardinalitio, dimittet illum antequam lavet manus, eumque resumet in functione, quum ei dabitur a Consecrante.

10. Familiares nobiles Consecrantis et Electi, qui respective ministrabunt lotionem manuum, quacumque circumstantia fungantur hoc officio, stabunt semper.

11. Electus, postquam paratus fuerit pluviali, dimittet pileolum rubrum, et caput bireto rubro cooperiet.

12. Advertet Consecrans, ut quando Electus procedet ad altare, assurgat ac respondeat eius salutationi; quod etiam faciet quotiescumque Electus accedet ad altare vel ab eo discedet.

13. In examine et in altera admonitione ante Litanias, Electus sedebit in eadem sede, qua usus erit in cappella sive altari suo.

---

(1) Romae, in proprio alterutrius Titulo, Dioecesi, vel Protectoria convenit quod thronus et cappa a neutro adhibeantur, ac praecedentia gaudebit Cardinalis hospes, prout disponit Caerem. Epp., lib. I, cap. XIII, n. 8, inter Cardinales Ordinarium et hospitem. Etiam Electus se geret quoad Crucem archiepiscopalem, si Pallium iam acceperit, et quoad benedictionem adstantium, ut dictum est de Consecrante. Quoad aspersionem, Cardinalis hospes cedet Titulari vel Ordinario. Inthronizatio tamen Cardinalis Titularis et Ordinarii fiet, uti pronum est, ad suum thronum.

14. In postulatione, primus Episcopus assistens utetur formula ista: *Eminentissime ac reverendissime Pater, postulat sancta mater Ecclesia catholica, ut hunc praesentem eminentissimum ac reverendissimum sanctae romanae Ecclesiae Cardinalem ad onus episcopatus sublevetis* (1). Electus in actu postulationis stabit capite detecto.

15. Iuramentum ab Electo praestabitur antecedenter. Quum responsurus erit in examine, non assurget, sed sedens caput aperiet ac respondebit. Post examen non osculabitur manum Consecrantis.

16. In Litaniis ponetur scabellum in gradu superiori al-altaris a sinistris Consecrantis cum pulvinis duobus, uno ad brachia, altero ad genua, in quibus procumbet Electus.

17. In praesentandis oblationibus Consecratus stabit, nec manum Consecrantis osculabitur.

18. * Etiam pro Consecrato adhibebitur Mitra pretiosa, si eam patitur Officium diei.

19. In acclamationibus Consecratus stabit, cantans autem *Ad multos annos* se inclinabit Consecranti.

20. In reliqua functione peragentur omnia ea, quae, respective suo loco praescripta sunt.

21. In discessu de ecclesia observabitur quidquid innutum est in accessu.

Articulus III.

Animadvertenda si Consecrans esset Praesul Consecrandus vero Cardinalis.

1. Si Consecrans esset Praesul, Electus autem Cardinalis, locus erit animadversionibus sequentibus:

2. Apud altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis pro Cardinali. Praeparabuntur etiam pulvini tres ad lineam genuflexorii super pavimentum pro Consecrante et Assistentibus.

3. Item ad altare maius aderit in presbyterio faldistorium

---

(1) Videtur exprimenda qualitas Presbyteri, ut in Pontificali romano: *ut hunc praesentem Presbyterum, eminentissimum* etc., ac insuper gradus Ordinis hierarchici cardinalitii: *Episcopum - Presbyterum - Diaconum Cardinalem.*

pro Electo et pulvini tres ad lineam faldistorii ipsius pro Consecrante et Assistentibus.

4. Electus, quamvis sit Cardinalis, non sedebit in throno. Episcopus consecrans, etiamsi esset Ordinarius, sedebit faldistorio, neque utetur scotula (1).

5. In altari seu cappella Electi ponentur candelabra sex cum cereis et Cruce; scabello substituetur sedes cameralis sine fulcris (2). Electus utetur chordula rubri coloris auro intexta, cui appensa erit Crux pectoralis, et scotula quando legendum erit. Panibus et doliolis apponetur stemma Electi solum. * Scabellum parabitur adhibendum in Litaniis.

6. Consecrans cum Assistentibus convenient in diaetam Electi et cum ipso descendent ad ecclesiam. Electus induet cappam, itemque Consecrans si fuerit Ordinarius, sin minus induet mantelletum et mozzetam. Assistentes utentur mantelleto et mozzeta iuxta regulam traditam lib. V, cap. II. Si Consecrans erit Archiepiscopus, et aderit in sua dioecesi seu provincia, non iubebit ante se praeferri Crucem archiepiscopalem, quae tamen praeparabitur in ecclesia, ut adhibeatur ad Benedictionem in exitu Missae (3).

7. In accessu ad ecclesiam praecedet Electus, post ipsum Consecrans cum Assistentibus. In limine ecclesiae Electus a Superiore ecclesiae ipsius accipiet aspersorium, quo signabit seipsum, illud porriget Consecranti et Assistentibus, neque ullo modo asperget adstantes, * si Consecrans fuerit Ordinarius.

8. Ad altare SS. Sacramenti, Electus genuflectet in genuflexorio, Consecrans a sinistris, primus Assistens a dextris et Assistens secundus a sinistris Consecrantis extra genuflexorium super pulvinos praeparatos (4).

9. Id ipsum observabitur in brevi oratione ante altare maius.

10. Quum Consecrans, Electus et Assistentes surrexerint de oratione, et reverentiam confecerint ad Crucem, se ad invicem salutabunt. Electus, adstantibus a lateribus eius duobus

---

(1) Thronus adhibebitur, uti par est, in inthronizatione Consecrati, si functio fiet in suo Titulo vel Dioecesi.

(2) Vide notam ad n. 2 articuli praecedentis.

(3) Si a diaeta Electus nequiret consociari, ad ecclesiae ianuam rite excipietur. Cappa utetur Electus extra Urbem et in proprio Titulo vel Protectoria.

(4) Vide notam ad n. 7 articuli I praecedentis.

Assistentibus, procedet ad cappellam sive altare suum, Consecrans autem accedet ad faldistorium.

11. Consecrans non utetur scotula: Cappellanus vel clericus, qui sustinebit ei librum, stabit. Electus vero utetur scotula, * sed qui ei ministrant stabunt.

12. Si Electus utetur annulo cardinalitio, dimittet illum antequam lavet manus, illumque resumet in actu consecrationis.

13. Familiares nobiles Consecrantis * et Electi, dum eis ministrabunt lotionem, stabunt, nec solum prima vice, sed etiam in reliqua functione.

14. Electus postquam paratus erit pluviali, dimittet pileolum rubrum, et caput operiet bireto rubri coloris.

15. Consecrans, si fuerit Archiepiscopus in sua dioecesi seu provincia, utetur s. Pallio.

16. Meminerit singulis vicibus assurgere Consecrans et respondere salutationi Electi, quando hic accedet ante altare vel ab ipso discedet.

17. In examine et in admonitione ante Litanias, Electus sedebit in sede eadem, qua sederit in cappella sive altari suo.

18. In postulatione primus Episcopus assistens utetur formula sequenti: *Reverendissime Pater, postulat sancta mater Ecclesia catholica, ut hunc praesentem eminentissimum ac reverendissimum sanctae romanae Ecclesiae Cardinalem ad onus episcopatus sublevetis* (1). Electus in postulationis actu stabit capite nudato.

19. Iuramentum praestabitur ab Electo antecedenter. Quando respondebit in examine, non assurget, sed sedens caput nudabit tantum ac respondebit. Post examen manum Consecrantis non osculabitur.

20. In Litaniis ponetur scabellum in gradu superiori altaris, a sinistris Consecrantis cum pulvinis duobus, uno ad brachia, altero ad genua, super quos procumbet Electus.

21. In praesentandis oblationibus Consecratus stabit, nec manum Consecrantis osculabitur.

22. In acclamationibus Consecratus stabit; cantans autem *Ad multos annos* se inclinabit Consecranti.

23. In reliqua functione observabitur totum id, quod superius exposuimus in respectivis locis.

24. In discessu denique de ecclesia servabitur methodus eadem, quae in accessu.

---

(1) Vide notam ad n. 14 superioris articuli.

CAPUT VI.

De Concilio provinciali si Archiepiscopus vel Episcopus aliquis sit Cardinalis

Articulus I.

De variationibus si Metropolitanus insignitus sit dignitate cardinalitia.

1. Currus, qui a Metropolitano mittetur occursum et exceptum Episcopos, destitutus erit ornamentis et distinctionibus illis, quae propriae sunt Cardinalium tantummodo.

2. E.mus Metropolitanus ne domi quidem suae cedet dexteram Episcopis suffraganeis in visitationibus officiosis.

3. Quamquam Episcopi respectu dignitatis cardinalitiae debent coram ipsis uti mantelleto, tamen in circumstantia Concilii provincialis, etiam coram Metropolitano Cardinali et aliis quoque Cardinalibus, utentur rocheto cum mozzeta.

4. In formula, quae dirigetur ad Metropolitanum sive in congregationibus sive in sessionibus, loco dicendi *Reverendissime Pater,* dicetur *Eminentissime ac reverendissime Pater et Domine.*

5. In sacello SS. Sacramenti, Metropolitanus genuflectet genuflexorio vel faldistorio, sibi praeparato in medio. Episcopi genuflectent in alio genuflexorio posito a latere post genuflexorium antedictum, quod non erit instructum strato, sed tantum pulvinis e panno violaceo ad genua et brachia.

6. Ad altare maius, tum in prima tum in ceteris sessionibus, praeparatum aderit faldistorium, quo genuflectet E.mus Metropolitanus. Episcopi suffraganei flectent genua super pulvinos e panno violaceo positos in pavimento paullo post faldistorium ipsum. Hoc autem intelligendum est in unaquaque sessione, quando Metropolitanus iunctim cum Episcopis orabunt genibus flexis vel in faldistorio vel in infimo gradu altaris.

7. E.mus Metropolitanus induet rubri coloris habitum, cappam et calceos quoque.

8. In solemnibus exsequiis Episcoporum omnium defunctorum, E.mus Metropolitanus utetur habitu et cappa violacei coloris.

9. In pacis amplexu E.mus Metropolitanus sedebit faldistorio cum mitra in capite.

10. Monemus postremo, quod in titulis decretorum, instructionum, etc., innuendus est titulus cardinalitius Metropolitani Cardinalis, videlicet: *N., tituli sancti N., sanctae romanae Ecclesiae Presbyter Cardinalis N., Dei et apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus N.*

Articulus II.

De Variationibus si praeter Cardinalem Metropolitanum adsit alter Episcopus suffraganeus insignitus et ipse dignitate cardinalitia.

Ne frusta eadem, quae proprio loco dicta sunt, ubi de Concilio provinciali egimus (1), repetantur, notamus tantummodo numerum paragraphorum illarum, quae in circumstantia, de qua agitur, subiiciuntur variationibus in praesenti articulo indicatis.

N. 27. Cardinales Episcopi sufiraganei in accessu ad metropolitanam excipientur eodem ferme modo, quo indicavimus de Episcopis: hoc tantum adiiciendum, quod equis currus, qui mittetur eis obviam ab E.mo Metropolitano, addenda sunt ornamenta rubri coloris; quod in limine ecclesiae metropolitanae Cardinalis Episcopus suffraganeus excipietur a Capitulo toto; quod genuflexorium parabitur pannis rubri coloris; quod poterit sonari organis in accessu ad ecclesiam; quod familiares nobiles E.mi Metropolitani praesto erunt officii causa ad imas scalas palatii, et Metropolitanus ipsemet veniet obvius eis usque ad ostium aulae primae, cedens eis dexteram in domo sua.

N. 35. In capite aulae, ubi congregationes praeparatoriae cum interventu Episcoporum habebuntur, disponentur sedes

---

(1) Vide pag. 445 et seqq.).

aequales inauratae cum fulcris pro E.mo Metropolitano, proque E.mis Suffraganeis. In ipsis locus honoratior et praeeminentia semper erit Metropolitano, licet ad cardinalitiam dignitatem assumptus esset post Suffraganeos. Cardinales suffraganei, si plures erunt numero, observabunt praecedentiae ordinem inter se, quam desument a sua quisque assumptione ad Sacrum Collegium.

N. 48. Pro generalibus congregationibus conciliaribus praeparabitur thronus, ut numero citato, sed infra thronum ponentur sedes aequales inauratae cum fulcris pro Cardinalibus suffraganeis. Locus autem honoratior, ut supra, spectabit ad Metropolitanum.

N. 66. In formulis, quibus interrogabuntur Episcopi, dicetur: *E.mi et R.mi Patres ac Domini*, *R.mi Patres*, etc., idque tum in congregationibus cum in sessionibus.

N. 82. Thronus Cardinalium parabitur pannis violacei coloris, et eiusdem coloris erunt pulvini sedium. Induent habitus violaceos cum cappa violacea. Ad absolutionem non discedent de throno. Ad orationem, et quando genuflectendum erit, procedent ante altare ad faldistoria ipsis praeparata, quae erunt etiam instructa pulvinis violaceis.

N. 94. Contra thronum Metropolitani, si aderit in latere evangelii, sin minus alio distinctiori presbyterii loco construetur thronus alter, numero graduum, altitudine et ornatu aequalis throno Metropolitani, sed loco cathedrae ponentur in eo sedes camerales inauratae cum fulcris quae respondebunt numero Cardinalium suffraganeorum.

N. 109. In latere evangelii prope altare ponentur sedes camerales inauratae pro Cardinalibus suffrageneis, qui sedebunt ibi dum parabitur Metropolitanus; aderunt etiam pulvini ad genuflectendum.

N. 117. In sacello SS. Sacramenti ponentur tot faldistoria ad genuflectendum, quot erunt Cardinales, vel ponetur in medio genuflexorium unum contectum strato et pulvinis aequalibus e serico villoso vel sericeis, in quo genuflectet E.mus Metropolitanus cum E.mis suffraganeis.

N. 120. Ante altare maius quoque ponentur faldistoria respondentia numero Cardinalium cum pulvinis, ad orationem peragendam.

N. 125. In sessionibus Cardinales suffraganei sedebunt in faldistorio a lateribus Metropolitani. Hoc casu praeparabuntur faldistoria aequalia, ponenda tum in fine consessus

cum in suppedaneo altaris vel ante altare, ut supra monuimus. Singulis faldistoriis suus erit pulvinus ad genuflectendum.

Curandum etiam, ut in sacristia praeparentur paramenta pro Cardinalibus suffraganeis, quibus induentur post Missam, eaque sunt: amictus, pluviale et mitra auriphrygiata; insuper ut pluviale Cardinalium eorundem ornatu et opere phrygio distinguatur a pluviali Episcoporum.

N. 138. Cardinales suffraganei convenient in palatium Metropolitani, et quando ipse assumet cappam, illi quoque induent cappam rubri coloris; calceis item rubri coloris utentur.

N. 142. E.mus Metropolitanus cum Cardinalibus suffraganeis procedent ad sacellum iunctim in eadem linea, eosque sequentur Episcopi suffraganei etc.

N. 145. Metropolitanus cum Cardinalibus suffraganeis genuflectent in pulvinis positis super gradum infimum altaris, si capax erit, secus Cardinalis metropolitanus genuflectet in gradu infimo, et Cardinales suffraganei in pulvinis, positis ante sedes pro ipsis praeparatas.

N. 152. Cardinales suffraganei non dimittent cappam rubri coloris, eaque soluta utentur in diaeta Metropolitani.

N. 166. In processione, post Episcopos suffraganeos incedent Cardinales suffraganei, induti cappa rubri coloris, cum familiaribus nobilibus a latere, sequente caudatario induto superpelliceo, sustinente syrmam cappae. Post Cardinales suffraganeos incedet E.mus Metropolitanus, ut loco citato. Cardinales suffraganei ascendent in thronum sibi praeparatum, et singulis assistent singuli Caeremoniarii, qui doceant eos de actionibus peragendis.

N. 186. Cardinales antedicti sedebunt, dum Metropolitanus lavabit manus.

N. 187. Canonici nullum efficient circulum ante Metropolitanum.

N. 197. Metropolitanus, quum de throno descenderit, reverebitur Episcopos suffraganeos, deinde benedicet clerum, tum reverebitur Cardinales, et postremo procedet ante altare. In reditu de altari ad thronum, salutabit Cardinales, benedicet clerum, salutabit Episcopos, et ascendet in thronum. Hic ordo servabitur etiam deinceps. Quod intelligendum est iuxta formam qua instructum est presbyterium.

N. 199. Cardinales inter se recitabunt confessionem, *Kyrie* etc. Si unus tantum erit, recitabit illa cum Caeremoniario, qui ipsi assistet.

N. 202. Diaconus, postquam thurificaverit Metropolitanum, Presbyterum assistentem et duos Diaconos assistentes, adolebit triplici ductu Cardinales, qui assurgent et biretum manu sustinebunt. Postea sedebunt, et Diaconus prosequetur thurificationem, incensans Episcopos suffraganeos etc.

Clericis designatis curae erit ponere in presbyterio faldistoria, quibus genuflectent Cardinales ad *Sanctus* et elevationem, ac removere illa, quum reversi fuerint in thronum.

Pacem eis praebebit Presbyter assistens, postquam acceperit illam a Metropolitano; advertet autem ut manus supponat brachiis eorum.

N. 214. Quando Metropolitanus dimittet paramenta sacra post Missam et induetur pluviali, cappellani Cardinalium suffraganeorum, sequentibus respectivis cubiculariis, afferent ad ipsos paramenta sacra. Cardinales, dimissa cappa, quae recipietur a cubiculario, supra rochetum induent amictum, pluviale et mitram auriphrygiatam, adiuvantibus iisdem cappellanis.

N. 218. In fine consessus et in suppedaneo altaris, vel ante altare, ponentur a clericis faldistoria pro Metropolitano et Cardinalibus suffraganeis: ita tamen collocabuntur, ut inter singula intercedat spatium sufficiens. In fine consessus ponentur scabella pro Diaconis assistentibus duos tresve passus post faldistorium Metropolitani; super altare autem ponentur faldistoria tantummodo, et Diaconi sedebunt scabellis, positis in lateribus altaris extra gradus omnes.

N. 219. In accessu Metropolitani ad locum sessionis versus finem consessus, Cardinales se adiungent ei, incedent iunctim a lateribus, et sedebunt faldistoriis praeparatis. Cardinales suffraganei suis utentur cappellanis, qui assistent ipsis quo modo Diaconi assistentes servient Metropolitano.

N. 227. Quando sedebit Metropolitanus, duo Diaconi sedebunt in scabellis a tergo eius, quoniam in eadem linea Metropolitani erunt Cardinales suffraganei.

N. 235. Metropolitanus solus assurget ad ℣. *Ut hanc praesentem Synodum* etc. in Litaniis.

N. 241. Quando ad altare procedet Metropolitanus, una ibunt cum eo Cardinales etiam, et sedebunt faldistoriis ibi praeparatis.

N. 258. Si Metropolitanus sermonem habebit de pulpito, Cardinales suffraganei manebunt in altari, quo loco erunt.

N. 292. Ad Benedictionem Metropolitani, Cardinales stabunt sine mitra.

N. 296. Cardinales suffraganei de altari descendent una cum Metropolitano, et singuli accedent ad thronum suum, ubi paramenta dimittent et cappam resument.

N. 302. Metropolitanus et Cardinales suffraganei orationi vacabunt ad faldistoria, ut in principio.

N. 317. Cardinales suffraganei induti cappa rubri coloris descendent in ecclesiam una cum Metropolitano, Missae solemni assistent in suo throno induti cappa. Metropolitanus induet paramenta, sed Canonici in Missa circulos non efficient.

N. 327. Diaconus thurificabit Cardinales, postquam incensaverit Presbyterum assistentem et Diaconos assistentes Metropolitano. Pax eis praebebitur a Presbytero assistente Celebranti, postquam acceperit illam a Presbytero assistente Metropolitano, et advertet ut brachiis eorum supponat manus.

N. 332. Cappellani Cardinalium accipient paramenta, quae aderunt praeparata in sacristia, vel super abaco prope thronum, et induent eos. Cubicularii accipient cappam, quam illi dimittent.

N. 341. In sessione Cardinales se adiungent Metropolitano, ut in sessione prima, quod facient etiam in reliquis.

N. 379. Diaconi assistentes sustinebunt librum Metropolitano dum professionem peraget fidei, sed advertent ut stent in gradu superiori, non vero a lateribus eius. Postquam Metropolitanus emiserit iusiurandum, Cardinales ratificationem facient et manus imponent Evangeliario, quod eis praesentabit Metropolitanus. Postea sedebunt cum mitra in capite et fiet a ceteris Episcopis ratificatio.

N. 494. In subscriptione decretorum scribent: *Ego N., Cardinalis N., Episcopus N.*

N. 515. In processionem incedent induti pluviali et mitra in capite, post Episcopos et ante Metropolitanum. Habebunt a latere familiam nobilem, praeter cappellanos.

N. 524. Amplexum accipient a Metropolitano, qui stabit capite nudato, eoque accepto sedebunt faldistorio, et caput mitra cooperient (1).

---

(1) Methodus ista observata est in Concilio provinciali a Card. Clarissimo Falconieri, Archiepiscopo, in metropolitana Ravennati habito diebus 28, 29, 30 et 31 Maii, an. 1855, cui Concilio intervenerunt Cardinales duo suffraganei; mihique ex mandato Summi Pontificis commissum fuit honorificum dirigendi munus. A.

Articulus III.

De variationibus si Cardinalis suffraganeus adsit et Metropolitanus sit Praelatus.

Oportet hoc casu principium poni, quod iam sacri canones definierunt, ut Concilium provinciale convocetur a Metropolitano eique praesit ipse. In circumstantia ista Suffraganei dependent ab Archiepiscopo metropolitano, ideoque Cardinali Episcopo suffraganeo Praelati metropolitani, et subiecto huic iure metropolitico, numquam poterit competere praeeminentia honoris, quae pro dignitate illi competeret extra Concilium. Hinc innuentur respectivae variationes methodo qua usi sumus in capite praecedenti (1).

N. 27. In excipiendo E.mo Suffraganeo in suo ad urbem accessu poterit servari ordo sequens: Praesul metropolitanus curru magnificentiori vectus, obviam procedet E.mo Suffraganeo. Uterque induent rochetum cum mozzeta. E.mus Suffraganeus ascendet in currum Metropolitani, qui dexteram ei cedet eumque precabitur, ut benedicat populum.

Si soleat Metropolitanus praemittere sibi per viam Crucem archiepiscopalem etiam quum vehatur curru, in hac circumstantia abstinebit (2).

In limite ecclesiae metropolitanae praesto erit Capitulum universum, quod eos excipiat, sonabitur festivo more campanis et organis; dignior Capituli offeret aspersorium Cardinali, qui porriget illud tangendum Metropolitano, deinde signabit seipsum tantum neque asperget adstantes.

Genuflexoria duo praeparabuntur ante altare SS. Sacramenti et ante cetera altaria, apud quae orabunt. Illud a dextera, instructum strato et pulvinis nobilioribus, erit in usum E.mi Suffraganei, alterum a sinistra, Metropolitani.

Capitulum associabit ad palatium E.mum Suffraganeum et Metropolitanum.

---

(1) Instructiones praesentes desumptae sunt ex opere P. Bartholomaei Gavanto, cui titulus *Manuale Episcoporum*. A.

(2) S. R. C., n. 1342, I, prohibuit Archiepiscopis quominus iubeant ante se praeferri Crucem, quando utuntur curru. A.

N. 35. Pro congregationibus praeparatoriis in capite aulae praeparabuntur duae sedes aequales distinctae a sedibus Episcoporum, et in illis sedebunt Metropolitanus et Cardinalis suffraganeus. In congregationibus Metropolitanus stabit a dextris, recitabit orationem *Adsumus, Domine* etc., proponet materias etc., ut brevi comprehendam, praeerit congregationi.

N. 47. Pro congregationibus generalibus conciliariis praeparabitur thronus in capite aulae, cum sedibus duabus aequalibus; a dextris sedebit Metropolitanus, a sinistris Cardinalis suffraganeus. Metropolitanus praeerit congregationi, ut supra notatum est.

In formula qua Episcopi rogabuntur assensum in congregationibus conciliaribus et in sessionibus, Secretarius dicet *E.me et R.me Pater ac Domine, R.mi Patres* etc.

N. 82. In exsequiis pro Episcopis defunctis, thronus Cardinalis et ornatus sedis erit coloris violacei. Cardinalis induet habitum et cappam coloris violacei, et assistentiam praestabit Missae, laudationi funebri et absolutioni de throno suo.

N. 109. In sacello archiepiscopatus praeparabitur a latere evangelii sedes inaurata, cum fulcris et pulvinis e serico villoso seu damasceno rubri coloris, quae applicita erit parieti, in usum Cardinalis suffraganei.

N. 116. Ad altare SS. Sacramenti praeparabuntur faldistoria duo, unum pro Metropolitano, alterum pro Cardinali.

N. 121. In latere epistolae praeparabitur thronus aequalis throno Metropolitani pro Cardinali suffraganeo, in quo throno loco cathedrae ponetur sedes cameralis inaurata cum fulcris et cum pulvinis rubri coloris. Prope eundem thronum aderit abacus, in quo disponentur paramenta pro Cardinali, videlicet: mitra auriphrygiata, pluviale rubri coloris et amictus. Etiam ante altare maius praeparabuntur duo faldistoria, quibus genuflectent Metropolitanus et Cardinalis, ordine superius descripto. Ceteri Episcopi suffraganei flectent genua ante scamnum ipsis praeparatum. Si altare versum esset ad populum, thronus Cardinalis suffraganei collocabitur distinctiori loco, iuxta dispositionem presbyterii.

N. 138. Episcopi in procaetonem Metropolitani convenient, et Metropolitanus ipse accedet ad diaetam Cardinalis (ponimus hospitio exceptum esse in eodem palatio), eumque invitabit. Metropolitanus et Cardinalis suffraganeus in eodem procaetone salutabunt Episcopos, dimittent mozzetam, induentque

cappam, quam explicabunt. Metropolitanus utetur cappa violacea, Cardinalis cappa rubri coloris.

Praecedente Cruce archiepiscopali, progredientur ad sacellum archiepiscopatus, et Metropolitanus incedet a dextris Cardinalis. Sequentur Episcopi. Ad fores sacelli praedicti, Metropolitanus accipiet aspersorium a digniore Capituli, et porriget illud Cardinali, qui dextra accipiet Aquam benedictam seque signabit; Metropolitanus deinde signabit seipsum, tum porriget aspersorium Episcopis, postremo asperget adstantes.

Notandum autem, quod haec eadem methodus, ne frustra repetamus alias, servanda erit in accessu ad ecclesiam pro ceteris functionibus.

Metropolitanus et Cardinalis genuflexi super gradus ante altare orabunt, consurgent, salutabunt Crucem, sibique facta ad invicem reverentia, Metropolitanus accedet ad faldistorium et parabitur, Cardinalis autem ad sedem ipsi praeparatam, et sedebit in ea.

N. 160. Ad intonationem hymni *Veni, creator* etc., Cardinalis genuflectet super pulvinum positum prope sedem suam.

N. 166. In processione, Cardinalis indutus cappa et cum bireto in capite incedet a sinistris Metropolitani. Diaconi assistentes, qui sublevabunt fimbrias pluvialis Metropolitani, advertent ut paullo retro incedant, ita ut Metropolitanus et Cardinalis iunctim incedentes nullum alium habeant ad lineam.

N. 170. In adoratione ad altare SS. Sacramenti, Metropolitanus genuflectet in faldistorio posito a dextra, Cardinalis in alio a sinistra.

N. 173. Eodem ordine procedent ad altare maius, et genuflectent respectivis faldistoriis ibi praeparatis.

Post orationem consurgent, sibique facta ad invicem reverentia, Metropolitanus accedet ad thronum collocatum in latere evangelii, Cardinalis ad alterum in latere epistolae. Missae tempore Cardinalis retinebit cappam, neque ullo utetur Canonico assistente. Non leget introitum, epistolam, evangelium etc., sed recitabit confessionem, *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus* et *Agnus Dei* cum Caeremoniario, qui assistet ei. Thurificabitur triplici ductu a Diacono, et pacem accipiet a Presbytero assistente, ut supra. Ad *Sanctus* genuflectet in faldistorio, quod ponetur in medio presbyterio ante altare, ideoque clerici cum intorticiis consistent a lateribus altaris.

N. 214. Quando Metropolitanus dimittet paramenta missalia, resumpturus pluviale, Cardinalis dimittet cappam et in-

duet amictum cum pluviali: Caeremoniarius, qui assistet ei, mitram auriphrygiatam eius capiti imponet, quod poterit etiam facere deinceps.

N. 218. Faldistoria duo praeparabuntur in fine consessus, et alia duo in suppedaneo altaris, vel ante altare, pro Metropolitano a dextra, pro Cardinali a sinistra. Scabella Assistentium ponentur post faldistoria in fine consessus, et ad altare a latere, ut monuimus etiam superius, articulo praecedenti, n. 218.

Cardinalis suffraganeus in omnibus actionibus stabit, sedebit ac genuflectet a sinistris Metropolitani, qui si sermonem de pulpito habebit, Cardinalis sedebit faldistorio in altari posito.

Decreta legentur nomine Metropolitani, qui praesidebit Concilio a se convocato.

N. 275. Notarius, cum vocabit Cardinalem suffraganeum, reverebitur eum, neque Cardinalis respondebit *Adsum*.

N. 297. Metropolitanus et Cardinalis dimittent paramenta in throno, ubi illa induerint.

N. 302. Discessus de ecclesia tractabitur ut accessus ad ipsam.

N. 317. De accessu ad ecclesiam, diebus aliarum sessionum servabuntur ea ipsa, quae tradita sunt in prima sessione.

Missa solemnis cantabitur ab Episcopo suffraganeo. Metropolitanus Missae assistet paratus pluviali. Cardinalis suffraganeus cappa indutus assistet in throno suo. Functio peragetur ritu praescripto cap. VIII, art. VI, lib. V, cum ea tantum exceptione, quod Canonici, respectu Cardinalis praesentis, non efficient circulos ante Metropolitanum.

Cardinalis incensabitur a Diacono, postquam thurificaverit Assistentes Metropolitani.

Ad *Sanctus* genuflectent Metropolitanus et Cardinalis suis respectivis faldistoriis in presbyterio, primus a dextra, alter a sinistra.

Cardinalis pacem accipiet a Presbytero assistente Celebranti.

Post Missam, parabitur Cardinalis in throno suo, in consessu deinde se adiunget Metropolitano, ut in prima sessione traditum est.

N. 379. In professione fidei, Cardinalis ratificationem faciet post Metropolitanum, qui stans praesentabit ei Evange-

liarium, cui manus imponet, ac dicet *Sic me Deus* etc., postea sedebit cum Metropolitano et mitra cooperietur.

N. 494. In sessione ultima post Vesperas, Cardinalis firmabit decreta Concilii post Metropolitanum, utens verbis sequentibus: *Ego N., Cardinalis N., Episcopus N.*

N. 515. In processionem incedet Cardinalis, pluviali et mitra paratus, post Episcopos suffraganeos et ante Metropolitanum, habens a lateribus praeter cappellanos cum superpelliceo, suos etiam familiares nobiles.

N. 524. Recipietur ad amplexum a Metropolitano, qui stabit mitra de capite dimissa. Deinde sedebit cum Metropolitano in faldistorio suo, cooperietur mitra, et Cardinalis amplexum ab Episcopis suffraganeis non accipiet.

LIBER VIII.

De functionibus pontificalibus ab Episcopo extraneo celebrandis

Praesenti volumine summam huic operi manum imponimus. Quodcumque demum eius pretium sit futurum, nihilominus confidimus, non modo fore utile cuique coetui ecclesiasticorum in sacrarum functionum exercitio, sed etiam posse hoc modo in exsequendis sacris Ritibus obtineri uniformitatem, quemadmodum praecepit Ecclesia Romana, ceterarum omnium Ecclesiarum mater et magistra.

Fatendum tamen est, materiam quae hoc ultimo libro tractatur, multis difficultatibus esse subiectam, eo quod in Caeremoniali Episcoporum nullus sermo est de Ritibus ab Episcopo extra dioecesim suam degente observandis, si excipiatur breve indicium lib. I, cap. XII; lib. II, cap. IX etc.

Quidquid autem in praefato Caeremoniali praescribitur, de honoribus Episcopo tribuendis, procul omni dubio est, quod respicit Episcopum tantum Ordinarium, in quibus locis exercitio gaudet iurisdictionis suae. Ratio autem cur ei debeantur honores huiusmodi, est utique quod exercet iurisdictionem praedictam in ecclesiis et locis pastorali suae curae commissis, quod in Episcopo extraneo nullo prorsus modo comprobatur.

Hoc definitum etiam est Decretis S. Rituum Congregationis, ut videre est in authentica collectione.

Hinc, ne hallucinemur, neve in aequas aliorum incidamus censuras, sequemur praxim sacelli Summi Pontificis et ecclesiarum patriarchalium Urbis. In ipsis conceduntur Episcopis extraneis illae honorificentiae omnes, quae possunt eis convenire propter eorum dignitatem, non vero propter iurisdictionem, qua in propriis dioecesibus fruuntur. Itaque si cantant Missam et solemniter in Vesperis officiant, conceditur eis faldistorium ad sedendum,

quae sedes est Episcoporum omnium propria. et induuntur vestibus omnibus sacris, quae plenitudinem sacerdotii significant. Non tamen permittitur eis usus cappae, qui habitus proprius est Episcopi in sua dioecesi degentis, nec baculi pastoralis, quo designatur exercitium iurisdictionis (1): ei Canonicorum ordo in choro non assistit indutus vestibus sacris; eique non erigitur sedes eminens, seu thronus; atque ut uno verbo omnia complectar, excluduntur ea, quae signa et notae sunt exclusivae Episcopi Ordinarii.

Quod ad sacros Ministros attinet, utuntur in Missis solemnibus Diacono et Subdiacono, qui in illis requiruntur ad sacrum ministerium obeundum: insuper Presbytero assistente pluviali induto, qui conceditur eis a rubricis generalibus Missalis, cuius officium, strictim loquendo, ad hoc redigitur ut curam gerat Missalis, et monstret Episcopo, quid ei sit legendum aut cantandum. In hanc rem illud non praeteribo, quod non multo abhinc tempore in sacellum pontificium, quum abest Summus Pontifex, et in alias cappellas cardinalitias sive praelatitias invectus est usus ut Presbyter assistens, antequam ascendat ad altare, respondeat confessioni simul cum Diacono et Subdiacono. Anteactis temporibus, quum vigeret hoc principium, ut Presbyter assistens nihil aliud curaret, quam Missale, dum Celebrans cum Diacono et Subdiacono recitabat confessionem, ille seorsim genuflexus erat in latere epistolae, quemadmodum adhuc assolet, quum Summus Pontifex adest.

Relate ad Vesperas, quum Episcopo extraneo nec Presbyterum assistentem neque Diaconos assistentes liceat adhibere, sedere tamen ei licet faldistorio, parari indumentis, quae conveniunt dignitati suae, et gaudere assistentia Pluvialistarum; sed nulla alia honorificentia potest illi attribui.

Haec omnia in more posita sunt, et constanter observantur in hac Urbe, inspectante Summo Pontifice, Cardinalibus atque ipsa S. Rituum Congregatione, quin umquam ausus sit quispiam contradicere aut repugnare. Esset quidem ius animo praesumptum, velle reformationibus subiicere aequissimam praxim, constanter et sine ulla controversia ab immemorabili retentam, quae referri fortasse potest ultra quatuor saecula, quum videlicet Pontificale romanum ab Innocentio Pp. VIII, fel. rec., fuit reformatum.

Hisce brevissimis considerationibus acquieturos confidimus Lectores; nec fore ut redarguamur aut imminuisse dignitatem episcopalem, aut excogitasse ad libitum Ritus et Caeremonias, quas hoc extremo libro describere aggredimur.

---

(1) Vide notam ad pag. 547, n. 4.

CAPUT I.

De accessu Episcopi ad ecclesiam

1. Episcopus, qui forte deget extra dioecesim suam, si quod Officium de commissione Episcopi Ordinarii sit celebraturus, induere debet vestem talarem praelatitiam cum fascia, rochetum et mantelletum, cui superponet Crucem pectoralem, quae ante pectus eius pendeat suspensa funiculo sericeo viridis coloris auro intexto. Extra Italiam et ubicumque vigeat usus super mantelletum utendi etiam mozzeta, nihil obstat quin servetur. Numquam tamen licebit uti sola mozzeta cum rocheto, quoniam hoc genus vestiarii spectat ad Episcopum dioecesanum tantummodo, qui nemini potest, integris suis iuribus, permittere ut utatur.

2. In functionibus numquam ei permittitur usus cappae praelatitiae, qua utitur solus Episcopus dioecesanus: poterit utique solvere extremitatem posteriorem vestis talaris, ut suo loco docebimus, ad solemnitatem in Officiis tantum solemnibus numquam vero in celebratione Missae lectae.

3. Relate ad genus et colorem vestiarii, observabit quod traditum fuit cap. II, lib. V, art. I.

4. In accessu ad ecclesiam propter functiones persolvendas, vel etiam ad celebrandam Missam privatam, quoad fieri poterit, vitabit ingressum per portam principalem, sed ingredietur per ostium sive ingressum privatum sacristiae, si aderit. Si necesse fuerit ingredi per portam principalem, non sonabitur campanis neque organis, non excipietur a clero; ad summum duo addicti clero, induti superpelliceo vel habitu chorali, excipient eum, et unus ipsorum praesentabit ei aspersorium, ex quo Episcopus digito medio manus dexterae accipiet Aquam sanctam seque signabit, nullo tamen modo asperget adstantes.

5. Genuflexorium, quo genuflectet ad orandum ante altare SS. Sacramenti, et ante aliud etiam altare, instruetur duobus tantum pulvinis, uno videlicet ad brachia, altero ad genua: stratum nullum erit, pulvini autem erunt semper lanei

et coloris violacei quaecumque sit solemnitas, quae celebretur. Minime decet, quod in actione ista utatur faldistorio cum pulvinis.

6. Si cui functioni assistet in choro, principem locum in choro ipso obtinebit, et apponentur pulvini violacei genuflexorio tantum, si aderit, ac sedili. In accessu ad chorum poterit una ire cum Canonicis ultimo loco: sin autem clerus in choro iam aderit, duo de clero poterunt eum comitari. Abstinendum tamen ipsi est a tali interventu in Pontificalibus aliisque functionibus, quas Episcopus Ordinarius exsequitur, in quibus Canonici vestes sacras induunt, quia quum non sit addictus Capitulo, nec potest nec debet, ut Canonici, habitus sacros induere (1).

7. In processionibus incedet post Celebrantem, ac si qua sacra imago sive statua cum machina gestabitur, incedet post machinam, et in processionibus cum SS. Sacramento sequetur baldachinum, sub quo SS. Eucharistia a Celebrante gestabitur.

---

(1) Canonicus, qui Episcopi titularis dignitate fulgeat, debet, quum solemniter celebrat Ordinarius, induere pluviale (S. R. C., n. 2706, VI), et potest de consensu Ordinarii uti mitra linea (S. R. C., n. 2283, IV, V). Videtur similiter se posse gerere quilibet Episcopus, qui ceterum in choro admittitur.

CAPUT II.

De Vesperis pontificalibus

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare ornabitur sex candelabris cum cereis albis et Cruce aequali in medio, tobaleis, pallio ac tapeto, quod cooperiet gradus: inter candelabra poterunt interponi reliquiaria cum ss. Reliquiis et hermae sive imagines sculptae Sanctorum aut vasa cum floribus, pro qualitate Officii, quod celebrabitur.

2. Super infimo gradu in medio ponetur pulvinar ex panno vel serico violacei coloris, utendum in brevi oratione, cui vacabit Episcopus.

3. Ante gradus anteriores altaris praeparabitur in latere epistolae faldistorium, instructum veste simili paramentis. Si faldistorii positio nimis depressa esset, poterit collocari super tabulatum commodum vel suppedaneum, quod aequet altitudinem gradus infimi, et cooperietur tapeto decenti (1).

4. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet: pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo sericeo eiusdem coloris ac paramenta ipsa: mitra pretiosa cum vimpa seu velo pro ministro in latere evangelii, et auriphrygiata in latere epistolae. Si pretiosa non licebit uti propter Officium, praeparabitur tantum auriphrygiata in latere evangelii.

5. Super abaco alba tobalea cooperto prope latus espistolae, candelabra duo cum cereis pro acolythis, scotula cum candela, Antiphonarium ornatum veste simili paramentis, Canon pontificalis pro benedictione, thuribulum cum navicula.

6. In choro aut in presbyterio scamna duo sine postergali, contecta panno viridis coloris pro Pluvialistis, vel duo quatuorve scabella nuda, aequalia scabellis throni, pro nu-

(1) Caerem. Epp. id admittit pro solo Ep. Ordin. (lib. I, cap. XII, n. 11). Baculus pastoralis parabitur, si Episcopus erit Administrator (S. R. C., n. 2274, II), vel habebit licentiam ab Episcopo Ordinario (S. R. C., n. 3042, IV, iuxta Caerem. Epp., lib. I, cap. XVII, n. 5).

mero eorundem Pluvialistarum. Directorium chori duplici exemplari, ad praecinendas antiphonas et ad psalmos intonandos, ponetur in eis.

7. In sacristia disponentur quatuor aut sex pluvialia, quorum numerus pendet a qualitate Officii, ut cap. III, art. I, lib. II, nn. 68 et 69; in medio autem sedes cameralis decens, posita super exiguo tapeto, et superpellicea quae satis sint clericis inservientibus.

8. Si Episcopus parabitur in sacristia, ut mos est in collegiatis, praeparabuntur in sacristia eadem paramenta, et in abaco altaris maioris mitra auriphrygiata tantummodo. Candelabra acolythorum in sacristia (v. art. II, cap. III seq.).

§ 2. *De functione.*

9. Hora determinata, praevio campanarum sono, clerus congregabitur in sacristiam et induet superpelliceum vel aliud insigne legitime adhibitum.

10. Episcopus, sacristiam ingressus, salutabit Crucem vel imaginem principalem sacristiae, et sedebit sede praeparata.

11. Interim clerici inservientes sibi induent superpelliceum, et prout patietur amplitudo loci, disponentur in ordinem prope Episcopum.

12. Ad nutum Caeremoniarii, Pluvialistae induent superpelliceum et pluviale, adiuvantibus eos clericis ad hoc delectis. Procedent deinde ad lineam ante Episcopum, dignioribus medium locum obtinentibus, et reverentiam ante ipsum conficient; duo digniores consistent a lateribus eius, reliqui sive duo sive quatuor consistent a lateribus ante Episcopum, ad lineam duorum Assistentium, facie ad invicem inter se conversa, et unusquisque manu sustinebit biretum.

13. Rebus omnibus rite dispositis, clericus quispiam pulsabit campanulam appensam ad fores sacristiae, et procedetur ad altare primarium ordine sequenti:

14. Praeibit Caeremoniarius unus, deinde bini incedent qui de clero sunt, praecedentibus minus antiquis: sequentur quatuor aut sex Pluvialistae, bini, et medius inter postremos duos ibit Episcopus (1); clerici inservientes pariter bini se-

(1) Minus conveniens videtur, quod Episcopus mantelleto indutus inter Pluvialistas paratos incedat. Romae mos est, ut Pluvialistae cum acolythis praecedant et locum sumant in presbyterio, ac postea accedat Episcopus.

quentur Episcopum, et prope ipsos locum sument familiares nobiles Episcopi, si qui erunt. Caeremoniarius, assistens Episcopo, incedet e latere dextero primi Pluvialistae. Episcopus et Pluvialistae gestabunt biretum capite, ceteri de clero sustinebunt illud utraque manu ante pectus; clerici inservientes bireto non utentur. Clerus, priusquam de sacristia proficiscatur, salutabit Crucem sive imaginem et Episcopum contextim, si sedebit in medio sacristiae, secus salutabit prius Crucem, postea Episcopum, idque exsequentur bini. Episcopus etiam iunctim cum Pluvialistis salutabit Crucem vel imaginem praecipuam sacristiae, et caput bireto cooperiet.

15. Ad fores sacristiae, unusquisque de clero, qui erit dextrorsum, accipiet Aquam sanctam ex vase ibi apposito, eamque dabit socio suo, et iunctim signabunt se: hoc ipsum facient Pluvialistae, quibus porriget Caeremoniarius assistens Episcopo, et nudabunt caput recipientes Aquam sanctam et signantes se. Episcopo Aquam sanctam porriget Pluvialista primus, qui adstabit ei a dextris, quique eam accipiet a Caeremoniario. Episcopus, se signaturus, biretum deponit (1). Etiam Pluvialistae, qui adstabit Episcopo a sinistris, dabit illam Caeremoniarius, postquam dederit primo.

16. Quum clerus pervenerit ad altare, unusquisque genuflexionem aut reverentiam conficiet iuxta gradum suum, accedet in chorum ad locum suum proprium, ibique stabit.

17. In ingressu presbyterii, Pluvialistae sibi detrahent de capite biretum, dirimentur, et unam efficient lineam, medium inter se accipientes Episcopum, qui et ipse caput exuet bireto, et nullam facientes reverentiam ad chorum, procedent ante altare. Clerici, qui sequentur Episcopum, servabunt ordinem eundem, ne tamen nimium appropinquent Episcopo, sed longe ab ipso et a Pluvialistis aliquot passus restabunt, ad confusionem vitandam.

18. Episcopus, ante altare ubi venerit, reverentiam ad Crucem, Pluvialistae genuflexionem conficient, itemque clerici qui sequentur Episcopum. Episcopus genua flectet in pulvino posito super gradum infimum, ac brevi tempore orabit; Pluvialistae genua flectent ante infimum gradum in pavimento (2);

---

(1) Neque Episcopus Ordinarius non paratus incedere potest per ecclesiam capite cooperto (S. R. C., nn. 1352, 1476, IX). Hinc maius patet inconveniens, si incedat inter Pluvialistas paratos.

(2) S. R. C. n. 2769, III, 1, assignat eundem gradum (v. etiam n. 30 seq.).

clerus in choro, unusquisque loco suo; clerici inservientes quo loco erunt.

19. Post orationem, assurget Episcopus, et cum ipso Pluvialistae, clerici et chorus. Episcopus, Pluvialistae et clerici respective conficient reverentiam aut genuflexionem ad altare, deinde reverentiam ad chorum, prius versus latus evangelii, postea versus latus epistolae.

20. Episcopus cum Pluvialistis accedet ad faldistorium, et sedebit in eo, versis humeris ad altare: Pluvialistae salutabunt Episcopum; primi duo restabunt ad assistentiam Episcopi, primo a dextris, secundo a sinistris eius consistente, facie conversa versus populum aut versus presbyterium, ceteri accedent ad scamnum, seu scabella ipsis praeparata. Clerici inservientes, quando Episcopus procedet ad altare, recedent iunctim versus latus epistolae, et consistent ad lineam secus abacum. Clerus in choro stabit toto tempore, quo parabitur Episcopus. Familiares nobiles Episcopi recedent apud abacum.

21. Sedente Episcopo, removebitur a clerico pulvinar, in quo Episcopus genuflexerit, et ponetur post faldistorium. Ascendet ad altare Caeremoniarius secundus, amovebit velum, quod cooperiet paramenta, ponet ipsum in latere altaris, et paramenta ipsa distribuet clericis. Isti ascendent a latere ad altare ex parte epistolae, unusquisque eorum recipiet paramentum, quomodo ei tradetur (1), descendet de altari ex parte media, genuflexionem faciet, et consistet quo modo ipse docebitur, videlicet, aut ad lineam cum aliis ante altare, stantibus uno a latere alterius, aut in longitudinem, alio post alium: curandum, ut primus sit ille, qui deferet amictum, secundus, qui albam et sic deinceps, ut sine aequivocatione paramenta subministrentur ei, cuius officium induere Episcopum (2). Paramentis distributis, clerici omnes ad nutum Caeremoniarii genuflectent ad altare, et venient ante Episcopum, cui reverentiam conficient. Advertent in hoc actu, ut vitent

---

(1) Vide notam ad n. 32, pag. 69, libri V, ubi, pro praesenti functione, loco *thronum* legatur *faldistorium*.

(2) Rediet aequivocatio, nisi determinetur modus accedendi ad faldistorium; sunt qui clericum ab amictu sistunt prope faldistorium, alii autem collocant a latere evangelii. Melior videtur methodus prima, qua fiet ut, genuflexione peracta, clerici per dexteram suam quasi radium circa centrum, faldistorium, ante Episcopum se sistant; secus longior deberet fieri incessus, et transitus per medium altaris, qui rem complicaret.

nimium studium sive affectationem et motus illos, qui potius militares homines decent, quam ecclesiasticos: omnia quidem tractanda sunt cum gravitate, cui tamen si additur effusior cultus, functiones sacrae evaderent spectacula scenica.

22. Quum clerici pervenerint cum paramentis ante Episcopum, Caeremoniarius a Pluvialistis, qui assistent Episcopo, accipiet bireta, et innuet Episcopo, ut sibi ipse nudet bireto caput. Pluvialista primus recipiet ab Episcopo cum osculis biretum, et tradet ipsum Caeremoniario, qui iubebit illud poni super abacum, vel tradet cubiculario Episcopi. Tum Pluvialista primus exuet ei Crucem pectoralem, quam eidem dabit osculandam, ac tradet Caeremoniario, et ipse ponet illam super abacum vel tradet clerico, qui deferet ipsam cum paramentis (1), deinde Pluvialista idem expediet Episcopo mantelletum, quod accipietur a cubiculario, qui stabit post eum quique solvet extremitatem posteriorem vestis eius (2).

23. Post haec, Pluvialista primus, adiuvante secundo, induet Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali.

24. Clerici, postquam tradiderint paramentum quod afferent, reverentiam conficient ad Episcopum, et consistent ad lineam apud abacum; clericus autem a mitra transibit post Episcopum, exspectans dum tempus erit illam porrigendi, ut infra. Interim in promptu erunt clerici duo, quorum alter cum libro, alter cum scotula, et hic adstabit a sinistris socii deferentis librum.

25. Pluvialista primus, imposito Episcopo pluviali, se sistet ante eum, salutabit ipsum et mitram acceptam a clerico, qui stabit post Episcopum, imponet capiti Episcopi ipsius, Imposita ei mitra, iterabit reverentiam et se recipiet ad dexteram Episcopi.

26. Tunc Caeremoniarius innuet reliquis duobus sive quatuor Pluvialistis, qui, relicto bireto super scamnum aut super scabellum, procedent ante altare. Si fuerint quatuor, ultimi duo accipient Directorium chori. Ibunt in medium ante altare ad lineam, et conficient genuflexionem ad Crucem. Venient deinde ante Episcopum, eisque se addent in medio duo

---

(1) Vide animadversionem ab A. positam n. 23 sequentis capitis : « nisi aderit etc. »

(2) Posset haec solvi in sacristia, eam sustinente caudatario in incessu ad altare.

Pluvialistae assistentes, et reverentiam ad lineam facient Episcopo.

27. Si Episcopus sacra paramenta induet in sacristia (v. art. II, cap. III seq.), adiuvante utroque Assistente, dimittet mantelletum et assumet paramenta, ut supra. Imposita ei mitra ab Assistente primo, ordinabitur processio sequenti modo:

28. Praeibit Caeremoniarius; acolythi cum candelabris, ardentibus cereis; qui de clero sunt, et incedent bini, manu sustinentes biretum et capite nudato, digniores autem propius Episcopum; duo Pluvialistae cantores cum bireto in capite; alteri duo, si aderunt; Episcopus, medius inter duos Pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sublevabunt, clericus caudatarius, qui sustentabit syrmam vestis episcopalis, et a dextris eius alter clericus a mitra; ceteri duo clerici a libro et a scotula; ultimo loco familiares nobiles Episcopi. Unusquisque de clero, priusquam discedat de sacristia, reverentiam faciet ad imaginem vel ad Crucem loci et ad Episcopum. Ad fores sacristiae quisque accipiet Aquam benedictam, ut ante dictum est. Episcopus, de sacristia discedens, salutabit Crucem sive imaginem, retinens mitram in capite. In limine sacristiae recipiet Aquam sanctam, seque signabit, mitram non dimittens.

29. Acolythi, quum venerint ante altare, conficient genuflexionem, deinde consistent ante altare a lateribus, facie ad invicem conversa. Unusquisque de clero genuflexionem faciet aut reverentiam, et petet stallum suum, ibique stabit. Pluvialistae in ingressu presbyterii nudabunt caput, et ad lineam cum Episcopo procedent ante altare. Caeremoniarius accipiet bireta assistentium, eaque poni iubebit super abacum.

30. Episcopus ante altare nudabitur mitra a primo Pluvialista assistente: reverentiam ipse, ceteri genuflexionem ad Crucem conficient; postmodum Episcopus genuflectet super pulvinum, Pluvialistae ante infimum gradum, ceteri de clero, loco quisque suo, et recitabitur oratio *Aperi, Domine* etc.

31. Acolythi, genuflexione ad altare facta cum Episcopo et Pluvialistis, accedent ad abacum, et in illo deponent candelabra ardentia. Episcopus de oratione cum Pluvialistis et ceteris assurget, reverentiam faciet ad Crucem altaris, Pluvialistae genuflexionem. Pluvialista primus reponet mitram Episcopo, qui simul cum Pluvialistis reverentiam conficient ad chorum, prius versus latus evangelii, deinde epistolae.

32. Episcopus cum Pluvialistis veniet ad faldistorium et in eo sedebit, cum ipso considebit etiam clerus in choro. Pluvialistae restabunt ad lineam ante eum. Hoc tempore, clerici a libro et scotula accipient haec ex abaco, et in promptu aderunt apud faldistorium.

33. Primus assistens exuet Episcopo mitram, quam accipiet cappellanus seu clericus adstans, ut supra, a tergo Episcopi, et quum Episcopus assurget, se sistet versus dextram eius.

34. Dimissa mitra, Episcopus assurget et super sinistram suam convertetur ad altare. Pluvialista primus transibit ad dexteram, secundus ad sinistram eius; reliqui duo, sive quatuor se sistent post Episcopum bini. Pluvialistae duo assistentes extendent super latera faldistorii fimbrias pluvialis Episcopi.

35. Consurget etiam chorus, si aderit, ut fit quando Episcopus non induit vestes sacras in sacristia.

36. Episcopus recitabit secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*, atque interea se sistent ante eum duo clerici cum libro et scotula. Tum in ista, tum in alia circumstantia qua praesentabunt ei librum, advertent ut liber sit clausus, ut reverentiam conficiant ad Episcopum, librum deinde aperiant et apertum sustineant ante Episcopum; postea claudant illum, quum impleverint officium suum, rursus conficiant reverentiam et discedant (1).

37. Postquam Episcopus recitaverit *Pater* et *Ave*, Pluvialista primus attollet eius fimbriam dexteram pluvialis, et Episcopus, signans se, cantabit *Deus, in adiutorium meum intende*, chorus autem respondebit in cantu *Domine, ad adiuvandum me* etc.

38. Ad ℣. *Gloria Patri* etc. Episcopus et ceteri omnes inclinabunt caput versus altare. Ad ℣. *Sicut erat* appropinquabit Episcopo primus Pluvialista cantor (2), qui ordine tertius erit si fuerint quatuor, vel quintus si fuerint sex. Completo *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc., pro temporis varietate, praedictus primus Pluvialista cantor reverentiam ante eum faciet,

---

(1) Ad maiorem dandam commoditatem Pluvialistae primo et Caeremoniario, clericus a scotula locum sumere posset ad dexteram alterius a libro.

(2) Caeremoniale Epp. in Vesperis absente Episcopo (lib. II, cap. III), ad primam antiphonam dicit: « unus ex dictis Presbyteris », ad hymnum: « primus ex dictis Presbyteris », ad *Magnificat*: « duo ultimi ex eisdem paratis, accedentes... primus vero ex ipsis ». Poterit ergo consuetudo locorum servari. In libris I et II semper primum indicat Auctor.

aperiet librum, quem manu sustinebit, eique submissa voce praecinet antiphonam primam. Episcopus intonabit antiphonam eandem, quae dein continuabitur in cantu a choro cantorum. Pluvialista antedictus, postquam Episcopus intonuerit primam antiphonam, salutabit eum et redibit ad socium suum. Restabunt cum Episcopo soli duo Pluvialistae assistentes, reliqui duo sive quatuor procedent in medium ante altare et conficient genuflexionem; si fuerint quatuor, primi duo accedent ad loca sua apud scabella, reliqui duo restabunt in medio ante altare intonituri psalmum primum.

39. Duo clerici supradicti cum libro et scotula discedent ab Episcopo, redibunt ad abacum et in ipso deponent librum et scotulam.

40. Clericus seu cappellanus a mitra iam aderit prope faldistorium cum mitra auriphrygiata, quam acceperit ex abaco, in quo prius deposuerit mitram pretiosam.

41. Absoluto antiphonae cantu, duo Pluvialistae cantores intonabunt psalmum primum, quem statim ac intonuerint, convertentur et modicam inclinationem conficient versus illam chori partem, quae prosecutura erit cantum psalmi intoniti.

42. Quando intonabitur psalmus, Episcopus, conversus super dexteram suam, sedebit faldistorio. Duo Pluvialistae assistentes, non commutantes locum, venient ante Episcopum et salutabunt ipsum; primus Pluvialista assistens capiti eius imponet mitram auriphrygiatam. Iidem duo Pluvialistae iterabunt reverentiam ad Episcopum, procedent ante gradum infimum altaris, genuflexionem conficient, et sedebunt in medio super gradibus altaris. Primus sedebit a dextris Episcopi, secundus a dextris primi: quum convertentur ut sedeant, faciem sibi vertent ad invicem. Clericus unus tradet eis bireta, quibus cooperient caput. Poterunt etiam sedere scamno; quo sedere solet Celebrans cum Ministris in Missis solemnibus, si in ecclesia vigebit talis usus (1). Hoc autem casu accedent directe ad scamnum praedictum.

43. Sedente Episcopo, considebit etiam clerus in choro, et caput bireto quisque cooperiet.

44. Duo cantores Pluvialistae, intonito psalmo et reverentia facta ad partem chori, ut supra, conficient genuflexionem ad Crucem, et mutuam inter se inclinationem, et pergent ses-

(1) Romae fere obsolevit usus in gradibus sedendi, et pro omnibus Pluvialistis parantur scabella vel scamna coram altari

sum. Si Pluvialistae fuerint quatuor, duo Cantores sedebunt hinc inde a lateribus in scabellis seu scamnis, videlicet, primus versus latus epistolae, secundus versus latus evangelii: sin fuerint sex, Cantor primus sedebit in latere epistolae a sinistris tertii Pluvialistae, secundus Cantor a dextris quarti Pluvialistae. Quum sederint, caput operient bireto.

45. Clerici inservientes sedebunt a latere epistolae in gradibus lateralibus altaris, et priusquam sedeant, genuflexionem ad Crucem conficient; advertent autem, ut congruant inter se. dum convertentur propter sedendum. Nisi fuerit satis latus epistolae ad sedendum, sedebunt etiam in latere evangelii.

46. Cantabitur primus psalmus, cuius in fine ad ℣. *Gloria Patri* omnes nudabunt et inclinabunt caput versus altare; Episcopus caput inclinabit versus altare, non dimittens mitram.

47. Si antiphona in cantu repetetur, caput aperient et assurgent duo Pluvialistae cantores sub finem illius (1); sin antiphona repetetur organis, assurgent sub finem versiculi *Sicut erat*. Procedent ante altare, genuflexionem conficient, de medio discedent et venient ad illam chori partem, in qua sedebit dignior. Si transeundum sit ante Episcopum, reverentiam ei facient. Ante chorum quum venerint, reverentiam facient digniori, qui nudabit caput et assurget, cumque ipso consurget universus chorus (2). Cantor Pluvialista, qui sedebat ex illa parte, in quam ambo convenerint, praecinet submissa voce antiphonam digniori antedicto. Hic intonabit antiphonam secundam, salutabit Pluvialistas, qui respondebunt ei, sedebit iterum, et cum eo chorus omnis considebit. Cantus antiphonae continuabitur a cantoribus. Duo Pluvialistae cantores, intonita a digniori chori antiphona, ut supra, redibunt in medium ante altare, conficient genuflexionem, ibique manebunt donec antiphonae cantus erit absolutus. Tunc intonabunt psalmum secundum, et exsequentur quod de primo psalmo ante dictum est. Id etiam fiet in praeintonatione aliarum antiphonarum et in reliquorum psalmorum intonatione. Antiphonae praecinentur dignioribus chori alternatim ex utroque latere.

48. In fine cantus psalmi ultimi, consurgent clerici inservientes, qui sedebant super gradus altaris, genuflexionem ante

---

(1) Caerem. Epp., loco superius citato, id muneris tribuit uni ultimo ex Presbyteris.

(2) Servanda est consuetudo, ut una tantum respective pars assurgat (S. R. C., n. 3781).

altare conficient, et redibunt ad lineam apud abacum. Interim clerici duo ad hoc delecti, in promptu stabunt cum libro et cum scotula.

49. Dum repetetur antiphona post ultimum psalmum, caput bireto nudabunt duo Pluvialistae assistentes, qui sedebunt super gradus altaris, et reliqui sedentes in scamnis seu scabellis, consurgent et iunctim ante altare conficient genuflexionem. Venient ad lineam ante Episcopum eique reverentiam facient. Clericus quispiam accipiet bireta Pluvialistarum eaque ponet in abaco vel alio loco decenti. Si Pluvialistae assistentes sedebunt scamno, non ibunt ante altare, sed ibunt cum ceteris, dum se sistent ante Episcopum.

50. Completo cantu antiphonae vel eius repetitione ab organis, Episcopus assurget, et super sinistram suam convertetur ad altare, et cum eo consurget universus chorus: duo Pluvialistae assistentes consistent a lateribus eius, videlicet, primus a dextris, alter a sinistris, advertentes ut fimbrias pluvialis eius expandant super spondas faldistorii, idque observabitur quando Episcopus stabit ad altare conversus. Ceteri consistent a tergo eius, ut in principio Vesperarum dictum est.

51. Primus Pluvialista cantor, ex libro quem habebit secum, cantabit capitulum tono praescripto, stans loco suo. Dum a choro respondebitur *Deo gratias*, vadet ad dextram Episcopi eique submissa voce praecinet hymnum.

52. Episcopus super dexteram suam convertetur et faldistorio sedebit: primus Pluvialista assistens exuet ei mitram, quae recipietur a clerico illius custode, qui referet illam ad abacum et recipiet pretiosam.

53. Assurget Episcopus, et super sinistram suam convertetur iterum ad altare; se sistent ei clerici cum libro et scotula et ex libro intonabit hymnum.

54. Si hymnus erit *Veni, creator*, vel *Ave, maris stella*, Pluvialista primus pileolum etiam exuet Episcopo, qui, intonito hymno, genuflectet ante faldistorium in pulvino, quem ei apponet clericus, et genibus flexis manebit ad totam stropham primam. Cum Episcopo genuflectent ceteri omnes, non exceptis clericis a libro et scotula, qui statim post intonitum hymnum claudent librum et recedent a latere ad genuflectendum. Id ipsum observabitur ad stropham *O Crux* in hymno *Vexilla regis*.

55. Post stropham primam, Episcopus assurget, reponetur ei pileolus, amovebitur pulvinus, et cum eo consurgent ceteri omnes. Clerici a libro et scotula redibunt ad locum suum.

56. Duo Pluvialistae assistentes remanebunt cum Episcopo; reliqui duo sive quatuor Pluvialistae procedent ante altare, genuflexionem conficient, et redibunt ad locum suum ad scabella.

57. Hymnus in cantu continuabitur a cantorum choro.

58. Sub hymni finem thuriferarius praeparabit thuribulum, et cum ipso ac navicula in promptu erit apud abacum.

59. Ad ultimum hymni versiculum, quando nominabuntur * distinctim cum glorificatione Personae SS. Trinitatis, caput ab omnibus inclinabitur versus altare.

60. In fine hymni, duo sive quatuor Pluvialistae, qui stabunt apud scabella, procedent ante medium altaris, genuflexionem conficient. et quum absolutus erit hymni cantus, cantabunt versiculum post hymnum ipsum. Dum a choro respondebitur versiculo, iterabunt genuflexionem, accedent ad Episcopum, et primus Pluvialista cantor praecinet ei, ut supra, antiphonam, quae intonabitur ab Episcopo ex libro, quem ei sustinebit clericus adstans alteri sustinenti scotulam.

61. Antiphonam ab Episcopo intonitam prosequetur chorus cantorum, et curabitur ut protrahatur cantus, si opus fuerit, propter actiones sequentes.

62. Episcopus, intonita antiphona, conversus super dexteram suam, sedebit faldistorio, et a primo Pluvialista assistente cooperietur mitra pretiosa, si utenda erit; Pluvialistae assistentes locum commutabunt, videlicet, primus transibit ad dextram, alter ad sinistram Episcopi.

63. Ceteri Pluvialistae cum genuflexione debita altari, si fuerint quatuor, primi duo redibunt sessum ad loca sua, atque ita sedebit etiam chorus; reliqui duo Pluvialistae cantores remanebunt ante altare ad intonandum *Magnificat*.

64. Episcopo sedenti se sistet thuriferarius, qui, facta ante Episcopum reverentia, tradet naviculam primo assistenti. Hic incensum cum osculis ministrabit Episcopo, qui cum benedictione usitata imponet illud in thuribulum sustentum a thuriferario non genuflexo. Caeremoniarius advertet ad attollendam fimbriam dexteram pluvialis Episcopi.

65. Interim acolythi ex abaco accipient candelabra, procedent ad altare post scabella Pluvialistarum, et transeuntes ante Episcopum reverentiam ei conficient.

66. Thuriferarius, postquam Episcopus imposuerit ac benedixerit incensum, recipiet naviculam, reverebitur Episcopum, et se adiunget acolythis.

67. Completo antiphonae cantu, duo Pluvialistae cantores intonabunt *Magnificat*. Episcopus assurget, seque signabit. Clerus in choro et ceteri omnes consurgent. Pluvialistae assistentes sustinebunt fimbrias pluvialis Episcopi. In promptu aderit clericus sustenturus syrmam vestis episcopalis, itemque praesto erit alter clericus a mitra secuturus Episcopum. Caeremoniarius accipiet bireta Pluvialistarum assistentium.

68. Duo Pluvialistae cantores, intonito *Magnificat*, genuflexionem conficient ad altare, redibunt ad loca sua, deponent ibi librum et resument bireta.

69. Tunc Episcopus, innuente Caeremoniario, accedet ad altare, medius inter Pluvialistas assistentes. Dum Episcopus ad altare accedet, se illi adiungent ante altare ceteri Pluvialistae, qui locum sument a lateribus assistentium praedictorum. Quum pervenerint ante altare, Episcopus reverentiam, Pluvialistae, acolythi ac thuriferarius genuflexionem ad Crucem conficient. Reverentia et genuflexione, ut supra, peracta, chorum iunctim salutabunt, prius versus latus evangelii, deinde epistolae. Procedent ad altare SS. Sacramenti, et dum convertentur versus ingressum chori, Pluvialistae, qui praecedent Episcopum, advertent ut commutent locum; assistentes autem Episcopo convertentur cum eo, ita tamen ut restent semper a lateribus eius quo loco ipsis conveniet. Pluvialistae caput operient bireto extra chorum.

70. Si vigebit usus, ut duo aut quatuor vel sex seniorum* vel iuniorum chori sequantur Episcopum in thurificatione altarium, descendent de stallis suis, dum Episcopus procedet ad altare, et subsistent in lateribus chori ante sedilia; genuflexionem et reverentias conficient, quemadmodum dictum est de ceteris.

71. Si aberit usus thurificandi altare SS. Sacramenti (1), acolythi remanebunt apud abacum neque accipient candelabra.

72. Episcopus accedet ad altare cum duobus assistentibus, et profectus de faldistorio salutabit chorum, prius versus latus epistolae, deinde evangelii. Ante altare nudabitur mitra, reverebitur Crucem, ascendet ad ipsum, osculabitur in medio et incensabit, quemadmodum describetur n. 76 et seqq.

---

(1) S. R. C., n. 3110, VI, edixit non esse thurificandum altare SS. Sacramenti, quando Episcopus celebrat in Vesperis, sed videtur ibi sermo esse de Episcopo Ordinario. Romae haec thurificatio in casu non omittitur.

73. Non descendent de stallis suis seniores chori, aut alii, ad sequendum Episcopum in thurificatione.

74. Ordo autem, quo procedetur ad altare SS. Sacramenti, sequens erit: Praeibit thuriferarius cum thuribulo; acolythi cum candelabris; duo Pluvialistae cantores; reliqui duo Pluvialistae, si aderunt; Episcopus medius inter Pluvialistas assistentes; clericus qui sustentabit syrmam vestis episcopalis cum altero clerico a mitra adstante ei dextrorsum; duo seu quatuor sive sex seniores cleri, qui bini incedent et digniores propius Episcopum, manu sustinentes biretum suum.

75. In altari SS. Sacramenti ardeant oportet sex cerei, saltem durante thurificatione, et in antecessum tollenda est tela stragula, qua fuerit contectum, legile, tabellae etiam secretarum, quae vulgo vocantur *carteglorie*.

76. Quum pervenerit ad sacellum SS. Sacramenti, thuriferarius genuflexionem faciet et accedet ad latus epistolae altaris; acolythi dirimentur et consistent in lateribus ante altare paulo post extremitates anteriores gradus infimi; Pluvialistae, qui praecedunt Episcopum, in ingressu sacelli dirimentur et consistent ante infimum gradum: duo Pluvialistae assistentes caput aperient et biretum tradent Caeremoniario; Episcopus consistet medius inter Pluvialistas ante infimum gradum. Pluvialista primus assistens exuet Episcopo mitram cum pileolo eamque tradet clerico eius ministro, qui restabit in plano presbyterii ante altare. Digniores cleri, Episcopum sequentes, restabunt a tergo eius duos tresve passus longe. Genuflexio ab omnibus uno tantum genu fiet in pavimento. Episcopus cum duobus Pluvialistis assistentibus ascendet ad altare, quod osculabitur in medio. Pluvialista primus assistens a thuriferario accipiet thuribulum ipsumque tradet Episcopo. Altare ab Episcopo thurificabitur quo ritu notatum est tit. II, cap. I, art. VIII lib. I, § 1.

77. Pluvialistae, acolythi et digniores cleri, qui restiterint ante altare, post thurificationem Crucis convertetur ad invicem, et poterunt alternatim ac submissa voce recitare *Magnificat*, ut recitabit Episcopus cum assistentibus, et convertentur ad altare statim ac thurificatio erit absoluta (1).

78. Post thurificationem, thuriferarius, recepto thuribulo, statim ibit una cum acolythis; Episcopus cum duobus Pluvia-

(1) Si habeatur clerus in choro, praestat ut canticum recitetur ab omnibus dum altare ipsius chori incensatur

listis descendet de altari et ab omnibus fiet genuflexio super pavimentum; primus Pluvialista assistens reponet pileolum et mitram Episcopo: Caeremoniarius restituet bireta Pluvialistis assistentibus: deinde ordine supradicto revertentur ad altare maius.

79. Si altare, in quo asservabitur SS. Sacramentum, carebit presbyterio sufficienti, in quo possint commode stare Pluvialistae et ceteri de clero, intra ambitum sacelli ingredientur thuriferarius, Caeremoniarius et Episcopus cum assistentibus suis: ceteri omnes remanebunt extra balaustrium seu cancellos.

80. Si et alterum altare thurificandum erit, id fiet priusquam revertantur ad altare maius, et servabitur idem ordo, sed non recitabitur canticum *Magnificat*, Episcopus autem reverentiam faciet loco genuflexionis, et post thurificationem cooperietur mitra super ipso altari, ut docebitur infra, n. 83. Thuriferarius poterit reponere aliquantulum incensi in thuribulum, si ardere desierit.

81. Quum reversi fuerint ad altare maius, in ingressu presbyterii seu chori, thuriferarius consistet a dextra, acolythi dirimentur, itemque Pluvialistae dirimentur et caput nudabunt, ac stante in medio huius lineae Episcopo, fiet ab omnibus ad chorum reverentia, prius versus latus evangelii, deinde epistolae. Caeremoniarius recipiet bireta Assistentium, quae super abacum, ut ante, reponentur.

82. Post reverentiam ad chorum, Episcopus, Pluvialistae, acolythi ac thuriferarius ad lineam, sequentibus clerico a mitra et caudatario, deinde dignioribus cleri, procedent ante altare. Ibi primus Assistens exuet Episcopo mitram tantum. Genuflexio ab omnibus ante Crucem fiet, excepto Episcopo, qui reverentiam faciet. Acolythi reportabunt candelabra ad abacum. Thuriferarius veniet in latus epistolae, traditurus thuribulum primo Assistenti. Episcopus ad altare ascendet et osculabitur ipsum in medio. Assistens primus thuribulum a thuriferario accipiet ac tradet Episcopo, qui altare incensabit, ut supra. Thurificationis tempore ceteri Pluvialistae et digniores cleri convertentur ad invicem, sed non recitabunt *Magnificat*, quia iam recitaverint ipsum in sacello SS. Sacramenti.

83. Thurificatione peracta, Episcopus in latere epistolae restituet thuribulum primo Pluvialistae assistenti, hic tradet illud thuriferario, qui vadet prope faldistorium: deinde eodem

loco idem assistens reponet Episcopo mitram: Episcopus cum duobus Assistentibus redibit ad medium altaris, cum ipsis salutabit Crucem. descendet ante altare, ibique ab Episcopo iterabitur reverentia, a ceteris autem genuflexio, postea reverentia fiet ad chorum, prius versus latus evangelii, deinde epistolae.

84. Digniores cleri, qui sequuti fuerint Episcopum in thurificatione, iterata cum ipso genuflexione ad altare et reverentia ad chorum, se ad invicem salutabunt, et revertentur ad stallum quisque suum.

85. Episcopus cum Pluvialistis accedet ad faldistorium, quo quum venerit Episcopus, recedet clericus caudatarius; alter clericus a mitra locum sumet post Episcopum. Episcopus autem accedet, ut supra. ad faldistorium, et consistet ante ipsum, versis humeris ad altare. Assistentes et ceteri Pluvialistae se sistent contra eum. Primus Pluvialista assistens thuribulum accipiet a thuriferario, et cum debita reverentia incensabit Episcopum triplici ductu; iterabit reverentiam post incensationem, et thuribulum tradet primo Pluvialistae cantori (1). Thuriferarius autem advertet ut attollat fimbriam dexteram pluvialis praedicti primi Assistentis dum hic Episcopum incensabit. Episcopus, quum thurificatus fuerit, sedebit faldistorio. Duo Pluvialistae assistentes appropinquabunt Episcopo, reliqui duo sive quatuor Pluvialistae procedent ante altare.

86. Episcopo sedenti primus Pluvialista assistens exuet mitram, quae recipietur a clerico illius custode. Episcopus assurget ac super sinistram suam convertetur ad altare. Pluvialistae assistentes extendent fimbrias pluvialis Episcopi et adstabunt ei a lateribus.

87. Ceteri duo sive quatuor Pluvialistae, ante altare quum venerint, genuflexionem conficient, et redibunt ad loca sua. Ille autem ex iis, qui acceperit thuribulum, comitante thuriferario, qui sustentabit eius pluviale dextrorsum, accedet ad chorum et exsequetur thurificationem cleri, quo modo descriptum est cap. IV, lib. I, tit. I. Reversus ad altare, thurificabit Pluvialistas assistentes et cantores: restituet thuribulum thuriferario, a quo duplici ductu incensabitur. Postmodum thu-

(1) Caerem. Epp., loco supra citato, tradendum indicat ultimo, qui incensationem chori perficiet.

riferarius ipse clericos prope abacum stantes et populum thurificabit.

88. A cantorum choro curabitur, ut protrahatur cantus *Magnificat*, ita ut ad *Gloria Patri* peracta sit totaliter thurificatio.

89. Cantato * *Sicut erat*, Episcopus conversus super dexteram suam sedebit faldistorio, et ponetur ei mitra a primo Pluvialista assistente, qui cum socio suo, reverentia facta ad Episcopum, transibunt primus ad dextram, alter ad sinistram Episcopi, et stabunt a lateribus eius, versis humeris ad altare.

90. Interim sedebit clerus in choro et ceteri omnes. Duo clerici cum libro et scotula in promptu erunt apud faldistorium: acolythi accipient ex abaco candelabra, venient post faldistorium et consistent a lateribus, facie ad invicem conversa.

91. Quum parum aberit, ut compleatur repetitio antiphonae post *Magnificat*, consurgent de scabellis suis Pluvialistae, qui simul iuncti procedent ante altare, et genuflexionem conficient: venient deinde ante Episcopum, accipient medios inter se duos Pluvialistas assistentes, salutabunt Episcopum, et primus Pluvialista assistens exuet ei mitram.

92. Episcopus assurget et super sinistram suam convertetur ad altare. Duo Pluvialistae assistentes locum commutabunt, primus transibit ad dextram Episcopi, alter ad sinistram; ceteri consistent a tergo Episcopi, quemadmodum dictum est in principio Vesperarum. Clericus a libro sustinebit librum apertum ante Episcopum, et lateri illius adstabit alter cum scotula: acolythi cum candelabris, ut ante monuimus, efficient unam eandemque lineam cum duobus clericis praedictis. Episcopus iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem respondentem Officio. Si fient aliae commemorationes, chorus cantabit antiphonam, sub cuius finem quatuor sive duo Pluvialistae, qui stabunt a tergo Episcopi, procedent ante altare, genuflexionem conficient, et completo antiphonae cantu, cantabunt versiculum tono praescripto, et Episcopus subiunget orationem respondentem.

93. Si una tantum erit oratio, antedicti Pluvialistae procedent ante altare sub finem orationis supradictae.

94. Oratione sive orationibus cantatis, Episcopus subiunget *Dominus vobiscum*, et postea Pluvialistae supra nominati cantabunt *Benedicamus Domino,* tono praescripto. Interea

discedent acolythi, qui referent candelabra ad abacum, et duo clerici cum libro et scotula, qui omnes debitam reverentiam conficient Episcopo, clericus unus accipiet Canonem, et apertum ponet super altare in medio propter Benedictionem, et prope Canonem ponet scotulam.

95. Post *Benedicamus Domino*, Episcopus non subiunget ℣. *Fidelium animae* etc.

96. Cantato *Benedicamus Domino*, et a choro vel organis responso *Deo gratias*, Episcopus conversus super dexteram suam sedebit faldistorio, et a primo Pluvialista assistente reponetur ei mitra: prope Episcopum stabit clericus caudatarius. Duo Pluvialistae assistentes commutabunt locum, primus transibit ad dextram, secundus ad sinistram Episcopi, eiusque fimbrias pluvialis sublevabunt. Ceteri Pluvialistae, qui cantaverint *Benedicamus Domino*, reverentiam conficient ad altare, et redibunt ad locum suum.

97. Episcopus assurget, discedet de faldistorio, et medius inter Pluvialistas assistentes salutabit chorum, prius ex parte epistolae, deinde, procedens aliquantulum versus medium, ex altera parte a latere evangelii. Ante altare Episcopus reverentiam, Pluvialistae genuflexionem conficient.

98. Episcopus ascendet ad altare cum duobus Pluvialistis assistentibus: osculabitur altare, et donabit Benedictionem solemnem *Sit nomen Domini* etc. Pluvialistae assistentes attollent fimbrias pluvialis Episcopi et genuflectent in extremitate anteriori suppedanei, quando dicet *Benedicat vos* etc. Idem facient ceteri Pluvialistae et clerus in choro, loco quisque suo, exceptis Praelatis et Canonicis in ecclesia sua, si aderunt.

99. Benedictione impertita, consurgent Pluvialistae et ceteri omnes; Episcopus de altari descendet medius inter Assistentes, convertetur ad altare, reverentiam ad Crucem conficiet, Pluvialistae omnes genuflexionem, reverentiam ad chorum versus latus evangelii, deinde versus latus epistolae, et cum ipsis accedet ad faldistorium.

100. Hoc tempore, clericus unus tollet de altari et reportabit ad abacum Canonem et scotulam.

101. Episcopum faldistorio sedentem Pluvialistae assistentes salutabunt, et accedent ad latera eius, primus ad dextram, alter ad sinistram.

102. Ad nutum Caeremoniarii, se sistent ante Episcopum clerici inservientes recepturi paramenta episcopalia.

aperiet librum, quem manu sustinebit, eique submissa voce praecinet antiphonam primam. Episcopus intonabit antiphonam eandem, quae dein continuabitur in cantu a choro cantorum. Pluvialista antedictus, postquam Episcopus intonuerit primam antiphonam, salutabit eum et redibit ad socium suum. Restabunt cum Episcopo soli duo Pluvialistae assistentes, reliqui duo sive quatuor procedent in medium ante altare et conficient genuflexionem; si fuerint quatuor, primi duo accedent ad loca sua apud scabella, reliqui duo restabunt in medio ante altare intonituri psalmum primum.

39. Duo clerici supradicti cum libro et scotula discedent ab Episcopo, redibunt ad abacum et in ipso deponent librum et scotulam.

40. Clericus seu cappellanus a mitra iam aderit prope faldistorium cum mitra auriphrygiata, quam acceperit ex abaco, in quo prius deposuerit mitram pretiosam.

41. Absoluto antiphonae cantu, duo Pluvialistae cantores intonabunt psalmum primum, quem statim ac intonuerint, convertentur et modicam inclinationem conficient versus illam chori partem, quae prosecutura erit cantum psalmi intoniti.

42. Quando intonabitur psalmus, Episcopus, conversus super dexteram suam, sedebit faldistorio. Duo Pluvialistae assistentes, non commutantes locum, venient ante Episcopum et salutabunt ipsum; primus Pluvialista assistens capiti eius imponet mitram auriphrygiatam. Iidem duo Pluvialistae iterabunt reverentiam ad Episcopum, procedent ante gradum infimum altaris, genuflexionem conficient, et sedebunt in medio super gradibus altaris. Primus sedebit a dextris Episcopi, secundus a dextris primi: quum convertentur ut sedeant, faciem sibi vertent ad invicem. Clericus unus tradet eis bireta, quibus cooperient caput. Poterunt etiam sedere scamno; quo sedere solet Celebrans cum Ministris in Missis solemnibus, si in ecclesia vigebit talis usus (1). Hoc autem casu accedent directe ad scamnum praedictum.

43. Sedente Episcopo, considebit etiam clerus in choro, et caput bireto quisque cooperiet.

44. Duo cantores Pluvialistae, intonito psalmo et reverentia facta ad partem chori, ut supra, conficient genuflexionem ad Crucem, et mutuam inter se inclinationem, et pergent ses-

(1) Romae fere obsolevit usus in gradibus sedendi, et pro omnibus Pluvialistis parantur scabella vel scamna coram altari

sum. Si Pluvialistae fuerint quatuor, duo Cantores sedebunt hinc inde a lateribus in scabellis seu scamnis, videlicet, primus versus latus epistolae, secundus versus latus evangelii: sin fuerint sex, Cantor primus sedebit in latere epistolae a sinistris tertii Pluvialistae, secundus Cantor a dextris quarti Pluvialistae. Quum sederint, caput operient bireto.

45. Clerici inservientes sedebunt a latere epistolae in gradibus lateralibus altaris, et priusquam sedeant, genuflexionem ad Crucem conficient; advertent autem, ut congruant inter se, dum convertentur propter sedendum. Nisi fuerit satis latus epistolae ad sedendum, sedebunt etiam in latere evangelii.

46. Cantabitur primus psalmus, cuius in fine ad ℣. *Gloria Patri* omnes nudabunt et inclinabunt caput versus altare; Episcopus caput inclinabit versus altare, non dimittens mitram.

47. Si antiphona in cantu repetetur, caput aperient et assurgent duo Pluvialistae cantores sub finem illius (1); sin antiphona repetetur organis, assurgent sub finem versiculi *Sicut erat*. Procedent ante altare, genuflexionem conficient, de medio discedent et venient ad illam chori partem, in qua sedebit dignior. Si transeundum sit ante Episcopum, reverentiam ei facient. Ante chorum quum venerint, reverentiam facient digniori, qui nudabit caput et assurget, cumque ipso consurget universus chorus (2). Cantor Pluvialista, qui sedebat ex illa parte, in quam ambo convenerint, praecinet submissa voce antiphonam digniori antedicto. Hic intonabit antiphonam secundam, salutabit Pluvialistas, qui respondebunt ei, sedebit iterum, et cum eo chorus omnis considebit. Cantus antiphonae continuabitur a cantoribus. Duo Pluvialistae cantores, intonita a digniori chori antiphona, ut supra, redibunt in medium ante altare, conficient genuflexionem, ibique manebunt donec antiphonae cantus erit absolutus. Tunc intonabunt psalmum secundum, et exsequentur quod de primo psalmo ante dictum est. Id etiam fiet in praeintonatione aliarum antiphonarum et in reliquorum psalmorum intonatione. Antiphonae praecinentur dignioribus chori alternatim ex utroque latere.

48. In fine cantus psalmi ultimi, consurgent clerici inservientes, qui sedebant super gradus altaris, genuflexionem ante

---

(1) Caerem. Epp., loco superius citato, id muneris tribuit uni ultimo ex Presbyteris.

(2) Servanda est consuetudo, ut una tantum respective pars assurgat (S. R. C., n. 3781).

CAPUT III.

De Missa pontificali in festis et feriis

Articulus I.

De Missa pontificali diebus festis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare ornabitur Cruce et sex candelabris cum cereis albis, pallium erit respondens, tobaleae super altare ac tapetum super gradus sternentur; haec autem erunt plus minusve nobilia pro qualitate festi et Officii. In medio gradus infimi praeparabitur pulvinus violacei còloris, in quo genuflexus Episcopus brevi tempore orabit.

2. Super mensam altaris, disponentur paramenta episcopalia, videlicet: planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae paramenta cooperientur velo sericeo concolore paramentis eisdem. In latere evangelii mitra pretiosa cum vimpa seu velo pro ministro ipsius, in latere autem epistolae ponetur auriphrygiata: si pretiosa uti non licebit, auriphrygiata ponetur ín latere evangelii.

3. Ante gradus anteriores altaris in latere epistolae ponetur faldistorium instructum veste concolore paramentis, quod si nimis in imo esset, supponetur ei tabulatum sive modicum suppedaneum, quod aequet gradum infimum altaris, et contegetur tapeto convenienti (1).

4. In latere epistolae statuetur parvum scamnum, contectum tapeto ex panno, instructum postergali exiguo, destitutum suppedali seu gradu ligneo, quo utentur Ministri sacri.

5. In eodem latere abacus contectus alba tobalea, in quo ponentur candelabra duo cum cereis pro acolythis; Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa cum corporali; pelvicula cum ampullis vini et aquae; campanula pro elevatione;

(1) Vide notam ad pag. 547, n. 3.

Missale ab Episcopo utendum, instructum veste simili paramentis; Epistolarium et Evangeliarium, contectum utrumque ut supra, et intra Evangeliarium manipulus Episcopi; velum humerale pro Subdiacono; gremiale simile paramentis, utendum ab Episcopo; intorticia pro elevatione; Canon pontificalis; scotula cum candela; * amictus et pluviale pro Presbytero assistente; thuribulum cum navicula; cussinus aequalis paramentis vel legile ad sustinendum Missale; urceus cum pelvi; mantile in lance; lanx altera pro annulo episcopali, et manipuli pro Ministris.

6. In sacristia super mensam, apud quam parari solent Celebrans et Ministri, disponentur paramenta pro Ministris, videlicet: dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono, cingula duo totidemque albae, amictus et bireta; superpelliceum et biretum pro Presbytero assistente. Super eadem mensa, vel etiam alio loco, Canon pontificalis et scotula cum candela; caligae et sandalia pro Episcopo in lance; superpellicea sufficienti numero pro clericis inservientibus.

7. In media sacristia, vel in parte alia, sedes cameralis, supposito tapeto, in usum Episcopi: aequum etiam erit, ut praeparentur pulvinaria duo violacei coloris, unum ad brachia alterum ad genua in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopus velit orare (1).

§ 2. *De functione.*

8. Hora praestituta, pulsabuntur festivo more campanae; clerus in sacristiam congregabitur, et induet superpelliceum vel alia indumenta choralia, quorum usu gaudebit ex privilegio.

9. Clerici inservientes induent sibi superpelliceum, et in promptu erunt, functuri officio suo; itemque Presbyter assistens induet superpelliceum.

10. Episcopus, hora indicata, aderit in sacristia et sedebit sede sibi praeparata. Poterit etiam, si placebit, uti genuflexorio ad orandum praeparato.

11. Quum omnia disposita fuerint ad functionem incipiendam, Caeremoniarius admonebit Episcopum, ut sedeat sede

(1) Etiam quoad Missam locus est animadversioni factae n. 8 capitis praecedentis.

praeparata, deinde iubebit Canonem et scotulam accipi a clericis ad hoc officium delectis, qui se sistent Episcopo, reverentiam ante eum conficient, et clericus a libro sustinebit Canonem apertum ante ipsum, alter autem scotulam adstans dextrorsum clerico praedicto. Presbyter etiam assistens superpelliceum induet, accedet ad Episcopum, salutabit eum, et consistet a dextris eius.

12. Episcopus sedens leget antiphonam *Ne reminiscaris* etc. cum psalmis *Quam dilecta* etc. Presbyter assistens volvet folia libri, et quando opus sit, indicabit ei preces quas oportebit recitare.

13. Hoc tempore cubicularius Episcopi accipiet caligas et sandalia, genuflectet ante eum, exuet ei calceos usuales et induet caligas ac sandalia, prius in crure et pede dextero, postea in crure et pede sinistro. Cubicularius, postquam hanc actionem peregerit, assurget, secum feret calceos, quos custodiet aut custodiri iubebit ab alio, minime tamen super altare, neque alio loco, in quo caligae et sandalia praeparata fuerint.

14. Episcopus, posteaquam impositae ei fuerint caligae cum sandaliis, et desierit recitare psalmos antedictos, repetet antiphonam *Ne reminiscaris* etc., caput nudabit bireto, assurget, convertetur ad altare vel ad imaginem sive Crucem sacristiae, et recitabit versiculos *Kyrie, eleison* etc., cum orationibus. Post has orationes, sedebit iterum, et recitabit ceteras orationes ad paramenta assignatas, et post ipsas cessabit a precibus ad praeparationem Missae.

15. Clerici a libro et scotula animadvertent convertere humeros versus altare, quando assurget Episcopus, et redire ad locum suum, quando iterum sedebit. Peracta autem ab Episcopo orationum recitatione, ut ante dictum est, claudent librum, reverentiam ad Episcopum conficient, reportabunt librum et scotulam eo unde acceperint, et redibunt ad locum suum inter clericos inservientes.

16. Dum Episcopus recitabit preces pro praeparatione ad Missam, Diaconus et Subdiaconus, adiuvantibus acolythis, induent sacra paramenta usitata, excepto manipulo. Deinde manu accepto bireto, ad nutum Caeremoniarii, quando nempe Episcopus compleverit recitationem precum et orationum, venient ante Episcopum, salutabunt ipsum, et consistent a lateribus eius, Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris.

17. Clerus ad altare procedet ordine superius descripto in Vesperis; post clerum incedet Presbyter assistens a dextris

Caeremoniarii; postremo Episcopus, medius inter sacros Ministros, capite cooperto, sequentibus clericis inservientibus et nobilibus Episcopi familiaribus (1).

18. Quum clerus pervenerit ad altare; unusquisque genuflexionem aut reverentiam conficiet iuxta gradum suum, locum suum in chorum petet, ibique stabit.

19. In ingressu presbyterii, Presbyter assistens accedet ad dexteram Diaconi, Episcopus et Ministri caput nudabunt bireto, et sine ulla reverentia ad chorum procedent ante altare. Clerici inservientes sequentur Episcopum, servantes ordinem eundem, sed qui propiores erunt Episcopo, duos tresve passus longe distabunt ab eo. Si tamen clerus iam adesset in choro propter Officium, hoc casu, Episcopus cum Ministris et clericis, ubi ingressi erunt in presbyterium, reverentiam conficient ad clerum, qui iam aderit in choro.

20. Episcopus, ante altare ut pervenerit, reverentiam ad Crucem faciet, Ministri autem cum ceteris genuflexionem. Genuflectet Episcopus in pulvino posito super gradum infimum, et brevi tempore orabit. Ministri cum Presbytero assistente genuflectent in pavimento ante gradum infimum; clerus flectet genua loco quisque suo; clerici autem inservientes quo loco erunt. Regula haec statuitur, ne repetatur deinceps; si nempe Ministri sunt Canonici et adsunt in propria ecclesia, reverentiam, non genuflexionem conficient ad Crucem.

21. Brevi oratione peracta, consurgent Episcopus, Ministri, chorus et clerici. Episcopus cum Ministris et clericis conficient, ut supra, reverentiam vel genuflexionem ad altare, dein reverentiam ad chorum, prius versus latus evangelii, postea epistolae. Episcopus cum Ministris accedet ad faldistorium; sedebit versis humeris ad altare; Diaconus eodem statu consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Episcopi. Presbyter assistens recedet apud abacum, itemque clerici inservientes, qui consistent ad lineam secundum abacum. Clerus in choro stabit, quo tempore parabitur Episcopus. Prope abacum stabunt etiam nobiles eius familiares.

22. Sedente Episcopo, amovebitur a clerico pulvinar, in quo ille genuflexerit ad brevem orationem peragendam, et reponetur post faldistorium. Caeremoniarius secundus ascendet ad altare tollet velum, quo contecta fuerint paramenta, ponens

---

(1) Vide notam ad n. 14 capitis praecedentis; item, aliam ad n. 15 et secundam ad n. 22.

illud in alterutro latere altaris, et paramenta psa distribueti clericis inservientibus. Ascendent ad altare clerici praedicti, subeuntes a latere ex parte epistolae; recipiet unusquisque eorum paramentum quod ipsi tradetur, de altari descendet per medium, genuflexionem exsequetur, et se collocabit quo modo docebitur, vel in latitudinem ad lineam cum ceteris ante altare, vel in longitudinem unus post alium, eadem ratione qua traditum est in Vesperis.

23. Dum paramenta clericis distribuentur, Caeremoniarius bireta Ministrorum accipiet ac ponet super abacum. Tum Diaconus, innuente Caeremoniario eodem, exuet Episcopo Crucem pectoralem et mantelletum. Crux pectoralis accipietur a Caeremoniario et tradetur clerico ad hoc delecto, nisi aderit altera Crux pectoralis iam praeparata cum paramentis, quo casu Crux supradicta ponetur super abacum. Mantelletum accipiet cubicularius, qui stabit a tergo Episcopi, et ipse idem expediet syrmam vestis talaris Episcopi.

24. In promptu etiam stabunt familiares nobiles Episcopi, quorum unus deferet urceum cum pelvi, alter mantile cum lance, et absentibus familiaribus praedictis, supplebunt hoc officium clerici duo.

25. Dimisso ab Episcopo mantelleto, Diaconus porriget ei biretum, quo sibi Episcopus cooperiet caput. Diaconus idem annulum tollet cum osculis Episcopo, eumque tradet Caeremoniario, qui, * suo tempore, dabit Presbytero assistenti.

26. Se sistent Episcopo familiares eius nobiles cum urceo et pelvi, Ministri mantile accipient et exendent super genua Episcopi, qui lavabit manus. Familiares, vel clerici, qui subministrabunt lotionem Episcopo, stabunt, sed reverentiam ei conficient ante et post actionem antedictam, postea redibunt ad abacum, et in ipso reponent res superius indicatas (1).

27. Clerici, postquam receperint paramenta episcopalia, genuflexionem ad altare conficient, et venient ante Episcopum.

28. Diaconus, adiuvante Subdiacono, induet Episcopum paramentis, videlicet: amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta (2).

---

(1) Presbyter assistens mantile porriget Episcopo ac recipiet (cfr. cap. VI, art. IV, n. 30, lib. V huius Manualis, pag. 115).

(2) De modo vestiendi Episcopum, vide cap. VI, art. III, lib. V, et adnotationem subiectam n. 60 articuli eiusdem. A.

29. Quo tempore a Ministris induetur Episcopus, clericus iquis * amictu et pluviali induet Presbyterum assistentem, ui remanebit apud abacum.

30. Clerici, postquam paramenta tradiderint, reverentiam l Episcopum conficient, et redibunt ad locum suum apud acum. Acolythi praesto erunt imposituri manipulum Minisris. Item in procinctu erit thuriferarius accipiendi mature praeparandi thuribulum.

31. Posteaquam planeta indutus Episcopus sederit faldiorio, Diaconus cum Subdiacono venient ante Episcopum que conficient reverentiam. Diaconus mitram pretiosam, si cebit uti, secus auriphrygiatam accipiet a clerico illius cuode, qui stabit a tergo Episcopi, eamque capiti imponet piscopi ipsius. Postea Ministri iterabunt ad Episcopum reerentiam, et accedent ad abacum, ubi ab acolythis brachio rum sinistro imponetur manipulus.

32. Caeremoniarius secundus, postquam paramenta cleris distribuerit, afferet ad abacum velum, quo paramenta concta erant, et mitram auriphrygiatam, eodemque ex abaco ccipiet Canonem cum scotula, et utrumque afferet ad altare, net Canonem apertum ad *Ordinem Missae* in medio altas ad pedem Crucis, et prope illum ponet scotulam, deinde dibit prope abacum.

33. Dum Ministri immorabuntur apud abacum, assumuri manipulum, Presbyter assistens veniet ante Episcopum, verentiam ad eum faciet, appropinquabit et annulum inset eius digitio annulari dextero, osculans prius annulum, stea manum Episcopi, atque iterata reverentia, consistent dextris eius, humeris ad altare conversis. Ministri, assumpto anipulo, redibunt ante Episcopum, reverentiam conficient, iaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris iaconi, eodem statu, quo stabit Presbyter assistens. Cleris quispiam, vel Caeremoniarius secundus accipiet ex abaco vangeliarium, in quo erit inclusus manipulus Episcopi, ac rum utraque manu sustinens ante pectus, locum sumet ope sinistram Subdiaconi. In prompu etiam stabit a tergo piscopi clericus caudatarius.

34. Quando omnes supra nominati Ministri dispositi erunt o ordine supra declaratum est, Caeremoniario innuente, piscopus assurget ac discedet de faldistorio, medius inter inistros antedictos, qui curabunt servare cum Episcopo am eandemque lineam; sequentur Episcopum clericus a

mitra et clericus caudatarius, qui syrmam vestis episcopalis sustentabit.

35. Episcopus cum Ministris, de faldistorio profectus post duos tresve passus a faldistorio, salutabit chorum versus latus epistolae; procedet deinde ferme ad medium chori et salutabit alteram partem cleri quae aderit a latere evangelii; progrediens ulterius, veniet versus medium altaris. Quum simul cum Ministris processerit ante infimum altaris gradum, caput aliquantulum convertet versus Diaconum, qui adstabit ei a sinistris, et ab illo nudabitur mitra. Episcopus reverentiam, Ministri genuflexionem ad altare conficient, et ipse initium faciet confessionis, cui Ministri iidem respondebunt. Clericus vel Caeremoniarius cum Evangeliario et manipulo genuflectet a sinistris Subdiaconi. Clericus a mitra accepta e manibus Diaconi mitra ipsa, recedet apud abacum ibique stabit. Ceteri clerici inservientes genuflectent quo loco erunt.

36. Cantorum chorus incipiet et prosequetur cantare introitum et *Kyrie*. Clerus in choro recitabit alternatim confessionem, regulis traditis cap. II, tit. I, art. II, libri I. Thuriferarius cum thuribulo et navicula praesto erit prope latus epistolae altaris, ante gradum infimum.

37. Episcopus recitabit confessionem, ritu praescripto in celebratione Missae. Dum Episcopus dicet *Misereatur vestri* etc., Caeremoniarius vel clericus manipulum Episcopo tradet Subdiacono.

38. Recitata ab Episcopo oratione *Indulgentiam, absolutionem* etc., Diaconus recedet passus duos retrorsum, ut locum praebeat Subdiacono, imposituro manipulum in brachium sinistrum Episcopi. Subdiaconus autem, priusquam imponet Episcopo manipulum, dabit ei osculandam Crucem, quae exstat in summitate manipuli, postea manum eius osculabitur. Episcopus orationem *Merear, Domine* etc. recitare non debet.

39. Quando Subdiaconus ligaverit manipulum in brachio sinistro Episcopi, Diaconus rursus appropinquabit Episcopo. Subdiaconus recedet ad locum suum, et Episcopus prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* etc.

40. Dicto ab Episcopo *Oremus*, Presbyter assistens recedet prope faldistorium (1), et stans conversa facie ad altare

(1) Potius ascendet in cornu evangelii, ut ostendat Episcopo locus. textus deosculandi.

aldistorium ipsum habebit a sinistris suis; Diaconus imme-
iate transibit ad dextram Episcopi, Subdiaconus appropin-
uabit eiusdem Episcopi sinistrae.

41. Episcopus ascendet ad altare, medius inter Ministros,
t clericus aut Caeremoniarius, qui deferet Evangeliarium,
scendet et ipse ad altare adstans sinistrae Subdiaconi, sed
assum unum post ipsum.

42. Episcopus osculabitur altare et iunctis manibus oscu-
abitur librum evangeliorum ad principium textus currentis,
ui praesentabitur ei apertus a Subdiacono.

43. Caeremoniarius sive clericus recipiet a Subdiacono li-
rum evangeliorum, tollet de medio altari Canonem, quem
laudet et iunget cum Evangeliario, amovebit etiam scotulam
t haec obiecta ad abacum reportabit cum debitis genuflexio-
ibus.

44. Dum Episcopus osculabitur librum evangeliorum, thu-
iferarius ascendet a latere ad altare ex parte epistolae, et
Diacono tradet naviculam apertam. Diaconus cum osculo con-
ueto cochlearis et manus ministrabit incensum Episcopo, di-
ens *Benedicite. Pater reverendissime*, et Episcopus incensum
um benedictione imponet in thuribulum, quod ei praesenta-
it thuriferarius. Thure imposito et benedicto, thuriferarius
laudet thuribulum, quod tradet Diacono, recipiet ab ipso na-
iculam et a latere de altari descendet in planum lateris epi-
tolae. Diaconus tradet thuribulum Episcopo, qui ritu usitato
dolebit altare: Ministri advertent, ut Episcopo in actu incen-
ationis planetam tantum attollant, non vero dalmaticam et
unicellam.

45. Dum parum aberit, ut compleatur thurificatio, accedet
d altare clericus cum mitra, et ascendet super gradum su-
eriorem prope latus epistolae in partem anteriorem.

46. Thurificatione peracta, Episcopus restituet thuribulum
Diacono, qui una cum Subdiacono descendet de altari in la-
us epistolae, thurificaturus Episcopum, eodem modo quo thu-
ificatur Celebrans in Missis solemnibus.

47. Dum Diaconus cum Subdiacono descendet de altari,
Caeremoniarius mitram capiti Episcopi imponet, postea con-
istet a dextris ipsius, remanens in gradu superiori prope
uppedaneum.

48. Diaconus non thurificabit Episcopum, nisi quum ipsi
mposita fuerit mitra. Episcopus autem advertet ne benedicat
Diaconum post thurificationem acceptam, idque observabit

etiam deinceps. Postquam thurificatus fuerit, non revertens a medium altaris, convertetur ad altare ipsum, reverentiam a Crucem faciet, et conversus super dexteram suam descend de altari, et veniet ad faldistorium. Diaconus, postquam i censaverit Episcopum, eique reverentiam fecerit profundar restituet thuribulum thuriferario, et curabit locum sumere cu Subdiacono a lateribus Episcopi, Diaconus videlicet a dextri Subdiaconus a sinistris, ut sustentent Episcopum, dum de a tari descedet.

49. Clericus a mitra, tradita, ut supra, mitra Caeremoni rio, recedet post faldistorium, clericus caudatarius, si op fuerit, sustentabit syrmam vestis episcopalis, ne tamen imp dimento sit actionibus Ministrorum.

50. In promptu stabunt duo clerici cum Missali et scotul

51. Episcopus, ubi venerit ad faldistorium, sedebit, et Pr sbyter assistens, qui iam prope faldistorium aderit, advert ut sustollat planetam, dalmaticam et tunicellam, ne Episcop insideat illis.

52. Diaconus cum Subdiacono a sinistris eius stabunt an Episcopum, qui iam sedebit faldistorio, eique Diaconus exu mitram.

53. Episcopus, postquam nudatus erit mitra a Diacon assurget, et super sinistram suam convertetur versus altar Se sistent ei duo supradicti clerici unus cum Missali, alt cum scotula, eique facta reverentia, primus cle ricus sustin bit ante eum Missale apertum, alter cum scotula adstabit nistrae primi (1). Presbyter assistens adstabit Epi scopo de trorsum, eique monstrabit quae legere debebit ex Missa Diaconus consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Episco sed aliquantulum retro. Clericus caudatarius, comita tus Ep scopum ad faldistorium, redibit ad locum suum inter ceter clericos.

54. Conversus ad altare, Episcopus, iunctis manibus, leg introitum, et se signabit in principio, ut in aliis Missis.

55. Interim Caeremoniarius secundus, vel clericus in promptu habebit Canonem substituendum Missali, v sedendum erit ad *Kyrie*, clericus a mitra praesto erit pr Episcopum cum mitra auriphrygiata, deposita mitra preti super abacum; clericus alter curam geret gremialis, quod e imponendum super genua Episcopi.

---

(1) Vide notam ad n. 36 capitis praecedentis.

56. Episcopus, lecto introitu, recitabit *Kyrie* alternatim cum Ministris, et hoc ipsum fiet a clero in choro.

57. Si cantus *Kyrie* protrahetur longius, recedent clerici a libro et scotula; Episcopus conversus super dexteram suam sedebit faldistorio; tres Ministri stabunt ante ipsum, videlicet, Diaconus in medio, Presbyter assistens a dextris Diaconi et Subdiaconus a sinistris Diaconi. Diaconus imponet Episcopo mitram auriphrygiatam; deinde gremiale super genibus eius, et Episcopus manus gremiali superponens, sustinebit illud. Ministri reverentiam ei conficient, et sessum recedent ad scamnum sibi praeparatum. Presbyter assistens sedebit propius Episcopo, Diaconus post Presbyterum assistentem, et Subdiaconus post Diaconum ita ut Diaconus semper sedeat in medio, Presbyter assistens sedeat propius Episcopum, sive a dextris sive a sinistris Diaconi, iuxta positionem scamni, itemque Subdiaconus (1).

58. Sedente Episcopo, considebit etiam clerus in choro, et caput operiet bireto. Ministri quoque sibi caput operient bireto, quod ei tradet clericus vel Caeremoniarius. Clerici inservientes poterunt stare apud abacum.

59. Sub finem *Kyrie* cantati, duo clerici a libro et scotula accipient ex abaco Canonem et scotulam, et aderunt prope faldistorium; itemque ibi praesto erit clericus a mitra et alter a gremiali.

60. Ad nutum Caeremoniarii, Ministri caput nudabunt bireto, quod relinquent super scamnum, vel tradent Caeremoniario aut clerico alicui, et redibunt ante Episcopum. Tum hac vice tum in reliquis advertant, ut Subdiaconus praecedat, sequatur Diaconus, ultimo loco Presbyter assistens, ut ante Episcopum adsint ordine iam innuto; videlicet, Diaconus in medio, Presbyter assistens a dextris Diaconi, et Subdiaconus a sinistris Diaconi. Ministri, ubi steterint ante Episcopum, reverentiam ei conficient, et Diaconus tollet ei gremiale, deinde mitram.

61. Assurget Episcopus et super sinistram suam convertetur ad altare: se sistent ei clerici cum Canone et scotula: Presbyter assistens consistet a dextris Episcopi, indicaturus ei quae cantare debebit: statim ac surrexerit Episcopus, Diaconus se sistet post Episcopum, Subdiaconus post Diaconum.

62. Assurgente Episcopo, consurget etiam chorus.

---

(1) Si tamen scamnum exstiterit inter Episcopum et altare, non apparet sufficiens ratio cur Presbyter sedere non debeat propius altare.

63. Fine facto cantandi *Kyrie*, Episcopus intonabit *Gloria in excelsis*, expandens et attollens manus, ut in aliis Missis. Ad verbum *Deo*, Episcopus, Ministri et ceteri omnes inclinabunt caput; Ministri autem immediate redibunt ad latera Episcopi, videlicet, Diaconus ad dexteram. Subdiaconus ad sinistram Episcopi, qui simul cum eis prosequetur recitare *Gloria*. Item a clero in choro recitabitur *Gloria* alternatim.

64. Completa hymni angelici recitatione, Episcopus conversus super dexteram suam sedebit faldistorio, cooperietur mitra, recipiet gremiale, ut supra: Ministri, itemque clerus in choro, sedebunt et caput operient bireto. Clerici inservientes sedebunt gradibus altaris in latere epistolae, a tergo faldistorii, sed priusquam sedeant, conficient iunctim genuflexionem ad Crucem altaris in eodem latere epistolae.

65. Ad verba *Adoramus te* etc., Episcopus inclinabit caput, convertens illud aliquantulum versus altare; ceteri omnes caput aperient et inclinabunt.

66. Sin autem ab Episcopo post *Kyrie* intonabitur immediate *Gloria in excelsis*, clericus a libro relinquet Missale et accipiet Canonem, quem sustinebit apertum ante Episcopum, et Ministri ad intonationem stabunt a tergo Episcopi, ut ante dictum est.

67. Sub finem cantus hymni *Gloria*, innuente Caeremoniario, consurgent clerici inservientes, genuflexionem conficient ad altare, et redibunt ad locum suum apud abacum: in promptu stabunt duo clerici cum Missali et scotula et reliqui duo a mitra et gremiali.

68. Ministri caput nudabunt et consurgent ad nutum Caeremoniarii, venient ante Episcopum, salutabunt ipsum, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

69. Episcopus assurget et conversus ad populum expansis manibus cantabit *Pax vobis*. Chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Presbyter assistens et Ministri stabunt ut ad intonationem hymni *Gloria*. Quando assurget Episcopus, clerus etiam in choro consurget. Postea Episcopus, conversus super sinistram suam versus altare, cantabit orationem sive orationes, manibus ante pectus apertis (1).

---

(1) Non habetur sufficiens ratio cur Presbyter assistens non sustentet librum dum Episcopus canit extra altare. Hoc valet et pro aliis circumstantiis in decursu huius capitis, excepto verbo *Oremus* ante ℣. offertorii, quia Episcopus non legit, caput inclinans ad Crucem dum illud profert.

70. Dum ab Episcopo cantabitur oratio, vel ultima oratio, si plures orationes cantandae erunt, Caeremoniarius secundus, aut clericus quispiam, accipiet Epistolarium ex abaco, et cum debita reverentia tradet illud Subdiacono, qui sustinebit ipsum pectori applicitum, ambabus manibus positis in extremitatibus inferioribus libri, advertens tamen, ut libri ipsius apertura sinistrae suae respondeat.

71. Post orationem, Episcopus conversus super dexteram suam, sedebit faldistorio, eique a Diacono reponetur mitra et gremiale. Diaconus et Presbyter assistens, qui adstabit dextrae Diaconi, reverentiam ante Episcopum conficient, recedent sessum ad locum suum, et caput bireto cooperient. Accedent etiam apud abacum clerici a libro et scotula, itemque ceteri a mitra et gremiali.

72. Sedente Episcopo, sedebit clerus in choro, et caput quisque operiet bireto.

73. Subdiaconus, in conclusione ultimae orationis, comitante Caeremoniario, procedet ante altare, conficiet cum ipso genuflexionem ad Crucem, deinde reverentiam ad clerum, prius versus latus evangelii, postea epistolae, redibit ante Episcopum, reverentiam ad eum faciet, aperiet librum epistolae, quem sibi ipse sustinebit utraque manu, et cantabit epistolam tono praescripto. Absoluto epistolae cantu, librum claudet, iterum reverebitur Episcopum, redibit ante altare, genuflexionem ad altare faciet et reverentiam ad chorum, ut supra, et reversus ante Episcopum genuflectet ante ipsum, eiusque manum dexteram osculabitur; Episcopus porriget ei manum imponens eam libro, eumque benedicet.

74. Dum Subdiaconus post epistolam peraget actiones modo innutas, Presbyter assistens nudabit caput, assurget et redibit ad sinistram Episcopi; item in promptu stabunt duo clerici, unus cum Missali utendo ab Episcopo, alter cum scotula.

75. Postquam Subdiaconus benedictionem acceperit ab Episcopo, assurget, Epistolarium tradet Caeremoniario, accipiet a clerico Missale Episcopi, quod ipsi apertum sustinebit, et ex illo Episcopus leget epistolam, graduale, *Munda cor meum* etc. et evangelium. Episcopus iunctis manibus recitabit *Munda cor meum* cum *Iube, Domine*, et evangelium, quo tempore Presbyter assistens et Caeremoniarius advertent ut eius gremiale sustineant ne decidat. Si ad *Munda cor meum* loco Missalis placebit uti Canone, advertet Caeremoniarius, ut illum accipiat ex abaco, et quum tempus erit,

porrigat Presbytero assistenti, qui apertum ponet supra Missale ad orationem supradictam. Presbyter assistens hoc tempore advertet, ut monstret et suggerat Episcopo quae legenda sint ex Missali. Clericus cum scotula in actione ista remanebit prope latus dexterum Subdiaconi (1).

76. Dum Episcopus leget epistolam, thuriferarius advertet ut in promptu sit thuribulum cum igne ac navicula, et stabit prope abacum. Quando Episcopus se signabit ad verba *Sequentia sancti evangelii* etc., Diaconus nudabit caput, assurget et appropinquabit ad abacum, ubi a Caeremoniario accipiet Evangeliarium, quod, ambabus manibus appositis ad extremitates inferiores libri, sustinebit ante pectus, apertura libri versa ad sinistram suam: tum comitante Caeremoniario, procedet ad altare, reverentiam ad chorum exsequetur, prius versus latus epistolae, deinde ad Episcopum sedentem faldistorio, postea ad alteram chori partem versus latus evangelii: progressus ante infimum altaris gradum, genuflectet ad Crucem, ascendet ad altare, et in media mensa ponet librum; iterata in medio suppedaneo genuflexione ad Crucem, descendet a latere de altari ad faldistorium, et consistet a dextris Episcopi, humeris ad altare conversis.

77. Postquam Episcopus legerit evangelium, Subdiaconus claudet Missale, et reverentiam ad Episcopum efficiet, librum restituet clerico, et consistet contra Episcopum duos tresve passus longe a faldistorio. Presbyter assistens manebit a sinistris Episcopi iunctis manibus, et eadem positione qua de Diacono superius dictum est. Clericus a libro et alter a scotula, facta iunctim ad Episcopum reverentia, revertentur ad abacum, librumque et scotulam super illum deponent.

78. Appropinquabit Episcopo thuriferarius cum thuribulo, et naviculam tradet Diacono. Episcopus in thuribulum sibi praesentatum a thuriferario imponet incensum, quod ipsi cum osculis consuetis ministrabitur a Diacono. Interim acolythi ex abaco accipient candelabra, procedent ante Episcopum et consistent a lateribus Subdiaconi, sed acolythus a dextris advertet ut relinquat locum Diacono.

79. Thure ab Episcopo benedicto, Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui locum sumet a tergo Subdiaconi, transiens a latere dextero primi acolythi. Diaconus restituet

---

(1) Melius ad sinistrum, ob rationem n. 36 capitis praecedentis adductam.

naviculam thuriferario, ascendet a latere ad altare, genuflectet in media extremitate suppedanei, et recitabit *Munda cor meum* etc. Hac oratione recitata, assurget, librum accipiet ut supra, genuflexionem in medio suppedaneo faciet ad Crucem altaris, descendet a latere, redibit ad Episcopum, et ante ipsum genibus flexis petet ab eo benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Episcopus respondebit *Dominus sit in corde tuo* etc., eumque benedicet. Diaconus osculabitur Episcopi dextram, quam Episcopus ipse porriget ei super Evangeliarium, tum assurget et accedet ad dexteram Subdiaconi.

80. Post haec, Diaconus, acolythi ac thuriferarius conficient reverentiam ad Episcopum, procedent ante altare; conficient iunctim ad altare genuflexionem, reverentiam ad chorum, prius versus latus epistolae, deinde evangelii, venient in latus evangelii, ibique a Diacono evangelium cantabitur, ritibus in Missis solemnibus praescriptis.

81. Ubi Ministri cum acolythis ab Episcopo discesserint, Caeremoniarius tollet Episcopo gremiale et mitram, eaque accipientur a clericis ad hoc delectis. Ad cantum evangelii Episcopus assurget, et iunctis manibus convertetur ad Diaconum, non tamen se movens de faldistorio. Presbyter assistens etiam stabit conversus ad Diaconum, consistens prope sinistram Episcopi.

82. Sub finem evangelii cantati, in promptu erunt duo clerici cum Canone et scotula, ac si omittendum in Missa erit *Credo*, loco Canonis in promptu habebitur Missale.

83. Completo cantu evangelii, Subdiaconus afferet librum osculandum Episcopo, qui, utramque manum libro imponens, dicet *Per evangelica dicta* etc. Subdiaconus librum claudet, reverentiam ad Episcopum efficiet, et recedet prope Presbyterum assistentem, tradens librum clerico alicui, qui ad abacum illum reportabit.

84. Acolythi, statim ac discesserit Subdiaconus cum libro, porrecturus ipsum Episcopo osculandum, vadent iunctim ante altare, genuflexionem conficient, et revertentur ad abacum, super quo deponent candelabra.

85. Diaconus eo loco, quo cantaverit evangelium, convertetur versus Episcopum, quem, postquam osculatus erit librum, triplici ductu incensabit, profunda reverentia salutans eum ante et post thurificationem: tum restituet thuribulum thuriferario, et genuflexione ad altare facta transiens ante

ipsum, redibit ad Episcopum. Thuriferarius recedet ad thuribulum deponendum.

86. Episcopus, postquam thurificatus fuerit, convertetur super dextram suam ad altare, eique se sistent duo clerici cum scotula et Canone, ex quo intonabit *Credo*. Presbyter assistens manebit a dextris Episcopi, indicaturus ei quid cantandum sit; Ministri autem stabunt a tergo Episcopi, et statim ac Episcopus compleverit intonationem *Credo*, transibunt ad latera eius, prosecuturi cum ipso recitationem symboli. Clerus in choro alternatim recitabunt *Credo*. Ad *Et incarnatus* genuflectetur ab omnibus, exceptis clericis a libro et scotula; curabitur, ut id fiat iunctim cum Episcopo. Sub finem recitationis symboli, in promptu stabunt duo clerici cum mitra et gremiali.

87. Post recitationem symboli, duo clerici reportabunt ad abacum librum et scotulam. Episcopus convertetur super dexteram suam, sedebit faldistorio, et Diaconus reponet ei mitram et gremiale. Ministri reverentiam ad Episcopum conficient, recedent sessum ad scamnum sibi praeparatum, et caput bireto cooperient. Clerus etiam in choro sedebit.

88. Si cantus *Credo* non protrahetur longius, post reverentiam ad Episcopum factam, Presbyter assistens cum Subdiacono recedent sessum, ut supra, Diaconus autem consistet a sinistris Episcopi, humeris ad altare conversis.

89. Ad cantum versiculi *Et incarnatus* etc. genuflectetur ab omnibus, * qui stant, non vero ab Episcopo cum Ministris, et aliis, qui sederint in choro. Episcopus inclinabit caput, non tamen dimittens mitram, ceteri omnes caput nudabunt. Si Diaconus adstabit, ut supra, sinistrae Episcopi, genuflectet loco suo, conversus ad altare.

90. Post cantatum ℣. *Et incarnatus*, Diaconus accipiet ex abaco bursam cum corporali, delaturus illam ad altare: peraget reverentias, prius ad chorum versus latus epistolae, tum ad Episcopum, tandem ad alterum chori latus versus partem evangelii: quum venerit ad medium altaris ante infimum gradum, genuflectet ad Crucem, ascendet ad altare, ponet bursam super mensam, sinistra eam sustinens rectam, extrahet inde dextra corporale, quod ponet super mensam, dextra pariter statuet bursam versus latus evangelii, applicans illam gradui candelabrorum, et ambabus manibus explicabit corporale in media mensa. Genuflexionem, ut supra, stans adhuc in suppedaneo, iterabit ante Crucem, descendet

a latere de altari, et redibit ad scamnum, ubi sedebit una cum reliquis duobus Ministris et caput cooperiet.

91. Clerici inservientes sedere poterunt postquam Diaconus reversus erit ad scamnum, sessurus post ℣. *Et incarnatus.*

92. Sub finem *Credo* cantati, ad nutum Caeremoniarii, consurgent clerici inservientes, qui, genuflexione ad altare facta, revertentur ad abacum: in promptu stabunt duo clerici cum Missali in usum Episcopi et cum scotula, alteri duo pro mitra et gremiali; thuriferario curae erit praeparare thuribulum, ut in promptu sit ad offertorium.

93. Innuente Caeremoniario, nudabunt caput Ministri, consurgent et venient ante Episcopum. Diaconus exuet ei gremiale et mitram. Clericus gremialis custos perget ad abacum ibique illud deponet, et accipiet lancem argenteam ad reponendas chirothecas Episcopi: clericus alter reportabit ad abacum mitram auriphrygiatam et accipiet alteram pretiosam, si licebit uti, ac redibit apud faldistorium. Item Caeremoniarius, vel clericus quispiam monebit familiares nobiles Episcopi, si aderunt, secus duos clericos alios, ut praesto sint cum urceo et pelvi cumque manutergio, ministraturi Episcopo lotionem manuum.

94. Quando Episcopus nudatus erit mitra, Ministri se collocabunt ut ad intonationem *Credo.* Episcopus assurget, salutabit populum, cantans *Dominus vobiscum,* et conversus super sinistram suam ad altare, cantabit *Oremus*, et ex Missali leget versiculum offertorii, quem ipsi indicabit Presbyter assistens.

95. Si post evangelium non esset cantandum *Credo*, Episcopus, postquam osculatus erit librum et acceperit thurificationem, convertetur ad populum: quando Diaconus et Subdiaconus stabunt loco supra indicato, cantabit *Dominus vobiscum*, postea, conversus ut supra ad altare, cantabit *Oremus* et leget versiculum offertorii. Dum autem Episcopus leget offertorium, Diaconus et Subdiaconus stabunt a lateribus eius.

96. Lecto offertorio, Episcopus super dexteram suam convertetur ad populum, et sedebit faldistorio. Diaconus imponet Episcopo mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam, et una cum Subdiacono, iterata ad ipsum reverentia, Diaconus accedet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Episcopi. Se sistet Episcopo clericus cum lance, in qua po-

nentur chirothecae. Diaconus extrahet prius a digito Episcopi annulum, quem ponet in lance, postea chirothecam ex manu dextera cum osculis praescriptis; deinde Subdiaconus tollet itidem cum osculis chirothecam ex manu sinistra Episcopi, et utraque chirotheca ponetur in lance supradicta. Clericus, qui lancem sustinebit, recedet aliquantum versus dexteram Diaconi, et succedent familiares nobiles Episcopi vel clerici duo, ministraturi lotionem manuum Episcopo. Diaconus et Subdiaconus mantile accipient et extendent super gremium Episcopi: familiaris, sive clericus, qui sustinebit urceum cum pelvi, effundet aquam super manus Episcopi, et familiaris seu clericus, qui hoc officium praestabit, stabit non genuflexus. Episcopus absterget manus mantili, quod sustinebitur a Ministris (1), et post lotionem recipietur ab eo qui attulerit, et qui iunctim cum altero familiari seu clerico redibunt ad abacum, et instrumenta lotionis in ipso deponent (2).

97. Presbyter assistens accedet ad abacum, accipiet cussinum (3) cum Missali et Canone, eaque deferet ad altare, faciet reverentiam ad chorum ex parte epistolae, deinde ad Episcopum, tertio ad alteram chori partem ex latere evangelii; et progressus ante medium infimi gradus altaris, genuflexionem ad Crucem exsequetur, et ad altare ascendet: conscenso suppedaneo, ponet res supra enumeratas versus latus evangelii, aperiet Canonem et apertum applicabit ad pedem Crucis ante medium altaris, eriget legile vel cussinum aptabit in latere eodem, superponet illi Missale apertum, collocabit scotulam prope Missale, et in suppedaneo a latere evangelii manebit, exspectans Episcopum: quod si nimis incommoda esset Canonis positio ad pedem Crucis, poterit illum ponere super legile seu cussinum, et Missale relinquere clausum super mensam prope legile seu cussinum praedictum.

98. Subdiaconus, postquam Episcopus manus abluerit, discedet inde, faciens ad Episcopum reverentiam, et perget ad abacum, ubi imponetur ei velum humerale et accipiet Ca-

---

(1) Presbyter assistens mantile porriget Episcopo ac recipiet (Vide notam ad n. 26).

(2) Postquam Episcopus laverit manus, Presbyter assistens recipiet ex lance annulum, et reponet Episcopo cum osculis. Haec verba Auctor Diacono applicaverat, sed, ut saepius notatum est, hoc pertinet ad Presbyterum assistentem.

(3) Incommodum et parum conveniens nobis videtur quod Presbyter deferat *legile*; si hoc utendum sit, per clericum deferatur super altari.

licem, ut promptus sit ad hunc afferendum ad altare, ut infra. Acolythus etiam unus in promptu stabit cum ampullis vini et aquae in pelvicula, secuturus Subdiaconum, quando accedet ad altare, ut postea docebitur. Nisi in Missa cantatum erit *Credo*, bursa cum corporali deferetur a Subdiacono simul cum Calice.

99. Clericus, sustinens lancem cum chirothecis, reverentiam faciet ad Episcopum et redibit ad abacum, in quo deponet lancem cum chirothecis, et redibit ad locum suum.

100. Praesto erit etiam thuriferarius cum thuribulo in plano prope latus epistolae.

101. Quando omnia disposita erunt quo modo indicavimus, innuente Caeremoniario, assurget Episcopus, cui Diaconus adstabit a dextris. Profectus de faldistorio, salutabit chorum in latere epistolae, procedens versus latus evangelii, salutabit alteram chori partem, quae aderit in latere isto. Sequentur Episcopum clericus a mitra et clericus caudatarius, qui sustentabit syrmam vestis eius. Ante infimum gradum altaris Diaconus Episcopo exuet mitram. Episcopus reverentiam ad Crucem faciet, Diaconus genuflexionem. Episcopus ascendet ad altare, cumque ipso ascendet etiam Diaconus, qui attollet partem anteriorem vestis episcopalis. Episcopus, conscenso suppedaneo, osculabitur altare in medio, manus extensas super mensam imponens dum osculabitur. Clericus cum mitra et clericus caudatarius recedent versus abacum.

102. Procedente ad altare Episcopo, clerus in choro stabit capite nudato; et sedebit quum Episcopus ad altare ascenderit.

103. Dum Episcopus ascendet ad altare, ascendet etiam Subdiaconus a latere ex parte epistolae afferens Calicem, sequente acolytho cum ampullis vini et aquae. Subdiaconus super altare ponet Calicem, qui detegetur a Diacono, ac si aderit etiam bursa cum corporali propter circumstantiam superius innutam, Diaconus accipiet bursam, extrahet inde corporale, bursam ponet versus cornu evangelii, et explicabit corporale in media mensa. Diaconus tollet pallam de Patena eamque ponet super altare, accipiet deinde Patenam cum hostia, quam tradet Episcopo, et procedetur in Missa quo ordine descriptum est in aliis Missis solemnibus, exceptis animadversionibus, quae sequuntur:

104. Clericus caudatarius accedet ad altare tempore thurificationis, sustenturus extremitatem posteriorem vestis episcopalis, si opus fuerit.

105. Presbyter assistens amovebit ab altari cussinum seu legile cum Missali, ne impedimento sit thurificationi, et reponet illud post thurificationem : clericus a scotula ascendet ad altare ad scotulam in actu praedicto removendam, si opus fuerit.

106. Clericus a mitra appropinquabit cum ipsa ad altare sub exitum thurificationis.

107. Peracta altaris thurificatione, Episcopus thuribulum tradet Diacono, ut in aliis Missis, et Caeremoniarius reponet Episcopo mitram: advertet autem Diaconus ne thurificet Episcopum, nisi postquam ei reposita fuerit mitra.

108. Familiares nobiles, vel clerici, cum urceo et pelvi ministrabunt lotionem Episcopo, qui lavabit manus retinens in capite mitram (1).

109. Si clerus in choro aderit, Diaconus, postquam thurificaverit Episcopum, perget ad adolendum chorum: si clerus aberit, incensabit Presbyterum assistentem et Subdiaconum, deinde mitram exuet Episcopo in fine psalmi *Lavabo;* postea in medio altari super gradu superiori incensabitur a thuriferario. Si aderit chorus, mitra Episcopus nudabitur a Caeremoniario.

110. Clericus caudatarius recedet quando Episcopus redibit ad medium altaris post lotionem manuum. Item clericus mitrae minister mitram ipsam reportabit ad abacum.

111. Priusquam Episcopus incipiat cantare praefationem, si Canon positus erit ad pedem Crucis, Presbyter assistens de cussino seu legili tollet Missale, quod ponet super altare, accipiet Canonem, eumque apertum imponet super cussinum seu legile. Sin Canon iam situs esset in cussino seu legili, aperiet Missale, et ponet super legile tantummodo pro secretis Missae orationibus.

112. Priusquam Episcopus incipiat cantare *Per omnia saecula* etc. ante praefationem, Caeremoniarius exuet ei pileolum, quem afferet ad abacum et reponet in lance.

113. Diaconus, postquam peregerit chori thurificationem, redibit ad altare, thurificabit Presbyterum, mox Subdiaconum. Restituet thuribulum thuriferario a quo incensabitur, et stabit a tergo Episcopi in gradu superiori, neque umquam assistet ei ad librum, siquidem hoc officium spectat ad Presbyterum

(1) Vide, quoad Presbyterum assistentem, notam ad n. 26, et primam ad 96.

assistentem, excepto tempore quo pax donatur, ut docebitur inferius.

114. Sub finem praefationis, Diaconus ascendet ad dextram Episcopi, recitaturus cum ipso *Sanctus*.

115. Ad orationem *Quam oblationem* etc., Diaconus, quin ascendat in suppedaneum, consistet a dextris Episcopi, et in extremitate suppedanei genuflectet, dum ab Episcopo proferentur verba consecrationis. Presbyter assistens genua flectet in extremitate suppedanei a sinistris Episcopi, quando hic proferet verba consecrationis, eiusque planetam simul cum Diacono sublevabit. Post elevationem Hostiae assurget, monstrabit Episcopo quae legere debebit, et ad verba consecrationis Calicis rursus flectet genua. Diaconus deteget et cooperiet Calicem, ut in aliis Missis solemnibus.

116. Post consecrationem, Diaconus stabit in gradu superiori a tergo Episcopi, et ascendet in suppedaneum ad eius dextram, quando detegendus erit Calix. Presbyter assistens numquam genuflectet, quia non ministrat (1).

117. Ad *Agnus Dei* Diaconus adstabit dexterae Episcopi, sed Subdiaconus non ascendet ad dexteram Diaconi (2). Recitato *Agnus Dei* cum Episcopo, Subdiaconus remanebit loco quem diximus, et Presbyter assistens cum Diacono conficient genuflexionem ad Sacramentum. Presbyter assistens transibit ad dextram Episcopi et genua flectet in suppedaneo, Diaconus veniet ad sinistram Episcopi, genuflexionem faciet, eique assistet ad librum. Quando Episcopus recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., Presbyter assistens assurget, et iunctis manibus osculabitur altare, et accipiet pacem ab Episcopo, qui, * postquam pacem dederit Diacono et Subdiacono, prosequetur reliquas orationes in Missa dicendas.

118. Presbyter assistens, accepta pace ab Episcopo, genuflexionem faciet ad Sacramentum, descendet de altari, et pacem afferet ad chorum, quo ordine traditum est capite V, tit. I, lib. I.

119. Presbyter assistens, postquam pacem donaverit choro, redibit ad altare, genuflexionem faciet, ascendet in latus evangelii, et resumet assistentiam ad librum, postquam pa-

---

(1) Ut notavimus lib. V, cap. VI, art. III, n. 130, hoc est aperte contra Caerem. Epp. Ratio autem quam hic adducit A. non satisfacit.

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

cem tradiderit Caeremoniario, qui porriget clericis, ut traditum est supra citato capitulo.

120. Diaconus, genuflexione facta, redibit ad Episcopi dextram, ut pacem ab eo accipiat, non osculans altare, sed genuflectens prius et post. Item Subdiaconus, facta in gradu infimo genuflexione, ascendet ad altare, pacem ab Episcopo accipiet, ac si Presbyter assistens nondum redierit ad altare, ibi remanebit, ut post communionem Hostiae Calicem detegat. Sin autem ibi aderit Diaconus, genuflectet, ac redibit in plano, ut prius.

121. Nisi clerus in choro aderit, Presbyter assistens, postquam pacem ab Episcopo acceperit, genuflectet, transibit ad sinistram Episcopi, iterabit cum Diacono genuflexionem, et resumet assistentiam ad librum. Diaconus, accepta pace, genuflexione facta, recedet post Episcopum. Subdiaconus, pace recepta, genuflexionem iterabit ad Sacramentum, deinde in plano pacem donabit Caeremoniario, Caeremoniarius ceteris (1).

122. Quando Episcopus sumpserit Calicem, Caeremoniarius reponet ei pileolum, quem meminerit mature accipere ex abaco.

123. Clericus a mitra recipiet mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam, quando Episcopus accipiet purificationem, et praesto erit prope Episcopum.

124. Presbyter assistens, et ipso absente Diaconus, simulatque Episcopus Calicem sumpserit, ponet Canonem apertum in medio altaris applicitum pedi Crucis, et Missale apertum reponet super pulvinum seu legile.

125. Diaconus ministrabit Episcopo vinum in purificatione, et * ablutiones: si Diaconus assistet ad librum, supplebit ei Subdiaconus, secus hic remanebit in plano.

126. Dum Episcopus purificationem accipiet, in promptu erunt familiares nobiles, vel clerici ministraturi Episcopo lotionem manuum.

127. Subdiaconus, postquam Diaconus ministraverit Episcopo aquam in ablutione, transibit in cornu evangelii ut abstergat et cooperiat Calicem. Eodem tempore, Presbyter assistens transferet Missale cum cussino seu legili in cornu

---

(1) Quod methodum respicit pacem donandi, iuxta dicta lib. I, tit. I, cap V, huius Manualis, nota secunda, non adest ratio cur in Pontificali ad faldistorium secus agendum sit ac describit Caerem. Epp.

epistolae, et clericus unus cum eo scotulam asportabit, si opus fuerit. Diaconus a dextra Episcopi restabit. Presbyter assistens, posito super altare Missali, recedet in eodem epistolae latere posteriori super gradum superiorem.

128. Quando Episcopus, post ablutionem, absterso ore, reliquerit super altari Calicem cum purificatorio, Diaconus reponet ei mitram pretiosam, si uti licebit, secus auriphrygiatam, Episcopus cum Diacono a dextris transibit in latus epistolae, ubi lavabit manus, et mantile sustinebitur extensum ante eum a Diacono et Presbytero assistente.

129. Episcopo, lotis manibus, Diaconus exuet mitram; tum Episcopus ad altare conversus leget ex Missali versiculum *Communio*. Clericus caudatarius reveniet ad sustinendam extremitatem posteriorem vestis episcopalis, si necesse erit. Clericus cum mitra consistet in plano lateris epistolae. Diaconus locum sumet a tergo Episcopi in gradu superiori. Subdiaconus absterget et cooperiet Calicem, plicabit corporale, reportabit omnia ad abacum, et redibit post Diaconum, consistens ante infimum gradum.

130. Posteaquam Episcopus legerit versiculum *Communio*, veniet ad medium altaris, conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, rursus transibit ad Missale, et cantabit orationem sive orationes *Postcommunionis*. Redibit ad medium altaris, conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Ite, missa est* vel *Benedicamus Domino*, secundum qualitatem ritus.

131. Conversus ad altare Episcopus dicet orationem *Placeat* etc., et post eam osculabitur altare. Diaconus reponet ei mitram pretiosam, vel auriphrygiatam, si pretiosa uti non licebit, et Episcopus Benedictionem solemnem impertietur.

132. Ad Benedictionem Episcopi genuflectet populus et clerus, exceptis Praelatis, et in sua ecclesia Canonicis, qui stabunt profunde inclinati; Ministri consistent in gradu superiori a lateribus Episcopi, ac nisi fuerint Canonici, genua flectent in extremitate suppedanei; Presbyter assistens genuflectet in extremitate suppedanei, vel si fuerit Canonicus, stabit profunde inclinatus.

133. Episcopus, Benedictione impertita, exuetur mitra a Diacono, et recitabit evangelium S. Ioannis. Presbyter assistens cum Subdiacono Canonem Episcopo sustinebunt.

134. Si legendum erit evangelium de Dominica aut de feria, Presbyter assistens, * post cantatum *Ite, missa est* vel *Be-*

nedicamus Domino, transferet Missale cum cussino in latus evangelii, et Benedictionem accipiet in latere eodem.

135. Dum legetur ultimum evangelium, in promptu stabunt clerici, quorum officium recipere paramenta episcopalia.

136. Completa ultimi evangelii recitatione, redibit Episcopus ad medium altaris, et a Diacono reponetur ei mitra. Tum de altari descendet medius inter Diaconum et Subdiaconum, reverentiam ad Crucem conficiet, deinde ad chorum versus latus evangelii, postea versus latus epistolae ad alteram chori partem, veniet ad faldistorium et sedebit.

137. Presbyter assistens descendet a latere de altari, perget ad abacum, et ibi dimittet * amictum et pluviale.

138. Sedenti in faldistorio Episcopo se sistent iunctim clerici unus post alium, et reverentiam conficient. Ministri immediate dimittent manipulos, qui ab acolythis referentur ad abacum. Diaconus Episcopo exuet mitram et Subdiaconus manipulum: deinde Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet Episcopum ceteris paramentis, quae a clericis referentur ad altare, in quo disponentur ordinatim a Caeremoniario, ut in principio Missae, et cooperientur velo, quo tegebantur ab initio.

139. Episcopo paramentis exuto, a cubiculario, qui aderit a tergo faldistorii, reponetur ei mantelletum, quod induet adiuvantibus Ministris; Diaconus autem collo eius reponet Crucem pectoralem, eique tradet biretum. Hoc ipso tempore, cubicularius alligabit extremitatem posteriorem vestis episcopalis (1); clericus unus super infimum gradum ponet pulvinar in usum Episcopi.

140. Innuente Caeremoniario, Episcopus de faldistorio assurget, medius inter Ministros procedet ante altare, genuflectet super pulvinum, et brevi tempore orabit. Ministri flectent genua a lateribus eius, itemque Presbyter assistens, sed in plano ante infimum gradum.

141. Clerici etiam procedent ante altare bini, et genuflectent super pavimentum. Clerus genuflectet in choro, suo quisque stallo. Assurget Episcopus et salutabit Crucem. Cum eo consurgent ceteri omnes, et respective unusquisque reverentiam vel genuflexionem ad Crucem conficient. Caeremoniarius advertet ut tradat biretum Ministris et Presbytero assistenti.

---

(1) Vel hoc fiet in sacristia.

Clerici, bini, iunctis manibus, anteibunt Episcopo, qui capite cooperto bireto incedet medius inter Ministros. Clerus sequetur Episcopum, senioribus seu dignioribus propius Episcopo incedentibus.

142. Episcopus in sacristiam ingressus salutabit Crucem sive imaginem praecipuam, et sedebit sede praeparata.

143. Ministri salutabunt Episcopum, et recedent ad vestes sacras dimittendas.

144. Ceteri de clero exuent superpelliceum, et discedere poterunt arbitratu suo, exceptis ecclesiae Superiore et altero ecclesiastico, qui Episcopum in eius discessu comitabuntur.

145. Sedenti, ut supra, Episcopo se sistent clerici duo cum Canone et scotula; Episcopus ex Canone leget preces gratiarum actionis Hoc tempore, cubicularius ei caligas et sandalia exuet, ac reponet calceos usuales.

146. Recitatis ab Episcopo supradictis precibus, clerici, facta ipsi reverentia, Canonem et scotulam ad abacum reportabunt. Discedentem autem de ecclesia Episcopum Superior alterque ecclesiasticus, ut supra innutum est, comitabuntur.

Articulus II.

De variationibus, quae occurrunt si Episcopus paramenta induet in sacristia.

1. Si episcopus induet vestes in sacristia, iuxta morem cuiusque loci, et quaemadmodum notatum est nn. 8 et 27 capituli II, servabitur methodus indicata, paucis exceptis animadversionibus, quas heic subiicimus:

2. Paramenta episcopalia praeparabuntur super altare sacristiae, quo ordine diximus n. 8 citati capituli. Si utetur mitra pretiosa et auriphrygiata, pro qualitate Officii, praeparabitur in altari sacristiae mitra tantum pretiosa; altera auriphrygiata ponetur super abacum altaris maioris. In sacristia eadem abacus contectus alba tobalea, in quo ponentur candelabra cum cereis pro acolythis, urceus cum pelvi, mantile in lance, manipuli Ministrorum, * amictus et pluviale utendum a Presbytero assistente.

3. In altari maiore praeparabitur Canon apertus ante pedem Crucis, cum scotula in latere epistolae prope Canonem ipsum.

4. Praesto erunt clerici inservientes Episcopo et Ministri, qui se parabunt dum Episcopus vacabit praeparationi.

5. Episcopus accedet ad sacristiam, ordine innuto in citato capitulo, eique ponentur caligae et sandalia.

6. Interim se parabunt Ministri, nempe Diaconus et Subdiaconus, vestibus sacris, et exspectabunt quo loco paramenta assumpserint.

7. Dum Episcopus leget orationes ad paramenta (1), a Caeremoniario distribuentur clericis paramenta episcopalia. Clerici, qui deferent paramenta ipsa, consistent prope Episcopum, iuxta dispositionem loci.

8. Peracta ab Episcopo recitatione psalmorum et orationum ad praeparationem Missae praescriptarum, recedent clerici cum libro et scotula, quae reponent super abacum. Ministri, innuente Caeremoniario, discedent de loco suo, reverentiam conficient ad Crucem vel ad imaginem primariam sacristiae, venient ante Episcopum, salutabunt ipsum et consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris. Subdiaconus a sinistris.

9. Episcopus caput nudabit bireto. Diaconus tollet ei Crucem pectoralem, quam ei dabit osculandam, deinde tradet Caeremoniario, qui dabit ipsam clerico designato ad deferenda paramenta, vel ponet eam super abacum, si cum paramentis iam adesset altera Crux pectoralis praeparata.

10. Episcopus bireto caput operiet, et adiuvantibus Ministris dimittet mantelletum vel mozzetam, quae recipietur a cubiculario, qui stabit post Episcopum. Cubicularius expediet syrmam vestis episcopalis.

11. Diaconus cum osculis consuetis extrahet e digito Episcopi annulum, quem tradet Caeremoniario, hic * suo tempore Presbytero assistenti.

12. Se sistent Episcopo sui familiares nobiles, vel iis absentibus clerici duo, unus cum urceo et pelvi, alter cum mantili. Ministri accipient mantile, quod extensum sustinebunt super gremio Episcopi, et familiaris sive clericus cum urceo et pelvi fundet aquam super manus Episcopi. Clerici sive familiares stabunt dum actionem istam exsequentur. Episcopus manus absterget mantili * a Presbytero assistente porrecto, deinde sibi ipse exuet biretum, quod simul cum mantili, * per

(1) Alias severius egit A. circa orationes has, dicendas quo tempore paramenta assumuntur.

manus eiusdem Presbyteri, accipietur a familiari nobili vel a clerico, qui simul cum altero sustinente urceum cum pelvi salutabunt Episcopum et redibunt ad abacum, in quo deponent res indicatas.

13. Diaconus, adiuvante Subdiacono, induet Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta.

14. Hoc tempore, Presbyter assistens, adiuvante clerico, induet sibi * amictum et pluviale.

15. Episcopo, ut supra, induto planeta et sedenti in faldistorio vel sede, se sistent iunctim Diaconus et Subdiaconus et reverentiam ante eum conficient. Diaconus imponet ei mitram pretiosam vel auriphrygiatam, pro qualitate Officii. Iterabunt deinde ante ipsum reverentiam, et accedent ad abacum, ubi in promptu stabunt acolythi, qui brachio eorum sinistro imponent manipulum.

16. Quum ab Episcopo discesserint Ministri ituri ad abacum, se sistet Episcopo Presbyter assistens, qui reverentia facta, annulum ponet eius digito dextero annulari cum osculis consuetis annuli et manus; et postquam annulum ei posuerit, iterabit reverentiam, et consistet a dextris eius.

17. Ministri, postquam assumpserint manipulum, redibunt ante Episcopum; reverentiam ei conficient, et consistent a sinistris eius, videlicet, Diaconus a sinistris Episcopi, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

18. Caeremoniarius biretum tradet Presbytero assistenti, Diacono et Subdiacono, atque innuet acolythis, ut accipiant ex abaco candelabra cum cereis accensis.

19. Acolythi, acceptis candelabris, procedent in medium sacristiae, conficient reverentiam ad Crucem vel ad imaginem praecipuam sacristiae, deinde ad Episcopum: hoc ipsum facient ceteri de clero; qui bini venient in medium sacristiae, ut acolythi, et in ordinem disponentur, sequentes acolythos ipsos, accedentes ad altare.

20. Clericus unus pulsabit campanulam appensam ad fores sacristiae, et ad altare procedetur ordine sequenti:

21. Caeremoniarius secundus, sequentibus acolythis, qui gestabunt candelabra cum cereis ardentibus: clerici inservientes Episcopo, et incedent bini, iunctis manibus, tum reliqui de clero, bini, capite nudato, et unusquisque biretum sustinebit utraque manu ante pectus, advertendo ut seniores sive digniores incedant prope Episcopum: Subdiaconus solus:

Episcopus, iunctis manibus, adstante eius dextrae Presbytero assistente, et sinistrae Diacono; sequetur Episcopum clericus caudatarius, qui sustentabit eius extremitatem posteriorem vestis, et a dextris huius incedet alter clericus, mitrae minister: ultimo loco ibunt familiares nobiles Episcopi, si aderunt.

22. Episcopus cum Ministris, priusquam de sacristia discedant, reverentiam conficient ad Crucem sive ad imaginem praecipuam sacristiae.

23. Ad fores sacristiae unusquisque accipiet Aquam sanctam, porriget eam socio, et signabit se. Caeremoniarius dabit illam Subdiacono, Diacono et Presbytero assistenti, qui caput nudabunt et signabunt se: Presbyter assistens eam porriget Episcopo, qui se signabit, non dimittens mitram.

24. Si transeundum sit ante altare SS. Sacramenti, vel ante illud, in quo expositae essent Reliquiae Sancti illius, cuius festum celebretur, genuflexionem vel reverentiam conficient bini, qui de clero sunt, nudato capite, et Episcopus medius inter Ministros faciet reverentiam vel genuflexionem: si forte facienda sit ab Episcopo genuflexio, Diaconus exuet ei mitram et pileolum, ac genuflexionem faciet in pavimento, nullo utens pulvino ob reverentiam SS. Sacramenti, prout disponit Caeremoniale Episcoporum.

25. Acolythi, ante altare maius progressi, genuflexionem iunctim conficient prope gradum infimum altaris, dirimentur aliquantulum, se ad invicem salutabunt, et consistent ante praedictum gradum a lateribus, facie ad invicem conversa. Caeremoniarius secundus consistet ante gradum infimum in latere evangelii. Clerici inservientes id ipsum exsequentur, et disponentur ad lineam prope acolythos, facie ad invicem conversa, unusquisque in latere suo. Ceteri de clero, genuflexione facta ad altare et mutua inter se reverentia, accedent in chorum occupantes stallum suum, ibique stabunt.

26. Ministri pervenientes ad presbyterium nudabunt caput, et biretum tradent Caeremoniario, qui curabit, ut bireta ponantur in scamno ipsis praeparato.

27. Subdiaconus, quum venerit ante altare, perget versus latus evangelii et Caeremoniarius secundus advertet ut accipiat ex abaco librum evangeliorum cum manipulo Episcopi, et afferat ad altare, consistens a sinistris Subdiaconi.

28. Episcopus cum Diacono et Presbytero assistente procedet ante altare, quo quum venerit, exuetur mitra a Diacono,

Episcopus reverentiam, Ministri genuflexionem ad Crucem conficient, et Missae fiet initium.

29. Acolythi convertentur ad altare quando illuc adveniet Episcopus, genuflexionem cum Ministris conficient, pergent ad candelabra deponenda super abacum, et ante ipsum genuflectent.

30. Clerici inservientes, statim ac pervenerit Episcopus ante altare, ibunt simul, ut in accessu, a tergo Episcopi, genuflexionem una cum Ministris ad altare conficient, et recedent apud abacum, ubi genua flectent in principio Missae.

31. Quod si clerus iam adesset in choro, et de sacristia discederet Episcopus tantum cum Ministris ceterisque inservientibus, sequens ordo servabitur:

32. In accessu de sacristia ad altare incedent acolythi, clerici inservientes, Ministri et Episcopus, eodem ordine ac supra.

33. Quum ventum erit ad presbyterium, acolythi dirimentur in ingressu, eodemque modo clerici inservientes, ut superius notatum est. Ministri bireta dimittent. Subdiaconus consistet prope acolythum, qui stabit a sinistra ingressus, et Episcopus, cum Diacono a sinistris et Presbytero assistente a dextris, subsistet in ingressu ipso, efficiens unam eandemque lineam cum acolythis. Clerici inservientes se sistent post Episcopum. Innuente autem Caeremoniario, fiet ab omnibus reverentia ad chorum, prius versus latus evangelii, postea versus epistolae latus, tum procedent ante altare, ubi Episcopus mitra nudabitur a Diacono, et Missae fiet initium.

34. In reliquo functionis nulla alia occurrit variatio.

35. Quod spectat ad discessum de altari et ad reditum in sacristiam, sequens methodus tenebitur:

36. Benedictione ab Episcopo impertita, acolythi ex abaco accipient candelabra, et procedent in medium presbyterii, ac prope ipsos clerici inservientes, qui stabunt propius altari, videlicet, inter acolythos et altare.

37. Postquam Episcopus absolverit recitationem ultimi evangelii, redibit ad medium altaris in suppedaneo, eique reponetur mitra a Diacono, et exspectabit ibi donec tempus erit discedendi post clerum.

38. Interim acolythi cum clericis, postea clerus de choro discedent, ordine supra dicto in accessu, et dirigentur versus sacristiam. Episcopus, innuente Caeremoniario, descendet cum Ministris de altari, reverentiam ad Crucem et Ministri genu-

flexionem conficient; sequetur clerum in reditu ad sacristiam eodem ordine ac supra, videlicet, praecedet Subdiaconus, qui incedet iunctis manibus, sequetur Episcopus, medius inter Presbyterum assistentem et Diaconum.

39. Sin clerus remanebit in choro, acolythi et clerici conficient simul cum Episcopo et Ministris genuflexionem ad altare, deinde reverentiam ad chorum, prius versus partem evangelii, postea versus latus epistolae. Ministri caput operient bireto dum de presbyterio egredientur.

40. Ingressi in sacristiam acolythi cum clericis dirimentur in duas alas, et Episcopus cum Ministris, ubi accesserint ad sedem sive faldistorium in media sacristia praeparatum, reverentiam conficient ad Crucem vel ad imaginem principalem. Clerus etiam, si aderit, disponetur in duos ordines, et Episcopus cum Ministris, quando in medium venerint, conficient reverentiam (Ministri capite detecto) ad Crucem sive ad imaginem praecipuam sacristiae; hoc ipsum clerus et clerici exsequentur.

41. Post reverentiam praedictam, Episcopus accedet ad sedem seu faldistorium, in quo sedebit: Presbyter assistens salutabit Episcopum, et recedet ad pluviale * et amictum dimittendum, functus officio suo: Diaconus consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Episcopi: acolythi pergent ad candelabra deponenda, postea redibunt prope Ministros; clerici inservientes manebunt apud Episcopum. Clerus dimittet superpelliceum, et abire poterit, excepto Superiore ecclesiae et altero etiam ecclesiastico, qui ibi remanebunt, comitaturi Episcopum in discessu.

42. Acolythi redibunt ad Ministros, et exuent eis manipulos, quos reponent super mensam, in qua praeparata fuerant eorundem Ministrorum paramenta. Diaconus exuet mitram Episcopo, cui deinde Subdiaconus tollet manipulum. Postea Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet Episcopum ceteris omnibus paramentis, quae a clericis inservientibus recipientur et ad altare sacristiae referentur, in quo ordinatim reponentur a Caeremoniario secundo.

43. Interim cubicularius Episcopi in promptu stabit cum mantelleto vel mozzeta, et Caeremoniarius, qui assistet Episcopo, accipiet secum Crucem pectoralem. Praesto erunt etiam duo clerici cum Canone et scotula.

44. Episcopo paramentis exuto, cubicularius, qui adstabit ei a tergo, reponet ipsi mantelletum vel mozzetam, qua in re adiuvabitur etiam a Ministris. Idem cubicularius advertet, ut

alliget extremitatem posteriorem vestis episcopalis. Diaconus reponet Episcopo Crucem pectoralem, quam ei dabit osculandam priusquam collo eius imponat, eique facta reverentia iunctim cum Subdiacono, pergent ad paramenta dimittenda, quae sibi exuent adiuvantibus acolythis, functi iam officio suo.

45. Episcopus sedebit et caput operiet bireto: se sistent ei duo clerici cum scotula et Canone, ex quo recitabit preces pro gratiarum actione. Interea cubicularius recipiet calceos usuales Episcopi, et clericus unus lancem argenteam, et venient ante Episcopum, eique cubicularius genuflexus tollet sandalia et caligas, prius ex crure et pede dextero, postea ex sinistro eique reponet calceos usuales. Clericus caligas, et sandalia recipiet, reponet in lance, et reportabit ad abacum, ubi praeparata erant a principio.

46. Clerici inservientes dimittere poterunt superpelliceum, si adimpleverint officium suum.

47. Postquam Episcopus recitaverit preces gratiarum actionis, clerici a libro et scotula cum debita reverentia discedent, reponent haec super abacum, et sibi exuent superpelliceum.

48. Postremo Episcopus, comitante Superiore ecclesiae et altero quopiam ecclesiastico usque ad ostium externum sacristiae, de ecclesia discedet.

Articulus III.

De Missa pontificali diebus ferialibus.

1. In Missis Adventus et Quadragesimae, in quibus Ministri sacri utuntur planetis ante pectus plicatis, praeparabuntur planetae eaedem super abacum aut super scamnum Ministrorum, et stola latior pro Diacono super abacum.

2. Diaconus cum Subdiacono in sacristia induent amictum, albam et cingulum; Diaconus autem assumet etiam stolam diaconalem, et procedent ad altare. Postea induent Episcopum paramentis superius notatis, et dum recedent ad abacum assumpturi manipulum, assument etiam planetam plicatam.

3. Subdiaconus dimittet planetam antedictam pro cantanda epistola, eamque resumet postquam osculatus fuerit manum Episcopi et acceperit benedictionem; resumpta autem

planeta, Missale sustinebit ante Episcopum, ex quo leget epistolam etc.

4. Diaconus dimittet planetam plicatam, et induet stolam latiorem priusquam librum evangeliorum afferat ad altare; deponet autem stolam latiorem, resumpturus planetam plicatam, postquam Episcopo, qui manus abluerit post consummationem, exuerit mitram.

Articulus IV.

De communione cleri in Missa solemni episcopali.

1. Ritum offertorii supersedemus hoc loco describere; potest enim conferri articulus II appendicis ad capitulum VI, lib. V, in quo haec exposita sunt.

2. Postquam Celebrans sumpserit Calicem, Diaconus palla Calicem cooperiet, amovebit operculum a Pyxide, quam ponet in medio corporali: tum Episcopus, Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus genuflexionem conficient et locum commutabunt, videlicet, Diaconus descendet super gradum superiorem in cornu epistolae, habens altare a dextris suis, Presbyter assistens transibit in latus epistolae, et consistet a dextris Diaconi in gradu superiori, Subdiaconus vadet in latus evangelii, et consistet super gradum superiorem e regione Diaconi, Episcopus autem convertetur super latus suum dexterum versus communicandos, advertens ne vertat humeros ad Sacramentum.

3. Communicandi genuflexi erunt in plano chori, si eorum numerus et amplitudo chori ipsius id patietur, secus genuflectent loco suo.

4. Diaconus profunde inclinatus cantabit *Confiteor,* eodemque statu stabunt Subdiaconus et ceteri communicandi.

5. Clerici duo in promptu erunt cum mappa explicanda ante communicandos.

6. Cantato aut recitato a Diacono *Confiteor,* Episcopus subiunget ambas orationes *Misereatur vestri* etc., *Indulgentiam* etc., post eas convertetur ad altare, et genuflexionem faciet.

7. Si Ministri ad sacram mensam accedent, quando Episcopus post recitatas praedictas ambas orationes convertetur ad altare, procedent in medium, et genuflectent in suppedaneo;

si Presbyter assistens etiam communicabit, ut assolet in feria V maioris hebdomadae, genuflectet in extremitate suppedanei, a dextris Diaconi. Ambo acolythi ascendent ad altare, genua flectent in extremitate laterali suppedanei, et distendent mappam, quam sustinebunt in eius extremitatibus. Presbyter assistens, nisi de mensa divina participabit, remanebit loco superius indicato.

8. Episcopus, ad altare conversus, genuflexionem efficiet, manu sinistra Pyxidem accipiet ad nodum, et dextra unam sacram Particulam, convertetur ad communicandos, dicet *Ecce Agnus Dei* etc., ac tribus vicibus *Domine, non sum dignus* etc., atque SS. Eucharistiam admnistrabit Presbytero assistenti, si communicabit, Diacono et Subdiacono, qui priusquam sanctissimum Christi Corpus accipiant, osculabuntur Episcopi dextram (* annulum), quam ipse porriget eis.

9. Postquam Diaconus et Subdiaconus sanctam Eurcharistiam acceperint, acolythus primus retrahet mappam. Diaconus cum Subdiacono assurgent, genuflexionem conficient, et Diaconus accedet ad dextram Episcopi, Subdiaconus ad sinistram. Presbyter assistens, si communicaverit, consurget cum praedictis Ministris, genuflexionem faciet, et recedet quo loco erat ad *Confiteor*. Diaconus accipiet Patenam, quam supponet communicandorum mento; Subdiaconus autem stabit iunctis manibus. De modo administrandi communionem clero et populo servabitur ordo statutus cap. III, art. III, § 4, lib. II (1), notando, quod communicandi osculari debent Episcopi manum, priusquam ab ipso accipiant s. Particulam.

10. Communione peracta, Episcopus redibit ad altare, si ad balaustrium descenderit ad administrandam populo communionem, sin minus convertetur ad altare, et reposita super altari Pyxide, si aderit in ea Sacramentum, genuflexionem faciet cum Ministris.

11. Presbyter assistens redibit ad Missale in cornu evangelii, Diaconus ad dextram Episcopi et Subdiaconus ad medium in plano; purificabitur Pyxis ab Episcopo, et Missa ritu statuto persolvetur.

---

(1) Vide adnotationem citati articuli n. 279 subiectam, pag. 71. A.

Articulus V.

De Missa pontificali pro defunctis cum ritu absolutionis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare instruetur Cruce et sex candelabris simplicibus ex aurichalco aut ex cupro, cum cereis ex alba cera (1): apponetur pallium nigri coloris et tobaleae consuetae, advertendo, quod superior tobalea contegere debet latera altaris. Gradus cooperientur tapeto laneo coloris violacei. In medio gradus infimi praeparabitur pulvinar nigri coloris, eiusdem panni sericei, ut paramenta, quo utetur Episcopus, quando genuflexus brevi orabit in accessu ad altare.

2. Disponentur in media altaris mensa paramenta nigri coloris pro Episcopo, videlicet: manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo sericeo nigri coloris. In latere evangelii ponetur mitra damascena albi coloris, vel linea albi coloris cum vimpa seu velo utendo a ministro illius (2).

3. Ante gradus anteriores altaris in latere epistolae statuetur faldistorium, ornatum veste sericea nigri coloris, aequali panno sericeo paramentorum, cum suppedaneo, quod aequet gradum infimum altaris, si faldistorium nimis humile esset; suppedaneum autem cooperietur exiguo tapeto ex panno violaceo (3).

4. In latere epistolae ponetur scamnum parvum cum postergali, sine suppedali seu gradu, in usum Ministrorum, et contegetur tapeto ex panno violaceo.

5. Abacus coopertus tobalea linea albi coloris statuetur in latere eodem, superque illum disponentur res sequentes: Duo candelabra cum cereis pro acolythis; Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et corporali intra bursam; pelvicula cum ampullis vini et aquae; campanula; Missale ab Episcopo utendum cum tegumento aequali paramentis; Epistolarium et Evangeliarium, convestitum utrumque, ut supra; gremiale pro Episcopo aequale paramentis; intorticia pro elevatione; Canon pontificalis; scotula cum candela; * amictum et pluviale pro

(1) Regulariter cera esse deberet communis.

(2) Romae E.mi DD. Cardinales utuntur mitra damascena albi coloris et Episcopi ex tela alba. A.

(3) Vide notam ad pag. 547, n. 3.

Presbytero assistente; thuribulum cum navicula; cussinus aequalis paramentis, vel legile pro Missali; urceus cum pelvi; mantile in lance; manipuli induendi a Ministris; candelae clero distribuendae, si distributio fieri soleat, et intorticium aut cereus unus distinctus Episcopo tradendus. Si fiet absolutio post Missam, praeparabitur ibi etiam pluviale pro Episcopo, vasculum Aquae sanctae cum aspersorio et prope abacum Crux hastilis.

6. Nisi aderit in media ecclesia castrum doloris vel etiam cadaver, praeparabitur in latere evangelii parvus tumulus seu lodix nigri coloris explicanda in medio presbyterio.

7. Si aderit castrum doloris, vel cadaver, praeparabitur alterum faldistorium cum veste nigri coloris super exiguo tapeto violaceo in capite castri doloris vel ad pedes cadaveris.

8. In sacristia, super tabulam apud quam parari solent Celebrans et Ministri, disponentur paramenta nigri coloris a Ministris utenda, eaque sunt: dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono, bina cingula, binae albae, binique amictus cum biretis, superpelliceum cum bireto pro Presbytero assistente. Super eadem mensa praeparabitur etiam Canon pontificalis et scotula cum candela.

9. In medio eiusdem sacristiae, aut in parte alia, aderit sedes cameralis super tapeto, in usum Episcopi. Aequum erit etiam praeparare pulvinaria duo violacei coloris, in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopo placebit orare.

§ 2. *De functione.*

10. Sacra aera turris luctuoso more, pro consuetudine cuiusque loci, pulsabuntur aliquandiu ante functionem, et hora praestituta congregabitur in sacristiam clerus, qui induet superpelliceum aut aliud insigne chorale, si ex privilegio poterit uti.

11. Presbyter assistens induet superpelliceum, itemque clerici inservientes, ut fungantur officio sibi attributo.

12. Episcopus hora determinata aderit in sacristia, sedebit sede ibi praeparata, vel uti poterit, si placebit, genuflexorio apposito ad orandum.

13. Rebus omnibus ad functionem peragendam dispositis, Caeremoniarius innuet Episcopo, ut sedeat, itemque clericis, ad hoc officium delectis, ut accipiant Canonem et scotulam. Isti se sistent Episcopo, et cum debitis reverentiis clericus libri minister praesentabit Episcopo Canonem apertum, ad

stante a dextris altero cum scotula. Presbyter assistens adstabit Episcopo a dextris, indicaturus ei quid recitandum sit.

14. Episcopus sedens leget orationes tantum ad paramenta, et omittet antiphonam *Ne reminiscaris* cum psalmis et precibus: advertet etiam ut omittat orationes praescriptas ad sandalia et chirothecas, quibus in huiusmodi Missa non utitur.

15. Recitatis ab Episcopo precibus praedictis, clerici a libro et scotula salutabunt eum, recedent ad abacum, in quo Canonem et scotulam reponent.

16. Dum Episcopus recitabit orationes ad paramenta praescriptas, Diaconus et Subdiaconus, adiuvantibus acolythis, induent sibi paramenta sacra, excepto manipulo. Innuente Caeremoniario, quando Episcopus desierit recitare, ut supra, orationes, manu accepto bireto, venient ante Episcopum, reverentiam conficient, et consistent a lateribus eius, videlicet, Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris.

17. Clerus procedet ad altare eodem ordine, quo traditum est capitulis II, et III, art. I; post clerum incedet Presbyter assistens a dextris Caeremoniarii, deinde Episcopus, medius inter Ministros, capite cooperto bireto; sequentur clerici inservientes, postremo familiares nobiles Episcopi (1).

18. Quando clerus pervenerit ad altare, genuflexionem quisque aut reverentiam, iuxta gradum suum efficiet, petet stallum suum in chorum, ibique stabit.

19. In ingressu presbyterii, Presbyter assistens locum sumet a dextris Diaconi, Episcopus et Ministri caput nudabunt bireto, nullaque facta reverentia ad chorum, procedent ante altare. Clerici inservientes sequentur Episcopum, servantes ordinem eundem, restantibus, qui propiores erunt Episcopo, duos tresve passus post eum. Si clerus iam adesset in choro Officii recitandi causa, Episcopus, Ministri ceterique inservientes in ingressu presbyterii reverentiam conficient clero in choro praesenti.

20. Episcopus, ante altare progressus, reverentiam ad Crucem faciet, Ministri cum ceteris conficient genuflexionem. Genuflectet Episcopus in pulvino posito super medium gradus infimi, ibique brevi tempore orabit; Ministri cum Presbytero assistente genua flectent in pavimento ante gradum infimum; unusquisque de clero genuflectet loco proprio; clerici inservientes a tergo Episcopi.

---

(1) Vide notam ad n. 17, pag. 569.

21. Post brevem orationem, Episcopus, Ministri, clerus in choro et clerici consurgent. Episcopus cum Ministris et clericis conficient, ut supra, reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris, postea salutabunt chorum, prius versus latus evangelii, deinde epistolae. Episcopus cum Ministris accedet ad faldistorium, sedebit in ipso, humeris ad altare conversis; Diaconus eadem positione consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Episcopi. Presbyter assistens accedet ad abacum, itemque clerici inservientes, qui ad lineam se disponent secundum abacum. Clerus in choro stabit, dum parabitur Episcopus. Familiares nobiles stabunt apud abacum.

22. Sedente Episcopo, amovebitur a clerico pulvinus de gradu infimo altaris, quo usus erit Episcopus ad brevem orationem peragendam, et reponet illum post faldistorium; Caeremoniarius secundus ascendet ad altare, tollet velum a paramentis quo contegebantur, et reponet illud in latere altaris, deinde clericis inservientibus paramenta ipsa distribuet, methodo superius innuta, n. 22, art. I, cap. III.

23. Quando clericis distribuentur paramenta, Caeremoniarius accipiet bireta Ministrorum, eaque ponet super scamnum: tum Diaconus, innuente Caeremoniario, exuet Episcopo Crucem pectoralem et mantelletum: Crux pectoralis accipietur a Caeremoniario eodem, et dabitur clerico ad hoc delecto, nisi aderit alia Crux pectoralis iam praeparata cum paramentis, quo casu illa ponetur super abacum; mantelletum accipietur a cubiculario, qui stabit a tergo Episcopi, quique etiam expediet extremitatem vestis episcopalis.

24. In procinctu etiam erunt familiares nobiles Episcopi, quorum unus deferet urceum cum pelvi, alter mantile in lance; absentibus autem familiaribus praedictis, supplebunt clerici duo.

25. Episcopo, dimisso mantelleto, Diaconus porriget biretum, quo sibi ipse Episcopus cooperiet caput. Diaconus extrahet Episcopi digito annulum, quem tradet Caeremoniario, hic autem * suo tempore dabit Presbytero assistenti.

26. Se sistent Episcopo familiares nobiles cum urceo et pelvi: Ministri accipient mantile et explicabunt ipsum super gremium Episcopi, qui lavabit manus (1). Familiares, sive cle-

---

(1) Presbyter assistens praebebit et retrahet manutergium, ut supra in nota ad pag. 570, n. 26.

rici, ministrabunt Episcopo lotionem, stabunt, sed reverentiam ad eum conficient ante et post actionem antedictam, postea redibunt ad abacum, in quo deponent instrumenta lotionis.

27. Clerici, postquam acceperint paramenta, genuflexionem ad Crucem altaris exsequentur, et venient ante Episcopum.

28. Diaconus, adiuvante Subdiacono, induet Episcopo paramenta, videlicet: amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam, tunicellam, dalmaticam, planetam et manipulum (1).

29. Quo tempore Ministri paramentis induent Episcopum, clericus unus induet * amictum et pluviale Presbytero assistenti, qui prosequetur stare apud abacum. Acolythi in promptu erunt, manipulum imposituri Ministris.

30. Postquam Episcopus indutus erit planeta et sederit faldistorio, Diaconus una cum Subdiacono venient ante Episcopum et salutabunt ipsum. Diaconus accipiet mitram a clerico illius custode, qui stabit post Episcopum, eamque capiti ipsius Episcopi reponet. Postea Ministri reverentiam Episcopo iterabunt, et accedent ad abacum, ubi ab acolythis brachio eorum sinistro imponetur manipulus.

31. Caeremoniarius secundus, paramentis clericis distributis, deferet ad abacum velum quo paramenta ipsa contegebantur; Canonem cum scotula ex eodem abaco accipiet, et afferet ad altare; Canonem apertum ad *Ordinem Missae* ponet in media altaris mensa ad pedem Crucis, prope Canonem ponet scotulam, et revertetur ad abacum.

32. Dum Ministri apud abacum assument manipulum, Presbyter assistens veniet ante Episcopum, salutabit ipsum, eique appropinquabit et annulum inseret eius digito annulari dexterae manus sine osculis consuetis, atque iterata reverentia, consistet a dextris eius, humeris ad altare conversis. Ministri, accepto in brachio manipulo, redibunt ante Episcopum, reverentiam ei conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Diaconi, eodem statu quo Presbyter assistens.

33. Ministris hoc ordine dispositis, Caeremoniario innuente, assurget Episcopus et discedet de faldistorio, medius inter praedictos Ministros, qui curabunt servare eandem cum Epi-

(1) Melius servabitur rubrica, si manipulus post dalmaticam imponatur, cessato scilicet impedimento manicarum (v. notam ad pag. 570, n. 28).

scopo lineam, et sequentur clericus a mitra et clericus caudatarius, qui syrmam vestis episcopalis sustentabit.

34. Episcopus cum Ministris, postquam discesserit e faldistorio, duos tresve passus longe ab ipso, salutabit clerum in choro versus partem epistolae; procedet versus medium altaris et salutabit alterum latus chori versus partem evangelii, postea veniet ad medium altaris. Progressus cum Ministris Episcopus ante infimum altaris gradum, vertet aliquantulum caput versus Diaconum, qui sinistrae eius adstabit, et ab ipso exuetur mitra. Episcopus reverentiam, Ministri genuflexionem conficient, et initium fiet confessionis, cui respondebunt Ministri. Clericus caudatarius genuflectet a tergo Episcopi. Clericus mitrae minister, accepta mitra e manibus Diaconi, recedet apud abacum, ibique stabit. Ceteri clerici inservientes genuflectent quo loco erunt.

35. Cantorum chorus incipiet et prosequetur cantare introitum et *Kyrie*. Clerus in choro alternatim recitabit confessionem.

36. Episcopus confessionem recitabit ritu in Missa praescripto, et post *Indulgentiam* etc. prosequetur versiculos *Deus, tu conversus* etc.

37. Dicto ab Episcopo *Oremus*, Presbyter assistens recedet et veniet prope faldistorium, et stans facie ad altare conversa, habebit faldistorium a sinistris suis; Diaconus immediate transibit ad dexteram Episcopi, et Subdiaconus sinistrae Episcopi appropinquabit.

38. Episcopus, medius inter Ministros, ascendet ad altare, sequente clerico mitrae ministro; osculabitur altare, et statim Diaconus reponet ei mitram.

39. Praesto erunt duo clerici cum Missali et scotula apud faldistorium.

40. Episcopus mitra coopertus reverentiam faciet ad Crucem, Ministri genuflexionem, et cum ipsis a latere descendet ad faldistorium. Clericus a mitra sequetur Episcopum itemque clericus, qui syrmam vestis Episcopi sustentabit, si opus fuerit, quando Episcopus de altari descendet.

41. Episcopus, quum venerit ad faldistorium, sedebit in ipso, et Presbyter assistens, qui iam ibi aderit, advertet ut sustollat planetam, dalmaticam et tunicellam, ne Episcopus eis insideat.

42. Diaconus cum Subdiacono a sinistris eius aderunt ante Episcopum, qui sedens in faldistorio exuetur mitra a Diacono.

43. Episcopus, postquam exutus fuerit mitra, assurget et super sinistram suam convertetur versus altare. Se sistent ei clerici cum Missali et scotula, et primus eorum sustinebit ei Missale apertum, stante altero cum scotula a sinistris huius (1). Presbyter assistens manebit a dextris Episcopi, Diaconus consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Episcopi, sed aliquantulum retro. Clericus caudatarius, post quam comitatus erit Episcopum ad faldistorium, recedet ad locum suum inter ceteros clericos.

44. Quando Episcopus de altari descendet iturus ad faldistorium, clericus unus aut Caeremoniarius secundus amovebit Canonem, qui stabit apertus in medio altaris, eumque reponet super abacum.

45. Episcopus ad altare conversus leget introitum iunctis manibus, et ad prima verba *Requiem aeternam* etc. signum Crucis librum versus faciet, manum sinistram apponens pectori. Recitabit deinde alternatim cum Ministris *Kyrie*, quod idem faciet clerus in choro.

46. Completo cantu *Kyrie*, Diaconus transibit post Episcopum, Subdiaconus post Diaconum. Episcopus super dexteram suam convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum*. Clerus in choro simulatque responderit *Et cum spiritu tuo*, genuflectet et stare prosequentur Episcopus, Presbyter assistens, Ministri, Caeremoniarius assistens Episcopo et clericus uterque a libro et a scotula. Ceteri omnes flectent genua ad orationem.

47. Episcopus ritu consueto orationem Missae respondentem tono feriali cantabit (cfr. n. 69).

48. Ad orationis conclusionem assurget Caeremoniarius secundus, aut clericus quispiam, accipiet ex abaco Epistolarium, accedet ad Subdiaconum, eique tradet illud.

49. Post orationem, chorus et ceteri omnes consurgent: praesto erunt apud faldistorium clericus cum mitra et alter cum gremiali, et recedent apud abacum clerici cum libro et scotula.

50. Episcopus, post orationem cantatam, conversus super dexteram suam, sedebit faldistorio, et sedente Episcopo sedebit etiam clerus in choro. Diaconus reponet mitram Episcopo, et super genua eius gremiale. Diaconus cum Presbytero assistente

(1) Vide notam ad pag. 533, n. 36, etiam quoad n. 53 seq.

a dextris eius reverentiam facient ad Episcopum, et sessum pergent ad scamnum ipsis praeparatum, servantes regulam notatam n. 57, cap. III, huius libri.

51. Subdiaconus, postquam acceperit librum epistolarum, procedet in conclusione orationis cum Caeremoniario secundo ante altare, genuflexionem ad Crucem exsequetur, et reverentiam ad chorum, prius versus partem evangelii, deinde versus epistolam, et redibit ante Episcopum, ibique manebit cum libro clauso et applicito pectori. Quum discesserint Diaconus et Presbyter assistens ad sedendum, ut supra, Subdiaconus iterabit reverentiam ad Episcopum, aperiet librum, et cantabit epistolam, quae ipsi indicabitur, librum sibi ipse sustinens. Peracto cantu epistolae, librum claudet, iderabit reverentiam ad Episcopum, redibit ante altare, genuflexionem ad Crucem altaris faciet et reverentiam ad chorum, ut supra, reveniet ante Episcopum, quem iterum reverebitur, et Epistolarium tradet Caeremoniario vel clerico, qui comitatus eum fuerit.

52. Dum Subdiaconus post cantatam epistolam praedictas actiones exsequetur, Presbyter assistens nudabit caput, assurget de scamno, et redibit ad sinistram Episcopi : praesto erunt prope Episcopum clerici cum Missali et scotula.

53. Postquam Subdiaconus tradiderit Epistolarium, accipiet a clerico Missale, quod apertum sustinebit ante Episcopum, ex quo hic leget epistolam, graduale, sequentiam, *Munda cor meum* et evangelium ; advertet autem quod non est dicendum *Iube, Domine* etc., *Dominus sit* etc., priusquam recitet evangelium. Quando Episcopus iunctis manibus recitabit *Munda cor meum* et evangelium, sustinebitur ei gremiale ex uno latere a Presbytero assistente, ex altero a Caeremoniario. Si ad recitandum *Munda cor meum* loco Missalis placeret uti Canone, advertet Caeremoniarius ut illum accipiat ex abaco et porrigat Presbytero assistenti, qui eum ponet apertum super Missale pro oratione praedicta. Presbyter assistens etiam advertet, ut indicet et suggerat Episcopo, quid ex Missali sit legendum. Clericus a scotula sustinebit scotulam ipsam, stans prope latus dexterum Subdiaconi.

54. Postquam Episcopus legerit evangelium, Subdiaconus claudet Missale, ipsumque restituet clerico, a quo acceperit ; hic autem se adiunget clerico a scotula, et una facient reverentiam ad Episcopum, et revertentur ad abacum, in quo deponent res modo indicatas.

55. Presbyter assistens se adiunget dexterae Subdiaconi, et reverentia ad Episcopum simul facta, redibunt sessum ad scamnum, et caput operient bireto.

56. Interim a cantoribus cantabitur sequentia *Dies irae, dies illa* etc. Si distribuendae clero erunt candelae, circa dimidium cantus sequentiae, videlicet, paullo ante vel paullo post, iuxta numerum cleri, duo quatuorve clerici, vel etiam numero maiori, accedent ad abacum, ac si clerici erunt duo, unus accipiet candelas et alter comitabitur eum, distributurus illas; si fuerint quatuor, duo ipsorum accipient candelas, et reliqui duo comitabuntur eos propter distributionem, atque hoc modo tractabitur actio ista, si numero etiam fuerint maiori. Quando transibunt ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt, itemque in medio choro priusquam candelas distribuant et postquam distribuerint, genuflexionem conficient ad altare, et reverentiam ad chorum, prius versus partem evangelii, postea versus partem epistolae. Unus ex clericis ad hoc officium delectis advertet, ut in primis det intorticium aut cereum distinctum cappellano Episcopi, qui habitu talari cum pallio indutus aderit prope abacum. Sub finem autem cantus sequentiae, clerici duo, pluresve, accensis suis candelis, accedent ad accendendas cleri candelas; in primis autem advertent, ut accendant intorticium aut cereum Celebrantis, utque reverentiam ad ipsum Episcopum celebrantem, genuflexionem ad altare et reverentiam ad chorum conficiant, ut supra dictum est.

57. Ad ℣. *Oro supplex*, aut sub idem fere tempus, Diaconus nudabit caput, assurget, et receptum apud abacum Evangeliarium afferet ad altare, comitante Caeremoniario, exsequens reverentiam prius ad chorum versus latus epistolae, deinde ad Episcopum in faldistorio sedentem, postremo ad chorum versus partem evangelii: quum venerit ante altare, genuflexionem faciet, ascendet ad altare, ponet librum in media altaris mensa, genuflectet in extremitate suppedanei, et recitabit *Munda cor meum*.

58. Hoc tempore, Presbyter assistens et Subdiaconus nudabunt caput et assurgent, ac sequentibus acolythis iunctis manibus, venient ante Episcopum, et reverentiam ad eum conficient. Subdiaconus cum acolythis consistent contra Episcopum: Presbyter assistens accedet ad sinistram Episcopi.

59. Diaconus, postquam recitaverit *Munda cor meum*, assurget, librum accipiet, descendet de altari, genuflexionem

faciet, veniet ante Episcopum et adiunget se Subdiacono, consistens a dextris eius. Caeremoniarius secundus se sistet post aut prope Ministros praedictos.

60. Quando parum aberit, ut compleatur cantus ultimorum verborum sequentiae, Diaconus, Subdiaconus et acolythi cum Caeremoniario secundo reverentiam conficient ad Episcopum, et procedent ante altare. Ibi genuflexionem conficient ad Crucem, tum reverentiam ad chorum, prius versus partem epistolae, postea versus evangelii latus, et procedent versus latus istud ad cantandum evangelium, ritu praescripto in aliis Missis solemnibus pro defunctis.

61. Dum Ministri cum acolythis peragent genuflexionem ad altare et reverentias ad chorum, Caeremoniarius tollet Episcopo gremiale et mitram.

62. Episcopus, statim ac Diaconus cantabit *Dominus vobiscum*, assurget, et versus Diaconum ipsum convertetur: Presbyter assistens se sistet a sinistris Episcopi, passum unum retrorsum, et stabit ipse quoque conversus ad Diaconum, qui cantabit evangelium. Clerus consurget, nudato capite, et unusquisque candelam ardentem in choro manu dextera sustinebit. Episcopus celebrans candelam accensam sustinere non debet.

63. Ambo clerici a libro et scotula, simulatque completus erit cantus evangelii, in promptu stabunt cum rebus praedictis prope faldistorium.

64. Post cantum evangelii, exstinguentur candelae, quas clerus in choro sustinebat ardentes.

65. Item, completo cantu praedicto, Subdiaconus librum claudet ac tradet uni ex acolythis, Diaconus et Subdiaconus medii inter acolythos revenient ante altare, genuflexionem ad Crucem conficient tantummodo, sine ulla ad chorum reverentia, revertentur ante Episcopum, eique facient reverentiam.

66. Acolythi redibunt ad abacum, et Diaconus cum Subdiacono consistent post Episcopum, ut supra dictum est de oratione.

67. Episcopus convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum*, et conversus super sinistram suam versus altare cantabit *Oremus*, et ex Missali submissa voce leget offertorium. Ministri hoc tempore consistent a lateribus Episcopi, ut in introitu. Presbyter assistens, qui adstabit dexterae Episcopi, monstrabit ei quid legendum ex Missali erit.

68. Significetur hoc tempore familiaribus nobilibus Episcopi, vel eis absentibus clericis duobus supplentibus, ut parati sint ad lotionem Episcopo ministrandam.

69. Postquam Episcopus legerit offertorium, conversus super dexteram suam, sedebit faldistorio. Diaconus reponet mitram Episcopo, eique facta cum Subdiacono reverentia, Diaconus accedet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Episcopi. Diaconus extrahet annulum ex digito Episcopi eumque retinebit secum. Se sistent Episcopo familiares nobiles, vel clerici duo ministraturi lotionem Episcopi manibus. Diaconus cum Subdiacono accipient mantile, ipsumque explicabunt super gremium Episcopi: familiaris vel clericus qui deferet urceum cum pelvi effundet aquam super manus Episcopi et actionem istam exsequetur stans, non genuflexus. Episcopus manus absterget mantili, quod sustinebitur a Ministris, et recipietur a familiari vel clerico qui illud attulerit: tum uterque familiaris, sive clericus, redibunt simul ad abacum, ibique deponent instrumenta, quae opus fuerunt ad lotionem.

70. Presbyter assistens, statim ac sederit Episcopus post lectionem offertorii (1), perget ad abacum, accipiet cussinum vel legile cum Missali et Canone, eaque afferet ad altare: procedens autem ad altare, reverentiam ad chorum in latere epistolae, deinde ad Episcopum, postremo ad alteram chori partem in latere evangelii exsequetur: quum venerit ante medium infimi gradus altaris, flectet genu et ad altare ascendet: conscenso suppedaneo, ponet res supra nominatas versus cornu evangelii; aperiet Canonem, quem ponet in media mensa, applicans illum ad pedem Crucis, elevabit legile vel aptabit cussinum in latere eodem, superponet sive legili sive cussino Missale apertum, prope ipsum collocabit scotulam,* quam attulerit clericus, et immorabitur super suppedaneo in latere evangelii, exspectans Episcopum: quod si nimis incommoda esset positio Canonis ad pedem Crucis, poterit eum ponere super legile seu cussinum, et prope ipsum super altaris mensa relinquet Missale clausum.

71. Subdiaconus, postquam Episcopus laverit manus, salutabit ipsum, et perget ad abacum accepturus Calicem eumque allaturus ad altare, ut infra. Acolythus unus in promptu stabit cum ampullis vini et aquae in pelvicula, se-

---

(1) Potius postquam tradiderit et receperit manutergium ad lotionem manuum Episcopi. Vide tres notas ad pag. 582.

cuturus Subdiaconum, quando procedet ad altare, ut inferius docebitur.

72. Postquam Episcopus laverit manus, * Presbyter assistens annulum ei reponet.

73. Praesto erit thuriferarius cum thuribulo in plano prope latus epistolae.

74. Quando omnia disposita erunt ad functionem prosequendam, innuente Caeremoniario assurget Episcopus, cui dextrorsum adstabit Diaconus. Profectus de faldistorio salutabit chorum in latere epistolae, procedet deinde versus latus evangelii, et salutabit alteram chori partem in latere evangelii. Sequentur Episcopum clericus a mitra et clericus caudatarius, qui extremitatem posteriorem vestis episcopalis sustentabit. Diaconus mitram exuet Episcopo, quando ipse venerit ante infimum gradum altaris. Episcopus reverentiam, Diaconus genuflexionem ad Crucem conficiet. Episcopus ad altare ascendet simul cum Diacono; qui partem anteriorem vestis eius sublevabit. Conscenso suppedaneo, Episcopus ponens manus extensas super mensam, altare in medio osculabitur. Clericus cum mitra et clericus caudatarius recedent versus abacum.

75. Procedente ad altare Episcopo, clerus in choro stabit capite nudato, et sedebit quando Episcopus iam ad altare pervenerit.

76. Dum Episcopus ascendet ad altare, illuc etiam ascendet a latere in cornu epistolae Subdiaconus cum Calice, quomodo erit praeparatus super abaco, superque ipso aderit bursa cum corporali. Acolythus sequetur Subdiaconum, deferens ampullas vini et aquae in pelvicula: Subdiaconus ponet Calicem super altare. Diaconus accipiet bursam, et inde exthraet corporale; collocabit bursam versus latus evangelii, et corporale in media mensa explicabit. Idem pallam tollet de Patena, eamque ponet super mensam, accipiet Patenam cum hostia, quam tradet Episcopo, et procedetur in Missa eodem ordine, quo traditum est in aliis Missis solemnibus, exceptis animadversionibus sequentibus:

77. Clericus caudatarius accedet ad altare thurificationis tempore, ad sustinendam syrmam vestis episcopalis, si opus fuerit.

78. Subdiaconus ascendet ad altare, dum Diaconus tradet Episcopo thuribulum, ad sublevandum planetam a sinistris Episcopi, durante incensatione.

79. Presbyter assistens amovebit ab altari cussinum seu legile cum Missali propter thurificationem, qua peracta, illud reponet: clericus a scotula ascendet ad altare ad scotulam ipsam removendam in actione praedicta.

80. Clericus a mitra accedet cum ipsa ad altare sub finem thurificationis.

81. Peracta altaris thurificatione, Episcopus tradet thuribulum Diacono; Caeremoniarius autem reponet mitram Episcopo. Diaconus advertet, ne incenset Episcopum, nisi postquam ipsi mitra reposita fuerit.

82. Diaconus, postquam thurificaverit Episcopum, restituet thuribulum thuriferario, qui discedet de altari.

83. Post haec, Diaconus ascendet super gradum superiorem infra suppedaneum, et consistet a dextris Episcopi, ascendet etiam Subdiaconus, et consistet a sinistris.

84. Familiares nobiles, vel clerici ministrabunt lotionem Episcopo, sed Diaconus cum Subdiacono sustinebunt ei mantile distentum (1).

85. Profectis ministris lotionis, et completa ab Episcopo recitatione psalmi *Lavabo*, Diaconus tollet ei mitram.

86. Diaconus et Subdiaconus sequentur a tergo Episcopum, quando redibit ad medium altaris, locum sumente Diacono super gradum superiorem proximum suppedaneo, et Subdiacono ante infimum gradum.

87. Clericus caudatarius recedet quando Episcopus redibit ad medium altaris, itemque clericus a mitra referet ad abacum mitram ipsam.

88. Dum Episcopus recitabit psalmum *Lavabo*, vel paullo ante, discedent ex abaco clerici designati cum candelis ardentibus, et pergent in chorum ad accendendas cleri candelas.

89. Priusquam Episcopus incipiat cantare praefationem, si Canon situs erit ad pedem Crucis, Presbyter assistens tollet de cussino seu legili Missale, quod ponet super altare, accipiet Canonem, et apertum collocabit super cussinum seu legile. Sin Canon iam positus esset super cussino seu legili, advertet ut aperiat Missale ipsumque imponat cussino seu legili tantummodo pro orationibus secretis Missae.

90. Priusquam Episcopus incipiat cantare verba praefationis *Per omnia saecula saeculorum* etc., Caeremoniarius

---

(1) Porriget mantile Episcopo Presbyter assistens illudque retrahet (v. notam ad pag. 584).

tollet de capite eius pileolum quem portabit ad abacum et reponet super lancem.

91. Sub exitum praefationis, Diaconus ascendet ad dextram Episcopi, ut recitet cum Episcopo *Sanctus,* quo recitato, redibit ad locum suum post Episcopum (1).

92. Ad orationem *Hanc igitur* etc., Caeremoniarius aut clericus unus incensum in thuribulum imponet.

93. Ad alteram orationem *Quam oblationem* etc., Diaconus non conscendens suppedaneum consistet a dextris Episcopi et genuflectet super suppedaneum ipsum. Subdiaconus veniet in latus epistolae, accipiet a thuriferario thuribulum, in quo iam positum erit incensum, genua flectet super gradum superiorem in latere eodem, et SS. Sacramentum in elevatione thurificabit. Presbyter assistens genuflectet a sinistris Episcopi in extremitate suppedanei, et planetam Episcopi simul cum Diacono in elevatione attollet. Idem Presbyter assistens post elevationem Hostiae assurget, indicabit Episcopo quid legere debeat, et ad verba consecrationis Calicis rursus genuflectet.

94. Post consecrationem, Diaconus stabit super gradu superiori a tergo Episcopi, et ascendet in suppedaneum ad eius dextram, quando detegere Calicem debebit.

95. Subdiaconus non ascendet ad altare, quando ascendet Diaconus ad verba *Et dimitte nobis* etc., siquidem non sustinebit Patenam.

96. Chorus manebit genibus flexis usque ad *Agnus Dei,* ut in aliis Missis de requie, itemque clerici cum intorticiis manebunt genibus flexis usque ad consummationem.

97. Ad *Agnus Dei* Diaconus adstabit dextrae Episcopi. Recitato una cum Episcopo *Agnus Dei,* Diaconus manebit loco eodem, quoniam pax neque datur neque accipitur.

98. Quum Episcopus consummaverit Calicem, Caeremoniarius reponet ei pileolum, quem advertet accipere ex abaco.

99. Clerici cum intorticiis discedent cum debitis reverentiis: clerus in choro exstinguet candelas et sedebit.

100. Clericus a mitra recipiet mitram ipsam, et praesto erit ad altare a tergo Episcopi, quando purificatio ab Episcopo accipietur.

101. Presbyter assistens, statim ac Episcopus consumma-

---

(1) Subdiaconus non ascendet usque ad Calicis abstersionem (S. R. C., n. 3769, V; quod decretum, sub n. IV, applicabitur etiam seqq. nn. 97 et 102).

verit Calicem, ponet Canonem apertum ante pedem Crucis, et Missale apertum reponet super cussinum vel legile.

102. Diaconus ministrabit vinum Episcopo in purificatione, itemque vinum et aquam in ablutione.

103. Quando Episcopus accipiet purificationem, in promptu erunt familiares nobiles vel clerici propter lotionem manuum Episcopi.

104. Subdiaconus, postquam Diaconus Episcopo ministraverit aquam in ablutione, transibit in latus evangelii altaris ad abstergendum et cooperiendum Calicem. Eodem tempore Presbyter assistens transferet Missale cum cussino vel legili in cornu epistolae, et clericus sequetur eum, transferens illuc scotulam. Diaconus non discedet a dextra Episcopi. Presbyter assistens, postquam Missale super altare collocaverit, recedet in eodem epistolae latere posteriori super gradum superiorem.

105. Quando Episcopus post ablutionem reliquerit Calicem super altari, Diaconus reponet ei mitram. Episcopus, adstante ipsi a dextris Diacono, transibit in cornu epistolae, ubi lavabit manus, et mantile sustinebitur extensum ante eum a Presbytero assistente et a Diacono. Postea Diaconus exuet mitram Episcopo, qui conversus ad altare leget ex Missali versiculum communionis. Clericus caudatarius revertetur ad sustentandam extremitatem posteriorem vestis episcopalis, si opus fuerit. Clericus cum mitra consistet in plano a latere epistolae. Diaconus locum sumet in gradu superiori a tergo Episcopi. Subdiaconus absterget, cooperiet Calicem, complicabit corporale, reportabit haec omnia ad abacum, et redibit ante infimum gradum altaris, consistens a tergo Diaconi.

106. Postquam Episcopus legerit ℣. *Communio*, transibit ad medium altaris, conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, redibit ad Missale et cantabit orationem *Postcommunionis*. Clerus genuflectet, ut supra notatum est sub nn. 46 et 49. Reveniet iterum Episcopus ad medium altaris, conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, convertetur ad altare, et submissa voce dicet *Requiescant in pace*. Diaconus ad altare conversus cantabit *Requiescant in pace*, quamquam celebrata sit Missa pro uno tantum defuncto.

107. Episcopus ad altare conversus recitabit orationem *Placeat* etc., et post ipsam osculabitur altare. Deinde transibit in cornu evangelii et recitabit evangelium S. Ioannis.

108. Interim a clericis supradictis accendentur candelae cleri stantis in choro. Praesto erunt clerici duo, quorum unus

sustinebit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, alter thuribulum cum navicula. Clericus alter in promptu habebit pluviale utendum ab Episcopo. Aderunt etiam clerici, paramenta episcopalia recepturi.

109. Si neque cadaver aderit neque castrum doloris, in procinctu erunt clerici duo ad explicandum pannum nigrum in medio presbyterio, vel ad statuendum ibi tumulum.

§ 3. *De ritu absolutionis minus solemni.*

110. Episcopus, ultimo evangelio recitato, redibit ad medium altaris, et a Diacono rursus cooperietur mitra. Presbyter assistens descendet a latere de altari, et recedet ab abacum, apud quem pluviale dimittet, quum functus iam sit officio suo. Episcopus cum Ministris reverentiam vel genuflexionem respective ad Crucem conficient, descendent de altari, et venient directe ad faldistorium, in quo sedebit Episcopus, astante ei dextrorsum Diacono sinistrorsum Subdiacono.

111. Se sistent Episcopo clerici recepturi paramenta, et Ministri dimittent manipulos, qui recipientur a clericis duobus et ad abacum referentur. Diaconus mitram, Subdiaconus manipulum exuet Episcopo: tum Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet Episcopo planetam, dalmaticam ac tunicellam. Paramenta recipientur a clericis supra indicatis et referentur ad abacum, Diaconus autem, adiuvante Subdiacono, induet Episcopo pluviale, postremo reponet ei mitram.

112. Si aderit tumulus in medio presbyterio, functio tractabitur sequenti modo :

113. Paratus pluviali et mitra Episcopus sedebit faldistorio, et cum ipso considebit clerus in choro, Ministri recedent ad scamnum ipsis praeparatum et sedebunt. Cantorum chorus cantabit ℟. *Libera me, Domine* etc.

114. Interim in promptu stabunt apud abacum ambo clerici cum vasculo Aquae sanctae et cum thuribulo. Caeremoniarius vel clericus unus praeparabit in latere epistolae cussinum vel legile et super ipsum Missale aut Rituale maioris formae cum ritu absolutionis.

115. Post cantatum versiculum *Requiem aeternam* etc. (ad quem Episcopus nullum faciet Crucis signum) consurgent Ministri, redibunt ad Episcopum et consistent lateribus eius. Appropinquabit Episcopo thuriferarius, eique praesentabit

thuribulum, in quo ipse ponet incensum cum benedictione usitata, et Diaconus ministrabit incensum Episcopo.

116. Clericus uterque cum thuribulo et vasculo consistent in gradu superiori a latere evangelii.

117. Sub finem cantus responsorii, assurget Episcopus et procedet ad altare medius inter Ministros. Ante altare Diaconus exuet ei mitram. Episcopus reverentiam, Ministri autem genuflexionem conficient. Quum Episcopus ad altare ascenderit, cantabitur a cantoribus *Kyrie, eleison*, et clerus in choro consurget.

118. Post tertium *Kyrie*, Episcopus cantabit *Pater noster*, et continuabitur secreto: interim convertetur ad presbyterium, cuius in medio aderit tumulus vel pannus niger extensus super pavimentum, et accepto e manibus Diaconi aspersorio, asperget versus tumulum sive pannum nigrum in medio, a sinistris et a dextris suis; restituet aspersorium Diacono, a quo deinde recipiet thuribulum, et adolebit eodem modo quo asperserit: thuribulo Diacono restituto, convertetur cum Ministris ad altare et in latere epistolae, in libro posito super legili vel cussino, iunctis manibus cantabit versiculos *Et ne nos* etc. *A porta inferi* etc., ut in Rituali, et orationem respondentem.

119. Clerici cum vasculo Aquae sanctae et cum thuribulo discedent de altari, et pergent ad haec instrumenta deponenda.

120. Post orationem Episcopus convertetur versus tumulum aut pannum nigrum, et ducens Crucis signum versus ipsum, cantabit *Requiem aeternam* etc. Diaconus animadvertet ad attollendam fimbriam dexteram pluvialis eius. Cantores subiungent ℣. *Requiescat in pace*, si pro uno, tantum defuncto celebrabuntur exsequiae, sin autem pro defunctis pluribus, pluraliter cantabunt versiculum *Requiescant in pace*, et responso *Amen*, Episcopus Crucis signum efficiet versus tumulum seu pannum nigrum, nullum proferens verbum. Si absolutio erit partialis pro uno pluribusve defunctis, ne tum quidem adiungetur ℣. *Anima eius* aut *Animae eorum* etc.

121. Clerus in choro exstinguet candelas, quas sustinuerit ardentes hucusque. Duo clerici immediate tollent pannum, vel tumulum de medio choro.

122. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui medius inter Ministros descendet de altari, et debitis reverentiis ad altare et ad chorum peractis, redibit ad faldistorium, ubi sacras vestes dimittet, postea revertetur in sacristiam, ordine superius descripto.

§ 4. *De ritu absolutionis solemniori.*

123. Quod si expositum erit cadaver, vel aderit castrum doloris in media ecclesia, servabitur methodus sequens:

124. Postquam Episcopus indutus erit pluviali et a Diacono coopertus erit mitra, Subdiaconus accedet ad abacum, et accipiet Crucem hastilem, eique, se adiungent acolythi cum candelabris, ardentibus cereis; clerici cum vasculo Aquae sanctae et cum thuribulo antecedent eum. In discessu de altari, * non acolythi, sed clerici praedicti genuflexionem conficient ad altaris Crucem, itemque ceteri de clero. Procedent ad castrum doloris clericus cum vasculo a dextris alterius sustinentis thuribulum; deinde Subdiaconus gestans Crucem, medius inter acolythos cum candelabris, ut supra; Crucem sequetur clerus, incedent autem bini, cum candela ardenti in manu, servata regula, ut qui dextrorsum ibunt, deferant candelam dextra, biretum sinistra, qui autem sinistrorsum, candelam sustineant sinistra, biretum dextra. Postremo sequetur Episcopus, adstante ei sinistrorsum Diacono, qui caput operiet bireto et fimbriam pluvialis Episcopi elatam sustentabit. Ferme a latere Episcopi, sed aliquantulum retro, incedet a dextris eius cappellanus, qui gestabit intorticium ardens, dummodo ceteri etiam de clero gestent candelam ardentem. Episcopum sequentur clericus caudatarius aliique duo clerici cum libro et scotula. Seniores seu digniores cleri incedent propius Episcopum, minus autem digni prope Crucem.

125. Curabitur, ut in capite castri doloris, versus altare, vel, si aderit cadaver, ad pedem feretri seu lecti funebris, in quo iacet cadaver, praeparatum sit aequo intervallo faldistorium, quo utetur Episcopus, collocatum super exiguo tapeto laneo coloris violacei.

126. Quando Crux cum acolythis aliisque duobus clericis cum vasculo ac thuribulo pervenerint prope castrum doloris, flectent iter ad dextram suam, seu versus latus evangelii altaris maioris, et procedent ulterius usque ad finem eiusdem lateris, ubi Subdiaconus cum acolythis consistent versa facie ad altare, et aequo intervallo, ut aditum dent Episcopo transeunti in absolutione: ambo clerici cum vasculo ac thuribulo procedent ex parte adversa, quae respondet lateri epistolae, et consistent in capite castri doloris, prope faldistorium. Cle-

rus qui sequebatur Crucem, quum pervenerit ad castrum doloris, dirimetur et disponetur in longitudinem a lateribus ita, ut digniores sint versus caput, nempe versus faldistorium et minus digni versus Crucem a Subdiacono sustentam. Episcopus consistet apud faldistorium cum Diacono a sinistris, qui dimittet biretum, quum illuc venerit.

127. Quando Crux constiterit ad pedem castri doloris, dum castrum ipsum doloris non impediat eius conspectum, Episcopus reverentiam faciet versus Crucem et sedebit in faldistorio, secus, sedebit innuente ei Caeremoniario.

128. Sedente Episcopo, cantabitur a cantoribus ℟. *Libera me, Domine* etc. Nullum autem Crucis signum Episcopus efficiet versus castrum doloris ad ℣. *Requiem aeternam* etc.

129. Post versiculum istum Diaconus transibit ad dexteram Episcopi, et advertet ut reverentiam ei faciat, dum transibit ante ipsum, iturus ad dexteram eius. Appropinquabit Episcopo clericus cum thuribulo, in quod Episcopus, ministrante Diacono, incensum iniiciet, recitans formulam consuetam *Ab illo benedicaris* etc. et cum benedictione.

130. Thuriferarius, postquam incensum impositum erit in thuribulum, recepta a Diacono navicula, recedet ad dexteram clerici sustinentis vasculum, qui iam adstabit Diacono dextrorsum.

131. In fine responsorii, Diaconus mitram exuet Episcopo, qui assurget ad cantum *Kyrie*, et post ipsum cantabit alta voce *Pater noster*, quod continuabitur secreto.

132. Episcopus se movebit de faldistorio, adstante eius dexterae Diacono, qui sublevabit eius fimbriam dexteram pluvialis. Diaconus aspersorium accipiet ac tradet Episcopo, qui circumibit castrum doloris a sinistris suis, videlicet versus latus evangelii altaris. Episcopus in incedendo ter asperget latus castri doloris, nempe versus altare, in medio et in latere versus ostium ecclesiae, deinde transibit ad pedem castri doloris, reverentiam faciet ad Crucem a Subdiacono sustentam, Diaconus autem genuflexionem: postea procedet ad alterum latus castri doloris, ipsumque asperget versus ostium, in medio et versus altare, tum restituet aspersorium Diacono, hic autem clerico custodi vasculi: reveniet ante faldistorium, reverentiam faciet ad altare, Diaconus autem genuflexionem. Diaconus accipiet thuribulum a thuriferario et ipsum tradet Episcopo, qui circumeundo castrum doloris, incensabit illud eodem modo, quo asperserit.

133. Reversus Episcopus ad caput castri doloris, restituet thuribulum Diacono, hic thuriferario. Ambo clerici cum vasculo et cum thuribulo accedent prope Crucem a Subdiacono sustentam.

134. Episcopus revertetur ad faldistorium, ibique stabit humeris ad altare conversis, eodem modo, quo prius ibi sedebat. Diaconus stabit a dextris eius. Accedent ambo clerici cum scotula et libro, ex quo Episcopus cantabit versiculos *Et ne nos inducas* etc. et orationem respondentem, iunctis manibus.

135. Post orationem clericus cum libro, quin claudat eum, recedet aliquantulum ad sinistram Episcopi, qui signum Crucis dextra efficiens versus castrum doloris, cantabit *Requiem aeternam* etc., et Diaconus attollet eius fimbriam dexteram pluvialis. Post haec, cantores subiungent *Requiescat in pace*, vel *Requiescant in pace*, iuxta regulam superius traditam. Episcopus, quin dicat versiculum *Anima eius* etc. vel *Animae eorum* etc., alterum Crucis signum ducet versus castrum doloris, et sedebit: Diaconus reponet eius capiti mitram, et redibit ad sinistram eius. Proficiscetur Crux cum acolythis, praecedentibus clericis cum vasculo ac thuribulo, sequetur clerus ordine supra dicto, et ultimo loco Episcopus cum Diacono, sequentibus clerico caudatario et reliquis duobus a libro et scotula, omnesque revertentur in sacristiam, ubi Episcopus vestes sacras dimittet.

136. Si aderit cadaver expositum super feretro vel etiam super lecto funebri, servabitur ritus, quem heic subiicimus:

137. Accessus ad feretrum vel lectum funebrem peragetur eodem modo, quo superius de castro doloris dictum est; Crux sustinebitur a Subdiacono ad caput cadaveris et Episcopus consistet ad pedes eiusdem.

138. Sin autem cadaver esset Sacerdotis, vel Episcopi, aut Cardinalis, quod tamen collocatum erit capite ad altare et pedibus ad ostium conversis, in accessu ad feretrum seu lectum funebrem, alia tenebitur methodus (1).

139. Quum igitur cadaveris caput versum sit ad altare, et pedes ad ostium ecclesiae, clerici cum vasculo ac thuribulo, Subdiaconus et acolythi circumibunt a dextra cadaveris: quum ventum erit ad pedes, clerici cum vasculo ac thuribulo consi-

---

(1) Cadaver laici, quamvis esset vir primarius aut patronus ecclesiae, numquam collocari debet pedibus ad ostium conversis: multo etiam minus si ageretur de cadavere mulieris. A.

stent prope faldistorium. Subdiaconus cum acolythis, transeuntes ad sinistram cadaveris, redibunt ad caput ipsius, ibique subsistent, humeris ad altare, et facie ad cadaver conversa. Clerus sequetur Subdiaconum cruciferum, et quum venerit ad caput feretri seu lecti funebris, non dirimetur, sed sequetur Subdiaconum usque ad pedem cadaveris: ibi vero dirimetur et in binos ordines circa feretrum seu lectum funebrem disponetur in lateribus, minus dignis prope Subdiaconum, dignioribus autem propius Episcopum consistentibus. Episcopus autem cum Diacono transiens ad dexteram cadaveris veniet ad pedes illius et consistet.

140. Episcopus, ad faldistorium quum venerit, sedebit, et a Diacono exuetur mitra. Se sistent Episcopo ambo clerici cum libro et scotula: Episcopus assurget, et ex libro cantabit tono feriali orationem *Non intres in iudicium* etc., qua in oratione nulla fiet variatio, quamvis absolutio perageretur super cadaver defunctae.

141. Post orationem supradictam, clerici a libro et scotula recedent, Episcopus autem sedebit, cooperietur mitra a Diacono, qui consistet a sinistris eius.

142. Quod spectat ad cantum ℣. *Libera me, Domine* etc., ad benedictionem incensi, ad aspersionem atque thurificationem, omnia peragentur ut supra. Advertatur, quod Episcopus circumire cadaver debet a sinistra ad dextram, aspergens nempe versus pedem sinistrum, versus medium et versus humerum sinistrum; facta deinde ad Crucem reverentia, asperget versus humerum dexterum, versus medium et versus pedem dexterum. Hoc ipsum observabitur in thurificatione. Postmodum recitabit versiculos et orationem *Deus, cui proprium est* etc., ut supra.

143. Post orationem modo dictam, a cantoribus cantabitur antiphona *In paradisum* etc., post quam Episcopus stans intonabit antiphonam *Ego sum*, et cantores alternatim cantabunt *Benedictus;* Episcopus capite nudato stare prosequetur. Ad repetitionem autem antiphonae praedictae *Ego sum* sedebit, et mitra a Diacono rursus cooperietur.

144. Interim appropinquabit Diacono clericus cum vasculo et aspersorio.

145. Completo cantu praedictae antiphonae, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget, cantabit tono feriali *Kyrie, eleison,* chorus respondebit *Christe, eleison*, et Episcopus subiunget *Kyrie, eleison*, deinde *Pater noster*, et continuabitur

secreto. Diaconus aspersorium accipiet et porriget Episcopo, qui, duos tresve passus appropinquans feretro seu lecto funebri, cadaver asperget in medio, a sinistris et a dextris suis, tum aspersorium restituet Diacono, hic autem clerico.

146. Reversus Episcopus ante faldistorium, cantabit ex libro versiculos *Et ne nos* etc. cum iis qui sequuntur, et orationem *Fac, quaesumus, Domine* etc., post quam, recedentibus versus sinistram eius clericis cum libro et scotula, ipse Crucis signum ducens versus cadaver, dicet *Requiem aeternam* etc., et cantores subiungent *Requiescat in pace.* Responso *Amen* a choro, Episcopus submissa voce dicet *Anima eius* etc. (1).

147. Proficiscetur Subdiaconus cum Cruce inter acolythos, praecedentibus clericis cum vasculo ac thuribulo, sequente clero, atque ultimo loco Episcopo, et redibitur in sacristiam. Episcopus recitabit antiphonam *Si iniquitates* et psalmum *De profundis*, submissa voce et alternatim cum clero, ac repetet antiphonam *Si iniquitates observaveris, Domine* etc.

148. Episcopus in sacristiam ingressus, nullum subiungens versiculum aut orationem (2), reverentiam faciet ad Crucem sive imaginem primariam sacristiae, et vestes sacras dimittet.

149. In exsequiis autem super cadaver Episcopi aut Cardinalis, omnia ut supra peragentur, excepto quod post orationem *Non intres* etc. cantabitur ℣. *Libera me, Domine* etc., aspergetur, thurificabitur, et recitabitur una ex orationibus praescriptis in Pontificali romano, parte III, tit. *De officio, quod post Missam solemnem pro defunctis agitur;* post ipsam autem omittetur antiphona *In paradisum*, canticum *Benedictus* cum versiculis reliquis et oratione, ac *De profundis* in reditu ad sacristiam, quum hoc praescribatur a Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XI (3).

150. Si Episcopus sacris vestibus induetur in sacristia, attendentur instructiones superius traditae, art. II, cum exceptionibus notatis in Missa pro defunctis.

---

(1) Sunt qui dicunt etiam Episcopos extradioecesanos debere sequi ritum Caerem. Epp., lib. II, cap. XI, ita ut omittere debeant ℣. *Anima eius* et psalmum *De profundis* in reditu, uti tradit A. supra, non praesente cadavere.

(2) Si admittitur quod ritus absolvi debeat more Presbyterorum, oportet ut adiiciatur *Kyrie, eleison,* cum versiculis et oratione (S. R. C., n. 4081, III).

(3) Arbitraria videtur, et certo est contra praxim, haec methodus, saltem quando non dentur quinque absolutiones. Caerem. Epp. non loquitur de antiphona *In Paradisum* et reliquis, sed non supponit translationem cadaveris ad sepulturam, pro qua ritus ea requirit. Imo, etiam si hic et nunc cadaver non defertur, omissa antiphona, reliqua tamen dicuntur (Rit. rom., tit. VI, cap. 3, n. 14).

CAPUT IV.

De festo Purificationis B. M. Virginis

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare ornabitur tobaleis, tapeto quod gradus cooperiat, et pallio albi coloris, cui superponetur violaceum (excepto casu, quo festum Purificationis B. Virginis incideret in unam ex Dominicis secundae classis, in qua cantabitur Missa de Dominica). Candelabra super altari cum cereis et Cruce erunt plus minusve nobilia, prout magis minusve solemniter festum antedictum celebrabitur. Inter candelabra nec reliquiaria interponentur, nec signa sive imagines Sanctorum, nec vasa florum, quae si placebit adhibere, praeparabuntur loco recondito, ut debito tempore adhiberi possint, sicut docebitur inferius. Sin altare B. Virgini sacrum esset, vel vigeret usus exponendi Reliquias eius in medio altari ante Crucem, licebit Reliquias istas apponere.

2. Super mensam altaris praeparabuntur paramenta episcopalia, videlicet: pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo coloris violacei. In latere evangelii aderit mitra auriphrygiata, cum vimpa seu velo utendo a cappellano illius.

3. Super infimum altaris gradum ponetur pulvinar violacei coloris, in quo genuflectet Episcopus, et in latere epistolae ante gradus praeparabitur faldistorium cum veste violacea, superposita alteri vesti albi coloris, propter Missam, quae ab ipso Episcopo cantabitur.

4. In latere epistolae statuetur abacus albo mantili coopertus, in quo aderunt candelabra cum cereis pro acolythis; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; thuribulum cum navicula; Missale convestitum tegumento violaceo, utendum ab Episcopo, et legile vel cussinus coloris violacei pro Missali; scotula cum candela; gremiale lineum albi coloris cum lemniscis, ab Episcopo utendum in candelarum distributione;

urceus cum pelvi et mantile in lance; binae planetae plicatae pro Ministris.

5. Ad Missam ab Episcopo cantandam, in altero abaco, contecto ut supra albo mantili, praeparabitur Calix cum Patena, cum hostia, purificatorio, palla et corporali intra bursam albi coloris; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; intorticia quatuor pro elevatione; Missale cum veste albi coloris, et cussinus albus pro Missali. et Epistolarium atque Evangeliarium cum vestibus similibus; manipuli pro Episcopo et Ministris; velum humerale pro Subdiacono, albi coloris; pluviale albi coloris utendum a Presbytero assistente; pro Episcopo autem caligae et sandalia albi coloris; mitra pretiosa; planeta, tunicella, dalmatica et chirothecae pariter coloris albi, atque haec omnia contegentur velo amplo coloris violacei, ne ullo modo color albus appareat.

6. Prope abacum statuetur Crux processionalis.

7. Tertius etiam abacus, sed minoris formae, praeparabitur in latere epistolae, proximus altari, in quo disponentur candelae distribuendae clero, Magistratui ac populo, atque inter eas aderit una spectabilior pro Episcopo.

8. In sacristia praeparabuntur bini amictus, binae albae et bina cingula, stola una coloris violacei pro Ministris, superpellicea sufficienti numero pro clero et inservientibus, dalmatica albi coloris cum stola, ac tunicella similis, utendae a Ministris in Missa solemni.

9. Si festum incideret in unam ex Dominicis privilegiatis, ut ante dictum est, paramenta Ministrorum, et Episcopi etiam, qui cantabit Missam, sunto violacei coloris.

10. Sin autem hoc ipsum festum celebraretur ritu I cl., utpote titulus ecclesiae, vel alia de causa, hoc casu, quamvis incideret in unam ex praedictis Dominicis, celebrabitur Missa de B. Virgine cum commemoratione Dominicae.

§ 2. *De functione.*

11. Hora praestituta, Episcopus accedet ad sacristiam, ibique legens psalmos cum precibus vacabit Missae praeparationi: si ecclesia erit conventualis, postquam in choro cantata aut recitata fuerit Hora tertia, Ministri parati amictu, alba et cingulo, Diaconus autem etiam stola diaconali violacea, se adiungent Episcopo, et sequentibus clericis procedent ad altare, ibique facta respective genuflexione vel reverentia

ad Crucem, servabunt ritum superius notatum in Vesperis et in Missis pontificalibus.

12. Assurgente post brevem orationem Episcopo, consurgent etiam Ministri et clerici: ab omnibus fiet reverentia ad Crucem altaris, deinde ad clerum in choro: Episcopus sessum ibit ad faldistorium, humeris ad altare conversis; Ministri autem consistent hinc inde a lateribus Episcopi.

13. Faldistorio sedente Episcopo, distribuentur clericis paramenta episcopalia.

14. Diaconus, quando praesto erunt clerici cum paramentis, Crucem pectoralem tollet Episcopo. et adiuvante Subdiacono, mantelletum et mozzetam, si utetur, exuet ei, et induet eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali violaceo: deinde imponet ei mitram, tum facta ad ipsum reverentia simul cum Subdiacono, ambo iunctim accedent ad abacum.

15. Si Episcopus vestes sacras assumet in sacristia, servabitur methodus, quae superiori cap. III, art. II, praescripta fuit.

16. Diaconus et Subdiaconus planetas plicatas induent prope abacum, et redibunt ad Episcopum, cui reverentia facta, consistent a lateribus, eiusque fimbrias pluvialis attollent. Hoc tempore, clericus unus ponet super altare in latere epistolae Missale cum cussino vel legili, alter deteget candelas benedicendas, positas in minori abaco prope altare, ut supra dictum est.

17. Episcopus cum Ministris procedet ad altare, exsequens consuetas ad chorum reverentias. Ante gradus altaris quum venerit, Episcopus exuetur mitra a Diacono; conscenso suppedaneo, mensam in medio osculabitur, et transibit in cornu epistolae.

18. Ministri consistent a lateribus Episcopi; Diaconus autem sustentabit fimbriam dexteram pluvialis eius, dum benedicet candelas.

19. Episcopus, stans in latere epistolae, ut supra, cantabit *Dominus vobiscum* et orationes tono feriali, advertens ut benedicat candelas, quando erit in Missali notatum, eique in actione ista Diaconus sublevabit fimbriam pluvialis.

20. Ambo clerici cum vasculo ac thuribulo praesto erunt apud altare a latere epistolae ante gradus, in principio quintae orationis.

21. Recitata ab Episcopo praedicta oratione quinta, ascendet ad altare thuriferarius, qui naviculam Diacono tradet.

Subdiaconus appropinquabit dextrae Episcopi, ut eius pluviale attollat.

22. Diaconus cum osculis ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione consueta *Ab illo benedicaris* etc. imponet illud in thuribulum a thuriferario sustentum.

23. Appropinquabit Diacono clericus cum vasculo Aquae sanctae, et recedente aliquantulum thuriferario, Diaconus aspersorium cum osculis porriget Episcopo, qui candelas asperget in medio, a sinistris et a dextris suis.

24. Aspersorio ab Episcopo reddito Diacono et a Diacono clerico, thuriferarius tradet thuribulum Diacono, hic autem Episcopo, qui candelas thurificabit eodem modo, quo asperserit: thuribulum reddet Diacono, quod recipietur a thuriferario.

25. Ambo clerici cum vasculo ac thuribulo, peracta ad altare genuflexione, redibunt ad abacum, in quo deponent res indicatas.

26. Interim praesto erit apud altare dignior cleri, cuius officium tradere candelam Episcopo. Itidem clericus unus in promptu habebit gremiale lineum in usum Episcopi, et alter vel etiam duo clerici in procinctu erunt transferendi faldistorium super altare, ut infra.

27. Episcopus, postquam asperserit ac thurificaverit candelas, veniet cum Ministris ad medium altaris, et ad altare ipsum humeros convertet.

28. Caeremoniarius vel alius quispiam, ad quem spectare poterit de more cuiusque ecclesiae, accipiet candelam Episcopi eamque tradet digniori cleri, qui, iam conscensis gradibus altaris, aderit e regione Episcopi. Dignior accipiet candelam eamque porriget Episcopo, osculans * illam et manum eius. Episcopus candelam acceptam osculabitur ac tradet Diacono, qui pariter osculabitur manum Episcopi, quo momento ipsi tradet candelam, Diaconus autem * deosculatam committet illam cappellano Episcopi vel clerico, qui ad hanc rem aderit prope Diaconum, eamque custodiet, ut docebitur infra.

29. A clericis statuetur faldistorium in medio altari, Episcopus in illo sedebit, Diaconus imponet mitram Episcopo, deinde gremiale, adiuvante Subdiacono, quod lemniscis firmabitur faldistorio, vel etiam cingulo Episcopi.

30. Clericus unus accipiet candelas, et cum ipsis consistet prope Subdiaconum, qui successive eas porriget Episcopo.

31. Immediate chorus cantorum incipiet ac prosequetur, distributionis tempore, cantare antiphonas et responsoria *Lumen ad revelationem* etc.

32. Episcopus initium faciet distributionis candelarum, prius digniori de clero, a quo illas acceperit, postea ceteris. Ministri, si fuerint Canonici, neque adsint Praelati, candelam accipient immediate post digniorem cleri; secus accipient illam, postquam acceperint Canonici.

33. Quicumque candelam recipiet, osculabitur prius candelam, postea manum Episcopi; Praelati et Canonici illam accipient stantes, ceteri de clero genuflexi.

34. In accessu cleri ad altare ad recipiendam candelam, ut vitetur confusio, servabitur ordo praescriptus in communione, cap. III, art. III, § 4, lib. II.

35. Magistratus saecularis, si aderit, accedet ad candelam accipiendam quo loco ipsi assignaur a Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XVI.

36. Quod spectat ad laicos et mulieres, ad confusionem vitandam, Parochus aut alius Presbyter stola et superpelliceo indutus, in sacello seiuncto et distincto ab altari maiore peraget distributionem, advertendo ut viri, priusquam foeminae, separatim illuc accedant.

37. Sub finem distributionis, in promptu stabunt familiares nobiles Episcopi cum instrumentis lotionis, atque iis absentibus supplebunt clerici duo: item in promptu erunt clerici delecti ad accendendas in choro cleri candelas, atque thuriferarius cum thuribulo.

38. Quum Episcopus distributionem candelarum peregerit, lavabit manus et dimittet gremiale.

39. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurgens de faldistorio convertetur ad altare, et ex Missali posito super mensa cantabit *Oremus* et orationem *Exaudi, quaesumus, Domine* etc., tono feriali. Si tamen festum Purificationis occurreret post Septuagesimam et in diem ferialem, postquam Episcopus cantaverit *Oremus*, Diaconus in cantu subiunget *Flectamus genua,* omnesque genuflectent, excepto Episcopo; Subdiaconus autem cantabit *Levate,* et consurgent omnes, atque Episcopus cantabit orationem supradictam.

40. Post orationem, Episcopus redibit ad faldistorium positum in suppedaneo altaris, ibique rursus sedebit, et a Diacono mitra cooperietur.

41. Accensis candelis eorum omnium, qui processioni interunt, Subdiaconus accedet ad abacum, accipiet Crucem processionalem, et medius inter acolythos, qui deferent candelabra cum cereis ardentibus, veniet in ingressum presbyterii ante Episcopum.

42. Thuriferarius ascendet ad altare ac thuribulum praesentabit Episcopo, qui incensum, ministrante Diacono, in thuribulum imponet cum benedictione consueta.

43. Descendet de altari thuriferarius, et prope Crucem consistet.

44. Diaconus conversus ad populum cantabit *Procedamus in pace,* et cantores prosequentes cantum respondebunt *In nomine Christi. Amen.*

45. Appropinquabit altari clericus aut cappellanus, qui custodiet cereum Episcopi, eumque tradet Diacono, hic autem Episcopo, osculans manum eius. Non esset incongruum, ut cereo Episcopi appositus esset paramanus. Diaconus etiam suam a clerico candelam ardentem accipiet.

46. Processio fiet intra ecclesiam, quae si habebit naves minores, processio procedet a dextra per navem, quae respondebit lateri evangelii, et redibit per navem principalem: secus procedet a dextra et revertetur, ut supra, per partem mediam ecclesiae.

47. In processione sequens ordo servabitur: Praeibit thuriferarius, deinde Subdiaconus, qui Crucem gestabit, medius inter acolythos cum candelabris, ardentibus cereis. Subdiaconum sequentur cantores, qui cantabunt antiphonas et responsoria *Adorna thalamum* etc. Post cantores ibunt bini qui de clero sunt, divisi iuxta gradus, singuli sustinentes candelam ardentem, quam qui incedent dextrorsum gestabunt manu dextera, qui sinistrorsum, sinistra: si in fine alicuius ordinis sive gradus, ex. gr. Beneficiariorum aut Canonicorum, incederent terni, qui medium locum obtinebit, gestabit candelam dextra. Postremo loco incedet Episcopus, qui dextera sustinebit cereum, Diacono sinistris eius adstante, qui capite bireto cooperto candelam gestabit sinistra. Si processio egredietur de ecclesia, clerus cooperiet caput bireto, secus unusquisque biretum sustinebit manu. Post Episcopum, incedent clericus a mitra et caudatarius, qui syrmam vestis episcopalis sustentabit, postea Praelati, siqui aderunt; processionem populus sequetur.

48. Processio dirigetur per ecclesiam, et revertetur ad altare primarium.

49. Quando processio erit extra presbyterium, inter candelabra apponentur signa Sanctorum, aut reliquiaria, si solebit ipsis exornari altare, removebitur pallium coloris violacei, relicto altero albi coloris; tolletur velum violaceum ex abaco et vestis etiam faldistorii; ponetur faldistorium in latere epistolae ante gradus altaris.

50. Si processio transibit ante altare, in quo asservabitur SS. Sacramentum, genuflectetur ab omnibus capite nudato in transitu, excepto tantum Subdiacono gestante Crucem * et acolythis: Episcopus quoque genuflectet, sine pulvino, dimittens etiam mitram et pileolum, quibus exuetur a Diacono.

51. In reditu processionis, quando Crux pervenerit ad presbyterium, vel in ingressu ecclesiae, cantorum chorus cantabit antiphonam *Obtulerunt pro eo* etc.

52. Subdiaconus, ad altare quum venerit, deponet Crucem seorsim, et consistet a latere sinistro faldistorii; acolythi deponent candelabra super abacum, thuriferarius thuribulum, et in ipso renovabit ignem, si opus fuerit; ceteri de clero, reverentia vel genuflexione facta ad Crucem et mutua inter se inclinatione, recedent ad subsellia et candelas exstiguent.

53. Episcopus, ante altare progressus, salutabit Crucem, et accedet ad faldistorium, ibi sedens tradet cereum Diacono, qui committet illum cappellano Episcopi.

54. Diaconus et Subdiaconus reverentiam conficient ad Episcopum, et comitantibus clericis duobus recedent in sacristiam ad paramenta induenda pro Missa.

55. Hoc tempore, Episcopo a cubiculario suo induentur caligae cum sandaliis albi coloris. In actione ista stabunt ante Episcopum clerici quatuor.

56. Ministri ex sacristia, ut supra, revertentur ad altare, et induent Episcopum paramentis albi coloris propter Missam, quae celebrabitur ritibus capitulo III libri huius notatis, ea tantum differentia, ut Episcopus in cantu evangelii dextra sustineat cereum ardentem, quem accipiet postquam exutus fuerit mitra, et dimittet statim post absolutum cantum evangelii. Clerus autem sustinebit candelam ardentem ad cantum evangelii et a *Sanctus* usque ad consummationem.

57. Si Missa erit de Dominica, candelae benedictae non accendentur Missae tempore, Episcopus extraneus, seu non Ordinarius, si benedicet candelas, cineres et palmas, debet etiam cantare Missam, quae sequitur benedictiones, antedictas iuxta decisiones S. Rituum Congregationis.

CAPUT V.

De feria IV cinerum

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare maius ornabitur tobaleis, pallio coloris violacei ac tapeto simili, quod gradus altaris cooperiet. Super altari ponentur candelabra sex cum cereis et Cruce: candelabra autem nequaquam sunto nobilia.

2. Super altaris mensam praeparabuntur paramenta episcopalia, videlicet: pluviale cum stola coloris violacei, cingulum, alba et amictus, quae velo simili contegentur. In latere evangelii mitra auriphrygiata cum velo pro ministro illius. In latere epistolae in lance argentea vel inargentata cineres, ex olivis et palmis anno superiore benedictis, aridi et minutatim triti, ac velo violaceo contegentur.

3. In infimo altaris gradu praeparabitur pulvinar violaceum in quo genuflectet Episcopus, et faldistorium cum veste seu tegumento violaceo in latere epistolae ante gradus altaris eiusdem.

4. Super abacum, a latere epistolae positum, qui contegetur albo mantili, disponentur res sequentes: Candelabra cum cereis pro acolythis; urceus cum pelvi; mantile in lance; aliquantulum medullae panis in lance; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; gremiale albi coloris lineum cum lemniscis, utendum ab Episcopo; scotula cum candela; thuribulum cum navicula; Missale convestitum tegumento violaceo; cussinus aut legile pro sustinendo Missali; binae planetae plicatae coloris violacei, induendae a Ministris cum manipulis eiusdem coloris. In canistro paramenta episcopalia, videlicet: planeta, dalmatica ac tunicella violacei coloris, chirothecae in lance, quae postea ponentur super altare; caligae et sandalia in lance contecta velo violaceo; Epistolarium et Evangeliarium cum veste violacea; Canon pontificalis; manipulus Episcopi; gremiale violaceum simile reliquis paramentis; stola latior Diaconi; * amictus et pluviale Presbyteri assistentis;

velum humerale utendum a Subdiacono; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; intorticia quatuor ad elevationem; Calix cum Patena et hostia, purificatorium, palla et intra bursam corporale. Prope latus epistolae aderit scamnum pro Ministris, contectum tapeto laneo coloris violacei.

5. In sacristia autem: amictus duo, totidemque albae et cingula ac stola violacea pro Ministris; superpellicea numero sufficienti pro clericis inservientibus.

§ 2. *De functione.*

6. Hora praestituta (ac si ecclesia erit conventualis, post cantatam sive recitatam Horam nonam Officii divini), Ministri se parabunt amictu, alba et cingulo. Diaconus autem stola quoque diaconali. Episcopus recitabit psalmos et preces ad praeparationem.

7. Ministri cum clericis cumque Episcopo procedent ad altare, quo modo traditum est capitulo superiori.

8. Episcopus post brevem orationem assurget, salutabit chorum, et sessum accedet ad faldistorium. Sedente Episcopo, distribuentur clericis paramenta episcopalia.

9. Paramentis episcopalibus distributis, Diaconus tollet Episcopo Crucem pectoralem, et adiuvante Subdiacono exuet ei mantelletum vel mozzetam, atque induet paramenta, videlicet: amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam et pluviale, Subdiacono in hac etiam actione adiuvante. Postmodum Diaconus imponet ei mitram, et facta ad ipsum reverentia, perget cum Subdiacono ab abacum, ubi assument planetas plicatas, quibus assumptis, revertentur ad Episcopum, eique iterata reverentia, consistent a lateribus eius. Interea in altari a latere epistolae ponetur super cussinum vel legile Missale apertum utendum ab Episcopo in cinerum benedictione.

10. Si Episcopus parabitur in sacristia, servabitur methodus attributa superiori capitulo III, art. II.

11. Episcopus assurget de faldistorio et Ministri sublevabunt eius fimbrias pluvialis: conficiet cum ipsis reverentiam ad chorum, et procedet ante altare.

12. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui facta reverentia et a Ministris genuflexione ad Crucem, ascendet cum ipsis ad altare.

13. Episcopus altare osculabitur, et comitantibus Ministris, qui semper adstabunt ei a lateribus, transibit in cornu epistolae et leget ℣. *Exaudi nos* etc., qui cantabitur a choro cantorum.

14. Caeremoniarius vel Sacrista ponet in medio altari lancem cum cineribus, et ab illa amovebit velum, quo tegebantur.

15. Cantato versiculo supradicto cum psalmo *Salvum me fac*, et *Gloria Patri*, atque in cantu repetito versiculo *Exaudi*, Episcopus elata voce ac tono feriali cantabit *Dominus vobiscum* et orationes quatuor in Missali praescriptas. Episcopus dextra benedicet cineres, quando notatum erit in Missali, eique Diaconus in actione ista sublevabit fimbriam pluvialis.

16. Dum recitabitur quarta oratio, ambo clerici delecti ad thuribulum et vasculum Aquae sanctae ferendum, accepto vasculo cum aspersorio et thuribulo, procedent iunctim ad altare et consistent in plano presbyterii a latere epistolae ante gradus altaris.

17. Recitatis ab Episcopo supradictis orationibus pro benedictione cinerum, ascendet a latere ad altare thuriferarius, qui, navicula tradita Diacono, praesentabit Episcopo thuribulum apertum. Episcopus incensum, ministrante illud cum osculis Diacono, imponet in thuribulum cum benedictione *Ab illo benedicaris* etc. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui recedet aliquantulum, et ascendet ad altare clericus cum vasculo, qui tradet aspersorium Diacono. Hic aspersorium a thuriferario accipiet et cum osculis porriget Episcopo.

18. Episcopus cineres asperget in medio, a sinistris et a dextris suis, submissa voce recitans antiphonam *Asperges me* etc. Restituet deinde aspersorium Diacono, qui recipiet illud cum osculis ac tradet clerico. Diaconus thuribulum accipiet a thuriferario et porriget Episcopo, qui thurificabit cineres, in medio, a sinistris et a dextris suis, et postea thuribulum reddet Diacono, qui receptum cum osculis rursus dabit thuriferario.

19. Ambo clerici a vasculo et thuribulo descendent de gradibus altaris, genuflexionem conficient, et recedent ad deponendum vasculum ac thuribulum, tum ad locum suum redibunt.

20. Hoc tempore a Caeremoniario invitabitur dignior sive senior chori et deducetur ad altare, itemque in promptu stabunt unus aut duo clerici ad asportandum super altare fal-

distorium, et clericus alter cum gremiali lineo ab Episcopo utendo.

21. Quando Episcopus asperserit ac thurificaverit cineres, veniet cum Ministris ad medium altaris, et convertet humeros ad Crucem. Diaconus exuet ei pileolum.

22. Dignior cleri ascendet super gradus altaris, et pollice atque indice dextero accipiet aliquantulum cinerem ex pelvicula seu lance, quam ei porriget Caeremoniarius aut clericus, imponet illum ad instar Crucis super caput Episcopi, dicens *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.*

23. Idem dignior cleri recedet aliquantulum a latere, Diaconus reponet pileolum Episcopo.

24. Statuetur faldistorium in medio suppedaneo, ibique Episcopus sedebit.

25. Diaconus imponet mitram Episcopo, et adiuvante Subdiacono ponet super genua eius gremiale lineum, quod chordulis firmabitur ad nodos faldistorii vel etiam ad cingulum Episcopi. Subdiaconus stans a dextris Episcopi sustinebit ei lancem cinerum.

26. Episcopus pugillum cineris pollice et indice dextero acceptum imponet capiti dignioris, qui iam imposuerit ipsi, dicens *Memento, homo* etc., ut supra. Cantorum chorus immediate cantare incipiet responsoria et versiculos *Immutemur habitu* etc.

27. Cineribus ab Episcopo impositis digniori cleri, hic de altari descendet, reverentiam contextim efficiet ad Episcopum et altare, tum redibit ad locum suum.

28. Simulatque Episcopus digniori supradicto imposuerit cineres, se movebit clerus de stallis suis, et bini accedent ad altare, recepturi cinerem.

29. Ad confusionem vitandam servabitur ordo praescriptus in communione cleri, cap. III, art. III, § 4, lib. II.

30. Si Ministri, priusquam clerus, acciperent cinerem, utpote Canonici, neque adessent Praelati, quibus imponendus esset cinis, simulatque Episcopus imposuerit cinerem digniori supradicto, Caeremoniarius accipiet a Subdiacono lancem cinerum eamque sustinebit Episcopo, qui illos imponet Diacono et Subdiacono venientibus, ut ceteri de clero, ante Episcopum ad cineres recipiendos.

31. Cineres distribuentur ordine iam indicato capitulo VI, art. IX, libri II.

32. Quando clerus acceperit cineres, Episcopus dabit eos Magistratui, si aderit, et hoc ipso tempore Parochus, indutus superpelliceo et stola violacea, imponet illos laicis viris et foeminis in sacello seiuncto ab altari maiore.

33. Cantorum chorus desinet cantare responsoria et antiphonas, statim ac distributio cinerum peracta fuerit.

34. Subdiaconus deponet super altare lancem cinerum, qui a clerico inde tolletur et referetur ad abacum.

35. Posteaquam Episcopus cineres, ut supra, distribuerit, se sistent ei familiares eius nobiles aut clerici duo cum urceo et pelvi, cum mantili et medulla panis: Ministri sustinebunt mantile: Episcopus lavabit manus, et medulla panis absterget pollicem et indicem dexterae manus.

36. Lotis ab Episcopo manibus et profectis Ministris lotionis, Diaconus et Subdiaconus tollent gremiale lineum e gremio Episcopi. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget de faldistorio et veniet in latus epistolae, ubi tono feriali cantabit orationem *Concede, quaesumus* etc. Interim ab uno vel duobus clericis restituetur faldistorium in latere epistolae ante gradus altaris.

37. Post orationem, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui descendet cum Ministris de altari, reverentiam faciet ad Crucem, deinde ad chorum, veniet ad faldistorium ibique sedebit.

38. Diaconus et Subdiaconus redibunt ad abacum, ubi dimittent planetas plicatas; revertentur ad Episcopum, cui hoc tempore ponentur caligae et sandalia a cubiculario suo.

39. Post haec Ministri parabunt Episcopum vestibus sacris propter Missam, servatis ritibus in Missa pontificali descriptis, cum variationibus, quae occurrunt in Missa feriali. Episcopus cum Ministris flectet genua in faldistorio sine mitra ad cantum versiculi *Adiuva nos, Deus* etc.

CAPUT VI.

De Dominica palmarum

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare maius ornabitur tobaleis, pallio violaceo, tapeto violaceo super gradibus altaris, et sex candelabris, quae tamen non erunt nobilia, cum cereis albi coloris, et Cruce velo violaceo contecta. In medio infimi gradus ponetur pulvinar violaceum, in quo genuflectet Episcopus, et in latere epistolae ante gradus altaris statuetur faldistorium cum veste violacea.

2. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet: pluviale cum stola coloris violacei, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore ceteris paramentis. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo pro ministro.

3. Super abacum positum in latere epistolae, coopertum albo mantili, praeparabuntur candelabra duo cum cereis albi coloris pro acolythis; Missale instructum veste violacea utendum ab Episcopo, et similis cussinus seu legile; manipuli pro Ministris; planetae plicatae pro eisdem; stola latior pro Diacono; Epistolarium et Evangeliarium, convestita vestibus seu tegumentis violaceis; Canon pontificalis; thuribulum cum navicula; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; urceus et pelvis cum mantili; gremiale lineum cum lemniscis pro Episcopo. Propter Missam autem, quae cantabitur ab Episcopo post processionem, disponentur reliqua paramenta, videlicet: planeta, dalmatica, tunicella, chirothecae in lance, manipulus et gremiale coloris violacei; caligae et sandalia in lance; velum humerale utendum a Subdiacono; * amictus et pluviale Presbyteri assistentis; Calix cum Patena, purificatorio, hostia, palla et corporale intra bursam; ampullae vini et aquae in pelvicula; intorticia pro elevatione.

4. Prope latus epistolae, non longe ab altari, abacus contectus alba tobalea, in quo ponentur palmae albi coloris et rami olivi distribuendi Canonicis, clero et populo: palma Epi-

scopi erit ab aliis distincta ornatu. Palmae et olivi contegentur velo violaceo.

5. Eodem latere aderit scamnum pro Ministris, contectum tapeto ex panno violaceo.

6. Iuxta abacum Crux processionalis, convestita velo violaceo, cui sint chordulae eiusdem coloris ad alligandam palmam aut ramum olivi.

7. In sacristia praeparabuntur paramenta Ministrorum, videlicet: amictus, albae et cingula duo numero; stola una violacei coloris pro Diacono; superpellicea pro clericis inservientibus; amictus tres, totidemque albae, cingula et munipuli violacei, cum tribus stolis similibus pro cantoribus passionis, et liber passionis cum veste violacea.

§ 2. *De functione.*

8. Si ecclesia fuerit conventualis, functio peragetur postquam cantata aut recitata fuerit in choro Hora tertia.

9. Quum Episcopus celebret Officium, omittetur aspersio Aquae benedictae (1).

10. Dum in choro recitabitur Hora supradicta, Episcopus in sacristia recitabit psalmos et preces ad preparationem; Ministri interea se parabunt amictu, alba et cingulo, Diaconus autem induet etiam stolam diaconalem.

11. Completa in choro Hora tertia, Episcopus cum Ministris sacris, sequentibus clericis, procedent ad altare, ordine innuto in functionibus praecedentibus.

12. Episcopus post brevem orationem accedet ad faldistorium: distribuentur clericis paramenta, quibus distributis, Diaconus exuet Episcopo Crucem pectoralem, mantelletum vel mozzetam, adiuvante Subdiacono, eumque induet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali coloris violacei; atque in his omnibus adiuvabitur a Subdiacono.

13. Postea Diaconus imponet mitram Episcopo, et reverentia ei facta simul cum Subdiacono, pergent ad abacum, ubi assument manipulum et planetam plicatam. Interim in promptu stabunt clerici duo cum Missali in usum Episcopi et cum scotula.

---

(1) Quae tamen fiet per Presbyterum assistentem, antequam Episcopus ad altare accedat, si ita fert consuetudo.

14. Diaconus et Subdiaconus redibunt ad Episcopum, eique iterata reverentia, consistent a lateribus eius.

15. Se sistent Episcopo ambo clerici cum libro et scotula, et immediate chorus cantorum cantabit ℣. *Hosanna filio David* etc., quem Episcopus leget ex libro, eoque lecto, recedent clerici antedicti et pergent post faldistorium.

16. Absoluto a cantoribus cantu versiculi modo dicti, Diaconus tollet mitram Episcopo, qui assurget et convertetur super sinistram suam ad altare. Diaconus et Subdiaconus stabunt a lateribus eius.

17. Episcopus, ad altare conversus, iunctis manibus ac tono feriali cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus. Deus, quem diligere* etc.

18. Subdiaconus accedet ad abacum, dimittet planetam, accipiet a Caeremoniario librum epistolarum, procedet ante altare, genuflexionem ad Crucem faciet et reverentiam ad chorum, et veniet quo loco cantari solet epistola.

19. Post orationem, Episcopus iterum sedebit; Diaconus reponet ei mitram, et facta ipsi reverentia, perget sessum ad scamnum pro Ministris praeparatum.

20. Episcopum sedentem et mitra coopertum Subdiaconus salutabit, ac tono epistolae cantabit lectionem, eaque cantata, claudet librum, reverebitur Episcopum, redibit in medium chori ante altare, genuflexionem ad Crucem, reverentiam ad chorum iterabit et veniet ad Episcopum, cuius manum osculabitur, et accipiet ab eo benedictionem. Diaconus revertetur ad dextram Episcopi, qui leget lectionem, tractum aut graduale et evangelium, praemisso *Munda cor meum* etc. Subdiaconus, postquam resumpserit planetam plicatam, sustinebit ei Missale apertum in actu isto.

21. Dum Episcopus incipiet legere evangelium, Diaconus, facta reverentia, discedet a dextra eius, perget ad abacum, dimittet planetam plicatam, assumet stolam latiorem, accipiet Evangeliarium vel Missale, quod afferet ad altare cum consuetis ad Episcopum et chorum reverentiis, et libro super mensam collocato, redibit ad Episcopum, et consistet a dextris eius.

22. Postquam Episcopus legerit evangelium, Subdiaconus librum claudet eumque tradet clerico, qui referet illum ad abacum, et consistet ante Episcopum.

23. Sub finem cantus gradualis aut tractus, thuriferarius se sistet Episcopo, et navicula tradita Diacono, offeret Epi-

scopo thuribulum apertum. Diaconus cum osculis ministrabit incensum Episcopo, qui cum solita benedictione imponet illud in thuribulum.

24. Incenso in thuribulum imposito, Diaconus accedet ad altare, genuflectet in suppedaneo, recitabit *Munda cor meum* etc., assurget, accipiet librum, redibit ante Episcopum, et ante ipsum genuflexus petet ab eo benedictionem *Iube, Domne, benedicere*, et Episcopus benedicet ei dicens *Dominus sit in corde tuo* etc., et manum ei dabit osculandam.

25. Hoc tempore, acolythi, acceptis ex abaco candelabris ardentibus, pergent ante Episcopum, et ibunt cum thuriferario, qui stabit post Subdiaconum.

26. Diaconus, accepta benedictione et osculata manu Episcopi, ibit cum Subdiacono, atque iterata cum ipso cumque acolythis ac thuriferario ad Episcopum reverentia, venient ante altare; ibi facta genuflexione ad Crucem, deinde reverentia ad chorum, procedent ad evangelium cantandum.

27. Diacono et ceteris, ut supra, ad cantandum evangelium profectis, Caeremoniarius exuet mitram Episcopo, qui assurget simulatque incipietur cantus evangelii, et stabit ad Diaconum conversus.

28. Evangelio cantato, Subdiaconus librum evangeliorum osculandum afferet Episcopo, qui, libro osculato, a Diacono thurificabitur.

29. Acolythi ac thuriferarius ad loca sua redibunt, ut in aliis Missis.

30. Postquam Episcopus thurificatus erit, sedebit, et Diaconus ad eum reversus reponet ei mitram.

31. Deinde Diaconus cum Subdiacono, iterata ad Episcopum reverentia, redibunt ad abacum, ubi Diaconus dimittet stolam latiorem, et resumet planetam plicatam; ambo autem dimittent etiam manipulos.

32. Hoc tempore, clericus unus ponet super altare in latere epistolae Missale cum cussino vel legili in usum Episcopi, clericus alter vel Sacrista tollet velum, quo contegebantur palmae et olivi dispositi super abaco minori prope altare.

33. Ministri redibunt ad Episcopum, cui facta reverentia, consistent a lateribus eius, videlicet, Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris, eiusque fimbrias pluvialis attollent.

34. Assurget Episcopus, et cum Ministris procedet ad altare, reverentia facta ad chorum; ante altare quum venerint, a Diacono nudabitur mitra; ascendet cum ministris ad altare,

quod osculabitur in medio, transibit cum eis in latus epistolae, stantibus eisdem a lateribus eius. Ibi stans Episcopus iunctis manibus ac tono feriali cantabit orationes cum prefatione; *Sanctus* autem cantabitur a choro tono feriali, et ab Episcopo cum Ministris recitabitur submissa voce; subiunget deinde Episcopus tono feriali ac iunctis manibus reliquas quinque orationes.

35. In fine quartae, aut in principio quintae orationis, ambo clerici ad hoc delecti accipient vasculum Aquae sanctae cum aspersorio ac thuribulum cum navicula, et appropinquabunt gradibus altaris in planum a latere epistolae.

36. Recitata ab Episcopo oratione supradicta, ascendet ad altare thuriferarius, et praesentabit thuribulum apertum Episcopo, qui, ministrante cum osculis incensum Diacono, imponet illud in thuribulum cum benedictione usitata. In actione ista Subdiaconus appropinquabit dextrae Episcopi ad sublevandam eius fimbriam dexteram pluvialis. Ascendet ad altare etiam clericus cum vasculo Aquae sanctae, qui porriget aspersorium Diacono, hic tradet Episcopo, et Episcopus asperget palmas in medio, a dextris et a sinistris suis, recitans submissa voce ant. *Asperges me* etc. Restituto ab Episcopo aspersorio Diacono, et a Diacono clerico illius ministro, Diaconus ipse accipiet a thuriferario thuribulum ac porriget Episcopo, qui palmas thurificabit eodem modo quo asperserit.

37. Recedent clerici cum vasculo ac thuribulo, et Episcopus stans in latere epistolae altaris, iunctis manibus ac tono feriali cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus. Deus, qui Filium tuum* etc.

38. Interim a Caeremoniario invitabitur apud altare dignior cleri, qui praesentare Episcopo palmam debebit, itemque in promptu erit clericus unus cum gremiali lineo pro Episcopo, alter delaturus faldistorium super altare, tertius aut Sacrista, vel alius, qui debebit palmas et ramos olivi porrigere, et cappellanus Episcopi accepturus palmam eius.

39. Recitata, ut supra, oratione, Episcopus cum Ministris veniet ad medium altaris, et convertetur versus gradus, humeris ad altare conversis. Se sistet Episcopo dignior cleri, qui reverentia facta et conscensis gradibus altaris, accipiet palmam distinctam a Sacrista, vel ab alio qui porriget ipsi, eamque tradet Episcopo, osculans * palmam et manum eius. Episcopus palmam accipiet, osculabitur ac tradet * Diacono, manum et palmam osculanti, hic autem cappellano suo, qui

custodiet illam secum, subministraturus eandem, quando opus erit.

40. Palma ab Episcopo accepta, ponetur faldistorium super suppedaneo in medio altaris, Episcopus sedebit in ipso, et a Diacono cooperietur mitra. Clericus unus porriget Diacono gremiale lineum cum chordulis, quod ipse Diaconus, adiuvante Subdiacono, ponet super genua Episcopi, et chordulis firmabit illud faldistorio vel etiam cingulo Episcopi.

41. Chorus cantorum immediate incipiet cantare responsoria et antiphonas *Pueri Hebraeorum* etc., quae prosequentur tempore distributionis.

42. Episcopo sedente, Diaconus sublevabit fimbriam dexteram pluvialis eius, et Subdiaconus tradet ei palmas, quin osculetur manum eius, Episcopus palmam dabit digniori, a quo ipse prius acceperit. Quicumque palmam ab Episcopo accipiet, osculabitur prius palmam, deinde Episcopi manum. Praelati, si aderunt, et Canonici palmam accipient stantes, reverentiam profundam ad Episcopum efficientes, ceteri omnes illam accipient genuflexi. Ministri sacri, si fuerint Canonici, accipient ab Episcopo palmam post digniorem cleri; si Canonici non fuerint, accipient illam post Canonicos et ante Beneficiarios. Si aderit Magistratus vel qui vicem civitatis sustineant, accipient palmam, quo ordine statutum est in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XXI.

43. Dum Episcopus distribuet palmas clero, in sacello laterali, longe ab altari maiore, Canonicus vel Sacerdos aliquis distribuet eas viris et foeminis separatim.

44. Clericus quispiam accipiet palmam distinctam apponendam Cruci processionali et ligabit eam in summitate Crucis. Sub finem distributionis in promptu erunt familiares nobiles vel clerici duo cum instrumentis lotionis, thuriferarius cum thuribulo, custos ecclesiae ad aperiendam portam principalem et cantores superpelliceo induti, ne retardetur processio.

45. Episcopus, palmis distributis, lavabit manus et amovebitur gremiale lineum, quo usus fuerit in distributione.

46. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget et transibit in latus epistolae, ubi iunctis manibus ac tono feriali. cantabit orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etct Redibit deinde ad faldistorium, in quo sedebit, et a Diacono rursus cooperietur mitra.

47. Accedet ad altare thuriferarius, qui praesentabit Episcopo thuribulum apertum. Diaconus cum osculis ministrabi

incensum, quod ab Episcopo imponetur in thuribulum cum benedictione usitata.

48. Interea Subdiaconus accipiet Crucem, et acolythi candelabra cum cereis ardentibus, qui adiuncti Subdiacono procedent simul ad ingressum presbyterii. Thuriferarius, postquam incensum ab Episcopo impositum fuerit in thuribulum, ibit cum Subdiacono et acolythis. Cappellanus sive clericus, qui custodiet palmam Episcopi, appropinquabit Diacono, qui palmam praedictam acceptam ab eo porriget Episcopo, osculans manum eius.

49. Diaconus conversus ad populum cantabit *Procedamus in pace*, chorus in cantu respondebit *In nomine Christi. Amen.* Et initium processionis fiet, ordine sequenti:

50. Thuriferarius cum thuribulo; Subdiaconus gestans Crucem medius inter acolythos cum candelabris, ardentibus cereis. Cantores, qui tempore toto processionis cantabunt responsoria et antiphonas *Cum appropinquaret* etc. Clerus, et incedent bini, ac si gradus seu coetus erunt distincti, ut Canonici, Beneficiarii etc., eorumque numerus dispar erit, ultimi incedent terni, seniore medium locum obtinente, sequetur Episcopus et a sinistris eius Diaconus; post Episcopum cappellanus a mitra et alter cappellanus, qui posteriorem extremitatem vestis eius sustinebit; ultimo loco Praelati, siqui aderunt, et familiares nobiles Episcopi.

51. Palma sustinebitur dextra ab eis, qui in processionem incedent dextrorsum, et sinistra ab eis, qui sinistrorsum; siquis incedet in medio, palmam gestabit dextra.

52. Processio ex altari proficiscetur recta via ad ostium ecclesiae, ex qua egredietur, et pergens a dextra plateae redibit directe contra portam ipsius ecclesiae. Clerus extra portam ecclesiae caput cooperiet bireto.

53. Cantores duo, priusquam exeant ex ostio ecclesiae, consistent prope ipsum in interno.

54. Quando processio totaliter exiverit ex ecclesia, curabitur ut Subdiaconus, acolythi ac thuriferarius sint prope portam ecclesiae ipsius.

55. Egressa processione, claudetur ostium ecclesiae, et ante ostium consistent cantores illi duo, qui remanserint in interno, ut supra. Hoc tempore, clericus unus reponet faldistorium in latere epistolae ante gradus altaris, et super altare disponentur paramenta episcopalia.

56. Subdiaconus cum Cruce subsistet in limine ecclesiae, facie et Cruce ad ostium conversa, a lateribus eius acolythi ac thuriferarius. Cantores stabunt apud portam, post Subdiaconum, a latere. Clerus disponetur in duos pluresve ordines a latere portae, in fine subsistet Episcopus, stans tamen in medio e regione Crucis.

57. Clauso ostio ecclesiae, et cessante cantu antiphonarum praedictarum, cantores ambo, qui stabunt in interiore parte ecclesiae, cantabunt primum versiculum hymni *Gloria, laus et honor* etc., quo cantato, chorus cantorum, qui stabit extra ecclesiam, repetet illum ex toto. Tum cantores duo supradicti in interiore parte ecclesiae cantabunt versiculum secundum *Israel es tu, Davidis* etc., et chorus respondebit extra, repetens versiculum primum *Gloria, laus et honor,* atque ita deinceps reliquos versiculos vel partem ipsorum.

58. Quando Subdiaconus extremitate Crucis hastilis iterum aut tertio pulsabit ostium ecclesiae, aperietur ostium, et cessabitur a cantu hymni. Advertet autem Subdiaconus pulsare ostium, quando responderit chorus et priusquam cantores illi duo, qui erunt intra, incipiant aliquem versiculum cantare.

59. Aperto ecclesiae ostio, ingredietur processio ordine supradicto, et cantores illi duo, qui restiterant intra ecclesiam, ibunt cum ceteris, et ingressi in ecclesiam cantabunt antiphonam *Ingrediente Domino* etc. Si ob aliquam causam nequiret processio de ecclesia exire, hymnus *Gloria, laus et honor* etc. praecinetur ante balaustrium altaris maioris, et antiphona *Ingrediente Domino* cantabitur dum clerus ad altare maius redibit.

60. Processio dirigetur ad altare maius, quo quum ventum erit, thuriferarius recedet in sacristiam ad deponendum thuribulum ac renovandum ignem in ipso propter Missam, si opus fuerit: acolythi deponent candelabra super abacum, et Subdiaconus, relicta Cruce seorsim, consistet prope altare, ubi advenienti Episcopo se adiunget. Clerus ad subsellia sua in chorum redibit.

61. Episcopus, ante altare progressus, salutabit Crucem, accedet ad faldistorium ubi sedebit, palmam tradet Diacono, hic cappellano Episcopi, qui eam custodiet. Diaconus et Subdiaconus reverentiam facient ad Episcopum, pergent ad abacum, planetas plicatas ibi dimittent, et revertentur ad Episcopum, qui a cubiculario suo induetur caligis et sandaliis,

deinde a Diacono exutus mitra et pluviali, a Ministris praedictis induetur sacris paramentis ad Missam celebrandam.

62. Hoc tempore, Presbyter assistens induet * amictum et pluviale prope abacum, ut paratus sit ad officium suum fungendum.

63. In Missa nulla occurrit variatio, stabitur iis quae praescripta sunt cap. III, art. I et II libri huius. Diaconus autem cum Presbytero assistente non sedebunt in cantu epistolae, sed restabunt apud Episcopum, qui cum mitra in capite genuflectet in pulvino dum cantabitur *Ut in nomine Iesu* etc., ut genuflectet etiam universus chorus.

64. Notandum, quod cantores passionis, quum venerint in presbyterium, reverentia aut genuflexione facta ad Crucem, procedere debent ante Episcopum, et genuflexi aut profunde inclinati osculari manum eius unus post alium, deinde procedere ad cantandam passionem. Hoc tempore, ponetur a clerico super altari Missale cum cussino vel legili in usum Episcopi.

65. Profectis ab Episcopo cantoribus passionis, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui assurget, et a latere accedet ad altare, atque in latere epistolae leget passionem. Diaconus palmam porriget Episcopo, qui eam sustinebit dextra, durante cantu passionis; itemque Ministri et ceteri de choro. Quando Episcopus leget passionem, Presbyter assistens operam dabit libro, stans in latere posteriore altaris, Diaconus adstabit Episcopo dextrorsum in gradu inferiori, Subdiaconus a dextris Diaconi in altero gradu inferiori. Episcopus, quando legerit passionem usque ad finem primae partis, convertetur ad cantores, Presbyter assistens consistet a dextris eius in gradu inferiori, Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis in altero gradu inferiori, et Subdiaconus a sinistris Diaconi in altero gradu inferiori, aut in plano ante infimum gradum altaris. Paullo ante illa verba *emisit Spiritum*, ponetur a clerico pulvinar ante Episcopum, et ad verba modo dicta genuflectent Episcopus, Presbyter assistens et Ministri, eodem statu quo erunt, conversi ad cantores.

66. Completo cantu passionis, Diaconus recipiet palmam et reponet mitram Episcopo, qui a latere redibit sessum ad faldistorium, ibique sedenti Diaconus reponet super genua gremiale, clericus unus tollet de altari Missale cum cussino seu legili.

67. Subdiaconus accipiet Missale, quod apertum sustinebit ante Episcopum, qui leget ex illo *Munda cor meum* et ultimam partem passionis.

68. Interea Diaconus planetam plicatam dimittet apud abacum, induet stolam latiorem, deferet ad altare Evangeliarium, et cantabitur ultima passionis pars quomodo cantatur evangelium, excepto quod acolythi non deferent candelabra, et Diaconus, quin dicat *Dominus vobiscum* et *Sequentia* etc., incipiet immediate illa verba cantare *Altera autem die* etc. Episcopus et clerus in choro palmam dextera sustinebunt.

CAPUT VII.

De feria V in Coena Domini

1. Functio huiusce diei, ab Episcopo extraneo celebrata, relate ad Missam solemnem, nihil differt a ritu in Missa pontificali descripto capite III libri huius. Quapropter, ne frustra ea quae descripta sunt repetamus, innuemus tantummodo variationes, quae in ipsa occurrunt (1).

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. Altare apparabitur nobiliter, ut ibidem monuimus; Crux autem cooperietur velo albi coloris.

3. Super abacum, praeter res eodem loco notatas, praeparabitur etiam pluviale et velum humerale albi coloris, utrumque utendum ab Episcopo in processione, Calix alter cum Patena, palla, velo albi coloris et lemnisco ad reponendum Sacramentum, hostiae binae consecrandae, alterum thuribulum cum navicula, Pyxis cum particulis propter communionem cleri, stolae albi coloris, assumendae a Presbyteris (* et Diaconis), qui de sacra mensa participabunt, mappa linea albi coloris extendenda ante communicandos, intorticia aut cerei gestandi a clero in processionem.

4. Prope abacum aderit Crux processionalis, convestita velo violaceo, et extra cancellos seu balaustrium presbyterii baldachinum albi coloris hastile. Si laici quoque communionem excipient, sternentur mappae super balaustrium.

5. In sacello, in quo exponetur SS. Sacramentum, ponetur in medio infimo gradu pulvinus albi coloris, super quem genuflectet Episcopus.

---

(1) Vide notas, ad rem facientes, in libro II, cap. VI, art XIV, et alias in libro IV, tit. I, cap. XIV, art. I; praesertim quae textum A. aliquantulum indicant immutandum.

6. Si ex commissione Episcopi Ordinarii exsequenda esset sacrorum Oleorum consecratio, praeparabuntur in sacristia paramenta pro duodecim Presbyteris, pro septem Diaconis septemque Subdiaconis. Apud altare praeparabitur mensa atque ea omnia, quae notata sunt tit. I, cap. XIV, art. I, libri VI, quod ad functionem istam spectat.

§ 2. *De functione.*

7. Episcopus post recitationem Nonae accedet ad altare, induetur sacris vestibus, deinde Missae initium faciet ritu praescripto.

8. Si fiet Oleorum sacrorum consecratio, Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi parati antecedent Episcopum et Ministros in accessu ad altare, et occupabunt locum, qui attribuetur ipsis. Hoc casu Episcopus utetur baculo pastorali.

9. In Missa non recitabitur psalmus *Iudica me, Deus* etc.

10. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis* sonabitur organis et campanis. * Finito hymno, in reliqua Missa tacebunt organa, neque sonabitur campanula ad elevationem.

11. In offertorio Episcopus offeret binas hostias et particulas ad communionem ministrandam.

12. Si consecrabuntur Olea sacra, Subdiaconus, postquam attulerit Calicem ad altare, dimittet velum humerale et fungetur officium suum, ut loco supra citato, nn. 71 et 75.

13. Recitabitur *Agnus Dei*, sed pax non dabitur.

14. In communione cleri observabitur ordo, quem notavimus capite III, art. IV, libri huius.

15. In consecratione sacrorum Oleorum tenebitur methodus innuta loco citato, nn. 77 et seq., libri VI.

16. Sacramentum reponetur in Calice, ut dictum est capite VI, art. XIV, libri II.

17. Sacro peracto, Episcopus cum Ministris genuflexionem ad Sacramentum conficiet in suppedaneo, et descendet a latere ad faldistorium, quod ponetur in latere epistolae ante scamnum Ministrorum, ita ut sedens vertat humeros ad parietem, non vero ad altare.

18. Presbyter assistens recedet in sacristiam, functus officio suo.

19. Episcopus reversus, ut supra, ad faldistorium sedebit, Ministri autem dimittent manipulos. Interim in promptu erunt

ambo thuriferarii cum thuribulis, Subdiaconus paratus ad gestandam Crucem, et distributa iam erunt intorticia vel cerei ardentes gestandi a clero in processionem.

20. Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet Episcopo manipulum, planetam, dalmaticam ac tunicellam, et induet ei pluviale. Deinde Episcopus stans imponet incensum sine benedictione in ambo thuribula, quae praesentabunt ei thuriferarii stantes et ipsi. Diaconus ei ministrabit incensum sine osculis consuetis.

21. Accedet ad altare Episcopus, medius inter Ministros, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt; conficiet cum ipsis genuflexionem duplicem in pavimento, assurget, genuflectet in pulvino posito super gradum infimum, et accepto e manibus Diaconi thuribulo, triplici ductu incensabit SS. Sacramentum.

22. Thuribulo reddito Diacono, Caeremoniarius imponet humeris Episcopi velum humerale, quod ei alligabitur ante pectus a Subdiacono.

23. Diaconus ascendet ad altare, accipiet Sacramentum et tradet Episcopo, qui assurget, convertetur ad populum, et initium processionis fiet versus sacellum praeparatum ad expositionem SS. Sacramenti.

24. Processionis ordo erit sequens: Subdiaconus paratus Crucem deferens medius inter acolythos cum candelabris; cantores, qui cantabunt hymnum *Pange, lingua;* clerus, omnibus incedentibus binis, iuxta gradus sive ordines, si ecclesia erit conventualis; si consecratio Oleorum sacrorum facta fuerit, post clerum sequentur septem Subdiaconi, tum Diaconi eodem numero, postremo duodecim Presbyteri, qui easdem vestes sacras retinebunt, quibus in consecratione praedicta usi sunt, ac propterea post Missam manipulos non dimittent; si ecclesia esset cathedralis, sub finem Missae, Canonici se parabunt sacris vestibus, cuique ordini respondentibus ob processionem, et si erunt parati incedent ultimo loco ante Episcopum; ambo thuriferarii cum thuribulis; Episcopus, medius inter Ministros, qui gestabit SS. Sacramentum sub umbraculo: sequentur Episcopum Praelati, siqui aderunt.

25. Quum ventum erit in sacellum, clerus disponetur quo modo indicatum est capitulo VI, art. XIV, libri II, exponetur Sacramentum, eoque thurificato, claudetur custodia.

26. Episcopus Benedictionem non donabit; sed brevi facta oratione, assurget, conficiet cum Ministris genuflexionem

duplicem, et mitra rursus coopertus in ingressu sacelli, praecedentibus thuriferariis, Subdiacono gestante Crucem cum acolythis, septem Subdiaconis, septem Diaconis, duodecim Presbyteris, si aderunt, redibit in sacristiam, ibique sacra indumenta dimittet.

27. Clerus revertetur in chorum ad Vesperas recitandas.

28. Denudatio altarium persolvetur a Canonico hebdomadario, vel ab alio Presbytero, ritu statuto in capite VI, art. XIV, n. 68, libri II.

CAPUT VIII.

De feria VI in Parasceve

1. Altare maius esto quocumque ornamento totaliter denudatum: si altare erit consecratum, relinquetur super mensa chrismale seu tobalea cerata, quae mensam ipsam non solum contegit, sed etiam defendit a pulvere: si aderit lapis sacer, relinquetur tela cerata, quae contegit lapidem ipsum.

2. Super altare ponentur sex candelabra ex aurichalco vel ex cupro cum Cruce simili: si Crux esset nimis gravis, super pedem Crucis aequalem candelabris imponetur Crux levior, cooperta velo nigro, quod cum orbiculis et lemniscis ita sit dispositum, ut facile solvi ac detegi possit. Cerei candelabrorum sunto ex cera communi seu lutea (1).

3. Super infimum gradum ponetur pulvinar in quo genuflectet Episcopus.

4. In latere epistolae ante gradus altaris praeparabitur faldistorium, exutum omni ornamento, ac tantum in sedili aderit pulvinus nigri coloris.

5. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet: manipulus et planeta nigri coloris, dalmatica ac tunicella cum stola coloris eiusdem, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo sericeo concolore; in latere evangelii ponetur mitra linea alba, aut * serica alba cum vimpa.

6. A latere epistolae statuetur abacus sine ullo ornamento; mantile tantummodo explicabitur in ipso, quod contegat solum planum ipsius nec pendeat a lateribus. Super abaco praeparabuntur haec: tobalea altaris, quae contegat mensam tantum, nec pendeat omnino a lateribus; missale cum tegumento nigri coloris in usum Celebrantis; Epistolarium et Evangelia-

(1) Quoad veli colorem, et alia plura, in huius capitis decursu, vide notas ad art. XV, cap. VI, libri II, nec non ad art. I, cap. XV, tit I, lib. VI; praesertim quae A. textum aliquantum indicant immutandum.

rium, utrumque ornatum veste nigra; gremiale nigrum simile paramentis; candelabra acolythorum cum candelis ex cera lutea seu communi; urceus cum pelvi; manutergium in lance; ampullae vini et aquae in pelvicula; bursa nigri coloris cum corporali et duobus purificatoriis; vasculum vitreum aquae plenum ad purificandos digitos, si opus fuerit; binae planetae plicatae Ministrorum; stola latior Diaconi; * amictus et pluviale Presbyteri assistentis; pulvinus nigri coloris vel legile ligneum ad sustinendum Missale; pulvinar maius ex serico villoso violaceo cum velo albi coloris, super quo deponetur Crux in adoratione; lanx argentea ad oblationes excipiendas.

7. Prope abacum in promptu habebitur tapetum laneum coloris violacei, utendum in adoratione Crucis; Crux hastilis propter processionem, convestita velo violaceo; arundines sive hastae cum gossypio cerato ad accendendos cereos.

8. In quo sacello expositum erit SS. Sacramentum, pulvinar nigri coloris ponetur in infimo gradu, in quo genuflectet Episcopus, velum humerale albi coloris, stola nigra pro Sacrista, quando aperire debebit custodiam, corporale extensum super mensam altaris, intorticia vel candelae ex cera alba, utendae in processione. Prope abacum aderit umbraculum hastile.

9. In sacristia paramenta Ministrorum, videlicet: amictus, albae et cingula duo, stola una nigri coloris pro Diacono. Superpellicea sufficienti numero pro clericis inservientibus. Planeta plicata nigri coloris cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui gestaturus erit Crucem in processionem. Thuribula duo cum naviculis. Tres amictus totidemque albae, cingula, manipuli et stolae nigri coloris pro cantoribus passionis, et liber passionis ornatus veste nigri coloris.

10. Sedes cameralis, in qua sedebit Episcopus, et Canon pontificalis sine scotula.

§ 2. *De functione.*

11. Hora determinata, clerus in choro recitabit Horas minores, submissa voce et exstinctis cereis.

12. Interim in sacristia Diaconus et Subdiaconus se parabunt paramentis, videlicet: amictu, alba et cingulo, Diaconus autem induet etiam stolam nigri coloris more diaconali.

13. Dum se Ministri parabunt, Episcopus sede camerali sedens, recitabit ex Canone orationes tantum ad paramenta

omittens quae notatae sunt ad sandalia et chirothecas, quae hoc die non adhibentur.

14. Presbyter assistens induet superpelliceum, et clerici inservientes ad altare aderunt superpelliceo induti.

15. Completa in choro recitatione Horae nonae, egredientur de sacristia Episcopus cum Ministris et clericis, et procedent ad altare, eodem modo quo in aliis functionibus superius descriptis.

16. Episcopus, brevi peracta oratione, assurget, et faciens reverentiam aut salutationem ad chorum (quae hoc die * post Crucem detectam omittuntur), accedet ad faldistorium et sedebit.

17. Clericus unus de gradu altaris tollet pulvinar, in quo genuflexerit Episcopus.

18. Paramenta episcopalia a Caeremoniario secundo distribuentur clericis, ordine consueto.

19. In promptu stabunt familiares nobiles Episcopi vel clerici duo pro lotione.

20. Episcopus nudabit caput, dimittet mantelletum, quod accipietur a cubiculario, qui expediet etiam syrmam eius vestis talaris. Episcopus, capite cooperto bireto, dimittet annulum, qui recipietur * a Diacono sine osculis, alicui clerico tradendus, et suo tempore Presbytero assistenti; tum lavabit manus.

21. Clerici, paramenta deferentes, genuflexione facta ad altare, procedent ante Episcopum, et paramenta porrigent Ministris. Episcopus, lotis manibus, dimittet biretum, et a Ministris parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, * manipulo et planeta.

22. Dum parabitur Episcopus, Presbyter assistens * amictum induet et pluviale. Prope abacum in promptu stabunt clerici cum paramentis Ministrorum.

23. Paratus Episcopus, ut supra, cooperietur mitra a Diacono. Ambo Ministri, salutato Episcopo, accedent prope abacum ibique induent manipulum et planetam plicatam.

24. Hoc tempore, Presbyter assistens veniet ante Episcopum eique facta reverentia, annulum sine osculis inseret digito eius et consistet a dextris eiusdem.

25. Unus pluresve clerici in promptu stabunt, translaturi faldistorium, ut infra.

26. Ministri redibunt ante Episcopum, salutabunt eum et consistent a sinistris eius. Diaconus nempe a sinistris Episcopi, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

27. Innuente Caeremoniario, Episcopus cum Ministris assurget, et nulla facta ad chorum reverentia, procedent ante altare.

28. Clericus unus pluresve accipient faldistorium et deferent ipsum ad altare; clericus alter ponet pulvinar ante faldistorium ipsum in pavimento.

29. Ante altare Episcopus nudabitur mitra a Diacono. Episcopus reverentiam, Ministri genuflexionem ad altare conficient. Genuflectet et procumbet super faldistorium: Ministri autem genuflectent a lateribus eius, et orabunt *prolixius solito*.

30. Acolythi duo accipient ex abaco tobaleam altaris, afferent ad altare, et extendent ipsam super mensam, caventes ne totam explicent, sed relinquent plicatam versus candelabra, ut facile possit postea explicari super totam mensam a Diacono. Extensa super altari tobalea, acolythi praedicti se recipient ad abacum.

31. Post orationem, Episcopus consurget cum Ministris, et a clericis de medio tolletur faldistorium atque pulvinar.

32. Episcopus cum Ministris ascendet ad altare, quod osculabitur in medio.

33. A clericis ponetur faldistorium in suppedaneo a latere epistolae, ita ut Episcopus in eo sedens prospectet latus evangelii et a dextris suis habeat altare.

34. Osculato altari, Episcopus a Diacono mitra cooperietur, sedebit faldistorio, et ab eodem Diacono ponetur gremiale super genua eius.

35. Ministri sedebunt in extremitate suppedanei, videlicet, Presbyter assistens prope Episcopum, Diaconus a dextris Presbyteri assistentis, Subdiaconus a dextris Diaconi, et caput cooperient bireto, quod eis porriget clericus (1).

36. Sedentibus Episcopo et Ministris, Caeremoniarius uni ex Beneficiariis vel ex cantoribus superpelliceo induto tradet Missale, quod sustinens ipse sibi, genuflexione facta ad Crucem, vadet quo loco cantabitur epistola, ibique cantabit prophetiam tono lectionis.

37. Hoc tempore, in promptu stabit clericus cum Missali in usum Episcopi.

38. Cantor, cantata prophetia, iterabit ad altare genufle-

(1) Poterunt, iuxta hodierum morem, sedere in ordinario scamno Ministrorum: similiter infra.

xionem in medio, redibit ad abacum, relinquet in eo librum, et se recipiet ad locum suum. A cantoribus cantabitur tractus *Domine, audivi.*

39. Cantata, ut supra, prophetia, consurgent Ministri, et genuflexione facta ad Crucem, venient ante Episcopum. Clericus cum Missali Episcopi appropinquabit faldistorio, Presbyter assistens consistet a sinistris Episcopi, Diaconus prope Presbyterum assistentem, et Subdiaconus accipiet Missale, ipsumque sustinebit apertum ante Episcopum, ex quo prophetiam et tractum ipse Episcopus leget. Dum Episcopus leget tractum, clericus aliquis ponet cussinum vel legile super altare in latere epistolae.

40. Hoc ipso tempore, in sacristia Cantores passionis se parabunt amictu, alba, cingulo, manipulo et stola diaconali. Quando ab Episcopo lectus fuerit tractus, Subdiaconus ponet librum apertum super cussinum seu legile iam positum in altari, ut supra, et recedet prope Diaconum.

41. Dum cantores ultimum tractus versiculum cantabunt, Diaconus tollet gremiale et mitram Episcopo, qui assurget et convertetur ad altare. Unus aut duo clerici tollent faldistorium de suppedaneo altaris.

42. Presbyter assistens consistet a dextris Episcopi in latere posteriori altaris, indicaturus ei quae cantanda sint; Diaconus stabit in gradu superiori post Episcopum, Subdiaconus in infimo gradu, vel in plano, post Diaconum.

43. Episcopus cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, et genuflectent omnes, exceptis Episcopo et Presbytero assistente, Subdiaconus cantabit *Levate*, omnesque consurgent. Episcopus, manibus expansis, tono feriali cantabit orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

44. Hoc tempore, Subdiaconus, quin abscedat de loco suo exuet sibi planetam plicatam, recipiet Epistolarium, et sub' finem orationis praedictae procedet ante altare, et genuflexione ad Crucem facta, consistet quo loco cantari solet epistola.

45. Post cantatam orationem, reponetur faldistorium in suppedaneo, ut supra, et in eo sedebit Episcopus, qui a Diacono cooperietur mitra, eique reponetur gremiale, Diaconus et Presbyter assistens sedebunt ut ante in extremitate suppedanei.

46. Sedente Episcopo, Subdiaconus cantabit lectionem tono consueto epistolae, eaque cantata, redibit ante altare,

genuflectet ad Crucem, deinde apud abacum deponet librum et resumet planetam plicatam.

47. Lectione a Subdiacono cantata, consurgent Presbyter assistens et Diaconus atque accedent ad Episcopum.

48. Subdiaconus, resumpta planeta, veniet ante Episcopum, et Missale ex altari acceptum sustinebit apertum ante ipsum, qui leget lectionem atque tractum, quo lecto, Subdiaconus idem reponet Missale super altare. Diaconus manebit a sinistris Episcopi, et Presbyter assistens operam dabit libro, indicans Episcopo, quae legere debeat. Subdiaconus, postquam Episcopus legerit tractum, reposito libro super altare, consistet a sinistris Diaconi.

49. Simulatque cantata fuerit lectio, cantores cantabunt tractum.

50. Sub finem cantus tractus, exibunt de sacristia Cantores passionis. Ingressi in presbyterium, genuflexionem ad Crucem conficient, et procedent directe ad cantandam passionem, ut in Dominica praecedenti, siquidem hac die non osculabuntur manum Episcopi.

51. Completo cantu tractus, Diaconus tollet Episcopo gremiale et mitram. Episcopus assurget et convertetur ad altare. A clericis amovebitur faldistorium de suppedaneo.

52. Statim ac Episcopus convertetur ad altare, Cantores passionis incipient ipsam cantare. Episcopus leget passionem ex Missali submissa voce. Presbyter assistens stans in latere altaris a dextris Episcopi evolvet folia; Diaconus stabit a dextris Episcopi super gradum infra suppedaneum, et Subdiaconus a dextris Diaconi super gradum infra Diaconum ipsum. Episcopus leget totam passionem iunctis manibus, comprehensa ultima parte, cui praemittet *Munda cor meum* etc. Postquam Episcopus legerit passionem, convertetur versus Cantores passionis. In actione ista Presbyter assistens stabit a sinistris Episcopi in gradu superiori infra suppedaneum, Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis in gradu secundo et Subdiaconus a sinistris Diaconi in gradu tertio, vel in plano, si altare pluribus gradibus carebit.

53. Paullo ante illa verba *emisit Spiritum,* ponetur pulvinar ante Episcopum. Ad cantum eorundem verborum, Episcopus genuflectet versus Cantores, itemque Ministri et clerus, unusquisque loco suo. Assurgente Episcopo, consurgent ceteri omnes, et continuabitur cantus passionis usque ad finem.

54. Completo cantu passionis, faldistorium reponetur, ut ante, in suppedaneo; Episcopus sedebit, eique Diaconus reponet mitram et gremiale.

55. Cantores passionis discedent ex altari, et redibunt in sacristiam eodem ordine, quo ad altare accesserunt.

56. Presbyter assistens et Subdiaconus remanebunt prope Episcopum. Diaconus descendet de altari a latere, accedet ad abacum, ubi dimittet planetam plicatam et induet stolam latiorem; deinde librum afferet ad altare, genuflexionem faciens ad Crucem, postea reverentiam ad Episcopum. Conscenso suppedaneo altaris, librum ponet super mensa, tum genuflexus in suppedaneo recitabit *Munda cor meum*.

57. Hoc tempore, procedent ante altare duo acolythi, iunctis manibus, sine candelabris, et Subdiaconus.

58. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, accipiet librum descendet de altari, ibit cum Subdiacono et acolythis, qui omnes uno tempore conficient genuflexionem ad altare et reverentiam ad Episcopum. Quo loco cantatur evangelium, Diaconus cantabit ultimam partem passionis, neque incensabitur liber, neque illum in fine osculabitur Episcopus.

59. Profecto de altari cum ceteris Diacono, Caeremoniarius gremiale et mitram tollet Episcopo, qui assurget ad cantum praedictum et faldistorium de altari removebitur.

60. Cantata ultima passionis parte, Diaconus claudet librum, quem Subdiaconus tradet uni ex acolythis, et iunctim procedent ante altare, ac genuflexionem, ut supra, conficient. Acolythi revertentur ad abacum, et in ipso relinquent librum, Diaconus se sistet post Episcopum, Subdiaconus post Diaconum, ut in prima oratione. Si post cantum passionis habeatur concio, Episcopus sedebit in faldistorio et Ministri in suppedaneo altaris, ut supra innutum fuit, sub nn. 34 et 35.

61. Cantata, ut supra, ultima passionis parte, vel post concionem, Episcopus sine mitra convertetur ad altare, et quando Ministri constiterint a tergo eius, incipiet cantare orationes, ut in Missali: cantabit invitationem ad orationem notis in Missali signatis, orationes autem cantabit manibus expansis ac tono feriali. Diaconus cantabit *Flectamus genua*, et Subdiaconus *Levate*, quando reperietur notatum in Missali, et Caeremoniarius hac de re monebit Ministros praedictos. Ad *Flectamus genua* genuflectetur ab omnibus, ut in prima oratione, omnesque consurgent ad *Levate*. Episcopus tantum et Presbyter assistens non genuflectent ad *Flectamus genua*.

Chorus cantorum advertet quando respondendum sit *Amen* et quando tacendum.

62. Ad orationem *pro haereticis*, duo pluresve clerici accipient tapetum violaceum et in longitudinem extendent ipsum in medio presbyterio: clericus alter accipiet pulvinum maiorem violaceum cum velo albi coloris, eumque ponet in capite tapetis ipsius versus altare.

63. Orationibus completis, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui cum Ministris facta ad Crucem reverentia, de altari a latere descendent, et venient ad faldistorium collocatum ante gradus a latere epistolae, vel ante abacum, si presbyterium parum amplum esset.

64. Episcopus sedebit faldistorio, et a Diacono exuetur mitra: deinde adiuvantibus Ministris dimittet planetam, et ibit ad latus posterius altaris in cornu epistolae in planum presbyterii extra gradus altaris, ibique consistet facie ad populum conversa. Subdiaconus adstabit sinistrae Episcopi, facie pariter conversa ad populum. Presbyter assistens accipiet Missale ex altari, et consistet versus sinistram Episcopi. Diaconus per longiorem accedet ad altare, genuflexionem in medio faciet ad Crucem, ad altare ascendet, accipiet Crucem, quam sustinebit utraque manu: si opus fuerit, apponetur scabellum gradatum ad accipiendam Crucem.

65. Diaconus, accepta Cruce, descendet de altari per medios gradus, et veniet ante Episcopum, cui tradet Crucem, Caeremoniarius, dum Diaconus accipiet Crucem ex altari, exuet Episcopo pileolum.

66. Episcopus, accepta Cruce, adiuvante Caeremoniario vel Diacono, exuet summitatem illius, et sustinente librum apertum Presbytero assistente, cantabit notis in Missali appositis *Ecce lignum Crucis*, et cum Ministris clericisque prosequetur *in quo salus mundi pependit*, chorus autem respondebit *Venite, adoremus*. Ad haec verba genuflectent omnes, excepto Episcopo. Presbyter assistens etiam, clauso libro, genuflectet.

67. Cantatis praedictis verbis, consurgent omnes; Episcopus cum Ministris ascendent ad altare in latus epistolae, quo loco Celebrans legit epistolam, conversi ad populum, ut supra.

68. Episcopus, eodem adiumento, ut supra, deteget caput Crucifixi cum brachio dextero, et brachium dexterum Crucis, atque elevans vocem hemitonio, cantabit *Ecce lignum Crucis* etc., ut supra, omnesque genuflectent.

69. Deinde procedent ad medium altaris super suppedaneum, ibique Episcopus deteget Crucem totam, ac tertia vice cantabit *Ecce lignum* etc., altero hemitonio vocem attollens et genuflectent omnes.

70. Post illa verba, *Venite, adoremus*, manebunt omnes genibus flexis, et Episcopus tantum, comitante Caeremoniario, de altari descendet, accedet ad tapetum extensum ante altare, et genibus flexis versus altare, collocabit Crucem super cussinum, quam taeniis firmabit super ipsum, si opus fuerit.

71. Assurget Episcopus, eodemque tempore cum eo consurgent ceteri omnes. Episcopus genuflexionem ad Crucem faciet, cumque ipso genuflectent etiam suo quisque loco Ministri, qui descendent de altari et obviam Episcopo procedent.

72. Episcopus redibit ad altare, reponetur faldistorium in suppedaneo et sedebit; Diaconus reponet ei pileolum et mitram. Cubicularius Episcopi, comitantibus clericis quatuor, genuflexione facta ad Crucem, ascendet ad altare, et circulo a clericis facto ante Episcopum, cubicularius exuet ei calceos. Manipulus etiam detrahetur ei (1).

73. Episcopus de altari discedet, medius inter Diaconum et Subdiaconum, descendens a latere, et veniet extra tapetum in latus epistolae. Quum autem venerit ad pedem tapeti, a Diacono exuetur mitra ac pileolo.

74. Diaconus cum Subdiacono, clericus a mitra et alter a syrma, recedent immediate versus altare a latere ex parte epistolae.

75. Episcopus solus, comitatus a Caeremoniario, qui adiuvabit eum in genuflectendo, si opus fuerit, genuflectet in principio tapeti, et brevi facta oratione adorabit Crucem. Hinc assurget, genuflectet in medio tapeto et Crucem adorabit, ut ante. Postemo genuflectet tertia vice ante Crucem, et brevi facta oratione osculabitur Crucifixum. Si vigebit usus oblationis offerendae ad Crucem, clericus unus ponet lancem a dextra Crucis, atque Episcopus postquam osculatus erit Crucifixum oblationem deponet in lance, quod etiam facient Canonici et ceteri.

76. Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucifixum, et redibit super altare. Diaconus autem, priusquam Episcopus ad altare ascendat, reponet ei pileolum et mitram; tunc Episcopus, medius inter Diaconum et Subdiaconum, re-

(1) S. R. C., n. 2326, IV.

dibit ad altare, et sedebit faldistorio. Revertetur ad altare cubicularius cum quatuor supradictis clericis, a quibus facto ante Episcopum semicirculo, reponentur ei calcei a cubiculario. Postea Diaconus exuet mitram Episcopo, eique simul cum Subdiacono reponet planetam * et manipulum, postremo rursus cooperiet eum mitra.

77. Simulatque Episcopus discedet de altari, iturus ad Crucis adorationem, cantores incipient et prosequentur cantare improperia.

78. Planeta rursus induto Episcopo eique reposita mitra, ut supra, Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus recedent apud abacum, ibique dimissis calceis, procedent ad Crucem adorandam, triplicem peragentes genuflexionem, quomodo fecerit Episcopus. Presbyter assistens medium locum obtinebit, Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris eius (1).

79. Post sacros Ministros accedent Canonici bini, quorum numerus si dispar erit, ultimum par erit ternarium. Tum Beneficiarii et reliqui de clero, ordine supradicto. Si Ministri non essent ex coetu Canonicorum, sed Beneficiariorum, hoc casu procedent ad adorandam Crucem prius Canonici, tum Ministri sacri, postea Beneficiarii, et sequentur ceteri. Si aderit Magistratus seu qui publici partes sustinent, ad adorationem procedent ultimo loco. Servabitur usus, ut Canonici dimittant calceos, ituri ad adorationem, prout disponit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVI, n. 12.

80. Ut actio ista procedat regulariter, curabitur ne multi simul confluant super tapetum, et providebitur, praesertim si clerus erit numerosus, ut dum primi sunt in genuflexione, secundi sint in secunda, ac tertii in prima.

81. Advertet etiam clericus unus, ut detegat Crucem processionalem, dum Crucis adoratio incipietur. Detegentur etiam per ecclesiam Cruces in ceteris altaribus velatae.

82. Ministri sacri, adorata Cruce prope scamnum, resument calceos, et revertentur ad Episcopum. Subdiaconus, acceptum ex altari Missale sustinebit apertum ante Episcopum, qui ex Missali leget improperia. Diaconus adstabit Episcopo sinistrorsum, et Presbyter assistens operam dabit libro.

---

(1) Ut Ministri dimittant paramenta, Caeremoniale non praescribit. Si Presbyter assistens esset Canonicus et dimitteret pluviale, minime deceret, ut ad adorationem accederet indutus tantum rocheto. A. — Ministri tamen dimittent manipulum (S. R. C., n. 2326, IV).

83. Sub finem adorationis accendentur cerei in altari et candelabra acolythorum.

84. Episcopus lavabit manus, ministrantibus ei lotionem suis familiaribus nobilibus, vel clericis duobus.

85. Diaconus accedet ad abacum, accipiet bursam cum corporali et purificatorio, eamque afferet ad altare, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet versus Crucem. Conscenso altaris suppedaneo, explicabit tobaleam super mensam, deinde in medio explicabit corporale, ponet bursam versus cornu evangelii, et purificatorium prope corporale. Clericus aliquis afferet ad altare vasculum ad purificandos digitos, si opus fuerit.

86. Postquam Diaconus explicaverit corporale super altari, Presbyter assistens accipiet cussinum cum missali et deferet in latus evangelii, genuflexionem faciens versus Crucem, quando ex uno latere ad alterum transibit.

87. Absoluta Crucis adoratione, Diaconus, comitante Caeremoniario, accedet ad Crucem, eamque genuflexus expediet de pulvino, et acceptam utraque manu deferet ad altare, et super pedem seu basim reponet.

88. Dum Diaconus perget ad accipiendam Crucem, Caeremoniarius exuet mitram Episcopo, qui assurget, et genuflectet in pulvino posito super suppedaneum a clerico. Si opus erit, apponetur scabellum gradatum in commodum Diaconi, quando Crucem referet ad altare.

89. Sub finem adorationis praesto erit in presbyterio Subdiaconus, paratus amictu, alba, cingulo et planeta plicata, qui gestabit Crucem processionalem.

90. Postquam Diaconus reposuerit Crucem super altare, mitra rursus cooperiet Episcopum.

91. In promptu stabunt in sacello, ubi expositum aderit SS. Sacramentum, ambo thuriferarii cum thuribulis ac naviculis, et clerici cum intorticiis aut candelis tradendis clero, aliique clerici duo traditurі baldachinum hastile illis, qui delecti erunt ad illud deferendum.

92. Quando omnia disposita erunt ad processionem, procedetur ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum. Praeibit Subdiaconus gestans Crucem processionalem, medius inter acolythos, qui sustinebunt candelabra, ardentibus cereis ex cera communi. Sequentur cantores bini. Post cantores incedent bini qui de clero sunt. Postremo Episcopus, qui praecedetur a Subdiacono ministrante,

et a sinistris habebit Diaconum, a dextris Presbyterum assistentem.

93. Clerus, quo momento de altari discedet, genuflexionem conficiet ad Crucem, etiam si inter ipsum sint Canonici.

94. Episcopus, medius inter Ministros, descendet de altari, convertetur ad ipsum, nudabitur mitra a Diacono, et una cum Ministris ipsis genu flectet ad Crucem, postmodum ab eodem Diacono rursus cooperietur mitra, et in processionem incedet quo ordine superius descriptum est.

95. Quando Crux cum acolythis pervenerit ad sacellum, in quo erit expositum SS. Sacramentum, subsistet prope ingressum sacelli eiusdem a sinistra (1). Clerus disponetur in ordinem vel in plures ordines ante altare, et unusquisque genuflexionem duplicem conficiet statit ac pervenerit intra sacellum, et genibus flexis manebit loco suo.

96. A clericis designatis distribuentur intorticia ardentia, numero saltem octo, senioribus cleri, qui erunt prope altare; et simulatque Episcopus ingressus erit in sacellum, deferetur ante illud baldachinum hastile, et dignioribus cleri tradentur hastae, servato ordine tradito cap. VI, art. XIV, lib. II, n. 49.

97. In ingressu sacelli quum steterit Episcopus, Presbyter assistens recedet a latere, Subdiaconus accedet sinistrae Episcopi, Diaconus dextrae.

98. Ante altare Diaconus exuet Episcopo mitram et pileolum, atque Episcopus cum Ministris genuflexionem duplicem ad SS. Sacramentum conficient, neque Episcopus in hac genuflexione utetur pulvino. Hinc assurgent Episcopus cum Ministris et genua flectent in infimo gradu, sed Episcopus utetur pulvino ibi praeparato.

99. Sacrista cum stola nigri coloris ascendet ad altare cum debitis genuflexionibus, et aperiet custodiam SS. Sacramenti.

100. Post brevem orationem, assurget Episcopus, manentibus genuflexis Subdiacono ceterisque omnibus. Appropinquabunt Episcopo ambo thuriferarii cum thuribulis et incensum sine osculis, ministrante Diacono, imponet in utrumque thuribulum sine benedictione. Thuriferarii stantes praesentabunt Episcopo thuribula aperta.

---

(1) Quin ullus ex eis, neque Subdiaconus, genuflectat.

101. Episcopus iterum genuflectet super pulvino, et Diaconus unum ex duobus thuribulis acceptum porriget Episcopo, qui SS. Sacramentum thurificabit. Diaconus et Subdiaconus in actione ista sublevabunt planetam Episcopi. Thurificato SS. Sacramento, Diaconus ab Episcopo thuribulum recipiet ac restituet thuriferario.

102. Caeremoniarius imponet humeris Episcopi velum humerale albi coloris, quod ei firmabitur ante pectus a Subdiacono.

103. Diaconus ascendet ad altare, et extrahet de custodia Calicem cum SS. Sacramento, quem accipiet, dexteram apponens infra cuppam, sinistram infra pedem, convertetur ad Episcopum eique Calicem tradet.

104. Episcopus, adorato SS. Sacramento, accipiet Calicem, applicans sinistram nodo et dextram supra Calicem, qui a Ministris cooperietur extremitate veli humeralis, et assurget Diaconus, Calice tradito Episcopo, statim genuflectet ad SS. Sacramentum, descendet de altari, et consistet a dextris Episcopi.

105. Convertetur Episcopus ad populum, et cantores incipient cantare hymnum *Vexilla regis* etc., et processio ad altare maius dirigetur, ordine sequenti:

106. Subdiaconus, gestans Crucem, medius inter acolythos cum candelabris. Cantores, qui cantabunt hymnum praedictum. Clerus, capite nudato, et incedent bini. Seniores cleri, qui sustinebunt intorticia, notando, ut sustineant intorticium dextra, qui dextrorsum incedent, et sinistra, qui sinistrorsum. Presbyter assistens, qui solus incedet et iunctis manibus. Ambo thuriferarii cum thuribulis, quae leviter agitantes, adolebunt SS. Sacramentum. Episcopus, qui gestabit SS. Sacramentum, et a lateribus eius Diaconus et Subdiaconus, qui, iunctis manibus, psalmos cum eo submissa voce dicent, sed in fine psalmorum omittent *Gloria Patri*. Episcopus, egrediens de sacello, incedet sub umbraculo hastili, ut supra, eumque sequetur clericus, qui deferet mitram.

107. Quando processio ad altare maius pervenerit, Subdiaconus deponet Crucem prope altaris parietem, et recedet in sacristiam ad sacras vestes dimittendas. Acolythi relinquent candelabra super abacum, eoque loco genuflectent. Clerus disponetur circa altare in semicirculum, consistentibus prope altare senioribus cum intorticiis. Quod nisi presbyterium capax esset cleri totius, unusquisque recedet ad locum

suum, nullam faciens salutationem seu reverentiam ad Crucem altaris, quia gestatur in processionem SS. Sacramentum, et circa altare consistent seniores tantummodo cum intorticiis ardentibus. Thuriferarii se sistent a lateribus ante altare. Presbyter assistens accedet ad latus evangelii, et genuflectet a latere super infimum gradum.

108. Episcopus, ante altare quum venerit, tradet SS. Sacramentum Diacono * genuflexo, qui, accepto SS. Sacramento, assurget, et exspectabit dum Episcopus, * in plano simplicem genuflexionem fecerit versus Sacramentum; Episcopus dein genua flectet in pulvino posito super infimum gradum.

109. Postea Diaconus Calicem acceptum, ut supra, deferet super altare, expediet taeniam, qua ligatum erit velum nodo Calicis, et expandet velum ipsum, quin tamen detegat Calicem, et advertet ne moveatur Patena superposita.

110. Subdiaconus expediet velum humerale Episcopi, quod tolletur ei a Caeremoniario et referetur ad abacum.

111. Diaconus redibit ad dextram Episcopi et genuflectet. Innuente Caeremoniario, assurget Episcopus cum Diacono, et primus thuriferarius appropinquabit altari. Diaconus ministrabit incensum sine osculis Episcopo, qui sine benedictione imponet illud in thuribulum. Thuriferarius non genuflectens praesentabit thuribulum Episcopo, qui postquam incensum in thuribulum imposuerit, genuflectet iterum, et accepto e manibus Diaconi thuribulo, incensabit SS. Sacramentum. Diaconus et Subdiaconus in actione ista attollent planetam Episcopi. Thuriferarius secundus, genuflexione facta, recedet in sacristiam et deponet thuribulum, restante primo apud altare.

112. Episcopus, thurificato SS. Sacramento, assurget cum Ministris, amovebitur a clerico pulvinus, in quo genuflexerit Episcopus, qui ascendet ad altare. Diaconus ascendet ad dextram Episcopi, Subdiaconus ad dextram Diaconi, et Presbyter assistens ad sinistram Episcopi, qui conscenso suppedaneo, genuflexionem conficient uno tantum genu.

113. Acolythus unus afferet ad altare ampullas vini et aquae in pelvicula.

114. Ad altare ut venerint Episcopus cum Ministris, Diaconus tollet velum de Calice, quod a clerico deferetur ad abacum. Diaconus dextra sustinebit Patenam ac tollet de Calice pallam quoque. Episcopus Calicem accipiet et convertet ipsum versus Patenam a Diacono sustentam, et faciet effluere

s. Hostiam super Patenam ipsam. Si opus erit illam elevare digito, faciet hoc Episcopus, qui postea digitum purificabit in vasculo praeparato et absterget purificatorio. Diaconus Patenam cum s. Hostia tradet sine osculis Episcopo, qui ea reverenter accepta, ponet s. Hostiam super corporale, et in ipso relinquet Patenam versus latus dexterum suum.

115. Deinde Diaconus accipiet Calicem, et recepta a Subdiacono ampulla vini, infundet aliquantulum vini in Calicem, et reponet ampullam in pelvicula. Subdiaconus accipiet ampullam aquae, et non petita benedictione, duas tresve guttas infundet in Calicem. Diaconus non absterget purificatorio guttas vini, quae forte possent adhaerere parti interiori Calicis.

116. Acolythus supradictus recipiet ampullas easque reportabit ad abacum.

117. Subdiaconus. genuflexione facta ad Sacramentum, transibit ad sinistram Episcopi et genuflexionem iterabit.

118. Diaconus Calicem sine osculis tradet Episcopo, qui accipiet illum dextra et ponet super altare, nullum faciens Crucis signum super corporale. Diaconus palla cooperiet Calicem.

119. Thuriferarius, genuflexione facta, ascendet a latere ad altare, tradet Diacono naviculam, et offeret Episcopo thuribulum apertum, non tamen genuflectet. Diaconus incensum ministrabit Episcopo sine osculis, Episcopus autem imponet incensum in thuribulum, non recitans formulam usitatam.

120. Presbyter assistens amovebit ab altari Missale cum cussino seu legili, et genuflexione facta ad SS. Sacramentum, descendet a latere de altari, rediturus illuc deinde, peracta thurificatione.

121. Diaconus acceptum a thurifer̨ario thuribulum tradet sine osculis Episcopo, qui thurificabit oblata et altare, ut in Missis solemnibus, recitans formulam *Incensum istud* etc., atque alteram *Dirigatur, Domine* etc. Diaconus tollet Calicem de medio corporali, quando Episcopus incensabit Crucem altaris. Episcopus cum Ministris genuflexionem conficient in thurificatione Crucis, et quando transibunt ante altare. Diaconus et Subdiaconus attollent planetam Episcopi thurificantis altare.

122. Hoc tempore in promptu stabunt familiares nobiles Episcopi, vel clerici duo cum instrumentis lotionis manuum.

123. Episcopus, thurificato altari, tradet thuribulum Diacono, qui sine osculis illud recipiet ac restituet thuriferario.

Thuriferarius immediate referet thuribulum in sacristiam, siquidem nullus est amplius usus thuribuli in reliqua functione. Diaconus neque Episcopum incensabit neque ullum alium de choro.

124. Episcopus, tradens thuribulum Diacono, recitabit formulam *Accendat in nobis* etc. Descendet de suppedaneo, et extra altare, ne convertat humeros ad SS. Sacramentum, lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo* etc. Diaconus et Subdiaconus sustinebunt ei mantile.

125. Postquam Episcopus laverit manus, ascendet rursus ad altare, et Diaconus ibit post eum, Subdiaconus post Diaconum. Quum venerint ad medium altaris, suo quisque loco genuflexionem conficient ad SS. Sacramentum.

126. Tum Episcopus, manibus iunctis super altare, recitabit elata voce orationem *In spiritu humilitatis* etc., eaque absoluta, genuflectet ad SS. Sacramentum, convertetur super dexteram suam ad populum, dicet elata voce *Orate, fratres, ut meum* etc., et non complens circulum, ne vertat humeros ad SS. Sacramentum, convertetur ad altare, et genuflexionem ad SS. Sacramentum iterabit. Neque a Subdiacono, neque ab alio respondebitur *Suscipiat Dominus* etc.

127. Post haec, Episcopus tono feriali et iunctis manibus cantabit *Oremus. Praeceptis salutaribus* etc., et manibus expansis *Pater noster.* Responso a choro *Sed libera nos a malo.* Episcopus elata voce subiunget *Amen*, ac manibus adhuc expansis recitabit pariter elata voce orationem *Libera nos* etc., cui a choro respondebitur *Amen.*

128. Episcopus genuflectet ad SS. Sacramentum, Presbyter assistens flectet genua a sinistris, Diaconus a dextris Episcopi, Subdiaconus autem, quo loco erit, a tergo Episcopi. Episcopus genuflexione facta ad SS. Sacramentum, ut supra, sinistra accipiet Patenam, dextra s. Hostiam, et Patenam sinistra sustinens, elevabit sola dextra s. Hostiam, ita ut conspici possit ab adstantibus. Non attolletur a Diacono planeta Episcopi, non pulsabitur crotalum, neque thurificabitur SS. Sacramentum.

129. Dum Episcopus demittet s. Hostiam, Diaconus assurget, deteget Calicem, et Episcopus non iterans genuflexionem neque reponens s. Hostiam super corporale, admovebit Patenam ad pedem Calicis, et dextra simul ac sinistra dividet s. Hostiam super Calicem, ut in aliis Missis, et posita parte dextera super Patenam, tollet Particulam de parte sinistra,

quam manu sinistra iunget alteri parti super Patena; immediate dextera manu infundet Particulam in Calicem, nullum, faciens Crucis signum nec recitans formulam *Haec commixtio* etc.

130. Quando assurget Diaconus, assurget etiam Presbyter assistens, qui manebit apud librum, et Subdiaconus, qui ascendet ad dextram Diaconi.

131. Posita, ut supra, ab Episcopo Particula in Calice, Diaconus Calicem palla cooperiet, et Episcopus cum Diacono ac Subdiacono conficient genuflexionem.

132. Episcopus manibus iunctis super altari recitabit orationem *Perceptio Corporis tui* etc. Postea genuflectet, ut supra, cum Ministris, et accepta s. Hostia cum Patena, percutiens pectus, dicet *Domine, non sum dignus, ut intres* etc. tribus vicibus. Se signabit, ut in aliis Missis, ad verba *Corpus* etc., et communicabit. Diaconus deinde deteget Calicem, et genuflexione facta, ut supra, Episcopus Patena colliget super corporali fragmenta, quae ponet intra Calicem, nec signans se nec proferens verbum ullum, consummabit Calicem cum s. Particula.

133. Hoc tempore, acolythus afferet ad altare ampullas vini et aquae in pelvicula.

134. Calice ab Episcopo consummato, consurget clerus, exstinguentur intorticia, quae a clericis referentur in sacristiam.

135. Episcopus digitos vino et aqua purificabit super Calicem, et sumet etiam ablutionem, quae ministrabitur ei ut in aliis Missis.

136. Acolythus reportabit ampullas ad abacum. In promptu stabunt familiares nobiles Episcopi, et iis absentibus, clerici duo cum instrumentis lotionis manuum Episcopi.

137. Subdiaconus transibit in latus evangelii, absterget Calicem, complicabit corporale, et omnia referet ad abacum ut in Missis solemnibus.

138. Diaconus reponet pileolum et mitram Episcopo, qui in latere epistolae lavabit manus, sustinentibus ei mantile Diacono et Presbytero assistente.

139. Interim reponetur faldistorium in latere epistolae ante gradus.

140. Episcopus, lotis manibus, nudabitur mitra a Diacono, et veniens in medium ante altare, iunctis manibus recitabit orationem *Quod ore sumpsimus* etc.

141. Presbyter assistens claudet librum et relinquet ipsum super altari.

142. Episcopus de altari descendet, medius inter ministros, et postquam descenderit de gradibus, genuflexionem cum ipsis ad Crucem conficiet. Diaconus reponet mitram Episcopo, qui cum eisdem accedet ad faldistorium et in eo sedebit.

143. Postea Ministri, reverentia facta ad Episcopum, accedent ad abacum, ubi Presbyter assistens dimittet * amictum et pluviale, Diaconus stolam latiorem et manipulum, Subdiaconus planetam plicatam et manipulum. Tum redibunt ad Episcopum, quem exuent sacris paramentis.

144. Simulatque Episcopus de altari descenderit et genuflexionem confecerit ad Crucem una cum Ministris, ascendent eo acolythi, tollent Missale cum cussino seu legili, complicabunt tobaleam, quam removebunt de altari et reportabunt ad abacum.

145. Clerici reportabunt ad altare paramenta episcopalia.

146. Quando Episcopus dimiserit paramenta et resumpserit mantelletum, redibit ante altare, orabit super pulvino posito in infimo gradu, et revertetur in sacristiam cum Ministris et clericis, ut in accessu ad altare; vel accedet ad primum chori subsellium ad recitandas Vesperas.

147. Discedent hoc casu Ministri, ordine supra dicto, et recitabuntur Vesperae.

148. Profectis Ministris cum clericis, Sacrista vel alius operam dabit tollendis de altari paramentis Episcopi et denudando abaco.

149. Si Episcopus paramenta dimittet in sacristia, Diaconus celeriter deponet stolam latiorem et resumet planetam plicatam, dum ab Episcopo recitabitur oratio *Quod ore* etc., deinde, reversus ad altare, comitabitur Episcopum in sacristiam.

150. Hoc casu praecedent clerici bini, tum Subdiaconus, postea Episcopus cum Diacono a sinistris et Presbytero assistente a dextris, sequente cappellano a mitra. Ingressi in sacristiam, conficient omnes reverentiam, non genuflexionem ad Crucem. Episcopus apud faldistorium vel sedem ibi praeparatam sacra paramenta dimittet.

151. Clerus remanebit in choro, recitaturus Vesperas.

CAPUT IX.

De Sabbato sancto

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare maius ornabitur tobaleis, pallio albi coloris, cui superponetur alterum violaceum, quod cooperiat totaliter primum et amoveri possit faciliter. Super altare sex candelabra nobilia cum cereis albi coloris, et in medio ipsorum Crux aequalis candelabris. Tabula picta, sive imago sacra altaris cooperta adhuc erit velo violaceo, quod ita aptabitur ut possit tuto et facile removeri. Gradus altaris contegentur tapeto nobili, cui superponetur alterum coloris violacei, tollendum quum tempus erit. Super mensam altaris disponentur paramenta omnia violacei coloris utenda ab Episcopo, videlicet: manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica ac tunicella, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo violaceo. In latere evangelii, mitra auriphrygiata cum vimpa pro cappellano ipsius.

2. Super infimum gradum ponetur in medio pulvinar violaceum, in quo genuflectet Episcopus.

3. In latere epistolae ante gradus statuetur faldistorium instructum veste albi coloris, et super ipsam altera violacea.

4. In latere evangelii prope parietem aderit candelabrum cum cereo paschali, et eius ellychnium erit exstans, ut facile accendi possit. Prope candelabrum ipsum aderit scabellum gradatum, commodum, cuius ope possint a Diacono grana thuris infigi cereo praedicto. Ante candelabrum, legile maioris formae, ornatum panno sericeo nobili coloris albi.

5. Inter altare et candelabrum praeparabitur basis, in qua tempore debito firmabitur arundo cum tricereo.

6. In latere epistolae, abacus coopertus alba tobalea, in quo disponentur res sequentes, videlicet: candelabra duo cum cereis albis pro acolythis; Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et corporali intra bursam albi coloris; ampullae

vini et aquae in pelvicula cum campanula; intorticia pro elevatione; velum humerale album Subdiaconi; gremiale album Episcopi; manipuli albi coloris Ministrorum; * amictus et pluviale albi coloris Presbyteri assistentis; Evangeliarium ornatum veste albi coloris cum manipulo Episcopi; Epistolarium cum veste albi coloris; Missale veste simili ornatum, utendum ab Episcopo in Missa, cum cussino albo vel legili nobili; liber cum cantu praeconii sive *Exsultet* instructum veste alba; Missale utendum in cantu prophetiarum, cum veste coloris violacei; Missale utendum ab Episcopo in functione Missam praecedente, instructum veste violacea; Canon pontificalis; scotula cum candela, accendenda quum accendentur cerei altaris; gremiale coloris violacei in usum Episcopi; pluviale violaceum Presbyteri assistentis; planetae duo plicatae, stola coloris violacei et manipuli similes pro Ministris; thuribulum cum navicula; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; grana thuris cereo infigenda in lance; urceus cum pelvi, mantile in lance. Res omnes albi coloris disponentur tali modo, ut contegantur uno velo violaceo. Praeparabuntur etiam paramenta albi coloris assumenda ab Episcopo, ea sunt: mitra pretiosa, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella et stola, quae, reposita in canistro, collocari poterunt subter abacum, ponenda postea super altare, ut docebitur inferius.

7. Prope latus epistolae aderit scamnum Ministrorum, convestitum tapeto coloris violacei laneo, quod postmodum mutabitur cum altero tapeto ex panno rubro, vel alius coloris.

8. Scabellum cum Missali, quod adhibebitur in cantu Litaniarum.

9. Hastae cum gossypio cerato ad accendendas suo tempore candelas. Bene dispositae erunt lampades accendendae, ut monebimus infra.

10. Legile maioris formae nudatum, ad cantandas prophetias.

11. In sacristia aderit sedes cameralis, superposita exiguo tapeto, in usum Episcopi, et disponentur paramenta albi coloris Ministrorum, videlicet: dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono; caligae et sandalia albi coloris in lance, assumenda ad Episcopo; altera dalmatica cum stola et manipulo pro Diacono; planeta plicata violacei coloris cum manipulo simili pro Subdiacono; amictus, albae et cingula duo, stola una violacea pro Ministris eisdem; superpellicea

numero sufficienti pro clericis inservientibus; Crux processionalis; arundo; aliquantulum gossypii cerati cum sulphuratis in lance; Canon pontificalis.

12. De fontibus lustralibus apud portas tolletur Aqua sancta (si adhuc servabatur), et fontes purgabuntur diligenter.

13. Extra portam ecclesiae praeparabitur focus ferreus vel cupreus cum igne accendendo, et instrumenta ad eliciendam ex silice favillam, ad accendendum et sumendum ignem.

14. Si ecclesia habuerit baptisterium, aperietur fons baptismalis, et implebitur aqua benedicenda, et pars externa fontis ornabitur floribus recentibus et herbis odoris.

15. Extra baptisterium disponentur scamna in usum cleri, quae tamen erunt distincta, si ecclesia fuerit collegiata vel cathedralis. Prope fontem in capite scamnorum cleri praeparabitur faldistorium cum veste violacei coloris, et scabella duo pro Ministris a lateribus faldistorii. Apud baptisterium aut intra ambitum eius, aut extra pro amplitudine loci, super abaco alba tobalea contecto, praeparabuntur ampullae s. Chrismatis et Olei sacri catechumenorum in lance; urceus cum pelvi et mantile; medulla panis et mali medici in lance; vasculum vacuum cum aspersorio; paramanus seu velum album alligandum cereo in usum Episcopi; Missale cum veste violacea, nisi Episcopus utatur eo ipso Missali, quo in reliqua functione ad altare; vasa ad extrahendam Aquam benedictam et infundendam in fontes lustrales ecclesiae; stola violacea Parochi, qui debebit adstantes aspergere. Quod si Episcopus Baptismum etiam collaturus esset infantibus aut adulto alicui, nec non Confirmationem, observabitur quod traditum est tit. I, cap. XVI, lib. VI, art. I, nn. 10 et 11, relate ad dispositiones in hac functione sumendas.

16. Si ecclesia fuerit cathedralis aut collegiata, et Capitulum gaudeat usu capparum cum pellibus, monebuntur Canonici ceterique, ut cappas cum pellibus dimittant et induant cappas sericeas vel superpellicea, quando innuetur eis.

§ 2. *De functione.*

17. Dum recitabuntur in choro Horae minores, Episcopus in sacristia, sedens sede ibi praeparata, recitabit psalmos cum *Gloria Patri,* preces et orationes ad Missae praepara-

tionem, eique a cubiculario suo ponentur caligae et sandalia albi coloris.

18. Quando recitabitur Hora sexta, clerici duo, superpelliceo induti, extra ecclesiam accendent ignem, utentes igniario et silice ad eliciendam flammam.

19. Interim in sacristia Ministri sacri, adiuvantibus acolythis, se parabunt amictu, alba, cingulo, et Diaconus assumet etiam stolam diaconalem violacei coloris.

20. Recitata in choro Hora nona, procedent ad altare Episcopus cum Ministris praedictis, sequentibus clericis, servato ordine innuto in functionibus praecedentibus.

21. Episcopus post brevem orationem accedet ad faldistorium, et Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet ei Crucem pectoralem, mantelletum vel mozzetam. Familiares nobiles Episcopi, et iis absentibus clerici duo, ministrabunt ei lotionem, et Episcopus lavabit manus.

22. Interea distribuentur clericis paramenta episcopalia.

23. Lotis ab Episcopo manibus, clerici antedicti porrigent paramenta Diacono, qui, adiuvante Subdiacono, induet Episcopo amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam et pluviale, deinde eius capiti imponet mitram auriphrygiatam.

24. Hoc ipso tempore, clericus unus accipiet Missale cum veste violacea, utendum ab Episcopo, alter accipiet grana thuris infigenda cereo, tertius vasculum Aquae sanctae, quartus thuribulum vacuum cum navicula, et se disponent ad lineam a sinistris faldistorii prope Subdiaconum.

25. Parato Episcopo, qui duo clerici accenderint ignem extra portam ecclesiae, accipient focum et forcipes, eumque afferent ad altare, et collocabunt ante Episcopum, longe ab ipso aliquot passus. Animadvertent, ut supponant foco scabellum ligneum, si forte focus careret tripode ferreo satis alto, ne laedantur tapeta.

26. Igne ante Episcopum delato, Diaconus exuet ei mitram, eique se sistet clericus, qui librum apertum sustinebit ante ipsum, stans tamen versus sinistram eius.

27. Episcopus assurget, ac mediocri voce recitabit tres orationes in Missali notatas ad benedictionem ignis. Post orationem tertiam se sistet ei clericus cum granis incensi, quae Episcopus benedicet, recitans orationem *Veniat, quaesumus, Domine* etc., non praemittens *Oremus*, ut in ceteris orationibus.

28. Hoc tempore, thuriferarius accipiet ex foco ignem, eumque imponet in thuribulum, et se adiungens clerico, qui sustinebit vasculum Aquae sanctae, accedet ad dextram Diaconi.

29. Post supradictam orationem quartam, Episcopus sedebit sine mitra, thuriferarius ei praesentabit thuribulum, Diaconus cum osculis ei ministrabit incensum, quod ipse iniiciet in thuribulum, cum benedictione usitata. Episcopus assurget, accipiet a Diacono aspersorium Aqua sancta perfusum, quo asperget ignem, deinde grana, prius in medio, postea a sinistris et a dextris suis, recitans submissa voce antiphonam *Asperges me* etc. Tum restituet aspersorium Diacono, a quo recipiet thuribulum, atque adolebit ignem et grana, ut supra. Reddito thuribulo Diacono, sedebit faldistorio, et ab ipso Diacono cooperietur mitra.

30. Interim ambo clerici, qui focum cum igne attulerint, transferent illum extra presbyterium et collocabunt in angulo ecclesiae, vel asportabunt in sacristiam, ut locus detur fidelibus sumendi aliquam particulam ignis benedicti ad domum suam deferendi, pietatis ergo.

31. Thuriferarius et clericus, qui sustinebit grana, ibunt una cum Diacono ac Subdiácono, quibus se adiunget etiam clericus a vasculo, quod reponet super abacum, et iunctim facta ad Episcopum reverentia, deinde ad Crucem genuflexione, postea reverentia ad chorum, recedent in sacristiam. Ministros antecedent tres praedicti clerici.

32. Ingressi in sacristiam, Diaconus dimittet stolam violaceam, atque induet manipulum, stolam et dalmaticam albi coloris, Subdiaconus autem assumet manipulum cum planeta plicata coloris violacei. Clericus, qui prius portabat vasculum, accipiet arundinem cum tricereo in eius summitate, eamque tradet Diacono, deinde accipiet Crucem processionalem et tradet Subdiacono, postremo sumet gossypium ceratum aut candelulam, quam accendet ex igne thuribuli. Si commodius videbitur, deferetur gossypium ceratum seu candelula accensa in laterna, ne exstinguatur.

33. Proficiscentur ad ostium ecclesiae ordine sequenti: Thuriferarius cum thuribulo a sinistris clerici deferentis grana thuris; sequetur Subdiaconus gestans Crucem; ultimo loco incedet Dinconus cum arundine, et a sinistris Clericus cum candela, seu gossypio cerato ardenti.

34. Quum pervenerint ad ostium ecclesiae, conversi eodem ordine ad altare, subsistent: Diaconus, demissa arundine, fa-

ciet ut clericus sustinens gossypium ceratum ardens accendat unam ex tribus candelis, qua accensa, et erecta arundine, Diaconuus genuflectet et cum ipso clerici omnes, excepto Subdiacono sustinente Crucem.

35. Diaconus, statim ac genuflexerit, cantabit tono praescripto *Lumen Christi*, et chorus respondebit *Deo gratias*. Ad verba antedicta *Lumen Christi*, chorus nudabit caput, consurget et genuflectet, quod ipsum faciet reliquis duabus vicibus, ut infra. Episcopus autem assurget, sed retinebit in capite mitram, parumper convertetur ad altare et genuflectet. Responso a choro *Deo gratias*. assurget Diaconus cum ceteris, ut supra, et procedent ad medium ecclesiae ibique subsistent et Diaconus inclinabit arundinem, iubebit accendi candelam alteram, genuflectet, cantabit *Lumen Christi,* elevans vocem hemitonio; respondebitur a choro *Deo gratias,* atque omnia fient, ut supra dictum est. Denique Diaconus cum ceteris procedent ulterius et consistent ante ingressum presbyterii; ibique, ut supra, accendetur tertia candela, et Diaconus efferet vocem altero etiam hemitonio dum dicet *Lumen Christi.*

36. Venient ante altare, et clericus, sustinens gossypium ceratum ardens, exstinguet illud. Subdiaconus cum Cruce consistet a dextra versus latus epistolae, Diaconus in medio, et arundinem tradet clerico antedicto, qui restabit ante altare a sinistra, seu versus latus evangelii; clericus alter, qui sustinebit grana, consistet a sinistra illius, qui sustinebit arundinem, thuriferarius a dextris Diaconi. Quum tali modo fuerint dispositi ante altare, Diaconus genuflexionem ad Crucem faciet, appropinquabit dextrae Episcopi, eique ministrabit incensum, quod ille imponet in thuribulum cum benedictione consueta; accedet deinde ad abacum, et accepto libro praeconii, veniet ante Episcopum, genuflectet ad pedes eius, et benedictionem petet, dicens *Iube, domne, benedicere*. Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., legens formulam ex Missali, quod ei sustinebit apertum clericus, deinde Episcopus donabit ei benedictionem dicens *In nomine Patris* etc. Diaconus tamen osculabitur manum eius.

37. Diaconus, reverentia facta ad Episcopum, redibit ante altare, ut se adiungat Subdiacono et reliquis. Ante altare reversus, conficiet cum ceteris genuflexionem ad Crucem altaris, excepto Subdiacono et clerico qui sustentabit arun-

dinem, et accedent ad legile praeparatum ante Cereum paschalem.

38. Subdiaconus consistet a dextra legilis, clericus cum arundine a sinistris legilis. clericus cum granis incensi a sinistris eius qui portabit arundinem, omnesque stabunt facie ut Diaconus conversa (1). Diaconus autem consistet ante legile, facie versa ad cereum. et librum apertum ponet supra legile. Accipiet a thuriferario thuribulum et adolebit librum in medio, a dextris et a sinistris suis, ut in cantu evangelii.

39. Statim ac pervenerit Diaconus ad legile, Caeremoniarius exuet mitram Episcopo, qui assurget et convertetur ad Diaconum, qui cantabit *Exsultet*. Omnes alii, qui aderunt in choro, nudabunt caput et consurgent.

40. Diaconus, libro thurificato, ut supra, iunctis manibus cantabit *Exsultet*, et prosequetur usque ad illa verba *curvat imperia*. Tunc enim cessabit a cantu; Episcopus sedebit faldistorio, et Caeremoniarius reponet ei mitram. Sedebit etiam chorus, eodemque modo se geret deinceps in reliquis actionibus Diaconi.

41. Diaconus, abrupto cantu, appropinquabit candelabro, ascendet in scabellum gradatum, et infiget Cereo quinque grana thuris, quae porriget ei clericus illorum custos, et affiget ea ad instar Crucis in foraminibus iam in ipso Cereo effectis, nempe, primum in summitate, alterum in medio infra primum, tertium inferius subter secundum, quartum a dextra secundi versus navem ecclesiae. quintum a sinistra secundi versus altare maius.

42. Diaconus, postquam Cereo grana thuris, ut supra, infixerit, de scabello descendet, reveniet ad legile, ibique prosequetur ad verba *In huius igitur noctis gratia* etc.

43. Dum Diaconus descendet de scabello, Caeremoniarius exuet mitram Episcopo, qui assurget et conversus stabit versus Diaconum.

44. Diaconus, redintegrato cantu, prosequetur usque ad verba *ignis accendit*, quibus cantatis, abrumpet cantum, accipiet a clerico arundinem, eaque ad Cereum admota, accendet ipsum ex una candelarum arundinis. Episcopus et chorus sedebit, et consurget quando Diaconus resumet cantum.

---

(1) Vide hac de re, et quoad alia in hoc articulo animadvertenda, relativas notas in libris II et VI, respectivis locis.

45. Accenso Cereo, Diaconus redibit ad legile, et resumet cantum a verbis *Qui licet sit divisus* etc., usque ad illa *apis mater eduxit.*

46. Interim clericus unus ex Cereo accendet gossypium ceratum, et quando Diaconus cantaverit ultima praedicta verba et pausam interposuerit, ille accendet lampades altaris maioris et reliquas per ecclesiam. Hoc tempore, Episcopus et chorus sedebunt, ut supra, et consurgent quando cantus a Diacono continuabitur.

47. Accensis lampadis altaris maioris, et aliis quae non longe sitae erunt ab altari eodem, Diaconus redintegrabit cantum a verbis *O vere beata nox*, eumque prosequetur usque ad finem praeconii. Meminerit autem omittere verba illa *Respice etiam ad devotissimum* etc., quae licet inserta sint in Missali tamen antiquata sunt, quemadmodum saepius declaravit S. Rituum Congregatio. In fine praeconii a cantoribus respondebitur *Amen.*

48. Episcopus sedebit et cooperietur mitra a Caeremoniario: sedebit item clerus in choro. Diaconus claudet librum, quem relinquet super legili; Subdiaconus tradet Crucem clerico, qui deponet eam prope parietem; alter autem clericus, sustinens arundinem, imponet eam basi.

49. Diaconus et Subdiaconus conficient iunctim genuflexionem ad Crucem altaris, accedent ad abacum, et transeuntes ante Episcopum salutabunt ipsum. Apud abacum autem Diaconus dimittet vestes sacras albi coloris, quae statim referentur in sacristiam, et induet stolam diaconalem violacei coloris: Subdiaconus dimittet planetam plicatam et manipulum.

50. Interea distribuentur clericis paramenta episcopalia violacei coloris, videlicet: tunicella, dalmatica, chirothecae, planeta et manipulus.

51. Presbyter assistens, indutus superpelliceo, appropinquabit Episcopo, et cum osculis consuetis extrahet annulum ex digito eius (1).

52. Diaconus et Subdiaconus revertentur ad Episcopum, iterabunt reverentiam versus eum, exuent ei mitram ac pluviale, et induent eum tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta. Pluviale Episcopi deponetur super abacum, non super altare.

---

(1) Hoc potius spectat ad Diaconum, uti pluries notavimus.

53. Dum parabitur Episcopus, curae erit clerico alicui tollere pannum albi coloris cum libro ex legili, quo usus erit Diaconus ad cantandum *Exsultet*, et referre ea omnia in sacristiam. Clericus alter accipiet legile nudum et ponet ipsum in medio choro, eique superponet Missale, adhibendum in cantu prophetiarum. Caeremoniarius unus praesto erit in choro prope locum primi cantoris prophetiarum.

54. Quando Episcopo induentur chirothecae, Presbyter assistens apud abacum induet * amictum et pluviale violacei coloris, et custodiet apud se annulum episcopalem.

55. Episcopo planeta parato Subdiaconus imponet manipulum in brachium sinistrum, deinde Diaconus imponet eius capiti mitram. Ministri praedicti salutabunt Episcopum et accedent ad abacum, ubi induent manipulum et planetam plicatam.

56. Presbyter assistens, profectis Ministris, se sistet Episcopo, et cum debitis reverentiis atque osculis inseret annulum digito eius, tum recedet apud abacum. In promptu stabit clericus cum Missali utendo ab Episcopo, et clericus alter cum gremiali coloris violacei.

57. Ministri revertentur ad Episcopum, eoque salutato, consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

58. Innuente Caeremoniario, assurget Episcopus de faldistorio et procedet ad altare, medius inter Ministros, sequente clerico custode mitrae. Priusquam perveniat ante altare, reverentiam faciet ad chorum; ante altare autem progressus, dimittet mitram per Diaconum. Episcopus reverentiam, Ministri genuflexionem ad Crucem conficient, et iunctim ascendent ad altare. Episcopus altare osculabitur in medio. Diaconus reponet mitram Episcopo; tum, iterata respective reverentia ac genuflexione, descendent a latere de altari et revenient ad faldistorium (1). Hoc tempore, chorus stabit, et sedebit quando sederit Episcopus.

59. Caeremoniarius chori invitabit cantorem primae pro-

(1) In Sacello pontificio et in Patriarchalibus, Episcopus, dum cantantur prophetiae, sedet in suppedaneo altaris, ut feria VI in Parasceve. Secuti tamen sumus dispositionem Caeremonialis, quod statuit debere Episcopum sedere in sua sede eminenti, quam relate ad Episcopum extraneum supplet faldistorium positum in latere epistolae ante altare, siquidem ibi sedet etiam in Missarum solemnium introitu, cuius locum in officio huius diei supplent prophetiae. A.

phetiae superpelliceo indutum, eumque deducet in medium chorum seu presbyterium ad legile praeparatum, et genuflexionem ad altare ac reverentiam ad chorum iunctim conficient.

60. Quod spectat ad ordinem cantus prophetiarum, advertetur, ut seniores cantent ultimas, iuniores primas. Si dicetur tractus post prophetiam, cantor cum Caeremoniario conficient genuflexionem ad altare et reverentiam ad chorum, ac redibunt ad locum suum. Si tractus aberit, exspectabunt donec Diaconus cantet *Flectamus genua*, priusquam conficiant genuflexionem ad altare et reverentiam ad chorum. Promptus esse debet cantor secundus dum cantatur oratio post prophetiam primam, ut incipiatur cantus prophetiae secundae statim post cantum orationis primae.

61. Episcopus ad faldistorium reversus sedebit, et a Diacono imponetur super eius genua gremiale.

62. Se sistet Episcopo clericus cum Missali, quod ei sustinebit apertum, ex quo Episcopus leget primam prophetiam. Episcopo legenti Diaconus adstabit dextrorsum, Subdiaconus sinistrorsum, et Presbyter assistens consistet a dextris clerici sustinentis librum, ut folia Missalis evolvat.

63. Simulatque Episcopus legere incipiet, cantor prophetiae primae inchoabit cantum ipsius, eumque prosequetur usque ad finem, tono pro lectionibus praescripto.

64. Postquam Episcopus legerit prophetiam, clericus claudet librum, reverebitur Episcopum, et recedet post faldistorium, sustenturus postea librum Episcopo, qui cantabit orationes.

65. Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, simul euntes ante Episcopum, salutabunt eum, et sedebunt scamno ipsis praeparato, ordine descripto in Missa pontificali.

66. Quando parum aberit ut absolvatur cantus prophetiae primae, Caeremoniarius innuet Ministris, qui consurgent, redibunt ante Episcopum, salutabunt eum, et consistent ante ipsum.

67. Simulatque cantor finiverit cantum prophetiae, Diaconus tollet Episcopo gremiale et mitram, Presbyter assistens transibit ad dexteram faldistorii, ut, in Missali, quod apertum clericus sustinebit, indicet Episcopo orationem cantandam (1). Diaconus locum sumet a tergo Episcopi; Subdiaconus a tergo Diaconi.

---

(1) Vide notam ad n. 69, pag. 576.

68. Episcopus assurget, convertetur ad altare, cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, et genuflectent omnes, excepto Episcopo, Presbytero assistente et clerico sustinente librum Episcopo; Subdiaconus autem subiunget *Levate*, omnesque consurgent. Episcopus cantabit orationem primam tono feriali et manibus expansis.

69. Interim Caeremoniarius chori reducet ad locum eius cantorem primae prophetiae, invitabit cantorem secundae, quem comitabitur ad legile in medium chorum seu presbyterium, ut incipiatur cantus prophetiae secundae, statim ac sederit Episcopus eique reposita fuerit mitra.

70. Episcopus, postquam cantaverit orationem primam, et responsum fuerit *Amen* a choro, iterum sedebit faldistorio.

71. Cantabitur prophetia secunda, et Episcopus leget illam, atque omnia peragentur ut in prima, et sic deinceps in reliquis, cum eo tantum discrimine, ut, quum cantandus sit tractus post quartam, octavam et undecimam, Ministri assurgant, ituri ad Episcopum sub finem cantus praedicti tractus. Ante unamquamque orationem, quae sequetur prophetiae, cantabitur *Flectamus genua* et *Levate*, excepta ultima, in qua post *Oremus* immediate ab Episcopo subiungetur oratio.

72. Si in ecclesia aderit fons baptismalis ac si conferetur Baptismum infantibus vel adultis, dum canentur prophetiae, fient super illos exorcismi a prima Dignitate vel a Parocho, pro consuetudine cuiusque ecclesiae, servatis iis quae notata sunt capite XVI, art. I, lib. IV, tit. I, n. 172.

73. Si benedicendus erit fons baptismalis, sub finem prophetiae duodecimae accendentur cerei in candelabris acolythorum, et praesto erunt clerici duo ad tollendum de candelabro Cereum paschalem.

74. Ad orationem post ultimam prophetiam in promptu stabunt clerici, recepturi paramenta episcopalia, et alter cum pluviali ab Episcopo utendo.

75. Completa ultima oratione, Episcopus sedebit faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra.

76. Diaconus autem et Subdiaconus, reverentia facta ad Episcopum, recedent ad abacum, ibique dimittent planetam plicatam et manipulum. Presbyter assistens reverentiam faciet Episcopo, accedet ad abacum, dimittet pluviale * et amictum, et ab assistentia recedet.

77. Redibunt ad Episcopum Diaconus et Subdiaconus, eique iterata reverentia, consistent a lateribus eius. Diaconus

tollet ei annulum et mitram, et Subdiaconus tollet ei manipulum, atque adiuvante eodem Subdiacono exuet eum planeta, chirothecis, dalmatica, tunicella: tum induet ei pluviale, reponet mitram et annulum. Diaconus et Subdiaconus salutabunt Episcopum et revertentur ad abacum, resumpturi planetam plicatam, non vero manipulum.

78. Dum a Ministris exuetur Episcopus, tolletur Cereus de candelabro, et acceptus a clerico deferetur ad ingressum presbyterii; itemque clericus alter accipiet Crucem processionalem, cum ipso ibunt acolythi cum candelabris ardentibus, et venient in ingressum presbyterii. In promptu erunt etiam cantores superpelliceo induti, qui secum habebunt librum seu libros cum tractu *Sicut cervus* etc., cantando dum procedetur ad fontem.

79. Paramenta, quae dimittet Episcopus, reponentur a clericis super altare.

80. Ministri, resumpta planeta plicata, venient ante Episcopum, salutabunt ipsum, et consistent Diaconus a dextris eius, et Subdiaconus a sinistris.

81. Ad baptisterium procedetur ordine sequenti: Clericus deferens Cereum paschalem incedet ante Crucem; clericus gestans Crucem processionalem medius inter acolythos cum candelabris ardentibus; cantores, qui cantabunt tractum *Sicut cervus* etc.; clerus, omnibus incedentibus binis, ac si distinctus in coetus erit, et seu Canonicorum seu Beneficiariorum numerus dispar erit, incedent terni ultimo loco; sequetur Episcopus, a cuius dextris Diaconus, a sinistris Subdiaconus, uterque sustentans fimbriam pluvialis eius; tum clericus a mitra et alter deferens Missale in usum Episcopi; familiares nobiles Episcopi, si aderunt; postremo Praelati, qui tamen, si addicti erunt Capitulo, incedent inter Canonicos.

82. Quando Crux cum acolythis et Cereus pervenerit prope fontem, subsistent tali modo, ut Crux stet in conspectu Episcopi. Clerus locum sumet apud scamna praeparata, vel disponetur iuxta capacitatem loci, advertendo ut digniores cleri stent propius Episcopum. Episcopus autem consistet extra ingressum baptisterii, et Diaconus exuet mitram Episcopo, qui iunctis manibus ac tono feriali ex Missali, quod ei sustinebitur a clerico, cantabit orationem *Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus* etc.

83. Post haec, Episcopus ordine supradicto ingredietur in septum baptisterii, appropinquabit fonti, et cantabit oratio-

nem ac praefationem iunctis manibus et tono feriali, atque omnes peraget actiones praescriptas in aquae benedictione, quae quia reperiuntur notatae in capite XVI, art. I, lib. VI, tit. I, n. 143, supersedemus eas hoc loco repetere.

84. Aqua in fonte baptismali benedicta, Episcopus, priusquam in eam infundat Olea sacra, cooperietur mitra a Diacono, et iunctim cum Ministris accedet ad faldistorium praeparatum prope fontem, et sedebit; Ministri quoque sedebunt scabellis praeparatis a lateribus faldistorii.

85. Duo pluresve clerici extrahent vasis Aquam benedictam ex fonte, eamque deferent ad fontes lustrales, et in eos infundent, advertentes ut supersit in fonte sufficiens quantitas eiusdem Aquae ad administrandum Baptismum.

86. Alter etiam clericus implebit vasculum vacuum iam praeparatum super abaco cum aspersorio, et se dextrae adiunget dignioris cleri sive Parochi, qui ad hoc induet stolam.

87. Dignior cleri seu Parochus cum clerico praedicto se sistet Episcopo, eique porriget cum osculis aspersorium Aqua sancta perfusum, quod acceperit a clerico eodem. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui accepto aspersorio, prius signabit seipsum, post asperget digniorem cleri sive Parochum, Diaconum et Subdiaconum, qui accipientes aspersionem se profunde inclinabunt vel procumbent in genua, nisi fuerint Canonici.

88. Dignior praedictus, sive Parochus recipiet cum osculis aspersorium ab Episcopo, qui sedebit, iterumque a Diacono mitra cooperietur. Postea dignior idem, seu Parochus, comitante clerico supradicto, asperget singillatim Canonicos et ceteros de clero, denique per ecclesiam incedens asperget populum. Absoluta autem adstantium aspersione, Episcopus cum Ministris accedet ad fontem baptismalem, et infundet in illum Olea sacra, quo modo traditum est capite XVI, tit. I, lib. VI, art. I, n. 166.

89. Si administrandum erit Baptismum sive infantibus sive adultis, Episcopus peraget quae praescripta sunt loco citato, et postquam administraverit Baptismum et Confirmationem etiam adultis, resumet pluviale coloris violacei, eodemque ordine, ut supra dictum est, revertetur ad altare.

90. Dum peragetur benedictio fontis baptismalis, curae erit Sacristae cum clericis sacristiae inservientibus, tollere tapetum violaceum de gradibus altaris maioris et stragulum de scamno Ministrorum; ponere super altare paramenta albi

coloris ab Episcopo utenda, quae cooperiet velo violaceo; amovere legile adhibitum in cantu *Exsultet*, et alterum in cantu prophetiarum; collocare faldistorium pro Episcopo ante gradus altaris cum pulvino ad genuflectendum; preparare seorsim scabellum cum Missali in usum cantorum ad cantandas Litanias.

91. In reditu cleri ad altare, clericus, qui gestabit Cereum paschalem, ante Crucem processionalem, rursus imponet illum super candelabrum, et amovebit a candelabro scabellum, quo usus erit ad collocandum in eo Cereum. Acolythi reponent super abacum candelabra ardentia, et clericus, qui sustinebit Crucem processionalem, ponet eam seorsim vel in basi illius. Ceteri de clero ad suum quisque locum se recipient. Episcopus subsistet ante faldistorium; Ministri autem, comitati Episcopum ad faldistorium ipsum, recedent ad abacum, ubi dimittent planetas plicatas; tum revertentes ad Episcopum, exuent ei pluviale. Presbyter assistens aderit prope abacum ibique manebit genibus flexis pro Litaniis (1).

92. Si ecclesia carebit fonte baptismali, quum post prophetias immediatae cantandae sint Litaniae, sequens methodus tenebitur: Tolletur de medio choro seu presbyterio legile adhibitum in cantu prophetiarum, et ponetur eodem loco scabellum cum Missali pro cantoribus Litaniarum. In promptu habebitur pulvinar utendum ab Episcopo in prostratione, et unus aut duo clerici asportabunt faldistorium ante altare, quando assurget Episcopus. Cantata oratione post duodecimam prophetiam, Episcopus sedebit faldistorio, eique reponetur mitra a Diacono. Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus salutabunt Episcopum, et recedent ad abacum. Presbyter assistens dimittet pluviale * et amictum, et manebit prope abacum; Diaconus et Subdiaconus dimittent manipulum et planetam plicatam, tum revertentur ad Episcopum, quem salutabunt. Diaconus tollet mitram Episcopo, et adiuvante Subdiacono exuet ei manipulum atque planetam: postea Diaconus reponet ei mitram.

93. Episcopus, innuente Ceremoniario, assurget ac discedet de faldistorio, medius inter Ministros, et reverentia facta ad chorum, procedet ante altare. Clericus unus ponet pulvinar in faldistorio ante altare. Episcopus, ante altare quum venerit, genuflectet ac procumbet super faldistorium; Ministri genu-

(1) Vide adnotationem subiectam n. 92, cap. VI, art. XVI, lib. II. A.

flectent a lateribus eius, item genuflectent omnes in choro praesentes.

94. Cantores duo genuflexi in medio choro cantabunt Litanias ritu duplici, nempe respondebitur a choro versiculus idem, quem cantaverint cantores. Ad versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei* etc., consurgent Ministri et recedent in sacristiam, ibi exuent sibi paramenta violacea et induent paramenta albi coloris, ac redibunt ad altare, advertentes ut adsint ibi, quando cantabitur ℣. *Peccatores.*

95. Cantores, qui cantabunt *Litanias*, curabunt ut protrahant aut brevient notas versiculorum illarum, prout maiori vel minori solicitudine peragendae erunt actiones. Ad praedictum ℣. *Omnes Sancti* etc., distribuentur clericis paramenta albi coloris induenda ab Episcopo, et aderunt alii clerici, qui recipiant paramenta coloris violacei eaque deferant in sacristiam.

96. Ad ℣. *Peccatores*, redibunt ad altare Ministri, assurget Episcopus, et a clericis tolletur faldistorium et pulvinar: faldistorium reponetur loco solito in latere epistolae, exuetur tegumento violaceo et relinquetur album. A Sacrista et clericis inservientibus amovebitur ab altari pallium violaceum, quod referetur in sacristiam, et relinquetur alterum albi coloris. Ab acolythis accendentur cerei in altari. Praeterea tolletur quodcumque stragulum, sive pannus sericeus coloris violacei tum de altari, tum de abaco etiam et choro.

97. Ubi Episcopus assurrexerit, Presbyter assistens recedet ad abacum, et induet * amictum et pluviale albi coloris.

98. Diaconus * tollet annulum Episcopo, et adiuvante Subdiacono, exuet Episcopo paramenta coloris violacei eaque tradentur clericis, a quibus referentur in sacristiam; deinde ipsum induet paramentis albi coloris, videlicet: stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta, postremo cooperiet eum mitra pretiosa.

99. Diaconus cum Subdiacono, parato Episcopo, accedent ad abacum, imponetur eorum brachio sinistro manipulus, et revertentur ad Episcopum, nempe Diaconus ad sinistram eius, Subdiaconus ad sinistram Diaconi.

100. Presbyter assistens, quando Ministri accedent ad abacum, accepturi manipulum, procedet ad altare, imponet cum osculis annulum Episcopo, et consistet a dextris eius.

101. Reversis, ut supra, ad altare Diacono et Subdiacono, et completo a cantoribus cantu Litaniarum, simulatque in-

ceperit chorus cantorum cantare tono feriali *Kyrie, eleison*, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui appropinquans gradibus altaris, inchoabit Missam ritibus consuetis, descriptis capite III libri huius.

102. Cantores prosequentur sine organorum sono cantare *Kyrie*, tono feriali, usque ad intonationem *Gloria in excelsis*.

103. Clericus unus advertet ut tollat de medio choro scabellum cum Missali adhibitum a duobus cantoribus, qui cantaverint Litanias.

104. Postquam Episcopus thurificaverit altare et incensatus fuerit a Diacono, accedet ad faldistorium, ubi dimissa mitra et conversus ad altare, recitabit *Kyrie, eleison*, sine introitu. Post haec, * Presbytero sustinente librum, intonabit *Gloria in excelsis*, ad quam intonationem tolletur velum, quo contecta fuerit imago seu tela picta altaris, sonabitur organis, et pulsabuntur campanulae omnes appensae in ecclesia. Quod spectat ad sacra aera turris, tunc pulsabuntur, si ecclesia erit cathedralis aut principalis loci.

105. Quum clerus dimittere debeat cappas cum pellibus mustelae alpinae ad cantum *Alleluia* post epistolam, ne chorus relinquatur totaliter vacuus, dimidium Canonicorum et Beneficiariorum recedet in sacristiam sub finem *Gloria*, ibique dimissis cappis, induent superpelliceum vel cappam ornatam serico, et revertentur in chorum statim ac finitus erit cantus epistolae. Tunc discedent ceteri, qui remanserint in choro, recedent in sacristiam ad cappas, ut supra, dimittendas, deinde in chorum redibunt.

106. Post orationem, a Subdiacono cantabitur epistola, quo tempore Diaconus stabit a dextris et Presbyter assistens a sinistris Episcopi, qui leget epistolam tantum, dum illa cantabitur a Subdiacono.

107. Subdiaconus, cantata epistola, genuflexionem faciet ad Crucem ante altare, deinde reverentiam ad chorum, redibit ad Episcopum, osculabitur manum eius, recipiet ab eo benedictionem, et dabit epistolarium in manum clerici.

108. Diaconus tollet gremiale et mitram Episcopo, qui assurget et convertetur versus altare. Diaconus stabit a dextris, Subdiaconus a sinistris Episcopi. Presbyter assistens * accipiet Missale, quod sustinebit apertum ante Episcopum.

109. Episcopus cantabit prima vice *Alleluia* cui respondebitur a choro cantorum, itemque in secunda ac tertia vice, vocem attollens hemitonio in singulis vicibus. Responso a

choro tertia vice *Alleluia*. Episcopus sedebit, cooperietur mitra et reponetur ei gremiale a Diacono, tum leget graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium ex Missali, quod ei sustinebit Subdiaconus.

110. Evangelium cantabitur ritibus consuetis, excepto quod acolythi assistent iunctis manibus, sine candelabris ardentibus, quae relinquentur super abaco.

111. Non cantabitur *Credo*, et ad offertorium post *Oremus* sonabitur organis, quia nullus est versiculus.

112. Non recitabitur neque cantabitur *Agnus Dei*, nec pax donabitur.

113. Quando Episcopus consummaverit Calicem, a choro cantorum intonabitur Antiphona *Alleluia*, et cantabitur psalmus *Laudate Dominum, omnes gentes* etc., ut in Missali.

114. Interim Episcopus accipiet purificationem Calicis et ablutionem, ac lotis manibus cum mitra in capite, et facta reverentia ad Crucem, descendet a latere ad faldistorium et sedebit. Reposito ei gremiali a Diacono, recitabit cum Ministris antiphonam *Alleluia* cum psalmo *Laudate Dominum*, ut supra, ex Missali, quod ei sustinebit clericus.

115. Interim in promptu erit thuriferarius cum thuribulo.

116. Repetita a choro vel organis antiphona *Alleluia* post psalmum supra dictum, Diaconus exuet mitram Episcopo, qui super sinistram suam convertetur ad altare, et intonabit antiphonam *Vespere autem Sabbati*, quae in cantu continuabitur a cantorum choro.

117. Episcopus, intonitâ antiphona, sedebit: Diaconus ei mitram induet, et ministrabit incensum, quod Episcopus imponet in thuribulum cum benedictione.

118. Completo antiphonae cantu, cantores duo superpelliceo induti intonabunt *Magnificat*, Episcopus assurget, se signabit, et medius inter Diaconum ac Subdiaconum procedet ad altare, exsequens prius reverentiam ad chorum. Ante altare exuetur mitra a Diacono, ascendet ad altare, ipsumque osculabitur in medio, recipiet a Diacono thuribulum, incensabit altare, ut in Missis, et Ministri attollent partem posteriorem eius planetae.

119. Episcopus, thurificato altari, tradet thuribulum Diacono, qui reponet ei mitram, et cum Ministris redibit ad faldistorium.

120. Diaconus incensabit Episcopum, qui stabit conversus ad populum. Post thurificationem sedebit, Subdiaconus tollet

ei mitram, et rursus convertetur ad altare. Deinde Diaconus regulis notatis adolebit chorum, denique Presbyterum assistentem et Subdiaconum; ipse autem incensabitur a thuriferario.

121. Animadvertendum, ut protrahatur cantus *Magnificat*, donec omnes thurificentur.

122. Absoluta thurificatione et cantu *Magnificat*, cum *Gloria Patri* cumque repetitione antiphonae facta a cantorum choro, vel sonantibus organis, Diaconus reponet mitram Episcopo, qui reverentia cum Ministris ad chorum peracta, accedet ad altare, deponet mitram, osculabitur ipsum in medio, cantabit versus ad populum *Dominus vobiscum*, redibit ad legile in cornu epistolae, et Missam complebit.

123. Ad *Ite, missa est*, Diaconus bis addet *Alleluia*.

124. Sacro peracto, Episcopus redibit ad faldistorium, dimittet paramenta, et methodo tradita capitulo supradicto revertetur in sacristiam cum Ministris et clero.

CAPUT X.

De Sabbato Pentecostes

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. Altare maius parabitur tobaleis, pallio nobili rubri coloris, cui superponetur alterum coloris violacei, quod contegat pallium rubrum totaliter ut facile possit amoveri. Super altari candelabra nobilia cum cereis albi coloris, et in medio ipsorum Crux aequalis candelabris. Gradus altaris contegentur tapeto nobili, cui superponetur alterum tapetum violaceum, tollendum suo loco. Super mensam altaris disponentur paramenta violacei coloris, induenda ab Episcopo, videlicet: manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo coloris violacei. In latere evangelii mitra auriphrygiata cum vimpa pro ministro ipsius (1).

2. In medio gradus infimi pulvinar violaceum, in quo genuflectet Episcopus.

3. In latere epistolae ante gradus aderit faldistorium cum veste rubri coloris, superposita altera coloris violacei, suo loco tollenda.

4. In latere epistolae abacus alba tobalea contectus, in quo disponentur quae sequuntur: candelabra duo cum cereis albis pro acolythis; urceus cum pelvi et manutergium; Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla, corporali intra bursam rubri coloris; ampullae vini et aquae in pelvicula; campanula; intorticia pro elevatione; velum humerale rubri coloris utendum a Subdiacono; gremiale rubrum Episcopi; manipuli rubri Ministrorum; * amictus et pluviale rubrum Presbyteri assistentis; Evangeliarium instructum veste rubra cum manipulo Episcopi; Epistolarium cum veste rubra; Missale utendum ab Episcopo in Missa, convestitum veste rubri coloris cum cussino simili vel legili; Missale adhibendum ad

(1) Plura in hac functione animadvertenda vide in notis, respectivis locis libri II et VI, nec non capite praecedenti.

cantandas prophetias, cum veste coloris violacei; alterum Missale utendum ab Episcopo in functione, quae Missam praecedit, cum veste violacea; * amictus et pluviale violaceum in usum Presbyteri assistentis; planetae plicatae cum manipulis violaceis pro Ministris; gremiale violaceum Episcopi; Canon pontificalis; scotula cum candela accendenda quando accendentur cerei super altari; thuribulum cum navicula, ac si ecclesia habebit fontem baptismalem, pluviale coloris violacei pro Episcopo. Curabitur autem, ut res omnes rubri coloris contegantur velo violaceo.

5. Si aderit fons baptismalis, praeparabitur Cereus paschalis exstinctus cum granis infixis, prope abacum, et apud latus evangelii Crux processionalis.

6. Prope abacum eundem, scabellum cum Missali, utendo in cantu Litaniarum, et legile maioris formae sine tegumento ullo ad cantandas prophetias. In promptu etiam stabunt hastae cum gossypio cerato ad accendendos cereos, quum tempus erit.

7. Loco solito, a latere epistolae, statuetur scamnum Ministrorum, contectum tapeto laneo coloris violacei, quod postea mutabitur cum altero tapeto ex panno rubro, vel alius coloris.

8. Paramenta etiam rubri coloris in usum Episcopi aderunt praeparata, nempe: mitra pretiosa, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella et stola, quae disposita in canistro poterunt collocari subter abacum, ut postmodum ponantur super altare, prout suo loco docebitur.

9. Lampades relinquentur ardentes; etenim ad functionem peragendam non exstinguuntur.

10. Extrahetur Aqua sancta de vasis ecclesiae, si aderit fons baptismalis.

11. In sacristia praeparabitur sedes cameralis pro Episcopo, superposita exiguo tapeto: disponentur paramenta rubri coloris pro Ministris, videlicet: dalmatica et stola pro Diacono ac tunicella pro Subdiacono; pro Episcopo caligae et sandalia coloris rubri; Canon pontificalis cum scotula; superpellicea pro clericis inservientibus; amictus duo totidemque albae et cingula, stola una coloris violacei pro Ministris eisdem et bireta.

12. Si in ecclesia aderit baptisterium, aperietur fons baptismalis, et in istum infundetur aqua benedicenda; externum autem fontis ornabitur floribus recentibus et herbis odoris. Extra baptisterium disponentur sedilia in usum cleri, quae

sunto distincta, si ecclesia erit cathedralis aut collegiata. Apud fontem in capite sedilium cleri praeparabitur faldistorium cum veste violacea, et scabella duo pro Ministris a lateribus faldistorii eiusdem. Intra ambitum seu sacellum baptisterii, vel extra ipsum (pro amplitudine loci) super abaco alba tobalea contecto praeparabuntur ampullae s. Chrismatis et Olei sacri catechumenorum in lance; urceus cum pelvi et mantile; medulla panis et mali medici in lance; vasculum vacuum cum aspersorio; paramanus seu velum album alligandum Cereo in usum Episcopi; Missale cum tegumento violaceo utendum ab Episcopo, nisi utetur eodem Missali, quo in reliqua functione; stola violacei coloris pro digniore cleri vel Parocho, qui aspergere adstantes debebit, et vasa ad extrahendam Aquam benedictam eamque infundendam in fontes lustrales ecclesiae.

13. Si Episcopus ministraturus esset etiam Baptismum infantibus vel adulto alicui et Confirmationem, observabitur quod praescriptum est tit. I, cap. XVI, art. I, lib. VI, nn. 10 et 11, ut provideatur dispositionibus in circumstantia ista sumendis.

§ 2. *De functione.*

14. Dum in choro recitabuntur Horae minores, Episcopus in sacristia, sedens sede ibi praeparata, recitabit preces et orationes ad Missae praeparationem, et induentur ei a cubiculario suo caligae et sandalia rubri coloris.

15. Interim in sacristia ipsa Ministri sacri, adiuvantibus acolythis, se parabunt amictu, alba et cingulo; Diaconus autem induet etiam stolam diaconalem coloris violacei.

16. Completa in choro recitatione Nonae, exstinguentur cerei ardentes in altari, et ad altare procedent Episcopus cum Ministris praedictis, sequentibus clericis, observando methodum descriptam in functionibus praecedentibus. Non sonabitur campanula ad fores sacristiae appensa, quando ex ipsa egredietur Episcopus cum Ministris.

17. Episcopus post brevem orationem assurget, iterabit reverentiam ad Crucem, accedet ad faldistorium, in quo sedebit humeris ad altare conversis.

18. Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet Episcopo Crucem pectoralem et mantelletum sive mozzetam. Familiares nobiles, et iis absentibus, clerici duo ministrabunt Episcopo lotionem, et ipse lavabit manus.

19. Interim distribuentur clericis paramenta episcopalia.

20. Quando Episcopus laverit manus, et in promptu stabunt clerici cum paramentis, a Diacono, adiuvante Subdiacono, induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta violacei coloris. Episcopo parato planeta, Subdiaconus imponet eius brachio sinistro manipulum, ac postremo Diaconus induet ei mitram auriphrygiatam.

21. Dum parabitur Episcopus, statuetur a clerico in medio presbyterio legile maioris formae cum Missali ad cantandas prophetias.

22. Presbyter assistens induet * amictum et pluviale violaceum supra superpelliceum aut supra rochetum, si fuerit Canonicus illo utens in ecclesia sua.

23. Imposita Episcopo mitra, Diaconus et Subdiaconus salutabunt eum, recedent ad abacum, assument manipulum et planetam plicatam, deinde ad Episcopum redibunt.

24. Hoc tempore, Presbyter assistens cum debitis reverentiis inseret annulum Episcopi digito, et recedet apud abacum.

25. Caeremoniarius unus praesto erit in choro prope locum primi cantoris prophetiarum.

26. Clerici duo aderunt prope faldistorium, unus cum Missali, quo utetur Episcopus, alter cum gremiali violacei coloris.

27. Reversi ad Episcopum Ministri consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus autem a sinistris Episcopi.

28. Innuente Caeremoniario, assurget de faldistorio Episcopus, medius inter Ministros antedictos, sequente clerico a mitra, et priusquam perveniat ante altare, reverebitur chorum: ante altare autem quum venerit, exuetur mitra a Diacono. Episcopus reverentiam, Ministri genuflexionem ad Crucem conficient, et iunctim ascendent ad altare. Episcopus osculabitur altare in medio. Diaconus reponet mitram Episcopo, atque iterata respective reverentia aut genuflexione, descendent a latere de altari et revenient ad faldistorium. Clerus in choro stabit in actione ista, sedebit autem, quando sederit Episcopus.

29. Caeremoniarius chori invitabit cantorem prophetiae primae superpelliceo indutum, eumque deducet in medium chorum, seu presbyterium, ad legile praeparatum, et iunctim conficient ad altare genuflexionem et reverentiam ad chorum.

30. Quod spectat ad ordinem servandum in cantu prophetiarum, curabitur ut seniores cantent ultimas, iuniores autem primas. Si post prophetiam erit tractus, cantor cum Caeremoniario iterabunt statim genuflexionem ad altare, reverentiam ad chorum, et se recipient ad locum suum. Si nullus erit tractus, exspectabunt donec Episcopus dicat *Oremus*, deinde conficient genuflexionem et reverentiam, ut supra. Advertet etiam Caeremoniarius, ut invitet cantorem prophetiae secundae, dum cantabitur oratio post primam prophetiam, ut possit statim post primam orationem inchoari cantus prophetiae secundae.

31. Episcopus, ad faldistorium reversus, sedebit, et a Diacono imponetur gremiale super genua eius. Clericus ad hoc delectus se sistet cum Missali ante Episcopum, eique sustinebit illud apertum, ex quo leget prophetiam. Dum Episcopus leget prophetias, Diaconus adstabit ei a dextris, Subdiaconus a sinistris: Presbyter assistens consistet a dextris clerici sustinentis librum, ad evolvenda folia Missalis.

32. Simulatque Episcopus incipiet legere, cantor primae prophetiae inchoabit cantum illius, eumque prosequetur usque ad finem, tono praescripto in lectionibus.

33. Postquam Episcopus legerit prophetiam, clericus claudet librum, reverebitur eum, et recedet post faldistorium a latere, rursus * allaturus librum ante Episcopum, quando cantabit orationes.

34. Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus una ibunt ante Episcopum, salutabunt ipsum, et sessum recedent ad scamnum praeparatum pro Ministris, ordine notato in Missa pontificali. Quando in eo erit ut absolvatur cantus primae prophetiae, Caeremoniarius innuet Ministris, et ipsi consurgent, redibunt ante Episcopum, salutabunt ipsum et consistent ante eum.

35. Simulatque cantor desierit cantare prophetiam primam, Diaconus tollet Episcopo gremiale et mitram. Presbyter assistens accedet ad dexteram faldistorii, * sustenturus ante Episcopum Missale in cantu orationis, ut superius innutum est. Diaconus consistet a tergo Episcopi, Subdiaconus a tergo Diaconi.

36. Episcopus assurget, convertetur super sinistram suam ad altare, cantabit *Oremus*, et iunctis manibus ac tono feriali cantabit orationem. In functione ista non cantabitur *Flectamus genua* ante orationes, neque genuflectetur ab adstantibus.

37. Interim Caeremoniarius chori reducet cantorem primae prophetiae ad locum eius, invitabit cantorem secundae, quem deducet ad legile in medium chorum seu presbyterium, ut possit cantus prophetiae secundae inchoari statim ac Episcopus sederit et coopertus erit mitra.

38. Episcopus, postquam cantaverit orationem primam, et a choro responsum fuerit *Amen*, sedebit iterum faldistorio.

39. Cantabitur prophetia secunda, quae legetur ab Episcopo, et fient omnia ut in prima, eo tantum discrimine, ut quum debeat cantari tractus post secundam, tertiam et quartam prophetiam, Ministri consurgant de scamno, in quo sedebunt, et accedant ad Episcopum, dum cantabuntur ultima verba tractus.

40. Si in ecclesia aderit fons baptismalis, ac si conferendum sit etiam Baptismum infantibus et adultis, dum canentur prophetiae, fient super illos exorcismi a Parocho, vel ab alio Presbytero, pro consuetudine cuiusque ecclesiae, servatis iis, quae praescripta sunt tit. I, cap. XVI, art. I, lib. VI, n. 172.

41. Si benedicendus erit fons baptismalis, sub finem prophetiae sextae accendentur cerei in candelabris acolythorum; clericus unus accendet Cereum paschalem, et paratus erit ad illum in processionem deferendum.

42. Ad orationem post ultimam prophetiam in promptu stabunt clerici, recepturi paramenta episcopalia, et clericus alter cum pluviali adhibendo ab Episcopo in supradicta benedictione.

43. Completa oratione ultima, sedebit Episcopus, eique a Diacono reponetur mitra. Presbyter assistens dimittet * amictum et pluviale apud abacum, ibique subsistet, vel etiam ibit cum clero in benedictione fontis. Diaconus et Subdiaconus, reverentia facta ad Episcopum, recedent ad abacum, ubi dimittent planetam plicatam et manipulum.

44. Redibunt ad Episcopum ambo Ministri antedicti, eique iterata reverentia, consistent a lateribus eius. Diaconus tollet ei annulum, et adiuvante Subdiacono exuet ipsi manipulum, planetam, chirothecas, dalmaticam ac tunicellam; induet ei pluviale et reponet mitram atque annulum. Tum Diaconus et Subdiaconus salutabunt Episcopum, et redibunt ad abacum, ibique resument planetam plicatam sine manipulo.

45. Quo tempore a Ministris exuetur Episcopus, clericus unus accipiet Cereum ardentem, eumque sustinens utraque

manu deferet ad ingressum presbyterii; item clericus alter accipiet Crucem processionalem, et euntes cum ipso acolythi ambo cum candelabris ardentibus, procedent ad ingressum presbyterii. In promptu etiam stabunt cantores superpelliceo induti, qui secum ferent librum seu libros cum tractu *Sicut cervus* etc., quem cantabunt quando procedetur ad fontem. Paramenta autem, quae dimittet Episcopus, ponentur a clericis super altare.

46. Ministri, resumpta planeta plicata, revenient ante Episcopum, salutabunt ipsum, et consistent Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris eius.

47. Ad baptisterium autem procedetur ordine sequenti: Clericus deferens Cereum ante Crucem; clericus cum Cruce processionali medius inter acolythos. gestantes candelabra ardentia; cantores, qui cantabunt tractum *Sicut cervus* etc. Bini deinde omnes de clero, ac si distincti erunt in coetus, ut Canonicorum, Beneficiariorum seu Mansionariorum, et si numerus eorum esset dispar, incedent terni ultimo loco; Episcopus, et a dextris eius Diaconus, a sinistris Subdiaconus, qui sustentabunt eius fimbrias pluvialis; clericus a mitra et alter qui deferet Missale in usum Episcopi; familiares nobiles Episcopi, si aderunt; ibunt ultimo loco Praelati, qui si Capitulo erunt addicti, incedent cum Canonicis.

48. Quando Crux cum acolythis et clerico deferente Cereum pervenerit prope fontem, se ita disponent, ut Crux stet in conspectu Episcopi. Clerus locum sumet apud scamna praeparata, vel disponetur iuxta capacitatem loci, notando quod digniores cleri sint propiores Episcopo. Extra ingressum baptisterii subsistet Episcopus, medius inter Diaconum et Subdiaconum; clericus, sustinens Missale, veniet ante Episcopum, cui Diaconus indicabit quid legere. quid cantare debeat.

49. Diaconus exuet mitram Episcopo, qui iunctis manibus ac tono feriali cantabit orationem *Oremus. Concede, quaesumus, omnipotens Deus* etc.

50. Post haec, Episcopus ingredietur in baptisterium, et benedicet fontem, quo ordine descriptum est capitulo praecedenti, n. 82.

51. Dum fons benedicetur, Sacrista cum clericis inservientibus sacristiae tollet de altari maiore tapetum violaceum, quo cooperti fuerint gradus, et stragulum scamni Ministrorum, ponet super altare paramenta episcopalia rubri coloris, quae cooperiet velo violaceo; removebit legile, adhibitum ad

cantandas prophetias; collocabit faldistorium Episcopi ante gradus altaris cum pulvino ad genuflectendum, et seorsim praeparabit scabellum cum Missali in usum cantorum ad Litanias cantandas (1).

52. In reditu cleri ad altare post fontis benedictionem, clericus deferens Cereum, ubi venerit in presbyterium, reportabit illum in sacristiam vel exstinguet et reponet ipsum prope abacum, quo loco praeparatus fuerat; acolythi reponent candelabra ardentia super abacum, et clericus gestans Crucem processionalem collocabit illam seorsim vel in sua basi. Ceteri de clero recedent ad locum quisque suum. Episcopus subsistet ante faldistorium; Ministri, comitati Episcopum ad faldistorium ipsum, recedent ad abacum, in quo deponent planetas plicatas, redibunt ad Episcopum eique exuent pluviale. Presbyter assistens se recipiet apud abacum ibique manebit genibus flexis pro Litaniis.

53. Si ecclesia destituta erit fonte baptismali, quum post prophetias cantari immediate debeant Litaniae, observabitur methodus sequens: Tolletur de medio choro, seu presbyterio, legile, quod fuerit adhibitum in prophetiis, et substituetur scabellum cum Missali pro cantoribus Litaniarum. In promptu habebitur pulvinar, utendum ab Episcopo in prostratione, et unus vel duo clerici gerent curam deferendi faldistorium ante altare, quando assurget Episcopus. Cantata ab Episcopo oratione post sextam prophetiam, ipse sedebit faldistorio, et Diaconus reponet ei mitram.

54. Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus salutabunt Episcopum et recedent ad abacum. Presbyter assistens, dimittet * amictum et pluviale, et remanebit apud abacum, Diaconus et Subdiaconus dimittent planetas plicatas cum manipulo et revertentur ad Episcopum, quem salutabunt, ut supra.

55. Diaconus tollet mitram Episcopo, et adiuvante Subdiacono exuet ei planetam tantum; deinde Subdiaconus extrahet ex eius brachio manipulum, et Diaconus reponet ei mitram. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget de faldistorio medius inter Ministros, et reverentia facta ad chorum, procedet ante altare. Clericus unus advertet ut ponat pulvinar in faldistorio ante altare.

---

(1) Vide adnotationem subiectam n. 92, cap. VI, art. XVI, lib. II. A.

56. Ante altare Episcopus genuflectet et procumbet super faldistorium; Ministri flectent genua a lateribus eius; clerus in choro genuflectet, suo quisque loco.

57. Cantores duo genuflexi in medio choro cantabunt Litanias ritu duplici, scilicet respondebitur a choro versiculus idem, qui cantatus fuerit a cantoribus. Ad versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei* etc., consurgent Ministri, recedent in sacristiam, dimittet paramenta violacea, et induent paramenta rubri coloris, ac revertentur ad altare, advertentes ut adsint ibi dum cantabitur ℣. *Peccatores.*

58. Cantores Litaniarum advertent, ut protrahant aut brevient notas seu cantum in versiculis Litaniarum earundem secundum actiones, quae erunt peragendae.

59. Ad praedictum ℣. *Omnes Sancti* etc., distribuentur clericis paramenta rubri coloris utenda ab Episcopo, et aderunt clerici alii recepturi paramenta coloris violacei, eaque relaturi in sacristiam.

60. Ad ℣. *Peccatores* assurget Episcopus, et a clericis amovebitur faldistorium et pulvinar: faldistorium autem reponetur loco solito in latere epistolae, tolletur ab eo vestis violacea et relinquetur altera rubri coloris. A Sacrista et clericis inservientibus removebitur ex altari pallium violaceum, quod referetur in sacristiam, et restabit pallium rubri coloris. Ab acolythis accendentur cerei in altari et in abaco quoque, si tamen peracta non fuerit benedictio fontis. Tolletur etiam omne tegumentum et stragulum, etiam sericum coloris violacei, tum de altari, tum etiam de abaco et choro.

61. Ut assurrexerit Episcopus, tolletur ei annulus a * Diacono, et Presbyter assistens recedet apud abacum et induet * amictum et pluviale rubri coloris. Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuet Episcopum paramentis violaceis, quae tradentur clericis et ab ipsis referentur in sacristiam; deinde induet eum paramentis rubri coloris, videlicet: stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta, postremo mitram pretiosam eius capiti imponet.

62. Diaconus cum Subdiacono, parato Episcopo, accedent ad abacum, imponetur manipulus eorum brachio sinistro, et revertentur ad Episcopum et consistent Diaconus a sinistris Episcopi, Subdiaconus a sinistris Diaconi. Caeremoniarius alter, aut clericus quispiam afferet etiam Evangeliarium cum manipulo Episcopi, consistens prope sinistram Subdiaconi.

63. Presbyter assistens, quando Ministri accedent ad aba-

cum assumpturi manipulum, veniet ad altare, annulum inseret digito Episcopi cum osculis, et consistet a dextris eius.

64. Reversis ad altare, ut supra, Diacono et Subdiacono, et completo a cantoribus Litaniarum cantu, statim ac inceperit cantorum chorus cantare *Kyrie, eleison,* tono feriali, Episcopus appropinquabit gradibus altaris, nudabitur mitra a Diacono, et inchoabit Missam ritibus descriptis capite III libri huius.

65. Cantores, sine organorum sono, prosequentur cantare *Kyrie,* tono feriali, usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis.*

66. Clerico alicui curae erit removere de medio choro scabellum cum Missali, adhibitum a cantoribus iis duobus, qui cantaverint Litanias.

67. Postquam Episcopus thurificaverit altare et thurificatus ipsemet fuerit, veniet ad faldistorium, ibique dimissa mitra et conversus ad altare recitabit *Kyrie, eleison,* sine introitu. Post haec intonabit *Gloria in excelsis,* ad cuius intonationem sonabitur organis, campanulis ecclesiae et campanis omnibus sacrae turris in laetitiae argumentum.

68. Evangelium cantabitur ritu consueto, sed acolythi assistent iunctis manibus, sine candelabris, quae relinquentur super abaco ardentia.

69. In reliqua Missa nulla est variatio: quare peragetur ritu descripto in citato capitulo.

Appendix I ad Librum VIII

CAPUT I.

De Praelatis inferioribus.

1. Nomine Praelatorum inferiorum designantur Abbates tum saeculares tum etiam regulares, qui dependent a Sede apostolica vel ab Episcopo Ordinario, quique exercent iurisdictionem spiritualem super abbatiam suam.

2. In Caeremoniali Episcoporum nullum fit verbum de Pontificalibus exsequendis a Praelatis inferioribus, qui ideo sic vocantur, quia carent charactere episcopali.

3. Sa. me. Alexander VII, generali Decreto a S. Rituum Congregatione edito die 27 Septembris an. 1659 (Decr. auth. n. 1131), ab ipso approbato et sancito, constituit ritum observandum. Itaque auctoritatem sequentes Decreti illius, brevissimam trademus instructionem ad huiusmodi Pontificalia persolvenda, quae paucis exceptis, non multum differunt a ritu praescripto in Pontificalibus, quae ab Episcopo celebrantur.

4. A Praelatis inferioribus celebrari poterit Pontificale ternis tantum singulorum annorum diebus, qui tamen dies oportet ut sint festa praeceptiva, vel ut hoc requirat solemnitas festi, ex. gr. festum peculiare Patroni loci, Fundatoris Ordinis monastici, Tituli aut Dedicationis ecclesiae. Vetatur eis usus Pontificalium in Officiis et Missis pro defunctis, quamvis celebrentur solemniter, et diebus etiam festis praeceptivis, quando scilicet praesens esset cadaver.

5. In quo altari celebrabunt, nullo modo apponetur septimum candelabrum cum cereo.

6. Paramenta induent apud altare, non in secretario, neque processionem exsequentur post cantum Tertiae.

7. Non licet eis habere thronum stabilem in ecclesia sua, et ponetur tantum quando occurrunt Pontificalia: thronus autem constabit ex duobus gradibus ligneis, et super ipsos collocabitur cathedra, quae simul cum postergali eiusdem throni ornabitur lodicibus ex serico simplici coloris respondentis Officio, sine ullo ornatu aureo: poterit throno superponi baldachinum ornatum eiusdem generis panno sericeo, modo supra altare adsit baldachinum pretiosiori ornamento. Aderunt tria scabella lignea nuda pro Diaconis assistentibus et Presbytero assistente.

8. Nulla statuetur mensa, sive abacus maior, pluribus ornatus vasis argenteis aut aureis, sed abacus minoris formae, qui satis sit continendis rebus ad Missam necessariis, videlicet: candelabra duo cum cereis pro acolythis; Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa intra corporale; Missale, Epistolarium et Evangeliarium cum manipulo Celebrantis; manipuli Ministrorum; Canon; scotula; gremiale aequale paramentis; ampullae vini et aquae; campanula; thuribulum cum navicula; velum humerale pro Subdiacono; caligae et sandalia cum velis ad ea deferenda; intorticia ad elevationem adhibenda; urceus cum pelvi et mantile in lance. Vasa autem sacra erunt argentea, non auro obducta.

9. Prope abacum aderit baculus pastoralis, cuius in summitate sub curva parte appensum erit velum sericeum albi coloris.

10. Super altari praeparabuntur paramenta, quibus induetur Abbas, videlicet: planeta, chirothecae, dalmatica, tunicella, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et superpelliceum, quae contegentur velo concolore paramentis eisdem, et in latere evangelii mitra auriphrygiata cum vimpa seu velo utendo a cappellano ipsius.

11. Notandum, quod eis non permittitur usus rocheti, nisi adnexum erit habitui regulari; non possunt adhibere mitram pretiosam, sine declarato Sedis apostolicae privilegio; quod sandalia et caligae esse debent ex serico simplici, sine opere phrygio; itemque chirothecae sint simplices neque acu pictae; quod Crux pectoralis esse debet pariter simplex sine ullo gemmarum ornamento: chordula autem, cui appensa est Crux,

erit alia ab illa, qua utuntur Episcopi, ideoque erit nigri coloris, auro intermixto; annulus erit aureus cum unica gemma tantum, sine ullo alio ornamento.

12. In presbyterio statuentur scamna duo minora, sine suppedali et postergali, convestita panno viridi, quibus sedebunt sex Canonici, aut sex Monachi, sacris paramentis induti, nempe, duo induti pluviali, duo planeta, duo dalmatica, quas vestes assument supra rochetum, si eius usu gaudebunt, vel supra superpelliceum et amictum.

13. Clerus in stallis chori non poterit induere paramenta sacra, ideoque ponentur duo supradicta scamna minora, amovenda statim ac absolutum erit Pontificale.

14. Prope latus epistolae ponetur scamnum cum postergali sine suppedali, convestitum stragulo, pro Diacono et Subdiacono.

15. In sacristia praeparabuntur, praeter supra enumerata paramenta, alia paramenta pro Assistentibus et Ministris, videlicet: pluviale cum amictu Presbyteri assistentis, dalmaticae duae totidemque amictus Diaconorum assistentium, dalmatica cum stola Diaconi, tunicella Subdiaconi, cingula, albae et amictus duo pro eisdem, praeter numerum superpelliceorum, qui satis sit clericis inservientibus.

16. Huiusmodi sunt dispositiones sumendae pro Missa solemni. Quod spectat ad Vesperas solemnes, exclusis rebus omnibus, quae opus sunt ad Missam, praeparabuntur super altari paramenta tantum necessaria, videlicet: pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, superpelliceum et mitra auriphrygiata. Prope altare baculus pastoralis, et super abaco candelabra cum cereis pro acolythis, liber choralis cum scotula, thuribulum cum navicula, et in sacristia eadem paramenta, exceptis illis, quae pro Diacono et Subdiacono praescribuntur.

17. Functio Vesperarum tractabitur ordine sequenti:

18. Clerus congregabitur in chorum, et unusquisque de clero paratus illum occupabit locum, qui ei conveniet, nempe, tres Assistentes apud thronum, ceteri sex Canonici sive Monachi apud scabella in presbyterio, clerici apud abacum.

19. Abbas non associabitur a clero, ut associatur Episcopus, sed quando clerus venerit in chorum, egredietur de sacristia indutus cappa, si huius usu gaudebit, secus indutus habitu monastico abbatiali, comitatus a Caeremoniario et a

duobus ex Monachis suis, vel Canonicis senioribus. Ad fores sacristiae non asperget adstantes, sed accepta Aqua benedicta per contactum ex aspersorio, se signo Crucis dextra signabit.

20. Non benedicet manu adstantes, licet super ipsos plena iurisdictione gaudeat.

21. Quum pervenerit ad altare, brevi tempore orabit super pulvinum positum in medio gradus infimi; post orationem assurget, reverebitur Crucem, et gratias aget seu salutabit ambos Canonicos sive Monachos, qui eum comitati fuerint.

22. Canonici sive Monachi recedent ad stallum suum in chorum, Abbas autem ascendet in thronum et sedebit.

23. Distribuentur paramenta clericis, qui ea deferent ad thronum, et tradentes ipsa, reverentiam simplicem ad Abbatem conficient (1).

24. Abbas dimittet cappam vel mozzetam, et a Diaconis assistentibus induetur superpelliceo (nisi gaudebit usu rocheti), amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali. Mitra autem cooperietur a Diacono primo.

25. Quod ad ritum Vesperarum, observabitur quod praescriptum fuit in Vesperis pontificalibus Episcopi Ordinarii in propria cathedrali, excepto quod Abbas non benedicet clerum procedens ad altare in *Magnificat* et revertens ad thronum post altaris thurificationem; nec benedicet Presbyterum assistentem, postquam ab ipso incensatus fuerit; neque clerici facient ei genuflexionem, sed reverentiam.

26. Antiphonae praecinentur a Subdiacono, vel ab alio, de more ecclesiae. Si eas praeintonabit Subdiaconus, non induet paramenta ad hoc officium, sed exsequetur ipsum eodem habitu, quo in choro.

27. Thurificatio cleri a Subdiacono vel ab alio peragetur; thurificabit Presbyterum assistentem, Diaconos assistentes, sex Canonicos sive Monachos paratos in presbyterio, tum clerum in choro. Restituet thuribulum thuriferario, a quo incensabitur.

28. Ad Missam solemnem, praeter ea quae innuimus, observanda sunt quae sequuntur:

---

(1) S. R. C., n. 3059, XX, declaravit, Abbatibus regularibus deberi genuflexiones in suae iurisdictionis ecclesiis tantum. Hoc prae oculis habeatur in sequentibus similibus adiunctis.

29. Accessus cleri et Abbatis ad altare fiet ut in Vesperis. Diaconus et Subdiaconus procedent ad altare cum ceteris Assistentibus paratis, et locum sument apud scamnum propelatus epistolae.

30. Abbas, conscenso throno, post brevem pausam assurget et intonabit Horam tertiam. Sedebit principio cantus psalmi primi, et recitabit psalmos ceterasque preces ad praeparationem.

31. Subdiaconus, comitantibus clericis quatuor, afferet caligas et sandalia ad thronum, quae imponentur Abbati a cubiculario vel a converso suo.

32. Quando lavabit manus, non consurgent nec genuflectet clerus, ut fit Episcopo, idque ut in ista sic in ceteris lotionibus. Clerici aut conversi duo ministrabunt ei aquam et mantilia.

33. Ministri induent Abbatem vestibus sacris. Subdiaconus cantabit capitulum Tertiae. Abbas cantabit orationem, cui assistent acolythi cum candelabris.

34. Dein Ministri redibunt ad thronum, induturi Abbatem reliquis paramentis ad Missam.

35. Priusquam veniant ad altare, non imponetur nec benedicetur incensum in thuribulo.

36. Non fiet praegustatio hostiae nec vini a Sacrista.

37. Diaconus in thurificatione, postquam thurificaverit Abbatem, incensabit Presbyterum assistentem, Diaconos assistentes, Canonicos sive Monachos paratos, deinde chorum, postremo Subdiaconum, et restituto thuribulo, incensabitur a thuriferario.

38. Indulgentia non concedetur ab Abbate, nec publicabitur, nisi ex speciali indulto s. Sedis.

39. In reditu ad sacristiam post Missam, servabitur ordo statutus in accessu.

40. Denique, sequentes superius citatum Decretum pontificium, adiicimus, quod Abbates non possunt uti privilegio Pontificalium extra tres tantum assignatos dies, et in ecclesiis subiectis iurisdictioni suae, quamvis assentiente Episcopo Ordinario.

41. Quod in processionibus celebrandis extra limites ecclesiarum suarum non possunt uti mitra et baculo, nec iubere ante se praeferri praedicta insignia.

42. Quod privilegium Pontificalium utendum est Abbatibus perpetuis, et qui acceperint benedictionem abbatialem.

43. Quod in celebrandis Missis et in aliis divinis non possunt induere sacras vestes ex altari, exceptis tribus diebus statutis pro Pontificalibus.

44. Quod trina Benedictio non potest ab eis impertiri nisi tribus praedictis diebus in fine Vesperarum solemnium, Matutini solemnis et Missae solemnis.

45. Quod in via neque in ecclesia ipsa, quamvis induti vestibus sacris, non possunt benedicere subditos, licet plenarie subiectos ipsorum iurisdictioni.

46. Quod in ordinationibus clericorum seu monachorum sibi subiectorum, in vestitionibus aut professionibus monialium, dependentium etiam totaliter ab ipsis, non possunt uti Pontificalibus.

47. Idem usus vetatur eis in ecclesiis et sacellis publicis privatisque eurum iurisdictioni subiectis, exceptis tribus superius notatis diebus.

48. Possunt benedicere supellectilem sacram in usum tantum ecclesiarum et coenobiorum suorum.

49. Non possunt exercere Pontificalia et benedictiones adnexas, ex. gr. collationem Ordinum minorum, consecrationem sacrorum vasorum, campanarum etc., in aliis ecclesiis, et in usum alterius dioecesis, licet id ab eis deprecaretur Episcopus Ordinarius.

50. Non possunt benedicere sacros concionatores, invitatos pro suis ecclesiis et subditis suis, sed eos debent remittere ad Episcopum, ad quem spectat privative ius istud.

51. Postremo in Missis privatis nulla utentur distinctione, ideoque vestes sacras induent in sacristia, non adhibebunt Crucem pectoralem, uno utentur ministro, non tamen urceo et pelvi in lotione manuum, non donabunt trinam Benedictionem; super altari autem duo tantum ardebunt cerei.

CAPUT II.

De Protonotariis apostolicis

1. Pius Pp. X, sub die 21 Februarii 1905, edito Motuproprio *Inter multiplices*, novam constituit disciplinam, circa Protonotarios apostolicos, Praelatos Urbanos, aliosque, qui nonnullis privilegiis Praelatorum propriis fruuntur, et sancivit ut, « sublatis omnibus consuetudinibus in contrarium, nec non amplioribus privilegiis, praerogativis, exemptionibus, indultis, concessionibus, in posterum Praelati Episcopis inferiores, aliique, de quibus infra, qua tales, non alia insignia, privilegia, praerogativas audeant sibi vindicare, nisi quae » in citato Motuproprio continentur.

2. De Protonotariis apostolicis, quatuor hodie habentur ordines: I. Protonotarii apostolici de numero Participantium, septem qui Collegium privative constituunt; II. Protonotarii apostolici supranumerarii; III. Protonotarii apostolici ad instar Participantium; IV. Protonotarii apostolici titulares, seu honorarii (extra Urbem).

3. Quoad singulos ordines pauca tantum dicemus, quae ad ritus et caeremonias relationem habent (1).

Articulus I.

De Protonotariis apostolicis de numero Participantium.

1. Protonotarii apostolici Participantes annulum gemmatum, quo semper iure utuntur, etiam in privatis Missis aliisque sacris functionibus gestare possunt.

2. In Pontificalibus peragendis, semper eis inhibetur usus throni, pastoralis baculi et cappae; item septimi candelabri

(1) Si quis velit Caeremoniale sibi comparare pro singulis ordinibus Protonotariorum, inveniet apud editorem huius Manualis, ab eiusdem revisore, I. B. Menghini, dispositum.

super altari, et plurium Diaconorum assistentia; faldistorio tantum utentur, apud quod sacras vestes assumere valent, aliaque peragent, quae Episcopi extra suam dioecesim peragunt. Loco tamen *Dominus vobiscum*, numquam dicent *Pax vobis;* trinam Benedictionem impertientur numquam, nec versus illi praemittent *Sit nomen Domini* et *Adiutorium*, sed in Missis tantum pontificalibus, Mitra cooperti, cantabunt formulam *Benedicat vos*, de more populo benedicentes: a qua Benedictione abstinebunt, assistente Episcopo loci Ordinario, aut alio Praesule, qui ipso Episcopo sit maior, ad quem pertinet eam impertiri.

3. Ad ecclesiam accedentes, Pontificalia celebraturi, ab eaque recedentes, habitu praelatitio induti, supra mantelletum Crucem gestare possunt pectoralem: et nisi privatim per aliam portam ingrediantur, ad fores ecclesiae non excipientur ut Ordinarius loci, sed a Caeremoniario ac duobus clericis, non tamen Canonicis seu Dignitatibus; seipsos tantum Aqua lustrali signabunt, tacto aspersorio illis porrecto, et per ecclesiam procedentes populo numquam benedicent.

4. Crux pectoralis, a Protonotariis Participantibus in Pontificalibus functionibus adhibenda, aurea erit, cum unica gemma, pendens a funiculo serico, rubini coloris commixto cum auro, et simili flocculo retro ornato.

5. Mitra in ipsorum Pontificalibus erit ex tela aurea (numquam tamen pretiosa), quae cum simplici alternari possit, iuxta Caeremoniale Episcoporum (lib. I, cap. XVII, nn. 2 et 3); nec alia mitra nisi simplici diebus poenitentialibus et in exsequiis uti licebit. Pileolo nigri coloris sub mitra dumtaxat uti poterunt.

6. Romae et extra, si ad Missam lectam cum aliqua solemnitate celebrandam accedant, habitu praelatitio induti, praeparationem et gratiarum actionem persolvere poterunt ante altare, in genuflexorio pulvinaribus tantum instructo, vestes sacras ab altari assumere, aliquem clericum *in Sacris* assistentem habere, ac duos inferiores ministros. Fas erit praeterea Canonem et palmatoriam, urceum et pelvim cum manutergio in lance adhibere. In aliis Missis lectis, a simplici Sacedote non different, nisi in usu palmatoriae. In Missis autem cum cantu, sed non pontificalibus, uti poterunt etiam Canone et urceo cum pelvi et lance ad manutergium.

Articulus II.

De Protonotariis apostolicis supranumerariis.

1. Ad hunc Protonotariorum ordinem nemo tamquam privatus aggregatur, sed iis tantum fit aditus, qui canonicatu potiuntur in tribus Capitulis Urbis Patriarchalium, id est Lateranensis Ecclesiae, Vaticanae ac Liberianae, itemque iis, qui dignitate aut canonicatu potiuntur in Capitulis aliarum quarundam extra Urbem ecclesiarum, quibus privilegia Protonotariorum *de numero* apostolica Sedes concesserit, ubique fruenda (1).

2. Habitum praelatitium gestare valent coloris violacei, in sacris functionibus, idest: caligas, collare, talarem vestem cum cauda, numquam tamen explicanda, neque in ipsis Pontificalibus celebrandis: sericam zonam cum duobus flocculis pariter sericis a laeva pendentibus, et mantelletum supra rochetum: insuper nigrum biretum flocculo ornatum coloris rubini: pileum item nigrum cum vitta serica, opere reticulato exornata, eiusdem rubini coloris, cuius coloris et serici erunt etiam ocelli, globuli, exiguus torulus collum et anteriores extremitates vestis ac mantelleti exornans, eorum subsutum, itemque reflexus (*paramani*) in manicis (etiam rocheti).

3. Alio autem habitu uti poterunt, Praelatorum proprio, vulgo *piano*, in congregationibus, conventibus, solemnibus audientiis ecclesiasticis et civilibus (2), idest: caligis et collari violacei coloris, veste talari nigra cum ocellis, globulis, torulo ac subsuto, ut supra, rubini coloris, serica zona violacea cum laciniis pariter sericis et violaceis, peramplo pallio talari item serico violaceo, non undulato, absque subsuto aut ornamentis quibusvis alterius coloris, ac pileo nigro cum chordulis et sericis flocculis rubini coloris. Communi habitu incedentes, caligas et collare violacei coloris ac pileum gestare poterunt, uti dictum est.

4. Propriis insignibus seu stemmatibus imponere poterunt pileum cum lemniscis ac flocculis, sex hinc, sex inde pendentibus, eiusdem rubini coloris, sine Cruce vel mitra.

---

(1) Post praefatum Motumproprium, non amplius, ut patet, haec locutio adhibebitur: « privilegia Protonotariorum *de numero* ».

(2) S. C. Caeremonialis hunc habitum admittit etiam in aliis quibuscumque circumstantiis (7 Ianuarii 1851).

5. Habitum et insignia in choro Dignitates et Canonici Protonotarii gerent, prout Capitulo ab apostolica Sede concessa sunt; poterunt nihilominus veste tantum uti violacea praelatitia cum zona sub choralibus insignibus, nisi tamen alia vestis, tamquam insigne chorale sit adhibenda. Pro usu rocheti et mantelleti in choro attendatur, utrum haec sint speciali indulto permissa; alias enim Protonotarius, praelatitio habitu assistens, locum inter Canonicos non tenebit.

6. Habitu praelatitio induti, clericis quisbusvis, Presbyteris, Canonicis, Dignitatibus, etiam collegialiter unitis, atque Praelatis Ordinum Regularium, quibus Pontificalium privilegium non competat, antecedunt, minime vero Vicariis generalibus vel capitularibus, Abbatibus et Canonicis cathedralium collegialiter sumptis. Ad Crucem et ad Episcopum non genuflectent, sed tantum sese inclinabunt; duplici ductu thurificabuntur; item, si sacris vestibus induti functionibus in choro adsistant.

7. Extra Urbem, et impetrata venia Ordinarii loci, cui erit arbitrium eam tribuendi quoties et pro quibus solemnitatibus voluerit, atque obtento etiam consensu Praelati ecclesiae exemptae, in qua forte celebrandum sit, pontificali ritu Missas et Vesperas aliasque sacras functiones peragere poterunt. Quod functiones attinet collegialiter, seu Capitulo praesente, celebrandas, a propriis constitutionibus, de Ordinarii consensu, providebitur, iuxta apostolica documenta.

8. Ad ecclesiam accedentes, Pontificalia celebraturi, ab eaque recedentes, habitu praelatitio induti, supra mantelletum Crucem gestare possunt pectoralem (a qua alias abstinebunt); et nisi privatim per aliam portam ingrediantur, ad fores ecclesiae non excipientur, ut Ordinarius loci, sed a Caeremoniario et duobus clericis, non tamen a Canonicis seu Dignitatibus: seipsos tantum Aqua lustrali signabunt, tacto aspersorio sibi porrecto, et per ecclesiam procedentes populo numquam benedicent.

9. Pontificalia agent ad faldistorium, sed vestes sacras in sacristia assument et deponent, quae in Missis erunt: *a*) Caligae et sandalia serica cum orae textu ex auro; *b*) tunicella et dalmatica; *c*) Crux pectoralis sine gemmis, e chordula serica rubini ex integro coloris pendens, auro non intertexta, simili flocculo retro ornata; *d*) chirothecae sericae, sine ullo opere phrygio, sed tantum orae textu auro distinctae; *e*) annulus cum unica gemma; *f*) mitra ex serico albo, sine ullo

opere phrygio, sed tantum cum orae textu ex auro et cum laciniis similiter aureis, quae cum simplici ex lino alternari poterit, iuxta Caeremoniale Episcoporum (lib. I, cap. XVII, nn. 2 et 3); haec vero simplex, diebus poenitentialibus et in exsequiis, una adhibebitur; *g*) Canon et palmatoria, a qua abstinendum coram Ordinario seu maiori; *h*) urceus et pelvis cum mantili in lance; *i*) gremiale.

10. In Vesperis solemnibus (post quas Benedictionem non impertientur), aliisque sacris functionibus pontificaliter celebrandis, mitra, Cruce pectorali, annulo utentur, ut supra. Pileolus nigri dumtaxat coloris, nonnisi sub mitra ab eis poterit adhiberi.

11. In pontificalibus functionibus eisdem semper interdicitur usus throni, pastoralis baculi et cappae; in Missis autem pontificalibus, septimo candelebro super altari non utentur, nec plurium Diaconorum assistentia; Presbyterum assistentem pluviali indutum habere poterunt, non tamen coram Episcopo Ordinario aut alio Praesule, qui ipso Episcopo sit maior. Intra Missam manus lavabunt ad psalmum *Lavabo* tantum. Loco *Dominus vobiscum*, numquam dicent *Pax vobis;* trinam Benedictionem impertientur numquam, nec versus illi praemittent *Sit nomen Domini* et *Adiutorium;* sed in Missis tantum pontificalibus, mitra cooperti, cantabunt formulam *Benedicat vos*, de more populo benedicentes: a qua Benedictione abstinebunt assistente Episcopo loci Ordinario aut alio Praesule, qui ipso Episcopo sit maior, cuius erit eam impertiri. Coram iisdem in Pontificalibus celebrantes, mitra simplici solummodo utentur, et dum illi sacra sumunt paramenta, aut solium petunt vel ab eo recedunt, stabunt sine mitra.

12. De speciali commissione Ordinarii, Missam quoque pro defunctis pontificali ritu celebrare poterunt cum absolutione in fine, mitra linea utentes; numquam tamen eandem absolutionem impertiri illis fas erit post Missam ab alio celebratam; quod ius uni reservatur Episcopo loci Ordinario.

13. Romae et extra, si ad Missam lectam cum aliqua solemnitate celebrandam accedant, habitu praelatitio induti, preparationem et gratiarum actionem persolvere poterunt ante altare in genuflexorio pulvinaribus tantum instructo, vestes sacras ab altari assumere (non tamen Crucem pectoralem et annulum), aliquem clericum *in Sacris* assistentem habere, ac duos inferiores ministros; Canonem et palmatoriam, urceum et pelvim cum manutergio in lance adhibere;

sed ante ℣. *Communio* manus non lavabunt. In aliis Missis lectis a simplici Sacerdote non different, nisi in usu palmatoriae: in Missis autem cum cantu, sed non pontificalibus, uti poterunt etiam Canone, urceo cum pelvi, ac lance ad manutergium; nisi ex statutis vel consuetudine in propria ecclesia haec prohibeantur.

14. Collegialiter, tamquam Canonici, pontificalibus functionibus, iuxta Caeremoniale Episcoporum, sacris vestibus induti assistentes, non alia mitra utentur quam simplici, nec umquam hoc et ceteris frui poterunt Protonotariorum insignibus et privilegiis extra propriam ecclesiam, nisi in diplomate concessionis aliter habeatur.

15. Protonotarius supranumerarius defunctus efferri aut tumulari cum mitra non poterit, neque haec eius feretro imponi.

16. Canonico Protonotario apostolico supranumerario Pontificalia peragere cum ornamentis ac ritu superius enunciatis fas non erit, nisi infra terminos propriae dioecesis; extra autem, nonnisi ornatu et ritu, prout Protonotariis *ad instar*, ut infra dicetur, concessum est.

17. Cum tamen Canonicos trium Patriarchalium Urbis, ob earundem praestantiam, aequum sit excellere privilegiis, eo vel magis quod in Urbe, ob Summi Pontificis praesentiam, Pontificalium privilegium exercere nequeunt, illis permittitur, ut in ecclesiis totius terrarum orbis, impetrata Ordinariorum venia, ac Praesulum ecclesiarum exemptarum consensu, Pontificalia agant cum ritu atque ornamentis nn. 9, 10 et 11 recensitis. Insuper licet aliquis ex ipsis inter Praelatos nondum fuerit adscriptus, palmatoria semper, etiam in privatis Missis uti poterit.

18. Canonicus tamen, qui forte ad Ordinem saltem subdiaconatus non sit promotus, neque in choro cum aliis mitra umquam utetur. In functionibus autem praedictis inservientem de mitra non habebunt, prout in Pontificalibus uni Celebranti competit. Qui in Missa solemni Diaconi, Subdiaconi aut Presbyteri assistentis munus agunt, dum Dignitas vel Canonicus aut alter privilegiarius pontificaliter celebrat, mitra non utentur; quam tamen adhibere poterunt Episcopo solemniter celebrante, ut dictum est de collegialiter assistentibus, quo in casu, cum ministrant, aut cum Episcopo operantur, manebunt detecto capite.

Articulus III.

De Protonotariis apostolicis « ad instar ».

1. Inter Protonotarios apostolicos *ad instar* Participantium illi viri ecclesiastici adnumerantur, quibus apostolica Sedes hunc honorem conferre voluerit, ac praeterea Dignitates et Canonici alicuius Capituli praestantioris, quibus collegialiter titulus et privilegia Protonotariorum, cum addito *ad instar*, ubique utenda, fuerint ab eadem apostolica Sede collata.

2. Qui Protonotarii apostolici *ad instar* tamquam singuli iuribus honorantur, eo ipso sunt Praelati Domus pontificiae; qui vero ideo sunt Protonotarii, quia alicuius ecclesiae Canonici, Praelatis Domesticis non adnumerantur, nisi per breve pontificium. Omnes Protonotarii *ad instar* subiecti remanent, ad iuris tramitem, Ordinario loci.

3. Quod pertinet ad habitum praelatitium, pianum et communem, stemmata et choralia insignia, omnia observabunt, uti supra dictum est de Protonotariis supranumerariis, nn. 2, 3, 4 et 5.

4. Iisdem iuribus gaudebunt, praecedentiae, reverentiae ad Crucem, thurificationis, quibus omnibus fruuntur Protonotarii supranumerarii, ut supra, n. 6, ac iisdem sub conditionibus.

5. De venia Ordinarii, et Praesulis consensu ecclesiae exemptae, extra Urbem, Missas, non tamen de requie, pontificali ritu et ornatu celebrare poterunt, prout supra notatur, ubi de Protonotariis supranumerariis, nn. 7, 8, 9, 10 et 11; verum his legibus: nec faldistorio nec gremiali umquam utentur, sed una cum Ministris in scamno, cooperto panno coloris diei, sedebunt; caligis et sandaliis utentur sericis tantum, cum orae textu item serico flavi coloris ornato, et similiter sericis chirothecis sine alio ornamento; mitra simplici ex serico damasceno, nullo ornamento, ne in oris quidem, distincta, cum rubris laciniis ad vittas. Extra cathedrales ecclesias tantum, assistentem Presbyterum habere poterunt, pluviali indutum, dummodo non assistat Episcopus Ordinarius aut alius Praesul ipso Episcopo maior. Crucem pectoralem auream sine gemmis gerent, appensam funiculo serico violacei ex integro coloris, auro non intertexto. Omnia, quae in Missa

cantanda vel legenda sunt, numquam ad scamnum, sed ad altare cantabunt et legent. Manus lavabunt infra Missam, tantum ad ps. *Lavabo*.

6. Poterunt insuper, pariter extra Urbem, de venia Ordinarii, et cum Praesulis ecclesiae exemptae consensu, mitra, Cruce pectorali et annulo ornati, ad scamnum, more Presbyterorum, celebrare Vesperas illius festi, cuius Missam ipsi pontificaliter acturi sint, vel peregerint (absque Benedictione in fine). Iisdem ornamentis eodemque ritu uti licebit, de speciali tamen commissione Ordinarii, in Vesperis festi, cuius Missa in pontificalibus ab alio quolibet Praelato celebretur, itemque in benedictione cum SS. Sacramento solemniter (non tamen trina) impertienda, in processionibus, et in una ex quinque absolutionibus in solemnioribus exsequiis, de quibus in Pontificali romano.

7. Romae, Missam lectam aliqua cum solemnitate celebrantes, si praelatitio habitu sint induti, ea retinebunt, quae de Protonotariis supranumerariis, n. 13, constituta sunt; extra Urbem, de speciali tamen commissione Ordinarii, eodem modo se gerent; aliis in Missis et functionibus, tamquam Praelati Domestici, ut n. 1 cap. III seq., art. I, palmatoriam tantum, si velint, adhibebunt.

8. De habitu et insignibus in choro etc., eadem servabunt, quae supra dicta sunt, nn. 5, 14 et 15, pro Protonotariis supranumerariis.

9. Protonotarius *ad instar*, celebrans in Pontificalibus, ad Vesperas, induere debet rochetum, amictum, Crucem pectoralem et pluviale; debet ipse capitulum cantare; post altaris thurificationem, nudo capite in medium reversus, descendet, et post reverentiam in plano mitram accipiet, repeturus viam per quam eo venerat (S. R. C., n. 4238, IV).

Articulus IV.

De Protonotariis apostolicis titularibus seu honorariis.

1. Apostolica Sedes, non sibi uni ius reservavit Protonotarios titulares seu honorarios nominandi, sed Nuntiis apostolicis, Collegio Protonotariorum Participantium, et forte aliis iamdiu illud delegavit.

2. Si huiusmodi protonotariatus honor alicui Canonicorum coetui collective ab apostolica Sede conferatur (quod ius, collective Protonotarios nominandi, nemini censeri posse delegatum declaratum est), eo ipso, quo quis dignitatem aut canonicatum est legitime consequutus, Protonotarius nuncupabitur.

3. Pariter, qui Vicarii generalis, aut etiam capitularis, munere fungitur, hoc munere dumtaxat perdurante, erit Protonotarius titularis; hinc, si dignitate aut canonicatu in cathedrali non gaudeat, quando choro interesse velit, habitu Protonotarii praelatio, qui infra describitur, iure utetur.

4. Protonotarii apostolici titulares sunt Praelati extra Urbem, Praelatorum Domus pontificiae honoribus non gaudent, neque inter alios Summi Pontificis familiares adnumerantur.

5. Extra Urbem, dummodo Summus Pontifex eo loci non adsit, in sacris functionibus rite utuntur habitu praelatitio, nigri ex integro coloris, idest veste talari, etiam, si libeat, cum cauda (numquam tamen explicanda), zona serica cum duobus flocculis a laeva pendentibus, rocheto, mantelleto et bireto, absque ulla horum omnino parte, subsuto aut ornamento alterius coloris. Attamen, extra Urbem, praesente Summo Pontifice, descripto habitu indui possunt, si hic tamquam chorale insigne concessus sit, vel si quis uti Vicarius adfuerit.

6. Habitu praelatitio induti, omnibus Clericis, Presbyteris, etiam Canonicis, singulatim sumptis, praeferuntur, non vero Canonicis, etiam collegiatarum, collegialiter convenientibus, neque Vicariis generalibus et capitularibus, aut Superioribus generalibus Ordinum regularium et Abbatibus, ac Praelatis romanae Curiae; non genuflectunt ad Crucem vel ad Episcopum, sed tantum se inclinant, ac duplici ductu thurificantur.

7. Super habitu quotidiano, occasione solemnis conventus, audientiae et similium, etiam Romae et coram Summo Pontifice, zonam tantum nigram, cum laciniis item nigris, gestare poterunt, cum pileo chordula ac floccis nigris ornato.

8. Propriis insignibus, seu stemmatibus, pileum imponere valent, sed nigrum tantummodo, cum lemniscis et sex hinc sex inde flocculis pendentibus, item ex integro nigris.

9. Si quis Protonotarius titularis, canonicatus aut dignitatis ratione, choro intersit, circa habitum se geret iuxta

normas Protonotariis *ad instar* constitutas, n. 5, vestis colore excepto.

10. Sacris operantes, a simplicibus Sacerdotibus minime different; attamen, extra Urbem, in Missis aut Vesperis solemnibus, pariterque in Missis lectis aliisque functionibus solemnius aliquando celebrandis, palmatoria tantum ipsis utenda conceditur, excluso Canone aliave pontificali supellectili.

CAPUT III.

De ceteris Praelatis romanae Curiae

Articulus I.

De Collegiis praelatitiis et Praelatis Urbanis.

1. Quoad Praelatos romanae Curiae, praeter Protonotarios, de quibus supra. in Motuproprio Pii Pp. X, praecedenti capite citato, haec habentur:

« Nihil detractum volumus honoribus, privilegiis, praeeminentiis, praerogativis, quibus alia Praelatorum romanae Curiae Collegia, apostolicae Sedis placito, exornantur.

« Insuper concedimus ut omnes et singuli Praelati Urbani, seu Domestici, etsi nulli Collegio adscripti, ii nempe, qui tales renunciati, breve apostolicum obtinuerint, palmatoria uti possint, non vero Canone aut alia pontificali supellectili, in Missa cum cantu, vel etiam lecta cum aliqua solemnitate celebranda; item in Vesperis aliisque solemnibus functionibus.

« Hi autem habitum, sive praelatitium, sive quem vocant pianum, gestare poterunt, iuxta romanae Curiae consuetudinem, prout supra describitur (1); numquam tamen vestis talaris caudam explicare, neque sacras vestes ex altari assumere valeant, nec alio uti colore, quam violaceo, in bireti flocculo, et pilei vitta, opere reticulato distincta, sive chordulis et flocculis, etiam in pileo stemmatibus imponendo, nisi, pro eorum aliquo, constet de maiori particulari privilegio ».

2. In celebratione aliarum Missarum et in alia quacumque functione, distingui a simplicibus Presbyteris nequaquam debent.

3. Praestat hic meminisse, S. C. Caeremonialem, die 14 Decembris 1837, IV, quoad Praelatos in romana Curia praesentes, decrevisse quod: « Quicumque praelatitium habitum primo sumunt, statim singulos Eminentissimos Dominos, eodem

(1) Numeris 16 et 17 Motusproprii, seu 2 et 3 articuli II capitis praecedentis.

induti (1), visitent; quod idem officium erga S. Cardinalium Collegium ab iis etiam Praelatis impleatur, qui nova aliqua dignitate sint insigniti, iuxta Decretum huius S. C., a s. m. Benedicto XIV confirmatum ».

Articulus II.

De ceteris Summi Pontificis familiaribus ecclesiasticis.

1. Praeter superius nominatos Praesules, sunt inter ecclesiasticos Summi Pontificis familiares intimi, qui plures in classes distribuuntur; sunt enim: * Quatuor Cubicularii intimi seu secreti participantes; Cubicularii intimi seu secreti, perpetui, Magistri Caeremoniarum apostolicarum; Cubicularii intimi adlecti supra numerum, seu secreti supranumerarii; Cubicularii honorarii, et honorarii extra Urbem; Cappellani secreti, et Cappellani secreti honorarii, et honorarii extra Urbem (2). Illorum complures degunt habitualiter extra Urbem, et aliquem servant ex praedictis titulis honorificis. Innuemus ea, quae ipsis competunt.

2. Habitus omnibus idem, neque ulla fit distinctio ab una ad alteram classem. Hiemis tempore utuntur habitu violaceo ex panno, idest veste talari absque syrma, cum ocellis, orbiculis, paramanibus et fimbriis sive orae textibus ex serico violaceo. Cinguntur fascia sericea coloris violacei, quinque sexve digitos lata, quae descendit super latus sinistrum duplum ferme palmum, et cuius in extremitate pendent flocculi duo ex serico violaceo. Supra vestem talarem induunt pallium, vulgo *mantellone* (3), longum aeque ac vestis talaris, pallium autem, ex panno confectum, ornatur reflexibus internis et fimbriis sericis coloris violacei. * Collare est sericum, violaceum.

3. Aestivis autem mensibus, eodem vestiario utuntur, sed adhibent pannum sericeum violaceum cum ocellis et orbiculis pariter sericeis.

---

(1) Hodie habitu v. d. *piano*.

(2) His adiiciendi sunt Clerici secreti et Cappellani communes pontificii. Nuperrime Decanus Clericorum Cappellae Papalis horum similem distinctionis honorem accepit.

(3) In Decreto S. C. Caerem., diei 7 Ianuarii 1851, habetur: « Praelati demum, quos vulgo *di mantellone* vocitant ».

4. Habitum istum, qui vocari potest habitus formalis, induere possunt in functionibus sacris et in aliis actibus solemnibus.

5. Si placeret eis intervenire in chorum alicuius ecclesiae, licebit ipsis accedere, sed sedebunt ultimo loco post Canonicos; super eos enim nequeunt gaudere praecedentia.

6. Si quis ex dictis ecclesiasticis addictus esset alicui Capitulo, non licebit ei praetendere praecedentiam ullam propter titulum honorificum supradictum, sed eo debebit sedere loco, qui spectat ad ipsum ratione possessionis et praecedentiae ex respectivis constitutionibus ei debitae. Licebit tantum induere vestem violaceam cum fascia, supra quam assumet habitum choralem sive rochetum sive superpelliceum, cappam, almutiam, mozzetam vel aliud quodcumque insigne Capitulo concessum. Id autem intelligi volumus eo tantum casu, quo Capitulo eidem non sit concessum aliud vestis talaris genus, quo sit constitutus habitus in choro utendus.

7. Cappa, seu crocea lanea rubri coloris cum caputio ex pellibus armellini in hieme, et serico rubro aestivo tempore, adhibetur Romae tantum in functionibus, quae a Summo Pontifice celebrantur.

8. Caligis violaceis uti eis non licet (earum enim usus a Clemente XIV concessus iis tantum fuit, qui Summo Pontifici peregre proficiscenti, vel rusticanti inserviunt), neque flocculis seu chordula violacea sive rubri coloris galero circumdata, * quae erunt nigra; ad calcea menta adhibebunt fibulas argenteas; vetatur eis usus scotulae, Canonis et cuiuscumque alius honorificentiae ac distinctionis; in Missis tum privatis tum solemnibus discerni a Presbyteris simplicibus non debent (1).

9. * Habitu vulgo dicto *piano* utuntur, pro Audientiis Summi Pontificis, aliisque solemnibus in adiunctis (2), quando utendus ipsis non est vel habitus choralis vel qui descriptus est sub n. 2. Pro iis, habitus *pianus* constat: veste nigri coloris, cum ocellis, globulis, torulo ac subsuto serico violacei coloris; zona serica violacea, cum laciniis sericis; amplo pallio nigri coloris, talari, absque subsuto aut ornamentis alterius coloris; collari serico violaceo; pileo cum chordula et binis floccis sericis nigris; fibulis argenteis.

(1) Conceditur usus caligarum coloris violacei et chordulae cum flocculis eiusdem coloris Cubiculariis intimis, quum mittuntur Ablegati ad novos Cardinales extra Urbem degentes.

(2) Vide notam ad n 3, art. II, cap. praec.

CAPUT IV.

De Dignitatibus, Canonicis et aliis qui nonnullis privilegiis praelatorum propriis fruuntur.

1. Capitulorum quorundam Canonici fruuntur privilegio aliquorum insignium pontificalium, quae ad maiorem ipsorum decorem ab apostolica Sede concessa fuerunt.

2. Ad tollendas et praeoccupandas abusiones, quae oriri possent ex huius privilegii interpretatione, S. Rituum Congregatio generale Decretum emanavit, die 27 Augusti an. 1822 (n. 2624), quod confirmatum fuit a Summo Pontifice Pio VII, edita constitutione, cuius initium *Decet Romanos Pontifices*, die 4 Iulii an. 1823 (Decr. auth. S. R. C., sub num. cit.).

3. Brevissima documenta, quae hac super re tradentur, excerpta sunt ex supradicta constitutione.

4. Itaque in ipsa constitutione statuitur, quod celebratio divinorum Officiorum cum ritu pontificali spectat iure exclusivo ad solos Episcopos, quod Praelati Episcopo inferiores illa utuntur ex privilegio et cum restrictionibus multis, quibusdam tantummodo diebus, nec possunt alioquin uti, quamvis Episcopus facultatem ipsis expressam fecerit, in ecclesiis quae non sunt eis subiectae. Quare Dignitates, Canonici, Rectores ecclesiarum, quamvis insignium et privilegiatarum, non possunt functiones sacras celebrare ritu praescripto pro Episcopis et Praelatis inferioribus, neque ullum induere ex ornamentis pontificalibus, sine expresso Sedis apostolicae indulto.

5. Quodvis privilegium, quod ad maiorem quarundam ecclesiarum insignium a s. Sede conceditur Dignitatibus, Canonicis, Rectoribus et quibuscumque aliis, interpretandum est *strictissime de iure,* siquidem laesivum est dignitati episcopali. Quapropter nihil aliud intelligendum est concessum, nisi quod expressum est specialiter, neque ab uno sive indulto sive privilegio dari potest illatio ad id, quod specialiter et singulariter expressum non fuit.

6. Praeterea, non omnia omnibus convenire possunt insignia pontificalia; siquidem ea, quibus utitur Celebrans, decere sane non possunt Ministros et Assistentes.

7. Quare, nomine generico ornamentorum pontificalium, Capitulis insignioribus concessorum, intelligi debent caligae et sandalia cum chirothecis. non auro neque argento aliove ornamento distincta, sed ex serico simplici; tunicella, dalmatica, Crux pectoralis sine ullo gemmarum ornatu. annulus cum una tantum gemma, et mitra ex tela albi coloris linea cum lacinia sericea rubri coloris in extremitatibus vittarum. Quibus insignibus uti poterit tantummodo Dignitas, Canonicus, Rector, qui celebrabit solemniter, nisi ex privilegio aliquod ex ornamentis praedictis sit exclusum.

8. Ministri Missae solemnis, quamvis sint ex numero Dignitatum et Canonicorum, uti non possunt mitra neque alio ex supradictis ornamentis; immo, si gaudebunt etiam privilegio scotulae, debebunt omnino illius usu abstinere in cantu epistolae et evangelii.

9. Quod vero spectat ad dies, quibus possunt uti insignibus ex privilegio concessis, restringitur tantum ad illos, in quibus celebrant loco Episcopi absentis, aut impediti, vel defuncti, et in quibus Episcopus assistere Missae solemni solet, pluviali et mitra indutus. Ceteris diebus, quamvis solemnibus, celebrabunt sine ullo ex supradictis indumentis, et ritu pro Presbyteris constituto.

10. Non licebit eis celebrare cum insignibus pontificalibus in ecclesiis quae sunt in civitate et dioecesi, nisi in solemnitatibus maioribus, quibus intersit Capitulum, et nisi adsit assensus Episcopi.

11. Eisdem insignibus non poterunt uti in Missis solemnibus pro defunctis, etiamsi Missae solemni assisteret Episcopus pluviali et mitra paratus.

12. Si quis Canonicorum aut Dignitatum deputabitur ab Episcopo ad solemniter induendum alicui monachandae habitum monasticum vel ad excipiendam ab ipsa professionem solemnem, non poterit adhibere supra nominata insignia sine permissu Episcopi. Hoc casu utetur illis tantum, quae opus sunt ad functionem peragendam.

13. Celebrans indutus ornamentis supradictis sedebit, non faldistorio, sed scamno consueto, medius inter Diaconum et Subdiaconum: scamnum cooperietur stragulo laneo vel sericeo coloris respondentis paramentis.

14. In Missa, sive solemni, sive privata, non licebit vestes sacras assumere ex altari, sed in sacristia, non utetur Canone nec scotula, nullum adhibebit Presbyterum assistentem, popu-

lum salutabit non adhibens ℣. *Pax vobis*, sed alterum ℣. *Dominus vobiscum*; non poterit Benedictionem trinam impertiri in exitu Missae, neque cum SS. Sacramento; atque ut omnia brevi perstringamus, interdicitur eis rerum omnium illarum usus, quae de iure spectant ad Episcopos, et ex privilegio ad Praelatos inferiores, celebrantes pontificalia diebus praescriptis.

15. Dignitatibus, Canonicis et Rectoribus supradictis licet uti mitra quando assistunt Episcopo celebranti solemniter: item uti illa possunt quando collegiatim induunt habitus sacros, nempe, sive pluviale sive planetam sive dalmaticam in processionibus Christi Corporis, Candelarum, Palmarum et in candelarum ac palmarum benedictione, quamvis functiones istae celebrentur a Dignitate aut Canonico loco Episcopi absentis, impediti aut defuncti.

16. Quando Assistentes in throno aut Ministri in altari ministrabunt Episcopo, debebunt nudato capite stare.

17. Celebrans, dum Episcopus sacros habitus assumet, vel ascendet in thronum, stabit capite nudato.

18. Non permittitur usus pulvini sub genua Canonico celebranti, praesertim si aderit Episcopus (1).

19. Clericus, cum velo sericeo ex collo pendente ad mitram sustinendam, permittitur tantum Celebranti in Missa solemni, aut gestanti in processionem SS. Sacramentum.

20. Canonici, Dignitates, Rectores in processionibus SS. Sacramenti, si vestes sacras induent, gestabunt mitram manibus, nec poterunt eadem operire caput in conspectu SS. Sacramenti; quae maxima esset indecentia et inobservantia erga Sacramentum ipsum.

21. Denique ea omnia quae in privilegio non notantur, existimanda sunt tamquam vetita.

22. In Missis privatis a nullo alio Presbytero distinguentur, ideoque vestes sacras induent in sacristia, non utentur Cruce pectorali nec annulo, uno tantum assistentur a ministro, non iubebunt sibi ministrari aquam manibus cum urceo et pelvi, ac super altari duo tantum lumina ardebunt.

23. Eorum cadaver non exponetur nec sepelietur cum mitra.

24. In funeribus, sive super cadaver sive recurrente anniversario, mitra super tumulum non imponetur.

---

(1) Attamen S. R. C., pro Canonicis Urbinatensibus, etiam praesente Archiepiscopo, respondit: « Probetur consuetudo formiter (n. 2047, II) ». Caerem. Epp. in sede Canonici celebrantis ait ponendum esse pulvinum (lib. II, cap. III, n. 4), absente Episcopo, idque alibi confirmat S. R. C. (n. 2079, 7).

25. Insignibus seu stemmati familiari non apponetur mitra, nisi explicite fuerit a Sede apostolica concessum.

26. Huiusmodi sunt dispositiones desumptae ad literam ex supradicta constitutione pontificia, circa privilegia Capitulorum aliorumque ecclesiasticorum, quibus concessus est pontificalium usus.

27. * Addendae hic sunt dispositiones Motusproprii Pii Pp. X, d. d. 21 Februarii 1905, post ea quae Protonotarios apostolicos aliosque Praelatos de romana Curia respiciunt: « Ex Romanorum Pontificum indulgentia, insignia quaedam praelatitia aut pontificalia aliis Collegiis, praesertim Canonicorum, eorumve Dignitatibus, quocumque nomine nuncupentur, vel a priscis temporibus, tribui consueverunt; cum autem eiusmodi privilegia diminutionem quandam episcopali dignitati videantur afferre, idcirco ea sunt de iure strictissime interpretanda. Huic principio inhaerentes, expresse volumus, ut in Pontificalium usu, nemini ad aliquod ex supra memoratis Collegiis pertinenti in posterum ampliora suffragentur privilegia, quam quae, superius descripta, competunt Protonotariis sive supranumerariis, sive ad instar, et quidem non ultra propriae ecclesiae, aut ad summum dioeceseos, si hoc fuerit concessum, limites; neque ultra dies iam designatos, aut determinatas functiones; et quae arctiora sunt, ne augeantur ».

28. * Sacra porro Rit. Congr., die 14 Martii 1906 (n. 4182), declaravit, praescriptiones in citato Motuproprio contentas, quoad Dignitates et Canonicos, de quibus supra, debere integre atque adamussim servari; ita ut, quae ipsis conformia sint, libere et licite retineantur, quae vero contraria exstent, ea tamquam abrogata habeantur.

29. * Die autem 1 Februarii 1907 (n. 4199), declaravit, Dignitates et Canonicos, ut supra, mitra nonnisi linea uti debere, et quidem tantum collegialiter, in pontificalibus assistentes, nisi pro Canonico celebrante expresse faveat indultum; mitra insuper abstinebunt in iis functionibus, in quibus Episcopus utitur mitra simplici; ea vero uti poterunt si fiant quinque absolutiones ad tumulum iuxta Pontificale. Confirmavit praeterea Motusproprii *Inter multiplices* praescriptionem, quoad usum mitrae in sola cathedrali, etiam praesente Episcopo, nisi et extra expresse sit concessus. Iuxta idem Decretum, palmatoria ab iisdem adhiberi nequit, utcumque Ordinarius sit praesens; si autem palmatoria ipsis concessa

est, ea uti poterunt quamvis non permittatur usus mitrae, iis vero sub conditionibus, quibus facta est concessio.

30. * Canonicus, rite adscriptus Capitulo, quod collegialiter gaudet privilegiis etc. Protonotariorum supranumerariorum vel *ad instar*, non acquirere ipso facto ius inter Praelatos Domesticos adscriptionis, sed hoc pendere ex liberalitate Summi Pontificis, attentis circumstantiis et meritis personae (S. R. C., n. 4267).

31. * Pius Pp. X, Motuproprio *In Litteris Nostris*, d. d. 22 Decembris 1913, quoad eosdem supra dictos Canonicos et Dignitates, haec statuit: « Ne privilegiorum diversitas, quae inter homines eiusdem ordinis animadvertatur, christianae plebis admirationem moveat, Canonicis, qui cum sint e Capitulis modo memoratis [quae scilicet privilegiis seu insignibus et iuribus ad Protonotarios apostolicos vel supranumerarios vel *ad instar* pertinentibus ornantur] inter Praelatos Domesticos relati non sint, damus et concedimus, ut collegialiter quidem omnibus fruantur privilegiis suo ipsorum Capitulo ab apostolica Sede tributis, singuli autem, tum praelatitium habitum et pianum, quem vocant, gestare, ut est in illis ipsis Nostris Litteris [Motuproprio *Inter multiplices*] ad §§ 16 et 17; tum de speciali mandato Ordinarii, ornatu et more Praelatorum, de quo ibidem ad § 31 sermo est, Sacrum celebrare possint. Qua duplici potestate non eis licebit uti nisi intra fines dioecesis, cuius erit Capitulum ».

Appendix II ad Librum VIII

CAPUT I.

De Canonicis speciali privilegio non insignitis

1. Non est nobis animus praesenti capitulo tractatum exarare de Canonicis (quo super argumento plures scripserunt auctores), sed quasdam tantum tradere monitiones de eo quod respicit eorum in sacris functionibus officium.

2. Quod ad servitium chori et altaris, suas unumquodque Capitulum constitutiones habet et consuetudines, quae observandae sunt a singulis individuis, quorum erit obligatio eas observare; ac si in illis forte quid reperiretur, quod iuri communi obstaret aut videretur aperte abusivum, Episcopi erit officium afferre remedium.

3. Quod autem spectat ab servitium ab ipsis praestandum Episcopo (intelligi volumus de Capitulo ecclesiae cathedralis), quaedam innuemus desumpta ex Caeremoniali Episcoporum et ex plurimis decisionibus a S. Rituum Congregatione in hanc rem emanatis.

4. Itaque in functionibus pontificalibus, in quibus officiat Episcopus (sive cantet Missam, sive Missae assistat), et in aliis etiam solemnibus Officiis, Canonici tenentur associare ipsum ex aedibus eius, et eximentur tantummodo si residentia Episcopi distet ab ecclesia passus ducentos, quo casu tenentur associare eum ab ostio ecclesiae.

5. Assistere debent Episcopo in throno quando sedebit indutus cappa aut paramentis sacris. Tres autem Canonici

ad assistentiam praedictam requiruntur, videlicet: Presbyter assistens et bini Canonici assistentes. Officium Presbyteri assistentis fungi debet prima Dignitas aut qui primus est in Capitulo, si nulla adesset Dignitas. Officium autem Diaconorum assistentium incumbit duobus Canonicis senioribus ex ordine Diaconorum, si praebendae fuerint distinctae, vel duobus Canonicis senioribus, sive aliis iuxta constitutiones et consuetudines cuiusque ecclesiae. Si in Parasceve Episcopus celebrabit functionem, officium Presbyteri assistentis spectat ad Dignitatem secundam, ut praescribitur a Caeremoniali lib. II, cap. XXV, utque monuimus cap. XV, tit. I, art. I, n. 18 lib. VI. Assistentes antedicti sedere debent scabello nudo, ut respectivis capitulis tradidimus, quaecumque demum sit functio, quae celebretur.

6. Quando Episcopus pontificabit Missam, ministerium altaris, seu officium Diaconi et Subdiaconi spectat ad Canonicos seniores in supradictis ordinibus, vel ad alios iuxta respectivos ecclesiarum usus.

7. Tenentur etiam Canonici assistere Episcopo in functionibus pontificalibus, quas exercebit extra cathedralem, sed intra moenia, et in collegiatis etiam, si Canonici cathedralis huiusmodi privilegio potiuntur.

8. Item tenentur assistere Episcopo in sacra ordinatione.

9. In Missis pontificalibus aliisque functionibus superius notatis, debent omnes induere vestes sacras, iuxta ordinem suum, et abusio est in istis functionibus eos assumere cappam.

10. Si in Oleorum sacrorum benedictione et s. Chrismatis consecratione deesset numerus statutus Sacerdotum, Diaconorum et Subdiaconorum, eorum defectum supplebunt Canonici.

11. In celebratione autem Missae distingui non debent a ceteris Presbyteris.

12. In Sacramentorum administratione dimittere habitum choralem debent, et induere superpelliceum atque stolam, quemadmodum praescribit Rituale romanum.

13. Vetantur induere habitum choralem extra ecclesiam et functiones capitulares. Si exercebunt ministerium praedicationis, licebit eis uti habitu chorali in illa tantum ecclesia, cui sunt addicti.

14. Non licet arbitratu suo variare insignia choralia, vel iis ullum signum notamve adiicere sine Sedis apostolicae indulto.

15. Quae heic retulimus, respective facere possunt Canonici etiam collegiatarum.

16. Sacra Rit. Congr., die 27 Augusti 1836 (n. 2744), declaravit, nomine privilegiorum, gratiarum, praeeminentiarum, exemptionum, indultorum ceterorumque similium, quae continentur in apostolicis documentis expeditis favore alicuius ecclesiae ad gradum Basilicae minoris elevatae, venire: conopaeum, omni tamen auri et argenti ornatu ab eo excluso, tintinnabulum et usum cappae magnae (1).

---

(1) Conopaeum est magnum umbraculum portatile seu tentorium, pannis sericeis flavi et rubri coloris alternatim consutis contectum, in processionibus gestandum; tintinnabulum est campanula instrumento portatili excellentiori arte elaborato et deaurato, item in processionibus gestandum et identidem pulsandum; cappa magna nonnisi a clero saeculari, si forte Basilicae inserviat, gestari potest.

CAPUT II.

De Vicariis.

Sacra Rituum Congregatio multas emanavit de Vicario generali, de Vicario apostolico, de Vicario capitulari deque Vicariis foraneis decisiones, quarum vestigia sequentes, relativa ad haec officia trademus documenta.

Articulus I.

De Vicario generali.

1. Ordinarius Vicarii generalis habitus est vestis talaris nigra cum pallio simili (1). Non gaudet usu caligarum violacearum, non flocculi in pileo aliarumve distinctionum, quae sunt Praelatorum * familiarium Summi Pontificis.

2. Habitus choralis et solemnitatis est eiusdem formae ac Praelatorum, cum rocheto, sed nigri omnino coloris (2).

3. In Congregationibus capitularibus et in choro praecedentia gaudet super Dignitates et Canonicos omnes.

4. Primus ei debetur locus in choro, vel locus in choro distinctus, a sedilibus canonicalibus separatus, iuxta consuetudinem cuiusque ecclesiae.

5. Quando Canonici et Dignitates induunt vestes sacras, Vicarius generalis nec potest nec debet induere paramenta, siquidem is non est de Capitulo. Hoc igitur casu abstinebit a choro, ac si velit in choro adesse, ultimum locum inter Canonicos occupabit, modo non sit ei locus distinctus, ut supra.

6. Functiones quae sunt Episcopi, si hic esset impeditus, celebrandae sunt a Dignitatibus et a Canonicis, numquam a Vicario generali.

---

(1) Post Motumproprium Pii Pp. X, 21 Febr. 1905, poterit et zonam sericeam nigri coloris cum hoc habitu gestare, nec non chordulam cum floccis item nigris in pileo. V. app. I, cap. II, art. IV, n. 7.

(2) Vide cit. Motumproprium Pii Pp. X, nn. 62 et 64, vel l. c., nn. 3 et 5.

7. Primum obtinet locum super eum qui laicalem auctoritatem repraesentat.

8. Thurificationem et pacem accipere debet ab eo qui dat illam Dignitatibus et Canonicis: utramque autem accipiet ante Dignitates et Canonicos, nisi fuerint parati: sin parati essent, accipiet post illos. Si Episcopus assistet Missae solemni, accipiet thurificationem et pacem post Episcopum eiusque Assistentes. Thurificationem duplici ductu accipiet, quamvis non adesset Episcopus.

9. In quibus processionibus Canonici sacra paramenta induunt, non licet Vicario generali incedere ultimo loco inter Dignitates et Canonicos.

10. Associatio totius aut partis cleri ad ipsum non spectat, nec porrigendum ei aspersorium est in limine ecclesiae.

11. Usus scotulae aliarumque distinctionum, quae decent Episcopum, non permittitur ei, * nisi ut n. 10, art. IV, cap. II, app. I, neque, quum cantat Missam, licet adhibere Presbyterum assistentem indutum pluviali.

12. In celebratione Missae distingui non debet a quovis alio Presbytero, tum in numero candelarum, tum in ministro, nec paramenta assumere ad altare.

13. Loco, quem occupat in choro, nec stratum neque pulvini sunt apponendi (1).

14. Occupare sedem Episcopi, tam in functionibus, quam in auscultandis concionibus sacris, et concionatori benedictionem impertiri nequaquam ei licet.

15. Si Canonicus erit et frui velit distributionibus, nulla gaudet praecedentia super ceteros, sedere debebit quo loco ei competit, induere habitum choralem, eaque omnia exsequi, quae ad ipsum, utpote Canonicum, pertinebunt.

Articulus II.

De Vicario apostolico.

1. Vicarius apostolicus (2) praerogativis, distinctionibus et privilegiis gaudet eisdem, quibus Vicarius generalis, quaeque superius adnotavimus. Quapropter ad eum minime spectat

(1) Vicario generali Beneventano a S. R. C. assertum est pulvinar ex corio, forsan ob consuetudinem (n. 1418). Sed hodie, cum Vicarii generales sint Protonotarii titulares, iure pulvinaris indistincte gaudere putamus.

(2) Hodie titulus Vicarii apostolici reservatur Praesulibus, qui in locis Missionum supplent Episcopos Ordinarios. Hi, ut plurimum Episcopi titulares, fere aequiparantur Administratoribus apostolicis.

associatio cleri, nec aspergere Aqua benedicta adstantes; non est ei offerendus evangelii textus, ut ipsum osculetur, neque praesumere potest alia, quae solum Episcopum decent.

2. Appellatur *apostolicus*, quia non ab Episcopo aut a Capitulo, sed a Summo Pontifice ad hoc officium nominatur.

Articulus III.

De Vicario capitulari.

1. Vicarius capitularis eligitur a Capitulo cathedralis in obitu Episcopi, ut suscipiat administrationem dioecesis et reddituum, iuxta praescriptiones canonicas.

2. Habitus Vicarii capitularis idem ac Vicarii generalis est, videlicet: vestis talaris nigra cum pallio simili (1), et vetatur usus caligarum violacearum, flocculi in pileo, annuli aliarumque distinctionum, quae propriae Praelatorum sunt.

3. Celebrare non potest functiones quae sunt Episcopi, cui succedit prima Dignitas ex iure.

4. Vicario capitulari non est praestanda obedientia, qui actus debetur Episcopo exclusive.

5. Locus eius in functionibus et in choro est post Dignitatem primam Capituli, ideoque in processionibus incedet a sinistris primae Dignitatis. Quare non licet ei sedere in sede Episcopi, tam in Officiis quam in concionibus sacris, nec potest a clero exigere illos obsequii actus, qui sunt Episcopi solius.

6. In literis patentibus, quas emittet ad expedienda negotia dioecesis, debebit apponere sigillum Capituli cathedralis.

7. In celebratione Missae distingui a quovis alio Presbytero non debet, nisi ut art. I praec., n. 11.

8. Si fuerit Canonicus ac velit frui distributionibus, induet habitus chorales, et sedebit quo loco conveniet ei ratione canonicatus.

9. Tempore officii sui, non tenetur applicare Missam pro populo in diebus festis.

10. Transacto ultimae Visitationis anno, potest Vicarius capitularis visitare dioecesim, et in hanc rem observabitur

(1) Vide insuper nn. 1 et 2 articuli I praecedentis, cum subiectis notis.

methodus sequens, sancita a S. Rituum Congregatione, die 16 Septembris an. 1843, et a Summo Pontifice confirmata, die 8 Novembris eiusdem anni (n. 2864).

11. Vicarius capitularis, indutus veste talari et pallio (1), accedet ad cathedralem, et intra ostium ecclesiae excipietur a Capitulo universo.

12. Intra ecclesiam ubi venerit, dimittet pallium, induet superpelliceum (2), sumet manu biretum, et per contactum recipiet Aquam benedictam, quam porriget ei dignior Capituli.

13. Hinc, praeeunte Cruce, clerus procedet ad altare SS. Sacramenti, incedente Vicario ultimo loco inter duos seniores Canonicos aut Dignitates Capituli, cum his genuflectet in genuflexorio praeparato, in quo positi erunt pulvini ad genua * et ad brachia, ibique orabit.

14. Deinde clerus dirigetur ad altare maius, et locum quisque suum in choro occupabit.

15. Vicarius genuflectet in medio gradus infimi altaris, et brevi tempore orabit.

16. Tum assurget, et sessum veniet ad sedem cameralem in suppedaneo praeparatam a latere epistolae, et caput operiet bireto. Clerus etiam in choro considebit.

17. Vicarius sermonem analogum ad adstantes habebit, vel si vigeret usus, iubebit a Cancellario legi edictum s. Visitationis.

18. Completo sermone aut lectione, ut supra, sibi exuet biretum, descendet de altari, et assistentibus duobus Presbyteris superpelliceo indutis, stans in latere epistolae, supra superpelliceum (3) induet stolam cum pluviali nigro, et recitabit preces *Si iniquitates*, ut in Pontificali.

19. Peraget deinde reliquas functiones, ordine in eodem Pontificali notato.

Articulus IV.

De Vicariis foraneis.

1. Vicarius foraneus, ratione officii sui, nulla gaudet praecedentia in choro et in sacris functionibus super Presbyte-

(1) Post Motumproprium de quo saepius supra, rochetum et mantelletum
(2) Nisi rochetum cum mantelleto induerit.
(3) Vel, si rocheto utatur, dimisso mantelleto, acceptoque amictu.

ros anteriores in ordinatione, licet ei faveant constitutiones synodales.

2. In congregationibus cleri primum obtinet locum super alios, ut delegatus ab Episcopo.

3. Si sit Canonicus, sedere debet quo loco ei competit ratione antiquitatis suae, non debetur ei thurificatio nec donatio pacis ante alios, nec triplex ductus in thurificatione; non potest exigere, ut a se petatur permissus exeundi ex choro, quum id spectet ad chori Praefectum. Exercere functiones, quae pertinent ad digniores, et in choro genuflexorium distinctum adhibere nequaquam ipsi licet.

ANIMADVERTENDA.

Lib. I. pag. 170, n. 16, loco « quintus » legatur « quartus ».

Lib. II, pag. 2, in nota, legatur: « S. C. I. et Ss. Rel. ».

Ib., pag. 70, et alibi, circa ordinem communicantium, animadvertatur quod a S. R. C., die 30 Ianuarii 1915, II, declaratum est: « Nomine ministri altaris, vel sacrificii Missae venit quilibet clericus vel laicus, Missae ad altare inserviens, qui praeferendus est ceteris in distributione s. Synaxeos; cauto tamen, ut laico inservienti praeferantur clerici, et clericis minoris ordinis alii in maiori ordine constituti, aut personae, quae superiori polleant dignitate liturgice attendenda per se (uti regum) vel per accidens (uti sponsorum in Missa pro benedicendis nuptiis ».

Ib., pag. 71, nota 1 pertinet ad A.

Lib. IV, pag. 472, nota 1, corripit A. eos qui addunt in orationibus pro defunctis appellationem *fratris nostri*, apud pias sodalitates; hic rigor nimius videtur, namque habetur in libris liturgicis oratio *Deus, veniae largitor*, in qua nominantur *congregationis fratres*, eo sensu nimirum, ut patet, quem corripit A.

Ib., pag. 491, n. 14. Dies octavae de Epiphania intellige plurali numero, scil. omnes dies per octavam: de vigilia, quamvis occurrat tempore clauso, sermo tamen factus est pro iis qui forte indultum habuerint nuptias cum Missa celebrandi.

Lib. V, pag. 2, n. 10, et alibi, quoad stemmata etc. Episcoporum, per Decretum S. C. Consistorialis, die 15 Ianuarii 1915, eadem quae pro E.mis DD. Cardinalibus iam ab Innocentio X constituta erant, extensa sunt: « Patriarchae, Archiepiscopi et Episcopi

omnes, tam residentiales quam titulares, in posterum, in suis sigillis et insignibus seu armis, itemque in edictorum inscriptionibus, titulos nobiliares, coronas, signa aliasque notas saeculares, quae nobilitatem propriae familiae vel gentis ostendant, addere penitus prohibentur, nisi forte dignitas aliqua saecularis ipsi episcopali aut archiepiscopali sedi sit adnexa; aut nisi agatur de ordine equestri S. Ioannis Hierosolymitani aut Ss.mi Sepulcri ».

Ib., pag. 99, n. 96, loco *Iube, Domine*, legatur: *Iube, Domne.*

Ib., pag. 161, n. 161. Mitra auferenda est Episcopo genuflexo, uti alias notatum est.

Lib. VI, pag. 685, nota 2. Commemoratio anniversarii electionis et consecrationis Episcopi in Missis lectis non est omittenda diebus ritus semiduplicis infra octavas privilegiatas, etiamsi hodie in iis prohibeantur collectae imperatae (S. R. C., 2 Iulii 1915, I).

Lib. VII, pag. 432, notandum est, solere Vicarios capitulares etiam collectam indicere in Missis, sede episcopali vacante; si reipsa praecipiatur, ea usque ad diem electionis authentice notificatae continuanda est (S. R. C., n. 2672, III).

Ib., pag. 434, quae in nota dicta sunt, ex constitutione s. m. Pii Pp. X, d. d. 15 Aprilis 1910, circa Episcopos suffraganeos, nullius amplius sunt roboris, ex constitutione Benedicti Pp. XV, d. d. 1 Februarii 1915, post huius voluminis impressionem.

Ib., pag. 328. Item hoc volumine iam impresso, a S. R. C. approbatus est « Ritus et formula brevior consecrationis altaris portatilis », de quo ideo suo loco agere nequivimus. Constat: *a*) benedictione aquae cum cinere et vino; *b*) aspersione de ipsa Aqua in tabulas; *c*) unctionibus de Oleo catechumenorum et s. Chrismate super tabulas; *d*) unctione de s. Chrismate in sepulcro; *e*) repositione ss. Reliquiarum cum granis incensi. Concluditur duabus orationibus. Pro huius usu requiritur speciale S. R. C. indultum.

INDEX ALPHABETICUS

rerum notabilium quae in I et II Vol. secundae Partis continentur

(NB. Numerus romanus indicat Partem, arabicus paginam)

A

Abbas, de benedictione Abbatis *privatim persolvenda*, animadversiones praeviae, II, 170 — praeparanda, 171 — de functione, 173 — de benedictione Abbatis *ab Episcopo Ordinario solemniter persolvenda*, 187 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 191 — de benedictione *plurium Abbatum*, 210 — animadversiones praeviae, *ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 211.

Absolutio pro defunctis, de absolutione pro defunctis *ab Episcopo peragenda*, I, 278 — ritus solemnis *cum quinque absolutionibus*, 279 — ritus solemnis *cum unica absolutione*, 288 — ritus absolutionis solemnis, *Episcopo Missam non celebrante*, 289 — ritus absolutionis *minus solemnis*, 291 — V. *Assistentia Episcopi Missae solemni de requie*, *Functiones pontificales*.

Accessus Episcopi ad ecclesiam, de Episcopi accessu ad ecclesiam *pro sacris functionibus persolvendis*, I, 34 — V. *Ingressus*.

Administrator, V. *Episcopus*.

Adventus D. N. I. C., de functionibus pontificalibus *in Adventu*, I, 341.

Altare, de consecratione *altaris fixi seu stabilis absque ecclesiae dedicatione*, II, 262 — animadversiones praeviae, *ibid.* — praeparanda, 263 — de functione, 266 — de consecratione *plurium altarium stabilium*, 283 — animadversiones praeviae, *ibid.* — praeparanda, 284 — de functione, 286 — de consecratione altaris, *cuius Reliquiarum sepulcrum est in medio cavitatis seu summitatis stipitis*, 305 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 307 — ritus et formula brevior *in consecratione altarium exsecratorum*, 312 — de consecratione *unius altaris portatilis*, 314 — animadversiones praeviae, *ibid.* — praeparanda, 316 — de functione, 317 — de consecratione *plurium altarium portatilium*, 321 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 323 — circa formulam breviorem *in consecratione altaris portatilis*, vide *Animadvertenda ad Lib. VII in fine Operis*, *Lotio altaris*.

Anniversarium electionis et consecrationis Episcopi, de anniversario electionis et consecrationis Episcopi, I, 685 — V. *Animadvertenda ad Lib. VI in fine Operis*.

Anniversarium Episcopi praedecessoris, de anniversario Episcopi praedecessoris, I, 687.

Anniversarium Episcoporum et Canonicorum defunctorum, de anniversario omnium Episcoporum et Canonicorum defunctorum, I, 688.

Annulus Episcopi, V. *Animadversiones ante initium Libri V*.

Ascensio D. N. I. C., de festo Ascensionis Dominicae, I, 644.

Aspersio Aquae benedictae, de aspersione Aquae benedictae in Dominicis, *praesente Episcopo in sua dioecesi*, I, 253.

Assistentia Episcopi, de assistentia Episcopi *ad Missam et Vesperas solemnes*, I, 146 — de assistentia Episcopi *pluviali parati* in Missa solemni *a Canonico celebrata*, *ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 147 — de assistentia Episcopi *pluviali parati* Missae solemni *ab altero Episcopo celebratae*, 167 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 169 — de assistentia Episcopi *cappa induti Vesperis ab Hebdomadario parato cantatis*, quum postridie indutus cappa *Missae solemni interierit*, 197 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 198 — de assistentia Episcopi Ordinarii *cappa induti* in Vesperis solemnibus *ab Episcopo extraneo* celebratis, 206 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 208 — de assistentia praestanda *ab Episcopo cappa induto* Missae solemni *quae cantabitur a Canonico*, 217 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 219 — de assistentia Episcopi *cappa induti* Missae solemni *ab Episcopo extraneo celebratae*, 233 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 235 — variationes, quae occurrunt in assistentia solemni ab Episcopo *cappa induto* praestata *Missis ferialibus*, 255.

Assistentia Episcopi Missae solemni de requie, de assistentia Episcopi *pluviali parati* Missae solemni de requie *a Canonico celebratae*, I, 293 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 295 — de assistentia Episcopi *cappa induti* Missae solemni de requie *a Canonico celebratae*, et *de absolutione peragenda a Celebrante*, praesente Episcopo, 302 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 304 — de assistentia Episcopi Ordinarii *pluviali parati* Missae solemni de requie, *ab altero Episcopo celebratae*, *eidem Ordinario subiecto*, 311 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 314 — de assistentia ab Episcopo *cappa induto* praestanda Missae solemni de requie *ab Episcopo extraneo celebratae*, 328 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 331.

Auxiliarius, V. *Episcopus*.

B

Baptismus, de Baptismo *ab Episcopo infantibus* conferendo, II, 1 — animadversiones praeviae, *ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 3 — de Baptismo *adulti ab Episcopo conferendo*, 9 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 11.

C

Campana, de benedictione campanae *ritu solemni*, animadversiones praeviae, II, 344 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 345 — de benedictione *plurium campanarum*, ritu solemni, 349 — de benedictione campanae, *ritu simplici*, 350.

Canonici, V. *Praelati inferiores*.

Cardinales, de Eminentissimis ac R.mis S. R. E. Cardinalibus *generaliter*, II, 499 — de sacris functionibus, *quas Romae celebrant*, 508 — de *possessione ad ecclesiam titularem vel diaconiam*, *ibid.* — de possessione *solemniter* capienda, *ibid.* — de possessione *privata*, 511 — de possessione *per Procuratorem*, *ibid.* — de *Ordinum regularium* possessione, 512 — de *confraternitatum* possessione, 515 — de functionibus peragendis *in ecclesia titulari vel diaconali vel protectoriae*, 516 — de functionibus *in Titulis*, *ibid.* — de functionibus *in Diaconiis*, 517 — de functionibus *in Protectoriis*, 518 — de *processionibus*, *ibid.* — de *Missa solemni* ab E.mis D.nis Cardinalibus *extra Urbem* celebranda, 519 — de E.mi D.ni Cardinalis *Missae solemni assistentia*, 521 — V. *Consecratio Episcopi*.

Cineres (SS.), V. *Feria IV Cinerum.*

Coadiutor, V. *Episcopus.*

Coemeterium, de coemeterii *benedictione ab Episcopo persolvenda*, II, 329 — animadversiones praeviae, *ibid.* — de rebus praeparandis, 330 — de functione, 331 — V. *Reconciliatio ecclesiae et coemeterii.*

Coena Domini, V. *Feria V in Coena Domini.*

Collegium praelatitium, V. *Praelati inferiores.*

Commemoratio omnium fidelium defunctorum, de commemoratione omnium fidelium defunctorum, I, 673.

Communio, de s. communione distribuenda *in Missa pontificali Episcopi Ordinarii*, I, 128 — circa ordinem communicantium in Missa solemni, vide *Animadvertenda ad II Librum in fine Operis.*

Concilium provinciale, de agendis *antequam Concilium inchoetur*, II, 441 — de *solemnibus exsequiis* pro cunctis Episcopis defunctis *comprovincialibus*, 450 — de *inchoatione Concilii* ac *prima* sessione, 451 — de *secunda* sessione, 475 — sessionis secundae post Vesperas *continuatio*, 486 — de *tertia* sessione, 492 — continuatio *sessionis ultimae* post Vesperas *ad Concilium dimittendum*, *ibid.* — de Concilio *provinciali*, si Archiepiscopus vel Episcopus aliquis *sit Cardinalis*, 531 — de variationibus, *si Metropolitanus insignitus sit dignitate cardinalitia*, *ibid.* — de variationibus, si praeter Cardinalem metropolitanum, *adsit alter Episcopus suffraganeus, insignitus et ipse dignitate cardinalitia*, 532 — de variationibus, si Cardinalis suffraganeus adsit, et *Metropolitanus sit Praelatus*, 537.

Concio, de concione *post evangelium Missae solemnis* celebrante Episcopo, vel coram ipso, aut etiam absente, I, 121.

Confirmatio, de Sacramento Confirmationis *ab Episcopo solemniter conferendo*, II, 24 — de *privata* huius Sacramenti administratione, 29.

Consecratio altaris, V. *Altare.*

Consecratio ecclesiae, V. *Dedicatio ecclesiae.*

Consecratio Episcopi, de Episcopi consecratione, II, 97 — de hac consecratione *privatim persolvenda*, *ibid.* — praeparanda, 99 — de functione, 102 — de consecratione Electi in Episcopum *ab altero Episcopo in sua cathedrali solemniter exsequenda*, 123 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 127 — de *plurium Episcoporum* consecratione, 149 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 150 — de consecratione Episcopi, *si Consecrans vel Consecrandus vel uterque sit Cardinalis*, 524 — animadvertenda, si Consecrans esset *Cardinalis*, Consecrandus autem *Praesul*, *ibid.* — animadvertenda, si Consecrans et Consecrandus *essent ambo Cardinales*, 526 — animadvertenda, si Consecrans esset *Praesul*, Consecrandus vero *Cardinalis*, 528.

Coronatio, de coronatione imaginis B. M. V., II, 352 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, 353 — de functione, *ibid.*

Corpus Christi, de solemnitate SS. Corporis Christi, I, 653 — de *solemni* Corporis Christi *processione ab Episcopo in sua cathedrali celebranda*, 654 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 656.

Curia Romana, V. *Praelati inferiores.*

D

Dedicatio ecclesiae, de ecclesiae dedicatione seu consecratione, II, 226 — animadversiones praeviae, *ibid.* — de rebus praeparandis *pro repositione ss. Reliquiarum pridie vespere facienda*, 228 — praeparanda, 230 — de *expositione ss. Reliquiarum* pridie vespere, 234 - de dedicatione, 235.

Defuncti, circa orationem pro defunctis sodalibus, vide *Animadvertenda ad Librum IV in fine Operis.*

Diaconia, V. *Cardinalis.*

Dies festus, de festis diebus, qui Natalem D. N. I. C. sequuntur, I. 354.

Dies Natalis D. N. I. C., de die natali D. N. I. C., I, 344.

Dignitates, V. *Praelati inferiores.*

Dominica Palmarum, de Dominica Palmarum, I, 383 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 385 — de ritu servando *si Episcopus Missam solemnem celebrabit,* 397 — de eadem Dominica si functio *ab Episcopo extraneo celebretur*, II, 632 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 633.

Dominica tertia mensis, V. *Processio cum SS. Sacramento.*

Dominicae post Epiphaniam, de Dominicis post Epiphaniam, I, 356.

Dominicae post Pentecosten, de Dominicis post Pentecosten, I, 672.

Dominicae Septuagesimae, Sexagesimae, Quinquagesimae, de dictis Dominicis, I, 357.

E

Ecclesia, V. *Dedicatio ecclesiae, Lapis primus ecclesiae novae, Reconciliatio ecclesiae et coemeterii.*

Electio Episcopi, de electione Episcopi, I, 1, — de *supplicationibus* pro novo Episcopo eligendo, II, 432 — V. *Animadvertenda ad Lib. VI in fine Operis.*

Epiphania, de festo Epiphaniae, I, 355.

Episcopus, de Episcopo *coadiutore, suffraganeo* et *auxiliari*, II, 433 — de Episcopo *administratore,* 437 — V. *Abbas, Annulus, Assistentia Episcopi, Baptismus, Concilium provinciale, Confirmatio, Consecratio Episcopi, Functiones pontificales, Habitus Episcopi, Lapis primus novae ecclesiae, Metropolitanus, Pallium, Pileolus, Stemma, Supellex sacra Episcopi* — circa Episcopos suffraganeos, vide *Animadvertenda ad Lib. VII in fine Operis.*

Expcsitio aut repositio SS. Sacramenti, de expositione aut repositione SS. Sacramenti *in Oratione quadraginta horarum*, persoluta ab Episcopo, I, 677 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 678.

Exsequiae, V. *Obitus Episcopi.*

F

Familiares Summi Pontificis, V. *Praelati inferiores.*

Feria IV Cinerum, de feria IV Cinerum, I, 372 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 374 — de ritu servando *Missam celebrante Episcopo*, 379 — de eadem feria *si ab Episcopo extraneo functio celebretur*, II, 627 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 628.

Feria V in Coena Domini, de feria V in Coena Domini, celebrante Episcopo Ordinario, I, 405 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 411 — animadversiones *pro Matutino Tenebrarum huius diei*, 439 — animadversiones *pro lotione altaris,* 440 — de feria hac, *celebrante Episcopo extraneo, cui fuerit Oleorum benedictio et s. Chrismatis consecratio commissa, ibid.* — de assistentia ab Episcopo praestanda *Officiis feriae huius*, 442 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, 443 — de functione, 445 — de *lotione altaris*, vespere huius feriae, 454 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 455 — de eadem feria *si pontificalis functio ab Episcopo extraneo celebretur,* II, 642 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 643.

Feria II, III, IV mai. hebdomadae, de feriis II, III, IV *maioris hebdomadae*, I, 399.

Feria VI in Parasceve, de feria VI in Parasceve, *celebrante Episcopo,* I, 462 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 465 — animadversio *pro Matutino Tenebrarum huius diei*, 490 — de assistentia ab Episcopo praestanda *functionibus huius feriae, ab Episcopo extraneo peragendis, ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 493 — de assistentia Episcopi *si huius feriae Officium a Canonico cathedralis celebretur*, 519 — praeparanda,

ibid. — de functione, 521 — de eadem feria *si functio ab Episcopo extraneo celebretur*, II, 646 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 647.

Festa principalia, de *festis principalibus* in annum incidentibus, I, 675.

Festus dies, V. *Dies festus.*

Functiones pontificales, de functionibus ponlificalibus, I, 1 — de *solemnibus functionibus* ab Episcopo celebrandis, 49 — de functionibus pontificalibus *ab Episcopo extraneo celebrandis*, II, 543 — de *accessu* Episcopi *ad ecclesiam*, 545 — V. *Matutinum solemne cum Laudibus, Missa pontificalis, Vesperae pontificales.*

Functiones pontificales pro defunctis, de functionibus pontificalibus *pro defunctis*, I, 258.

H

Habitus Episcopi, de habitu Episcopi, I, 3 — V. *Supellex sacra Episcopi.*

I

Imago B. M. V., V. *Coronatio imaginis B. M. V.*

Ingressus Episcopi, de *ingressu seu primo accessu* Episcopi *ad suam ecclesiam cathedralem*, I, 22 — praeparanda, *ibid.* — disponenda *per Episcopum, ibid.* — disponenda *per Vicarium generalem, ibid.* — praeparanda *in variis locis*, 23 — de functione, 25 — de *variandis* peculiaribus in adiunctis, 32.

L

Lapis primus novae ecclesiae, de *impositione* primi lapidis novae ecclesiae *ab Episcopo persolvenda*, II, 217 — animadversiones praeviae, *ibid.* — praeparanda, 218 — de functione, 219.

Laudes, V. *Matutinum solemne cum Laudibus, Matutinum cum Laudibus pro defunctis.*

Libri, V. *Supellex sacra Episcopi.*

Litaniae, de processione Litaniarum *maiorum et minorum*, I, 633 — de processione Litaniarum maiorum *ab Episcopo celebranda, ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 634 — de processione Litaniarum *minorum, celebrante vel assistente Episcopo*, 640 — praeparanda, *ibid.* — de functione, *ibid.*

Lotio altaris, V. *Feria V in Coena Domini.*

M

Maria (B.) Virgo, V. *Coronatio imaginis B. M. V.*

Matutinum cum Laudibus pro defunctis, V. *Vesperae pontificales pro defunctis.*

Matutinum solemne cum Laudibus, de Matutino solemni cum Laudibus *ab Episcopo celebrandis*, I, 49 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 51.

Matutinum Tenebrarum, de Matutinis Tenebrarum, I, 400 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 401 — V. *Feria V in Coena Domini, Feria VI in Parasceve.*

Metropolitanus, de Metropolitano, II, 439.

Missa de requie, de Missa de requie ab Episcopo *in sua cathedrali pontificata*, I, 265 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 267.

Missa de requie solemnis, V. *Assistentia Episcopi Missae solemni de requie.*

Missa lecta, de Missa lecta *ab Episcopo celebranda*, I, 38 — de *Episcopo* celebrante, *ibid.* — de *Cappellanorum officio*, 40.

Missa pontificalis, de Missa pontificali *in throno*, I, 81 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 84 — de Missa pontificali ab Episcopo Ordinario *ad faldistorium celebrata*, 112 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 113 — de ritibus Missae pontificalis *diebus ferialibus*, 119 — V. *Communio, Functiones pontificales.*

Missa solemnis, V. *Assistentia Episcopi, Cardinales.*

Mitra, de usu mitrae, I, 21.

N

Natalis, V. *Dies natalis.*

O

Obitus Episcopi, de *obitu et exsequiis* Episcopi, II, 422.

Oratio XL Horarum, V. *Expositio et repositio SS. Sacramenti.*

Ordinatio sacra, de Ordinatione privata in Sabbato sancto, I, 622 — praeparanda, 623 — de functione, 624 — de sacra Ordinatione, II, 30 — de Ordinatione generali *privatim habita, ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 32 — de Ordinatione generali ab Episcopo Ordinario *in cathedrali solemniter celebrata*, 57 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, 58 — de functione, 61 — de sacra Ordinatione *extra tempora*, 96.

P

Pallium, de S. Pallii traditione *Electo Archiepiscopo*, II, 158 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, *ibid.* — de functione, 160.

Palmae, V. *Dominica Palmarum.*

Paramenta, V. *Supellex sacra Episcopi.*

Parasceve, V. *Feria VI in Parasceve.*

Pascha, de Paschate ac *de tempore paschali*, I, 628 — de *peculiaribus ritibus* temporis paschalis, *ibid.*

Pentecostes, de solemnitate Pentecostes, I, 651 — V. *Dominicae post Pentecosten, Sabbatum Pentecostes, Vigilia Pentecostes.*

Pileolus, de pileoli episcopalis usu in Missa, vide *Animadversiones ante initium Libri V.*

Pontificales functiones, V. *Functiones pontificales.*

Possessio, V, *Cardinales.*

Praelati inferiores, de Praelatis inferioribus, II, 692 — de *Protonotariis apostolicis*, 698 — de Protonotariis apostolicis *de numero Participantium, ibid.* — de Protonotariis apostolicis *supranumerariis*, 700 — de Protonotariis apostolicis « *ad instar* », 704 — de Protonotariis apostolicis *titularibus seu honorariis*, 705 — de *ceteris Praelatis* romanae Curiae, 708 — de *Collegiis praelatitiis* et *Praelatis Urbanis, ibid.* — de *ceteris* summi Pontificis *familiaribus ecclesiasticis*, 709 — de *Dignitatibus, Canonicis* et aliis, qui *nonnullis privilegiis Praelatorum propriis* fruuntur, 711 — de Canonicis *speciali privilegio non insignitis*, 716 — V. *Vicarii.*

Processio cum SS. Sacramento, de processione cum SS. Sacramento *in Dominica tertia cuiusque mensis*, I, 681.

Processio Litaniarum, V. *Litaniae.*

Protectoria, V. *Cardinales.*

Protonotarii apostolici, V. *Praelati inferiores.*

Purificatio B. M. V., de festo Purificationis B. M. V., I, 358 — de functione, 360 — de ritu observando *si Episcopus Missam solemnem celebrabit*, 369.

Q

Quadraginta Horae, V. *Expositio SS. Sacramenti.*

R

Reconciliatio ecclesiae et coemeterii, de reconciliatione ecclesiae *cum vel sine coemeterio*, II, 335 — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, 336 — de functione, 337 — de reconciliatione *solius coemeterii* ab Episcopo persolvenda, 341 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 342 — V. *Coemeterium.*

Repositio SS. Sacramenti, V. *Expositio SS. Sacramenti.*

S

Sabbatum Pentecostes, de Sabbato Pentecostes, II, 682 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 684 — V. *Vigilia Pentecostes.*

Sabbatum sanctum, de Sabbato sancto, I, 544 — de functionibus Sabbati sancti *ab Episcopo celebratis, ibid.*

— praeparanda, *ibid.* — de functione, 551 — de *assistentia ab Episcopo praestanda* functionibus Sabbati sancti, *ab Episcopo extraneo* celebratis, 579 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 583 — *additamentum pro functione* ab Episcopo, *Ordinario non subiecto*, peragenda, 603 — de *assistentia ab Episcopo praestanda* functionibus Sabbati sancti *a Canonico celebratis*, 604 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 607.

Sacramentalia, de Sacramentalibus, II, 170.

Seminarium, V. *Visitatio sacra.*

Septuagesima, V. *Dominica Septuagesimae.*

Sexagesima, V. *Dominica Sexagesimae.*

Stemma Episcopi, etc , V. *Animadvertenda ad Lib. V in fine Operis.*

Suffraganeus, V. *Episcopus.*

Supellex sacra Episcopi, de sacra supellectili Episcopi, I, 12 — vasa sacra *ex argento inaurata*, *ibid.* — vasa argentea *non inaurata*, 14 — res *lintearia*, 15 — paramenta, *ibid.* — libri, 17 — reliqua supellex, *ibid.* — res *sacello privato* necessariae, 19 — in usum Episcopi, *ibid.* — in usum *cappellani*, 20 — V. *Mitra.*

Supplicationes, V. *Episcopus.*

Synodus dioecesana, de Synodo dioecesana, II, 386 — de dispositionibus *in antecessum* Synodi capiendis, *ibid.* — de *prima* sessione, 393 — continuatio sessionis *primae*, 411 — praeparanda, *ibid.* — de functione, *ibid.* — de secunda sessione, 415 — praeparanda, *ibid.* — de functione, *ibid.* — de tertia sessione, 419.

T

Tempus paschale, V. *Pascha.*

Tenebrae, V. *Matutinum Tenebrarum.*

Trinitas (SS.), de festo SS. Trinitatis, I. 652,

V

Vasa sacra pro Episcopis, V. *Supellex sacra pro Episcopis.*

Vesperae pontificales, de Vesperis pontificalibus, quae *Missam pontificalem postridie celebrandam* praecedunt, I, 65 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 67.

Vesperae pontificales pro defunctis, de Vesperis, Matutino et Laudibus pro defunctis, *praesente in sua cathedrali Episcopo*, I, 258 — praeparanda, *ibid.* — de officio Vesperarum, 259 — de Matutino cum Laudibus, 262.

Vesperae solemnes, V. *Assistentia Episcopi.*

Vicarii, de Vicariis, II, 719 — de Vicario *generali*, *ibid.* — de Vicario *apostolico*, 720 — de Vicario *capitulari*, 721 — de Vicariis *foraneis*, 722 — circa Vicarios capitulares, vide *Animadvertenda ad Lib. VII in fine Operis.*

Vigilia Nativitatis D. N. I. C., de Vigilia Nativitatis D. N. I. C., I, 343.

Vigilia Pentecostes, de Vigilia Pentecostes, I, 645 — praeparanda, *ibid.* — de functione, 647.

Visitatio, de Visitatione dioecesis, II, 357 — *ritus* in s. Visitatione *servandus*, *ibid.* — animadversiones, *ibid.* — praeparanda, 358 — de functione *in cathedrali*, 360 — de functione *in dioecesi*, 371 — *brevis methodus* sacrae Visitationis, *ibid.* — Visitatio *localis et realis*, *ibid.* — Visitatio *personalis*, 377 — de *seminarii* Visitatione, 383.

IUS PROPRIETATIS QUATUOR VOLUMINUM HUIUS MANUALIS
EDITOR SIBI VINDICAT